11. 1. 91

DIVI THOMAE AQUINATIS
DOCTORIS ANGELICI
ORDINIS PRAEDICATORUM
OPERA.

EDITIO ALTERA VENETA
ad plurima exempla comparata, & emendata.

ACCEDUNT

Vita, seu Elogium eius a IACOBO ECHARDO diligentissime concinnatum, & BERNARDI MARIAE DE RUBEIS in singula Opera Admonitiones præviæ.

TOMUS QUARTUS
complectens auream Catenam in MATTAEI, & MARCI EVANGELIA.

VENETIIS
MDCCXLV.

Cudebat IOSEPH BETTINELLI
EX PRIVILEGIO EXCELLENTISSIMI SENATUS.

F. IO. FRAN. BERNARDI MARIAE
DE RUBEIS
ORDINIS FRATRUM PRAEDICATORUM
ADMONITIO PRAEVIA,
in qua

I. Veterum Scriptorum fide Divo Thomæ adseritur Opus, quod vulgo Catena in Quatuor Evangelistas inscribitur.

II. Ipsius Thomæ amplissimum testimonium affertur: ratioque proponitur in eo contexendo Opere servata.

III. Petrus de Alva refutatur, qui typis editum prædictum Opus, Pontio Carbonello Ordinis Minorum alumno primus adiudicare ausus est.

IV. De primigenio titulo Operis agitur: deque adscititio Catenæ, eiusque antiquitate.

V. Patres Scriptoresque Ecclesiastici numerantur, quos in eodem Opere concinnando adhibuit Thomas. Ioannis Nicolai labores & curæ laudantur.

VI. Animadversiones criticæ in loca sub Dionysii Areopagitæ ac Iosephi nomine citata.

VII. Item in Opus imperfectum in Matthæum, ac vetustam latinam Homiliarum Chrysostomi in eumdem Matthæum versionem.

VIII. Item in sententias nonnullas Hilario Pictaviensi tributas, ac genuinam cuiusdam loci lectionem.

IX. In Euthymium Zigabenum denique, atque Glossas.

X. De ratione in huius Operis editione servanda differitur.

I. Continua *super quatuor Evangelistas* expositio, latinorum græcorumque Patrum sententiis & glossis, quasi uno tenore contextuque concinnata, quam sub nomine Thomæ Aquinatis manuscripti codices præstabant, typis commissa in lucem prima vice prodiit *Romæ in Domo Petri & Francisci de Maximis*, anno 1470. duobus Voluminibus in fol. comprehensa, *præsidentibus Conrado Svveinheim & Arnoldo Pannartz*, ac *recognoscente Ioanne Andrea Episcopo Aleriensi* in Corsica, qui apud Raphaelem Volaterranum Libro XXI. Antropologiæ *in librorum locis emendandis iure laudatur*. Ioannem Antonium perperam vocat ipsum Ughellus in eiusdem Ecclesiæ Tabulis. Hanc primam fere innumeræ secutæ sunt aliæ editiones, multiplici typorum figura, ac Voluminum forma, ibidem Romæ, & Norimbergæ, Venetiis, Lugduni, Coloniæ, Parisiis, Rotomagi, Antverpiæ, alibi; eodem retento Thomæ Aquinatis nomine, ipsoque opere Doctissimorum Virorum studio ac cura diligentius recuso, purgato mendis si quæ irrepserant, additisque locorum indicibus, ex quibus deprompta Patrum Scriptorumque sententiæ credebantur, locupletato.

Quod egregium Opus ab Angelico Doctore elucubratum fuisse, luculentissimo produnt

dunt testimonio Veteres Scriptores, qui disertam mentionem eius ingerunt, eiusdemque conscribendi occasionem, servatamque in eo texendo methodum, aliasque loci ac temporis circumstantias diligentissime enarrant. Primus adest Ptolomæus Lucensis in Historia Eccles. Libro XXII. capite XXIV. in Muratoriana Scriptorum Italiæ Collectione: *Tunc* (post electionem Urbani IV. Pontificis Maximi anno æræ vulgaris MCCLXI. die XXIX. Augusti) *Frater Thomas rediit de Parisiis ex certis causis, & ad petitionem Urbani multa fecit & scripsit, sed præcipue duo. Unum fuit, quod exposuit Evangelia sub initio textu* (leg. *subiuncto textu*, vel *sub miro contextu*) *diversorum Doctorum; ita ut unus Auctor videatur. Quod non fuit sine magna tradentis subtilitate, & omnino Sancti Spiritus inspiratione, cuius organum mirum fuit. Tunc florebat in Ordine Fratrum Minorum F. Bonaventura, patria Tuscus, & Magister in Theologia, de quo infra dicetur. Huic Urbanus duo Evangelia glossanda commiserat: sed excusans se propter officium quod habebat, quia Magister Generalis erat, idem Doctor Sanctus Frater Thomas supplevit*. Fato mortalitatis Urbanus concessit anno MCCLXIV. die II. Octobris. adeoque incepti Operis tempus innotescit. Inceptum Opus aio. Summo namque Pontifici Urbano una *in Matthæum* expositio a Sancto Auctore inscripta fuit: quæ sequuntur, post eiusdem Pontificis obitum perfecit ipse commentationes *in Marcum*, *Lucam*, & *Ioannem*; nuncupavitque F. Hannibaldo S. R. E. Presbytero Cardinali, ut infra dicendum. Pontifici mentem fuisse, ut laborem inter se partirentur Aquinas, & Bonaventura Franciscani Ordinis lumen, duoque Evangelia exponeret alter, ac alter duo reliqua, satis indicat Ptolomæus: simulque testatur, veniam impetrante Bonaventura, quominus id ageret, supremæ Ordinis præfecturæ quam gerebat muneribus implicitus, integrum ab ipso Thoma compositum Opus, completumque.

Sequitur Guillelmus de Tocco. In Aquinatis Vita sic habet ille capite IV. *Scripsit prædictus Doctor Opus super quatuor Evangelia, Sanctorum auctoritatibus miro ordine contextum: ex quibus sic Evangeliorum continuavit Historiam, quasi unius Doctoris videatur esse Postilla. In quo Opere mirandum Deus creditur ostendisse miraculum, quia discurrens per varia Monasteria, & diversorum Sanctorum legens volumina, pro maiori parte ipsorum auctoritates mente retinuit, quas in exponendo notavit*. Quænam vero tanti momenti negotia fuerint, ut summota quiete ad elucubrandos libros aptissima, *per varia Monasteria* Thomas *discurreret*, egregiumque ac laboriosum de quo agimus, Opus discursando concinnaret? Summos nempe Pontifices, Urbanum quartum, eique suffectum anni MCCLXV. initio Clementem quartum, qui pro libito, proque temporum circumstantiis in diversis agebant Civitatibus, Urbe-veteri, Anagniæ, Viterbii, Perusii, & ipse Thomas sequebatur, scholam Theologicam ubique regens in cœnobiis apud Nostrates, ac ubique nova in rem Ecclesiæ condens ac edens opera. Iacobum Echardum consule in eiusdem Aquinatis Vita.

Succedunt Trivetus, Logotheta, Ioannes de Columna, Bernardus Guidonis, Petrus Rogerius, postea Clemens sextus. Triveti verba sunt in Chronico apud Dacherium ad annum MCCLXXIV. *Quatuor Evangelia continuata expositione de dictis Sanctorum glossavit*. Logotheta in Fragmento, quod Baluzius luci publicæ donavit, *Glossas*, ait, *super quatuor Evangelia*. Ioannes de Columna in indice, quem integrum nos primi edidimus, *Super quatuor Evangelia*, inquit, *ad Urbanum Papam*, *Opus incomparabile*. Bernardi Guidonis accipe verba apud Oudinum: *Scripsit etiam ad mandatum Domini Papæ super quatuor Evangelia opus insigne miro contextum ordine, ex dictis & auctoritatibus Sanctorum: ex quibus sic uniuscuiusque Evangelistarum quatuor continuavit historiam, quasi unius Doctoris videatur lectura*. Rogerii denique in eo sermone, qui incipit *Vir Dei es tu &c.* habito coram Summo Pontifice Ioanne XXII. in Solemniis Canonizationis Beati Thomæ Mense Iulio anni MCCCXXIII. verba sunt apud Echardum & Oudinum: *Scripsit super quatuor Evangelia ex puris Sanctorum auctoritatibus mirabile Opus connexum, acsi per unum hominem omnia essent dicta*. Alius ab

ab Echardo Sermo profertur, cuius initium *Ecce plusquam Salomon hic etc.* ab eodem Rogerio habitus in Ecclesia Parisiensi S. Iacobi coram Doctorum Universitate anno insequente MCCCXXIV. *Feria 4. quatuor temporum Quadragesimæ*, scilicet die 7. Martii, Littera Dominicali currente AG. in quo hæc habentur: *Super quatuor Evangelia opus mirabilissimum ex dictis omnium Sanctorum recollegit: ubi eorum dicta sic contexuit, ac si per unum solum ordinatissime essent facta*.

Novum accedit, illudque præclarum, testimonium *Fratris Conradi de Suessa, Sacerdotis Ordinis Prædicatorum antiqui*. Perhibet ipse, *testis citatus & iuratus* in Processu Canonizationis capite v. num. 47. apud continuatores Bollandi: *Quod cognovit, & vidit eum* (Thomam,) *& conversatus fuit cum eo pluribus annis Neapoli, Romæ, & in Urbe-veteri tempore fel. rec. Domini Urbani Papæ: ubi de mandato suo idem Frater Thomas fecit expositiones super quatuor Evangeliis*. Locum animadverte, scilicet *Urbem-veterem*, in quam, Viterbio relicto, secesserat Urbanus anno MCCLXII. ad finem vergente: *ubi* Thomas iubente Pontifice, mentem operamque applicuit, ut quatuor Evangeliorum texeret expositionem. Urbeveteri die 9. Septembris anni MCCLXIV. discessit Urbanus, mortemque Tuderti die 2. Octobris obiit: adeoque intra biennii spatium tum continuam expositionem *in Matthæum* complevit Aquinas, dicavitque Pontifici; tum alias paraverat expositiones *in Marcum, Lucam, & Ioannem*, quas post eiusdem Urbani obitum perfectas complectasque inscripsit Hannibaldo S. R. E. Presbytero Cardinali.

Hisce demum synchronis suppanbusque testibus consentiunt sequioris ævi diligentissimi Scriptores, Valleoletanus, & Pignonus apud Echardum, & S. Antoninus in chronico Parte III. Titulo XVIII. capite X. §. II.

II. Omnium denique amplissimum de Opere suo fert ipse Thomas testimonium. Eius exstant in codicibus manuscriptis, editisque exemplis Nuncupatoriæ Epistolæ duæ, quas hactenus criticorum nemo aut reiicere ausus est, aut in dubium vocare, *Matthæi Evangelio* altera, ac altera *Marco* & *Lucæ* ac *Ioanni* præfixa: quibus impositum sibi ab Urbano quarto Pontifice Maximo munus, completamque adhuc eo in vivis agente expositionem *in Matthæum*, manum ultimam post eius obitum integro operi admotam, susceptique demum laboris methodum ac rationem, luculentissime narrat ipse, ac declarat.

Nuncupatoria prior ad Urbanum Pontificem Epistola incipit: *Sanctissimo ac Reverendissimo Patri Domino Urbano divina providentia Papæ quarto, Frater Thomas de Aquino Ordinis Prædicatorum, cum devota reverentia pedum oscula beatorum*. Hanc unam *in Evangelium Matthæi* perfectam a Thoma expositionem ante emortualem Urbani diem 2. Octobris anni MCCLXIV. eidemque Pontifici nuncupatam, iam adnotavimus. Quæ narrat vero ipse Thomas, quæve admonenda de opere elucubrato duxit, hæc sunt. 1. Sibi *commissum* a Summo Pontifice Urbano quarto, ut *Matthæi Evangelium* commentationibus explanaret. 2. Consultis perlectisque *diversis Doctorum libris*, confectam *prædicti Evangelii expositionem continuam*. 3. Adhibita quidem *certorum Auctorum verba*; at *Glossas* ut plurimum, quæ ferebantur, decerptas, easdemque *sub Glossæ titulo prænotatas*. 4. Curam fuisse *in Sanctorum dictis, ut singulorum Auctorum nomina* describerentur, *necnon in quibus habeantur locis assumpta testimonia*, indicaretur. 5. Prætermissam, utpote supervacaneam, hanc diligentiam, *cum decerperentur libri & expositiones super loca quæ exponebantur*: unde *sicubi nomen inveniatur* (exempli causa) *Hieronymi, de libro mentione non facta, intelligendum esse, quod hoc dicat super Matthæum: & in aliis rationem similem* passim & ubique *servatam*. 6. At sententias illas, quæ *de Commentario Chrysostomi super Matthæum sumuntur, oportuisse inscribi in Titulo super Matthæum, ut per hoc ab aliis quæ sumuntur de eius Homiliario distinguerentur*. 7. In ipsis autem *Sanctorum testimoniis*, quæ allegantur & afferuntur, *plerumque de medio* aliqua consulto *rescissa ad prolixitatem vitandam*: ac etiam sententiarum verborumque *ordinem commutatum*, sive *ad manifestiorem sen-*

sum

sum assequendum, vel ut ipsi *litteræ* magis *congrueret* expositio. 8. Factum vero *interdum*, ut *sensus* exprimeretur *verbis dimissis*: idque *præcipue in Homiliario Chrysostomi, propter hoc quod est translatio vitiosa*. 9. Neque solum *litteralem* denique *sensum* explanatum, verum etiam *mysticum*: itemque *errores* contra fidem *interdum destructos, confirmatamque catholicam veritatem*. Exploratissimam mentem habes Thomæ: operamque intelligis ab eo in hoc Opere *super Evangelium Matthæi* adhibitam, quam verissime, candido animo, sine fuco ipse patefacit.

Evangelio Marci altera præmittitur Epistola nuncupatoria, cuius initium est: *Reverendo in Christo Patri Domino Hannibaldo Basilicæ* XII. *Apostolorum Venerabili Presbytero Cardinali, Frater Thomas de Aquino Ordinis Prædicatorum, se totum*. Mandatum memorat, pridem acceptum a Summo Pontifice Urbano quarto: *Evangelicæ sapientiæ*, inquiens, *a sæculis in mysterio absconditæ, quam in lucem produxit Dei Sapientia incarnata, ministerium expositionis adhibui, sacrorum Doctorum sententias compilando, ad quod me induxit primitus fel. rec. Urbani Papæ quarti mandatum*. Expositionem in *Matthæum*, quam adhuc inter vivos agente Pontifice compleverat, ipsi nuncupavit. Unde subdit: *Verum quia eo Summo Pontifice ex hac vita subtracto, tria Evangelia, Marci, Lucæ, & Ioannis, exponenda restabant; ne opus quod obedientia inceperat, negligentia imperfectum relinqueret, cum multo labore diligens adhibui studium, ut quatuor Evangeliorum expositionem complerem*. Constitutas vero in priore Epistola regulas in reliquo opere perficiundo tenuit: *eadem*, inquiens, *in omnibus forma servata in ponendis Sanctorum auctoritatibus, ac eorum nominibus præscribendis*. Sed aliquid etiam diligentioris operæ contulit, quod his verbis patefacit: *Et ut magis integra & continua prædicta Sanctorum expositio redderetur, quasdam expositiones Doctorum græcorum in latinum feci transferri, ex quibus plura expositionibus latinorum Doctorum inserui, Auctorum nominibus prænotatis*. Plurimæ sunt ipsi agendæ gratiæ, cuius labore ac studio commentationes & glossæ Scriptorum Ecclesiæ græcæ, quæ manuscriptis in codicibus delitescebant, innotuerunt Latio. Quod *Expositionis Evangelicæ* demum *opus*, sui *laboris fructum*, *Apostolorum Presbytero*, Fratri Hannibaldo de Hannibaldis, *obtulit* nuncupavitque.

Hannibaldi, ex perillustri & antiqua Hannibaldensium gente Romæ nati, Ordinis Prædicatorum ab adolescentia professoris in Urbe apud S. Sabinam, clarissimi Viri litteris moribusque, elogium texit Iacobus Echardus in Bibliotheca. Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Presbyterum Cardinalem Tit. XII. Apostolorum ab Urbano quarto renunciatum, coniectat idem Echardus in prima Creatione Mense Decembri anni MCCLXI. facta, iuxta Stephani Salanhaci Scriptoris æqualis non spernendi fidem & auctoritatem: *Fratrem Hannibaldum Romanum Magistrum in Theologia*, inquientis, *assumpsit in Presbyterum Cardinalem Basilicæ duodecim Apostolorum Dominus Urbanus Papa IV. anno Domini* MCCLXI. Hanc illi conlatam dignitatem in secunda creatione, eodem Mense Decembri anni MCCLXII. putant Onuphrius, & Oldoinus: vel anno insequente MCCLXIII. Ciaconius, & Frizonius. Quod attamen evenisse probat ac evincit Franciscus Pagius in Breviario Romanorum Pontificum, *in secunda* quidem *creatione*, & *anno* rursum MCCLXII. sed *Mense Maio*, fide allegata Gregorii Decani Baiocensis qui Vitam scripsit Urbani, & Theodorici Vallicoloris tunc viventis, qui Antheri eiusdem Summi Pontificis nepotis iussu gesta Patrui litteris consignavit. Præstantissimum Cardinalem nostrum *Frater Thomas valde dilexit*, teste Ptolomæo Lucensi in Historia Eccles. Libro XXII. capite XXIII. eique maiorem partem *Expositionis Continuæ in Evangelia*, quam post obitum Urbani Papæ complevit, dicatam voluit. Fato mortalitatis concessit Hannibaldus anno MCCLXXII. ut prodit Salanhacus: unde ante hunc annum, & post annum MCCLXIV. scriptum a Thoma completumque insigne opus.

III. Quod sane Opus in editionibus prostare, quotquot ab anno MCCCCLXX. quampluribus in locis, operam suam Doctissimis Viris præstantibus curatæ sunt, tum seorsum

sum, tum coniunctim cum reliquis Angelici Doctoris elucubrationibus, ambigebat nemo, neque ulla certe ambigendi ratio est; donec medio circiter æræ nostræ christianæ sæculo decimo septimo, primus & solus Petrus de Alva & Astorga Ordinis Minorum & rem dubiam facere, & confidenter inficiari ausus est. Tentamina eius prima habentur in *Sole veritatis &c.* & in *Nodo indissolubili &c.* coram denique palamque pugna indicitur in duplici Libello Hispanice vulgato; quorum alteri titulus est, *Iudicio de Salomon &c.* sub nomine F. Martini Perez de Guevara Lovanii MDCLXIII. in 12. inscribiturque alter, *Respuesta sin respuesta &c.* Cæsaraugustæ eodem anno MDCLXIII. in 12.

Epistolas, quas recensuimus, Urbano IV. Summo Pontifici & Hannibaldo S. R. E. Presbytero Cardinali inscriptas, veluti spurias confictasque non reiicit ille; immo pro genuino habet eas Thomæ Aquinatis fœtu. Hinc earum auctoritate pressus, fateri cogitur, continuam quamdam in Evangelia Expositionem ab eodem Doctore, mandante Pontifice, concinnatam esse; ab ea tamen longe diversam, quæ hactenus typis prodiit, quamve præstant frequentiores codices mss. in Bibliothecis adservati. Adserit porro, genuinam Thomæ expositionem *a se visam*, in Belgio servari in Monasterio Canonicorum Regularium Corsendoncano ad Antverpiam, quæ prelum nondum passa est; illamque vero, quæ typis edita legitur, falso Thomæ veluti Auctoris nomine inscriptam, cum sit legitimum Pontii Carbonelli Ordinis Minorum opus: & huic demum, utpote accuratiori, præfixas Dominicanorum sodalium fraude Nuncupatorias Epistolas, quas pro alia sua continua expositione Thomas dederat. Pergit ille, ac ait: Carbonellum ab anno MCCXXIV. grande incepisse opus Catenæ Sanctorum Patrum in universa Biblia: partem illam, quæ commentarios in quatuor Evangelia complectitur, anno MCCXL. inchoatam, & anno MCCLII. completam, Ioanni Patriarchæ Gradensi (*Iuan Patriarca Gradense*) nuncupatam fuisse, antequam operi suo elucubrando manum Thomas admoveret: ac laboriosissimum denique opus, octo Voluminibus comprehensum, in Toletano Fratrum Minorum cœnobio S. Ioannis *de los Reyes* etiamnum servari: atque septimo Volumine ipsissimam contineri Catenam in Quatuor Evangelia, sub nomine S. Thomæ typis editam.

Commentum hocce, quod omnium fabulosissimum sese prodit ipsum, egregie confutarunt nostræ gentis Scriptores, Vincentius Baronius, Franciscus Ianssens Elinga, Iacobus Echardus, itemque exteri duo, quos novi, Nicolaus Antonius in Bibliotheca Hispanica Veteri, & Casimirus Oudinus, qui Iansium passim exscribit. Rem & ego pro virili aggredior. Nova profero argumenta, quæ fabulam excogitatam reiiciunt: veterumque (ut ita dicam) argumentorum vim aut luculentius expono, aut magis acuo. Age vero. Genuinas fatentur omnes, fatetur ipse Petrus de Alva epistolas illas, quæ Thomæ Aquinatis nomen præferunt, & continuam quamdam in quatuor Evangelia expositionem offerunt Urbano quarto Pontifici, & Hannibaldo Presbytero Cardinali. Atqui adamussim præstita inveniuntur omnia in Opere, quod in editis exemplis & manuscriptis codicibus sub Thomæ nomine prostat, quæ in eisdem epistolis proposuit sibi servanda idem Thomas: unde non alterius, nisi Thomæ opus illud est. Ita namque, sententiis Patrum Scriptorumque Ecclesiasticorum simul contextis, continuam se adornasse expositionem narrat Aquinas, ut *singulorum nomina* expresserit; loca etiam indicaverit, ex quibus eruta sunt *assumpta testimonia*; & hanc diligentiam prætermiserit, cum ipsi decerperentur *libri*, aut *expositiones* adducerentur *supra loca quæ exponebantur*. At in Opere, quo de agimus, nomina legis Patrum Scriptorumque: sententiarum quoque promuntur loci, v. g. *Augustinus de Quæst. novi & veteris testamenti*, *Abbas Isidorus ad Archipresbyterum*, *Cyrillus in Epistola ad Ioannem Antiochenum*, *Leo ad Constaminopolitanos*; sed *Hieronymus demum*, *Rabanus*, *Remigius*, aliique frequentius indicato loco nullo allegantur, quorum nempe sententiæ ex ipsorum Commentario in eumdem textum quem Thomas exponebat, de-

promptæ ſunt. Ad Ioannem Chryſoſtomum quod attinet, peculiaris eſt Thomæ animadverſio: ea ſcilicet teſtimonia, quæ *de Commentario* ipſius *ſuper Matthæum ſumuntur*, *oportuiſſe inſcribi in titulo ſuper Matthæum, ut per hoc ab aliis quæ ſumuntur de eius Homiliario diſtinguerentur*. Quæ ſane diſtinctio, variuſque locorum index paſſim in Opere occurrit, conſtantiſſimeque obſervatur hoc modo: *Chryſoſtomus*, vel *Chryſoſtomus in Homilia*, ac deinde *Chryſoſtomus ſuper Matthæum*. Thomas admonet, *plerumque aliqua de medio* ſententiarum *reſciſſa*, verborumque *ordinem commutatum*, ac interdum *verbis dimiſſis* redditum *ſenſum*: & hæc oppido omnia proprio experimento noſſe cuique licet in Expoſitione typis edita, poſuitque ſub oculos Ioannes Nicolaius, qui in editionibus abs ſe curatis integra teſtimonia improbo labore reſtituere niſus eſt. Verum denique *myſticis* interpretationibus, & *errorum* confutatione, (quæ duo ſe præſtiturum pollicetur Aquinas) totum ſcatet typis excuſſum opus, quod verſamus: ac præter Latinos adhibentur etiam Græci Patres, quorum *expoſitiones* Latio ſe curante redditas, ipſe Thomas teſtatur: latinæque translationes, Homiliarum maxime Chryſoſtomi, minus accuratæ videntur, ſed potius eodem admonente *vitioſæ*. Tam bene, perfecteque regulis omnibus, quas mente conceptas ſibique propoſitas declarat Aquinas in Epiſtolis Nuncupatoriis, typis edita continua expoſitio ſuper quatuor Evangeliſtas congruit, ut alterutrum eligi omnino debeat: aut eamdem Expoſitionem genuinum eſſe Divi Thomæ fœtum, aut ſpurias confictaſque prædictas Epiſtolas. Partem alteram nec audet adſerere Petrus de Alva, neque poteſt: priorem ergo partem amplectatur, adſcriptumque Pontio Carbonello opus vero parenti reſtituat Thomæ Aquinati.

Opus quidem in Evangelia quatuor, Sanctorum Patrum Scriptorumque Eccleſiaſticorum ſententiis contextum, ab Aquinate mandatis Urbani IV. obſequente elucubratum fuiſſe, luculentiſſime teſtantur Veteres omnes, qui ſæculo tertiodecimo, & quartodecimo accuratiſſimos indices Operum ipſius Thomæ texuerunt. Atqui egregiam hanc lucubrationem intra huiuſce temporis ſpatium, quod ad inventam typographiam uſque excurrit, non periiſſe, immo frequentiores eiuſdem codices Manuſcriptos in Bibliothecis publicis privatiſque adſervatos, ex eodem colligitur Scriptorum teſtimonio, qui opus recenſent, & pretium eius celebrant, ac methodum patefaciunt in eo texendo ſervatam, nuſpiam iacturam indicantes, verum quod legebant oculis manibuſque contrectabant bona fide exponentes. Meminit quidem Ptolomæus Lucenſis in Hiſtoria Eccl. Libro XXIII. capite xv. cuiuſdam *primi* libri, quem Thomas *Romæ* anno circiter MCCLXI. *ſcripſit ſuper Sententias*: ſimulque addit, *quem ego vidi Lucæ, ſed inde ſubtractum nuſquam ulterius vidi*. Commentarios *in Iſaiam* recenſent laudatus Ptolomæus, Bernardus Guidonis, & S. Antoninus; at eoſdem *raro inveniri* in Bibliothecis, lectores admonent. Memorat Ioannes de Columna Poſtillas *in Epiſtolam ad Romanos*, & *in Epiſtolam primam ad Corinthios*; & ad alias quod attinet, adnotare non prætermittit; *& licet*, inquiens, *raro reperiantur, tamen a fide dignis audivi quod ipſe ſcripſit ſuper omnes Epiſtolas Pauli*. Nihil ſimile de Opere, quo de agimus, quodve prædicti diligentiſſimi Nomenclatores *mirandum* vocant, *incomparabile*, *miro artificio contextum*, ab eiſdem animadverſum, quod eius dolendam iacturam indicet, aut codicum paucitatem. Collige vero iam duo: tum fabellam eſſe, quam profert Petrus de Alva, de uno Codice Corſendoncano genuinam Thomæ expoſitionem ſervante: tum plurimos huiuſmodi Codices exſtitiſſe, ac etiamnum extare, ex quibus editiones Operis ſub nomine Thomæ, tamquam veri Auctoris, prodierunt.

Codices manuſcriptos, qui poſt apotheoſim Sancti Doctoris exarati fuerint, veluti dubiæ aut nullius fidei, reiiciendos pronunciat Cenſor. Verum enimvero tum iſti, cum antiquiores, qui bonis avibus non pauci ſuperſunt, abſolutiſſime conveniunt omnes, eamdemque ſub nomine Thomæ præſtant *continuam expoſitionem*, iam typis editam. Codices manuſcriptos triginta numerat Doctiſſimus Echardus, quorum alios ipſe

ipse oculis lustravit, legit alios in indicibus Bibliothecarum Italiæ, Galliarum, & Belgii: ac longe plures quidni servent tot aliæ in Europa publicæ privatæque Bibliothecæ? Sunt aliqui vero ipsius Thomæ ætate, monente Echardo, exarati, pluresque sæculo tertiodecimo, ac sæculo insequente alii, aliique post annum MCCCC. Exempla duo, quæ ad ætatem Thomæ pertinent, in Bibliotheca Sorbonæ Parisiensi adservantur: testaturque laudatus Echardus, exstare in primo imaginem tenuiore penicillo pictam, in qua figura Dominicanam vestem induta, idest Sanctus Doctor, suum opus offerre Summo Pontifici exhibetur. Codicem memorat Possevinus in Apparatu sacro Tomo II. *vetustissimum Bibliothecæ* olim *Marcelli Secundi Romani Pontificis*, quem versavit *accuratissime Emmanuel Sa* Theologus Societatis Iesu. Codices demum bene multos idem profert Echardus, tertiodecimo sæculo nondum elapso scriptos, qui obvii prostant Parisiis apud Saniacobæos Fratres, & Canonicos Victorinos, & in Bibliotheca Colbertina, cum hoc titulo plerosque: *Incipit Expositio continua edita a Ven. Fratre Thoma ordinis Prædicatorum super quatuor Evangelia*. Sed hisce vetustissimis, diligenti collatione facta a Doctissimis Viris, simillimi sunt, qui sæculo quartodecimo, ac deinceps ante inventam typographiam descripti fuere codices; ac hisce demum omnibus consonant quotquot hactenus typis excusa prodierunt exempla; ut iam typis editam continuam expositionem Divo Thomæ Aquinati adiudicare necessum sit; aut Codices nedum recentiores, sed vetustos omnes, veluti falsatos reiicere: quod audaciæ summæ, immo dementiæ fuerit.

Fidem supremam eisdem Codicibus, ac inde prodeuntibus editionibus, conciliant præfixæ nuncupatoriæ Epistolæ, quas Thomas dubio procul omni scripsit. Figmento opus fuerat, ut hanc argumenti vim elevaret Petrus de Alva: Sodales nempe Dominicanos accuratiori Catenæ, quam Pontius Carbonellus confecerat (si ulla tamen ab eo auctore prodiit umquam) scriptas a Thoma pro sua elucubratione nuncupatorias Epistolas præfixisse. Fuerit ergo oportet sodalibus Dominicanis libera ac integra facultas, Aquinatis nomini supponendi Catenam, quam alius confecerat. An igitur Codices Manuscriptos, qui Carbonelli nomen prænotatum habebant, comparaverint Nostrates ac possederint omnes, ut uno vel altero excepto, quibus nomen Thomæ inscriberetur, reliquos absumerent igne, aut alio quocumque modo perderent, quin aliqui bonæ notæ in medium aliquando proferri possent, queis enormis pateferet impostura? An potius, abraso veri Auctoris nomine, omnes falsare codices potuerint, quotquot publicis in Bibliothecis, privatisque in scriniis exstabant, quin audacissimum facinus proferri in lucem imposterum posset? Sed hæc concipere, insano capiti licet. Adeo-ne linguam & calamum cohibuissent Fratres Minores, ut tam grave furtum, vel impudentem rapinam, silentio sibi imposito, æquo ferrent animo; sodalique suo egregium opus, quod falso Aquinati inscriptum nosse poterant, vendicare noluerint?

At Codicem *Corsendoncanum* opponis, quem longe diversum ab editis attestaris. Cur vero Codicem unum præferas tot aliis, quos memoravimus post Echardum? Animadverte, scriptum manu codicem illum dici *anno* MCCCCXXXI. *per Fratrem VValterum Vande Vliet*, Regularem eius loci Canonicum: cur ergo ceteris bene multis eiusdem ævi exemplis ac ævo superiore exaratis præstiterit idem Codex? Immo vero lis denique omnis fide prædicti Codicis dirimatur: siquidem in eo, Canonicis Corsendoncanis testimonium perhibentibus apud Echardum, ipsissima legitur Expositio in quatuor Evangelia, quæ ab incunabulis Typographiæ sub nomine Thomæ Aquinatis prodiit, quæve in aliis Codicibus, vetustis & recentibus, continetur. Abeant ergo Petri de Alva figmenta.

Codicem profers in Toletano Monasterio servatum, in quo eadem continetur sub nomine Pontii Carbonelli Catena, quæ typis edita est sub nomine Thomæ. Nempe Opus illud falso inscriptum Pontio Carbonello, probant, ac evincunt quotquot hactenus disseruimus. At Carbonellum suam complevisse expositionem in Evangelia

reponis, antequam Catenæ suæ contexendæ operam daret Aquinas. Argumenta forent afferenda, queis elucubratum a Carbonello simile opus evinceres. Confectum vero ab eo fuerit; at non illud, quod ais in Volumine Toletano prostare; cum istud & Veterum Scriptorum auctoritas, & Codicum qui Thomæ ætate ac deinceps exarati fuerunt fides, & ipsius Thomæ amplissimum testimonium, ac mira consonantia cum regulis ab eodem Thoma constitutis, genuinum solius Thomæ fœtum demonstrent.

Quid? quod si qua demum Catena in Evangelia a Carbonello contexta fuerit, non ipse (ut ais) Thomæ, sed iste Carbonello præivit. Quod ipse narras adsumo, ac principii loco statuo: laudati Carbonelli opus Ioanni Patriarchæ Gradensi (*Juan Patriarcha Gradense*) nuncupatum fuisse. Atqui vero apud Ughellum in Serie Patriarcharum Gradensium, & apud Dandulum in Chronico, recensitum legimus *Ioannem Signale*, vel *Signolo Patriarcham Gradensem* ab anno MCLXXXII. aut verius MCLXXXVI. ad annum usque MCC. circiter: quem satis est memorasse, utpote longe dissitum tempore a re qua de agimus. Alter occurrit eiusdem Ecclesiæ Patriarcha *Ioannes Anconitanus* ab anno MCCLXXII. ad annum MCCLXXIX. itemque tertius, *Ioannes de Zambottis* ab anno MCCCCVI. ad annum MCCCCVIII. neque alium, nomine *Ioannem*, Dandulus & Ughellus numerant, qui intra sæculum tertiumdecimum & insequens Gradensem Ecclesiam Patriarchalem rexerit. Fuerit ergo *Ioannes Anconitanus*, cui Pontius Carbonellus, ut Petro de Alva indulgeamus, opus suum nuncupaverit. De anno MCCLXXII. quo ipsum Gradensi Ecclesiæ præfectum narrat Ughellus, dubium nullum: favent quippe & calculi Danduliani: diemque *nonam Septembris* addit ipse Ughellus ex *Regesto Vaticano*. Iam habeo, Catenam Carbonelli, si qua umquam exstitit, ante annum MCCLXXII. nuncupari *Patriarchæ Gradensi*, qui *Ioannes* appellatus fuerit, non potuisse. Itaque toto oberrat ostio Petrus de Alva, qui refert, idem opus anno MCCLII. completum, eidemque Ioanni nuncupatum; cum Gradensem Ecclesiam nemo rexerit adsignato anno Patriarcha, nomine *Ioannes*. Neque dixerit, anno MCCLII. completum quidem opus, at illud post annum MCCLXXII. nuncupatum Ioanni: nec enim in hisce historiæ factis hariolari licet, quæve placent ac arrident pro genio ingenioque proferre, teste nullo, fide nulla: neque rursum verisimile est, Catenam suam in Evangelia complevisse Carbonellum, eamque in scriniis repositam viginti servasse annos; ac tandem Gradensem Patriarcham, qui *Ioannes* vocaretur, veluti expectasse, cui opus longe antea elucubratum perfectumque denique nuncuparet. At anno MCCLXXII. retento, perspicue iam patet, tum ante octo annos completam a Divo Thoma Expositionem *in Matthæum*, eamdemque Urbano quarto inscriptam, qui anno MCCLXIV. die 2. Octobris vita migravit: tum etiam Commentationes in *Marcum* & *Lucam* & *Ioannem* ante annum MCCLXXII. elucubratas, utpote quæ Hannibaldo Presbytero Cardinali nuncupatæ fuerint, quem fato mortalitatis concessisse eodem anno MCCLXXII. adnotavimus. Aut ergo nuncupatoriam Carbonelli Epistolam, *Ioanni Patriarchæ Gradensi* inscriptam, reiiciat Petrus de Alva; aut Carbonello præivisse Thomam in Catena texenda fateatur.

De ipso Pontio Carbonello quærendum postremo loco esset, quis ille fuerit, quove sæculo vitam egerit ac floruerit: responsaque optanda forent, quæ synchronis supparibusque probatæ fidei monumentis inniterentur. Duplicem memorat Echardus notitiam eius ex Historiis Seraphicis. Tradit altera, datum ipsum morum Magistrum Sancto Ludovico nono Francorum Regi: altera, Sancto Ludovico confessori, Caroli II. utriusque Siciliæ Regis filio primogenito. Qui primam sectantur notitiam, ad illud munus Carbonellum anno MCCXXXIX. adlectum narrant: id anno MCCLXXXVII. contigisse, qui alteri notitiæ adhærent. Satis Petro de Alva arridet prima: hanc habet pro fabula Vvadingus, alteramque amplectitur. Verum & hæc omnia per solam coniecturam dicta sunt, nullo vetusto fulta documento. Immo Carbonellum detrudit ad quartumdecimum sæculum Nicolaus Antonius in sua Bibliotheca Veteri Hispa-

ni-

nica; allegatque Monumenta anni MCCCXXXVII. in quibus legitur *F. Pontius Carbonellus Provincialis Aragoniæ*. Sed hæc, quæ diligentius expenderint alii, missa facio.

IV. Præclaræ Expositionis, quam Thomæ nostro Aquinati certis & inconcussis argumentis hactenus vendicavimus, primævum ab ipso Auctore impositum perquiro titulum. Ioannes Albertus Fabricius in Bibliotheca Græca Libro V. capite XVII. num. 1. Vol. VII. ubi *Catenas Græcorum in Sacræ Scripturæ libros* recenset, sic habet: „ *Catenæ* autem vocabulo primus, ni fallor, hoc sensu usus ex Latinis Thomas Aquinas est: nam Græci quidem scripta hiusmodi vocant ἐπιτομὰς ἑρμηνειῶν ut apud Lambecium III. pag. 60. sive ἑρμηνείαν συνερανισθεῖσαν sive ἐξήγησιν συλλεγεῖσαν ἐκ διαφόρων πατέρων &c. Non absurde autem *Catenæ* vocabulum hisce scriptis applicatur, quoniam ut catena ex pluribus constat annulis inter se connexis; sic illæ expositionem Librorum Sacrorum ex plurimis Scriptorum cogitatis contextam offerunt. “ Aptissimam vocabuli *Catenæ*, huiusmodi scriptis adplicati, interpretationem accipimus a Fabricio: at fallitur ille, Thomam Aquinatem proferens, qui primus hoc sensu usus eo vocabulo fuerit. Non alium ipse Operi suo titulum inscribendum cogitaverit, nisi quem in Epistolis nuncupatoriis diserte proponit, ac exprimit; in priore ad Urbanum IV. inquiens: *Sollicite diversis Doctorum libris, prædicti Evangelii* (secundum Matthæum) *expositionem continuam compilavi*: & in altera ad Hannibaldum: *Ministerium expositionis adhibui .... ut quatuor Evangeliorum expositionem complerem .... & ut magis integra & Continua prædicta sanctorum expositio redderetur*. Cuique patet, operi suo inditum a Thoma titulum *Expositionis continuæ*.

Diligentiam Fabricii fugerunt hæc verba Sancti Doctoris; at suum olfecit ipse tamen errorem capite citato num. XVII. ubi de *Catena aurea* eiusdem Aquinatis disserens, hanc notam appingit: „ Ita (nempe *Catena*) inscribitur in recentioribus Editionibus; sed in antiquioribus video *Glossam continuam* vocari; ideo dubito iam, Thomas-ne ipse *Catenæ* vocabulo usus fuerit, uti ab eo factum supra innui. Est mihi ad manus editio anni MCCCCLXXVI. fol. sine loci notatione. “ Immo nullius dubitationis locum citata Aquinatis verba relinquunt, quæ diligentissimo Bibliographo legere licebat. Titulum *Glossæ continuæ* antiquioribus editionibus inditum, adnotat ille: allegatque editionem anni MCCCCLXXVI. f. sine loci notatione. At frequentius editiones antiquiores prodiere sub hoc titulo: *Continuum Sancti Thomæ*. Ipsum offert apud Echardum exemplum typis editum Venetiis anno MCCCCLXXIV. in 4. itemque prima editio Romana anni MCCCCLXX. f. quam Fabricius ignorasse videtur, ut ex eius verbis colligitur, quæ habentur num. XVII. citato: *Prodiit ab anno* MCCCCLXXIV. *sæpius separatim variis in locis*; ac si prima fuerit illius anni MCCCCLXXIV. editio.

Parisinam editionem anni MDXVII. profert Echardus, dignam animadversione. In calce hæc habentur: *B. Thomæ Aquinatis Continuum in quatuor Evangelistas multis mendis tersum felici auspicio finem suscepit in Academia Parisiensi expensis Ioannis Petit anno* MDXVII. 2. *Kal. Septemb.* Antiquum Operis titulum habes: at in Fronte inscribitur: *Catena Aurea, opus videlicet insigne Sanctissimi & Excellentissimi Doctoris Divi Thomæ Aquinatis in quatuor Evangelistas &c.*

Novus adhiberi iam cœperat titulus *Catenæ* in editionibus, quæ curabantur. Lugdunensem editionem ad manus habeo anni MDXX. in 8. in qua singulis Commentariis in singulos Evangelistas hæc præfigitur inscriptio: *Divi Thomæ Aquinatis Continuum in librum Evangelii secundum Matthæum*: vel, *Super Evangelio Sancti Lucæ Continuum Sancti Thomæ &c.* At generalis in Fronte titulus his verbis effertur. *Cathena Aurea Angelici Thomæ Aquinatis in quatuor Evangelia ex receptissimis Ecclesiæ Doctoribus miro artificio concinnata*. Hæc habet vero F. Lambertus Campester Theologus in nuncupatoria Epistola ad Rolinum de Sinemuro, Archipræsulis Lugdunensis

sis Vicarium: *Inter reliqua Angelici ingenii sui monumenta, hos Commentarios fabre contexuit, quos Glossulas Continuas, aut certe Catenam appellitant Auream, utroque haud inconcinno vocabulo*. Campestri ex ordine Prædicatorum elogium vide apud Echardum. Desunt mihi quæ per hæc tempora prodierunt Editiones; quibus invicem comparatis consultisque, certum inditi *Catenæ* tituli tempus definire liceat. Lucem aliquam affert quæ Venetiis anno MDXXI. ab Alberto Castellano Ordinis Prædicatorum curata est in fol. Inscribitur ea quidem, *Opus aureum S. Thomæ de Aquino super Quatuor Evangelia &c.* at in calce hæc habentur: *Sanctissimi Aquinatis de Ordine FF. Prædicatorum Doctoris Angelici & clarissimi in Continuam explanationem Sanctorum quatuor Evangelistarum iussu Sanctissimi Pontificis D. Urbani PP. quarti a se editam: Cathena Aurea nuperrime nuncupata, per Ven. P. F. Albertum Castellanum Venetum eiusdem Ordinis infinitis mendis purgata &c. Venetiis mandato & expensis Heredum Nobilis Viri D. Octaviani Scoti Modoetiensis Sociorumque anno salutis* MDXXI. 13. *Novembris diligentissime impressa*. Titulum ergo *Catenæ* anno MDXXI. *nuperrime* in Editionibus inditum scribebat Castellanus.

Sed illum offerunt antiquiores manuscripti Codices. Scriptus sæculo XIV. apud Echardum prostat, in Bibliotheca Ecclesiæ Turonensis adservatus, in quo inscriptio legitur: *Cathena Thomæ de Aquino in Matthæum & Marcum*. Alius ibidem recensetur *in Lucam & Ioannem* anno MCCCCXLIII. manu exaratus. Immo paullo post Sancti Doctoris obitum, usurpari cœptum *Catenæ* titulum, colligi Doctissimo Iacobo Echardo videtur posse ex Testamentariis Tabulis Nicolai de Freanvilla, S. R. E. Cardinalis ex Ordine Prædicatorum adsumpti, a Baluzio Tom. II. Paparum Avenionensium Col. 410. & seqq. luci publicæ datis. Confectæ leguntur *anno Nativitatis Domini* MCCCXXI. *indictione* IV. *die* XVI. *Mensis Octobris*. Quæ verba ad rem faciunt, hæc sunt: „ Item declaramus, quod libri, videlicet *Biblia*, *Summa Decretalium* in „ duobus Voll. *Summa contra Gentiles*, & *Secunda Secundæ*, quos habebamus ante- „ quam essemus factus Cardinalis, fuerunt dicti Conventus Ordinis* Prædicatorum „ Rothomagensium .... Item legamus dicto Conventui Fratrum Prædicatorum Ro- „ thomagensium *Summam*, quæ dicitur *Catena Aurea*, pro communi studio. " Quo in loco, nomine *Catenæ Aureæ*, tametsi Divi Thomæ nomen non addatur, non aliud intelligi opus debet (animadvertente Echardo) nisi eius Expositio in Evangelia ex Sanctorum Patrum auctoritatibus contexta: quemadmodum cum superius, ubi de libris restituendis agitur, *Summa contra Gentiles* simpliciter appellatur, & *Secunda secundæ*, nemini dubium esse poterat, quin hæc opera Thomæ Aquinatis essent. Quæ si ita se habeant, non longe a Thomæ obitu opus, quo de agimus, vulgo *Catena* vocitari solebat, & *Catena aurea*: at eidem primi Editores frequentius titulum inscripsere *Continui*, & *Glossæ continuæ*, Sanctissimi Auctoris verbis convenientem, qui Commentationes suas in Epistolis Nuncupatoriis appellavit *Expositionem Continuam*.

V. Ad intimam modo, ut ita loquar, texturam operis iam sermo procedat. Ipse Thomas perspicue declarat eam. In Epistola ad Urbanum IV. *Diversis Doctorum libris*, inquit, *prædicti Evangelii* (in Matthæum) *Expositionem Continuam compilavi: pauca quidem certorum Auctorum verbis, ut plurimum ex Glossis adiiciens; quæ ut ab eorum dictis possent discerni, sub Glossæ titulo prænotavi*. In altera ad Hannibaldum, *Et ut magis integra*, ait, *& Continua prædicta Sanctorum Expositio redderetur, quosdam expositiones Doctorum Græcorum in latinum feci transferri; ex quibus plura expositionibus Latinorum Doctorum interserui, Auctorum nominibus prænotatis*.

Nomina Patrum Scriptorumque Ecclesiæ, quorum sententiæ aut testimonia afferuntur, exhibent Editiones omnes, Catalogis duobus Operi præfixis, altero Latinorum Patrum, altero Græcorum. Accuratiores videntur qui chronologiæ servato ordine prostant in Editione Romana iussu Pii V. confecta anno MDLXX.

Ora-

Græci.	*Latini.*
Dionyſius Areopagita.	Iulius Africanus.
Origenes.	Cyprianus Carthaginenſis.
Dionyſius Alexandrinus.	Hilarius Pictavorum Ep.
Titus Boſtrenſis.	Damaſus Papa.
Euſebius Cæſarienſis.	Ambroſius Mediolanenſis.
Athanaſius Alexandrinus.	Hieronymus Presbyter.
Didymus Alexandrinus.	Auguſtinus Hipp. Ep.
Gregorius Nazianzenus.	Leo Papa I.
Ioſephus Hieroſolymitanus.	Proſper Rhegienſis.
Baſilius Cæſarienſis.	Maximus Taurinenſis.
Gregorius Nyſſenus.	Fulgentius Ruſpenſis Ep.
Epiphanius Salaminæ Ep.	Gregorius Papa I.
Ioannes Chryſoſtomus.	Iſidorus Hiſpalenſis Ep.
Severianus Gabalenſis.	Beda Presbyter.
Theophilus Alexandrinus.	Alcuinus, ſeu Albinus.
Cyrillus Alexandrinus.	Haymo.
Iſidorus Peluſiotes.	Rabanus Maurus.
Theodoretus Cyrenſis Ep.	Remigius.
Ioannes Damaſcenus.	Petrus Alphonſus.
Theophylactus.	Gloſſæ diverſorum.
Euthymius Monachus.	
Græcus Anonymus.	

Patres vero Scriptoreſque laudatos, eorumque Opera, ac Operum indicata loca diligentius expendentes Viri Critici, animadvertenda nonnulla proponunt: alterius Scriptoris nomen pro altero interdum poni, ſuppoſititia quoque adhiberi opera, ac plura ſine dubio depravata inveniri loca. Neque tamen Angelico Doctori id vitio vertas, quod ipſi ceteriſque eius ævi ſcriptoribus commune eſt. Cauſa fuit rudioris & impoliti ſæculi conditio. Difficultatem auxit extrema Codicum penuria, qua Viri docti adigebantur, Patrum ſententias non ex fonte haurire, ſed ex Gloſſis aut ſimilibus collectionibus. Græcorum etiam Patrum latinæ interpretationes, quæ præ manibus habebantur, vitio laborabant: ac ipſi demum interpretes, Patrum Scriptorumque nomina, aut litteris dumtaxat initialibus, aut notis compendiariis indicata, pro libito efferebant. Id genus cauſas novit ipſe Thomas, ac enarrat. Candide fatetur, *ut plurimum ex Gloſſis*, non ex fonte, verba Patrum deſumpta: adhiberi oportuiſſe *translationes vitioſas*, in *Homiliario* maxime Ioannis Chryſoſtomi: Doctorumque Græcorum *quaſdam expoſitiones in latinum*, ſe curante, converſas ab interprete, cuius fidem ſequi debuit ipſe. Verumenimvero ea ſemper fuerit Operis a Thoma elucubrati maxima laus: *quo factum eſt* (Antonii Poſſevini S. I. verba refero) *ut & Evangelicum ſenſum, & Patres antiquos latinos, qui delitescebant, aut minores erant in uſu, ac Græcos ipſos interpretes aſſequeremur, divina Viri caritate procurante, ut latine propterea verterentur.*

Mendis porro, ſive quæ laborioſſimi Operis conditio ferebat in rudi ſæculo, ſive quæ poſtea Exſcriptorum Typographorumque oſcitantia irrepſerant, improbo labore tergere ac purgare Opus ipſum aggreſſus eſt Ioannes Nicolaius Ordinis Prædicatorum Gallus, profeſſione primum Virdunenſis, poſtea Bleſenſis. Quid ipſe præſtiterit, ſatis indicat Titulus editionis, quæ Pariſiis primum prodiit anno MDCLVII. f. Eadem locum habet in Tomo XVII. Pariſinæ omnium Operum Thomæ editionis anno MDCLX. quæ demum Herbipoli recuſa eſt impenſis Ioannis Ziegeri Bibliopolæ anno MDCCIV. Titulum profero: „ Sancti Thomæ Aquinatis ex Ordine Prædicatorum Quin-

„ ti

„ ti Ecclesiæ Doctoris Angelici Expositio continua super quatuor Evangelistas, ex „ Latinis & Græcis Auctoribus, ac præsertim ex Patrum sententiis & glossis miro „ artificio, quasi uno tenore contextuque conflata: Catena aurea iustissimo titulo „ nuncupata: nunc vero tandem ab innumeris & enormibus mendis aliarum Editio- „ num expurgata, locorum indicibus antea falsis vel imperfectis insignita, nostris „ additamentis, marginibus, & ornamentis aucta, ut singulis Evangelistis præfixa „ Præfatio plenius indicabit. “

Tam ardui adsumpti laboris primæ partes fuerunt, ut locorum vel sententiarum, quæ afferuntur, indices accuratissime adnotarentur. Hinc diligentissime cum Patrum Scriptorumque iam editis libris, atque catenis collatione facta, uterque catalogus tum Latinorum, tum Græcorum Patrum emendatior proponitur, ac magno illorum numero auctus, qui vel nominibus propriis, vel sub nomine *Glossæ*, vel vage sub nomine *Græci Scriptoris*, vel denique nominibus commutatis allegantur a Sancto Thoma. Liceat illum & hoc loco proferre Lectorum oculis, ut quæ & quanta legere debuerit Aquinas ad unam contexendam Catenam suam innotescat.

Auctores Latini.

S. Ambrosius: et sub eius nomine Commentator in Paulum.
S. Augustinus: & sub eius nomine Auctor quarumdam quæstionum.
S. Anselmus Cantuar. multoties Glossæ nomine indicatus.
Alcuinus, qui & Albinus.
Beda Presbyter.
S. Cyprianus Cartag. Ep. & M.
S. Damasus Papa.
S. Fulgentius Rusp. aliquando sub Augustini nomine.
S. Gregorius Papa Magnus.
S. Hieronymus: & sub eius nomine Commentator in Marcum.
S. Hilarius Pictaviensis.
Haymo Halberstatensis.
S. Isidorus Hispalensis.
Ioannes Cassianus, Collator dictus.
S. Leo Papa Magnus.
S. Maximus Taurinensis: verius Maximus Martyr inter Græcos.
S. Petrus Ravennas, qui & Chrysologus: etiam sub nomine Severiani.
S. Prosper Aquitanus.
Petrus Alphonsus, ex Iudæo postmodum Christianus.
Rabanus Maurus.
Remigius Altissiodorensis.
Severianus pro Chrysologo positus, ut supra.
Glossæ variæ Anonymæ.

Auctores Græci.

S. Athanasius: & sub eius nomine adscriptitius Auctor.
Anastasius, Maximi discipulus.
S. Amphylochius Iconiensis.
S. Andreas Cæsariensis.
Antipater Bostrensis.
Alexander Monachus.
Apollinaris Laodicenus.
Asterius Apamiensis.
S. Basilius Cæsar. Magnus.
S. Cyrillus Alexandrinus.
S. Cyrillus Hierosolymit.
Clemens Alexandrinus.
Clemens Romanus.
Cosmas Monachus.
S. Ioannes Chrysostomus.
S. Ioannes Clymacus.
S. Ioannes Damascenus.
Iosephus, Iudaicarum Antiqq. auctor.
Isaac Monachus.
Isidorus Pelusiota, qui & Isidorus Abbas.
S. Iustinus M.
S. Macarius Senior.
S. Maximus M.
Marcus Monachus, vel etiam Marcus Heremita.
S. Methodius Episcopus Tyri & M.
Metaphrastes, qui & Simeon.
S. Nilus Monachus Copl. etiam Nilus Abbas dictus.
Nicetas Paphlagonius.
Origenes Adamantius.

S. Dio-

S. Dionysius Areopagita.
Didymus Alexandrinus.
Diadochus Photicensis.
S. Epiphanius Ep. Salaminæ.
Evagrius Scholasticus.
Eusebius Cæsariensis.
Eutychius Patriarcha.
Euthymius Monachus.
S. Gregorius Nazianzenus.
S. Gregorius Nyssenus.
S. Gregorius Neocæsarien.
Geometer.
Hesychius Hierosolymitanus.
Hippolitus Portuensis.
S. Ignatius Antiochenus M.
S. Irenæus.
Philo Carpatius.
Photius Cpolit. testimonio S. Cyrilli commendatus.
Severus Antiochenus.
S. Sinetius Ptolemaidis Ep.
Theodoretus.
Theodotus in Concilio Ephesino.
Theophrastes.
Theophanes.
Theopistus.
Theophylactus.
Titus Bostrensis.
Victor Antiochenus.

Tot Patres Scriptoresque, quos maxime Græcos numeravimus, in Opere Divi Thomæ allegari, docet Nicolaius, vel nomine suppresso *in Glossis*, vel sub nomine vago *Græci*, aut *Expositoris Græci*: idque se didicisse admonet, diligenti facta collatione tum *Catenæ* LXXV. *Græcorum Patrum*, quam edidit Corderius, tum *Græcæ Expositionis in Lucam* instar Catenæ concinnatæ, quam servat manuscriptam Parisiensis Cardinalis Mazarini Bibliotheca, sibique indigitaverat Doctissimus Consodalis Franciscus Combefisius. Tam laboriosam vero laudati Nicolai operam in Indicibus locorum accurate notandis, ipsisque locis vero suo Auctori restituendis, quis impensius non commendet? Ultra processit ille. Narrat quippe in Præfatione: „ adulterata tam Patrum, vel aliorum quoque Auctorum verba, & præsertim Græcorum, quæ latine perperam reddita sunt, ex ipsismet fontibus restituisse: corrupta reparavisse, mutila integrasse, prætermissa supplevisse, imperfecta complesse, perturbata digessisse, ambigua evolvisse: & vel in textu immutasse, cum immutari absolute necessarium fuit; vel veriorem lectionem, ac legitimam ex græcarum locutionum usu ad marginem posuisse: & græcas ipsas voces, vel phrases aliquando integras ad maiorem certitudinem annotavisse. “ Qua in re an liberius egerit ipse quam par esset, orta lis est cum Francisco Combefisio, de qua infra dicendum.

VI. Capita quædam adhuc manent, ad ipsos Patres, eorumque opera, latinasque versiones attinentia, quæ animadversione digna sunt. Paullo fusiorem instituere sermonem liceat, quo ipsum Thomæ Opus aut illustremus, aut vindicemus.

Dionysius Areopagita, eiusque opera occurrunt primo. Natales eorum incerti videntur, & obscuri. Contra Censores, qui primi prodiere, egerunt vindicias ineunte sæculo sexto Ioannes Scythopolitanus, & Maximus Martyr sæculo Ecclesiæ septimo, quorum apologiæ in Scholiis ad Opera vulgo Areopagitica habentur, & in Prologo: eamdemque Spartam ornavit Theodorus quidam Presbyter apud Photium Codice primo. Superioribus sæculis, ad ætatem usque Theodori Gazæ & Laurentii Vallæ, qui sæculo quintodecimo florebant, hæc opinio obtinuit prævaluitque; omniumque consensu atque veneratione Scripta illa, tamquam genuinus antiquissimi Areopagitæ Apostolorum discipuli fœtus, recipiebantur; ut mirum minime sit, eiusmodi libros absque ulla hæsitatione allegasse Thomam, suoque Commentario inscriptum opus, *De divinis Nominibus*, illustravisse. Sæculo nono Ioannes Erigena Scotus latine vertit libros *de Cælesti*, & *de Ecclesiastica Hierarchia*, *de divinis Nominibus*, *deque Mystica Theologia*. Novam latinam interpretationem, postulante Odone de Diogilo Abbate S. Dionysii prope Parisios, aggressus est Ioannes Saracenus, complevitque post annum MCLIII. Utramque videre ac lustrare licuit Aquinati.

Iosephus Hierosolymitanus, qui in Romana editione anni MDLXX. recensetur, *obiisse* dicitur *anno* CCCLXX. Hinc Iosephum illum ab Editoribus intellectum puto, quem na-

natione Iudæum, *patria Tyberidensem*, *ingenti miraculo ad fidem conversum*, rei christianæ in Iudæa amplificatorem, refert Sixtus Senensis *claruisse sub Constantio Principe*, sublatumque morte *anno Domini* CCCLXX. *nonagenarium*. Cum eodem plerique apud Caveum confundunt Iosephum alium Christianum, auctorem *Hypomnestici* seu Commonitorii, in quo breviter dubia solvuntur, quæ rudiores Christiani, minusque in Sacra Historia periti proponere poterant. Sed hunc circa annum CCCCXX. floruisse, coniiciunt laudatus Caveus, & Ioannes Albertus Fabricius.

Neutrum vero ab Aquinate nostro allegatum, Nicolai sententia est. In suo Catalogo, quem Numero superiore descripsimus, utroque reiecto, substituit ipse *Iosephum Historicum*, *Iudaicarum Antiquitatum Auctorem*. Ac sane ad caput 11. Matthæi V. 22. ex eodem Iosepho Historico, quem allegat, plura ad genealogiam Herodis & Archelai attinentia deflorat Thomas ex libris Iudaicarum Antiquitatum, & de Bello Iudaico. De antiqua librorum Iosephi latina versione egregie disputat illustrissimus Iustus Fontaninus Archiepiscopus Ancyranus Libro V. Historiæ Litterariæ Aquileiensis capite XVI. ubi docet, nullas in ea adornanda fuisse partes Rufini Presbyteri Aquileiensis, ut vulgo creditum est: *Iudaicas* vero *Antiquitates*, flagitante Cassiodorio, latine conversas ab eius amicis, Epiphanio Scholastico, Bellatore Presbytero, & Mutiano: Libros denique *de Bello Iudaico* latine contractos translatosque ab Ambrosio, necdum Episcopo Mediolanensi, sed adolescente. Uberiora lege apud laudatum Fontaninum.

VII. Sub *Ioannis Chrysostomi* nomine passim affert sententias Thomas, ex *Opere imperfecto in Matthæum* decerptas: quod opus abs Sanctissimo Constantinopolitano Episcopo iam tota abiudicat Criticorum natio. Quin eius verus Auctor Chrysostomus esset, Thomæ ætate ambigebat nemo. Publice in Ecclesia sub nomine Sanctissimi Viri inter divinas laudes legebantur Homiliæ ex eodem opere desumptæ: ex eoque passim inducebantur sententiæ in Glossis Authenticis quas vocant *Ordinarias*, in Catenis Evangelicarum explanationum, in Decretis Summorum Pontificum, in Summis Theologicis. Consule Sixtum Senensem.

Homilias in Matthæum, legitimum Chrysostomi fœtum, quæ frequentissime citantur in Catena, quanti faceret Auctor Catenæ, Divus Thomas, facile colligi ex eo potest quod ab eo dictum traditur, referente *Papirio Massono Libro VI. de Romanis Pontificibus*, *in Ioanne Papa XXII. malle se uti Chrysostomi libris in Matthæum*, *quam possidere fruique Lutetia Parisiorum*. Ita Montfauconius initio Præfationis in Homilias S. Ioannis Chrysostomi in Matthæum: ubi addit ille, *id ab Oldrado Iurisconsulto*, *qui sub Ioanne Avenione vivebat*, *memoriæ proditum esse*. Tam magnificæ laudis a Thoma effusæ advocari testes debuissent Bartholomæus Logotheta, & F. Nicolaus de Malasorte, in *Processu* Canonizationis apud Continuatores Bollandi ad Diem VII. Martii. Verba refero, quæ habentur capite IX. num. 78. „ Dum ipse Frater „ Thomas rediret de Sancto Dionysio ad Civitatem Parisiorum, ut viderunt eam, „ quieverunt aliquantulum: & unus illorum Fratrum dixit, dirigens sermonem suum ad eumdem Fratrem Thomam: *Pater*, *quam pulcra villa est ista Parisii*! „ F. Thomas respondit: *Certe pulcra*. Tunc dixit Frater: *Utinam esset vestra*. Et idem „ F. Thomas respondit: *Quid facerem ego de ipsa?* Et Frater respondit: *Venderetis* „ *eam Regi Franciæ*, & *de pecunia ædificaretis omnia loca Fratrum Prædicatorum*. „ Et idem F. Thomas respondit: *In veritate plus vellem Chrysostomum super Matthæum*. „ Hæc a multis & multis præfatus testis (Bartholomæus Logotheta) audivisse se „ dixit, & specialiter a F. Nicolao de Malasorte de Neapoli Consiliario Regis Francorum, qui fuerat Scholaris dicti Testis, & specialis amicus. Et veniens nuncius „ ab eodem Rege Francorum ad illustrem Principem Dominum Regem Carolum II. „ dixit hoc dicto Testi in Terra S. Germani; & dixit, quod hoc erat vulgariter & „ quasi communiter notum Parisiis. “

Ad *latinam* quod attinet *huiusmodi Homiliarum versionem*, qua Thomas in opere suo contexendo usus est, non ambigit laudatus Doctissimus Montfauconius illam esse,

ſe, quam Anianus confecit: Anianus ille, Celedenſis Diaconus, qui Dioſpolitanæ Synodo interfuit, libroſque pro adſerenda hæreſi Pelagiana ſcripſit, ac indubie Homilias ſeptem Chryſoſtomi *De laudibus S. Pauli Apoſtoli* latine tranſtulit. Quæritur porro, utrum Homilias omnes eiuſdem ſanctiſſimi Viri in Matthæum Latio donaverit ille, an eas tantum octo quæ adhuc ſuperſunt, vel plures quidem, ſed non univerſas? *Re accuratius perpenſa* (ait Montfauconius in Præfatione cit. §. v.) *illum omnes omnino Chryſoſtomi Homilias in Matthæum latine convertiſſe, ni fallor, deprehendi*. Inter plura rationum momenta, quod ſequitur animadverte: *Divus Thomas Aquinas, qui tam magnifica hunc Commentarium laude celebravit... ubi hunc Commentarium legere potuerat, niſi in Aniani verſione, quæ tunc una ferebatur*? Et latinam quidem verſionem, qua utebatur, veluti *vitioſam* redarguit Thomas: ac Anianum ſane in ſua Tranſlatione parum feliciter proceſſiſſe, maximeque in caſſum ſæpe verba multiplicare, & circuitione uſum ea pluribus enunciare quæ poterant brevius & commodius exhiberi, adnotat ſæpe laudatus Montfauconius. At Anianam hanc verſionem num Thomas adhibuerit, graviſſimum ingerit mihi dubium enormis diſcrepantia, quæ in ſententiis ab eodem Thoma decerptis apparet. Nonnulla conferre loca præſtat, latiſſimumque Lectorum oculis diſcrimen ſubiicere.

Ex Aniani verſione apud Montfauconium.	*Ex continua expoſitione ſeu Catena Divi Thomæ.*
Homil. 1. " Numquid poſſet eſſe æquale his tam bonis nunciis? Deus in " terris, homo in cælo: facta eſt omnium " una permixtio .... Erat cernere antiquum repente prælium diſſolutum ... " Deum hominibus reconciliatum, diabolum vero confuſum ... mortem peremptam, paradiſum apertum ... quæ ... " Evangelia nominantur, non tantum " quia firma ſunt ac penitus immobilia, " ſupraque noſtram eminentia dignitatem; " ſed quia cum omni etiam facilitate nobis donata ſunt. Non enim laboribus " noſtris, atque ſudoribus, non doloribus, " & ærumnis; ſed per Dei in nos tantummodo caritatem tam grandia hæc " promiſſa ſuſcepimus. "	In Præfat. " Chryſoſtomus in Homil. " ſuper Matthæum: Quid enim his bonis nunciatis fiat æquale? Deus in " terra, homo in cęlo, amicitia Dei ad " noſtram facta naturam, prolixum ſolutum prælium, Diabolus confuſus, " mors ſoluta, paradiſus apertus. Et " hęc ſupra dignitatem noſtram, & cum " facilitate nobis data ſunt: non quia laboravimus, ſed quia dilecti ſumus a " Deo. "
Homil. 2. " Non igitur exiguam rem aliquam opineris audire, cum hanc generationem audis ediſſeri, ſed totam in te " mentem prorſus exſuſcita ...... Uſque " adeo enim iſtud mirabile erat, & nulli " ante prorſus auditum .... Valde enim " mirabile, quod ineffabilis Deus ...... " per Virginis ad nos venit uterum, & " fieri ex muliere dignatus eſt, & habere progenitores David & Abraham. "	Cap. 1. " Chryſoſtomus in Homil. " Nec eſt parva æſtimaſſe audire, hanc " audiens generationem: eſt enim valde " auditu mirabile, quod ineffabilis Deus " ex muliere naſci dignatus eſt, & habere progenitores David & Abraham. "
Homil. 3. " Simul etiam illud agit, " ut oſtendat omnes, ipſos quoque progenitores eorum, ſubditos eſſe peccatis .... Urget enim Thamar, fornicationem eius accuſans. David quoque	Ibidem. " Chryſoſt. in Homil. Poſt " hoc monſtratur, omnes obnoxios fuiſse " peccatis: inſtat enim Thamar fornicatio Iudam accuſans, & David fornicata mulier genuit Salomonem. Si " Sa-

ſunt Rainoldus, Rivetus, Dallæus, Heterodoxi homines: leviore notavit ipſum credulitate Launoius in Epiſtola 1. & 11. ad Antonium Faurum. Utroque vitio Doctiſſimi & Sanctiſſimi Aquinatis nomen editis apologiis abſterſere Ioannes Nicolaius, Bernardus Guyardus, Vincentius Baro, & Natalis Alexander, Ordinis noſtri præſtantes alumni; itemque Robertus Bellarminus de Romano Pontifice, Iacobus Gretſerus in eiuſdem Bellarmini defenſione, & Philippus Labbeus in Diſſertatione Hiſtorica de S. Cyrillo Alexandrino.

Putant aliqui, mutilum ad nos perveniſſe Cyrillianum *Theſauri* opus: adeoque ſententias ab Aquinate decerptas, in libris deperditis per quam facillime extitiſſe. At eas (indulgendum eſt) ſcripſerit numquam Cyrillus: inventas attamen in quibuſdam, quæ ævo illo ferebantur, collectionibus nomine Cyrilli prænotatis, bona fide deprompſit attulitque Thomas, non ipſe confinxit. Ac teſtimonium ſane, quod ſuperius deſcriptum eſt, legi teſtatur Guyardus in vetuſto manuſcripto Codice apud Saniacobæos Pariſinos: aliaſque pares Cyrilli nomine inſignitas reperiri ſententias in Colbertino Codice Bonacurſii, qui Doctoris Angelici poſtremis annis vivebat, fidem facit Michael Lequienus in Præfatione Panopliæ contra Schiſma Græcorum. Hæc vero fraudem ſine pudore impactam amoliuntur omnem: cenſuramque nimiæ credulitatis vel ipſe emollire ſtudet Launoius, qui animadvertendum Epiſtola I. citata proponit: *Thomam factum doctiorem & cautiorem, teſtimonia hæc pro derelicto habuiſſe; & ſilentio, deprehenſæ vel olfactæ falſitatis indice, ſuppreſſiſſe*: nempe II. 2. Q. 1. Art. 10. & Q. 11. Art. 2. & Q. xxxix. Art. 1. & Quodlib. ix. Art. 10. quibus in locis de Romano Pontifice eiuſque poteſtate uberius agitur.

Utut ſeſe hæc habeant, ſui ipſius validiſſimas agit vindicias ipſe Thomas in Opuſculo contra errores Græcorum, in Præfatione ad Urbanum IV. Summum Pontificem. Digniſſima ſunt animadverſione quæ ſequuntur verba. *Libellum* (inquit ille) *ab Excellentia veſtra mihi exhibitum .... diligenter perlegi, in quo inveni quamplurima ad noſtræ fidei aſſertionem utilia, & expreſſa*. Ecce fontem illum, unde Aquinas hauſit non paucas Græcorum Patrum, & ipſius Cyrilli Alexandrini auctoritates, quæ fruſtra in eorum libris perquiruntur. Sed illarum vadem ſe non dat ille, fidem relinquens penes Collectorem: in idque ſolummodo incumbit unum, ut eas quæ fidei tuendæ conferre poſſunt exponat, aliaſque quæ videbantur adverſæ ad rectum ſenſum convertat. Ait enim: *Conſideravi autem, quod eius* (libelli a Papa oblati) *fructus poſſet apud plurimos impediri propter quædam in auctoritatibus Sanctorum Patrum contenta, quæ dubia eſſe videntur, & unde poſſent materiam miniſtrare errorum, & contentionis dare occaſionem & calumniæ. Et ideo ut remota omni ambiguitate ex auctoritatibus in prædicto Libello contentis, fidei fructus puriſſimus capiatur; propoſui primo ea, quæ dubia eſſe videntur in auctoritatibus prædictis exponere; & poſtmodum oſtendere, quomodo ex eis veritas catholicæ fidei & doceatur, & defendatur*. Fraus ergo Thomæ nulla locum habet, bona & optima fides patet, ac ſinceriſſima innoteſcit mens, cum fide catholica conciliandi, quæ forte minus congrue dicta inveniebat in ea Patrum collectione, quam Urbanus tradiderat, ipſamque fidem roborandi convenientibus Sanctorum teſtimoniis. Perinde res eſt de Cyrilli teſtimonio in *Catena* deſcripto, ſive illud ex eodem *Libello* decerpſerit Thomas, ſive ex alia vulgata collectione. Criticas eiuſdem diſcuſſiones prætermiſit: illudque adhibendum cenſuit ad eam fidem exponendam, quam de Primatu Petri & Romanorum Pontificum, deque prærogativa Romanæ Eccleſiæ tradit ipſe Cyrillus indubiis ac ſinceris in aliis locis, ac tradunt una voce Eccleſiæ Patres. Conſule Dogmaticos & Polemicos Theologos: ac lege Diſſertationem *pro Cyrilli teſtimonio contra nugas Launoianas vindicando*, quæ reperitur in Præfatione Apologetica *in Catenam Auream S. Thomæ, & Patris Nicolai editionem novam*. Ipſius Ioannis Nicolai opus eſt ſub nomine Honorati a S. Gregorio Pariſiis apud Iacobum Greu MDCLXVIII. in 12.

Præclarum aliud præterire non licet teſtimonium, quod ſub eiuſdem Cyrilli nomine allatum a Sancto Thoma, in eius Operibus, quæ ad nos pervenere, *nullibi* ex-

„ *Sationis* causa: nisi quam Hieronymus affert, qua scilicet omnis facultas germinis „ sublata significetur, eoque seminata terra sterilitate damnetur. Una vero *salis* u- „ tilitas, conservatio a putredine: ex qua capta metaphora, *Salitores* æternitatis, „ qui Dei gratia renovatos in ea conservant, ut beata æternitate fruantur. " Aptissimam & optimam inficiari potest nemo metaphoram, quam exponit Combefisius. An ea vero lectionem Catenæ Aureæ satis vindicet, dubium mihi. Nullas circa prædictum vocabulum, *Satores*, varias reperit in Codicibus Hilarii, quas adnotaret lectiones, laudatus Constantius. Immo testatur Iacobus Echardus, in Exemplis MSS. *Catenæ*, quæ Parisiis vidit ac diligenter lustravit, constantissime se legisse, *Satores*. Habent, *Salitores*, editiones, Romana anni MDLXX. & Veneta anni MDXCIII. & Antverpiensis anni MDCXII. At, *Satores*, lego in vetustis, Romana anni MCCCCLXX. Lugdunensibus MDXX. MDXXX. & MDXLII. Veneta MDXXI. ac Parif. MDLII. & MDCXI.

IX. *Euthymii Zigabeni*, Græci Monachi, pauca proferuntur verba ad caput I. Lucæ ℣. 5. *Fuit in diebus Herodis Regis Iudææ &c.* nempe: „ *Chrysostomus* ..... Alius „ autem Herodes fuit, qui Ioannem occidit; sed ille Tetrarcha fuit, hic autem „ Rex. *Euthymius*: Rex, inquam, ille qui infantes occidit; pater illius Herodis, „ qui Præcursorem interemit. *Beda*: Tempus autem Herodis alienigenæ, Regis &c. " Ex ipsius Euthymii Commentario in Lucam desumpta verba sunt. Nec *Euthymii* nomen, nec allata eius verba legi in Veneta Catenæ editione anni MCCCCLXXXVI. neque in Parisina anni MDLXVI. adnotat loco superius citato Simonius: eademque, cum Auctoris nomine, interpolatoris cuiusdam manu adiecta, suspicatur. Brevis quidem illa sententia deest in aliis editionibus, quas expendere licuit, prima Romana MCCCCLXX. Lugdunensibus MDXX. MDXXX. MDXLII. Veneta MDXXI. & Parisina MDCXI. Attamen ea legitur in Romana MDLXX. Veneta MDXCIII. Antverpiensi MDCXII. An ergo hocce additamentum causam habeat audacem interpolatricem manum, an Codicum variantium innoxiam discrepantiam?

Ad *Glossas* demum quod attinet, quæ frequentius in Catena promuntur, paucis admonere præstat: eas ut plurimum obvias nunc non esse, proque *Anonymis* haberi: at aliquas reperiri tamen, quæ, animadvertente Nicolaio, occurrunt in Commentariis in Matthæum, Anselmo Cantuariensi, vel Laudunensi tributis, vel potius Herveo Monacho Dolensi adiudicandis.

X. De ratione in editione huiusce Catenæ servanda, quæ nostras etiam curas exercuit, quæstionem olim agitatam inter laudatos Doctissimos Viros, Nicolaium, & Combefisium, narrat Echardus. Censebat, contendebatque primus, loca sacræ Scripturæ, Sanctorumque Patrum, quæ ab Aquinate allegantur, ad recentiores accuratioresque, ut putabat, editiones conferri & emendari debuisse: remque partim exsecutus est Parisiis apud Societatem anno MDCLVII. edito Volumine in f. Titulum novæ editionis Num. V. dedimus.

Vero & recto minus congruam criterio hanc iudicabat rationem Combefisius: constituebatque, genuinum ac germanum Thomæ opus ut habeatur, loca illa non ut nunc leguntur, sed ut ea legit attulitque Sanctus Doctor, producenda esse: variantesque & novas lectiones ad marginem, si ita videatur, apponi posse. Hinc speciminis loco, in iis *Catenæ* partibus, quæ sua in *Bibliotheca Concionatoria* locum habent, antiquas lectiones, quas esse Thomæ censuit, intactas reliquit, ad marginem immutationes a Nicolaio factas annotans, & aliquando castigans.

In suæ defensionem causæ Opusculum typis edidit Nicolaius inscriptum: *In Catenam Auream Sancti Thomæ, & P. Nicolai editionem novam Apologetica præfatio*, sub adscititio nomine Honorati a S. Gregorio, Parisiis apud Iacobum Greu anno MDCLXVIII. in 12. Libello respondit Combefisius edita apologia, cui titulus: *Prolusio ad Præfationem Apologeticam in P. Nicolai editionem novam Catenæ Aureæ Divi Thomæ*, Parisiis apud Andr. Cramoisy anno MDCLXVIII. in 8. Sed aliis etiam utrinque pugnatum est libellis, quos recenset Iacobus Echardus in utriusque Elogiis.

Præconceptæ inhærens opinioni Nicolaius, dum alteram editionem parabat novis cu-

curis recognitam, vita mortali migravit: eademque, operam dante Francisco Chauchemero Ordinis nostri alumno Gallo, lucem vidit Lugdunensibus typis Antonii Briasson. Huic editioni priorem anni MDCLVII. præfert Echardus: & hanc ego cum Doctissimo Combefisio minus etiam probarem, utpote quæ Angelici Doctoris opus non exhibeat, quale Sanctissimus Auctor concinnavit. Candide fassus ille est, in Sanctorum testimoniis *plerumque* aliqua de medio *rescissa*, verborum etiam *ordinem commutatum*, *interdum sensum* expressum *verbis dimissis*, ac *vitiosam* adhibitam latinam præsertim Homiliarum Chrysostomi versionem. Cur ergo immutari hæc, vel supprimi debeant?

Vetustas editiones censet Simonius loco citato, recentioribus præferendas: ac inter illas Possevinus præfert Antverpiensem, quæ non solum Patrum nomina, sed locorum etiam indices in ora paginæ exhibet. Indicem servarunt posteriores editiones, Romana MDLXX. Veneta MDXCIII. Antverpiensis MDCXII. ac sequiores. Sed hanc *Antverpiæ cusam* quamquam *præfert aliis Possevinus*, *ut accurate loca indicantem*, & ipsa tamen *voces habet depravatas* (verba sunt Nicolai) *involutas constructiones*, *perturbatas phrases*, *vitiosas versiones*, *mutilatos textus*, *indices omissos*, *vel præpostere annotatos*, *hiantes & imperfectos sensus*. Satis fuisset admonere lectores, frequentius in illa eadem Antverpiensi editione a Possevino laudata locorum indices omitti; eosdemque frequentius præpostere annotari. Cetera quippe censuræ capita, quæ voces, constructiones, phrases, versiones, textus, sensus carpunt, non operam ab Editoribus Antverpiensibus adhibitam tangunt, sed Opus ipsum a Thoma compositum.

Ad nostram quod attinet Venetam Bettinellianam editionem, hæc eadem est cum Romana, quæ iussu Pii V. Summi Pontificis anno MDLXX. prodiit. Quæ certissima sunt Typographorum sphalmata emendantur, si quæ variantes ex inspectione aliarum bonæ notæ editionum occurrunt, lectiones exhibentur: locorum indices antiqui servantur, ac in ora paginæ inferiori adiiciuntur illi quos reponi oportere iudicavit Nicolaius.

CATALOGUS CHRONOLOGICUS PATRUM,

ex quorum sententiis hoc opus contextum est, quo scilicet tempore maxime floruere. Romanæ editioni anni 1570. præmissus.

GRAECI.		LATINI.	
Dionysius Areopagita	an. Do. 96	Iulius Africanus; Græce tamen scripsit anno Do.	240
Origenes	an. Do. 238	Cyprianus Carthaginensis	an. Do. 240
Dionysius Alexandrinus	an. Do. 250	Hilarius Pictavorum Ep.	an. Do. 370
Titus Bostrensis	an. Do. 300	Damasus Papa	an. Do. 370
Eusebius Cæsariensis	an. Do. 320	Ambrosius Mediolanensis	an. Do. 385
Athanasius Alexandrinus	an. Do. 350	Hieronymus Presbyter	an. Do. 400
Didymus Alexandrinus	an. Do. 345	Augustinus Hipponensis Episcopus an. Do.	420
Gregorius Nazianzenus	an. Do. 370		
Iosephus Hierosolymitanus	an. Do. 370		
Basilius Cæsariensis	an. Do. 375	Leo Papa primus	an. Do. 480
Gregorius Nyssenus	an. Do. 380	Prosper Rhegiensis	an. Do. 455
Epiphanius Salaminæ Ep.	an. Do. 385	Maximus Taurinensis	an. Do. 465
Ioan. Chrysostomus	an. Do. 390	Fulgentius Ruspensis Episc.	an. Do. 500
Severianus Gabalensis	an. Do. 395	Gregorius Papa primus	an. Do. 605
Theophilus Alexandrinus	an. Do. 400	Isidorus Hispalensis Episc.	an. Do. 630
Cyrillus Alexandrinus	an. Do. 434	Beda Presbyter Anglosaxo	an. Do. 734
Isidorus Pelusiota Abbas	an. Do. 434	Alcuinus, seu Albinus	an. Do. 770
Theodoretus Cyrensis Ep.	an. Do. 454	Haymo	an. Do. 854
Ioan. Damascenus	an. Do. 730	Rabanus Maurus	an. Do. 855
Theophylactus	an. Do. 900	Remigins	an. Do. 880
Euthymius Monachus	an. Do. 1180	Petrus Alphonsus	an. Do. 1100
Græcus Anonymus		Glosse diversorum	

DIVI

DIVI THOMAE AQUINATIS DOCTORIS ANGELICI AD URBANUM IV. PONT. MAX. IN CATENAM SUPER MATTHAEI EVANGELIO EDITAM

EPISTOLA DEDICATORIA.

SANCTISSIMO, ac Reverendissimo Patri Domino Urbano, divina providentia Papæ Quarto, Frater Thomas de Aquino, Ordinis Fratrum Prædicatorum, cum devota reverentia, pedum oscula beatorum. Fons sapientiæ unigenitum Dei Verbum præsidens in excelsis, per quod Pater sapienter fecerat, & suaviter disposuerat universa, in fine temporum carnem sumere voluit, ut sub tegumento naturæ corporeæ, splendorem eius humanus intuitus posset inspicere, quem in celsitudine maiestatis divinæ attingere non valebat. Diffuderat siquidem radios suos, sapientiæ videlicet suæ indicia, super omnia opera quæ creavit; quodam vero ampliori privilegio imaginem propriam hominum animabus impresserat; (1) quam tamen diligentius expresserat in cordibus ipsum amantium secundum sui muneris largitatem. Sed quid est hominis anima in tam immensa creatura, ut divinæ sapientiæ vestigia possit comprehendere ad perfectionem? Quinimmo & sapientiæ lux infusa hominibus per peccati tenebras, & occupationum temporalium caligines fuerat obumbrata; & intantum est quorumdam cor insipiens obscuratum ut Dei gloriam in idola vana converterent, & quæ non conveniunt facerent, in sensum reprobum incidentes. Divina vero sapientia, quæ ad sui fruitionem hominem fecerat, eum sui inexpertem esse non sinens, totum se in humanam naturam contulit, eam modo sibi assumendo mirabili, ut errantem hominem ad se totaliter revocaret. Huius igitur sapientiæ claritatem nube mortalitatis velatam, primus Apostolorum Princeps fide conspicere meruit, & eam constanter absque errore, & plenarie confiteri, dicens (Matth. XVI. 16.) *Tu es Christus Filius Dei vivi.* O beata confessio, quam non caro & sanguis, sed Pater cælestis revelat! Hæc in terris fundat Ecclesiam, aditum præbet in cælum, peccata meretur solvere, & contra eam portæ non prævalent inferorum. Huius igitur fidei, ac confessionis heres legitime, Sanctissime Pater, pio studio mens vestra invigilat, (2) ut tan-

(1) *Al.* quantum diligentius. (2) *Al.* ut ante.

tæ ſapientiæ lux fidelium corda perfundat, & hæreticorum confutet inſanias, quæ portæ inferorum merito deſignantur. Sane ſi, ſecundum Platonis ſententiam, beata cenſetur Reſpublica, cuius rectores operam ſapientiæ dare contigerit, illi ſiquidem ſapientiæ, quam imbecillitas intellectus humani erroribus plerumque commaculat; quanto magis ſub veſtro regimine beatus cenſeri poteſt populus chriſtianus, ubi tanta diligentia excellentiſſimæ illi ſapientiæ curam impenditis quam Dei Sapientia carnalibus membris induta & verbis docuit, & operibus demonſtravit? Et huius ſiquidem diligentiæ ſtudio Veſtræ Sanctitati complacuit mihi committere Matthæi Evangelium exponendum, quod iuxta propriam facultatem executus, ſolicite ex diverſis Doctorum libris prædicti Evangelii expoſitionem continuam compilavi, pauca quidem certorum Auctorum verbis, ut plurimum ex Gloſſis adiiciens, quæ, ut ab eorum dictis poſſent diſcerni, ſub Gloſſæ titulo prænotavi. Sed & in ſanctorum Doctorum dictis hoc adhibui ſtudium, ut ſingulorum Auctorum nomina, nec non in quibus habeantur Libris aſſumpta teſtimonia deſcribantur: hoc excepto quod libros, & expoſitionem ſupra loca quæ exponebantur, non oportebat ſpecialiter deſignari: puta, ſicubi nomen inveniatur Hieronymi, de Libro mentione non facta, datur intelligi quod hoc dicat ſuper Matthæum: & in aliis ratio ſimilis obſervetur: niſi in his quæ de Commentario Chryſoſtomi ſuper Matthæum ſumuntur, oportuit inſcribi in titulo, Super Matthæum, ut per hoc ab aliis quę ſumuntur de ipſius Homiliario diſtinguantur. In aſſumendis autem Sanctorum teſtimoniis, plerumque oportuit aliqua reſcindi de medio ad prolixitatem vitandam, nec non ad manifeſtiorem ſenſum, vel ſecundum congruentiam expoſitionis, litteræ ordinem commutari. Interdum etiam ſenſum poſui, verba dimiſi, præcipue in Homiliario Chryſoſtomi, propter hoc quod eſt translatio vitioſa. Fuit autem mea intentio in hoc opere non ſolum ſenſum proſequi litteralem, ſed etiam myſticum ponere; interdum etiam errores deſtruere, nec non confirmare catholicam veritatem. Quod quidem neceſſarium fuiſſe videtur, quia in Evangelio præcipue forma fidei catholicæ traditur, & totius vitæ regula chriſtianæ. Prolixum igitur præſens opus non videatur alicui: fieri enim non potuit ut hæc omnia ſine diminutione proſequerer, & tot Sanctorum ſententias explicarem, omnimoda brevitate ſervata. Suſcipiat itaque Veſtra Sanctitas præſens opus, veſtro diſcutiendum, corrigendumque iudicio, veſtræ ſolicitudinis, & obedientiæ meæ fructum, ut dum a vobis emanavit præceptum, & vobis reſervetur finale iudicium, ad locum unde exeunt flumina revertantur.

DIVI

DIVI THOMAE AQUINATIS
DOCTORIS ANGELICI
SUPER MATTHAEI EVANGELIUM
CATENA.

PRAEFATIO.

Super montem excelſum aſcende tu qui evangelizas Sion : exalta in fortitudine vocem tuam qui evangelizas Hieruſalem : exalta, noli timere : dic civitatibus Iudæ : Ecce Deus veſter : ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium eius dominabitur : ecce merces eius cum eo. Eſa. xl. 9.

EVANGELII (1) pronuntiator apertus Eſaias Propheta, evangelicæ doctrinæ ſublimitatem, nomen, & materiam breviter comprehendens, evangelicum doctorem ex perſona Domini alloquitur, dicens : *Super montem excelſum aſcende tu &c.* Ut autem ab ipſo Evangelii nomine ſumamus exordium: AUGUSTINUS contra Fauſtum (Lib. II. cap. 11 a medio illius.) Evangelii nomen Latine interpretatur bonum nuntium, vel bona annuntiatio : quod quidem cum aliquod bonum (2) annuntiatur, ſemper dici poteſt ; proprie tamen hoc vocabulum obtinuit annuntiatio Salvatoris. Narratores quippe originis, factorum, dictorum, paſſionum Domini Ieſu Chriſti proprie dicti ſunt Evangeliſtæ. CHRYSOSTOMUS in homil. ſuper Matth. (1. non remote a principio.) Quid enim his bonis nuntiatis fiat æquale ? Deus in terra, homo in cælo, amicitia Dei ad noſtram facta naturam, prolixum ſolutum prælium, diabolus confuſus, mors ſoluta, paradiſus apertus. Et hæc omnia ſupra dignitatem noſtram, & cum facilitate nobis data ſunt: non quia laboravimus, ſed quia dilecti ſumus a Deo. AUGUSTINUS in Lib. de vera Religione (cap. XVI. in principio.) Cum enim omnibus modis medeatur animis Deus, pro temporum opportunitatibus, quæ mira ſapientia eius ordinantur, nullo modo beneficentius conſuluit generi humano, quam cum unicus Filius conſubſtantialis Patri, & coæternus, totum hominem ſuſcipere dignatus eſt, & Verbum caro factum eſt, & habitavit in nobis: ita enim demonſtravit quam excelſum locum inter creaturas habeat humana natura, in hoc quod hominibus in vero homine apparuit. AUGUSTINUS in ſerm. de Nativ. (ſer. IX. circa principium.) Demum factus eſt Deus homo, ut homo fieret Deus. *a* Hoc igitur bonum evangelizandum prænuntiat Propheta dicens: *Ecce Deus veſter.* LEO in epiſtola ad Flavianum (epiſt. X. cap. III. in medio.) Exinanitio autem illa, qua ſe inviſibilis viſibilem præbuit, & creator, ac dominus omnium rerum unus voluit eſſe mortalium, inclinatio fuit miſerationis, non deſertio poteſtatis. GLOSSA. Ne ergo ſic Deus adeſſe cre-

A 2 datur,

(1) *In Veneta edit. an. 1521. huic ſententia præponitur index Gloſſa.* (2) *Al.* annuntiamus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a GLOSSA.

datur ut fieret aliqua diminutio potestatis, subiungit Propheta: *Ecce Dominus in fortitudine veniet*. AUGUSTINUS de Doctrina Christiana (Lib. I. cap. x.) Non per locorum spatia veniendo, sed in carne mortali mortalibus apparendo. a LEO in ser. (xix. ante medium) de Domini passione. De ineffabili autem Dei potentia factum est ut dum Deus verus est in carne passibili, cooferatur homini gloria per contumeliam, incorruptio per supplicium, vita per mortem. AUGUSTINUS de Peccatorum meritis (Lib. II. cap. xxx.) Fuso enim sanguine sine culpa, omnium culparum chirographa deleta sunt, quibus homines a diabolo antea tenebantur. GLOSSA. Quia ergo per virtutem Christi patientis, homines a peccato liberati, servi facti sunt Dei, sequitur: *Et brachium eius dominabitur*. LEO Papa in serm. de Passione (serm. xix. parum ante medium.) Affuit autem nobis in Christo singulare praesidium, ut in natura passibili mortis conditio non maneret, quam impassibilis essentia recepisset; & per id quod non poterat mori, possit id quod mortuum fuerat, suscitari. GLOSSA. Et sic per Christum nobis immortalis gloriae aditus aperitur: unde sequitur: *Ecce merces eius cum eo*: de qua scilicet ipse dicit (Matth. v.) *Merces vestra copiosa est in caelis*. AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. IV. cap. 11.) Aeternae enim vitae promissio, regnumque caelorum ad novum pertinet testamentum, temporalium vero promissiones testamento veteri continentur. GLOSSA. Sic ergo quatuor nobis de Christo evangelica doctrina tradit: divinitatem assumentem, humanitatem assumptam, mortem per quam a servitute eripimur, resurrectionem per quam nobis aditus gloriosae vitae aperitur: & propter hoc in Ezechiele sub figura quatuor animalium demonstratur. GREGORIUS super Ezech. (hom. iv. parum a princip.) Ipse enim unigenitus Dei Filius veraciter factus est Homo; ipse in sacrificio nostrae redemptionis dignatus est mori, ut Vitulus; ipse per virtutem suae fortitudinis surrexit, ut Leo; ipse etiam ascendens ad caelos est elevatus, ut Aquila. GLOSSA. In qua ascensione manifeste ostendit suam divinitatem. Matthaeus ergo in Homine intelligitur, quia circa humanitatem Christi principaliter immoratur; Marcus in Leone, quia agit de resurrectione; Lucas in Vitulo, quia agit (1) de sacerdotio; Ioannes in Aquila, scribens sacramenta divinitatis. AMBROSIUS super Lucam (in Praefatione in Lucam parum ante finem.) Et bene accidit ut quoniam Evangelii huius librum secundum Matthaeum dicimus esse moralem, opinio huius praemitteretur: mores enim proprie dicuntur humani. Figura autem Leonis ascribitur Marco, quia a potentiae coepit expressione divinae, cum dixit: „ Initium Evangelii Iesu Christi Filii Dei." Ioanni autem figura Aquilae, eo quod divinae miracula resurrectionis expressit. GREGORIUS in Ezech. (homil. iv. in princ. Lib. I. cap. vi.) Haec autem ipsa uniuscuiusque libri evangelica exordia testantur: nam quia ab humana generatione coepit, iure per Hominem Matthaeus; quia per clamorem in deserto, recte per Leonem Marcus; quia a sacrificio exorsus est, bene per Vitulum Lucas; quia vero a divinitate Verbi coepit, digne per Aquilam significatur Ioannes. AUGUSTINUS de Conf. Evang. (Lib. I. cap. vi.) Vel Matthaeus, qui regiam Christi personam maxime commendavit, per Leonem significatur; Lucas autem per Vitulum, propter victimam sacerdotis; Marcus autem, qui neque stirpem regiam, neque sacerdotalem narrare voluit, & tamen in humanis versatus ostenditur, Hominis figura significatur. Haec autem tria animalia, Leo, Homo, Vitulus in terra gradiuntur: unde isti tres Evangelistae in istis maxime occupati sunt quae Christus in carne operatus est. At vero Ioannes, velut Aquila, volat, & lucem incommutabilis veritatis acutissimis cordis oculis intuetur. Ex quo datur intelligi, tres Evangelistas circa activam vitam fuisse versatos, Ioannem vero circa contemplativam. Doctores autem Graecorum per Hominem intelligunt Matthaeum, quia genealogiam Domini secundum carnem descripsit; per Leonem vero Ioannem, quia sicut Leo suo rugitu cunctis bestiis timorem incutit, sic & Ioannes cunctis haereticis timorem incussit; per Vitulum intellexerunt Lucam, quia Vitulus sacerdotalis est hostia, & ipse semper circa templum, & sacerdotium versatus est; & per Aquilam Marcum intellexerunt, quia Aquila in Scripturis divinis solet significare Spiritum sanctum, qui locutus fuit per ora Prophetarum, & ipse a propheti-

co

(1) *Al.* de sacrificio.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a BEDA.

co testimonio exorsus est. HIERONYMUS (in prologo super Evang. ad Eusebium in principio.) Circa numerum vero Evangelistarum sciendum est, plures fuisse qui Evangelia scripserunt, sicut & Lucas Evangelista testatur dicens (cap. 1.) „ Quoniam quidem multi conati sunt ordinare &c. " & sicut perseverantia usque ad præsens tempus monimenta declarant, quæ a diversis auctoribus edita, diversarum hæresum fuere principia, ut est illud iuxta AEgyptios, & Thomam, & Matthiam, & Bartholomæum, duodecim quoque Apostolorum, & Basilidis, atque Apellis, & reliquorum, quos enumerare longissimum est. Ecclesia autem, quæ supra petram Domini voce fundata est, quatuor flumina Paradisi instar eructans, quatuor annulos, & angulos habet, per quos quasi arca testamenti, & custos legis Domini lignis mobilibus vehitur. AUGUSTINUS de Conf. Evan. (Lib. I. c. 11. in princip.) Vel quoniam quatuor sunt partes orbis terræ, per cuius universitatem Christi Ecclesia dilatatur. Alius autem fuit eis ordo cognoscendi, atque prædicandi; alius autem scribendi. Ad cognoscendum quippe, atque prædicandum primi fuerunt qui secuti sunt Dominum in carne præsentem, docentem audierunt, facientemque viderunt, atque ex eius ore ad evangelizandum sunt missi; sed in conscribendo Evangelio, quod divinitus ordinatum esse credendum est, ex numero eorum, quos ante passionem Dominus elegit, primum, ultimumque locum duo tenuerunt: primum Matthæus, ultimum Ioannes, ut reliqui duo, qui ex illo numero non erant, sed tamen Christum in illis loquentem secuti erant, tamquam filii amplectendi, ac per hoc in loco medio constituti, utroque ab eis latere munirentur. REMIGIUS. Matthæus quidem scripsit in Iudæa sub tempore Caii Caligulæ Imperatoris; Marcus in Italia, Romæ sub tempore Neronis, vel Claudii, secundum Rabanum; Lucas vero in Achaiæ, Beotiæque partibus, rogatus a Theophilo; & Ioannes Ephesi in Asia minori sub tempore Nervæ Principis. BEDA. Sed tamen cum sint quatuor Evangelistæ, non tam quatuor Evangelia, quam unum quatuor librorum veritati consonum ediderunt. Sicut enim duo versus eamdem prorsus habentes materiam, pro diversitate metri, & verborum duo sunt, & tamen non nisi unam continent sententiam; sic Evangelistarum libri, cum sint quatuor, unum continent Evangelium, quia unam doctrinam faciunt de fide catholica. CHRYSOSTOMUS in homiliario super Matth. (homil. 1. in Mat. in prin.) Sufficiebat autem ut unus Evangelista omnia diceret: sed cum quatuor ab uno ore omnia loquantur, non secundum cadem tempora, neque in eisdem locis convenientes, & ad invicem colloquentes, maxima sit demonstratio veritatis. Et hoc ipsum quod in aliquibus modicis dissonare videntur, maximum signum veritatis est. Si enim per omnia consonarent, crederent inimici, quod ex placito quodam humano convenientes scripserint quæ scripserunt. In principalibus quidem, quæ pertinent ad informationem vitæ, & prædicationem fidei, nequaquam dissonant nec in parvo. Si autem in miraculis hic quidem hæc, ille vero illa dixit, hoc te non conturbet: si enim unus omnia dixisset, superfluus esset numerus reliquorum; si omnes diversa, nequaquam consonantiæ demonstratio appareret. Si autem aliquid de temporibus, vel modis differenter annuntiant, hoc nihil impedit eorum quę dicta sunt veritatem, ut infra ostendetur. AUGUSTINUS de Conf. Evang. (Lib. I. cap. 11. in med.) Quamvis autem singuli eorum suum quemdam narrandi ordinem tenuisse videantur, non tamen unusquisque eorum velut alterius præcedentis ignarus voluisse scribere reperitur, vel ignorata prætermisisse, quæ scripsisse alius invenitur; sed sicut unicuique inspiratum est, non superfluam cooperationem (1) sui laboris adiunxit. GLOSSA. Sublimitas autem evangelicæ doctrinæ consistit quidem primo in eius excellentissima auctoritate. AUGUSTINUS de Conf. Evan. (Lib. I. cap. 1. in prin.) Inter omnes enim divinas auctoritates, quæ sanctis litteris continentur, Evangelium merito excellit, cuius primi prædicatores Apostoli fuerunt, qui Dominum Iesum Salvatorem nostrum Christum etiam in carne præsentem viderunt; quorum quidam, hoc est Matthæus,& Ioannes, etiam scripta de illo, quæ scribenda visa sunt, libris singulis ediderunt. Ac ne putaretur, quod attinet ad percipiendum, ac prædicandum Evangelium, interesse aliquid utrum illi annuntient qui eumdem Dominum hic in carne apparentem secuti sunt, an alii qui ex illis comperta fideliter crediderunt, divina providentia procuratum est per Spiritum sanctum ut quibusdam etiam ex illis qui primos Apostolos sequebantur, non solum annuntiandi, verum etiam scribendi Evangelium tribueretur auctoritas. GLOSSA. Et sic patet quod subli-

(1) Al. deest sui.

sublimitas evangelicæ auctoritatis a Christo dependet; & hoc designatur in verbis Prophetæ præmissis, cum dicitur: *Super montem excelsum ascende tu*: Mons enim excelsus Christus est, de quo idem Esaias dicit (cap. 11.) „ Erit in novissimis diebus præparatus „ mons domus Domini in vertice montium; " idest, super omnes sanctos, qui a monte Christo montes dicuntur: quia de plenitudine eius omnes accepimus. Recte autem ad Matthæum dicitur: *Supra montem excelsum ascende tu*: quia, sicut prædictum est, ipse in propria persona facta Christi vidit, & eius doctrinam audivit. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. I. cap. VII.) Illud autem discutiendum est quod solet nonnullos movere, cur ipse Dominus nihil scripserit, ut aliis de ipso scribentibus necesse sit credere. Sed nequaquam dicendum est, quod ipse non scripserit, quandoquidem membra eius id operata sunt quod dictante capite cognoverunt. Quicquid enim de suis factis, & dictis nos legere voluit, hoc scribendum illis tamquam suis manibus (1) imperavit. GLOSSA. Secundo etiam habet evangelica doctrina sublimitatem virtutis: unde Apostolus dicit (Rom. 1.) quod „ Evangelium virtus Dei est in salutem omni credenti. " Et hoc ostendit Propheta in præmissis verbis, cum dicit: *Exalta in fortitudine vocem tuam*: in quo etiam modum evangelicæ doctrinæ designat in exaltatione vocis, per quam doctrinæ claritas datur. AUGUSTINUS ad Volusi. (epist. 111. prope finem.) Modus enim ipse quo sancta Scriptura contexitur, est omnibus accessibilis, paucissimis penetrabilis: ea quæ aperte continet quasi amicus familiaris sine fuco ad cor loquitur indoctorum, atque doctorum; ea vero quæ in mysteriis occultat, nec ipsa eloquio superbo erigit, quo non audeat accedere mens tardiuscula, & inerudita, quasi pauper ad divitem; sed invitat omnes humili sermone, quos non solum manifesta pascat, sed etiam secreta exerceat veritate; hoc tam in promptis, quam in reconditis habens. Sed ne aperta fastidirentur, eadem rursus aperta desiderantur; desiderata quodammodo renovantur; renovata suaviter intimantur. His salubriter & prava corriguntur, & parva nutriuntur, & magna oblectantur ingenia. GLOSSA. Sed quia vox exaltata longius auditur, potuit in exaltatione vocis, evangelicæ doctrinæ publicatio designari: quia non ad unam tantum gentem, sed ad universas nationes prædicanda mandatur. „ Prædicate (inquit Dominus Marc. XVI.) Evan„ gelium omni creaturæ. " GREGORIUS (hom. XXIX. in Evangel.) Potest enim omnis creaturæ nomine natio gentium designari. GLOSSA. Tertio autem habet evangelica doctrina altitudinem libertatis. AUGUSTINUS contra Adversarium legis, & Proph. (Lib. I. cap. XVII. post medium.) In veteri enim testamento, propter temporalium bonorum promissionem, malorumque comminationem, servos parit temporalis Hierusalem; in novo autem, ubi fides impetrat caritatem, qua lex possit impleri, non magis timore pœnæ, quam dilectione iustitiæ, liberos parit Hierusalem æterna. GLOSSA. Unde & hanc sublimitatem doctrinæ evangelicæ Propheta designat dicens: *Exalta, noli timere*. Restat autem videre quibus, & qua de causa hoc Evangelium sit scriptum. HIERONYMUS (in Prol. sup. Mat. ad Euseb. in med.) Matthæus enim Evangelium in Iudæa Hebræo sermone edidit, ob eorum maxime causam qui in Hierusalem crediderant ex Iudæis: cum enim primo prædicasset Evangelium in Iudæa, volens transire ad gentes, primus Evangelium scripsit Hebraice; quod fratribus a quibus ibat, in memoria dereliquit. Sicut enim necesse fuit ad confirmationem fidei Evangelium prædicari, sic & contra hæreticos scribi. CHRYSOSTOMUS super Matth. (in Prologo super opus imperfectum in Matth.) Corpus autem suæ narrationis ordinavit Matthæus: primum ergo nativitatem, deinde baptismum, tertio tentationem, quarto doctrinam, quinto miracula, sexto passionem, septimo resurrectionem, & ascensionem ipsius; non solum historiam de Christo exponere volens per hoc, verum etiam evangelicæ vitæ statum docere: quoniam nihil est quod ex parentibus nascimur, nisi iterum per aquam, & Spiritum renati fuerimus ex Deo. Post baptismum autem necesse est contra diabolum stare. Post hoc quasi omni superata tentatione factus idoneus ad docendum, si quidem sacerdos est, doceat, & doctrinam suam (2) bonæ vitæ, quasi miraculis factis, commendet; si laicus est, operibus doceat fidem. Deinde necesse est exire nos de hoc stadio mundi, & tunc restat ut tentationum victoriam resurrectionis merces sequatur, & gloria. GLOSSA. Patet igitur ex præmissis Evangelii nomen, evangelicæ doctrinæ materia, Scriptorum Evangelii figura, numerus, tempus, lingua, differentia, & ordo, evangelicæ doctrinæ sublimitas, & quibus hoc Evangelium sit conscriptum, & ordo processus ipsius.

SAN-

(1) *Al.* imperavit. (2) *Forte* bona vita.

SANCTUM

IESU CHRISTI EVANGELIUM SECUNDUM MATTHAEUM.

CAPUT I.

(a) Liber generationis Ieſu Chriſti filii David, filii Abraham,

(b) Abraham genuit Iſaac. Iſaac autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Iudam, & fratres eius.

(c) Iudas autem genuit Phares, & Zaram de Thamar. Phares autem genuit Eſron. Eſron autem genuit Aram. Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naaſſon. Naaſſon autem genuit Salmon. Salmon autem genuit Booz de Rahab. Booz autem genuit Obeth ex Ruth, Obeth autem genuit Ieſſe. Ieſſe autem genuit David Regem.

(d) David autem Rex genuit Salomonem ex eà quæ fuit Uriæ, Salomon autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abiam. Abias autem genuit Aſa. Aſa autem genuit Ioſaphat.

(e) Ioſaphat autem genuit Ioram, Ioram autem genuit Oziam. Ozias autem genuit Ioatham. Ioatham autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiam. Ezechias autem genuit Manaſſen. Manaſſes autem genuit Amon. Amon autem genuit Ioſiam. Ioſias autem genuit Iechoniam, & fratres eius in tranſmigratione Babylonis.

(f) Et poſt tranſmigrationem Babylonis Iechonias genuit Salathiel. Salathiel autem genuit Zorobabel. Zorobabel autem genuit Abiud, Abiud autem genuit Eliacim, Eliacim autem genuit Azor. Azor autem genuit Sadoch. Sadoch autem genuit Achim. Achim autem genuit Eliud. Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Mathan. Mathan autem genuit Iacob.

(g) Iacob autem genuit Ioſeph virum Mariæ, de qua natus eſt Ieſus, qui vocatur Chriſtus.

(h) Omnes itaque generationes ab Abraham uſque ad David generationes quatuordecim, & a David uſque ad tranſmigrationem Babylonis, generationes quatuordecim, & a tranſmigratione Babylonis uſque ad Chriſtum generationes quatuordecim.

(i) Chriſti autem generatio ſic erat. Cum eſſet deſponſata mater Ieſu Maria Ioſeph, antequam convenirent, inventa eſt in utero habens de Spiritu ſancto.

(k) Ioſeph autem vir eius cum eſſet iuſtus, & nollet eam traducere, voluit occulte dimittere eam.

(l) Hæc autem eo cogitante, ecce Angelus Domini apparuit in ſomnis Ioſeph, dicens: Ioſeph fili David, noli timere accipere Mariam coniugem tuam: quod enim in ea natum eſt, de Spiritu ſancto eſt.

(m) Pariet autem filium, & vocabis nomen eius Ieſum: ipſe enim ſalvum faciet populum ſuum a peccatis eorum.

(n) Hoc autem totum factum eſt ut adimpleretur quod dictum eſt a Domino per Prophetam dicentem: Ecce virgo in utero habebit, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel, quod eſt interpretatum Nobiſcum Deus.

(o) Exurgens autem Ioſeph a ſomno, fecit ſicut præcepit ei Angelus Domini, & accepit Mariam coniugem ſuam: & non cognoſcebat eam, donec peperit filium ſuum primogenitum: & vocavit nomen eius Ieſum.

HIE-

(a) HIERONYMUS *a*. Quia aciem hominis Matthæus significat, quasi de homine exorsus est scribere, dicens, *Liber generationis*. RABANUS *b*. Quo exordio satis ostendit generationem Christi secundum carnem suscepisse narrandam. CHRYSOSTOMUS (*c* hom. 1. in op. imperf. circa princ.) Iudæis enim Evangelium scripsit, quibus superfluum erat exponere divinitatis naturam, quam cognoscebant: necessarium autem fuit eis mysterium incarnationis ostendere. Ioannes autem cum Gentibus Evangelium scripsit, quæ non cognoscebant si Deus Filium habet; ideo necessarium fuit primum illis ostendere quia est Filius Dei Deus, deinde quia carnem suscepit. RABANUS. Cum autem parvam libri particulam teneat generatio, dixit, *Liber generationis*. Consuetudo enim Hebræorum est ut voluminibus ex eorum principiis imponant nomina, ut est Genesis. GLOSSA (ordinaria ex Hieron.) Planior autem sensus esset, Hic est liber generationis; sed hic est mos in multis, ut Visio Esaiæ, subaudis, hæc est. Generationis autem singulariter dicitur, quamvis multæ per ordinem replicentur, quia propter Christi generationem ceteræ hic inducuntur. CHRYSOSTOMUS in hom. (11. in Matth.) Vel ideo librum hunc generationis nominat, quia hæc est totius dispensationis summa, & radix bonorum omnium, Deum hominem factum esse: hoc enim facto alia secundum rationem sequebantur. REMIGIUS. Dicit autem: *Liber generationis Iesu Christi*: quia noverat scriptum esse: Liber generationis Adæ: & ideo sic exorsus est, ut opponeret librum libro, Adam novum Adæ veteri: quia omnia per istum sunt restaurata quæ per illum sunt corrupta. HIERONYMUS (in princ. Com. in Matth.) In Esaia autem legimus (cap. LIII.) „ Generationem eius quis enarrabit? " Non ergo putemus Evangelistam Prophetæ esse contrarium, ut quod ille impossibile dixit esse affatu, hic narrare incipiat: quia ibi de generatione divinitatis, hic de incarnatione dictum est. CHRYSOSTOMUS in hom. (1. in Matth.) Nec tamen parva æstimes te audire, hanc audiens generationem: est enim (1) valde auditu mirabile quod ineffabilis Deus ex muliere nasci dignatus est, & habere progenitores David, & Abraham. REMIGIUS. Si autem aliquis dixerit, quia Propheta de nativitate humanitatis dixit, non est respondendum (2) ad interrogationem Prophetæ: Nullus generationem Domini narravit; sed perrarus: quia Matthæus, & Lucas. RABANUS. In hoc autem quod dicit, *Iesu Christi*, regalem, & sacerdotalem in eo exprimit dignitatem: nam Iesus, qui nominis huius præsagium prætulit, primus post Moysen in populo Israel ducatum tenuit; Aaron vero mystico consecratus unguento, primus in lege sacerdos fuit. AUGUSTINUS de Quæst. novi, & veteris testamenti (*d* cap. XLV.) Quod autem per olei unctionem præstabat Deus illis qui in Reges, vel Sacerdotes ungebantur, hoc præstitit Spiritus sanctus homini Christo, addita expiatione: Spiritus enim sanctus purificavit quod de Maria Virgine in corpus Salvatoris profecit; & hæc est unctio corporis Salvatoris, quare Christus est appellatus. CHRYSOSTOMUS super Matthæum (hom. 1. in op. imperf. parum a prin.) Quia vero impia prudentia Iudæorum negabat Iesum de David semine esse natum, subdit: *Filii David, filii Abraham*. Quare autem non sufficiebat dicere illum filium Abrahæ solius, aut David solius? Quia ad ambos de Christo nascituro ex eis promissio fuerat facta: ad Abraham quidem sic (Gen. XXII.), „ Et in semine tuo benedicentur „ omnes gentes terræ: " ad David autem ita (Ps. CXXXI.), „ De fructu ventris tui ponam super „ sedem tuam. " Ideo ergo utriusque filium dixit, ut utriusque promissiones in Christo adimpletas ostenderet. Deinde quia Christus tres dignitates fuerat habiturus: Rex, Propheta, Sacerdos. Abraham Propheta fuit, & Sacerdos: Sacerdos, sicut Deus ad illum dicit in Genesi (XV.) „ Accipe mihi vaccam rufam: " Propheta autem, sicut ait Dominus ad Abimelech de illo (ibid. XX.) „ Propheta est, & orabit pro te. " David Rex fuit, & Propheta; Sacerdos autem non fuit. Ideo ergo amborum filius nominatus est, ut utriusque patris triplex dignitas origi-

(1) *Al.* valde ineffabile quod Deus ex muliere nasci dignatus est. (2) *Al.* deest ad interrogationem Prophetæ.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Simbol. quatuor animalium Ezech. 1. *b* Ex Augustino mutuatus Lib. II. de Consensu Evangelistarum cap. 1. *c* Quod nomine Chrysostomi sequitur est ex Auctore operis imperfecti super Matthæum hom. 1. quod in aliis eiusmodi citationibus deinceps erit observandum. *d* Vel initio secundæ partis quæ incipit, *Deus certe perfectus est*.

riginali iure recognosceretur in Christo. AMBROSIUS super Lucam (Lib. III. in exp. cap. III.) Ideo etiam duos generis auctores elegit, unum qui de cognatione populorum promissum accepit, alterum qui de generatione Christi oraculum consecutus est: & ideo licet sit ordine successionis posterior, prior tamen describitur, quia plus est, promissum accepisse de Christo, quam de Ecclesia, quæ est per Christum: potior est enim qui salvat eo quod salvatur. HIERONYMUS (circa princ. Commen. in Matth.) Ordo etiam præposterus, sed necessario commutatus. Si enim primum posuisset Abraham, & postea David, rursus ei repetendus fuisset Abraham, ut generationis series texeretur. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. I. in oper. imperf. parum a princ.) Altera autem ratio est, quia regni dignitas maior est quam naturæ: nam etsi Abraham (1) præcedat in tempore, David præcedebat in dignitate. GLOSSA a. Quia vero ex hoc titulo apparet totum hunc librum conscribi de Iesu Christo, necessarium est præcognoscere quid sit sentiendum de ipso: sic enim melius exponi (2) poterunt quæ in hoc libro de eo dicuntur. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. V. cap. xlv.) Error autem hæreticorum de Christo tribus generibus terminatur: aut de divinitate, aut de humanitate, aut de utroque falluntur. AUGUSTINUS de Hæres. (cap. VIII. & X.) Cerintus ergo, & Ebion Iesum Christum hominem tantum fuisse dixerunt; quos secutus Paulus Samosatenus, Christum non semper fuisse; sed eius initium, ex quo de Maria natus est, asseverat: nec enim aliquid amplius quam hominem putat; & hæc hæresis postea a Photino confirmata est. ATHANASIUS contra hæreticos: b Ioannes autem Apostolus istius insaniam longe ante Spiritu sancto conspiciens, eum alto imperitiæ sopore demersum suæ vocis præconio excitat dicens (cap. I.:) „ In principio „ erat Verbum. " Ei ergo quod in principio erat apud Deum, non relinquitur in novissimo tempore ut originis suæ ab homine principium sumpserit. Item inquit (cap. XVII.) „ Pater glorifica me illa gloria quam „ habui apud te priusquam mundus fieret." Audiat Photinus, eum gloriam ante principium (3) possedisse. AUGUSTINUS de Hæres. (cap. XIX.) Nestorii autem perversitas fuit, ut hominem tantummodo ex Beata Maria Virgine genitum prædicaret, quem Verbum Dei non in unitatem personæ, & in societatem inseparabilem recepisset: quod catholicorum aures nequaquam ferre potuerunt. CYRILLUS ALEX. ad Monacos AEgypti (c epistola I. circa med.) Ait enim Apostolus (Phil. II.) de Unigenito, quod „ eum „ in forma Dei esset, non rapinam arbi„ tratus est esse se æqualem Deo. " Quis est ergo ille qui est in forma Dei? Aut quomodo exinanitus est, & descendit ad humilitatem secundum hominis formam? Et quidem si prædicti hæretici in duo dividentes Christum, idest in hominem, & Verbum, hominem dicunt sustinuisse exinanitionem, separantes ab eo Dei Verbum: præostendendum est, qua in forma, & æqualitate intelligitur, & fuit Patris sui, ut exinanitionis sustineret modum. Sed nihil creaturarum est, si secundum propriam intelligatur naturam, in Patris æqualitate: quomodo ergo exinanitus dicitur, & ex qua eminentia ut esset homo descendit? Aut quomodo intelligitur assumpsisse tamquam non habens in principio servi formam? Sed aiunt, quod Verbum Patri æquale existens habitavit in homine nato per mulierem: & hæc est exinanitio. Certe audio Filium dicentem sanctis Apostolis (Ioan. XIV.) „ Si quis diligit me, verbum meum „ custodiet: & Pater meus diliget eum; & ad „ eum veniemus, & mansionem apud eum fa„ ciemus. " Audis quomodo in eis qui se diligunt, se, & sibi cohabitare dixit Deum Patrem? Putas ergo ipsum exinanitum, & vacuatum dabimus, & servi formam accepisse, quia in diligentium se animabus facit mansionem? Quid autem Spiritus habitans in nobis, putatis, & ipse humanationis dispensationem adimplet? ABBAS Isidorus (4) ad Atribium presbyterum (d epist. XLI.) Verum ne universa annumeremus, unum, ad quod universa intendunt, dicemus, quia illum qui Deus erat, humilia loqui, & dispen-

(1) *Al.* præcedebat. (2) *Al.* potuerunt. (3) *Al.* possidere. (4) *Al.* ad Archipresbyterum.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nihil tale in Glossa quæ nunc extat. b Nullibi occurrere potuit, etsi accurate quæsitum. c Refertur in Concil. Ephesino cui Cyrillus præfuit, part. I. plenius quam hic, & multis interiectis, quæ planiorem sensum reddunt. d Seu Isidorus Pelusiota Lib. IV. epist. 166. ad *Archibium* sub finem; non sicuti prius *ad Atribium*.

dispensativum simul, & utile est, & nihil inviolabili naturæ præiudicat; cum vero qui homo est, divina, & supernaturalia quædam loqui summæ præsumptionis est malum: nam Regi quidem licet etiam & humiliter agere, militi vero non licet imperiales voces emittere. Si igitur Deus erat humanatus, etiam humilia locum habent; si vero homo tantum erat, excelsa non habent locum. AUGUSTINUS de Hæref. (cap. xli.) Sabellium discipulum Noeti quidam perhibent, qui dicebat Christum eundem & Patrem, & Spiritum sanctum. ATHANASIUS contra Hæret. *a* Huius autem insanissimi furoris audaciam cælestium testimoniorum auctoritate frenabo, ad demonstrandam propriæ substantiæ Filii personam; non illa quæ homini suscepto congruere cavillatur, assumens; sed illa in medium proferens testimonia quæ sine ullo ancipitis intelligentiæ scrupulo divinitati eius competere omnes pariter confitentur. In Genesim (cap. iii.) Deum dixisse legimus: „ Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem „ nostram. “ Ecce pluraliter dicit, Faciamus; alium videlicet indicans ad quem loquentis factus est sermo. Si unus est, ad imaginem suam fecisse diceretur; nunc autem alius, & alterius imaginem apertius fecisse describitur. GLOSSA (ex Aug. de Hæresibus.) Alii vero veram Christi humanitatem negaverunt. Valentinus enim dixit, Christum a Patre missum spiritale vel cæleste corpus attulisse; nihilque assumpsisse de Maria Virgine, sed per illam tamquam per rivum, aut fistulam sine assumpta carne transisse. (Contra Faustum Lib. XX. cap. vii.) Nos autem non ideo credimus natum ex Maria Virgine, quod aliter in vera carne existere, atque hominibus apparere non posset; sed quia sic scriptum est in ea Scriptura cui nisi crediderimus, nec Christiani, nec salvi esse poterimus. Si autem de cælesti, vel aerea, vel humida creatura corpus assumptum, vellet commutare in humanæ carnis verissimam qualitatem, hoc eum potuisse facere quis negaret? AUGUSTINUS de Hæref. (cap. xlvi.) Manichæi vero dixerunt, phantasma esse Dominum Iesum Christum, nec femineo posse nasci ex utero. AUGUSTINUS Lib. lxxxiii. Qq. (quæst. xiii.) Sed si phantasma fuit corpus Christi, fefellit Christus; & si fallit, veritas non est: est autem veritas Christus: non ergo phantasma fuit corpus eius. GLOSSA. *b* Et quia principium huius Evangelii, & etiam Evangelii secundum Lucam manifeste ostendit Christum natum ex femina, ex quo apparet vera Christi humanitas: ergo utriusque Evangelii principia negant. AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. II. cap. i.) Unde Faustus dicit: Evangelium quidem a prædicatione Christi & esse cœpit, & nominari, in quo ipse nusquam se natum ex hominibus dicit. At vero genealogia (1) adeo non est Evangelium, ut nec eius scriptor ausus fuerit eam Evangelium nominare. Quid enim scribit? *Liber generationis Iesu Christi filii David*: non ergo Liber Evangelii Iesu Christi, sed *Liber generationis*. At vero Marcus, quia generationem scribere non curavit, sed tantum prædicationem Filii Dei, quod est Evangelium, vide quam competenter sit exorsus: „ Evangelium (inquit) Iesu Christi Filii Dei: “ ut hinc satis appareat genealogiam non esse Evangelium: namque & in ipso Matthæo (cap. iv.) post inclusum Ioannem in carcere, tunc legitur, Iesum cœpisse prædicare Evangelium regni: ergo quicquid ante hoc narratur, genealogiam esse constat, non Evangelium. (Lib. III. contra Faustum cap. i.) Ad Ioannem ergo, & Marcum me contuli, quorum mihi principia non immerito placuerunt: quia nec David, nec Mariam inducunt, nec Ioseph. Contra quem Augustinus: Quid ergo (2) respondebit Apostolo dicenti (II. Tim. ii.) „ Memor esto Iesum Christum resurrexisse „ a mortuis, ex semine David, secundum „ Evangelium meum? “ Quod autem erat Apostoli Pauli Evangelium, hoc etiam ceterorum Apostolorum, & omnium fidelium: hoc enim alibi dicit (I. Corinth. xv.) „ Sive ego, sive illi Evangelium prædica- „ verunt. “ AUGUSTINUS de Hæref. (cap. xlix.) Arriani autem Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum volunt esse unius eiusdemque substantiæ, naturæ, aut existentiæ; sed esse Filium creaturam Patris, Spiritum vero sanctum creaturam creaturæ; hoc est, ab ipso Filio creatum volunt: Christum etiam sine anima carnem suscepisse arbitrantur. AUGUSTINUS I. de Trinit.

(1) *Al.* a Deo. (2) *Al.* respondet.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Iam notatum est non occurrisse, quamvis accurate quæsitum, præsertim vero in tractatibus omnibus qui adversus hæreses, vel hæreticos inscribuntur. *b* Nec in Glossa quæ nunc est, nec alibi occurrit.

Trin. (cap. VI. circa princ.) Sed Ioannes in eo declarat Filium non tantum Deum esse, sed etiam eiusdem cum Patre substantiæ, quia cum dixisset, „ Et Deus erat „ Verbum, " addidit: „Omnia per ipsum facta „ sunt: " unde apparet ipsum factum non esse, per quem facta sunt omnia: & si factus non est, creatus non est: & sic eiusdem cum Patre substantiæ est: omnis enim substantia quæ Deus non est, creatura est. AUGUSTINUS contra Felicianum (cap. XIII. post medium.) Nescio enim quid nobis mediatoris persona contulerit, qui (1) melius nostrum non redimens, carnem, quæ sine anima, nec beneficium possit sentire, suscepit. Si enim venit Christus salvum facere quod perierat, quia totus homo periit, totus beneficio Salvatoris indiget; & ideo Christus veniendo, totum salvat, corpus, & animam assumendo. AUGUSTINUS in Lib. lxxxIII. Qq. (quæst. lxxx. circa medium.) Quomodo etiam ipsi respondent tam manifestis obiectionibus ex evangelica Scriptura, in qua contra eos Dominus tam multa commemorat? ut est illud (infra XXVI.) *Tristis est anima mea usque ad mortem*; & (Ioan. x.) „ Potestatem habeo ponendi a„ nimam meam; " & multa huiusmodi: qui si dicant in parabolis eum locutum esse, habemus Evangelistarum rationes, qui res gestas narrantes sicut eum corpus habuisse testantur, sic eum indicant habere animam per affectiones, quæ non possunt esse nisi in anima: eis enim narrantibus legimus: Et miratus est Iesus, & iratus, & multa huiusmodi. AUGUSTINUS de Hæres. (cap. lv.) Apollinaristæ autem, sicut Arriani, Christum dixerunt carnem solam sine anima suscepisse. In qua quæstione testimoniis evangelicis victi, mentem, quæ rationalis est anima hominis, defuisse animæ Christi, sed pro hac ipsum Verbum in ea fuisse dixerunt. AUGUSTINUS in Lib. lxxxIII. Qq.(quæst. lxxx. in princ.) Sed si ita est beluam quamdam cum figura humani corporis Dei Verbum suscepisse crederetur. AUGUSTINUS de Hæres. (cap. lv.) De ipsa vero eius carne sic a recta fide dissensisse perhibentur ut dicerent, carnem illam, & Verbum unius eiusdemque substantiæ esse, contentiosissime asseverantes Verbum carnem factum; hoc est, Verbi aliquid in carnem fuisse mutatum, atque conversum, non autem carnem de Mariæ carne suscepisse (2). CYRILLUS in epist. (XXVIII.) ad Ioannem Antioch. Furere autem arbitramur eos qui suspicati sunt, quod mutationis obumbratio circa divinam Verbi naturam potest contingere: manet enim quod est semper, & non mutatur, nec conversionis est capax. LEO ad Constantinopol. (epist. XXIII. parum a fine: incipit, „ Licet de „ his. ") Nos autem non ita dicimus Christum hominem ut aliquid ei desit quod ad humanam certum est pertinere naturam, sive animam, sive mentem rationabilem, sive carnem, quæ non de femina sumpta sit, sed facta de Verbo in carnem converso atque mutato. Quæ (3) ter falsa Apollinaristarum hæresis tres varias protulit partes. LEO ad Palæst. (epist. lxxxIII. parum post initium: incipit „ Solicitudini meæ. ") Eutiches quoque tertium Apollinaris dogma delegit, ut negata humanæ carnis, atque animæ veritate, totum Dominum nostrum Iesum Christum unius assereret esse naturæ, tamquam Verbi divinitas ipsa se in carnem, animamque verteret, & concipi, nasci, aut nutriri, & cetera huiusmodi, eius tantum essentiæ fuerit, scilicet divinæ, quæ nihil horum in se sine carnis recepit veritate: quoniam natura Unigeniti, natura est Patris, natura est Spiritus sancti, simulque impassibilis, & sempiterna. Verum si (4) ab Apollinaris perversitate hæreticus iste (5) decesserit, ne convinceretur, deitatem passibilem sentire, atque mortalem, & tamen Verbi incarnati, idest Verbi & carnis unam audet pronuntiare naturam; non dubie in Manichæi, & Marcionis transit insaniam, & Dominum Iesum Christum simulatorie omnia credit egisse, nec humanum ipsum corpus, sed phantasticam corporis speciem oculis apparuisse cernentium. (6) IDEM ad Iulianum (epist. XI. amedio.) In eo vero quod Eutiches in episcopali iudicio ausus est dicere, ante incarnationem duas fuisse in Christo naturas, post incarnationem autem unam, necessarium fuit ut ad reddendam rationem professionis suæ solicitis interrogationibus urgeretur. Arbitror enim eum talia loquentem hoc habere persuasum quod anima quam Salvator assumpsit, prius in cælis sit commorata quam de Maria Virgine nasceretur. Sed hoc catholicæ mentes, auresque non tolerant: quia nil secum Dominus de cælo veniens nostræ conditionis exhibuit: nec animam eius, quæ anterior extitisset, nec carnem, quæ non materni corporis esset, accepit. Unde quod in Orige-

(1) *Al.* medius. (2) *Al. additur* conversum, atque mutatum, non autem in carnem de Maria susceptam. (3) *Al.* tria. (4) *Al.* desit ab. (5) *Al.* discesserit. (6) *Al.* Leo Papa ad Palæst.

rigene merito damnatum est, qui animarum autequam corporibus insererentur non solum miras, sed & diversas fuisse asseruit actiones, necesse est quod in isto plectatur. REMIGIUS. Has igitur hæreses in principio Evangelii sui Evangelistæ destruunt: nam Matthæus cum narrat eum duxisse originem per Reges Iudæorum, verum hominem eum ostendit, & veram carnem habuisse. Similiter & Lucas, qui sacerdotalem stirpem, & personam describit. Marcus autem, cum ait, „Initium Evangelii Iesu „ Christi Filii Dei; " & Ioannes cum ait, „ In principio erat Verbum, " manifestant eum ante omnia sæcula semper fuisse Deum apud Deum Patrem.

(b) AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. IV. post medium.) Matthæus Evangelista ostendit, generationem Christi secundum carnem se suscepisse narrandam, quia genealogiam Christi exorsus est. Lucas autem tamquam sacerdotem in expiandis peccatis magis assignaos, non ab initio Evangelii sui, sed a baptismo Christi generationes enarrat, ubi testimonium Ioannes perhibuit dicens (Ioan. I.) „ Ecce qui „ tollit peccata mundi. " In generationibus etiam Matthæi significatur nostrorum susceptio peccatorum a Domino Christo. In generationibus autem Lucæ significatur abolitio nostrorum peccatorum ab ipso: ideo generationes Christi Matthæus descendens enarrat, Lucas autem ascendens. Humanam autem Christi generationem Matthæus descendendo describens, ab Abraham generationes commemorat. AMBROSIUS super Lucam (cap. III. parum a princ.) Prior enim Abraham meruit fidei testimonium: quia „ credidit Deo, & reputatum „ est ei ad iustitiam " (Gen. XV.) Ideo etiam auctor generis debuit significari, quia instaurandæ Ecclesiæ sponsionem primus emeruit, cum dicitur (ibid.) „Benedicentur in te „ omnes tribus terræ. " Et iterum David delatum est, quod Iesus filius eius diceretur: unde huic prærogativa servatur ut ab eo generationis dominicæ manaret exordium. CHRYSOSTOMUS (hom. III. post initium.) Evangelista igitur Matthæus generationem dominicæ carnis per seriem parentum volens commendare memoriæ, ordiens a patre Abraham, dicit: *Abraham genuit Isaac*. Cur non dixit, Ismael, quem primitus genuit? Sequitur: *Isaac autem genuit Iacob*. Cur non dixit Esau, qui eius primogenitus fuit? Quia scilicet per illos ad David pervenire non posset. GLOSSA. Omnes tamen fratres Iudæ, cum ipso in generatione computat; quod etiam ideo factum est, quia Ismael, & Esau non remanserunt in cultu unius Dei; fratres vero Iudæ in populo sunt computati. CHRYSOSTOMUS (hom. III. in Matth.) Vel propterea duodecim Patriarcharum meminit, ut eam quæ ex progenitorum nobilitate est, elationem auferret. Etenim multi horum ex ancillis nati fuerunt; sed omnes similiter erant Patriarchæ, & tribuum principes. GLOSSA. Ideo autem Iudam nominatim posuit, quia de illo tantum Dominus descendit. a In singulis autem Patribus non solum debet notari historia, sed allegoria, & moralitas: allegoria quidem in quo unusquisque Patrum Christum præfiguret; moralitas in hoc notatur quod ex singulis Patribus in nobis aliqua virtus per significationem nominis, vel exemplum ædificetur. Abraham ergo in multis locis figuram Christi portat, & præterea in nomine: Abraham enim pater multarum gentium interpretatur, & Christus est pater multorum fidelium; Abraham etiam de cognatione sua exiit, & in terra aliena demoratus est, & Christus, derelicto Iudaico populo, ad Gentes per prædicatores suos exivit. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. I. in opere imperfecto non procul a princ.) Isaac autem interpretatur risus; risus autem sanctorum est, non (1) stulta cachinatio labiorum, sed rationabile gaudium cordis, quod fuit mysterium Christi. Sicut enim ille parentibus in ultima senectute donatus est lætitia suis, ut cognoscatur quia non erat filius naturæ, sed gratiæ; sic & Christus in novissimo fine productus est a matre Iudæa gaudium cunctis; sed iste per virginem, ille de anu, ambo contra spem naturæ. REMIGIUS. Iacob supplantator interpretatur, & de Christo dicitur (Psal. XVII.) „ Supplantasti insurgentes in me subtus me. "

Iacob genuit Iudam, & fratres eius. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. I. in opere

(1) *Al.* stricta.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a ANSELMUS. Eius nomine prætermisso Edit. aliæ subsequentia cum antecedentibus nectunt, & utraque coniunctim velut ex illa notant; cum tamen prima tantum in illa indicentur, cetera in Anselmo, etsi non eodem tenore, sed quibusdam hinc interiectis.

opere imperf. aliquantulum a princ.) Et (1) noster Iacob genuit duodecim Apostolos in spiritu, non in carne; verbo, non in sanguine. Iudas autem interpretatur confessor, quoniam Christi erat imago, qui confessor Patris erat futurus, dicens (infra XI.) *Confiteor tibi Pater Domine cæli, & terra*. GLOSSA. a Moraliter autem Abraham nobis virtutem fidei per exempla Christi significat, cum de eo legatur (Gen. XV.) „Abraham „ credidit Deo, & reputatum est ei ad iusti-„ tiam." Isaac significat spem, quia interpretatur risus: fuit enim gaudium parentum: spes vero similiter est gaudium nostrum, dum æterna bona sperare facit, & de eis gaudere. *Abraham* ergo *genuit Isaac*, quia fides generat spem. Iacob autem significat caritatem: caritas enim amplectitur duas vitas, activam per dilectionem proximi, contemplativam per dilectionem Dei: activa per Liam, contemplativa per Rachel significatur: Lia enim laborans interpretatur, quia activa in labore est; Rachel visum principium, quia per contemplativam principium, idest Deus, videtur. Nascitur ergo Iacob de duobus parentibus, quia caritas nascitur de fide, & spe: quod enim credimus, & speramus, diligimus.

(c) GLOSSA. Prætermissis aliis filiis Iacob, Evangelista Iudæ prosequitur generationem, dicens: *Iudas autem genuit Phares, & Zaram de Thamar*. AUGUSTINUS de Civit. Dei. (Lib. XV. cap. XV.) Nec Iudas primogenitus, nec istorum geminorum aliquis fuit primogenitus Iudæ; sed ante illos iam tres genuerat. Eos itaque tenuit in ordine generationum per quos ad David, atque inde quo intenderet, perveniret. HIERONYMUS (super illud, *Phares autem genuit Esrom*.) Notandum autem in genealogia Salvatoris nullam sanctarum assumi mulierum, sed eas quas Scriptura reprehendit, ut qui propter peccatores venerat, de peccatoribus nascens, omnium peccata deleret: unde & in sequentibus Ruth Moabitis ponitur. AMBROSIUS super Lucam (cap. III. non parum a medio.) Lucas autem (2) has declinavit, ut immaculatam sacerdotalis generis seriem declararet; sed sancti Matthæi consilium a ratione iustitia non abhorret: nam cum evangelizaret secundum carnem generatum esse, qui omnium peccata susciperet, subiectum iniuriis, subditum passioni; nec hoc quidem putavit exortem asserendum esse pietatis, ut maculatæ quoque originis non recusaret iniuriam: simul ne puderet Ecclesiam de peccatoribus congregari, cum Dominus de peccatoribus nasceretur: postremo ut beneficium redemptionis etiam a suis maioribus inchoaret: ne quis putaret originis maculam impedimento posse esse virtuti, nec se insolens de sui nobilitate iactaret. CHRYSOSTOMUS in Hom. (hom. III. ante med.) Post hoc monstratur omnes obnoxios fuisse peccatis: instat enim Thamar fornicatio Iudam accusans, & (3) David a fornicaria muliere genuit Salomonem. Si autem a magnis lex non est impleta, nec a minoribus; & sic omnes peccaverunt, & necessaria facta est Christi præsentia. AMBROSIUS super Lucam (cap. III. aliquantulum ante medium.) Vide autem quia non otiose Matthæus utrumque significavit, cum Phares tantummodo commemorationem causa deposceret: quia hic in utroque mysterium est: per geminos enim gemina describitur vita populorum; una secundum legem, altera secundum fidem. CHRYSOSTOMUS super Matthæum (hom. I. in opere imperfecto aliquantulum a principio.) Per Zaram enim significatur Iudaicus populus, qui primus apparuit in luce fidei, quasi de vulva tenebrosa mundi procedens; & ideo significatus est cocco (4) circumcisionis, putantibus omnibus, quia ipse populus Dei erat futurus; sed posita est ante faciem eius lex, quasi sepes, vel maceria. Sic ergo impeditus est populus Iudaicus per legem; sed temporibus Christi rupta est sepes legis, quæ erat inter Iudæos, & Gentes; sicut ait Apostolus (Ephes. II.) „ medium parie-„ tem maceriæ solvens:" sic factum est ut Gentilis per Phares significatus, postquam rupta est lex per Christi mandata, primus ad fidem procedat; & postea sequitur Iudaicus populus.

Sequitur: *Phares autem genuit Esron*. GLOSSA (ordinaria in Matth.) Iudas genuit Phares, & Zaram antequam intraret AEgyptum, in quam ambo postea cum patre transierunt. In AEgypto vero *Phares genuit Esron*. *Esron autem genuit Aram*. *Aram autem genuit Aminadab*. *Aminadab autem*

(1) *Al.* omittitur noster. (2) *Al.* hic declaravit. (3) *Al.* David fornicata mulier. (4) *Al.* circumcisionibus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod ex Glossa subiungitur est ex Anselmo.

tem genuit Naasson: & tunc Moyses eduxit eos de AEgypto. Naasson autem fuit dux sub Moyse in tribu Iuda per desertum, in quo genuit Salmon. Iste Salmon fuit princeps de tribu Iuda, qui cum Iosue terram promissionis intravit. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. 1. in opere imperfecto.) Quoniam autem ex aliqua causa, secundum providentiam Dei, posita horum patrum nomina credimus; sequitur: *Naasson autem genuit Salmon*. Iste Salmon mortuo patre fuit princeps in tribu Iuda, qui cum Iosue terram promissionis intravit. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. 1. in opere imperf.) Accepit autem uxorem nomine Rahab. Hæc autem Rahab dicitur fuisse Rahab meretrix de Hiericho, quæ suscepit exploratores filiorum Israel, abscondit eos, & servavit incolumes. Cum autem Salmon nobilis esset inter filios Israel, quia de tribu erat Iuda, & quia filius principis erat, vidit Rahab sic fidelem quasi magnam aliquam constitutam, meruit accipere in uxorem. Forsitan autem & ideo interpretatur Salmon, quasi (1) per ipsum nomen invitaretur a providentia Dei ut acciperet vas electionis Rahab. Interpretatur enim Salmon, (2) Accipe vas.

Sequitur: *Salmon autem genuit Booz de Rahab*. GLOSSA. Iste Salmon in terra promissionis genuit de illa Rahab Booz. Booz autem genuit Obeth ex Ruth. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. 1. in opere imperf. ante medium.) Quomodo autem Booz acceperit uxorem Moabitidem nomine Ruth, exponere æstimavi superfluum; cum de his Scriptura sit omnibus manifesta. Hoc autem dicimus solum, quoniam Ruth pro merito fidei suæ nupsit Booz, quia deos patrum suorum repulit, & Deum viventem elegit. Et Booz pro merito fidei suæ illam accepit uxorem, ut ex coniugio tali sanctificato genus nasceretur regale. AMBROSIUS super Lucam (cap. III.) Quomodo autem Ruth cum esset alienigena, Iudæo nupsit, & qua ratione in Christi generatione eius putaverit Evangelista copulæ commemorationem esse faciendam, quæ legis serie (3) mœchabatur? Quia ergo non de legitima Salvator generatione manavit, videtur esse deforme, nisi ad apostolicam sententiam revertaris (I. Tim. 1.) quia „ non est lex posita iustis, sed iniu„ stis. " Hæc enim cum esset alienigena, & Moabitis, præsertim cum lex Moysi prohiberet has nuptias, (4) Moabitasque excluderet ab Ecclesia; quomodo introivit in Ecclesiam, nisi quia sancta & immaculata moribus supra legem facta est? Diffinitionem ergo legis excessit, & meruit inter maiores dominici generis computari, propter cognationem mentis electam, non corporis. Magnum autem nobis exemplum est quod in illa nostrum omnium, qui ex gentibus collecti sumus, ingrediendi in Ecclesiam Domini figura præcessit. HIERONYMUS in epistola ad Paulinum (in præf. Bibliæ.) Ruth etiam Moabitis Esaiæ explet vaticinium dicentis (cap. XXVI.) „ Emitte agnum, „ Domine, dominatorem terræ de petra „ deserti ad montem filiæ Sion. "

Sequitur: *Obeth autem genuit Iesse*. GLOSSA (ordinaria super hoc verbo.) Iesse pater David binomius est, quia frequentius vocatus est Isai. Sed quia Propheta vocat eum non Isai, sed Iesse, dicens (Esai. XI.) „ Egredietur virga de radice „ Iesse; " ut ostenderet illam prophetiam completam in Maria, & in Christo, Evangelista posuit *Iesse*.

Sequitur: *Iesse autem genuit David Regem*. REMIGIUS. Sed quærendum est quare sanctus Evangelista solum David nominaverit Regem: quod ideo dixit, ut ostenderet eum primum fuisse Regem in tribu Iuda. Ipse autem Christus est Phares divisor, ut est illud (infra XXV.) *Dividet agnos ab hædis*; est & Zaram oriens, ut est illud (Zach. VI.) „ Ecce vir, oriens nomen eius; " est Esrom sagitta, ut est illud (Esa. XLIX.) „ Posuit me sicut sagittam electam. " RABANUS. Vel (5) alterum propter abundantiam gratiæ, & latitudinem caritatis. Aram electus, secundum illud (Esai. XLII.) „ Ecce „ puer meus electus: " vel excelsus secundum illud (Psal. CXII.) „ Excelsus super „ omnes gentes Dominus. " Ipse est Aminadab, idest voluntarius, qui dicit (Psal. LIII.) „ Voluntarie sacrificabo tibi. " Idem est & Naasson, idest augurium, qui novit præterita, præsentia, & futura. Vel serpentinus, secundum illud (Ioan. III.) „ Moyses exaltavit serpentem in deserto. " Est & Salmon, idest sensibilis qui dicit: Ego sensi de me virtutem exisse. GLOSSA. Ipse accipit Rahab, idest Ecclesiam de Gentibus: Rahab enim fames, vel latitudo, vel impetus: quia Ecclesia Gentium esurit, & sitit iustitiam, & impetu doctrinæ Philosophos & Reges convertit. Ruth etiam inter-

(1) *Al. deest* per. (2) *Al.* accipere. (3) *Forte* vexabatur. (4) *Al.* Moabitis, quia. (5) *P. Nicol. habet* atrium.

interpretatur videns, vel festinans; & significat Ecclesiam, quæ puro corde videt Deum, & festinat ad bravium supernæ vocationis. REMIGIUS. Est & Booz, in quo robur; ut est illud (Ioan. XII.) „ Cum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad „ me. " Est & Obeth serviens ut est illud (infra XX.) *Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare*. Est & Iesse incensum, secundum illud (Luc. XII.) „ Ignem veni mittere in terram. " Ipse est David manu fortis, secundum illud (Ps. XXIII.) „ Dominus fortis, & potens: " desiderabilis, secundum illud (Aggæi II.) „ Veniet desideratus cunctis gentibus: " pulcher aspectu, secundum illud (Ps. XLIV.) „ Speciosus forma „ præ filiis hominum. " GLOSSA a. Interim videamus quas virtutes isti patres in nobis ædificent: quia fides, spes, & caritas omnium virtutum sunt fundamentum. Sequentes virtutes sunt quasi superadditiones. Iudas interpretatur confessio. Duplex est autem confessio: est altera fidei, altera peccatorum. Si ergo post tres supradictas virtutes peccatur, necessaria est non solum fidei, sed peccatorum confessio. Post Iudam sequitur Phares, & Zaram. Phares divisio, Zaram. oriens interpretatur, & Thamar amaritudo. Confessio enim generat divisionem a vitiis, & ortum virtutum, & amaritudinem pœnitentiæ. Post Phares sequitur Esron, qui sagitta interpretatur: post quam enim aliquis divisus est a vitiis, & sæcularibus, debet fieri sagitta, ut in aliis vitia prædicando perimat. Sequitur Aram, qui interpretatur electus, vel excelsus: quia postquam aliquis a mundo remotus est, & aliis proficit, necesse est ut Deo electus, hominibus celebris, excelsus in virtutibus habeatur. Naasson interpretatur augurium: hoc autem augurium non est sæculare, sed cæleste. De hoc gloriabatur Ioseph, fratribus mandans (Gen. XLIV.) „ Vos detulistis scyphum „ domini mei, in quo augurari solebat. " Scyphus est divina Scriptura, ubi est potus sapientiæ: in hac auguratur sapiens, quia ibi videt futura, idest cælestia. Sequitur Salomon, idest sensibilis: postquam enim aliquis studet in divina Scriptura, fit sensibilis, idest discernens gustu rationis, quid bonum, quid malum, quid dulce, quid amarum. Sequitur Booz, idest fortis: instructus enim in Scripturis, fit ad omnia adversa toleranda fortis. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. I. in oper. imperfecto) Iste autem fortis est filius Rahab, idest Ecclesiæ: Rahab enim interpretatur latitudo, vel dilatata: quia enim ex omnibus finibus terræ vocata est Ecclesia (1) Gentium, latitudo appellatur. RABANUS b. Sequitur Obeth, idest servitus: non enim idoneus est ad servitutem nisi qui fortis est: quæ servitus generatur ex Ruth, idest festinantia: oportet enim promptum esse servum, non pigrum. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom I. in op. imperf.) Nunc autem qui divitias, & non mores, pulchritudinem, & non fidem, & quod in meretricibus quæri solet, hoc in coniugibus optant, non generant subditos filios vel sibi, vel Deo, sed contumaces & contra se, & contra Deum; ut filii eorum sint pœna irreligiositatis eorum. Iste Obeth genuit Iesse, idest refrigerium: nam quicumque est subditus Deo, & parentibus suis, tales filios generat, Deo præstante, a quibus refrigeratur. GLOSSA c. Vel Iesse, idest incensum. Si enim servimus ex amore, & timore, erit devotio in corde, quæ ex igne, & desiderio cordis, suavissimum incensum offert Deo. Postquam autem aliquis idoneus est servus, & sacrificium Deo factus, sequitur ut sit David, idest manu fortis, qui contra hostes fortiter dimicavit, & Idumæos tributarios fecit. Similiter ipse debet (2) carnales, idest homines, verbo, & exemplo Deo subiugare.

(d) GLOSSA d. Secundi (3) quaterdenarii generationis seriem Evangelista decurrit, quæ a Regibus continetur; & ideo a David incipit, qui primus in tribu Iudæ regnavit, dicens: *David Rex genuit Salomonem ex ea quæ fuit Uriæ*. AUGUSTINUS de Consen. Evangel. (Lib. II. cap. IV. a med.) Quia enim in generationibus Matthæi significatur nostrorum susceptio peccatorum, ideo ipse a David per Salomonem descendit, in cuius matre ille peccavit. Lucas vero ad David per Natham ascendit, per quem Prophetam Deus peccatum illius expiavit: quia in generationibus Lucæ significatur abolitio pec-

(1) *Al.* ideo gentium latitudo appellatur. (2) *Forte* carnales homines. (3) *Al.* quatriduarii.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Sive Anselmus. b GLOSSA, sive Anselmus. Tam Glossæ, quam Anselmi nomine prætermisso, prius confundebantur cum Chrysostomi verbis. c Sive Anselmus. d Sive Anselmus.

peccatorum. AUGUSTINUS in Lib. Retract. (Lib.II.c. XVI.) Dicendum tamen fuit (1) per cuius nominis Prophetam: ne putaretur idem fuisse homo, cum alter fuerit; quamvis & ipse hoc nomine vocaretur. REMIGIUS. Quærendum est autem quare Evangelista Bersabee proprio nomine non nominavit sicut ceteras mulieres. Quod ideo est, quia ceteræ mulieres quamvis reprehensibiles fuissent, tamen laudabiles erant virtutibus. Bersabee vero non solum fuit conscia adulterii, sed etiam homicidii mariti sui: & ideo proprio nomine eam non nominavit in genealogia Domini. GLOSSA [a]. Tacet etiam nomen Bersabee, ut nominando Uriam reducat ad memoriam illud maximum scelus quod in eum fecit. AMBROSIUS super Lucam (cap. III. a medio.) At vero sanctus David in eo est præcellentior quod hominem se ipse cognovit, & commissum super arrepta Uriæ uxore peccatum pœnitentiæ curavit lacrymis abluendum; ostendens nobis neminem propriæ virtuti debere confidere: habemus enim adversarium magnum, qui vinci a nobis sine Dei adiutorio non possit. Et plerumque in illustribus viris gravia peccata reperies, ut quasi homines tentationi potuisse succumbere cognoscas, ne virtutibus egregiis plusquam homines crederentur. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. 1. in op. imperf.) Salomon autem interpretatur pacificus, quoniam omnibus in circuitu gentibus pacificatis, & tributa reddentibus, (2) pacificum habuit regnum. *Salomon autem genuit Roboam*. Roboam interpretatur a multitudine populi. Multitudo enim mater est seditionis: quia quod a pluribus peccatur, plerumque manet invindicabile. Paucitas autem magistra est disciplinæ.

(e) HIERONYMUS. In quarto autem Regum volumine legimus, de Ioram Ochoziam fuisse generatum. Quo mortuo, Iosabeth filia Ioram Regis, soror Ochoziæ tulit Ioas filium fratris sui, & eum internecioni, quæ exercebatur ab Athalia, subtraxit. Cui successit in regnum filius eius Amasias: post quem regnavit filius eius Azarias, qui appellatur Ozias: cui successit Ioatham filius eius. Cernis ergo quod, secundum fidem historiæ, tres Reges in medio fuerunt, quos Evangelista prætermisit. Ioram quoque non genuit Oziam, sed Ochoziam, & reliquos quos numeravimus. Verum quia Evangelistæ propositum erat thesseradecades in diverso temporis statu ponere, & quia Ioram generi se miscuerat impiissimæ Iezabelis, idcirco usque ad tertiam generationem eius memoria tollitur, ne in sanctæ nativitatis ordine poneretur. HILARIUS (in Matth. canone 1. parum ante med.) Purgata vero labe familiæ gentilis, iam regalis in quarta generationum consequentium origo numeratur. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. 1. ope. imperf.) Quod Spiritus sanctus per Prophetam contestatus est, dicens, ut dispergeret omnem masculum de domo Achab, & Iezabel, implevit Iehu filius Nansi, & accepit promissionem, ut usque ad quartam generationem sedeant filii eius in sede regni supra Israel. Quanta ergo benedictio facta est super Iehu, qui vindictam fecerat super domum Achab, tanta maledictio facta est super domum Ioram propter filiam iniqui Achab, & Iezabel, ut usque ad quartam generationem præcidantur filii eius de Regum numero, & sic peccatum eius descendit in filios eius; sicut fuerat scriptum (Exod. XXIX. & XXXIV.) „ Reddam peccata patrum in filios, usque ad „ tertiam & quartam generationem. " Videte ergo quam periculosum est inire coniugia ex genere impiorum. AUGUSTINUS de Quæst. nov. & veteris testamenti (quæst. LXXXV.) Vel non immerito sublati sunt de numero ceterorum Ochozias, Ioas, & Amasias. Sic enim eorum continuavit impietas ut nullum intervallum haberet. Salomon autem merito patris dimissus in regno est; Roboam autem merito filii; illi autem tres maligne agentes (3) erasi sunt. Ad perditionem enim generis exemplum est quando iugiter malignitas panditur.

Sequitur: *Ozias autem genuit Ioatham. Ioatham autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiam*. GLOSSA. Cui cum esset sine liberis, dictum est (Esai. XXXVIII.) „ Dispone domui tuæ, quia morieris. " Ideo flevit, non propter longiorem vitam, cum sciret inde Salomonem placuisse Deo, quod non petiisset ampliores annos; sed quia dubitabat ne promissio Dei impleretur, cum se sciret esse de David, per quem oportebat venire Christum; & ipse erat sine liberis.

Se-

(1) *Al. deest* per. (2) *Al.* pacificatum. (3) *Al.* sublati.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

[a] Sive Anselmus.

Sequitur: *Ezechias autem genuit Manassen, Manasses autem genuit Amon. Amon autem genuit Iosiam. Iosias autem genuit Iechoniam, & fratres eius in transmigratione Babylonis*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. 1. in ope. imperf.) Sed non sic positum est in Libro Regum, ubi talis est ordo (Lib. IV. cap. XXIII.) „ Iosias genuit Eliacim, “ postea vocatum Ioakim. „ Ioakim autem „ genuit Iechoniam: “ Sed Ioakim sublatus est de numero Regum: quia non populus Dei constituerat eum in regnum, sed Pharao per potentatum. Si enim iustum fuit ut propter solam commixtionem generis Achab, tollerentur tres Reges de numero Regum; quare non erat iustum ut similiter tolleretur Ioakim, quem Pharao vi hostili fecerat Regem? Et sic Iechonias, qui est filius Ioakim, nepos autem Iosiæ, sublato patre de numero Regum, ipse est positus pro eo, quasi filius Iosiæ. HIERONYMUS. Vel aliter. Sciamus Iechoniam priorem ipsum esse (1) qui Ioakim, secundum autem filium, non patrem: quorum primus per k & m, secundus per ch & n scribitur. Quod scriptorum vitio & longitudine temporum apud Græcos Latinosque confusum est. AMBROSIUS super Lucam (cap. XI. aliq. ante finem.) Duos enim fuisse Ioakim, Regnorum Libri indicant: sic enim scriptum est (IV. Reg. XXIV.) „ Dor- „ mivit Ioakim cum patribus suis, & re- „ gnavit Ioachin filius eius pro eo. “ Filius autem est cui Hieremias nomen imposuit Iechoniam. Et bene S. Matthæus a Propheta voluit discrepare, ut non Ioachin, & Iechoniam vocaret simul, quia maiorem fructum dominicæ pietatis astruxit. Generis enim nobilitatem Dominus in hominibus non requisivit; sed de captivis, & peccatoribus congrue nasci voluit qui remissionem veniebat prædicare captivis. Non igitur suppressit alterum Evangelista; sed utrumque significavit, quod uterque Iechonias dictus sit. REMIGIUS. Sed quæri potest quare dicat Evangelista eos natos in transmigratione; cum nati fuissent antequam transmigratio fuerit facta. Ideo autem dicit hoc, quia ad hoc nati sunt ut de regno totius populi pro suis, & aliorum peccatis captivi ducerentur. Et quia præscius erat Deus eos esse ducendos captivos, idcirco dixit eos natos in transmigratione. De his autem quos sanctus Evangelista in genealogia Domini simul ponit, sciendum, quia aut similes fuerunt fama, aut infamia. Iudas, & fratres eius laudabiles fuerunt fama; similiter Phares, & Zara, Iechonias, & fratres eius notabiles fuerunt infamia. GLOSSA (ordinaria.) Mystice autem David est Christus, qui Goliam, idest diabolum, superavit. Urias autem, idest (2) lux mea Deus, est diabolus, qui dicit (Esai. XIV.) „ Similis ero Altissimo: “ cui Ecclesiam coniugatam Christus de solario paternæ maiestatis adamavit, & pulchram factam sibi matrimonio copulavit. Vel Urias, idest Iudaicus populus, qui per legem de luce gloriatur. Sed huic Christus legem abstulit, quam de se loqui docuit. Bersabee autem est puteus satietatis, idest abundantia gratiæ spiritalis. REMIGIUS. Vel Bersabee interpretatur puteus septimus, sive puteus iuramenti, per quod significatur fons baptismatis, in quo datur donum Spiritus septiformis, & fit ibi adiuratio contra diabolum. Est & Christus Salomon pacificus, secundum illud Apostoli (Ephes. II.) „ Ipse „ est pax nostra. “ Est Roboam latitudo populi, secundum illud (infra II.) *Multi venient ab oriente, & ab occidente*. RABANUS. Vel impetus populi: quia velociter populos convertit ad fidem. REMIGIUS. Ipse est Abias, idest pater Dominus, secundum illud (infra XXIII.) *Unus est pater vester qui in cælis est*: & iterum (Ioan. XIII.) „ Vos vocatis me Magister, & Domine. “ Est & Asa, idest attollens, secundum illud (ibid. I.) „ Qui tollit peccata mundi. “ Est & Iosaphat, idest iudicans; secundum illud (ibid. V.) „ Pater (3) omne iudi- „ cium dedit Filio. “ Est & Ioram, idest excelsus, secundum illud (ibid. III.) „ Ne- „ mo ascendit in cælum, nisi qui de cælo „ descendit. “ Est & Ozias, idest robustus Domini, secundum illud (Psal. CXVII.) „ Fortitudo mea, & laus mea Dominus. “ Est & Ioatham consummatus, vel perfectus, secundum illud Apostoli (Rom. X.) „ Finis legis Christus. “ Est & Achaz convertens, secundum illud (Zach. I.) „ Con- „ vertimini ad me. “ RABANUS. Vel comprehendens: quia (infra XI.) *nemo novit Patrem nisi Filius*. REMIGIUS. Est & Ezechias fortis Dominus, vel Dominus confortavit, secundum illud (Ioan. XVI.) „ Con- „ fidite, ego vici mundum. “ Ipse est Manasses (4) obliviosus, sive oblitus, secundum illud (Ezech. XXVIII.) „ Peccatorum „ vestrorum non recordabor amplius. “ Est & Amon fidelis, secundum illud (Psal. CXLIV.) „ Fidelis Dominus in omnibus verbis suis. “

(1) *Al.* quam. (2) *Al.* luxuria, idest diabolus &c. (3) *Al. omittitur* Pater. (4) *Al.* obliviosus.

Est & Iosias, ubi est incensum Domini, secundum illud (Luc. XXII.) „ Factus in agonia, prolixius orabat. " RABANUS. Quod vero incensum orationem significat, Psalmista testatur, dicens (Psal. CXL.) „ Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. " Vel Domini salus, secundum illud (Esai. lv.) „ Salus autem mea in sempiternum erit. " REMIGIUS. Ipse Iechonias præparans, vel Domini præparatio, secundum illud (Ioan. XVI.) „ Si abiero, & præparavero vobis locum. " GLOSSA *. Moraliter autem post David sequitur Salomon, qui interpretatur pacificus. Tunc enim aliquis fit pacificus, motibus sedatis illicitis, & quasi iam in æterna tranquillitate positus, cum Deo servit, & alios ad eum convertit. Sequitur Roboam, idest populi latitudo: postquam enim non habet quod in se vincat, amplecti alios debet, & late populum Dei ad superna trahere secum. Sequitur Abias, idest pater Dominus: his enim præmissis potest se profiteri Filium Dei, & tunc esse Asa, idest attollens, ut de virtute in virtutem ad patrem suum ascendat; & tunc erit Iosaphat, idest iudicans, ut alios iudicet, & a nemine iudicetur. Ita fit Ioram, idest excelsus, quasi in cælestibus habitans: unde efficitur Ozias, idest robustus Domini, quasi robur suum Deo attribuens, & in suo proposito perseverans. Et sequitur Ioathan, idest perfectus: quia quotidie in maius proficit. Et sic fit Achaz, idest comprehendens: ex operatione enim augmentatur agnitio, secundum illud (Psal. LXIII.) „ Annuntiaverunt opera Dei, & facta eius intellexerunt. " Sequitur Ezechias, idest fortis Dominus: quia Deum fortem esse intelligit; & ideo in amorem eius conversus fit Manasses, idest obliviosus, temporalia tradens oblivioni; & ex hoc fit Amon, idest fidelis: qui enim temporalia contemnit, neminem in re sua defraudat. Et sic fit Iosias, idest salutem Domini secure expectans: Iosias enim salus Domini interpretatur.

(f) CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. I. in op. imperf.) Post transmigrationem inter privatas personas primo ponit Iechoniam quasi privatum & ipsum. AMBROSIUS super Lucam (cap. III. inter med. & fin.) De quo Hieremias (XXII.) dicit: „ Scribe virum istum abdicatum: quia non exurget e semine eius sedens in throno David." Quomodo autem ex semine Iechoniæ nullus regnaturus dicitur per Prophetam? Si enim Christus regnavit, ex semine autem Iechoniæ Christus est; Propheta mentitus est. Sed illic futuros ex semine Iechoniæ non negatur; & ideo de semine eius Christus est; & quod regnaverit Christus, non contra Prophetam est: non enim sæculari honore regnavit: ipse enim dixit (Ioan. XIX.) „ Regnum meum non est de hoc mundo. "

Iechonias autem genuit Salathiel. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. I. in op. imperf. a medio.) De Salathiel quidem nihil legimus vel boni, vel mali; tamen putamus sanctum eum fuisse, & in captivitate assidue Deum petiisse pro ipsa calamitate quæ contigerat Israel: ideo petitionem Dei eum appellatum fuisse: interpretatur enim petitio Dei. *Salathiel autem genuit Zorobabel*, qui interpretatur fluitio postposita, vel ex commixtione. Vel hic doctor Babyloniæ. (1) Legi (si verum est nescio) quia sacerdotale, & regale genus mixtum est in Zorobabel. (2) Propter istum autem reversi sunt filii Israel in terram propriam: quia cum contenderent tres pro sua sententia, vicit Zorobabel, & pronuntiata est omnibus fortior veritas esse: propter quod Darius concessit ei filios Israel redire in sua; & ideo recte secundum providentiam Dei, nominatus est Zorobabel, idest doctor Babyloniæ. Quæ enim maior doctrina quam ostendere veritatem dominatricem esse omnium rerum? GLOSSA (ordinaria.) Sed hoc videtur esse contrarium generationi quæ legitur in Paralipomenon. Dicitur enim ibi, Iechonias genuisse Salathiel, & Phadaia, & Phadaia Zorobabel, & Zorobabel Mosollam, Ananiam, & Salomith sororem eorum. Sed scimus multa in Paralipomenon vitio scriptorum depravata. Unde multæ, & indeterminatæ genealogiarum veniunt quæstiones, quas iubet Apostolus evitari. Vel potest dici, Salathiel, & Phadaia eumdem esse, quasi binomium. Vel Salathiel, & Phadaia fratres esse, & filios eiusdem nominis habuisse; & historiographum secutum fuisse generationem Zorobabel filii Salathiel. De Abiud usque ad Ioseph nulla histo-

(1) *Al.* Legitur. (2) *Al. deest* Propter istum.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

* Vel potius Anselmus, ut iam supra, cum nec in Glossa, qualis modo est, extet.

storia invenitur in Paralipomenon; sed alii multi annales leguntur fuisse apud Hebræos, qui dicebantur Verba dierum, de quibus Herodes Rex alienigena dicitur multos combussisse, ut ordo regiæ stirpis confunderetur. Et forsitan Ioseph nomina parentum ibi legerat, vel alio quoquo modo retinuerat. Unde Evangelista seriem istius generationis poterat scire. Notandum tamen, quod prior Iechonias Domini resurrectio, sequens Domini præparatio dicitur. Utrumque autem convenit Domino Christo, qui dicit (Ioan. xi.) „ Ego sum resurrectio, & vita; “ & (ibid. xiv.) „ Vado parare vobis locum. “ Salathiel, idest petitio mea Deus, illi convenit qui dicit (ibid. xvii.) „ Pater sancte, serva illos quos dedisti mihi. “ REMIGIUS. Est etiam Zorobabel, idest magister confusionis, secundum illud (infra ix.) *Magister vester cum publicanis, & peccatoribus manducat*. Ipse est Abiud, idest pater meus iste, secundum illud (Ioan. x.) „ Ego, & Pater unum sumus. “ Est & Eliacim, idest Deus resuscitans, secundum illud (ibid. vi.) „ Resuscitabo eum in novissimo die. “ Est & Azor, idest adiutus, (1) secundum illud (ibid. viii.) „ Qui me misit, mecum est. “ Ipse est & Sadoch iustus, sive iustificatus, secundum illud (I. Petr. iii.) „ Traditus est iustus pro iniustis. “ Est & Achim, idest frater meus iste, secundum illud (infra xii.) *Qui fecerit voluntatem Patris mei, hic meus frater est*. Est etiam Eliud idest, Deus meus iste, secundum illud (Ioan. xx.) „ Deus meus, & Dominus meus. “ GLOSSA (ordinaria.) Est & Eleazar, idest Deus meus adiutor, (2) secundum illud Psal. xvii. „ Deus meus adiutor meus. “ Est & Mathan, idest donans, vel donatus, secundum illud (Ephes. iv.) „ Dedit dona hominibus; “ & (Ioan. iii.) „ Sic Deus dilexit mundum ut Filium suum daret unigenitum. “ REMIGIUS. Est & Iacob supplantans: quia non solum ipse supplantavit diabolum, sed & huius potestatem suis (3) fidelibus dedit, secundum illud (Luc. x.) „ Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes. “ Est & Ioseph, idest apponens, secundum illud (Ioan. x.) „ Ego veni ut vitam habeant, & abundantius habeant. “ RABANUS a. Sed videamus quid moraliter isti patres significent: quia post Iechoniam, qui dicitur præparatio Domini, sequitur Salathiel, idest petitio mea Deus: qui enim præparatus est non petit nisi solum Deum. Sed iterum fit Zorobabel, idest magister Babylonis, scilicet terrenorum hominum, quos facit cognoscere de Deo quod pater est, quod sonat Abiud: & tunc ille populus resurgit a vitiis: unde sequitur Eliacim, qui resurrectio interpretatur; (4) & idem ad bene operandum adiutus, quod sonat Azor, fit Sadoch, idest iustus; & tunc dicit fidelis per dilectionem proximi, Ipse est frater meus, quod sonat Achim; & per dilectionem Dei dicit, Deus meus, quod sonat Eliud: & sequitur Eleazar, idest Deus meus adiutor: quia recognoscit Deum suum adiutorem. Ad quid autem tendit, ostendit Mathan, qui dicitur donum, vel donans: expectat enim Deum datorem; & sicut luctatus est in principio, & vitia supplantavit; sic & in fine vitæ, quod ad Iacob pertinet; & sic pervenitur ad Ioseph, idest ad augmentum virtutum.

(g) GLOSSA. Post omnes generationes patrum ponit ultimo generationem Ioseph viri Mariæ, propter quam omnes aliæ introducuntur, dicens: *Iacob autem genuit Ioseph*. HIERONYMUS. Hunc locum obiicit nobis Iulianus Augustus, de dissonantia Evangelistarum: cur Matthæus Ioseph filium dixit Iacob, & Lucas filium eum appellaverit Heli; non intelligens consuetudinem Scripturarum, quod alter secundum naturam, alter secundum legem ei pater sit. Scimus enim hoc per Moysen Deo iubente præceptum (Deut. xxv.) ut si frater, aut propinquus absque liberis mortuus fuerit, alius eius accipiat uxorem, ad suscitandum semen fratris, vel propinqui sui. Super hoc Africanus temporum scriptor, & Eusebius Cæsariensis plenius disputaverunt. Ex HISTORIA autem ecclesiastica (in Lib. Daphoniæ ad Aristidem Lib. I. ecclesiast. Histo. apud Eusebium Cæs. cap. vi. parum ante medium.) Mathan enim, & Melchi diversis temporibus ex una eademque uxore Iesca nomine singulos filios procrearunt: quia Mathan per Salomonem descendit, uxorem eam primum ceperat, & reli-

(1) *Al. deest* secundum illud. (2) *Al. deest sequens sententia Psal.* (3) *Al.* filiis. (4) *Al.* & idem & bene operandum ab intus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Vel potius Anselmus: nam Rabanus de Christo tantum allegorice interpretatur, nec horum quidquam habet.

relicto filio uno Iacob nomine defunctus est: post cuius obitum, quoniam lex viduam alii viro non vetat nubere, Melchi, qui per Mathan genus ducit, cum esset ex eadem tribu, sed non ex eodem genere, relictam Mathan accepit uxorem, ex qua ipse suscepit filium nomine Heli, per quos ex diverso patrum genere efficiuntur Iacob, & Heli uterini fratres; quorum alter, idest Iacob, fratris Heli sine liberis defuncti uxorem ex mandato legis accipiens genuit Ioseph, natura quidem generis suum filium, propter quod & scribitur, *Iacob autem genuit Ioseph*. Secundum legis vero præceptum, Heli efficitur filius Iacob: quia frater erat, (1) & ad suscitandum fratris semen; uxorem eius acceperat, & per hoc recta invenitur, atque integra generatio & ea quam Matthæus enumerat, & ea quam Lucas, qui legalem successionem, quæ velut adoptione quadam erga defunctos constat, competenti satis per hoc designavit indicio, observans ne in huiusmodi successionibus genuisse aliquem nominaret. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. 11. fere sub initio.) Commodius enim filius eius dictus est a quo fuerat adoptatus, quam si diceretur ab illo genitus cuius carne non erat natus. Matthæus autem dicens, *Abraham genuit Isaac*, & in hoc perseverans donec diceret, *Iacob genuit Ioseph*, satis expressit eum patrem produxisse secundum ordinem generationum a quo Ioseph non adoptatus, sed genitus erat. Quamquam si etiam Lucas genitum diceret Ioseph ab Heli, ne sic nos hoc verbum perturbare deberet: neque enim absurde quisquam dicitur non carne, sed caritate genuisse, quem sibi filium adoptaverit. EX HISTORIA ECCLES. (apud Euse. Lib. I. cap. VI.) Hæc autem non nobis ad subitum reperta, aut absque ullis auctoribus commentata sunt; sed ipsi Salvatoris nostri secundum carnem propinqui, seu studio tanti seminis demonstrandi, seu edocendi quæ secundum veritatem gesta sunt, hæc tradiderunt. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. IV. a medio.) Merito autem Lucas, qui non ab initio Evangelii sui, sed a baptismo Christi generationes enarrat, tamquam sacerdotem in expiandis peccatis magis assignans, adoptionis originem ipse suscepit: quia per adoptionem efficimur filii Dei credendo in Filium Dei. Per carnalem vero generationem, quam Matthæus prosequitur, Filius Dei potius propter nos homo factus est. Satis autem ostendit Lucas se dixisse Ioseph filium Heli, quod illi fuerit adoptatus, cum Adam filium dixerit Dei per gratiam, quam postea peccando amisit, tamquam filius in paradiso constitutus sit. CHRYSOSTOMUS in hom. (IV. non remote a principio.) Positis igitur progenitoribus universis, & finiens in Ioseph, addit, *Virum Mariæ*, monstrans quod propter illam & hunc in genealogia posuit. HIERONYMUS. Cum autem virum audieris, tibi suspicio non subeat nuptiarum; sed recordare consuetudinis Scripturarum, quod sponsæ uxores, & sponsi viri vocantur. GENNADIUS de ecclesiasticis Dogmatibus (cap. II.) Natus est autem Dei Filius ex homine, idest ex Maria, (2) & non per hominem, idest ex viri coitu, sicut Ebion dicit: unde signanter subdit: *De qua natus est Iesus*. AUGUSTINUS de Hæresibus (cap. XI.) Quod est contra Valentinum, qui dixit, Christum nihil assumpsisse de Virgine; sed per illam tamquam per rivum, aut fistulam pertransisse. AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. XXVI. cap. VII. circa finem.) Cur autem carnem ex utero feminæ assumere voluerit, summa consilii penes ipsum est: sive quod utrumque sexum hoc modo honorandum iudicavit. assumendo formam viri, & nascendo de femina; sive aliqua alia causa, quam non temere dixerim. AUGUSTINUS de Quæst. nov. & veter. testam. (a quæst. XLIX.) Quod autem per olei unctionem præstabat Deus his qui in Reges ungebantur, hoc præstitit Spiritus sanctus homini Christo addita expiatione, (3) quare natus, Christus est appellatus; & hoc est quod dicitur, *Qui vocatur Christus*. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. I. cir. med.) Non tamen erat fas ut cum ob hoc a coniugio Mariæ separandum putaret quod non ex eius concubitu, sed virgo peperit Christum: hoc enim exemplo magnifice insinuatur fidelibus coniugatis, & servata pari consensu continentia, posse permanere coniugium, non permixto corporis sexu, sed custodito mentis affectu; præsertim

(1) *Al.* ad suscitandum fratris semen acceperat. (2) *Al.* & per hominem, idest non ex Maria, & non per hominem &c. (3) *Al.* qua natus est Christus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Vel initio II. partis quæ incipit, *Deus certe perfectus est*; sed non est Augustini.

tim quia nasci eis filius potuit sine ullo complexu carnali. AUGUSTINUS de Nup. & concu. (Lib. I. cap. XI. in fine.) Omne autem nuptiarum bonum impletum est in illis parentibus Christi, fides, proles, & sacramentum: prolem cognoscimus ipsum Dominum; fidem, quia nullum adulterium; sacramentum, quia nullum divortium. HIERONYMUS. Quærat autem diligens lector, & dicat: Cum Ioseph non sit pater Domini Salvatoris, quid pertinet ad Dominum generationis ordo deductus usque ad Ioseph? Cui respondebimus primo, non esse consuetudinis Scripturarum ut mulierum in generationibus ordo texatur; deinde ex una tribu fuisse Ioseph, & Mariam: unde ex lege eam accipere cogebatur ut propinquam: & quod simul censentur in Bethlehem, ut de una videlicet stirpe generati. AUGUSTINUS de Nup. & concu. (ut supra) Fuit & series generationis usque ad Ioseph perducenda, ne in illo coniugio virili sexui, utique potiori, fieret iniuria, cum veritati nihil deperiret: quia ex semine David erat Maria. AUGUSTINUS contra Faustum (Li. XIII. cap. IX. in initio.) Nos ergo credimus etiam Mariam fuisse in cognatione David: quia eis Scripturis credimus quæ utrumque dicunt, & Christum ex semine David secundum carnem, & eius matrem Mariam, non cum viro concumbendo, sed virginem. CONCILIUM EPHESINUM (a ex gestis Concil. Ephesini cap. VI.) Cavendus autem est hic Nestorii error, qui sic dicit: Cum divina Scriptura dictura est ant nativitatem Christi, quæ ex Maria virgine est, aut mortem, nusquam videtur ponens, Deus; sed aut Christus, aut Filius, aut Dominus: (1) quoniam hæc tria naturarum significativa duarum, aliquando quidem huius, aliquando vero illius, aliquando autem & illius, & istius. Accipe autem ad hoc testimonium: *Iacob genuit Ioseph virum Mariæ, de qua natus est Iesus, qui dicitur Christus.* Deus enim Verbum secunda ex muliere non eguit nativitate. AUGUSTINUS contra Felician. (cap. XII.) Sed non alius Dei, & alius hominis; sed idem Christus Dei & hominis filius fuit: & sicut in uno homine aliud animus, & aliud corpus; sic in mediatore Dei & hominum aliud Dei Filius, aliud hominis Filius fuit: unus tamen ex utroque Christus Dominus fuit. Aliud, inquam, pro discretione substantiæ, non alius pro unitate personæ. Sed obiicit Hæreticus: Nescio quomodo natum doceatis ex tempore quem coæternum Patri dicitis iam fuisse? Nasci enim est velut quidam motus rei non extantis antequam nascatur, id agens beneficio nativitatis ut sit. Quo colligitur, eum qui erat, nasci non potuisse; si nasci potuit, non fuisse. Ad quod respondetur ab Augustino (ibidem.) Fingamus, sicut plerique volunt, esse in mundo animam generalem, quæ sic ineffabili motu semina cuncta vivificet ut non sit concreta cum genitis: nempe cum hæc in uterum passibilem materiam ad usus suos formatura pervenerit, unam facit secum esse personam eius rei, quam non eamdem constat habere substantiam: & fit, operante anima, & patiente materia, ex duabus substantiis unus homo, cum anima aliud doceatur (2) esse, aliud caro; sicque animam nasci faremur ex utero, quam (3) ad uterum venientem vitam dicimus contulisse concepto. Nasci, inquam, ex matre dicitur qui ex hac sibi corpus aptavit, in quo nasci posset: non quia antequam nasceretur, quantum ad se attinet, ipsa penitus non fuisset. Sic ergo, immo multo incomprehensibilius est, atque sublimius, natus est susceptione perfecti hominis de matre Filius Dei, qui per omnipotentiam singularem omnibus genitis est causa nascendi.

(h) CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. 1. in opere imperfecto.) Positis generationibus ab Abraham usque ad Christum, eas in tres partes divisit, per generationes quatuordecim: quia ter completis quatuordecim generationibus, (4) mutatus est in Iudæis status hominum: ab Abraham enim usque ad David fuerunt sub Iudicibus; a David usque ad transmigrationem Babylonis sub Regibus, a transmigratione usque ad Christum sub Pontificibus. Hoc ergo vult demonstrare: sicut semper completis quatuordecim generationibus mutatus est hominum status, sic completis quatuordecim generationibus a transmigratione ad Christum, necesse est a Christo mutari similiter hominum statum; quod & factum est: post Christum enim omnes gentes sub uno Christo Iudice, Rege, & Pontifice

(1) *Al.* quam. (2) *Al. deest* esse. (3) *Al.* ab utero. (4) *Al.* numeratus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Tum part. 1. cap. 12. in epistola Nestorii eo loco relata quoad ultimam appendicem, *Accipe autem &c.* tum etiam part. 11. act. 1. ex Lib. Nestorii quaternione 17. quoad istam.

tifice factæ sunt: unde quando Iudices, Reges, & Pontifices Christi dignitatem præfigurabant, semper principia eorum in figura fuerunt Christi: primus Iudicum Iesus nave; primus Regum David; primus Pontificum Iesus filius Iosedech. Hoc in figura Christi fuisse, dubitat nemo. CHRYSOSTOMUS in hom. (IV. in princ.) Vel ideo in tres partes divisit omnes generationes, demonstrans quod neque regimine transmutato facti sunt meliores; sed sub Iudicibus, Regibus, Pontificibus, & Sacerdotibus in eisdem permanserunt malis: propter quod & captivitatem Babylonis commemorat, manifestans quod neque ex hoc sunt correcti. Descensus autem in Ægyptum non meminit: quia Ægyptios (1) non timebant, sicut Babylonios, vel Assyrios: & quia (2) illud erat antiquum, hoc autem recens: & quia illuc non propter peccata deducti fuerant, sicut in Babylonem. AMBROSIUS super Lucam (cap. III. non parum ante finem.) Illud autem non prætermittendum putamus quod a David temporibus usque ad Iechoniam, cum septemdecim fuerint Reges Iudææ, quatuordecim generationes Matthæus posuit. Oportet autem cognoscere, posse plures esse successiones, pauciores generationes: possunt enim diutius vivere aliqui, & serius generare; aut certe penitus exortes (3) generationis existere: itaque non quæ Regum, eadem generationum tempora. GLOSSA. Vel potest dici, tres Reges esse prætermissos, ut superius dictum est. AMBROSIUS super Lucam (cap. III. non parum ante finem.) Rursus ergo cum a Iechonia usque ad Ioseph generationes duodecim computentur; postea quatuordecim generationes descriptas esse commemoravit. Sed si diligenter advertas, hic quoque quatuordecim generationum poteris invenire rationem. Duodecim enim a Ioseph numerantur, tertiadecima est Christus: duos autem Ioakim, idest duos Iechonias fuisse historia indicat, patrem, & filium. Non igitur suppressit alterum Evangelista, sed utrumque significat. Ita, addito minori Iechonia, generationes quatuordecim computantur. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. I. in opere imperfecto.) Vel unus Iechonias bis numeratur in Evangelio, semel ante transmigrationem, iterum autem post transmigrationem. Hic enim Iechonias, cum esset unus, duas habuit conditiones: fuit enim & Rex ante transmigrationem, quasi Rex factus a populo Dei; factus est & privatus post transmigrationem: ideo ante transmigrationem numeratur inter Reges, quasi Rex; post transmigrationem autem inter privatos. AUGUSTINUS in Li. de Con. Evan. (Lib. II. cap. IV.) Vel ideo unus in illis progenitoribus bis numeratur, idest Iechonias, a quo facta est quædam in extraneas gentes deflexio, quoniam in Babyloniam transmigratus est. Ubi autem ordo a rectitudine flectitur ut eat in diversum, tamquam angulum facit; illud autem quod in angulo est, bis numeratur: & hic iam Christum præfigurat a circumcisione ad præputium migraturum, & lapidem angularem futurum. REMIGIUS. Ideo autem quatuordecim posuit generationes, quia denarius significat decalognm, quaternarius vero quatuor libros Evangelii: unde in hoc ostendit concordiam legis & Evangelii. Ideo etiam quaterdenarium numerum triplicavit, ut ostenderet quia perfectio legis, prophetiæ, & gratiæ, in fide sanctæ Trinitatis consistit. GLOSSA. a Vel in hoc numero septiformis gratia Spiritus sancti significatur: hic enim numerus ex septem conficitur: quod autem geminatur, significat, gratiam Spiritus sancti, corpori, & animæ esse necessariam ad salutem. Sic ergo hæc generatio dividitur in tres thesseradecades. Prima est ab Abraham usque ad David, ita quod David ibi includitur; sed secunda a David usque ad transmigrationem, ita quod David ibi non includitur, sed transmigratio sub eo continetur; tertia est a transmigratione usque ad Christum, in qua si dicamus Iechoniam bis numeratum, transmigratio inclusa est. In prima significantur homines ante legem, in qua quosdam homines naturalis legis invenies, scilicet Abraham, Isaac, & Iacob; omnes usque ad Salomonem. In secunda significantur homines sub lege: omnes enim qui in ea inveniuntur, sub lege fuerunt. In tertia homines gratiæ, quia terminatur ad Christum, qui gratiæ dator fuit, in qua etiam liberatio a captivitate Babyloniæ facta est, significans liberationem a captivitate per Chri-

(1) *Al.* non adhuc timebant sicut Assyrios, vel Parthos. (2) *Al.* aliud. (3) *Al. deest* generationis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Glossa quæ nunc extat, sed in Anselmo; etsi non eodem tenore quo hic, nec eodem ordine.

Christum factam. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Li. II. cap. IV.) Cum autem quaterdenas generationes tribus distinxisset articulis, non tamen eas dixit in summa, ut diceret: Fiunt omnes quadraginta & duæ: unus enim in illis progenitoribus bis numeratur, scilicet Iechonias: sic ergo non quadraginta & duæ, quod faciunt ter quatuordecim, sed propter unum bis numeratum quadraginta & una generationes fiunt. Matthæus igitur, qui regiam in Christo constituerat insinuare personam, excepto Christo, quadraginta homines in generationum serie numeravit. Numerus enim iste illud tempus significat quo in hoc sæculo regi nos oportet a Christo, secundum disciplinam laboriosam, quam significat illa virga ferrea, (1) de qua in Psalmis legitur (Psal. II.) „ Reges eos in virga ferrea. " Quod autem numerus iste hanc temporalem vitam æternamque significet, illa interim causa de proximo occurrit, quod & tempora annorum quadripartitis vicibus currunt, & mundus ipse quatuor partibus terminatur, ab oriente, & occidente, aquilone, & meridie. Quadraginta autem quater habent decem. Porro ipsa decem ab uno usque ad quatuor progrediente numero consummantur. GLOSSA a. Vel denarius ad decalogum refertur, quaternarius ad præsentem vitam, quæ per quatuor tempora transit; vel per decem vetus testamentum, per quatuor novum. REMIGIUS. Si quis autem voluerit dicere quod sunt quadraginta & duæ generationes, quia non est unus Iechonias, sed duo; dicendum est, quod & iste numerus congruit sanctæ Ecclesiæ: nascitur enim a septenario & senario: nam sexies septem quadraginta & duo faciunt. Senarius refertur ad laborem, septenarius vero ad requiem.

(I) CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. I. in opere imperfecto.) Quoniam superius dixerat, *Iacob autem genuit Ioseph*, cui desponsata Maria genuit Iesum: ne aliquis audientium sic æstimaret esse nativitatem quomodo præcedentium patrum, ipse ordinem narrationis suæ præcidens dicit: *Christi autem generatio sic erat*; ac si dicat: Generatio quidem eorum quos exposuimus patrum sic fuit quemadmodum retuli; Christi autem generatio non sic, sed ita erat: *Cum esset desponsata mater*. CHRYSOSTOMUS in hom. (IV. aliquantulum a prin.) Quasi enim aliquid novum dicturus præmittit modum generationis dicere: ne audiens virum Mariæ, æstimes natum esse lege naturæ. REMIGIUS. Potest autem ad superiora referri hoc modo: Sic erat Christi generatio sicut dixi; idest, *Abraham genuit Isaac*. HIERONYMUS. Sed quare non de simplici virgine, sed de desponsata concipitur? Primum ut per generationem Ioseph, origo Mariæ monstraretur; secundo ne lapidaretur a Iudæis ut adultera; tertio ut in AEgyptum fugiens, haberet solatium mariti. Martyr etiam Ignatius quartam addidit causam, Ut partus, inquiens, eius celaretur diabolo, dum eum putat non de virgine, sed de uxore generatum. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. I. in opere imperfecto.) Ideo autem & desponsata, & domi habita: nam quemadmodum in ea quæ in domo viri concipit, intelligitur conceptio naturalis; ita in ea quæ extra domum concepit, est suspecta coniunctio. HIERONYMUS contra Helvidium (in princip. Libri.) Sciendum autem, quod Helvidius, quidam homo turbulentus, accepta materia disputandi, blasphemare contra Dei matrem incepit: cuius prima propositio fuit: Matthæus loquitur sic: *Cum esset desponsata*. Ecce, inquit, habes desponsatam, non commendatam, ut dicitis: & utique non ob aliud desponsatam, nisi quoniam nupturam. ORIGENES (Hom. I. inter eas quæ ex variis locis sunt collectæ, in princ.) Desponsata fuit quidem Ioseph, non tamen in concupiscentia iuncta. Mater eius, inquit, mater immaculata, mater incorrupta, mater intacta. Mater eius: cuius (2) eius? Mater est Dei, Unigeniti, Domini, Regis, omnium plasmatoris, & redemptoris cunctorum. CYRILUS (b ad Ioannem Antioche.) Quid enim videbit aliquis in sancta Virgine præter alias? Si Dei mater non sit, sed Christi, vel Domini, ut Nestorius dicit: nihil enim absurdum est etiam si voluerit quis matrem uniuscuiusque unctorum Christi nominare genitricem. Sola vero præter illas sancta Virgo, & Christi genitrix intelligitur, ac dicitur. Genuit enim non purum hominem, secundum vos, sed incarnatum potius, & hominem

(1) *Al. deest sequens Psal. sententia*. (2) *Al. deest* eius.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Sive Anselmus. b Ad monachos AEgypti: non sicut prius, ad Ioannem Antiochenum.

nem factum ex Deo Patre Verbum. Sed forsitan illud ais: Dic mihi, putasne divinitatis mater facta est Virgo? Et ad hoc quoque dicimus, quia natum est ex ipsa Dei substantia eius Verbum, & sine principio temporis semper (1) coexistens Genitori; in novissimis autem temporibus, quoniam caro factum est, hoc est unitum carni animam habenti rationalem, natum etiam dicitur carnaliter per mulierem. Assimilatur autem quodammodo nativitati quæ est secundum nos, hoc sacramentum: matres etenim terrenorum ministrant naturæ coagulatam paulatim carnem perficiendam in specie humana. Immittit autem animali spiritum Deus. Sed licet sint istæ solummodo terrenorum corporum matres, attamen parientes totum animal, & non partem peperisse dicuntur. Tale autem aliquid gestum percipimus in generatione Emmanuel: natum enim est ex Patris substantia Dei Verbum; quia vero carnem assumpsit, propriam eam faciens, necessarium est confiteri quia natus est secundum carnem per mulierem. Quia igitur & Deus vere est, quomodo dubitabit quispiam sanctam Virginem (2) Dei dicere genitricem? LEO Papa in ser. de Nativ. *a*. Non autem te Dei conceptus turbet, partus te non confundat auditus, quando virginitas quicquid est humani pudoris excusat. Aut quæ hic verecundiæ læsio, ubi iniit deitas cum amica sibi semper integritate consortium, ubi est interpres Angelus, fides pronuba, dispensatio castitas, donatio virtus, iudex conscientia, causa Deus, conceptio integritas, virginitas partus, virgo mater? CYRILLUS ad Ioan. Antiochenum *b*. Sed si de cælo, & non ex ipsa sanctum corpus Christi factum esse diceremus, ut Valentinus; quomodo intelligeretur Dei genitrix Maria?

Nomen autem matris ostendit, cum subdit, *Maria*. BEDA super Lucam (*c* Lib. I. cap. III.) Interpretatur autem Maria stella maris Hebraice, domina Syriace: quia & lucem salutis, & Dominum mundo edidit.

Cui autem desponsata fuerit, ostendit subdens, *Ioseph*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. I. in op. imperf.) Ideoque fabro lignario (3) Maria desponsata erat, quoniam Christus Ecclesiæ sponsus omnium salutem hominum operaturus erat per lignum crucis. CHRYSOSTOMUS in hom. (IV. inter prin. & medium.) Quod autem sequitur, *Antequam convenirent*, non dicitur, Antequam duceretur in domum sponsi, etenim iam intus erat. Consuetudo enim multoties veteribus erat in domo desponsatas habere: quod & nunc quoque fieri videtur, & generi Lot intus cum ipso erant. GLOSSA. Sed dicitur, *Antequam convenirent*, ad carnis commixtionem. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. I. in op. imperf.) Ut non ex compassione carnis & sanguinis nasceretur, qui (4) ideo natus est ut carnis & sanguinis solveret passionem. AUGUSTINUS de Nup. & concu. (Lib. I. cap. XII.) Nuptialis etiam concubitus ibi non fuit: quia in carne peccati fieri non poterat sine ulla carnis concupiscentia, quæ accidit ex peccato, sine qua concipi voluit qui futurus erat sine peccato: ut hinc etiam doceret, omnem quæ de concubitu nascitur, carnem esse peccati, quandoquidem sola, quæ non inde nata est, non fuit caro peccati. AUGUSTINUS in ser. de Nati. (*d* ser. VI.) Nascitur etiam ab intacta femina Christus: quia fas non erat ut virtus per voluptatem, castitas per luxuriam, per corruptionem incorruptio nasceretur. Nec poterat nisi novo ordine advenire de cælo qui vetustum mortis destrueret veniebat imperium. Regnum igitur tenuit virginitatis quæ Regem genuit castitatis. Ideo etiam Dominus noster virgineum sibi requisivit hospitium habitandi, ut nobis ostenderet Deum in casto corpore portari debere. Ergo qui scripsit lapideas tabulas sine stilo ferreo, ipse gravidavit Mariam Spiritu sancto: unde dicitur: *Inventa est in utero habens de Spiritu sancto*. HIERONYMUS. Non ab alio inventa est nisi a Ioseph, qui pene licentia maritali omnia noverat. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. I. in op. imperf.) Nam sicut historia non incredibilis docet, quando gesta sunt quæ refert Lucas, Ioseph absens erat: nec enim conveniens est putare præsente Ioseph introisse Angelum ad Mariam, & dixisse quæ dixit, & Mariam respondisse quæcumque respondit. Et si credamus, Angelum potuis-

(1) *Al.* existens. (2) *Al. deest* Dei. (3) *Al. omittitur* Maria. (4) *Al.* ex Deo.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Immo potius Crysologus post opera Leonis Papæ serm. CXLVIII. *b* Epist. XXVIII. quæ incipit, *Lætentur cæli*. *c* Tum in Comment. tum etiam in homiliis hiemalibus feria 4. quatuor temporum. *d* Partim sermone VI. partim XIII. partim XIV. sive in appendice de diversis, tum serm. XXIV. XXIII. XXIV. XXV. Sed non iisdem verbis quo ad omnia, nec eodem contextu.

petiisse intrare ad eam, & loqui; plane tamen Mariam abiisse in montana, & mansisse cum Elisabeth mensibus tribus possibile non fuit præsente Ioseph: quia necesse erat ut absentationis eius, & mansionis diutinæ requireret causas. Postquam autem rediit peregre post tot menses, invenit eam gravidam manifeste. CHRYSOSTOMUS in hom. (IV. super Matth.) Proprie autem dicit, *Inventa est*; quod de non excogitatis dici consuetum est. Ne autem molestes Evangelistam interrogando qualiter sit natus ex virgine, breviter expedivit se, dicens, *De Spiritu sancto*; quasi dicat: Spiritus sanctus est qui est hoc miraculum operatus. Neque enim Gabriel, neque Matthæus (1) amplius dicere potuerunt. GLOSSA *a* (ordinaria.) Hoc ergo quod dicitur, *Est ex Spiritu sancto*, Evangelista ex parte sua adduxit, ut cum diceretur habere in utero, omnis mala removeretur suspicio a mentibus audientium. *b* AUGUSTINUS ser. III. de Trinitate contra Arrianos (serm. CXCI. de tempore.) Non autem sicut quidam sceleratissime opinantur, Spiritum sanctum dicimus fuisse pro semine; sed potentia ac virtute creatoris dicimus operatum. AMBROSIUS in Lib. de Spiritu sancto (Lib. II. cap. V.) Quod enim ex aliquo est, aut ex substantia est, aut ex potestate eius est: ex substantia sicut filius, qui a patre; ex potestate sicut ex Deo omnia, quomodo & in utero habuit Maria ex Spiritu sancto. AUGUSTINUS (in Ench. ad Laurentium cap. XL. in prin.) Profecto autem iste modus, quo natus est Christus de Spiritu sancto, insinuat nobis gratiam Dei, qua homo nullis præcedentibus meritis, in ipso (2) exordio naturæ suæ quo esse cœpit, Verbo Dei copularetur in tantam personæ unitatem ut idem ipse esset Filius Dei. Sed cum illam creaturam quam Virgo concepit, & peperit, quamvis ad solam personam Filii pertinentem tota Trinitas fecerit (neque enim separabilia sunt opera Trinitatis) cur in ea facienda solus Spiritus sanctus nominatus est? An & quando unus trium in aliquo opere nominatur, universa operari Trinitas intelligitur? HIERONYMUS (contra Hevidium non longe ab exordio.) Sed inquit Helvidius: Neque de non conventuris Evangelista dixisset, *Priusquam convenirent*; quia nemo de non pransuro dicit, Antequam pranderet; quasi si quis diceret, Antequam in portu pranderem, ad Africam navigavi, non posset stare sententia, nisi ei in portu prandendum sit quandoque: aut non potius sit intelligendum sic, quod *ante*, licet sæpe & (3) sequentia indicet, tamen nonnumquam ea tantum quæ prius cogitabantur ostendit; nec necesse sit ut cogitata fiant; cum ideo aliud intervenerit, ne ea quæ cogitata fuut fierent. HIERONYMUS; Non ergo sequitur ut postea convenerint. sed Scriptura quod factum non sit ostendit REMIGIUS *c*. Vel hoc verbum conveniendi, non ipsum concubitum, sed tempus significat nuptiarum, idest quando ea quæ fuerat sponsa, incipit esse uxor. Est enim sensus, *Antequam convenirent*, idest antequam rite solemnia nuptiarum celebrarent. AUGUSTINUS de Con. Evangel. (Lib. II. cap. V. in prin.) Hoc quemadmodum factum sit, quod hic prætermisit Lucas, exponit post commemoratum conceptum Ioannis, ita enarrans (cap. I.) „ In mense autem sexto missus est Angelus: “ & infra: „ Spiritus sanctus superveniet in te.“ Hoc ergo est quod Matthæus commemoravit dicens: *Inventa est in utero habens de Spiritu sancto*. Nec contrarium est, quia Lucas exposuit quod Matthæus prætermisit: sicut non est contrarium, quia Matthæus deinceps continet quod Lucas prætermisit: sequitur enim: *Ioseph autem vir eius cum esset iustus*, usque ad eum locum ubi scriptum est de Magis, quod *per aliam viam reversi sunt in regionem suam*. Si quis autem velit unam narrationem ex omnibus quæ de Christi nativitate dicuntur ab alterutro, si hæc prætermittuntur, ordinare sic potest: *Christi generatio sic erat*. „ Fuit in diebus Herodis, “ usque ibi, „ Mansit autem Maria cum illa quasi mensibus tribus, & reversa est in domum suam: “ Luc. I. Et tunc addendum est quod hic dicitur: *Et inventa est in utero habens de Spiritu sancto*.

(k) CHRYSOSTOMUS in hom. (IV. inter prin. & medium.) Cum dixisset Evangelista, quod ex Spiritu sancto, & sine concubitu inventa est in utero habens, ne suspectum habens Christi discipulum quasi grandia

(1) *Al.* Apostolus. (2) *Al.* ex ordine. (3) *Al.* consequentiam.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Sive Anselmus. *b* HIERONYMUS in explanatione cath. fidei, falso ei adscripta. *c* Habet eadem & Rabanus, quin & Anselmus partim, quo ad ultimam appendicem.

dia de suo magistro fingentem, introducit Ioseph per ea quæ passus est, ad fidem eorum quæ dicta sunt conferentem: unde dicit: *Ioseph autem vir eius cum esset iustus*. AUGUSTINUS in ser. de Nativi. (*a* ser. de temp. x. & de Nativ. XIV.) Intelligens enim Ioseph Mariæ uterum gravidari, turbatur quod Mariam quam de templo Domini acceperat, & nondum cognoverat, gravidam sentiebat, secumque æstuabat disputans, & dicens: Quid faciam? Prodo, aut taceo? Si prodidero, adulterio non consentio, sed vitium crudelitatis incurro: quia secundum Moysi sententiam, lapidandam eam esse cognosco. Si tacuero, malo consentio,& cum adulteris portionem meam pono. Quoniam ergo tacere malum est, adulterium prodere peius est, dimittam eam a coniugio. AMBROSIUS super Lucam (Lib. II. cap. 1. paulo ante finem.) Pulchre autem docuit sanctus Matthæus quid facere debeat iustus, qui opprobrium coniugis deprehenderit, ut incruentum ab homicidio, castum ab adulterio præstare se debeat: & ideo dicit, *Cum esset iustus*. Ubique ergo in Ioseph iusti gratia, & persona servatur, ut testis ornetur: lingua enim iusti loquitur iudicium veritatis. HIERONYMUS. Sed quomodo Ioseph, cum crimen celet uxoris, iustus describitur? In lege enim præceptum est, non solum reos, sed conscios criminis obnoxios esse peccato. CHRYSOSTOMUS in hom. (IV. inter prin. & medium.) Sed sciendum quod iustum hic virtuosum in omnibus dicit. (1) Est enim iustitia specialis quædam, ut avaritiam non habere; & altera universalis virtus, & sic nomine iustitiæ maxime utitur Scriptura. Iustus igitur existens, idest benignus, & mitis, *voluit occulte dimittere eam*, quæ non solum (2) traductioni, sed etiam pœnæ secundum legem obnoxia videbatur. Sed Ioseph utrumque remisit, quasi supra legem vivens. Sicut enim sol antequam radios monstret, mundum clarificat, sic & Christus antequam nasceretur, multa signa perfectæ virtutis apparere fecit. AUGUSTINUS de Ver. Domini (ser. XVI. a medio.) Vel aliter. Si solus nosti, quia aliquis peccaverit in te, & eum vis coram hominibus arguere; non es corrector, sed proditor. Unde vir iustus Ioseph tanto flagitio quod de uxore fuerat suspicatus magna benignitate pepercit. Æstuabat utique certa adulterii suspicio; & tamen quia ipse solus sciebat, noluit eam divulgare, sed occulte dimittere, volens prodesse peccanti, non punire peccantem. HIERONYMUS. Vel hoc testimonium Mariæ est, quod Ioseph sciens illius castitatem, & admirans quod evenerat, celat silentio, cuius mysterium nesciebat. REMIGIUS *b*. Videbat enim gravidam quam noverat castam, & quia legerat (Esa. XI.) „ Egredietur virga de radice Iesse: " unde novit Mariam duxisse originem: & legerat etiam (Esai. VII.) „ Ecce virgo concipiet; " non diffidebat hanc prophetiam in ea esse implendam. ORIGENES (hom. I. ex variis locis ante medium.) Sed si suspicionem in ea non habebat, quomodo iustus erat ut immaculatam dimitteret? Ideo ergo dimittere volebat, quoniam magnum sacramentum in ea esse cognoscebat, cui approximare se indignum æstimabat. GLOSSA *c*. Vel cum vellet eam dimittere, iustus erat; cum occulte, pius notatur, eam ab infamia defendens: & hoc est, *Cum esset iustus, voluit dimittere eam*; cum nollet eam traducere in publicum, idest diffamare, voluit hoc facere occulte. AMBROSIUS super Lucam (Lib. II. cap. 1. paulo ante fin.) Nemo autem quam non accepit, dimittit; & ideo quam volebat dimittere, fatebatur acceptam. GLOSSA. Vel cum nollet eam traducere in domum suam ad cohabitationem assiduam, *voluit occulte dimittere eam*, idest tempus nuptiarum mutare: vera enim virtus est cum nec pietas sine iustitia, nec sine pietate servatur iustitia; quæ separatæ ab invicem dilabuntur. Vel iustus erat per fidem, qua credebat Christum de virgine nasciturum: unde voluit se humiliare ante tantam gratiam.

(1) REMIGIUS. Quia, sicut dictum est, cogitabat Ioseph occulte Mariam dimittere; hoc autem si fecisset, perpauci essent qui non magis suspicarentur eam esse meretricem quam virginem: idcirco repente consilium Ioseph divino mutatum est consilio: unde dicitur, *Hæc autem eo cogitante*. GLOSSA *d*. In quo notatur animus sapientis, qui nihil temere vult incipere. CHRYSOSTOMUS in hom. (IV. paulo ante medium.) Notatur etiam mansuetudo Ioseph, quia

(1) *Al.* Est enim iustitia & avaritiam non habere, & universalis virtus. (2) *Al.* traditioni.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nempe in sermone XXV. qui est in appendice de diversis XXV. nec tamen est Augustini. *b* Vel etiam Rabanus, ut iam supra. *c* Minus expresse quam Anselmus his verbis. *d* Sive Anselmus: sic enim tantum Gl. ibi. *Hic docemur diu deliberandum esse in incertis, ne peccetur temeritate levitatis*.

quia nulli enarravit suam suspicionem, neque ei quae suspecta erat; sed in se cogitabat. AUGUSTINUS in serm. de Nativi. (ser. de tem. XVIII. de Nativi. XIV.) Sed Ioseph ista cogitante, non timeat Maria David filia: quoniam sicut David veniam contulit sermo propheticus, sic Mariam liberat Angelus Salvatoris. Ecce enim iterum Virginis ille paranymphus Gabriel advenit: unde sequitur: *Ecce Angelus Domini apparuit Ioseph*. GLOSSA *a*. Hoc igitur verbo *apparuit* significatur potestas apparentis, qui quando vult, & quomodo, exhibet se videndum. RABANUS. Quomodo autem Angelus Ioseph apparuerit demonstratur cum dicitur, *In somnis*; idest, quomodo Iacob scalam vidit per imaginationem quamdam oculis cordis ostensam. CHRYSOSTOMUS in hom. (IV. parum ante med.) Ideo autem non apparuit manifeste Ioseph, sicut pastoribus, quia valde fidelis erat; pastores autem indigebant quasi rudes. Virgo autem indiguit, quasi primo de maximis instruenda. Similiter etiam Zacharias indiguit ante conceptionem prolis mirabili visione. GLOSSA *b*. Apparens Angelus nomen exprimit, genus commemorat, & timorem excludit, dicens: *Ioseph fili David*, *Ioseph*: eum ex nomine quasi notum, & familiarem sibi ostendit. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. I. in op. imperf.) Filium David eum nominans, voluit eum adducere in memoriam promissionis Dei ad David, ut de semine eius Christus nasceretur. CHRYSOSTOMUS in hom. (IV. parum ante med.) Dicens autem, *Noli timere*, monstrat eum iam timere ne offenderet Deum, quasi adulteram habens; alias neque cogitasset eam expellere. SEVERIANUS *c*. Sponsus etiam ne timeat admonetur, quia pius animus, dum compatitur, plus pavescit; ac si dicat: Hic non est mortis causa, sed vitae: quia quae vitam parturit, non meretur occidi. CHRYSOSTOMUS super Matth. (ho. I. in op. imperf.) Dicens etiam, *Ne timeas*, cognitorem se cordis eius ostendere voluit, ut per hoc futurorum bonorum, quae de Christo erat dicturus, faceret fidem. AMBROSIUS super Lucam (Lib. I. cap. I. paulo ante finem.) Non autem te moveat, quod eam coniugem vocat: non enim virginitatis ereptio, sed coniugii testificatio, nuptiarum celebratio declaratur. HIERONYMUS contra Helvidium (non longe a principio Libri qui incipit, „ Nuper rogatus".) Non tamen est putandum, quod ex eo quod uxor est appellata, sponsa esse desierit, cum hanc esse consuetudinem Scripturae noverimus quod sponsos viros, & sponsas appellet uxores, sicut Deuteronomii (cap. XXII.) testimonio approbatur. „ Si „ quis (inquit) invenerit virginem desponsa- „ tam viro in campo, & vim faciens dormie- „ rit cum ea, moriatur: quia humiliavit „ uxorem proximi sui, " CHRYSOSTOMUS in hom. (IV. parum ante med.) Dicit autem, *Noli timere accipere*, idest (1) domi retinere: iam enim mente dimissa erat. RABANUS. Vel *noli timere accipere eam*, nuptiali conventu, & assidua cohabitatione. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. I. in op. imperf.) Propter tres autem causas apparuit Angelus Ioseph, hoc dicens ei. Primo ne iustus homo, ignorans faceret rem iniustam ex proposito iusto. Deinde propter honorem ipsius matris: nam si dimissa fuisset, apud infideles turpi suspicione carere non poterat. Tertio ut intelligens Ioseph sanctam conceptionem, diligentius se custodiret ab illa quam prius. Ideo tamen non ante conceptionem Virginis venit ad Ioseph, ut nec cogitaret haec quae cogitavit, ne pateretur quae passus est Zacharias, culpam infidelitatis incurrens de conceptione coniugis iam longaevae: incredibilior enim erat res virginem posse concipere quam anum. CHRYSOSTOMUS in homil. (IV. paulo ante medium.) Vel ideo turbato iam Ioseph Angelus venit, ut appareat Ioseph sapientia, & ut hoc ipsum fieret ei eorum quae dicebantur demonstratio. Dum enim audit ab Angelo quae intra se cogitaverat, indubitabile signum erat quod a Deo mitteretur, cuius solius est scire cordis secreta. Sermo etiam Evangelistae insuspicabilis fit, demonstrans Ioseph passum quod (2) probabile est virum pati. Virgo etiam omnem malam suspicionem effugit, ex hoc quod vir qui zelotypiam passus est, eam suscepit, & post conceptionem servavit. Ideo autem Virgo Ioseph haec quae Angelus nuntiarat, non dixit, quia non aestima-

(1) *Al.* intus retinere. (2) *Al.* improbabile.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Neque id habet Glossa quae nunc extat, sed colligitur ex Ambrosio super illud simile Luc. I. *Apparuit Angelus &c.* *b* Interlinealis aequivalenter, non expresse his verbis: quorum aliqua ex Anselmo etiam desumpta sunt. *c* Immo potius Chrysologus serm. cxlv. qui *de generatione Christi* inscribitur.

mabat sibi credi a sponso, & maxime iam in suspicionem adducto. Virgini autem ante conceptionem annuntiat Angelus, ne si post conceptionem deferret, in angustia esset. Oportebat autem extra turbationem esse illam matrem quæ omnium conditorem recepit. Non solum autem Angelus ab iniqua commixtione Virginem excusat, sed & supra naturam concepisse demonstrat, non solum timorem auferens, sed & lætitiam addens: unde subdit: *Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est*. GLOSSA (ordinaria *a*.) Aliud est nasci in ea, & aliud ab ea: nasci ab ea, est prodire in lucem; nasci in ea est idem quod concipi. Vel secundum præsentiam Angeli quam habet ex Deo, cui futurum quasi præteritum est, *natum* dicitur. AUGUSTINUS de Quæst. novi & vet. testamenti (quæst. LII.) Sed si de Spiritu sancto natus est Christus, cur dictum est (Prov. VII.) „ Sapientia ædificavit sibi domum? " (1) Domus ista gemina ratione debet intelligi. Primum enim domus Christi Ecclesia est, quam ædificavit sibi sanguine suo: deinde potest & corpus eius dici domus eius, sicut dicitur templum eius. Factum autem Spiritus sancti, factum Filii Dei est, propter naturæ, & voluntatis unitatem; sive enim Pater faciat, sive Filius, sive Spiritus sanctus; Trinitas est quæ operatur; & quicquid tres fecerint, Dei unius est. AUGUSTINUS in Ench. (ad Laurentium cap. XXXVIII. in princ.) Numquid tamen ideo dicturi sumus patrem hominis Christi esse Spiritum sanctum, ut Deus Pater Verbum genuerit, Spiritus sanctus hominem? Quod ita absurdum est, ut nullæ fideles aures id valeant sustinere. Quomodo ergo dicimus Christum natum de Spiritu sancto, si non eum genuit Spiritus sanctus? An quia fecit eum? Inquantum enim homo est, factus est, sicut Apostolus dicit (ad Rom. I.) „ Factus ex semine David, secundum „ carnem. " Neque enim quia mundum istum fecit Deus, dici eum fas est Dei filium, aut natum ex Deo; sed factum, vel creatum, vel conditum. Hic autem, cum confiteamur eum natum de Spiritu sancto, & Maria Virgine, quomodo non sit filius Spiritus sancti, & sit filius Mariæ Virginis? (In Ench. cap. XXXVIII. in calce, & princ. XXXIX.) Non ergo concedendum est, quicquid de aliqua re nascitur, continuo eiusdem rei filium nuncupandum: ut enim omittam aliter de homine nasci filium, aliter capillum, pediculum, & lumbricum, quorum nihil est filius; certe homines qui nascuntur ex aqua, & Spiritu, non aquæ filios recte eos dixerit quispiam; sed Dei Patris, & matris Ecclesiæ. Sic ergo de Spiritu sancto natus est, & Filius Dei Patris est, non Spiritus sancti.

(m) CHRYSOSTOMUS in hom. (IV. circa med.) Quia hoc quod Angelus ad Ioseph dixerat, supra humanam cogitationem, & legem naturæ erat, non solum ex præteritorum revelatione confirmat quæ dixerat, sed etiam ex futuris, dicens, *Pariet autem filium*. GLOSSA (ordinaria *b*.) Ut enim non videretur Ioseph amplius coniugio non esse necessarius, cum conceptio esset facta sine eius auxilio, ostendit quod quamvis non sit necessarius conceptui, tamen utilis est procurationi: quia ipsa pariet filium, & tunc matri, & filio erit necessarius: matri ut ab infamia defendat; filio ut eum nutriat, & circumcidat: quæ circumcisio notatur ubi dicit: *Et vocabis nomen eius Iesum*: in circumcisione enim solet dari nomen. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. I. in op. imperf.) Non autem dixit, Pariet tibi filium, sicut ad Zachariam. (Luc. I.) „ Ecce Elisabeth uxor tua pa„ riet tibi filium: " quia mulier quæ ex viro concipit, marito suo filium parit, quia magis ex illo est quam de ipsa; hæc autem quæ non de viro conceperat, non viro filium peperit, sed sibi tantummodo. CHRYSOSTOMUS in hom. (IV. circa medium.) Vel indeterminate hoc posuit, ut ostendat quod eum peperit orbi terrarum universo. RABANUS. Dicit autem, *Vocabis* (2) *nomen*, & non Impones, quia ab æterno impositum est. CHRYSOSTOMUS in hom. (IV. ibid.) Hinc autem ostendit admirabilem esse partum, quia Deus est qui nomen desuper per Angelum mittit; nec nomen quodcumque, sed quod est infinitorum bonorum thesaurus. Ideoque interpretatur illud Angelus, bonam substituens spem, & ex hoc ad credendum quod dicebatur inducit.

(1) Fa-

(1) *Al.* Quomodo. (2) *Al.* nomen Iesum.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quo ad priorem partem ex Anselmo desumpta, sed non quoad posteriorem. *b* Ex parte tamen, & obiter; sed plenius Anselmus, ut iam supra; ubi & habet *officio* pro *auxilio*.

(1) Facilius namque solicitamur ad prospera, & promptius fidem accommodamus secundis. HIERONYMUS (super illud, *Vocabis nomen eius Iesus* .) Iesus enim Hebræo sermone salvator dicitur. Etymologiam ergo nominis significat dicens: *Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum*. REMIGIUS. Ostendit enim eumdem totius mundi salvatorem, & nostræ salutis auctorem. Salvat quidem non incredulos, sed populum suum; hoc est, in se credentes salvat, non tam a visibilibus (2) hostibus quam potius invisibilibus; hoc est, a peccatis salvat, non armis pugnando, sed peccata relaxando. SEVERIANUS *a*. Veniant, & audiant qui requirunt, Quis est quem Maria genuit? *Ipse enim salvum faciet populum suum*, non alterius salvum faciet populum. Unde? *A peccatis eorum*. Esse Deum qui peccata donat si Christianis non credis, crede infidelibus, vel Iudæis dicentibus (Luc. v.) „ Nemo potest peccata dimit- „ tere nisi solus Deus. "

(n) REMIGIUS. Mos fuit Evangelistæ, ea quæ dicit, de veteri testamento confirmare, propter Iudæos qui in Christum crediderant, ut agnoscerent ea esse completa in gratia Evangelii quæ prædicta fuerant in veteri testamento; & subdit; *Hoc autem totum factum est*. Quærendum autem est in hoc loco quare dixerit, hoc totum factum esse, cum superius solam conceptionem narraverit. Sed sciendum, quod hoc ideo dixit, ut demonstraret quod ante in præsentia Dei factum fuit quam fieret apud homines. Sive quia præteritarum rerum erat narrator, totum factum esse dixit: quia quando hoc scripsit, iam totum factum erat. RABANUS *b*. Vel hoc totum factum esse dicit, quod virgo desponsaretur, quod casta servaretur, quod gravida inveniretur, quod per Angelum revelaretur: *ut adimpleretur quod dictum est*. Non enim hoc impleretur, quod virgo conciperet, & pareret, nisi desponsata esset, ne lapidaretur; & nisi ab Angelo secretum detegeretur, & ita eam Ioseph acciperet, (3) ne dimissa per infamiam efflueret, & lapidatione periret. Si ergo ante partum periret, cassaretur prophetia quæ ait (Esai. VII.) „ Pariet fi- „ lium. " GLOSSA (ord. super illud, *Ut adimpleretur*,) Vel potest dici, quod *ut* non ponitur causaliter: non enim ideo impletum est, quia implendum erat: ponitur autem consecutive, sicut & in Genesi (XLIX) „ Suspendit alterum in patibulo, ut conie- „ ctoris veritas probaretur: " quia uno suspenso, coniectoris veritas est probata: sic & in hoc loco intelligendum est, quod hoc facto quod prædictum est, prophetia impleta est. CHRYSOSTOMUS in hom. (v. non procul mult. a princ.) Vel aliter. Quia vidit Angelus abyssum divinæ misericordiæ, naturæ leges solutas, & eum qui erat omnibus superior, ad hominem, qui erat omnibus inferior, descendisse: hæc & huiusmodi uno verbo ostendit dicens: *Hoc autem totum factum est*; quasi dicat: Ne putes quod hæc nunc tantum Deo placeant; olim præordinata sunt: decenter enim Angelus non Virgini, sed Ioseph prophetiam inducit, quasi in Prophetis meditanti, & experto. Et primo quidem virginem coniugem appellaverat, nunc autem virginem cum Prophecta inducit, ut hoc etiam a Propheta audiret, quasi diu præmeditatum. Unde ad fidem eorum quæ dicebantur, inducit Esaiam, vel magis Deum: non enim dicit: Ut impleretur quod dictum est ab Esaia; sed *Quod dictum est a Domino*, per Esaiam. HIERONYMUS super Esaiam (Lib. II. in expositione cap. VII. super illud, „ Ec- „ ce virgo concipiet. ") Quoniam autem præmittitur in Propheta (Esai. VII.) „ Da- „ bit Dominus ipse vobis signum; " novum debet esse, atque mirabile. Si autem iuvencula, vel puella, ut Iudæi volunt, & non virgo pariat; quale signum poterat appellari, cum hoc nomen ætatis sit, non integritatis? Et revera virgo Hebraice *Bethula* appellatur, quæ in præsenti loco non scribitur in Propheta; sed pro hoc verbo positum est *Halma*, quod præter LXX. omnes adolescentulam transtulerunt. Porro *Halma* apud

(1) *Al.* Ad talia enim credenda facilius accedere consuevimus. (2) *Al. deest* hostibus. (3) *Al. omittitur* ne.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Immo potius Chrysologus in ser. CXLV. qui de *generatione Christi* inscribitur, circa medium. *b* Vel potius Anselmus, ut iam supra: nam Rabanus hæc tantum paulo aliter quam Anselmus: *Quid totum? Quod Angelus ad Virginem missus est, quod ipsa Virgo suo propinquo desponsata est, quod casta servata est, quod Angelus Ioseph per somnium visus est, quod Mariam accipere iussus est, & pueri nomen vocare Iesum; & ad quid illud? Ut virgo totius mundi pareret salutem, & virgo intacta in perpetuum perseveraret.* Nec sequentia modo in Glossa extant, sed ex Hugone colliguntur.

apud eos ambiguum est: dicitur enim & adolescentula, & abscondita: ergo *Halma* non solum puella, vel virgo, sed virgo abscondita dicitur, & secreta, quæ numquam virorum patuerit aspectibus, sed magna parentum diligentia custodita sit. Lingua quoque Punica, quæ de Hebræorum fontibus (1) manare dicitur, proprie virgo *Halma* appellatur. In nostro quoque sermone *Halma* dicitur sancta: omniumque pene linguarum verbis utuntur Hebræi: & quantum cum mea pugno memoria, numquam me arbitror *Halma* de muliere nupta legisse, sed de ea quæ est virgo, ut non virgo solummodo sit, sed in annis adolescentiæ: potest enim fieri ut virgo sit vetula. Ista autem virgo erat in annis puellaribus, vel certe virgo, non puella, quæ adhuc virum nosse non posset. HIERONYMUS super Matth. (super illud, *Hoc autem totum factum est*.) Pro eo autem quod Evangelista Matthæus dicit, *In utero habebit*, in Propheta, quia futurum prædicit, significat quod futurum sit, & scripsit, *Accipiet*; Evangelista autem, quia non de futuro, sed de præterito narrat historiam, mutavit, *Accipiet*, & posuit, *Habebit*; qui autem habet, nequaquam accepturus est. Dicit autem: *Ecce virgo in utero habebit, & pariet filium*. LEO in epistola ad Flavianum (epist. x. cap. II. paulo ante medium.) Conceptus quippe est de Spiritu sancto intra uterum Virginis matris, quæ ita illum salva virginitate edidit, quemadmodum salva virginitate concepit. AUGUSTINUS in serm. de Nativit. (a XI. de Nativit. & XV. de tempore paulo ante medium.) Qui enim dirupta corporum membra in aliis poterat reintegrare tangendo, quanto magis in sua matre quod invenit integrum non violavit nascendo? Crevit enim in eius partu corporis integritas potius quam decrevit, & virginitas ampliata est potius quam fugata. THEODOTUS b in ser. Ephesini Concilii. Quia vero Photinus purum hominem dicit qui natus est, Dei non dicens partum; & qui ex vulva processit hominem propooit a Deo divisum: dicat nunc quomodo natura humana per vulvam virginalem nata, virginitatem vulvæ servavit incorruptam: nullius enim hominis mater virgo permansit. Sed quia natus est carne Deus Verbum, custodit virginitatem, seipsum (2) Verbum esse ostendens: neque enim nostrum verbum cum paritur corrumpit mentem, neque Deus Verbum partum eligens peremit virginitatem.

Sequitur, *Et vocabunt nomen eius Emmanuel*. CHRYSOSTOMUS in hom (v. ante med.) Consuetudo quidem est Scripturæ res quæ contingunt pro nominibus ponere. Nihil ergo est aliud quod dicit, *Vocabunt nomen eius Emmanuel*, quam videbunt Deum cum hominibus: unde non dicit, Vocabis, sed *Vocabunt*. RABANUS (Lib. III. ad expositionem cap. VII.) Primo quidem Angeli psallentes, secundo Apostoli prædicantes, adhuc & sancti martyres, deinde cuncti credentes. HIERONYMUS super Esaiam (VII.) Septuaginta (3) autem, & tres reliqui transtulerunt similiter *Vocabis*, pro quo hic scriptum est *Vocabunt*; quod in Hebræo non habetur: verbum enim (4) *Charatim*, quod omnes interpretati sunt *Vocabis*, potest intelligi (5) *Et vocabit*, quod ipsa scilicet virgo quæ concipiet, & pariet Christum, *Emmanuel* (6) appellatura sit nomine, quod interpretatur *Nobiscum Deus*. REMIGIUS. Quærendum autem est quis est interpretatus hoc nomen. Propheta aut Evangelista, aut aliquis translator? Sed sciendum, quod Propheta non est interpretatus: sancto autem Evangelistæ quid necesse fuerat interpretari, cum scriberet Hebræo sermone? Fortassis quia hoc nomen obscurum erat apud Hebræos, idcirco dignum erat interpretatione. Sed magis credendum est quod aliquis translator sit interpretatus, ne haberetur hoc nomen obscurum apud Latinos. Hoc denique nomine, duæ substantiæ, divinitatis scilicet, & humanitatis, in una persona Domini nostri Iesu Christi designantur: quia qui ante omnia sæcula ineffabiliter genitus est a Deo Patre, idem ipse in fine temporum factus est *Emmanuel*, idest *Nobiscum Deus*, ex Virgine matre. Quod autem dicitur, *Nobiscum Deus*, potest intelligi

(1) *Al.* ducitur. (2) *Al.* per verbum. (3) *Al.* Septuaginta autem reliqui. (4) P. Nicolai habet *Vekarat*, & in margine Rom. edit. habetur *Karatha*. (5) Al. *& vocabis*. (6) *Al.* appellatum.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a *Al.* Qui est in appendice XXIV. iam ante notatus. b Seu ser. II. de Nativ. Christi, qui refertur in Concilio Ephesino part. III. & habitus est a Teodoto Ancyrano, pro quo corrupte in aliis exemplaribus legitur Theodorus: ut & serm. I. quo ad posteriorem appendicem prius corruptam.

ligi hoc modo: Nobiscum factus est, idest passibilis, mortalis, & per omnia nostri similis absque peccato: sive quia substantiam nostræ fragilitatis quam assumpsit, substantiæ suæ divinitatis in unitate personæ coniunxit. HIERONYMUS super Esaiam (Lib. III. in exposit. cap. VII.) Sed sciendum, quod Hebræi hoc de Ezechia filio Achaz prophetari arbitrantur, quod ipso regnante capta sit Samaria: quod omnino probari non potest. Siquidem Achaz filius Ioathan regnavit super Iudæam, & Hierusalem annis sexdecim, cui successit in regnum filius eius Ezechias annos natus viginti tres, & regnavit super Iudęam, & Hierosolymam annis viginti novem: quomodo ergo quam vidit primo anno Achaz prophetiam, de Ezechiæ conceptu dicitur & nativitate, cum eo tempore cum regnare cœperat Achaz, iam novem esset Ezechias annorum? Nisi forte sextum Ezechiæ regni annum quo capta est Samaria, infantiam eius appellari dicant, non ætatis, sed imperii: quod coactum esse ac violentum etiam stultis patet. Quidam de nostris Esaiam Prophetam duos filios habuisse contendit, (1) Iasub, & Emmanuel; & Emmanuel de prophetissa uxore sua esse generatum in typum Domini Salvatoris. Hoc autem fabulosum est. PETRUS Alfonsus *a* (in dialogo contra Iudæos.) Non enim scitur quod aliquis homo illius temporis Emmanuel sit vocatus. Sed obiicit Hebræus: Quomodo stare poterit quod hoc propter Christum dictum sit & Mariam, cum ab Achaz usque ad Mariam multa centena annorum transierunt? Sed licet ad Achaz loqueretur Propheta, non solum tamen ad eum, vel de suo tempore dicta est prophetia. Propter hoc enim dictum est (Esai. VII.) „ Audite domus David; " non Audite Achaz. Iterum, „ Dabit Dominus ipse vobis signum, " addit ipse; ac si diceret, non alius: ex quo potest intelligi ipsum Dominum signum esse futurum. Quod etiam pluraliter ait, Vobis, & non Tibi, innuit non propter Achaz, vel ad ipsum solum hoc dictum fuisse. HIERONYMUS super Esaiam (Lib. III. ad exposit. super hæc verba.) Est ergo sic intelligendum quod dicitur ad Achaz. Iste puer, qui nascetur ex virgine, domus David, nunc appelletur Emmanuel, idest Nobiscum Deus, quia a rebus ipsis (probabiliter, a duobus Regibus inimicis liberata) patebit Deum te habere præsentem. Postea autem vocabitur Iesus, idest salvator, eo quod universum genus hominum sit salvaturus. Non mireris ergo, o domus David, ad rei novitatem, si virgo Deum pariat quæ tantam habeat potestatem ut multo post tempore nasciturus te nunc liberet invocatus. AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. XII. cap. XLV. in initio.) Quis autem dementissimus diceret cum Manichæo, (2) enervis esse fidei de Christo sine teste non credere, cum Apostolus dicat (Rom. X.) „ Quomodo credent ei quem „ non audierunt? Aut quomodo audient sine „ prædicante? " Ut autem non conremererentur, neque fabulosa ducerentur quæ Apostoli nuntiabant, demonstrantur hæc a Prophetis fuisse prædicta: quia, etsi attestabantur miracula, non defuissent qui magicæ potentiæ cuncta illa tribuerent, nisi talis eorum cogitatio contestatione prophetica vinceretur. Magicis enim artibus longe antequam nasceretur, Prophetas sibi constituere a quibus prænuntiaretur, nemo utique diceret. (Lib. XIII. contra Faustum cap. VII.) Si etiam dixerimus homini gentili, Crede Christo, quia Deus est; & responderit, Unde credo? (3) prolataque auctoritate Prophetarum, eis se nolle credere dixerit, ostendimus fidem Prophetarum ex his quæ ventura cecinerunt, & venisse cernuntur. Credo enim quod eum non lateret, quantas a Regibus huius sæculi persecutiones prius pertulerit christiana religio: videat nunc ipsos Reges terræ Christi imperio subiugatos, omnesque gentes eidem servientes: quæ omnia per Prophetas fuerunt prædicta. Hoc ergo audiens de scriptura prophetica, & cernens in universa terra completa, moveretur ad fidem. GLOSSA *b* (ord. super illud, *Ut adimpleretur*.) Horum ergo errorem Evangelista excludit dicens: *Ut adimpleretur quod dictum est a Domino per Prophetam*. Prophetia autem alia est ex

(1) *Al.* Ioseph. (2) *Al.* verius. (3) *Al.* prolataque auctoritate Prophetarum ostenderimus fidem Prophetarum &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ille scilicet qui ex Iudæo Christianus, & ab Alphonso Rege sic appellatus in baptismate (cum ante Moyses vocaretur) contra Iudæos ipsos librum scripsit, cuius Gesnerus in Biblioth. sua meminit, etsi non Possevinus. *b* Non sic præcise quantum ad initium ipsum, sed quo ad illa quæ sequuntur de prophetiæ diversitate, vel aliquam eorum partem; plenius vero hæc eadem Anselmus.

ex prædestinatione Dei, quam necessarium est evenire omnibus modis, ut sine nostro impleatur arbitrio, ut illa de qua modo agimus: unde dicit, *Ecce*, ad demonstrandum certitudinem prophetiæ: alia est ex præscientia Dei, cui nostrum admiscetur arbitrium, & cooperante gratia consequimur præmium, vel ab ea iuste relicti tormentum: alia non ex præscientia, sed est quædam comminatio more humano facta; sicut illud (Ionæ III.) „ Adhuc quadraginta „ dies & Ninive subvertetur: " intelligendo, nisi Ninivitæ corrigantur.

(o) REMIGIUS. Eo aditu rediit vita quo ingressa est mors. Per inobedientiam enim Adæ omnes perditi sumus, per obedientiam Ioseph omnes ad pristinum statum incipimus revocari: nam his verbis magna nobis virtus obedientiæ commendatur, quibus dicitur: *Exurgens autem Ioseph fecit sicut præceperat ei Angelus Domini*. GLOSSA (ord. super illud „ Exurgens Maria. ") Non tantum quod præcepit Angelus fecit, sed etiam sicut præcepit. Quisquis etiam a Deo monetur, solvat moras, surgat a somno, faciat quod iubetur.

Et accepit Mariam coniugem suam. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. I. in opere imperfecto.) Non in domum accepit eam, nec enim adhuc dimiserat eam de domo; sed de animo suo deposuerat eam, & iterum in animum suum eam recepit. REMIGIUS a. Vel accepit celebratis nuptiis ut coniux vocaretur, non tamen ut concumberet: quia sequitur, *Et non cognoscebat eam*. HIERONYMUS contra Helvidium (non longe ab initio Libri.) Sed Helvidius superfluo labore desudat, cognoscendi verbum ad coitum magis quam ad scientiam esse referendum; quasi hoc quisquam negaverit, & eas ineptias quas redarguit aliquando prudens quispiam potuerit suspicari. Deinde vult dicere, quod *donec*, sive *usque* adverbium, certum tempus significet, quo completo fiat aliud quod usque ad illud tempus non fiebat, ut hic, *Non cognoscebat eam donec peperit filium*. Apparet, inquit, cognitam esse post partum, cuius cognitionem filii tantum generatio differebat. Et ad hoc approbandum congerit de Scripturis exempla quam plurima. Ad quod respondemus: *Et non cognoscebat*; & *usque*, vel *donec* in Scripturis dupliciter (1) intelligenda. Et de eo quidem quod scriptum est, *Non cognoscebat*, ad coitum esse referendum ipse disseruit, nullo dubitante quin ad scientiam sæpe referatur, ut ibi (Luc. II.) „ Remansit puer Iesus in Hierusalem, „ & non cognoverunt parentes eius. " Sic etiam *donec* in Scriptura sæpe certum tempus, sicut ipse disseruit, significat, sæpe infinitum, ut est illud (Esai. XLVI.) „ Do„ nec consenescatis, ego sum. " Numquid postquam illi senuerint, Deus desistet? Et Salvator in Evangelio (infra XXVIII.) *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi*. Ergo post consummationem sæculi a discipulis abscedet? Et Apostolus (I. ad Corinth. xv.) „ Oportet illum regnare do„ nec ponat inimicos sub pedibus eius. " Numquid postquam illi sub pedibus erunt, regnare desistet? Intelligat ergo ea de quibus posset ambigi, si non fuissent scripta, significari; cetera vero nostræ intelligentiæ derelinqui: iuxta quod Evangelista illud indicat, de quo scandalum poterat moveri, non eam cognitam esse a viro usque ad partum, ut multo magis intelligeremus cognitam non fuisse post partum. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. I. in opere imperf. prope fin.) Ut si quis dicat: Donec ille vixit, non est hoc locutus; numquid per hoc significavit, quia post mortem ille locutus est? quod fieri non potest: (2) sic & Ioseph ante partum credibile fuit ut non cognosceret eam, quia nondum cognoscebat mysterii dignitatem; postquam vero cognovit quia est facta Unigeniti Dei templum, quomodo poterat hoc usurpare? Sed sequentes Eunomium putant, quia illi ausi sunt hoc dicere, quod Ioseph hoc ausus fuit, sicut insanus neminem reputat esse sanum. HIERONYMUS contra Helvidium (parum ante medium Libri.) Ad summum illud requiro, cur se abstinuerit Ioseph usque ad partus diem. Respondebit utique: Quia Angelum audierat dicentem, *Quod in ea natum est*. Qui ergo somnio tantum credidit ut uxorem non auderet tangere, hic postquam pastores audierat, Magos viderat, miracula tanta cognoverat, templum Dei, Spiritus sancti sedem, Domini sui matrem audebat attingere? CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. I. in opere imperf. prope fin.) Potest etiam dici quod verbum cognoscendi hic accipitur pro agnitione:

(1) *Al.* intelligi. (2) *Al.* sicut.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Hæc habet quoque Rabanus.

ne: vere enim non agnovit eam ante, cuius fuerat dignitatis, & postquam peperit tunc cognovit eam, quia speciosior, & dignior facta fuerat quam totus mundus: quia quem totus mundus capere non poterat, in angusto cubiculo uteri sui sola suscepit. HILARIUS in hom. [a]. Vel aliter. Propter sanctissimæ Mariæ glorificationem a Ioseph cognosci non potuit, donec peperit: Dominum enim gloriæ habens in utero quomodo cognosceretur? Si Moysi cum Deo colloquentis glorificata est facies, ut non possent intendere in eum filii Israel, quantomagis Maria agnosci, vel intueri non poterat, quæ Dominum potentiæ utero habebat? Post partum autem a Ioseph agnita invenitur specie faciei, non tactu libidinis. HIERONYMUS super Matthæum (in fine I. cap.) Ex hoc autem quod dicitur, *Filium suum primogenitum*, quidam perversissime suspicantur & alios filios habuisse Mariam, dicentes, primogenitum non dici nisi qui habeat & fratres; cum hic mos Scripturarum sit ut primogenitum non eum vocent quem fratres sequuntur, sed eum qui primus natus sit. HIERONYMUS contra Helvidium (paulo ante med. Lib.) Alioquin si non est primogenitus nisi quem sequuntur & fratres, tamdiu sacerdotibus primogenita non debentur, quamdiu & alia fuerint procreata. GLOSSA (ord. super illud, *Filium suum primogenitum*.) Vel primogenitus dicitur inter omnes electos per gratiam; proprie autem Unigenitus Dei Patris, vel Mariæ dicitur.

Sequitur: *Et vocavit nomen eius Iesum*, die octavo quo fiebat circumcisio, & nomen imponebatur. REMIGIUS [b]. Liquet autem hoc nomen fuisse notissimum sanctis Patribus, & Dei Prophetis, maxime illi qui dicebat (Psal. CXVIII.) „ Defecit in salutari tuo anima mea: “ & (Psal. XII.) „ Exultavit cor meum in salutari tuo: “ & illi qui dicebat (Habac. III.) „ Exultabo in Deo Iesu meo. “

C A P U T II.

(a) CUm natus esset Iesus in Bethlehem Iudæ, in diebus Herodis Regis, ecce Magi ab oriente venerunt Hierosolymam, dicentes: Ubi est qui natus est Rex Iudæorum? Vidimus enim stellam eius in oriente, & venimus adorare eum.

(b) Audiens autem Herodes Rex turbatus est, & omnis Hierosolyma cum illo. Et congregans omnes principes sacerdotum, & scribas populi sciscitabatur ab eis ubi Christus nasceretur. At illi dixerunt ei: In Bethlehem Iudæ. Sic enim scriptum est per Prophetam: Et tu Bethlehem terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda: ex te enim exiet dux qui regat populum meum Israel.

(c) Tunc Herodes clam vocatis Magis diligenter didicit ab eis tempus stellæ quæ apparuit eis; & mittens illos in Bethlehem, dixit: Ite, & interrogate diligenter de puero, & cum inveneritis renuntiate mihi, ut & ego veniens adorem eum. Qui cum audissent Regem, abierunt.

(d) Et ecce stella quam viderant in oriente, antecedebat eos, usque dum veniens staret supra ubi erat puer.

(e) Videntes autem stellam, gavisi sunt gaudio magno valde. Et intrantes domum invenerunt puerum cum Maria matre eius, & procidentes adoraverunt eum: & apertis thesauris suis obtulerunt ei munera, aurum, thus, & mirrham.

(f) Et responso accepto in somnis ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam.

(g) Qui cum recessissent, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Ioseph, dicens:

Ex editione P. Nicolai.

[a] Nihil tale in Hilario, cuius nec stylum sapit, cum nec ullas penitus homilias inveniatur edidisse, nec verbum *intueri* passive (ut hic) usurparet. Cuius autem sit non occurrit. [b] Habet eadem & Rabanus, vel non dissimilia ubi supra.

cens: Surge, & accipe puerum, & matrem eius, & fuge in AEgyptum, & esto ibi usque dum dicam tibi. Futurum est enim ut Herodes quærat puerum ad perdendum eum. Qui consurgens accepit puerum, & matrem eius nocte, & secessit in AEgyptum. Et erat ibi usque ad obitum Herodis: ut adimpleretur quod dictum est a Domino per Prophetam dicentem: Ex AEgypto vocavi filium meum.

(h) Tunc Herodes videns quoniam illusus esset a Magis, iratus est valde, & mittens occidit omnes pueros qui erant in Bethlehem, & in omnibus finibus eius, a bimatu & infra, secundum tempus quod exquisierat a Magis.

(i) Tunc adimpletum est quod dictum est per Hieremiam Prophetam dicentem: Vox in Rhama audita est, ploratus, & ululatus multus: Rachel plorans filios suos; & noluit consolari, quia non sunt.

(k) Defuncto autem Herode, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Ioseph in AEgypto, dicens: Surge, & accipe puerum, & matrem eius, & vade in terram Israel: defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri.

(l) Qui consurgens accepit puerum, & matrem eius, & venit in terram Israel. Audiens autem quod Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre suo, timuit illo ire, & admonitus in somnis secessit in partes Galilææ. Et veniens habitavit in civitate quæ vocatur Nazareth: ut adimpleretur quod dictum est per Prophetas, quoniam Nazaræus vocabitur.

(a) AUGUSTINUS a in ser. de Epiph. Post miraculum virginei partus quo uterus divino numine plenus, salvo pudoris signo, Deum hominem profudit, inter obscuras cubiculi latebras, & præsepis angustias, in quibus infinita maiestas membris contractioribus stabulabat, dum pendet ad ubera, & vilium patitur Deus involumenta pannorum, repente novum de cælo sydus terris effulsit, & totius mundi dissipata caligine, noctem convertit in diem, ne dies celaretur in nocte: unde Evangelista dicit: *Cum ergo natus esset Iesus in Bethlehem &c.* REMIGIUS. In principio autem huius evangelicæ lectionis tria ponit. Personam, cum dicitur, *Cum natus esset Iesus*; locum cum ait, *In Bethlehem Iuda*; tempus, cum addit, *In diebus Herodis Regis*. Et hæc tria ad confirmationem narrandæ rei ponuntur. HIERONYMUS super Matth. (cap. II. parum a princ.) Putamus autem ab Evangelista primum editum, sicut in Hebraico legimus, *Iuda*, non Iudææ. Quæ est enim aliarum gentium Bethlehem, ut ad distinctionem eius hic Iudææ poneretur? Iudæ autem idcirco scribitur, quia & aliam Bethlehem in Iudæa legimus in Lib. Iesu filii Nave. GLOSSA (ord. super illud, *Bethlehem Iuda*.) Duæ enim Bethlehem sunt: alia quæ est in terra Zabulon, altera quæ in terra Iuda, quæ prius vocata est Ephrata. AUGUSTINUS in Lib. de Con. Evang. (Lib. II. cap. v. non remote a princ.) De civitate autem Bethlehem Matthæus, Lucasque consentiunt. Sed quomodo, & qua causa ad eam venerint Ioseph, & Maria, Lucas exponit, Matthæus prætermittit. E contra de Magis ab oriente venientibus Lucas tacet, Matthæus dicit. CHRYSOSTOMUS super Matthæum (hom. II. in op. imperf. circa princ.) Sed videamus quid ad utilitatem respiciat, quod Evangelista tempus designat quo Christus nasceretur, dicens: *In diebus Herodis Regis*: quod dicit ut prophetiam Danielis impletam demonstraret, quæ post lxx. septimanas annorum Christum nasciturum esse prædicit. Nam ex illo tempore usque ad regnum Herodis lxx. septimanarum anni sunt consummati: vel ideo quia quamdiu Iudaica gens sub Iudaicis Regibus, quamvis peccatoribus, tenebatur, Prophetæ mittebantur ad remedium eius; nunc autem quando lex Dei sub potestate Regis iniqui tenebatur, & iustitia Dei sub dominatione Romana premebatur, nascitur Christus: quia (1) magna, & desperabilis infirmitas medicum artificiosiorem quærebat. RABANUS. Vel ideo Regis alienigenæ mentionem fecit, ut impleretur prophetia quæ dixit (Gen. xlix.) „ Non

(1) Al. magis desperabilis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ut ex serm. v. præcedentia exemplaria notant; Milleloquium ex xi. At nec serm. v. quidquam tale habetur, nec in ullo eorum qui recenti editione continentur, ut nec in ea ullus est xi.

„ Non auferetur sceptrum de Iuda , nec „ dux de femore eius , donec veniat qui „ mittendus est . “ AMBROSIUS super Lucam (Lib. III. inter med. & fin.) Fertur autem quod Idumæi latrones Ascalonem ingressi , Antipatrum inter alios adduxerunt captivum. Is igitur imbutus mysteriis Iudæorum , Hircano Iudææ Regi amicitia copulatur; quem pro se ad Pompeium Hircanus direxit: & quia legationis fructu potitus est, per eam gratiam partem regni affectavit . Occiso autem Antipatro, filius eius Herodes sub Antonio Senatusconsulto Iudæis regnare præceptus est : in quo claret Herodem nulla affinitate (1) gentis Iudæorum regnum quæsisse . CHRYSOSTOMUS in hom. (VI. circa med.) Dicitur autem , *Herodis Regis* , dignitatem addens, quia (2) & alius fuit Herodes qui Ioannem interfecit . CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. II. in opere imperf.) Dum ergo hoc tempore *natus esset*, *ecce Magi* veniunt; hoc est , confestim ut natus est , magnum Deum ostendentes in parvulo homine . RABANUS . Magi vero sunt qui de singulis rebus philosophantur; sed sermo communis Magos pro maleficis accipit ; qui aliter tamen habentur apud gentem suam , eo quod sint Philosophi Chaldæorum, (3) & ab huius artis scientia Reges quoque , & principes eiusdem gentis omnia sapiunt , & ipsi primum ortum Domini intellexerunt . AUGUSTINUS in Ser. de Epi. (serm. IV. qui est de temp. XXXII. parum a princ.) Isti autem Magi quid fuerunt nisi primitiæ gentium ? Israelitæ pastores , Magi gentiles ; illi prope , isti longe , utrique tamen ad angularem lapidem cucurrerunt. (Et serm. II. de Epiph. qui est XXX. de temp.) Manifestatus est ergo Iesus non doctis, nec iustis : prævalet namque imperitia in rusticitate pastorum, & impietas in sacrilegiis Magorum . Utrosque sibi lapis ille angularis attribuit : quippe qui venerit stulta eligere, ut confunderet sapientes, & non vocare iustos , sed peccatores : ut nullus magnus superbiret , nullus infirmus desperaret . GLOSSA (ord. super illud, *Ecce Magi venerunt*.) Hi autem Magi Reges fuerunt , qui etsi tria munera obtulisse dicuntur , non ideo non plures quam tres fuisse probantur; sed ut per eos gentes, quæ ex tribus filiis Noe natæ sunt, venturæ ad fidem præfigurarentur. Vel tot fuerunt principes , qui plures duxerunt in comitatu suo . Venerunt autem non post annum, quia tunc inveniretur in AEgypto, non in præsepio, sed tertiadecima die. Ad ostendendum autem unde venirent dicitur , *Ab oriente*. REMIGIUS. Sciendum est autem, quia varia est de Magis opinio. Quidam enim dicunt eos fuisse Chaldæos, Chaldæi enim stellam pro Deo colebant; & idcirco dixerunt quod nuncupativus eorum Deus ostenderit Deum verum natum . Alii vero dicunt Persas eos fuisse. Nonnulli dicunt illos de ultimis finibus terræ fuisse . Alii vero dicunt illos fuisse nepotes Balaam: quod magis est credendum : Balaam enim inter cetera quæ prophetavit dixit (Num. XXIV.) „ Orietur stella ex Iacob . “ Illi vero habentes hanc prophetiam, mox ut viderunt stellam novam , intellexerunt Regem natum , & venerunt . HIERONYMUS (in Commentariis super Matth. II.) Et sic (4) hanc stellam futuram vaticinio Balaam noverant , cuius erant successores. Sed quærendum est si Chaldæi, vel Persæ , aut de (5) ultimis finibus terræ fuerunt , quomodo in tam brevi spatio Hierosolymam venire potuerunt ? REMIGIUS. Sed sciendum est , quod aliqui solent dicere quod puer qui tunc natus est, in tam brevi spatio temporis de ultimis finibus terræ ad se perducere potuit . GLOSSA. Vel non mirandum est eos in tredecim diebus venisse in Bethlehem, cum equos Arabicos, & dromedarios haberent, qui scilicet sunt veloces ad iter. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. II. in ope. imperf. post init.) Vel per biennium ante Christi nativitatem profecti sunt, & stella eos præcedebat, & neque esca, neque potus defecit in peris eorum. REMIGIUS. Vel si fuerunt successores Balaam, Reges (6) isti non longe distant a terra promissionis ; idcirco in tam brevi spatio temporis Hierusalem venire potuerunt. Sed tunc quærendum est quare Evangelista dicat eos ab oriente venisse . Quod ideo est , quia ab illa regione venerunt quæ in orientali parte Iudæis posita est. Pulchre autem ipsi ab oriente venisse dicuntur, quia omnes qui ad Dominum veniunt , ab ipso, & per ipsum veniunt: ipse enim est oriens , secundum illud Zach. VI. „ Ecce vir , oriens nomen eius . “ CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. II. in opere imperf. non remote a principio.) Vel ab oriente venerunt. Unde dies nascitur, inde initium fidei processit , quia

E 2 fides

(1) *Al.* generis. (2) *Al.* & alius filius. (3) *Al.* & ad huius artis scientiam . (4) *Al.* Si enim hanc stellam. (5) *Al.* deest ultimis. (6) *Al.* istorum.

fides lumen est animarum. Ab oriente ergo venerunt, sed Hierosolymam. REMIGIUS. Quamvis Dominus ibi natus non esset: quia licet agnoscerent nativitatis tempus, locum tamen non cognoverunt. Hierusalem enim regia civitas est, & crediderunt quod talis puer non nisi in urbe regia nasci debuisset. Sive ideo venerunt, ut adimpleretur quod scriptum est (Esa. 11.) „ De Sion exibit „ lex, & verbum Domini de Hierusalem: " quia ibi primo annuntiatus est Christus: sive ut studio Magorum damnaretur pigritia Iudæorum. *Venerunt* ergo *Hierosolymam, dicentes: Ubi est qui natus est Rex Iudæorum?* AUGUSTINUS in serm. de Epiph. (ser. 11. parum ante medium.) Cum autem multi nati, atque defuncti essent Reges Iudæorum, numquid quemquam eorum adorandum Magi quæsierunt? (1) Non, quia nec quemquam eorum de cælo loquentem didicerunt. (2) Non itaque Regi Iudæorum, quales esse illic solebant, hunc tam magnum honorem longinqui alienigenæ ab eodem regno prorsus extranei a se deberi arbitrantur. (Et serm. VII. circa med.) Sed talem natum esse didicerant, in quo adorando se salutem, quæ secundum Deum est, consecuturos minime dubitarent: neque enim ætas erat saltem cui adulatio humana serviret, non de membris purpura, non in capite diadema fulgebat, non pompa famulantium, non terror exercitus, non gloriosa fama præliorum, hos ad eum viros ex remotis terris cum tanto voto supplicationis attraxerunt. (Et serm. VI. de Epiph.) Iacebat in præsepio puer, ortu recens, exiguus corpore, contemptibilis paupertate. Sed magnum aliquid latebat in parvo, quod illi homines primitiæ gentium, non terra portante, sed cælo narrante didicerant: unde sequitur: *Vidimus enim stellam eius in oriente*. Annuntiant, & interrogant, credunt, & quærunt, tamquam significantes eos qui ambulant per fidem, & desiderant speciem. CHRYSOSTOMUS in hom. (VI.) Sciendum autem, quod Priscillianistæ hæretici, qui nasci unumquemque hominem (3) sub constitutionibus stellarum putant, hoc in adiutorium sui erroris assumunt, quod nova stella exiit, cum Dominus in carne apparuit: cuius fuisse fatum eamdem quæ apparuit stellam putant. AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. II. cap. 1. in princ.) Et secundum Faustum, hic stella inducitur, quæ confirmat genesim, ut recte Genesidium hoc magis nuncupari possit quam Evangelium. GREGORIUS in hom. (x. ante med.) Sed absit a fidelium cordibus ut esse quid fatum dicant. AUGUSTINUS de Civi. Dei (Lib. V. cap. 1. paulo a principio.) Nam homines quando fatum audiunt, usitata loquendi consuetudine non intelligunt nisi vim positionis siderum, qualis est quando quis nascitur, sive concipitur; quod aliqui alienant a Dei voluntate. Et hi ab auribus omnium repellendi sunt, qui qualiumcumque deorum volunt esse cultores. Aliqui vero stellas hanc putant habere potestatem traditam sibi a summa Dei potestate: qui magnam cælo faciunt iniuriam, in cuius velut splendidissima curia opinantur scelera facienda decerni, qualia si aliqua terrena civitas decrevisset, genere humano decernente, fuerat evertenda. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. 11. in opere imperf.) Si ergo aliquis adulter, & homicida fiat per stellam, magna est iniquitas illarum stellarum, magis autem illius qui creavit stellas: nam cum sit præscius futurorum Deus, ex quo tanta iniquitas futura erat per stellas, (4) si voluit ei dare, non est bonus; si noluit ei dare, & non potuit, impotens est. Si etiam stellæ est quod aut mali sumus, aut boni, ergo nec bonum nostrum laudandum est, nec malum vituperandum, quia nec in nobis est voluntarius actus: ut quid enim mali mei pœnam suscipiam, quod non voluntate, sed necessitate commisi? Ipsa denique mandata Dei ne peccent homines, aut hortamenta ut faciant bonum, hanc insipientiam destruunt. Quis enim iubet aliquem ne faciat malum, quod non potest declinare; aut faciat bonum, ad quod non potest pervenire? GREGORIUS NYSSENUS * (Lib. VI. Philos. cap. 1.) Insipientes vero sunt orationes, omnibus secundum fatum existentibus; exulat autem (5) & providentia Dei cum pietate: cum his & homo organum solum invenitur superni circularis motus: ab hoc

(1) *Al. omittitur* Non. (2) *Al.* Non itaque Iudæorum, quales esse illis solebant, hunc tam magnum hominem longinqui alienigenæ ab eodem regno prorsus ab extraneis a se deberi arbitrantur. (3) *Al. deest* sub. (4) *Forte* Si noluit emendare, non est bonus; si voluit, & non potuit &c. (5) *Al.* ex providentia.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

* Immo potius Nemesius in Lib. de Natura hominis cap. XXXV. quod inscribitur nominatim *de fato*, ut videre est Tom. II. Biblioth. Græc. Patrum.

hoc enim moveri ad operationes aiunt, non solum partes corporis, (1) sed animæ excogitationes: & universaliter qui hoc dicunt, quæ in nobis sunt, & contingentis naturam (2) destruunt: & ita nihil aliud est hoc quam omnia evertere. Ubi etiam de reliquo erit liberum arbitrium? Liberum enim oportet esse quod est in nobis. AUGUSTINUS de Civit. Dei (Lib. V. cap. VI. circa med.) Non usquequaque autem absurde dici potest, ad solas corporum differentias afflatus quosdam valere sidereos, sicut solaribus accessibus, & decessibus videmus anni tempora variari, & lunaribus incrementis atque decrementis augeri, & minui quædam genera rerum, sicut conchas, & mirabiles æstus Oceani; non autem animi voluntates positionibus siderum subdi. (Et cap. I.) Quod si dicantur stellæ significare ista potius quam facere, quid est, quod numquam dicere potuerunt, cur in vita geminorum, in actionibus, in eventibus, professionibus, actibus, honoribus, ceterisque rebus ad humanam vitam pertinentibus, atque in ipsa morte plerumque sit tanta diversitas, ut similiores sint multi extranei, quam ipsi inter se gemini, per exiguum temporis intervallum in nascendo separati, in conceptu autem per concubitum uno etiam momento seminati? (Et cap. II.) Quod (3) ergo conantur efficere de intervallo exigui temporis quod ipsi inter se gemini dum nascerentur habuerunt, non tantum valet quanta invenitur in geminorum voluntatibus, actibus, moribus, casibusque diversitas. (Et cap. VII.) Quidam vero non astrorum constitutionem, sed omnium connexionem seriemque causarum, quam Dei summi tribuunt voluntati, & (4) potestati, fati nomine appellant. Si quis ergo res humanas fato tribuit, quia ipsam Dei voluntatem, vel potestatem fati nomine appellat; sententiam teneat, linguam corrigat: quoniam fati nomen solet a loquentibus poni in siderum constitutione. (Et cap. IX.) Unde voluntatem Dei fati vocabulo non nuncupamus, nisi forte ut fatum a fando, idest a loquendo, dictum intelligamus. Scriptum est enim (Psal. LXI.) ,, Semel locutus est Deus: duo hæc audivi. " Unde non est multum cum eis de verbi controversia laborandum atque certandum. AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. II. cap. V. circa med.) Si autem sub fato stellarum nullius hominis genesim ponimus, ut liberum arbitrium voluntatis ab omni necessitatis vinculo vindicemus; quanto minus illius temporalem generationem sub astrorum conditione credimus factam, qui est universorum æternus creator, & dominus? Itaque illa stella quam viderunt Magi, Christo secundum carnem nato, non ad decretum dominabatur, sed ad testimonium famulabatur. Proinde non ex illis erat stellis quæ ab initio creaturæ itinerum suorum ordinem sub creatoris lege custodiunt; sed novo virginis partu novum sidus apparuit, quod (5) ministerium officii sui etiam ipsis Magis quærentibus Christum, cum ante faciem præiret, exhibuit, donec eos usque ad ipsum locum ubi, (6) Deus Verbum infans erat, præeundo perduceret. Quidam autem astrologi ita constituerunt nascentium hominum fata sub stellis, ut aliquam stellarum, homine aliquo nato, circuitus sui ordinem reliquisse, & ad eum qui natus est, perrexisse asseverent. Sortem quippe nascentis astrorum ordini colligari arbitrantur, non astrorum ordinem ad hominis nati diem posse mutari. Quapropter si stella illa ex his erat quæ in cælo peragunt ordines suos, quomodo poterat discernere quid Christus acturus erat, quæ nato Christo iussa est relinquere quod agebat? Si autem, ut probabilius creditur, ad demonstrandum Christum, quæ non erat, exorta est; non ideo Christus natus, quia illa extitit, sed illa extitit, quia Christus natus est: unde si dici oporteret, non stellam Christo, sed Christum stellæ fatum fuisse diceremus: ipse quippe illi, non illa huic nascendi attulit caussam. CHRYSOSTOMUS in hom. (VI. parum a princip.) Non est hoc etiam astronomiæ opus a stellis scire eos qui nascuntur, sed ab hora nativitatis futura prædicere; hi autem tempus nativitatis non cognoverunt, ut hinc sumentes initium a stellarum motu futura cognoscerent, sed e converso. Dicunt ergo, *Vidimus stellam eius*. GLOSSA (interlinearis.) Idest propriam, quia hanc creavit ad ostensionem sui. AUGUSTINUS *a* in ser. de Epiph. Pastoribus Angeli, Magis stella Christum demonstrat: utrisque loquitur lingua cælorum, quia

(1) *Al.* & animæ. (2) *Al.* destruunt ea, & nihil. (3) *Al. deest hæc sententia usque ad citationem.* (4) *Al.* præsenti. (5) *Al.* mysterium. (6) *Al.* Dominus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Colligitur ex serm. II. III. IV. & VI sed in Glossa plenius, ut hic.

quia lingua cessaverat Prophetarum. Cælos Angeli habitant, & sidera exornant: utrisque ergo cæli enarrant gloriam Dei. GREGORIUS (hom. in Evangel. x. circa princip.) Et rationabiliter Iudæis, tamquam ratione utentibus, rationale animal, idest Angelus, prædicare debuit. Gentiles vero, quia ratione uti nesciebant, ad cognoscendum Dominum non per vocem, sed per signa perducuntur: quia & illis prophetiæ tamquam fidelibus, & istis signa tamquam infidelibus data sunt. Eisdem autem Gentibus Christum, cum perfectæ esset ætatis, Apostoli prædicant, eumque parvulum, & necdum per (1) humanitatis officium loquentem stella Gentibus denuntiat: quia nimirum rationis ordo poscebat ut loquentem iam Dominum loquentes nobis prædicatores, & necdum loquentem elementa muta prædicarent. LEO Papa in ser. III. de Epiph. Ipse etiam Christus expectatio gentium, de quibus quondam beatissimo patri Abrahæ innumerabilis fuit promissa successio, non carnis semine, sed fidei secunditate generanda: & ideo stellarum multitudini comparata, ut ab omnium gentium patre, non terrena, sed cælestis progenies speraretur. Ad credendum ergo promissæ posteritatis heredes in sideribus designati, ortu novi sideris excitantur, ut in quo cælum est adhibitum in testimonium, cæli famuletur obsequium. CHRYSOSTOMUS in hom.(VI.aliq.a prin.)Quoniam autem non cælestium una stellarum hæc fuit, manifestum est: nulla enim alia stellarum hac via procedit, hæc enim ab oriente in meridiem ferebatur, ita enim Palæstina ad Persidem iacet. Secundo autem a tempore quo videbatur: non enim in nocte apparuit tantum, sed in media die; quod non est virtutis stellæ, sed nec etiam lunæ. Tertio ab eo quod apparebat, & occultabatur rursus: cum enim intraverunt Hierosolymam, occultavit seipsam; deinde ubi Herodem reliquerunt, seipsam monstravit. Neque etiam proprium quemdam gressum habebat; sed cum oportebat ire Magos, ibat; quando autem stare oportebat, stabat; sicut & de columna nubis erat in deserto. (2) Quarto quia non sursum manens partum Virginis ostendebat, sed deorsum descendens hoc faciebat; quod non est stellæ motus, sed virtutis cuiusdam rationalis: unde videtur hæc stella (3) virtutis invisibilis fuisse in talem apparentiam formata. REMIGIUS. Nonnulli dicunt hanc stellam fuisse Spiritum sanctum, ut ipse qui postea super baptizatum Dominum descendit in specie columbæ, in specie stellæ apparuerit Magis. Alii dicunt fuisse Angelum, ut ipse qui apparuit pastoribus, appareurit etiam Magis. GLOSSA (ord. super illud, *Vidimus stellam eius*.) Sequitur etiam, *In oriente*. Utrum stella in oriente orta sit, an ipsi ibi positi natam, & occidentem viderint, ambiguum est: potuit enim nasci in oriente, & eos in Hierusalem perducere. AUGUSTINUS a in serm. de Epiph. Sed dicturus es: A quibus audierunt quod talis, (4) scilicet stella, Christum natum significaret? Profecto ab Angelis aliqua monitione revelationis. Quæris fortassis: Ab Angelis bonis, an malis? Christum quidem & angeli mali, hoc est dæmones, Filium Dei esse confessi sunt. Sed cur non & a bonis hoc audierint, quando in Christo adorando salus eorum iam quærebatur, non iniquitas damnabatur? Potuerunt ergo illis & Angeli dicere: Stella quam vidistis, Christus est. Ite, adorate illum, ubi natus est, & simul iudicate qualis quantusque natus sit. LEO Papa in ser. (IV.) de Epiph. Vel præter illam stellæ speciem, quæ corporeum incitavit obtutum, fulgentior veritatis radius eorum corda perdocuit; & hoc quidem ad illuminationem fidei pertinebat. AUGUSTINUS in Lib. de quæst. no. & vet. test. (quæst. LXIII. in princ.) Vel Iudæorum natum Regem intellexerunt, cum stella indice temporalis Rex soleat designari. Hi enim Magi Chaldæi non malivolentia astrorum cursum, sed rerum curiositate speculabantur. Sicut enim datur intelligi, traditionem Balaam sequebantur qui, dixit Num. XXIV. „ Orietur stella ex Iacob." Unde videntes stellam extra ordinem mundi, hanc intellexerunt quam Balaam futuram indicem Regis Iudæorum prophetaverat. LEO Papa in serm. (IV.) de Epiph. Potuerunt autem illis credita, & intellecta sufficere, ut corporali intuitu non inquirerent quod plenissimo visu mentis inspexerant; sed diligentia sagacis officii ad videndum usque puerum

(1) *Al.* humanioris. (2) *Al.* Neque etiam sursum manens. (3) *Al.* virtus. (4) *Al.* scilicet Christum natum signaret.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Inter sermones de diversis post sermonem LXVI. cum hac inscriptione tantum *Eiusdem de eodem*.

rum perseverans nostri temporis hominibus serviebat: ut sicut omnibus nobis profuit, quod post resurrectionem Domini vestigia vulnerum eius, Thomæ Apostoli exploravit manus; ita ad nostram utilitatem proficeret quod infantiam ipsius Magorum probavit aspectus: unde dicunt: *Venimus adorare eum*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. II. in opere imperf. non multum remote a princip.) Sed numquid nesciebant quia in Hierusalem regnabat Herodes? Numquid non intelligebant quia quicumque, Rege vivente, alterum Regem pronuntiat, aut adorat, punitur in sanguine? Sed dum considerabant Regem futurum, non timebant præsentem: adhuc non viderant Christum, & iam parati erant mori pro eo. O beati Magi, qui ante conspectum crudelissimi Regis, priusquam Christum cognoscerent, Christi facti sunt confessores.

(b) AUGUSTINUS a in ser. de Epiphan. Sicut Magi desiderant redemptorem, ita Herodes timet successorem: unde sequitur: *Audiens autem Herodes Rex turbatus est*. GLOSSA. Rex dicitur ut ex collatione eius qui quæritur, hic intelligatur extraneus. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. II. in opere imper. parum ante medium.) Et ideo turbatur audiens Regem natum Iudæis ex genere Iudæorum, cum esset ipse genere Idumæus, ne regno revoluto iterum ad Iudæos, ipse a Iudæis expelleretur, & semen eius post ipsum præcideretur a regno: semper enim grandis potestas maiori timori subiecta est: sicut enim rami arborum in excelso positarum, etiam si levis aura flaverit, moventur, sic & sublimes homines etiam levis nuntii fama conturbat; humiles autem, sicut in convalle, plerumque in tranquillitate consistunt. AUGUSTINUS in serm. de Epih. (II. ante med.) Quid autem erit tribunal iudicantis, quando superbos Reges (1) timere faciebat nativitas infantis? Pertimeant Reges ad Patris dexteram iam sedentem, quem Rex impius timuit adhuc matris ubera lambentem. LEO Papa in ser. de Epiphan. (IV. ante medium.) Superfluo tamen Herodes timore turbaris: non capit Christum regio tua, nec mundi Dominus potestatis tuæ cœpit esse contentus angustiis. Quem in Iudæa regnare non vis, ubique regnat. GLOSSA (ord. super illud, *Turbatus est*.) Vel non solum propter se timuit, sed propter iram Romanorum: decreverant enim Romani, ne quis Rex, vel Deus, sine eorum consilio diceretur. GREGORIUS in hom. (X. super Evang. in princip.) Cæli autem Rege nato, Rex terræ turbatus est: quia nimirum terrena altitudo confunditur, cum celsitudo cælestis aperitur. LEO Papa in ser. de Epiph. (VI. ante med.) Herodes etiam diaboli personam gerit, cuius (2) sicut tunc fuit incentor, ita nunc quoque est indefessus imitator. Cruciatur enim vocatione gentium, & quotidiana potestatis suæ destructione torquetur. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. II. in opere imper.) Uterque ergo zelo proprio turbatur, & sui regni successorem timebat: Herodes terrenum, diabolus autem cælestem. Ecce autem & Iudaicus populus turbatur, qui magis de auditu isto gaudere debuerat, quia Rex Iudæus surgere dicebatur. Sed turbabantur, quia de adventu iusti non poterant gaudere iniqui. Aut certe turbabantur, ne forte iratus Iudaico Regi genus eius vexaret: unde sequitur: *Et omnis Hierosolyma cum illo*. GLOSSA (ord. super illud, *Et omnis Hierosolyma cum illo*.) Volens illi favere quem timebat: populus enim plus iusto eis favet quos crudeles sustinet.

Sequitur: *Et congregans omnes principes sacerdotum, & scribas populi*. Ubi nota diligentiam inquirentis, ut si invenerit, faciat quod postea se velle ostendit; sin autem, (3) excusatus sit Romanis. REMIGIUS. Scribæ autem dicti sunt, non tantum ab officio scribendi, sed potius ab interpretatione Scripturarum: erant enim legis doctores.

Sequitur: *Sciscitabatur ab eis ubi Christus nasceretur*. Hic attendendum est, quia non dixit ubi Christus natus est, sed *Ubi nasceretur*. Callide enim interrogavit eos, ut posset agnoscere si de Rege nato lætarentur. Christum autem vocat, quia noverat inungi Regem Iudæorum. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. II. in opere imper.) Ut quid autem interrogat Herodes, qui non credebat Scripturis? Aut si credebat, quomodo sperabat posse interficere illum quem Regem futurum esse dicebant? Sed diabolus instigabat, qui credebat quod Scripturæ non mentiuntur. Sic sunt omnes pec-

(1) *Al.* cura terrebat infantis. (2) *Al.* deest sicut. (3) *Al.* accusatus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nempe ex serm. lxvi. de diversis, cuius initium est, *Solemnitas*.

peccatores, qui hoc ipsum quod credunt, perfecte credere nnn permittuntur: quod enim credunt, veritatis est virtus, quæ non potest esse occulta; quod autem non credunt, excæcatio est inimici. Si enim perfecte crederent, sic viverent quasi post modicum transituri de hoc mundo, non quasi in æternum mansuri.

Sequitur: *At illi dixerunt: In Bethlehem Iudæ*. LEO Papa in ser. de Epiph. (1. paulo ante medium.) Magi quidem humano sensu significatum sibi Regis ortum existimaverunt in civitate regia esse quærendum. Sed qui servi susceperat iormam, & non iudicare venerat, sed iudicari, Bethlehem prælegit nativitati, Hierosolymam passioni. THEODOTUS (*a* in ser. conc. Ephesini.) Si enim maximam Romam elegisset civitatem, potentia civium mutationem orbis terrarum factam putarent; si filius fuisset Imperatoris, potestati utilitatem ascriberent. Sed quid fecit? Omnia egena, & vilia elegit, ut divinitas cognosceretur orbem transformaste terrarum. Prnpterea pauperculam elegit matrem, pauperinrem patriam, egenus fit pecuniis, & hoc tibi exponit præsepe. GREGORIUS in hom. (VIII. super Evang.) Bene etiam in Bethlehem nascitur: Bethlehem quippe domus panis interpretatur: ipse namque est qui ait (Ioan. VI.) „ Ego sum panis vivus, qui de „ cælo descendi. " CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. II. in npere imper.) Cum autem debuissent celare mysterium Regis præfiniti a Deo, (1) maxime in conspectu alienigenæ Regis, facti sunt non prædicatnres operum Dei, sed proditores mysteriorum eius; & non solum manifestant mysterium, sed etiam propheticum protulerunt exemplum: unde subiungunt: *Sic enim scriptum est per Prophetam*, scilicet Michæam (cap. v.) *Et tu Bethlehem terra Iuda*. GLOSSA (ordin. super illud, *Et tu Bethlehem*.) Hoc sic ponit, ut ab eis dictum est, qui etsi non verba, veritatem sensus quodammodo ponunt. HIERONYMUS (de opt. interpretandi genere, a medio.) Unde hic reprehenduntur Iudæi de ignorantia: quoniam prophetia dicit, „Tu Beth„ lehem Ephrata; " illi dixerunt, *Tu Bethlehem terra Iuda*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. II. in opere imperante medium.) Sed adhuc ipsam prnphetiam præcidentes interficiendorum parvulorum facti sunt causa: sic enim scriptum erat: „ Ex te exiet Rex, qui pascet pnpulum „ meum Israel, & dies eius a diebus sæ„ culi. " Si ergn integram prophetiam protulissent, considerans Herodes, quia non erat Rex terrenus, cuius dies a diebus sæculi erant, in tantum furorem non exarsisset. HIERONYMUS super Matth. (cap. II. in initio, & super Michæam, cap. v.) Est autem sensus prnphetiæ talis. Tu Bethlehem terra Iuda, vel Ephrata (quod ideo dicitur, quia est alia Bethlehem in Galgalis sita) quamvis parvus vicus sis inter millia civitatum Iuda, tamen ex te nascetur Christus, qui erit dominator Israel, qui secundum carnem de David est, de me tamen natus est ante sæcula: & ideo dicitur: „ E„ gressus eius ab initio a diebus æternita„ tis: " quia (Ioan. I.) „ in principin Ver„ bum erat apud Deum. " *b* Sed hoc ultimum, ut dictum est, Iudæi tacuerunt, alia vero mutaverunt, vel propter ignorantiam, ut dictum est, vel ad maiorem manifestationem, ut Herodi alienigenæ intellectum prophetiæ aperirent: unde pro eo quod Propheta dixit, Ephrata, quod erat nomen antiquum, & forte Herodi ignotum, dixerunt, *Terra Iuda*; pro eo autem quod Propheta dixerat, „ Minima es in millibus „ Iuda, " (2) volens ostendere parvitatem eius quantum ad populi multitudinem, dixerunt: *Nequaquam minima es in principibus Iuda*, vnl entes ostendere magnitudinem dignitatis, provenientem ex dignitate principis nasciturі; quasi dicerent: Magna es inter civitates ex quibus principes prodierunt. REMIGIUS. Vel talis est sensus: quamvis minima videaris inter urbes principatum habentes, tamen nnn es minima: quia *ex te exiet dux qui regat populum meum Israel*. Dux autem iste Christus est, qui populum fidelem regit & gubernat. CHRYSOSTOMUS hom. (1. prope princ.) Intende autem certitudinem prophetiæ: non enim dixit, quod in Bethlehem erit, sed quod de Bethlehem exiet; ostendens quod ibi solum nasceretur.

Quo-

(1) *Al.* maximum conspectu. (2.) *Al.* volentes.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Sive serm. I. de Nativitate Domini, qui refertur in Concil. Ephes. par. III. cap. IX. ut iam indicatum est supra. *b* GLOSSA. Nihil tale in Glossa quæ nunc extat, neque etiam alibi sub his verbis occurrit, vel in Beda, vel in Rabano, vel in Ruperto, vel in Anselmo, vel in Hugone, ut nec in Hieronymo, vel Chrysostomo; sed ex his atque illis æquivalenter colligitur.

Quomodo autem habet rationem de Zorobabel hæc dicta esse, ut quidam dicunt? Non enim exitus eius fuit a principio ex diebus sæculi: neque etiam ex Bethlehem exivit, cum non in Iudæa, sed in Babylonia natus sit. Est etiam ad hoc, testimonium quod dicit: *Nequaquam minima es, quia ex te exiet*: nullus enim alius illustrem fecit villam in qua nasceretur quam Christus. Post nativitatem enim a finibus orbis terrarum veniunt visuri præsepe, & tugurii locum. Non autem dixit, Ex te exiet Filius Dei; sed *Dux qui pascet populum meum Israel*: oportebat enim in principio condescendere, ut non scandalizarentur, & quæ ad salutem hominum pertinebant prædicare, ut magis inducerentur. (1) Mystice autem dicit: *Qui regat populum meum Israel*: Israel enim hic dicit eos qui crediderunt ex Iudæis; si autem non omnes Christus rexit, eorum est accusatio. De gentibus autem interim tacuit, ne scandalizaret Iudæos. Vide autem mirabilem dispensationem: Iudæi enim, & Magi simul se invicem docent. Iudæi a Magis audiunt quod Christum in orientis regione stella prædicabat, & Magi a Iudæis quod Prophetæ antiquitus eum nuntiaverunt: ut geminato testimonio confirmati, ardentiori fide expeterent quem & stellæ claritas, & prophetiæ manifestabat auctoritas. AUGUSTINUS in serm. de Epiph. a (circa medium.) Poterat enim stella quæ Magos perduxit ad locum, ubi erat cum matre Virgine Deus infans, ad ipsam eos perducere civitatem; sed tamen subtraxit se, nec eis prorsus apparuit, donec de civitate in qua Christus nasceretur, & ipsi Iudæi dicerent, *In Bethlehem Iuda*, similes facti fabris areæ Noe, qui aliis ubi evaderent præstiterunt, & ipsi diluvio perierunt; similes lapidibus a milliariis viam ostenderunt, nec ipsi ambulare potuerunt. Audierunt, & abierunt inquisitores, dixerunt, & remanserunt doctores. Nunc quoque Iudæi simile aliquid nobis exhibere non desinunt: nonnulli enim paganorum, quando eis de Scripturis testimonia clara proferimus, ut noverunt Christum ante prophetatum, suspecti ne forte a Christianis ista conficta sint, malunt credere codicibus Iudæorum; & sicut tunc Magi fecerunt, Iudæos dimittunt inaniter lectitare, ipsi pergunt fideliter adorare.

(c) CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. 11. in opere imper. ante medium.) Postquam audivit Herodes responsum duplici modo credibile: primum quia a sacerdotibus fuerat dictum, deinde quia exemplo prophetico fuerat comprobatum: non tamen ad devotionem flectitur nasrituri Regis; sed ad malitiam interfectionis eius per dolum. Vidit enim quia non poterat Magos nec blandimentis flectere, nec minis terrere, nec auro corrumpere, ut consentirent in interfectionem Regis futuri; ideo illos decipere cogitavit: unde dicitur: *Tunc Herodes clam vocatis Magis*. Occulte autem vocavit eos, ut non viderent Iudæi, quos habebat suspectos: ne forte quasi Regem suæ gentis amantes proderent consilium eius. *Diligenter didicit ab eis tempus stellæ*. REMIGIUS. Idcirco diligenter, quia callidus erat, & timebat ne non reverterentur ad eum, ut tunc sciret quid ageret de puero occidendo. AUGUSTINUS in serm. (VII.) de Epiph. Ferme autem biennio ante visa est stella mirantibus quid esset. Sed tunc intelligitur indicatum eis cuius esset stella, quæ iamdiu videbatur, quando natus est qui per illam (2) significabatur. Sed postquam Christo nato revelatum est Magis, venerunt ab oriente, & tertiadecima die adoraverunt eum, quem ante paucos dies natum fuisse didicerunt. CHRYSOSTOMUS in hom. (VII.) Vel ante multum tempus hæc stella apparuit, quoniam multum tempus in itinere erant Magi consumpturi, ut confestim eum natus esset, Christo assisterent, eum in fasciis adorantes, ut mirabilior appareret. GLOSSA. Secundum alios vero a die nativitatis Christi creditur stella tantum apparuisse, & peracto officio, cum nova esset, desiit esse. Ait enim Fulgentius (in hom. de Epiph.) Puer natus novam stellam fabricavit. Cognito autem loco, & tempore, personam pueri vult non ignorare: unde dicit: *Ite, & interrogate diligenter de puero*. Illud præceperat quod absque præcepto erant facturi. CHRYSOSTOMUS in hom. (VII.) Non autem dicit, *Interrogate* de Re-

(1) *Al.* Quod autem dicit. (2) *Al.* significatur.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Et serm. lxvi. de diversis.

ge; sed *de puero*: (1) ei enim etiam nomen potestatis inviderat. CHRYSOSTOMUS super Matth. (in opere imperfect. ut supra.) Ergo ut ad hoc eos induceret, devotionem promittebat, & per eam gladium acuebat, & malitiam cordis sui humilitatis colore depingebat. Talis est consuetudo omnium malignorum, quando aliquem in occulto gravius lædere volunt: humilitatem illi, & amicitias fingunt. Unde dicit: *Et cum inveneritis, renuntiate mihi, ut ego veniens adorem eum*. GREGORIUS in hom. (x. in Evang. ante med.) Adorare eum se velle simulat, ut quasi hunc, si invenire posset, extinguat.

Sequitur: *Qui cum audissent Regem, abierunt*. REMIGIUS. Audierunt Magi Herodem, ut quærerent Dominum; sed non ut ad eum reverterentur. Significabant enim bonos auditores, qui bona quæ audiunt a malis prædicatoribus faciunt; sed tamen opera illorum non imitantur.

(d) CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. 11. in opere imper. circa medium.) Ex hoc loco ostenditur, quia cum stella deduxisset Magos prope Hierusalem, abscondita est ab eis, ut relicti a stella cogerentur in Hierusalem interrogare de Christo simul, & manifestare, propter duo: primo ad confusionem Iudæorum, quia Gentiles stellæ tantummodo visione confirmati, Christum per alienas provincias requirebant, & Iudæi ab infantia prophetias legentes de Christo, & in suis finibus natum non susceperunt; demum ut interrogati sacerdotes, unde nascitur Christus, ad præiudicium suum responderent, De Bethlehem: quia qui Herodem docuerant de Christo, ipsi ignorabant de illo: & ideo post interrogationem, & responsionem habitam subditur: *Et ecce stella quam viderant in Oriente, antecedebat eos*, ut considerantes obsequium stellæ, Regis intelligerent dignitatem. AUGUSTINUS in ser. de Epiph. Et ut Christo plenum redderet obsequium, temperavit gradum, donec Magos perduceret ad puerum. Obsequium præbuit, non imperium adduxit: supplices ostendit, hospitium radiavit amplissimo lumine, & tecta nati perfudit, sicque discessit: unde sequitur: *Usque dum veniens staret supra ubi erat puer*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. 11. in opere imper.) Quid autem mirum si soli iustitiæ orituro stella ministrabat divina? Stetit enim supra caput pueri, quasi dicens, Hic est; ut quia loquendo monstrare non poterat, stando demonstraret. GLOSSA. Hic autem apparet quod stella in aere posita erat, & domui in qua puer erat multum vicina: aliter enim domum non discrevisset. AMBROSIUS super Lucam (Lib. II. cap. ult.) Hæc autem stella via est, & via Christus (2) est: quia secundum incarnationis mysterium Christus est stella; ipse enim est stella splendida, & matutina: unde ubi Herodes est, non videtur; ubi autem Christus, rursum videtur, & viam monstrat. REMIGIUS. Vel stella significat gratiam Dei, Herodes diabolum. Qui autem per peccatum se diabolo subdit, mox gratiam perdit; quod si per pœnitentiam recesserit, mox gratiam invenit; quæ non dimittit, donec perducat ad domum pueri, idest Ecclesiam. GLOSSA (ord. super illud, *Et ecce stella*.) Vel stella est illuminatio fidei, quæ ad proximum ducit; quam, dum divertunt ad Iudæos, Magi amittunt: quia dum a malis consilium quærunt, veram illuminationem perdunt.

(e) GLOSSA. Postquam præmisit stellæ obsequium, subiungit Evangelista Magorum gaudium, dicens: *Videntes autem stellam, gavisi sunt gaudio magno valde*. REMIGIUS. Et sciendum, quod non satis fuit dicere Evangelistæ, *Gavisi sunt*; sed addidit, *Gaudio magno*, & *valde*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. 11. in opere imper.) Gavisi ergo sunt, quia spes eorum non erat decepta, sed amplius confirmata, quod tanti itineris non sine causa susceperunt laborem. GLOSSA. Gaudio gaudet qui propter Deum gaudet, qui est verum gaudium. Addidit autem & *magno*, quia de magno gaudebant. CHRYSOSTOMUS (hom. 11. in opere imperf. a medio.) Per mysterium enim stellæ intelligebant quoniam dignitas tunc nati Regis excedebat mensuram omnium mundialium Regum. Addidit etiam *valde*. REMIGIUS. Quia voluit ostendere, quod magis gaudent homines de rebus perditis quam semper possessis.

Subditur autem: *Et intrantes domum, invenerunt puerum*. LEO Papa in serm. de Epiph. (IV. circa medium.) Quantitate parvum, alienæ opis indigum, fandi impotentem, & in nullo ab humanæ infantiæ generalitate discretum: quia sicut fidelia erant testimonia quæ in eo maiestatem invisibilis divinitatis ostenderent, ita probatissimum debebat esse, sempiternam illam essentiam

(1) *Al.* neque enim principatus nomine eum vocari sustinebat. (2) *Al.* omittitur est.

tiam Filii Dei, veram suscepisse hominis naturam.

Cum Maria matre eius. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. II. in opere imperf.) Non diademate coronata, aut in lecto aureo recumbente; sed vix tunicam habente unam, non ad ornamentum corporis, sed ad tegumentum nuditatis, qualem habere potuit carpentarii uxor peregre constituta. Si ergo Regem terrenum quaerentes venissent, magis fuissent confusi quam gavisi, quia tanti itineris laborem sine causa suscepissent. Nunc autem quia caelestem Regem quaerebant, etsi nihil regale videbant, in eo tamen solius stellae testimonio contenti, gaudebant oculi eorum contemptibilem puerum aspicere, quia spiritus in corde eorum terribilem eum monstrabat: unde *procidentes adoraverunt eum*: vident enim hominem, & agnoscunt Deum. RABANUS. Divino autem nutu factum est quod abierat Ioseph, ne aliqua malae suspicionis occasio daretur Gentibus. GLOSSA *a* (ord. super illud, *Et apertis thesauris*.) Qui licet morem suae gentis in donis offerendis sequantur, Arabes enim auro, thure, & diversis generibus aromatum abundant; tamen aliquid mysterii muneribus demonstrare volebant: unde sequitur: *Apertis thesauris suis obtulerunt ei munera, aurum, thus, & myrrham*. GREGORIUS (hom. x. in Evang. a medio.) Aurum quippe Regi congruit; thus vero in Dei sacrificium ponebatur; myrrha autem mortuorum corpora condiuntur. AUGUSTINUS *b* in serm. de Epiph. Aurum igitur solvitur quasi Regi magno; thus immolatur ut Deo; myrrha praebetur quasi pro salute omnium morituro. CHRYSOSTOMUS (hom. II. in opere imperfecto.) Haec autem etsi tunc non intelligebantur secundum (1) quale mysterium ista gerebant, vel quid significaret unumquodque munus eorum, nihil contrarium est: gratia enim quae illos haec omnia facere hortabatur, ipsa ordinaverat universa. REMIGIUS. Et sciendum, quod isti non singuli singula obtulerunt, sed singuli tria, & singuli cum suis muneribus Regem Deum & hominem praedicaverunt. CHRYSOSTOMUS in hom. (VII. circa medium.) Erubescant ergo Marcion, & Paulus Samosatenus, qui (2) nolunt videre quae Magi (3) viderunt, qui Ecclesiae sunt progenitores, Deum in carne adorantes. Nam quod in carne vera sit, panni monstrant, & praesepe; quoniam autem non ut purum hominem adorant, sed ut Deum, demonstrant dona, quae Deo offerre decens erat. Confundantur & Iudaei videntes se praeventos a Magis, & neque post illos venire studentes. GREGORIUS (hom x. in Evang. a medio.) Potest & in his aliud intelligi. Auro nam[que] sapientia designatur, Salomone teste, qui ait (Proverb. xxi.) „ Thesaurus desiderabilis requiescit in ore sapientis. " Thure, quod Deo incenditur, virtus orationis exprimitur, secundum illud (Psal. cxl.) „ Dirigatur oratio mea sicut „ incensum in conspectu tuo. " Per myrrham vero carnis mortificatio figuratur. Nato ergo Regi aurum offerimus, si in conspectu eius sapientiae lumine splendemus; thus offerimus, si per orationum studia Deo redolere valeamus; myrrham offerimus, si carnis vitia per abstinentiam mortificamus. GLOSSA *c* (ord. super illud, *Obtulerunt ei*.) Tres autem viri qui offerunt, significant gentes de tribus partibus mundi venientes. Thesauros aperiunt dum fidem cordis per confessionem ostendunt. Bene autem in domo docentes, ne thesaurum bonae conscientiae iactando propalemus. Offerunt tria munera, hoc est fidem sanctae Trinitatis; vel apertis thesauris Scripturarum, historicum, moralem, & allegoricum sensum offerunt, vel Logicam, Physicam, & Ethicam, dum illa fidei servire faciunt.

(f) AUGUSTINUS *d* in ser. de Epiph. Herodes impius factus ex timore crudelis voluit desaevire. Sed quomodo poterat capere eum qui ipsas fraudes venerat amputare? Ut ergo eius fraus eliderctur, sequitur: *Et responso accepto*. HIERONYMUS (super illud, *Et responso accepto*.) Qui enim munera obtulerunt Domino, consequenter responsum accipiunt. Responsum, (4) quod Graece χρηματισθέντες dicitur, non per Angelum fit, sed per ipsum Dominum, ut meritorum Ioseph privilegium demonstraretur. GLOSSA (ord. super illud, *Et responso ac-*

F 2 *ce-*

(1) *Al.* quasi mysterium. (2) *Al.* volunt. (3) *Al.* viderunt Ecclesiae progenitores. (4) *Al.* Responsum enim per Angelum fieri dicitur, ut meritorum Ioseph &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Vel potius Anselmus, cum in Glossa non habeatur, qualis nunc est. *b* Nec id in Augustino nunc occurrit expresse, sed ex serm. iv. aequivalenter colligitur, ut & ex Chrysologi Sermonibus clvii. & clx. ex Rabano in Matthaeum. *c* Sive Anselmus, ut iam supra. *d* Non occurrit inter sermones qui nunc extant.

cepto.) Fit autem hæc responsio per ipsum Dominum: quia nullus alius viam reversionis instituit nisi ille qui dicit (Ioan. xiv.) „ Ego sum via. " Non tamen loquitur puer ad eos, ne divinitas ante tempus reveletur, & ut vera humanitas habeatur. Dicit autem, *Et responso accepto*: sicut enim Moyses tacitus clamat, sic isti pio affectu interrogabant quid divina iuberet voluntas. Dicit autem: *Per aliam viam reversi sunt in regionem suam*: quia infidelitati miscendi non erant Iudæorum. CHRYSOSTOMUS in hom. (VIII. non remote a prin.) Intuere autem Magorum fidem qualiter non scandalizati sunt in seipsis dicentes: Si magnus est puer hic, quæ necessitas fugæ est, & occultæ recessionis? Hoc enim est veræ fidei non quærere causas eorum quæ (1) fieri præcipiuntur; sed suaderi solum ab eis. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. II. in opere imperf.) Si autem Magi Christum quasi terrenum Regem quæsissent, invenientes eum, apud ipsum mansissent; nunc autem adoraverunt, & reversi sunt. Cum autem reversi fuissent, manserunt colentes Deum magis quam ante, & prædicantes multos erudierunt. Et denique cum Thomas ivisset ad provinciam illam, adiuncti sunt (2) ei, & baptizati, facti sunt executores prædicationis ipsius. GREGORIUS. (homil. x. in Evang. prope finem.) Magnum vero nobis aliquid Magi innuunt, quod in regionem suam per aliam viam revertuntur. Regio quippe nostra paradisus est, ad quem Iesu cognito redire per viam qua venimus prohibemur. A regione etenim nostra, superbiendo, inobediendo, visibilia sequendo, cibum vetitum gustando discessimus; sed ad eam necesse est ut flendo, obediendo, visibilia contemnendo, atque appetitum carnis refrenando redeamus. CHRYSOSTOMUS super Matth. (in opere imperf. ut supra.) Nec etiam erat possibile ut qui ab Herode ad Christum venissent, redireut ad Herodem: qui enim relicto Christo ad diabolum transeunt per peccatum, frequenter per penitentiam revertuntur ad Christum. Qui enim fuit in innocentia, dum nescit quid sit malum, facile decipitur; sed cum expertus fuerit malum quod invenit, & recordatus bonum quod perdidit, compunctus redit ad Deum. Qui autem relicto diabolo, venit ad Christum, difficile redit ad diabolum: quia dum gaudet in bonis quæ invenit, & recordatur mala quæ evasit, difficile redit ad malum.

(g) RABANUS. Hic prætermittit Matthæus diem purificationis, in qua oportebat primogenitum offerri in templo, & agnum, vel par turturum, aut columbarum. Et quamvis timerent Herodem, tamen non sunt ausi transgredi legem, quin ad templum puerum deferrent. Cum itaque rumor de puero iam inciperet dilatari, mittitur Angelus qui in AEgyptum faciat puerum transportari: unde dicit: *Angelus Domini apparuit in somnis Ioseph*. REMIGIUS. Per hoc quod semper Angelus Ioseph in somnis apparuisse dicitur, mystice designatur quia illi qui a curis terrenis, & sæcularibus negotiis quiescunt, perfrui angelica visione merentur. Dicit ergo ei: *Surge, & accipe puerum, & matrem eius*. HILARIUS (can. I. in Matth. circa med.) Cum desponsatam eam iusto significabat, coniugem nuncupavit; sed post partum mater tantum Iesu ostenditur, ut quemadmodum iusto Ioseph deputaretur Mariæ in virginitate coniugium, ita venerabilis eius ostenderetur in Iesu Matre virginitas. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. II. in opere imperf.) Non autem dicit, Accipe matrem, & puerum eius; sed e converso: quia non propter matrem puer natus est; sed propter puerum mater præparata est. Sequitur: *Et fuge in AEgyptum*. Quomodo autem Filius Dei ante hominem fugit; aut quis liberet de inimicis, si & ipse inimicos suos timet? Et primum quidem oportet ut regulam humanæ naturæ quam suscepit conservet & in hac parte: quia humanæ naturæ, & puerilitati convenit fugere potestatem minantem; deinde ut ceteri Christiani, cum necessitas persecutionis advenerit, fugere non erubescant. Sed quare in AEgyptum? Recordatus est enim Dominus, qui non in finem irascitur, quanta mala fecerit super AEgyptum; ideo mittit Filium suum in eam, & dat illi magnæ reconciliationis signum, ut decem plagas AEgypti una medicina sanaret, ut populus qui ante fuerat persecutor populi primogeniti, custos fieret Filii unigeniti; ut quia illi violenter dominati sunt, isti cum devotione servirent; ut iam non irent ad mare rubrum demergendi, sed vocarentur ad aquas baptismatis vivificandi. *a* AUGUSTI-

(1) *Al.* vere. (2) *Al.* deest ei.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nec id etiam in sermonibus qui nunc extant occurrit. Perperam autem prius cum iis confundebatur quæ mox ex II. serm. de Innoc. reponimus.

STINUS in serm. de Epiph. Audi etiam magni mysterii sacramentum. Moyses aliquando in AEgypto perfidis clauserat diem; illuc Christus adveniens sedentibus in tenebris reddidit lucem; fugit ut illuminaret, non fugit ut lateret. Sequitur: *Et esto ibi usque dum dicam tibi: futurum est enim ut Herodes quarat puerum ad perdendum eum*. (Serm. II. de Innocen.) Putabat enim infelix tyrannus Salvatoris adventu regali se solio detrudendum; sed non ita est: non ad hoc venerat Christus ut alienam gloriam invaderet, sed ut suam donaret.

Sequitur: *Qui consurgens accepit puerum, & matrem eius nocte, & secessit in AEgyptum*. HILARIUS (Can. I. in Matth. prope fin.) Scilicet idolis plenam: iam enim post Iudæorum insectationem Iudæam relinquens, Christus ad gentes inanissimis religionibus deditas, colendus infertur. HIERONYMUS (in Matth. cap. II. super illud, *Ecce Angelus*.) Quando igitur tollit puerum, & matrem eius, ut in AEgyptum transeat, nocte tollit, & in tenebris; quando vero revertitur in Iudæam, nec nox, nec tenebræ ponuntur in Evangelio. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. II. in opere imperf. circa fin.) Omnis enim persecutionis angustia nox est, refrigerium autem dies. RABANUS. Vel quia luce vera recedente, lucis ipsius osores in tenebris remanserunt, ipsa vero redeunte illuminantur. CHRYSOSTOMUS in hom. (VIII.) Vide autem statim ipso nato tyrannum insanire, & quod mater cum puero ad extraneam effugatur regionem, ut si tu incipiens alicui spirituali rei deservire, videaris tribulari, non turberis, sed omnia viriliter feras, hoc habens exemplum. BEDA a. Quod enim Dominus a parentibus sublatus est in AEgyptum, significat electos sæpius malorum improbitate suis effugandos ex sedibus, vel etiam exilio damnandos. Si quidem ipse qui suis erat præcepturus (infra X.) *Cum vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam*: primus fecit quod præcepit, fugiendo hominem quasi homo in terra, quem stella Magis paulo ante adorandum monstravit ex cælo. REMIGIUS. Quod autem Dominus in AEgyptum iturus esset, prædixerat Esaias (XIX.) cum ait: „ Ecce Dominus ascendet super nubem le„ vem, & ingredietur AEgyptum, & dis„ perdet simulacra AEgypti." Consuetudo autem fuit istius Evangelistæ omnia quæ dixit confirmare; & hoc ideo, quia Iudæis scribebat: ideoque subiungit: *Ut adimpleretur quod dictum est a Domino per Prophetam dicentem: Ex AEgypto vocavi Filium meum*. HIERONYMUS de optimo genere interpretandi (circa medium.) Hoc LXX. Interpretes non habent; sed in Osee Propheta iuxta Hebraicam scribitur veritatem (cap. XI.) „ Quia puer Israel est, & dilexi eum; " &„ ex AEgypto vocavi Filium meum:" pro quo LXX. transtulerunt: „ Quia parvulus est „ Israel, & dilexi eum, ex AEgypto vocavi „ (1)Filium meum." HIERONYMUS super Osee (Lib. III. in expositione cap. II.) Hoc autem testimonio utitur Evangelista, quia hæc typice referuntur ad Christum. Notandum enim, quod in hoc Propheta, & in aliis ita de adventu Christi, & de vocatione Gentium prænuntiatur ut radix historiæ non penitus deseratur. CHRYSOSTOMUS in hom. (VIII. in Matth.) Est etiam prophetiæ lex multa multoties dici de aliis, compleri autem in aliis; sicut de Simeone, & Levi dictum est (Gen. XLIX.) „ Dividam eos in Iacob, & dispergam in „ Israel: " quod non in eis, sed in nepotibus completum est: quod & hic apparet. Christus enim natura Dei Filius (2) est, & sic in eo vere prophetia completur. HIERONYMUS (Matth. II. super illud, *Ut adimpleretur*.) Possumus autem & hunc locum conciliare, & inducemus testimonium ex Numeris (cap. XXIII.) „ Deus „ ex AEgypto vocavit eum: gloria eius sic„ ut unicornis." REMIGIUS. Per Ioseph autem designatur ordo prædicatorum; per Mariam sacra Scriptura; per puerum notitia Salvatoris; per persecutionem Herodis, persecutio quam passa est Ecclesia in Hierosolymis; per fugam Ioseph in AEgyptum transitus prædicatorum ad gentes infideles: AEgyptus enim tenebræ interpretatur; per tempus quo fuit in AEgypto, spatium temporis ab ascensione Domini usque ad adventum Antichristi; per obitum Herodis, extinctio invidiæ in cordibus Iudæorum.

(h) CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. II. in opere imperf.) Postquam par-

(1) *P. Nicolai habet* filios meos, *ut constet contradictio*. (2) *A'. omittitur* est.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Hom. scil. in natali Ss. Innocentium.

parvulus Iesus Magos suo imperio subiugavit, non potestate corporis, sed gratia spiritus, irascebatur Herodes, quia quos ipse sedens in throno regni suadere non potuit, his Iesus parvulus placuit in præsepio iacens. Deinde contemnentes eum, Magi addiderunt causas doloris: unde dicitur: *Tunc Herodes videns quoniam illusus esset a Magis, iratus est valde*. Illa enim Regum ira magna, & inextinguibilis est quam regni zelus accendit. Sed quid fecit? *Mittens occidit omnes pueros*. Sicut enim bestia vulnerata, quicquid oculis eius occurrit, quasi actorem sui vulneris dilaniat; sic & ille delusus a Magis iram suam super parvulos diffundebat. Dicebat enim cogitans in furore: Certe Magi puerum invenerunt, quem regnaturum dicebant: nam Rex regni zelo repletus, de his omnia timet, omnia suspicatur. Ideo ergo misit, & interfecit omnes parvulos, ut unum inveniret in omnibus. AUGUSTINUS in ser. de Epiph. Et dum insequitur Christum Regi nostro coævum, procuravit exercitum stolis victricibus candidatum. AUGUSTINUS *a* in ser. (III.) de Innocentibus: Ecce profanus hostis beatis parvulis numquam tantum prodesse potuisset obsequio, quantum profuit odio: nam quantum contra eos iniquitas abundavit, tantum gratia benedictionis effulsit. IDEM. O parvuli beati! Ille de vestra corona dubitabit in passione pro Christo qui etiam parvulis baptismum prodesse non existimat Christi: nam qui natus habere potuit prædicatores Angelos, narratores cælos, adoratores Magos, potuit & illis, ne pro eo sic morerentur, præstare, si sciret illa morte perituros, & non potius maiore felicitate victuros. Absit ut ad liberandos homines Christus veniens, de illorum præmio qui pro illo interficerentur, nihil egerit, qui pendens in ligno pro eis a quibus interficiebatur, oravit. RABANUS. Non est autem contentus vastatione Bethlehem, sed & adiacentia loca vastavit; nec ullam misericordiam ætatis habuit, a filio unius noctis usque ad filium duorum annorum, quin omnes occideret: unde subdit: *In Bethlehem, & in omnibus finibus eius a bimatu, & infra*. AUGUSTINUS in serm. de Epiph. In cælo enim viderant Magi ignotissimam stellam non ante paucos dies, sed ante finem biennii, sicut inquirenti Herodi patefecerunt: unde a bimatu & infra occidit infantes; propter quod sequitur: *Secundum tempus quod exquisierat a Magis*. AUGUSTINUS *b* in serm. de Innoc. Vel quia timebat ne puer cui sidera famulantur, speciem suam paulo super ætatem, vel infra transformaret, vel ætatem sui temporis occultaret; ideo videtur pueros a bimatu usque ad pueros unius diei interfecisse. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. XI.) Vel aliquorum magis propinquantium periculorum terroribus agitatus, Herodes ab illa cura, scilicet interficiendi pueros, mente abrepta in aliis potius occupatur: vel potuit credere, Magos fallaci stellæ visione deceptos, posteaquam non invenerunt quem natum putaverant, erubuisse ad se redire; atque ita timore depulso, a persequendo puero quievit: & sic completis diebus purgationis, tute cum illo ascendere (1) in templum potuerunt. Quis enim non videat unum illum diem Regem multis occupatum latere potuisse, deinde vulgatis rebus quæ in templo dictæ, factæque fuerant, Herodes sensit se a Magis illusum; ac deinde, sicut hic dicitur, multos infantes occidit. BEDA in hom. (*c* in festo Innocen.) In hac autem morte puerorum, omnium Christi martyrum pretiosa est mors designata: quod parvuli occisi sunt, significat per humilitatis meritum ad martyrii perveniendum gloriam: quod in Bethlehem, & in omnibus finibus eius occisi sunt, ostendit in Iudæa, unde Ecclesiæ cœpit origo, & ubique per orbem persecutionem sævituram: quod bimi occisi sunt, doctrina, & operatione perfectos indicant; qui vero infra, simplices: quod illi quidem occisi sunt, & Christus evasit, insinuat corpora martyrum ab impiis posse perimi; sed Christum ab eis non posse auferri.

(i) CHRYSOSTOMUS in hom. (IX.) Quia Evangelista horrore implevit auditorem, crudelem occisionem narrans, rursus mi-

(1) *Al. desi.* In templum.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Qui est LXXIV. in appendice de diversis, ubi ultimam appendicem paulo aliis habetur verbis: *Tantum in eis gratiam benedictionis refudit*: sed quod sequitur sine certo indice, desumptum est ex serm. LXVI. qui de Epiph. inscribitur, circa medium. *b* In Augustino non occurrit; sed habet Glossa sine nomine Augustini, verbis paululum immutatis. *c* Quæ inter hiemales habetur.

mitigationem apponit; ostendens quod hæc noo facta sunt Deo nequeunte prohibere, atque ignorante, sed per Prophetam prædicente: unde dicit, *Tunc impletum est*, HIERONYMUS super Hierem. (Lib.VI. in expos. cap. XXXI. super illud, „ Vox in „ excelso audita est. ") Hoc Hieremiæ testimonium Matthæus, non secundum Hebraicam veritatem, nec iuxta lxx. protulit. Ex quo perspicuum est Evangelistas, & Apostolos non ioterpretationem alicuius secutos; sed tamquam Hebræos quod legebant Hebraice, suis sermonibus expressisse. HIERONYMUS super Matth. (super illud, *Tunc adimpletum est.*) Quod autem dicitur, *In Rhama*, non putemus loci nomen esse, quod est iuxta Gabaa; sed Rhama excelsum interpretatur; ut sit sensus: Vox in excelso audita est, idest longe lateque dispersa. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. II. in opere imperf.) Vel quoniam de morte innocentium mittebatur, ideo io excelso audiebatur, secundum illud (Eccli. XXXV.) „ Vox pauperis penetrat nubes. " Quod autem dicit, *Ploratus*, fletum parvulorum ostendit; quod autem dicit, *Ululatus*, matrum significat lamentum. In parvulis autem mors faciebat finem doloris, in matribus autem semper per memoriam reparatur: & ideo dicit: *Ululatus multus*, *Rachel plorans filios suos*. HIERONYMUS (super illud Matth. *Tunc adimpletum est.*) De Rachel natus est Beniamin, in cuius tribu non est Bethlehem. Quæritur ergo quomodo Rachel filios Iudæ, idest filios Bethlehem quasi suos ploret. Respondebimus breviter, quia sepulta sit iuxta Bethlehem in Ephrata, & ex corpusculi hospitio, matris nomen accepit. Sive quoniam Iuda, & Beniamio duæ tribus iunctæ erant, & Herodes præceperat noo solum in Bethlehem interfici pueros, sed & in omnibus finibus eius; per occisionem Bethlehem intelligimos multos etiam de Beoiamin fuisse cæsos. AUGUSTINUS De Quæst. nov. & vet. test. (quæst. LXIII.) Vel quia filii Beniamin, qui ad Rachel pertinent, olim a reliquis tribubus extiocti sunt, & in præseoti, & in futuro (1) erasi. Tunc ergo Rachel cœpit filios suos plangere quando filios sororis suæ in tali causa vidit occisos, ut æternæ vitæ heredes existerent: cui enim aliquid adversum evenit, ex felicitate alterius infausta tua miserius luget. REMIGIUS. Assumpsit autem sanctus Evangelista ad exaggerandam magnitudinem luctus, ut diceret etiam Rachelem mortuam plorasse filios suos, *& noluit consolari, quia non sunt*. HIERONYMUS (super illud Matth. II. *Tunc adimpletum est.*) Et hoc secundum duplicem iotelligentiam: sive quod eos in æternum mortuos existimaret, sive quod se consolari nollet de his quos scivit esse victuros: ut sit sensus: *Noluit consolari*, de hoc quod non essent. HILARIUS (can. I. in Matth. in fine.) Non enim non erant hi qui mortui putabantur, in æternitatis eoim profectum per martyrii gloriam efferebantur: consolatio autem rei amissæ erat præstanda, non auctæ. Rachel Ecclesiæ typum prætulit diu sterilis, nunc fecundæ. Huius ploratus ex filiis, non idcirco quia peremptos dolebat, auditur, sed quia ab his perimebantur (2) quos primum genitos filios retinere voluisset. RABANUS (super illud, *Habitavit in Nazareth.*) Vel significat, Ecclesiam quidem plorare sanctorum de hoc sæculo ablationem; sed non ita velle se consolari ut qui sæculum morte vicerunt, rursus ad sæculi certamina secum redeant toleranda: quia non sunt ultra revocandi in mundum. GLOSSA (ord. super illud, *Vox in Rhama audita est.*) Vel noo vult consolari io præsenti, quia non sunt; sed omoem spem, & coosolationem ad æteroam transmittit vitam. RABANUS (ubi supra.) Bene autem Rachel, quia ovis, vel videns dicitur, Ecclesiam figurat, cuius tota intentio ut Deum contempletur, invigilat; & ipsa est ovis ceotesima quam pastor in humeris reportat.

(k) Ex HISTORIA eccles. (a apud Euse. Lib. I. cap. VIII. & IX.) Cum pro sacrilegio, quod Herodes in Salvatorem commiserat, & scelere quod (3) io æquævos eius peregerat, ultio eum divina perurgeret in mortem; corpus eius (ut Iosephus refert Lib. XVIIII. c. VII.) morbus invasit diversus; ita ut diceretur a vatibus, non morbi corporis hæc, sed divinæ ultionis esse supplicia. Ipse autem furore

(1) *Al.* etiam. (2) *Al.* quos filios retinere voluisset. (3) *Al.* ibique vox.

Ex editione P. Nicolai.

a Ubi Iosephum citat Lib. XVII. Antiq. Iud. quem alia exemplaria non indicant; etsi Iosephus nihil, ibi de Innocentum nece, ut videre est cap. VIII. eius Libri.

rore iam plenus nobiliores, & primarios ex omni Iudaea ad se colligi, & recludi iubet in carcere; mandans, statim ut spiritum exhalasset, omnes interfici, ut eius obitum omnis Iudea defleret invita. Paulo autem antequam novissimum spiritum redderet, Antipatrum filium suum iugulavit, post duos (1) pueros quos ante necaverat, scilicet Alexandrum, & Aristobolum. Talis igitur Herodis finis, qui digna supplicia scelere quod in Bethlehem erga parvulos gesserat, & pro insidiis Salvatoris exactus est, ab Evangelista designatur cum dicit: *Defuncto autem Herode*. HIERONYMUS, (super illud *Videns quod Archelaus*.) Multi propter ignorantiam historiae labuntur in errorem, putantes eumdem esse Herodem, a quo in passione Dominus irridetur, & qui nunc mortuus esse refertur. Ergo Herodes ille, qui cum Pilato postea amicitias fecit, huius Herodis filius est, frater Archelai, quem Tiberius Caesar Lugdunum relegavit, fratremque eius Herodem successorem regni fecit. Primo ergo Herode defuncto, *ecce apparuit Angelus Domini in somnis Ioseph in AEgypto, dicens: Surge, & accipe puerum, & matrem eius*. DIONYSIUS in caelest. Hierarch. (cap. IV. par. an. finem.) Vide quoniam & ipse Iesus super caelestibus essentiis superexistens, ad id quod secundum nos est, immutabiliter veniens, non refugit ad se ordinatam, & assumptam humanam ordinationem; sed obediens subditur Dei Patris per Angelos dispositionibus, & per (2) Angelos ipsos annuntiatur Ioseph a Patre disposita Filii ad AEgyptum recessio, & iterum ad Iudaeam ex AEgypto transductio. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. II. in opere imperf.) Vides enim quia Ioseph ad ministerium Mariae erat electus: eunte enim illa in AEgyptum, & redeunte, quis ministerium ei tantae necessitatis impleret, nisi desponsata fuisset? Nam prima quidem facie Maria puerum nutriebat, & Ioseph conservabat; revera autem puer & matrem nutriebat, & Ioseph tuebatur. Sequitur: *Et vade in terram Israel*: quasi medicus enim descendit in AEgyptum, ut visitaret eam languentem erroribus, non ut remaneret in ea. Ratio autem reversionis assignatur cum subditur: *Defuncti sunt enim qui quaerebant animam pueri*. HIERONYMUS (super illud, *Defuncti sunt*.) Ex hoc loco intelligimus non solum Herodem, sed etiam sacerdotes, & scribas eo tempore necem Domini fuisse meditatos. REMIGIUS. Sed si multi fuerunt, quomodo in tam brevi spatio extincti sunt? Quia, ut dictum est, Herode mortuo, occisi sunt omnes maiores, qui in custodia tenebantur. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. II. in opere imperf.) Quod dicitur consilio factum esse, quia consenserunt Herodi, ut inquireret puerum, & occideret: quia scriptum est: *Turbatus est Herodes, & omnis Hierosolyma cum illo*. REMIGIUS. Aut certe locutus est Evangelista per speciem tropi, quando multi ponuntur pro uno. In hoc autem quod dicit, *Animam pueri*, destruuntur haeretici, qui dixerunt, Christum non sumpsisse animam; sed loco animae habuisse divinitatem. BEDA in hom. (de Innoc.) Quod autem occisis pro Domino pueris, Herodes non longe post obiit, & Ioseph Dominum cum matre ad terram Israel reduxit, significat omnes persecutiones, quae contra Ecclesiam erant movendae, persecutorum morte vindicandas, & pacem Ecclesiae denuo reddendam, & sanctos qui latuerant, ad sua loca reversuros. Vel quod defuncto Herode, redit ad terram Israel Iesus, denuntiat quod, Enoch, & Elia praedicantibus, Iudaei, sopita modernae invidiae flamma, fidem veritatis accipient.

(I) GLOSSA. Angelicae admonitionis Ioseph non inobediens fuit: unde sequitur: *Qui consurgens accepit puerum, & matrem eius, & venit in terram Israel*. Non enim determinaverat Angelus in quo loco terrae Israel, ut dubitante Ioseph, iterum revertatur, & frequentiori visitatione Angeli certior redderetur: unde sequitur: *Audiens autem quod Archelaus regnaret in Iudaea pro Herode patre suo, timuit illo ire*. (3) IOSEPHUS (Lib. XVII. Antiq. cap. & Lib. I. de Bello Iudaico cap. XVIII.) Habuit siquidem Herodes uxores (4) novem, ex quarum septem numerosam suscepit sobolem: primogenitus eius Antipater ex Iosida; Alexander, & Aristobolus ex Marianne; Archelaus ex Mathaca Samaritide; Herodes Antipas, qui postea tetrarcha fuit, & Philippus ex Cleopatra Hierosolymitide. Tribus igitur primis ab Herode interfectis, & post mortem eius occasione testamenti patris, Archelao gubernationem regni usurpante, & causa de successione regni ad Caesarem Augustum delata; tandem de consilio Senatus omnem Herodis monarchiam distribuit: mediam partem, scilicet Idumaeam, & Iudaeam, tradens Archelao sub nomine tetrarchiae, pollicitus se

(1) *Al.* filios. (2) *Al.* medios (3) *Al.* Ex Histor. Iosephi. (4) *Al.* viginti & quatuor.

se facturum eum Regem, si se dignum præbuisset; mediam vero partem in duas secuit tetrarchias: (1) cessitque Galilæa in partem Herodis tetrarchæ; Ituræa vero, & Traconiditis regio Philippo. Factus est ergo post Herodem defunctum Archelaus quasi dyarchus, quod dominii genus hic regnum appellat. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. x.) Sed hic aliquis quæret: Quomodo, sicut Lucas narrat, ibant parentes eius per omnes annos pueritiæ (2) Christi in Hierusalem, si Archelai timore ibi prohibebantur accedere? Hoc dissolvere non est difficile: fieri enim poterat ut per diem festum, inter tam ingentem turbam latenter ascenderent mox reversuri, cum tamen aliis diebus habitare metuerent: ut nec solemnitate prætermissa essent irreligiosi, nec continua mansione perspicui. Iste quoque intellectus patet, ut quod Lucas dicit per omnes annos eos ascendere solitos in Hierusalem, tunc accipiamus factum cum iam non metueretur Archelaus, qui, secundum historiam Iosephi (Lib. II. cap. VIII.) solum novem annis regnavit. Sequitur: *Et admonitus in somnis secessit in partes Galilææ*. Sed forte hic quispiam moveatur. Cum Matthæus dixerit, ideo timuisse Ioseph cum puero redeuntem ire in Iudæam, quia (3) pro patre suo Herode Archelaus filius eius regnabat; quomodo potuit ire in Galilæam, ubi alius filius eius Herodes tetrarcha erat, ut Lucas testatur? Quasi vero ipsa sint tempora quibus puero timebatur quæ Lucas commemoravit, quæ usque adeo mutata erant ut in ipsa Iudæa non Rex esset Archelaus, sed præses Pilatus. GLOSSA (ord. super illud, *Timuit illo ire*.) Sed tunc quæritur: Quare non timuit Ioseph in Galilæam ire, cum & ibi Archelaus regnaret? Sed melius potuit latere cum puero in Nazareth, quam in Hierusalem, ubi erat caput regni, (4) & assiduus Archelaus. CHRYSOSTOMUS in hom. (IX. circa medium.) (5) Immo quia regionem ortus sui mutavit, res in posterum caligine obducta est. Omnis quippe imperus persequentis in Bethlehem, eiusque fines desævierat. Venit igitur Ioseph in Nazareth, & periculum fugiens, & in patriam rediens: unde sequitur: *Et veniens habitavit in civitate quæ vocatur Nazareth*. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib II. cap. I.) Forte & hoc movet, quomodo dicat Matthæus, propterea cum puero Iesu parentes eius isse in Galilæam, quia metu Archelai in Hierusalem ire noluerint; cum propterea magis isse in Galilæam videantur, quia civitas eorum erat Nazareth Galilææ, sicut Lucas non tacuit. Sed intelligendum est, quia ubi Angelus in somnis in AEgypto dixit ad Ioseph, *Vade in terram Israel*, sic intellectum primo esse a Ioseph ut putaret rectius esse pergere in Iudæam: ipsa enim primitus intelligi potuit (6) terra Israel. Postquam vero comperit ibi regnare Archelaum, noluit obiicere se periculo; cum posset terra Israel etiam Galilæa intelligi, quia & ipsam populus Israel incolebat. Quamquam possit & aliter solvi, quia potuit videri parentibus Christi non esse habitandum ibi cum puero, nisi in Hierusalem ubi erat templum Domini: & illuc ivissent, nisi Archelai præsentia terrerentur. Non autem divinitus iubebantur in Iudæa, vel in Hierusalem habitare, ut de Archelao quod (7) timebant deberent contemnere; sed in terra Israel, in qua etiam, ut dictum est, poterat intelligi Galilæa. HILARIUS (can. II. in Matth. cir. princ.) Verum typica ratio conservata est: Ioseph enim Apostolorum tenet speciem, quibus Christus circumferendus est creditus. Hi tamquam Herode mortuo, idest populo eius in passione Domini deperdito, Iudæis prædicare sunt iussi (missi enim erant ad oves perditas domus Israel;) sed manente hereditariæ infidelitatis dominatu metuunt, & recedunt; admoniti per visum, Spiritus sancti donum in gentibus contemplantes, ad eas conferunt Christum. RABANUS. Vel hoc ultima tempora Ecclesiæ designat, quando plurimis Iudæorum ad prædicationem Enoch, & Eliæ conversis, ceteri ad instinctum Antichristi contra fidem pugnabunt. Pars igitur Iudææ, in qua regnabat Archelaus, Antichristi sequaces ostendit; Nazareth autem Galilææ, quo transfertur Christus, partem eiusdem gentis quæ fidem est susceptura designat: unde Galilæa transmigratio, Nazareth autem flos virtutum interpretatur: quia Ecclesia quo ardentius a terrenis ad cælestia transmigrat, eo magis virtutum flore, & germine abundat. GLOSSA. Huic autem Prophetæ testimonium adiungit, dicens: *Ut impleretur quod dictum est per Prophetas, quoniam Nazaræus vocabitur*. HIERONYMUS. Si fixum de Scripturis posuisset exemplum, numquam diceret, *Quod dictum est per Prophetas*; sed simplici-

(1) *Al.* secessit. (2) *Al. omittitur* Christi. (3) *Al.* cum patre. (4) *Al. deest* & assiduus.
(5) *Al.* Et etiam quia villam nativitatis mutavit, res obumbratur: impetus enim omnis erat adversus Bethlehem, & fines eius. (6) *Al.* in Israel. (7) *Al.* timebant contemnere.

pliciter: Quod dictum est per Prophetam. Nunc autem pluraliter Prophetas vocans, ostendit se non verba de Scripturis sumpsisse, sed sensum. Nazaræus interpretatur sanctus; sanctum autem Dominum futurum omnis Scriptura commemorat. Possumus & aliter dicere, quod etiam eisdem verbis iuxta Hebraicam veritatem in Esaia (xi.) scriptum sit: " Exiet virga de radice „ Iesse, & Nazaræus de radice eius consurget. " CRYSOSTOMUS super Matth. (a hom. ii. in ope. imperf. in fine.) Aut forte legerunt & aliquos Prophetas ita dicentes, qui non sunt nobis canonizati, sicut Nathan, & Esdra. Et quoniam hoc Prophetatum erat, manifestat Philippus dicens ad Nathanaelem (Ioan. i.) " Quem scri„ psit Moyses in lege, invenimus Iesum a Na„ zareth. " Unde etiam prius Christiani Nazaræi vocabantur; sed apud Antiochiam mutatum est hoc nomen, & dicti sunt Christiani. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. v.) Hæc autem omnia quæ sunt a narratione Magorum, & deinceps, Lucas tacet. Hoc proinde cognoscendum, quod deinceps ad cetera valeat, sic unumquemque Evangelistarum contexere narrationem suam, ut tamquam nihil prætermittentis series digesta videatur: tacitis enim quæ non vult dicere, sic ea quæ vult dicere illis quæ dicebat adiungit ut ipsa continuo sequi videantur; sed cum alter dicit ea quæ alter tacuit, diligenter ordo consideratus indicat locum ubi ea potuerint a quo prætermissa sunt, transiliri.

CAPUT III.

(a) IN diebus autem illis venit Ioannes Baptista prædicans in deserto Iudææ, & dicens: Pœnitentiam agite appropinquabit enim regnum cælorum. Hic est enim de quo dictum est per Esaiam prophetam dicentem: Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semitas eius.

(b) Ipse autem Ioannes habebat vestimentum de pilis camelorum, & zonam pelliceam circa lumbos suos. Esca autem eius erat locustæ, & mel silvestre.

(c) Tunc exibat ad eum Hierosolyma, & omnis Iudæa, & omnis regio circa Iordanem, & baptizabantur ab eo in Iordane, confitentes peccata sua.

(d) Videns autem multos pharisæorum, & sadducæorum venientes ad baptismum suum, dixit eis: Progenies viperarum, quis demonstrabit vobis fugere a ventura ira? Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ: & ne velitis dicere intra vos: Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quoniam potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Iam enim securis ad radicem arborum posita est. Omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur.

(e) Ego quidem baptizo vos in aqua in pœnitentiam; qui autem post me venturus est, fortior me est, cuius non sum dignus calceamenta portare. Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, & igni, cuius ventilabrum in manu sua: & permundabit aream suam, & congregabit triticum in horreum suum; paleas autem comburet igni inextinguibili.

(f) Tunc venit Iesus a Galilæa in Iordanem ad Ioannem, ut baptizaretur ab eo. Ioannes autem prohibebat eum, dicens: Ego a te debeo baptizari; & tu venis ad me? Respondens autem Iesus dixit ei: Sine modo. Sic enim decet nos implere omnem iustitiam. Tunc dimisit eum.

(g) Baptizatus autem Iesus, confestim ascendit de aqua. Et ecce aperti sunt ei cæli, & vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam, & venientem super se.

(h) Et ecce vox de cælis dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.

CHRY-

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Et in hom. ii. super Matthæum.

(a) CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. III. in ope. imper.) Sol appropians antequam appareat, mittit radios suos, & facit albescere orientem, ut præcedens aurora adventum diei demonstret: sic Dominus natus in mundo, antequam appareat, per doctrinam Spiritus sui fulgore transmisso illuminavit Ioannem, ut præcedens ille adventum annuntiet Salvatoris: & ideo post ortum Christi enarratum, doctrinam eius enarraturus Evangelista, & baptismum, in quo testimonium habuit, de præcursore, & Baptista præmittit, dicens: *In diebus autem illis venit Ioannes Baptista prædicans in deserto*. REMIGIUS. His autem verbis, beati Ioannis non solum tempus, & locum, & personam, sed etiam officium, & studium demonstrat. Tempus generale demonstrat cum dicit, *In diebus autem illis*. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. VI.) Hoc autem tempus Lucas per terrenas potestates expressit cum dixit (cap. III.) „ Anno quintodecimo. " Sed intelligere debemus Matthæum cum diceret, *In diebus illis*, in multo longiori spatio accipi voluisse. Mox enim ut narravit regressum de AEgypto Christum, quod utique tempore pueritiæ, vel infantiæ factum est, ut posset stare quod Lucas de illo cum duodecim esset annorum narravit, continuo intulit, *In diebus autem illis*, non utique pueritiæ tantum illius dies insinuans, sed omnes dies ab eius nativitate usque quo prædicare cœpit Ioannes. REMIGIUS. Personam ostendit cum dicit, *Venit Ioannes*; idest, manifestavit se, qui tamdiu prius latuerat. CHRYSOSTOMUS in hom. Sed quare necessarium fuit ut Ioannes Christum præveniret operum testimonio Christum prædicante? Primo quidem ut hinc Christi dignitatem discas, quod sicut Pater, ita & ipse Prophetas habet, secundum illud Zachariæ (Luc. I.) „ Et tu puer Propheta Altissimi vocaberis. " Deinde ut nullam causam inverecundiæ Iudæis relinquat: quod & ipse demonstrat dicens (Luc. VII.) „ Venit Ioannes neque manducans, neque bibens; & dicunt, Dæmonium habet. Venit Filius hominis manducans, & bibens; & dicunt, Ecce homo edax. " Sed & aliter necessarium erat ab alio prius dici quæ de Christo erant, & non ab ipso: alias Iudæi quid dixissent, qui post testimonium Ioannis dixerunt (Ioan. VIII.) „ Tu testimonium per„ hibes de teipso? Testimonium tuum non „ est verum. " REMIGIUS. Officium subiungit cum dicit, *Baptista*: *a* in quo Domini viam præparavit: nisi enim baptizari homines consuescerent, baptismum Christi abhorrerent. *b* Studium ostendit, cum ait, *Prædicans*. RABANUS. Quia etiam Christus prædicaturus erat: postquam enim visum fuit idoneum tempus, scilicet circa triginta annos, incipiens prædicationem suam, viam Domino præparavit. REMIGIUS. Locum subiungit dicens, *In deserto Iudææ*. *c* MAXIMUS. Ubi ad prædicationem eius nec insolens turba perstreperet, nec infidelis auditor rediret; sed hi tantum audire possent qui prædicationem cura divini cultus expeterent. HIERONYMUS super Esaiam (Lib. XI. in exp. cap. xl.) Vel in hoc considerandum est quod salutare Dei, & gloria Domini non prædicatur in Hierusalem, sed in solitudine Ecclesiæ, & in deserta gentium multitudine. HILARIUS (can. II. in Matth.) Vel etiam ad Iudæam venit desertam Dei frequentatione, non populi, ut prædicationis locus, eorum quibus prædicatio erat missa, solitudinem testaretur. GLOSSA (ord. hoc loco.) Vel typice desertum significat vitam a mundi illecebris segregatam, quæ pœnitentibus competit. AUGUSTINUS *d* in Lib. de Utilitare pœnitentiæ (sub initio.) Nisi autem pœniteat aliquem vitæ veteris, novam non potest inchoare. HILARIUS (ut supra.) Et ideo pœnitentiam, regno cælorum appropinquante, pronuntiat, per quam est reditus ab errore, recursus a crimine, & post vitiorum pudorem professio desinendi; dicens, *Pœnitentiam agite*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. III. in opere imperf.) Ubi manifestat in ipso principio, quia benigni Regis est nuntius: non enim peccatoribus minas intendebat; sed indulgentiam promittebat. Solent Reges nato sibi filio, indulgentiam in regno suo donare; sed ante transmittunt acerbissimos exactores. Deus autem nato sibi filio, volens donare indulgentiam peccatorum, præmisit quasi exactorem exigentem, & di-

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a GLOSSA. *b* REMIGIUS. *c* Nempe Maximus Taurinensis serm. 1. de S. Ioannis præcursoris nativitate circa medium. *d* Sive in Lib. L. homiliarum hom. ultima, quæ *de utilitate atque necessitate pœnitentiæ* inscribitur, & quam etiam Beda I. ad Corinth. v. & vi. vocat Librum de pœnitentia, ut hic. Extat & aliquid simile hom. xxvii. eiusdem Libri homiliarum aliis verbis.

centem, *Pœnitentiam agite*. O exactio quæ non facit pauperes, sed divites reddit! Nam cum quis debitum iustitiæ suæ reddiderit, Deo nihil præstat, sed sibi lucrum suæ salutis acquirit. Pœnitentia enim (1) cor emundat, sensus illuminat, & ad susceptionem Christi præparat humana præcordia: unde subiungit: *Appropinquabit enim regnum cælorum*. HIERONYMUS (super Matth. cap. III.) Primus Baptista Ioannes regnum cælorum prædicat, ut præcursor Domini hoc honoretur privilegio. CHRYSOSTOMUS in hom. (X. prope medium.) Ideoque quod numquam Iudæi audierant, neque etiam a Prophetis cælos, & regnum quod ibi est, prædicat, & nihil de cetero de terra dicit. Sic ergo ex novitate eorum quæ dicuntur erigit eos ad quærendum eum qui prædicatur. REMIGIUS. Regnum autem cælorum quatuor modis dicitur: nempe Christus, secundum illud (Luc. VII.) „ Regnum Dei intra vos „ est: " sancta Scriptura, secundum illud (infra XXI.) *Auferetur a vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructum eius*: sancta Ecclesia, secundum illud (ibid. XXV.) *Simile est regnum cælorum decem virginibus*: supernum solium, secundum illud (ibid. VIII.) *Multi venient ab oriente, & occidente, & recumbent in regno cælorum*: & hoc totum hic potest intelligi. GLOSSA (ord. super illud, *Appropinquabit enim regnum cælorum*.) Dicit autem: *Appropinquabit enim regnum cælorum*: quia nisi appropinquaret, nemo redire posset: quia infirmi, & cæci via, quæ est Christus, carebant. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. XII.) Hæc autem verba Ioannis, alii Evangelistæ prætermiserunt. Iam vero quod sequitur, *Hic est qui dictus est per Esaiam Prophetam dicentem: Vox clamantis in deserto: Rectas facite semitas eius*: ambigue positum est, nec elucet utrum ex persona sua Evangelista commemoraverit, an (2) adhuc verba eiusdem Ioannis secutus adiunxerit, ut totum hoc Ioannes dixisse intelligatur: *Pœnitentiam agite: appropinquabit enim regnum cælorum. Hic est enim de quo dictum est per Esaiam Prophetam*. Neque enim hoc movere (3) debet, quia non ait, Ego sum, sed *Hic est*: nam & Matthæus dixit (infra IX.) *Invenit hominem sedentem in telonio*; & non dixit, Invenit me. Quod si ita est, non est mirum, si & interrogatus quid diceret de seipso, sicut narrat Ioannes Evangelista (cap. I.) respondit: „ Ego vox „ clamantis in deserto. " GREGORIUS in hom. (VII. in Evan. super „ Ego vox.") Scitur autem, quia unigenitus Filius Verbum Patris vocatur, secundum illud (Ioan. I.) „ In principio erat Verbum. " Ex ipsa autem nostra locutione cognoscimur: quia vox sonat, ut verbum possit audiri. Adventum itaque Domini Ioannes præcurrens vox dicitur, quia per eius (4) ministerium Patris Verbum ab hominibus auditur. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. III. in opere imperf.) Vox etiam est sonus confusus, nullum secretum cordis ostendens, sed hoc tantummodo significans quia vult aliquid dicere ille qui clamat; verbum autem est sermo mysterium cordis aperiens. Ad hæc, vox inter homines & animalia communis est; verbum autem est hominum tantum. Ideo ergo Ioannes dictus est vox, non verbum, quia per eum Deus sua consilia non demonstravit, sed hoc solum quod Deus aliquid facere in hominibus meditabatur; postea autem per Filium suum plenissime mysterium suæ voluntatis aperuit. RABANUS (super illud, *Ioannes habebat vestimentum*.) Qui recte vox clamantis ob fortitudinem prædicationis dicitur. Tribus autem modis clamor accidit; hoc est, si longe positus est cui loquatur, si surdus, si per indignationem: & hæc humano generi acciderunt. GLOSSA (ord. super illud, *Vox clamantis*.) Est igitur Ioannes quasi vox Verbi clamantis: Verbum enim clamat in voce, idest Christus in Ioanne. BEDA a. Sicut etiam clamavit in omnibus qui a principio aliquid divinitus dixerunt; & tamen iste solus est vox: quia per eum præsens Verbum ostenditur, quod alii longe nuntiaverunt. GREGORIUS (hom. VII. in Evan.) Ipse autem Ioannes est clamans in deserto, quia derelictæ ac destitutæ Iudææ solatium Redemptoris annuntiat. REMIGIUS. Quantum autem ad historiam attinet, in deserto clamabat, quia remotus erat a turbis Iudæorum. Quid autem clamet, insinuat cum subiungit, *Parate viam Domini*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. III. in opere imper. prope prin.) Sicut enim magno Regi in expeditionem venturo præparatores

(1) *Al.* cor eorum dat. (2) *Al.* ad hæc. (3) *Al.* dicitur. (4) *Al.* mysterium.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non sic expresse Beda, sed subindicat in hunc locum. Habet autem expresse Glossa super illud cap. IV. *Exinde cœpit Iesus prædicare*, nullius nomen præferens; nec alibi occurrit sub his verbis.

res præcedunt, qui sordida abluunt, dirupta componunt; sic & Dominum nostrum præcessit Ioannes, qui ab humanis cordibus pœnitentiæ scopis peccatorum sordes eiiceret, & quæ dissipata fuerant, spiritualium præceptorum ordinatione componeret. GREGORIUS in hom. (xx. in Evan. super illud, *Parate viam Domini*.) Omnis autem qui fidem rectam, & bona opera prædicat, Domino ad corda audientium viam parat, rectas Domino semitas facit, dum mundas in animo cogitationes per sermonem bonæ prædicationis format. GLOSSA (interl.) Vel fides est via qua verbum ad cor descendit: cum mores in melius mutantur, fiunt semitæ rectæ.

(b) CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. III. in opere imper. prope medium.) Postquam ostendit quia ipse est vox clamantis in deserto, prudenter Evangelista subiunxit: *Ipse autem Ioannes habebat vestimentum de pilis camelorum*: In quo ostenditur quæ sit vita ipsius: nam ipse quidem testificabatur de Christo, vita autem eius de ipso. Nemo autem potest esse alterius testis idoneus, (1) nisi prius fuerit suus. HILARIUS (can. II. super Matth. super illud, *Ipse autem Ioannes*.) Fuerant enim prædicanti Ioanni & locus opportunior, & vestitus utilior, & cibus aptior. HIERONYMUS (super illud, *Ipse autem Ioannes*.) De pilis enim camelorum habebat vestimentum, non de lana. Aliud austeræ vestis indicium est, aliud luxuriæ mollioris. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. III. in opere imperfecto.) Servis autem Dei non convenit habere vestimentum ad speciem (2) visionis, vel ad carnis delectamentum, sed tantum ad tegumentum nuditatis. Habebat enim Ioannes vestem non mollem, neque delicatam, sed cilicinam, gravem, & asperam, & conterentem corpus potius quam foventem, ut de virtute animæ eius, ipse habitus corporis loqueretur. Sequitur: *Et zonam pelliceam circa lumbos suos*. Consuetudo enim erat apud Iudæos ut zonis laneis uterentur: ideo iste quasi durius aliquid facere volens, zona pellicea cingebatur. HIERONYMUS (super illud, *Ioannes habebat vestimentum*.) Porro quod sequitur, *Esca eius erat locusta, & mel silvestre*, habitatori solitudinis congruum est, ut non delicias ciborum, sed necessitates humanæ carnis expleret. RABANUS. Tenui victu contentus, & ex minutis volatilibus, & melle invento in truncis arborum. In dictis autem (3) Arnulphi Galliarum Episcopi reperimus minimum genus locustarum fuisse in deserto Iudææ, quæ corpusculis in modum digiti manus exilibus, & brevibus in herbis facile capiuntur, coctæque in oleo pauperem præbent gustum. Similiter narrat, in eodem deserto esse arbores habentes lata folia, & rotunda, lactei coloris, & melliti saporis, quæ natura fragilia manibus fricantur, & eduntur; & hoc est quod mel silvestre dicitur. REMIGIUS. Sub hoc autem habitu vestimentorum, & vilitate ciborum ostendit se peccata totius generis humani deflere. RABANUS (super illud, *Ipse autem Ioannes*.) Potest & habitus, & gustus eius, qualitatem internæ conversationis exprimere: nam austerioribus utebatur indumentis, quia vitam peccantium increpavit. HIERONYMUS (super hæc verba.) Zona quidem pellicea, qua cinctus fuit & Elias, mortificationis est indicium. RABANUS (super illud, *Ipse autem Ioannes*.) Locustas, & mel silvestre edebat, quia dulcius sapiebat turbis prædicatio eius; sed citius finem sortita est: in melle enim dulcedo, in locustis est alacer volatus, sed cito deciduus. REMIGIUS. Per Ioannem autem, qui Dei gratia interpretatur, significatur Christus, qui mundo gratiam attulit; per vestimentum illius designatur Ecclesia Gentium. HILARIUS (can. II. in Matth.) Cum exuviis immundarum pecudum, quibus Gentiles pares existimantur, Christi prædicator induitur, fitque sanctificatum habitu prophetali quicquid in eis vel inutile fuerat, vel sordidum. Zonæ autem præcinctio, efficax in omne opus bonum est apparatus, ut ad omne ministerium Christi simus accincti. In esum etiam eliguntur locustæ fugaces hominum, & ad omnem adventum nostri sensus evolantes; nos scilicet, qui ab omni sermone, & congressu ipsis quibusdam corporis saltibus efferebamur voluntate vagi, in operibus inutiles, in verbis queruli, sede peregrini, nunc sumus sanctorum alimonia, & satietas Prophetarum electi, simul cum melle silvestri, dulcissimum ex nobis cibum non ex alveariis legis, sed ex truncis silvestrium arborum præbituri.

(c) CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. III. in opere imperf. ante med.) Conversatione Ioannis exposita, convenienter subiungit, *Tunc exibat ad eum*: amplius enim

(1) *Al.* nisi fuerit fidelis: *item*, nisi prius fuerit &c. (2) *Al.* deest visionis. (3) *P. Nicolai habet* Arcuulphi *ex Beda*.

enim resonabat conversatio vitæ eius in eremo, quam vox clamoris ipsius. CHRYSOSTOMUS in hom. (x. a medio.) Erat enim mirabile in humano corpore tantam patientiam videre: quod denique & Iudæos magis attrahebat, magnum Eliam in eo videntes. Conferebat autem ad stuporem quod dereliquerat eos gratia Prophetarum, & post longum tempus reversa videbatur ad eos. Prædicationis etiam modus immutatus ad id proderat: nihil enim assuetorum apud alios Prophetas audiebant, puta prælia, & victorias Babylonicas, & Persicas; sed cælos, & quidem illic regnum, & supplicium gehennæ. Dicit autem: *Tunc exibat ad eum Hierosolyma, & omnis Iudaa, & omnis regio circa Iordanem, & baptizabantur ab eo in Iordane*. GLOSSA (interl. super illud, *Baptizabantur*.) Baptismo præcurrente, non peccata dimittente. REMIGIUS. Baptismus enim Ioannis figuram gerebat catechumenorum: nam sicut modo catechizantur pueri, ut digni fiant sacramento baptismatis; ita Ioannes baptizabat, ut baptizati ab eo, postea devote vivendo digni fierent accedere ad Christi baptismum. In Iordane autem baptizabat, ut ibi aperiretur ianua regni cælestis ubi datus est aditus filiis Israel terram promissionis intrandi.

Sequitur: *Confitentes peccata sua*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. III. in opere imperf.) Ad comparationem enim sanctitatis Ioannis quis poterat arbitrari se iustum? Sicut enim vestis candida si fuerit posita iuxta nivem, ad comparationem nivis sordida invenietur; sic ad comparationem Ioannis, omnis homo videbatur immundus: & ideo peccata sua confitebantur. Confessio autem peccatorum testimonium est conscientiæ timentis Deum. Perfectus enim timor solvit omnem pudorem. Illic autem turpitudo confessionis aspicitur ubi futuri iudicii pœna non creditur. Et quia ipsum erubescere pœna est gravis; ideo iubet nos Deus confiteri peccata nostra, ut verecundiam patiamur pro pœna: nam & hoc ipsum pars iudicii est. RABANUS (super illud, *Tunc exibant ad eum*.) Bene autem qui baptizandi erant, exire ad Prophetam dicuntur: quia nisi quis ab infirmitate recedat, pompæ diaboli, ac mundi illecebris abrenuntiet, baptismum salubre consequi non poterit. Bene autem in Iordane, qui descensio eorum dicitur, baptizantur: quia de superbia vitæ ad humilitatem veræ confessionis descenderant. Exemplum autem iam tunc confitendi peccata, ac meliorem vitam promittendi baptizandis dabatur.

(d) GREGORIUS a in Pastor (Lib. III. cap. I.) Pro qualitate audientium formari debet sermo doctorum, ut ad sua singulis congruat, & tamen a communis ædificationis arce numquam redecat. GLOSSA. Unde necesse fuit ut post doctrinam quam Ioannes turbis tradiderat, Evangelista etiam illius doctrinæ faceret mentionem qua instruxit eos qui provectiores videbantur: & ideo dicit: *Videns autem multos pharisæorum, & sadducæorum venientes ad baptismum suum*. ISIDORUS in Lib. Etymolog. (VIII. cap. IV.) Pharisæi, & sadducæi inter se contrarii sunt: nam pharisæi ex Hebræo in Latinum interpretantur divisi, eo quod traditionum, & observationum iustitiam præferunt: unde divisi vocantur a populo quasi per iustitiam. Sadducæi interpretantur iusti: vendicant enim sibi quod non sunt, corporum resurrectionem negant, & animam cum corpore interire prædicant. Hi tantum quinque libros legis recipiunt, Prophetarum vaticinia respuunt. GLOSSA (ord. super his verbis.) Hos ergo qui inter Iudæos maiores videbantur, videns Ioannes ad baptismum suum venire, dixit eis: *Progenies viperarum, quis vobis demonstrabit fugere a ventura ira?* REMIGIUS. Consuetudo Scripturarum est ab imitatione operum nomina imponere, secundum illud Ezech. XVI. „ Pater tuus Amorrhæus: “ sic & isti ab imitatione viperarum, progenies viperarum dicuntur. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. III. in opere imperf. ante medium.) Sicut enim artificiosus medicus si viderit ægrotantis colorem, intelligit speciem passionis; sic Ioannes venientium ad se pharisæorum pravas cogitationes intellexit: forsitan enim apud se cogitaverunt: Imus, & confitemur peccata nostra; nullum laborem nobis imponit; baptizemur, & consequamur indulgentiam peccatorum. Insipientes, numquid facta digestione impuritatis, non est necessaria sumptio medicinæ? Sic multa diligentia necessaria est homini post confessionem, & baptismum, ut vulnus peccatorum perfecte sanetur: ideo dicit, *Progenies viperarum*. Natura enim

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Sive Libro de cura pastorali part. III. in prologo, ut & iterum Lib. XXX. Moral. cap. IV. super Iob XXXIII. „ Quis dedit gallo intelligentiam? “

enim viperarum est, quod statim cum momorderit hominem, currit ad aquam; quam si non invenerit, moritur; ideo istos dicebat progeniem viperarum, quia peccata mortifera committentes currebant ad baptismum, ut sicut viperæ, per aquam tantum pericula mortis evaderent. Item viperarum natura est rumpere viscera matrum suarum, & sic nasci. Quoniam ergo Iudæi assidue persequentes Prophetas corruperunt matrem suam synagogam, ideo progenies viperarum nuncupantur. Item viperæ a foris speciosæ sunt, & quasi pictæ, intus autem veneno repletæ; ita & isti pulchritudinem sanctitatis ostendebant in vultu. REMIGIUS. Cum ergo dicitur, *Quis demonstrabit vobis fugere a ventura ira*? subauditur, nisi Deus. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. VII. in opere imperf.) Vel *quis vobis demonstravit*? Num Esaias Propheta? Absit: si enim ipse vos docuisset, non spem in aqua poneretis tantum, sed etiam in operibus bonis: ille enim dicit cap. I. „ Lavamini, & mundi estote; auferte nequitiam ab animabus vestris, discite bene facere." Numquid etiam David dicens Psalm. l. „ Lavabis me, & super nivem dealbabor?" Absit: ille enim sic dicit postea: „ Sacrificium Deo spiritus contribulatus." Si ergo essetis discipuli David, cum gemitu ad baptismum veniretis. REMIGIUS. Si vero *quis demonstrabit* sub futuro legatur tempore, hic est sensus: Quis doctor, quis prædicator dabit vobis consilium ut possitis evadere iram æternæ damnationis? AUGUSTINUS in Lib. de Civ. Dei (IX. cap. V. in fine.) Deus autem propter quamdam operum similitudinem, non propter affectionum infirmitatem, secundum Scripturas, irascitur, nec tamen ulla passione turbatur: hoc enim verbum, vindictæ usurpavit effectus, non ille turbulentus affectus. a Si ergo vultis effugere, *facite dignum fructum pœnitentiæ*. GREGORIUS in hom. (XX. in Evang. ante fin. aliquantulum.) In quibus verbis notandum est, quod non solum fructus pœnitentiæ, sed dignos pœnitentiæ admonet esse faciendos. Sciendum enim est, quia quisquis illicita nulla commisit, huic iure conceditur ut licitis utatur; at si quis in culpam lapsus est, tanto a se debet licita abscindere, quanto se meminit & illicita perpetrasse. Uniuscuiusque ergo conscientia convenitur, ut tanto maiora quærat bonorum operum lucra per pœnitentiam, quanto graviora sibi intulerit damna per culpam. Sed Iudæi de generis nobilitate gloriantes, idcirco se agnoscere peccatores nolebant, quia de Abrahæ stirpe descenderant; & ideo eis recte dicitur: *Et ne velitis dicere intra vos: Patrem habemus Abraham*. CHRYSOSTOMUS in hom. (X.) Hæc autem dixit, non prohibens illos dicere ex illo se esse; sed prohibet in hoc confidere, virtuti animæ non insistentes. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. III. in opere imperf. circa medium.) Quid enim prodest ei quem sordidant mores, generatio clara? Aut quid nocet illi generatio vilis, quem mores adornant? Melius est enim alicui ut in eo glorientur parentes, quia talem filium habent, quam ut ipse in parentibus glorietur. Sic & vos nolite gloriari dicentes, quia patrem habemus Abraham; sed magis erubescite, quia filii estis eius, & sanctitatis eius non estis heredes. De adulterio enim natus videtur qui non assimilat patrem. Parentum igitur gloriam excludit, dicens: *Et ne velitis dicere*. RABANUS. Quia ergo præco veritatis ad dignum pœnitentiæ fructum faciendum eos incitare volebat, ad humilitatem provocabat, sine qua nullus pœnitere potest; subdens: *Dico enim vobis quoniam potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ*. REMIGIUS. Fertur, quod in eo loco prædicavit Ioannes circa Iordanem ubi iubente Deo duodecim lapides de medio alveo Iordanis sublati positi sunt. Potuit ergo fieri ut hos demonstrando diceret, *De lapidibus istis*. HIERONYMUS (super illud, *Potens est Deus*.) In quo Dei indicat potentiam, quod qui de nihilo cuncta fecerat, posset & de saxis durissimis populum procreare. GLOSSA. (a) Prima enim sunt rudimenta fidei credere Deum posse quicquid voluerit. (2) CHRYSOSTOMUS in ho. Ex lapidibus autem generari homines, simile est ei quod ex Sara processit Isaac: unde & Propheta dicit (Esai. LI.) „ Aspicite ad petram de qua excisi estis." Huius igitur prophetiæ eos memores faciens, monstrat quod possibile est nunc etiam simile fieri. RABANUS. Vel aliter. Lapidum

(1) *Al.* Propria. (2) *P. Nicolai omitt's indicem Crysostomi.*

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a GLOSSA, interlin.

pidum nomine gentes significatæ sunt, quæ lapides coluerunt. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. III. in opere imperf.) Item lapis durus est ad opus; sed cum factum fuerit opus ex eo, deficere nescit; sic & gentes cum difficultate crediderunt quidem, tamen credentes permanent in æternum in fide. HIERONYMUS (super illud, *Potens est*.) Lege Ezechielem (cap. VI.), „Auferam (inquit) a vobis cor lapideum, „ & dabo vobis cor carneum. " In lapide duritia, in carne mollitudo monstratur. RABANUS. De lapidibus ergo filii Abrahæ suscitati sunt: qui a dum gentiles in Abrahæ semine, idest in Christo, crediderunt, eius filii facti sunt cuius semini sunt uniti.

Sequitur: *Iam enim securis ad radicem arboris posita est*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. I. in opere imperf.) Securis est acutissima ira consummationis, quæ totum præcisura est mundum. Sed si posita est, quare non præcidit? Quia rationabiles sunt arbores, & in potestate habent facere bonum, aut non facere: ut videntes ad radices suas positam esse securim, timeant, & faciant fructum. Ergo denuntiatio iræ, quod est securis positio, etsi in malis nihil agat, tamen a malis segregat bonos. HIERONYMUS. Vel securis est prædicatio Evangelii, iuxta Hieremiam qui (cap. XXIII.) verbum Domini comparat securi cædenti petram. GREGORIUS in hom. (XX. circa med.) Vel securis est Redemptor noster, qui velut ex manubrio, & ferro, ex divinitate constans, & humanitate, tenetur ex humanitate, sed incidit ex divinitate: quæ videlicet securis ad radicem arboris posita est, quia etsi per patientiam expectat, videtur tamen quid factura est. *Omnis enim arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur*: quia unusquisque perversus paratam citius gehennæ concremationem invenit qui hic fructum boni operis facere contemnit. Securim autem non iuxta ramos positam, sed ad radicem dicit: cum enim malorum filii tolluntur, rami infructuosæ arboris abscinduntur; cum vero tota simul progenies cum parente tollitur, infructuosa arbor a radice abscissa est, ne remaneat unde prava iterum soboles succrescat. CHRYSOSTOMUS in hom. (XI.) Cum autem dicit, *Omnis*, excludit primatum, quod est a nobilitate; quasi dicat: Etsi nepos fueris Abrahæ, sustinebis pœnam sine fructu manens. RABANUS (super illud, *Arbor quæ non facit fructum*.) Quatuor autem sunt species arborum: quarum una tota est arida, cui assimilantur pagani; altera viridis, sed sine fructu, cui assimilantur hypocritæ; tertia viridis, & fructuosa, sed venenosa, cui assimilantur hæretici; quarta viridis est, & fructum bonum gignit, cui assimilantur viri catholici. GREGORIUS in hom. (XX. circa med.) Igitur omnis arbor non faciens fructum bonum excidetur, & in ignem mittetur: quia paratam gehennæ concremationem invenit qui hic boni operis fructum facere contemnit.

(c) GLOSSA *a*. Quia in præcedentibus verbis Ioannes explicaverat quod supra summarie de agenda pœnitentia prædicavit, restabat ut etiam distinctius prædicaret quod de regni cælorum appropinquatione iam dixerat: ideo dixit: *Ego quidem baptizo vos in aqua in pœnitentiam*. GREGORIUS in hom. (super Evang.) Ioannes non in spiritu, sed in aqua baptizat, quia peccata solvere non valebat: corpora quidem per aquam lavat, sed tamen animas per veniam non lavat. CHRYSOSTOMUS in hom. (X. in Matth. aliquantulum a princ.) Cum enim nondum esset oblata hostia, neque peccatum solutum esset, nec Spiritus descendisset in aquam, qualiter fieret remissio peccatorum? Sed quia Iudæi nequaquam propria sentiebant peccata, & hoc erat eis causa malorum, advenit Ioannes in cognitionem eos ducens propriorum peccatorum, pœnitentiam memorando. GREGORIUS in hom. (VII. in Evang. par. ante med.) Cur ergo baptizat qui peccata non relaxat, nisi ut præcursionis suæ ordinem servans, qui nasciturum nascendo prævenerat, baptizaturum quoque Dominum baptizando præveniret? CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. III. in opere imperf. a med. illius.) Vel missus erat Ioannes ad baptizandum, ut ad baptismum venientibus præsentiam Filii Dei in corpore prædicaret, sicut ipse testatur alibi dicens (Ioan. I.) „Ut manifestetur in Israel, ideo ego veni in aqua „ baptizare. " AUGUSTINUS super Ioannem (tract. IV. a med. & tract. V.) Vel

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nihil tale in Glossa quæ nunc extat, nec in Anselmo, cum quo sæpe Glossam ipsam confundit: nec occurrit alibi.

Vel ideo baptizat quia oportebat baptizari Christum. Sed quare non solus ipse baptizatus est a Ioanne, si ad hoc missus erat Ioannes per quem baptizaretur Christus? Quia si solus Dominus baptizatus esset baptismate Ioannis, non deessent qui putarent baptismum Ioannis maiorem esse quam baptismum Christi, usque adeo ut solus Christus eo baptizari meruisset. RABANUS (super illud, *Ego baptizo vos aqua*.) Vel ideo baptizat ut pœnitentes hoc signaculo ab impœnitentibus secernendo, ad baptismum dirigat Christi. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. III. in opere imperf.) Quia ergo propter Christum baptizabat, ideo ad ipsum venientibus, Christum prædicat appariturum, & eminentiam potestatis eius annuntiat, dicens: *Qui autem post me venturus est, fortior me est*. REMIGIUS. Sciendum est autem, quod quinque modis venit Christus post Ioannem, nascendo, prædicando, baptizando, moriendo, & ad inferos descendendo. Et pulchre Dominus dicitur fortior Ioanne, quia ille purus homo, hic vero Deus & homo. RABANUS. Ac si Ioannes dicat: Ego quidem fortis sum ad pœnitentiam invitando, ille peccata remittendo; ego regnum cælorum prædicando, ille donando; ego in aqua baptizando, ille in spiritu. CHRYSOSTOMUS in hom. (XI. a med. illius.) Cum autem audieris, *Quia fortior me est*, ne æstimes secundum comparationem me hoc dicere: neque enim inter servos illius ordinari sum dignus, ut vilissimam ministerii susciperem particulam: unde subdit: *Cuius non sum dignus calceamenta portare*. HILARIUS (can. II. in Matth. a med.) Apostolis utique circumferendæ prædicationis gloriam derelinquens, quibus speciosis pedibus pacem Dei erat debitum nuntiare. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. III. in opere imperf. post med.) Vel per pedes Christi intelligere possumus Christianos, præcipue Apostolos, ceterosque prædicatores, inter quos erat Ioannes Baptista: calceamenta autem sunt infirmitates quibus operit prædicatores. Hæc ergo calceamenta Christi omnes prædicatores portant; & Ioannes etiam portabat; sed se dignum non esse portare pronuntiat, ut maiorem ostenderet gratiam Christi meritis suis. HIERONYMUS (super illud, *Cuius non sum dignus*.) In alio Evangelio ait (Ioan. I.) „ Cuius non sum dignus sol„ vere corrigiam calceamenti. “ Hic humilitas, ibi ministerium demonstratur: quia Christus cum sponsus sit, & Ioannes non mereatur sponsi corrigiam solvere, ne vocetur domus eius, iuxta legem Moysi, & exemplum Ruth, domus discalceati. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. III. in opere imperf.) Quia vero nemo potest dare dignius beneficium quam ipse est, nec facere alterum quod ipse non est; recte subdit: *Ille vos baptizabit in Spiritu sancto, & igni*. Ioannes quidem cum sit corporalis, spiritualem baptismum dare non potest; sed baptizat in aqua, quæ corpus est; & ideo corpus cum corpore baptizat. Christus autem spiritus est, quia Deus est. Spiritus etiam sanctus, spiritus est; anima quoque spiritus est: ideo spiritus cum spiritu spiritum nostrum baptizat. Baptismus autem spiritus proficit, quia ingrediens spiritus circumplectitur animam, & quasi muro quodam inexpugnabili circuit eam, & non permittit ut carnales concupiscentiæ prævaleant contra eam. Non quidem facit ut caro non concupiscat; sed tenet animam ut ei non consentiat. Et quoniam Christus iudex est, baptizat in igne, idest in tentationibus; in igne autem baptizare non potest homo purus. Ille enim tentandi habet licentiam qui remunerandi habet potestatem. Hic autem baptismus tribulationis, idest ignis, comburit carnem, ut non germinet concupiscentias: nam caro spirituales quidem pœnas non timet, sed carnales. Ideo ergo Dominus super servos suos carnales tribulationes mittit, ut timens angustias suas caro non concupiscat malum. Vides ergo quia spiritus repellit concupiscentias, & prævalere non sinit; ignis autem ipsas concupiscentiarum radices comburit. HIERONYMUS (super illud, *Ipse vos baptizabit*.) Vel *in Spiritu sancto, & igni*: quia ignis est Spiritus sanctus, quo descendente, sedit quasi ignis super linguas credentium. Et impletus est sermo Domini dicens Luc. XII. „ Ignem veni mittere in „ terram: “ sive quia in præsenti spiritu baptizamur, & in futuro igni, secundum illud Apostoli I. Corinth. III. „ Uniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit. “ CHRYSOSTOMUS in hom. (XI. in Matth. circa med.) Non autem dicit, Dabit vobis Spiritum sanctum; sed *Baptizabit vos in Spiritu sancto*, copiam gratiæ metaphorice ostendens. Per hoc etiam monstratur quod sola voluntate etiam in fide indiget ad iustificandum, non laboribus, & sudoribus: & sicut facile est baptizari, ita facile est per eum transmutari, & fieri meliores. In igne vero vehementiam gratiæ, quæ vinci non

non possit, demonstrat; & ut intelligatur quod similes antiquis, & magnis Prophetis repente suos faciat: propter hoc enim ignis meminit, quia plures visionum prophetalium per ignem apparuerunt. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. III. in opere imperf. a med. illius.) Patet ergo quod baptismus Christi non solvit Ioannis baptismum, sed in se inclusit: qui enim baptizatur in nomine Christi, utrumque baptismum habet, & aquæ, & spiritus: quia Christus & spiritus erat, & corpus suscepit, ut & corporale, & spirituale baptisma daret. Ioannis autem baptismus non includit in se baptismum Christi, quia quod minus est, maius in se includere non potest. Ideo Apostolus cum invenisset quosdam Ephesios, Ioannis baptismate baptizatos, iterum baptizavit eos in nomine Christi, quia in spiritu non erant baptizati: quoniam & Christus iterum baptizavit eos qui a Ioanne fuerant baptizati; sicut sermo Ioannis demonstrat, dicens: *Ego vos baptizo in aqua; ille vos baptizabit in spiritu*. Nec videbatur iterum baptizare, sed semel: quia enim amplius erat baptisma Christi quam Ioannis, novum dabatur, & non iteratum. HILARIUS (can. II. in Matth. a medio.) Salutis igitur nostræ, & iudicii tempus designat in Domino, dicens: *Baptizabit vos in Spiritu sancto, & igni*: quia baptizatis in Spiritu sancto reliquum sit consummari ignem iudicii: unde subditur: *Cuius ventilabrum in manu sua*. RABANUS (super illud, *Cuius ventilabrum*.) Per ventilabrum, idest (1) palam discretio iusti examinis designatur, quod habet Dominus in manu, idest in potestate, quia (Ioan. v.) „ Pater omne iudicium „ dedit Filio. "

Sequitur: *Et permundabit aream suam*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. III. in opere imperf.) Area, idest Ecclesia; horreum vero regnum cæleste; ager autem hic mundus. Mittens ergo Dominus Apostolos, ceterosque doctores quasi messores, præcidit omnes Gentes de mundo, & in aream Ecclesiæ congregavit. Hic ergo triturandi sumus, hic ventilandi: omnes enim homines in rebus carnalibus delectantur, sicut grana in palea. Sed qui fidelis est, & boni cordis habet medullam, mox ut leviter tribulatus fuerit, negligens carnalia currit ad Dominum; si autem modicæ fidei fuerit, vix cum grandi tribulatione; qui autem omnino infidelis est, & vacuus, quantumcumque tribulatus fuerit, non transit ad Deum. Triticum autem cum primum trituratum fuerit, iacet cum paleis in uno loco confusum; postea autem ventilatur ut separetur: sic & in una Ecclesia fideles cum infidelibus habentur commixti; ideo movetur persecutio quasi ventus, ut ventilabro Christi iactati, qui iam disiuncti fuerant actibus, separentur & locis. Et vide quia non dixit, Mundabit aream suam; sed *permundabit*: necesse est enim ut diversis modis tentetur Ecclesia, donec permundetur. Et primum quidem ventilaverunt illam Iudæi, deinde Gentiles, modo hæretici, postmodum perventilabit Antichristus. Sicut enim quando modica est aura, non permundatur tota tritici massa; sed leviores paleæ iactantur, graviores autem remanent: sic & modo modico flatu tentationis sufflante pessimi homines recedunt, Si autem surrexerit maior tempestas, etiam illi qui videntur esse stabiles, sunt exituri. Ideo necessaria est tentatio maior, ut permundetur Ecclesia. REMIGIUS. Hanc etiam aream, scilicet Ecclesiam, Dominus mundat in hac vita, cum vel per iudicium sacerdotum mali de Ecclesia tolluntur, vel per mortem de hac vita abscinduntur. RABANUS (super illud, *Cuius ventilabrum*.) Universaliter autem areæ purgatio in fine perficietur, quando mittet Angelos suos Filius hominis, & colliget de regno suo omnia scandala. GREGORIUS XXXIV. Mor. (cap. III. super illud „ Mittet contra eum fulmina: " in novis exemplaribus est cap. v. a med.) Nam post trituram vitæ præsentis, in qua nunc triticum sub paleis gemit, ita illo extremi iudicii ventilabro triticum paleaque discernitur, ut nec in tritici horreum paleæ transeant, nec in palearum ignem horrei grana dilabantur: & hoc est quod sequitur: *Et congregabit triticum suum in horreum; paleas autem comburet igni inextinguibili*. HILARIUS (can. II. in Matth. a med.) Triticum suum, perfectos scilicet credentium fructus, dicit cælestibus horreis recondendum, paleas vero infructuosorum hominum inanitatem. RABANUS (super illud, *Paleas comburet igni inextinguibili*.) Verum hoc inter paleas & zizania distat, quod paleæ non alio quam triticorum semine prodeunt, zizania vero de diverso. Paleæ ergo sunt qui fidei sacramentis imbuuntur, sed solidi non sunt; zizania vero qui & opere, & professione secernuntur a bonorum for-

(1) Al. palam,

forte. REMIGIUS *a*. Ignis autem inextinguibilis dicitur pœna æternæ damnationis: sive quia quos semel suscepit, numquam extinguit, sed semper cruciat; sive ad differentiam ignis purgatorii, qui ad tempus accenditur, & extinguitur. AUGUSTINUS de Concord. Evang. (Lib. II. cap. XII. a med.) Si autem quæritur quæ verba potius Ioannes Baptista dixerit, utrum quæ Matthæus, an quæ Lucas, an quæ Marcus eum dixisse commemorat; nullo modo hic laborandum esse iudicat qui prudenter intelligit ipsas sententias esse necessarias cognoscendæ veritati, quibuslibet verbis fuerint explicatæ. Et in hoc apparet (1) non debere nos arbitrari mentiri quemquam, si pluribus reminiscentibus rem, quam audierunt, vel viderunt, non eodem modo, atque eisdem verbis eadem res fuerit indicata. Quisquis artem dicit Evangelistis per Spiritus sancti potentiam hoc potuisse concedi ut nec in genere verborum, nec in ordine, nec in numero discreparent, non intelligit quanto amplius Evangelistarum excellit auctoritas, tanto magis per eos fuisse firmandam ceterorum hominum (2) vera loquentium securitatem. Quod autem alius dixit, *Cuius non sum dignus calceamenta portare*; alius vero (Marc. I.) „ Calcea- „ menti corrigiam solvere; " non verbis tantum, sed & re ipsa videtur aliud esse. Merito ergo quæri potest quid horum Ioannes dixerit. Verum (3) enim videtur narrasse qui hoc potuit narrare quod ille dixit; qui autem aliud, etsi non est mentitus certe, vel oblitus, aliquid pro alio dixisse putabitur. Omnem autem falsitatem abesse ab Evangelistis decet, non solum eam quæ mentiendo (4) promitur, sed etiam eam quæ obliviscendo. Ita si ad rem pertinet aliquid aliud intelligere, ex utroque dictorum recte existimandum est, Ioannem utrumque dixisse, sive aliud alio tempore, sive confestim. Si autem nihil intendit Ioannes cum de calceamentis Domini diceret, nisi excellentiam eius, & suam humilitatem; quodlibet dictorum dixerit, eamdem tamen sententiam tenuit, quisquis etiam verbis suis per calceamentorum commemorationem eamdem significationem humilitatis expressit: unde ab eadem voluntate non aberravit. Utilis ergo modus, & memoriæ commendandus, non esse mendacium cum quisque voluntatem eius explicat de quo aliquid narrat, etiam dicens aliquid aliud quod ille non dixit; voluntatem tamen suam explicavit eamdem quam & ille cuius verba commemorat. Ita enim salubriter dicimus nihil aliud esse quærendum quam quid velit ille qui loquitur.

(f) GLOSSA *b*. (interlinearis sup. illud, *Tunc venit Iesus a Galilaa*.) Postquam prædicatione sui præcursoris Christus mundo prænuntiatus est, tandem qui diu latuerat, hominibus se manifestare voluit: unde dicitur: *Tunc venit Iesus a Galilaa in Iordanem ad Ioannem, ut baptizaretur ab eo*. REMIGIUS. Est sciendum, quod in his verbis describuntur personæ, loca, tempus, & officium. Tempus cum dicit, *Tunc*. RABANUS. Quando scilicet tricenarius erat: in quo ostendit nullum vel sacerdotem, vel prædicatorem debere institui, nisi sit perfectæ ætatis. Ioseph tricenarius regimen AEgypti suscepit; David ea ætate regnum inchoavit; Ezechiel sub eodem tempore Prophetiam promeruit. CHRYSOSTOMUS in hom. (X.) Quia etiam post baptismum hunc legem cessare oportebat, hac ætate ad baptismum venit, qui potest omnia peccata suscipere, ut lege servata nullus dicat, quia ideo eam solvit, quia implere non potuit. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. IV. in op. imperf. sub initio.) Tunc etiam, scilicet quando Ioannes prædicaverat, *Pœnitentiam agite*, ut confirmaret prædicationem ipsius, & ut testimonium acciperet a Ioanne. Sicut autem cum processerit lucifer, lux solis non expectat occasum luciferi; sed eo procedente egreditur, & suo lumine obscurat illius candorem: sic & Christus non expectavit ut cursum suum Ioannes impleret; sed adhuc eo docente apparuit. REMIGIUS. Personæ ponuntur, cum dicit, *Venit Iesus ad Ioannem*; idest, Deus ad hominem, Dominus ad servum, Rex ad militem, lux ad lucernam. Loca designantur, cum dicit: *A Galilaa in Iordanem*. Galilæa enim transmigratio interpretatur. Quicumque ergo vult ba-

 pti-

(1) *Al.* non debere eos arbitrari mentiri, quamquam si pluribus &c. (2) *Al.* veram. (3) *Al.* etiam. (4) *Al.* promittitur.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Tale aliquid Rabanus insinuat, nisi quod ait inextinguibilem ignem, vel æternum vocari *ad differentiam sacratissimi ignis, quo electos Dei baptizandos prænisit*. *b* Vel potius Anselmus, pro quo citari Glossa in hoc opere solet: nec hoc in Glossa extat.

ptizari, transmigret de vitiis ad virtutes, & veniendo ad baptismum se humiliet: Iordanis enim interpretatur descensus. AUGUSTINUS *a* (in serm. de Epiphania.) Multa autem mirabilia in hoc flumine sæpius facta esse Scriptura sancta commemorat inter cetera dicens (Psal. CXIII.) „ Iordanis conversus est retrorsum: “ antea quidem retrorsum aquæ conversæ fuerant, modo retrorsum peccata conversa sunt: sicut etiam Elias in Iordane divisionem fecit aquarum, & Christus (1) Dominus in eodem Iordane separationem operatus est peccatorum. REMIGIUS. Officium designatur cum sequitur, *Ut baptizaretur ab eo*. CRYSOSTOMUS super Matth. (hom. IV. in opere imperf.) Non ut ipse remissionem peccatorum acciperet per baptismum, sed ut sanctificatas aquas relinqueret postmodum baptizandis. AUGUSTINUS *b*. (Priora verba habentur in serm. 1. infra octavam Epiph.) Salvator enim iden baptizari voluit, non ut sibi munditiam acquireret, sed ut nobis fluenta mundaret. Ex quo ipse in aquam demergitur, ex eo omnium peccata abluit aqua. Nec mirum quod aquam, hoc est substantiam corporalem, ad purificandam animam dicimus pervenire: pervenit plane, & penetrat conscientiæ universa latibula. Quamvis enim ipsa sit subtilis, & tenuis, benedictione tamen Christi facta subtilior, occultas vitæ causas, ac secreta mentis subtiliore rore pertransit. (2) Subtilior enim est benedictionum cursus quam aquarum meatus. Unde quæ de Salvatoris baptismate benedictio fluxit, tamquam fluvius spiritalis, omnium gurgitum tractus, universorum fontium venas implevit. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. IV. in oper. imperf.) Ad hoc autem ad baptismum venit, ut qui humanam suscepit naturam, totum humanæ naturæ inveniatur implesse mysterium: nam quamvis ipse non erat peccator, tamen naturam suscepit peccatricem. Propterea etsi pro se baptismate non egebat, tamen in aliis carnalis natura opus habebat. AUGUSTINUS *c* in serm. de Epiph. Item ideo baptizari voluit, quia voluit facere quod faciendum omnibus imperabat, ut bonus magister doctrinam suam non tam verbis insinuaret, quam actibus exerceret. AUGUSTINUS super Ioannem (tract. V.) Hinc ergo dignatus est a Ioanne baptizari, ut cognoscerent servi quanta alacritate debeant currere ad baptisma Domini, quando ipse non dedignatus est accipere baptisma servi. HIERONYMUS (super illud, *Venit Iesus*.) Item baptizari voluit, ut baptismate suo, Ioannis baptisma comprobaret. CHRYSOSTOMUS in homil. (XII. in init.) Quia vero baptismus pœnitentiæ erat, & in demonstrationem delictorũ inducebatur, ne aliquis æstimaret quod hac ratione Christus ad Iordanem venit, iden venienti dixit: *Ego a te debeo baptizari; & tu venis ad me?* quasi dicat: CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. IV. operis imperf. parum a principio) Ut tu me baptizes, est idonea ratio, ut iustus efficiar, & dignus cælo; ut autem ego te baptizem, quæ est ratio? Omne bonum de cælo descendit in terram, non de terra ascendit in celum. HILARIUS. (can. II. a medio.) Denique a Ioanne baptizari prohibetur ut Deus; & ita in se fieri oportere ut homo docet: unde sequitur: *Respondens autem Iesus dixit ei: Sine modo*. HIERONYMUS (super illud, *Sine modo*.) Pulchre dixit, *Modo*, ut ostenderet Christum in aqua a Ioanne, Ioannem a Christo in spiritu baptizandum. Sive aliter. *Sine modo*, ut qui formam servi assumpsi, expleam & humilitatem eius; alioquin scito te in die iudicii meo esse baptismate baptizandum. Vel *sine modo*, ut dicat Dominus: Habeo & aliud baptisma, quo & baptizandus sum. Tu me baptizas in aqua, ut ego te baptizem pro me in sanguine tuo. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. IV. in opere imperf. ante med.) In quo etiam ostendit quia postea Christus baptizavit Ioannem; quamvis etiam in apocryphis libris hoc manifeste scriptum sit. Sed *modo sine* ut iustitiam baptismatis non verbis, sed factis adimpleam; prius suscipiam, postea prædicabo: unde sequitur: *Sic enim decet nos omnem implere iustitiam*: ubi non hoc (3) significat, ut si fuerit baptizatus, adim-

(1) *Al. omittitur* Dominus. (2) *Al.* Subtilior enim benedictionem cursus. (3) *Al.* signatur.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

(a) Immo potius Ambrosius in serm. XV. qui est IV. de Epiphania, versus finem: nec in recenti Augustini editione sermo ille habetur, quamvis in aliquibus extiterit. *b* Quo ad priora tamen verba serm. 1. in dom. infra oct. Epiph. ubi tamen insinuatur pars aliqua ultimæ appendicis, textu paululum immutato. Reliqua vero partim ex Ambrosio colliguntur in prædicto serm. partim non occurrunt. *c* Immo Ambrosius, ut supra, sed serm. XVII. qui de baptismo Christi prænotatur, in oct. Epiph. nec in editione August. recenti extat, etsi aliter indicetur serm. 1. de Epiph. his verbis: *Quod facere voluit, prior in se fecit*.

impleat omnem iustitiam; sed *sic* idest, quemadmodum baptismatis iustitiam prius factis implevit, postea prædicavit; sic & omnem aliam iustitiam, secundum illud Act. 1. „ Cœpit Iesus facere, & docere." Aut ita. *Sic oportet nos implere omnem iustitiam* baptismi, idest secundum dispensationem humanæ naturæ: (1) sic enim implevit iustitiam nascendi, crescendi, & similium. HILARIUS (can. II. in Matth.) Erat & per eum omnis implenda iustitia, per quem solum lex poterat impleri. HIERONYMUS (super illud, *Sic decet nos*.) Non autem addit iustitiam legis, sive naturæ, ut utrumque intelligamus. REMIGIUS. Vel sic. *Decet nos implere omnem iustitiam*; idest, ostendere exemplum omnis implendæ iustitiæ in baptismo, sine quo non aperitur aditus regni cælestis. Vel etiam discant superbi exemplum humilitatis, ut non dedignentur baptizari ab humilibus membris (2) meis, dum viderint me baptizatum a te Ioanne servo meo. Illa autem est vera humilitas quam comes obedientia sequitur: unde subditur, *Tunc dimisit eum*; idest, ad ultimum assensum præbuit, ut baptizaret eum.

(g) AUGUSTINUS a in serm. de Epiph. Quia, ut dictum est, cum Salvator noster abluitur, iam (3) tunc in nostrum baptismum tota aqua mundatur, ut secuturis postmodum populis, lavacri gratia ministretur. Oportuit etiam Christi baptismo ea designari, quæ per baptismum consequuntur fideles: unde dicitur: *Baptizatus autem Iesus, confestim ascendit de aqua*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. IV. operis imperf. ante med.) Factum Christi ad mysterium pertinet omnium qui postmodum fuerant baptizandi; & ideo dixit, *Confestim*, & non dixit simpliciter, *Ascendit*: quia omnes qui digne baptizantur in Christo, confestim de aqua ascendunt; idest, proficiunt ad virtutes, & ad dignitatem sublevantur cælestem: qui enim in aquam ingressi fuerant carnales, & filii Adæ peccatores, confestim de aqua ascendunt spiritales filii Dei facti. Si autem quidam ex sua culpa nihil proficiunt baptizati, quid ad baptismum? RABANUS. Quia ergo nobis Dominus sui corporis (4) intinctu baptismi lavacrum (5) dedicavit, nobis quoque post acceptum baptisma cæli aditum patere, & Spiritum sanctum dari demonstravit: unde sequitur: *Et aperti sunt ei cæli*. HIERONYMUS (in calce Com. in III. cap. Matth.) Non reseratione (6) elementorum, sed spiritualibus oculis; sicut & Ezechiel in principio voluminis sui apertos esse commemorat. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. IV. oper. imperf. circa medium.) Si enim ipsa creatura (7) cælorum rupta fuisset, non dixisset, *Aperti sunt ei*: quia quod corporaliter aperitur, omnibus est apertum. Sed dicet aliquis: Quid enim? Ante oculos Filii Dei clausi fuerant cæli, qui etiam in terra constitutus erat in cælo? Sed sciendum, quod sicut secundum dispensationem humanam baptizatus est, sic secundum humanam dispensationem aperti sunt ei cæli; secundum autem naturam divinam erat in cælis. AUGUSTINUS. Sed numquid tunc primo aperti sunt ei cæli etiam secundum humanam naturam? Fides enim Ecclesiæ & credit, & tenet quod non minus aperti sunt ei cæli ante quam post. Ideo ergo dicitur, quod aperti sunt ei cæli, quia omnibus renatis aperitur ianua regni cælestis. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. IV. oper. imperf.) Forte enim erant invisibilia quædam obstacula prius, quibus obsistentibus animæ defunctorum non poterant introire cælos. Nullam enim animam ante Christum arbitror ascendisse in cælum ex quo peccavit Adam, & clausi sunt celi. Sed ecce baptizato Christo aperti sunt tantum; postquam vero tyrannum vicit per crucem, quia non erant necessariæ portæ celo numquam claudendo, non dicunt Angeli, Aperite portas, iam enim erant apertæ; sed (Psal. XXIII.) „ Tollite portas." Vel (8) baptizatis aperiuntur celi, & vident ea quæ sunt in cælo, non carnalibus oculis videndo, sed spiritualibus fidei credendo. Aut ita. Celi sunt Scripturæ divinæ; quas omnes legunt, non tamen omnes intelligunt, nisi qui fuerint sic baptizati ut accipiant Spiritum sanctum. Unde & Apostolis pri-

(1) *Al.* sicut. (2) *Al. deest* meis. (3) *Al.* nunc. (4) *Al.* instinctu. (5) *Al.* dedicavit nobis quam prius acceptum baptisma cæli aditum patere, & Spiritum sanctum demonstravit. (6) *Al.* occultorum. (7) *Al. deest* cælorum. (8) *Al.* in baptizatis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Immo iterum Ambrosius, ut supra, in eodem serm. XVII. post medium; non sic tamen expresse quo ad posteriorem appendicem, nec per modum redditionis causæ quoad priorem.

primitus erant clausæ Scripturæ Prophetarum; sed accepto Spiritu sancto, referatæ sunt eis omnes Scripturæ. Tamen quocumque modo intelligatur, cœli aperti sunt ei, idest omnibus propter eum: sicut si Imperator alicui pro alio petenti dicat: Hoc beneficium non illi do, sed tibi; idest, propter te illi. GLOSSA. Vel tantus splendor circumfulsit Christum in baptismo ut empyreum videretur cœlum referatum esse. CHRYSOSTOMUS in hom. (XII. parum ante med.) Si autem tu non vides, non incredulus sis: etenim in principiis spiritualium rerum semper sensibiles apparent visiones, propter illos qui nullam intelligentiam incorporalis naturæ suscipere possunt, ut si postea non fiat, ex his quæ semel facta sunt, recipiant fidem. REMIGIUS. Sicut autem omnibus per baptismum renatis aperitur ianua regni cœlestis, ita omnes in baptismate accipiunt dona Spiritus sancti: ideo subditur: *Et vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam, & venientem super se.* AUGUSTINUS in serm. de Epiph. (dominica infra oct. Epiph. & est serm. de temp. XXXVI.) Christus enim postquam natus est hominibus, renascitur sacramentis; ut quemadmodum tunc eum miramur incorrupta matre progenitum, ita & nunc suscipiamus illum pura unda submersum. Filium enim genuit mater, & casta est; Christum lavit unda, & sancta est. Denique Spiritus sanctus, qui tunc illi in utero affuit, modo eum in gurgite circumfulsit; qui tunc Mariam castificavit, nunc fluenta sanctificat. Unde dicit: *Et vidit Spiritum Dei descendentem.* CRYSOSTOMUS super Matth. (hom. IV. in opere imperf. non procul a fin.) Ideo autem Spiritus sanctus speciem columbæ suscepit, quoniam præ omnibus animalibus hæc cultrix est caritatis. Omnes autem iustitiæ species, quas habent servi Dei in veritate, possunt habere servi diaboli in simulatione; solam autem caritatem sancti Spiritus non potest immundus spiritus imitari. Ideo ergo hanc privatam speciem caritatis sibi servavit Spiritus sanctus, quia per (1) nullius testimonium sic cognoscitur ubi est Spiritus sanctus, sicut per gratiam caritatis. RABANUS a. Significantur etiam quatuor virtutes in baptizatis per columbam. Columba enim secus fluenta habitat, ut, viso accipitre, mergat se, & evadat; meliora grana eligit, alienos pullos nutrit, non lacerat rostro, felle caret, in cavernis petræ nidificat, gemitum pro cantu habet: ita & sancti secus divinæ Scripturæ fluenta resident, ut incursum diaboli evadant; sanas sententias quibus pascantur eligunt, non hæreticas; homines qui diaboli fuerunt pulli, idest imitatores, doctrina nutriunt, & exemplo; bonas sententias lacerando non pervertunt hæreticorum (2) more; ira irreconciliabili carent; in plagis mortis Christi, qui petra firma est, nidum ponunt, idest suum refugium, & spem; sicut etiam alii delectantur in cantu, ita ipsi in gemitu pro peccatis. CRYSOSTOMUS in hom. (XII. circa med.) Veteris etiam recordatur historiæ: in diluvio (3) enim apparuit hoc animal, ramum ferens olivæ, & communem orbis tranquillitatem annuntians; quæ omnia typus erant futurorum. Etenim nunc columba apparet, liberatorem nobis demonstrans, & pro ramo olivæ adoptionem generi humano affert. AUGUSTINUS Lib. II. de Trin. (cap. V. & VI.) Est autem in promptu intelligere cur Spiritus sanctus missus dicatur, cum in ipsum Dominum corporali specie velut columba descendit: facta est enim quædam creaturæ species ex tempore, in qua visibiliter ostenderetur Spiritus sanctus. Hæc autem operatio visibiliter expressa, & oculis oblata mortalibus, missio Spiritus sancti dicta est, non ut appareret invisibilis eius substantia, sed ut corda hominum exterioribus visis commota, ad occultam æternitatem converterentur. Non autem sic assumpta est creatura, in qua Spiritus sanctus apparuit, in unitatem scilicet personæ, sicut assumpta est humana illa forma ex Virgine. Neque enim columbam beatificavit Spiritus, aut sibi in personæ suæ unitatem in æternum coniunxit. Proinde, quamquam illa columba Spiritus dicta sit, ut ostenderetur per columbam Spiritum demonstratum, non tamen ita possumus dicere Spiritum sanctum & Deum, & columbam, sicut dicimus Filium & Deum, & hominem; nec sicut dicimus Filium agnum Dei, non solum Ioanne Baptista dicente, sed etiam Ioanne Evangelista videnre agnum occisum in Apocalypsi: illa quippe visio prophetica non est ex-

(1) *Al.* emittitur nullius. (2) *Al.* morte. (3) *Al.* emittitur enim.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Immo Anselmus tantum hoc verborum tenore; quamvis Rabanus non dissimili sensu, sed aliis omnino verbis.

exhibita oculis corporeis per formas corporeas, sed in spiritu per spiritales imagines corporum. De illa vero columba nullus umquam dubitavit quin oculis visa sit; nec sicut dicimus Filium petram (scriptum est enim I. Corinth. x. „ Petra erat Christus") ita possumus dicere Spiritum columbam. Illa enim petra iam erat in creatura, & per actionis modum nuncupata est nomine Christi, quem significabat; non autem sic illa columba, quæ ad hæc tantummodo significanda repente extitit. Magis autem simile hoc mihi videtur flammæ illi quæ in rubo apparuit Moysi, & illi quam populus in eremo sequebatur, & fulguribus ac tonitruis quæ fiebant dum lex daretur in monte. Ad hoc enim rerum illarum corporalis extitit species ut aliquid significaret, atque præteriret. Propter has ergo corporales formas missus dicitur Spiritus sanctus; illæ vero species corporales ad demonstrandum quod opus fuit, ad tempus apparuerunt, & esse postea destiterunt. HIERONYMUS (in fine Com. in cap. III. Matth.) Sedit autem super caput Iesu, ne quis putaret vocem Patris ad Joannem factam, non ad Dominum: unde sequitur, *Et venientem super se*.

(h) AUGUSTINUS in ser. de Epiph. Non enim ut ante per Moysen, aut per Prophetas, nec per typos, aut figuras, venturum in carne Pater Filium docuit; sed palam venisse monstravit, dicens: *Hic est Filius meus*. HILARIUS (can. II. in Matth. prope finem.) Vel ut ex his quæ consummabantur in Christo, cognosceremus post aquæ lavacrum & de cælestibus portis sanctum in nos Spiritum (1) involare, & cælestis nos gloriæ unctione perfundi, & paternæ vocis adoptione filios Dei fieri. HIERONYMUS (in Com. Matth. cap. III. prope finem.) Mysterium autem Trinitatis in baptismate demonstratur. Dominus baptizatur, Spiritus descendit in habitu columbæ, Patris vox Filio testimonium perhibentis auditur. AUGUSTINUS *a* in ser. de Epiph. Nec mirum si in dominico lavacro mysterium non defuit Trinitatis, cum nostrum lavacrum Trinitatis compleat sacramentum. Voluit enim Dominus primo circa se exhibere quod erat postea humano generi præcepturus. AUGUSTINUS de Fide ad Petrum (cap. IX. in initio.) Quamvis autem Pater, & Filius, & Spiritus sanctus sint una natura; firmissime tamen tene tres esse personas; Patremque solum esse qui dixit, *Hic est Filius meus dilectus*; & Filium solum esse super quem illa vox Patris insonuit; & Spiritum sanctum solum esse qui in specie columbæ super Christum baptizatum descendit. AUGUSTINUS IV. de Trin. (cap. XXI.) Hæc autem opera sunt totius Trinitatis, In sua quippe substantia Pater, & Filius, & Spiritus sanctus unum sunt, sine ullis intervallis temporum, vel locorum; in meis autem vocibus separati sunt Pater, Filius, & Spiritus sanctus, nec simul dici poterunt; & in litteris visibilibus sua separatim locorum spatia tenuerunt; (2) quia similitudine utcumque cognoscitur, inseparabilem in seipsa Trinitatem per visibilis creaturæ speciem separabiliter demonstrari. Quod autem solius Patris vox sit, ostenditur ex hoc quod dicit, *Hic est Filius meus*. HILARIUS *b* in Libro de Trin. Non solum nomine contestatus est eum esse Filium, sed proprietate. Multi enim nos filii Dei sumus; sed non talis est hic Filius: hic enim & proprius, & verus est Filius; origine, non adoptione; veritate, non nuncupatione; nativitate, non creatione. AUGUSTINUS super Ioannem (tract. XIV.) Pater autem diligit Filium, sed quomodo pater filium, non quomodo dominus servum, sed quomodo unicum, non quomodo adoptatum: & ideo subditur, *In quo mihi complacui*. REMIGIUS *c*. Vel si ad humanitatem Christi referatur, si legatur, *In quo mihi complacui*, talis est sensus: *In quo mihi complacui*, quia istum solum reperi sine peccato. Si vero legatur, *In quo mihi complacuit*, subauditur, placitum meum constituere, ut per eum agerem quæ agenda sunt; idest, genus humanum redimerem. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. XIV.) Hæc autem verba & alii duo, Marcus, & Lucas, similiter narrant; sed de verbis vocis quæ de cælo facta est, variant locutionem, salva tamen sententia. Quod enim Matthæus ait dictum, *Hic est Filius meus dilectus*, & alii duo dicunt, „Tu „ es Filius meus dilectus, "ad eamdem sententiam explicandam valet: vox enim cælestis unum horum dixit; sed Evangelista ostensten-

(1) *Al.* immolare. (2) *Al.* quia similitudine utrumque.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Sive potius Ambrosius, ut iam supra, serm. xv. qui de festo Epiph. IV. est; sicut & mox quod sub nomine Augustini *de Fide ad Petrum* annotatur, est Fulgentii, ut iam alibi dictum. *b* Nempe Lib. III. super illud Ioan. XVII. *Clarifica Filium tuum*. *c* Similia Rabanus in hunc locum, non in Matth. XII. sicut prius.

ſtendere voluit ad id valere quod dictum eſt, *Hic eſt Filius meus*, ut illis potius qui audiebant indicaretur, quod ipſe eſſet Filius Dei; atque ita dictum referre voluit, „ Tu es Filius meus, “ ac ſi illi diceretur: *Hic eſt Filius meus*. Non enim Chriſto indicabatur quod ſciebat; ſed audiebant qui aderant, propter quos vox facta eſt. Iam vero quod alius dicit, *In quo mihi complacui*; alius, „ In te complacuit mihi: “ ſi quæris quid horum illa voce ſonuerit, quodlibet accipe; dum intelligas eos qui non eamdem locutionem retulerunt, eamdem retuliſſe ſententiam: quod enim Deus in Filio ſibi complacuit, admonetur aliquis ex eo quod dictum eſt, „ In te complacui; “ quod autem in Filio Pater placuerit hominibus, admonetur ex eo quod dictum eſt, „ In te complacuit mihi: “ ſeu intelligatur hoc dictum eſſe ab omnibus Evangeliſtis, tamquam diceretur: In te complacitum meum conſtitui; hoc eſt, implere quod mihi placet.

CAPUT IV.

(a) Tunc Ieſus ductus eſt in deſertum a Spiritu, ut tentaretur a diabolo. Et cum ieiunaſſet quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, poſtea eſuriit.

(b) Et accedens tentator dixit ei: Si Filius Dei es, dic ut lapides iſti panes fiant. Qui reſpondens dixit: Scriptum eſt: Non in ſolo pane vivit homo, ſed in omni verbo quod procedit de ore Dei.

(c) Tunc aſſumpſit eum diabolus in ſanctam civitatem, & ſtatuit eum ſuper pinnaculum templi, & dixit ei: Si Filius Dei es, mitte te deorſum. Scriptum eſt enim: Quia Angelis ſuis mandavit de te, & in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. Ait illi Ieſus rurſum: Scriptum eſt: Non tentabis Dominum Deum tuum.

(d) Iterum aſſumpſit eum diabolus in montem excelſum valde, & oſtendit ei omnia regna mundi, & gloriam eorum, & dixit ei: Hæc omnia tibi dabo, ſi cadens adoraveris me. Tunc dicit ei Ieſus: Vade Satana: ſcriptum eſt enim: Dominum Deum tuum adorabis, & illi ſoli ſervies. Tunc reliquit eum diabolus; & ecce Angeli acceſſerunt, & miniſtrabant ei.

(e) Cum autem audiſſet Ieſus quod Ioannes traditus eſſet, ſeceſſit in Galilæam, & relicta civitate Nazareth, venit, & habitavit in Capharnaum maritima, in finibus Zabulon, & Nephtalim: ut adimpleretur quod dictum eſt per Eſaiam Prophetam: Terra Zabulon, & terra Nephtalim, via maris trans Iordanem Galilææ Gentium. Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam, & ſedentibus in regione umbræ mortis, lux orta eſt eis.

(f) Exinde cœpit Ieſus prædicare, & dicere: Pœnitentiam agite: appropinquabit enim regnum cælorum.

(g) Ambulans autem Ieſus iuxta mare Galilææ, vidit duos fratres, Simonem, qui vocatur Petrus, & Andream fratrem eius mittentes rete in mare: erant enim piſcatores. Et ait illis: Venite poſt me, & faciam vos fieri piſcatores hominum. At illi continuo, relictis retibus, ſecuti ſunt eum. Et procedens inde, vidit alios duos fratres, Iacobum Zebedæi, & Ioannem fratrem eius in navi cum Zebedæo patre eorum, reficientes retia ſua, & vocavit eos. Illi autem ſtatim, relictis retibus, & patre, ſecuti ſunt eum.

(h) Et circuibat Ieſus totam Galilæam, docens in ſynagogis eorum, & prædicans Evangelium regni, & ſanans omnem languorem, & omnem infirmitatem in populo. Et abiit opinio eius in totam Syriam; & obtulerunt ei omnes male habentes, variis languoribus, & tormentis comprehenſos, & qui dæmonia habebant, & lunaticos; & paralyticos; & curavit eos. Et ſecutæ ſunt eum turbæ multæ de Galilæa, & Decapoli, & de Hieroſolymis, & de Iudæa, & de trans Iordanem.

a)) CHRY-

(a) CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. v. in opere imperfect.) Postquam baptizatus est Dominus a Ioanne in aqua, ducitur a Spiritu in desertum, ut baptizaretur igne tentationis: unde dicitur: *Tunc Iesus ductus est in desertum a Spiritu*. *Tunc*, scilicet quando Pater clamavit de cælo, *Hic est Filius meus dilectus*. CHRYSOSTOMUS in homil. (XIII.) Quisquis ergo post baptismum maiores sustines tentationes, non turberis: etenim propter hoc accepisti arma, ut non vaces, sed ut prælieris. Ideo autem tentationem a te Deus non prohibet, primum quidem, ut discas quoniam multo factus es fortior; deinde ut magnitudine donorum non extollaris; tertio ut diabolus experientia cognoscat quod perfecte ab eo abscessisti; quarto ut per hoc fortior reddaris; quinto ut crediti tibi thesauri signum accipias: neque enim diabolus superveniret tibi ad tentandum, nisi te in maiori honore effectum videret. HILARIUS (can. III. in Matth. fere in princ.) In sanctificatis enim maxime diaboli tentamenta grassantur, quia victoria ei est magis optata de sanctis. GREGORIUS in hom. (XVI. in Evang.) Dubitari autem a quibusdam solet a quo spiritu sit ductus Iesus in desertum, propter hoc quod subditur: *Assumpsit eum diabolus in sanctam civitatem*. Sed vere, & absque ulla quæstione convenienter accipitur ut a Spiritu sancto ductus esse credatur, ut illuc eum suus spiritus duceret (1) ubi hunc ad tentandum spiritus malignus invenit. AUGUSTINUS in IV. de Trin. (cap. XIII. ante med.) Cur seipsum quoque tentandum præbuit? Ut ad superandas tentationes mediator esset, non solum per adiutorium, verum etiam per exemplum. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. v. operis imperfect. in initio.) Est autem ductus a Spiritu sancto, non quasi minor maioris præcepto: non enim solum ductus dicitur, qui alicuius potestate ducitur, sed etiam ille qui alicuius rationabili exhortatione placatur: sicut scriptum est de Andrea, quod invenit Simonem fratrem suum, & adduxit eum ad Iesum. HIERONYMUS super Matth. (in init. Com. in cap. IV.) Ducitur autem non invitus, aut captus, sed voluntate pugnandi. CHRYSOSTOMUS (hom. v. operis imperfect.) Ad homines enim diabolus vadit, ut tentet eos: quoniam autem adversus Christum diabolus ire non poterat, ideo contra diabolum Christus processit: unde dicitur, *Ut tentaretur a diabolo*. GREGORIUS in hom. (XVI.) Sed sciendum nobis est, quia tribus modis tentatio agitur; suggestione, delectatione, & consensu: & nos cum tentamur, plerumque in delectationem, aut in consensum labimur, quia de carnis peccato propagati in nobisipsis etiam gerimus unde certamina toleramus; Deus vero, qui in utero virginis (2) incarnatus, in mundum sine peccato venerat, nihil contradictionis in semetipso tolerabat. Tentari ergo per suggestionem potuit; sed eius mentem peccati delectatio non momordit; atque ideo omnis diabolica illa tentatio foris, non intus fuit. CHRYSOSTOMUS in homil. (XIII. sub initio.) Tunc autem maxime instat diabolus ad tentandum, cum viderit solitarios: unde etiam in principio mulierem tentavit sine viro eam inveniens: unde & sic per hoc etiam diabolo datur occasio tentandi quod ducitur in desertum. GLOSSA (ord. cir. ini. cap. IV. Matth.) Hoc desertum est inter Hierusalem, & Hierico ubi morabantur latrones, qui locus vocatur (3) Dammin, idest sanguinis, propter effusionem sanguinis, quam ibi latrones faciebant: unde & homo cum descendisset a Hierusalem in Hierico, incidisse dicitur in latrones, gerens figuram Adæ, qui a dæmonibus victus est. Conveniens ergo fuit ut ibi Christus diabolum superaret ubi diabolus hominem sub figura superasse dictum est. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. v. in opere imperfect.) Non solum autem Christus ductus est in desertum a Spiritu, sed & omnes filii Dei habentes Spiritum sanctum: non enim sunt contenti sedere otiosi, sed Spiritus sanctus urget eos aliquid magnum apprehendere opus, quod est ire in desertum quantum ad diabolum: quia non est ibi iniustitia, qua diabolus delectatur. Omne etiam bonum est extra carnem, & mundum, quia non est secundum voluntatem carnis, & mundi. Ad tale ergo desertum omnes filii Dei exeunt, ut tententur: ut puta si non proposuisti ducere uxorem, duxit te Spiritus sanctus in desertum, idest extra fines carnis, & mundi, ut tenteris a concupiscentia carnis. Quomodo enim tentatur libidine qui tota die est cum uxore? Scire autem debemus, quod filii Dei non tentantur a diabolo, nisi in desertum exierint; filii autem diaboli in carne, & mundo constituti confringuntur, & parent: sicut bo-

(1) *Al.* quo. (2) *Al.* incarnatus in mundo. (3) *Al.* Dorohim. *P. Nicolai in editione Herbipolensi habet* Dammaim.

nus homo, si uxorem habuerit, non fornicatur, sed sufficit ei uxor sua; malus autem etiam habens uxorem, fornicatur, & non est uxore contentus: & sic in omnibus invenies. Filii ergo diaboli non exeunt ad diabolum, ut tententur. Quid enim opus habet ad certamen exire qui non desiderat vincere? Qui autem gloriosiores sunt filii Dei, extra fines carnis exeunt contra illum, quia victoriae gloriam concupiscunt. Propterea & in hoc Christus exiit ad diabolum, *ut tentaretur ab eo*. CHRYSOSTOMUS in homil. (XIII.) Ut autem discas quam magnum bonum est ieiunium & qualiter scutum est adversus diabolum, (1) & quoniam post baptismum non lasciviae, sed ieiunio intendere oportet; ipse ieiunavit non eo indigens, sed nos instruens. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. V. in opere imperf.) Et ut quadragesimi nostri ieiunii poneret mensuram, quadraginta diebus, & quadraginta noctibus ieiunavit: unde sequitur: *Et cum ieiunasset quadraginta diebus, & quadraginta noctibus*. CHRYSOSTOMUS in homil. (XIII.) Non autem ultra processit ieiunando quam Moyses, & Elias, ne incredibilis videretur carnis assumptio. GREGORIUS in homil. (XVI. a medio.) Ipse autem auctor omnium in quadraginta diebus nullum omnino cibum sumpsit. Nos quoque quantum possumus, quadragesimae tempore carnem nostram per abstinentiam affligamus. Quadragenarius autem numerus custoditur, quia virtus decalogi per libros quatuor sancti Evangelii impletur: denarius etenim quater ductus, in quadragenarium surgit. Vel quia in hoc mortali corpore ex quatuor elementis subsistimus, (2) per cuius voluptatem praeceptis dominicis contraimus, quae per decalogum sunt accepta. Qui ergo per carnis desideria decalogi mandata contempsimus, dignum est ut eamdem carnem quaterdecies affligamus. Vel sicut in lege offerre debemus decimas rerum, ita ei offerre contendimus decimas dierum. A prima enim dominica quadragesimae usque ad paschalis solemnitatis gaudia, sex hebdomadae veniunt, quarum dies quadraginta & duo sunt, ex quibus dum sex dies dominici ab abstinentia subtrahuntur, remanent trigintasex. Dum vero per tercentum sexaginta quinque dies annus ducitur; nos autem per trigintasex dies affligimur, quasi anni (3) nostri decimas Deo damus. AUGUSTINUS in Lib. LXXXIII. Qq. (qu. LXXXI.) Vel aliter. Omnis sapientiae disciplina est creatorem, creaturamque cognoscere. Creator est Trinitas, Pater, & Filius, & Spiritus sanctus; creatura vero partim est invisibilis, sicut anima, cui ternarius numerus tribuitur (diligere enim Deum tripliciter iubemur, ex toto corde, ex tota anima, & ex tota mente) partim visibilis, sicut corpus, cui quaternarius debetur, propter calidum, & frigidum, humidum, & siccum. Denarius ergo numerus, qui totam insinuat disciplinam, quater ductus, id est numero qui corpori debetur, multiplicatus, quia per corpus administratio geritur, quadragesimum numerum conficit, cuius partes aequales ad quinquaginta perveniunt: unum enim, & duo, & quatuor, & quinque, & octo, & decem, & viginti, quae sunt partes quadragenarii simul iuncta, efficiunt quinquaginta. Et ideo tempus quo ingemiscimus, & dolemus, quadragenario numero celebratur. Status autem beatitudinis, in quo erit gaudium, quinquagesimae celebratione praefiguratur, idest a pascha usque ad pentecosten. AUGUSTINUS in serm. de quadragesima *a*. Non autem quia Christus post acceptum baptismum continuo ieiunavit, regulam observationis dedisse credendum est, ut post Christi baptismum continuo ieiunare necesse sit. Sed quando acriori certamine cum tentatore confligitur, ieiunandum est, ut corpus impleat de castigatione militiam, & animus impetret de humiliatione victoriam. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. V. in opere imperf.) Sciebat autem Dominus cogitationem diaboli, quia volebat eum tentare: audierat enim quia Christus natus est in hoc mundo Angelis praedicantibus, pastoribus referentibus, Magis quaerentibus, & Ioanne ostendente. Unde Dominus processit contra eum, non quasi Deus, sed quasi homo, magis autem quasi Deus & homo. Nam per quadraginta dies non esurire non erat hominis; ali-

(1) *Al.* quod quoniam. (2) *Al.* per cuius voluntatem praeceptis dominicis contrahimus. (3) *Al.* omittitur nostri.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Est in recenti editione serm. LXXIV. de diversis, & inscribitur, *Sabbato post dominicam 2. quadragesimae*; notaturque quod hic citatum habes, cap. II. post medium.

aliquando autem esurire non erat Dei. Unde esurivit, ne manifeste intelligatur Deus, & sic diaboli spem tentandi extingueret, suam autem victoriam impediret: unde sequitur, *Postea esuriit*. HILARIUS (can. III. paulo a princip.) Nam post quadraginta dies, non in quadraginta diebus esuriit. Igitur cum Dominus esuriit, non inediæ surrepsit operatio, sed naturæ suæ hominem dereliquit. Non enim erat a Deo diabolus, sed a carne vincendus. Qua rerum ratione indicat, post quadraginta dierum consummationem, quibus post passionem in sæculo erat commoraturus, esuritionem se humanæ salutis habiturum, quo in tempore expectatum Deo Patri munus, hominem quem assumpserat, reportavit.

(b) CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. v. operis imperf.) Quia diabolus videns per quadraginta dies Christum ieiunantem, desperaverat, postquam esurientem sensit, iterum cœpit sperare: unde sequitur, *Et accedens tentator*. Si ergo ieiunaveris, & tenteris, ne dicas, quia perdidi fructum ieiunii mei: nam etsi non tibi profuit ieiunium tuum, ut non tenteris, tamen proficiet ut a tentationibus non vincaris. GREGORIUS in hom. (XVI. aliq. a princip.) Sed si ipsum ordinem tentationis aspicimus, pensamus quanta magnitudine nos a tentatione liberamur. Antiquus enim hostis primum hominem ex gula tentavit, cum cibum ligni vetitum ad comedendum suasit: ex vanagloria, cum diceret (Gen. III.) „ Eritis sicut dii : “ ex avaritia, cum diceret, „ Scientes bonum & „ malum: “ avaritia enim non solum pecuniæ est, sed etiam altitudinis, cum supra modum sublimitas ambitur. Quibus autem modis primum hominem stravit, (1) istis modis secundo homini tentato succubuit. Per gulam tentat, cum dicit, *Dic ut lapides isti panes fiant*; per vanam gloriam, cum dicit, *Si Filius Dei es, mitte te deorsum*; per sublimitatis avaritiam, cum regna mundi ostendit, dicens, *Hæc omnia tibi dabo*. AMBROSIUS super Lucam (Lib. IV. in tit. de prima tentatione Christi.) Inde autem cœpit unde iam vicerat, scilicet a gula: unde dixit ei: *Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant*. Quid autem sibi vult talis sermonis exorsus, nisi quia cognoverat Dei Filium esse venturum; sed venisse per infirmitatem corporis non putabat? Aliud explorantis, aliud tentantis est: & Deo se profitetur credere, & homini conatur illudere. HILARIUS (can. III. parum ante med.) Eam ergo in tentando conditionem operis proposuit per quam in Deo ex mutatione lapidum in panes virtutem potestatis agnosceret, & in homine oblectamento cibi potentiam esurientis illuderet. HIERONYMUS (super illud, *Dic ut lapides isti panes fiant*.) Sed duobus contrariis teneris, o diabole: si ad imperium eius possunt lapides panes fieri, ergo frustra tentas eum qui tantæ potentiæ est; si autem non potest facere, frustra Dei Filium suspicaris. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. v. in opere imperf. ante medium.) Sicut autem diabolus omnes homines excæcabat, sic modo invisibiliter a Christo est excæcatus. Post quadraginta enim dies esurientem sensit, & per quadraginta non esurientem (2) non intellexit. Cum suspicatus est eum non esse Filium Dei, non cogitavit quoniam fortis athleta ad ea quæ infirma sunt, descendere potest; infirmus autem ad ea quæ fortia sunt, ascendere non potest. Magis ergo ex eo quod per tot dies non esuriit, intelligere debuit quia Deus est, quam ex eo quod post tot dies esuriit, quia homo est. Sed dicit: Moyses, & Elias quadraginta dies ieiunaverunt, & homines erant. Sed illi ieiunantes esuriebant, & sustinebant; iste quadraginta diebus non esuriit, sed postea. Esurire enim, & non manducare, patientiæ est humanæ; non esurire autem, divinæ naturæ. HIERONYMUS (super illud, *Qui respondens ait*.) Propositum autem Christi erat humilitate vincere: *a* unde adversarium vicit testimoniis legis, non potestate virtutis, ut hoc ipso & hominem plus honoraret, & adversarium plus puniret, cum hostis generis humani non quasi a Deo, sed quasi ab homine vinceretur: unde sequitur: *Qui respondens, dixit ei: Scriptum est: Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei*. GREGORIUS in hom. (XVI. paulo ante medium.) Sic ergo tentatus a diabolo Dominus, sacri eloquii præcepta respondit; & qui tentatorem suum mergere in abyssum poterat, virtutem suæ potentiæ non ostendit:

I 2 dit:

(1) *Al.* eisdem. (2) *Al.* dest non.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a LEO in serm. I. de quadragesima.

dit: quatenus nobis præberet exemplum ut quoties a pravis hominibus aliquid patimur, ad doctrinam excitemur potius quam ad vindictam. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. v. in opere imperf. ante medium.) Non autem dixit, Non in solo pane (1) vivo, ne videatur de se dictum esse; (2) sed *Non in solo pane vivit homo*, ut posset diabolus dicere: *Si Filius Dei es*. Abscondit se, ut non ostendatur; quod potest, si homo est: astute excusat se, ne ostendatur non posse. RABANUS (super illud, *Non in solo pane vivit homo*.) Testimonium autem hoc de Deuteronomio sumptum est. Ergo si quis non vescitur verbo Dei, iste non vivit: quia sicut corpus humanum non vivit sine terreno cibo, ita & anima vivere non potest sine Dei verbo. Procedere autem verbum de ore Dei dicitur cum voluntatem suam per Scripturarum testimonia revelat.

(c) CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. v. in opere imperf. ante medium.) Cum ex præmisso Christi responso nihil certum discere diabolus potuisset, utrum Christus Deus esset, an homo; assumpsit eum ad aliam tentationem, dicens apud se: Iste qui fame non vincitur, etsi Filius Dei non est, tamen sanctus est: valent enim homines sancti fame non vinci; sed postquam omnem necessitatem carnis vicerunt, per vanam gloriam cadunt: ideo cœpit eum tentare in gloria vana: propter quod sequitur: *Tunc assumpsit eum diabolus in sanctam civitatem*. HIERONYMUS (super illud, *Tunc assumpsit eum*.) Assumptio ista non ex imbecillitate Domini venit, sed de inimici superbia, qui voluntatem Salvatoris necessitatem putat. RABANUS. Sancta autem civitas Hierusalem dicebatur, in qua templum Dei erat, & Sancta sanctorum, & cultus unius Dei secundum legem Moysi. REMIGIUS. In quo ostenditur quia diabolus fidelibus Christi etiam in sanctis locis insidiatur. GREGORIUS in homil. (xvi. cir. prin.) Sed ecce dum dicitur Deus homo in sanctam civitatem a diabolo assumptus, humanæ aures audire expavescunt; iniquorum tamen omnium diabolus caput est. Quid est autem mirum si se ab illo permisit in montem duci qui se permisit a membris illius crucifigi? GLOSSA (ordi. super illud, *Super pinnaculum templi*.) Diabolus enim semper ad alta ducit elevando per iactantiam, ut præcipitare possit; & ideo sequitur: *Et statuit eum supra pinnaculum templi*. REMIGIUS. Pinnaculum sedes erat doctorum: templum enim non habebat culmen erectum, sicut nostræ domus habent; sed & planum erat desuper more Palæstinorum, & in ipso templo tria tabulata erant. Et sciendum, quia in pavimento pinnaculum erat, & in unoquoque tabulato pinnaculum erat. Sive ergo statuerit eum in illo pinnaculo quod erat in pavimento, sive in illis quæ erant in primo, secundo, vel tertio tabulato; intelligendum est quod in illo statuisset eum unde aliquod præcipitium esse potuit. GLOSSA (ibidem.) Nota vero, hæc omnia corporeis sensibus esse completa: (3) si enim verba ad invicem conferuntur, in specie hominis diabolum apparuisse verisimile est. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. v. in opere imperf. ante medium.) Sed forte dicis: Quomodo in corpore constitutum videntibus omnibus statuit supra templum? Sed forsitan diabolus sic eum assumebat ut ab omnibus videretur; ipse autem, nesciente diabolo, invisibiliter sic agebat ut a nemine videretur. GLOSSA *a* (ibidem.) Ideo autem duxit eum supra pinnaculum, cum vellet eum de vana gloria tentare, quia in cathedra doctorum multos deceperat inani gloria, & ideo putavit istum positum in sede magisterii inani gloria extolli posse: unde sequitur: *Et dixit: Si Filius Dei es, mitte te deorsum*. HIERONYMUS (super illud, *Statuit supra pinnaculum templi*.) In omnibus enim tentationibus hoc agit diabolus ut intelligat si Filius Dei sit. Dicit autem, *Mitte te*, quia vox diaboli, qua semper homines cadere deorsum desiderat, persuadere potest, præcipitare non potest. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. v. in opere imperf. circa medium.) Per hanc autem proportionem quomodo poterat cognoscere si est Filius Dei, an non? Volare enim per aerem non est proprie opus Dei, quia nulli utile est. Si ergo aliquis volaverit provocatus, propter ostentationem solam hoc facit, & est potius ex diabolo quam ex Deo. Si ergo homini sapienti sufficit esse quod est, & non est necessarium ei apparere quod non est; quanto magis Filius

(1) *Al.* vivit. (2) *Al.* sed inediæ. (3) *Al.* quia enim prima.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a AEquivalenter quo ad sensum, non expresse quo ad verba, quæ sunt Anselmi.

lius Dei ostendere se necessarium non habet, de quo nemo potest tantum cognoscere quantum est apud se? AMBROSIUS super Lucam (Lib. IV. in tit. de tertia tentatione Christi.) Sed quia satanas transfigurat se sicut (1) Angelum lucis, & de Scripturis ipsis divinis laqueum fidelibus parat, utitur testimoniis Scripturarum, non ut doceat, sed ut fallat: unde sequitur: *Scriptum est enim: Quia Angelis suis mandavit de te.* HIERONYMUS (super illud, *Angelis suis mandavit.*) Hoc enim in xc. Psalmo legimus; verum ibi non de Christo, sed de viro sancto prophetia est. Male ergo diabolus interpretatur Scripturas. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. v. in opere imperfect. a medio illius.) Vere enim Filius Dei Angelorum manibus non portatur; sed ipse magis Angelos portat: & si portatur manibus Angelorum, non ut offendat ad lapidem pedem suum, quasi infirmus, sed propter honorem, quasi Dominus. O diabole, quoniam Filius Dei manibus portatur legisti; & quia super aspidem, & basiliscum calcat, non legisti? Sed illud quidem exemplum profert quasi superbus; hoc autem tacet quasi astutus. CHRYSOSTOMUS in homil. (XIII. in Matth. ante med.) Intuere etiam quia testimonia a Domino allata sunt convenienter, a diabolo autem indecenter: non enim quod scriptum est, *Angelis suis mandavit de te, & in manibus tollent te*, suadet proiicere seipsum, & præcipitare. GLOSSA a. Est ergo sic exponendum. Ait enim Scriptura de quolibet bono homine, quod Angelis suis, idest administratoribus spiritibus, præcepit de ipso quod in manibus suis, idest in auxiliis suis, tollant eum, & custodiant, ne offendat pedem, idest affectum mentis, ad lapidem, idest ad veterem legem scriptam in lapideis tabulis. Vel per lapidem potest intelligi omnis peccati occasio, & ruinæ. RABANUS (super illud, *Si Filius Dei es, mitte te deorsum.*) Notandum est autem, quod Salvator noster licet permisisset se a diabolo supra pinnaculum templi (2) poni, tamen renuit ad imperium eius descendere, nobis exemplum donans, ut quisquis imperaverit viam veritatis arctam nos ascendere, obtemperemus. Si autem vult nos de altitudine veritatis, & virtutum ad ima erroris, & vitiorum præcipitare; non illum audiamus. HIERONYMUS (super illud, *Ait illi Iesus rursum.*) Falsas autem de Scripturis diaboli sagittas veris Scripturarum frangit clypeis: unde sequitur: *Ait illi rursum Iesus: Scriptum est: Non tentabis Dominum Deum tuum.* HILARIUS (can. III. in Matth. a med.) Diaboli enim conatus contundens, & Deum se protestatur, & Dominum. CHRYSOSTOMUS (homil. v. in opere imperfect. a med.) Non autem dixit, Non tentabis me Dominum Deum tuum; sed ita, *Non tentabis Dominum Deum tuum*: quod poterat dicere omnis homo Dei tentatus a diabolo: quoniam & qui hominem Dei tentat, Deum tentat. RABANUS. Vel aliter. Suggerebatur ei quasi homini ut aliquo signo exploraret quantum Deus posset. AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. XXII. cap. XXXVI. paulo a princip.) Pertinet autem ad sanam doctrinam, quando habet homo quid faciat, non tentare Dominum Deum suum. (3) THEODOTUS. Tentat enim Deum qui sine ratione obiiciens se periculo, quidpiam agit. HIERONYMUS. (super illud, *Ait illi Iesus rursum*: & quæst. VI. in Deut.) Et notandum, quod necessaria testimonia de Deuteronomio tantum protulit, ut secundæ legis sacramenta monstraret.

(d) CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. v. in opere imperf. a medio illius.) Diabolus ex secundo responso incertus, transit ad tertiam tentationem: quia enim Christus rhetia ventris disruperat, rhetia vanæ gloriæ transiverat; ponit ei rhetia avaritiæ: propter quod dicitur: *Iterum assumpsit eum diabolus in montem excelsum valde*: quem scilicet diabolus circuiens omnem terram excelsiorem ceteris cognoscebat. Quanto enim excelsior fuerit mons, tanto ex eo spatiosior terra videtur: unde sequitur: *Et ostendit ei omnia regna mundi, & gloriam eorum*: Ostendit autem ita non ut ipsa regna, vel civitates eorum, vel populos, vel argentum, vel aurum videret; sed partes terræ in quibus unumquodque regnum, vel civitas posita erat: ut puta, si ascendens super excelsum locum digito extenso dicam tibi, Ecce ibi est Roma, aut Alexandria, non sic ostendo tibi ut ipsas videas civitates; sed partes terræ in quibus positæ sunt: sic & diabolus poterat Christo singula loca demonstrare digito, & uniuscuiusque regni honores, & statum verbis exponere: nam osten-

(1) Al. Angelus. (2) Al. deest poni. (3) In quatuor optimæ notæ exemplis deest tota hæc sententia.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Vel potius Anselmus, ut iam supra.

ſtenſum dicitur etiam quod exponitur ad intelligendum. ORIGENES ſuper Lucam (hom.xxx.) Vel aliter. Non eſt arbitrandum quod regna ei mundi oſtendens, Perſarum verbi gratia regnum, Indorumque oſtenderit; ſed oſtendit ei regnum ſuum, quomodo regnaret in mundo, ideſt quomodo alii (1) regnentur a fornicatione, alii ab avaritia. REMIGIUS *a* Gloriam eorum appellat aurum, argentum, & lapides pretioſos, & temporalia bona. RABANUS (ſuper illud, *Oſtendit ei omnia regna mundi.*) Oſtendit autem hæc diabolus Domino, non quod ipſe viſum eius amplificare potuerit, aut aliquid ignotum demonſtrare; ſed vanitatem pompæ mundanæ, quam ipſe diligebat, quaſi ſpecioſam, ac deſiderabilem verbis oſtendens, in amorem Chriſto ſuggerens venire volebat. GLOSSA *b* (ord.ſuper illud, *Et gloriam eius.*) Qui non concupiſcentiæ oculo intuetur ſicut nos; ſed ſicut medici vident morbos, ſine læſione. HIERONYMUS (ſuper illud, *Hæc omnia tibi dabo.*) Sequitur: *Et dixit illi: Hæc omnia tibi dabo.* Arrogans, & ſuperbus de iactantia loquitur: non enim poteſt omnia regna dare, cum ſciamus pleroſque ſanctos viros a Deo Reges factos. CHRYSOSTOMUS ſuper Matth. (hom. v. in opere imperf.) Sed ea quæ per iniquitatem fiunt in mundo, ut puta per furtum, aut per periuria acquiſitas divitias diabolus dat. Non ergo diabolus quibus vult divitias dare poteſt, ſed his qui volunt ab illo recipere. REMIGIUS. Miranda etiam eſt diaboli dementia. Illi promittebat dare regna terrena qui ſuis fidelibus dat regna cæleſtia, & gloriam mundi ei qui eſt cæleſtis gloriæ Dominus. AMBROSIUS (Lib.IV. in Lucam in titulo de tertia tentatione Chriſti, a med. illius.) Habet autem ambitio domeſticum periculum: ut enim dominetur aliis prius ſervit; curvatur obſequio, ut honore dominetur, & dum vult eſſe ſublimior, fit remiſſior. Unde aperte ſubditur: *Si cadens, adoraveris me.* GLOSSA. Ecce antiqua diaboli ſuperbia. Sicut enim in principio voluit ſe ſimilem Deo facere, ita nunc volebat divinum ſibi uſurpare cultum, dicens, *Si cadens adoraveris me.* Ergo qui adoraturus eſt diabolum, ante corruit.

Sequitur: *Tunc dicit ei Ieſus: Vade ſatana.* CHRYSOSTOMUS ſuper Matth. (hom. v. in oper. imperf.) In quo finem tentandi diabolo ponit, ne progrediatur ulterius tentans. HIERONYMUS (ſuper illud, *Vade ſatana.*) Non autem, ut plerique putant, eadem ſatanas, & Petrus condemnantur ſententia. Petro enim dicitur (infra xvi.) *Vade retro me ſatana*; ideſt, ſequere me qui contrarius es meæ voluntati; huic autem dicitur, *Vade ſatana*; & non ei dicitur, *Retro*, ut ſubaudiatur: Vade in ignem æternum qui paratus eſt tibi, & Angelis tuis. REMIGIUS. Vel ſecundum alia exempla, *Vade retro*; ideſt, reminiſcere, recordare in quanta gloria conditus fuiſti, & in quantam miſeriam cecidiſti. CHRYSOSTOMUS ſuper Matth.(hom.v.op.imp.) Videndum autem quia Chriſtus cum paſſus fuiſſet tentationis iniuriam, dicente ſibi diabolo, *Si Filius Dei es, mitte te deorſum*, non eſt turbatus, neque diabolum increpavit. Nunc autem quando diabolus uſurpavit ſibi Dei honorem, exaſperatus eſt, & repulit eum, dicens, *Vade ſatana*: ut nos illius diſcamus exemplo, noſtras quidem iniurias magnanimiter ſuſtinere, Dei autem iniurias nec uſque ad auditum ſufferre: quoniam in propriis iniuriis eſſe quempiam patientem laudabile eſt; iniurias autem Dei diſſimulare, nimis eſt impium. HIERONYMUS (ſuper illud, *Dominum tuum adorabis.*) Dicens autem diabolus Salvatori, *Si cadens adoraveris me*, e contrario audit, quod ipſe magis adorare eum debeat Dominum, & Deum ſuum. AUGUSTINUS contra ſer. Arianorum (cap. xxix.) Unde ſequitur: *Scriptum eſt enim: Dominum Deum tuum adorabis, & illi ſoli ſervies.* Unus Dominus Deus noſter eſt ipſa Trinitas, cui ſoli ſervitutem pietatis iure debemus. AUGUSTINUS X. de Civitate Dei (cap.1.) Nomine autem ſervitutis, cultus Deo debitus intelligitur: latriam quippe noſtri, ubicumque ſanctarum Scripturarum poſitum eſt, interpretati ſunt ſervitutem; ſed ea ſervitus, quæ debetur hominibus, ſecundum quam præcepit Apoſtolus ſervos dominis ſuis ſubditos eſſe debere, Græce nuncupari ſolet dulia; latria vero aut ſemper, aut tam frequenter ut pene ſemper ea ſervitus dici-

(1) P. *Nicolai habet* regantur.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Si milia etiam inſinuat Rabanus in hunc locum. *b* Ut ex Rabano citat Gloſſa; ſed ex Anſelmo deſumptum eſt, non ex Rabano.

dicitur quæ pertinet ad colendum Deum. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. v. in opere imperf.) Diabolus autem, sicut rationabiliter intelligi potest, non quasi obediens præcepto recessit; sed divinitas Christi, & Spiritus sanctus qui erat in eo excussit inde diabolum: unde sequitur: *Tunc reliquit eum diabolus*. Quod ad nostram proficit consolationem: quia non tamdiu homines Dei diabolus tentat quamdiu vult, sed quamdiu Christus permittit. Etsi enim permittit eum paulisper tentare, tamen repellit propter infirmam naturam. AUGUSTINUS IX. de Civitate Dei (cap. xx. in fine.) Post tentationem vero sancti Angeli spiritibus immundis metuendi (1) Domino ministrabant, & per hoc magis magisque innotescebat dæmonibus quantus esset: unde sequitur: *Et ecce Angeli accesserunt, & ministrabant ei*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. v. in opere imperf. non procul a fine.) Non autem dixit, Descendentes Angeli: ut ostendat quia semper ad ministerium eius erant in terris; sed tunc præcipiente Domino recesserunt ab eo, ut locus diabolo adversus Christum daretur, ne forte videns Angelos circa eum non appropinquaret ad eum. In quibus autem rebus illi ministrabant, scire non possumus, utrum ad sanationes infirmitatum, an ad correctiones animarum, an ad effugationem dæmonum; quæ omnia per Angelos facit, unde eis facientibus ipse facere videtur: tamen manifestum est quod non propter necessitatem impotentiæ eius ei ministrabant, sed propter honorem potestatis ipsius: non enim dicitur, quod adiuvent eum, sed quod ministrent. GREGORIUS in hom. (xv. circa medium.) Ex his autem unius personæ utraque natura ostenditur: quia & homo est quem diabolus tentat, & idem ipse Deus est cui ab Angelis ministratur. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. v. oper. imperf.) Nunc (2) breviter perstringamus quid significent Christi tentationes. Ieiunium est abstinentia rei malæ, esuries est desiderium eius, usus eius est panis. Qui ergo peccatum sibi convertit ad usum, lapidem convertit in panem. Respondeat ergo diabolo persuadenti, quia non in solo usu illius rei vivit homo, sed in observantia mandatorum Dei. Quando vero quis inflatus fuerit quasi sanctus, ductus est quasi super templum; & quando æstimaverit se consistere in sanctimoniæ summitate, positus est supra pinnaculum templi. Et hæc tentatio sequitur primam, quia victoria tentationis gloriationem operatur, & fit causa iactantiæ. Sed vide quod Christus ieiunium ultro susceperit. Super templum autem diabolus eum duxit, ut tu ad abstinentiam laudabilem sponte procedas; extolli autem ad fastigium sanctitatis non acquiescas: fuge exaltationem cordis, & non patieris ruinam. Ascensio autem montis est processio ad altitudinem divitiarum, & gloriæ huius mundi, quæ de superbia cordis descendit. Cum ergo volueris dives fieri, quod est ascendere in montem, incipis cogitare de divitiis, & honoribus acquirendis; & tunc princeps mundi gloriam regni sui tibi ostendit. Tertio loco providet tibi causas, ut si volueris illa consequi, servias ei, negligens iustitiam Dei. HILARIUS (can. III. in Matth. parum ante finem.) Victo autem a nobis, calcatoque diaboli capite, Angelorum ministeria, & virtutum in nos cælestium officia non defutura ostenditur. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. xvi.) Lucas has tentationes non eodem ordine prosecutus est: unde incertum est quid prium factum sit, utrum regna terræ prius demonstrata sint, & postea in pinnaculum templi levatus sit, an e converso: nihil tamen ad rem, dum omnia facta esse manifestum sit. GLOSSA a (ordin. super illud, *Tunc assumpsit eum diabolus*.) Sed quod dicit Lucas, magis videtur secundum historiam esse; sed Matthæus has refert tentationes secundum hoc quod in Adam factæ sunt.

(e) RABANUS. Postquam Matthæus de quadraginta dierum ieiunio, & de tentatione Christi, & de Angelorum ministerio narravit, continuo subiecit dicens: *Cum autem* (3) *audisset Iesus quia Ioannes traditus esset*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. vi. in opere imperf.) Sine dubio a Deo, quia in virum sanctum nemo potest aliquid, nisi tradiderit eum Deus. Sequitur: *Secessit in Galilæam*, scilicet de Iudæa, ut passionem suam opportuno tempori reservaret, dein-

(1) *Al.* quomodo, *item* Domini. (2) *Al.* Tunc. (3) Al. *vidisset*.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Neque istud in Glossa nunc est; sed in Anselmo ad illud verbum, *Tunc assumpsit eum in sanctam civitatem*.

deinde ut nobis fugiendi periculum daret exemplum. CHRYSOSTOMUS in homil. (XIV.) Non enim accusabile est non proiicere seipsum in periculum, sed incidentem non stare viriliter. Recedit etiam de Iudæa, Iudaicam invidiam mitigans, simul quidem prophetiam complens, & magistros orbis terrarum piscari studens, qui in Galilæa morabantur. Attende etiam qualiter ad Gentes abiturus a Iudæis accepit causam: etenim cum præcursorem in vincula misissent, impellunt Iesum transire ad Galilæam Gentium. GLOSSA. Ut autem refert Lucas, venit Nazareth, ubi erat nutritus, & ibi intravit in synagogam, ubi legit, & dixit multa, propter quæ voluerunt cum præcipitare de monte, & tunc descendit Capharnaum: unde modo ait Matthæus: *Et relicta civitate Nazareth, venit, & habitavit Capharnaum*. HIERONYMUS (de Locis Hebraicis.) Nazareth est in Galilæa vicus iuxta montem Thabor: Capharnaum est oppidum in Galilæa Gentium iuxta stagnum Genezareth: & ideo dicit, *Maritima*. GLOSSA (ord. super illud, *Relicta civitate Nazareth*.) Addit etiam: *In finibus Zabulon, & Nephthalim*: ubi prima captivitas Hebræorum fuit ab Assyriis. Ubi ergo prima legis oblivio est, ibi prima Evangelii prædicatio, ut de loco quasi medio difflueret ad Gentes, & Iudæos. REMIGIUS. Reliquit autem unam, scilicet Nazareth, ut prædicando, & miracula faciendo plures illuminaret. In quo facto reliquit prædicatoribus exemplum, ut eo tempore, & illis in locis studeant prædicare, quando multis prodesse possunt. Sequitur: *Ut adimpleretur quod dictum est per Esaiam Prophetam: Terra Zabulon, & terra Nephthalim &c.* In prophetia ita habetur (Esai. IX.) „ Primo tempore alleviata est terra Zabulon, & terra Nephtalim, & novissimo aggravata est „ via maris, trans Iordanem, Galilææ Gentium. " HIERONYMUS super Esaiam (Lib. III. in exposit. cap. IX.) Dicitur autem primo tempore alleviata esse ab onere peccatorum, quia in regionibus duarum tribuum, primum Salvator Evangelium prædicavit; novissimo vero tempore aggravata est fides eorum, plurimis Iudæorum in errore permanentibus. Mare autem hic lacum appellat Genezareth, qui Iordane influente efficitur, in cuius littore Capharnaum, & Tiberias, & Bethsaida, & Corozaim sitæ sunt: in qua maxime regione Christus prædicavit. Vel, secundum Hebræos in Christum credentes, hæ duæ tribus Zabulon, & Nephtalim ab Assyriis captæ sunt, & Galilæa deserta est: quam Propheta dicit esse alleviatam, eo quod peccata populi sustineret: sed postea reliquæ tribus, quæ habitabant trans Iordanem, & in Samaria, ductæ sunt in captivitatem: & hoc, inquiunt, Scriptura nunc dicit, quod regio, cuius populus primum captivatus est, ipsam primum lucem prædicantis viderit Christi. Vel, secundum Nazaræos, adveniente Christo, primo terra Zabulon, & Nephtalim est pharisæorum erroribus liberata, postea per Evangelium Apostoli Pauli ingravata est, idest multiplicata, prædicatio in terminos Gentium. GLOSSA *a*. Hic autem in Evangelio diversi nominativi ad idem verbum reducuntur; ita & terra Zabulon, & terra Nephtalim, quæ est via maris, quæ est trans Iordanem, scilicet populus Galilææ Gentium, qui ambulabat in tenebris. HIERONYMUS (*b* in Lib. de locis Hebr.) Nota autem, quod duæ Galilææ sunt: una quæ dicitur Iudæorum, & alia quæ dicitur Gentium. Divisa est enim Galilæa a tempore Salomonis, qui dedit viginti civitates in Galilæa Hyram Regi Tyri; quæ pars dicta est postea Galilæa Gentium, reliqua Iudæorum. Vel legendum est: *Trans Iordanem Galilæa Gentium*: ita, inquam, ut populus, qui vel sedebat, vel ambulabat in tenebris, lucem viderit, nequaquam parvam, ut aliorum Prophetarum, sed magnam, scilicet illius qui in Evangelio (Ioan. VIII.) loquitur: „ Ego sum lux mundi. " *Et qui habitabant in regione umbræ mortis, lux orta est eis*. Inter mortem & umbram mortis hoc interesse puto quod mors eorum est qui cum operibus mortis ad inferos perrexerunt; umbra autem mortis eorum est qui dum peccant, nondum de hac vita egressi sunt: possunt enim, si voluerint, agere pœnitentiam. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. VI. in opere imperf. parum ante med.) Vel in regione umbræ mortis sedebant Gentiles, quia colebant idola, & dæmones. Iudæi autem, qui legis opera faciebant, in tenebris erant, quia Dei iustitia nondum erat eis manifesta. CHRYSOSTOMUS in hom. (X. parum a princip.) Ut autem discas, quod neque lumen, neque tenebras sensibiles ait, de lumine dixit,

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Glossa, qualis nunc est, sed in Anselmo, ut iam supra. *b* In Esaiam ubi supra.

xit, *Lumen magnum*, quod alibi dicitur lumen verum; tenebras autem exponens nominavit umbram mortis. Deinde monstrans quod non ipsi quaerentes invenerunt, sed Deus ipsis apparuit, dixit quod lumen ortum est, & effulsit: non enim prius ipsi ad lumen cucurrerunt, etenim in ultimis malis homines erant ante Christi praesentiam: neque enim ambulabant in tenebris, sed sedebant; quod signum erat quia non sperabant liberari: sicut enim nescientes quo oporteret progredi, ita comprehensi a tenebris sedebant, iam non potentes stare. Tenebras autem vocat hic errorem, & impietatem. RABANUS (super illud, *Et relicta civitate Nazareth*.) Allegorice autem Ioannes est vox praecedens Verbum, & alii Prophetae. Postquam autem Propheta cessavit, & ligatus est, accessit Verbum, complens quod praedicaverat vox, idest Propheta. *Et secessit in Galilaeam*, idest de figuris ad veritatem. Vel *in Galilaeam*, idest in Ecclesiam, ubi est transmigratio de vitiis ad virtutes. Nazareth interpretatur flos; Capharnaum villa pulcherrima. Reliquit ergo florem figurarum, quo fructus Evangelii significabatur, & venit in Ecclesiam, quae est Christi virtutibus pulchra. Et maritima est, quia iuxta fluctus saeculi posita, quotidie tunditur procellis persecutionum. Inter Zabulon, & Nephtalim sita est, idest Iudaeis communis, & Gentibus. Zabulon enim habitaculum fortitudinis dicitur: quia Apostoli, qui de Iudaea electi sunt, fortes fuerunt. Nephtalim dilatatio, quia Gentium Ecclesia per orbem dilatata est. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. XVII. in initio.) Ioannes autem Evangelista priusquam iret Iesus in Galilaeam, dicit de Petro, & Andrea, & Nathanaele, & de miraculo in Cana Galilaea; quae omnia ceteri Evangelistae praetermiserunt, id contexentes suis narrationibus quod Iesus reversus sit in Galilaeam: unde intelligitur fuisse interpositos aliquos dies, quibus illa de discipulis gesta sunt, quae interponuntur a Ioanne. REMIGIUS. Sed illud solertius attendendum est, quare Ioannes dicat Dominum iisse in Galilaeam, antequam Ioannes missus fuisset in carcerem. Nam post vinum de aqua factum, & descensum eius in Capharnaum, & post ascensum eius in Hierusalem, dicitur in Evangelio Ioannis, quod rediit in Iudaeam, & baptizabat, & nondum erat missus Ioannes in carcerem. Hic autem dicitur, quod postquam traditus fuit Ioannes, secessit in Galilaeam: & hoc quidem dicit Marcus. Non autem debet hoc contrarium videri: nam Ioannes primum adventum Domini in Galilaeam descripsit, qui scilicet fuit ante incarcerationem Ioannis. Sed & de secundo adventu alibi facit mentionem, cum ait (Ioan. IV.) quod „ Iesus reliquit Iudaeam, & abiit iterum „ in Galilaeam:“ & de hoc tantum secundo adventu in Galilaeam, qui scilicet fuit post incarcerationem Ioannis, alii Evangelistae dicunt. EUSEBIUS (Lib. III. Historiae eccles. cap. XVIII. circa medium.) Ioannem enim tradunt usque ad ultimum pene vitae suae tempus absque ullius scripturae indiciis Evangelium praedicasse; sed cum trium (1) Evangeliorum ad ipsum notitia pervenisset, probasse quidem veritatem dictorum, deesse tamen vidit aliqua, & maxime quae primo praedicationis suae tempore Dominus gesserat. Certum est enim, quod in aliis tribus Evangeliis haec videntur sola contineri quae in eo gesta sunt anno quo Ioannes Baptista vel inclusus est in carcerem, vel punitus. Matthaeus enim post tentationem Christi continuo subiecit: *Audiens autem quia Ioannes traditus esset*: & Marcus similiter. Lucas vero priusquam aliquid de actibus Christi referret, dicit, quod Herodes conclusit Ioannem in carcerem. Rogatus est ergo Ioannes Apostolus, ut ea quae praeterierant priores ante traditionem Ioannis, Salvatoris gesta conscriberet: & ideo dicit in Evangelio suo (cap. II.) „ Hoc fecit initium signorum Iesus. “

(f) CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. VI. operis imperf. a med.) Ille debet Christi iustitiam praedicare qui ventri suo contradicere potest, qui saeculi istius bona contemnit, qui vanam gloriam non desiderat. Et ideo dicitur: *Exinde coepit Iesus praedicare*, idest ex quo tentatus, famem vicit in deserto, avaritiam sprevit in monte, vanam gloriam repercussit in templo. Vel *exinde coepit praedicare*, ex quo traditus est Ioannes: nam si praedicante Ioanne praedicare coepisset, vilem reddidisset Ioannem, & inveniretur praedicatio Ioannis esse superflua quantum ad istius doctrinam; sicut si uno tempore sol cum lucifero oriatur, gratiam luciferi celat. CHRYSOSTOMUS in hom. (XIV. inter init. & med.) Ideo etiam non praedicavit donec Ioannes in carcerem mitteretur, ne ex hoc multitudo scinderetur: propter quod etiam Ioannes nullum fecit signum, ut per miracula omnes tra-

(1) *Al.* Evangelistarum Evangelium ad ipsum &c.

trahetentur ad Christum. RABANUS (super illud, *Relicta civitate Nazareth*.) In hoc etiam docet, ne quis ab interiori persona sermonem contemnat: unde Apostolus (I. Corinth. XIV.) „Si cui sedenti revelatum „fuerit, prior taceat." CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. VI. operis imperf. a med.) Sapienter autem inde prædicationis suæ sumpsit initium, non ut conculcet Ioannis doctrinam, sed ut magis confirmet, & testem eum verum fuisse demonstret. HIERONYMUS (super illud, *Exinde cœpit Iesus*.) In quo etiam ostendit se eiusdem esse Dei Filium, cuius ille fuerat Propheta; & ideo dicit, *Pœnitentiam agite*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. VI. operis imperf. non procul a fine.) Non enim statim iustitiam prædicavit, quam omnes cognoscebant, sed pœnitentiam, qua omnes indigebant. Quis ergo ausus est dicere: Volo bonus esse, & non possum? Pœnitentia enim correctio est voluntatis: & si vos mala non terrent, ut scilicet pœnitentiam agatis, saltem bona delectent: unde sequitur: *Appropinquavit enim regnum cælorum*, idest beatitudo tegni cælestis; ac si dicat: Parate vos per pœnitentiam, quia appropinquavit tempus mercedis æternæ. REMIGIUS. Et notandum quia non dicit, Appropinquavit regnum Chananæorum, aut Iebuzæorum, sed *regnum cælorum*. Lex enim promittebat bona temporalia, sed Dominus regna cælestia. CHRYSOSTOMUS in hom. (XIV. inter princ. & med.) Considerandum etiam, quod in hac prædicatione nihil de seipso manifeste prædicabat: quod interim conveniens erat, quia nondum de eo decentem habebant opinionem. Incipiens etiam, nihil grave, & onerosum dixit, sicut Ioannes dixerat (1) securim exscindendæ arbori imminentem, & huiusmodi; sed in principio benigna proposuit, regnum (2) cælorum evangelizans. HIERONYMUS (super illud, *Exinde cœpit Iesus*.) Mystice autem Ioanne tradito, Christus incipit prædicare, quia desinente lege, consequenter oritur Evangelium.

(g) CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. VII. operis imperf. in princ.) Antequam Christus aliquid dicat, vel faciat vocat Apostolos, ut nihil illos lateat nec verborum Christi, nec operum: ut postmodum fiducialiter dicere possint (Act. IV.) „Non possumus quæ vidimus, & audivimus non loqui." Hinc est quod dicitur, *Ambulans Iesus iuxta mare Galileæ*. RABANUS. Mare Galilææ idem est quod stagnum Genezateth, mare Tiberiadis, & lacus salinarum. GLOSSA (ordin. super illud, *Piscatores*.) Decenter autem per piscatoria vadit loca, piscatores piscaturus: unde sequitur: *Vidit duos fratres, Simeonem, qui vocatur Petrus, & Andream fratrem eius*. REMIGIUS. Vidit autem non tam corporaliter, quam spiritualiter ad corda eorum respiciens. CHRYSOSTOMUS in hom. (XIV.) In mediis autem operationibus existentes eos vocavit, monstrans quod omnibus occupationibus sequelam suam præponere oportet: unde sequitur, *Mittentes retia in mari*: quod quidem eorum officio congruebat: propter quod sequitur, *Erant enim piscatores*. AUGUSTINUS in serm. de kalend. ianuarii (a serm. XLIX. de vet. Domini.) Non enim elegit Reges, aut Senatores, aut Philosophos, aut Oratores; immo elegit plebeios, pauperes, & indoctos piscatores. AUGUSTINUS super Ioannem (tract. VII. a med.) Si enim doctus eligeretur, fortassis ideo se diceret electum, quia doctrina eius eligi meruit. Dominus autem noster Iesus Christus volens superborum frangere cervices, non quæsivit per oratorem piscatorem, sed de piscatore lucratus est Imperatorem. Magnus Cyprianus orator, sed prius Petrus piscator. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. VII. operis imperfect. parum a princ.) Futuræ etiam dignitatis gratiam artificii opere prophetabant: nam sicut qui retia iactat in aquam, nescit quos pisces comprehensurus est; sic & doctor, quando divini sermonis retia super populum iactat, nescit qui sunt accessuri ad Deum. Sed (3) quoscumque Deus excitaverit, illi adhærent eius doctrinæ. REMIGIUS. De his autem piscatoribus loquitur Dominus per Hieremiam dicens (cap. XVI.) „Mittam in vos piscatores meos, & piscabuntur vos." Unde & hic subditur, *Venite*

(1) *Al.* securim, & arborem incisam, & huiusmodi. (2) *Al. deest* cælorum. (3) *Al.* quousque.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Habetur in fragmento istam inscriptionem præferente Tom. X. post feriem serm. de diversis, & apud Bedam in illum locum I. ad Corinth. 1. *Videte quod non multi sapientes*. Tale quiddam etiam paulo aliis verbis Augustinus inculcat serm. CCXV. de temp. non serm. XLIX. de verbis Domini, sicut prius.

Venite post me: GLOSSA (interlinearis super illud, *Venite*) Non tam pedibus, quam affectu, & imitatione: *Et faciam vos fieri piscatores hominum*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. VII. in op. imp.) Idest doctores, ut cum rete verbi Dei comprehendatis homines de mundo tempestuoso, & periculoso, ubi homines non ambulant, sed feruntur: quia diabolus cum delectatione compellit eos in mala, ubi alterutrum homines se comedunt, sicut pisces fortiores devorant iuniores: ut translati vivant in terra, corporis Christi membra facti. GREGORIUS in homil. (V. in Evangelia.) Nulla autem Petrus, & Andreas Christum miracula facere viderant, nihil (1) ab eo de præmio æternæ retributionis audierant; & tamen ad unum (2) Domini præceptum, hoc quod possidere videbantur, obliti sunt: unde sequitur: *At illi continuo, relictis retibus, secuti sunt eum*. In quo affectum debemus potius pensare quam (3) censum. Multum enim reliquit qui sibi nihil retinuit; multum dimisit qui cum re possessa & concupiscentiis renuntiavit. A sequentibus ergo tanta dimissa sunt quanta a non sequentibus concupisci potuerunt. Exteriora enim nostra Domino quamtumlibet parva sufficiunt; nec perpendit quantum in eius sacrificio, sed ex quanto proferatur. AEstimationem quippe pretii regnum Dei non habet; sed tantum valet quantum habes. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. VII. operis imperf. parum ante med.) Non autem prædicti discipuli secuti sunt Christum, doctoris cupientes honorem, sed operis lucrum: sciebant enim quam pretiosa est anima hominis, quam grata est apud Deum salus ipsius, & quanta est merces. CHRYSOSTOMUS in hom. (XIV. parum ante med.) Tantæ igitur promissioni crediderunt, & per sermones quibus sunt capti, crediderunt se alios posse piscari. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. VII. operis imperf. circa med.) Hæc igitur cupientes, secuti sunt, omnibus relictis: in quo nos docuerunt quia nemo potest terrena possidere, & perfecte ad cælestia pervenire. GLOSSA *a*. In his ergo datum est exemplum illis qui (4) censum deserunt pro Christi amore. Subditur autem exemplum eorum qui etiam carnales affectus pro Deo postponunt: unde dicitur: *Et procedens inde, vidit alios duos*. Nota, quia vocat binos & binos, sicut alibi legitur, quod misit eos binos & binos ad prædicandum. GREGORIUS in hom. (XVII. in Evang. circa initium.) Quatenus hic nobis tacitus innuat, quia qui caritatem erga alterum non habet, prædicationis officium suscipere nullatenus debet. Duo enim sunt præcepta caritatis, & minus quam inter duos caritas haberi non potest. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. VII. operis imperf. a med.) Super caritatem etiam fraternitatis Ecclesiæ recte posuit fundamenta, ut ex radicibus caritatis exuberans quasi humor ascendat in ramos; & hoc super naturalem caritatem, ut non solum per gratiam, sed etiam per naturam ipsa caritas firmior habeatur: unde dicit, *Fratres*: sic enim fecit Deus & in veteri testamento, super Moysen, & Aaron fratres, ponens ædificationis initium. Quoniam autem abundantior est gratia novi testamenti quam veteris; ideo primum populum ædificavit super unam fraternitatem, hunc autem super duas. *Iacobum*, inquit, *Zebedæi, & Ioannem fratrem eius in navi cum Zebedæo patre eorum, reficientes retia sua*: quod est maximæ paupertatis indicium: vetera enim reficiebant qui nova unde emerent non habebant. Et quod ad maiorem pietatem eorum pertinet, in tanta paupertate sic patri suo succurrebant ut secum eum baiularent in navi, non ut ille istos adiuvaret in opere, sed ut isti illum consolarentur sua præsentia. CHRYSOSTOMUS in hom. (XIV. circa med.) Non parva autem est hic demonstratio virtutis, inopiam facile ferre, ex iustis nutriri laboribus, colligari invicem amoris virtute, patrem (5) inopem habere secum, & in eius obsequio laborare. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. VII. oper. imperf.) AEstimare autem primos velociores ad prædicandum, quia retia mittebant; istos autem quasi pigriores, quia adhuc retia componebant, non sumus ausi: quia differentiam eorum cognoscere solius est Christi. Forte (6) ergo illi propter Petrum dicti sunt mittentes retia, qui prædicavit Evangelium, sed non composuit; isti autem propter Ioannem componentes, qui Evangelium composuit. Sequitur, *Et vocavit eos*: erant enim ha-

(1) *Al.* ab eodem præmio. (2) *Al. desst* Domini. (3) *Al.* sensum. (4) *Al.* sensum. (5) *Al.* patrem habere secum, & curare. (6) *Al.* vero.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Glossa, sed in Anselmo tantum, paulo alia serie.

habitatione cives, dilectione concordes, artificio pares, fraternitatis coniuncti pietate. Ideo simul vocavit eos, ne tot bonis coniunctos dissimilis vocatio separaret. CHRYSOSTOMUS in hom. (XIV. parum ante med.) Vocando autem nihil eis promisit, sicut prioribus: obedientia enim eorum qui praevenerant, viam eis (1) ad credendum praeparaverat. Sed & multa de ipso audierant, scilicet tamquam familiares, & consanguinitate coniuncti.

Sequitur: *Illi autem, relictis retibus, & patre, secuti sunt eum*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. VII. operis imperfect.) Tria enim sunt quae relinquere debet qui venit ad Christum: actus carnales, qui per retia piscationis significantur; substantiam mundialem, quae per navem; & parentes, qui per patrem. Reliquerunt ergo navem, ut fierent ecclesiasticae navis gubernatores; reliquerunt retia, ut non pisces afferrent ad civitatem terrenam, sed homines ad caelestem; reliquerunt unum patrem, ut spiritales patres omnium fierent. HILARIUS (can. III. in Matth. circa finem.) Eis igitur artem, & patriam domum relinquentibus, docemur Christum secuturi, & saecularis vitae solicitudine, & paternae domus consuetudine non teneri. REMIGIUS. Mystice autem per mare designatur iste mundus, propter amaritudinem, & fluctuationem. Galilaea autem interpretatur volubilis, sive rota; & significat mundi volubilitatem. Ambulavit igitur Iesus iuxta mare, dum ad nos per incarnationem venit: quia non carnem peccati, sed similitudinem carnis peccati suscepit ex virgine. Per duos fratres, duo populi designantur, qui ab uno Deo patre creati sunt: quos vidit quando eos misericorditer respexit. Per Petrum enim, qui interpretatur agnoscens, & dicitur Simon, idest obediens, designatur Iudaicus populus, qui per legem Deum agnovit, & praeceptis eius obedivit; per Andream, qui interpretatur virilis, sive decorus, intelligitur Gentilis populus, qui post agnitionem Dei viriliter in fide permansit. Nos populum vocavit quando praedicatores in mundum misit, dicens, *Venite post me*; idest, relinquite deceptorem, & sequimini creatorem. De utroque etiam populo facti sunt hominum piscatores, idest praedicatores. Relictis autem navibus, idest carnalibus desideriis, & retibus, idest mundi cupiditatibus, secuti sunt Christum. Per Iacobum etiam intelligitur Iudaicus populus, qui per cognitionem Dei diabolum supplantavit; per Ioannem Gentilis populus, qui sola gratia salvatus est. Zebedaeus autem, quem relinquunt, & interpretatur fugitivus, sive labens, significat mundum, qui transit, & diabolum, qui de caelis lapsus est. Per Petrum etiam, & Andream mittentes retia in mare, designantur illi qui in prima aetate dum de navi corporis sui mittunt retia carnalis concupiscentiae in mare huius saeculi, vocantur a Domino. Per Iacobum, & Ioannem reficientes retia designantur illi qui post peccata ante adversitates veniunt ad Christum, recuperantes quae perdiderunt. RABANUS (super illud, *Relictis navibus, & patre*.) Duae naves duas Ecclesias figurant: eam quae ex circumcisione, & eam quae ex praeputio vocata est. Quilibet etiam fidelis fit Simon, Deo obediendo; Petrus, peccatum suum agnoscendo; Andreas, viriliter labores patiendo; Iacobus, vitia supplantando. GLOSSA. Et Ioannes, ut totum gratiae Dei ascribat: & ideo (2) quatuor tantum vocatio ponitur, per quos praedicatores Dei a quatuor mundi partibus vocatos signetur. HILARIUS (can. III. circa finem.) Vel in hoc futurorum Evangelistarum numerus figuratur. REMIGIUS. Per hoc etiam quatuor virtutes principales designantur: prudentia enim refertur ad Petrum, propter divinam cognitionem; iustitia ad Andream, propter operum virilitatem; fortitudo ad Iacobum, propter diaboli supplantationem; temperantia ad Ioannem, propter divinae gratiae effectum. AUGUSTINUS de Consen. Evan. (Lib. II. cap. XVII. inter prine. & med.) Sane movere potest quomodo Ioannes dicat non in Galilaea, sed iuxta Iordanem Andream secutum esse Dominum cum alio, cuius nomen tacetur; deinde Petrum ab illo nomen accepisse; ceteri autem tres Evangelistae de piscatione vocatos eos dicunt, satis inter se convenienter, maxime Matthaeus, & Marcus: nam Lucas Andream non nominat, qui tantum intelligitur in eadem navi fuisse. Hoc etiam videtur distare quod tantum Petro a Domino dictum esse commemorat Lucas cap. V. „ Ex hoc iam homines eris capiens: " quod Matthaeus, & Marcus ambobus dixisse narrant. Sed potuit prius Petro dici secundum Lucam, & ambobus postea secundum alios duos. Sed quod de Ioanne diximus, diligenter considerandum est, cum & locorum plurimum intersit, & temporis, & ipsius vocationis. Sed intelligendum est, Pe-

(1) *Al. deest* ad credendum. (2) *Al.* quarta.

Petrum, & Andream non sic vidisse Dominum iuxta Iordanem, ut ei iam inseparabiliter inhærerent; sed tantum cognovisse quis esset, & eum miratos ad propria remeasse. Forte autem quod prætermiserat recapitulat: quia sine ulla consequentis temporis differentia dicit, *Ambulans autem iuxta mare*. Quæri etiam potest quomodo binos & binos seorsum eos vocaverit, sicut narrat Matthæus, & Marcus, cum Lucas dicat, Iacobum, & Ioannem tamquam socios Petri ad adiuvandum vocatos fuisse, & simul subductis ad terram navibus Christum secutos? Unde intelligendum est, hoc primo esse factum quod Lucas insinuat, & eos ad capturam piscium ex more remeasse: non enim erat dictum Petro, quod pisces numquam esset capturus, eum post resurrectionem hoc fecerit; sed quod homines esset capturus: postea hoc factum est quod Matthæus, & Marcus narrant: non enim subductis ad terram navibus, tamquam cura redeundi secuti sunt eum, sed tamquam iubentem ut sequerentur.

(b) CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. VIII. operis imperf. in init.) Omnis Rex pugnaturus contra adversarium, prius congregat exercitum, & sic vadit ad pugnam: sic & Dominus contra diabolum pugnaturus, prius congregavit Apostolos, & sic cœpit Evangelium prædicare: unde sequitur, *Et circuibat Iesus*. REMIGIUS. In quo doctorum vita instruitur: ut enim non sint pigri, docentur per hoc quod dicitur, *Circuibat Iesus*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. VIII. oper. imperf. cir. initium.) Quia enim illi ut debiles ad medicum venire non poterant, ipse sicut studiosus medicus, circuibat graviter ægrotantes: & Dominus quidem circuibat singulas regiones; qui autem sunt unius regionis pastores considerando debent circuire populi singulas passiones, ut ad remedium passionis eorum, aliquod medicamentum in Ecclesia proferatur. REMIGIUS. (Rabanus in hoc loco id habet.) Ut autem non sint acceptores personarum, docentur prædicatores per hoc quod subiungitur, *Totam Galilæam*. Ut autem vacui non discurrant, docentur per hoc quod subditur, *Docens*. Ut autem non paucis, sed multis prodesse studeant, monentur per hoc quod sequitur, *In synagogis*. CHRYSOSTOMUS in hom. XIV. (1) Hinc quoque Iudæos docebat, quod nec esset Dei adversarius, nec animarum seductor, sed quod Patri consentiens advenisset. REMIGIUS. Ut autem non errores, neque fabulas, sed salutaria prædicent, docentur per hoc quod subditur, *Prædicans Evangelium regni*. Distat autem inter *docens* & *prædicans*: docens enim refertur ad præsentia, prædicans ad futura: docebat enim de præsentibus mandatis, prædicabat de futuris promissis. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. VIII. oper. imperf. parum ante med.) Vel docebat iustitias naturales, quas scilicet ratio naturalis docet, ut castitatem, humilitatem, & huiusmodi, quas per seipsos omnes bona esse intelligunt, de quibus necessaria est doctrina, non tantum propter manifestationem (2) eorum, quantum propter excitationem cordis. Prævalentibus enim delectationibus carnalibus, scientia iustitiæ naturalis quasi in oblivionem deducta obdormit. Cum ergo cœpit doctor reprehendere carnalia mala, eius doctrina non novam scientiam introducit, sed oblitam commonefacit. Prædicabat autem Evangelium, annuntiando bona, quæ antiqui manifeste nec audierant, ut beatitudinem cælestem, mortuorum resurrectionem, & huiusmodi. Vel docebat interpretando prophetias de ipso; Evangelium prædicabat denuntiando in se bona futura. REMIGIUS. Ut autem doctores doctrinam suam virtutibus commendare studeant, docentur per hoc quod subditur, *Sanans omnem languorem, & omnem infirmitatem in populo*. Infirmitas quidem est corporum, languor autem animarum. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. VIII. in opere imperf.) Vel per languorem, animæ aliquam passionem intelligimus, ut avaritiam, libidinem, & huiusmodi; per infirmitatem autem infidelitatem, per quam aliquis infirmatur in fide. Vel per languores intelliguntur graviores cor-

(1) *Al.* Hinc etiam eos erudiebat quod non est Deo contrarius, Iudæis prædicans, & errorum prædicator; sed consonans Patri advenit. *P. Nicolai habet:* In synagogas Iudæorum intrat, in iisque doctrinæ suæ cælestis verba diffundit, ut quo ad plures loquentis magistri verba pervenerint, eo plurium corda excitentur, ut vel credant prudenter, vel inexcusabiles facti doctrinam apprime salutarem suo magno malo reiiciant. Est enim Evangelium clarissima quædam lux, quam sub modio recondi & nefas est, & accurate Christus prohibuit. Hinc etiam erudiebat eos quod non est Deo contrarius, nec est errorum prædicator; sed quod consonans Patri advenit. *Exemplum, vel ms. unde hanc hauserit additionem, non assignat; quin immo fatetur se nescire unde irrepserit; cum nec in Antverpiensi editione (verba eius sunt) reperiatur; & Chrysostomus tantum habeat:* In synagogas Iudæorum intrabat, hinc etiam docens quod non est contrarius Deo, nec seductor, immo consonus (*vel* consentiens) Patri. (2) *Al. deest* eorum.

corporis passiones, per infirmitates autem leviores. Sicut autem passiones corporales divinitatis virtute sanabat, sic spirituales verbo pietatis. Primo autem docet, & postea sanat propter duo. Primo quia præmittitur quod magis necessarium est: verba enim pietatis ædificant animam, non miracula: deinde quia verba per miracula commendantur, & non e converso. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXIV. cir. med.) Considerandum autem, (1) quod quando novum fit aliquid, ac politicæ cuiusdam introductio, signa Deus facere consuevit præstans suæ potentiæ pignora his qui legem eius accepturi sunt. Sic cum hominem facturus esset, prius mundum creavit, ac tum demum facto homini legem in paradiso dedit: & cum sancto Noe legem positurus esset, magna utique mirabilia monstravit: sed & Iudæis quidem, cum legem laturus esset, prius prodigia magna ostendit, ac tum demum eis præcepta legis imposuit. Ita hic sublimem quamdam vivendi introducturus disciplinam, auctoritatem mandatis suis præstruxit claritate signorum: quia enim æternum regnum, quod prædicabat, non apparebat, ex his quæ videntur, etiam illud quod nondum apparebat, manifestum fecit. GLOSSA *a* (ord. super illud, *In totam Syriam*.) Sed quia prædicatores debent habere bonum testimonium ab his qui foris sunt, ne si vita despicitur, prædicatio contemnatur; subditur: *Et abiit opinio eius in totam Syriam*. RABANUS (super his verbis.) Syria est omnis regio ab Euphrate usque ad mare magnum, a Cappadocia usque ad AEgyptum, in qua est provincia Palæstina, in qua habitant Iudæi. CHRYSOSTOMUS in homil. (XIV. a med. illius.) Intende autem moderationem Evangelistæ: quia non unumquemque nobis enarrat curatorum, sed brevibus verbis copiositatem transcurrit signorum: unde sequitur: *Et obtulerunt ei omnes male habentes*. REMIGIUS. Per quos varias vult intelligi infirmitates, sed leviores. Cum vero dicit, *Variis languoribus, & tormentis comprehensos*, illos vult intelligi de quibus subinfertur *Et qui dæmonia habebant*. GLOSSA *b* (2) Languor diuturnus est; tormentum est morbus acutus, ut dolor lateris, & huiusmodi: qui autem dæmonia habebant, sunt qui a dæmonibus vexabantur. REMIGIUS. Lunatici enim dicti sunt a luna, quæ dum menstruis temporibus crescit, & decrescit, ipsi vexantur. HIERONYMUS (in calce Comment. in IV. cap. Matth.) Dæmones enim observantes lunaria (3) tempora, creaturam infamare cupiebant, ut in creatorem blasphemiæ redundarent. AUGUSTINUS XXI. de Civit. Dei (cap. VI. circa med.) Illiciuntur tamen dæmones ad (4) inhabitandum per creaturas (quas non ipsi, sed Deus condidit) delectabilibus pro sua diversitate diversis, non ut animalia cibis, sed ut spiritus signis, quæ cuiusque delectationi congruunt. RABANUS (hoc loco.) Paralytici autem sunt corpore dissoluti: paralysis enim Græce, Latine dicitur dissolutio.

Sequitur, *Et curavit eos*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. VIII. ope. imperf.) Cum in quibusdam locis dicatur, Multos curavit; hic simpliciter (5) dicitur, *Et curavit eos*; significans, quod omnes curavit; sicut & novitius medicus intrans civitatem, omnes ad se venientes curat, propter suam opinionem commendandam. CHRYSOSTOMUS in homil. (XIV. in Matth. a med. illius.) A nullo autem eorum fidem exquisivit, quoniam nondum virtutis suæ demonstrationem dederat (6) & illi e longinquo venientes, & ægros adducentes, non parvam ostenderant fidem.

Sequitur: *Et secutæ sunt eum turbæ multæ*. RABANUS (super illud, *Et secutæ sunt eum turbæ*.) Quæ quadripartitæ sunt: alii propter cæleste magisterium, ut discipuli; alii

(1) *Al.* quod ubicumque legis cuiusdam introductio fit, signa facere Deus assuevit, pignora suæ virtutis legem tribuens suscepturis: hominem enim facturus mundum creavit, & tunc illi legem in paradiso proposuit: & quando Noe legem laturus erat, magna signa ostendit: & similiter Iudæis legem laturus prodigia ostendit, & tunc legem dedit. Ita & hic sublimem illam legem introducturus, miraculorum demonstratione certificat quæ dicuntur. Quoniam enim regnum quod prædicabatur, non apparebat, ab apparentibus signis illum manifestavit. (2) *Al.* Languor diuturnus est tormentum; & dolor &c. (3) *Al.* tempora creaturarum. (4) *Al.* ad habitandum. (5) *Al.* deest dicitur. (6) *Al.* & in adveniendo, & ferendo a longe, non parvam ostenderant fidem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ex parte tamen, sed integrius in Anselmo, qui appendicem istam partim usurpat ex Apostolo I. ad Timoth. III. 7. inter conditiones Episcopi, partim ex Gregorio in hom. XII. super Evang. *b* Immo Anselmus tantum.

alii ob curationem infirmitatum; alii sola fama, & curiositate, volentes experiri an verum esset quod dicebatur; alii per invidiam, volentes eum in aliquo capere, & accusare. Mystice autem Syria interpretatur (1) elata, Galilaea volubilis, vel rota; idest diabolus, & mundus, qui & superbus est, & ad ima semper rotatur: in quo fama Christi per praedicationem innotuit: daemoniaci enim sunt idolatrae, lunatici, instabiles, paralytici, pigri, & dissoluti. GLOSSA a. Turbae autem quae sequuntur Dominum, sunt de Ecclesia, quae spiritualiter est Galilaea transmigrans ad virtutes; & Decapolis decem praecepta servans; (2) & Hierosolyma; & Iudaea, quam visio pacis, & confessio illustrat; & trans Iordanem: quia baptismo transito, terram promissionis intrat. REMIGIUS. Vel sequitur Dominum *de Galilaea*, idest de volubilitate mundi, *& Decapoli*, quae est regio decem urbium, & significat decalogi transgressores, *& de Hierosolyma*, quia scilicet prius innoxia pace detinebatur, *& de Iudaea* idest de confessione diabolica, *& de trans Iordanem*, qui prius erant in paganismo constituti, sed transeuntes per aquam baptismi venerunt ad Christum.

CAPUT V.

(a) Videns autem Iesus turbas, ascendit in montem, & cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius: & aperiens os suum docebat eos, dicens: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum.

(b) Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram.

(c) Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.

(d) Beati qui esuriunt, & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur.

(e) Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.

(f) Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.

(g) Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur.

(h) Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum caelorum.

(i) Beati estis cum maledixerint vobis homines, & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum adversum vos, mentientes propter me. Gaudete, & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in caelis. Sic enim persecuti sunt Prophetas, qui fuerunt ante vos.

(k) Vos estis sal terrae. Quod si sal evanuerit, in quo salietur? Ad nihilum valet ultra nisi ut mittatur foras, & conculcetur ab hominibus.

(l) Vos estis lux mundi. Non potest civitas abscondi supra montem posita; neque accendunt lucernam, & ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt. Sic luceat lux vestra coram hominibus ut videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum qui in caelis est.

(m) Nolite autem putare quoniam veni solvere legem, aut Prophetas. Non veni solvere, sed adimplere. Amen quippe dico vobis, donec transeat caelum, & terra, iota unum, aut apex unus non praeteribit a lege, donec omnia fiant. Qui ergo solverit unum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno caelorum; qui autem fecerit, & docuerit, hic magnus vocabitur in regno caelorum.

(n) Dico autem vobis, quia nisi abundaverit iustitia vestra plusquam scribarum, & pharisaeorum, non intrabitis in regnum caelorum. Audistis quia dictum est antiquis: Non

(1) *Al.* clara. (2) *Al.* in.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Glossa modo, sed in Anselmo.

Non occides; qui autem occiderit, reus erit iudicio. Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio: qui autem dixerit fratri suo, Racha, reus erit concilio: qui autem dixerit, Fatue, reus erit gehennæ ignis.

(o) Si ergo offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliari fratri tuo, & tunc veniens offeres munus tuum.

(p) Esto consentiens adversario tuo cito dum es in via cum eo, ne forte tradat te adversarius iudici, & iudex tradat te ministro, & in carcerem mittaris. Amen dico tibi, non exies inde donec reddas novissimum quadrantem.

(q) Audistis, quia dictum est antiquis, Non mœchaberis. Ego autem dico vobis, quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo.

(r) Quod si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum, & proiice abs te. Expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum quam totum corpus tuum mittatur in gehennam ignis. Et si dextera manus tua scandalizat te, abscinde eam, & proiice abs te. Expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum quam totum corpus tuum eat in gehennam.

(s) Dictum est autem: Quicumque dimiserit uxorem suam, det ei libellum repudii. Ego autem dico vobis, quia omnis qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam mœchari; & qui dimissam duxerit, adulterat.

(t) Iterum audistis quia dictum est antiquis: Non periurabis; reddes autem Domino iuramenta tua. Ego autem dico vobis, non iurare omnino, neque per cælum, quia thronus Dei est, neque per terram, quia scabellum est pedum eius, neque per Hierosolymam, quia civitas est magni Regis: neque per caput tuum iuraveris, quia non potes unum capillum album facere, aut nigrum. Sit autem sermo vester, Est est, non non. Quod autem his abundantius est, a malo est.

(u) Audistis quia dictum est: Oculum pro oculo, dentem pro dente. Ego autem dico vobis, non resistere malo; sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi & alteram; & ei qui vult tecum in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium; & quicumque te angariaverit mille passus, vade cum illo & alia duo. Qui autem petit a te, da ei, & volenti mutuari a te, ne avertaris.

(x) Audistis quia dictum est: Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, & orate pro persequentibus, & calumniantibus vos, ut sitis filii Patris vestri qui in cælis est, qui solem suum oriri facit super bonos, & malos, & pluit super iustos, & iniustos. Si enim diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? Nonne & publicani hoc faciunt? Et si salutaveritis fratres vestros tantum, quid amplius facitis? Nonne & ethnici hoc faciunt? Estote ergo vos perfecti, sicut & pater vester cælestis perfectus est.

(y) Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis; alioquin mercedem non habebitis apud Patrem vestrum qui in cælis est.

(z) Cum ergo facis eleemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis, & vicis, ut honorificentur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua, ut sit eleemosyna tua in abscondito; & Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.

(a) CHRYSOSTOMUS super Matth. hom. ix. operis imperf. in init.) Omnis artifex secundum professionem suam, opportunitatem operis videns gaudet: carpentarius enim si viderit arborem bonam, concupiscit eam præcidere ad opus artificii sui; & sacerdos, cum viderit Ecclesiam plenam, gaudet animus eius, & delectatur, ut doceat. Sic & Dominus videns magnam congregationem populi, excitatus est ad docen-

cendum: unde dicit: *Videns autem turbas Iesus, ascendit in montem*. AUGUSTINUS de Concord. Evang. (Lib. I. cap. XIX.) Vel hic potest videri multas turbas vitare voluisse, & ob hoc ascendisse in montem ut solis discipulis loqueretur. CHRYSOSTOMUS in homil. (XV.) Per hoc autem quod non in civitate, & foro, sed in monte, & solitudine sedit, erudivit nos nihil ad ostentationem facere, & a tumultibus abscedere (1) & præcipue cum philosophandum est, ac de rebus seriis disserendum. REMIGIUS. (2) Hoc enim sciendum est, quod tria refugia legitur Dominus habuisse, navim, montem, & desertum; ad quorum alterum quotiescumque a turbis opprimebatur, conscendebat. HIERONYMUS (in cap. V. Matth.) Nonnulli autem simpliciorum fratrum putant, Dominum ea quæ sequuntur in Oliveti monte docuisse; quod nequaquam ita est: ex præcedentibus enim, & sequentibus in Galilæa monstratur locus; quem putamus esse vel Thabor, vel quemlibet alium montem excelsum. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. IX. oper. imperf. par. a principio.) Ascendit autem in montem, primo quidem ut impleret prophetiam Esaiæ dicentis (cap. XL.) „ Super montem ascende tu; " deinde ut ostendat quoniam in altitudine spiritalium virtutum consistere (3) debet qui docet Dei iustitiam, pariter & qui audit: nemo enim potest in valle stare, & de monte loqui. Si in terra stas, de terra loquere; si autem de cælo loqueris, in cælo consiste. Vel ascendit in montem, ut ostendat quod omnis qui vult discere mysteria veritatis, in montem Ecclesiæ debet ascendere, de quo Propheta (Psal. LXVII.) „ Mons Dei, „ mons pinguis. " HILARIUS (can. IV. in Matth. sub initio.) Vel ascendit in montem, quia in paternæ maiestatis celsitudine positus, (4) cælestis vitæ præcepta constituit. AUGUSTINUS de Sermone Domini in monte (Lib. I. cap. I.) Vel ascendit in montem, ut significet, quia minora erant præcepta iustitiæ, quæ a Deo data sunt per Prophetas populo Iudæorum, quem timore adhuc alligari oportebat; per Filium autem suum maiora populo quem caritate iam convenerat liberari.

Sequitur: *Et cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius*. HIERONYMUS. Ideo autem non stans, sed sedens loquitur, quia non poterant eum intelligere in sua maiestate fulgentem. AUGUSTINUS de Sermone Domini in monte (ibid.) Vel quod sedens docebat, pertinet ad dignitatem Magistri. *Accesserunt* autem *ad eum discipuli eius*, ut audiendis verbis illius hi essent etiam corpore viciniores qui præceptis implendis animo appropinquabant. RABANUS. Mystice autem sessio Domini, incarnatio eius est: quia nisi Dominus incarnatus esset, humanum genus ad eum accedere non potuisset. AUGUSTINUS de Concor. Evang. (Lib. I. cap. XIX. a med. illius.) Movet autem quod Matthæus in monte dicit hunc habitum esse sermonem a Domino sedente; Lucas autem in loco campestri a Domino stante. Hæc igitur diversitas facit videri alium fuisse illum, alium istum. Quid enim prohibet Christum quædam alibi repetere quæ ante iam dixerat; aut iterum facere quæ ante iam fecerat? Quamquam etiam possit illud occurrere, in aliqua excellentiori parte montis primo cum solis discipulis Dominum fuisse, quando ex eis duodecim elegit; deinde cum eis descendisse non de monte, sed de ipsa montis celsitudine in campestrem locum, idest in aliquam æqualitatem, quæ in latere montis erat, & multos capere poterat; atque ibi stetisse donec ad eum turbæ congregarentur, ac postea cum sedisset, accessisse propinquius discipulos eius; atque ita illis, ceterisque turbis præsentibus, unum habuisse sermonem, quem Matthæus, Lucasque narrant diverso narrandi modo, sed eadem veritate rerum. GREGORIUS IV. Moral. (sup. illud Iob III. „ Aperuit Iob „ os suum, " & est cap. V. in novis exemplaribus,) Sublimia autem præcepta Domino in monte dicturo præmittitur: *Et aperiens os suum, docebat eos*, qui dudum aperuerat ora Prophetarum. REMIGIUS. Ubicumque autem legitur Dominus aperuisse os, inspiciendum est, quia magna sunt quæ sequuntur. AUGUSTINUS de Ser. Dom. in monte (Lib. I. cap. I.) Vel dicit, *Aperiens os suum*, ut ipsa mora commendet aliquanto longiorem futurum esse sermonem. CHRYSOSTOMUS (in homil. XV. par. a princ.) Vel hoc dicit, ut discas quoniam nunc quidem docebat, os aperiens in loquendo, nunc autem vocem, quæ est ab operibus, emittens. AUGUSTINUS de Sermone Domini in monte (ubi supra,) Si quis autem pie sobrieque consideraverit, inveniet in hoc sermone, quantum ad mores opportunos pertinet, perfectum vitæ christianæ modum: unde sic ipse sermo concluditur (cap. VII.) *Omnis qui audit verba mea hæc, & facit ea, similabo eum viro sapienti*. AU-

(1) *Al.* & maxime cum de negotiis disputare oportet. (2) *Al.* Hic. (3) *Al.* dicitur. (4) *Al.* cælestia.

AUGUSTINUS de Civitate Dei (Lib. XIX. cap. 1.) Nulla autem est causa philosophandi, nisi finis boni: quod autem beatum facit, ipse est finis boni. Et ideo a beatitudine incipit dicens, *Beati pauperes spiritu*. AUGUSTINUS de Sermone Domini in monte (Lib. I. cap. 11.) Præsumptio quidem spiritus, audaciam, & superbiam significat. Vulgo etiam magnum spiritum superbi habere dicuntur, & recte: nam spiritus ventus vocatur: quis vero nesciat superbos inflatos dici, quasi ventos distentos? Quapropter recte hic intelliguntur *pauperes spiritu*, humiles, & timentes Deum, idest non habentes inflantem spiritum. CHRYSOSTOMUS in homil. (xv. in Matth. parum a prin.) Vel spiritum hic elationem, & animum dicit: quia enim sunt multi humiles nolentes, rerum necessitate coacti, non est laus: unde illos beatificat qui se ex electione humiliant. Ideo autem hic incipit radicitus evellens superbiam, quia hæc fuit radix, & fons malitiæ universæ: contra quam ponit humilitatem, velut quoddam stabile fundamentum: qua subiecta, cum stabilitate alia superædificantur; hac autem destructa, pereunt quæcumque congregaveris bona. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. ix. in oper. imperf.) Ideo autem dixit manifeste, *Beati humiles spiritu*, ut sic humiles ostendat, ut semper adiutorium Dei sint mendicantes: unde in Græco dicitur: (1) *Beati πτωχοί*, idest mendici, vel egeni. Sunt enim multi naturaliter humiles, & non ex fide, qui non pulsant adiutorium Dei; sed solum qui secundum fidem, sunt humiles. CHRYSOSTOMUS in homil. (xv.) Vel quia pauperes spiritu hic dicit formidantes, & trementes Dei iussiones, quomodo Dominus per Esaiam commendat. Quid autem amplius quam simpliciter humiles? Humilium enim hic quidem mediocriter est; hic autem superabundanter. AUGUSTINUS (Lib. I. de Serm. Domini in monte cap. 11.) Superbi ergo appetant regna terrarum; sed humilium est regnum cælorum. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. ix. operis imperf.) Nam sicut cetera vitia deponunt ad inferos, maxime tamen superbia; sic & omnes virtutes inducunt in regnum cælorum, maxime tamen humilitas: quia proprium est ut qui se humiliat exaltetur. HIERONYMUS (super illud, *Beati pauperes spiritu*.) Vel beati paupetes spiritu, qui scilicet propter Spiritum sanctum voluntarie sunt pauperes. AMBROSIUS de Offic. (Lib. I. cap. xvi.) Inde autem incipit beatitudo iudicio divino ubi ærumna æstimatur humana. GLOSSA (interlin. super illud, *Quoniam ipsorum est regnum cælorum*.) Pauperibus autem in præsenti convenienter promittuntur divitiæ cæli.

(b) AMBROSIUS super Lucam (Lib. IV. titulo de Beatitudinibus.) Cum simpliciter contentus fuero inops, superest ut mores meos temperem. Quid enim mihi prodest carere sæcularibus, nisi fuero mitis? Congrue igitur sequitur, *Beati mites*. AUGUSTINUS (Lib. I. de Ser. Dom. in monte cap. 111.) Mites sunt qui cedunt improbitatibus, & non resistunt malo; sed vincunt in bono malum. AMBROSIUS super Lucam (ut supra.) Mitiga ergo affectum tuum, ut non irascaris, aut certe iratus ne peccaveris. Præclarum est enim motum temperare consilio, nec minoris virtutis dicitur prohibere iracundiam, quam omnino non irasci; cum plerumque (2) illud lentius, hoc fortius æstimetur. AUGUSTINUS (de Serm. Dom. ubi supra.) Rixentur igitur immites, & dimicent pro terrenis, & temporalibus rebus; sed *beati mites, quoniam ipsi hereditabunt terram*, de qua evelli non possunt; illam, inquam, terra de qua in Psalmo cxl. dicitur: „ Portio mea in terra „ viventium. " Significat enim quamdam stabilitatem hereditatis perpetuæ, ubi anima per bonum affectum tamquam loco suo requiescit, sicut corpus in terra; & inde cibo suo alitur, sicut corpus ex terra: ipsa est requies, & vita sanctorum. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. ix. in op. imperf.) Vel terra hic, sicut quidam dicunt, quamdiu est in hoc statu, terra mortuotum est, quia vanitati subiecta est; cum autem liberata fuerit de corruptione, fit terra vivorum, ut mortales hereditent immortalem. Alterum exponentem legi, quasi cælum in quo habitaturi sunt sancti, dicatur terra vivorum; quod quantum ad inferiorem regionem cælum est, quantum autem ad superius cælum dicitur terra. Alii dicunt, quia corpus nostrum terra est, & quamdiu subiacet morti, terra est mortuorum; cum autem fuerit conforme factum gloriæ corporis Christi, erit terra vivorum. HILARIUS (can. iv. in Matth. paulo a principio.) Vel hereditatem terræ mitibus Dominus pollicetur, idest eius corporis quod ipse assumpsit habitaculum: (3) & quia per mansuetudinem mentis nostræ habitat Christus in nobis, nos quoque clarificati

cati

(1) Al. *Beati mendici, vel egeni*. (2) *Al.* istud levius. (3) *Al.* emittitur &.

cati corporis eius gloria vestiemur. CHRYSOSTOMUS in hom. (xv. in Matth. super illud, *Quoniam ipsi possidebunt terram*.) Vel aliter Christus hic spiritualibus sensibilia immiscuit: quoniam enim æstimatur qui mitis est omnia sua perdere, contrarium promittit, dicens, quod cum stabilitate sua possidet qui non est protervus; qui autem aliter est, multoties animam, & hereditatem paternam perdit. Quia vero Propheta dixerat (Psal. xxxvi.) „ Mansueti hereditabunt terram, " a consuetis verbis contexit sermonem. GLOSSA. Mites etiam, qui seipsos possederunt, hereditatem Patris in futuro possidebunt. (1) Plus autem est possidere quam habere: multa enim habemus quæ statim amittimus.

(c) AMBROSIUS super Lucam (Lib. IV. in Lucam in titulo de Beat. circa med.) Cum hoc feceris, ut scilicet sis pauper, & mitis, memento quia peccator es; lugeto peccata (2) tua: unde sequitur, *Beati qui lugent*. Et bene tertia benedictio est peccata deflentis, quia Trinitas est quæ peccata condonat. HILARIUS (can. iv. in Matth.) Lugentes enim hic dicuntur non orbitates, aut contumelias, aut damna mærentes; sed peccata vetera flentes. CHRYSOSTOMUS super Matth.(hom. ix. operis imperf. ante med.) Et qui sua quidem peccata lugent, beati sunt, sed mediocriter; beatiores autem sunt qui aliena lugent peccata: tales convenit esse omnes doctores. HIERONYMUS (super illud, *Beati qui lugent*.) Luctus enim hic non mortuorum ponitur communi lege naturæ, sed peccatis, & vitiis mortuorum. Sic flevit Samuel Saulem, & Paulus eos qui post immunditiam pœnitentiam non egerunt. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. ix. operis imperf.) Cum autem consolatio sit lugentium cessatio luctus; qui sua peccata lugent, consolabuntur indulgentiam consecuti. CHRYSOSTOMUS in hom. (xv.) Et licet talibus sufficiat venia frui, non terminat retributionem in peccatorum remissione, sed & multarum facit participes consolationum & hic, & in futuro. Semper enim maiores laboribus Deus dat retributiones. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. ix. operis imperf.) Qui vero aliena peccata lugent, consolabuntur, qui cum in sæculo illo providentiam cognoverint Dei, & intellexerint quod qui perierunt non fuerunt Dei, de cuius manu nemo rapere potest, de eis, luctu derelicto, in sua beatitudine lætabuntur. Vel aliter AUGUSTINUS in Serm. Domini in monte (Lib. I. cap. iv. in prin.) Luctus est tristitia de amissione carorum. Conversi autem ad Deum ea quæ in hoc mundo cara habebant, amittunt: non enim gaudent his rebus quibus ante gaudebant, & donec fiat in illis amor æternorum, nonnulla mæstitia sauciantur. Consolabuntur ergo Spiritu sancto, qui maxime propterea Paraclitus nominatur, idest consolator, ut temporalem amittentes, æterna lætitia perfruantur: & ideo dicit: *Quoniam ipsi consolabuntur*. GLOSSA. Vel per luctum duo genera compunctionis intelliguntur, scilicet pro miseriis huius mundi, & pro desiderio cælestium: unde filia Caleph petivit irriguum superius, & inferius. Huiusmodi autem luctus non habet nisi pauper, & mitis, qui cum mundum non diligat, quod miser est recognoscit, & ideo cælum concupiscit. Convenienter ergo lugentibus promittitur consolatio, ut qui tristatus est in præsenti, gaudeat in futuro. Maior est autem retributio lugentis quam pauperis, & mitis: plus enim est gaudere in regno, quam habere, & possidere: multa enim cum dolore possidemus. CHRYSOSTOMUS in hom. (v.) Notandum (3) autem, quod hanc beatitudinem non simpliciter, sed omnino cum intensione, & cumulo posuit; ideoque non dixit, Qui mærent, sed *Qui lugent*. Siquidem præceptum istud totius philosophiæ magisterium est. Si enim qui filios, vel proximos mortuos lugent, toto illo doloris sui tempore nec pecuniarum, nec gloriæ amore tenentur, non invidia consumuntur, non iniuriis permoventur, nec aliis vitiis obsidentur, utpote solis luctibus mancipati; multo magis qui propria peccata lugent, sicut ea lugere dignum est, celsiorem hanc philosophiam debent ostendere.

(d) AMBROSIUS super Lucam (Lib. IV. titul. de Beatit.) Postquam delicta deflevi, esurire incipio, & sitire iustitiam. Æger enim cum in gravi morbo est, non esurit: unde sequitur: *Beati qui esuriunt, & sitiunt iustitiam*. HIERONYMUS (super illud, *Beati qui esuriunt*.) Non nobis sufficit velle iustitiam, nisi iustitiæ patiamur famem, ut sub hoc exemplo numquam nos satis iustos,

(1) *Al.* Plus autem est possidere terram quam habere regnum cælorum: multa enim &c. (2) *Al.* defle tua. (3) *Al.* Notandum autem quod hanc beatitudinem cum intentione quadam proposuit; ideo non dixit, Qui tristantur, sed *Qui lugent*. In quo etiam perfectionis sapientiæ magisterium dedit: si enim qui filios, vel alios defunctos lugent, secundum illud tempus non desiderant pecuniam, nec gloriam, nec conviciis exacuuntur, nec aliqua alia passione capiuntur; multo magis hæc servare debent qui lugent sua peccata.

ctos, ſed ſemper eſurire iuſtitiæ opera intelligamus. CHRYSOSTOMUS ſuper Matth. (hom. IX. operis imperf. circa med.) Quoniam omne bonum quod non ex amore ipſius boni faciunt homines, ingratum eſt ante Deum. Eſurit autem iuſtitiam qui ſecundum iuſtitiam Dei deſiderat converſari; ſitit autem iuſtitiam qui ſcientiam eius acquirere cupit. CHRYSOSTOMUS in hom. (XV. ſuper illud, *Beati qui eſuriunt.*) Iuſtitiam autem dicit vel univerſalem, vel particularem avaritiæ contrariam. Quia enim de miſericordia dicturus erat, præmonſtrat qualiter miſereri oporteat, quia non ex rapina, neque ex avaritia: unde etiam quod eſt avaritiæ proprium, ſcilicet eſurire, & ſitire, iuſtitiæ attribuit. HILARIUS (can. IV. in Matth.) Sitientibus autem, & eſurientibus iuſtitiam, beatitudinem tribuit, ſignificans extenſam in Dei doctrinam ſanctorum aviditatem perfecta in cælo ſatietate repleri: & hoc eſt quod dicitur: *Quoniam ipſi ſaturabuntur*. CHRYSOSTOMUS ſuper Matth. (homil. IX. operis imperf.) Scilicet largitate remunerantis Dei, quoniam maiora erunt præmia Dei quam ſanctorum deſideria. AUGUSTINUS de Ser. Domini (Lib. I. cap. II.) Vel illo cibo ſaturabuntur in præſenti de quo Dominus dicit (Ioan. IV.) „ Meus ci- „ bus eſt ut faciam voluntatem Patris „ mei: " quod eſt iuſtitia: & illa aqua de qua (ibid.) „ quiſque biberit, fiet ei „ fons aquæ ſalientis in vitam æternam. " CHRYSOSTOMUS in hom. (XV.) Vel (1) rurſus ſenſibile præmium ſtatuit: quia enim plurimos divites facere putatur avaritia, dicit hoc eſſe contrarium, magiſque id præſtare iuſtitiam: qui enim iuſtitiam diligit, tutiſſime omnia poſſidet.

(e) GLOSSA. Iuſtitia, & miſericordia ita coniunctæ ſunt, ut altera ab altera debeat temperari: iuſtitia enim ſine miſericordia crudelitas eſt; miſericordia ſine iuſtitia, diſſolutio: unde de miſericordia poſt iuſtitiam ſubdit, dicens: *Beati miſericordes*. REMIGIUS. Miſericors dicitur, quaſi miſerum habens cor: quia alterius miſeriam quaſi ſuam reputat, & de malo alterius quaſi de ſuo dolet. HIERONYMUS (ſuper illud, *Beati miſericordes.*) Miſericordia hic non ſolum in eleemoſynis intelligitur, ſed in omni peccato fratris, ſi alter alterius onera portemus. AUGUSTINUS de Ser. Domini in monte (Lib. I. cap. II. vel VI.) Beatos autem dicit eſſe qui ſubveniunt miſeris, quoniam eis ita rependitur ut de miſeria liberentur: unde ſequitur: *Quoniam ipſi miſericordiam conſequentur*. HILARIUS (can. IV. in Matth.) Intantum enim Deus benevolentiæ noſtræ in omnes delectatur affectu, ut ſuam miſericordiam ſit ſolis miſericordibus præſtaturus. CHRYSOSTOMUS in hom. (XV.) Videtur autem eſſe æqualis retributio; ſed eſt multo maior: non enim eſt æqualis humana miſericordia, & divina. GLOSSA *a*. Merito ergo miſericordibus miſericordia impenditur, ut plus accipiant quam meruiſſent: & ſicut plus recipit qui ultra ſaturitatem habet quam ille qui habet tantum ad ſaturitatem; ſic maior eſt gloria miſericordiæ quam præcedentium.

(f) AMBROSIUS ſuper Lucam (Lib. IV. in titulo de Beatit. cica med.) Qui miſericordiam defert, miſericordiam amittit, niſi mundo corde miſereatur: nam ſi iactantiam quærit, nullus eſt fructus: unde ſequitur, *Beati mundo corde*. GLOSSA *b*. Convenienter autem ſexto loco ponitur cordis munditia, quia ſexto die homo conditus eſt ad imaginem Dei; quæ quidem obtenebrata erat in homine per culpam, ſed (2) in mundis cordibus reformatur per gratiam. Merito autem poſt prædicta ſequitur, quia niſi illa præcedant, mundum cor in homine non (3) creatur. CHRYSOSTOMUS in hom. (XV.) Mundos autem hic ait vel eos qui univerſalem virtutem poſſident, & nullius ſibi malitiæ conſcii ſunt, vel eos qui in temperantia conſiſtunt, quæ maxime neceſſaria eſt ad videndum Deum, ſecundum illud Pauli (Hebr. XII.) „ Pacem ſequimini cum omnibus, & ſancti- „ moniam, ſine qua nemo videbit Deum. " Quia enim multi miſerentur quidem, ſed impudica agunt; monſtrans quod non ſufficit primum, ſcilicet miſereri, hoc de munditia

(1) *Al.* Vel in hoc terrenum præmium determinat: quia enim æſtimatur avaritia abundantes facere, ipſe contrarium dicit quod iuſtitia hoc operatur: qui enim iuſtitiam capit, omnia cum ſtabilitate habet.
(2) *Al.* in mundis corde: *item* immundis cordibus. (3) *Al.* credatur.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Vel potius Anſelmus, ut iam ſupra: nec tale quidquam indicatur in Gloſſa quæ nunc extat. *b* Nec ſic iterum Gloſſa, ſed Anſelmus, his verbis leviſſime dumtaxat immutatis, nec eadem ſerie ſibi iunctis. Aliud vero quiddam Gloſſa, etſi non diſſimili ſenſu, ſed minus pleno.

ditia apposuit. HIERONYMUS (super illud, *Beati mundo corde*.) Mundus autem Deus a mundo corde concupiscitur: templum enim Dei non potest esse pollutum: & hoc est quod dicitur: *Quoniam ipsi Deum videbunt*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. IX. in opere imperf.) Qui enim omnem iustitiam facit, & cogitat, mente sua Deum videt: quoniam iustitia figura est Dei, Deus enim iustitia est. Secundum ergo quod aliquis eripuerit se a malis, & fecerit bona, secundum hoc Deum videt, aut parum, aut amplius, aut interdum, aut semper, secundum possibilitatem humanam. In sæculo autem illo mundi corde Deum videbunt facie ad faciem, non in speculo, & in ænigmate, sicut hic. AUGUSTINUS in Serm. Domini in monte (Lib. I. cap. II. vel VII.) Stulti autem sunt qui Deum videre istis exterioribus oculis quærunt, cum corde videatur, sicut alibi scriptum est (Sap. I.) „In simplicita„te cordis quærite illum: " hoc enim est simplex cor quod mundum cor. AUGUSTINUS ult. de Civit. Dei (cap. XXIX.) Si autem tantum poterunt in corpore spiritali oculi etiam ipsi spiritales quantum possunt isti quales nunc habemus, proculdubio per eos Deus videri non poterit. AUGUSTINUS in I. de Trinit. (cap. VIII. & XIII.) Hæc autem visio merces est fidei; cui mercedi per fidem corda mundantur, sicut scriptum est (Act. XV.), Mundans fide cor„da eorum. " Hoc autem probatur illa maxime sententia: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*. AUGUSTINUS super Gen. ad litteram (Lib. XII. cap. XXV.) Nemo autem videns Deum vivit vita ista qua mortaliter vivitur, & istis sensibus corporis. Sed nisi ab hac vita quisque funditus moriatur, sive omnino exiens de corpore, sive ita alienatus a carnalibus sensibus ut merito nesciat, sicut ait Apostolus, utrum in corpore, an extra corpus sit, non in illam subvehitur visionem. GLOSSA. Maiorem autem remunerationem isti habent quam primi; sicut qui in curia Regis non solum prandet, sed etiam faciem Regis videt.

(g) AMBROSIUS super Lucam (Lib. IV. super Lucam in titulo de Beatit. in med.) Cum interiora tua vacua feceris ab omni labe peccati, ne dissensiones, contentionesque ex affectu tuo prodeant, a te pacem incipe, ut sic pacem aliis feras: unde sequitur, *Beati pacifici*. AUGUSTINUS XIX. de Civit. Dei (cap. XIII. sub init.) Est autem pax tranquillitas ordinis. Ordo autem est parium disparimque sua cuique loca tribuens dispositio. Sicut autem nemo est qui gaudere nolit, ita nemo est qui pacem habere nolit; quandoquidem ipsi qui bella volunt, nihil aliud quam ad gloriosam pacem cupiunt bellando pervenire. HIERONYMUS (hoc loco.) Pacifici autem dicuntur beati, qui primum in corde suo, deinde & inter fratres dissidentes faciunt pacem. Quid enim prodest alios per te pacari, cum in tua anima sint bella vitiorum? AUGUSTINUS in Ser. Domini in monte (Lib. I. cap. II. vel VIII.) Pacifici autem in semetipsis sunt qui omnes animi sui motus componentes, & subiicientes rationi, carnalesque concupiscentias habentes edomitas, fiunt regnum Dei: in quo ita ordinata sunt omnia ut quod est in homine præcipuum, & excellens, imperet ceteris reluctantibus, quæ sunt nobis bestiisque communia, atque idipsum quod excellit in homine, idest mens, & ratio, subiiciatur (1) potiori, quod est ipsa veritas Filius Dei. Neque enim imperare inferioribus potest nisi superioribus subiiciatur. Et hæc est pax quæ datur in terra hominibus bonæ voluntatis. AUGUSTINUS In Lib. Retract. (Lib. I. cap. XIX. sub initio.) Non tamen cuiquam provenire potest in hac vita ut lex repugnans legi mentis omnino non sit in membris. Sed hoc nunc pacifici agunt domando concupiscentias carnis, ut ad pacem plenissimam quandoque veniatur. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. IX. operis imperf. a med.) Pacifici autem ad alios sunt non solum qui inimicos in pace reconciliant, sed etiam illi qui immemores malorum, diligunt pacem. Pax enim illa beata est quæ in corde posita est, non tantum in verbis. Qui autem pacem diligunt, filii sunt pacis. HILARIUS (can. IV. super *Beati pacifici*.) Pacificorum autem beatitudo, adoptionis est merces; & ideo dicitur: *Quoniam filii Dei vocabuntur*. Parens enim omnium Deus noster est, neque aliter transire in nuncupationem familiæ eius licebit, nisi fraternæ invicem caritatis pace vivamus. CHRYSOSTOMUS in hom. (XV.) Vel (2) cum pacifici dicantur qui non adversum se mutuo dimicant, sed alios dissidentes in concordiam revocant, iure etiam filii Dei appellantur: quia Unigeniti

(1) Al. peccatori. (2) Al. Vel quia pacifici dicuntur qui nec litigant, nec oderunt adinvicem, sed & congregant litigantes; recte filii Dei vocantur, quia Unigeniti hoc est opus, congregare dispersa, & pacificare contra se prælianti a.

geniti hoc præcipuum fuit opus, distantia copulare, conciliare pugnantia. AUGUSTINUS (Lib. I. de Ser. Domini in monte cap. II. vel cap. VIII.) Vel quia in pace perfectio est, ubi nihil repugat, pacifici filii Dei dicuntur, quoniam nihil resistit Deo: & utique filii Dei similitudinem (1) Patris debent habere. GLOSSA a. Maximam ergo dignitatem habent pacifici; sicut qui filius Regis dicitur, in domo (2) regia summus est. Septimo autem loco beatitudo hæc ponitur, quia in sabbato veræ requiei (3) dabitur pax, sex ætatibus transactis.

(h) CHRYSOSTOMUS in hom. (XV.) Posita pacificorum beatitudine, ne aliquis existimaret quod semper pacem sibi quærere sit bonum, subdit: *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam*, hoc est propter virtutem, propter defensionem aliorum, propter pietatem: iustitiam enim consuevit pro omni virtute animæ ponere. AUGUSTINUS in Serm. Domini in monte (Lib. I. cap. II. vel VIII.) Pace enim intrinsecus constituta, ac firmata, quascumque persecutiones ille qui foras missus est, forinsecus concitaverit, (4) aut gesserit, auget gloriam quæ secundum Deum est. HIERONYMUS (super illud, *Beati qui persecutionem patiuntur.*) Signanter autem addidit, *Propter iustitiam*: multi enim propter sua peccata persecutionem patiuntur, & non sunt iusti. Simulque considera, quod octava veræ circumcisionis beatitudo martyrio terminetur. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. IX. op. imperf.) Non autem dixit: Beati qui a Gentibus persecutionem patiuntur: ne putes illum solum beatum qui persecutionem patitur propter idola non colenda; ideo & ab hæreticis persecutionem patiens propter veritatem non relinquendam beatus (5) est, quia propter iustitiam patitur. Sed & si quis ex potentibus, qui Christiani videntur, forsitan propter sua peccata correctus a te, fuerit te persecutus; beatus es cum Ioanne Baptista. Si enim verum est quod Prophetæ martyres sunt, qui a suis occisi sunt; sine dubio qui propter causam Dei aliquid patitur, etsi a suis patitur, mercedem martyrii habet. Et ideo non posuit Scriptura personas persequentium, sed solam causam persecutionis, ut non aspicias quis te persequitur, sed propter quod. HILARIUS (can. IV. in Matth. super illud, *Beati qui persecutionem patiuntur.*) Sic ergo ad postremum eos in beatitudine numerat quibus omnia pro Christo pati, qui iustitia est, pronus affectus est. His igitur & regnum servatur, qui in contemptu sæculi sunt pauperes spiritu: unde dicit: *Quoniam ipsorum est regnum cælorum*. AUGUSTINUS (Lib. I. de Ser. Do. in monte cap. II. vel IX.) Vel octava beatitudo tamquam ad caput redit, quia consummatum, perfectumque ostendit, & probat. Itaque in prima, & in octava nominatum est regnum cælorum: septem enim sunt quæ perficiunt: nam octava clarificat, & perfectum demonstrat, (6) ut per hos gradus perficiantur & ceteri, tamquam accipiatur rursus exordium. AMBROSIUS super Lucam (Lib. IV. in Luc. titulo de Beatit. a med.) Vel aliter. Primum regnum cælorum sanctis propositum est in absolutione corporis; secundum post resurrectionem esse cum Christo. (7) Post resurrectionem enim terram incipies tuam possidere absolutus a morte, & in ipsa possessione consolationem reperies. Consolationem sequitur delectatio, delectationem divina miseratio. Cui autem miseretur Dominus, & vocat; & sic vocatus videt vocantem. Qui autem Deum viderit, in ius divinæ generationis assumitur, & tunc demum quasi Dei filius cælestis regni divitiis delectatur. Ille igitur incipit, hic repletur. CHRYSOSTOMUS in homil. (XV. super illud, *Quoniam merces vestra multa est.*) Ne autem mireris si secundum unamquamque beatitudinem regnum non audis: quia cum dicit, *Consolabuntur, Misericordiam consequentur*, & cetera huiusmodi, per hæc universa nihil aliud quam regnum cælorum occulte insinuat, ut nihil sensibile expectes. Neque enim beatus est qui in his coronatur quæ cum præsenti vita discedunt. AUGUSTINUS (Lib. I. de Ser. Domini cap. III. vel IX.) Diligenter autem attendendus est numerus harum sententiarum: his enim septem gradibus congruit operatio Spiritus sancti septiformis, quam Esaias describit; sed ille a summo, hic ab imo: quia ibi docetur Filius Dei ad ima descensurus; hic homo de imis ad similitudinem Dei

(1) *Al.* pacis. (2) *Al.* Regis. (3) *Al.* dabitur vera pax, sed ætatibus transactis. (4) *Al.* augerit. (5) *Al.* esse. (6) *Al.* &. (7) *Al.* post resurrectionem tuam, terram &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Vel potius Anselmus, ut iam supra, non hac serie tantum, sed prioribus posteriora multo ante præmittens; nec horum quidquam Glossa quæ nunc extat.

Dei ascensurus. In his prius est timor, qui congruit hominibus humilibus, de quibus dicitur, *Beati pauperes spiritu*, idest non alta sapientes, sed timentes. Secunda est pietas, quæ convenit mitibus: qui enim pie quærit, honorat, non reprehendit, non resistit; quod est mitem fieri. Tertia est scientia, quæ convenit lugentibus, qui didicerunt quibus malis nunc vincti sunt, quæ quasi bona petierunt. Quarta, quæ est fortitudo, congruit esurientibus, & sitientibus: quia desiderantes gaudium de veris bonis laborant, a terrenis cupientes averti. Quinta, consilium, convenit misericordibus: quia unicum remedium est de tantis malis erui, dimittere aliis, & dare. Sexta est intellectus, & convenit mundis corde, qui purgato oculo possunt videre quod oculus non vidit. Septima est sapientia, quæ convenit pacificis, in quibus nullus motus est rebellis, sed obtemperant spiritui. Unum autem præmium, quod est regnum cælorum, varie nominatum est. In primo, sicut oportebat, positum est regnum cælorum, quod est perfectæ sapientiæ initium; ac si diceretur (Psal. cx.) „ Initium sapientiæ timor „ Domini. " Mitibus hereditas tamquam testamentum patris cum pietate quærentibus. Lugentibus consolatio, tamquam scientibus quid amiserunt, & in quibus mersi sunt. Esurientibus saturitas, tamquam refectio laborantibus ad salutem. Misericordibus misericordia, tamquam optimo consilio utentibus, ut hoc eis exhibeatur quod exhibent. Mundis corde facultas videndi Deum, tamquam purum oculum ad intelligenda æterna gerentibus. Pacificis Dei similitudo. Et ista quidem in hac vita possunt compleri, sicut completa esse in Apostolis credimus: nam quod post hanc vitam promittitur, nullis verbis exponi potest.

(i) RABANUS. Superiores sententias generaliter (1) dirigebat: iam incipit loqui præsentes compellans, prædicens eis persecutiones quas pro nomine eius passuri erant, dicens: *Beati estis cum maledixerint vobis homines, & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum adversum vos*. AUGUSTINUS (Lib. I. cap. III. vel IX. de Serm. Domini.) Quæri autem potest quid intersit quod ait, *Cum vobis maledicent*, & *dicent omne malum*: cum maledicere hoc sit malum dicere. Sed aliter est maledictum iactatum cum contumelia coram illo qui maledicitur, aliter cum absentis fama læditur. Persequi autem est vim inferre, vel insidiis appetere. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. IX. operis imperf.) Si autem verum est quoniam qui calicem aquæ porrexerit, merces eius non perit; consequenter qui vel unius levissimi verbi iniuriam fuerit passus, vacuus non erit a mercede. Ut autem blasphematus sit beatus, duo convenire debent, ut & mendaciter blasphemetur, & propter Deum: alioquin si unum defuerit, non est beatitudinis merces. Et ideo dicit, *Mentientes propter me*. AUGUSTINUS (Lib. I. de Ser. Domini in monte cap. IX.) Quod propter illos dictum puto qui volunt de persecutionibus, & de fama suæ turpitudinis gloriari; & ideo dicere ad se pertinere Christum, quod multa de illis dicuntur mala; cum & vera dicantur, quando & de errore illorum dicuntur; & si aliquando falsa iactantur, non tamen propter Christum ista patiuntur. GREGORIUS super Ezechielem (hom. IX. paulo ante med.) Quid autem poterit obesse si homines vobis derogent, & sola vos conscientia defendat? Sed tamen linguas detrahentium sicut nostro studio non debemus excitare, ne ipsi pereant; ita per suam malitiam excitatam debemus æquanimiter tolerare, ut nobis meritum crescat: unde & hic dicitur: *Gaudete, & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cælis*. GLOSSA ª (interlinearis) *Gaudete* mente quidem, *& exultate* corpore, *quia merces vestra*, non tantum magna est, sicut aliorum, sed *copiosa est in cælis*. AUGUSTINUS (Lib. I. Ser. Domini in monte cap. IX.) Non hic cælos puto dici superiores partes huius visibilis mundi: non enim merces vestra in rebus visibilibus collocanda est; sed *In cælis* dictum puto in spiritalibus firmamentis, ubi habitat sempiterna iustitia. Sentiunt ergo istam mercedem qui gaudent spiritualibus; sed ex omni parte perficietur, cum mortale hoc induerit immortalitatem. HIERONYMUS (hoc loco.) Gaudere igitur, & exultare debemus, ut merces nobis in cælestibus præparetur. Hoc qui vanam sectatur gloriam, implere non potest. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom.

(1) *Al.* digerebat.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

ª Hoc Anselmi est, etsi ex parte Glossa interlinealis insinuet.

(hom. IX. operis imperf.) Quia quantum aliquis lætatur de laude hominum, tantum de vituperatione tristatur. Qui vero gloriam concupiscis in cælo, opprobria non timeas in terris. GREGORIUS super Ezech. (hom. IX.) Aliquando tamen detractores debemus compescere, ne dum de nobis mala disseminant, eorum qui audire a nobis bona poterant, corda innocentia corrumpant. GLOSSA a. Non solum autem præmio, sed etiam exemplo eos ad patientiam provocat, cum subdit: *Sic enim persecuti sunt Prophetas, qui fuerunt ante vos*. REMIGIUS. Magnam enim consolationem accipit homo in tribulatione positus, dum recordatur passiones aliorum, a quibus exemplum patientiæ accipit; ac si diceret: Mementote quia illius vos estis Apostoli cuius & illi fuerunt Prophetæ. CHRYSOSTOMUS in hom. (XV. super illud, *Si persecuti sunt Prophetas*.) Simul etiam insinuat coæqualitatem sui honoris ad Patrem; ac si dicat: Sicut illi propter Patrem, ita & vos propter me patiemini. Cum etiam dixit, *Prophetas qui fuerunt ante vos*, monstrat & ipsos Prophetas iam factos. AUGUSTINUS (de Serm. Domini in monte cap. IX.) Persecutionem autem hic generaliter posuit, & in maledictis, & in laceratione famæ.

(k) CHRYSOSTOMUS in homil. XV. (1) Quoniam sublimia præcepta Apostolis dederat, & multo quam in lege veteri maiora; ne turbarentur, ac dicerent, Quonam modo hæc implere poterimus? eos laudum admixtione permulcet, dicens; *Vos estis sal terræ*: per quod ostendit quam necessarie ista præcipiat. Non enim pro vestra, inquit, salute tantummodo, aut pro una solum gente, sed pro universo prorsus orbe hæc vobis doctrina committitur. Proinde non oportet vos adulari, atque palpare; sed e contrario salis instar mordicare. Quod si homines mordendo, ac perstringendo, male audieritis, gaudete: hoc enim salis est opus, laxa quæque mordicare, atque restringere. Sic itaque aliorum maledictio nihil vobis afferet incommodi; sed vestræ potius firmitatis testimonium erit. HILARIUS (can. IV. super illud, *Vos estis sal*.) Est autem hic proprietas quærenda dictorum, quam & Apostolorum officium, & ipsius salis natura monstrabit. Hoc igitur in omnem usum humani generis effectum incorruptionem corporibus, quibus fuerit aspersum, impartit, & ad omnem sensum conditi saporis aptissimum est. Apostoli autem sunt rerum cælestium prędicatores, & æternitatis velut (2) salitores: merito sal terræ nuncupati, quia per virtutem doctrinæ quasi salientes, æternitati corpora servant. REMIGIUS. Sal etiam per aquam, & ardorem solis, & per flatum venti in naturam alteram commutatur; sic & apostolici viri per aquam baptismi, & ardorem dilectionis, & flatum Spiritus sancti in spiritalem regenerationem commutati sunt. Sapientia etiam cælestis, per Apostolos prædicata, exsiccat humores carnalium operum, aufert fœtorem, & putredinem malæ conversationis, & vermen libidinosæ cogitationis, & illum de quo dicit Propheta (Esai. LXVI.) „ Vermis eorum non moritur. “ REMIGIUS. Sunt Apostoli sal terræ, idest hominum terrenorum, qui amando terram, terra vocantur. HIERONYMUS (super illud, *Vos estis*.) Vel Apostoli sal terræ appellantur, quia per illos universum hominum conditur genus. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. X. op. imperf.) Doctor enim cum fuerit omnibus prædictis virtutibus ornatus, tunc est quasi optimum sal, & totus populus de illo conditur videndo eum, & audiendo. REMIGIUS. Et sciendum quia nullum sacrificium offerebatur Deo in veteri testamento nisi prius condiretur sale: quia nullus potest laudabile sacrificium Deo offerre absque sapore cælestis sapientiæ. HILARIUS (can. IV. ibid.) Verum quia conversioni homo subiacet, ideo Apostolos sal terræ nuncupatos monet in tradita sibi potestatis virtute persistere, cum subdit: *Quod si sal evanuerit, in quo salietur*? HIERONYMUS (ibidem) Idest si doctor erraverit, a quo alio doctore emendabitur? AUGUSTINUS (Lib. I. de Ser. Domini in monte cap. X.) Et si vos, per quos condiendi sunt populi, metu persecutionum temporalium, amiseritis regna cæ-

(1) *Al.* Quia excelsa præcepta discipulis dederat, ut non dicerent, Qualiter poterimus ea servare? eos laudibus mitigat, dicens: *Vos estis sal terræ*: in quo monstrat quod necessario hæc iniungit: non enim pro vestra vita, aut pro una gente, sed pro universo mundo vos mitto. Et si alios mordentes, mala audiatis, gaudete: hoc enim est opus salis mollia mordicare. Quare aliorum maledictio nihil vobis nocet; sed est testis vestræ virtutis. (2) *Al.* satores.

EX EDITIONE P. NICOLAI,

a Insinuatur tantum ibi, non expresse habetur, nec expressius in Anselmo.

cælorum; qui erunt homines, per quos a vobis error auferatur? Alia littera habet: *Si sal infatuatum fuerit*: ostendens fatuos esse iudicandos qui temporalium bonorum vel copiam sectantes, vel inopiam metuentes amittunt æterna, quæ nec dari possunt ab hominibus, nec auferri. HILARIUS (can. IV. ibid.) Si autem doctores infatuati nil saliant, & ipsi sensu accepti saporis amisso vivificare non possunt corrupta, redduntur inutiles: unde sequitur: *Ad nihilum valet ultra, nisi ut mittatur foras, & conculcetur ab hominibus*. HIERONYMUS (super illud, *Ad nihilum valet ultra.*) Exemplum de agricultura sumptum est. Sal enim ut in condimentum ciborum, & ad siccandas carnes necessarium est, ita alium usum non habet. Certe legimus in Scripturis urbes quasdam ira victorum sale seminatas, (1) ut germen nullum in ipsis oriretur. GLOSSA a. Postquam ergo illi qui capita sunt aliorum, defecerint, nulli usui apti sunt, nisi ad hoc ut mittantur foras ab officio docendi. HILARIUS (can. IV. super illud, *Vos estis sal terræ.*) Vel etiam de Ecclesiæ promptuariis proiecti, pedibus incedentium conterantur. AUGUSTINUS (ubi supra.) Non autem calcatur ab hominibus qui patitur persecutionem, sed qui persecutionem timendo infatuatur. Calcari enim non potest nisi inferior; inferior autem non est qui quamvis corpore multa in terra sustineat, corde tamen in cælo fixus est.

(1) CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. X. oper. imperf.) Sicut doctores propter bonam conversationem sunt sal, quo populos conditur; ita propter verbum doctrinæ sunt lux, qua ignorantes illuminantur. Prius autem est bene vivere, quam bene docere: & ideo postquam Apostolos dixerat sal, consequenter vocat eos lucem, dicens: *Vos estis lux mundi*. Vel quia sal in eo statu tenet rem ne ad deterius mutetur, lux autem ad melius perducit illustrando: propter quod Apostoli dicti sunt prius sal propter Iudæos, & propter populum Christianum, a quibus Deus cognoscitur, quos servant in Dei scientia; lux autem propter Gentes, quas ad scientiæ lumen perducunt. AUGUSTINUS (Lib. I. de Ser. Domini cap. XI.) Oportet autem hic mundum non cælum, & terram, sed homines, qui sunt in mundo, intelligi, vel qui diligunt mundum, quibus illuminandis Apostoli missi sunt. HILARIUS (can. IV. super illud, *Vos estis sal terræ.*) Natura enim luminis est ut lucem, quocumque circumferatur, emittat, illatumque ædibus tenebras interimat, luce dominante. Igitur mundus extra cognitionem Dei positus, (2) obscurus tenebatur ignorantiæ tenebris, cui per Apostolos scientiæ lumen invehitur, & cognitio Dei claret, & de parvis eorum corpusculis, quocumque incesserint, lux tenebris ministratur. REMIGIUS. Sicut autem sol dirigit radios suos, ita & Dominus, qui est sol iustitiæ, direxit Apostolos suos ad effugandas humani generis tenebras. CHRYSOSTOMUS in hom. (XV. super illud, *Non potest abscondi civitas.*) Intellige autem quam magna eis promittit, ut qui in regione propria cogniti non erant, ad fines orbis terrarum eorum veniret fama. Nec persecutiones quas prædixerat, eos potuerunt occultare; sed propter hoc magis præclari redduntur. HIERONYMUS (super illud, *Vos estis lux mundi.*) Ne autem Apostoli abscondantur ob metum, sed tota libertate se prodant, docet eos fiduciam prædicandi, cum consequenter dicit: *Non potest civitas abscondi supra montem posita*. CHRYSOSTOMUS in hom. (XV. a med.) Per hoc etiam eos docet esse solicitos de propria vita, quasi in oculis omnium positos, sicut civitas quæ est supra montem posita, vel lucerna supra candelabrum lucens. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. X. op. imperf. super illud, *Non potest civitas abscondi.*) Hæc autem civitas Ecclesia sanctorum est, de qua dicitur Ps. LXXXVI. „Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei.“ Cives eius sunt omnes fideles, de quibus Apostolus Ephes. II. „Vos estis cives sanctorum.“ Hæc ergo civitas posita est supra montem Christum, de quo Daniel (cap. II.) „Lapis abscissus sine manibus, factus est mons magnus.“ AUGUSTINUS (Lib. I. de Serm. Domini cap. XII.) Vel posita est supra montem, idest supra magnam iustitiam, quam significat mons, in quo disputat Dominus. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. X. in oper. imperf. ibid.) *Non potest ergo civitas abscondi posita supra mon-*

(1) *Al.* ita ut. (2) *Al.* obscuratur ignorantiæ tenebris.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Immo Anselmus, ut iam supra, nec nisi partem, veluti obiter Glossa interlinealis insinuat.

mentem, etiam si ipsa voluerit: mons enim qui eam portat, facit eam omnibus manifestam: sic & Apostoli, & sacerdotes, qui fundati sunt in Christo, non possunt esse absconditi, etiam si voluerint, quia Christus eos manifestat. HILARIUS (can. IV. super eodem verbo.) Vel civitatem, carnem quam assumpserat nuncupat: quia in eo per naturam suscepti corporis, quædam humani generis congregatio continetur; & nos per consortium carnis suæ sumus habitatio civitatis. Abscondi ergo noo potest, quia in altitudine positus celsitudinis Dei, admiratione operum suorum offertur omnibus contemplandus. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. x. in opere imperf.) Quare autem sanctos suos Christus manifestet, & non sinat eos esse absconditos, per alteram comparationem ostendit, cum subditur: *Neque accendunt lucernam, & ponunt eam sub modio, sed supra candelabrum*. CHRYSOSTOMUS in hom. (XV.) Vel per hoc quod dixit, *Non potest civitas abscondi*, demonstravit suam virtutem; in hoc autem quod subdit, *Neque accendunt lucernam*, eos inducit ad liberam prædicationem; ac si diceret: (1) Ego quidem lucernam accendi; ut vero perseveret ardens, vestri erit studii, oon solum propter vos, sed propter alios, qui illuminabuntur, sed & propter gloriam Dei. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. x. op. imperf.) Lucerna est verbum divinum, de quo dictum est (Psal. CXVIII.) „ Lucerna pedibus meis verbum „ tuum." Accendentes lucernam sunt Pater, & Filius, & Spiritus sanctus. AUGUSTINUS (Lib. I. de Ser. Domini cap. XII.) Quid autem putamus dictum esse, *Et ponunt eam sub modio*? Ut occultatio tantum lucernæ accipienda sit (tamquam si diceret: *Nemo accendit lucernam, & occultat eam*:) an aliquid etiam modius significat: ut hoc sit ponere lucernam sub modio, superiora facere corporis commoda (2) quam prædicationem veritatis? Sub modio ergo lucernam ponit quisquis lucem doctrinæ (3) bonæ commodis temporalibus obscurat, & tegit. Et bene modius dicitur res corporalis, sive propter retributionem mensuræ, quia ea quisquis recipit quæ gessit io corpore; sive quia temporalia bona, quæ corpore peraguntur, circa dierum mensuram, quam significat modius, inchoantur, & transeunt; æterna vero, & spiritualia nullo tali fine coercentur. Super candelabrum autem lucernam ponit qui corpus suum ministerio verbi subiicit, ut superior sit prædicatio veritatis, & inferior servitus corporis: per ipsam enim corporis servitutem excelsior lucet doctrina, dum per vocem, & ceteros corporis motus (4) in bonis operibus insinuatur discentibus. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. x. in opere imperf.) Vel modii sunt homines mundiales: quoniam sicut modii desuper quidem vacui sunt, subtus autem pleni; sic omnes mundi amatores in rebus spiritualibus insensati sunt, in terrenis autem sapientes: & ideo quasi modius verbum Dei tenet absconditum, quando propter aliquam causam terrenam verbum Dei noo est ausus palam proloqui, nec fidei veritatem. Candelabrum est Ecclesia, quæ baiulat verbum vitæ, & omnis ecclesiasticus vir. HILARIUS (can. IV. super illud, *Et ponunt eam sub modio*.) Vel synagogam Dominus modio comparavit, quæ susceptos fructus intra se tantum receptans, certum modium (5) dimensæ observantiæ continebat. AMBROSIUS super Lucam (loco citato super his verbis.) Et ideo nemo fidem suam intra mensuram legis includat, sed ad Ecclesiam conferat, in qua septiformis Spiritus relucet gratia. BEDA in hom. (I. super illud, *Nemo lucernam accendit*.) Vel ipse Christus accendit lucernam, qui (6) testam humanæ naturæ flamma suæ divinitatis implevit; quam nec credentibus abscondere, nec modio supponere, hoc est sub mensura legis includere, vel intra unius gentis terminos noluit cohibere. Candelabrum Ecclesiam dicit, cui lucernam superposuit, quia nostris in frontibus fidem suæ incarnationis affixit. HILARIUS (can. IV. super illud, *Et ponunt eam sub modio*.) Vel lucerna Christi ponitur (7) in candelabro, idest in ligno per passionem suspensa, quæ lumen æternum est in Ecclesia habitantibus præbitura: & ideo dicit: *Ut luceat omnibus qui in domo sunt*. AUGUSTINUS (de Ser. Domini, ut supra.) Si quis enim domum vult accipere Ecclesiam, noo est absurdum. Vel domus est ipse mundus, propter id quod superius ait: *Vos estis lux mundi*. HILARIUS (can. IV. super illud, *Non potest civitas*.) Tali etiam lumine monet fulgere Apostolos, ut ex admiratione operis eorum Deo laus impartiatur: unde sequitur: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. x. in oper. im-

(1) *Al.* Ego quidem lucernam accendi; vestri autem erit studii eam manere ardentem, non solum propter vos &c. (2) *Al.* per prædicationem. (3) *Al. deest* bonæ. (4) *Al. emittitur* in. (5) *Al.* diversæ. (6) *Al.* testamenta. (7) *Al.* in candelabrum.

imperf.) Idest sic illuminate docentes ut non vestra tantum audiant verba, sed & opera videant, ut quos illuminaveritis per verbum quasi lux, condiatis per exemplum quasi sal. Per illos autem doctores qui docent, & faciunt magnificatur Deus: nam disciplina domini ex moribus familiæ demonstratur: & ideo sequitur: *Et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est*. AUGUSTINUS (Lib. I. de Ser. Domini ubi supra.) Si tantummodo diceret, *Ut videant opera vestra bona*, finem constituisse videretur in laudibus hominum, quas quærunt hypocritæ; sed addidit: *Et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est*: ut hoc ipsum quod homo per bona opera placet hominibus, non ibi finem constituat, sed referat ad laudem Dei; & propterea placeat hominibus ut in illo glorificetur Deus. HILARIUS (can. IV. super illud, *Non potest civitas*.) Non quod ab hominibus oporteat gloriam quærere, sed ut dissimulantibus nobis, opus nostrum his inter quos vivimus, in honorem Dei eluceat.

(m) GLOSSA (ord. super illud, *Nolite putare*.) Postquam hortatus est audientes, ut se præpararent ad omnia sustinenda pro iustitia, & non absconderent quod accepturi erant, sed ea benevolentia discerent, ut ceteros docerent, incipit eos informare quid doceant, tamquam si quæreretur: Quid est hoc quod non vis abscondi, pro quo iubes omnia tolerari? Numquid aliquid dicturus es extra ea quæ in lege sunt scripta? Ideo inquit: *Nolite autem putare quoniam veni solvere legem, aut Prophetas*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. X. oper. imperf. a med.) Quod propter duas causas dicit. Primum ut discipulos his verbis ad suum provocaret exemplum, ut sicut ipse omnem legem adimplebat, sic & illi studerent implere. Denique futurum erat ut calumniarentur eum Iudæi, (1) quasi legem solventem: unde priusquam incurrat calumniam, calumniæ satisfacit, (2) ne putaretur sic venisse ut simpliciter legem prædicaret, sicut Prophetæ fecerant. REMIGIUS. Duo dixit: negat venisse se solvere, & affirmat venisse se implere; & ideo addit: *Non enim veni legem solvere, sed implere*. AUGUSTINUS (Lib. I. de Ser. Domini cap. XIV.) In hac autem sententia duplex est sensus: nam adimplere legem aut est addendo aliquid quod minus habet, aut faciendo quod habet. CHRYSOSTOMUS in hom. (XVI.) Implevit igitur Christus Prophetas, complendo omnia quæ per eos de ipso fuerant dicta; legem autem, primo quidem nihil transgrediendo legalium, secundo iustificando per fidem; quod lex per litteram facere non valebat. AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. XIX. cap. VII.) Demum etiam, quia sub gratia positis in hac mortali vita difficile erat implere quod in lege scriptum est (Exod. XX.) „Non concupisces, " ille per carnis suæ sacrificium sacerdos effectus impetrat nobis indulgentiam, etiam (3) hinc adimplens legem, ut quod per nostram infirmitatem minus possumus, per illius perfectionem curetur, cuius capitis membra effecti sumus. (Cap. XXII. & XXIII.) Puto etiam sic esse accipiendum quod dicitur: *Non veni legem solvere, sed adimplere*, his videlicet additamentis, quæ vel ad expositionem pertinent antiquarum sententiarum, vel ad conversationem in eis. Aperuit enim Dominus, etiam iniquum motum ad nocendum fratri, in homicidii genere deputari. Maluit etiam nos Dominus non iurantes non recedere a vero, quam verum iurantes appropinquare periurio. (Lib. XVII. cap. I.) Sed cur, o Manichæi, legem non accipitis, & Prophetas; cum Christus (4) eos se non venisse solvere dixerit, sed adimplere?

Ad hoc respondet Faustus hæreticus: Quis hoc testatur dixisse (5) Iesum? Matthæus. Quomodo ergo Ioannes non id testatur, qui fuit in monte; Matthæus hoc scripsit, qui postquam Iesus descendit de monte, secutus est eum? Ad hoc Augustinus respondet: Si nemo de Christo vera dixit, nisi qui vidit eum, vel audivit, hodie de eo vera dicit nullus. Cur ergo ex ore Ioannis non potuit vera Matthæus audire de Christo, si ex libro Ioannis possumus vera loqui de eo nos tanto tempore post nati? Hinc enim non solum Matthæi, sed etiam Lucæ, ac Marci Evangelium, (6) & non impari auctoritate, receptum est. Huc accedit, quia & ipse Dominus potuit narrare Matthæo quod egerat, antequam eum vocasset. Aperte autem dicite non vos credere Evangelio: nam qui in Evangelio non nisi quod vultis creditis, vobis potius quam Evangelio creditis.

Item Faustus (Lib. XVII. cap. IV.) Probemus & Matthæum hoc non scripsisse, sed alium

(1) *Al.* quasi solventem, priusquam incurrat. (2) *Al.* ne autem. *Hic incipit, secundum Nicolaium, auctoritas Remigii infra notata.* (3) *Al.* hic. (4) *Al.* ad eos. (5) *Al.* Christum. (6) *Al.* ad non imparem auctoritatem receptum est.

alium, (1) nescio quem, sub nomine eius. Quid enim dicit? (Infra IX.) *Cum transisset Iesus, vidit sedentem hominem ad telonium, Matthaeum nomine*. Et quis ergo scribens de seipso dicat, *Vidit hominem*, & non, Vidit me? Ad quod Augustinus (Lib. XVII. cap. V.) Ita Matthaeus de se, (2) tamquam de alio scripsit, sicut & Ioannes fecit dicens (cap. XXI.) „ Conversus Petrus „ vidit alium discipulum quem diligebat „ Iesus. " Manifestum est enim hunc morem fuisse Scriptorum cum gesta narrarent.

Item Faustus (Lib. XVII. cap. II.) Quid quod etiam ex ipso sermone quo praecepit, non putare quia (3) venerit legem solvere, magis intelligi datur quia solveret? Neque (4) enim nihil tale eo facient e Iudaei suspicari hoc possent. Ad quod Augustinus (Lib. XVII. cap. VI.) (5) Hoc quidem valde infirmum est: non enim negamus Iudaeis non intelligentibus videri potuisse Christum destructorem esse legis, & Prophetarum.

Item Fastus (Lib. XVII. cap. II.) Quid quod etiam lex, & Prophetae nec adimpletione gaudent, cum in Deuteronomio (cap. XII.) dicatur: „ Haec praecepta quae mando tibi „ observabis, nec addas quicquam eis, nec „ minuas?" Ad quod Augustinus (Lib. XVII. cap. VI.) Non intelligit Faustus quid sit legem implere, cum hoc de verborum adiectione putat accipiendum. Plenitudo enim legis caritas est, quam Dominus dedit mittendo fidelibus Spiritum sanctum. Impletur ergo lex, vel cum fiunt quae ibi praecepta sunt, vel cum exhibentur quae ibi prophetata sunt.

Item Faustus (Lib. XVIII. cap. I.) Quod novum testamentum Iesum condidisse fatemur, quid aliud (6) quam destructionem fatemur veteris testamenti? Ad quod August. (Lib. XVIII. cap. IV.) In veteri testamento figurae erant futurorum, quas, (7) rebus per Christum praesentatis, auferri oportebat, ut eo ipso lex, & Prophetae implerentur, in quibus scriptum est, daturum Deum novum testamentum.

Item Faustus (Lib. XVIII. cap. II.) Hoc igitur si dixit Christus, aut aliud significans dixit, aut (quod absit) mentiens dixit, aut omnino nec dixit. Sed Iesum quidem mentitum fuisse nullus dicat; ac per hoc aliter dictum est, aut nec omnino dictum est. Me quidem iam adversus capituli huius necessitudinem Manichaea fides (8) reddidit tutum, quae principio mihi non cunctis quae ex Salvatoris nomine leguntur scripta, passim credere persuasit. Esse enim multa zizania, quae in contagium boni seminis, Scripturis pene omnibus noctivagus quidam seminator inspargit. Ad quod Augustinus (Lib. XVIII. cap. VII.) Manichaeus docuit impiam perversitatem, ut ex Evangelio quod haeresim tuam non impedit hoc accipias, quod autem impedit non accipias. Nos autem docuit Apostolus (Gal. I.) piam provisionem, ut quisquis nobis annuntiaverit, praeter id quod accepimus, anathema sit. Dominus autem exposuit quid sint zizania, non aliqua falsa veris Scripturis immissa, sicut tu interpretaris, sed homines filios maligni.

Item Faustus (Lib. XVIII. cap. III.) Cum te Iudaeus interpellabit, cur legis, & Prophetarum praecepta non serves, quae Christus dixit non se venisse solvere, sed adimplere; cogeris aut vanae superstitioni succumbere, aut capitulum profiteri falsum, aut te Christi negare discipulum. Ad quod Augustinus (Lib. XVIII. cap. VII.) Nullas ex hoc capitulo catholici patiuntur angustias, quasi legis, & Prophetarum praecepta non servent: quia caritatem Dei, & proximi habent, in quibus praeceptis pendet lex, & Prophetae. Et quaecumque ibi rebus gestis, vel sacramentorum celebrationibus, vel locutionum modis figurate prophetata sunt, in Christo, & Ecclesia compleri cognoscunt. Unde nec vanae superstitioni succumbimus, nec istud Evangelii capitulum falsum esse dicimus, nec Christi discipulos nos negamus. (Lib. XIX. cap. XVI.) Qui ergo dicit: Si Christus legem, & Prophetas non solvisset, illa sacramenta legis, & Prophetarum in Christianorum celebrationibus permanerent: potest dicere: Si Christus legem, & Prophetas non solvisset, adhuc promitteretur nasciturus, passurus, resurrecturus: cum ideo magis hoc non solverit, sed adimpleverit, quia iam non promittitur nasciturus, passurus, resurrecturus, quod illa sacramenta quodammodo personabant; sed annuntiatur quod natus sit, passus sit, resurrexit; quod haec sacramenta, quae a Christianis aguntur, iam personant. Patet ergo quanto errore delirent qui putant, signis, sacramentisque mutatis, etiam res ipsas esse diversas, quas ritus propheticus pronuntiavit promissas, & evangelicus demonstrat impletas.

Item Faustus (Lib. XIX. cap. I.) Quaeren-

(1) *Al.* nescio quem suo nomine. (2) *Al.* antequam. (3) *Al.* veniret. (4) *Al.* deest enim.
(5) *Al.* Hodie. (6) *Al.* nisi ad destructionem. (7) *Al.* in rebus. (8) *Al.* reddit hic tutum.

rendum est si hoc Christus dixit, cur dixerit: utrum ne compalpandi Iudæorum furoris causa, qui sancta sua ab eo conculcari videntes, nec audiendum quidem eum existimabant; aut ut nos, qui ei credebamus ex Gentibus, instrueret legis subire iugum. (Lib. XIX. cap. II.) Si autem hæc non ei fuit causa dicendi, illa debet esse quam dixi; nec hoc ipsum mentitus est. Sunt enim tria genera legum. Unum Hebræorum, quod peccati, ac mortis Paulus appellat: aliud Gentium, quod naturale vocat, dicens (Rom. I.) „Gentes naturali„ter, quæ legis sunt, faciunt:“ tertium est veritatis, de qua dixit (Rom. VIII.) „Lex spiritus vitæ.“ Item Prophetæ alii sunt Iudæorum, de quibus notum est; alii Gentium „de quibus Paulus dicit (ad Tit. I.) “Dixit quidam proprius eorum Prophe„ta:“ alii veritatis, de quibus Iesu dicit (infra XXIII.) *Mitto ad vos sapientes, & Prophetas*. (Lib. XIX. cap. III.) Et quidem si observationes Hebraicas adimpletionis gratia protulisset, dubium non erat quin de Iudæorum lege, & Prophetis dixisset: ubi vero sola recenset antiquiora præcepta, idest „Non occides, non „mœchaberis;“ quæ olim promulgata fuerant per Enoch, & Seth, & ceteros iustos; cui non videatur hoc eum dixisse de veritatis lege, & Prophetis? Ubi vero Iudæorum quædam visus est nominasse, penitus eradicavit, præcipiendo contraria, ut est illud (Exod. XXI.) „Oculum pro „oculo, dentem pro dente.“ Ad quod Augustinus (Lib. XIX. cap. VII.) Manifestum est quam legem, & quos Prophetas Christus non venerit solvere, sed implere. (Lib. XIX. cap. XIX.) Ipsa enim est lex quæ per Moysen data est. Non autem, sicut Faustus opinatur, quædam Dominus adimplevit, quæ ab antiquis iustis iam dicta erant ante legem Moysi, sicut (Exod. XX.) „Non occides;“ quædam vero solvit, quæ propria videbantur legis Hebræorum. (Lib. XIX. cap. XVIII.) Nos enim dicimus, & hæc pro tempore bene fuisse tunc instituta, & nunc a Christo non soluta, sed adimpleta, ut patebit per singula. Hoc etiam non intelligebant qui in ea perversitate manserunt ut Gentes cogerent iudaizare, hæretici scilicet qui Nazaræi dicuntur.

CHRYSOSTOMUS sup. Matth. (h. x. op. imp.) Quoniam vero omnia quæ ab initio mundi usque ad finem erant futura, mystice erant prophetata in lege, ne videatur aliquid eorum quæ fiunt, Deus non antea cognovisse, propterea dicit: Non potest fieri ut transeat cælum, & terra, donec omnia quæ in lege prophetata sunt, rebus ipsis fuerint adimpleta: & hoc est quod dicit: *Amen quippe dico vobis, donec transeat cælum, & terra, iota unum, aut unus apex non præteribit a lege, donec omnia fiant*. REMIGIUS. *Amen*, Hebræus sermo est, & Latine dicitur vere, fideliter, sive fiat. Duabus autem de causis hoc sermone utitur Dominus, sive propter duritiam illorum qui tardi erant ad credendum, sive propter credentes, ut profundius attenderent ea quæ sequuntur. HILARIUS (can. IV. paulo ante medium.) Per hoc autem quod ait, *Donec transeat cælum, & terra*, cælum quidem, & terram maxima elementa non arbitramur esse solvenda. REMIGIUS. Permanebunt enim essentialiter, sed transibunt per renovationem. AUGUSTINUS (Lib. I. de Ser. Domini cap. XV.) Per hoc autem quod ait „*Iota unum, aut unus apex non transibit a lege*, „nihil potest aliud intelligi nisi vehemens expressio perfectionis, quæ per litteras singulas demonstrata est; inter quas litteras iota minor est ceteris, quia uno ductu fit: apex etiam est ipsius aliqua in summo particula. Quibus verbis ostendit in lege ad effectum & minima quæque perduci. RABANUS. Apte quoque Græcum iota, & non iod Hebræum posuit, quia iota in numero, decem significat, & Decalogum legis enumerat, cuius quidem apex, & perfectio est Evangelium. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. x. in oper. imperf.) Si autem ingenuus homo vel in vili mendacio inventus fuerit, erubescit; & vir sapiens verbum quod dixit, non (1) relinquit in vacuum; quomodo verba divina sine exitu vacua poterant permanere? Unde concludit: *Qui ergo solverit unum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cælorum*. Puto autem quod ipse Dominus manifeste hoc (2) respondit, quæ sunt minima mandata monstrans, dicendo: *Si quis solverit unum de mandatis istis minimis*, id est quæ modo dicturus sum. CHRYSOSTOMUS in hom. (XVI.) Non enim pro veteribus legibus hoc dixit, sed pro his quæ ipse erat præcepturus; quæ quidem minima vocat, licet magna. Sicut enim multoties de se humilia locutus est, ita & de suis præceptis humiliter loquitur. Vel aliter CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom.

(1) *Al.* inquit. (2) *Al.* ostendit.

(hom. x. oper. imperf.) Mandata Moysi in actu facilia sunt: „ Non occides, non adul- „ terabis: „ ipsa enim criminis magnitudo voluntatem faciendi repercutit: & ideo in remuneratione modica sunt, in peccato autem magna. Mandata autem Christi, idest „ Non irascaris, non concupiscas", in actu difficilia sunt; & ideo in remuneratione magna, in peccato autem minima. Minima igitur dicit (1) ista Christi mandata, „ Non „ irascaris, non concupiscas:" ergo illi qui levia peccata committunt, minimi sunt in regno Dei; idest, qui iratus fuerit, & grande peccatum non fecerit, a pœna quidem securus est, scilicet damnationis æternæ; non tamen est in gloria, scilicet quam consequuntur illi qui etiam hæc minima implent. AUGUSTINUS (Lib. I. de Ser. Domini cap. xvi.) Vel e converso illa quæ præcepta sunt in lege, dicuntur minima; quæ autem Christus dicturus est, sunt maxima. Mandata autem minima significantur per unum iota, & unum apicem. *Qui ergo solverit, & docuerit sic*, idest secundum quod solvit, *minimus vocabitur in regno cælorum*. Et fortasse ideo non erit, quia ibi nisi magni (2) esse non possunt. GLOSSA (ord. super illud, *Qui solverit unum*.) Solvere autem est non agere quod recte quis intelligit, vel non intelligere quæ depravavit, aut minuere integritatem superadditionis Christi. CHRYSOSTOMUS in homil. (xvi. a medio.) Vel cum audieris minimum in regno cælorum, nihil aliud suspicare quam supplicium, & gehennam. Regnum enim consuevit dicere non solum regni utilitatem, sed tempus resurrectionis, & adventum Christi terribilem. GREGORIUS in hom. (xii. in Evang. *Non veni*, a princip.) Vel per regnum cælorum Ecclesia intelligenda est, in qua doctor qui solvit mandatum, minimus vocatur: quia cuius vita despicitur, restat ut eius prædicatio contemnatur. HILARIUS (can. iv. in Matth. a principio.) Vel minima dicit Domini passionem, & crucem: quæ si quis tamquam erubescenda non confitebitur, erit minimus, idest novissimus, ac pene nullus; confitenti vero, magnam in cælo vocationis gloriam pollicetur: unde sequitur: *Qui autem fecerit, & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum*. HIERONYMUS (super illud, *Qui solverit unum*.) Suggillat in hoc pharisæos, qui, contemptis mandatis Dei, statuebant proprias traditiones: quod non eis prosit doctrina in populo, si vel parvum quod in lege est destruant. Possumus autem & aliter intelligere, quod magistri eruditio, etiam si parvo peccato obnoxia sit, deducat eum de gradu maximo; nec prosit docere iustitiam quam minima culpa destruit; beatitudoque perfecta sit quæ sermone docueris, opere complere. AUGUSTINUS Lib. I. de Ser. Domini, (cap. xvii.) Vel aliter. *Qui solverit illa minima*, scilicet præcepta legis, *& sic docuerit*, *minimus vocabitur*; *qui autem fecerit*, illa minima, *& sic docuerit*, non iam magnus habendus est; sed tamen non tam minimus quam ille qui solvit. Ut autem sit magnus, facere debet, & docere quæ Christus docet.

(n) HILARIUS (can. iv. in Matth. cir. med.) Pulcherrimo ingressu opus legis cœpit excedere, aditum in cælum Apostolis, nisi iustitiam pharisæorum anteissent, denuntians non futurum; & hoc est quod dicit, *Dico enim vobis*. CHRYSOSTOMUS in hom. (xvi. in initio.) Iustitiam autem hic dicit universalem virtutem. Intende autem gratiæ additamentum: discipulos enim suos adhuc rudes magistris qui in veteri testamento erant, vult esse meliores. Scribas autem, ac pharisæos non dixit iniquos, quia non dixisset eos habere iustitiam. Vide etiam quoniam hic vetus testamentum confirmat, comparationem faciens eius ad novum: plus enim & minus eiusdem generis est. (Et hom. xi. in opere imperf.) Scribarum autem, & pharisæorum iustitiæ sunt mandata Moysi; super impletiones autem illorum mandatorum sunt mandata Christi. Hoc est (3) ergo quod dicit: (4) Nisi quis supra legis mandata etiam hæc mea præcepta, quæ apud illos minima existimabantur, impleverit, non intrabit in regnum cælorum: quoniam illa de pœna liberant, quæ scilicet transgressoribus legis debetur; non autem in regnum inducunt: hæc autem & de pœna liberant, & in regnum inducunt. Cum autem sit idem solvere minima mandata, & non custodire; quare supra de solvente dicit, quod minimus vocabitur in regno Dei; hic autem de non conservante, Non intrabit in regnum cælorum? Sed vide quia minimum esse in regno idem est quod non intrare in regnum. Esse autem aliquem in regno non est regnare cum Christo, sed esse tantum in populo Christi; tamquam si dicat de solvente, quod inter Christianos quidem erit, tamen minimus Christianus. Qui au-

(1) *Al.* ita. (2) *Al. deest* esse. (3) *Al. deest* ergo. (4) Nisi quis legis mandata, & hæc mea præcepta, quæ ante illos minima existimabantur &c.

autem intrat in regnum, fit particeps regni cum Christo. Consequenter & iste qui non intrat in regnum cælorum, gloriam quidem non habebit cum Christo, erit tamen in regno cælorum, idest in numero eorum super quos Christus cælorum Rex regnat. AUGUSTINUS XX. de Civitate Dei (cap. XIX. cir. medium.) Vel aliter. *Nisi abundaverit iustitia vestra plusquam scribarum, & pharisæorum*, idest super eos qui solvunt quod docent, quia de iis alibi dictum est (infra XXIII.) *Dicunt enim, & non faciunt*; ac si dicat: *Nisi* ita *abundaverit iustitia vestra*, ut vos non solvatis, sed faciatis potius quod docetis, *non intrabitis in regnum cælorum*. Alio ergo modo intelligendum est regnum cælorum, ubi ambo sunt, & ille scilicet qui solvit quod docet, & ille qui facit, sed ille minimus, ille magnus: quod quidem regnum cælorum est Ecclesia præsens. Alio autem modo regnum cælorum dicitur quo non intrat nisi (1) ille qui facit; & hoc est Ecclesia, qualis in futuro erit. AUGUSTINUS contra Faustum (a Lib. XIX. in fine lib. & cap. XXX.) Hoc autem nomen (2) *regnum cælorum*, quod tam crebro nominat Dominus, nescio utrum in libris veteris testamenti quisquam inveniat: proprie enim pertinet ad revelationem novi testamenti, quod ori eius etiam nominandum servabatur quem Regem ad regendum servos suos vetus testamentum præfigurabat. Hic ergo finis, quo præcepta referenda sunt, occultus erat in veteri testamento; quamvis secundum eum etiam tunc viverent sancti, qui futuram eius revelationem videbant. GLOSSA. (3) Vel hoc quod dicit, *Nisi abundaverit*, referendum est ad intellectum pharisæorum, & scribarum, non ad continentiam veteris testamenti. AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. XIX. cap. XXVIII.) Pene enim omnia quæ monuit, vel præcepit Dominus, ubi adiungebat, *Ego autem dico vobis*, inveniuntur & in illis veteribus libris. (Lib. XIX. cap. XXIII.) Sed quia non intelligebant homicidium, nisi peremptionem corporis humani, aperuit Dominus, omnem iniquum motum ad nocendum fratri in homicidii genere deputari: unde subdit: *Audistis quia dictum est antiquis, Non occides*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XI. oper. imperf.) Volens Christus ostendere quia ipse est Deus, qui aliquando locutus est in lege, & qui nunc mandat in gratia, illud mandatum quod ponitur in lege, ante omnia scilicet prohibitiva, quæ sunt contra proximum, & (4) nunc ponit in principio mandatorum suorum. AUGUSTINUS I. de Civit. Dei (cap. XX.) Non autem quod audivimus, *Non occides*, virgultum vellere nefas ducimus, secundum Manichæorum errorem, nec de irrationabilibus animalibus dictum intelligimus: quia iustissima ordinatione creatoris, vita, & mors eorum nostris usibus subditur. Unde restat quod de homine intelligamus quod dictum est, *Non occides*: non alterum ergo, nec te: neque enim qui se occidit, aliud quam hominem occidit. Nequaquam autem contra hoc præceptum fecerunt qui auctore Deo bella gesserunt, ac personam gerentes publicæ potestatis iustissimæ rationis imperio sceleratos morte punierunt. Et Abraham non solum non est culpatus crudelitatis crimine, verum etiam laudatus est nomine pietatis, quod voluit filium obedienter occidere. Hi ergo excipiuntur quos Deus occidi iubet sive lege data, sive ad personam pro tempore expressa iussione: non autem ipse occidit qui ministerium dat iubenti, sicut adminiculum (5) gladio utenti: nec Samson aliter excusatur, quod seipsum cum hostibus ruina domus oppressit, nisi quod latenter Spiritus hoc iusserat, qui per illum miracula faciebat. CHRYSOSTOMUS in hom. (XVI.) Per hoc autem quod dicit, *Dictum est antiquis*, ostendit multum tempus esse ex quo mandatum hoc acceperant. (6) Hoc ergo dicit, ut auditores ad sublimiora progredi præcepta cunctantes acrius incitet, ut si quispiam doctor dicat puero negligenti, Nescis iam quantum temporis syllabarum meditatione consumpseris? Et ideo subdit: *Ego autem dico vobis, quoniam omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio*. In quo considera legislatoris potestatem: nullus enim antiquorum (7) Prophetarum ita locutus est;

sed

(1) *Al.* hic. (2) *Al.* regni. (3) *Al. omittitur* Vel hoc quod dicit. (4) *Al.* non. (5) *Al.* gladius. (6) *Al.* Hoc ergo dicit, ut provocet tardos auditores ad altiora præcepta: sicut si magister puerum pigritantem ad excellentiorem doctrinam provocans dicat: Multum tempus consumpsisti in syllabicando &c. (7) *Al. deest* Prophetarum.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non eadem serie qua hic, sed intermixtis, ac transpositis verbis.

ſed ſic, „ Hæc dicit Dominus: “ quia illi uti ſervi ea quæ ſunt Domini annuntiabant; hic autem ut Filius ea quæ ſunt Patris, quæ etiam ſua ſunt; & illi conſervis prædicabant, hic autem ſuis ſervis legem ponebat. AUGUSTINUS IX. de Civit. Dei (cap. x.) Duæ quidem ſunt ſententiæ Philoſophorum de animi paſſionibus. Stoicis enim non placet huiuſmodi paſſiones cadere in ſapientem; Peripathetici vero has paſſiones in ſapientem cadere dicunt, ſed moderatas, rationique ſubiectas; ſicut cum ita præbetur miſericordia ut iuſtitia conſervetur. In diſciplina autem Chriſtiana non tam quæritur utrum prius animus iraſcatur, aut triſtetur; ſed unde. CHRYSOSTOMUS ſuper Matth. (hom. xi. in opere imperf.) Qui enim ſine cauſa iraſcitur, reus erit; qui vero cum cauſa, non erit reus: nam ſi ira non fuerit, nec doctrina proficit, nec iudicia ſtant, nec crimina compeſcuntur. Itaque (1) qui cum cauſa non iraſcitur, peccat: patientia enim irrationabilis vitia ſeminat, negligentiam nutrit, & non ſolum malos, ſed etiam bonos invitat ad malum. HIERONYMUS (ſuper illud, *Omnis qui iraſcitur*.) In quibuſdam ergo codicibus additur, *Sine cauſa*; ceterum in veris definita ſententia eſt, & ira penitus tollitur. Si enim iubemur orare pro perſequentibus, omnis iræ occaſio tollitur. (2) Radendum ergo eſt *Sine cauſa*: quia „ ira viri inſtitiam „ Dei non operatur:“ Iacob. 1.“ CHRYSOSTOMUS ſuper Matth. (ho. xi. op. imp.) Sed tamen iracundia quæ cum cauſa eſt, non eſt iracundia, ſed iudicium: iracundia enim proprie intelligitur commotio paſſionis; qui autem cum cauſa iraſcitur, ira illius non eſt ex paſſione; ideo iudicare dicitur, non iraſci. AUGUSTINUS in Lib. Retract. (Lib. I. cap. xix.) Illud etiam dicimus intuendum quid ſit iraſci fratri ſuo: quoniam non fratri iraſcitur qui peccato fratris iraſcitur. Qui ergo fratri, non peccato iraſcitur, ſine cauſa iraſcitur. AUGUSTINUS a XIV. de Civit. Dei (cap. ix.) Iraſci autem fratri ut corrigatur, nullus ſanæ mentis reprehendit: huiuſmodi enim motus de amore boni, & de ſancta caritate veniente, vitia dicenda non ſunt, cum rectam rationem ſequantur. CHRYSOSTOMUS ſuper Matth. (homil. xi. in opere imperf.) Puto autem quod non de iracundia carnis loquitur Chriſtus, ſed de iracundia animæ: caro enim non poteſt obedire, ut non conturbetur. Quando ergo homo iraſcitur, & non vult facere quod ira compellit, caro eius irata eſt, animus autem eius non eſt iratus. AUGUSTINUS (Lib. I. de Ser. Domini cap. xix.) Sic ergo in hoc primo eſt unum, ideſt ira ſola; in ſecundo autem ſunt duo, ſcilicet ira, & vox, quæ iram ſignat: unde ſequitur: *Qui autem dixerit fratri ſuo, Racha, reus erit concilio*. Nonnulli de Græco trahere voluerunt interpretationem huius vocis, putantes pannoſum dici racha, quoniam Græce dicitur pannus (3) ῥάκος, ideſt racos. Probabilius autem eſt non eſſe vocem ſignificantem aliquid; ſed indignantis animi motum exprimentem, Has autem voces Grammatici interiectiones vocant, velut cum dicitur a dolente, Heu. CHRYSOSTOMUS in hom. (xvi. a med. illius.) Vel *racha* eſt verbum contemptus, (4) & parvipenſionis. Sicut enim nos vel famulis, vel iunioribus iniungentes dicimus, Vade tu, dic illi tu; ita & qui Syrorum utuntur lingua, *racha* dicunt, pro *tu*. Dominus enim & quæ parviſſima ſunt evellit, & eum honore nobis invicem uti iubet. HIERONYMUS (ſuper hoc verbo Domini.) Vel *racha* Hebræum verbum eſt, & dicitur Κενός: kenos, ideſt inanis, aut vacuus, quem nos poſſumus vulgata iniuria abſque cerebro nuncupare. Signanter autem addidit, *Qui dixerit fratri ſuo*: frater enim noſter nullus eſt niſi qui eumdem nobiſcum habet patrem. CHRYSOSTOMUS ſuper Matth. (hom. xi. in opere imperf.) Indigna (5) autem res eſt dicere hominem vacuum, qui habet in ſe Spiritum ſanctum. AUGUSTINUS (Lib. I. de Ser. Domini in monte cap. xix.) In tertio autem ſignificantur tria, ira, & vox quæ iram ſignificat, & in voce vituperationis expreſſio: unde dicitur: *Qui autem dixerit, Fatue, reus erit gehennæ ignis*. Gradus itaque ſunt in iſtis peccatis: primo, ut quiſquis iraſcatur, (6) motum retineat corde conceptum. Iam ſi extorſit vocem non ſignificantem aliquid, ſed animi motum ipſa eruptione teſtantem, plus eſt quam

(1) *Forte* qui cum cauſa iraſcitur, non peccat. (2) *Al*. Iraſcendum ergo non eſt ſine cauſa. (3) *Al. deeſt vox Græcis characteribus expreſſa: quod ſemel annotatum ſit pro vocibus huiuſmodi omnibus*. (4) *Al*. & vilipenſionis. (5) *Al*. Indignum autem eſt dicere. (6) *Al*. & motum retineat corde receptum.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non tantum ibi, ſed quoad primam partem Lib. potius IX. cap. 1. etſi verbis paululum immutatis, ut & ad illum Librum IX. remittit Auguſtinus in eo loco quem hic indicat S. Thomas.

quam si ira surgens silentio premeretur. Sed adhuc plus est, si etiam verbum proferatur, quod iam certam vituperationem designat. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XI. in opere imperf.) Sicut autem nemo est vacuus qui habet Spiritum sanctum, ita nemo est vacuus qui Christum cognoscit; sed si *racha* idem est quod vacuus, quantum ad sensum verbi, unum est dicere *fatue*, & *racha*; sed differunt quantum ad dicentis propositum: *racha* enim verbum vulgare erat apud Iudæos, quod non ex ira, neque odio, sed ex aliquo motu vano dicebant, magis fiduciæ causa, quam iracundiæ. Sed forte dices: Si *racha* iracundiæ causa non dicitur, quare peccatum est? Quia contentionis causa dicitur, non ædificationis: si enim nec bonum verbum dicere debemus nisi pro ædificatione, quanto magis illud quod in se naturaliter malum est? AUGUSTINUS (Lib. I. de Serm. Domini in monte cap. XIX. a med.) Vide etiam nunc tres reatus, iudicii, concilii, & gehennæ ignis: in quibus quosdam gradus factos admonet a levioribus ad graviora: nam in iudicio adhuc defensionis locus datur; ad concilium autem pertinere videtur sententiæ prolatio, quando inter se iudices conferunt quo supplicio damnari oporteat; in gehenna vero ignis certa est damnatio, & pœna damnati. Unde patet quantum intersit inter iustitiam Pharisæorum & Christi: ibi enim (1) occisio reum facit iudicio, hic autem ira facit reum iudicio, quod horum trium est levissimum. RABANUS (super illud, *Reus erit gehennæ ignis*.) Gehennam hic Salvator inferni cruciatum nominat, quam nomen traxisse putant a valle idolis consecrata, quæ est iuxta Hierusalem, repleta olim cadaveribus, quam & Iosiam contaminasse in Libro Regum legimus. CHRYSOSTOMUS in hom. (XVI.) Hic autem primum gehennæ nomen posuit, postquam de regno cælorum supra dixerat, ostendens quod illud dare, est ex suo amore, hoc autem ex nostra desidia. Multis autem hoc grave videtur, si pro solo verbo tantam patiemur pœnam: propter quod quidam dicunt hoc hyperbolice dictum esse. Sed timeo ne verbis hic nosmetipsos decipientes, illic opere ultimum patiamur supplicium. Non ergo æstimes hoc esse onerosum: plures enim pœnarum, & peccatorum a verbis habent principium: etenim parva verba multoties homicidium pepererunt, & civitates integras everterunt. Nec enim parvum æstimes, fratrem stultum vocare, auferens ei prudentiam, & intellectum, quo homines sumus, & ab irrationabilibus distamus. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XI. operis imperf.) Vel *reus erit concilio*; idest, ut sit unus ex concilio eorum qui adversus Christum fuerunt, sicut Apostoli in suis Canonibus interpretantur. HILARIUS (can. IV. in Matth.) Vel qui Spiritu sancto plenum convicio vacuitatis insinuat, fit reus concilio sanctorum, contumeliam Spiritus sancti sanctorum (2) iudicio animadversione luiturus. AUGUSTINUS (Lib. I. de Serm. Domini cap. XIX.) Quisquis autem dixerit, Quo graviori supplicio punitur homicidium, si gehenna ignis punitur convicium? cogit intelligi esse differentiam gehennarum. CHRYSOSTOMUS in hom. (XVI.) Vel iudicium, & concilium sunt pœnæ in præsenti; gehenna autem pœna futura. Ideo autem iræ iudicium apposuit, ut ostendat quod non est possibile hominem omnino esse sine passionibus; sed refrenare eas possibile est: & propterea determinatam pœnam non apposuit, ne videretur (3) prorsus iram prohibere. Concilium autem posuit nunc pro iudicio Iudæorum, ne videatur semper nova inducere, ac peregrina docere. AUGUSTINUS (Lib. I. de Serm. Domini in monte cap. XIX.) In istis autem tribus sententiis subauditio verborum intuenda est. Habet enim prima sententia omnia verba necessaria, ut nihil subaudiatur: *Qui irascitur*, inquit, *fratri suo sine causa*, secundum quosdam; in secunda vero, cum ait, *Qui autem dixerit fratri suo, Racha*, subauditur *sine causa*: nam in tertia, ubi ait, *Qui autem dixerit, Fatue*, duo subaudiuntur, *fratri suo*, & *sine causa*. Et hoc est unde defenditur quod Apostolus Galatas vocat stultos, quos etiam fratres nominat: non enim id facit sine causa.

(o) AUGUSTINUS (Lib. I. de Serm. Domini in monte cap. XX.) Si irasci non est fas fratri, aut dicere racha, aut fatue, multo minus in animo tenere aliquid, ut in odium indignatio convertatur: & ideo subdit: *Si ergo offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adversum te &c.* HIERONYMUS (super illud, *Si offers*.) Non dixit, Si tu habes aliquid adversus fratrem tuum; sed *Si frater tuus habet aliquid adversum te*, ut durior tibi reconciliationis imponatur necessi-

(1) *Al.* occidentem. (2) *Al.* iudicium. (3) *Al.* totaliter.

cessitas. AUGUSTINUS Lib. I., de Serm. Dom. (cap. xx.) Tunc enim ipse habet adversus nos, si nos eum in aliquo læsimus: nam nos adversus illum habemus, si ille nos læserit, ubi non est opus pergere ad reconciliationem: non enim veniam postulabis ab eo qui tibi fecit iniuriam; sed tantum dimittas, sicut tibi a Domino dimitti cupis quod ipse commiseris. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xi. in opere imperf. a medio.) Si autem ille te læserit, & prius rogaveris, magnam habebis mercedem. CHRYSOSTOMUS in hom. (xvi.) Sed si aliquis propter amorem proximi ei reconciliari non curat, ad hoc eum inducit ut saltem eius opus non remaneat imperfectum, & præcipue in loco sacro: unde subdit: *Relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliari fratri tuo*. *a* CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xi. in opere imperf.) Ecce a discordantibus accipere non vult sacrificium. Hinc ergo perpendite quantum sit malum discordiæ, propter quod & illud abiicitur, per quod culpa relaxatur. *b* Vide autem misericordiam Dei, quomodo hominum utilitates amplius aspicit quam suos honores: plus enim diligit concordiam fidelium quam munera: quamdiu enim fideles homines aliquam dissensionem habuerint, munus eorum non suscipitur, oratio (1) eorum non exauditur. Nemo enim inter duos inimicos potest esse fidelis amicus amborum; ideo & Deus non vult esse amicus fidelium, quamdiu inter se fuerint inimici. Et nos ergo fidem Deo non servamus, si inimicos eius non diligimus, & amicos eius odimus. Qualis autem præcessit offensio, talis debet sequi reconciliatio. Si cogitatu offendisti, cogitatu reconciliare; si verbis offendisti, verbis reconciliare; si operibus offendisti, operibus reconciliare. Omne enim peccatum quomodo committitur, eo modo de ipso pœnitentia agitur. HILARIUS (can. iv. in Matth. a med. illius.) Reconciliata autem humana pace reverti in divinam iubet, in Dei caritatem de caritate hominum transituros. Et ideo sequitur: *Et tunc veniens, offeres munus tuum*. AUGUSTINUS (Lib. I. de Serm. Domini cap. xx.) Si autem quod hic dicitur, accipiatur ad litteram, fortassis aliquis credit ita fieri oportere, si frater sit præsens: non enim diutius differri potest, cum munus tuum relinquere ante altare iubearis. Si vero de absente, &, quod fieri potest, etiam trans mare constituto aliquid tale veniat in mentem; absurdum est credere ante altare munus relinquendum, quod post terras & maria pererrata offeras Deo. Et ideo prorsus intro ad spiritualia refugere cogimur, ut quod dictum est, sine absurditate possit intelligi. Altare itaque spiritualiter fidem accipere possumus. Munus enim quod offerimus Deo, sive doctrina, sive oratio, vel quicquid aliud, Deo acceptum esse non potest nisi fide fulciatur. Si ergo fratrem in aliquo læsimus, pergendum est ad reconciliationem, non pedibus corporis, sed motibus animi, ubi te humili affectu prosternas fratri in conspectu eius, cuius munus es oblaturus. Ita enim, ac si præsens sit, poteris eum non simulato animo lænire veniam postulando; atque inde veniens, idest intentionem revocans ad id quod agere cœperas, offeras munus tuum.

(p) HILARIUS (can. iv. in Matth. a med. illius.) Quia nullum tempus vacuum affectu placabilitatis Dominus esse permittit, cito in vitæ nostræ via reconciliari nos adversario præcepit, ne in mortis tempus non inita pace transeamus; & ideo dicit: *Esto consentiens adversario tuo cito dum es cum eo in via, ne forte tradat te adversarius iudici*. HIERONYMUS (super illud, *Esto consentiens*.) Pro eo quod nos habemus in Latinis codicibus, *Consentiens*, in Græcis scriptum est (2) εὔνοῶν, *eunoon*, quod interpretatur benevolus, aut benignus. AUGUSTINUS (Lib. I. de Serm. Domini cap. xxii.) Sed videamus quis sit adversarius, cui iubemur esse benevoli. Aut enim diabolus est, aut homo, aut caro, aut Deus, aut præceptum eius. Sed diabolo non video qualiter iubeamur esse benevoli, aut consentientes: ubi enim benevolentia, ibi amicitia; nec quisquam dixerit amicitiam cum diabolo esse faciendam; neque concordare cum illo expedit cui semel renuntiando bellum indiximus; neque consentire illi (1) opor-

(1) *Al.* enim. (2) *Al.* Synocon.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a GREGORIUS super Ezech. hom. vii. longe ante medium, non Chrysostomus, vel imperfecti operis Auctor hom. xi. a medio, ut prius tum in textu, tum ad marginem notabatur; hanc & sequentem citationem confundendo, quæ transpositis verbis apud Auctorem reperitur. *b* CHRYSOSTOMUS super Matth. in opere imperf.

(1) oportet cui si numquam coofeosissemus, numquam in istas incidissemus (2) materias. HIERONYMUS (ibidem.) Quidam tamen dicuot a Salvatore ,præcipi ut simus benevoli erga diabolum, ne faciamus eum pœoam sustinere pro nobis, quem dicunt pro nobis esse torquendum, si ei consenserimus vitia suggerenti. Quidam cautius disputant, in baptismate singulos pactum inire cum diabolo ei abrenuntiando. Si ergo servaverimus pactum, benevoli, & consentientes sumus adversario,& oequaquam n carcere recludendi. AUGUSTINUS (Lib. I. de Serm. Domini in monte cap. XXII.) Non autem video quomodo accipiam, ab homine oos iudici tradi, ubi Christum iudicem intelligo, ante cuius tribunal omnes exhiberi oportet. Quomodo ergo iudici traditurus est qui ante iudicem pariter exhibetur? Et etiam si occidendo quis nocuerit homini, non erit iam tempus quo coocordet cum eo in via, idest in hac vita; nec tamen ideo non sanabitur pœnitendo. Carni vero multo minus video quomodo coosenticns esse iubeamur: magis enim peccatores ei consentiunt; qui vero eam servituti subiiciunt, non ei consentiunt, sed eam sibi consentire cogunt. HIERONYMUS (ibidem.) Quomodo etiam caro mittenda erit io carcerem, si animæ non consenserit, cum & anima, & caro pariter recludendæ sint, oec quicquam possit caro facere oisi quod animus imperaverit? AUGUSTINUS (Lib. I. de Ser. Domini cap. XXII.) Fortassis ergo iubemur (3) Deo consentire, quia ab eo peccando recessimus, ut adversarius oster dici possit dum nobis resistit: Deus enim superbis resistit. Quisquis ergo in hac vita non fuerit reconciliatus Deo per mortem Filii eius, tradetur ab illo iudici, idest Filio, cui Pater iudicium dedit. Quomodo autem potest recte dici homo esse in via cum Deo, nisi quia Deus ubique est? Aut si non placet dici impios esse cum Deo, qui ubique præsto est, sicut non dicimus cæcos esse cum luce, quæ eos circumfundit; unum reliqnum est ut hic adversarium præceptum Dei intelligamus, quod adversatur peccare volentibus, & datum est oobis ad hanc vitam, ut sit nobiscum in via; cui oportet nos consentire cito, legendo, præaudiendo, deferendo ei culmen auctoritatis, ut quod aliquis intelligit (4) non oderit propter hoc quod adversatur peccatis suis, sed magis diligat propter correctionem; quod vero obscurum est, oret ut intelligat. HIERONYMUS (super illud, *Esto consentiens*.) Sed ex præcedentibus manifestus est sensus, quod Dominus nos ad concordiam proximi cohortatur: nam supra dictum est: *Vade reconciliari fratri tuo*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XI. in opere imperf.) Festinat eoim Domious ut ad amicitiam festinemus ioimicorum nostrorum quamdiu vivimus in hac vita, sciens quam periculosum est si unus ex inimicis pace non facta mortuus fuerit. Si enim ioimicaotes per mortem iveritis ante iudicem, tradet te Christo, coovincens te reum iudicio eius. Tradet autem te iudici, etiam si te prius rogaverit: qui enim rogat prius inimicum, reum facit eum ante Deum. HILARIUS (can. IV. in Matth. a med.) Vel adversarius tradet vos iudici, quia manens in eum simultatis vestræ ira vos arguit. AUGUSTINUS (Lib. I. de Serm. Domini cap. XXI.) Iudicem intelligo Christum: „ Pater enim omne iudicium dedit Filio: " Joan. V. ministrum autem intelligo Angelum. *Et Angeli*, inquit (supra V.) *ministrabant ei*: & cum Angelis suis venturum credimus ad iudicandum. Unde sequitur: *Et iudex tradat te ministro*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. XI. in opere imperf. circa finem.) Vel *ministro*, idest angelo pœnarum crudeli; & ille mittet te in carcerem gchennæ: unde sequitur: *Et in carcerem mittaris*. AUGUSTINUS (Lib. I. de Serm. Domini in monte cap. XXII.) Carcerem autem intelligo pœnas, videlicet tenebrarum. Et ne quis istum carcerem contemneret, sequitur: *Amen dico tibi, non exies inde donec reddas novissimum quadrantem*. HIERONYMUS. Quadrans, genus nummi est quod habet duo minuta: hoc est ergo: Non egredieris de carcere donec etiam minuta peccata persolvas. AUGUSTINUS (Lib. I. de Ser. Domini cap. XXII. ante med.) Aut enim pro eo positum est quod nihil relinquitur impuoitum; sicut cum volumus exprimere aliquid ita exactum ut nihil relinqueretur, dicimus, Usque ad fecem: vel significaotur sub nomine quadrantis novissimi terrena peccata. Quarta enim pars elementorum huius mundi, & ea novissima, terra invenitur. In hoc autem quod dictum est, *Solvas*, sigoificatur pœna æterna. Et sicut positum est *donec*, ubi dictum est (Psal. CIX) „ Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos „ sub pedibus tuis: " non enim cum fuerint

N 2

(1) *Al.* debet. (2) *P. Nicolai* miserias. (3) *Al.* ideo. (4) *Al.* non oderit propter correctionem.

rint inimici sub pedibus positi, desinit regnare; ita & hic accipi potest: *Non exies inde donec solveris novissimum quadrantem*: semper non exiturum, quia solvet semper novissimum quadrantem, dum sempiternas pœnas peccatorum terrenorum (1) luet. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XI. in opere imperf. circa finem.) Vel si quidem in hoc sæculo (2) pacem feceris, etiam gravissimi operis poteris accipere (3) indulgentiam; si autem semel condemnatus fueris, missus in carcerem non solum de gravibus peccatis, sed etiam de verbo otioso, quod potest significari per quadrantem, exigentur a te supplicia. HILARIUS (can. IV. in Matth.) Quia enim caritas plurimum peccatorum tegit, novissimum pœnæ quadrantem solvemus, nisi pretio ipsius culpa criminum redimatur. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XI. operis imperf. circa finem.) Vel angustiæ huius mundi appellantur (4) carceres, in quas plerumque peccantes mittuntur a Deo. CHRYSOSTOMUS in homil. (XVI. super illud, *Esto consentiens*.) Vel loquitur hic de iudicibus qui sunt in mundo isto, & de via quæ est ad hoc iudicium, & de carcere isto: ut non solum a futuris, sed & a præsentibus auditorem inducat, quæ sunt ante oculos, & magis consueverunt movere, sicut & Paulus dicit Rom. XIII. „ Si male feceris, time potesta„ tem: non enim sine causa gladium portat."

(q) CHRYSOSTOMUS in hom. (XVII. in initio.) Postquam (5) Dominus quid primum mandatum contineret edocuit, scilicet *Non occides*, instituto pergens ordine, provehitur ad secundum, dicens: *Audistis quia dictum est antiquis, Non mœchaberis*. AUGUSTINUS a (6) de decem Chordis (cap. III.) Idest, non ibis ad aliquam aliam præter uxorem tuam. Si enim (7) hoc exigis ab uxore, non vis hoc reddere uxori, cum debeas in virtute præcedere uxorem? Turpe autem est ut vir dicat (8) hoc non posse fieri. Quod femina facit, vir non potest? Noli autem dicere: Uxorem non habeo, ad meretricem pergo, nec hoc præceptum violo, quod dicit, *Non mœchaberis*: iam enim nosti pretium tuum, iam nosti quod manduces, quod bibas. Abstine ergo te a fornicationibus. Cum enim imaginem Dei (quod es tu) corrumpis per fornicationes, & defluentias libidinis, ipse etiam Dominus, qui scit quid tibi utile sit, hoc præcipit, ne per illicitas voluptares corruat templum eius, quod esse cœpisti. AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. XIX. cap. XXIII.) Sed quoniam putabant pharisæi, tantummodo corporalem cum femina illicitam commixtionem vocari mœchiam, demonstravit Dominus talem concupiscentiam nihil aliud esse, dicens: *Ego autem dico vobis, quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo*. Quod autem lex præcipit (Exod. XX.) „ Non concupisces uxorem proximi „ tui," videbatur Iudæis intelligendum esse de ablatione, non de concubitu. HIERONYMUS (super illud, *Qui viderit mulierem*.) Inter (9) πάθος pathos, & προπάθειαν propathian, idest inter passionem & propassionem, hoc interest, quod passio reputatur (10) in vitium; propassio, licet vitii culpam habeat, tamen non renetur in crimine. Ergo qui viderit mulierem, & anima eius fuerit titillata; hic propassione percussus est. Si ergo consenserit, de propassione transivit ad passionem, & huic non voluntas (11) peccandi est, sed occasio. Quicumque igitur viderit ad concupiscendum; idest sic aspexerit ut concupiscat, & facere disponat; iste recte mœchatus dicitur in corde suo. AUGUSTINUS Lib. I. de Serm. Domini (cap. XXIII.) Nam tria sunt quibus impletur peccatum, scilicet suggestio quæ per memoriam fit, sive per corporis sensus: quod si frui delectaverit, delectatio illicita refrenanda est: si autem consensio facta fuerit, plenum peccatum est. Verumtamen delectatio ante consensum vel nulla est, vel tenuis, cui consentire peccatum est. Si autem (12) & in factum processerit, videtur satiari, & extingui cupiditas. Sed postea cum suggestio repetitur, maior accenditur delectatio, quæ adhuc minor est quam illa quæ in consuetudinem vertitur, quam vincere difficile est. GREGORIUS in XXI. Moral. (cap. II.) Quisquis vero incaute exterius respicir, plu-

(1) *Al.* luit. (2) *Al.* Si pacem fecisses. (3) *Al.* intelligentiam. (4) *Al.* carcer. (5) *Al.* Postquam Dominus primum mandatum adimplevit, scilicet *Non occides*, ordinate procedit ad secundum, dicens &c. (6) *Al.* decimo. (7) *Al. deest* hoc. (8) *Al. Hic etiam omittitur* hoc. (9) *Al.* Inter passionem, & propassionem. (10) *Al.* pro vitio. (11) *Al.* peccati. (12) *Al.* & si.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Partim cap. III. sit prius notabatur, partim cap. IX. partim X. ibi non indicatis; plenius tamen & alia serie.

plerumque in delectationem peccati cadit, atque obligatus desideriis, incipit velle quod noluit. Valde namque est quod caro deorsum trahit, & semel species formæ cordi per oculos alligata, vix magni luctaminis manu solvitur. Providendum ergo nobis est: quia intueri non debet quod non licet concupisci. Ut enim munda mens in cogitatione servetur, a lascivia voluptatis suæ deprimendi sunt oculi, quasi quidam raptores ad culpam. CHRYSOSTOMUS in hom. (XVII. super illud, *Iam mœchatus est*.) Si (1) ergo studeas venustis vultibus oculos frequenter infigere, profecto capieris, etiam si secundo, & tertio possis fortasse animum continere. Neque enim extra naturam aleamque humanam consistis. Qui enim in se flammam cupiditatis accenderit, etiam absente muliere quam vidit, iugiter apud se turpium rerum simulacra depingit, & nonnumquam ad flagitium ipsum etiam opere pervenit. Si qua vero ideo ornatur, & comitur, ut in se oculos hominum irritet, etiam si nullum pulchritudine sua potuerit vulnerare, dabit tamen extrema supplicia: paravit quippe venenum, porrexit poculum, etiam si nullus qui biberet, inventus sit. Quod autem ad solos viros videtur dirigere, etiam feminis competit: cum enim capiti loquitur, toti profecto corpori admonitio communis est.

(r) GLOSSA *. Quia non solum peccata vitanda sunt, sed & occasiones peccatorum tollendæ, postquam docuit vitare mœchiæ peccatum, non solum in opere, sed etiam in corde, consequenter docet occasiones peccatorum abscindere, dicens: *Quod si oculus tuus dexter scandalizat te*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XII. oper. imperf.) Sed si, secundum Prophetam (Psal. XXXVII.) non est sanitas in carne nostra; quot membra quis habet, debet abscindere, ut secundum malitiam carnis, sufficiat pœna membrorum. Sed videamus si sic possibile est intelligere de oculo corporali, vel manu. Sicut totus homo, cum conversus fuerit ad Deum, mortuus est peccato, (2) sic & oculus, cum desierit male aspicere, eiectus est peccato: sed neque sic convenit. Si enim dexter oculus scandalizat, sinister quid facit? Numquid contradicit dextero, ut quasi innocens reservetur? HIERONYMUS (super illud, *Si oculus tuus dexter*.) In dextero ergo oculo, & dextera manu, & fratrum, & uxoris, & liberorum, atque affinium, & propinquorum innititur affectus; quem si ad contemplandam veram lucem nobis impedimento cernimus, debemus truncare huiusmodi portiones. AUGUSTINUS (Lib. I. de Ser. Domini cap. XXIV.) Quemadmodum autem in oculo contemplatio, sic in manu actio recte intelligitur. Per oculum autem intelligimus dilectissimum amicum: solet enim ab eis qui vehementer volunt exprimere dilectionem suam, ita dici: Diligo eum ut oculum meum. Oportet autem intelligi per oculum amicum consiliarum, quia oculus iter demonstrat. Quod autem additum est, *Dexter*, fortasse ad augendam vim dilectionis valet: dextrum enim oculum homines magis formidant amittere. Vel quia dexter est, intelligitur consiliarius in rebus divinis, sinister autem oculus est consiliarius in rebus terrenis: ut sic ille sit sensus: Quicquid illud est quod ita diligis ut pro dextero oculo habeas, *si scandalizat te*, idest si impedimento est tibi ad veram beatitudinem, *eiice eum, & proiice abs te*. De sinistro autem scandalizante superfluum erat dicere, quandoquidem nec dextero parcendum est. Dextera autem manus accipitur dilectus adiutor in divinis operibus; sinistra autem in operibus quæ huic vitæ, & corpori sunt necessaria. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XII. in opere imperf.) Vel aliter vult Christus ut non solum de periculo nostri peccati curemus, sed etiam ne ad nos pertinentes turbæ aliquid agant: utputa si habes aliquem amicum qui res tuas bene aspicit quasi proprius oculus, aut qui procurat res tuas quasi propria manus; si eum agnoveris aliquid turpiter agere, proiice eum longe abs te, quia scandalizat te: quia

(1) *Al.* Si ergo continue velis oculos pulchris faciebus infigere, capieris omnino, etsi bis vel ter fortasse possis continere, non enim es extra humanam naturam. Qui autem flammam semel accendit, etiam visa muliere absente, format apud se imaginem turpium actionum, a quibus multoties procedit ad opus. Quod si aliquis se ornando, oculos omnium ad se traxerit, etiamsi nulli plagam intulerit, pœnam patietur extremam: venenum enim confecit, etsi nullus qui bibat inventus sit. Quod autem viris dicit, hoc etiam ad feminas loquitur: capiti enim loquens & corpori persuadet. (2) *Al. deest* sic.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

* Nec in Glossa, nec in Anselmo, pro quo passim substituitur Glossæ nomen, ut nec in Hieronymo, Beda, Rabano, vel alibi occurrit.

quia non solum pro nostro peccato, sed etiam proximorum, quos prohibere possumus, dabimus rationem. HILARIUS (can. IV. in Matth.) Fit ergo innocentiæ gradus celsior: carere enim non solum propriis vitiis, (1) sed etiam extrinsecus incidentibus admonemur. HIERONYMUS (super *Si oculus*.) Vel aliter. Quia supra de concupiscentia mulieris dixerat, recte nunc cogitationem & sensum in diversa volitantem oculum nuncupavit. Per dexteram autem, & ceteras corporis partes, voluntatis ad effectum initia demonstrantur. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XII. in opere imperf.) Oculus enim iste carnalis speculum est interioris oculi. Habet autem & corpus suum sensum, quod est oculus sinister, & appetitum, quod est manus sinistra. Partes autem animæ, dextræ vocantur, quoniam in libero arbitrio anima est creata, & sub lege iustitiæ, ut recte videat, & agat. Pars autem corporis, quæ non habet liberum arbitrium, & est sub lege peccati, sinistra dicitur. Non autem carnis sensum, vel appetitum præcidere iubet: desideria enim carnis retinere possumus, ut non faciamus quod desiderat caro; præcidere autem non possumus, ut non desideret. Quando autem ex proposito volumus malum, & cogitamus, tunc dexter sensus, & dextera voluntas nos scandalizant; & ideo hic præcidere iubet. Possunt enim præcidi propter arbitrii libertatem. Vel aliter. Omne bonum generaliter quod nos, vel alios scandalizat, præscindere debemus a nobis: sicut si visito aliquam mulierem causa religionis, bonus respectus est oculus dexter; sed si assidue visitans decidi in laqueum desiderii eius, vel etiam quidam videntes scandalizantur; dexter oculus scandalizat, quod bonum est scandalizat: oculus enim dexter est bonus respectus, idest intentio, manus dextera, bona voluntas. GLOSSA (ordinaria.) Vel oculus dexter est vita contemplativa, quæ scandalizat, in desidiam mittendo, vel arrogantiam, vel eum ex infirmitate contemplari ad purum non valemus. Dextera autem manus est bona operatio, vel vita activa, quæ scandalizat, dum per sæculi frequentiam, & occupationis tædio illaqueamur. Si quis ergo non potest frui contemplativa, non torpeat otio ab activa, vel ne, dum occupatur actibus, arescat ab interna dulcedine. REMIGIUS. Sed quare eiiciendus sit dexter oculus, & dextera manus abscindenda, manifestat cum subdit: *Expedit enim &c.* CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XII. in opere imperf.) Quoniam enim alter alterius membra sumus, melius est ut sine uno tali membro salvemur, quam ut volentes tales habere, & ipsi pereamus cum eis. Vel melius est ut sine uno respectu, aut uno bono opere salvemur, quam dum omnia opera bona volumus facere, eum omnibus pereamus.

(f) GLOSSA. Docuerat superius Dominus alienam uxorem non esse concupiscendam; consequenter hic docet suam non esse dimittendam, dicens: *Dictum est autem: Quicumque dimiserit uxorem suam, det illi libellum repudii.* HIERONYMUS (hoc loco.) In posteriori parte istum locum plenius Dominus & Salvator exponit, quod Moyses libellum repudii dari iusserit propter duritiam cordis maritorum, non dissidium concedens, sed auferens homicidium. CHRYSOSTOMUS super Matth. (ho. XII. in op. imp.) Quando enim Moyses filios Israel eduxit de AEgypto, genere quidem erant Israelitæ, moribus autem AEgyptii. Propter mores Gentilium contingebat ut vir odiret uxorem: & quia dimittere illam non permittebatur, paratus erat interficere eam, aut assidue affligere. Ideo iussit dari libellum repudii, non quia bonum erat, sed quia remedium erat mali peioris. HILARIUS (can. IV. in Matth.) Sed Dominus æquitatem in omnes concilians, manere eam maxime in coniugorum pace præcepit: unde subdit: *Ego autem dico vobis, quia omnis qui dimiserit uxorem suam &c.* AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. XIX. cap. XXVI.) Quod hic præcepit Dominus de uxore non dimittenda, non est contrarium ei quod lex præcipit, ut Manichæus dicebat: neque enim ait lex, Qui voluerit dimittat uxorem, cui esset contrarium non dimittere; sed utique nolebat dimitti uxorem a viro, qui hanc interposuit moram, ut in dissidium animus præceps libelli conscriptione refractus absisteret: præsertim quia, ut perhibetur apud Hebræos, scribere litteras Hebræas nulli fas erat nisi scribis solis, qui excellentiorem profitebantur scientiam. Ad hos igitur lex mittere voluit eum quem iussit libellum dare repudii, si dimisisset uxorem, qui inter ipsum & uxorem pacifice agendo, concordiam suaderent, & libellum non scriberent, (2) nisi in animo nimis perverso consilium concordiæ non valeret. Sic ergo neque primorum hominum legem per verborum additamenta implevit, neque illam quæ per

(1) *Al.* si extrinsecus. (2) *Al.* nisi iam.

per Moysen data est, quasi contrariorum oppositione destruxit, ut Manichæus dicebat; sed potius omnia ex Hebræorum lege commemorata ita commendavit ut quicquid ex persona sua insuper loqueretur, vel ad expositionem requirendam valeret, si quid illa obscure posuisset, vel ad tutius observandum quod illa voluisset. AUGUSTINUS de Ser. Dom. in monte (Lib. I. cap. xxv.) Qui ergo dimittendi moram quæsivit, significavit quantum potuit duris hominibus, se nolle dissidium. Dominus ergo ad illud confirmandum, ut non facile uxor dimittatur, solam causam fornicationis excepit, dicens, *Excepta causa fornicationis*; ceteras vero universas molestias, si quæ forte extiterint, iubet pro fide coniugali fortiter sustineri. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XII. in opere imperf.) Si enim extraneorum vitia supportare debemus, dicente Apostolo Galat. VI. „Invicem onera vestra portate;" quanto magis (1) uxorum? Vir autem Christianus non solum se inquinare non debet, sed nec aliis ioquinaodi occasionem prębere: alioquin illorum crimen ad istius redundat peccatum qui aliis committendi criminis factus est causa. Qui ergo dimittens uxorem occasionem dedit adulteriorum committendorum, ut & illa adulteretur in alterum, & alter io illam, pro adulteriis huiusmodi coodemnatur; & ideo dicit, quod *qui dimiserit uxorem suam, facit eam mœchari*. AUGUSTINUS de Ser. Do. in monte (Lib. I. cap. xxv.) Ulterius etiam mœchum dicit virum qui eam duxerit quæ dimissa est a viro, scilicet per libellum repudii; & ideo subdit: *Et qui dimissam duxerit, adulterat*. CHRYSOSTOMUS in hom. (XVII.) Non enim dicas quoniam vir suus (2) eam dimisit, quia etiam postquam dimissa est, remanet dimittentis uxor. AUGUSTINUS de Ser. Domini (Lib. I. cap. xxv.) Huius autem rei Apostolus terminum ostendit, qui tamdiu observandum dicit quamdiu vir eius vivit. Illo autem mortuo dat nubendi licentiam. Si autem non conceditur alteri nubere mulieri vivente viro a quo recessit; multo minus fas est illicita cum quibuslibet stupra committere: neque enim contra istud præceptum, quo Dominus dimitti coniugem vetat, facit qui cum ea non carnaliter, sed spiritualiter vivit, cum non eam dimittat. Beatiora oamqne sunt coniugia eorum qui inter se pari (3) consensu continentiam servant. Oritur autem hic quæstio, cum Dominus causa fornicatioois permittat dimitti uxorem, qualiter hic intelligenda sit fornicatio: utrum ut eam fornicationem credamus dictam quæ stupris committitur, an, quemadmodum Scripturæ solent fornicationem vocare, omnem illicitam corruptionem; sicut est idolatria, vel avaritia, & omnis iam transgressio legis per illicitam concupiscentiam. Sed si licet, secundum Apostolum, ut dimittatur coniux infidelis, quamvis melius sit non dimittere; & tamen non licet secundum præceptum Domini ut dimittatur coniux, nisi causa fornicationis; fornicatio est etiam ipsa infidelitas. Porro si infidelitas fornicatio est, & idolatria infidelitas, & avaritia idolatria; non est dubitandum, & avaritiam fornicationem esse. Quis ergo iam quamlibet illicitam concupiscentiam potest recte a fornicationis genere separare, si avaritia fornicatio est? AUGUSTINUS in Lib. Retract. (Lib. I. cap. XIX.) Nolo tamen putare lectorem in re tam difficili istam sibi disputatiooem nostram debere sufficere: non eoim omoe peccatum fornicatio est spiritalis, neque enim omnem peccantem Deus perdit, qui quotidie sanctos suos exaudit dicentes: *Dimitte nobis debita nostra*: inf. VI. cum perdat omnem qui fornicatur ab eo. Utrum etiam propter hanc liceat dimittere uxorem, latebrosissima quæstio est; licere tamen proprer istam quæ in stupris committitur, nulla quæstio est. AUGUSTINUS in Lib. LXXXIII. Quæstionum (quæst. ult.) Si enim aliquis asserat solam (4) illam fornicationem Dominum admittere ad causam relinquendæ coniugis, quæ concubitu illicito perpetratur; potest dicere, Dominum de utroque fideli dixisse, ut neutri liceat alterum relinquere, nisi causa fornicationis. AUGUSTINUS de Ser. Dom. (Lib. I. cap. XXVIII.) Non (5) tan'um fornicantem uxorem dimittere conceditur; sed quisquis eam quoque uxorem dimittit a qua ipse cogitur fornicari, causa fornicationis utique dimittit, non taotum illius, sed & suæ: illius, quia fornicatur, suæ, ne fornicetur. AUGUSTINUS de Fide & Operib. (cap. XVI.) Eodem etiam modo eam rectissime dimittit, si viro suo dicar, Non ero uxor tua, nisi mihi de latrocinio divirias congreges, aut si quid aliud vel facinorosum, vel flagitiosum in viro monuerit. Tunc enim ille cui hoc uxor dicit, si veraciter pœnitens est, membrum quod eum scandalizat amputabit. AUGUSTINUS de Ser. Domini in monte

(1) *Al.* uxorem. (2) *Al. deest* eam. (3) *Al.* sensu. (4) *Al. omittitur* illam. (5) *Al.* autem.

te (Lib. I. cap. xxviii.) Nihil autem est iniquius quam fornicationis causa uxorem dimittere, si & ipse convincitur fornicari: occurrit (1) enim illud (Rom. ii.) „In „ quo alterum iudicas, teipsum condemnas.“ De eo autem quod dicit, *Et qui dimissam duxerit, adulterat*, potest quæri utrum sicut mœchatur ille qui eam ducit, sic & illa quam ducit: iubetur enim ab Apostolo & illa manere innupta, aut viro reconciliari. Sed tamen si discesserit a viro, multum interest utrum dimittat, an dimittatur: si enim ipsa virum dimiserit, & alteri nupserit, videtur cupiditate mutandi coniugii virum priorem reliquisse; quæ adulterina cogitatio est: sed si dimittatur a viro, inveniri non potest quomodo, cum vir & mulier pari consensu misceantur, unus eorum mœchatus sit, & non alter. Huc accedit quia si mœchatur ille ducendo eam quæ dimissa est a viro, ipsa facit eum mœchari; quod hic Dominus vetat.

(t) GLOSSA *a*. Docuerat supra Dominus non esse iniuriam proximo inferendam, prohibendo iram cum homicidio, concupiscentiam cum adulterio, & dimissionem uxoris cum libello repudii; nunc autem consequenter docet ab iniuria Dei abstinendum, cum prohibet non solum periurium tamquam malum, sed etiam iuramentum tamquam mali occasionem: unde dicit: *Iterum audistis quia dictum est antiquis, Non periurabis*. Dicitur enim in Levit. xix. „Non „ periurabis in nomine meo:“ & ne creaturas facerent sibi deos, præcepit reddere Deo iuramenta, & non iurare per creaturas: unde subditur: *Redde autem Domino iuramenta tua*; idest, si iurare contigerit, per creatorem iurabis, non per creaturam: unde dicitur in Deuter. vi. „Dominum „ Deum tuum timebis, & per nomen eius „ iurabis.“ HIERONYMUS (super illud, *Dico vobis non iurare*.) Hoc autem quasi parvulis fuerat lege concessum, ut quomodo victimas immolabant Deo, ne eas idolis immolarent, sic & iurare permitterentur in Deum, non quod recte hoc facerent, sed quod melius esset Deo hoc exhibere quam dæmoniis. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xii. in opere imperf.) Nemo enim frequenter iurat qui non aliquando periuret; sicut qui fecit consuetudinem multa loqui, aliquando loquitur importuna. AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. XIX. cap. xxiii. a med. illius.) Quia vero periurare grave peccatum est, longius autem remotus est a periurio qui nec iurare consuevit, quam qui verum iurare proclivis est; maluit nos Dominus non iurantes (2) non recedere a vero, quam verum iurantes, appropinquare periurio: unde subdit: *Ego autem dico vobis, Non iurare omnino*. AUGUSTINUS de Ser. Dom. in monte (Lib. I. cap. xxx.) In quo pharisæorum iustitiam, quæ est non peierare, confirmat: non enim potest periurare qui non iurat. Sed quoniam ille iurat qui adhibet Deum testem, considerandum est ne contra hoc præceptum Domini Apostolus fecisse videatur, quia sæpe hoc modo iuravit cum dixit Galat. i. „Quæ scribo vobis, ecce coram Deo, quia „ non mentior.“ Et Rom. i. „Testis „ est mihi Deus, cui servio in spiritu meo.“ Nisi forte quis dicat tunc cavendam esse iurationem cum aliquid dicitur per quod iuratur: ut non iuraverit, quia non dixit per Deum, sed dixit, „Testis est mihi „ Deus.“ Ridiculum est hoc putare; sed tamen etiam sciat hoc modo iurasse Apostolum dicentem I. Corinth. xv. „Quotidie „ morior per gloriam vestram, fratres.“ Quod ne quis ita existimet dictum, tamquam si diceretur, Vestra gloria me fecit quotidie mori, Græca exemplaria diiudicant, (3) in quibus quod scriptum est, [illegible], ni tin kauchisin himeteran, idest per gloriam vestram, non nisi a iurante dicitur. AUGUSTINUS contra Mendac. (cap. xv.) Sed pleraque in verbis intelligere non valentes, in factis sanctorum colligimus quemadmodum oporteat accipi quod facile in aliam partem duceretur, nisi exemplis revocaretur. Iuravit Apostolus in epistolis suis, & sic ostendit quomodo accipiendum est quod dictum est: *Dico autem vobis, non iurare omnino*, ne scilicet iurando, ad facilitatem iurandi veniatur, ex facilitate autem iurandi veniatur ad consuetudinem, a consuetudine in periurium decidatur. Et ideo non invenitur iurasse nisi scribens, ubi consideratio cautior non habet linguam præcipitem. Et tamen

(1) *Al.* ei. (2) *Al. omittitur* non. (3) *Al.* in quibus quod scriptum est, non nisi a iurante dicitur.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quænam vel qualis non occurrit ullibi, nec habetur in illa quæ nunc extat.

men Dominus omnino ait, *Non iurare*: non enim concessit ut id liceret scribentibus. Sed quia praecepti violati reum Paulum praesertim in epistolis conscriptis nefas est dicere, intelligendum est illud quod positum est, *Omnino*, ad hoc positum, ut quantum in te est non affectes, vel quasi pro bono cum aliqua delectatione appetas iusiurandum. AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. XIX. cap. XXIII. a med.) In (1) scriptis ergo ubi est consideratio maior, pluribus locis Apostolus iurasse invenitur, ne quisquam putaret etiam verum iurando peccari, sed potius intelligeret humanae fragilitatis corda non iurando tutius a periurio conservari. HIERONYMUS (super *Ego dico vobis*.) Denique considera, quod hic Salvator non per Deum iurare prohibuit, sed per cęlum, per terram, & per Hierosolymam, & per caput tuum: hanc enim per elementa iurandi pessimam consuetudinem semper (2) habuere Iudaei. Qui autem iurat, aut veneratur, aut diligit eum per quem iurat: Iudaei autem per Angelos, & urbem Hierusalem, & templum, & elementa iurantes, creaturas venerabantur Dei honore; cum in lege praeceptum sit ut non iuremus nisi per Dominum Deum nostrum. AUGUSTINUS de Ser. Domini in monte (Lib. I. cap. XXXI.) Vel ideo additum est, *Neque per cælum*, quia Iudaei non putabant se teneri iuramento, si per ista iurassent; ac si dicat: Cum iuras per cælum, & terram, non te arbitreris non debere Domino iusiurandum tuum, quia per eum iurare convinceris cuius cælum thronus est, & cuius terra scabellum est: quod non est sic dictum quasi habeat Deus collocata membra in cælo, & in terra, ut nos cum sedemus: sed illa sedes Dei iudicium significat. Et quoniam in hoc universo mundi corpore maximam speciem cælum habet, sedere in cælo dicitur, tamquam praestantior sit excellenti pulchritudine vis divina; terramque dicitur calcare, quod minimam speciem ordinet in extremis. Spiritualiter autem sanctas animas cæli nomine significat, & terrae, (3) peccatrices: quoniam (I. Corinth. II.) „ spiritalis omnia iudicat. " Peccatori autem dictum est (Gen. III.) „ Terra es, & in terram ibis. " Et qui in lege manere voluit, sub lege ponitur; & ideo congruenter dicit, *Scabellum pedum eius*. Sequitur: *Neque per Hierosolymam, quia civitas est magni Regis*: quod melius dicitur, quam si diceret, Mea, cum tamen hoc dixisse intelligatur. Et quia ipse utique est Dominus, Domino iusiurandum debet qui per Hierosolymam iurat. Sequitur: *Neque per caput tuum iuraveris*. Quid enim poterat quisquam magis ad se pertinere arbitrari quam caput suum? Sed quomodo nostrum est ubi potestatem faciendi unum capillum album, aut nigrum non habemus? Propter quod dicitur: *Quia non potes unum capillum album facere, aut nigrum*. Ergo Deo debet iusiurandum quisquis etiam per caput suum iurare voluerit. Et hinc etiam cetera intelliguntur. CHRYSOSTOMUS in hom. (a XVII.) Attendite autem, quod elementa mundi extollit, non ex propria natura, sed ex habitudine quam habent ad Deum, ne idolatriae daretur occasio. RABANUS. Qui autem iurare prohibuit, quomodo loqui oporteat, docuit subdens: *Sit autem sermo vester, Est est, non non*; idest quod est, sufficiat dicere, Est; quod non est, sufficiat dicere, Non est. Sive ideo dicitur bis *Est est, non non*, ut quod ore affirmes, operibus probes, & quod verbis negas, factis non confirmes. HILARIUS (can. IV. in Matth. inter med. & fin.) Vel aliter. In fidei simplicitate viventibus iurare opus non est, cum quibus semper quod est est, quod non non, & per (4) hoc eorum & opus, & sermo omnis in vero est. HIERONYMUS. Evangelica igitur veritas non recipit iuramentum, cum omnis sermo fidelis pro (5) iuramento sit. AUGUSTINUS (Lib. I. de Ser. Dom. cap. XXX.) Quapropter qui intelligit non in bonis, sed in necessariis iurationem habendam, refrenet se quantum potest, ut non ea utatur nisi in necessitate, cum videt pigros esse homines ad credendum quod utile est credere, nisi iuratione firmetur. Hoc ergo est bonum & appetendum, quod hic dicitur: *Sit sermo vester Est est, non non. Quod autem his abundantius est, a malo est*; idest, si iurare cogeris, scias de necessitate venire (6) infirmitatis eorum quibus aliquid suades; quae utique infirmitas malum est. Itaque non dixit, Quod amplius

(1) *Al.* In praescriptis. (2) *Al.* habere Iudaei noscuntur. (3) *Al.* peccatorem. (4) *Al.* omittitur hoc. (5) *Al.* iureiurando. (6) *Al.* infirmitate.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non, ut in praecedenti editione notabatur ad marginem, hom. XII. operis imperfecti.

plius est, malum est: tu enim non malum facis qui bene uteris iuratione, ut alteri persuadeas quod utiliter persuades; sed a malo est illius cuius infirmitate iurare cogeris. CHRYSOSTOMUS in hom. (XVII.) Vel *a malo est*, idest ab infirmitate eorum quibus lex iurare permisit. Ita enim Christus non monstrat veterem legem diaboli esse; sed a veteri imperfectione ducit ad abundantem novitatem.

(u) GLOSSA. Quia superius docuerat Dominus non esse proximo iniuriam inferendam, nec irreverentiam Domino, consequenter hic docet qualiter se Christianus habere debeat ad iniuriam sibi inferentes: unde dicit: *Audistis quia dictum est: Oculum pro oculo, & dentem pro dente.* AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. XIX. cap. XXV.) Quod quidem ad reprimendas flammas odiorum in se invicem sævientium, & immoderatos animos refrenandos ita præceptum est. Quis enim facile contentus est tantum rependere vindictæ quantum accepit iniuriæ? Nonne videmus leviter læsos homines moliri (1) cædem, sitire sanguinem, vixque invenire in malis inimici unde satientur? Huic igitur immoderatæ ac iniustæ ultioni lex iustum modum figens, pœnam talionis instituit; hoc est, ut qualem quisque (2) intulit iniuriam, tale supplicium rependat, quod non fomes, sed limes furoris est, non ut id quod sopitum erat, hinc accenderetur; sed ne id quod ardebat, ultra extenderetur: imposita est enim iusta vindicta, quæ iuste debetur ei qui passus fuerit iniuriam. Quod autem debetur, etsi benigne remittitur, non tamen inique repetitur. Itaque cum peccet qui immoderate vult vindicari, (3) non peccet autem qui iuste vult vindicari; remotior est a peccato qui non vult omnino vindicari: & ideo subdit: *Ego autem dico vobis, non resistere malo.* Poteram autem & ego sic ponere: Dictum est antiquis: Non iniuste vindicabis: ego autem dico vobis, Ne vindicetis, quod adimpletio est: si per hæc verba, quod legi defuit, a Christo additum mihi videretur; ac non potius id quod lex volebat efficere, ne iniuste se quisquam vindicaret, conservari tutius, si omnino se non vindicaret. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XII. in opere imperf.) Sine hoc enim mandato, legis mandatum stare non potest: quia si secundum legis mandatum omnibus reddere mala pro malis cœperimus, omnes efficiemur mali, eo quod persequentes abundant. Si autem, secundum Christi præceptum, non resistitur malo, & si mali non læniuntur, tamen boni permanebunt boni. HIERONYMUS (super illud, *Dentem pro dente.*) Dominus ergo noster, vicissitudinem tollens, truncat initia peccatorum: in lege namque culpa emendatur, hic peccatorum auferuntur exordia. GLOSSA. Vel potest dici, quod Dominus hoc dixit, iustitiæ veteris legis aliquid addens. AUGUSTINUS de Ser. Domini in monte (Lib. I. cap. XXXIII.) Pharisæorum enim iustitia minor est, non excedere vindictæ modum, & hoc est pacis inchoatio; perfecta autem pax est talem penitus nolle vindictam. Intra illud ergo primum quod præter legem est, ut maius malum pro minori malo reddatur, & hoc quod Dominus perficiendis discipulis dicit, ne pro malo ullum malum reddatur, medium locum tenet ut tantum reddatur quantum acceptum est; per quod a summa discordia ad summam concordiam transitus factus est. Quisquis enim malum prior infert, maxime a iustitia distat; quisquis autem nulli prior malefecit, sed tamen læsus rependit gravius, recessit aliquantulum a summa iniquitate; qui vero tantum reddit quantum accepit, iam aliquid donat: iustum est enim eum qui læsit prior, gravius lædi. Hanc ergo inchoatam (4) minimam iustitiam ille perficit qui legem venit implere. Duos autem gradus qui intersunt, intelligendos relinquit: nam est qui non reddat tantum, sed minus; & hinc ascendit, qui omnino nil rependerit; quod parum videtur Domino, nisi & amplius sis paratus suscipere. Quapropter non ait, non reddere malum pro malo, sed *non resistere adversus malum*, ut non solum non rependas quod tibi fuerat irrogatum, sed etiam non resistas quin aliud irrogetur. Hoc enim est quod convenienter exponitur: *Sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe ei & alteram:* quod ad misericordiam pertinere hi maxime sentiunt qui eis quos multum diligunt, serviunt, vel pravis, vel phreneticis, a quibus multa sæpe patiuntur, &, si eorum salus id exigat, præbent se etiam ut plura patiantur. Docet ergo Dominus medicus animarum, ut discipuli sui, eorum quorum saluti consulere vellent, imbecillitates æquo animo tolerarent. Omnis namque improbitas ex imbecillitate animi venit: quia nihil innocentius est eo qui in virtute perfectus est. AUGUSTINUS (de Mendac. ad Consentium cap. XV.) Ea vero quæ in novo

(1) *Al.* cædere. (2) *Al.* instituit. (3) *Al.* non qui iuste &c. (4) *Al.* minime.

novo testamento a sanctis facta sunt, valent ad exempla intelligendarum Scripturarum, quę in præceptis digesta sunt; velut cum legimus in Evang. Luc. VI. „ Accepisti alapam &c." Exemplum autem patientiæ nullum quam ipsius Domini excellentius invenimus; & ipse cum alapa percussus esset, non ait, Ecce alteram maxillam; sed ait (Ioan. XVIII.) „ Si „ male dixi, exprobra de malo; si autem „ bene, quid me cædis? " ubi ostendit illam præparationem alterius maxillæ in corde faciendam. AUGUSTINUS in Ser. Domini in monte (Lib. I. cap. XXX.) Paratus enim fuit Dominus non solum in alteram maxillam cædi pro salute omnium, sed in toto corpore crucifigi. (Lib. I. cap. XXXV.) Quæri autem potest quid sit dextera maxilla. Sed cum facies sit qua quisque cognoscitur, in faciem cædi secundum Apostolum est contemni ac despici. Sed quoniam facies non potest dici dextera, & sinistra, & tamen nobilitas est, secundum Deum, & secundum sæculum, ita distribuitur tamquam in dexteram maxillam, & sinistram, ut in quocumque discipulo Christi contemptum fuerit quod Christianus est, multo magis in se contemni paratus sit, si quos huiusmodi sæculi honores habet. (Lib. I. cap. XXXVII.) Omnia autem in quibus improbitatem aliquam patimur, in duo genera dividuntur: quorum unum est, quod restitui non potest, alterum quod potest. Sed in illo quod restitui non potest, vindictæ solatium quæri solet. Quid enim prodest quod percussus repercutis, numquid propterea quod in corpore læsum est restituitur? Sed tumidus animus talia fomenta desiderat. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XII. in opere imperf.) Numquid autem si repercusseris eum, compescuisti eum, ut te non percutiat? Sed magis excitasti eum ut adhuc percutiat. Nam iracundia per iracundiam non compescitur, sed amplius irritatur. AUGUSTINUS in Ser. Domini in monte (Lib. I. cap. XXXVII.) Unde Dominus potius misericorditer perferendam alterius infirmitatem iudicat, quam alieno supplicio suam mitigandam: neque tamen hic ea vindicta prohibetur quæ ad correctionem valet: ipsa enim pertinet ad misericordiam, nec impedit illud propositum quo quisquam paratus est ab eo quem correctum esse vult, plura perferre. Requiritur tamen ut & ille vindicet cui ordine rerum potestas data est, & ea voluntate vindicet qua pater in filium parvulum, quem odisse non potest. Sancti autem viri nonnulla peccata morte punierunt, quo & viventibus utilis metus incuteretur, & illis qui morte puniebantur non ipsa mors noceret, sed peccatum quod augeri posset si viverent. Inde est quod Elias multos morte affecit, de quo cum exemplum cepissent discipuli, reprehendit in eis Dominus non exemplum Prophetæ, sed ignorantiam vindicandi, animadvertens eos non amore correctionis, sed odio desiderare vindictam. Sed postquam eos docuit diligere proximum, infuso etiam Spiritu sancto, non defuerunt tales vindictæ: nam & verbis Petri Ananias, & uxor eius exanimes ceciderunt; & Paulus apostolus tradidit quemdam satanæ in interitum carnis: & ideo quidam adversus corporales vindictas, quæ sunt in veteri testamento, nescio qua cæcitate sæviant, quo animo facta sunt, nescientes. AUGUSTINUS ad Bonifac. Comitem (epist. L.) Quis autem mente sobrius Regibus dicat: Non ad vos pertinet, quis velit esse sive religiosus, sive sacrilegus? Quibus dici non potest: Non ad vos pertinet in regno vestro, quis velit pudicus esse, aut impudicus. Melius est quidem ad Deum colendum doctrina homines duci, quam pœna compelli; multis autem profuit, quod experimentis probavimus, prius dolore, vel timore cogi, ut postea possint doceri, aut quod iam verbis didicerant, opere sectari. Sicut enim meliores sunt quos dirigit amor, ita plures sunt quos corrigit timor. Agnoscant (1) in Apostolo Paulo prius cogentem Christum, & postea docentem. AUGUSTINUS in Ser. Dom. in monte (Lib. I. cap. XXXIX.) Tenebitur ergo in hoc iniuriarum genere quod per vindictam luitur iste modus a Christianis, ut accepta iniuria non surgat odium, sed paratus sit animus piura perpeti, nec correctionem negligat qui vel consilio, vel auctoritate uti potest. HIERONYMUS (super illud, *Si quis te percusserit.*) Secundum autem mysticos intellectus, percussa dextera nostra, non debemus sinistram præbere, sed alteram, hoc est alteram dexteram: iustus enim sinistram non habet. Si nos hæreticus in disputatione percusserit, & dextrum dogma voluerit vulnerare, opponatur ei aliud de Scripturis testimonium. AUGUSTINUS in Ser. Domini in monte (Lib. I. cap. XXXIX.) Aliud autem iniuriarum genus est quod integrum restitui potest, cuius duæ sunt species: una ad pecuniam, altera ad opera pertinet: unde de primo horum duorum subdit: *Et ei qui vult tecum in iudicio*

(1) *Al.* in Apostolum Paulum, *item* Apostolum Paulum.

dicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium. Sicut ergo quod positum est de percussa maxilla, omnia significat quæ sic ingeruntur ab improbis ut restitui non possint nisi vindicta; ita quod positum est de vestimento, omnia significat quæ possunt restitui sine vindicta; & hoc etiam ad præparationem cordis, non ad ostensionem operis præceptum recte intelligitur. Et quod de tunica & vestimento dictum est, in omnibus faciendum est quæ aliquo iure temporaliter nostra esse dicimus. Si enim de necessariis hoc imperatum est, quanto magis superflua contemnere convenit? Et hoc ipse signat cum dicit: *Qui vult tecum in iudicio contendere*: omnia ergo intelliguntur de quibus in iudicio nobiscum contendi potest. Sed utrum & de servis accipiendum sit, magna quæstio est: non enim Christianum oportet sic possidere servum quomodo equum; quamvis fieri possit ut maiori pretio valeat equus quam servus. Sed si servus rectius a te regitur quam ab illo, qui eum cupit auferre, nescio utrum quisquam audeat dicere, eum ut vestimentum debere contemni. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XII. in opere imperf.) Indigna autem res est ut homo fidelis stet in iudicio ante conspectum iudicis infidelis. Vel si fidelis, certe sæcularis, & qui te venerari debuerat propter dignitatem fidei, iudicat te propter necessitatem causæ, perdes dignitatem Christi propter negotium mundi. Deinde omne iudicium irritatio cordis est, & cogitationum malarum: nam si videris quod causa tua fraudibus, aut pecuniis expugnetur, & similiter tu causæ tuæ adesse festinas, etsi ab initio hoc consilium non habuisti. AUGUSTINUS in Enchiridion (cap. LXXVIII.) Et ideo prohibuit hic Dominus suos de sæcularibus rebus cum aliis habere iudicium. Tamen cum Apostolus sinit in Ecclesia talia iudicia finiri inter fratres, fratribus iudicantibus, extra Ecclesiam vero terribiliter vetat; manifestum est quid secundum veniam concedatur infirmis. GREGORIUS in Moralibus (Lib. XXXI. cap. X.) Sed tamen quidam dum temporalia nobis rapiunt, solummodo sunt tolerandi; quidam vero sunt servata caritate prohibendi, non sola cura ne nostra subtrahantur, sed ne rapientes non sua, semetipsos perdant. Plus enim ipsis raptoribus debemus metuere quam rebus irrationabilibus defendendis inhiare. Cum autem pro terrena re pax a corde cum proximo scinditur, apparet quod plus res quam proximus amatur. AUGUSTINUS in Ser. Domini (Lib. I. cap. XXXVI. a med.) Tertium vero iniuriarum genus quod ad operam pertinet, ex utroque confectum est, (1) & cum vindicta, & sine vindicta potest restitui: nam qui angariat hominem, & cogit se improbe adiuvari ab invito; & pœnam improbitatis potest luere, & operam reddere. In hoc ergo genere iniuriarum, Dominus docet animum christianum esse patientissimum, & ad plura perferenda paratum: unde subdit: *Et quicumque te angariavit mille passus, vade cum illo alia duo*. Et hoc utique monet non tam ut pedibus agas, quam ut animo sis paratus. CHRYSOSTOMUS in hom. (XVIII.) Angariare enim est iniuste trahere, & sine ratione vexare. AUGUSTINUS de Ser. Domini in monte (Lib. I. cap. XXXVI.) Sic ergo dictum putamus, *Vade cum illo alia duo*, scilicet millia, ut tria completi voluerit; quo numero significatur perfectio: ut meminerit quisquis hoc facit, perfectam se implere iustitiam: propter quod & tribus exemplis hoc præceptum insinuavit, & in hoc tertio exemplo, simplo duplum additur, ut triplum compleatur. Vel per hoc accipitur quod in præcipiendo tamquam tolerabilius incipiens paulatim creverit: nam primo præberi voluit alteram maxillam, cum fuerit dextra percussa, ut minus perferre paratus sis quam pertulisti. Deinde illi qui tunicam vult tollere, iubet & pallium dimitti, vel vestimentum secundum aliam litteram; quod aut tantumdem est, aut non multo amplius. Tertio de mille passibus, quibus addenda dicit duo millia usque ad duplum perducit. Sed quoniam parum est non nocere, nisi & beneficium præstes, consequenter adiungit, & dicit: *Qui autem petit a te, da ei*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. XII. in opere imperf.) Quia divitiæ nostræ non sunt, sed Dei: Deus enim dispensatores divitiarum suarum voluit nos esse, non dominos. HIERONYMUS (super illud, *Qui petit a te, da ei*.) Sed si de eleemosynis tantum dictum intelligamus, in pluribus pauperibus hoc stare non potest; sed & divites si semper dederint, semper dare non poterunt. AUGUSTINUS in Ser. Domini (Lib. I. cap. XL.) Dicit ergo: Omni petenti da, non omnia petenti, ut id des quod dare honeste potes, & iuste. Quid enim si pecuniam petat qua innocentem conetur opprimere? Quid si stuprum

(1) *Al. deest* & cum vindicta.

prum petat? Dandum est ergo quod nec tibi, nec alteri noceat, quantum ab homine credi potest; & cum negaveris quod petit, indicanda est iustitia, ut non eum inanem dimittas; & aliquando melius aliquid dabis, cum petentem iniuste correxeris. AUGUSTINUS ad Vincentium (epist. xlviii.) Utilius enim esurienti panis tollitur, si de cibo securus iustitiam negligat, quam esurienti panis frangitur, ut vi iniustitiæ seductus acquiescat. HIERONYMUS (ibidem.) Potest enim intelligi de pecunia doctrinæ, quæ numquam deficit, sed quanto plus datur, tanto amplius duplicatur. AUGUSTINUS (Lib. I. de Ser. Domini in monte cap. xl.) Quod autem ait, *Et volenti mutuari a te ne avertaris*, ad animam referendum est: „ hilarem enim da-„ torem diligit Deus: " II. Corinth. ix. Mutuatur autem omnis qui accipit, etsi ipse non soluturus sit, quia misericordibus Deus plura restituit. Aut si non placet accipere mutuantem, nisi eum qui accipit redditurus, intelligendum est Dominum ipsa duo genera præstandi esse complexum: nam aut donamus, aut reddituro commendamus. Recte ergo ad hoc beneficii genus hortando dicit, *Ne avertaris*, idest, ne propterea voluntatem alienes, quasi Deus non redditurus sit, cum homo reddiderit: cum enim ex præcepto Dei facis, infructuosum esse non potest. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xii. in opere imperf.) Ergo iubet nos Christus mutuum dare, non tamen sub usuris: quia qui sic dat, non sua dat, sed aliena tollit; de uno vinculo solvit, & multis alligat; & non propter Dei iustitiam dat, sed propter proprium lucrum. Similis est etiam pecunia usuraria aspidis morsui: nam sicut venenum aspidis latenter omnia membra corrumpit, sic usura omnes facultates convertit in debitum. AUGUSTINUS ad Marcellinum (epist. v. par. ante med.) Obiiciunt autem quidam, quod hæc Christi doctrina Reipublicæ moribus nulla ex parte conveniat: nam quis, inquiunt, tolli sibi ab hoste aliquid patiatur, vel Romanæ provinciæ deprædatoribus non mala velit belli iure rependere? Sunt autem ista præcepta patientiæ semper in cordis præparatione retinenda, ipsaque benevolentia, ne reddatur malum pro malo, semper in voluntate complenda est. Agenda sunt autem multa etiam cum invitis benigna quadam asperitate plectendis; ac per hoc si terrena Respublica præcepta christiana custodiat, & ipsa bella sine benevolentia non gerentur, ut ad pietatis iustitiæque pacatam societatem victis facilius consulatur: nam cui licentia iniquitatis eripitur, utiliter vincitur: quoniam nihil est infelicius felicitate peccantium, qua pœnalis nutritur impunitas, & mala voluntas velut hostis interior roboratur.

(x) GLOSSA. Docuit Dominus supra, iniuriam inferenti non esse resistendum, sed ad plura perferenda paratum esse; nunc autem ulterius docet iniuriam inferentibus impendendum esse caritatis affectum simul, & effectum. Et cum præmissa ad complementum iustitiæ legis pertineant, convenienter hoc ultimum (1) rite pertinet ad impletionem caritatis, quæ, secundum Apostolum, est legis plenitudo. Dicit ergo: *Audistis quia dictum est, Diliges proximum tuum*. AUGUSTINUS in I. de Doct. Christiana (cap. xxx.) Quod autem nullum hominem excepit qui præcepit proximum diligere, Dominus in parabola semivivi relicti ostendit, dicens proximum qui erga illum extitit misericors, ut eum intelligamus proximum cui exhibendum esset misericordiæ officium, si indigeret: quod nulli negandum esse, quis non videat? Domino dicente: *Benefacite his qui oderunt vos*. AUGUSTINUS de Ser. Domini in monte (Lib. I. cap. xli. a medio.) Gradum autem esse in pharisæorum iustitia, quæ ad legem veterem pertineret, hinc intelligitur quod multi etiam eos a quibus diliguntur oderunt. Ascendit ergo aliquem gradum qui proximum diligit, quamvis adhuc oderit inimicum: unde ad hoc designandum subditur: *Et odio habebis inimicum tuum*: quæ vox non est accipienda ut iubentis iusto, sed permittentis infirmo. AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. XIX. cap. xxiv.) Quæro autem a Manichæis, cur proprium velint esse legis Moysi quod dictum est antiquis, *Oderis inimicum tuum*. An & Paulus non dixit homines quosdam Deo odibiles? Quærendum est ergo quomodo intelligatur exemplo Dei, cui dixit Paulus quosdam odibiles, odio habendos inimicos; & rursus exemplo Dei, *qui facit solem suum oriri super bonos, & malos*, diligendos inimicos. Hæc itaque regula est qua & oderimus inimicum propter id quod in eo malum est, idest iniquitatem, & diligamus inimicum propter id quod in eo bonum est, idest rationalem creaturam. Audito igitur, & non intellecto quod antiquis dictum erat, *Oderis*

(1) *Al. deest* rite.

oris inimicum tuum, ferebantur homines in hominis odium, cum non debereot odire nisi vitium. Hos ergo corrigit Domious cum subdit: *Ego autem dico vobis* : *Diligite inimicos vestros*; ut qui iam dixerat : *Non veni solvere legem, sed implere* : præcipiendo utique ut diligamus inimicos, cogerer nos intelligere quomodo possemus unum eumdemque homioem & odisse propter culpam, & diligere propter naturam. GLOSSA *a*. Sed sciendum est, in toto corpore legis non esse scriptum: *Odio habebis inimicum tuum*; sed hoc dicitur quantum ad traditiooem scribarum, quibus visum est hoc addendum, quia Dominus præcepit filiis Israel persequi inimicos suos, & delere Amalech de sub cælo. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XII. in opere imperf.) Sicut (1) enim quod dictum est, *Non concupisces*, non dictum est ad carnem, sed ad animam; sic io hoc loco carnem quidem ioimicum suum diligere non potest, anima autem potest : quia dilectio, vel odium carnis in sensu est, animæ vero in intellectu. Quando ergo nocemur ab aliquo, & si sentimus odium, non tamen exequi volumus; cognosce quia caro nostra odit inimicum, anima vero diligit. GREGORIUS XXII. Moral. (*b* cap. VI. X. & XI.) Inimici autem dilectio tunc veraciter custoditur cum non de profectu deiicimur, nec de ruina illius lætamur. Non enim amat aliquis quem non vult esse meliorem, eumque stantem voto persequitur quem cecidisse gratulatur. Evenire tamen plerumque solet ut non amissa caritate, & inimici nos ruina lætificet, & rursum eius gloria sine invidiæ culpa contristet; cum & ruente eo quosdam bene erigi credimus, & proficiente illo plerosque iniuste opprimi timemus. Sed ad hoc servandum est discretionis examen, ne cum nostra odia exequimur, fallamur sub specie utilitatis alienæ. Oportet etiam pensare quid debemus ruinæ peccatoris, & quid iustitiæ ferientis: nam cum perversum quemquam Omnipotens percutit, & congaudendum est iustitiæ iudicis, & condolendum miseriæ pereuntis. GLOSSA *c*. Qui autem sunt contra Ecclesiam, tribus modis ei adversantur, odio, verbis, cruciatu corporis. (2) Ecclesia e contra diligit, (3) unde dicit, *Diligite inimicos vestros*: benefacit, unde sequitur, *Bene facite his qui oderunt vos*: & orat, unde sequitur, *Et orate pro persequentibus, & calumniantibus vos*. HIERONYMUS (super illud, *Diligite inimicos vestros*.) Multi præcepta Dei imbecillitate sua, non sanctorum viribus æstimantes, impossibilia putant esse quæ præcepta sunt; & dicunt sufficere virtutibus, non odisse inimicos; ceterum diligere plus præcipi quam humana natura patiatur. Sciendum est ergo Christum non impossibilia præcipere, sed perfecta, quæ fecit David in Saul, & Absalon : Stephanus quoque martyr pro lapidantibus deprecatus est: & Paulus anathema cupit esse pro persecutoribus suis. Hoc autem Iesus & docuit, & fecit, dicens: Luc. XXIII. „Pater ignosce illis." AUGUSTINUS in Enchir. (cap. LXXIII.) Sed perfectorum sunt ista filiorum Dei: quoquidem se debet omnis fidelis extendere, & humanum animum ad hunc affectum, orando Deum, secumque luctando, perducere. Tamen hoc tam magnum bonum, tantæ multitudinis non est, quantam credimus exaudiri, cum in oratione dicitur (infra VI.) *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*. AUGUSTINUS de Serm. Domini in monte (Lib. I. cap. XLII.) Oritur autem hic quæstio, quod huic præcepto Domini in quo nos hortatur orare pro inimicis, multæ aliæ Scripturæ partes videntur adversæ: quia in Prophetis inveniuntur multæ imprecationes adversus inimicos; ut est illud Psal. CVIII. „Fiant „filii eius pupilli." Sed sciendum, quod Prophetæ solent figura imprecantis futura prædicere. Sed illud magis movet quod dicit Ioannes (I. Ioan. V.) „Est autem pecca- „tum ad mortem, non pro illo dico ut o- „ret quis:" aperte enim ostendit esse aliquos fratres pro quibus orare nobis non præcipitur, per hoc quod præmittit: „Si quis „scit peccare fratrem suum &c. cum Dominus etiam pro persecutoribus nos iubeat ora-

(1) *Al.* autem. (2) *Al. omittitur* Ecclesia. (3) *Al.* unde sequitur primo, *Diligite inimicos vestros*; secundo, *Benefacite his qui oderunt vos*; tertio, *Et orate &c.*

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non sic expresse qualis nunc est; sed pars istius dicti tantum ad marginem notatur ibi, nec indicatur unde sumptum sit. *b* Vel in antiquis codicibus cap. I. super illud Iob XXXI. *Si gavisus sum ad ruinam eius qui me oderat*. *c* Nullius nomen præsefetens, & prius diminuta prolata, omittendo quod Ecclesia diligit, quod benefacit, & quod orat.

orare. Nec ista quæstio solvi potest, nisi fateamur aliqua peccata esse in fratribus, quæ inimicorum persecutione sunt graviora. Nam & Stephanus orat pro eis a quibus lapidatur, quia nondum Christo crediderant; & Apostolus Paulus (II. Tim. iv.) non orat pro Alexandro, quia frater erat, & per invidentiam, fraternitatem oppugnando peccaverat. Pro quo autem non oras, iam non contra illum oras. Sed quid agimus de his contra quos oratum a sanctis accipimus, non ut corrigerentur (nam hoc modo pro ipsis potius oratum est) sed ad illam ultimam damnationem, non sicut contra Domini traditorem per Prophetam (nam illa, prædictio futurorum, non optatio supplicii fuit) sed sicut in Apocalypsis vi. legimus, martyres orare ut vindicentur? Sed hinc non oportet moveri. Quis enim audeat affirmare utrum contra ipsos homines, an contra regnum peccati petierint? (1) Nam ipsa & iustitiæ, & misericordiæ vindicta martyrum, ut evertatur regnum peccati, quo regnante tanta perpessi sunt. Destruitur autem partim correctione hominum, partim damnatione perseverantium in peccato. Nonne tibi videtur Paulus in seipso Stephanum vindicasse cum dicit (I. Corinth. ix.) „ Castigo corpus meum, & in „ servitutem redigo? “ AUGUSTINUS de Quæst. nov. & vet. testam. (quæst. lxviii.) Vel animæ occisorum clamant, vindicari se postulantes; sicut sanguis Abel clamavit de terra non voce, sed ratione. Nam & opus opificem laudare dicitur per hoc ipsum quod videntem se oblectat: non enim tam impatientes sunt sancti ut urgeant fieri quod sciunt tempore præfinito futurum. CHRYSOSTOMUS in hom. (xviii.) Vide autem quot gradus ascendit, & qualiter nos in ipsum virtutis verticem statuit. Primus gradus est non incipere (2) iniuriam; secundus (3) ut iniuriam ulciscens, æquali supplicio sis contentus; tertius non facere vexanti quæ quis passus est; quartus exponere seipsum ad patiendum mala; quintus amplius se tribuere quam ille vult qui fecit mala; sextus non odio habere eum qui hoc operatur; septimus diligere; octavus benefacere; nonus pro ipso orare. Et quia magnum erat præceptum, præclarum præmium subdit, scilicet fieri similes Deo: unde dicit: *Ut sitis filii Patris vestri qui in cælis est*. HIERONYMUS (in fin. Com. cap. v.) Si quis enim præcepta Dei custodiat, (4) filius Dei efficitur: ergo non in natura filius est, hic scilicet de quo loquitur, sed arbitrio suo. AUGUSTINUS de Serm. Dom. in monte (Lib. I. cap. xlvi.) Ex illa autem regula intelligendum est quod hic dicitur, qua & Ioannes dicit (cap. i.) „ Dedit eis potestatem filios Dei fieri. “ Unus enim naturaliter Filius est; nos autem potestate accepta efficimur filii, inquantum illa quæ ab eo præcipiuntur implemus. Itaque non ait, Facite ista, quia estis filii; sed Facite ista, ut sitis filii. Cum autem ad hoc nos vocat, ad similitudinem suam vocat: unde sequitur: *Qui solem suum facit oriri super bonos, & malos, & pluit super iustos, & iniustos*. Potest autem per solem intelligi non iste visibilis, sed ille de quo dicitur (Malach. iv.) „ Vobis qui timetis „ nomen Domini, orietur sol iustitiæ “ & per pluviam irrigatio doctrinæ veritatis: quia & bonis, & malis apparuit, & evangelizatus est Christus. HILARIUS (can. iv. in Matth. non procul a fine.) Vel in baptismi & spiritus sacramento tribuit solem, & pluviam. AUGUSTINUS (Lib. I. de Serm. Domini in monte cap. xlvi.) Vel potest accipi sol iste visibilis, & pluvia qua fructus gignuntur, quia iniqui in Libro Sapientiæ (cap. v.) plangunt: „ Sol non or„ tus est nobis. “ Et de pluvia spirituali di„ citur Psal. v. „ Mandabo nubibus meis „ ne pluant super eam. “ Sed sive hoc, sive illud, magna Dei bonitate fit, quæ nobis imitanda præcipitur. Non autem solum ait, *Qui facit solem oriri*; sed addidit *suum*, idest quem ipse fecit: ut hinc admoneremur quanta liberalitate ex præcepto eius præstare debemus quod non creamus, sed ex muneribus eius accipimus. AUGUSTINUS ad Vincentium (epist. xlviii.) Sed sicut ista dona eius laudamus, ita etiam flagella in eos quos diligit cogitemus. Unde non omnis qui parcit, amicus est, nec omnis qui verberat, inimicus: melius est enim cum severitate diligere, quam cum lenitate decipere. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xiii. oper. imperf.) Caute autem dixit, *Super iustos, & iniustos*; non super iustos ut iniustos: quia omnia bona Deus non propter homines dat, sed propter sanctos, sicut & flagella propter peccatores; sed in bonis non separat peccatores a iustis, ne desperent; nec in malis iustos a peccatoribus, ne glorientur: maxime cum malis bona non prosint, quæ male viventes ad præiu-

(1) *P. Nicolai habet ex textu Augustini*: Nam ipsa est sincera, & plena iustitiæ, & misericordiæ vindicta martyrum &c. (2) *Al.* iniustitiam. (3) *Al.* æqualem non vindicari; tertius &c. (4) *Al.* & filius.

udicium suum percipiunt; nec bonis mala noceant, sed magis prosint ad iustitiæ lucrum. AUGUSTINUS in Lib. I. de Civ. Dei (cap. VIII.) Nam bonus temporalibus bonis non extollitur, nec malis frangitur. Malus autem ideo huiusmodi (1) infelicitate punitur, quia felicitate corrumpitur. Vel ideo ista temporalia bona & mala utrisque voluit esse communia, ut nec bona cupidius appetantur, quæ mali habere cernuntur, nec mala turpiter evitentur, quibus & boni afficiuntur. GLOSSA. (*a* interl. super illud, *Si diligitis*.) Amare autem amantem, naturæ est, inimicum vero amare est caritatis; & ideo sequitur: *Si enim diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis*, scilicet in cælo? (2) Nullam: de his enim dicitur (infra VI.) *Recepistis mercedem vestram*. Sed tamen hæc oportet facere, illa non omittere. RABANUS (super iisdem verbis.) Si ergo peccatores erga dilectores suos (3) natura duce volunt esse benefici, multo magis vos maioris dilectionis (4) signo amplecti debetis etiam non amantes: unde sequitur: *Nonne & publicani hoc faciunt*? idest qui publica vectigalia exigunt, vel qui publica negotia sæculi, vel lucra sectantur. GLOSSA. Si vero pro his tantum oraveritis qui aliqua affinitate vobis coniuncti sunt, quid amplius habet beneficium vestrum quam infidelium? unde sequitur: *Et si salutaveritis fratres vestros tantum, quid amplius facitis*? Salutatio enim est quædam species orationis. *Nonne Ethnici hoc faciunt*? RABANUS (loc. cit.) Idest gentiles, nam ethnos Græce, Latine gens dicitur, qui tales sunt ut fuerunt geniti, scilicet sub peccato. REMIGIUS. Quia vero perfectio dilectionis ultra dilectionem inimicorum non potest procedere, ideo postquam Dominus præcepit diligere inimicos, subiunxit: *Estote ergo & vos perfecti, sicut & Pater vester cælestis perfectus est*. Ipse quidem perfectus est ut omnipotens, homo autem ut ab omnipotente adiutus: nam *sicut* quandoque in Scripturis pro veritate, & æqualitate accipitur: ut ibi (Iosue I.) „ Sicut „ fui cum Moyse, ita ero & tecum: “ aliquando autem pro similitudine, ut hic CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XIII. in op. imperf.) Sicut enim filii carnales similant patres in aliquo corporis signo, ita filii spiritales Deum in sanctitate.

(*y*) GLOSSA *b*. Postquam Christus legem quantum ad præcepta implevit, incipit nunc eam adimplere quantum ad promissa, ut pro cælesti mercede præcepta Dei faciamus, non pro terrenis, quæ lex promittebat. Omnia autem terrena ad duo potissima reducuntur, scilicet ad humanam gloriam, & ad terrenorum affluentiam; quorum utrumque in lege promissum esse videtur. De gloria enim dicitur in Deuter. XXVIII. „ Faciet te Dominus excelsiorem cunctis „ gentibus quæ versantur in terra. “ De affluentia vero temporalium ibidem subditur: „ Abundare te faciet Dominus in „ omnibus bonis. “ Et ideo Dominus hæc duo ab intentione fidelium excludit, scilicet gloriam, & terrenorum affluentiam. *c* Sed sciendum quod appetitus gloriæ propinquus est virtuti. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XIII. in op. imperf.) Ubi enim res agitur gloriosa, ibi facilius invenit locum gloriationis occasio; & ideo intentionem gloriæ primo Dominus excludit: præ omnibus enim vitiis carnalibus periculosius hoc esse in hominibus intellexit: cum enim omnia mala servos diaboli vexent, concupiscentia vanæ gloriæ magis vexat servos Dei, quam servos diaboli. PROSPER in Libro de Senten. Aug. (sent. CCCXVII.) Quas etiam vires nocendi habeat humanæ gloriæ amor, non sentit, nisi qui ei bellum indixerit: quia etsi cuiquam facile est laudem non cupere dum negatur, difficile tamen est ea non delectari cum offertur. CHRYSOSTOMUS super Matth. (*d* hom. XIII. in oper. imperf.) Intuere autem qualiter incepit velut de fera aliqua difficile cognita disputans, & apta furari eum qui non valde vigilat: occulte enim ingreditur, & omnia quæ intus sunt, insensibiliter aufert. CHRYSOSTOMUS *e* in hom. (XIX.) Et ideo hoc cautius cavendum mandat dicens: *Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus*. Cor autem nostrum attendere debemus: invisibilis enim est serpens quem observare iube-

(1) *Al.* felicitate. (2) *Al. deest* Nullam. (3) *Al.* versa vice. (4) *Al.* signum. *P. Nicolai emendat* sinu.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ex interlin. sine ullo nomine colligitur, sed non quoad ultimam appendicem ex Matth. XXIII. mutuatam. *b* Non habetur in Glossa quæ nunc extat, nec apud Interpretes occurrit. *c* CHRYSOSTOMUS hom. XIX. in Matth. *d* in hom. XIX. *e* Super Matth. in oper. imperf. ut supra.

bemur, & latenter ingreditur, & seducit. Sed in corde mundo si surreptio inimici successerit, mox homo iustus discernit quia spiritu alieno pulsatur; si autem cor fuerit iniquitatibus plenum, suggestionem diaboli non facile intelligit: & ideo praemisit, *Ne irascaris, Ne concupiscas*: quia qui malis istis subiectus est, cor suum non potest attendere. Sed quomodo potest fieri ut non coram hominibus eleemosynam faciamus? Aut si fiat, quomodo non sentiemus? Si enim praesente aliquo occurrerit pauper, quomodo dabitur ei absconse? Sed educendo eum in secreto, videtur quia datur. Sed considera, quia non dixit, Ne tantum coram hominibus faciatis, sed addidit, *Ut videamini ab eis*. Qui ergo non ideo facit ut ab hominibus videatur, etsi coram hominibus fecerit, non tamen coram hominibus fecisse videtur: qui enim aliquid facit propter Deum, neminem videt in corde suo nisi Deum, propter quem facit; (1) sicut artifex eum semper habet prae oculis, qui sibi opus faciendum commisit. GREGORIUS (a Lib. VIII. Mor. cap. III. super illud Iob VIII. „Inter „lapides.") Si ergo dantis gloriam quaerimus, & publicata nostra opera in conspectu illius occulta servamus; si vero per hoc nostram laudem (2) concupiscimus, foras ab eius conspectu iam fusa sunt, etiam si a multis ignorentur. Sed valde perfectorum est, sic ostenso opere, actoris gloriam quaerere, ut de illata laude, privata nesciant exultatione gaudere, quam infirmi, quia perfecte contemnendo non superant, necesse est ut bonum quod operantur, abscondant. AUGUSTINUS de Ser. Dom. in monte (Lib. II. cap. II. vel III.) In hoc vero quod dicit, *Ut videamini ab eis*, nihil addens, apparet hoc eum prohibuisse, ut ibi finem nostri propositi collocemus. Nam & Apostolus qui dicit (Galat. I.) „Si „adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem:" alio loco dicit (I. Corinth. X.) " Ego (3) omnibus per omnia „placeo." Quod non ideo facit, ut placeret hominibus, sed Deo, ad cuius amorem corda hominum volebat convertere ex eo quod eis placebat: sicut non absurde loqueretur qui diceret: In hoc opere quo navem quaero, non navem quaero, sed patriam. AUGUSTINUS b de Ser. Dom. in monte (Lib. II. cap. II. in fine.) Dicit autem, *Ut videamini ab eis*, quia sunt quidam qui sic faciunt iustitiam coram hominibus ut non videantur ab eis, sed ut ipsa opera videantur, & glorificetur Pater qui in caelis est: non enim suam iustitiam deputant, sed eius cuius fide vivunt. AUGUSTINUS de Ser. Domini in monte (ubi supra) In hoc etiam quod addit, *Alioquin mercedem non habebitis apud Patrem vestrum qui in caelis est*, nihil aliud demonstrat, nisi illud, nos cavere oportere ne humanam laudem pro nostrorum operum mercede quaeramus. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. XIII. in oper. imperf.) Quid autem a Deo recipies qui Deo nihil dedisti? Nam quod propter Deum fit, Deo datur, & ab eo (4) recipitur; quod autem propter homines fit, in ventos effunditur. Quae est autem sapientia res dare, & verba vacua comparare, & mercedem Dei contemnere? Vel illum aspice a quo laudem expectas, qui te propter Deum facere putat; alioquin vituperaret te magis. Ille autem qui plena quidem voluntate propter homines facit, ille propter homines fecisse videtur: Si autem per alicuius cor cogitatio vana ascendit, desiderans hominibus apparere, anima autem intelligens contradicit; ille non propter homines fecisse videtur: quia quod cogitavit, passio carnis est; quod elegit, iudicium animae.

(2) AUGUSTINUS de Ser. Domini in monte (Lib. II. cap. V.) Generaliter supra Dominus iustitiam nominavit cum dixit: *Attendite ne iustitiam vestram &c.* nunc autem per partes exequitur. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XIII. in oper. imperf.) Ponit autem tria fortia bona, scilicet eleemosynam, orationem, & ieiunium, contra tria mala, adversus quae Dominus tentationis bellum suscepit: pugnavit enim pro (5) nobis contra gulam in eremo; contra avaritiam supra montem; contra vanam gloriam supra templum. Est ergo eleemosyna quae dispergit, contra avaritiam quae congregat; ieiunium contra gulam, quia ei contrarium; oratio vero contra vanam gloriam, quia cum omne malum ex malo na-

(1) *Al.* sic. (2) *Al.* conspicimus. (3) *Al.* hominibus. (4) *Al.* recipietur. (5) *Al.* bonis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Vel in antiquis codicibus cap. XXXVIII. super illud Iob VIII. *Inter lapides commorabitur.* b De Verbis Domini, non, sicut prius, de Serm. Domini in monte.

ficatur, sola vana gloria de bono procedit; ideo non destruitur per bonum, sed magis nutritur: nullum ergo remedium potest esse contra vanam gloriam nisi oratio sola. AMBROSIUS (super illud ad Timoth. IV. „ Pietas ad omnia utilis est. “) Omnis autem sententia disciplinæ christianæ in misericordia, & pietate est; & ideo ab eleemosyna incipit, dicens: *Cum ergo facis eleemosynam, noli tuba canere ante te*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XII. in op. imperf.) Tuba autem est omnis actus, vel sermo per quem operis iactantia demonstratur; puta, qui facit eleemosynam quando aliquem videt præsentem, vel intercedente aliquo, aut honestiori personæ, quæ potest retribuere; alias autem non facit. Sed & si in loco secreto fecerit eo proposito ut laudabilis videatur, tuba est. AUGUSTINUS (Lib. II. de Serm. Domini in monte cap. I.) Sic ergo quod dicit, *Noli tuba canere ante te*, ad hoc respicit quod superius ait: *Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus*. HIERONYMUS (initio Comment. in cap. VI. Matth.) Qui autem tuba canit, eleemosynam faciens, hypocrita est, (1) & ideo, subdit: *Sicut hypocritæ faciunt*. (2) ISIDORUS (Lib. X. Etymol. cap. VIII.) Nomen hypocritæ tractum est a specie eorum qui in spectaculis contecta facie incedunt, distinguentes vultum vario colore, ut ad personæ quam simulant, colorem perveniant, modo in specie viri, modo in feminæ, ut fallant populum dum in ludis agunt. AUGUSTINUS de Ser. Dom. in monte (Lib. II. cap. III. in initio.) Sicut ergo hypocritæ, idest simulatores, tamquam imitatores personarum aliarum, agunt partes illius quod non sunt: non enim qui agit partes Agamemnonis, vere ipse est, sed simulat eum: sic & in Ecclesiis in omni vita humana (3) quisquis se vult videri quod non est, hypocrita est: simulat enim se iustum, & non exhibet, qui totum fructum in laude hominum ponit. GLOSSA. Et ideo subdit loca publica, cum dicit, *In synagogis, & vicis*; & finem intentum, cum subdit: *Ut honorificentur ab hominibus*. GREGORIUS Lib. XXXI. Moral. (cap. XI. in novis exempl. cap. VIII.) Sciendum vero est, quod sunt nonnulli qui & sanctitatis habitum tenent, & perfectionis meritum exequi non valent; quos nequaquam credendum est inter hypocritarum numerum currere: quia aliud est infirmitate, aliud callida simulatione peccare. AUGUSTINUS de Ser. Dom. in monte (Lib. II. cap. III. circa med.) Tales autem qui simulatione peccant, ab inspectore cordis Deo mercedem non capiunt, nisi fallaciæ supplicium: & ideo subditur: *Amen dico vobis, receperunt mercedem suam*. HIERONYMUS (super hoc verbo.) Non Dei mercedem, sed suam: laudati enim sunt ab hominibus, quorum causa exercuere virtutes. AUGUSTINUS de Ser. Dom. in monte (Lib. II. cap. VI.) Hoc autem respicit ad illud quod supra posuit: *Alioquin mercedem non habebitis apud Patrem vestrum*. Sic ergo non quomodo illi eleemosynam facias, sed quomodo facienda sit, iubet convenienter, cum dicit: *Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua*. CHRYSOSTOMUS in hom. (XIX. super illud, *Nesciat sinistra*.) Hoc autem per superabundantiam dicitur; ac si dicat: Si possibile est teipsum ignorare, & ipsas manus latere possibile esset, studiosissimum est tibi. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XIII. in op. imperf.) Apostoli autem interpretantur in Lib. Canonum sic. Dextera est populus Christianus, qui est ad dexteram Christi; sinistra autem est omnis populus, qui est ad sinistram. Hoc ergo dicit, ne Christiano eleemosynam faciente, qui est dextera, infidelis aspiciat, qui est sinistra. AUGUSTINUS de Ser. Dom. in monte. (Lib. II. cap. IV. & V.) Sed secundum hoc videbitur nulla esse culpa velle placere fidelibus, cum tamen in quorumlibet hominum laude finem boni operis constituere prohibeamur. Ut autem te imitentur quibus facta tua placuerint, non tantum fidelibus, sed etiam infidelibus exhibendum est. Si autem (ut alii dicunt) sinistram inimicum putaveris, ut nesciat inimicus tuus cum eleemosynam facis; cur ipse Dominus inimicis Iudæis circumstantibus misericorditer sanavit homines? Deinde quomodo cum ipso inimico faciemus, ut illud impleamus præceptum (Prov. XXI.) „ Si esurierit inimi„ cus tuus, ciba illum? “ Tertia opinio est ridenda eorum qui dicunt, sinistræ nomine uxorem significari, ut quoniam in re familiari tenaciores pecuniarum solent esse feminæ, lateat eas cum aliquid viri alienis impendunt, propter domesticas lites. Non autem solis viris hoc præceptum datum est, sed etiam feminis: cui ergo sinistræ iubetur femina occultare opus misericordiæ suæ? An

(1) *Al.* & subdit. (2) *P. Nicolai habet hic*: GLOSSA. Forsitan in convocandi populi gratiam hoc faciebant, ut omnes irent ad spectaculum: *unde hauserit non indicans*. (3) *Al.* qui.

An etiam vir finistra erit feminæ? Quod si quispiam putat, cum præceptum sit talibus, ut se invicem bonis moribus lucrifaciant, non sibi debent occultare bona opera sua; nec furta facienda sunt ut promereatur Deus. Quod si occultandum est aliquid, quamdiu alterius infirmitas id æquo animo non potest sustinere, quamvis non illicite fiat; non tamen femina per finistram significari facile apparet totius capituli significatione; & etiam quam finistram vocet. Quod enim in hypocritis culpatum est, quod scilicet laudes hominum quærunt; hoc tu facere vetaris: quapropter finistra videtur significare delectationem laudis; dextera autem significat intentionem implendi præcepta divina. Cum ergo conscientiæ (1) facientis eleemosynam miscet se appetitio laudis humanæ, fit finistra conscientiæ dexteræ. *Nesciat* ergo *finistra*; idest, non se misceat conscientiæ tuæ, laudis humanæ appetitio. Dominus autem noster multo magis probibet solam finistram in nobis operari, quam eam misceri operibus dexteræ. Quo autem fine hoc dixerit, ostendit cum subdit: *Ut sit eleemosyna vestra in abscondito*, idest in ipsa bona conscientia, quæ humanis oculis demonstrari non potest, nec verbis aperiri, quandoquidem multi multa mentiuntur. Sufficit autem tibi ad promerendum præmium ipsa conscientia, si ab eo expectas præmium qui solus conscientiæ inspector est. Et hoc est quod subditur: *Et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi*. Multa Latina exemplaria habent, *Reddet tibi palam*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XIII. in oper. imperf.) Impossibile est enim ut opus bonum hominis in abscondito dimittat Deus; sed in hoc sæculo manifestat, & in illo glorificat, quia gloria Dei est: sicut & diabolus manifestat malum, in quo malitiæ eius virtus ostenditur. Proprie autem publicat Deus omne bonum in sæculo illo cuius bona non sunt communia bonis & malis: ideo cuicumque illic bene fecerit Deus, manifestum est quia pro mercede iustitiæ suæ meruit illud. Merces autem iustitiæ in hoc sæculo manifesta non est, quia hic non solum boni, sed etiam mali sunt divites. AUGUSTINUS de Ser. Dom. in monte (Lib. II. cap. IV.) Sed in Græcis exemplaribus, quæ (2) propria sunt, non invenimus, *Palam*. CHRYSOSTOMUS in hom. (XIX.) Si ergo vis habere inspectores eorum quæ facis, ecce habes non solum Angelos, aut Archangelos, sed Deum universorum.

CAPUT VI.

(a) Cum oratis, non eritis sicut hypocritæ, qui amant in synagogis, & in angulis platearum stantes orare, ut videantur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito; & Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.

(b) Orantes autem nolite multum loqui, sicut Ethnici faciunt: putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur. Nolite ergo assimilari eis. Scit enim Pater vester quid opus sit vobis, antequam petatis eum.

(c) Sic ergo vos orabitis: Pater noster qui es in cælis.

(d) Sanctificetur nomen tuum.

(e) Adveniat regnum tuum.

(f) Fiat voluntas tua, sicut in cælo, & in terra.

(g) Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie.

(h) Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.

(i) Et ne nos inducas in tentationem.

(k) Sed libera nos a malo. Amen.

(l) Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet & vobis Pater vester cælestis delicta vestra; si autem non dimiseritis hominibus, nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra.

 (m) Cum

(1) *Al.* faciendi. (2) *P. Nicolai ponit* priora.

(m) Cum autem ieiunatis, nolite fieri ficut hypocritæ triftes. Exterminant enim facies fuas, ut pareant hominibus ieiunantes. Amen dico vobis, quia receperunt mercedem fuam.

(n) Tu autem cum ieiunas, unge caput tuum, & faciem tuam lava, ne videaris hominibus ieiunans, fed Patri tuo qui eft in abfcondito; & Pater tuus, qui videt in abfcondito, reddet tibi.

(o) Nolite thefaurizare vobis thefauros in terra, ubi ærugo, & tinea demolitur, & ubi fures effodiunt, & furantur. Thefaurizate autem vobis thefauros in cælo, ubi nec ærugo, nec tinea demolitur, & ubi fures non effodiunt, nec furantur. Ubi enim eft thefaurus tuus, ibi eft & cor tuum.

(p) Lucerna corporis tui eft oculus tuus. Si oculus tuus fuerit fimplex, totum corpus tuum lucidum erit; fi autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrofum erit. Si ergo lumen quod in te eft, tenebræ funt, ipfæ tenebræ quantæ erunt?

(q) Nemo poteft duobus dominis fervire. Aut enim unum odio habebit, & alterum diliget; aut unum fuftinebit, & alterum contemnet. Non poteftis Deo fervire, & mammonæ.

(r) Ideo dico vobis, ne foliciti fitis animæ veftræ quid manducetis, neque corpori veftro quod induamini. Nonne anima plus eft quam efca, & corpus plus quam veftimentum?

(f) Refpicite volatilia cæli, quoniam non ferunt, neque metunt, neque congregant in horrea; & Pater vefter cæleftis pafcit illa. Nonne vos magis pluris eftis illis? Quis autem veftrum cogitans poteft adiicere ad ftaturam fuam cubitum unum?

(t) Et de veftimentis quid foliciti eftis? Confiderate lilia agri quomodo crefcunt. Non laborant, neque nent. Dico autem vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria fua coopertus eft ficut unum ex iftis. Si enim fenum agri quod hodie eft, & cras in clibanum mittitur, Deus fic veftit; quanto magis vos modicæ fidei?

(u) Nolite ergo foliciti effe, dicentes: Quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? Hæc enim omnia Gentes inquirunt. Scit enim Pater vefter quia his omnibus indigetis. Quærite ergo primum regnum Dei, & iuftitiam eius; & hæc omnia adiicientur vobis.

(x) Nolite ergo foliciti effe in craftinum: craftinus enim dies folicitus erit fibi ipfi: fufficit enim diei malitia fua.

(a) CHRYSOSTOMUS fuper Matth. (hom. XIII. in oper. imperf.) Salomon dicit (Eccli. VIII.) „ Ante orationem præpara animam tuam. " Quod quidem facit qui faciens eleemofynam venit ad orationem: bona enim opera excitant fidem cordis; & dant confidentiam animæ apud Deum orandi. Ergo eleemofyna præparatio eft orationis, & idem Dominus poft eleemofynam (1) convenienter de oratione nos inftruit. AUGUSTINUS de Ser. Dom. in monte (Lib. II. cap. VI.) Non autem hoc monet nunc ut oremus, fed quomodo oremus; fic nec fuperius ut faciamus eleemofynam, fed quo animo faciamus. CHRYSOSTOMUS fuper Matth. (ibidem.) Eft autem oratio quafi quoddam fpiritale tributum, quod anima offert Deo de vifceribus fuis. Quantó ergo gloriofior eft, tanto cautior eft fervanda, ne propter homines facta vilefcat: & ideo dicit: *Cum oratis, non eritis ficut hypocritæ*. CHRYSOSTOMUS in hom. (XIX.) Hypocritas vocat, qui Deum fe fingentes orare, homines circumfpiciunt; & ideo fubdit: *Qui amant in fynagogis orare*. CHRYSOSTOMUS fuper Matth. (hom. XIII. in oper. imperf. fuper illud, *Qui amant*.) Puto autem (2) quod non ad locum hoc refert Dominus, fed ad propofitum orantis: in conventu enim fidelium orare laudabile eft, ficut dictum eft Pfal. LXVII. „ In ecclefiis benedicite Deum. " Qui ergo

(1) *Al.* confequenter. (2) *Al.* non ad locum hoc referri quod ait Dominus.

go sic orat ut ab hominibus videatur, non Deum aspicit, sed homines; & ideo quantum ad propositum suum in synagoga orat. Cuius autem orantis mens solum aspicit Deum, quamvis in synagoga oret, tamen apud se in secreto videtur orare: Sequitur: *Et in angulis platearum*: (1) ut videantur absconse orare: & sic dupliciter laudantur, & quia orant, & quia absconse orant. GLOSSA. Vel anguli platearum sunt ubi via per transversum (2) viae ducitur, & quadrivium reddit. CHRYSOSTOMUS super Matth. (ibidem.) Eo ergo proposito in conventu vetat orare, ut a conventu videatur: unde subditur: *Ut videantur ab hominibus*. Orans ergo nihil novum faciat quod aspiciant homines, vel clamando, vel pectus percutiendo, vel manus extendendo. AUGUSTINUS de Ser. Domini (Lib. II. cap. VI.) Non autem videri ab hominibus nefas est; sed ideo hoc agere ut ab hominibus videaris. CHRYSOSTOMUS in hom. (XIX. ante finem.) A vana enim gloria ubique erui bonum est, maxime autem in oratione: si enim in hoc cogitationibus circumferimur, si ad orandum ingressi fuerimus, hanc habentes aegritudinem, qualiter intelligemus ea quae a nobis dicuntur? AUGUSTINUS de Ser. Domini (Lib. II. cap. VI.) Sic etiam fugienda est hominum (3) scientia, si hoc animo aliquid fiat ut fructus expectetur placendi hominibus: unde subditur: *Amen dico vobis, receperunt mercedem suam*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XIII. in op. imperf.) Unusquisque enim ubi seminat, ibi metit: unde qui propter homines orant, non propter Deum, ab hominibus, non a Deo laudantur. CHRYSOSTOMUS in hom. (XIX. super *Receperunt mercedem*.) Dicit autem, *Receperunt*, quia Deus retributionem quae est ab ipso, tribuere vellet; illi autem eam quae est ab hominibus, usurpant. Quomodo autem orandum sit, subiungit dicens: *Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito*. HIERONYMUS (super *Cum oraveris*.) Hoc simpliciter intellectum erudit auditorem, ut vanam orandi gloriam fugiat. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. XIII. in opere imperf.) Ut nemo sit ibi, nisi ille qui orat, & ille quem orat: testis enim orantem gravat, non adiuvat. CYPRIANUS de Oratione dominica (ser. VI.) In abditis etiam locis orare, magis convenit fidei, ut sciamus Dominum ubique esse praesentem, & maiestatis suae plenitudine occulta penetrare a. Possumus etiam intelligere (4) per ostium domus, os corporis, ut non clamosa voce oremus Deum, sed tacito corde propter tria. Primo quia Deus non voce clamosa pulsandus est, sed conscientia recta placandus, quia est cordis auditor: secundo quia secretas orationes tuas non oportet alterum scire, nisi te, & Deum: tertio quia clamose orans, alterum iuxta te non permittis orare. CASSIANUS (in Collat. Patrum IX. cap. XXXV.) Cum summo etiam est orandum silentio, ut ipsos quoque inimicos nostros, qui orantibus nobis maxime insidiantur, lateat nostrae petitionis intentio. AUGUSTINUS de Serm. Domini in monte (Lib. II. cap. VI.) Vel per cubicula nostra sunt intelligenda corda nostra, de quibus dicitur Psal. IV. „ Quae „ dicitis in cordibus vestris, in cubilibus ve„ stris compungimini." Ostium est carnalis sensus; foris sunt omnia temporalia, quae per sensum cogitationes nostras penetrant, & turba vanorum phantasmatum orantibus obstrepunt. CYPRIANUS de Oratione dominica (serm. VI.) Quae autem segnitia est alienari, & capi ineptis cogitationibus, & profanis, cum Dominum deprecaris; quasi sit aliud quod magis debeas cogitare quam (5) quod cum Deo loquaris? Quomodo te audiri a Deo postulas, cum teipsum non audias? Hoc est ab hoste non cavere, hoc est Deum negligentia orationis offendere. AUGUSTINUS de Serm. Domini (Lib. II. cap. VI.) Claudendum est ergo ostium, idest carnali sensui resistendum, ut oratio spiritualis dirigatur ad Patrem, quae fit in intimis cordis, ubi oratur Pater in abscondito: unde sequitur: *Et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi*. REMIGIUS. Et est sensus: Sufficiat tibi ut ille solus noverit tuam orationem qui omnium corda novit occulta: quia ipse qui est inspector, erit exauditor. CHRYSOSTOMUS in homil. (XIX. prope finem.)

Non

(1) *Al.* ut videantur, absconse orant. (2) *Al. deest* viae. (3) *Al.* sententia. (4) *Al.* & ostium. (5) *Al. deest* quod.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a CHRYSOSTOMUS super Matth. in opere imperfecto, ut supra. Haec appendix cum praecedenti sic nectebatur prius, praetermisso indice Chrysostomi, ac si utraque Cypriani solius esset.

Non autem dixit, Gratis dabit, sed *Reddet tibi*: etenim debitorem ſeipſum tibi conſtituit.

(b) AUGUSTINUS de Ser. Domini in monte (Lib. II. cap. VII.) Sicut hypocritarum eſt præbere ſe ſpectandos in oratione, quorum fructus eſt placere hominibus; ita eſt Ethnicorum, ideſt gentilium, in multiloquio ſe putare exaudiri: & ideo ſubditur: *Orantes autem nolite multum loqui*. CASSIANUS Libro IX. Collationum (cap. XXXVI.) Frequenter enim, ſed breviter eſt orandum, ne immorantibus nobis, inſerere aliquid noſtro cordi inſidiator poſſit inimicus. AUGUSTINUS ad Probam (epiſt. CXXI. cap. X.) Non tamen, ut quidam putant, hoc eſt orare in multiloquio, ſi diutius oretur. Aliud eſt ſermo multus, aliud diuturnus affectus. Nam & de ipſo Domino ſcriptum eſt, quod pernoctaverit in orando, & prolixius oraverit, ut nobis præberet exemplum. Dicuntur fratres in AEgypto crebras quidem habere orationes, ſed eas tamen breviſſimas, & raptim quodammodo iaculatas, ne illa (1) violenter erepta, quæ oranti plurimum eſt neceſſaria, per productiores moras hebetetur intentio: ac per hoc ipſi ſatis oſtendunt hanc intentionem, (2) ſicut non eſt obtundenda, ſi perdurare non poteſt, ita ſi perduraverit, non cito eſſe rumpendam. Abſit autem ab oratione multa locutio; ſed non deſit multa precatio, ſi fervens perſeverat intentio: nam multum loqui eſt in orando rem neceſſariam ſuperfluis agere verbis. Multum autem precari, eſt eum quem precamur diuturna cordis excitatione pulſare: nam plerumque hoc negotium plus gemitibus quam ſermonibus agitur, plus fletu, quam affatu. CHRYSOSTOMUS in hom. (XIX. in Matth.) Diſſuadet igitur per hoc inanem locutionem in orando: puta cum non petimus decentia a Deo, ſed potentatus, & glorias, inimicos ſuperare, & pecuniarum abundantiam. Iubet ergo hic non longas orationes facere. Longas autem dico non tempore, ſed multitudine eorum quæ dicuntur. (3) Perſeverare tamen oportet eos qui petunt. „ Orationi enim (ait Apoſto- „ lus Rom. XII.) inſtantes; " non tamen iubet decem millium verſuum orationem componere, & corde tenus enuntiare: quod occulte inſinuat, cum dixit, *Nolite multum loqui*. GLOSSA (ordinaria.) Damnat autem multiloquium orationis veniens de infidelitate: unde ſequitur, *Sicut Ethnici faciunt*. Gentilibus enim erat neceſſaria verborum multiplicitas, propter dæmones qui (4) neſciebant quid illi peterent, niſi illorum verbis inſtructi: unde ſequitur: *Putant enim quod in multiloquio ſuo exaudiantur*. AUGUSTINUS de Ser. Domini in monte (Lib. II. cap. VII.) Et revera omne multiloquium a gentilibus venit, qui exercendæ linguæ potius quam mundando animo dant operam, & hoc ſtudii genus etiam ad Deum prece flectendum transferre conantur. GREGORIUS *a* XIV. Moral. (ſuper illud Iob XL. „ Non pa- „ cam verbis. ") Sed veraciter orare eſt amaros in compunctione gemitus, & non compoſita verba reſonare: & ideo ſubditur: *Nolite ergo aſſimilari eis*. AUGUSTINUS de Serm. Domini in monte (Lib. I. cap. VII.) Si enim verba multa ad id proferuntur ut inſtruatur ignarus; quid eis opus eſt ad rerum omnium conditorem? Unde ſequitur: *Scit enim Pater veſter quid opus ſit vobis, antequam petatis eum*. HIERONYMUS (ſuper *Scit Pater veſter*.) Conſurgit autem in hoc loco quædam hæreſis Philoſophorum quorumdam, dogma perverſum dicentium: Si novit Deus quid oremus, & antequam petamus ſcit quo indigeamus; fruſtra ſcienti loquimur. Quibus reſpondendum eſt, non narratores eſſe, ſed rogatores. Aliud eſt enim narrare ignoranti, aliud (5) ſcientem petere. CHRYSOSTOMUS in hom. (XIX. in Matth.) Non ergo oras ut doceas, ſed flectas, ut familiaris efficiaris continuitate interpellationis, ut humilieris, ut rememoreris peccatorum tuorum. AUGUSTINUS de Ser. Domini in monte (Lib. II. cap. VII.) Nec etiam verbis nos agere debemus apud Deum, ut impetremus quod volumus, ſed rebus quas animo gerimus, & intentione cogitationis, cum dilectione pura, & ſupplici affectu. AUGUSTINUS ad Probam (epiſt. CXXI.) Sed ideo per certa intervalla temporum etiam verbis rogamus Deum, ut illis rerum ſignis noſipſos admoneamus, quantum-

(1) *Al.* vigilanter. (2) *Al.* ſic eſſe obruendam. (3) *Al.* Permanere. (4) *Al.* neſcirent. (5) *Al.* petere ſcienti.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Lib. XXXIII. cap. XXI.

tumque in hoc desiderio profecerimus, nobisipsis innotescamus, & ad hoc augendum nosipsos acrius excitemus, ne variis curis quod tepescere cœperat, omnino frigescat, & penitus extinguatur, nisi crebrius inflammetur. Nobis ergo necessaria sunt verba, quibus commoveamur, & inspiciamus quid petamus, non quibus Dominum sec docendum, seu flectendum esse credamus. AUGUSTINUS de Serm. Domini in monte (Lib. II. cap. VII.) Sed rursus quæri potest, sive rebus, sive verbis orandum sit, quid opus sit ipsa oratione, si Deus iam novit quid nobis necessarium sit, nisi quia ipsa orationis intentio cor nostrum serenat, & purgat, capaciusque efficit ad excipienda divina munera, quæ spiritualiter nobis infunduntur. Non enim ambitione precum nos exaudit Deus, qui semper paratus est dare suam lucem; sed nos non semper parati sumus accipere, cum inclinamur in alia. Fit ergo in oratione conversio corporis ad Deum, & purgatio interioris oculi, cum ea quæ cupiebantur, temporaliter excluduntur, ut acies cordis simplicis ferre possit simplicem lucem, & in ea manere cum gaudio, quo beata vita perficitur.

(c) GLOSSA *a*. Inter salutaria monita, & divina quibus (1) consuluit credentibus, formam orandi proposuit, & orationes composuit brevibus verbis, ut sit fiducia cito annuendi, quod breviter vult rogari: unde dicit: *Pater noster qui es in cælis*. CYPRIANUS de Oratione dominica. Qui fecit vivere, docuit & orare, ut dum oratione quam Filius docuit, apud Patrem loquimur, facilius audiamur. Amica, & familiaris oratio est Dominum de suo (2) rogare. Agnoscat Pater Filii sui verba, cum precem facimus, & cum ipsum habeamus advocatum apud Patrem pro peccatis nostris, quando peccatores pro delictis nostris petimus, advocati nostri verba promamus. GLOSSA. Non tamen his solis verbis oratur, sed & aliis sub eodem sensu conceptis, quibus cor nostrum accenditur. AUGUSTINUS de Serm. Domini in monte (Lib. II. cap. VIII.) Cum autem in omni deprecatione benevolentia concilianda sit eius quem deprecamur, deinde dicendum quid deprecemur; per laudem illius ad quem oratio dirigitur, solet benevolentia conciliari; & hoc in orationis principio poni solet: in quo Dominus noster, nihil aliud nos dicere iussit, nisi *Pater noster qui es in cælis*. Multa quidem dicta sunt in laudem Dei; nusquam tamen invenitur præceptum populo Israel, ut dicerent, *Pater noster*; sed est (3) eis insinuatus ut Dominus tamquam servis. Sed de populo Christiano Apostolus dicit (Rom. VIII.) quod spiritum adoptionis accepit, in quo clamamus, Abba pater, quod non est meritorum nostrorum, sed gratiæ, quam in oratione ponimus, cum dicimus, *Pater*, quo nomine & caritas excitatur: quid enim carius debet esse filiis quam pater? & supplex affectus, cum homines dicunt Deo, *Pater noster*: & quædam impetrandi (4) præsuppositio: quid enim non det filiis petentibus, cum hoc ipsum ante dederit, ut filii essent? Postremo quanta cura animum tangit, ut qui dicit, *Pater noster*, tanto patre non sit indignus? Admonentur etiam hinc divites, vel genere nobiles, cum facti fuerint Christiani, non superbire adversus pauperes, vel ignobiles, quoniam simul dicunt Deo, *Pater noster*; quod non possunt pie, ac vere dicere, nisi se fratres esse cognoscant. CHRYSOSTOMUS in homil. (XX.) Quod enim nocumentum est ex inferiori cognatione, cum secundum superiorem omnes simus copulati? Qui etiam patrem dixit, & peccatorum remissionem, & adoptionem, & hereditatem, & fraternitatem, quæ est ad Unigenitum, & spiritus largitionem per unam hanc confessus est nuncupationem. Non enim possibile est vocare Deum patrem, nisi eum qui est omnibus istis bonis potitus. Dupliciter orantium igitur erigit sensum, & dignitate eius qui invocatur, & magnitudine beneficiorum, quibus orans potitus est. CYPRIANUS de Oratione dominica. Non autem dicimus, Pater meus; sed *Pater noster*, quia pacis, & unitatis magister noluit sigillatim, & privatim precem fieri, ut quis cum precatur, pro se tantum precetur. Publica enim est nobis, & communis oratio; & quando oramus, non pro uno tantum, sed pro populo toto oramus, quia totus populus unum sumus. Sic enim unum orare pro omni-

(1) *Al.* consulit. (2) *Al.* regere, ut gnoscat &c. (3) *Al.* in eis. (4) *Al.* præsumptio.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Bedæ nomine prænotatur; sed hæc in Beda non occurrunt; partem autem eorum habet Cyprianus tract. de Oratione dominica paulo post initium.

omnibus voluit, quomodo in uno omnes ipse portavit. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XIV. in opere imperf.) Pro se enim orare necessitas cogit, pro altero autem caritas fraternitatis hortatur. Dulcior autem est ante Deum oratio, non quam necessitas transmittit, sed quam caritas fraternitatis commendat. GLOSSA. Dicitur etiam *Pater noster*, quod commune est omnibus; non Pater meus, quod soli Christo convenit, qui est Filius per naturam. CHRYSOSTOMUS super Matth. (in opere imperf. ut supra.) Addit autem, *Qui es in caelis* ut sciamus nos habere patrem caelestem; & erubescant se terrenis rebus substernere qui patrem habent in caelis. CASSIANUS Lib. IX. Coll. (cap. XVIII.) Et ut ad illam regionem in qua patrem nostrum commorari fatemur, summo desiderio properemus. CHRYSOSTOMUS in hom. (XX. super Matth.) *In caelis* ergo cum dicit, non illic Deum concludens, hoc ait; sed a terra abducens orantem, & excelsis regionibus affigens. AUGUSTINUS de Serm. Domini in monte (Lib. II. cap. IX.) Vel dicitur esse *in caelis*, idest in sanctis, & iustis: non enim spatio locorum continetur Deus. Sunt quidem caeli excellentia mundi corpora; & si in eis locus Dei esse credatur, melioris meriti sunt aves, quarum vita est Deo vicinior. Non autem est scriptum (Psal. XXXIII.) „ Prope est Dominus, " celsis hominibus, aut eis qui in montibus habitant; sed „contritis corde. " Sed sicut terra appellatur peccator, cui dictum est (Gen. III.) „ Terra es, & in terram ibis; " sic caelum iustus e contrario dici potest. Recte ergo dicitur, *Qui es in caelis*: tantum enim spiritaliter interesse videtur inter iustos & peccatores, quantum corporaliter inter caelum & terram. Cuius rei significandae gratia orantes ad orientem convertimur, unde caelum surgit, non tamquam Deus ibi sit, ceteras mundi deserens partes, sed ut admoneatur animus ad naturam excellentiorem se convertere, id est ad Deum; cum corpus eius, quod terrenum est, ad corpus excellentius, idest ad corpus caeleste, convertatur. Convenit etiam ut omnium sensibus & parvulorum, & magnorum bene sentiatur de Deo: & ideo qui nondum possunt (1) incorporeum cogitare, tolerabilior est illorum opinio, (2) si Deum in caelo potius esse credant quam in terra.

(d) AUGUSTINUS (Lib. II. de Serm. Dom. in monte cap. X.) Dictum est quis sit qui petitur, & ubi habitet: iam videamus quae sint petenda. Primum autem omnium quae petuntur, hoc est, *Sanctificetur nomen tuum*: quod non sic petitur, quasi non sit sanctum Dei nomen, sed ut sanctum habeatur ab hominibus; idest, ita innotescat Deus ut non aestimetur aliquid (3) sanctius. CHRYSOSTOMUS in hom. (XX.) Vel rogare iubet orantem, Deum per nostram glorificari vitam; ac si dicat: Ita fac nos vivere ut per nos universa te glorificent. *Sanctificetur* (4) enim idem est quod glorificetur. Digna est autem Deum deprecantis oratio, nihil petere ante Patris gloriam, sed omnia eius laudi postponere. *CHRYSOSTOMUS (hom. XIV. in Matth. in op. imperf.) Vel aliter. Non optamus Deo ut sanctificetur orationibus nostris, sed ut nomen eius sanctificetur in nobis. Quia enim ipse dixit (Levit. XX.) „ Sancti estote, quia ego sanctus sum; " id petimus, & rogamus, ut qui in baptismo sanctificati sumus, in eo quod esse coeperimus perseveremus. AUGUSTINUS de Bono Perseveran. Cur autem perseverantia ista poscitur a Deo, si, ut Pelagiani dicunt, non datur a Deo? An & ista irrisoria petitio est, cum id ab eo petitur quod scitur non ipsum dare, sed ipso non dante esse in hominis potestate (5) praestare? CYPRIANUS (ut supra.) Et hoc etiam ut sanctificemur, quotidie deprecamur: opus enim est nobis continua sanctificatione, ut qui quotidie delinquimus, delicta nostra sanctificatione assidua purgemus.

(e) GLOSSA. Congrue sequitur ut post adoptionem filiorum, regnum petamus, quod filiis debetur: unde sequitur: *Adveniat regnum tuum*. AUGUSTINUS de Serm. Domin. in mon. (Lib. II. cap. X.) Quod non ita dictum est, quasi Deus nunc non regnet etiam in terra, semperque in ea regnaverit. *Adveniat* ergo accipiendum est ut manifestetur hominibus. Nulli autem licebit igno-

(1) *Al.* corporeum. (2) *Al. omittuntur sequentia.* (3) *Al.* sanctum. (4) *Al. deest* enim. (5) *Al. omittitur* praestare.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

* CYPRIANUS de Oratione dominica, non Chrysostomus, ut prius notabatur, adiecto ad marginem indice operis imperf. hom. XIV.

ignorare regnum Dei; cum eius Unigenitus non solum intelligibiliter, sed etiam visibiliter venerit iudicare vivos & mortuos. Tunc autem esse futurum iudicii diem Dominus docet, cum Evangelium prædicatum fuerit in omnibus gentibus; quæ res pertinet ad sanctificationem nominis Dei. HIERONYMUS. Vel generaliter pro totius mundi petit regno, ut diabolus in mundo regnare desistat; vel ut in unoquoque regnet Deus, & non regnet peccatum in mortali hominum corpore. CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) Vel nostrum regnum petimus advenire a Deo nobis repromissum, & Christi sanguine acquisitum, ut qui in sæculo ante servivimus, postmodum Christo dominante regnemus. AUGUSTINUS ad Probam (epist. CXXI. cap. XI.) Regnum namque Dei veniet, sive velimus, sive nolimus. Sed desiderium nostrum ad illud regnum excitamus, ut nobis veniat, atque in eo regnemus. (1)CASSIANUS IX. Collat. (cap. XIX.) Vel quia novit sanctus testimonio conscientiæ suæ, cum apparuerit regnum Dei, eius se futurum esse consortem. HIERONYMUS (in hoc loco.) Attendendum autem quod grandis audaciæ sit, & puræ conscientiæ postulare regnum Dei, & iudicium non timere. CYPRIANUS (ut supra.) Potest etiam & ipse Christus esse regnum Dei, quem venire quotidie cupimus, cuius adventus ut cito nobis repræsentetur optamus: nam cum resurrectio ipse sit, quia in ipso resurgimus, sic & regnum Dei potest intelligi, quia in illo regnaturi sumus. Bene autem regnum Dei petimus, idest cæleste, quia est & terrestre regnum. Sed qui renuntiavit iam sæculo, maior est etiam honoribus eius, & regno; & ideo qui se Deo, & Christo dedicat, non terrena, sed cælestia regna desiderat. AUGUSTINUS de Bono Perseverantiæ (cap. II.) Cum autem petitur, *Adveniat regnum*, quid orant qui iam sancti sunt, nisi ut in ea sanctitate quæ iam illis data est perseverent? Neque enim aliter veniet Dei regnum, quod his qui perseverant usque in finem, certum est esse venturum.

(f) AUGUSTINUS (Lib. II. de Serm. Dom. in monte cap. X.) In illo beatitudinis regno vita beata perficietur in sanctis, sicut nunc in cælestibus Angelis. Et ideo post illam petitionem qua dicimus, *Adveniat regnum tuum*, sequitur: *Fiat voluntas tua, sicut in cælo, & in terra*; idest, sicut in Angelis, qui sunt in cælo, voluntas tua fit, ut te perfruantur, nullo errore obnubilante eorum sapientiam, nulla miseria impediente eorum beatitudinem; ita fiat in sanctis tuis, qui in terra sunt, & de terra, quantum ad corpus attinet, facti sunt. Item *fiat voluntas tua*, recte intelligitur, obediatur præceptis tuis: *sicut in cælo, & in terra*; idest, sicut ab Angelis, ita ab hominibus, non quod ipsi faciant ut velit Deus, sed quia faciunt quod ille vult; idest, faciunt secundum voluntatem eius. CHRYSOSTOMUS in hom. (XX. super Matth. prope princ.) Vide autem consequentiam optimam: quia enim concupiscere docuit cælestia, per hoc quod dictum est, *Adveniat regnum tuum*, antequam ad cælum perveniatur, ipsam terram iussit fieri cælum, per hoc quod dicit: *Fiat voluntas tua sicut in cælo, & in terra*. HIERONYMUS. Erubescant autem ex hac sententia qui quotidie ruinas in cælo fieri mentiuntur. AUGUSTINUS de Serm. Dom. in monte (Lib. II. cap. XI.) Vel *sicut in cælo, & in terra*; idest, sicut in iustis, ita in peccatoribus; tamquam si diceret: Sicut faciunt voluntatem tuam iusti, etiam peccatores, ut ad te convertantur; sive ita ut sua cuique tribuantur, quod fiet in extremo iudicio. Vel per cælum, & terram, accipiamus spiritum, & carnem. Et quod dicit Apostolus Rom. VII. "Mente servio legi Dei;" videamus factam Dei voluntatem in spiritu. In illa autem immutatione quæ promittitur iustis, *fiat voluntas tua sicut in cælo, & in terra*; idest, sicut spiritus non resistit Deo, ita & corpus non resistat spiritui. Vel *sicut in cælo, & in terra*; idest, sicut in ipso Iesu Christo, ita & in Ecclesia; tamquam in viro, qui patris voluntatem implevit, ita & in femina, quæ illi desponsata est. Cælum enim, & terra convenienter intelligitur quasi vir, & femina, quoniam terra cælo fecundante fructifera est. CYPRIANUS (ubi supra.) Non ergo petimus ut Deus faciat quod vult, sed ut nos facere possimus quod Deus vult: quod ut fiat in nobis, opus est Dei voluntate, idest opera eius, & protectione: quia nemo suis viribus fortis est, sed Dei misericordia tutus. CHRYSOSTOMUS in homil. (XX. super illud, *Fiat voluntas tua*.) Virtus enim non est nostri studii solum, sed superioris gratiæ. Rursum autem hic orationem pro orbe terrarum cuilibet nostrum iniunxit: neque enim dixit: Fiat voluntas tua in me, vel in nobis, sed ubique terrarum, ut sol-

(1) *Al. pro Cassiano fere semper citatur, hoc modo*, EX COLLAT.

vatur error, & plantetur veritas, & expellatur malitia, & revertatur virtus, & sic iam non differat cælum a terra. AUGUSTINUS de Bono Perseverantiæ (cap. III.) Ex hoc autem evidenter ostenditur contra Pelagianos initium fidei esse donum Dei, quando pro infidelibus, ut habere fidem incipiant, sancta orat Ecclesia. Cum etiam in sanctis iam sit facta Dei voluntas; cur ut fiat adhuc petunt, nisi ut perseverent in eo quod esse cœperunt? CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XIV. in opere imperf.) Communiter autem accipi debet quod ait, *Sicut in cælo, & in terra*; idest, *sanctificetur nomen tuum sicut in cælo, & in terra: adveniat regnum tuum sicut in cælo, & in terra: fiat voluntas tua sicut in cælo, & in terra*. Et vide quod caute locutus est: non dixit: Pater sanctifica nomen tuum in nobis: adveniat regnum tuum super nos: fac voluntatem tuam in nobis. Nec iterum dicit: Sanctificemus nomen tuum; suscipiamus regnum tuum: faciamus voluntatem tuam: ne hoc aut Dei tantum, aut hominis tantum esse videatur. Sed medie dixit, & impersonaliter: nam sicut homo non potest facere bonum nisi habuerit adiutorium Dei, sic nec Deus bonum operatur in homine, nisi homo voluerit.

(g) AUGUSTINUS (in Ench. cap. XV.) Hæc ergo tria quæ in præmissis petitionibus petuntur, hic inchoantur, & quantumcumque proficimus, augentur in nobis; perfecte vero, quod in alia vita sperandum est, semper possidebuntur. Reliquis vero quatuor quæ sequuntur, petuntur temporalia, quæ propter æterna consequenda sunt necessaria: panis enim qui convenienter petitur hic, est necessarius: sequitur enim: *Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie*. HIERONYMUS (in hoc loco.) Quod nos supersubstantialem exprimimus, in Græco habetur *ἐπιούσιον* (epiousion) quod verbum LXX. Interpretes *περιούσιον* (periousion) frequentissime transferunt. Consideravimus ergo in Hebræo, & ubicumque illi *περιούσιον* (periousion) expresserunt, nos invenimus *sogola*, quod Symmachus *ἐξαίρετον* *exereton*, idest præcipuum, vel egregium transtulit; licet in quodam loco *peculiarem* interpretatus sit. Quando ergo petimus, ut peculiarem, vel præcipuum nobis Dominus tribuat panem, illum petimus qui dicit in Evangelio (Ioan. VI.) „ Ego „ sum panis vivus, qui de cælo descendi. " CYPRIANUS (ubi supra.) Nam panis vitæ Christus est; & panis hic omnium non est, sed noster est. Hunc autem panem dari nobis quotidie postulamus, ne qui in Christo sumus, & eucharistiam quotidie accipimus, intercedente aliquo graviori delicto a cælesti pane prohibeamur, & a Christi corpore separemur. Petimus ergo ut qui in Christo manemus, a sanctificatione eius, & corpore non recedamus. AUGUSTINUS de Bono Perseverantiæ (cap. IV.) Perseverantiam ergo a Domino sancti poscunt, quando petunt ne a Christi corpore separentur, sed in ea sanctitate permaneant, ut nullum crimen admittant. CHRYSOSTOMUS (hom. XIV. oper. imperf.) Vel *panem supersubstantialem* posuit, hoc est quotidianum. CASSIANUS Lib. IX. Coll. (cap. XXI.) Cum (1) enim dicit, *Hodie*, ostendit eum quotidie esse sumendum, omnique tempore hæc oratio debet profundi: quia non est dies qua non opus sit nobis huius (2) panis perceptione cor interioris hominis confirmare. AUGUSTINUS de Serm. Domini in monte (Lib. II. cap. XII.) Sed contra hoc illi movent quæstionem qui in orientalibus partibus non quotidie cœnæ Domini communicant; qui de hac re suam sententiam defendunt vel ipsa auctoritate ecclesiastica, quod sine scandalo ista faciunt; neque ab eis qui Ecclesiis præsunt, facere prohibentur. Sed ut de istis nil in aliquam partem (3) disseramus, illud certe debet occurrere cogitantibus, regulam nos orandi a Domino accepisse, quam transgredi non oportet. Quis ergo audeat dicere, semel tantum nos orare debere orationem dominicam, aut si iterum, & tertio, usque ad eam tantum horam qua corpori Domini communicamus? Non enim postea dicere poterimus, *Da nobis hodie*, quod iam accepimus. Aut poterit quisque cogere ut ultima parte diei sacramentum illud celebremus? CASSIANUS ibidem. Licet istud quod dicitur, *Hodie*, ad præsentem vitam possit intelligi; idest, dum in hoc sæculo commoramur, præsta nobis hunc panem. HIERONYMUS (hoc loco.) Possumus supersubstantialem panem & aliter intelligere, qui super omnes substantias sit, & universas superet creaturas, scilicet Domini. AUGUSTINUS de Ser. Dom. in monte (Lib. II. cap. XII.) Vel quotidianum panem accipiamus spiritualem, præcepta scilicet divina, quæ quotidie oportet meditari, & operari. GREGORIUS XXIV. Moral. (cap. VII. vel V. in novis exempl.)

No-

(1) *Al. deest* enim: *item habetur* etiam. (2) *Al. omittitur* panis. (3) *Al.* deferamus.

Nostrum autem hunc panem dicimus, & tamen ut detur oramus: quia Dei est (1) ex munere, & noster fit per acceptionem. HIERONYMUS. Alii simpliciter putant, secundum Apostoli sermonem dicentis (I. Tim. VI.) „ Habentes victum, & vestitum, „ his contenti simus; " de praesenti tantum cibo sanctos curam gerere: unde in posterioribus praeceptum est, *Nolite cogitare de crastino*. AUGUSTINUS ad Probam (epist. CXXI. cap. XI.) Sic ergo hic sufficientiam petimus a parte quae (2) excellit, idest nomine panis totum significantes. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XIV. in opere imperf.) Non solum autem oramus ideo, *Panem nostrum da nobis hodie*, ut habeamus quid manducemus, quod commune est inter iustos & peccatores; sed ut quod manducamus, de manu Dei accipiamus, quod est tantum sanctorum. Nam illi Deus dat panem qui cum iustitia praeparat; diabolus autem ei qui praeparat cum peccato. Vel ita ut dum a Deo datur, sanctificatus accipiatur; & ideo addidit, *Nostrum*; idest, quem nos habemus paratum, illum da nobis, ut a te sanctificetur: sicut sacerdos panem accipiens a laico, sanctificat, & porrigit ei: panis enim offerentis est, sed quod sanctificatum est, beneficium est sacerdotis. Dicit autem, *Nostrum*, propter duo. Primo quia omnia quae nobis Deus dat, per nos aliis dat, ut de eo quod accipimus, partem impotentibus faciamus. Qui ergo de laboribus suis, indigentibus praestat, non tantum panem suum manducat, sed etiam alienum. Deinde qui de iustitia acquisitum panem manducat, suum panem manducat; quod autem cum peccato, alienum. AUGUSTINUS de Serm. Domini in monte (Lib. II. cap. XII.) Forte autem aliquis moveatur cur oremus pro his adipiscendis quae huic vitae sunt necessaria, sicut est victus, & tegumentum; cum Dominus dicat: *Nolite solliciti esse quid edatis, aut quid induamini*: non potest autem quisque de ea re, pro qua adipiscenda orat, non esse sollicitus. AUGUSTINUS ad Probam (epist. CXXI. cap. XI.) Sed sufficientiam vitae non indecenter vult quilquis vult, & non amplius: haec autem sufficientia non appetitur propter seipsam, sed propter salutem corporis, & congruentem habitum personae hominis, quo habitu non sit inconveniens eis cum quibus honeste vivendum est. Ista ergo cum habentur, ut teneantur, cum non habentur, ut habeantur orandum est. CHRYSOSTOMUS in hom. (XX.) Considerandum est autem, quod postquam dixit, *Fiat voluntas tua sicut in caelo, & in terra*; quia hominibus loquebatur in terra carne indutis, & non potentibus habere eamdem impassibilitatem cum Angelis, condescendit iam infirmitati nostrae, quae necessario indiget cibo: & ideo pro pane iussit orationem facere, non pro pecuniis, neque pro lascivia, sed solum pro pane quotidiano: & neque hoc sufficit, sed apposuit, *Da nobis hodie*, ut non conteramus nosipsos solicitudine supervenientis diei. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XIV. in opere imperf.) Et sic prima facie videntur haec verba sonare, ut qui hoc dicunt, non habeant in crastinum, aut post crastinum praeparatum. Quod si ita est, oratio ista aut paucis potest convenire, sicut Apostolis, qui docendi gratia omni tempore vagabantur, aut forsitan nulli. Doctrinam autem Christi ita debemus aptare ut omnes in ea proficiant. CYPRIANUS (in tract. de dominica Oratione, circa medium.) Divinum ergo cibum discipulus Christi debet petere, ne in longum desiderium petitionis extendat: quia contrarium sibi fit & repugnans ut quaeramus in saeculo diu manere, qui petimus regnum caelorum velociter advenire. a Vel addit, *Quotidianum*, ut tantum quis manducet quantum ratio naturalis exigit, non quantum lascivia carnis impellit. Si enim in uno convivio tantum expendas quantum sufficere tibi potest centum diebus, iam non quotidianum cibum manducas, sed multorum dierum. HIERONYMUS (super illud, *Panem nostrum*.) In Evangelio autem quod appellatur Secundum Hebraeos pro *supersubstantiali* pane (3) *mohar* reperitur, quod dicitur crastinum: ut sit sensus, *Panem nostrum crastinum*, idest futurum, *da nobis hodie*.

(h) CYPRIANUS (ubi supra.) Post subsidium cibi petitur & venia delicti, ut qui a Deo pascitur, in Deo vivat; nec tantum praesenti vitae, sed aeternae consulatur; ad quam venire potest, si peccata donentur, quae debi-

(1) *Al.* ex vi naturae. (2) *Al.* expedit. (3) *Al.* machar.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a CHRYSOSTOMUS super Matthaeum hom. XIV. operis imperf.

ta Dominus appellavit, sicut alibi dicit (infra XVIII.) *Dimisi tibi omne debitum, quia rogasti me*. Unde sequitur: *Dimitte nobis debita nostra*. Quare necessarie, & salubriter admonemur, qui peccatores sumus, qui pro peccatis rogare compellimur; & ne quis sibi quasi innocens placeat, & se extollendo plus pereat, instruitur se peccare quotidie, dum pro peccatis quotidie iubetur orare. AUGUSTINUS de Bono Perseverantiæ (cap. V.) Hoc autem telo Pelagiani confodiuntur hæretici, qui audent dicere, hominem iustum in hac vita habere nullum omnino peccatum, & in talibus hominibus esse iam in præsenti tempore Ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam. CHRYSOSTOMUS in hom. (XX.) Quoniam vero fidelibus hæc oratio convenit, & leges Ecclesiæ docent, & orationis principium, quod docet Deum patrem vocare. Qui ergo fidelibus iubet remissionem peccatorum petere, demonstrat quod post baptismum contingit peccata dimitti, contra Novatianos. CYPRIANUS (ubi supra.) Qui ergo pro peccatis nos orare docuit, paternam misericordiam promisit; sed plane addidit legem, certa conditione nos constringens, ut sic nobis debitum dimitti postulemus, secundum quod & ipsi debitoribus nostris dimittimus; & hoc est quod dicit: *Sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*. GREGORIUS X. Moral (super illud Iob XI. „ Si abstuleris „ iniquitatem, " cap. 11. in nov. exempl.) Ut profecto bonum, quod a Deo compuncti petimus, hoc primum proximo conversi faciamus. AUGUSTINUS de Serm. Dom. (Lib. II. cap. XIII.) Hoc non de pecunia dicitur, sed de omnibus quæ in nos quisque peccat, ac per hoc etiam de pecunia: peccat namque in te qui pecuniam tibi debitam, cum habeat unde reddere, non reddit; quod peccatum si non dimiseris, non poteris dicere: *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (XIV. hom. in oper. imperf.) Cum qua ergo spe orat qui inimicitiam servat adversus alterum, a quo forsitan læsus est? Sicut enim ipse orans mentitur, dicit enim, Remitto, & non remittit; sic & a Deo petit indulgentiam, & non illi indulgetur. Sed multi nolentes dare veniam peccantibus in se, fugiunt istam orationem orare. Stulti! Primo quia qui non sic orat ut docuit Christus, non est Christi discipulus; secundo, quia nec Pater libente exaudit orationem quam Filius non dictaverit: cognoscit enim Pater Filii sui sensus, & verba, neque suscipit quæ usurpatio humana excogitavit, sed quæ sapientia Christi exposuit. AUGUSTINUS in Enchir. (cap. LXXIII.) Tamen quia hoc tam magnum bonum, scilicet dimittere debita, & diligere inimicos, tantæ multitudinis non est quantam credimus exaudiri cum in oratione dicitur: *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*: procul dubio verba sponsionis huius implentur, si homo nondum ita proficit ut diligat inimicum; tamen quando rogatur ab homine qui peccavit in eum, ut ei dimittat, dimittit ex corde, qui etiam sibi roganti utique vult dimitti. Iam vero qui cum in quem peccavit, rogat si peccato suo movetur ut roget, non adhuc est reputandus inimicus, ut eum diligere sit difficile, sicut difficile erat quando inimicitias exercebat.

(i) CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XIV. in oper. imperf.) Quia multa magnifica supra mandavit hominibus, ut Deum patrem suum dicant, ut regnum Dei petant venire; ideo nunc additur humilitatis doctrina cum dicitur: *Et ne nos inducas in tentationem*. AUGUSTINUS de Ser. Dom. in mon. (Lib. II. cap. XIV.) Nonnulli codices habent: *Et ne nos inferas in tentationem*: quod tantumdem valere arbitror: nam ex uno Græco verbo, εἰσενέγκῃς, utrumque est translatum. Multi autem interpretando ita dicunt: Ne nos patiaris induci in tentationem, exponentes quomodo dictum sit, *inducas*. Non enim per seipsum inducit Deus, sed induci patitur eum quem suo auxilio deseruerit. CYPRIANUS (ubi supra.) Qua in parte ostenditur, contra nos nihil adversarium posse, nisi Deus ante permiserit, ut omnis timor noster, & devotio convertatur ad Deum. AUGUSTINUS de Ser. Dom. in monte (Lib. II. cap. XIV.) Aliud est autem induci in tentationem, aliud tentari: nam sine tentatione probatus esse nemo potest, sive sibi ipsi, sive alii; Deo autem ante omnes tentationes quisque notissimus est. Non ergo hic oratur ut non tentemur, sed ut non inferamur in tentationem; tamquam si quispiam cui necesse est igne examinari, non orat ut igne non contingatur, sed ut non exuratur. Inducimur enim, si tales inciderint quas ferre non possumus. AUGUSTINUS ad Probam (epist. CXXI. cap. 11.) Cum ergo dicimus, *Ne nos inducas in tentationem*, nos admonemur hoc petere, ne deserti eius adiutorio, alicui tentationi vel consentiamus decepti, vel cedamus afflicti. CYPRIANUS (ubi supra.) In quo admonemur infirmitatis, & imbecillitatis nostræ,

ne quis

nequis se insolenter extollat, ut dum procedit humilis, & submissa confessio, & datur totum Deo, quicquid suppliciter petitur, ipsius pietate præstetur. AUGUSTINUS de Bono Perseverantiæ (cap. v.) Cum autem sancti petunt; *Ne nos inferas in tentationem*, quid aliud quam ut in sanctitate perseverent orant? (1) Hoc autem sibi concesso (quod esse de Dei dono, cum ab illo poscitur, demonstratur) nemo sanctorum non tenet usque in finem perseverantiam sanctitatis: neque enim quisquam in proposito christiano perseverare desistit, nisi in tentationem primitus inferatur. Ideo ergo petimus ne inferamur in tentationem, ut hoc non fiat; & si non fit, Deus non permittit ut fiat: nihil enim fit, nisi quod aut ipse facit, aut fieri permittit. Potens est ergo a malo in bonum flectere voluntates, & lapsum convertere, ac dirigere in sibi placitum gressum, cui non frustra dicitur: *Ne nos inferas in tentationem*: nam qui in tentationem suæ malæ voluntatis non infertur, in nullam prorsus infertur: „ unusquisque enim tentatur a concupiscentia „ sua " (Iac. 1) Voluit ergo Deus a se posci ne inferamur in tentationem, quod poterat nobis & non orantibus dari: quia voluit nos admoneri, a quo beneficia accipiamus. Attendat ergo Ecclesia quotidianas orationes suas: orat ut increduli credant; Deus ergo convertit ad fidem: orat ut credentes perseverent; Deus ergo dat perseverantiam usque in finem.

(k) AUGUSTINUS de Serm. Dom. (Lib. II. cap. XVI.) Orandum est, non solum ut non inducamur in malum, quo caremus, sed ab illo etiam liberemur in quod iam inducti sumus; & ideo sequitur: *Sed libera nos a malo*. CHRYSOSTOMUS in hom. (XX.) Vel malum hic diabolum vocat, propter excellentiam malitiæ, non quæ ex natura est, sed quæ ex electione. Et quia ad nos implacabile bellum habet, propter hoc dixit: *Libera nos a malo*. CYPRIANUS (ubi supra) Post omnia quidem supradicta, in consummatione orationis venit clausula universas preces nostras collecta brevitate concludens: nihil enim remanet quod ultra adhuc debeat postulari, cum semel protectionem Dei adversus malum petamus, qua impetrata, contra omnia quæ diabolus, & mundus operatur, securi sumus. Quis enim de sæculo metus est, cuius in sæculo Deus tutor est? AUGUSTINUS ad Probam (epist. CXXI. cap. XI.) Et hoc ultimum quod in oratione dominica positum est, tam late patet, ut homo Christianus in qualibet tribulatione constitutus, in hoc gemitus edat, & in hoc lacrymas fundat, hinc exordiatur, in hoc terminet orationem: unde sequitur, *Amen*, quo desiderium orantis exprimitur. HIERONYMUS (super illud, *Libera nos a malo*.) *Amen* enim, quod in fine constat scriptum, signaculum est dominicæ orationis; quod Aquila interpretatus est *Fideliter*, quod nos *Vere* possumus dicere. CYPRIANUS (ubi supra.) Quid mirum, si talis oratio est quam Deus docuit, qui magisterio suo omnem precem nostram salutari sermone breviavit? Hinc per Esaiam fuerat ante prædictum (cap. x.) „ Sermonem breviatum faciet „ Deus super terram. " Nam cum Dominus Iesus Christus omnibus venerit, ut colligeret doctos pariter, atque indoctos, omni sexui, atque ætati præcepta salutis ediderit, præceptorum suorum fecit grande compendium, ut in disciplina cælesti discentium memoria non laboraret, sed quod esset simplici fidei necessarium, velociter discerent. AUGUSTINUS ad Probam (ep. CXXI. cap. XII.) Quælibet autem alia verba dicamus, quæ affectum orantis vel præcedendo format, ut clareat, vel consequendo (2) accendit, ut crescat; nil aliud dicimus quam quod in ista oratione dominica positum est, si recte, & congruenter oramus. Qui enim dicit (Eccli. XXXVI.) „ Clarificare in „ omnibus gentibus, sicut clarificatus es in „ nobis, " quid aliud dicit quam *Sanctificetur* „ *nomen tuum*? Qui dicit (Psal. LXXIX.) „ Ostende faciem tuam, & salvi erimus, " quid aliud dicit quam *Adveniat regnum tuum*? Qui dicit (Psal. CXVIII.) „ Gressus meos „ dirige secundum eloquium tuum, " quid aliud dicit quam *Fiat voluntas tua*? Qui dicit (Prov. XXX.) „ Paupertatem, & divi„ tias ne dederis mihi, " quid aliud dicit quam *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*. Qui dicit (Psal. CXXXI.) „ Memen„ to Domine David, & omnis mansuetu„ dinis eius: " & (Psal. VII.) „ si red„ didi retribuentibus mihi mala: " quid aliud dicit quam *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*? Qui dicit (Eccli. XXIII.) „ Aufer a me concu„ piscentias ventris, " quid aliud dicit quam *Ne nos inducas in tentationem*? Qui dicit (Psal. LVIII.) „ Erue me ab inimicis meis, „ Deus meus, " quid aliud dicit quam *Libera nos a malo*? Et si per omnia precationum

(1) *Al.* Si autem hoc sibi concesso quidem esse de Dei dono &c. (2) *Al.* attendit.

num sanctarum verba discurras, nihil invenies quod in ista oratione dominica non contineatur. Quisquis autem id dicit quod ad evangelicam istam precem pertinere non possit, carnaliter orat: quod nescio quomodo non dicatur illicite, quando (1) renatos Dominus, non nisi spiritaliter docet orare. Qui autem dicit in oratione: Domine multiplica divitias meas, & honores meos auge; & hoc dicit eorum habens concupiscentiam, non id attendens ut ex his secundum Deum prosit hominibus: puto eum non invenire in oratione dominica quo possit hæc vota aptare. Quamobrem pudeat saltem petere quod non pudet cupere. Aut si & hoc pudet, & cupiditas vincit, melius hoc petetur ut etiam ab isto cupiditatis malo liberet cui dicimus: *Libera nos a malo*. AUGUSTINUS de Ser. Dom. (Lib. II. cap. XVIII.) Videtur etiam iste numerus petitionum septenario beatitudinum congruere. Si enim timor Dei est quo beati fiunt pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum, petamus ut sanctificetur in hominibus nomen Dei, timore casto permanente in sæcula sæculorum. Si pietas est qua beati sunt mites, petamus ut veniat regnum eius, ut mitescamus, nec ei resistamus. Si scientia est qua beati sunt qui lugent, oremus ut fiat voluntas eius sicut in cælo, & in terra: (2) quia si corpus tamquam terra cum spiritu tamquam cælo consenserit, non lugebimus. Si fortitudo est qua beati sunt qui esuriunt, oremus ut panis noster quotidianus detur nobis hodie, quo ad plenissimam saturitatem venire possimus. Si consilium est quo beati sunt misericordes, quoniam (3) ipsorum miserebitur, dimittamus debita, ut nobis nostra debita dimittantur. Si intellectus est quo beati sunt mundo corde; oremus non induci in tentationem, ne habeamus duplex cor, temporalia, & terrena sectando, de quibus tentationes fiunt in nobis. Si sapientia est qua beati sunt pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur, oremus ut liberemur a malo: ipsa enim liberatio liberos nos faciet filios Dei. CHRYSOSTOMUS in hom. (XX. in Matth. cir. medium.) Quia vero solicitos nos fecerat inimici memoria, in hoc quod dixerat, *Libera nos a malo*, rursus audaciam præbet per hoc quod in quibusdam libris subditur: *Quoniam tuum est regnum, & virtus, & gloria*: quia si eius est regnum, nullum formidare oportet, cum & qui præliatur contra nos, sit ei subiectus. Cum autem virtus eius, & gloria sint infinita, non solum a malis eruere potest, sed etiam facere gloriosum. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XIV. in oper. imperf.) Hæc etiam ad præcedentia pertinent: quod enim dicit, *Tuum est regnum*, respondet ad illud quod dixerat, *Adveniat regnum tuum*: ne aliquis dicat, Ergo Deus non habet regnum in terra. Quod autem dicit, *Et virtus*, respondet ad id quod dixerat, *Fiat voluntas tua sicut in cælo, & in terra*: ne aliquis dicat, quod Deus non potest facere quod vult. Quod vero dicit, *Et gloria*, respondet ad omnia quæ sequuntur, in quibus gloria Dei apparet.

(l) RABANUS (super illud, *Libera nos a malo*.) Per hoc quod Dominus dixerat, *Amen*, significat, indubitanter illis a Domino conferri omnia quæ rite postulant, qui conditionis additæ servare pactum non negligunt: unde subditur: *Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet & vobis Pater vester cælestis delicta vestra*. AUGUSTINUS in Ser. Dom. (Lib. II. cap. XVIII. a med.) Ubi non est prætereundum quod ex omnibus his sententiis, quibus nos Dominus orare præcepit, eam potissimum commendandam esse iudicavit quæ pertinet ad remissionem peccatorum, in qua nos misericordes esse voluit; quod est unum consilium miserias evadendi. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XIV. in oper. imperf.) Non autem dixit, ut prius nobis Deus dimittat, & postea nos debitoribus nostris: scit enim Dominus homines esse mendaces, quoniam etsi acceperint remissionem peccati sui, ipsi suis debitoribus non dimittunt: ideo sic dicitur, ut prius dimittamus, postea petamus dimissionem. AUGUSTINUS in Enchirid. (cap. LXXIII.) Quisquis autem roganti, & peccati sui pœnitenti ex corde non dimittit, nullo modo æstimet a Domino sua peccata dimitti: & ideo subdit: *Si autem non dimiseritis hominibus, nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra*. CYPRIANUS (de Oratione dominica a medio.) Excusatio enim tibi nulla est in die iudicii, cum secundum tuam sententiam iudiceris, & quod feceris, hoc patiaris. HIERONYMUS (super illud, *Si enim dimiseritis*.) Si autem hoc quod scriptum est (Psal. LXXXI.) „ Ego dixi, Dii e„ stis; vos autem sicut homines moriemi„ ni: "

(1) *Al.* renatus. (2) *Al.* quia cum corpus tamquam terra spiritui tamquam cælo consenserit &c.
(3) *Al.* deest ipsorum.

„ ni: " ad eos dicitur qui propter peccata homines ex diis esse meruerunt: recte ergo & hi quibus peccata dimittuntur, homines appellati sunt. CHRYSOSTOMUS in hom. (xx.) Ideo autem cælorum, & Patris meminit, ut ex hoc provocet auditorem: nihil enim ita te Deo assimilat, sicut iniuriam tibi facientibus ignoscere. Inconveniens est autem, si talis patris filius existens (1) servilis efficitur, & ad cælum vocatus, terrenum quemdam, & vitæ huius proprium habet sensum.

(m) CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xv. in oper. imperf.) Quia oratio illa iam fortis est, quæ fit in spiritu humili, & corde contrito: qui autem deliciis fruitur, spiritum humilem, & cor contritum habere non potest; manifestum est quoniam oratio sine ieiunio gracilis est, & infirma: & ideo quicumque pro aliqua necessitate voluerunt orare, ieiunium cum oratione iunxerunt, quia ieiunium adiutorium est orationis. Unde consequenter Dominus, post doctrinam de oratione, subiungit doctrinam de ieiunio, dicens: *Cum autem ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes*. Sciebat enim Dominus gloriam vanam ex omni bono procedere; ideo spinam vanæ gloriæ, quæ nascitur in terra bona, iubet præcidere, ne suffocet ieiunii fructum. Non autem potest fieri ut non sentiatur qui ieiunat; sed melius est ut ieiunium te ostendat, quam tu ieiunium. Non autem potest fieri ut sit hilaris qui ieiunat; ideo non dixit, Nolite esse tristes; sed *Nolite fieri tristes*: qui enim per imposturas aliquas (2) pallentes apparent, illi non sunt tristes, sed fiunt; qui autem naturaliter propter assiduum ieiunium tristis est, non fit tristis, sed vere est: unde subdit: *Exterminant enim facies suas, ut pareant hominibus ieiunantes*. HIERONYMUS (super illud, *Exterminant facies*.) Verbum *exterminant*, quod in ecclesiasticis scripturis vitio (3) interpretum tritum est, aliud multo significat quam vulgo intelligitur. Exterminantur quippe exules, qui mittuntur extra terminos. (4) Pro hoc ergo sermone. *demoliuntur* semper accipere debemus, quod (5) Græce videtur, *ἀφανίζουσι*. Demolitur autem hypocrita faciem suam, ut tristitiam simulet, & animo forte lætante luctum gestat in vultu. GREGORIUS VIII. Mor. (cap. xxx. quod in novis exempl. est xxvi.) Nam ora pallescunt, corpus debilitate quatitur, pectus interrumpentibus suspiriis urgetur; nihilque tanto labore aliud nisi æstimatio humana cogitatur. LEO Papa (in serm. iv. de Epiph.) Non sunt autem casta ieiunia, quæ non de ratione veniunt continentiæ, sed de arte fallaciæ. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xv. in oper. imperf.) Si ergo qui ieiunat, & tristem se facit, hypocrita est; quanto magis iniquior est qui non ieiunat, sed argumentis quibusdam in facie sua pingit venalem pallorem, quasi ieiunii signum? AUGUSTINUS de Serm. Dom. in monte (Lib. II. cap. xix.) In hoc autem capitulo maxime advertendum est, non in solo rerum corporearum nitore, atque pompa, sed etiam in ipsis sordibus luctuosis esse posse iactantiam, & eo periculosiorem, quo sub nomine servitutis Dei decipit. Qui ergo immoderato cultu corporis, atque vestitus, vel ceterarum rerum nitore fulget, facile convincitur rebus ipsis pomparum sæculi esse sectator, nec quemquam fallit dolosæ imagine sanctitatis; qui autem in professione christianitatis inusitato squalore ac sordibus intentos in se hominum oculos facit, cum id (6) voluntate faciat, non necessitate patiatur, ceteris eius operibus potest cognosci utrum hoc contemptu superflui cultus, an ambitione aliqua faciat. REMIGIUS. Fructus autem ieiunii hypocritarum manifestatur cum subinfertur: *Ut pareant hominibus ieiunantes. Amen dico vobis receperunt mercedem suam*, idest quam desideraverunt.

(n) GLOSSA a. Docuit Dominus quid non est faciendum, modo docet quid est faciendum, dicens: *Tu autem cum ieiunas unge caput tuum, & faciem tuam lava*. AUGUSTINUS de Serm. Dom. in monte. (Lib. II. cap. xx.) Quæri autem solet quid sit quod hic dicitur: non enim quisquam recte præceperit (quamvis faciem quotidiana consuetudine lavemus,) (7) unctis quoque capitibus, cum ieiunamus, nos esse debere; quod turpissimum omnes fatentur. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xv. in oper. imperf.) Item si ideo iubet nos non

fieri

(1) *Al.* ferialis, *item P. Nicolai habet* ferox. (2) *Al.* fallentes. (3) *Al.* interpretantium. (4) *Al.* Pro quo. (5) *Al. deest quod sequitur usque* Demolitur. (6) *Al.* voluntas. *Al.* unctisque.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Glossa quæ nunc extat, sed in Anselmo.

fieri tristes, ne per tristitiam appareamus hominibus ieiunare; si unctio capitis, & lavatio faciei a ieiunantibus semper serventur; nihilominus erunt signa ieiunii. HIERONYMUS (super illud, *Tu autem cum ieiunas.*) Sed loquitur iuxta ritum provinciae Palaestinae, ubi diebus festis solent ungere capita. Praecipit ergo ut quando ieiunamus, laetos, & festivos nos esse monstremus. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xv. oper. imperf.) Simplex ergo (1) interpretatio huius est, quoniam per aggregationem intelligenda sunt ista, sicut cetera ante dicta, tamquam si dicat: Sic longe te facere debes ab ostentatione ieiunii tui, ut si posset fieri (quod tamen non decet) ea etiam facias quae ex diverso luxuriae, & epulationis videntur esse indicia: unde sequitur: *Ne videaris hominibus ieiunans.* CHRYSOSTOMUS in hom. (XXI. parum a princip.) In eleemosyna quidem non simpliciter hoc posuit; sed dixit eleemosynam non esse faciendam coram hominibus, apponens ut videremur ab eis: in ieiunio autem, & oratione nihil tale addidit: quoniam eleemosynam quidem impossibile est omnino latere, orationem autem, & ieiunium possibile est. Non parvus autem fructus est humanam gloriam contemnere: per hoc enim aliquis a gravi hominum servitute liberatur, & (2) proprie virtutis operator efficitur, eam amans non propter alios, sed propter seipsam. Sicut enim nos contumeliam aestimamus, cum non propter nos, sed propter alios diligimur; ita nec virtutem oportet propter alios sequi, nec Deo propter homines obedire, sed propter seipsum. Ideo sequitur: *Sed Patri tuo, qui est in absconditio.* GLOSSA (interl. & ord. simul.) Idest, Patri tuo caelesti qui est invisibilis, vel qui habitat in corde per fidem. Deo autem ieiunat qui pro eius amore se macerat, & quod sibi subtrahit, alteri largitur.

Et Pater tuus, qui videt in absconditio, reddet tibi. REMIGIUS. Sufficit enim tibi ut qui est inspector conscientiae, sit & remunerator. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xv. oper. imperf.) Spiritaliter autem facies animae conscientia intelligitur. Sicut enim in conspectu hominum gratiosa est facies pulchra, sic in oculis Dei speciosa est munda conscientia. Has facies hypocritae, qui propter homines ieiunant, exterminant, fallere volentes Deum, & homines: nam semper vulnerata est conscientia eius qui peccat. Si ergo abstuleris nequitiam ab anima tua, lavasti conscientiam tuam, & bene ieiunas. LEO Papa in ser. de Ieiun. (ser. VI. de quadragesima incipit „ Semper quidem. “) Impleri enim debet ieiunium, non ciborum tantummodo parcitate, sed maxime privatione vitiorum. Nam cum ob hoc castigatio ista sumatur ut carnalium desideriorum fomites subtrahantur, nullum magis sectandum est conscientiae genus quam ut semper simus ab iniusta voluntate sobrii, & ab inhonesta actione ieiuni; quae devotio non secernit invalidos, quia etiam in languido corpore potest animae integritas reperiri. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xv. in oper. imperf.) Spiritaliter autem caput tuum Christus est. Sitientem pota, esurientem ciba; & sic oleo misericordiae unxisti caput tuum, idest Christum, qui clamat in Evangelio (infra xxv.) *Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.* GREGORIUS in hom. (XVI. super Evang.) Illud enim ieiunium Deus approbat quod ante oculos eius manus eleemosynarum lavat. Hoc (3) ergo quod tibi subtrahis, alteri largire, ut unde tua caro affligitur, inde egentis proximi caro reparetur. AUGUSTINUS de Serm. Dom. (Lib. II. cap. xx.) Vel caput recte accipimus rationem, quia in anima praeeminet, & cetera hominis membra regit. Ungere ergo caput ad laetitiam pertinet. Interius ergo gaudeat de ieiunio suo qui ieiunando se avertit a voluntate saeculi, ut sit subditus Christo. GLOSSA (ord. super illud, *Unge caput tuum.*) Ecce non omnia in novo testamento ad litteram accipiuntur. Ridiculum enim est in ieiunio oleo delibari; sed spiritu amoris eius, cuius passionibus debemus participare, nos macerando, mens debet inungi. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xv. in oper. imperf.) Proprie autem debet faciem quidem lavare, caput autem non lavare, sed ungere. Quamdiu enim sumus in corpore, conscientia nostra sordida est in peccatis. Caput autem nostrum Christus peccatum non fecit.

(o) CHRYSOSTOMUS in hom. (XXI.) Postquam vanae gloriae expulit aegritudinem, optime iam sermonem de contemptu divitiarum inducit. Nihil enim ita pecunias concupiscere facit, ut gloriae cupido: propter hoc namque famulorum greges, & auro opertos equos, & argenteas mensas expetunt homines, non ut utilitatem,

(1) *Al.* intentatio, *forte* intentio. (2) *Al.* proprius, *item* propriae. (3) *Al.* autem.

tem, aut voluptatem impleant, sed ut multis ostendantur; & hoc est quod dicit: *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra*. AUGUSTINUS de Serm. Dom. (Lib. II. cap. XXI.) Si enim eo corde quisque operetur aliquid ut terrenum commodum adipiscatur, quomodo erit cor mundum quod in terra volutatur. Sordescit enim aliquid cum inferiori miscetur naturæ, quamvis in suo genere non sordidetur: quia etiam de puro argento sordidatur aurum, si misceatur: ita & animus noster terrenorum cupiditate sordescit, quamvis terra in suo ordine munda sit. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xv. in oper. imperf. a medio.) Vel aliter. Quia supra Dominus nihil de eleemosyna, vel oratione, vel ieiunio docuerat, sed simulationem eorum compescuit tantum; nunc secundum tria prædicta, tres consequentias introducit doctrinæ, quarum prima pertinet ad eleemosynam, quæ est hæc: *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra*: ubi primo dat consilium ut eleemosyna fiat; ut sit ordo narrationis talis: *Cum facis eleemosynam, noli tuba canere ante te*: & postea subsequitur: *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra*: secundo ostendit quæ sit utilitas in eleemosyna facienda: tertio ut neque timor inopiæ accidentis impediat voluntatem eleemosynæ faciendæ. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXI. in Matth. super illud, *Nolite thesaurizare*.) Dicens autem, *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra*, subdit, *Ubi ærugo, & tinea demolitur*: ut demonstret thesauri qui est hic, nocumentum, & eius qui est in cælo, utilitatem, & a loco, & ab his quæ nocent; quasi dicat: Quid formidas ne pecuniæ consumantur, si eleemosynam dederis? Itaque da eleemosynam, & additionem accipient: etenim quæ in cælis sunt apponentur: quod si non dederis, pereunt. Et non dixit, Aliis derelinquis, quoniam hoc delectabile est hominibus. RABANUS ª (super eodem verbo.) Tria autem ponit, secundum tres diversitates divitiarum. Metalla ærugine, vestes tinea demoliuntur: sunt autem alia quæ neque æruginem, neque tineam timent, sicut lapides pretiosi; & ideo ponit generale detrimentum, scilicet fures, qui omnes divitias rapere possunt. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xv. in oper. imperf. a medio.) Alia littera habet: *Ubi tinea, & comestura exterminant*. Omnia enim bona mundi (1) triplex tollit interitus. Aut enim a semetipsis veterascunt, & tineant, sicut vestimenta; aut ab ipsis dominis luxuriose viventibus comeduntur; aut ab extraneis vel dolo, vel vi, vel calumniis, vel alio iniquo modo diripiuntur: qui omnes fures dicuntur quia per iniquitatem festinant aliena facere sua. Sed dices: Numquid omnes qui hæc habent, perdent ea? Interim quidem dicam, quia etsi non omnes perdunt, tamen multi perdunt. Vere autem & male servatas divitias, etsi non corporaliter, spiritaliter tamen perdidisti: quia non proficiunt tibi ad usum salutis. RABANUS. Allegorice autem ærugo significat superbiam, quæ decorem virtutum obfuscat. Tinea, quæ vestes latenter rodit, invidia est, quæ bonum studium lacerat, (2) & per hoc compactionem unitatis dissipat. Fures sunt hæretici, & dæmones, qui semper ad hoc sunt intenti ut spiritualibus spolient. HILARIUS (can. v. in Matth. parum a princip.) Ceterum laus cælestis æterna est, nec furto surrepenti subtrahenda, nec tinea, & rubigine invidiæ excidenda: & ideo sequitur: *Thesaurizate autem vobis thesauros in cælis, ubi neque ærugo, neque tinea demolitur, & ubi fures non effodiunt, neque furantur*. AUGUSTINUS de Ser. Dom. in monte (Lib. II. cap. XXI. parum a prin.) Cælum autem hoc loco non corporeum acceperim, quia omne corpus pro terra habendum est. Totum enim mundum debet contemnere qui sibi thesaurizat in illo cælo de quo dictum est (Psal. CXIII.) „ Cælum cæli Domino, " idest in firmamento spiritali. *Cælum enim, & terra transibunt*: infra XXIII. non autem in eo quod transit, collocare debemus thesaurum nostrum, sed in eo quod semper manet. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xv. in op. imperf. a med.) Quid ergo melius est, an (3) in terra reponere, ubi incertus est conservationis eventus, an in cælo, ubi est certa custodia? Quæ autem stultitia est illic relinquere unde exiturus es, & illuc non præmittere quo iturus es? Illic ergo substantiam tuam colloca ubi patriam habes. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXI. in Matth. ante med.) Quia tamen non omnis terrenus thesaurus ærugine, aut tinea destruitur,

(1) Al. tripliciter. (2) Al. per compactionem unitatis. (3) Al. super terram.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

ª Vel potius Anselmus parum Latina phrasi: nam hæc aliis verbis Rabanus habet.

tur, aut per fures aufertur; ideo aliud inducit dicens: *Ubi est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum*; ac si dicat: Etsi nihil priorum veniat, non parvam sustinebis iacturam inferioribus affixus, & eorum servus factus, & a cælestibus cadens, & nihil excelsorum cogitare potens. HIERONYMUS (super illud, *Ubi enim est thesaurus*.) Hoc autem non solum de pecunia, sed de cunctis possessionibus sentiendum est. Gulosi enim Deus venter est; lascivi thesanrus sunt lubrica, (1) amoris libido. Huic seruit unusquisque a quo vincitur. Ibi ergo habet cor, (2) ubi & rhesaurum. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xv. in oper. imperf.) Vel aliter. Ponit nunc qnæ sit utilitas in eleemosyna facienda. Qui enim collocat thesauros in terra, non habet quid speret in cælo. Ut quid ergo aspiciat in cælum, ubi nihil repositum habet? Unde dupliciter peccat: primo quia mala congregat; secundo quia cor habet in terra: & ex contrariis causis dupliciter bene facit qui thesaurizat in cælo.

(p) CHRYSOSTOMUS in homil. (xxi. ante medium.) Postquam fecit mentionem de intellectu in servitutem redacto & captivato, quia hoc non mulris facile cognoscibile erat, ad exteriorem doctrinam transponit dicens: *Lucerna corporis tui est oculus tuus*; ac si (3) dicat: Si non nosti quid est iactura intellectus, a corporalibus hoc disce: quod enim est oculus corpori, hoc est intellectus animæ. Sicut ergo oculis orbatis multum operationis reliquorum membrorum amittitur, lumine eis extincto; ita & mente corrupta, multis malis vita tua impletur. HIERONYMUS (super illud, *Si oculus tuus fuerit simplex*.) Hoc ergo totum rransferr ad sensum: quomodo enim corpus totum est in tenebris, si oculus non fuerit simplex; ita si anima principalem fulgorem suum perdiderit, universus sensus, vel sensualis pars animæ in caligine commorabitur: unde dicit: *Si ergo lumen quod in te est, tenebra sint, ipsa tenebra quanta erunt?* idest, si sensus, qui lumen est animæ, vitio caligatur, ipsa putas caligo qnibus tenebris obvolvetur? CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. xv. in ope. imperf. a med.) Videtur autem quod non de corporali oculo hic loquatur, nec de hoc corpore quod videtur deforis; alioquin dixisset, Si oculus tuus sanus fuerit, aur infirmus; nunc aurem (4) dicit, *Simplex, & nequam*. Si autem benignum oculum habet & infirmum, numquid corpus eius in lumine est? Aut si malignum & sanum, numquid corpus eius in tenebris est? HIERONYMUS (ibidem.) Sed solent lippientes lucernas videre numerosas; simplex autem oculus & purus simplicia intuetur & pura. CHRYSOSTOMUS super Matth. (ibidem.) Vel dicitur oculus non a foris, sed ab intus. Lucerna enim est mens, per quam anima videt Deum. Qui ergo cor habet ad Deum, illius oculus lucidus est; idest, illius mens munda est, non terrenis concupiscentiis sordidata. Tenebræ autem in nobis sunt sensus carnales, qui semper desiderant quæ sunt tenebrarum. Qui ergo habet oculum mundum, idest mentem spiritalem, corpus suum servar lucidum, idest sine peccato: etsi enim caro desiderat mala, virtute tamen divini rimoris repercutit eam. Qui autem habet oculum, idest mentem aur malignitate tenebrosam, aut concupiscentia turbulentam, tenebrosum possidet corpus: non enim resistit carni quando concupiscit perversa, quia non habet spem in cælo, quæ præstat nobis virtutem ut concupiscentiis resistamus. HILARIUS (can. v. in Matth. paulo post princ.) Vel aliter. De officio luminis oculi, lumen cordis expressit: quod si simplex, & lucidum manebit, claritatem æterni luminis corpori tribuet, & splendorem originis suæ corruptioni carnis infunder, scilicet in resurrectione; si autem obscurum peccatis, & voluntate erit nequam, vitiis mentis natura corporis subiacebit. AUGUSTINUS de Serm. Domini (Lib. II. cap. xxi. ante med.) Vel alirer. Oculum hic accipere debemus intentionem nostram; quæ si munda fuerit, & recta, omnia opera nostra, quæ secundum eam operamur, bona sunt: quæ quidem omnia totum corpus appellavit, quia & Apostolus membra nostra dicit quædam opera, ubi ait (Coloss. III.) „ Mortificate membra vestra, „ fornicationem, & immnnditiam. " Non ergo quid quisque faciat, sed qno animo faciat considerandum est. Hoc est enim lumen in nobis, quia hoc nobis manifestum est bono animo nos facere quod facimus. „ Omne enim quod manifestatur, lumen „ est. " (Eph. v.) Ipsa vero facta, quæ ad hominum societatem procedunt, incertum nobis habent exitum; & ideo tenebras eas vocavit: non enim novi cum pecuniam porrigo indigenti, quid sit inde facturus. Si ergo ipsa cordis intentio, quæ ribi nota est, sordidatur appetitu temporalium rerum,

(1) Al. amatoris. (2) Al. ubi est thesaurus. (3) Al. dixerit. (4) Al. subdit.

rum, magis ipsum factum, cuius incertus est exitus, sordidum erit: quia etsi bene alicui proveniat, quod tu non recta intentione facis, quomodo tu feceris, imputabitur tibi, non quomodo illi provenerit. Si autem simplici intentione, idest fine caritatis, opera nostra fiant, tunc munda sunt, & placent in conspectu Dei. AUGUSTINUS contra Mendac. (cap. VII.) Sed ea quæ constat esse peccata, nulla velut bona intentione facienda sunt: ea quippe opera hominum si causas habuerint bonas, vel malas, nunc sunt bona, nunc mala, quæ non sunt per seipsa peccata: sicut victum præbere pauperibus bonum est, si fiat misericordiæ causa; malum autem, si fiat causa iactantiæ. Cum vero opera ipsa peccata sunt, ut furta, stupra, & huiusmodi; quis dicat causis bonis esse facienda, vel peccata non esse? Quis dicat: Furemur divitibus, ut habeamus quid demus pauperibus? GREGORIUS XXVIII. Moral. (cap. XIII. in antiquis, in novis exemp. VI.) Vel aliter. *Si lumen quod in te est*; idest, si hoc quod nos bene agere cœpimus, ex mala intentione offuscamus; ipsa quæ mala esse non ignoramus, etiam cum facimus, *quanta tenebra erunt*? REMIGIUS. Vel aliter. Fides lucernæ assimilatur, quia per eam gressus interioris hominis, idest actio, illuminatur, ne offendat, secundum illud Psal. CXVIII. „ Lucerna pedibus meis verbum „ tuum: " quæ si fuerit munda & simplex, totum corpus lucidum erit; si vero sordida, totum corpus erit tenebrosum. Vel aliter. Per lucernam intelligitur rector Ecclesiæ, qui bene oculus dicitur, quia salutaria plebi subiectæ providere debet, quæ per corpus intelligitur. Si ergo rector Ecclesiæ erraverit, quanto magis errabit populus ei subiectus?

(q) CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. XVI. in ope. imperf. in prin.) Superius dixerat Dominus, quod qui habet mentem spiritalem, ille potest corpus suum servare sine peccato; qui autem non habet, non potest; cuius rationem subiungit, dicens: *Nemo potest duobus dominis servire*. GLOSSA a. Vel aliter. Quia dictum est supra, quod propter intentionem temporalium, bona mala fiunt: unde posset aliquis dicere: Ego faciam bona & propter temporalia, & propter cælestia. Contra quod Dominus ait: *Nemo potest duobus dominis servire*. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXII.) Vel aliter. In anterioribus, avaritiæ compressit tyrannidem per multa & magna; sed adhuc alia apponit ampliora. Non enim in hoc solum nobis nocent divitiæ quod latrones adversus nos armant, & quod intellectum obtenebrant, sed etiam a servitute Dei nos expellunt. Et hoc probat a communibus conceptionibus, dicens: *Nemo potest duobus dominis servire*: duos autem dicit qui contraria iniungunt: concordia enim multos unum facit: quod ostenditur per hoc quod subdit: *Aut enim unum odio habebit*. Ideo autem duo ponit, ut monstret facilem esse transmutationem ad melius. Si enim dicas: Servus factus sum pecuniarum, amando scilicet eas, monstrat quod possibile est ad aliud venire, scilicet non sustinendo servitutem, sed contemnendo. GLOSSA. Vel duo tangere videtur servientium genera. Quidam enim serviunt liberaliter ex amore, quidam serviliter ex timore. Si ergo aliquis ex amore serviat uni contrariorum dominorum, necesse est ut alterum odio habeat; si vero ex timore serviat, necesse est ut dum unum sustinet, alterum contemnat. Res autem terrena, vel Deus, si in corde hominis dominetur, ad contraria ex utroque trahitur homo: nam Deus trahit ad superiora sibi servientem, res vero terrena ad inferiora: & ideo quasi concludens subdit: *Non potestis Deo servire, & mammonæ*. HIERONYMUS (super illud, *Non potestis servire Deo, & mammonæ*.) Mammona sermone Syriaco divitiæ nuncupantur. Audiat ergo hoc avarus, qui censetur vocabulo christiano, non posse se simul divitiis, Christoque servire. Et tamen non dixit, Qui habet divitias; sed, Qui servit divitiis. Qui enim divitiarum servus est, divitias custodit ut servus; qui autem servitutis excussit iugum, distribuit eas ut dominus. GLOSSA. Per mammonam etiam intelligitur diabolus, qui præest divitiis, non quod possit eas dare, nisi quando Deus permittit, sed quia per eas homines fallit. AUGUSTINUS de Sermone Domini in mon. (Lib. II. cap. XXII.) Qui enim servit mammonæ, idest divitiis, illi utique servit (1) qui rebus istis terrenis merito suæ perversitatis præpositus, princeps huius sæculi a Do-

(1) *Al.* quibus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Insinuat Anselmus, ut supra, non autem Glossa qualis nunc extat.

a Domino dicitur. Vel aliter. Qui sint duo domini, ostendit cum dicitur: *Non potestis Deo servire, & mammona*, scilicet Deo, & diabolo. *Aut* ergo *hunc odio habebit* homo, *& alterum diliget*, idest Deum; *aut alterum patietur, & alterum contemnet*. Patitur enim durum dominum quisquis servit mammonæ: sua enim cupiditate implicatus subditur diabolo, & non eum diligit. Sicut qui ancillæ alienæ coniunctus est, propter concupiscentiam, duram patitur servitutem; etsi non diligit eum cuius ancillam diligit. Dixit autem, *Alterum contemnet*, non *Odio habebit*: nullus enim vera conscientia Deum potest odisse. Contemnit autem, idest non timet, eum, cum quasi de eius bonitate securus est.

(r) AUGUSTINUS de Ser. Domini in mon. (Lib. II. cap. XXII.) Quia superius docuerat Dominus, quod quisquis vult diligere Deum, & cavere ne offendat, non se arbitretur duobus dominis posse servire; ne forte quamvis iam superflua non quærantur, propter ipsa tamen necessaria cor duplicetur, & ad ea deflectenda torqueatur intentio; subiungit dicens: *Ideo dico vobis: Ne soliciti sitis animæ vestræ quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini*. CHRYSOSTOMUS in homil. (XXII.) Non hoc dicit, quod anima cibo indigeat, incorporea est enim; sed secundum communem locutus est consuetudinem: aliter enim non potest morari in corpore, nisi eo cibato. AUGUSTINUS (Lib. II. de Ser. Domini in monte cap. XXII.) Vel animam in hoc loco pro animali vita positam noverimus. HIERONYMUS. In nonnullis codicibus additum est, *Neque quid bibatis*. Ergo quod omnibus natura tribuit & iumentis, & bestiis, hominibusque commune est, huius cura (1) non penitus liberamur; (2) sed præcipitur nobis ne soliciti simus quid manducemus: quia in sudore vultus præparamus nobis panem: labor exercendus est, sollicitudo tollenda. (3) Quod autem hic dicitur, *Ne soliciti sitis*, de carnali cibo, & vestimento accipiamus: ceterum de spiritalibus cibis, & vestimentis spiritus debemus esse soliciti. AUGUSTINUS de Hær. (cap. LVII.) Dicuntur autem Euchitæ quidam hæretici, opinantes, monacho non licere sustentandæ vitæ suæ causa, aliquid operari, atque ita seipsos profiteri ut omnino ab operibus vacent. AUGUSTINUS de Opere Monach. (cap. I.) Inquiunt enim: Non de hoc opere corporali, in quo vel agricolæ, vel opifices laborant, præcepit Apostolus cum dixit (II. Thess. III.) „Qui „non vult operari, non manducet." Neque enim Evangelio potuit esse contrarius, ubi ait Dominus: *Ideo dico vobis: Ne soliciti sitis*. In verbo ergo Apostoli prædicto spiritalia opera debemus accipere, de quibus alibi dicitur (I. Corinth. III.) „Ego planta„vi, Apollo rigavit." Et ita se arbitrantur apostolicæ, & evangelicæ obtemperare sententiæ, cum Evangelium credunt de non curanda corporali vitæ huius indigentia præcepisse, & Apostolum (4) de opere, & cibo spiritali dixisse (loc. cit.) „Qui non „vult operari, non manducet." Prius ergo demonstremus Apostolum opera corporalia servos Dei operari voluisse. Præmiserat enim dicens: „Ipsi scitis quomodo o„porteat nos imitari, quia non inquieti „fuimus inter vos, neque panem ab aliquo „gratis manducavimus; sed in labore & „fatigatione die ac nocte laborantes, ne „quem vestrum gravaremus: non quia non „habuimus potestatem, sed ut nosipsos for„mam daremus vobis, qua nos imitaremi„ni. Nam & cum essemus apud vos, hoc de„nuntiabamus vobis, quoniam si quis non „vult operari, non manducet." Quid ad hoc dici potest, quando exemplo suo docuit quid præceperit, scilicet corporaliter operando? Nam quod corporaliter operaretur, ostenditur in Actibus cap. XVIII. ubi dicitur, quod mansit cum Aquila, & uxore eius Priscilla, opus faciens apud illos: erant enim tabernaculorum artifices. (Cap. III.) Et tamen Apostolo tamquam prædicatori Evangelii, militi Christi, plantatori vineæ, pastori gregis constituerat Dominus ut de Evangelio viveret; qui tamen stipendium sibi debitum non exegit, ut se formam daret eis qui exigere indebita cupiebant. Audiant ergo qui non habent hanc potestatem quam ille habebat, ut tantummodo spiritaliter operantes manducent panem a corporali labore gratuitum. (Cap. XXI.) Si autem Evangelistæ sunt, si ministri altaris, si dispensatores sacramentorum, habent hanc potestatem. Si saltem habebant aliquid in sæculo, quo facile sine opificio sustentarent hanc vitam, quod conversi ad Deum indigentibus dispartiti sunt; & credenda est eorum infirmitas, & ferenda. Nec attendendum in quo loco hoc quod habebant impenderint, cum omnium Christiano-

(1) *Al. deest* non. (2) *Al. omittitur integra sequens sententia*. (3) *Al.* quod autem hic dicitur, de corporali cibo &c. (4) *Al. omittitur* de opere.

norum sit una respublica. (Cap. XXII.) Sed qui veniunt ad professionem servitutis Dei ex vita rustica, & ex opificum exercitio, & plebeio labore, si quo minus operentur, excusari non possunt. Nullo enim modo decet ut in ea vita ubi senatores fiunt laboriosi, ibi fiant opifices otiosi; & quo veniunt relictis deliciis suis qui fuerunt prædiorum domini, ibi sint rustici delicati. At cum Dominus ait, *Nolite soliciti esse*, non hoc dicit ut ista non procurent, quantum necessitatis est, unde honeste poterunt; sed ut ista non intueantur, & propter ista faciant quicquid in Evangelii prædicatione facere iubentur: eam namque intentionem paulo superius oculum vocaverat. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXII. in Matth.) Vel potest aliter continuari: cum enim docuisset Dominus pecuniam despicere, ne aliqui dicerent, Qualiter poterimus vivere, si omnia proiecerimus? subiungit dicens: *Ideoque dico vobis: Ne soliciti sitis animæ vestræ*. GLOSSA (interlin.) Idest, cura temporali ne retrahamini ab æternis. HIERONYMUS. Præcipitur ergo nobis ne soliciti simus quid comedamus, quia in sudore vultus præparamus nobis (1) panem. Ergo labor exercendus est, solicitudo tollenda. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XVI. in op. imperf.) Non enim solicitudinibus spiritalibus, sed laboribus corporalibus (2) acquirendus est panis, qui laborantibus pro præmio diligentiæ, Deo præstante, abundat, & negligentibus pro pœna, Deo faciente, subducitur. Confirmat autem spem nostram Dominus; & primo de maiori ad minus descendit, dicens: *Nonne anima plus est quam esca, & corpus plus quam vestimentum?* HIERONYMUS. Qui maiora præstitit, utique & minora præstabit. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XVI. in ope. imperf.) Nisi enim voluisset conservari quod erat, non creasset: quod autem sic creavit ut per escam servetur, necesse est ut det ei escam quamdiu vult esse quod fecit. HILARIUS (can. V. in Matth. ante medium.) Vel aliter. Quia corruptus circa futurorum curam, infidelium sensus est, calumniantium quæ in resurrectione corporum species sit futura, quæ in substantia æternitatis alimonia; ideo subsequenter dicitur: *Nonne anima plus est quam esca?* Non enim patitur spem nostram futuri in resurrectione cibi, & potus, & vestitus solicitudine demorari, ne tanto pretiosiora reddenti, (3) corpus scilicet, atque animam, contumelia in non efficiendis levioribus inferatur.

(f) CHRYSOSTOMUS (hom. XVI. super Matth. in op. imperf.) Postquam confirmavit spem nostram de maiore ad minus descendens, deinde confirmat de minori ad maius ascendens, cum dicit: *Respicite volatilia cæli, quia non serunt, neque metunt*. AUGUSTINUS de opere Monachorum (cap. XXIII.) Quidam se dicunt propterea operari non debere, quia nec volucres cæli seminant, neque metunt. Cur ergo non attendunt quod sequitur: *Neque congregant in horrea*? Cur ergo isti manus otiosas, & plena repositoria volunt habere? Cur denique molunt, & coquunt? Hæc enim aves non faciunt. Aut si reperiunt quibus hoc persuadeant, ut eis per singulos dies escas afferant præparatas; saltem sibi de fontibus aquam afferunt, & reponunt, quod volatilia non faciunt. Sed si nec aqua sibi vasa coguntur implere, etiam illos qui tunc erant Hierosolymæ novo gradu iustitiæ supergressi sunt, qui demisso sibi (4) ex gratia frumento panem fecerunt, aut facere curaverunt; quod aves non faciunt. Non possunt autem ista servare, ut scilicet nihil in crastinum reponant, qui se per multos dies a conspectu hominum separatos, & nulli ad se præbentes accessum, includunt seipsos, viventes in magna intentione orationum. An forte quo sunt sanctiores, eo sunt volucribus dissimiliores? Quod ergo dicit de volatilibus cæli, ad hoc dicit, ne quisquam putet Deum servorum suorum necessaria non curare, cum eius providentia usque ad ista gubernanda perveniat. Neque enim non ipse pascit eos qui manibus operantur, neque etiam quia Deus dixit (Psal. XLIX.) „ Invoca me in die tribulationis, & eruam „ te: " non debuit fugere Apostolus, sed expectare ut comprehenderetur, & eum Deus, sicut tres pueros, de mediis ignibus liberaret. Sicut enim qui fugientibus sanctis huiusmodi quæstionem obiiceret, responderent, non se oportuisse tentare Deum, sed tunc talia Deum, si vellet, esse facturum, ut eos liberaret, sicut Danielem a leonibus, & Petrum a vinculis, cum ipsi quid facerent, non haberent; cum vero eis fugam in potestatem dedisset, etiam si liberarentur per illam, non nisi ab ipso liberari: sic servis Dei valentibus manibus suis victum transigere, si ex Evangelio move-

(1) *Al.* pœnam. (2) *Al.* accipiendus. (3) *Al.* ne redempti in corpus, atque animam contumelia &c.
(4) *P. Nicolai habet* ex Græcia.

verit quæstionem de volatilibus cæli, quæ non seminant, neque metunt, facile respondebunt: Si nos per aliquam infirmitatem, vel occupationem non possumus operari, ille nos pascet sicut aves, quæ nihil operantur. Cum autem possumus, non debemus tentare Deum, quia hæc quæ possumus, eius munere possumus; & cum hic vivimus, illo largiente vivimus qui largitus est ut possimus; & ille nos pascit a quo aves pascuntur, sicut dicitur: *Et Pater vester cælestis pascit illa. Nonne vos magis pluris estis?* AUGUSTINUS de Serm. Dom. in monte (Lib. II. cap. XXII. in fin.) Idest carius vos valetis, quia rationale animal, sicut est homo, sublimius ordinatur in rerum natura quam irrationalia, sicut sunt aves. AUGUSTINUS XI. de Civit. Dei (cap. XVI.) Plerumque tamen carius comparatur equus quam servus, & gemma quam famula, non ratione considerantis, sed necessitate indigentis, seu voluptate cupientis. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XVI. in op. imperf.) Omnia enim animalia Deus propter hominem fecit, hominem autem propter se: quanto ergo pretiosior est hominis creatio, tanto maior est Dei solicitudo de ipso. Si ergo aves non laborantes inveniunt escas, homo non inveniet, cui Deus dedit & operandi scientiam, & fructificandi spem? HIERONYMUS (super illud, *Respicite volatilia cæli*.) Sunt autem quidam qui dum volunt terminos patrum excedere, & ad alta volitare, in ima merguntur. Volatilia cæli Angelos esse volunt, ceterasque in Dei ministerio fortitudines, quæ absque sui cura, (1) Dei alantur providentia. Si hoc itaque est, ut intelligi volunt, quomodo sequitur dictum ad homines: *Nonne vos magis pluris estis illis?* Simpliciter ergo (2) accipiendum, quod si volatilia absque cura, & ærumnis, Dei aluntur providentia, quæ hodie sunt, & cras non erunt; quanto magis homines, quibus æternitas repromittitur? HILARIUS (can. V. in Matth. cir. med.) Potest autem dici, quod sub nomine volucrum, exemplo nos immundorum spirituum hortatur, quibus sine aliquo negotio quærendi, & congregandi, vivendi tamen tribuitur de æterni consilii potestate substantia; atque ut ad immundos illud spiritus referatur, opportune adiecit: *Nonne vos magis pluris estis illis?* de comparationis præstantia differentiam nequitiæ, & sanctitatis ostendens. GLOSSA. Non solum autem exemplo avium, sed experimento docet, quod ad hoc quod sumus, & vivimus, nostra cura non sufficit, sed divina providentia operatur, dicens: *Quis autem vestrum cogitans potest adiicere ad staturam suam cubitum unum?* CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XVI. in op. imp. a medio.) Deus enim est qui per singulos dies incrementa corporis tui facit, te non intelligente. Si ergo in teipso quotidie Dei providentia operatur, quomodo in necessariis tuis cessabit? Si autem vos cogitando modicam partem corpori vestro addere non potestis, quomodo cogitando salvandi estis in toto? AUGUSTINUS de Serm. Domini in monte (Lib. II. cap. XXIII. cir. prin.) Vel potest referri ad sequentia; ac si diceret, non esse cura nostra factum ut ad hanc staturam veniret corpus nostrum: ex hoc intelligi potest quod si velletis adiicere unum cubitum, non possetis. Illi ergo tegendi corporis curam relinquite cuius cura factum est ut esset tantæ staturæ. HILARIUS (can. V. in Matth. circa med.) Vel aliter. Sicut fidem vitalis substantiæ nostræ de documento spirituum firmavit, ita opinionem futuri habitus, iudicio communis intelligentiæ dereliquit. Cum enim universorum corporum quæ vitam hauserunt, diversitatem in unum perfectum virum sit excitaturus, solusque potens sit (3) ad uniuscuiusque proceritatem cubitum unum, & alterum, tertiumve præstare; de vestitu, idest de specie corporum, cum eius contumelia ambigimus qui, ut æqualem omnem (4) hominem efficiat, tantum mensuræ est humanis corporibus additurus. AUGUSTINUS ult. de Civit. Dei (cap. XV. in prin.) Sed si Christus in ea mensura corporis in qua mortuus est, resurrexit, nefas est dicere, cum resurrectionis omnium tempus venerit, accessuram corpori eius eam magnitudinem quam non habuit, quando in ea discipulis, in qua notus erat, apparuit, ut longissimis fieri possit æqualis. Si autem dixerimus ad dominici corporis modum, etiam minorum maiorumque corpora redigenda, peribit de multorum corporibus perplurimum, cum ipse nec capillum periturum esse promiserit. Restat ergo ut quisque recipiat suam mensuram, quam vel habuit in iuventute, si senex est mortuus, vel fuerat habiturus, si est ante defunctus. Et ideo non est dictum ab Apostolo, In mensuram staturæ, sed „In „mensuram ætatis plenitudinis Christi:“ Ephes. IV. quia resurgent corpora mortuorum in iuvenili ætate, & robore, ad quam

(1) *Al.* Dei sui. (2) *Al.* accipiunt. (3) *Al. emittitur* ad. (4) *Al. deest* hominem.

quam Christum pervenisse cognovimus. (t) CHRYSOSTOMUS in hom. (xxiii.) Postquam monstravit quod non oportet nos pro cibo esse soliciros, ad id quod levius est pertransit: neque enim ita necessarium est indumentum sicut cibus: unde dicit: *Et de vestimentis quid soliciti estis?* Non autem hic utitur exemplo volucrum, ut induceret pavonem, & cygnum, a quibus erat similia exempla accipere; sed utitur exemplo liliorum, dicens: *Considerate lilia agri*. Vult ex duobus monstrare superabundantiam, scilicet a munificentia pulchritudinis, & a (1) vilitate participantium tali decore. AUGUSTINUS de Ser. Dom. in monte (Lib. II. cap. xxiii.) Ipsa autem documenta non sic allegorice discurienda sunt ut quæramus quid significent aves cæli, aut lilia agri: posita sunt enim ut de rebus minoribus maiora persuadeantur. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xvi. in oper. imperf.) Lilia enim statuto tempore formantur in frondibus, vestiuntur candore, implentur odoribus; & quod terra radici non dederat, Deus invisibili operatione largitur. In omnibus autem eadem plenitudo servatur, ut non ab eventu facta putentur, sed Dei providentia intelligantur esse disposita. Dicendo autem, *Non laborant*, viros confortat; dicendo vero, *Neque nent*, mulieres. CHRYSOSTOMUS in hom. (xxiii. in Matth. parum a princ.) Hæc autem dicens, non opus prohibuit, sed solicitudinem, sicut & supra cum de seminatione loqueretur. a Et ut magis Dei providentiam in ipsis commendet, quæ omnem superat humanam industriam, subdit: *Dico autem vobis, quoniam neque Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut unum ex istis*. HIERONYMUS (super illud, *Considerate lilia agri*.) Revera enim quod sericum, quæ Regum purpura, quæ pictura textricum potest floribus comparari? Quid ita rubet ut rosa? Quid ita candet ut lilium? Violæ vero purpuram nullo superari murice, oculorum magis quam sermonis iudicium est. CHRYSOSTOMUS in hom. (xxiii. in Matth. paulo a prin.) Quantum enim veritatis ad mendacium, tantum vestimentorum, & florum differentia est. Si ergo Salomon a floribus superatus est, qui omnibus Regibus fuit præclarior; (2) quando tu vestimentis poteris vincere florum decorem? Est autem Salomon superatus a florum decore non semel tantum, neque bis, sed per totum tempus sui regni; & hoc est quod dicit: *In omni gloria sua*: quia nec in uno die ita decoratus est ut flores. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xvi. in opere imperf.) Vel hoc dicit, quia Salomon etsi non laborabat (3) quid vestiretur, tamen iubebat. Ubi autem iussio, illic & ministrantium offensa, & iubentis ira frequenter invenitur. Hæc autem quando nesciunt, sic ornantur. HILARIUS (can. v. a medio.) Vel lilia intelligenda sunt Angelorum cælestium claritates, quibus a Deo gloriæ candor (4) indultus est. *Non laborant* autem, *neque nent*, quia virtutes Angelorum ex ea quam adeptæ sunt originis suæ sorte, ut sint semper accipiunt; & cum in resurrectione similes homines Angelis erunt, spe rare cælestis gloriæ voluit operimentum, exemplo angelicæ claritatis. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xvi. in op. imper.) Si autem floribus terrenis sic occurrit Deus, qui nati sunt ut tantummodo videantur, & pereant; homines negliget, quos sic creavit ut non pro tempore videantur, sed ut perpetuo sint? Et hoc est quod dicit: *Si autem fœnum agri, quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit; quanto magis vos modicæ fidei?* HIERONYMUS (super illud, *Nolite soliciti esse*.) Cras autem in Scripturis futurum tempus intelligitur, dicente Iacob Gen. xxx. „ Exaudiet me cras iustitia mea. " GLOSSA (ord. super illud, *In clibanum mittitur*.) Alii libri habent, *In ignem*, vel *in acervum*, qui habet speciem clibani. CHRYSOSTOMUS in hom. (xxiii. super Matth. circa prin.) Non autem lilia iam ea vocat, sed fœnum agri, ut eorum (5) vilitatem ostendat. Sed & aliam vilitatem apponit dicens, *Quæ hodie sunt*: & non dixit, Cras non erunt, sed quod est multo deficientius, *Quod in clibanum mittitur*. Quod autem dicit, *Quanto magis vos*, occulte insinuatur humani generis honor; ac si diceret: Vos quibus animam dedit, corpus plasmavit, Prophetas misit, & unigenitum Filium tradidit. GLOSSA. Dicit autem, *Mo-*

(1) *Al.* utilitate. (2) *Al.* quanto. (3) *Al. deest* quid vestiretur. (4) *Al.* indutus. (5) *Al.* utilitatem: *sic etiam infra*.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a CHRYSOSTOMUS super Matth. in opere imperfecto, ut supra.

Modica fidei, quia modica fides est quæ nec de minimis certa est. HILARIUS (can. v. in Mat.a med.) Vel sub feni nomine gentes nuncupantur. Si igitur gentibus idcirco tantum indulgetur æternitas corporalis ut mox igni iudicii destinentur; quam profanum est sanctos de gloria æternitatis ambigere, cum iniquis æternitatis opus præstetur ad pœnam? REMIGIUS. Spiritaliter autem per volatilia sancti viri designantur, qui ex aqua sacri baptismatis renascuntur, & devotione terrena despiciunt, & cælestia petunt; quibus pluris dicuntur esse Apostoli, quia principes sunt omnium sanctorum. Per lilia etiam sancti viri intelliguntur, qui absque labore legalium cæremoniarum, sola fide Deo placuerunt: de quibus dicitur Cant. II. „ Dilectus meus „ mihi, qui pascitur inter lilia. „ Sancta etiam Ecclesia per lilium intelligitur, propter candorem fidei, & odorem bonæ conversationis; de qua dicitur ibid. „ Sicut lilium „ inter spinas. " Per fenum designantur infideles; de quibus dicitur Esa. IX. „ Aruit „ fenum, & flos eius cecidit. " Per clibanum æterna damnatio: ut sit sensus: Si Deus infidelibus tribuit bona temporalia, quanto magis tribuet vobis æterna?

(u) GLOSSA *a*. Postquam sigillatim de victu, & vestitu solicitudinem excluserat, argumento ab inferioribus sumpto, hic consequenter utrumque excludit, dicens: *Nolite ergo soliciti esse dicentes: Quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur?* REMIGIUS. Ideo autem hoc Dominus repetivit, ut ostenderet hanc rem esse pernecessariam, & ut arctius eam in cordibus nostris inculcaret. RABANUS (super illud, *Nolite soliciti esse*.) Notandum vero, quod non ait: Nolite quærere, aut soliciti esse de cibo, aut potu, aut indumento; sed: *Quid manducetis aut quid bibatis, aut quid vestiamini*: ubi mihi videntur argui qui sumpto victu, vel vestimento communi, lautiora cibi, vel austeriora his cum quibus vitam ducunt, alimenta, vel indumenta requirunt. GLOSSA *b*. Est etiam alia solicitudo superflua ex vitio hominum, quando fructus, & pecuniam plusquam necesse est reservant, & dimissis spiritalibus, illis intenti sunt, quasi de bonitate Dei desperantes; & hoc prohibetur: unde subditur: *Hæc enim omnia gentes requirunt*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XVI. op.imper.) Quia in rebus humanis fortunam credunt esse, non providentiam, neque iudicio Dei vitas suas gubernari existimant, sed incerto duci eventu; (1) ideo merito timent, & desperant, quasi qui neminem habent gubernantem. Qui autem credit se Dei iudicio gubernari, eicam quidem suam in manu Dei committit: unde sequitur: *Scit enim Pater vester quia his omnibus indigetis*. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXIII.) Non autem dixit, Scit Deus; sed *Scit Pater vester*, ut eos in maiorem spem ducat: si enim pater est, non poterit despicere filios, cum nec homines patres hoc sustineant. Dicit autem: *Quoniam his omnibus indigetis*: ut magis solicitudinem (2) abiiciatis, quia necessaria sunt. (3) Qualiter enim est pater qui sustinet etiam necessaria filiis non dare? Si autem essent superflua, non ita oporteret confidere. AUGUSTINUS XV. de Trin. (cap. XIII.) Non autem ista ex aliquo tempore cognovit Deus, sed futura omnia temporalia, atque in eis etiam quid, & quando ab illo petituri eramus, sine initio ante præscivit. AUGUSTINUS XII. de Civitate Dei (cap. XVIII.) Quod autem dicunt quidam, hæc Dei scientia non posse comprehendi, quia infinita sunt; restat eis dicere, quod non omnes numeros Deus noverit, quos infinitos esse certissimum est. Infinitas autem numeri non est incomprehensibilis ei cuius intelligentiæ non est numerus. Quapropter, si quicquid scientia comprehenditur, scientis comprehensione finitur, profecto omnis infinitas quodam ineffabili modo Deo finita est, quia eius scientiæ incomprehensibilis non est. GREGORIUS NISSENUS *c* Lib. de Homine (seu de Provid. cap. I. IV, VI. VII.) Quoniam autem (4) est providentia, per huiusmodi signa demonstratur; per-

(1) Al. & ideo. (2) Al. abiicias. (3) Al. qualis. (4) Al. eis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Sic tantum Glossa: *Plenius inculcat, & revolvit quod a principio sermonis docuit, ut sine solicitudine vivamus*: tum subiungit proxime quod paulo post ex Rabano ponitur. *b* Insinuat Anselmus paulo aliter, sed nihil tale Glossa modo; quam sæpe pro Anselmo citatam habes in hoc opere universo. *c* Immo potius Nemesius *de Natura hominis* partim cap. XLII. quod inscribitur *de Providentia*, quoad priorem appendicem, partim cap. XLIV. quod inscribitur *Quarum rerum sit providentia*, quoad posteriorem, ut videre est Tom. II. Biblioth. Græc. PP. nunc enim nihil tale apud Gregorium Nissenum, qui antea pro Nemesio citabatur; etsi alia exemplaria citant eum ad marginem huius Operis *de Provid.* cap. VI.

permanentia enim universorum, & maxime eorum quæ sunt in generatione, & corruptione, & positio, & ordo eorum quæ sunt, semper (1) custoditur secundum eumdem modum: qualiter (2) utique perficeretur nullo providente? Sed quidam dicunt, Deo curam esse existentium permanentiæ in universali, & huius solius providentiam habere; singularia vero fieri ut contingit. Tres autem causas solas utique quis dicet non fiendi providentiam singularium: aut enim hoc quod est ignorare Deum quoniam bonum est particularium diligentiam habere; aut non velle; aut non posse. Sed ignorantia omnino aliena est a beata substantia: qualiter enim latebit Deum quod nec homo sapiens ignorabit, quod singularibus destructis, universalia destruentur? Nihil autem prohibet omnia individua perire, nulla procurante potentia. Si autem non vult, propter duas fit causas; aut propter pigritiam, aut propter indecentiam. Pigritia autem a duobus generatur: aut enim voluptate aliqua attracti pigritamur, aut propter timorem desistimus; quorum neutrum fas est cogitare de Deo. Si autem dicant non decere Deum, indignum enim esse tantæ beatitudinis parvis condescendere; qualiter non inconveniens est artificem quidem procurantem universalia, nihil particularium, neque parvissimum derelinquere sine procuratione, scientem quod ad totum proficit pars, conditorem vero Deum artificibus enuntiare indoctiorem? Si autem (3) non potest, imbecillis est Deus, & impotens benefacere. Si vero incomprehensibilis nobis est singularium providentiæ ratio, non propterea oportet dicere quia non est providentia: ita enim dicerent, quia numerum hominum ignoramus, neque homines esse. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XVI. in opere imperf.) Sic ergo qui credit se Dei iudicio gubernari, escam suam in manu Dei committat: cogitet autem de bono, & malo; de quo nisi solicitus fuerit, neque malum fugiet, neque bonum apprehendet. Et ideo subditur: *Quærite autem primum regnum Dei, & iustitiam eius*. Regnum Dei est retributio bonorum operum; iustitia autem eius, via pietatis, per quam itur ad regnum. Si ergo cogites qualis erit gloria sanctorum, necesse est ut aut propter timorem pœnæ recedas a malo, aut propter desiderium gloriæ festines ad bonum. Et si cogitaveris quæ sit Dei iustitia, quid scilicet odit Deus, & quid amat, iustitia ipsa ostendit tibi vias suas, quæ amantes se sequitur. Non autem daturi sumus rationem, si pauperes sumus, aut divites, sed si bene, vel male egerimus; quod est in nostro arbitrio. GLOSSA (interlin.) Vel dicit, *Iustitiam eius*; quasi dicat, ut per eum, non per vos iusti sitis. CHRYSOSTOMUS super Matth. (ibidem.) Terra autem etiam propter peccata hominum maledicitur, ut non germinet, secundum illud Gen. III. „Maledicta terra in opere tuo:“ benedicitur autem cum bona fecerimus. Quære ergo iustitiam, & non deerit tibi panis: unde sequitur: *Et hæc omnia adiicientur vobis*. AUGUSTINUS de Sermone Domini in monte (Lib. II. cap. XXIV.) Scilicet temporalia, quæ manifeste hic ostendit non esse talia bona nostra, propter quæ bene facere debeamus; sed tamen necessaria esse. Regnum vero Dei, & iustitia eius bonum nostrum est, ubi finis constituendus est. Sed quia in hac vita militamus, ut ad illud regnum pervenire possimus, quæ vita sine his necessariis agi non potest; *apponentur*, inquit, *hæc vobis*. Cum autem dixit illud *primum*, significavit quia hoc posterius quærendum est non tempore, sed dignitate; illud tamquam bonum nostrum, hoc tamquam necessarium (4) est. Neque enim (verbi gratia) debemus evangelizare ut manducemus, quia sic vilius haberemus Evangelium quam cibum; sed ideo (5) manducare ut evangelizemus. Quærentibus autem primum regnum Dei, & iustitiam eius, idest hoc præponentibus ceteris rebus, ut hoc propter cetera quæramus, non debet subesse solicitudo, ne necessaria desint: & ideo ait: *Hæc omnia adiicientur vobis*, idest (6) consequenter, sine ullo vestro impedimento: ne cum ista quæritis, illinc avertamini, aut duos fines constituatis. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXIII. in Matth.) Et non dixit, Dabuntur, sed *Apponentur*, ut discas quia præsentia nihil sunt ad magnitudinem futurorum. AUGUSTINUS de Serm. Domini in monte (Lib. II. cap. XXIV.) Cum autem legimus, in fame, & siti Apostolum laborasse, non existimemus hic Domini promissa titubasse; quandoquidem ista sint adiutoria. Medicus iste, cui nos totos commisimus, novit quando apponat, & quando detrahat, sicut nobis iudicat expedire. Si enim nobis aliquando defuerint (quod plerumque propter (7) no-

(1) *Al.* custoditurus. (2) *Al. deest* utique. (3) *Al. omittitur* non. (4) *P. Nicolai habet* nostrum. (5) *Al.* manducemus. (6) *Al.* convenienter. (7) *Al.* testatorem exercitationem.

nostram exercitationem Deus finit) non debilitat propositum nostrum, sed examinatum confirmat.

(x) Glossa a. Prohibuerat sollicitudinem præsentium rerum, modo prohibet sollicitudinem futurorum (1) vanam ex vitio hominum provenientem, cum dicit: *Nolite ergo soliciti esse in crastinum*. Hieronymus (in fine quasi Com. in vi. cap. Matth.) Cras in Scripturis futurum tempus intelligitur, dicente Iacob Gen. xxxv. „ Exaudiet me cras iustitia mea: “ & in Samuelis phantasmate pythonissa loquitur ad Saulem (II. Reg. xxviii.) „ Cras eris „ mecum. “ De præsentibus ergo concessit debere esse solicitos qui futura prohibet cogitare. Sufficit enim nobis præsentis temporis cogitatio: futura, quæ incerta sunt, Deo relinquamus. Et hoc est quod dicitur: *Crastinus enim dies solicitus erit sibi ipsi*; idest, (2) ipse afferet solicitudinem suam secum. *Sufficit enim diei malitia sua*. Hic malitiam non contrariam virtuti posuit, sed (3) laborem, & afflictionem, & angustiam sæculi. Chrysostomus in hom. (xxiii. in Matth.) Nihil enim ita dolorem infert animæ, ut solicitudo, & cura. Cum autem dicat, quod crastina dies erit solicita de seipsa, volens manifestius facere quod dicitur, prosopopeiam facit temporis, secundum multorum consuetudinem, loquens ad plebem imperfectam: ut enim eos magis moveat, ipsos dies conquerentes inducit pro superflua cura, Numquid enim dies non sufficiens habet onus, idest curam suam? Quid igitur eum aggravas magis, curam quæ pertinet ad alium diem apponendo? Chrysostomus super Matth. (hom. xvi. in opere imperf.) Vel aliter. Per hodie hæc solum significantur quæ habemus in vita præsenti necessaria. Quia autem dicit, *Cras*, quod superfluum(4) est ostendit: dicit ergo: *Nolite soliciti esse in crastinum*; idest, nihil curetis super id habere quod necessarium est vobis ad vitam quotidianam: quod enim superfluum fuerit, quod est cras, curabit se. Et hoc est quod dicit: *Crastinus enim dies solicitus erit sibi ipsi*; ac si dicat: Superflua cum congregaveris, ipsa se curabunt: te quidem eis non fruente, invenient dominos multos, qui ea procurent. Quid ergo curas de illis, quorum potestatem aliis es dimissurus? *Sufficit enim diei malitia sua*; quasi dicat: Sufficit tibi labor quem pateris propter necessaria: noli de superfluis laborare. Vel aliter. Augustinus de Ser. Domini in monte (Lib. II. cap. xxv.) Non dicitur crastinus dies, nisi in tempore, ubi præterito succedit futurum. Ergo cum aliquid boni operamur, non terrena, sed æterna cogitemus. *Crastinus enim dies solicitus erit sibi ipsi*; idest, cum oportuerit, sumas cibum, & huiusmodi, scilicet cum necessitas urgere cœperit. *Sufficit enim diei malitia sua*; idest, sufficit quod ista sum ere urgebit necessitas; quam malitiam nominat, quia pœnalis est nobis: pertinet enim ad mortalitatem, quam peccando meruimus. Huic ergo pœnæ temporalis necessitati noli addere aliquod gravius, ut non solum eam patiaris, sed etiam propter hanc explendam milites Deo. (Cap. xxvi.) Hic est cavendum, ne cum viderimus aliquem servum Dei providere ne ista necessaria desint vel sibi, vel eis quorum cura sibi commissa est, iudicemus eum contra Domini præcepta facere, & de crastino esse solicitum: nam & ipse Dominus (cui ministrabant Angeli) propter exemplum loculos habere dignatus est. Et in Actibus Apostolorum scriptum est, quæ ad victum sunt necessaria, procurata esse in futurum propter imminentem famem. Non ergo hoc Dominus increpat, si quis humano more ista procuret, sed si quis propter ista non militet Deo. Hilarius (can. v. in Matth. super *Nolite soliciti esse*.) Hoc etiam totum sub dicti cælestis significantia continetur. Iubemur igitur non ambigere de futuris. Satis enim vitæ nostræ malitia dierum, quibus vivimus, scilicet peccata sufficiunt, ut circa hæc purganda omnis vitæ nostræ meditatio, laborque versetur. Cessante autem cura nostra, ipsa futura solicita sunt, dum nobis æternæ caritatis profectus Deo procurante proponitur.

(1) *Al.* variam. (2) *Al. omittitur* ipse. (3) *Al.* in laborem. (4) *Al. desideratur* est.

Ex editione P. Nicolai.

a Seu potius Anselmus, ut iam supra.

CA-

CAPUT VII.

(a) NOlite iudicare, & non iudicabimini; nolite condemnare, & non condemnabimini: in quo enim iudicio iudicaveritis, iudicabimini; & in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.

(b) Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, & trabem in oculo tuo non vides? Aut quomodo dicis fratri tuo: Frater, sine eiiciam festucam de oculo tuo; & ecce trabs est in oculo tuo? Hypocrita, eiice primum trabem de oculo tuo, & tunc videbis eiicere festucam de oculo fratris tui.

(c) Nolite sanctum dare canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis, & canes conversi dirumpant vos.

(d) Petite, & dabitur vobis; quærite, & invenietis; pulsate, & aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit; & qui quærit, invenit; & pulsanti aperietur.

(e) Aut quis est ex vobis homo, quem si petierit filius panem, numquid lapidem porriget ei? Aut si piscem petierit, numquid serpentem porriget ei? Si ergo vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester, qui in cælis est, dabit bona petentibus se?

(f) Omnia ergo quæcumque vultis ut faciant vobis homines, & vos facite illis. Hæc est enim lex, & Prophetæ.

(g) Intrate per angustam portam, quia lata porta, & spatiosa via est quæ ducit ad perditionem; & multi sunt qui intrant per eam. Quam angusta porta, & arcta via est quæ ducit ad vitam; & pauci sunt qui inveniunt eam!

(h) Attendite a falsis Prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium; intrinsecus autem sunt lupi rapaces. A fructibus eorum cognoscetis eos. Numquid colligunt de spinis uvas, aut de tribulis ficus? Sic omnis arbor bona fructus bonos facit; mala autem arbor malos fructus facit. Non potest autem arbor mala bonos fructus facere, neque arbor bona malos fructus facere. Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos.

(i) Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum; sed qui facit voluntatem Patris mei qui in cælis est, ipse intrabit in regnum cælorum. Multi dicent mihi in illa die: Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus? Et tunc confitebor illis, Quia numquam novi vos. Discedite a me omnes, qui operamini iniquitatem.

(k) Omnis ergo qui audit verba mea hæc, & facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui ædificavit domum suam supra petram; & descendit pluvia, & venerunt flumina, & flaverunt venti, & irruerunt in domum illam; & non cecidit: fundata enim erat super petram. Et omnis qui audit verba mea hæc, & non facit ea, similis erit viro stulto, qui ædificavit domum suam super arenam; & descendit pluvia, & venerunt flumina, & flaverunt venti, & irruerunt in domum illam; & cecidit, & fuit ruina eius magna.

(l) Et factum est, cum consummasset Iesus verba hæc, admirabantur turbæ super doctrina eius: erat enim docens eos sicut Potestatem habens, & non sicut scribæ eorum, & pharisæi.

(a) Augustinus de Serm. Domini in monte (Lib. II. cap. xxviii. in init.) Quia cum ista temporalia procurantur in futurum, incertum est quo animo fiat, cum possit simplici corde fieri, & duplici; opportune hoc loco subiecit, *Nolite iudicare*. Vel aliter Chrysostomus super Matth. (hom. xvii. in initio quasi in opere imperf.) Hucusque exposuit consequentiam ad eleemosynam pertinentem; nunc autem incipit exponere consequentiam ad orationem respicientem. Et est doctrina haec quodammodo pars orationis, ut sit ordo narrationis talis. *Dimitte nobis debita nostra*: & sequitur: *Nolite iudicare, ut non iudicemini*. Chrrsostomus super Matth. (ubi supra.) Sed si iudicare prohibet, qua consequentia Paulus Corinthium iudicat fornicantem; & Petrus Ananiam, & Saphiram mendacii arguit? Sed quidam hunc locum secundum huiusmodi sensum exponunt, quia Dominus hoc mandato non prohibet Christianos ex benevolentia alios corripere; sed ne per iactantiam iustitiae suae Christiani Christianos despiciant, ex solis plerumque suspicionibus odientes ceteros, & condemnantes, & sub specie pietatis proprium odium exequentes. Chrysostomus in homil. (xxiv. in Matth. a principio.) Unde non dixit, Ne quiescere facias peccantem; sed, Ne iudicaveris; hoc est, ne amarus sias iudex: corripe quippe non ut hostis expetens vindictam, sed ut medicus instituens medicinam. Chrysostomus super Matth. (hom. xvii. in oper. imperf.) Sed ut non sic quidem corriperent Christiani Christianos, convenit sermo qui dicit, *Nolite iudicare*. Sed si non sic corripuerint, numquid propter hoc consequentur indulgentiam peccatorum, quia dictum est, *Non iudicabimini*? Quis enim consequitur indulgentiam mali prioris, quia non addidit alterum malum? Hoc autem diximus volentes ostendere, quia hic sermo non est positus de proximus non iudicandis qui peccant in Deum, sed qui in nos peccant. Qui enim non iudicat proximum propter peccatum in se commissum, illum nec Deus iudicat propter peccatum; sed dimittit ei debitum, sicut & ipse dimisit. Chrysostomus in homil. (xxiv. in Matth.) Vel aliter. Non simpliciter universa peccata iubet non iudicare; sed his qui multis malis sunt pleni, & alios pro minimis iudicant, hanc prohibitionem facit. Sicut & Paulus non simpliciter prohibet iudicare eos qui peccant, sed discipulos iudicantes de magistris redarguit, docens ut eos qui supra nos sunt non iudicemus. Hilarius (can. v. parum ante finem.) Vel aliter. Iudicari de sponsionibus suis Deum vetat: quia ut iudicia ex incertis rebus inter homines sumuntur, ita & hoc iudicium adversus Deum ex ambiguitate suscipitur: quod penitus repellit a nobis, ut constans potius fides retineatur: quia non sicut in ceteris rebus peccatum fit perperam iudicasse, sed si in his rebus tantummodo dedero iudicium, initium fit criminis. Augustinus de Sermone Domini in monte (Lib. II. cap. xxviii.) Vel aliter. Hoc loco nihil aliud praecipi existimo, nisi ut ea facta quae dubium est quo animo fiant, in meliorem partem interpretemur. (1) De his autem quae non possunt bono animo fieri, sicut sunt stupra, blasphemiae, & huiusmodi, nobis indicare permittit; de factis autem mediis, quae possunt bono, & malo animo fieri, temerarium est iudicare, maxime ut condemnemus. Duo autem sunt in quibus temerarium iudicium cavere debemus, cum incertum est quo animo quicquam factum sit; vel cum incertum est qualis quisque futurus est, qui nunc vel bonus, vel malus apparet. Non ergo reprehendamus ea quae nec scimus quo animo fiant, neque ita reprehendamus quae manifesta sunt ut desperemus sanitatem. Potest autem movere quod ait, *In quo iudicio iudicaveritis, iudicabimini*. Numquid si nos temerario iudicio iudicaverimus, temere etiam de nobis Deus iudicabit? Aut numquid si mensura iniqua mensi fuerimus, & apud Deum est iniqua mensura, unde nobis remetiatur? (Cap. xxix.) Nam mensurae nomine ipsum iudicium significatum arbitror. Sed hoc dictum est, quoniam temeritas qua punis alium, ipsa te puniat necesse est. Iniquitas enim saepe nihil nocet ei qui patitur iniuriam; ei vero qui facit necesse est ut noceat. Augustinus XXI. de Civit. Dei (cap. xi.) Dicunt aliqui: Quomodo verum est quod ait Christus: *Et in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis*: si temporale peccatum supplicio puniatur aeterno? Nec attendunt non propter aequale temporis spatium, sed propter vicissitudinem mali (idest (2) ut qui mala fecerit, mala patiatur) eamdem dictam mensuram fuisse; quamvis in ea re hoc proprie possit accipi, de qua Dominus cum hoc diceret, loque-

(1) *Al.* Deus *autem*. (2) *Al. deest* ut.

loquebatur, idest de iudiciis, & condemnationibus. Proinde qui iudicat, & condemnat iniuste, si iudicatur, & condemnatur, iuste in eadem mensura recipit, quamvis non hoc quod dedit: indicio enim fecit quod iniquum est, iudicio patitur quod iustum est.

(b) AUGUSTINUS de Serm. Domini (Lib. II. cap. XXX.) Quia de temerario, & iniquo iudicio Dominus nos admonuerat; maxime autem hi temere iudicant, qui de incertis, & facile reprehendunt, qui magis amant vituperare, & damnare, quam emendare, atque corrigere; quod vitium vel superbia est, vel invidentia; consequenter subiicit, & dicit: *Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, & trabem in oculo tuo non vides?* HIERONYMUS (in Com. cap. VII. Matth.) De his loquitur qui cum mortali crimine detineantur obnoxii, minora peccata fratribus non concedunt, ut si forte (1) ira ille peccaverit, tu odio reprehendas. Quantum autem inter festucam & trabem, tantum inter iram distat & odium: odium enim ira inveterata est. Fieri autem potest ut si irascaris homini, velis eum corrigi; non autem si eum oderis. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXIV. super illud, *Quid vides festucam?*) Multi etiam hoc faciunt, qui si viderint monachum superfluum vestimentum habentem, aut copiosiori cibo potitum, amari fiunt accusatores, quotidie ipsi rapientes, & crapulam patientes. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XVII. in op. imperf.) Vel aliter. Hoc quod hic dicitur, doctoribus convenit. Omne enim peccatum diiudicatur modicum, aut magnum, secundum peccantis personam. Laici enim peccatum modicum est, & festuca quantum ad peccatum sacerdotis, quod trabi comparatur. HILARIUS (can. V. in Matth. parum ante finem.) Vel aliter. Peccatum in Spiritum sanctum est divinae virtutis potestatem negare, & Christo substantiam (2) adimere aeternitatis; per quem, quia in hominem venit Deus, homo rursus veniet in Deum. Ergo quantum inter festucam & trabem (3) discriminis est, tantum ostendit peccatum in Spiritum sanctum cetera crimina excedere, ut cum infideles delicta corporis aliis exprobrant, onus peccati, quod de promissis Dei ambigunt, in se ante non videant, in oculo trabe, tamquam in mentis acie, incidente.

Sequitur: *Aut quomodo dices fratri tuo: Sine, eiiciam festucam de oculo tuo; & ecce in oculo tuo trabs est?* CHRYSOSTOMUS (hom. XVII. in op. imp.) Idest, cum qua facie arguis peccatum fratris tui, ipse aut in eodem peccato, vel in maiori existens? AUGUSTINUS de Ser. Dom. (Lib. II. cap. XXX. ante med.) Primum ergo cogitemus cum aliquem reprehendere nos necessitas coegerit, utrum tale sit vitium quod numquam habuimus; & tunc cogitemus, & nos homines esse, & habere potuisse: vel tale quod habuimus, & iam non habemus; & tunc tangat memoriam communis fragilitas, ut illam correctionem non odium, sed misericordia praecedat. Si autem invenerimus nos in eodem vitio esse, non obiurgemus, sed congemiscamus, & ad pariter conandum invitemus. Raro autem, & ex magna necessitate obiurgationes adhibendae sunt; in quibus non ut nobis, sed ut Domino serviatur instemus. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XVII. in oper. imperf.) Vel aliter. *Quomodo dicis fratri tuo?* idest, quo proposito putas? Ex caritate, ut salves proximum tuum? Non, quia teipsum ante salvares. Vis ergo non alios sanare, sed per bonam doctrinam malos actus celare, & scientiae laudem ab hominibus quaerere, non aedificationem mercedis a Deo; & es hypocrita: unde sequitur: *Hypocrita, eiice primum trabem de oculo tuo.* AUGUSTINUS de Serm. Domini. (Lib. II. cap. XXX.) Accusare enim vitia officium est bonorum; quod cum mali faciunt, alienas partes agunt: sicut hypocritae, qui tegunt sub persona quod sunt, & ostendunt in persona quod non sunt. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXIV. in Matth.) Et notandum, quod ubicumque vult monstrare magnum aliquod peccatum, a contumelia incipit: sicut ibi (infra XVIII.) *Serve nequam, omne debitum dimisi tibi*: & ideo hic dicit: *Hypocrita, eiice primum.* Etenim quae sui ipsius sunt, magis aliquis novit quam quae sunt aliorum, & quae maiora sunt, magis videt quam quae minora, & seipsum magis diligit quam proximum. Et ideo iubet eum qui obnoxius est multis peccatis, non amarum esse iudicem delictorum alterius, & maxime cum fuerint parva: non quidem ab arguendo, aut a corrigendo avertens; sed prohibet propria contemnere, & alienis (4) insistere. Oportet enim ut primo cum diligentia investiges quae tua sunt, & tunc quae proximi sunt discuties: & ideo sequitur: *Et tunc videbis eiicere festucam de oculo fratris*

(1) *Al.* ita. (2) *Al.* abnuere. (3) *Al.* differentiae est. (4) *Al.* insilire.

fratris tui. AUGUSTINUS de Ser. Dom. in monte (Lib. II. cap. xxx.) Auferentes enim de oculo nostro trabem invidentiae, vel malitiae, vel simulationis, videbimus eiicere festucam de oculo fratris.

(c) AUGUSTINUS de Serm. Domini in monte (Lib. II. cap. xxxi.) Quia potest aliquos nomen simplicitatis, ad quam per superiora induxerat, decipere, ut sic putetur vitiosum esse aliquando verum occultare, quomodo vitiosum est falsum dicere; recte subiungit: *Nolite sanctum dare canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xvii. in oper. imperf.) Vel aliter. Iusserat superius Dominus diligere inimicos, & benefacere his qui peccant in nos. Ne ergo cogitarent sacerdotes etiam quae Dei sunt eis communicare, talem cogitationem compescuit, dicens: *Nolite sanctum dare canibus*; ac si diceret: Mandavi vobis diligere inimicos, & benefacere eis de vestris corporalibus bonis, non tamen de meis spiritalibus passim: quoniam in natura vobiscum communes sunt, non in fide; & Deus carnalia beneficia dignis, & indignis similiter praestat, non autem gratias spiritales. AUGUSTINUS de Ser. Domini in monte (Lib. II. cap. xxxi.) Quaerendum autem est quid sit sanctum, quid canes, quid margaritae, quid porci. Sanctum est quod corrumpere nefas est; cuius sceleris voluntas rea tenetur, quamvis illud incorruptibile maneat. Margaritae autem sunt quaecumque spiritalia magni aestimanda sunt. Licet itaque una eademque res & sanctum, & margarita dici possit; sed sanctum dicitur ex eo quod non debet corrumpi, margarita vero ex eo quod non (1) debet contemni. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xvii. ibid.) Vel aliter. Sanctum est, sicut baptismus, gratia corporis Christi, & huiusmodi; mysteria autem veritatis margaritae sunt: quia sicut margaritae inclusae cochleis, positae sunt in profundo maris, sic mysteria divina verbis inclusa, posita sunt in altitudine sensus sacrae Scripturae. CHRYSOSTOMUS in homil. (xxiv.) Quae quidem his qui bonae mentis sunt, & intellectum habent, revelata honesta apparent; his autem qui insensibiles sunt, magis videntur reverenda, cum ignorantur. AUGUSTINUS de Ser. Dom. (Lib. II. cap. xxxi.) Canes autem pro impugnatoribus veritatis; porcos pro contemptoribus positos non incongrue accipimus. Quapropter, quia canes exiliunt ad dilacerandum, quod autem dilacerant, integrum esse non sinunt, dixit: *Nolite sanctum dare canibus*: quia, quantum in ipsis est, si fieri posset, conantur perimere veritatem. Porci autem quamvis non ita ut canes morsu appetant, passim tamen calcando inquinant: & ideo dicit: *Neque mittatis margaritas vestras ante porcos*. RABANUS (super illud, *Nolite sanctum dare canibus*.) Vel canes sunt ad vomitum reversi; porci nondum conversi, sed in luto vitiorum (2) versati. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xvii. in oper. imperf.) Vel aliter. Canis, & porcus immunda animalia sunt; sed canis ex omni parte, quia nec ruminat, nec ungulam findit; porcus autem ex parte, nam ungulam habet fissam, sed non ruminat. Propter quod canes puto intelligendos Gentiles omnino immundos, & propter actus, & propter fidem; porcos autem haereticos, quia nomen Domini invocare videntur. (3) *Nolite* ergo *sanctum dare canibus*: quia baptismus, & alia sacramenta non sunt danda nisi fidem habentibus. Item mysteria veritatis, idest margaritae, non sunt dandae nisi desiderantibus veritatem, & cum ratione humana viventibus. Si enim porcis eas, miseris idest caenosae vitae delectatione gravatis, non (4) intelligunt pretiositatem earum; sed aestimant eas similes ceteris fabulis mundialibus, & eas actibus suis carnalibus conculcant. AUGUSTINUS de Serm. Dom. (Lib. II. cap. xxxi.) Calcari enim dicitur quicquid contemnitur: & ideo dicitur: *Ne forte conculcent eas pedibus suis*. GLOSSA (interlin.) Dicit autem, *Ne forte*, quia resipiscere possunt ab immunditia. AUGUSTINUS (Lib. II. de Serm. Domini cap. xxxi.) Quod autem sequitur, *Et conversi disrumpant vos*, non ait ipsas margaritas: illas enim conculcant, & cum convertuntur, ut adhuc aliquid audiant, disrumpunt eum a quo missas margaritas conculcant: non enim facile inveneris quod ei gratum esse possit, a quo magno labore inventa contemnantur. Qui ergo tales docent quomodo non disrumpantur indignando, & stomachando non video. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xvii. in op. imperf.) Vel porci non solum carnalibus actibus margaritas conculcant, sed etiam post modicum conversi, per inobedientiam rumpunt praebitores earum. Frequenter autem & scandalizati calumniantur eos quasi dogma-

(1) *Al.* potest. (2) *Al.* conversari. (3) Al. *Non est* ergo &c. (4) *Al.* intelligerent.

dogmatum novorum seminatores. Canes etiam conculcantes sancta sordidis actibus, disputationibus suis rumpunt prædicatorem veritatis. CHRYSOSTOMUS in homil. (XXIV. super Matth.) Et bene dixit, *Conversi*: fingunt enim mansuetudinem, ut addiscant; deinde cum didicerint, detrahunt. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XVII. in opere imperf.) Rationabiliter autem margaritas dari porcis prohibuit; quia si porcis minus immundis mitti vetantur, quanto magis canibus plus immundis? De sancto autem dando idem æstimare non possumus: quia frequenter etiam benedictionem damus (1) pecorum more viventibus Christianis, non quia merentur accipere, sed ne forte plenius scandalizati dispereant. AUGUSTINUS de Serm. Domini (Lib. II. cap. XXXII.) Cavendum est ergo ne quid aperiatur ei qui non capit: melius enim quærit id quod clausum est quam id quod apertum est: aut infestat per odium, ut canis, aut negligit per contemptum, ut porcus. Non est autem consequens ut si verum occultatur, etiam falsum dicatur: quia Dominus, quamvis nihil mentitus sit, vera tamen aliqua occultavit, secundum illud Ioan. XVI. „ Adhuc habeo vobis multa dicere „ quæ non potestis portare modo. " Sed si aliquis non capit propter sordes, mundandus est vel verbo, vel opere quantumfieri potest a nobis. Quia autem Dominus quædam dixisse invenitur quæ multi qui aderant, vel resistendo, vel contemnendo non receperunt; non putandus est sanctum dedisse canibus, aut margaritas ante porcos misisse. Dedit enim eis qui capere poterant, & simul aderant, quos propter aliorum immunditiam negligi non oportebat: & quamvis tentantes eum in ipsis quæ eis respondebat, contabescerent, alii tamen qui poterant capere ex illorum occasione multa utiliter audiebant. Qui ergo novit quid respondeat, debet respondere saltem propter illos quibus desperatio suboritur, si propositam quæstionem solvi non posse crediderint: & hoc de rebus ad instructionem salutis pertinentibus. De supervacuis autem, & noxiis nihil dicendum est; sed hoc ipsum explicandum est, cur inquirenti talia non oporteat respondere.

(d) HIERONYMUS. Quia carnalia supra vetuerat postulari, quid petere debeamus ostendit dicens: *Petite, & dabitur vobis*. AUGUSTINUS de Serm. Domini (Lib. II. cap. XXXIII.) Vel aliter. Cum præceptum esset, ne sanctum daretur canibus, & ne margaritæ ante porcos mitterentur; potuit auditor suæ ignorantiæ conscius dicere: Quid sanctum me dare canibus vetas, cum adhuc me habere non videam? & ideo opportune subiecit, dicens: *Petite, & accipietis*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XVIII. in oper. imperf.) Vel aliter. Quoniam (2) ad sanctificandam orationem quædam dederat eis mandata, dicens, *Nolite iudicare*; competenter adiungit: *Petite, & dabitur vobis*; quasi dicat: Si hanc clementiam servaveritis ad inimicos, quicquid clausum vobis videtur, *pulsate, & aperietur vobis*. *Petite* ergo precibus, die ac nocte orantes; *quærite* studio, & labore: nec enim laborantes circa Scripturas acquirimus scientiam sine gratia Dei, nec gratiam acquirimus nisi studuerimus, ne donum Dei negligentibus detur. *Pulsate* autem oratione, & ieiuniis, & eleemosynis. Sicut enim qui pulsat ostium, non tantum voce clamat, sed manu; sic & qui bona opera facit, pulsat operibus bonis. Sed dices: Hoc ipsum peto ut sciam, & faciam: quomodo ergo possum facere priusquam accipiam? Sed quod potes fac, ut amplius possis, & quod scis serva, ut amplius scias. Vel aliter. Cum dixisset supra omnibus ut indulgerent inimicis, & postea prohibuerit ne sub obtentu dilectionis sancta canibus darent; nunc dat eis bonum consilium, ut petant Deum pro illis, & dabitur eis; quærant eos qui perierant in peccatis, & invenient; pulsent eos qui in erroribus sunt conclusi, & aperiet eos Deus, ut habeat sermo eorum ad animas eorum ingressum. Vel aliter. Quoniam maiora erant mandata superius posita quam virtus humana, transmittit (3) eos ad Deum, cuius gratiæ nihil impossibile est, dicens: *Petite, & dabitur vobis*: ut quod ex hominibus consummari non potest, per gratiam Dei adimpleatur. Cum enim alia animalia Deus muniverit veloci pedum cursu, aut velocibus pennis, aut unguibus, aut dentibus, aut cornibus, hominem solum sic disposuit ut virtus illius sit ipse, ut infirmitatis suæ necessitate coactus, semper necessarium habeat Dominum suum. GLOSSA (ordi. super illud, *Petite*.) Petimus autem fide, quærimus spe, pulsamus caritate. Primum petere debes, ut habeas; post quærere, ut invenias; inventa observare, ut introeas. REMIGIUS. Vel aliter, Petimus orando, quærimus

(1) *Al.* peccatorum. (2) *Al.* ad significandam. (3) *Al.* eum

mus recte vivendo, pulsamus perseverando. AUGUSTINUS de Ser. Dom. in monte (Lib. II. cap. XXXIII.) Petitio autem pertinet ad impetrandam sanitatem animae, ut ea quae praecipiuntur, implere possimus; inquisitio autem ad inveniendam veritatem. Sed cum quisque veram viam invenerit, perveniet ad ipsam possessionem; quae tantum pulsanti aperietur. AUGUSTINUS in Lib. Retract. (Lib. I. cap. XIX.) Operose quidem ista tria quid inter se differant, sic exponendum putavi; sed longe melius ad instantissimam petitionem omnia referuntur: unde postea concludit dicens: *Dabit bona petentibus se*. CHRYSOSTOMUS in homil. (XXIV. in Matth. super illud, *Petite*.) Per hoc ergo quod addidit, *Quaerite, & pulsate*, cum instantia multa, & robore peti iussit. Qui enim quaerit, omnia alia proiicit a mente, & ad illud solum afficitur quod quaerit; qui autem pulsat, cum vehementia, & fervida mente venit. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XVIII. in oper. imperf.) Quia vero dixerat, *Petite, & accipietis*: ne forte peccatores audientes dicerent: Ad hoc Dominus dignos hortatur; nos autem indigni sumus: ideo repetit, ut tam iustis, quam peccatoribus misericordiam Dei commendet; & ideo dicit: *Omnis qui petit, accipit*; idest, sive iustus, sive peccator, tamen petere non dubitet: ut constet neminem sperni, nisi qui petere dubitavit a Deo. Non enim credibile est ut opus pietatis quod exhibetur benefaciendo inimicis, Deus iniungat hominibus, ipse autem non faciat; cum sit bonus. AUGUSTINUS super Ioannem (tract. XLIV.) Unde peccatores exaudit Deus. Si enim peccatores non audiret, frustra Publicanus dixisset (Luc. XVIII.) „ Domine propitius esto mihi peccatori: “ & ex ista confessione (1) meruit iustificationem. PROSPER in Lib. Sent. August. (sent. CCXII.) Fideliter autem supplicans Deo pro necessitatibus huius vitae, & misericorditer auditur, & misericorditer non auditur. Quid enim infirmo sit utile, magis novit medicus, quam aegrotus. Si autem id postulat quod Deus (2) & promittit, & praecipit, fiet omnino quod possit: quia accipiet caritas quod petit veritas. AUGUSTINUS ad Paulinum, & Therasiam (epist. CCL.) Bonus autem Dominus, qui non tribuit saepe quod volumus, ut quod (3) mallemus attribuat. AUGUSTINUS de Serm. Domini (Lib. II. cap. XXXIII.) Perseverantia etiam opus est ut accipiamus quod petimus. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ser. V.) Cum enim Deus aliquando tardius dat, commendat dona, non negat: diu desiderata, dulcius obtinentur; cito autem data, vilescunt. Pete ergo, & quaere iusta. Petendo enim, & quaerendo, crescit appetitus ut capias: servat tibi Deus quod non vult cito dare, ut tu discas magna magne (4) desiderare; ideo oportet semper orare, & non deficere.

(e) AUGUSTINUS de Serm. Dom. (Lib. II. cap. XXXIII. a med.) Sicut in superioribus egit de volatilibus caeli, & de liliis agri, ut spes de minoribus ad maiora consurgeret; ita & in hoc loco, cum dicit: *Aut quis ex vobis homo?* CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XVIII. in oper. imperf.) Ne forte aliquis considerans quanta est differentia inter Deum & hominem, & ponderans peccata sua, dum desperat impetrare, nec incipiat petere; patrum, & filiorum similitudinem introduxit, ut si propter peccata nostra desperamus, propter paternam bonitatem (5) Dei speremus. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXIV. ante medium.) Duo autem oportet adesse oranti, & petere vehementer, & quae oportet petere. Haec autem sunt spiritualia: etenim Salomon, quia petiit quod petere oportebat, velociter accepit. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XVIII. in op. imperf.) Quae autem petere oportet sub similitudine panis, & piscis ostendit. Panis enim est verbum de notitia Dei Patris. Lapis est omne mendacium quod habet scandalum offensionis ad animam. REMIGIUS. Piscem autem possumus intelligere verbum de Christo; serpentem autem, ipsum diabolum. Vel per panem intelligitur doctrina spiritualis; per lapidem ignorantia; per piscem unda baptismatis sacri; per serpentem astutia diaboli, sive infidelitas. RABANUS. Vel panis, qui est communis cibus, caritatem significat, sine qua aliae virtutes nihil valent. Piscis significat fidem, quae ex aqua baptismatis orta est, & in mediis fluctibus huius vitae pulsatur, & tamen vivit. Lucas autem addidit tertium, scilicet ovum, quod est spes animalis, unde spem significat. Contra caritatem ponit lapidem, idest odii duritiam; contra fidem, serpentem, idest perfidiae venenum; contra spem, scorpionem, idest desperationem, quae retro pun-

(1) *Al.* meruisset. (2) *Al. deest* & promittit. (3) *Al.* malimus. (4) *Al.* considerare. (5) *Al. omittitur* Dei.

pungit, sicut scorpio. REMIGIUS. Est ergo sensus: Non est timendum quod si petamus a Deo Patre panem, idest doctrinam, vel caritatem, quod porrigat lapidem; idest, quod permittat cor nostrum constringi aut frigore odiorum, aut duritia mentis: vel quod si petierimus fidem, ipse (1) nos permittat perire veneno infidelitatis. Unde sequitur: *Si ergo vos cum sitis mali*. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXIV.) Hæc autem dixit, non detrahens humanæ naturæ, neque malum confitens omne genus humanum, sed ad differentiam bonitatis suæ, dilectionem paternam malitiam vocans: tanta est superabundantia amoris ipsius ad homines. *a* Quia quantum ad comparationem Dei, qui solus singulariter bonus est, omnes mali videntur; sicut ad comparationem solis omne lucidum videtur obscurum. HIERONYMUS (super illud, *si ergo vos cum sitis mali*.) Vel (2) forte Apostolos malos dixit, quia sub Apostolorum persona omne hominum genus damnatur, cuius ab infantia cor ad malum appositum est, ut in Genesi VIII. legitur. Nec mirum, huius sæculi homines dici malos, cum & Apostolus memoret Ephes. V. „ quoniam „ dies mali sunt. “ AUGUSTINUS de Serm. Dom. (Lib. II. cap. XXXIII. a med.) Vel malos appellavit huius sæculi dilectores: unde & bona quæ dant, secundum eorum sensum bona dicenda sunt, quia hæc pro bonis habent; quamquam & in rerum natura, ista bona sint, scilicet temporalia, & ad istam vitam infirmam pertinentia. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ser. V.) Bonum enim quod facit bonos, Deus est. Aurum autem, & argentum bonum est, non quod te faciat bonum, sed unde facias bonum. Mali ergo cum simus, & bonum patrem habeamus, non semper mali remaneamus. AUGUSTINUS de Ser. Domini (Lib. II. cap. XXXIII.) Si ergo cum simus mali, novimus id dare quod petimus; quanto magis sperandum est daturum Deum nobis bona petentibus? CHRYSOSTOMUS super Matth. (ho. XVIII. in op. imp.) Quoniam autem non omnia petentibus præstat, sed bona tantummodo, (3) ideo convenienter addidit, *Bona*. GLOSSA (ordin. super illud, *Nostis bona*.) A Deo enim non nisi bona percipimus, qualiacumque nobis videantur: omnia enim dilectis in bonum cooperantur. REMIGIUS. Et sciendum, quod ubi Matthæus sic dicit, *Dabit bona*; Lucas dicit (cap. XI.) „ Dabit spiritum „ bonum. “ Sed non debet videri contrarium, quia cuncta bona quæ homo a Deo accipit, per gratiam Spiritus sancti dantur.

(f) AUGUSTINUS de Ser. Dom. (Lib. II. cap. XXXIV.) Firmitas quædam, & valentia ambulandi per sapientiæ viam in bonis moribus constituta est, quibus perducuntur homines usque ad mundationem, & simplicitatem cordis; de qua iam diu loquens, ita concludit: *Omnia quæcumque vultis &c.* Nemo enim est qui velit quemquam duplici corde secum agere. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XVIII. in oper. imperf. a med.) Vel aliter. Supra propter sanctificandam orationem mandavit ut non iudicent homines eos qui peccant in ipsos. Et quia ab ordine narrationis suæ recedens introduxit alia quædam, nunc ad mandatum quod cœperat, rediens ait: *Omnia quæcumque vultis*; idest, non solum mando, *Nolite iudicare*; sed & *omnia quæcumque vultis ut faciant vobis homines, & vos facite eis*: & tunc impetrabiliter poteritis orare. GLOSSA (ordi. super illud, *Dabit bona petentibus se*.) Vel aliter omnium bonorum spiritualium distributor est Spiritus sanctus, ut opera caritatis impleantur: unde subdit: *Omnia ergo &c.* CHRYSOSTOMUS in hom. (XXIV.) Vel aliter. Vult Dominus demonstrare quoniam oportet homines & superius inquirere auxilium, & quæ a se ipsis sunt simul inserre: unde cum dixisset: *Petite*, *quærite*, & *pulsate*, docet aperte ipsos homines studiosos esse; & ideo subdit: *Omnia quæcumque vultis &c.* AUGUSTINUS de Ver. Domini (ser. V. circa med.) Vel aliter. Promiserat se Dominus petentibus bona largiturum. Ut autem ille agnoscat mendicos suos, agnoscamus & nos nostros. Excepta enim substantia facultatum, tales sunt qui petunt, quales a quibus petunt. Quam frontem habes petendi ad Deum tuum, qui non agnoscis (4) parem tuum? Hinc est quod Prover. XXI. dicitur: „ Qui obturat aurem suam ad clamorem „ pauperis, & ipse clamabit, & non ex„ audietur. “ Quid autem petenti proximo de-

(1) *Al. deest* nos. (2) *Al.* Vel supra Apostolorum positione omne hominum genus damnatur. *P. Nicolaius habet* Vel sub Apostolorum persona omne &c. (3) *Al. omittitur* ideo. (4) *Al.* patrem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a CHRYSOSTOMUS super Matthæum in opere imperfecto, ut supra.

debeamus impendere, ut & ipsi audiamur a Deo, ex hoc considerare possumus quod ab aliis volumus nobis impendi. Et ideo dixit: *Omnia ergo quaecumque vultis*. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXIV. in Matth. ante med.) Non simpliciter dicit *omnia* sed addidit *ergo*; quasi dicat: Si vultis audiri, cum illis quae dixi & haec facite. Non autem dixit: Quaecumque vis effici tibi a Deo, haec fac ad proximum; ut non dicas, Qualiter hoc est possibile? sed ait: Quaecumque volueris effici tibi a conservo, haec & circa proximum ostende. AUGUSTINUS de Serm. Domini (Lib. II. cap. XXXIV.) Quidam Latini codices habent additum, *Bona*; quod additum puto ad manifestationem sententiae. Occurrebat enim quod si quisquam flagitiose aliquid erga se fieri velit, & ad hoc referat istam sententiam, ut hoc prior illi faciat a quo sibi fieri cupit; ridiculum est hunc putare istam implesse sententiam. Intelligendum est autem perfectam esse sententiam, etiam si hoc non addatur. Quod enim dictum est, *Omnia quaecumque vultis*; non usitate ac passim; sed proprie dictum accipi oportet. Voluntas namque non est nisi in bonis: nam in malis cupiditas proprie dicitur, non voluntas: non quia sic semper loquantur Scripturae, sed ubi oportet ibi omnino proprium verbum tenent, ut non aliud intelligatur. CYPRIANUS de Oratione dominica (ser. VI.) Cum autem Dei Verbum Dominus Iesus Christus omnibus venerit, praeceptorum suorum fecit grande compendium, cum dixit: *Quaecumque vultis ut faciant vobis homines, & vos facite eis*: unde subdit: *Haec est enim lex, & Prophetae*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XVIII. in oper. imperf.) Nam quaecumque lex, & Prophetae sparsim in omnibus praeceperunt Scripturis, in hoc compendioso continentur mandato, quasi innumerabiles arborum rami in una radice. GREGORIUS X. Moral. (super illud Iob XI. „ Etiam „ quod multiplex sit lex eius, “ cap. IV. in novis exempl.) Qui enim cogitat ut ea alteri faciat quae ipse sibi ab altero fieri expectat, pensat nimirum ut malis bona, & bonis meliora reddat. CHRYSOSTOMUS in hom. XXIV. (1) Unde manifestum est quoniam ex nobis quae deceant omnes scimus, & non est possibile ad ignorantiam refugere. AUGUSTINUS de Ser. Dom. (Lib. II. cap. XXXIV.) Videtur autem hoc praeceptum ad dilectionem proximi pertinere, non autem ad Dei; cum in alio loco duo esse praecepta dicat, in quibus lex pendet, & Prophetae. Cum autem hic non addit, Tota lex, quod ibi addidit, servavit locum alteri praecepto, quod est de dilectione Dei. AUGUSTINUS VIII. de Trin. (cap. XXXIV.) Vel aliter. Ideo Scriptura tantum dilectionem proximi commemorat, cum dicit, *Omnia quaecumque vultis*: quia qui proximum diligit, consequens est ut & ipsam praecipue dilectionem diligat; Deus autem dilectio est: consequens est ergo ut praecipue diligat Deum.

(g) AUGUSTINUS de Serm. Dom. in monte (Lib. II. cap. XXXV.) Admonuerat superius Dominus ad habendum cor simplex, & mundum, in quo quaeritur Deus; sed quia hoc paucorum est, iam incipit de investiganda sapientia loqui, cui investigandae, & contemplandae talis oculus per omnia superiora perductus est, quo videri iam possit arcta via, & angusta porta: unde subdit: *Intrate per angustam portam*. GLOSSA (ord. hoc loco.) Vel aliter. Etsi difficile sit ut alii facias quod tibi vis fieri; tamen sic faciendum est, ut intremus per angustam portam. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XVIII. in op. imp.) Vel aliter. Tertia haec convenientia (2) ad iustitiam ieiunii pertinet, ut sit ordo narrationis talis: *Tu autem cum ieiunas, unge caput tuum*; & postea sequitur: *Intrate per angustam portam*. Praecipue enim tres sunt naturales passiones, & intimae carnis: primo esca & potus; deinde amor viri ad mulierem; tertio loco somnus: & ideo gravius est eas a natura carnali praecidere quam ceteras passiones. Et ideo nullius passionis abstinentia sic sanctificat corpus, sicut quod homo sit castus, ieiunus, & in vigiliis perseverans. Ergo propter omnes has iustitias, & praecipue propter laboriosissimum ieiunium, dicit: *Intrate per angustam portam*. Porta perditionis est diabolus, per quem introitur in gehennam; porta vitae est Christus, per quem introitur in regna caelestia. Lata autem porta dicitur esse diabolus, non magnitudine potestatis extensus, sed effrenatae (3) superbiae licentia dilatatus. Porta autem angusta dicitur Christus, non parvitate potestatis exiguus, sed humilitatis ratione collectus: quia quem totus non capit mundus, seipsum intra angustias uteri virginalis inclusit. Via autem perditionis est omnis iniquitas. Dicitur autem spatiosa, quia non est intra regulam disciplinae inclu-

(1) *Al.* Unum manifestum est, & quoniam ex nobis &c. (2) *Al.* ad iustitiam, ieiunii pertineat.
(3) *Al.* sapientiae.

clusa; & ambulantes in ea quicquid eos delectaverit, hoc sequuntur. Via autem vitæ dicitur esse omnis iustitia, & propter contrarias causas esse arcta. Considerandum autem, quia nisi quis ambulaverit per viam, non potest pervenire ad portam: qui enim non ambulant per viam iustitiæ, impossibile est ut vere Christum cognoscant. Similiter nec incurrit in manus diaboli nisi qui in via ambulat peccatorum. GREGORIUS super Ezechielem (hom. XVII. post med.) Quamvis autem caritas sit lata, tamen per angusta & ardua homines ducit a terra. Satis angustum est omnia prætermittere, unum solum diligere, prospera non ambire, adversa non timere. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXIV.) Sed cum postea dicat infra XI. *Iugum meum suave est, & onus meum leve*; qualiter hic angustam esse viam ait, & arctam? Sed & hic monstrat eam levem esse, & suavem: quoniam via est, & porta est, sicut & altera, quæ lata, & spatiosa dicitur, ipsa via, & porta est. Horum autem nihil mansurum est, sed omnia pertranseunt. Transire autem labores, & sudores, & in bonum finem devenire, scilicet in vitam, sufficiens est mitigare eos qui agones patiuntur. Si enim tempestates nautis, & vulnera militibus levia sunt propter spem præmiorum pereuntium; multo magis cum cælum præiacens fuerit, & immortalia præmia, nullum aliquis sentiet imminentium periculorum. (1) Sed & hoc ipsum quod illam arctam vocavit, maxime ad faciendam illam facilem conferebat: per hoc siquidem ut semper vigilarent admonuit: hoc enim Dominus dicit erigens nostrum desiderium. Qui enim in agone certat, cum viderit principem admirantem labores agonum, animosior fit. Ne igitur mæsti simus cum multa nobis hic contigerint tristia, quia arcta est via, sed non civitas; ideo neque hic quietem oportet expectare, neque ibi triste aliquid præstolari. Dicens autem, *Quam pauci sunt qui (2) inveniunt eam*, rursus hic multorum desidiam significavit, & audientes erudivit non multorum prosperitatibus attendere, sed paucorum laboribus. HIERONYMUS (super illud, *Intrate per angustam portam.*) Significanter igitur de utraque via locutus dixit, quod per latam multi ambulant, angustam pauci inveniunt: latam enim non quærimus, nec inventione opus est, quia sponte se offert, & errantium via est; angustam vero nec omnes inveniunt, nec qui invenerint, statim ingrediuntur per eam. Siquidem multi, inventa veritatis via, capti voluptatibus sæculi de medio itinere revertuntur.

(h) CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XIX. in oper. imperf.) Supra mandaverat Apostolis Dominus, ne eleemosynas, orationes, & ieiunia coram hominibus, sicut hypocritæ, faciant; & ideo ad cognoscendum quia hæc omnia in hypocrisi fieri possunt, loquitur dicens: *Attendite a falsis prophetis*. AUGUSTINUS de Serm. Domini (Lib. II. cap. XXXVI.) Vel aliter. Cum dixisset Dominus, paucos esse qui inveniunt angustam portam, & arctam viam, ne hæretici, qui plerumque se sub nomine paucitatis commendant, se nobis supponant, statim subiicit dicens: *Attendite a falsis prophetis*. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXIV.) Vel aliter. Quia dictum est, quod angusta est porta; sed & multi sunt, qui pervertunt eam quæ illuc fert viam; ideoque induxit: *Attendite a falsis prophetis*: in quo ut maiorem solicitudinem habeant, meminit eorum quæ in patribus eorum facta sunt, falsos prophetas vocans: etenim tunc talia contigerunt. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XIX. oper. imperf.) Quod autem scriptum est infra XI. quia *lex, & Propheta usque ad Ioannem*, dicitur, quia prophetia de Christo non erat futura post eum. Prophetæ autem & fuerunt, & sunt; sed non qui prophetarent de Christo, sed interpretarentur ea quæ de Christo ab antiquis fuerant prophetata, idest doctores Ecclesiarum: nec enim potest quis propheticos interpretari sensus, nisi per spiritum prophetiæ. Sciens ergo Dominus futuros esse falsos doctores, hæresum diversarum admonet dicens: *Attendite a falsis prophetis*. Quia enim non erant futuri manifesti gentiles, sed absconditi sub nomine christiano, non dixit, Aspicite, sed *Attendite*: ubi enim res certa est, aspicitur, idest simpliciter videtur; ubi autem incerta, attenditur, idest caute consideratur. Item dicit, *Attendite*, quia firma tutela salutis est scire quem fugias. Non autem sic admonet, *Attendite*, quasi invito Deo diabolus hæreses introducat, sed eo permittente: quia enim non sine iudicio vult servos habere, ideo misit (3) tentationem; quia vero non vult eos per ignorantiam perire, ideo præmonet. Ne autem aliquis hæreticus doctor dicat, quia non dixit eos fal-

(1) *Al.* Sed & hoc, idest angustam vocare, maxime ad faciendum eam levem conferebat: vigilare enim eos præparabat. (2) *Al. invenerunt*. (3) Al. tentatorem.

falsos prophetas, sed Gentilium, & Iudæorum doctores; ideo addidit (1) dicens: *Qui veniunt ad vos in vestimentis ovium*. Oves enim Christiani dicuntur; vestimentum autem ovile est species christianitatis, & simulatæ religionis. Nulla autem res sic exterminat bonum, sicut simulatio: nam malum sub specie boni celatum, dum non cognoscitur, non cavetur. Et neadhuc dicat hæreticus, quia de veris doctoribus loquitur, qui tamen peccatores sunt, ideo addit: *Intrinsecus autem sunt lupi rapaces*. Catholici autem doctores, etsi fuerint peccatores, servi quidem carnis dicuntur; non tamen lupi rapaces, quia non habent propositum perdere Christianos. Manifeste ergo de hæreticis doctoribus dicit: quia eo proposito speciem Christianorum suscipiunt, ut Christianos iniquo seductionis morsu dilanient; de quibus dixit Apostolus Act. xx. „ Scio quia post discessum meum intrabunt „ in vos lupi graves, non parcentes gregi. " CHRYSOSTOMUS in hom. (xxiv. cir. med.) Sed tamen videtur falsos prophetas hic non hæreticos insinuare, sed eos quidem qui vitæ sunt corruptæ, sed facie tamen virtutis induuntur: (2) unde dixit: *A fructibus eorum cognoscetis eos*. Apud hæreticos enim est multoties & vitam invenire, apud hos autem quos dixi, nequaquam. AUGUSTINUS de Serm. Dom. (Lib. II. cap. xxxviii.) Unde rectissime quæritur, quos fructus nos attendere voluerit. Multi enim quædam in fructibus deputant quæ ad vestitum ovium pertinent, & hoc modo de lupis decipiuntur: secuti enim sunt vel ieiunia, vel eleemosynas, vel orationes, quæ prætendunt hominibus, placere cupientes eis quibus ista difficilia videntur. Hi ergo non sunt fructus, de quibus cognosci istos monet. Ista enim quæ cum bono animo fiunt, sunt proprie ovibus vestes; cum autem malo, in errore, non aliud quam lupos tegunt: sed non ideo debent oves odisse vestimentum suum, quod plerumque illo se occultant lupi. Qui sunt ergo fructus quibus cognoscamus arborem malam? Dicit Apostolus (Galat. v.) „ Manifesta sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia &c. " Qui vero sunt fructus, quibus cognoscamus arborem bonam? Idem Apostolus ostendit dicens ibid. „ Fructus autem „ spiritus sunt caritas, gaudium, pax. " CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xix. in oper. imper.) Fructus (3) etiam eius ovis est confessio eius fidei: qui enim secundum Deum vocem humilitatis, & veræ confessionis emittit, ovis est; qui autem contra veritatem blasphemiis ululat contra Deum, lupus est. HIERONYMUS (super illud, *Attendite a falsis prophetis*.) Et (4) sic ergo potest de omnibus intelligi, quod hic de falsis prophetis dicitur, qui aliud habitu, ac sermone promittunt, aliud opere demonstrant. Specialiter de hæreticis intelligendum videtur, qui videntur continentia, ac ieiunio quasi quadam pietatis veste se circumdare; intrinsecus autem habentes animum venenatum, simpliciorum fratrum corda decipiunt. AUGUSTINUS de Serm. Domini in monte (Lib. II. cap. xxxix.) Sed ex operibus coniici potest utrum exteriorem cultum ambitione aliqua faciant. Cum enim cœperint aliquibus tentationibus ea ipsa vel subtrahi, vel negari, quæ isto velamine vel consecuti sunt, vel consequi cupiunt; tunc necesse est ut appareat utrum lupus in ovina pelle sit, an ovis in sua. GREGORIUS XXXI. Moral. (cap. xi. & in nu. exemp. ix.) Hypocrita etiam sanctæ Ecclesiæ pace premitur; idcirco ante oculos nostros religione vestitur. Si qua vero fidei tentatio erumpat, statim lupi mens rabida habitu se ovinæ pellis expoliat, quantumque contra bonos sæviat, persequens demonstrat. CHRYSOSTOMUS in homil. (xxiv. a medio.) Facile etiam hypocritæ capiuntur: via enim qua iussi sunt ambulare, laboriosa est: hypocrita autem laborare non utique eliget. Deinde ut non dicas, quoniam impossibile est cognoscere tales, rursum rationem ab humano exemplo ponit, dicens: *Numquid colligunt de spinis uvas, aut de tribulis ficus?* CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xix. in oper. imperf.) Uva in se mysterium Christi habet: sicut enim botrus multa in se grana ligno mediante suspendit; sic & Christus multos sibi fideles per lignum crucis tenet adiunctos. Ficus autem est Ecclesia, quæ multos fideles tenet dulci quodam caritatis amplexu, sicut ficus multa grana uno tegmine tenet inclusa. Sunt ergo ficus signa hæc, caritatis quidem in dulcedine, unitatis autem in coniunctione granorum. In uva autem patientiæ quidem signum est, quia in torcular mittitur; gaudii autem, quia vinum lætificat cor hominis; sinceritatis, quia non est aqua

(1) *Al. omittitur* dicens. (2) *Al.* quia induunt. (3) *P. Nicolaius habet:* Fructus etiam hominis est.
(4) *Idem habet:* Sic ergo quod hic de falsis prophetis dicitur (qui aliud habitu ac sermone promittunt, aliud opere demonstrant) specialiter de hæreticis intelligendum videtur &c.

aqua permixtum; suavitatis autem in delectatione. Spinæ autem, & tribuli sunt hæretici. Sicut ergo spina, vel tribulus ex quacumque parte habet aculeos, sic servos diaboli ex (1) quacumque parte consideraveris, iniquitatis pleni sunt. Non possunt ergo huiusmodi spinæ, & tribuli ecclesiasticos fructus proferre. Quod autem particulariter sub similitudine ficus, & vitis, spinæ, & tribuli dixerat, ostendit consequenter universaliter esse verum, cum dicit: *Sic omnis arbor bona fructus bonos facit, mala autem arbor fructus malos facit*. AUGUSTINUS de Ser. Domini. (Lib. II. cap. XXXVI.) In hoc autem loco illorum error cavendus est, qui de duabus arboribus duas naturas opinantur esse: quarum una sit Dei, altera vero non. Non autem eos adiuvare duas istas arbores dicendum est: quia de hominibus eum dicere planum est, si quis præcedentia, & consequentia legerit. AUGUSTINUS XII. de Civit. Dei (cap. IV. & V. (2) Hominibus autem prædictis ipsę naturæ displicent, non eas considerantibus secundum utilitatem suam: non autem ex commodo, vel incommodo nostro, sed per seipsam considerata natura dat artifici suo gloriam. Naturæ igitur omnes quoniam sunt, & ideo habent modum suum, speciem suam, & quamdam secum pacem suam, profecto bonæ sunt. CHRYSOSTOMUS in homil. (XXIV.) Ut autem nullus dicat, quoniam mala arbor fert quidem fructus malos, fert autem & bonos; & sic difficilis fit cognitio duplici prolatione existente: ideo subiungit: *Non potest arbor bona fructus malos facere, neque arbor mala fructus bonos facere*. AUGUSTINUS de Serm. Domini (Lib. II. cap. XXXVI. & XXXVII.) Ex hoc verbo putant Manichæi, neque animam malam fieri posse ut in melius commutetur, neque bonam in deterius; quasi dictum sit: Non potest arbor bona mala fieri, neque mala fieri bona; sed ita dictum est: *Non potest arbor bona fructus malos facere*, nec e converso. Arbor quippe est ipsa anima, idest ipse homo; fructus vero opera hominis. Non ergo potest malus homo bona operari, neque bonus mala. Ergo si vult malus bona operari, prius bonus fiat. Quamdiu autem quisque malus est, non potest facere fructus bonos. Sicut enim potest fieri ut quod fuit nix, non sit; non autem ut nix sit calida: sic potest fieri ut qui malus fuit, non sit malus; non tamen fieri potest ut malus bene faciat: quia etsi aliquando utilis est, non hoc ipse facit, sed fit de illo divina providentia procurante. RABANUS. Homo autem ipse arbor bona, vel mala dicitur, propter voluntatem bonam, vel malam. Fructus autem sunt opera, quæ nec bona malæ voluntatis esse possunt, nec mala bonæ voluntatis. AUGUSTINUS contra Iulianum (Lib. I. cap. III.) Sicut autem manifestum est ex voluntate mala, tamquam ex arbore mala fructus eius, fieri omnia opera mala; sic ipsam voluntatem malam unde dices esse exortam, nisi quia voluntas mala Angeli ex Angelo, ex homine hominis orta est? Quid autem erant hæc duo antequam in eis ista mala orirentur, nisi bonum opus Dei, & bona, atque laudanda natura? Ecce ergo ex bono oritur malum; nec fuit omnino unde oriri posset, nisi ex bono; ipsam dico voluntatem malam, quoniam nullum malum præcessit, non opera mala, quæ non sunt nisi ex voluntate mala tamquam ex arbore mala: nec ideo tamquam ex bono potuit oriri voluntas mala, quia bonum factum est a bono Deo; sed quia de nihilo factum est, non de Deo. HIERONYMUS (super illud, *Non potest arbor bona*.) (3) Quæramus autem ab hæreticis, qui duas in se contrarias dicunt esse naturas, si iuxta intelligentiam eorum, arbor bona malos fructus facere non potest, quomodo Moyses arbor bona peccaverit ad aquam contradictionis, Petrus quoque in passione Dominum negaverit, dicens (infra XXVI.) *Nescio hominem*. Aut qua consequentia socer Moysi arbor mala, qui in Deum Israel non credebat, dedit consilium bonum? CHRYSOSTOMUS in homil. (XXIV.) Quia vero punire non iusserat falsos prophetas, ideo terret eos secundum pœnam, quæ est a Deo, dicens: *Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur*: quibus verbis & Iudæos insinuare videtur; ideoque verbum Ioannis Baptistæ meminit, per eadem verba pœnam eis subscribens. Etenim & ille hoc dixit (4) ad Iudæos, instantem securim, & arborem excidendam, & ignem inextinguibilem commemorans. Si quis autem diligenter investigabit, duæ pœnæ sunt: & excidi, & comburi: qui enim comburitur, & a regno exciditur omnino; quæ pœna difficilior est. Multi autem gehennam solum abhorrent; ego autem casum illius gloriæ multo (5) amariorem pœnam, quam ipsius ge-

(1) *Al.* qua. (2) *Al.* Nominibus. (3) *Al.* Quærebamus. (4) *Al.* ad Iudæos, securim, & arborem incisam. (5) *Al.* amariorem pœnam gehennæ esse dico.

gehennæ supplicium esse dico. Quod enim parum, vel magnum malum non susciperet pater, ut videat, & potiatur dulcissimo filio? Hoc itaque in gloria illa putemus: non enim aliquis filius ita suavis est patri ut illorum bonorum requies, & dissolvi, & esse cum Christo. Intolerabilis quidem pœna est (1) gehenna; sed si quis decem mille ponat gehennas, nihil tale dicit quale est a beata gloria illa excidere, & odio haberi a Christo. GLOSSA (ord. super illud, *Igitur ex fructibus*.) Ex præmissa autem similitudine concludit quod supra iam dixerat, quasi manifestum, dicens: *Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos*.

(i) HIERONYMUS (super illud, *Non omnis qui dicit*.) Sicut supra dixerat, eos qui habent vestem bonæ vitæ, non recipiendos propter dogmatum nequitiam; ita nunc e contrario asserit nec his quidem accommodandam fidem qui, cum polleant integritate doctrinæ, malis operibus destruunt: utrumque enim Dei servis necessarium est, ut & opus sermone, & sermo operibus comprobetur: & ideo dicit: *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum*. CHRYSOSTOMUS in hom. (xxv.) Ubi Iudæos maxime tangere videtur, in dogmatibus omnia ponentes: unde & Paulus (Rom. II.) eos incusat dicens: „ Si autem „ tu Iudæus cognominaris, & requiescis in „ lege. “ CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XIX. op. imperf.) Vel aliter: quoniam falsos prophetas, & veros ex fructibus eorum docuit discernendos; hic iam manifestius docet qui sunt fructus quibus discernuntur probi doctores, & reprobi. AUGUSTINUS de Serm. Domini (Lib. II. cap. XXXIX.) Cavendum enim est in ipso Christi nomine ab hæreticis, vel quibuslibet male intelligentibus, & sæculi huius amatoribus, ne decipiamur: & ideo dicit: *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine*. Sed merito potest movere quomodo huic sententiæ conveniat illud Apostoli (I. Corinth. XII.) „ Nemo potest dicere Do„ minum Iesum, nisi in Spiritu sancto. “ Non enim possumus dicere, illos qui non intrant in regnum cælorum, habere Spiritum sanctum. Sed Apostolus proprie posuit hoc verbum, „ Dicit, “ ut significet voluntatem, atque intellectum dicentis. Ille enim proprie dicit qui voluntatem, ac mentem suam sono vocis enuntiat. Dominus autem generaliter hic posuit verbum dicendi: videtur enim etiam ille dicere qui nec vult, nec intelligi quod dicit. HIERONYMUS. Moris est enim Scripturarum dicta pro factis accipere, secundum quem sensum dicit Apostolus (ad Titum I.) „ Confitentur scire „ Deum, factis autem negant. “ AMBROSIUS a (in exp. I. ad Cor. cap. XII.) Omne etiam verum a quocumque dicatur, a Spiritu sancto est. AUGUSTINUS de Ser. Domini (Lib. II. cap. XXXIX.) Non ergo putemus ad illos fructus de quibus supra dixerat, pertinere, si quis Domino nostro dicat, *Domine, Domine*; & ex eo nobis arbor bona videatur: sed illi sunt fructus, facere voluntatem Dei: unde sequitur: *Sed qui facit voluntatem Patris mei qui in cælis est, ipse intrabit in regnum cælorum*. HILARIUS (can. VI. in Matth. a med.) Cælestis enim regni iter, obedientia voluntatis Dei, non nuncupatio repertura est. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XIX. in ope. imperf.) Quæ autem est voluntas Dei ipse Dominus docet. „ Hæc est (inquit „ Ioan. VI.) voluntas eius qui misit me, „ ut omnis qui videt Filium, & credit in „ eum, habeat vitam æternam. “ Credulitatis autem verbum & ad confessionem respicit, & ad actum. Qui ergo non confitetur, aut non conversatur secundum verbum Christi, non intrabit in regnum cælorum. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXV. in princ.) Non autem dixit, *Qui facit voluntatem meam*, sed *Patris*: quoniam interim conveniens erat prius hoc suscipi ad imbecillitatem eorum: sed & per hoc illud occulte insinuavit: non est enim alia voluntas Filii quam quæ est Patris. AUGUSTINUS de Ser. Domini (Lib. II. cap. XL.) Illud autem ad rem pertinet, ne decipiamur non solum nomine Christi per eos qui nomen habent, & facta non agunt, sed etiam quibusdam factis, atque miraculis, qualia propter infideles cum fecerit Dominus, monuit tamen ne talibus decipiamur, arbitrantes ibi esse invisibilem sapientiam ubi miraculum visibile videmus: unde adiungit, & dicit: *Multi dicent mihi in illa die*. CHRYSO-

(1) *Al.* & gehenna.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Sive Ambrosiaster, vel supposititius Ambrosius, in illud I. ad Corinth. XII. *Nemo potest dicere, Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto*.

SOSTOMUS in hom. (xxv. prope initium.) Vides qualiter latenter iam seipsum introducit. Quia enim omnem complevit sermonem, monstrat seipsum iudicem esse. Quæ enim pœna expectat eos qui peccant, iam ante monstravit. Quis autem est qui punit, hoc iam revelat, dicens: *Multi dicent mihi in illa die*. CHRYSOSTOMUS super Mat. (hom. xix. in oper. imperf.) Quando scilicet venerit in maiestate Patris sui, quando iam nemo (1) ausurus est garrula contentione sermonum, aut mendacium defendere, aut contradicere veritati, quando opera singulorum loquentur, & ora tacebunt, nec alter pro altero interveniet, sed singuli ibi timebunt. In illo enim iudicio non erunt testes adulatores homines, sed Angeli veraces; iudex autem Dominus iustus: unde proprie timentium hominum, & angustias patientium, vocem expressit, dicens: *Domine, Domine*. Non enim semel sufficit illi dicere, *Domine*, quem necessitas timoris astringit. HILARIUS (can. vi. in Matth.) Gloriam autem sibi ex verbi intentione præsumunt in doctrinæ prophetia, & dæmoniorum fuga, & operum virtutibus: atque hinc sibi regnum cælorum pollicentur, dicentes: *Nonne in nomine tuo prophetavimus?* CHRYSOSTOMUS in homil. (xxv.) Sed sunt quidam qui dicunt, quoniam mentientes hi hoc dixerunt, & ideo salvati non sunt; sed non auderent iudice præsente ad ipsum hoc dicere. Sed & ipsa responsio, & interrogatio ostendit eos talia fecisse. Qui enim hic mirabiles erant apud omnes miracula facientes, illic autem vident seipsos punitos, admirantes dicunt: *Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus? &c.* Quidam autem dicunt, quoniam non in tempore in quo hæc miracula faciebant, iniqua agebant, sed postea. Sed si hoc erit, rursus quod Dominus volebat monstrare, non constat, quod scilicet neque fides, neque miracula valent, bona vita non existente; quod & Paulus dicit (I. Corinth. xiii.) „ Si habuero fidem, ut montes transferam, „ caritatem autem non habuero, nihil sum." CHRYSOSTOMUS super Matth. (ho. xix. in ope. imper.) Sed considera, quia *In nomine* dicunt, non In spiritu: prophetant enim in nomine Christi, sed in spiritu diaboli; quales sunt divinatores. Sed sic discernuntur, quoniam diabolus interdum falsa dicit, Spiritus sanctus numquam. Concessum est autem & diabolo interdum vera dicere, ut mendacium suum rara veritate commendet. Dæmonia autem eiiciunt in nomine Christi habentes spiritum inimici; (2) magis autem non eiiciunt, sed eiicere videntur, colludentibus sibi dæmonibus. Faciunt & virtutes, idest miracula, non utilia, & necessaria, sed inutilia, & vacua. AUGUSTINUS de Ser. Domini (Lib. II. cap. xl.) Legant enim quanta fecerint resistentes Moysi magi AEgyptiorum. HIERONYMUS (super illud, *Multi dicunt mihi*.) Vel aliter. Prophetare, (3) virtutes facere, & dæmonia eiicere, etiam divina virtute, interdum non est eius meriti qui operatur; sed vel invocatio nominis Christi hoc agit, vel ob condemnationem eorum qui invocant, aut utilitatem eorum qui vident, & audiunt conceditur: ut licet homines despiciant signa facientes, tamen Deum honorent, ad cuius invocationem fiunt tanta miracula: nam & Saul, & Balaam, & Caiphas prophetaverunt, & in Actibus Apostolorum filii Scevæ videbantur eiicere dæmonia, & Iudas Apostolus cum animo proditoris multa signa inter ceteros Apostolos fecisse narratur. CHRYSOSTOMUS in homil. (xxv.) Quia enim non omnes ad omnia apte se habebant; sed hi quidem erant vitæ puræ, fidem autem non tantam habebant, hi autem contrarium; ideo Deus illos per hos convertebat, ut multam ostenderent fidem; hos autem per hoc ineffabile signorum donum, ut fierent meliores, evocabat: unde & cum multa copia hanc gratiam eis dabat. Dicent enim: *Virtutes multas fecimus*. Sed quia circa eum qui eos ita honoravit, ingrati facti sunt, recte sequitur: *Tunc confitebor illis, Quia numquam novi vos*. HIERONYMUS. Signanter dicit, *Tunc confitebor*, quia multo tempore ante dicere dissimulaverat. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xix. in op. imperf.) Grandem enim iram grandis dilatio præcedere debet, quæ iustius facit Dei esse iudicium, & digniorem interitum peccatorum. Sciendum autem, quod peccatores nescit Deus, quia non digni sunt ut cognoscantur a Deo: non quia omnino ipsos non cognoscat, sed quia suos esse illos non cognoscit. (4) Deus enim naturaliter omnes cognoscit; sed videtur eos non cognoscere, quia non eos diligit; sicut etiam non videntur Deum cognoscere qui non colunt eum digne. CHRYSOSTOMUS in hom. (xxv.) Dicit autem eis, *Numquam novi vos*; quasi, non solum in tempore iudicii, sed neque tunc cum miracula faciebatis: multos

(1) *Al.* ausus. (2) *Al.* Magi. (3) *Al.* vel virtutes. (4) *Al. deest quod sequitur usque* sed videtur.

tos enim & hic iam odio habet, & ante punitionem avertit. HIERONYMUS. Observa etiam hoc quod dicit, *Numquam novi vos*, esse contra quosdam dicentes, quod omnes homines semper conversati sunt inter rationabiles creaturas. GREGORIUS XX. Moral. (cap. VIII. vel IX.) Hac autem sententia datur intelligi, quod in hominibus caritas, humilitas, non autem debeant virtutum signa venerari: (1) unde nunc sancta Ecclesia etiam si qua sunt haereticorum miracula, despicit, quia haec sanctitatis speciem non esse cognoscit. Probatio quidem sanctitatis non est signa facere, sed proximum ut se diligere, de Deo vera, de proximo meliora quam de seipso sentire. AUGUSTINUS contra Adversarium legis, & Prophetarum (Lib. II. cap. IV.) Absit autem ut secundum Manichaeos ista de Prophetis sanctis Dominus dixerit; sed dictum est de his qui (2) post eius Evangelium praedicatum in eius nomine sibi loqui videntur, nescientes quid loquantur. HILARIUS (can. VI. a medio.) Sic autem hypocritae gloriati sunt, quasi aliquid proprium (3) sit quod loquuntur, aut faciunt, & non omnia virtus Dei invocata perficiat; cuius doctrinę scientiam lectio afferat, (4) daemoniorum fugam Christi nomen exagitet. De nostro igitur est beata illa aeternitas promerenda, (5) praestandumque est aliquid ex proprio, ut bonum velimus, malum omne vitemus, agamusque potius quod vult quam quod (6) potest gloriemur. Repudians igitur eos, ac expellens propter opera iniquitatis, dicit: *Discedite a me qui operamini iniquitatem*. HIERONYMUS. Non dixit, Qui operati estis iniquitatem, ne videatur tollere poenitentiam; sed *Qui operamini*; idest, qui usque in praesentem horam cum iudicii tempus advenerit, licet non habeatis facultatem, peccandi, tamen adhuc habetis affectum. CHRYSOSTOMUS in hom. (XIX. super Matth. in op. imperf.) Nam mors quidem animam a carne separat; animae autem propositum non immutat.

(k) CHRYSOSTOMUS in hom. (XXV. a medio.) Quoniam quidam futuri erant quae dicta sunt a Domino admirantes; ostensionem autem quae est per opera non tribuentes, (7) praeveniens eos terret dicens: *Omnis ergo qui audit verba mea hac, & facit ea, assimilabitur viro sapienti*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XX. in ope. imper.) Non autem dixit, AEstimabo eum qui audit, & facit, virum sapientem; sed *Assimilabitur viro sapienti*: ergo qui similatur homo est: cui autem assimilatur? Christo; Christus autem est sapiens vir, qui aedificavit domum suam, idest Ecclesiam, supra petram, idest supra fortitudinem fidei. Vir autem stultus est diabolus, qui aedificavit domum suam, idest omnes impios, super arenam, est inconstantiam infidelitatis, aut super carnales homines, qui dicuntur arena propter sterilitatem, & quia non cohaerent sibi, sed sunt per diversas opiniones dispersi, & quia sunt innumerabiles. Pluvia autem est doctrina quae irrigat hominem; nubes autem sunt a quibus pluvia fluit. Quidam a Spiritu sancto excitantur, sicut Apostoli, & Prophetae; & quidam a spiritu diaboli, sicut haeretici. Venti autem boni sunt spiritus diversarum virtutum, vel Angeli, qui invisibiliter in sensibus hominum operantur, & adducunt ad bona; venti autem mali sunt spiritus immundi. Flumina autem bona sunt Evangelistae, & doctores populi; flumina mala (8) sunt homines immundo spiritu pleni, & verbositate instructi; sicut Philosophi, & ceteri saecularis scientiae professores, de quorum ventre exeunt flumina aquae mortuae. Ecclesiam ergo quam Christus fundavit, non pluvia mendacis doctrinae corrumpit, neque diabolicus flatus impellit, neque violentorum fluminum impetus movet. Nec est contrarium quod quidam de Ecclesia cadunt: non enim omnes qui Christiani dicuntur, Christi sunt; sed „ novit Dominus qui sunt eius: “ II. Timoth. II. Sed contra domum quam aedificavit diabolus, descendit pluvia verae doctrinae; venti, idest spiritales gratiae, aut Angeli; flumina, quatuor Evangelistae, & ceteri sapientes: & sic cecidit domus, idest gentilitas, ut surgeret Christus; & facta est eius ruina magna, solutis erroribus, convictis mendaciis, & idolis in toto mundo destructis. Christo ergo similis est qui audit verba Christi, & facit ea: ipse enim aedificat supra petram, idest Christum, qui est omne bonum, ut in quacumque specie boni aliquis aedificaverit, supra Christum aedificasse videatur. Sicut autem Ecclesia aedificata a Christo dirui non potest, sic talem Christianum, qui se aedificavit super Christum, nulla adversitas deiicere potest: secundum illud Rom. VIII. „ Quis nos se-

„ pa-

(1) *Al.* unde autem. (2) *Al.* posterius. (3) *Al.* si quae. (4) *P. Nicolai habet* daemonia Christi nomen exagitet. (5) *Al. deest* praestandumque est aliquid ex proprio, ut bonum velimus. (6) *Al.* quam quod potestate gloriemur: *item* quam quod potest ut gloriemur. *P. Nicolai habet* quam quod prodest ut gloriemur. (7) *Al.* sed praeveniens. (8) *Al. deest* sunt.

„ parabit a caritate Christi? “ Diabolo autem est similis qui audit verba Christi, & non facit. Verba enim quæ audiuntur, & non fiunt, separata sunt, & dispersa; & ideo assimilantur arenæ. Arena etiam est omnis malitia, vel etiam mundialia bona. Sicut autem domus diaboli destructa est, ita tales supra arenam fundati destruuntur, & cadunt. Et est ruina magna, si de fundamento fidei aliquid ruinæ fuerit passus; non autem, si fornicatus fuerit, aut homicidium fecerit: quia habet unde per pœnitentiam surgat, sicut & David. RABANUS (super illud, *Et fuit ruina eius magna*.) Vel ruina magna intelligenda est, qua dicturus est Dominus audientibus, & non facientibus (infra xxv.) *Ite in ignem æternum*. HIERONYMUS. Vel aliter. Super arenam, quæ fluida est, & in unam copulam non potest redigi, omnis hæreticorum sermo ædificatur, ut corruat. HILARIUS (can. VI. par. ante finem.) Vel aliter. In pluviis, blandarum, & sensim illabentium voluptatum illecebras significat, quibus primum fides rivis patentibus immadescit, post quas fluviorum procursus, idest graviorum cupiditatum motus, incurrit, ut exinde tota ventorum vis circumflantium desæviat idest universus diabolicæ potestatis spiritus inseratur. AUGUSTINUS de Ser. Domini (Lib. II. cap. xl.) Vel aliter. Pluvia cum in mali alicuius significatione ponitur, caliginosa superstitio intelligitur; rumores autem hominum ventis comparantur; fluvius autem carnalibus concupiscentiis, tamquam fluentibus super terram, & qui prosperitatibus inducitur, adversitatibus frangitur: quorum nihil metuit qui fundatam habet domum supra petram, idest qui non solum audit præceptum Domini, sed etiam facit. Et in his omnibus periculo se subiicit qui audit, & non facit. Non enim quisque firmat in se quæ Dominus præcipit, vel ipse audit, nisi faciendo. Considerandum autem est, quia cum dixit, *Qui audit verba mea hæc*, satis significat istum sermonem omnibus præceptis, quibus christiana vita formatur, esse perfectum, ut merito qui secundum ea vivere voluerint, comparentur ædificanti supra petram.

(I) GLOSSA *a*. Posita doctrina Christi, effectum doctrinæ ipsius in turbis ostendit, dicens: *Et factum est, cum consummasset Iesus verba hæc, admirabantur turbæ super doctrina eius*. RABANUS (parum ante finem Lib. II. in Matth.) Consummatio hæc ad perfectionem verborum, & integritatem dogmatis pertinet. Quod autem dicitur turbas admirari, aut infideles in turba significat (qui ob hoc stupebant, quia non credebant verbis Salvatoris) aut omnes generaliter demonstrat, qui excellentiam tantæ sapientiæ in eo venerabantur. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xx. in ope. imperf. prope finem.) Placatus rationabiliter hominis intellectus laudem generat, victus autem admirationem. Quicquid enim digne laudare non possumus, admiramur. Admiratio tamen eorum magis ad gloriam Christi pertinebat quam ad fidem ipsorum: si enim crederent in Christum, non mirarentur. Illud enim movet admirationem quod superat facientis, aut dicentis personam: & ideo quod a Deo factum, aut dictum est, non admiramur, quia omnia minora sunt quam Dei potentia. Turbæ autem erant quæ mirabantur, id est populus vulgaris, non principes populi, qui non discendi studio audire solebant; populus autem simplex simpliciter audiebat: sed eorum silentium, si illi interfuissent, suis (1) contradictionibus conturbassent: ubi enim est maior scientia, illic fortior malitia: qui enim festinat esse prior, non est contentus esse secundus. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. XIX.) Ex eo autem quod hic dicitur potest videri discipulorum turbam (2) deseruisse, ex quibus illos duodecim elegerat in monte ex pluribus, quos Apostolos nominavit, quod Matthæus hic prætermisit. Solis enim discipulis in monte videtur Iesus hunc habuisse sermonem, quem Matthæus interposuit, & Lucas tacet. Et deinde, cum descendisset in loco campestri, habuisse alteram similem, de quo Matthæus tacet, Lucas non tacet. Quamquam etiam illud possit occurrere quod, sicut supra dictum est, Apostolis, ceterisque turbis præsentibus unum habuisse sermonem, quem Matthæus, Lucasque narrarunt diverso narrandi modo, sed eadem veritate sententiarum; & sic planum est quod hic dicitur de ad-

(1) *Al.* conditionibus. (2) *Al. P. Nicolai ponit, forte melius*, dixisse.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nec in Glossa quæ nunc est, nec in Anselmo id habetur, pro quo Glossa citari sæpe in Rabano quoque, vel Beda, vel alio simili.

admiratione turbæ. CHRYSOSTOMUS in hom. (xxvi. par. a prin.) Causam autem admirationis subdit, dicens: *Erat enim docens eos sicut potestatem habens, & non sicut scribæ eorum, & pharisæi.* Si autem hanc potestatem videntes per opera, scribæ eum a se abigebant, ubi sola verba erant potestatem manifestantia, qualiter scandalizati (1) non fuissent? Sed turbæ hoc non passæ sunt; cum enim anima benevola fuerit, facile persuadetur a sermonibus veritatis. Erat autem potestas docentis, ut multos eorum caperet, & in admirationem mitteret; ita quod propter delectationem eorum quæ dicta erant, neque tacentem dimittebant; unde & secutæ sunt eum descendentem de monte. Stupebant autem eius maxime potestatem, quia non ad (2) alium referens, ut Prophetæ, & Moyses dixerunt, quæ dixit, sed ubique ostendit se eum esse qui habet dominium: etenim legem ferens, continue apponebat (supra v.) *Ego autem dico vobis*. HIERONYMUS (in fin. Com. in vii. cap. Matth.) Quia quasi Deus & Dominus ipsius Moysi pro libertate voluntatis suæ, vel ea quæ minus videbantur addebat in lege, vel commutans prædicabat in populo, ut supra legimus (ibid.) *Dictum est antiquis; ego autem dico vobis*. Scribæ autem ea tantum docebant quæ scripta sunt in Moyse, & Prophetis. GREGORIUS XXIII. Moral. (super illud Iob xxxiii. „Ecce aperui os meum;" in novis exemp. est cap. vii. in fine.) Vel singulariter Christus ex bona potestate locutus est, quia ex infirmitate mala nulla commisit: nos autem quia infirmi sumus, ex propria infirmitate pensemus quo docendi ordine infirmis fratribus consulamus. HILARIUS can. vi.) Vel in verborum virtutibus effectum potestatis metiebantur. AUGUSTINUS de Ser. Dom. (Lib. II. cap. xl.) Hoc est enim quod in Psalmo xi. significatur: „Fiducialiter agam in eo. Eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum, terræ probatum, (3) purgatum septuplum:" propter quem numerum admonitus sum omnia ista præcepta ad septem illas referre sententias quas in principio sermonis huius posuit, scilicet de beatitudinibus. (Lib. II. cap. xx.) Quod enim aliquis fratri irascatur sine causa, vel Racha dicat, vel fatuum eum appellet, superbissime admittitur; contra quod est unum remedium, ut supplici animo veniam deprecetur, qui non iactantiæ spiritu infletur. *Beati* ergo *pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum calorum*. (Lib. II. cap. xxii.) Consentit autem adversario, idest verbo Dei reverentiam exhibendo, quisquis ad testamentum patris (4) aperiendum non litibus acerbus, sed pietate mitis accesserit. *Beati* ergo *mites, quoniam ipsi hereditate possidebunt terram*. (Lib. I. cap. xxiii.) Quisquis etiam carnalem delectationem contra rectam voluntatem suam rebellare sentit, exclamet (Rom. vii.) „Infelix ego homo, quis me liberabit (5) de corpore mortis huius?" Et ita lugendo imploret consolatoris auxilium: unde *beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur*. (Lib. I. cap. xxxii.) Quid autem laboriosius cogitari potest quam (6) ut in vitiosa consuetudine superanda præcidat intra se membra impedientia regnum cælorum, nec dolore frangatur; toleret in coniugali fide omnia quæ, quamvis sint molestissima, crimen tamen fornicationis non habent; verum loquatur, quod non iurationibus crebris, sed morum probitate commendet? Sed quis tantos labores inire audeat, nisi (7) flagret amore iustitiæ, quasi fame, ac siti vehementi accensus? *Beati* ergo *qui esuriunt, & sitiunt, quoniam ipsi saturabuntur*. (Lib. I. cap. xlvi.) Quis autem potest paratus esse ab infirmis iniurias sustinere, petenti a se tribuere, diligere inimicos, benefacere his qui se oderunt, orare pro persequentibus, nisi perfecte misericors? *Beati* ergo *misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur*. (Lib. II, cap. xxxv.) Mundum autem cordis oculum habet qui finem bonorum operum suorum non in eo constituit ut hominibus placeat, neque ut comparet ea quæ huic vitæ sunt necessaria, neque temere animum hominis condemnat, & quicquid exhibet homini, hac intentione exhibet qua sibi vult exhiberi. *Beati* (8) ergo *mundo corde, quoniam Deum videbunt*. (Lib. I. cap. xl.) Oportet etiam ut per mundum cor inveniatur arcta via sapientiæ, cui perversorum hominum deceptiones obstrepunt; quas evadere est venire ad pacem sapientiæ. *Beati* ergo *pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur*. (In fin. Lib. II.) Sed sive iste ordo considerandus sit, sive alius, facienda sunt quæ audivimus a Domino, si volumus ædificare supra petram.

CA-

(1) *Al.* hic. (2) *Al.* aliud. (3) *Al. omittitur* purgatum. (4) *Al.* operiendum. (5) *Al.* de morte corporis huius. (6) *Al.* quam ut otiosa consuetudine: *item* quam ut vitiosa. (7) *Al.* flagraret. (8) *Al. deest* ergo.

CAPUT VIII.

(a) CUm autem descendisset Iesus de monte, secutæ sunt eum turbæ multæ; & ecce leprosus veniens adorabat eum, dicens: Domine, si vis, potes me mundare. Et extendens Iesus manum, tetigit eum, dicens: Volo; mundare. Et confestim mundata est lepra eius. Et ait illi Iesus: Vide nemini dixeris; sed vade ostende te sacerdoti, & offer munus tuum, quod præcepit Moyses in testimonium illis.

(b) Cum autem introisset Capharnaum, accessit ad eum Centurio, rogans eum, & dicens: Domine, puer meus iacet in domo paralyticus, & male torquetur. Et ait illi Iesus: Ego veniam, & curabo eum. Et respondens Centurio ait: Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum; sed tantum dic verbo, & sanabitur puer meus. Nam & ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites; & dico huic, Vade, & vadit; & alii, Veni, & venit; & servo meo, Fac hoc, & facit.

(c) Audiens autem Iesus miratus est, & sequentibus se dixit: Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Israel. Dico autem vobis, quod multi ab oriente, & occidente venient, & recumbent cum Abraham, & Isaac, & Iacob in regno cælorum; filii autem regni eiicientur in tenebras exteriores. Ibi erit fletus, & stridor dentium. Et dixit Iesus Centurioni: Vade, & sicut credidisti fiat tibi. Et sanatus est puer ex illa hora.

(d) Et cum venisset Iesus in domum Petri, vidit socrum eius iacentem, & febricitantem, & tetigit manum eius; & dimisit eam febris, & surrexit, & ministrabat eis.

(e) Vespere autem facto, obtulerunt ei multos dæmonia habentes, & eiiciebat spiritus verbo, & omnes male habentes curavit: ut adimpleretur quod dictum est per Esaiam Prophetam dicentem: Ipse infirmitates nostras accepit, & ægrotationes nostras portavit.

(f) Videns autem Iesus turbas multas circum se, iussit discipulos ire trans fretum. Et accedens unus scriba ait illi: Magister, sequar te quocumque ieris. Et dicit illi Iesus: Vulpes foveas habent, & volucres cæli nidos; Filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet. Alius autem de discipulis eius ait illi: Domine, permitte me primum ire, & sepelire patrem meum. Iesus autem ait illi: Sequere me, & dimitte mortuos sepelire mortuos suos.

(g) Et ascendente eo in naviculam, secuti sunt eum discipuli eius; & ecce motus magnus factus est in mari, ita ut navicula operiretur fluctibus. Ipse vero dormiebat. Et accesserunt ad eum discipuli eius, & suscitaverunt eum, dicentes: Domine, salva nos, perimus. Et dicit eis Iesus: Quid timidi estis modicæ fidei? Tunc surgens imperavit ventis, & mari; & facta est tranquillitas magna. Porro homines mirati sunt, dicentes: Qualis est hic, quia venti, & mare obediunt ei?

(h) Et cum venisset Iesus transfretum in regionem Gerasenorum, occurrerunt ei duo habentes dæmonia de monumentis exeuntes, sævi nimis, ita ut nemo posset transire per viam illam. Et ecce clamaverunt dicentes: Quid nobis, & tibi Iesu Fili Dei? Venisti huc ante tempus torquere nos. Erat autem non longe ab illis grex multorum porcorum pascens. Dæmones autem rogabant eum, dicentes: Si eiicis nos hinc, mitte nos in gregem porcorum. Et ait illis, Ite. At illi exeuntes abierunt in porcos. Et ecce magno impetu abiit totus grex per præceps in mare, & mortui sunt in aquis. Pastores autem fugerunt, & venientes in civitatem nuntiaverunt hæc omnia, & de his qui dæmonia habuerant. Et ecce tota civitas exiit obviam Iesu, & viso eo rogabant eum ut transiret a finibus eorum.

(1) HIERONYMUS (in Com. cap. VIII. Matth.) Post prædicationem, atque doctrinam, signorum offertur occasio, ut per virtutum miracula præteritus apud audientes sermo firmetur. CHRYSOSTOMUS (hom. XXI. in ope. imper.) Quia enim quasi potestatem habens docebat, ut non æstimaretur (1) ostentatio esse hic doctrinæ modus, operibus hoc idem facit, quasi potestatem habens curare: & ideo dicit: *Cum autem descendisset Iesus de monte, secuta sunt eum turba multa*. ORIGENES (hom. V. inter eas quæ ex variis locis sunt collectæ.) Docente enim Domino in monte, discipuli erant cum ipso, quibus erat datum cælestis doctrinæ nosse secreta; nunc autem descendente eo de monte, turbæ secutæ sunt eum, quia in monte ascendere nequaquam poterant: quia quos delictorum sarcina deprimit, ad mysteriorum sublimia scandere non valent. Descendente autem Domino, hoc est inclinante se ad infirmitatem, & impotentiam ceterorum, (2) quando misertus est imperfectioni eorum, (3) vel infirmitati, *secutæ sunt eum turba multa*: quidam propter (4) claritatem, plerique propter doctrinam, nonnulli propter curationem, & administrationem. HAYMO. Vel aliter. Per montem in quo Dominus sedet, cælum intelligitur, de quo scriptum est (Esai. LXVI.) „ Cælum mihi sedes est. " Sed cum Dominus in monte sedet, soli discipuli ad eum accedunt: quia antequam fragilitatis nostræ humanitatem assumeret, notus erat tantum in Iudæa Deus (Psal. lxxiii.) at vero postquam de monte suæ divinitatis descendit, & humanitatis nostræ fragilitatem assumpsit, magna turba nationum secuta est eum. Demonstratur autem doctoribus ut in prædicatione sua sermonem habeant temperatum, & sicut viderint unumquemque capere posse, ita & verbum Dei annuntient. Ascendunt enim in montem doctores, cum perfectioribus excellentia præcepta ostendunt; descendunt vero, cum infirmioribus leviora demonstrant. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XXI. in ope. imp.) Inter ceteros autem qui montem non ascenderant & leprosus sursum ascendere non valebat, quasi peccatorum baiulans pondus: lepra enim est peccatum animarum nostrarum. Ideo ergo Dominus de altitudine cæli, quasi de excelso monte descendit, ut lepram peccatorum nostrorum mundaret: & ideo quasi iam præparatus descendenti occurrit: propter quod dicitur: *Et ecce leprosus veniens*. ORIGENES (hom. v. ex diversis locis collect. parum a princip.) Deorsum (5) curat, & in monte nihil facit: quia tempus est omni rei sub cælo, tempus doctrinæ, & tempus curationis. In monte docuit, animas curavit, corda sanavit; quibus completis, sicut de cælestibus montibus ad salvandos carnales (6) descendente, venit ad eum leprosus, & adorabat eum: antequam peteret, adorare cœpit, cultum ostendens. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XXI. in op. imper.) Non enim illum petebat quasi hominem artificem, sed adorabat eum quasi Deum. Oratio autem perfecta est fides, & confessio: unde leprosus fidei opus, adorans implevit; sed opus confessionis implevit in verbis: unde *adorabat eum dicens*. ORIGENES (ho. v. inter collectas ex var. locis.) Domine per te omnia facta sunt: tu ergo *si vis, potes me mundare*. Voluntas tua opus est, & opera tuæ voluntati obediunt. Tu prius Naaman Syrum per Eliseum a lepra mundasti, & modo, *si vis, potes me mundare*. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXVI.) Non dixit, Si rogaveris Deum, neque Si adoraveris; sed *Si volueris, potes me mundare*. Neque dixit, Domine munda; sed ei totum concedit, & dominum eum facit, & potestatem universorum ei attribuit. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XXI. in op. imperf.) Et ita spirituali medico spirituale offerebat mercedem: nam sicut medici pecuniis, iste oratione placatur. Nihil enim dignius offerimus Deo quam orationem fidelem. In hoc autem quod dicit, *Si vis*, non dubitat Christi voluntatem ad omne opus bonum paratam. Sed quia non omnibus expedit corporalis integritas, nesciebat utrum ei expediret curatio illa. Dicit ergo, *Si vis*; ac si diceret: Credo quia quod bonum est vis; ignoro autem si est mihi quod desidero, bonum. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXVI.) Cum autem voluntate, ac sermone purgare posset, manus apposuit tactum: unde sequitur: *Et extendens manum, tetigit eum*: ut ostendat quoniam non subiacet legi, & quoniam mundo iam nihil est immundum. Eliseus autem observans legis diligentiam, non exivit, & tetigit Naaman; sed mittit eum ad Iordanem lavandum. Dominus autem monstrat quoniam non ut servus, sed ut Dominus curat, & tangit: non enim manus a lepra facta est immunda, sed corpus leprosum a manu sancta constitutum est mundum. Non enim

(1) *Al.* ostensio. (2) *Al.* deest quando. (3) *Al.* vel infirmitati studens. (4) *P. Nicolai habet* caritatem. (5) *Al.* currit, & in monte nihil dicit. (6) *P. Nicolai habet* descenderat.

enim corpora solum curaturus advenit, sed & animam in veram sapientiam ducturus. Sicut igitur manibus non lotis iam (1) manducare non prohibebat; ita & hic erudit quoniam oportet animæ lepram formidare solam, quod est peccatum; lepram autem corporis nullum impedimentum esse ad virtutem. CHRYSOSTOMUS super Matth. (ho. XXI. in op. imperf.) Quamvis autem litteram legis solverit, propositum tamen eius non solvit. Ideo (2) enim lex iussit non tangere lepram, quia non poterat facere ut lepra non sordidaret tangentem: ergo vetuit tangere lepram, non ut leprosi non sanarentur, sed ut tangentes non inquinarentur. Iste autem tangens non inquinatus est a lepra, sed ipsam lepram mundavit tangendo. DAMASCENUS (Lib. III. de Fid. orth. cap. XV.) Non enim Deus solum erat, sed homo: unde per tactum, & per sermonem divina signa operabatur: ut enim per organum, ita per corpus divinæ perficiebantur actiones. CHRYSOSTOMUS in homil. (XXVI.) Cum autem leprosum tangit, nullus eum incusat, quia nondum invidia detenti erant auditores. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XXI. in op. imperf.) Si autem tacite eum curasset, quis scire poterat cuius virtute sanatus esset? Igitur voluntas mundandi facta est propter leprosum; verbum autem propter spectantes: ideo dixit: *Volo: mundare*. HIERONYMUS (super illud, *Extendens Iesus*.) Non autem ut plerique Latinorum putant, iunctim legendum est, *Volo mundare*; sed separatim, ut prius dicatur, *Volo*, deinde ut imperans dicat, *Mundare*. Ille enim dixerat, *Si vis*; Dominus respondit, *Volo*: ille præmiserat, *Potes me mundare*; Dominus dixit, *Mundare*. CHRYSOSTOMUS in homil. (XXVI.) Nusquam autem videtur dicere hoc verbum, quamvis magna signa faciens; sed hic propterea apposuit *Volo*, ut opinionem plebis, & leprosi de eius potestate confirmaret. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXVI.) Cessit autem (3) mandanti natura cum decenti velocitate: & ideo sequitur: *Et confestim mundata est lepra eius*. Sed hoc quod dicit, *Confestim*, multum est tardius velocitate quæ secundum opus est facta. ORIGENES (ho. V. ut supra.) Quia enim non dubitavit credere, non tardatur sanatio; quia non distulit confessionem, non differtur mundatio. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Li. II. cap. XIX. par. a princ.) Huius autem leprosi mundati (4) etiam Lucas meminit, non sane hoc ordine, sed ut solent prætermissa recordari, posterius facta præoccupari, sicut divinitus suggerebantur, ut antea cognita, postea recordando rescriberent. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXVI.) Curans autem (5) Iesus corpus, iubet nulli dicere: unde sequitur: *Et ait illi Iesus: Vide, nemini dixeris*. Quidam igitur aiunt quoniam ideo iussit hoc, ut non malignentur circa eius purgationem: quod insipienter dicitur: non enim ita mundavit ut dubitabilis esset mundatio; sed nulli dicere iubet, docens non diligere ostentationem, & honorem. Qualiter igitur alii sanato (Marc. V.) iubet dicere? Sed in hoc erudivit nos bonæ mentis esse: non enim illic divulgari se iussit, sed dari gloriam Deo. Per leprosum ergo hunc instruit nos non esse vane gloriosos; per illum autem non esse ingratos, sed omnia ad laudem Dei referre. HIERONYMUS. Et revera quid erat necesse quod sermone iactaret quod corpore præferebat? HILARIUS (can. VII. sub initio.) Vel ut salus hæc (6) non offerretur potius quam quæreretur, silentium imperatur.

Sequitur: *Sed vade, ostende te sacerdoti*. HIERONYMUS (super illud, *Vade ostende te*.) Mittit autem eum ad sacerdotes, primum propter humilitatem, ut sacerdotibus deferre videatur; deinde ut videntes leprosum mundatum, si crederent Salvatori, salvarentur; si vero non crederent, inexcusabiles fierent; & simul ne quod in eo sæpissime criminabantur, legem infringere videretur. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXVI. ante medium.) Neque enim ubique eam dissolvebat, neque ubique custodiebat; sed quandoque quidem hoc, quandoque illud faciebat: in uno quidem futuræ sapientiæ præparans vitam, in altero autem inverecundam Iudæorum cohibens linguam, & condescendens imbecillitati eorum. Unde Apostoli apparent quandoque quidem observantes legem, quandoque autem eam prætermittentes. ORIGENES (hom. V. inter collect. ex variis locis.) Vel mittit ad sacerdotes, ut cognoscant quia non per legis consuetudinem mundatus est, sed per gratiæ operationem. HIERONYMUS (ibidem.) Erat autem in lege præceptum ut qui mundati fuerant a lepra, offerrent munera sacerdotibus: unde sequitur: *Et offer munus tuum, quod*

(1) *Al.* non manducare prohibebat. (2) *Al.* tamen. (3) *Al.* mundanti. (4) *Al.* quem. (5) *Al.* eius. (6) *P. Nicolai habet* non offertur potius quam quæritur.

quod praecepit Moyses, *in testimonium illis*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. XXI. in opere imperf.) Non sic intellige, quia hoc *Moyses praecepit in testimonium illis*: (1) sed *Vade tu*, *offer in testimonium illis*. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXVI.) (2) Prævidens enim Christus eos ex hoc nihil profecturos, non dixit, In emendationem eorum, sed *In testimonium*, idest in accusationem, & attestationem quoniam quæ a me erant fienda, omnia facta sunt. Et licet eos præviderit non emendari, non tamen dimisit quæ facere oportebat: illi autem in propria manserunt malitia. Non autem dixit, Munus quod ego iubeo, sed *quod Moyses iussit*, ut interim transmittat ad legem, & iniquorum obstruat ora: ut enim non dicant, quoniam sacerdotum gloriam rapuit, opus quidem ipse implevit, probationem autem illis concessit. ORIGENES (loc. cit.) Vel (3) offer munus tuum, ut omnes qui vident te portare, miraculo credant. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XXI. in ope. imper.) Vel ideo iubet offerri munera, ut si postmodum eum expellere vellent, diceret eis: Munera quasi a mundato accepistis; & quomodo me quasi leprosum expellitis? HILARIUS (can. VII. super Matth.) Vel legendum est: *Quod Moyses praecepit in testimonium illis*: quia quod Moyses in lege præcepit, (4) testimonium est, non effectus. BEDA in hom. (dom. III. post Epiph.) Si quem autem moveat quomodo Dominus cum videatur Moysi sacrificium approbare, quare id Ecclesia non recipiat, meminerit quod nondum Christus corpus suum obtulerat per passionem in holocaustum. Non autem oportebat auferri significantia sacrificia prius quam illud quod significabatur, confirmatum esset testimonio Apostolorum prædicantium, & fide credentium populorum. Vir autem iste genus humanum designat, qui non solum leprosus, verum etiam, iuxta Evangelium Lucæ, plenus lepra fuisse describitur. „ Omnes enim „ peccaverunt, & egent gloria Dei: " Rom. III. illa scilicet ut extenta manu Salvatoris, hoc est incarnato Dei Verbo, humanamque contingente naturam, ab erroris prisci vanitate mundentur, & (5) qui diutius abominabiles, & a castris populi Dei eiecti, iam aliquando templo redditi, & sacerdoti, queant offerre corpora sua hostiam viventem, illi scilicet cui dicitur Psal. CIX. „ Tu es Sacerdos in æternum. "

REMIGIUS. Moraliter autem per leprosum designatur peccator: nam peccatum immundam, & variam animam facit: qui ante Christum procidit, quando de pristinis peccatis confunditur; & tamen debet confiteri, & remedium pœnitentiæ postulare: nam leprosus vulnus ostendit, & remedium postulavit. Extendit autem Dominus manum, quando auxilium divinæ miserationis impendit: & statim consequitur remissionem delictorum; nec debet Ecclesia eidem reconciliari, nisi iudicio sacerdotis.

(b) CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XXII. in initio in opere imperf.) Postquam Dominus discipulos docuit in monte, leprosum autem sanavit sub monte, venit Capharnaum in mysterio, quia post Iudæorum mundationem venit ad Gentes. HAYMO. Capharnaum enim, quæ villa pinguedinis interpretatur, sive ager consolationis, Ecclesiam quæ ex Gentibus est collecta, significat, quæ spirituali pinguedine est repleta: secundum illud Psal. LXII. „ Sicut adipe & pinguedine repleatur anima mea. " Et inter pressuras sæculi de cælestibus consolatur: secundum illud Psal. XCIII. „ Consolationes tuæ lætificaverunt animam meam. " Unde dicitur: *Cum autem introisset Capharnaum*, *accessit ad eum Centurio*. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ser. VI.) Iste Centurio de Gentibus erat: iam enim Iudæa gens habebat militem Romani Imperii. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XXII. in op. imperf.) Centurio autem iste primus fructus ex Gentibus, ad cuius fidei comparationem omnium Iudæorum fides infidelitas est inventa, qui neque Christum audivit docentem, neque leprosum, cum mundaretur, aspexit, sed audita tantummodo sanitate leprosi, plus credidit quam audivit: erat enim in mysterio Gentium futurarum, quæ neque legem, aut Prophetas legerant de Christo, neque ipsum Christum mirabilia facientem viderant. Accessit ergo rogans, & dicens: *Domine*, *puer meus iacet in domo paralyticus*, *& male torquetur*. Vide autem bonitatem Centurionis, qui pro salute servi sic solicite festinabat, quasi non damnum pecuniæ, sed salutis passurus in morte illius. Nullam enim differentiam æstimabat inter servum & dominum: quia etsi dignitas in hoc sæculo diversa est inter illos, una tamen est illis natura. Fidem autem Centurionis vide, quia non dixit, Veni, &

(1) *Al. desunt verba sequentia*. (2) *Al.* Prudens. (3) *Al.* Unde offer. (4) *Al.* in testimonium, est non effectus. (5) *Al.* quia.

& salva eum: quia ille constitutus in omni loco erat præsens: sapientiam autem, quia non dixit, Hic constitutus salva eum: sciebat enim quia potens est ad faciendum, sapiens ad intelligendum, misericors ad exaudiendum: ideo infirmitatem tantum exposuit, remedium autem sanitatis in potestate misericordiæ eius dimisit, dicens, *Et male torquetur*: in quo apparet quia diligebat eum: nam unusquisque quem diligit, etsi modice fuerit tædiatus, gravius eum putat habere quam habet. RABANUS. Omnia ista cum dolore cognominavit, & iacentem, & paralyticum, & male detentum, ideo ut animæ suæ angustias demonstraret, & Dominum commoveret: sic debent omnes condolere servis, & eorum curam habere. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXVII. circa initium.) Quidam autem dicunt, quoniam excusans se, (1) hanc causam dixit propter quam non ipsum adduxit. Neque enim possibile erat (2) dissolutum, cum torqueretur, & ad ultimas esset expirationes, portari. Ego autem signum hoc esse magnæ fidei dico: quia enim sciebat quod sola iniunctio sufficeret ad restaurationem iacentis, superfluum æstimabat eum ducere. HILARIUS (can. VII. inter prin. & med.) Iacentes autem in sæculo, & peccatorum morbis dissolutæ, spiritualiter Gentes æstimandæ sunt, omnibus undique membris fluidis, & ad consistendi officium, gradiendique corruptis; quarum salutis sacramentum in puero Centurionis expletur, quem satis dictum sit principem esse Gentium crediturarum. Quis autem sit hic princeps, canticum Moysi in Deuteronomio (XXXII.) docet, ubi scilicet dicitur: „ Constituit terminos Gentium iuxta numerum Angelorum. " REMIGIUS. Vel per Centurionem designantur qui primi ex Gentibus crediderunt, & perfecti in (3) virtute fuerunt: centurio enim dicitur qui centum militibus præest; centenarius autem numerus perfectus est. Recte ergo Centurio pro puero suo rogat, quia primitiæ Gentium pro salute totius Gentilitatis Deum (4) rogaverunt. HIERONYMUS (super illud, *Accessit ad eum Centurio*.) Videns autem Dominus Centurionis fidem, humilitatem, & providentiam, statim se iturum, & sanaturum esse promittit: unde sequitur: *Et ait illi Iesus: Ego veniam, & curabo eum*. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXVII. par. a princ.) Quod numquam fecit, hic facit Iesus: ubique enim sequitur voluntatem supplicantium, hic autem præsilit, & non solum curare promittit, sed ire ad domum. Facit hoc, ut discamus Centurionis virtutes. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XXII. in oper. imperf.) Nisi enim ille dixisset, *Veniam, & curabo eum*, numquam (5) iste responderet, *Non sum dignus*. Deinde quoniam pro servo petebat, ideo ire promisit, ut nos doceat non colere magnos, & contemnere modicos; sed pauperes, & divites similiter honorare. HIERONYMUS (ubi supra.) Sicut autem in Centurione commendamus fidem, eo quod (6) credidit paralyticum a Salvatore posse sanari; ita patet humilitas in hoc quod se iudicavit indignum cuius tectum Dominus intraret: unde sequitur: *Et respondens Centurio, ait illi: Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum*. RABANUS a (super illud, *Domine non sum dignus*.) Propter conscientiam enim vitæ gentilis, gravari se magis dignatione putavit, quam iuvari, cuius etsi fide præditus, nondum erat tamen in sacramentis (7) inunctus. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ser. VI.) Dicendo autem se indignum, præstitit dignum non in cuius parietes, sed in cuius cor Verbum Dei Christus intraret. Neque hoc diceret cum tanta fide, & humilitate, nisi illum quem timebat intrare domum suam, corde gestaret: nam non erat magna felicitas, si Iesus intraret in parietes eius, & non esset in pectore eius. SEVERIANUS b (in hom. loci huius.) Mystice autem hoc tectum corpus est quod tegit animam, quod libertatem mentis cælesti visione in se concludit. Sed Deus neque habitare carnem, neque tectum nostri corporis dedignatur intrare. ORIGENES (hom. V. inter collectas ex diversis locis.) Nunc etiam quando sancti, & a Deo acceptabiles Ecclesiarum antistites sub tectum tuum intrant, tunc ibidem per eos Dominus ingreditur; & tu sic æstimes

(1) *Al.* in hanc causam. (2) *Al.* dissolutum eum, cum portaretur. (3) *Al.* virtutibus. (4) *Al.* supplicaverunt. (5) *Al. omittitur* iste. (6) *Al.* credit. (7) *Al.* imbutus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Sumpsit ex Beda super Luc. VII. cap. sed & Beda priorem partem ex Ambrosio sumpsit super eumdem locum. b Sive potius Crysologus serm. CVI. qui *de Centurione* inscribitur.

ſtimes quaſi Dominum ſuſcipiens. Et quando corpus, & ſanguinem Domini manducas, & bibis, tunc Dominus ſub tectum tuum ingreditur; & tu ergo humilians teipſum dicas: *Domine, non ſum dignus*. Ubi enim indigne ingreditur, ibi ad iudicium ingreditur accipienti. HIERONYMUS (ſuper illud, *Acceſsit ad eum Centurio*.) Prudentia autem Centurionis apparet in hoc quod ultra corporis tegumen latentem vidit divinitatem: unde ſubiungit: *Sed tantum dic verbo, & ſanabitur puer meus*. CHRYSOSTOMUS ſuper Matth. (homil. XXII. in oper. imperf.) Sciebat enim quoniam aſtabant illi inviſibiliter Angeli miniſtrantes, qui omne verbum eius vertunt in opus, (1) & quod ſi Angeli ceſſant, tamen infirmitates præceptis eius vivacibus expelluntur. HILARIUS (can. VII. ante med.) Dicit etiam Centurio, puerum verbo poſſe ſanari, quia ſalus Gentium omnis ex fide eſt, (2) & præceptis Domini vita eſt univerſorum: & ideo ſubiungit dicens: *Nam & ego homo ſum ſub poteſtate conſtitutus, habens ſub me milites; & dico huic, Vade, & vadit; & alii, Veni, & venit; & ſervo meo, Fac hoc, & facit*. CHRYSOSTOMUS ſuper Matth. (hom. XXII. in opere imperf.) Patris, & Filii myſterium Spiritu ſancto ſuggerente depinxit; ac ſi diceret: Etſi ego ſum ſub poteſtate alterius, tamen habeo poteſtatem iubendi eis qui ſub me ſunt; ſic & tu, quamvis ſis ſub poteſtate Patris, ſcilicet inquantum homo, habes tamen poteſtatem iubendi Angelis. Sed forte dicet Sabellius, volens oſtendere eumdem eſſe Patrem qui & Filius eſt, ſic hoc eſſe intelligendum. Si ego ſub poteſtate conſtitutus poſſum iubere; quanto magis tu, qui ſub nullius es poteſtate? Sed hanc expoſitionem non recipit textus. Non enim dixit, Si ego homo ſub poteſtate; ſed dixit: *Nam & ego homo ſum ſub poteſtate*: in quo patet quod inter ſe & Chriſtum non comparationis differentiam fecit; ſed rationem ſimilitudinis introduxit. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ſer. VI.) Si ego, (3) qui ſum ſub poteſtate, iubendi habeo poteſtatem; quid tu potes, cui omnium ſerviunt poteſtates? GLOSSA (ord. ſuper illud, *Ego homo ſum*.) Potes per Angelorum miniſteria ſine corporis præſentia dicere infirmitati ut recedat, & recedet; & ſanitati ut veniat, & veniet. HAYMO. Poſſunt autem per ſubiectos Centurionis, virtutes naturales intelligi, in quibus plurimi Gentilium pollebant; vel etiam cogitationes bonæ, aut malæ. Malis autem dicamus, ut recedant, & recedent; ſed bonas vocemus, & venient; ſervo quoque noſtro, hoc eſt corpori, ut ſubiiciatur voluntati divinæ. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. XX.) Huic autem quod hic dicitur, videtur repugnare quod ait Lucas (cap. VIII.) „ Cum audiſſet Centurio de Ieſu, miſit ad eum ſeniores Iudæorum, rogans eum ut veniret, & ſalvaret ſervum eius: “ & iterum quod „ cum (4) non longe eſſet a domo, miſit ad eum Centurio amicos, dicens: Domine, noli vexari, non enim ſum dignus ut ſub tectum meum intres. “ CHRYSOSTOMUS in hom. (XXVII. in Matth. parum ante med.) Quidam autem dicunt, quoniam (5) non eſt idem iſte, & hic; quod multas coniecturas habet. De illo enim ait (Luc. VII.) quoniam „ ſynagogam noſtram conſtruxit, & gentem diligit; “ de iſto autem ipſe Ieſus ait: *Neque in Iſrael tantam fidem inveni*: unde videtur Iudæum illum eſſe. Mihi autem videtur idem hic & ille eſſe. Sed quando Lucas dicit, quod miſit ut veniat, blanditias Iudæorum inſinuavit. Conveniens enim eſt credere Centurionem volentem abire, prohibitum eſſe a Iudæis blandientibus, & dicentibus, quoniam nos abimus, & (6) conducimus eum. Sed quando ab eorum imminentia erutus eſt, tunc miſit, dicens: Ne æſtimes quod propter deſidiam non veni, ſed quia me indignum æſtimavi ut te in domum meam ſuſciperem. Quod autem Matthæus ait non per amicos, ſed per ſeipſum hoc eum dixiſſe, nihil contrarium eſt: uterque enim deſiderium viri repræſentavit, & quoniam de Chriſto decentem opinionem habebat. Conveniens autem eſt opinari & ipſum, poſtquam miſit amicos, ad venientem per ſe hæc dicere. Si autem non hoc dixit Lucas, neque illud Matthæus, non ſibi contradicunt, ſed complent quæ ab invicem derelinquebantur. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. XX.) Matthæus ergo acceſſum Centurionis ad Dominum per alios factum compendio dicere voluit, quia fidem eius qua vere ad Deum acceditur, laudavit, ut diceret: *Non inveni tantam fidem in Iſrael*. Lucas autem ideo totum (7) ut geſtum eſt aperuit, ut ex hoc intelligere cogeremur qualiter eum accepiſſe dixerit Matthæus, qui mentiri non potuit. CHRYSOSTOMUS

(1) *Al.* quod etſi. (2) *P. Nicolai habet* & in præceptis. (3) *Al.* Si ego homo ſub poteſtate.
(4) *Al.* *deeſt* non. (5) *Al.* quod non eſt idem illic, quod &c. (6) *Al.* educimus. (7) *Al.* quod.

MUS in hom. (XXVII. in Matth.) Neque enim est contrarium, quod fabricavit synagogam secundum Lucam, & quod hic ostenditur non esse Israelita: possibile enim est Iudæum non existentem, & synagogam fabricasse, & gentem diligere.

(c) CHRYSOSTOMUS in hom. (XXVII.) Sicut quod leprosus dixerat de Christi potestate, *Si vis, potes me mundare*, Christi voce confirmatur, dicentis: *Volo: mundare*: ita & hic Centurionem de Christi potestate testantem non solum non accusavit, sed etiam commendavit. Sed & amplius aliquid fecit: intensionem enim laudis Evangelista significans, dicit: *Audiens autem Iesus miratus est*. ORIGENES (hom. v. ex diversis locis.) Attende quantum sit, aut quale quod Deus unigenitus miratur. Aurum, divitiæ, regna, principatus in conspectu eius sunt tamquam umbra, vel flos decidens: nihil ergo horum in conspectu Dei mirabile est, quasi magnum, vel pretiosum, sed tantum fides: hanc miratur honorificans, hanc acceptabilem sibi æstimat. AUGUSTINUS super Genesim contra Manichæos (Lib. I. cap. VIII.) Quis autem in illo fecerat illam fidem, nisi ipse qui admirabatur? Quod si & alius eam fecisset, ut quid miraretur qui præscius erat? Quod ergo miratur Dominus, nobis mirandum esse significat, quibus adhuc opus est sic moveri: omnes enim tales motus eius non perturbati animi signa sunt, sed docentis magisterium. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXVII.) Unde plebe omni præsente admiratus esse dicitur, & aliis exemplum dedit, ut eum mirentur: sequitur enim: *Et sequentibus se dixit: Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Israel*. AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. XXII. cap. LXXIV.) Fidem laudat illius; non autem desertionem militiæ imperavit. HIERONYMUS. Hoc autem de præsentibus loquitur, non de omnibus retro Patriarchis, & Prophetis. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XXII. in op. imperf. prope finem.) Credidit enim Andreas, sed Ioanne dicente (Ioan. I.) „ Ecce agnus Dei: “ credidit Petrus, sed evangelizante sibi Andrea: credidit Philippus, sed legendo Scripturas: & Nathanael prius signum divinitatis accepit, & sic fidei confessionem obtulit. ORIGENES (hom. v. in collectis ex diversis locis.) Iairus Israelis princeps pro filia sua petens, non dixit, *Dic verbo*, sed „ Veni velociter “ (Marc. v.) Nicodemus de fidei sacramento audiens ait (Ioan. III.), „ Quomodo potest hoc fieri? “ Maria, & Martha dicunt (ibid. VI.) „ Domine si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus: “ quasi dubitantes, quod ubique posset adesse Dei potentia. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XXII. in opere imperf.) Aut si volumus fideliorem putare istum quam Apostolos, ita testimonium Christi intelligendum est, quod unumquodque bonum hominis secundum quantitatem personæ illius laudatur: rusticum enim dicere aliquid sapienter, magnum est; quod de Philosopho non est mirum: sic de Centurione dictum est: *In nullo tantam fidem inveni in Israel*. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXVII. parum ante med.) Non enim erit æquale Iudæum credere, & Gentilem. HIERONYMUS. Vel forte in Centurione fides Gentium præponitur Israeli: unde subdit: *Dico autem vobis, quod multi ab oriente, & occidente venient*. AUGUSTINUS de Ver. Dom. Non omnes ait; sed *Multi*, tamen ipsi *ab oriente, & occidente*: istis duabus partibus totus orbis designatur. HAYMO (serm. LXI.) Vel ab oriente veniunt qui statim illuminati transeunt, ab occidente hi qui persecutionem usque ad mortem toleraverunt pro fide: vel ab oriente quis venit, cum ab infantia Deo servire incipit, ab occidente dum in ipsa decrepita ætate ad Deum convertitur. ORIGENES (hom. v. ut supra.) Sed quomodo alibi dicit, quod pauci sunt electi? Per diversas enim generationes pauci electi sunt, simul vero congregati in tempore visitationis multi invenietur. Sequitur, *Et recumbent*, non carnaliter iacentes, sed spiritualiter requiescentes; non temporaliter potantes, sed æternaliter epulantes, *cum Abraham, Isaac, & Iacob in regno cælorum*, ubi lux, exultatio, gloria, & longævitas vitæ æternæ. HIERONYMUS (super illud, *Dico autem vobis*.) Quia autem Deus Abraham cæli conditor, Pater Christi est, idcirco in regno cælorum est & Abraham cum quo accubituræ sunt nationes quæ crediderunt in Christum Filium Creatoris. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. VI.) Sicut autem videmus Christianos vocatos ad cæleste convivium, ubi est panis iustitiæ, potus sapientiæ; ita videmus & Iudæos reprobatos: unde sequitur: *Filii autem regni eiicientur in tenebras exteriores*, Iudæi scilicet, qui legem acceperunt, qui celebrant figuras omnium futurorum, qui tamen præsentia non agnoverunt. HIERONYMUS. Vel filios regni dicit Iudæos, quia in eis Deus ante regnavit. CHRYSOSTOMUS in homil. (XXVII. a med.) Vel filios regni eos dicit qui-

quibus regnum erat præparatum; quod & magis eos mordebat. AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. XVI. cap. XXIV.) Si ergo non commendavit Moyses populo Israel Deum, nisi Deum Abraham, Isaac, & Iacob, eumque ipsum Christus commendat; non est conatus illum populum avertere a Deo suo; sed ideo minatus est eos ituros in tenebras exteriores, quod aversos videret eos a Deo suo, in cuius regno Gentes vocatas ex toto orbe terrarum recubituras dicit cum Abraham, Isaac, & Iacob, non ob aliud quam quod fidem tenuissent Dei Abraham, Isaac, & Iacob: (1) quibus non quasi in morte correctis, vel post passionem suam iustificatis testimonium Dominus perhibeat. HIERONYMUS (super illud, *Filii regni eiicientur.*) Tenebræ autem exteriores dicuntur, quoniam qui a Domino expellitur foras, reliquit lumen. HAYMO. Quid autem ibi passuri sint, manifestat cum subdit: *Ibi erit fletus, & stridor dentium*. Per metaphoram enim membrorum pœnas describit tormentorum: solent enim oculi fumo tacti lacrymas producere, dentes vero a nimio frigore stridere. Ostenditur ergo quod reprobi in inferno & calorem intolerabilem, & frigus sustinebunt: secundum illud Iob XXIV. „ Transient ab „ aquis nivium ad calorem nimium. " HIERONYMUS (super illud, *Ibi erit fletus.*) Si autem fletus oculorum est, & stridor dentium ossa demonstrat, vera est corporum, & eorumdem membrorum quæ ceciderant resurrectio. RABANUS. Vel stridor dentium prodit indignantis affectum, eo quod sero unumquemque pœniteat, sero sibi irascatur, quod tam pertinaci improbitate deliquit. REMIGIUS. Vel aliter. Tenebras exteriores appellat exteras nationes: quantum enim ad historiam attinet, prædicit Dominus his verbis interitum Iudæorum, quoniam propter infidelitatem ducendi erant captivi, & dispergendi per diversa regna terrarum: fletus enim ab igne solet fieri, stridor dentium a frigore. Illis ergo adscribitur fletus qui in calidioribus locis habitant, sicut in India, & AEthiopia; stridor vero dentium illis adscribitur qui in frigidioribus locis commorantur, sicut est Hircania, & Scythia. CHRYSOSTOMUS (hom. XXVII. super Matthæum.) Ne quis autem existimet, blanditiarum esse hæc verba (2) quæ dicta erant, credere facit signo: unde sequitur: *Et dixit Iesus Centurioni: Vade, & sicut credidisti fiat tibi.* RABANUS. Quasi dicat. Secundum mensuram fidei (3) fiat tibi & ista gratia. Potest autem meritum Domini etiam famulis suffragari, non solum merito fidei, sed etiam studio disciplinæ: unde sequitur: *Et sanatus est puer ex illa hora.* CHRYSOSTOMUS in homil. XXVII. a med.) Ubi velocitatem admirare: neque enim solum curare, sed inopinate, & in momento temporis hoc facere, virtutem Christi ostendebat. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. VI. super illud, *Et ego homo.*) Sicut enim Dominus domum Centurionis corpore non intravit, sed absens corpore, præsens maiestate puerum sanavit; sic & in solo Iudaico populo corpore fuit, apud alias autem gentes, nec de virgine natus est, nec passus est, nec humana pertulit, nec divina mirabilia fecit; & tamen impletum est quod dictum erat (Psal. XVII.) „ Populus quem non cogno„ vi, servivit mihi, in auditu auris obedi„ vit mihi. " Iudæa enim gens cognovit, & crucifixit; orbis terrarum audivit, & credidit.

(d) RABANUS. Postquam ostendit Matthæus per leprosum totum genus humanum sanatum, & in servo Centurionis gentilis populi sanationem, consequenter per socrum Petri designat curationem synagogæ, cum dicit: *Et cum venisset Iesus in domum Petri.* Prius autem narrat de servo, quia maius miraculum fuit, & maior gratia in Gentili converso; vel quia in fine sæculi synagoga est plenarie convertenda, cum plenitudo Gentium subintraverit. Domus autem Petri in Bethsaida erat. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXVIII. circ. initium.) Sed cur intravit in domum Petri? Mihi videtur cibum assumpturus: unde sequitur: *Et surrexit, & ministrabat eis.* Apud discipulos enim divertebat honorans eos, & avidiores ex hoc faciens. Attende autem Petri ad Christum reverentiam: habens enim socrum domi febricitantem, non traxit eum in domum, sed expectavit doctrinam compleri, & alios curati. Ab exordio enim erudiebatur quæ aliorum erant sibi ipsi præponere. Quo circa neque ipse eum inducit, sed Christus sponte adivit, postquam dixit Centurio: *Non sum dignus ut intres sub tectum meum*: monstrans quantum largiebatur discipulo. Non est autem dedignatus sub vilia tuguria piscatorum intrare, etudiens per omnia humanum conculcare tumorem. Et quan-

(1) *Al. desunt omnia quæ sequuntur usque ad alium indicem.* (2) *Al.* quia dictum erat. *P. Nicolai habet* quia dictus erat credere, facit signa. (3) *Al.* metietur.

quandoque solum verbis curat, quandoque autem etiam manum extendit: unde & hic dicitur: *Et tetigit manus eius, & dimisit eam febris*. Non enim volebat semper cum superabundantia miracula facere: oportebat enim interim latere. (1) Tangens autem corpus, non febrem extinxit solum, sed & puram tribuit sanitatem. Quia enim ægritudo curabilis erat, modo curationis suam virtutem ostendebat, faciendo quod ars medicinalis non operatur, ut scilicet simul perfectam restituat sanitatem: unde Evangelista hoc innuens dicit, quod *surrexit, & ministrabat eis*. HIERONYMUS (super illud, *Et cum venisset Iesus tetigit*.) Natura enim hominum istiusmodi est ut post febrem magis lassescant corpora, & incipiente sanitate, ægrotationis mala sentiant. Verum sanitas quæ confertur a Domino, tota simul redit: (2) nec sufficit esse sanatam, sed ut epitasis fortitudinis indicetur, additum est: *Surrexit, & ministrabat eis*. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXVIII.) In hoc ergo quod dicitur, quod *surrexit, & ministrabat eis*, & Christi virtutis signum est, (3) & affectus quem mulier erga Christum ostendebat. BEDA in homil. (Matth. VIII. super illud, *Et cum venisset in domum Petri*.) Mystice autem domus Petri, lex, vel circumcisio est; socrus est synagoga, quæ quodammodo est mater Ecclesiæ Petro commissæ. Hæc febricitat, quia invidiæ æstibus laborabat, persequens Ecclesiam; cuius manum Dominus tangit, quando carnalia eius opera in spiritualem usum convertit. REMIGIUS. Vel per socrum Petri potest intelligi lex, quæ, secundum Apostolum, infirmabatur per carnem, idest carnalem intelligentiam. Sed cum Dominus per mysterium incarnationis visibilis in synagoga apparuit, & opere legem implevit, & spiritualiter intelligendam docuit; mox ipsa sociata gratiæ Evangelii, tantum robur accepit, ut quæ fuerat ministra mortis, & pœnæ, postmodum fieret vitæ, & gloriæ. RABANUS (super illud, *Surrexit, & ministrabat*.) Vel unaquæque anima, quæ carnis concupiscentiis militat, quasi febribus æstuat; sed manu misericordiæ divinæ tacta convalescit, & per continentiæ frena carnis lasciviam constringit, & membris quibus servierat immunditiæ, servit iustitiæ. HILARIUS (can. VII. in Matth. parum ante med.) Vel in socru Petri vitiosa infidelitatis æstimatur affectio, cui adiacet libertas voluntatis, quæ nos sibi quadam coniugii societate coniungit. Ergo ingressu Domini in Petri domum, idest in (4) corpus, curatur infidelitas peccatorum calore æstuans, & salvata officii famulatu ministrat. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. XXI.) Hoc autem quando factum sit, idest post quid, vel ante quid, non expressit Matthæus: non enim post quod narratur, post hoc etiam factum necesse est intelligatur: nimirum tamen iste hic recoluisse intelligitur quod prius omiserat. Nam id Marcus hic (cap. I.) narrat antequam illud de mundato leproso commemoret, quod post sermonem in monte habitum, de quo ipse tacuit, videtur interposuisse. Itaque & Lucas (cap. IV.) hoc post factum narrat de socru Petri, post quod & Marcus: ante sermonem etiam quem prolixum interposuit, qui potest idem videri quem dicit habitum in monte Matthæus. Quid autem interest quis quo loco ponat, sive quod ex ordine inserit, sive quod omissum recolit, sive quod postea factum ante præoccupat; dum tamen non adversetur eadem alia narranti, nec sibi, nec alteri? Quia enim nullius iu potestate est res opportune cognitas quo quisquam ordine recordetur; satis probabile est quod unusquisque Evangelistarum eo se ordine credidit debuisse narrare, quo voluisset Deus ea quæ narrabat, eius (5) recordationi suggerere. Quapropter ubi ordo temporum non apparet, nihil nostra interesse debet quem narrandi ordinem quilibet eorum tenuerit.

(e) CHRYSOSTOMUS in hom. (XXVIII. in Matth.) Quia multitudo credentium erat iam aucta, neque tempore impellente a Christo abscedere patiebantur: vespere ei infirmos adducunt: unde dicitur: *Vespere autem facto obtulerunt ei multos dæmonia habentes*. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. XXII.) Per hoc autem quod dicit, *Vespere autem facto*, ad eiusdem diei tempus hoc pertinere satis indicatur; quamvis necesse non sit, ubi dicitur, *Vespere facto*, eiusdem diei vesperum accipere. REMIGIUS. Christus autem Dei Filius auctor humanæ salutis, fons, & origo totius pietatis, cælestem medicinam tribuebat: unde sequitur: *Et eiiciebat spiritus verbo, & omnes male habentes curavit*. Dæmones enim, & morbos solo verbo repellebat, ut his signis, & virtutibus ostenderet se ad salutem

X 2 (1) ge-

(1) *Al.* Tangens autem non febrem. (2) *Al. desunt verba sequentia usque ad finem sententiæ*. (3) *Al.* & dispositionis mulieris, quam erga Christum &c. (4) *Al.* corpore. (5) *Al.* recordationem.

(1) generis humani venisse. CHRYSOSTOMUS in homil. (XXVIII. ante med.) Intende autem quantam multitudinem curatam transcurrunt Evangelistæ; non unumquemque curatum enarrantes, sed uno verbo pelagus ineffabile miraculorum inducentes. Ne autem magnitudo miraculi incredulitatem immittat, si tantam plebem, & varias ægritudines uno temporis momento curavit, inducit Prophetam attestantem his quæ fiebant: unde (2) sequitur: *Ut adimpleretur quod dictum est per Esaiam Prophetam dicentem: Ipse infirmitates nostras accepit*. RABANUS (super illud, *Ut adimpleretur.*) Non ut sibi haberet, (3) sed ut nobis auferret; *& ægrotationes nostras portavit*, ut quod pro imbecillitate virium ferre non poteramus, ille pro nobis portaret. REMIGIUS. Quia humanæ naturæ infirmitatem ad hoc suscepit ut nos infirmos faceret fortes, atque robustos. HILARIUS. (can. VII. a med.) Et passione corporis sui, secundum Prophetarum dicta, infirmitates humanæ imbecillitatis absorbuit. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXVIII. ante med.) Hoc autem de peccatis magis a Propheta dictum esse videtur. Qualiter igitur Evangelista de ægritudinibus hoc exponit? Sed sciendum, quod vel historiæ hic testimonium adaptavit, vel ostendit quoniam plures ægritudinum ex peccatis sunt (4) animarum: nam & ipsa mors a peccatis habet radicem. HIERONYMUS (super illud, *Vespere autem facto.*) Attendendum autem, quod omnes non mane, non meridie, sed ad vesperam curantur, quando sol occubiturus est, & quando granum tritici in terra moritur, ut multos afferat fructus. RABANUS (super iisdem verbis.) Solis enim occubitus passionem, & mortem designat illius qui dixit (Ioan. IX.) „ Quamdiu sum in mundo, lux sum mundi: " qui temporaliter vivens in carne, paucos Iudæorum docuit; calcato autem regno mortis, omnibus per orbem Gentilibus fidei dona promisit.

(f) CHRYSOSTOMUS in homil. (XXVIII. ante med.) Quia Christus non solum corpora curabat, sed animam emendabat, & veram sapientiam monstrare voluit, non solum ægritudines solvendo, sed etiam nihil ad ostentationem faciendo; & ideo dicitur: *Videns autem Iesus turbas multas circum se, iussit discipulos ire trans fretum.* Faciebat autem hoc, & simul moderata nos capere docens, & invidiam Iudaicam mitigans, & docens nos nihil ad ostentationem facere. REMIGIUS. Vel hoc fecit quasi homo volens turbarum importunitatem declinare. Erant autem ei affixi admirantes eum, & videre ipsum volentes. Quis enim discederet a talia miracula operante? Quis non in faciem eius simplicem vellet videre, & os talia loquens? Si enim Moyses glorificatam faciem habebat, & Stephanus sicut Angeli; intellige communem dominatorem qualem decens est tunc apparuisse: unde Propheta dicit (Psal. XLIV.) „ Speciosus forma præ filiis hominum. HILARIUS (can. VII. in Matth. a med. illius.) Discipulorum autem nomen non duodecim tantum Apostolis convenire æstimandum est: nam præter Apostolos plures fuisse discipulos legimus. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. XXII.) Manifestum est autem alium esse diem quo iussit ire trans fretum, non eum qui sequitur illum in quo socrus Petri sanata est, quo die Marcus, Lucasque eum in desertum exisse affirmant. CHRYSOSTOMUS in homil. (XXVIII. in Matth. ante medium.) Vide autem qualiter turbas non simpliciter abiicit, ut non offendat. Non enim dixit, Recedite, sed ultro discipulos iussit abire, spem dans turbæ eundi etiam illuc. REMIGIUS. Sed quid inter iussionem Dei & transfretationem gestum sit, Evangelista studuit manifestare, cum ait: *Et accedens unus scriba ait illi: Magister, sequar te quocumque ieris.* HIERONYMUS (super illud, *Accedens unus scriba.*) Iste scriba, qui tantum litteram noverat occidentem, si dixisset, Domine, sequar te quocumque ieris; non fuisset repulsus a Domino: sed quia magistrum unum de pluribus æstimat, & litterator erat (quod (5) significantius Græce dicitur γραμμάτευς, idest grammateus) & non spiritalis auditor, ideo non habet locum in quo possit Iesus reclinare caput suum. Ostenditur autem nobis, & ob hoc scribam repudiatum, quod signorum videns magnitudinem sequi voluerit Salvatorem, ut lucra ex operum miraculis quæreret; hoc idem desiderans, quod & Simon Magus a Petro emere voluerat. CHRYSOSTOMUS in homil. (XXVIII. in Matth. parum ante med.) Vide etiam quantus est tumor: ita enim advenit, & locutus est sicut dedignans cum turba annumerari; sed ostendens quoniam super multos est ipse. HILARIUS (can. VII. in

(1) *Al.* totius generis humani. (2) *Al.* subditur. (3) *Al.* licet ut. (4) *Al.* animabus, & ipsa &c.
(5) *In duobus Venetis exemplis an. 1522. & 1584. in Antverpiensi an. 1569. & in Herbipolensi P. Nicolai an. 1704. omittitur sententia parenthesi inclusa.*

vii. in Matth.) Vel aliter. Iste scriba, qui est unus ex doctoribus legis, an sit secuturus interrogat, quasi lege non contineretur (1) hunc esse quem utiliter sequatur. Igitur infidelitatis affectum sub diffidentia interrogationis expressit; quia fidei assumptio non interroganda est, sed sequenda. CHRYSOSTOMUS in hom. (xxviii. in Matth. circa med.) Respondet autem ei Christus, non ad interrogationem verborum, sed ad consilium obvians mentis: unde sequitur: *Et dicit ei Iesus: Vulpes foveas habent, & volucres cæli nidos; Filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet*; ac si dicat: HIERONYMUS (ubi supra) Quid me propter divitias, & sæculi lucra cupis sequi, cum tantæ sim paupertatis, ut nec hospitiolum quidem habeam, & tecto utar non meo? CHRYSOSTOMUS in homil. (xxviii. in Matth.) Hoc autem non erat avertentis, sed arguentis quidem malum consilium, concedentis autem si vellet cum paupertatis expectatione sequi Christum. Et ut discas eius malitiam, audiens hoc, & correctus non dixit: Paratus sum sequi. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. vii.) Vel aliter. *Filius hominis non habet ubi caput suum reclinet*, scilicet in fide tua. *Vulpes enim habent foveas*, in corde tuo, quia dolosus es; *volatilia cæli habent nidos*, in corde tuo, quia elatus es. Dolosus, & elatus non me sequeris: quomodo enim dolosus sequitur simplicitatem? GREGORIUS XIX. Moral. (cap. 1.) Vel aliter. Vulpes valde fraudulenta sunt animalia, quæ in fossis, vel specubus absconduntur, cumque apparuerint, numquam rectis itineribus, sed tortuosis (2) anfractibus currunt; volucres vero alto volatu se sublevant. Nomine ergo vulpium dolosa, atque fraudulenta: nomine autem volucrum (3) hæc eadem superba dæmonia designantur; ac si dicat: Fraudulenta, & elata dæmonia in corde tuo inveniunt habitationem suam; humilitas autem mea requiem in superba mente non invenit. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (in Matth. quæst. v.) Intelligitur enim miraculis motus, propter inanem iactantiam eum sequi voluisse, quam significant aves; finxisse autem discipuli obsequium, quæ fictio vulpium nomine significata est. RABANUS (super illud, *Vulpes foveam habent*,) Hæretici autem in sua versutia confidentes significantur per vulpes, & maligni spiritus per volucres cæli, qui in corde Iudaici populi foveas, & nidos, idest domicilia habebant. Sequitur: *Alius autem de discipulis illius ait illi: Domine permitte me ire primum, & sepelire patrem meum.* HIERONYMUS. Quid simile est inter scribam & discipulum? Ille Magistrum vocat, hic Dominum confitetur. HILARIUS (can. vii. in Matth.) Iste pietatis occasione ad sepeliendum patrem ire desiderat, ille secuturum se quolibet (4) ierit, promittit, non magistrum quærens, sed ex magistro lucrum. Iste etiam discipulus non interrogat an sequatur: iam enim sequi se oportere credidit; sed permitti sibi orat sepelire patrem. AUGUSTINUS de Ver. Do. (ser. vii. super illud, *Ibo prius sepelire*.) Dominus autem quando parat homines Evangelio, nullam excusationem vult interponi carnalis huius, temporalisque pietatis; & ideo sequitur: *Iesus autem dixit ei: Sequere me, & dimitte mortuos sepelire mortuos suos.* CHRYSOSTOMUS in hom. (xxviii. in Matth. a med.) Hoc autem dixit non iubens contemnere amorem qui est ad parentes, sed monstrans quoniam nihil cælestibus negotiis nobis magis necessarium esse oportet; & quoniam cum toto studio his iungi debemus, & neque parum tardare, etiam si valde inevitabilia, & incitantia fuerint quæ attrahunt. Quid enim magis necessarium erat quam sepelire patrem? Quid etiam facilius? Neque enim tempus multum consumendum erat. Per hoc etiam eum Dominus a multis malis eripuit: puta luctibus, & mæroribus, & ab his quæ hic expectantur. Post sepulturam enim necesse iam erat & testamenta scrutari, & hereditatis divisionem, & alia huiusmodi, & ita fluctuationes ex fluctuationibus ei succedentes, longe eum a veritatis abducere portu (5) potuerunt. Si autem adhuc tumultuaris, excogita quoniam multi infirmos non permittunt scire, nec ad momentum sequi; etiamsi pater, aut mater, aut filius sit qui defunctus est; nec ex hoc incusantur crudelitatis; sed contrarium crudelitatis esset. Et multo maius malum est abducere hominem a spiritualibus sermonibus, & maxime cum fuerint qui hoc compleant: erant enim qui completuri erant huius funeris sepulturam: unde dicit: *Dimitte mortuos sepelire mortuos suos.* AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ser. vii. super illud, *Sine mortuos*.) Quasi dicat: Pater tuus mortuus est. (6) Sunt autem alii mortui, qui sepeliant mortuos suos, quia infideles sunt. CHRYSOSTOMUS in hom. (xxviii. in Matth.) In quo monstrat quoniam hic mortuus non erat

(1) *Al.* hunc esse Christum. (2) *Al.* anfractionibus. (3) *Al.* hæc autem. (4) *Al.* esse. (5) *Al.* *deest* potuerant. (6) *Al.* Sunt alii mortui.

erat eius: etenim qui defunctus erat, sicut æstimo, de numero infidelium erat. Si autem admiraris iuvenem, quoniam pro negotio ita necessario interrogavit Iesum, & non spontanee abiit; multo magis admirare quoniam & prohibitus permansit: quod non erat (1) ingratitudinis, cum non propter desidiam fecerit, sed ut non intercideret negotium magis necessarium. HILARIUS (can. VII. in Matth. parum ante finem.) Item quia accepimus in dominicæ orationis exordio ita primum precandum (supra VI.) *Pater noster, qui es in cælis*; & in discipulo, credentis populi persona est; admonetur quod pater sibi vivus in cælis est, deinde inter fidelem filium patremque infidelem ius paterni nominis non relinqui. Admonuit etiam non admisceri memoriis sanctorum mortuos infideles, & etiam eos esse mortuos qui extra Deum vivunt; & idcirco mortui sepeliantur a mortuis: (2) quia per Dei fidem vivos vivo oporteat adhærere. ª Si autem mortuum sepelit mortuus, non debemus curam habere mortuorum, sed viventium, ne dum soliciti sumus de mortuis, nos quoque mortui appellemur. GREGORIUS IV. Moral. (super illud Iob III. „ Quare lactatus uberi„ bus? “) Mortui etiam mortuum sepeliunt, cum peccatores peccatoribus favent. Qui enim peccantem laudibus prosequuntur, extinctum sub verborum suorum aggere abscondunt. RABANUS. Notandum est (3) etiam in hac sententia, quia aliquando minora bona prætermittenda sunt pro utilitate maiorum. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. XXIII. cir. med.) Quod autem Matthæus dicit, tunc istud gestum esse quando iussit ut irent trans fretum, Lucas vero ambulantibus illi in via, non est contrarium, quia viam utique ambulabant, ut venirent ad fretum.

(g) ORIGENES (hom. VI. in diversos loc.) Cum multa magna, & miranda ostendisset Christus in terra, transit ad mare, ut ibidem excellentia opera demonstraret, quatenus terræ, marisque Dominum se esse cunctis ostenderet: unde dicitur: *Et ascendente eo in naviculam, secuti sunt eum discipuli eius*: non imbecilles, sed firmi, & stabiles in fide. Hi ergo secuti sunt eum, non tantum gressus eius sequentes, sed magis sanctitatem (4) comitantes. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXIX. in Matth.) Accepit autem discipulos secum, & in navi, ut ad utraque eos erigeret, & ad hoc quod in periculis non stupescerent, & ad hoc quod in honoribus moderata de se autumarent. Ut enim non magna de se saperent, propter hoc quod aliis dimissis eos retinuerat, permittit eos fluctuari. Ubi enim miraculorum ostensio erat, plebem permittit adesse; ubi autem tentationum, & timorum arreptio, athletas orbis terrarum, quos exercitaturus erat, hos solos assumit. ORIGENES (ho. VI. ex diver. locis.) Ingressus ergo naviculam fecit turbari mare: unde sequitur: *Et ecce motus magnus factus est in mari, ita ut navicula operiretur fluctibus*. Hæc tempestas non ex se orta est, sed potestati paruit imperantis, qui educit ventos de thesauris suis. Facta est autem tempestas magna, ut magnum opus ostenderetur: quia quanto magis fluctus naviculæ irruebant, tanto magis discipulos timor conturbabat, ut plus desiderarent se liberari per mirabilia Salvatoris. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXIX.) Quia enim viderant, alios Christi beneficia accepisse; non autem similiter aliquis æstimat quæ in alienis corporibus fiunt, & quæ in seipso; oportuit per familiarem sensum eos potiri beneficiis Christi. Et ideo voluit hanc fieri tempestatem, ut per liberationem manifestiorem accipiant beneficii sensum. Erat autem hæc turbatio typus futurarum tentationum, de quibus Paulus dicit (II. Corinth. I.) „ Nolo vos ignorare, „ fratres, quoniam gravati sumus supra vir„ tutem. “ Ut ergo daret tempus formidini, sequitur, *Ipse vero dormiebat*. Si enim vigilante eo facta fuisset tempestas, vel non timuissent, vel non rogassent, vel neque posse ipsum tale aliquid facere crederent. ORIGENES (homil. VI. in diversos loc.) Est autem res mirabilis, & stupenda: is qui numquam dormit, neque dormitat, dormire dicitur. Dormiebat quidem corpore, sed vigilabat deitate, demonstrans quia verum humanum portabat corpus, quod corruptibile induerat. Corpore itaque dormiebat, ut Apostolos faceret vigilare, & ne omnes nos umquam animo dormiamus. Tanto autem metu discipuli fuerant conterriti, & pene animo alienati, ut irruerent in

(1) *Al.* magnitudinis. (2) *Al.* qui. (3) *Al. deest* etiam. (4) *Al.* concomitantes.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

ª HIERONYMUS.

in eum; & non modeste, ac leviter suggererent, sed turbulenter suscitarent eum: unde sequitur: *Et accesserunt ad eum discipuli eius, & suscitaverunt eum, dicentes: Domine salva nos, perimus*. HIERONYMUS. Huius signi typum in Iona legimus, quando ceteris periclitantibus ipse securus est, & dormit, &(1) suscitatur. ORIGENES (hom. VI. in diversos loc.) O veraces discipuli, Salvatorem vobiscum habetis, & periculum timetis? Vita vobiscum est, & de morte soliciti estis? Sed respondeant: Parvuli sumus, & adhuc infirmi, ideoque timemus: unde sequitur: *Et dicit eis Iesus: Quid timidi estis modicæ fidei?* quasi diceret: Si potentem me super terram cognovistis, quare non creditis quia & in mari potens sim? Et si mors irrueret, nonne debuistis eam constantissime sustinere? Qui modicum credit, arguetur; qui nihil credit, contemnetur. CHRYSOSTOMUS in hom.(XXIX. in Matth.) Si autem aliquis dixerit, quoniam non fuit modicæ fidei, accedentes excitare Iesum; hoc signum fuit quod non decentem de ipso opinionem habebant. Noverant enim quod excitatus poterat mare increpare; nondum autem quod dormiens. Propter hoc etiam neque præsentibus turbis hoc signum fecit, ut non accusentur modicæ fidei; sed discipulos solum accipiens corrigit; & prius solvit turbationem aquarum: unde sequitur: *Tunc surgens imperavit ventis, & mari; & facta est tranquillitas magna*. HIERONYMUS (super illud, *Tunc imperavit ventis*.) Ex hoc autem loco intelligimus quod omnes creaturæ sentiant creatorem: quibus enim imperatur, sentiunt imperantem: non errore hæreticorum, qui omnia putant animantia sensibilia esse, sed maiestate conditoris, quæ apud nos insensibilia sunt, illi sensibilia sunt. ORIGENES. Imperavit ergo ventis, & mari; & de magno vento facta est tranquillitas magna: decet enim magnum magna facere: & ideo qui prius magnifice conturbavit profundum maris, nunc iterum tranquillitatem magnam fieri iussit, ut discipuli nimium conturbati, magnifice lætarentur. CHRYSOSTOMUS in homil. (XXIX. in Matth.) In hoc etiam ostenditur quia omnis confestim soluta est tempestas, & neque semita turbationis remansit: quod quidem extraneum erat: cum enim naturaliter fluctuatio terminatur, usque ad multum tempus aquæ concutiuntur; sed hic simul omnia solvebantur: unde quod de Patre dictum est: (Psal. CVI.) „Dixit, & stetit spiritus procellæ, " hoc Christus opere implevit: solo enim verbo, & præcepto (2) mare sedavit, & refrenavit. A visu autem, & a somno, (3) & ex utendo navigio, qui aderant, eum hominem æstimabant: propter hoc in admirationem ceciderunt: unde sequitur: *Porro homines mirati sunt, dicentes: Qualis est hic, quia venti, & mare obediunt ei?* GLOSSA. Chrysostomus ponit hanc litteram, *Qualis est hic homo?* somnus enim, & quod apparebat, hominem demonstrabat; sed mare, & tranquillitas Deum ostendebat. ORIGENES (hom. VI. ex collectis in diver. loc.) Sed qui homines mirati sunt? Non putes hic Apostolos significatos: nusquam enim invenimus præter honorem cognominari Domini discipulos; sed semper aut Apostoli, aut Discipuli nominantur. Mirabantur ergo hi homines qui cum eo navigabant, quorum erat navicula HIERONYMUS (super illud, *Homines mirati sunt, dicentes*.) Si autem quis contentiose voluerit eos qui mirabantur fuisse discipulos; respondebimus, recte homines appellatos, quia necdum noverant potentiam Salvatoris. ORIGENES (homil. VI. inter evan. sunt ex diver. locis collectæ.) Non autem interrogantes dicunt, *Qualis est iste?* sed asserentes, quia iste talis est, cui venti, & mare obediunt. *Qualis* ergo *est iste?* idest, quantus, quam fortis, quam magnus. Iubet omni creaturæ, & non supergreditur iussionem eius: soli homines resistunt, & ideo in iudicio damnabuntur. Mystice autem omnes in sanctæ Ecclesiæ navicula cum Domino per hunc undosum supernatamus mundum. Ipse autem Dominus pio obdormit somno patientiam nostram, & impiorum pœnitentiam expectans. HILARIUS (can. VII. in Matth.) Vel dormit, eo quod somno nostro consopiatur in nobis. Maxime autem id accidit ut a Deo auxilium in periculi metu speremus: atque utinam vel spes sera confidat se periculum posse evadere, Christi intra se (4) vigilantis virtute. ORIGENES (hom. VI. ex collectis.) Alacriter ergo accedamus ad eum, cum Propheta dicentes (Psal. XLIII.) „Exurge, quare obdormis Domine?" Et ipse imperabit ventis, idest dæmonibus, qui concitant fluctus, idest principes huius mundi, ad persecutiones sanctis immittendas; facitque tranquillitatem magnam circa corpus, & spi-

(1) *Al.* suscitavit. (2) *Al.* deest mare. (3) *P. Nicolaius habet* & ex usu navigii. (4) *Al.* vigilante.

ſpiritum, pacem Eccleſiæ, & ſerenitatem mundo. RABANUS (ſuper illud, *Aſcendente ille in naviculam.*) Vel aliter. Mare eſt æſtus ſæculi: navicula quam Chriſtus aſcendit, intelligitur arbor crucis cuius auxilio fideles, tranſactis mundi fluctibus, perveniunt ad cæleſtem patriam, quaſi ad littus ſecurum, in qua Chriſtus una cum ſuis aſcendit: unde poſt ait (infra XVI.) *Qui vult venire poſt me, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam, & ſequatur me.* Cum ergo Chriſtus in cruce poſitus fuiſſet, motus magnus factus eſt, quia commotæ ſunt mentes diſcipulorum de eius paſſione, & navicula operta eſt fluctibus: quia tota vis perſecutionis circa crucem Chriſti fuit, ubi ſcilicet morte occubuit: unde dictum eſt: *Ipſe vero dormiebat.* Suum dormire, mori eſt. Excitant autem diſcipuli Dominum, dum turbati morte, maximis votis reſurrectionem quærunt, dicentes: *Salva*, reſurgendo, quia *perimus*, turbatione tuæ mortis. Ipſe vero reſurgens increpat duritiam cordis eorum, ut alibi legitur. *Imperavit* autem *ventis*, quia diaboli ſuperbiam ſtravit; imperavit *mari*, quia veſaniam Iudæorum diſiecit; *& facta eſt tranquillitas magna*, quia ſedatæ ſunt mentes diſcipulorum, viſa reſurrectione. GLOSSA a. Vel navicula eſt Eccleſia præſens, in qua Chriſtus cum ſuis mare ſæculi tranſit, aquas perſecutorum compeſcit. Unde miremur, & gratias agamus.

(n) CHRYSOSTOMUS in hom. (XXIX. a med.) Quidam (1) homines Chriſtum hominem eſſe dicebant, venerunt dæmones divinitatem eius divulgantes, ut qui mare procelloſum, & rurſus quietum non audierant, dæmones audirent clamantes: unde dicitur: *Et cum veniſſet trans fretum in regionem Geraſenorum, occurrerunt ei duo homines habentes dæmonia.* RABANUS. Geraſa urbs eſt Arabiæ trans Iordanem, iuncta monti Galaad, quam tennit tribus Manaſſe, non longe a ſtagno Tiberiadis, in qno porci præcipitati ſunt. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. XXIV.) Quod autem Matthæus duos dicit fuiſſe qui dæmonia patiebantur; Marcus autem, & Lucas unum commemorant: intelligas unum eorum fuiſſe perſonæ alicuius clarioris, & famoſioris, quem regio illa maxime dolebat, & pro cuius ſalute (2) plurimum ſatagebat, de quo facti huius fama præclarius fragravit. CHRYSOSTOMUS in homil. (XXIX. in Matth. ante med.) Vel Lucas, & Marcus unum eorum ſæviorem elegerunt: unde & eius calamitatem exprimnnt. Lucas enim dicit, quia ruptis vinculis agebatur in deſerto; Marcus autem, quia & lapidibus ſeipſum intercidebat; nec tamen dicunt, quoniam unus ſolus erat, ne Matthæo contraria dicere viderentur. Per hoc autem quod ſubditur, *De monumentis exeuntes*, pernicioſum dogma imponere volebant, ſcilicet quod animæ morientium dæmones fiant: unde multi aruſpicum occidunt pueros, ut animam eorum cooperantem habeant: propter quod & dæmoniaci clamant, quoniam anima illius ego ſum. Non eſt autem anima defuncti quæ clamat; ſed dæmon hoc fingit, ut decipiat audientes. Si enim in alterius corpus animam mortui poſſibile eſſet intrare, multo magis in corpus ſuum. Sed neque habet rationem, iniqua paſſam animam cooperari iniqua ſibi facienti, vel hominem poſſe virtutem incorpoream in aliam tranſmutare ſubſtantiam, ſcilicet animam in ſubſtantiam dæmonis. Neque enim in corporibus hoc machinari quis poteſt, ut in hominis corpus tranſmutet aſini corpus: neque enim rationabile eſt animam a corpore ſeparatam hic iam oberrare. „ Iuſtorum e„ nim animæ in manu Dei ſunt: " Sap. III. unde & quæ puerorum, neque enim malæ ſunt. Sed & quæ peccatorum ſunt, confeſtim hinc abducuntur: & hoc manifeſtum eſt ex Lazaro, & divite. (3) Quia vero nullus eos afferre audebat ad Chriſtum propter ſævitiam horum dæmoniacorum, Chriſtus ad eos vadit. Quæ quidem eorum ſævitia deſignatur, cum ſubditur: *Sævi nimis, ita ut nemo poſſet tranſire per viam illam.* Sed quia alios prohibebant pertranſire, obſtruentem (4) ſibi viam invenerunt. Etenim flagellabantur inviſibiliter, intolerabilia patientes ex Chriſti præſentia: nnde ſequitur: *Et ecce clamaverunt dicentes: Quid nobis, & tibi Ieſu fili Dei?* HIERONYMUS (ſuper illud, *Quid nobis, & tibi Ieſu.*) Non eſt autem (5) voluntatis iſta confeſ-

(1) *Forte* Quoniam homines. (2) *Al.* populus. (3) *Al.* Quia vero nullus afferre audebat ad Chriſtum propter ſævitiam hos dæmoniacos. (4) *Al.* igitur. (5) *Al.* voluntaria.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nihil in Gloſſa quæ nunc extat; ſed inſinuat Beda paulo plenius, & ex Beda Rabanus in hunc locum.

fessio, quam (1) præmium sequitur confitentium, sed necessitatis extorsio, quæ cogit invitos. Velut si servi fugitivi post multum temporis dominum suum videant, nihil aliud, nisi de verberibus deprecantur; sic & dæmones cernentes Dominum in terris repente versari, ad eos iudicandos se venisse credebant. Ridiculum autem putant quidam dæmonia scire Filium Dei, & diabolum ignorare, eo quod minoris malitiæ sint isti, quam ille, cuius satellites sunt; cum omnis scientia discipulorum ad magistrum referenda sit. AUGUSTINUS IX. de Civitate Dei (cap. XXI. parum a princ.) Tantum autem innotuit eis Deus, quantum voluit; tantum autem voluit, quantum oportuit. Innotuit ergo eis non per id quod vita æterna est, & lumen quod illuminat pios; sed per quædam temporalia suæ virtutis effecta, & occultissimæ præsentiæ signa, quæ angelicis spiritibus etiam malignis potius quam infirmitati hominum possunt esse perspicua. HIERONYMUS (ibidem.) Sed tamen tam dæmones, quam diabolus suspicari magis Filium Dei, quam nosse intelligendi sunt. AUGUSTINUS [a] in Libro de Quæstionibus novi, & veteris testamenti, (quæst. LXVI.) Quod autem dæmones clamant: *Quid nobis, & tibi Iesu Fili Dei?* magis ex suspicione, quam ex cognitione dixisse credendi sunt. „ Si enim „ cognovissent, numquam Dominum gloriæ „ crucifigi permisissent: " I. Corinth. II. REMIGIUS. Sed quotiescumque eius virtute torquebantur, & signa, & miracula facientem videbant, æstimabant (2) eum esse Filium Dei: postquam videbant eum esurire, sitire, & his similia pati, dubitabant, & credebant hominem purum. Considerandum est, quod etiam Iudæi increduli dicentes Christum in Beelzebub eiecisse dæmonia, & Arriani dicentes eum esse creaturam, non solum iudicio Dei, sed etiam dæmonum confessione damnari merentur, qui Christum Filium Dei dicunt. Recte autem dicunt: *Quid nobis, & tibi Iesu Fili Dei?* hoc est, nihil commune est nostræ malitiæ, & tuæ gratiæ, quia secundum Apostolum II. Corinth. VI. nulla societas est lucis ad tenebras. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXIX. inter princ. & med.) Ut autem non videretur adulationis hoc esse, ab experientia clamabant, dicentes: *Venisti ante tempus torquere nos.* AUGUSTINUS VIII. de Civit. Dei (cap. XXIII.) Sive quia subitum illis fuit quod futurum quidem, sed tardius opinabantur; sive quia perditionem suam hanc ipsam dicebant, quia fiebat ut eorum cognitio sperneretur; & hoc erat ante tempus iudicii, quo æterna damnatione puniendi sunt. HIERONYMUS. Præsentia etiam Salvatoris tormenta sunt dæmonum. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXIX. ante med.) Non autem poterant dicere se non peccasse, quia eos Christus invenerat mala operantes, & facturam Dei punientes: unde æstimabant propter superabundantiam malorum quæ fecerant, quod non expectaretur in eis tempus extremæ punitionis, quæ erit in die iudicii. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. XXIV.) Quod autem verba dæmonum diversimode ab Evangelistis sunt dicta, non habent aliquid scrupuli, cum vel in unam redigi sententiam, vel omnia dicta possint intelligi: nec quia pluraliter apud Matthæum, apud alios autem singulariter loquitur, cum & ipsi narrent, quod interrogatus quid vocaretur, legionem se esse respondit, eo quod multa essent dæmonia.

Sequitur: *Erat autem non longe ab eis grex porcorum multorum pascens. Dæmones autem rogabant eum, dicentes: Si eiicis nos hinc, mitte nos in porcos.* GREGORIUS II. Moral. (super illud Iob I. „ Extende manum tuam: " cap. VI. in novis exempl.) Scit enim diabolus, quia quodlibet agere ex semetipso non sufficit, quia nec per semetipsum in eo quod est spiritus existit. REMIGIUS. Sed ideo non petierunt ut in homines mitterentur, quia illum cuius virtute torquebantur, humanam speciem gestare videbant. Nec etiam petierunt ut in pecora mitterentur, quia pecora, Dei præcepto, munda sunt animalia, & tunc in templo Dei offerebantur. Præ aliis autem immundis in porcos mitti petierunt, quia nullum animal est immundius porco: unde & porcus dicitur quasi spurcus, eo quod in spurcitiis delectetur: sic & dæmones spurcitiis peccatorum delectantur. Non autem petierunt ut in aera mitterentur propter nimiam cupiditatem nocendi hominibus.

(1) *Al.* primum. (2) *Al.* deest eum.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

[a] Lib. II. quæst. LXVI. quamvis nec vere Augustini sint, nec in illis expresse omnia hæc habentur; sed partim desumpta sunt ex Hieronymo, & ex Rabano post Hieronymum.

Sequitur : *Et ait illis*, *&c*. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXIX. in Matth.) Non autem hoc fecit Iesus, quasi a dæmoniis persuasus, sed multa hinc dispensans : unum quidem , ut instruat magnitudinem nocumenti dæmonum , qui illis hominibus insidiabantur; aliud, ut discant omnes quoniam neque adversus porcos audent , nisi ipse concesserit ; tertium , ut ostendat quod graviora in illos homines operati essent quam in porcos , nisi essent homines illi inter calamitates divina providentia adiuti : magis enim odio habent homines quam irrationalia. Per hoc autem manifestum est quoniam nullus est qui non potiatur divina providentia. Si autem non omnes similiter, neque secundum unum modum ; & hæc etiam providentiæ maxima species est : ad id (1) enim quod unicuique expedit , providentia ostenditur. Cum prædictis autem & aliud ex hoc discimus, quoniam non communiter omni providet solum, sed singulariter unicuique : quod in dæmoniacis his aliquis aspiciet manifeste, qui olim suffocati essent, nisi divina procuratione potiti essent. Propterea etiam concessit abire in gregem porcorum , ut qui regiones habitabant illas , discant eius virtutem . Ubi enim nullus eum cognoverat, fulgere faciebat miracula, ut eos in suæ divinitatis cognitionem traheat. HIERONYMUS (parum an. fin. Com. in cap. VIII.) Non ergo ut concederet Salvator dæmonibus quod petebant , dixit , *Ite*; sed ut per interfectionem porcorum, hominibus salutis occasio præberetur. Sequitur. *At illi exeuntes*. scilicet ab hominibus , *abierunt in porcos*; *& ecce magno impetu abiit totus grex praeceps in mare* , *& mortui sunt in aquis*. Erubescat Manichæus . Si de eadem substantia, & ex eadem origine hominum, bestiarumque sunt animæ , quomodo ob unius hominis, vel duorum salutem, duo millia porcorum suffocantur ? CHRYSOSTOMUS in hom. (XXIX. in Matth. a med.) Ideo autem porcos dæmones occiderunt , quia ubique homines in mæstitiam mittere student , & de perditione lætantur . Damni etiam magnitudo augebat eius quod factum erat famam : a multis enim divulgabatur , scilicet ab his qui curati erant , a porcorum dominis , & a pastoribus : unde sequitur : *Pastores autem fugerunt* , *& venientes in civitatem nuntiaverunt omnia* , *& de his qui dæmonia habuerant* : *& ecce tota civitas exiit obviam Iesu* . Sed cum deceret eos adorare, & admirari virtutem , emittebant eum a se: unde sequitur : *Et viso eo rogabant eum ut transiret a finibus eorum*. Intuere autem & Christi mansuetudinem post virtutem ; quia enim beneficia adepti abigebant eum , non restitit , sed recessit ; & eos qui indignos se nuntiaverunt eius doctrina , dereliquit , dans eis doctores liberatos a dæmonibus , & porcorum pastores . HIERONYMUS (loco cit.) Vel quod rogant ut transeat fines eorum , non de superbia hoc faciunt , sed de humilitate, qua se indignos Domini præsentia iudicabant; sicut & Petrus ait (Luc. V.) „ Exi a me „ Domine, quia vir peccator sum. “ RABANUS . Interpretatur (2) autem Gerasa colonum eiiciens , vel advena propinquans, hoc est Gentilitas, quæ diabolum a se eiecit: & quæ prius longe , modo facta est prope, post resurrectionem visitata a Christo per prædicatores. AMBROSIUS super Lucam (cap. VIII.) Duo quoque dæmoniaci signum populi gentilis accipiunt : quoniam cum tres filios Noe generavit , Cham, Sem, & Iaphet ; Sem tantummodo familia in possessionem accita est Dei , ex duobus autem aliis nationum populi pullularunt . HILARIUS (can. VIII. parum ante med.) Unde extra urbem , idest extra legis , & Prophetarum synagogam , duos homines in monumentis dæmones detinebant ; duarum scilicet gentium origines, intra defunctorum sedes , & mortuorum reliquias obsederant , efficientes prætereuntibus viam vitæ præsentis infestam. RABANUS (super illud, *Ut nemo posset* .) Vel non immerito in monumentis illos habitasse significavit : quid enim aliud sunt corpora perfidorum nisi quædam defunctorum sepulcra , quibus non Dei sermo, sed anima peccantis morte (3) recluditur ? Dicit autem: *Ita ut nemo posset transire per viam illam*: quia ante adventum Salvatoris invia Gentilitas fuit. Vel per duos, Iudæos, & Gentes accipe, qui non habitabant in domo; idest, in conscientia sua non requiescebant . In monumentis manebant , idest in operibus mortuis delectabantur; nec sinunt per viam fidei, quam viam Iudæi (4) impugnabant , aliquem transire . HILARIUS (can. VIII. circa med.) (5) Occursu autem eorum, concurrentium ad salutem voluntas indicatur . Videntes autem dæmones non sibi iam locum in Gentibus derelinqui , ut patiatur habitare se in hæreti-

(1) *Al.* autem. (2) *Al. emittitur* autem. (3) *Al.* excluditur. (4) *Al.* impugnant. (5) *Al.* Occursus.

reticis deprecantur; quibus occupati, in mare, ideſt in cupiditatem ſæcularem, dæmonum præcipitantur inſtinctu, & cum reliquarum Gentium infidelitate moriuntur. a Vel porci ſunt qui lutulentis delectantur actibus: nam niſi quis porci more vixerit, non in eum diaboli accipiunt poteſtatem; aut ad probandum tantum, non ad perdendum (1) accipiunt. Quod autem in ſtagnum præcipitati ſunt porci, ſignificat quod, etiam liberato populo Gentium a damnatione dæmonum, in abditis agunt ſacrilegos ritus ſuos qui Chriſto credere noluerunt, (2) cæca, & profunda curioſitate ſubmerſi. Quod autem paſtores porcorum fugientes iſta nuntiant, ſignificat quoſdam etiam primates impiorum, (3) qui quamquam chriſtianam legem fugiant, potentiam tamen Chriſti ſtupendo prædicare non ceſſant. Quod autem magno timore percuſſi, rogant ut ab eis diſcedat, ſignificat multitudinem vetuſta ſua vita delectatam, honorare quidem ſe nolle chriſtianam legem, dum dicunt, quod eam implere non poſſunt. HILARIUS (ut ſupra.) Vel urbs illa Iudaici populi habuit ſpeciem, quæ, Chriſti operibus auditis, Domino ſuo obviam pergit: prohibens ne fines ſuos urbemque contingeret: neque enim Evangelia (4) recepit.

CAPUT IX.

(a) ET aſcendens Ieſus in naviculam, transfretavit, & venit in civitatem ſuam. Et ecce offerebant ei paralyticum iacentem in lecto. Videns autem Ieſus fidem illorum, dixit paralytico: Confide fili: remittuntur tibi peccata tua. Et ecce quidam de ſcribis dixerunt intra ſe, Hic blaſphemat. Et cum vidiſſet Ieſus cogitationes eorum, dixit: Ut quid cogitatis mala in cordibus veſtris? Quid eſt facilius dicere, Dimittuntur tibi peccata tua, an dicere, Surge, & ambula? Ut autem ſciatis quia Filius hominis habet poteſtatem in terra dimittendi peccata; tunc ait paralytico: Surge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam. Et ſurrexit, & abiit in domum ſuam. Videntes autem turbæ, timuerunt, & glorificaverunt Deum, qui dedit poteſtatem talem hominibus.

(b) Et cum tranſiret inde Ieſus, vidit hominem ſedentem in telonio, Matthæum nomine, & ait illi, Sequere me. Et ſurgens ſecutus eſt eum. Et factum eſt, diſcumbente eo in domo, ecce multi publicani, & peccatores venientes diſcumbebant cum Ieſu, & diſcipulis eius. Et videntes phariſæi, dicebant diſcipulis eius: Quare cum publicanis, & peccatoribus manducat magiſter veſter? At Ieſus audiens ait: Non eſt opus valentibus medicus, ſed male habentibus. Euntes autem diſcite quid eſt, Miſericordiam volo, & non ſacrificium. Non enim veni vocare iuſtos, ſed peccatores.

(c) Tunc acceſſerunt ad eum diſcipuli Ioannis, dicentes: Quare nos, & phariſæi ieiunamus frequenter; diſcipuli autem tui non ieiunant? Et ait illis Ieſus: Numquid poſſunt filii ſponſi lugere, quamdiu cum illis eſt ſponſus? Venient autem dies cum auferetur ab eis ſponſus, & tunc ieiunabunt. Nemo autem immittit commiſſuram panni rudis in veſtimentum vetus. Tollit enim plenitudinem eius a veſtimento, & peior ſciſſura fit. Neque mittunt vinum novum in utres veteres. Alioquin rumpuntur utres, & vinum effunditur, & utres pereunt. Sed vinum novum in utres novos mittunt, & ambo conſervantur.

(d) Hæc illo loquente ad eos, ecce princeps unus acceſſit, & adorabat eum, dicens; Domine, filia mea modo defuncta eſt; ſed veni, impone manum tuam ſuper

(1) *Al.* accipiant. (2) *Al.* cæcati. (3) *Al.* deeſt qui (4) *Al.* recipit. *P. Nicolai habet* lex recepit.

EX EDITIONE P. NICOLAI

a BEDA in Luc. cap. VIII.

per eam, & vivet. Et surgens Iesus sequebatur eum, & discipuli eius. Et ecce mulier quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, accessit retro, & tetigit fimbriam vestimenti eius. Dicebat enim intra se: Si tetigero tantum vestimentum eius, salva ero. At Iesus conversus, & videns eam, dixit: Confide filia: fides tua te salvam fecit. Et salva facta est mulier ex illa hora.

(e) Et cum venisset Iesus in domum principis, & vidisset tibicines, & turbam tumultuantem, dicebat: Recedite, non est enim mortua puella, sed dormit. Et deridebant eum. Et cum eiecta esset turba, intravit, & tenuit manum eius, & dixit, Puella surge. Et surrexit puella: & exiit fama hæc in universam terram illam.

(f) Et transeunte inde Iesu, secuti sunt eum duo cæci clamantes, & dicentes: Miserere nostri Fili David. Cum autem venisset domum, accesserunt ad eum cæci: & dixit eis Iesus: Creditis quia hoc possum facere vobis? Dicunt ei, Utique Domine. Tunc tetigit oculos eorum, dicens: Secundum fidem vestram fiat vobis. Et aperti sunt oculi eorum; & comminatus est illis Iesus dicens: Videte ne quis sciat. Illi autem exeuntes diffamaverunt eum in tota terra illa.

(g) Egressis autem illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum dæmonium habentem: & eiecto demonio locutus est mutus: & miratæ sunt turbæ, dicentes: Numquam apparuit sic in Israel. Pharisæi autem dicebant: In principe dæmoniorum eiicit dæmones.

(h) Et circuibat Iesus omnes civitates, & castella, docens in synagogis eorum, & prædicans Evangelium Regni, & curans omnem languorem, & omnem infirmitatem. Videns autem turbas misertus est eis, quia erant vexati, & iacentes, sicut oves non habentes pastorem. Tunc dicit discipulis suis: Messis quidem multa, operarii autem pauci. Rogate ergo dominum messis ut mittat operarios in messem suam.

(a) CHRYSOSTOMUS in hom. (xxx. in Matth.) Monstravit superius Christus suam virtutem per doctrinam, quando docuit eos ut potestatem habens; per leprosum quando dixit, *Volo, mundare*; per Centurionem, qui dixit: *Dic verbo, & sanabitur puer meus*; per mare, quod verbo refrenavit; per dæmones, qui eum confitebantur: hic autem rursus alio maiori modo inimicos eius cogit confiteri æqualitatem honoris ad Patrem: unde ad hoc ostendendum subditur: *Et ascendens Iesus in naviculam, transfretavit, & venit in civitatem suam*. Navigium autem intrans pertransit qui pede mare poterat pertransire: non enim semper mirabilia volebat facere, ne incarnationis noceat rationi. IOANNES *a* Episcopus. Creator autem rerum, orbis terræ Dominus, posteaquam se propter nos nostra angustavit in carne, cœpit habere humanam patriam, cœpit civitatis Iudaicæ esse civis, parentes habere cœpit parentum omnium ipse parens, ut attraheret caritas quos disperserat metus. CHRYSOSTOMUS in hom. (xxx. in Matth.) Civitatem autem suam hic Capharnaum dicit: alia enim eum susceperat nascentem, scilicet Bethlehem; alia eum nutrivit, scilicet Nazareth; alia autem habuit continue habitantem, scilicet Capharnaum. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. xxv.) Vel aliter. Quod Matthæus hic scribit de civitate Domini, Marcus autem de Capharnaum, difficilius solveretur, si Matthæus Nazareth nominaret; nunc vero cum potuerit ipsa Galilæa diei civitas Christi, quia in Galilæa erat Nazareth, sicut universum regnum Romanum in tot civitatibus constitutum, dicitur modo Romana civitas; quis dubitaverit ut veniens in Galilæam Dominus recte diceretur venisse in civitatem suam, in quocumque esset oppido Galilææ: præsertim quia & ipsa Capharnaum extollebatur in Galilæa ut tamquam Metropolis haberetur?

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Immo potius Petrus Ravennas Chrysologus, qui Episcopus etiam ipse: nam hæc habentur apud illum serm. lx. quem Chrysostomo quidam adscribunt: & hinc forte factum est ut sub Ioannis Episcopi nomine notaretur: ex Chrysologo autem refert Breviarium domin. xviii. post Pentecost. vel iuxta usum Prædicatorum dom. xvi. post oct. Trinitatis.

retur? HIERONYMUS. Vel civitatem eius non aliam intelligamus quam Nazareth: unde & Nazarenus appellatus eſt. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. xxv.) Et ſecundum hoc, dicimus Matthæum prætermiſiſſe quæ geſta ſunt, poſtea quam Ieſus venit in civitatem ſuam donec veniret Capharnaum, & hic adiunxiſſe de ſanato paralytico; ſicut in multis faciunt prætermittentes media, tamquam hoc continuo ſequatur, quod ſine ulla prætermiſſionis ſignificatione ſubiungunt: & hoc modo hic ſubditur: *Et ecce offerebant ei paralyticum iacentem in lecto*. CHRYSOSTOMUS in hom. (xxx. in Matth. ſub initio.) Paralyticus autem hic alter eſt præter eum qui in Ioanne ponitur. Ille quidem in natatoriis iacebat, hic autem in Capharnaum; ille famulis carebat, hic autem habebat eos qui ſui curam habebant, qui & portantes eum attulerunt. HIERONYMUS. Obtulerunt autem ei iacentem in lecto, quia ipſe ingredi non valebat. CHRYSOSTOMUS in homil. (xxx. in Matth.) Non autem ubique ab ægris ſolum quærit fidem, puta cum inſaniunt, vel aliter ab ægritudine in exceſſu fuerint mentis: unde ſubditur: *Videns autem Ieſus fidem illorum*. HIERONYMUS. Non eius qui offerebatur, ſed eorum qui offerebant. CHRYSOSTOMUS in homil. (ut ſupra.) Quia igitur tantam oſtendunt fidem, monſtrat & ipſe ſuam virtutem, cum omni poteſtate ſolvens peccata: unde ſequitur: *Dixit paralytico: Confide fili, remittuntur tibi peccata*. IOANNES [a] Epiſcopus. Quantum valet apud Deum fides propria, apud quem ſic valuit aliena, ut intus, & extra ſanaret hominem? Audit veniam, & tacet paralyticus, nec ullam reſpondet gratiam, quia plus corporis quam animæ tendebat ad curam. Meriro ergo Chriſtus offerentium recipit fidem, non vecordiam iacentis. CHRYSOSTOMUS (hom. xxx. in princ.) Vel erat magna fides etiam huius infirmi: non enim permiſiſſet ſe ſubmitti, ut alius Evangeliſta dicit, per tectum, non credens. HIERONYMUS (Commen. in cap. xix. Matth.) O mira humilitas! Deſpectum, & debilem, totis membrorum compagibus diſſolutum filium vocat, quem ſacerdotes non dignabantur attingere; aut certe ideo filium, quia dimittuntur ei peccata ſua: ubi datur nobis intelligentia, propter peccata pleraſque evenire corporum debilitates. Et idcirco forſitan prius dimittuntur peccata, ut cauſis debilitatis ablatis, ſanitas reſtituatur. CHRYSOSTOMUS in hom. (ibid.) Scribæ autem diffamare volentes, etiam nolentes fecerunt clarere quod factum eſt: eorum enim æmulatione ad ſigni oſtenſionem uſus eſt Chriſtus: hoc enim eſt ſuperabundantia eius ſapientiæ quod ſua per inimicos manifeſtat: unde ſequitur: *Ecce quidam de ſcribis dixerunt intra ſe, Hic blaſphemat*. HIERONYMUS (ſuper illud, *Ecce quidam de ſcribis.*) Legimus in Propheta (Eſa. xliii.) „ Ego „ ſum qui deleo omnes iniquitates tuas. “ Conſequenter ergo ſcribæ, quia hominem putabant, & verba Dei non intelligebant, arguunt eum vitio blaſphemiæ. Videns autem cogitationes eorum, oſtendit ſe Deum, qui poteſt cordis occulta cognoſcere, & quodammodo tacens loquitur: Eadem potentia qua cogitationes veſtras intueor, poſſum & hominibus delicta dimittere. Ex vobis intelligite quid paralyticus conſequatur. Unde ſequitur: *Et cum vidiſſet Ieſus cogitationes eorum dixit: Ut quid cogitatis mala in cordibus veſtris?* CHRYSOSTOMUS (hom. xxx.) Non quidem eorum deſtruxit ſuſpicionem, qua ſcilicet cogitabant eum prædicta dixiſſe ut Deum. Si enim non eſſet æqualis Deo Patri, oportebat eum dicere, Longe ſum ab hac poteſtate, ſcilicet dimittendi peccata. Nunc autem contrarium firmavit ſua voce, & miraculi oſtenſione: unde ſubdit: *Quid eſt facilius dicere, Dimittuntur tibi peccata tua; an dicere, Surge, & ambula?* Quanto quidem anima corpore potior eſt, tanto peccatum dimittere maius eſt quam corpus ſanare. Sed quia illud quidem non manifeſtum, hoc autem manifeſtum; facit minus, quod eſt manifeſtius, ut demonſtret maius, & non manifeſtum. HIERONYMUS (ſuper illud, *Quid eſt facilius dicere?*) Utrum enim ſint paralytico peccata dimiſſa, ſolus noverat qui dimittebat; *ſurge autem, & ambula*, tam ille qui ſurgebat quam hi qui ſurgentem videbant, poterant approbare; quamquam eiuſdem virtutis ſit & corporis, & animæ vitia dimittere. Inter dicere autem & facere, multa diſtantia eſt. Fit ergo carnale ſignum, ut probetur ſpiritale: unde ſequitur: *Ut autem ſciatis quoniam Filius hominis habet poteſtatem in terra dimittendi peccata*. CHRYSOSTOMUS in hom. (xxx.) Supra quidem paralytico

EX EDITIONE P. NICOLAI.

[a] Iam Petrum Chryſologum hic reſtitui oportere, ab initio notatum eſt.

lytico non dixit, Dimitto tibi peccata, sed *Dimittuntur tibi peccata*: quia vero scribæ resistebant, altiorem suam potentiam demonstrat, dicens: *Quia Filius hominis habet potestatem dimittendi peccata*. Et ut ostendat se Patri æqualem, non dixit, quia Filius hominis indiget aliquo ad dimittendum peccata, sed quoniam habet. GLOSSA (*a* interlinearis ibidem.) Hæc autem verba, *Ut sciatis*, possunt esse Christi, vel Evangelistæ; quasi Evangelista diceret: Ipsi dubitabant eum peccata dimittere; sed *ut sciatis quoniam Filius hominis potestatem, ait paralytico*. Si autem Christus dicatur pronuntiasse hæc verba, sic intelligentur: Vos dubitatis me posse peccata dimittere; sed *ut sciatis quoniam Filius hominis habet potestatem dimittendi peccata*: quæ quidem oratio imperfecta est; sed subditur actus loco consequentis: unde dicitur: *Ait paralytico*: *Surge*, *& tolle lectum tuum*. IOANNES *b* Episcopus. Ut quod fuit testimonium infirmitatis, sit probatio sanitatis. *Et vade in domum tuam*: ne christiana fide curatus, moriaris in perfidia Iudæorum. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXX. a medio.) Hoc autem præcepit, ut non æstimetur phantasia esse quod factum est: unde ad veritatem facti ostendendam subditur: *Et surrexit*, *& abiit in domum suam*. Sed tamen astantes homines adhuc deorsum trahuntur: unde sequitur: *Videntes autem turba, timuerunt, & glorificaverunt Deum, qui dedit talem potestatem hominibus*. Si (1) enim bene cogitassent apud se, agnovissent quia Filius Dei erat. Interim (2) autem non parum erat æstimare omnibus hominibus maiorem, & a Deo venire. HILARIUS (can. VIII. in Matth. circa med.) Mystice autem a Iudæa repudiatus in civitatem suam revertitur. Dei civitas fidelium plebs est: in hanc ergo introivit per navim, idest Ecclesiam, vectus. IOANNES *c*. Episcopus. Non autem Christus indiget navi, sed navis Christo: quia sine cælesti gubernatione navis Ecclesiæ per mundanum pelagus ad cælestem portum non valet pervenire. HILARIUS (ibid. a med.) In paralytico autem Gentium universitas offertur medenda. Hic itaque Angelis ministrandus offertur; hic filius nuncupatur, quia Dei opus est; huic remittuntur animæ peccata, quæ lex laxare non poterat: fides enim sola iustificat. Deinde virtutem resurrectionis ostendit, cum sublatione lectuli, infirmitatem corporibus docuit defuturam. HIERONYMUS (in Com. in IX. cap. Matth. sub initio.) Iuxta tropologiam autem, interdum anima iacens in corpore suo virtutibus dissolutis, a perfecto doctore, Domino offertur curanda: unusquisque enim æger petendæ salutis (3) precatores debet adhibere, per quos actuum nostrorum clauda vestigia, verbi cælestis remedio reformentur. Sunt igitur monitores mentis qui animum auditoris ad superiora erigunt, quamvis exterioris corporis debilitate torpentem. IOANNES. *d* Episcopus. Dominus autem in hoc sæculo insipientium voluntates non quærit; sed respicit ad alterius fidem; nec medicus languentium respicit voluntatem, cum contraria requirat infirmus. RABANUS. Surgere autem est animam a carnalibus desideriis abstrahere; lectum tollere est carnem a terrenis desideriis ad voluptatem spiritus attollere; domum ire est ad paradisum redire, vel ad internam sui custodiam, ne iterum peccet. GREGORIUS XXIII. Moral. (cap. XXXIII. super illud Iob XXXIII. „ Increpat pro dolore in lectulo: " cap. XV. in novis exem.) Vel per lectum voluptas corporis designatur. Iubetur itaque ut hoc sanus portet ubi infirmus iacuerat: quia omnis qui adhuc vitiis delectatur, infirmus iacet in voluptatibus carnis; sed sanatus hoc portat, quia eiusdem carnis contumelias postmodum tolerat, (4) in cuius intus prius desideriis requiescebat. HILARIUS (can. VIII. in Matth. circa finem.) *Videntes autem turba timuerunt*. Magni enim timoris res est, non dimissis a Christo peccatis, in mortem resolvi: quia nullus est in domum æternam reditus, si cui indulta non fuerit venia delictorum. Cessante autem timore, honor (5) Deo redditur, quod potestas hominibus (6) hac via data sit per verbum eius, & peccatorum remissionis, & corporum resurrectionis, & reversionis in cælum.

(b) CHRY-

(1) *Al. deest* enim. (2) *Al.* enim, (3) *Al.* petitores dicit adhibere. (4) *Al.* quod intus. (5) *Al. emittitur* Deo. (6) *Al.* hæc via, *item* hac vita.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nihil tale in Glossa quæ nunc extat; sed in Anselmo; etsi priores huius operis editiones ad marginem inepte notant *Glossa interlinealis*. *b* Immo, ut supra, Petrus Ravennas Chrysologus in prædicto serm. IX. qui Chrysostomo perperam tributur. *c* Rursus hic Petrum Chrysologum restituendum esse memineris. *d* Et hic tandem, ut iam toties dictum, Petrus Ravennas Chrysologus reponi debet.

(b) CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXI. in princ.) Cum Christus fecisset miraculum, non permansit in eodem loco, ne Iudæorum zelum accenderet ampliorem. Hoc & nos faciamus, non obstinate obsistentes eis qui insidiantur: (1) unde dicitur: *Et cum transiret inde Iesus*, scilicet a loco ubi miraculum fecerat, *vidit hominem sedentem in telonio, Matthaeum nomine*. HIERONYMUS (super illud, *Vidit hominem sedentem*.) Ceteri Evangelistæ propter verecundiam & honorem Matthæi, noluerunt eum nomine appellare vulgato, sed dixerunt Levi: duplici enim vocabulo fuit. Ipse autem Matthæus (secundum illud Salomonis Prov. XVIII. „ Iustus accusator est sui “) Matthæum se, & publicanum nominat, ut ostendat legentibus nullum debere salutem desperare, (2) si ad meliora conversus sit, cum ipse de publicano in Apostolum sit repente mutatus. GLOSSA (ord. super illud, *In telonio*.) Dicit autem, *Sedentem in telonio*, idest in domo ubi vectigalia congregantur. Erat enim telonearius dictus, a telon Græce, quod est vectigal. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXI. in Matth.) Per hoc ergo monstrat vocantis virtutem: quoniam non desistentem a periculoso officio ex mediis ipsum evulsit malis, sicut & Paulum adhuc insanientem: & ideo sequitur: *Et ait illi, Sequere me*. Sicut vidisti vocantis virtutem, ita addisce vocati obedientiam: neque enim resistit, neque domum abire rogavit, & suis hoc communicare. REMIGIUS. Humana etiam pericula, quæ ei a principibus accidere poterant, parvipendit, dum officii sui rationes imperfectas reliquit: unde sequitur: *Et surgens secutus est eum*. Et quia terrena lucra deseruit, ideo iure factus est dominicorum talentorum dispensator. HIERONYMUS (super illud, *Vidit hominem sedentem*.) Arguit autem in hoc loco Porphyrius, & Iulianus Augustus vel imperitiam historici mentientis, vel stultitiam eorum qui statim secuti sunt Salvatorem; quasi irrationabiliter quemlibet vocantem hominem sint secuti, (3) cum tantæ virtutes, tantaque signa præcesserint, quæ Apostolos, antequam crederent, vidisse non dubium est. Certe fulgor ipse, & maiestas divinitatis occultæ, (4) quæ etiam in facie refulgebat humana, ad se videntes trahere poterat in primo aspectu. Si enim (5) in magnete lapide hæc esse vis dicitur ut ferrum trahat; quanto magis Dominus omnium creaturarum ad se trahere poterat quos volebat? CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXI. in Matth. cir. princ.) Sed cur non cum Petro, & Ioanne, & aliis eum vocavit? Quoniam durius adhuc dispositus erat; sed post multa miracula, & multam Christi famam, quando aptiorem eum ad obedientiam scivit qui intima cordis novit. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. XXVI. cir. finem.) Vel probabilius videtur quod hæc prætermissa recordando Matthæus commemorat: quia ante sermonem habitum in monte credendum est vocatum esse Matthæum: in eo quippe monte tunc Lucas commemorat (6) omnes duodecim electos, quos & Apostolos nominat. GLOSSA. Matthæus enim vocationem suam refert inter miracula: magnum enim miraculum fuit quod publicanus factus est Apostolus. CHRYSOSTOMUS in homil. (XXXI. in Matth. paulo a prin.) Quid est autem quod de aliis Apostolis non dicitur qualiter, & quando sunt vocati, nisi de Petro, & Andrea, & Iacobo, & Ioanne, & Matthæo? Hi enim maxime erant in inconvenientibus, & humilibus studiis: neque enim telonii officio est aliquid deterius, neque piscatione vilius. GLOSSA a. Congruam autem cælestis beneficii vicem impendens Matthæus, Christo magnum convivium in domo sua paravit, ut illi commodaret sua temporalia a quo expectabat perpetua bona: unde sequitur: *Et factum est discumbente eo in domo*. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. XXII.) Hic Matthæus non expressit in cuius domo discumbebat Iesus, unde posset videri non hoc ex ordine subiunxisse, sed quod alio tempore factum est recordatus interposuisse; nisi Marcus, & Lucas, qui hoc omnino similiter narrant, manifestarent, in domo Levi, hoc est Matthæi, discubuisse Iesum. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXI. in

(1) *Al.* cum. (2) *Al.* sed ad meliorem conversus, cum ipse &c. (3) *Al.* cum tanta signa præcesserint. (4) *Al.* quæ etiam in facie refulgebat, ex primo ad se videntes trahere poterat in aspectu. (5) *Al.* ex. (6) *Al. deest* omnes.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nihil tale in Glossa quæ nunc extat; sed in Anselmo; in quo tamen alia paulo ante notata sub eodem nomine Glossæ non occurrunt, ut nec alibi.

in Matth.) Honoratos autem Matthæus ingressu Christi io domum eius, omnes publicanos, qui erant eiusdem artis, convocavit: unde sequitur: *Ecce multi publicani, & peccatores venientes discumbebant cum Iesu, & discipulis eius*. GLOSSA *a* (ordioaria.) Publicani enim vocantur qui publicis negotiis implicantur, quæ sine peccato aut vix, aut numquam possunt tractari. Et pulchrum fuit præsagium, quia qui Apostolus & doctor Gentium erat futurus, in prima sua conversione peccantium gregem post se trahit ad salutem, ut iam perficeret exemplo quod perficere debebat & verbo. HIERONYMUS *b*. Tertullianus hos dicit fuisse ethnicos, dicente Scriptura: „ Non erit vectigal pendens ex Israel; " quasi Matthæus non fuerit Iudæus. Dominus autem non convivatur cum ethnicis, cum id maxime caveret, ne legem solvere videretur, qui & discipulis præcepit (infra x.) *In viam Gentium ne abieritis*. Viderant autem publicanum a peccatis ad meliora conversum, locum invenisse pœnitentiæ, & ob id etiam ipsi noo desperant salutem. CHRYSOSTOMUS *c* io hom. (xxxi. in Matth.) Unde accesserunt ad Redemptorem nostrum, & non solum ad colloquendum, sed etiam ad convesceodum recepti sunt: (1) noo enim solum disputans, aut curans, aut arguens inimicos, sed etiam convescens emeodabat multotiens eos qui male dispositi erant, per hoc docens nos quoniam omne tempus, & omne opus potest nobis tribuere utilitatem. Hoc autem videntes pharisæi indignati sunt, de quibus subditur: *Et videntes pharisæi dicebant discipulis eius: Quare cum publicanis, & peccatoribus manducat magister vester*? Notandum, quod cum discipuli visi sunt peccare, Christum alloquuntur dicentes (infra xii.) *Ecce discipuli tui faciunt quod non licet facere in sabbato*: hic apud discipulos Christo detrahunt: quæ (2) omnia malignantium erant, & volentium separare a doctore corda discipulorum. RABANUS (super illud, *Cum publicanis manducat*.) Duplici autem errore tenebantur: quia & se iustos arbitrabantur, qui superbiæ fastu a iustitia longe discesserant, & eos criminabantur iniustos qui resipiscendo a peccatis, iustitiæ appropinquabaot. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. xxvii.) Lucas autem aliqoanto differentius hoc videtur commemorasse, secundum quem pharisæi dicunt discipulis (Luc. v.) „ Quare cum publicanis, & peccatoribus maoducatis, & bibitis? " Christo, & discipulis eius hoc obiectum insinuans. Sed cum discipulis dicebatur, magis magistro (3) obiiciebatur, quem sectando imitabantur. Una est ergo sententia, & taoto melius insinuata quanto quibusdam verbis, manente veritate, mutata. HIERONYMUS (super illud, *Et factum est discumbente*.) Neque vero in pristinis permanentes veniunt ad Iesum, ut pharisæi, & scribæ murmurant, sed pœnitentiam agentes; quod & præsens sermo Domini significat: unde sequitur: *At Iesus audiens ait: Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus*. RABANUS (super illud, *Non est opus valentibus*.) Seipsum medicum dicit, qui miro medicandi genere propter iniquitates nostras vulneratus est, ut vulnus peccatorum nostrorum sanaret. Sanos quidem eos appellat, qui suam volentes statuere iustitiam, veræ Dei iustitiæ subiecti non sunt. Male habentes eos vocat qui suæ fragilitatis conscientia devicti, nec per legem videntes se iustificari, pœnitendo se submittunt gratiæ Dei. CHRYSOSTOMUS in homil. (xxxi. ante med.) Postquam a communibus opioionibus eos allocutus est, alloquitur eos ex Scripturis, cum dicit: *Euntes autem discite quid est, Misericordiam volo, & non sacrificium*. HIERONYMUS. De Propheta, scilicet Osee, sumens testimonium sugillat scribas, & pharisæos, qui se iustos æstimantes, peccatorum, & publicanorum consortia declinabant. CHRYSOSTOMUS in homil. (xxxi. ante medium.) Ac si dicat: Cur accusatis me, quoniam peccatores corrigo? Ergo & Deum Patrem ex hoc incusate. Sicut enim ille vult peccatorum emendationem, ita & ego. Et sic ostendit non solum non esse prohibitum quod incusabant, sed

(1) *Al.* non solum deputans, aut arguens inimicos. (2) *Al.* omnium (3) *Al.* obiicitur.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Neque ista in Glossa exstant, sed in Anselmo; quamvis partem ex Glossa sumptam editiones aliæ ad marginem per fictionem notaverint. Habet autem Anselmus paulo infra: *Ut iam proficeret exemplo qui proficere debebat & verbo*. *b* Quod sequitur Hieronymi nomine ut ex Tertulliano, sic notat Glossa, licet hactenus apud neutrum occurrat; etsi posterior appendix ex Hieronymo in Matthæum sumitur. *c* Prima pars huius quod sequitur ex Chrysostomo, expressius apud Gregorium habetur hom. xxxiv. in Evang. non tamen super istud,

ſed & ſecundum legem maius eſſe ſacrificio: non enim dixit, Miſericordiam volo; & ſacrificium; ſed hoc iniunxit, illud autem eiecit. GLOSSA. Non tamen deſpicit Deus ſacrificium, ſed ſacrificium ſine miſericordia. Faciebant autem phariſæi ſæpe ſacrificia in templo, ut iuſti apparerent coram populo; ſed non exercebant miſericordiæ opera, in quibus probatur vera iuſtitia. RABANUS (ſuper illud, *Diſcite quid eſt, Miſericordiam volo.*) Admonet itaque eos, ut per opera miſericordiæ ſibimetipſis ſupernæ miſericordiæ præmia requirant, & non, contemptis pauperum neceſſitatibus, per oblationem ſacrificiorum ſe Deo placere confidant: unde dicit, *Ete*, ſcilicet a temeritate ſtultæ vituperationis ad diligentiorem Scripturæ ſanctæ meditationem, quę miſericordiam maxime commendat: unde & ſuum de miſericordia exemplum eis proponit, dicens: *Non enim veni vocare iuſtos, ſed peccatores.* AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. XXVII.) Lucas addidit (cap. V.) „ In pœnitentiam; " quod ad explanandam ſententiam valet, ne quiſquam peccatores ob hoc ipſum quod peccatores ſunt, diligi (1) arbitretur a Chriſto: cum & illa ſimilitudo de ægrotis bene intimet quid velit Deus vocando peccatores, tamquam medicus ægros, utique ut ab iniquitate, tamquam ab ægritudine, ſalvi fiant; quod fit per pœnitentiam. HILARIUS (can. IX. in Matth.) Omnibus autem Chriſtus venerat: quomodo ergo non ſe iuſtis veniſſe dicit? Erant ergo quibus neceſſe non erat ut veniret? Sed nemo iuſtus ex lege eſt. Oſtendit ergo inanem iuſtitiæ iactantiam, quia ſacrificiis infirmis ad ſalutem, miſericordia erat univerſis in lege poſitis neceſſaria. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXI.) Unde ironice videtur ad eos loquens, ſicut cum dicitur (Gen. III.) „ Ecce iam Adam factus eſt quaſi unus ex „ nobis. " Quoniam enim nullus iuſtus erat in terra, Paulus ſignificat dicens Rom. III. „ Omnes peccaverunt, & egent gloria Dei. " In hoc autem & illos mitigavit qui vocati erant; quaſi dicat: Tantum renuo abominari peccatores, quin propter eos ſolos adveni. RABANUS (ſuper illud, *Non veni vocare.*) Vel quia (2) qui iuſti erant, ſicut Nathahael, & Ioannes Baptiſta, non erant ad pœnitentiam invitandi. Vel *non veni vocare iuſtos*, falſos, qui de iuſtitia ſua gloriantur, ut phariſæos, ſed illos qui ſe peccatores cognoſcunt. Per Matthæi autem, & publicanorum vocationem fides Gentium exprimitur, qui prius mundi lucris inhiabant, & nunc ſpiritualiter cum Domino reficiuntur; per ſuperbiam phariſæorum, invidia Iudæorum de ſalute Gentium. Vel Matthæus ſignificat hominem terrenis lucris inhiantem, quem videt Ieſus, dum oculo miſericordiæ reſpicit. Matthæus enim interpretatur donatus, (3) Levi aſſumptus: pœnitens autem a maſſa perditorum aſſumitur, & gratia Dei Eccleſiæ donatur. *Et ait illi Ieſus, Sequere me*, vel per prædicationem, vel per Scripturæ admonitionem, vel per internam inſpirationem.

(c) GLOSSA [a]. Cum de convivio peccatorum, & de participatione reſpondiſſet eis, de comeſtione eum aggrediuntur: unde dicitur: *Tunc acceſſerunt ad eum diſcipuli Ioannis dicentes: Quare nos, & phariſæi ieiunamus frequenter; diſcipuli autem tui non ieiunant?* HIERONYMUS (hoc loco.) Superba interrogatio, & ieiunii reprehendenda iactantia! Nec poterant diſcipuli Ioannis non eſſe ſub vitio, qui iungebantur phariſæis, quos a Ioanne noverant condemnatos; & calumniabantur eum quem ſciebant magiſtri vocibus prædicatum. CHRYSOSTOMUS in homil. (XXXI. a med.) Quod autem dicunt tale eſt: (4) Eſto, tu ut medicus hæc facis; ſed cur diſcipuli tui dimittentes ieiunium, talibus menſis (5) accedunt? Deinde incuſationem ex comparatione augere volentes, primo ſeipſos ponunt, & deinde phariſæos. Ieiunabant illi quidem a lege (6) diſcentes, ſicut & Phariſæus dixit Luc. XVIII. „ Ieiuno bis in ſabbato; " ipſi autem a Ioanne. RABANUS (ſuper illud, *Quare nos, & diſcipuli.*) Ioannes enim vinum, & ſiceram non bibit: quod abſtinentiæ (7) meritum in eo auget, cui nulla eſt potentia naturæ. Dominus autem qui peccata poteſt condonare, cur a peccatoribus (8) manducantibus declinaret, quos abſtinentibus poterat facere iuſtiores? Ieiunat autem Chriſtus, ne præceptum declines; manducat autem cum peccatoribus, ut gratiam, & poteſtatem intelligas. AU-

(1) *Al.* arbitraretur. (2) *Al.* omittitur qui. (3) *Al.* Levita. (4) *Al.* Ex quo tu. (5) *Al.* attendunt. (6) *Al.* diſcedentes. (7) *Al.* meritum non auget. *P. Nicolai legit* meritum eo auget. (8) *Al.* mendicantibus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non eſt in Gloſſa, ut nunc extat, ſed in Anſelmo.

GUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. XXVII.) Sed cum Matthæus tantum discipulos Ioannis hoc dixisse perhibeat, verba quæ apud Marcum leguntur, magis indicant alios hoc dixisse de aliis, idest convivas de discipulis Ioannis, & pharisæis: quod Lucas evidentius expressit, qui alios de aliis dixisse narravit. Unde ergo Matthæus dicit, *Tunc accesserunt ad eum discipulis Ioannis*, nisi quia & ipsi aderant, & omnes certatim, ut quisque poterat, hoc obiecerunt? CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXI. parum ante med.) Vel Lucas dicit, quod pharisæi hoc dixerunt, hic (1) autem dicit, quod discipuli Ioannis: quia pharisæi illos secum acceperunt ad dicendum, quod postea in herodianis fecerunt. Sed considerandum, quod, quando pro extraneis, sicut pro publicanis, sermo erat, ut eorum turbatam mitiget animam, vehementius exprobrantes incusavit; ubi autem discipulos convitiabantur, cum mansuetudine respondet: unde sequitur: *Et ait illis Iesus: Numquid possunt filii sponsi lugere, quamdiu cum illis est sponsus?* Primo quidem seipsum medicum vocaverat, hic autem sponsum, in memoriam reducens verba Ioannis quæ dixit (cap. III.) „ Qui habet sponsam sponsus est. " HIERONYMUS (super illud, *Numquid possunt filii sponsi*.) Sponsus Christus est, sponsa autem Ecclesia. De hoc spirituali connubio Apostoli sunt creati, qui lugere non possunt (2) quamdiu sponsum in thalamo vident, & sciunt sponsum esse cum sponsa. Quando vero (3) transierint nuptiæ, & passionis, ac resurrectionis tempus (4) advenerit, tunc sponsi filii ieiunabunt. Et hoc est quod subditur: *Venient autem dies quando auferetur ab eis sponsus; & tunc ieiunabunt*. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXI. in Matth.) Quod autem dicit, tale est: Gaudii est præsens tempus, & lætitiæ: non ergo introducenda sunt tristia: etenim ieiunium triste est non naturaliter, sed (5) istis qui imbecillius adhuc dispositi sunt: his enim qui sapientiam contemplari desiderant, delectabile est: unde secundum opinionem illorum hoc dixit. Per hoc autem monstrat quod non gulæ erat quod fiebat, sed dispensationis cuiusdam. HIERONYMUS (ibidem.) Nonnulli autem putant idcirco dies quadraginta passionis ieiunia debere committi, licet statim dies pentecostes, & Spiritus sanctus veniens inducat nobis festivitatem. Ex huiusmodi occasione testimonii Montanus, Prisca, & Maximilla, etiam post pentecosten faciunt quadragesimam, quia ablato sponso, filii sponsi debeant ieiunare. Ecclesiæ autem consuetudo ad passionem Domini, & resurrectionem per humilitatem carnis venit, ut (6) spirituali saginæ ieiunio corporis præparemur. CHRYSOSTOMUS in hom. (ibidem.) Rursus autem a communibus (7) exemplis confirmat hunc sermonem, cum subdit: *Nemo autem mittit commissuram panni rudis in vestimentum vetus; tollit enim plenitudinem eius a vestimento, & peior scissura fit*; quasi diceret: Nondum effecti sunt fortes mei discipuli, sed adhuc multa indigent condescensione; nondum sunt per Spiritum renovati. Sic autem dispositis non oportet gravedinem imponere præceptorum. Hoc autem dixit, regulam dans suis discipulis, ut discipulos ex universo orbe terrarum cum mansuetudine suscipiant. REMIGIUS. Vestimentum vetus discipulos vult intelligi, quia nondum erant per omnia innovati. Pannum rudem, idest novum, appellat novam gratiam, idest evangelicam doctrinam, cuius quædam particula est ieiunium; & ideo non conveniebat ut sæviora præcepta ieiunii illis committerentur, ne forte austeritate ieiunii frangerentur, & fidem perderent quam habebant: ideo subdit: *Tollit enim plenitudinem eius a vestimento, & peior scissura fit*. GLOSSA a. Quasi dicat: Ideo rudis pannus, idest novus, non debet poni in vestimento veteri, quia tollit sæpe a vestimento plenitudinem eius, idest perfectionem; & tunc fit peior scissura. Grave enim onus rudi iniunctum, illud boni quod prius inerat, sæpe destruit. REMIGIUS. Duabus autem similitudinibus positis, scilicet nuptiarum, & de panno rudi, & de vestimento veteri, nunc tertiam addit similitudinem de utribus, & de vino: *Neque mittunt vinum novum in utres veteres*. Utres veteres appellat suos discipulos, qui nondum perfecte erant innovati. Vinum novum appellat plenitudinem Spiritus sancti, & profunda cælestium mysteriorum, quæ tunc disci-

(1) *Al. deest* autem. (2) *Al.* tamdiu. (3) *Al.* transierunt. (4) *Al.* advenit. (5) *Al.* illis. (6) *Al.* spiritualis sagina. (7) *Al. deest* exemplis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Glossa quæ nunc extat, sed in Anselmo.

discipuli ferre non poterant; sed post resurrectionem utres novi facti fuerunt, & vinum novum receperunt quando Spiritus sanctus replevit corda eorum. Unde quidam dixerunt Act. II. „Omnes isti musto „ pleni sunt." CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXI. a med.) Hinc & nos causam docuit humilium verborum, quæ continuo ad eos dicebat propter imbecillitatem ipsorum. HIERONYMUS (super illud, *Nemo autem immittit*.) Vel aliter. Per vestimentum vetus, & utres veteres debemus intelligere scribas, & pharisæos: (1) particula vestimenti novi, & vinum novum præcepta evangelica sentienda; quæ non possunt sustinere Iudæi, ne maior scissura fiat. Tale quid & Galatæ facere cupiebant, ut cum Evangelio legis præcepta miscerent, & in utribus veteribus mitterent vinum novum. Sermo igitur evangelicus Apostolis potius quam scribis, & pharisæis est infundendus, qui maiorum traditionibus depravati, sinceritatem præceptorum Christi non poterant custodire. GLOSSA *a*. Per hoc ergo significat quod Apostoli non erant in veteribus observantiis detinendi, quos oportebat gratiæ novitate perfundi. AUGUSTINUS in serm. de Quadragesima *b*. Vel aliter. Omnis qui recte ieiunat, aut animam suam in gemitu orationis, & castigatione corporis humiliat, aut (2) illecebras carnales spiritalis sapientiæ delectatione suspendit. De utroque autem ieiunii genere Dominus hic respondet: nam de primo, quod habet animæ humiliationem, dicit: *Non possunt filii sponsi lugere*: de illo quod habet epulum mentis, consequenter locutus est dicens: *Nemo mittit commissuram panni rudis*. Deinde quia sponsus ablatus utique nobis est, lugendum est. Et recte lugemus, si flagramus desiderio eius. Beati quibus licuit eum ante passionem tunc habere præsentem, interrogare sicut vellent, audire sicut deberent. Illos dies concupierunt videre patres ante adventum eius, neque viderunt, quia in alia dispensatione sunt ordinati, per quos venturus annuntiaretur, non a quibus veniens audiretur; in nobis autem illud impletum est quod ipse dicit Luc. XVII. „ Venient dies quando desiderabitis videre „ unum de diebus istis, & non poteritis." Quis ergo hic non lugebit? Quis non dicat: „ Factæ sunt mihi lacrymæ meæ panes die „ ac nocte, dum dicitur mihi quotidie, Ubi „ est Deus tuus? " Psal. XLI. Merito ergo Apostolus cupiebat dissolvi, & esse cum Christo. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. XXVII.) Quod ergo dixit Matthæus, *Lugere*, ubi Marcus, & Lucas dicunt ieiunare, (3) significat de tali ieiunio Dominum locutum quod pertinet ad humilitatem tribulationis, ut illud alterum quod pertinet ad gaudium mentis in spiritalia suspensæ, & ob hoc alienatæ a corporalibus cibis, posterioribus similitudinibus significasse intelligatur; (4) ostendens quod circa corpus occupatis, & ob hoc veterem sensum habentibus, hoc genus ieiunii non congruat. HILARIUS (can. IX. in Mat. parum ante med.) Mystice vero, quod præsente sponso ieiunandi necessitatem discipulis non esse respondet, præsentiæ suæ gaudium, & sacramentum sancti cibi edocet, quo nemo se præsente (idest, in conspectu mentis Christum continens) indigebit; ablato autem se, ieiunaturos esse dicit, quia omnes non credentes resurrexisse Christum, habituri non essent cibum vitæ. In fide enim resurrectionis sacramentum panis cælestis accipitur. HIERONYMUS (super illud, *Numquid possunt filii sponsi ieiunare*?) Vel cum propter peccata a nobis recesserit, tunc indicendum est ieiunium, tunc luctus est recipiendus. HILARIUS (can. IX. in Matth. cir. med.) Ponit etiam exempla, quibus ostendit, (5) infirmatas vetustate peccatorum & animas, & corpora novæ gratiæ sacramenta non capere. RABANUS. Cum autem datæ sint diversæ similitudines ad idem, differunt tamen: vestis enim qua foris tegimur, opera bona significat, quæ foris agimus; vinum quo intus reficimur, fervor est fidei, & caritatis, quo intus reformamur.

(d) CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXII. in Matth. in princ.) Post sermones opus adiunxit, in quo amplius pharisæi obstruerentur, eo quod qui advenit ad miraculum petendum, archisynagogus erat, & luctus magnus, quia puella unigenita erat, & duo-

 de-

(1) *Al.* plagula. (2) *Al.* illecebra carnalia. (3) *Al.* significavit. (4) *Al.* id ostendens. (5) *Al.* infirmitates.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non occurrit in Glossa quæ nunc extat, nec in Anselmo, nec alibi etiam sub his verbis. *b* Quod subiungitur, sumptum est ex Serm. LXXIV de diversis, qui notatur sabbato post dom. II. quadrag. assuiturque, sed extra locum, sermoni 2. dom. in oct. paschæ ad Competentes, vel serm. LXXXVI. in Appendice de diversis.

decim annorum, quando incipit esse flos ætatis; & ideo dicitur: *Hac illo loquente ad eos, ecce princeps unus accessit*. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. XXVIII. sub initio.) Dicunt autem hoc & Marcus, & Lucas, sed ab isto ordine iam recedunt: eo enim loco hoc inserunt ubi post expulsa dæmonia, & in porcos missa, transfretando redit a regione Gerasenorum. Et per hoc quod Marcus dicit, intelligendum est hoc factum esse postquam venit rursus Iesus trans fretum; sed quantum post, non apparet. Nisi autem fuisset aliquod intervallum, non esset quando fieret quod narrat Matthæus in convivio domus suæ. Post hoc factum continuo sequitur de archisynagogi filia. Si enim loquente eo de panno novo, & vino novo, accessit princeps, nihil aliud factorum, dictorumque eius interpositum est; in narratione autem Marci patet locus ubi alia interponi potuerunt. Similiter autem & Lucas non renititur Matthæo: quod enim adiunxit cap. VIII. „ Et ecce vir cui nomen erat Iairus, " non continuo accipiendum est factu m, sed post illud de convivio publicanorum, ut narrat Matthæus dicens: *Hac illo loquente ad eos, ecce princeps unus*, scilicet Iairus archisynagogus, *accessit, & adorabat eum, dicens: Domine, filia mea modo defuncta est*. Considerandum est autem, ne repugnare videatur, quod alii duo Evangelistę morti iam proximam non tamen mortuam eam dicant, usque adeo ut dicant venisse postea qui mortuam enuntiarent, & ob hoc non debere vexari magistrum: intelligendum est (1) enim brevitatis causa Matthæum hoc potius dicere voluisse, rogatum (2) Dominum esse ut faceret, quod ipsum fecisse manifestum est, ut scilicet mortuam suscitaret. Attendit enim non verba patris de filia sua, sed, quod potissimum est, voluntatem. Ita enim desperaverat ut potius eam vellet reviviscere, non credens vivam posse inveniri, quam morientem reliquerat. Duo itaque posuerunt quid dixerit Iairus; Matthæus autem quid voluerit, atque cogitaverit. Sane si quisquam illorum duorum patrem ipsum commemorasset dixisse, ut (3) non vexaretur Iesus, quod puella mortua fuisset, repugnarent eius cogitationi verba quæ posuit Matthæus. Nunc vero non legitur, quod suis nuntiantibus ille consenserit. Hinc autem rem pernecessariam discimus, nihil in cuiusque verbis debere inspicere nisi voluntatem, cui debent verba servire; nec mentiri quemquam, si aliis verbis dixerit quod ille voluerit cuius verba non dicit. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXII. in Matth. circa princip.) Vel hoc quod princeps dixit de morte puellæ est augere calamitatem. Etenim consuetudo est rogantibus extollere sermone propria mala, & amplius aliquid eo quod est dicere, ut magis attrahant eos quibus supplicant: unde subiungit: *Sed veni, impone manum super eam, & vivet*. Vide autem eius (4) crassitiem. Duo enim expetit a Christo, & accedere ipsum, & manum imponere. Hoc etiam Syrus ille Naaman a Propheta expetebat. Etenim & visu indigent, & sensibilibus rebus qui (5) crassius dispositi erant. REMIGIUS. Miranda est autem pariter, atque imitanda Domini humilitas, & mansuetudo: nam mox ut rogatus est, rogantem cœpit sequi: unde subdit: *Et surgens Iesus sequebatur eum*. Hic subditos, & prælatos pariter instruxit: subditis exemplum obedientiæ reliquit, prælatis vero instantiam, & solicitudinem docendi demonstravit, ut quotiescumque audierint aliquem mortuum in anima, statim adesse studeant. *Et cum eo ibant discipuli eius*. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXII. in Matth. par. a princ.) Et Marcus quidem, & Lucas dicunt, quoniam tres accepit discipulos, scilicet Petrum, Iacobum, & Ioannem; Matthæum autem non assumpsit, ampliorem ei concupiscentiam immittens, & quia imperfectius adhuc dispositus erat: propter hoc enim illos honorat, ut alii similes illis efficiantur. Sufficiebat enim interim Matthæo videre ea quæ facta sunt circa sanguinis fluxum patientem, de qua subditur: *Et ecce mulier quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, accessit retro, & tetigit fimbriam vestimenti eius*. HIERONYMUS (super illud, *Ecce mulier*.) Hæc autem mulier sanguine fluens, non in domo, non in urbe accedit ad Dominum, quia iuxta legem urbibus excludebatur; sed in itinere ambulante Domino, ut dum pergit ad aliam, alia curaretur. CHRYSOSTOMUS (in hom. XXXII. in Matth.) Ideo autem non libera propalatione ad Christum venit, quia verecundabatur propter passionem, immundam se existimans: etenim apud legem multa immunditia æstimabatur esse hæc passio: propter hoc latet, & occultatur. REMIGIUS. In quo laudanda est eius humilitas, quia non ad faciem accessit, sed retro, & indi-

(1) *Al.* *emittitur* enim. (2) *Al.* Dominum facere. (3) *Al.* *deest* non. (4) *Al.* grossitiem. (5) *Al.* grossius.

indignam se iudicavit pedes Domini tangere; & non plenitudinem vestimenti tetigit, sed tantummodo fimbriam: habuit enim Dominus fimbriam iuxta legis præceptum. Pharisæi etiam fimbrias habebant, quas magnificabant, in quibus etiam spinas appendebant. Sed fimbriæ Domini non habebant vulnerare, sed potius sanare; & ideo sequitur: *Dicebat enim intra se: Quia si tetigero tantum vestimentum eius, salva ero*: in quo fides eius admiranda est, quia desperans de salute medicorum, in quos sua erogaverat, ut Marcus dicit, intellexit cælestem adesse medicum, &, in eo totam suam intentionem collocavit; & ideo salvari promeruit: unde sequitur: *At Iesus conversus, & videns eam dixit: Confide filia: fides tua te salvam fecit*. RABANUS (super illud, *Confide filia*.) Quid est quod eam confidere iussit, quæ si fidem non haberet, salutem ab eo non quæreret? Sed robur, & perseverantiam fidei ab ea expostulavit, ut ad certam, & veram perveniat salutem. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXII.) Vel quia formidolosa erat hæc mulier, propter hoc ait, *Confide*. Et filiam eam vocat, quia fides eam filiam fecerat. HIERONYMUS. Non autem dixit, Quia fides tua te salvam factura est; sed *Salvam fecit*: in eo enim quod credidisti, iam salva facta es. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXII. in Matth.) Nondum tamen perfectam de Christo opinionem habebat, quia nequaquam æstimasset eum latere; sed Christus non dimisit eam latere, non quasi gloriam concupiscens, sed multorum causa. Primo enim solvit timorem mulieris, ne a conscientia pungatur, quasi donum furatura; secundo eam emendat de hoc quod æstimat se latere; tertio omnibus fidem eius ostendit, ut eam æmulentur; quarto dedit in hoc signum, quod monstravit se nosse omnia, non minus eo quod fontem sanguinis siccavit, de quo sequitur: *Et salva facta est mulier ex illa hora*. GLOSSA *a*. Intelligendum est ex illa hora ex qua tetigit fimbriam, non ex illa hora ex qua Iesus conversus est ad eam: iam enim salva facta erat, ut alii Evangelistæ manifeste ostendunt, & ex verbis Domini perpendi potest. HILARIUS (can. IX. in Matth.) In quo magna virtutis dominicæ admiratio est; cum potestas intra corpus manens, rebus caducis (1) efficientiam adderet sanitatis, & usque in vestium fimbrias operatio divina procederet: non enim comprehensibilis erat Deus, ut corpore clauderetur. Assumptio namque corporis non naturam virtutis inclusit, sed ad redemptionem nostram fragilitatem corporis virtus assumpsit. Mystice autem princeps hic (2) lex esse intelligitur, quæ Dominum orat ut plebi quam ipsa Christo, eius adventus expectatione prædicata, nutrierat: vitam mortuæ reddat. RABANUS (super illud, *Ecce princeps unus accessit*.) Vel archisynagogus signat Moysen, & dicitur Iairus, idest illuminans, sive illuminaturus: quia accepit verba vitæ dare nobis, & per hoc cunctos illuminat ipse a Spiritu sancto illuminatus. Filia igitur archisynagogi, idest ipsa synagoga, velut duodecimo ætatis anno, idest tempore pubertatis, postquam spiritalem sobolem Deo generare debebat, errorum languore consternata est. Ad hanc (3) ergo principis filiam dum properat Dei Verbum, ut salvos faceret filios Israel, sancta Ecclesia ex Gentibus congregata, quæ interiorum lapsu criminum deperibat, paratam aliis fide percepit sanitatem. Notandum autem, (4) quod dum archisynagogi filia sit duodenis, & mulier hæc ab annis duodecim sanguine fluxit, eo tempore quo hæc nata est, illa cœpit infirmari: una enim pene sæculi ætate & synagoga ex Patriarchis cœpit nasci, & Gentium exterarum natio idolatriæ sanie fœdari. Nam fluxus sanguinis bifariam potest intelligi, hoc est super idolatriæ pollutione, & super his quæ carnis, & sanguinis delectatione geruntur: & sic quamdiu synagoga viguit, laboravit Ecclesia; sed illorum delicto salus Gentibus facta est. Accedit autem, & tangit Dominum Ecclesia, cum ei per fidem appropinquat. GLOSSA *b*. Credidit, dixit, tetigit, quia his tribus, fide, verbo, & opere omnis salus acquiritur. RABANUS (super illud, *Et ecce mulier*.) Accedit autem retro, sive iuxta (5) hoc quod ipse ait Ioan. XII. „Si quis mihi ministrat, me „sequatur:" sive quia præsentem Dominum

(1) *Al.* efficaciam. (2) *Al.* deest lex. (3) *Al.* *emittitur* ergo. (4) *Al.* *non est* quod, (5) *Al.* hoc est quod ipse ait

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Glossa, ut nunc extat, sed in Anselmo. *b* Nec in Glossa, nec in Anselmo sed in Beda occurrit, ut & subinde in Rabano verbis paululum immutatis.

num in carne non videns, peractis iam sacramentis incarnationis illius, ad agnitionis eius gratiam pervenit. Unde & fimbriam vestimenti tangit, quia cum Christum in carne gentilis populus non vidisset, verba incarnationis recepit. Vestimentum enim Christi dicitur mysterium incarnationis eius, quo divinitas induta est; fimbriae vestimenti, verba de incarnatione eius dependentia. Non autem vestem, sed fimbriam tangit: quia non vidit in carne Dominum, sed suscepit per Apostolos incarnationis verbum. Beatus qui extremam partem Verbi fide tangit. Non autem in urbe, sed in itinere pergente Domino sanatur: unde Apostoli (Act. XIII.) „ Quia indignos vos iu„ dicatis vita aeterna, ecce convertimur ad „ Gentes. " Gentilitas autem ex hora dominici adventus coepit habere salutem.

(c) GLOSSA *. Post mulieris haemorrhoissae curationem, sequitur de mortuae suscitatione, cum dicitur: *Et cum venisset Iesus in domum principis &c.* CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXII. in Matth.) Considerandum est autem, quod propter hoc tardius vadit, & plura loquitur mulieri curatae, ut permittat mori puellam, & sic manifesta fiat resurrectionis demonstratio. Et similiter in Lazaro usque ad tertiam diem mansit. Sequitur: *Et cum vidisset tibicines, & turbam tumultuantem*: quod est mortis demonstratio. AMBROSIUS super Lucam (Lib. IX. in titulo de filia principis.) More enim veteri tibicines ad excitandos luctus in mortuis ferebantur adhiberi. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Sed Christus tibias universas proiecit; parentes autem puellae introduxit, ne posset dici, quod aliter curavit; sed & ante suscitationem puellae sermone spem erigit: unde sequitur: *Dicebat: Recedite, non est enim mortua puella, sed dormit*. RABANUS. Quasi dicat: Vobis mortua est; Deo autem, qui suscitare potest, (1) dormit tam in anima, quam in corpore. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXII. ante med.) Per hoc autem & tumultum mentis removit eorum qui aderant, & ostendit quoniam facile est ei mortuos suscitare: quod utique in Lazaro fecit dicens (Ioan. XI.) „ Lazarus amicus „ noster dormit. " Et simul docuit non formidare mortem: quia enim & ipse erat moriturus, in aliorum corporibus instruxit discipulos confidere, & viriliter ferre mortem. Etenim eo accedente iam mors somnus erat. Hoc autem Domino dicente, (2) deridebant: unde sequitur: *Et deridebant eum*. Non autem increpavit derisionem, ut & ipsa derisio, & tibiae, & alia universa demonstratio fiant mortis: quia enim multotiens, postquam facta sunt miracula, non credunt homines, antea eos convincit propriis responsionibus: quod & in Lazaro fecit cum dixit (Ioan. XI.) „ Ubi posuistis „ eum? " ut qui dixerunt „ Veni, & vi„ de, " & quoniam „ foetet, quatriduanus „ enim est, " non amplius possint non credere, quoniam mortuum suscitavit. HIERONYMUS (super illud, *Et cum eiecta esset*.) Non autem erant digni ut viderent mysterium resurgentis qui resuscitantem indignis contumeliis irridebant; & ideo sequitur: *Et cum eiecta esset turba, intravit, & tenuit manum eius, & surrexit puella*. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXII. par. ante med.) Non quidem aliam superinducens animam, eam suscitavit, sed eam quae exierat reinducens, & velut ex somno erigens, ut ante viam faciat per visum fidei resurrectionis: & non solum puellam (3) resuscitat, sed & cibum ei iubet dari, ut alii Evangelistae dicunt, ut non videatur phantasma esse quod factum est. Sequitur: *Et exiit fama haec in universam terram illam*. GLOSSA. Quod ad magnitudinem, & novitatem miraculi pertinet, & ad manifestam veritatem ipsius, ne confictum putetur. HILARIUS (can. IX. in Matth.) Mystice autem Dominus domum principis, scilicet synagogam, ingreditur, cui in canticis legis hymnus luctum personabat. HIERONYMUS (super illud, *Et cum venisset in domum principis*.) Usque enim hodie iacet in domo principis mortua; & qui videntur magistri, tibicines sunt, carmen lugubre canentes: turba quoque Iudaeorum non est turba credentium, sed tumultuantium. Sed cum intraverit plenitudo Gentium, tunc omnis Israel salvus fiet. HILARIUS (can. IX. inter med. & finem.) Ut autem rarus ex lege credentium electionis numerus posset intelligi, turba omnis expulsa est; quam utique salvari Dominus optasset; sed irridendo dicta, gestaque eius, resurrectionis non

(1) Al. vivit. (2) Al. deridebatur. (3) Al. resuscitavit.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

* Nec in Glossa, nec in Anselmo, nec alibi occurrit.

non fuit digna consortio. HIERONYMUS (super illud, *Et tenuit manum eius*.) Tenuit autem manum eius, & surrexit puella: quia nisi prius mundatæ fuerint manus Iudæorum, quæ sanguine plenæ sunt, synagoga eorum mortua non consurget. HILARIUS (can. IX. in Matth.) Exeunte autem fama in universam terram illam, electionis salus, donum Christi, atque opera prædicantur. RABANUS (super illud, *Exiit fama eius in universam terram illam*.) Moraliter autem puella in domo mortua, est anima mortua in cogitatione. Dicit autem quod puella dormit, quia qui peccant in præsenti, adhuc per pœnitentiam resuscitari possunt. Tibicines sunt adulatores, qui fovent mortuam. GREGORIUS XVIII. Moral. (cap. XXVIII. super illud Iob XXVIII. „ Et mare loquitur, Non est „ mecum: " cap. XXV. in nov. exemp.) Foras autem turba eiicitur, ut puella suscitetur: quia nisi prius a secretioribus cordis expellatur sæcularium multitudo curarum, anima quæ intrinsecus iacet mortua, non resurgit. RABANUS. In domo autem puella paucis arbitris surgit, iuvenis extra portam, & Lazarus coram multis: quia publica noxa publico eget remedio; levis leviori, & secreta potest deleri pœnitentia.

(f) HIERONYMUS (super illud, *Transeunte Iesu*.) Priori signo de principis filia, & morbosa muliere, consequenter signum de duobus cæcis adiungitur, ut quod ibi mors, & debilitas, hic cæcitas demonstraret; & ideo dicitur: *Et transeunte inde Iesu*, scilicet a domo principis, *secuti sunt eum duo cæci, clamantes, & dicentes: Miserere nostri fili David*. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIII.) Non autem parva hic Iudæorum accusatio est, cum hi quidem oculis carentes, ex auditu solo fidem suscipiant; illi autem habentes visum non attestentur miraculis quæ fiebant. Vide autem & eorum desiderium: neque enim simpliciter accesserunt, sed cum clamore, & nihil aliud quam misericordiam postulantes. Filium autem David vocabant, quia nomen honoris esse videbatur. REMIGIUS. Recte ergo filium David vocant, quia Virgo Maria de stirpe David originem duxit. HIERONYMUS (super illud, *Miserere nostri fili David*.) Audiant Marcion, & Manichæus, & ceteri hæretici, qui vetus laniant testamentum, & discant Salvatorem appellari filium David: si enim non est natus in carne, quomodo vocatur filius David? CHRYSOSTOMUS (in hom. XXXIII. in Matth.) Considerandum autem, quod multotiens Dominus (1) noluit rogatus sanare, ut non aliquis æstimet eum propter captandam honoris magnificentiam ad miracula insilire. HIERONYMUS (super illud, *Transeunte inde Iesu*.) Et tamen rogantes non curantur in itinere, non transitorie, ut putabant; sed postquam venit in domum illam, accedunt ad eum, ut introeant: & primum eorum discutitur fides, ut sic (2) veræ fidei lumen accipiant: unde sequitur: *Cum autem venisset Dominus, accesserunt ad eum cæci: & dixit eis Iesus: Creditis quia hoc possum facere vobis?* CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIII. in Matth.) Rursum autem hic erudit nos gloriam multitudinis expellere: quia enim prope erat domus, ducit eos illuc singulariter curaturus. REMIGIUS. Qui autem cæcis reddere poterat visum, non ignorabat si crederent; sed ideo interrogavit, ut fides eorum, quæ gestabatur corde, dum confiterentur ore, digna fieret ampliori mercede, secundum illud Apostoli Rom. X. „ Ore confessio fit ad „ salutem. CHRYSOSTOMUS (homil. XXXIII. in Matth.) Et non propter hoc solum, sed ut ostenderet quoniam digni erant curatione, & ut non aliquis dicat, quoniam si misericordia solum salvabat, omnes salvari oportebat. Ideo etiam fidem ab eis expetit, ut (3) ex hoc ad excelsius eos reducat: quia enim dixerant eum filium David, erudit quod oportet de eo maiora sentire: unde non dixit, Creditis quoniam (4) possum rogare Patrem? sed *Creditis quoniam possum hoc facere*? de quorum responsione sequitur: *Dicunt ei, Utique Domine*. Non ultra filium David eum vocant, sed altius (5) elevantur, & dominationem confitentur. Ex tunc iam ipse imponit eis manum: unde sequitur: *Tunc tetigit oculos eorum, dicens: Secundum fidem vestram fiat vobis*. Dicit autem hoc, fidem eorum affirmans, & contestans, quoniam non adulationis erant verba quæ dixerant. Postea curationem subiungit, dicens: *Et aperti sunt oculi eorum*. Deinde post sanationem iubet nulli dicere; & non simpliciter iubet, sed cum multa vehementia: unde sequitur: *Et comminatus est eis Iesus dicens: Videte ne quis sciat. Illi autem exeuntes, diffamaverunt eum in tota terra*. HIERONYMUS (super illud,

(1) *Al. P. Nicolaius habet* voluit. (2) *Al. deest* veræ. (3) *Al. emittitur* ex hoc. (4) *Al.* non possum. (5) *Al.* dominantur.

lud, *Comminatus est illis Iesus.*) Dominus quidem propter humilitatem fugiens iactantiæ gloriam, hoc præceperat; & illi propter memoriam gratiæ non possunt tacere beneficium. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXII. in Matth. super *Cavete ne quis sciat.*) Quod autem alteri dixit (Luc. VIII.) „Vade, & annun„ tia gloriam Dei, " non est contrarium: erudit enim nos prohibere eos qui volunt nos propter nos laudare. Si autem ad Domini gloriam refertur, non debemus prohibere, sed magis iniungere ut hoc fiat. HILARIUS (can. IX. in Matth. parum an. fin.) Vel silentium cæcis Dominus imperat: quia Apostolorum proprium erat prædicare. GREGORIUS XIX. Moral. (cap. XVIII. super illud Iob XXXIX. „ Oculus fui cæco:" cap. XIV. in nov. exemp.) Quærendum autem nobis est quid sit hoc quod ipse Omnipotens, cui hoc est velle quod posse, & taceri virtutes suas voluit, & tamen ab eis qui illuminati sunt quasi invitus indicatur: nisi quod servis suis se sequentibus exemplum dedit, ut ipsi quidem virtutes suas occultari desiderent; & tamen ut aliis eorum exemplo proficiant, prodantur inviti. Occultentur ergo studio, necessitate publicentur; & eorum occultatio sit custodia propria, eorum publicatio sit utilitas aliena. REMIGIUS. Allegorice autem per hos duos cæcos duo populi designantur, idest Iudaicus, & Gentilis, vel duo populi Iudaicæ gentis: nam tempore Roboam, regnum eius divisum est in duas partes. De utroque autem populo in se credente Christus illuminavit in domo, per quam intelligitur Ecclesia: quia absque unitate Ecclesiæ nullus salvari potest. Illi autem qui ex Iudæis crediderunt adventum Domini, per universum orbem diffamaverunt. RABANUS. Domus autem principis synagoga est subdita Moysi; domus Iesus cælestis est Hierusalem. Domino ergo per hoc sæculum transeunte, & in domum suam revertente, duo cæci secuti sunt eum: quia prædicato Evangelio per Apostolos, multi ex Iudæis, & Gentibus cœperunt eum sequi. Sed postquam in cælum conscenderat, intravit in domum, idest in Ecclesiam, & ibi illuminati sunt.

(g) REMIGIUS. Pulchre illuminatis cæcis, muto loquelam reddidit, & obsessum a dæmone curavit: in quo facto ostendit se Dominum virtutis, & cælestis medicinæ auctorem: nam per Esaiam dictum est (cap. XXXV.) „ Tunc aperientur oculi cæ„ corum, & aures surdorum patebunt, & „ aperta erit lingua mutorum. " Unde dicitur: *Egressis autem illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum dæmonium habentem*. HIERONYMUS (super illud, *Obtulerunt ei hominem habentem dæmonium.*) Quod autem dicitur Græce *cophos*, magis tritum est sermone communi, ut tam surdus quam mutus intelligatur: sed moris est Scripturarum *cophon* indifferenter vel surdum, vel mutum dicere. CHRYSOSTOMUS (homil. XXXIII. in Matth.) Non autem naturæ erat hæc passio; sed ex dæmonis insidiis: ideoque & aliis indiguit qui eum adducerent: neque enim per seipsum rogare poterat sine voce existens, neque aliis supplicare, dæmone animam eum lingua colligante: propter hoc neque expetit fidem ab eo; sed confestim ægritudinem sanat: unde sequitur: *Et eiecto dæmonio, locutus est mutus*. HILARIUS (can. IX. in Matth. circa finem.) In quo rerum ordo servatus est; nam dæmon prius eiicitur, & tunc reliqua corporis officia succedunt. Sequitur: *Et mirata sunt turbæ dicentes: Numquam apparuit sic in Israel*. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIII.) Præponebant quidem ceteris eum, non quia curabat solum, sed quoniam facile, & velociter; & infinitas ægritudines, & insanabiles sanabat. Hoc autem maxime pharisæos contristabat: quoniam omnibus eum præponebant, non solum his qui tunc erant, sed & his qui (1) antea geniti fuerant in Israel: unde pharisæi concitati e contrario detrahebant: propter quod sequitur: *Pharisæi autem dicebant: In principe dæmoniorum eiicit dæmones*. REMIGIUS. Scribæ namque, & pharisæi facta Domini negabant, quæ poterant; & quæ non poterant negare, in sinistram partem interpretabantur: secundum illud Psalmi LXV. „ In multitudine virtutis tuæ mentientur „ tibi inimici tui. " CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIII. in Matth. super illud, *In principe dæmoniorum.*) Eorum autem dicto quid est dementius? Non enim confingi potest, proiicere dæmonem alterum dæmonem: suis enim applaudere consuevit, non dissolvere sua. Christus autem non solum dæmones eiiciebat, sed & leprosos mundabat, & mortuos suscitabat, & peccata solvebat, & regnum Dei prædicabat, & ad Patrem homines adducebat: quæ dæmon neque posset facere, neque vellet. RABANUS. Mystice autem, sicut in duobus cæcis signatus est uterque populus, Iudæorum,

(1) Al. umquam.

rum, & Gentium; ita in homine muto, & dæmoniaco, generaliter signatum est omne genus humanum. HILARIUS (can. IX. in Matth. circa finem.) Vel in muto, & surdo, & dæmoniaco Gentium plebs indigna totius salutis infertur: omnibus enim undique malis circumsessa, totius corporis vitiis implicabatur. REMIGIUS. Gentilis enim populus mutus erat: quia in confessione veræ fidei, & in laude sui creatoris os aperire non poterat; sive quia mutis idolis cultum impendebat, similis illis factus. Dæmoniacus erat, quia per mortem infidelitatis diaboli imperiis subditus erat. HILARIUS (ibidem.) Dei autem cognitione, superstitionum omnium vesania effugata, & visus, & auditus, & sermo salutis invehitur. HIERONYMUS (super illud, *Obtulerunt ei hominem*.) Sicut enim cæci lumen recipiunt, sic & muti ad loquendum lingua laxatur, ut confiteatur eum quem antea denegabat. In turba autem admirante confessio nationum est. Pharisæi autem per suam calumniam usque hodie Iudæorum infidelitatem demonstrant. HILARIUS (ibid.) Admirationem autem turbæ talis confessio subsecuta est: *Numquam apparuit sic in Israel*: quia is cui per legem nihil opis afferri potuit, Verbi virtute salvatur. REMIGIUS. Illi vero qui mutum sanandum Domino obtulerunt, intelliguntur Apostoli, & prædicatores, qui aspectibus divinæ pietatis gentilem populum salvandum obtulerunt. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. XXIX.) Quod autem hic dicitur de duobus cæcis, & dæmonio muto, solus Matthæus posuit. Illi duo cæci, de quibus alii narrant, non sunt isti; sed tamen simile factum est, ita ut si ipse Matthæus non etiam illius facti meminisset, posset putari hoc quod nunc narrat, dictum fuisse etiam ab aliis duobus. Quod commendare memoriæ diligenter debemus, esse quædam facta similia, (1) quod probatur non esse idem, cum ipse Evangelista utrumque commemorat; ut, si quando talia singula apud singulos (2) invenerimus, atque in eis contrarium, quod solvi non possit, occurrat nobis, non esse factum idem, sed aliud simile, vel similiter factum.

(h) CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIII.) Voluit Dominus ipso facto redarguere accusationem pharisæorum dicentium: *In principe dæmoniorum eiicit dæmonia*: dæmon enim convicium passus non benefacit, sed nocet eis qui eum inhonorant. Dominus autem contrarium facit, qui post convicia, & contumelias non solum non punit, sed etiam nec increpavit, quinimmo beneficia præstitit: unde sequitur: *Et circuibat Iesus omnes civitates, & castella.* In quo erudit nos accusatoribus nostris retribuere non accusationes, sed beneficia. Qui enim post accusationem desistit a beneficio, monstrat quoniam propter hominum laudem benefacit. Si vero propter Deum benefacis conservis, quicquid illi fecerint, non desistis benefaciens, ut maior sit merces. HIERONYMUS (super illud, *Et circuibat per omnem civitatem*.) Vides autem quod æqualiter & vicis, & urbibus, & castellis, idest & magnis, & parvis, Evangelium prædicaverit, ut non consideraret nobilium potentiam, sed salutem credentium. Sequitur: *Docens in synagogis eorum*: hoc scilicet habens operis quod mandaverat Pater, & hanc esuriem ut (3) doctrina salvos faceret infideles. Docebat autem in synagogis Evangelium Regni: unde sequitur: *Et prædicans Evangelium Regni.* REMIGIUS. Intelligendum est Dei. Quamvis enim annuntientur bona temporalia, tamen non dicitur Evangelium. Hinc est quod lex non nominatur Evangelium: quia suis observatoribus non promittebat bona cælestia, sed terrena. HIERONYMUS. Post prædicationem autem, & doctrinam curabat omnem languorem, & omnem infirmitatem, ut quibus sermo non suaserat, opera persuaderent: unde sequitur: *Curans omnem languorem, & omnem infirmitatem*: quod de ipso proprie dicitur, nihil quippe ei impossibile est. GLOSSA a. Languorem vocat diuturnam infirmitatem, infirmitatem autem leves morbos. REMIGIUS. Sciendum est autem, quia illos quos corpore sanabat forinsecus, mente sanabat intrinsecus. Alii vero hoc facere non possunt sua potestate, sed per Dei gratiam. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIII. in Matth.) Non autem in hoc stat Christi bonitas, sed & aliam providen-

(1) *P. Nicolaius habet* quod probatur; cum idem ipse Evangelista utrumque commemorat. (2) *Al.* inveniremus. (3) *Al.* per doctrinam.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Glossa quæ nunc extat, sed in Anselmo.

videntiam circa eos ostendit, viscera misericordiæ circa eos expandens: unde sequitur: *Videns autem turbas, misertus est eis*. REMIGIUS. Per quod officium boni pastoris magis quam mercenarii in se Christus ostendit. Quare autem misertus sit subiungit: *Quia erant vexati, & iacentes, sicut oves non habentes pastorem*: vexati quidem a dæmonibus; sive quia a diversis infirmitatibus, & languoribus erant attriti. RABANUS (hoc loco.) Vel vexati per diversos errores, & iacentes, idest torpentes, non valentes surgere: & cum haberent pastores, erant quasi non haberent pastorem. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIII.) Hæc principum Iudæorum erat accusatio, quoniam pastores existentes, ea quæ luporum erant ostendebant: non solum enim non emendabant multitudinem, sed & nocebant eorum profectui. Illis enim admirantibus, & dicentibus, *Numquam apparuit sic in Israel*, e contrario dicebant, quoniam *in principe demoniorum eiicit dæmonia*. REMIGIUS. Postquam autem Dei Filius de cælo prospexit in terram, ut audiret gemitus compeditorum, mox multa messis cœpit augeri: turbæ namque humani generis fidei non appropinquassent, nisi quia auctor humanæ salutis de cælis prospexit in terram: & ideo sequitur: *Tunc dixit discipulis suis: Messis quidem multa, operarii autem pauci*. GLOSSA a. Messis ergo dicuntur homines, qui possunt meti a prædicatoribus, & de collectione perditorum separari, ut grana excussa a paleis, postea in horreis reponantur. HIERONYMUS. Messis multa, populorum signat multitudinem; operarii pauci, penuriam magistrorum. REMIGIUS. Parvus enim erat numerus Apostolorum ad comparationem tantarum segetum. Hortatur autem Dominus suos prædicatores, idest Apostolos, & eorum sequaces, ut quotidie sui numeri augmentationem exposcant: unde subdit: *Rogate ergo dominum messis ut mittat operarios in messem suam*. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIII.) Latenter seipsum Dominum ostendit: ipse enim est qui messis est dominus. Si enim metere misit quæ Apostoli non seminaverunt, manifestum est quoniam non aliena metere misit, sed ea quæ ipse per Prophetas seminavit. Sed cum duodecim Apostoli sint operarii, dixit: *Deprecamini dominum messis ut mittat operarios in messem suam*: & tamen nullum eis adiecit, quia scilicet eos iam duodecim existentes multiplicavit, non (1) numero adiiciens, sed virtutem largiens. REMIGIUS. Vel tunc augmentatus est quando designavit & alios septuaginta duos, & quando sunt facti multi prædicatores, Spiritu sancto descendente super credentes. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIII.) Ostendit autem quam magnum donum sit hoc, scilicet ut aliquis habeat virtutem decenter prædicandi, per hoc quod dicit hoc esse orandum. Commemorat autem in hoc loco verborum Ioannis de area, & ventilabro, & palea, & frumento. HILARIUS (can. X. in Matth. parum a princ.) Mystice autem, salute Gentibus data, civitates omnes, & castella omnia, virtute, & ingressu Christi illuminantur, & omnem infirmitatem veterem languoris evadunt. Immundi autem spiritus dominante violentia vexatam, & sub legis onere ægrotam plebem Dominus miseretur: quia nullus adhuc eis pastor erat custodiam Sancti spiritus redditurus. Erat autem doni istius copiosissimus fructus, cuius copia haurientium multitudinem vincit: nam quantumlibet assumatur a cunctis, ad largiendum tamen semper exuberat: & quia plures esse utile est per quos ministretur, rogari dominum messis iubet, ut ad capessendum quod præparabatur donum Spiritus sancti, messorum copiam Deus præstet: per orationem enim hoc munus a Deo nobis effunditur.

(1) Al. numerum.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ex Anselmo, ut supra, non ex Glossa quæ nunc est desumitur.

CA.

CAPUT X.

(a) Et convocatis duodecim discipulis suis dedit illis potestatem spirituum immundorum, ut eiicerent eos, & curarent omnem languorem, & omnem infirmitatem. Duodecim autem discipulorum nomina sunt hæc. Primus Simon, qui dicitur Petrus, & Andreas frater eius, Philippus, & Bartholomæus, Iacobus Zebedæi, & Ioannes frater eius, Thomas, & Matthæus publicanus, & Iacobus Alphæi, & Thadæus, Simon Chananæus, & Iudas Scarioth, qui & tradidit eum.

(b) Hos duodecim misit Iesus, præcipiens eis, & dicens: In viam Gentium ne abieritis, & in civitates Samaritanorum ne intraveritis; sed potius ite ad oves quæ perierunt domus Israel. Euntes autem prædicate dicentes, quia appropinquabit regnum cælorum. Infirmos curate, mortuos suscitate, leprosos mundate, dæmones eiicite: gratis accepistis, gratis date.

(c) Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zonis vestris, non peram in via, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam: dignus est enim operarius cibo suo.

(d) In quamcumque autem civitatem, aut castellum intraveritis, interrogate quis in ea dignus sit, & ibi manete donec exeatis. Intrantes autem in domum salutate eam, dicentes: Pax huic domui. Et si quidem fuerit domus illa digna, veniet pax vestra super eam; si autem non fuerit digna, pax vestra revertetur ad vos. Et quicumque non receperit vos, neque audierit sermones vestros, exeuntes foras de domo, vel civitate, excutite pulverem de pedibus vestris. Amen dico vobis, tolerabilius erit terræ Sodomorum, & Gomorrhæorum in die iudicii, quam illi civitati.

(e) Ecce ego mitto vos, sicut oves in medio luporum. Estote ergo prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ. Cavete ab hominibus: tradent enim vos in conciliis, & in synagogis suis flagellabunt vos, & ad præsides, & ad Reges ducemini propter me, in testimonium illis, & Gentibus.

(f) Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini: non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.

(g) Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium; & insurgent filii in parentes, & morte eos afficient; & eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum. Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.

(h) Cum autem persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam. Amen dico vobis: non consummabitis civitates Israel, donec veniat Filius hominis.

(i) Non est discipulus super magistrum, nec servus super dominum suum. Sufficit discipulo ut sit sicut magister eius, & servo sicut dominus eius. Si patremfamilias Beelzebub vocaverunt, quanto magis domesticos eius?

(k) Ne ergo timueritis eos. Nihil enim est opertum quod non reveletur, & occultum quod non sciatur. Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine, & quod in aure auditis, prædicate super tecta. Et nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere; sed potius timete eum qui potest & animam, & corpus perdere in gehennam.

(l) Nonne duo passeres asse veneunt; & unus ex illis non cadet super terram sine Patre vestro? Vestri autem capilli capitis omnes numerati sunt. Nolite ergo timere: multis passeribus meliores estis vos.

(m) Omnis ergo qui confitetur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram Patre meo qui in cælis est. Qui autem negaverit me coram hominibus, negabo & ego eum coram Patre meo qui in cælis est.

(n) Nolite arbitrari quia venerim pacem mittere in terram. Non veni pacem mit-

mittere, sed gladium: veni enim separare hominem adversus patrem suum, & filiam adversus matrem suam, & nurum adversus socrum suam; & inimici hominis, domestici eius.

(o) Qui amat patrem, aut matrem plusquam me, non est me dignus; & qui amat filium, aut filiam super me, non est me dignus; & qui non accipit crucem suam, & sequitur me, non est me dignus. Qui invenit animam suam, perdet illam; & qui perdiderit animam suam propter me, inveniet eam.

(p) Qui recipit vos, me recipit; & qui recipit me, recipit eum qui me misit. Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet; & qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet; & quicumque potum dederit uni ex minimis istis calicem aquæ frigidæ tantum in nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem suam.

(a) GLOSSA *a*. A curatione socrus Petri usque huc continuationem habuerunt relata miracula; & fuerunt ante sermonem in monte habitum facta: quod ex electione Matthæi, quæ inter ipsa refertur, indubitanter habemus: fuit enim unus de duodecim electus in monte ad apostolarum. Hic autem redit ad ordinem rei, sicut gesta est, post curatum centurionis servum, dicens: *Et convocatis duodecim discipulis*. REMIGIUS. Narraverat enim supra Evangelista, quia cohorratus est Dominus discipulos rogare dominum messis ut mitteret operarios in messem suam; & quod hortatus est, hoc nunc implere videtur. Duodenarius enim numerus perfectus est: nascitur enim a senario, qui perfectionem habet, eo quod ex suis partibus, quæ sunt unum, duo, & tria, in seipsum formatur: senarius autem numerus duplicatus duodenarium gignit. GLOSSA *b*. Quæ quidem duplicatio ad duo præcepta caritatis, vel ad duo testamenta pertinere videtur. RABANUS. Duodenarius etiam numerus, qui conficitur ex ternario, & quaternario, designat eos per quatuor mundi climata fidem sanctæ Trinitatis prædicaturos. Iste etiam numerus per multas figuras in veteri testamento præsignatus est. Per duodecim filios Iacob, per duodecim principes filiorum Israel, per duodecim fontes viventes in Helim, per duodecim lapides in rationali Aaron, per duodecim panes propositionis, per duodecim exploratores a Moyse missos, per duodecim lapides unde factum est altare, per duodecim lapides sublatos de Iordane, per duodecim boves qui sustinebant mare æneum. In novo etiam testamento per duodecim stellas in corona sponsæ, per duodecim fundamenta Hierusalem, quæ vidit Ioannes, & per duodecim portas. CHRYSOSTOMUS (homil. XXXIII.) Non solum autem eos confidere fecit, eorum ministerium vocando missionem in messem, sed & faciendo eos potentes ad ministerium: unde sequitur: *Dedit illis potestatem spirituum immundorum, ut eiicerent eos, & curarent omnem languorem, & omnem infirmitatem*. REMIGIUS. In quo aperte demonstratur quia vexatio turbarum non fuit tantum una, aut simplex, sed varia; & hoc est misereri turbis, dare discipulis potestatem curandi, & sanandi eas. HIERONYMUS (in princ. Commen. in cap. x. Matth.) Benignus enim, & clemens dominus, ac magister non invidet servis, atque discipulis virtutes suas; & sicut ipse curaverat omnem languorem, & infirmitatem, Apostolis quoque suis tribuit potestatem, ut curent omnem languorem, & omnem infirmitatem. Sed multa differentia est inter habere & tribuere, donare & accipere. Iste quodcumque agit, potestate domini agit; illi, si quid faciunt, imbecillitatem suam, & virtutem domini confitentur dicentes (Act. III.) „ In nomine Iesu surge, & ambula. " Catalogus autem Apostolorum ponitur,

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nempe collateralis ad initium cap. x. quod incipit ab illis verbis, *Videns autem turbas misertus est eis*, etsi accommodetur, & applicetur illis a quibus hic incipit. *b* Non est in Glossa quæ nunc extat, neque in Anselmo, vel alibi occurrit: etsi pars eius prima quoad præcepta caritatis ex Gregorio sumi potest hom. XVII. in Evang. super illud Luc. x. *Misit illos binos &c.*

nitur, ut extra hos, qui pseudoapostoli sunt, excludantur: unde sequitur: *Duodecim autem Apostolorum nomina sunt hæc. Primus Simon qui vocatur Petrus, & Andreas frater eius.* Ordinem quidem Apostolorum, & meritum uniuscuiusque, illius fuit distribuere qui cordis arcana rimatur. Primus scribitur Simon cognomine Petrus, ad distinctionem alterius Simonis qui appellatur Chananæus de vico Galilææ Chana, ubi Dominus aquas convertit in vinum. RABANUS. Idem est autem Græce, sive Latine Petrus, quod Syriace Cephas; & in utraque lingua nomen a petra derivatum est. Nec dubium quin illa de qua Paulus ait I. Corinth. x. „ Petra autem erat Christus. " REMIGIUS. Fuerunt autem nonnulli qui in hoc nomine, Græco scilicet, atque Latino, quod est Petrus, quærentes Hebraicæ linguæ interpretationem dixerunt, quod interpretatur discalcians, sive dissolvens, vel agnoscens. Sed illi qui hoc dicunt, duabus tenentur contrarietatibus. Prima est ex proprietate Hebraicæ linguæ, in qua *p* non exprimitur, sed loco eius *ph* ponitur. Unde Pilatum dicunt Philatum. Secunda ex interpretatione Evangelistæ, qui narrat Dominum dixisse (Ioan. 1.) „ Tu „ vocaberis Cephas, " & ipse de suo addit: „ Quod interpretatur Petrus. " Simon interpretatur obediens: (1) obedivit enim verbis Andreæ, & cum eo venit ad Christum; sive quia obedivit præceptis divinis, & quia ad unius iussionis vocem secutus est Dominum; sive, ut quibusdam placet, interpretatur deponens mærorem, & audiens tristitiam: Domino enim surgente deposuit mærorem dominicæ passionis, & tristitiam audivit, dicente ei Domino (Ioan. xxi.) „ Alius te cinget, & ducet „ quo tu non vis. "

Sequitur: *Et Andreas frater eius.* CHRYSOSTOMUS (hom. xxxiii.) Non parva autem & hæc laus est. Petrum enim denominavit a virtute, Andream vero a nobilitate, quæ est secundum morem, in hoc quod eum fratrem Petri dixit. Marcus autem post duos vertices, scilicet Petrum, & Ioannem, Andream numerat; hic autem non ita: Marcus enim secundum dignitatem eos ordinavit. REMIGIUS. Andreas autem interpretatur virilis. Sicut enim apud Latinos a viro derivatur virilis, ita apud Græcos ab (2) andros (ἀνδρὸς) derivatur Andreas. Bene autem virilis dicitur, quia relictis omnibus secutus est Christum, & viriliter in mandatis eius perseveravit. HIERONYMUS (super *Primus Simon qui dicitur Petrus.*) Evangelista autem paria iuga Apostolorum quæque consociat. Iungit enim Petrum, & Andream fratres, non tam carne, quam spiritu. Iacobum, & Ioannem qui patrem corporis relinquentes, verum patrem secuti sunt: unde sequitur: *Iacobus Zebedæi, & Ioannes frater eius.* Iacobum quoque appellat Zebedæi, quia & alius sequitur Iacobus Alphæi. CHRYSOSTOMUS (hom. xxxiii. in Matth.) Vide autem quia non secundum dignitatem ordinat. Mihi enim videtur Ioannes non aliis solum, sed etiam fratre maior esse. REMIGIUS. Interpretatur autem Iacobus supplantans, sive supplantator: quia non solum vitia carnis supplantavit, sed etiam eamdem carnem Herode trucidante contempsit. Ioannes interpretatur Dei gratia, quia præ omnibus diligi a Domino meruit: unde ob præcipui amoris gratiam, supra pectus Domini in cœna recubuit. Sequitur: *Philippus, & Bartholomæus.* Philippus interpretatur os lampadis, sive lampadarum, quia lumen quo illuminatus est a Domino, mox invento fratri per officium oris studuit propinare. Bartholomæus Syrum nomen est, non Hebræum, & interpretatur filius suspendentis aquas, idest Christi, qui corda suorum prædicatorum de terrenis ad cælestia sublevat, & suspendit, ut quo magis cælestia penetrant, eo corda suorum auditorum gutta sanctæ prædicationis magis inebrient, & infundant.

Sequitur: *Thomas, & Matthæus publicanus.* HIERONYMUS (loc. cit.) Ceteri Evangelistæ in coniunctione nominum primum ponunt Matthæum, postea Thomam; nec publicani nomen ascribunt, ne antiquæ conversationis recordantes sugillare Evangelistam viderentur: iste vero & post Thomam se ponit, & publicanum appellat, ut ubi abundavit peccatum, superabundet & gratia. REMIGIUS. Thomas autem interpretatur abyssus, sive geminus, qui Græce dicitur Didymus. Bene autem Didymus abyssus interpretatur, quia quo diutius dubitavit, eo profundius effectum dominicæ passionis credidit, & mysterium divinitatis agnovit: unde dixit (Ioan. xx.) „ Dominus meus, & Deus meus. " Matthæus autem interpretatur donatus, quia Dei munere de publicano Evangelista factus est.

Sequitur: *Et Iacobus Alphæi, & Thadæus.*
RA-

(1) Al. obediunt. (2) Al. aniz.

RABANUS (super *Iacobus Alphaei, & Thadaeus.*) Iste Iacobus est qui in Evangeliis frater Domini nominatur, & etiam in Epistola ad Galatas: quia Maria uxor Alphaei, soror fuit Mariae matris Domini, quam Ioannes Evangelista Mariam Cleophae nominavit: fortasse quia idem Cleophas & Alphaeus est dictus. Vel ipsa Maria, defuncto Alphaeo, post Iacobum natum, nupsit Cleophae. REMIGIUS. Et bene dicitur, *Filius Alphaei*, idest iusti, sive docti: quia non solum vitia carnis supplantavit, sed etiam curam carnis contempsit: nam cuius meriti fuerit, testes sunt Apostoli qui eum Episcopum Hierosolymitanae Ecclesiae ordinaverunt: unde & ecclesiastica Historia inter cetera de eo dicit, Quia carnem numquam comedit, & vinum, & siceram non bibit, balneis, & lineis vestibus non est usus, die noctuque flexis genibus orabat. Adeo etiam magni meriti fuit ut ab omnibus iustus vocaretur. Thadaeus autem ipse est quem Lucas Iudam Iacobi, idest fratrem Iacobi appellat, cuius Epistola in Ecclesia legitur, in qua se fratrem Iacobi nominat. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. XXX. inter princ. & med.) Nonnulli autem codices habent *Lebbaeum*. Quis autem umquam prohibuit duobus, vel tribus nominibus unum hominem vocari? REMIGIUS. Iudas autem interpretatur confessus, eo quod Filium Dei confessus sit. RABANUS. Thadaeus autem, sive Lebbaeus interpretatur corculus, idest cordis cultor.

Sequitur: *Simon Chananeus, & Iudas Scarioth, qui & tradidit eum.* HIERONYMUS (super, *Simon Chananaeus.*) Simon Chananaeus ipse est qui ab alio Evangelista scribitur Zelotes, Chana quippe zelus interpretatur. Iudas autem Scarioth, vel a vico in quo ortus est, vel ex tribu Isachar vocabulum sumpsit, ut quodam vaticinio in condemnationem sui natus sit. Isachar enim interpretatus est merces, ut significetur pretium proditoris. REMIGIUS. Interpretatur autem Scarioth memoria Domini, quia secutus est Dominum; sive memoriale mortis, quoniam meditatus est in corde suo ut Dominum traderet in mortem; seu suffocatio, quia seipsum strangulavit. Et sciendum, quod duo discipuli hoc nomine sunt vocati, per quos omnes Christiani designantur: per Iudam Iacobi illi qui in confessione fidei perseverant, per Iudam Scariothem illi qui relicta fide retro convertuntur. GLOSSA *a*. Duo & duo nominatim exprimuntur, ut iugalis societas approbetur. AUGUSTINUS XVIII. de Civitat. Dei (cap. XLIX.) Elegit ergo hos in discipulos, quos & Apostolos nominavit, humiliter natos, inhonoratos, (1) illitteratos, ut quicquid magnum essent, & facerent, ipse in eis esset, & faceret. Habuit inter eos unum quo malo utens (2) bene & suae passionis impleret dispositum, & Ecclesiae suae tolerandorum malorum praeberet exemplum. RABANUS *b* (super *Iudas Scarioth.*) Qui etiam non per imprudentiam inter Apostolos eligitur: magna est enim veritas quam nec adversarius minister infirmat. Voluit etiam a discipulo prodi, ut tu a socio proditus, modeste feras tuum errasse iudicium, periisse beneficium.

(b) GLOSSA. Quia manifestatio spiritus, ut Apostolus dicit, ad utilitatem Ecclesiae datur, post datam Apostolis potestatem, mittit eos ut potestatem ad aliorum utilitatem exequantur: unde dicitur: *Hos duodecim misit Iesus*. CHRYSOSTOMUS (homil. XXXIII. in Matth.) Attendite autem opportunitatem missionis. Postquam enim viderunt mortuum suscitantem, mare increpantem, & cetera huiusmodi, & sufficienter virtutis eius demonstrationem susceperant per verba, & per opera, tunc eos mittit. GLOSSA *c*. Mittens autem docet eos quo eant, quid praedicent, & quid faciant. Primo quidem quo eant: unde dicitur: *Praecipiens eis, & dicens: In viam Gentium ne abieritis, & in civitates Samaritanorum ne intraveritis; sed potius ite ad oves quae perierunt domus Israel.* HIERONYMUS (super *In viam Gentium ne abieritis.*) Non est autem contrarius locus iste ei praecepto quo postea dicitur (infra XXVIII.) *Euntes docete omnes gentes*: quia hoc ante resurrectionem, illud post resurrectionem prae-

ce-

(1) *Al.* illuminatos. (2) *Al.* bene, ut.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nec in Glossa quae nunc extat, nec in Anselmo, nec alibi occurrit. Quod autem subiungitur ex Augustino, Glossa refert. *b* Quod sub Rabani nomine sequitur, sumptum est ex Ambrosio in VI. Lucae capitulum. *c* Insinuat Anselmus, ut & ea quae sub Glossae nomine inferius adiuntur, ad eamdem divisionem pertinentia.

ceptum est. Et oportebat primum adventum Christi nuntiare Iudæis, ne iustam haberent excusationem, dicentes:, ideo a se Dominum reiecisse, quia ad Gentes, & Samaritanos Apostolos miserit. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIII.) Ideo etiam primo ad Iudæos mittit, ut quasi in quadam palestra in Iudæa exercitati, ad agones orbis terrarum intrarent, & velut quosdam pullos debiles ad volandum eos inducens. GREGORIUS in hom. (IV. in Evan.) Vel quia prius soli Iudææ voluit, & postmodum Gentibus prædicari, quatenus Redemptoris nostri prædicatio a propriis repulsa gentiles populos quasi extraneos quæreret. Erant etiam tunc quidam qui de Iudæa vocandi essent, & de Gentilibus vocandi non essent, qui nec ad vitam reparari mererentur, nec tamen gravius de contempta prædicatione iudicari. HILARIUS (can. X. in Matth.) Legis etiam (1) lectio obtinere privilegium Evangelii debebat, hoc minus Israel sceleris sui excusationem habiturus, quod plus sedulitatis in admonitione sensisset. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIII.) Item ne æstimarent, quia Christo conviciabantur, & dæmoniacum eum vocabant, quod propter hoc eos odio haberet, primum eos emendare studuit, & ab omnibus aliis discipulos (2) abducens, eis medicos, & doctores mittit; & non solum prohibuit aliis annuntiare antequam Iudæis, sed neque viam quæ ad Gentes fert, pertingere concedebat: quod signat cum dicit: *In viam Gentium ne abieritis*. Et quia Samaritani contrarii erant Iudæis, quamvis faciliores essent ut converterentur ad fidem; tamen neque Samaritanis priusquam Iudæis prædicari permisit: unde dicit: *Et in civitates Samaritanorum ne intraveritis*. GLOSSA *a*. Samaritani quidem fuerunt Gentiles dimissi in terra Israel a Rege Assyriorum post captivitatem ab eo factam, & multis periculis coacti ad Iudaismum sunt conversi, circumcisionem, & quinque libros Moysi recipientes, cetera vero omnino abhorrentes: unde Iudæi Samaritanis non coutebantur. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIII. in Matth.) Ab his ergo discipulos avertens, ad filios Israel mittit, quos oves pereuntes vocat, non (3) abscondentes, undique veniam eis excogitans, & attrahens eorum mentem. HILARIUS (can. X. post prin.) Qui tamen licet oves vocentur, in Christum luporum, ac viperarum linguis, & faucibus sævierunt. HIERONYMUS (super *In viam Gentium ne abieritis*.) Iuxta tropologiam vero præcipitur nobis, qui Christi censemur nomine, ne in viam gentium, & hæreticorum ambulemus errorem, ut quorum religio separata est, separetur & vita. GLOSSA. Postquam autem docuit eos quo eant, insinuat quid prædicent: unde subditur: *Euntes autem prædicate dicentes, quia appropinquabit regnum cælorum*. RABANUS (super *Appropinquabit regnum cælorum*.) Hic appropinquare dicitur regnum cælorum per collatam nobis fidem invisibilis creatoris, non aliqua motione (4) electorum. Recte autem cæli vocantur sancti, qui Deum fide retinent, & diligunt caritate. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXIII. ante med.) Vides (5) mysterii magnitudinem, vides Apostolorum dignitatem. Nihil sensibile præcipiuntur dicere, ut Moyses, & Prophetæ; sed nova quædam, & inopinata: illi enim terrena bona prædicaverunt, hi autem regnum cælorum, & omnia quæ illic sunt bona. GREGORIUS in homil. (IV. in Evan.) Adiuncta sunt autem prædicatoribus sanctis miracula, ut fidem verbis daret virtus ostensa, & nova facerent qui nova prædicarent: unde sequitur: *Infirmos curate, mortuos suscitate, leprosos mundate, dæmones eiicite*. HIERONYMUS (super *Euntes prædicate*.) Ne enim hominibus rusticanis, & absque (6) eloquii venustate, indoctis, & illitteratis nemo crederet pollicentibus regna cælorum, dat potestatem prædicta faciendi, ut magnitudinem promissorum probet magnitudo signorum. HILARIUS (can. X. post init. aliquantulum.) Tota autem virtutis dominicæ potestas in Apostolis refertur; (7) ut qui in Adam imagine, & similitudine Dei erant signati, nunc perfectam Christi imaginem (8) sortiantur; & quicquid malorum Adæ corpori satanæ instinctus intulerat, hoc rursum ipsi de communione dominicæ pot-

(1) *P. Nicolaius habet* latio. (2) *Al.* adducens. (3) *Forte* abcedentes. (4) *P. Nicolai legit* elementorum. (5) *Idem habet* ministerii. (6) *Al.* elogii. (7) *Al.* & quod. (8) *Al.* fortiuntur.

EX EDITIONE P. NICOLAI

a Non est in Glossa quæ nunc extat, sed in Anselmo.

potestatis emendent. GREGORIUS in hom. (XXIX. in Evang.) Hæc autem signa in exordio Ecclesiæ necessaria fuerunt: ut enim fides cresceret credentium, miraculis erat nutrienda. CHRYSOSTOMUS (ibidem.) Postea autem steterunt, reverentia fidei ubique plantata. Si autem, & postea facta sunt, pauca & rara fuerunt: consuetudo enim est Deo talia facere cum aucta fuerint mala: tunc enim suam demonstrat potentiam. GREGORIUS in hom. (XXIX. in Evan. ante med.) Sancta tamen Ecclesia quotidie spiritaliter facit quod tunc per Apostolos corporaliter faciebat; quæ nimirum tanto maiora sunt, quanto per hæc non corpora, sed animæ suscitantur. REMIGIUS. Infirmi quippe sunt ignavi, qui non habent vires bene vivendi; leprosi sunt immundi opere, vel delectatione carnali; mortui sunt qui opera mortis agunt; dæmoniaci sunt qui in potestatem diaboli sunt redacti. HIERONYMUS (super *Euntes autem prædicate.*) Et quia semper dona spiritalia, si merces media sit, viliora fiunt, adiungitur avaritiæ condemnatio, cum subdit: *Gratis accepistis, gratis date*; quasi dicat: Ego magister, & dominus absque pretio vobis hoc tribui; ergo & vos sine pretio date. GLOSSA. Hoc autem dicit ne Iudas, qui loculos habebat, de prædicta potestate pecuniam congregare vellet, damnans etiam hic perfidiam simoniacæ hæreseos. GREGORIUS in hom. (IV. ut supra.) Præsciebat namque nonnullos donum accepti spiritus in usum negotiationis inflectere, & miraculorum signa ad avaritiæ obsequium declinare. CHRYSOSTOMUS (in hom. XXXIII.) Vide autem qualiter morum diligentiam non minus habet quam signorum, monstrans quoniam signa sine his nihil sunt. Etenim superbiam eorum comprimit dicens, *Gratis accepistis*; & ab amore pecuniarum mundos esse præcipit dicens, *Gratis date*. Vel ut non videatur eorum esse beneficium ait, *Gratis accepistis*; quasi dicat: Nihil vos de vestro largimini suscipientibus: neque enim mercede hoc accepistis, neque laborantes in ea gratia: *Gratis* enim *accepistis*; ita igitur aliis date neque enim est condignum pretium eorum invenire.

(c) CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIII.) Quia spiritualium mercationem, supra Dominus prohibuerat, consequenter radicem omnium malorum evellens ait: *Nolite possidere aurum, neque argentum*. HIERONYMUS (super *Nolite possidere aurum.*) Si enim sic prædicant ut pretium non accipiant, superflua est auri, & argenti, nummorumque possessio: nam si hæc habuissent, videbantur non causa salutis hominum, sed causa lucri prædicare. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIII.) Per hoc ergo præceptum primo quidem discipulos facit non esse suspectos; secundo ab omni eos liberat sollicitudine, ut vacationem omnem tribuant verbo Dei; tertio docet eos suam virtutem. Hoc nempe eis postea dixit (Luc. XXII.) „Numquid aliquid defuit vobis, quando misi vos sine sacculo, & pera?“ HIERONYMUS (ut supra.) Qui autem divitias detruncaverat, quæ per aurum, & argentum, & æs signantur, propemodum & vitæ necessaria amputat, ut Apostoli doctores veræ religionis, qui instituebant, omnia Dei providentia gubernari, seipsos ostenderent nihil cogitare de crastino. GLOSSA. Unde addit: *Neque pecuniam in zonis vestris*. Duo enim sunt genera necessariorum: unum quo emuntur necessaria, quod intelligitur per pecuniam in zonis; aliud ipsa necessaria, quod intelligitur per peram. HIERONYMUS (ibid.) Per hoc autem quod dicit, *Neque peram in via*, arguit Philosophos qui vulgo appellantur (1) Bactroperitæ, quod contemptores sæculi, & omnia pro nihilo ducentes, cellarium secum vehant. Sequitur, *Neque duas tunicas*. In duabus tunicis duplex mihi videtur induere vestimentum: non quod in locis Scythiæ, & glaciali (2) nive rigentibus, una quis tunica debeat esse contentus; sed quod in tunica vestimentum intelligamus, ne alio vestiti, aliud nobis futurorum timore reservemus. Sequitur, *Neque calceamenta*. Et Plato etiam præcipit illas duas corporis summitates non esse velandas, nec assuefieri debere mollitiei capitis, & pedum: cum enim hæc habuerint firmitatem, cetera robustiora sunt. Sequitur, *Neque virgam*: qui enim Domini habemus auxilium, baculi præsidium cur quæramus? REMIGIUS. Ostendit etiam Dominus his verbis, quia sancti prædicatores revocati sunt ad primi hominis dignitatem: qui quamdiu cælestes possedit thesauros, ista non concupivit; sed mox ut peccando illa amisit, ista desiderare cœpit. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXIII. a medio.) Felix autem est ista commutatio: nam pro auro, & argento, & huiusmodi, acceperunt potestatem curandi infirmos, suscitandi mortuos, & alia huiusmodi: unde

(1) *Al.* bactæ operitæ. *Corrigit ex Græco P. Nicolai* Bactroperatæ. (2) *Al. emittitur* nive.

de non a principio dixit eis : *Non possideatis aurum, vel argentum* ; sed quando dixerat : *Leprosos mundate*, *dæmones eiicite*. Ex quo patet quod Angelos eos ex hominibus, ut ita dicam, constituit, ab omni solvens vitæ huius solicitudine: ut una sola detineantur cura, quæ est doctrinæ, a qua & eos solvit, dicens (infra hoc cap.) *Ne soliciti sitis quid loquamini*. Quare quod videtur esse valde onerosum, & grave, hoc maxime leve eis ostendit, & facile: nihil enim est ita iucundum, ut a cura, & solicitudine erutum esse, & maxime cum possibile fuerit ab hac erutos in nullo minorari, Deo præsente, & pro omnibus nobis effecto. HIERONYMUS (super *Nolite possidere*.) Et quia nudos quodammodo, & expeditos ad prædicandum Apostolos miserat, & dura videbatur esse conditio magistrorum ; severitatem præcepti sequenti sententia temperavit, dicens : *Dignus est enim operarius cibo suo* ; quasi dicat : Tantum accipite quantum in vestitu, & victu vobis necessarium est : unde Apostolus I. Timoth. VI. „ Habentes victum, & vestitum, his contenti simus: " & alibi (Galat. VI.) „ Communicet is „ qui catechizatur ei qui se catechizat „ in omnibus bonis; " ut quorum discipuli metunt spiritalia, consortes faciant eos carnalium suorum, non in avaritiam, sed in necessitatem. CHRYSOSTOMUS (homil. XXXIII.) A discipulis autem Apostolos cibari oportebat, ut neque ipsi magna saperent adversus eos qui docebantur, sicut omnia præbentes, & nihil accipientes, neque rursus illi abscedant, quasi ab his despecti. Deinde ut non dicant Apostoli, Mendicantes ergo nos iubet vivere, & in hoc verecundarentur, monstrat hoc eis debitum esse, operarios eos (1) vocans, & quod datur mercedem appellans : non enim quia Apostolorum in sermonibus operatio erat, æstimare debebant parvum esse beneficium quod præstabant; & ideo dicit : *Dignus est operarius cibo suo*. Hoc autem dixit, non quidem ostendens tanto pretio apostolicos dignos esse labores, sed Apostolis legem inducens, & tribuentibus suadens, quia quod ab ipsis datur, debitum est. (2) AUGUSTINUS de Pastor. (cap. II.) Non ergo est venale Evangelium, ut pro tempotalibus prædicetur. Si enim sic vendunt, magnam rem (3) vili vendunt. Accipiant ergo prædicatores sustentationem necessitatis a populo, mercedem dispensationis a Deo. Non enim a populo redditur quasi merces illis qui sibi in caritate Evangelii serviunt, sed tamquam stipendium datur, quo ut possint laborare, pascantur. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. XXX.) Vel aliter cum dixerit Dominus Apostolis, *Nolite possidere aurum*, continuo subiecit : *Dignus est operarius cibo suo* : unde satis ostendit cur eos possidere hoc, ac ferre noluerit : non quod necessaria non sint sustentationi huius vitæ, sed quia sic eos mittebat ut eis hoc deberi demonstraret ab illis quibus Evangelium credentibus annuntiarent, tamquam stipendia militantibus. Apparet autem hic non præcepisse Dominum ita tamquam (4) evangelice vivere aliunde non debeant, quam eis præbentibus quibus annuntiant Evangelium : alioquin contra hoc præceptum fecit Paulus, qui victum de manuum suarum laboribus transigebat. (5) Sed apparet protestatem dedisse Apostolis, domum in qua starent, sibi ista debere. Cum autem a Domino aliquid imperatur, nisi fiat, inobedientiæ culpa est ; cum autem a Domino potestas datur, licet cuique non uti, & tamquam de suo iure recedere. Hoc ergo ordinans Dominus, quod qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivant, illa Apostolis loquebatur, ut securi non possiderent, neque portarent huic vitæ necessaria, nec magna, nec minima; ideo posuit, *Nec virgam*, ostendens a fidelibus suis omnia deberi ministris suis nulla superflua requirentibus. Hanc ergo potestatem, virgæ nomine significavit, cum dixit secundum Marcum (cap. VI.) ne quid tollerent in via nisi virgam tantum. Sed & calceamenta cum dicit Matthæus in via non esse portanda, curam prohibuit, qua ideo portanda cogitantur ne desint. Hnc & de duabus tunicis intelligendum est, ne quisquam eorum præter eam qua esset indutus, aliam portandam putaret, solicitus ne opus esset ; cum ex potestate illa possit accipere. Proinde Marcus dicendo calceari eos sandaliis, vel soleis, aliquid hoc calceamentum mysticæ significationis habere admonet, ut pes neque tectus sit desuper, neque nudus ad terram ; idest, non occultetur Evangelium, nec terrenis commodis innitantur. Et quia nnn portari duas tunicas, sed expressius indui prohibet, monet non dupliciter, sed simpliciter ambulare. Ita Dominum omnia dixisse nullo modo dubitandum est, partim proprie, partim figurate;

(1) *Al.* esse vocans. (2) *Al* CHRYSOSTOMUS. (3) *Al.* vilipendunt. (4) *Al.* Evangelistæ. (5) *P. Nicolai legit* Sed apparet potestatem dedisse Apostolis, in qua scirent sibi ista deberi.

rare; sed Evangelistas alia istum, alia illum inseruisse scriptis suis. Quisquis autem putat non potuisse Dominum in uno sermone quædam figurate, quædam proprie ponere eloquia, cetera eius inspiciat, & videbit quam temere, atque inerudite arbitretur: quia enim Dominus monet ut nesciat sinistra quid facit dextera, ipsas elecemosynas, & quicquid hic aliud præcipit, figurate accipiendum putabit. HIERONYMUS (super illud, *Nolite possidere aurum.*) Hæc historice dixerimus cetera secundum anagogem. Non licet magistris aurum, & argentum, & pecuniam quæ in zonis est possidere. Aurum sæpe legimus pro sensu, argentum pro sermone, æs pro voce: hæc non licet vobis ab aliis accipere, sed data a Domino possidere; neque hæreticorum, & philosophorum, perversæque doctrinæ suscipere disciplinas. HILARIUS (can.x. in Matth.) Quia vero zona ministerii apparatus est, & ad efficaciam operis præcinctio, per hoc quod æris in zona inhibetur possessio, ne quid in ministerio venale sit admonemur. Admonemur etiam nec peram habere in via, curam scilicet sæcularis substantiæ relinquendam: quia omnis thesaurus in terra perniciosus est cordi illic futuro ubi condatur thesaurus. Dicit autem, *Non duas tunicas*: sufficit enim nobis semel Christus indutus; neve post intelligentiam veram, altera deinceps vel hæresis, vel legis veste induamur. Non calceamenta, quia in sancta terra, peccatorum spinis, atque aculeis non obsessa, ut Moysi dictum est, nudis pedibus statuti admonemur non alium gressus nostri habere quam quem accepimus a Christo (1) apparatum. HIERONYMUS (loc. cit.) Vel docet Dominus pedes nostros mortiferis vinculis non alligari, sed sanctam terram ingredientes esse nudos, neque habere virgam quæ vertatur in colubrum, neque in aliquo præsidio carnis inniti: quia huiusmodi virga, & baculus arundineus est, quem si paululum presseris, frangitur, & manum transforat incumbentis. HILARIUS (ibidem.) Potestatis autem externæ iure non sumus indigi, habentes virgam de radice Iesse.

(d) CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXIII.) Quia dixerat superius Dominus, *Dignus est operarius cibo suo*, ne crederetur propter hoc omnium eis ianuam aperire, multam diligentiam hic iubet facere de hospite eligendo: unde dicitur: *In quamcumque civitatem, aut castellum intraveritis, interrogate quis in ea dignus sit*. HIERONYMUS (super *In quamcumque civitatem.*) Apostoli novam introeuntes urbem scire non poterant quis (2) qualis esset: ergo fama hospes eligendus est populi, & iudicio vicinorum, ne prædicatoris dignitas, suscipientis infamia deturpetur. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXIII. a medio.) Qualiter ergo ipse Christus apud publicanum manebat? Quia scilicet dignus effectus erat ex conversione: hoc etiam non solum in gloriam eis proderat, sed in cibationem. Si enim dignus est, omnino dabit cibum; & maxime cum nihil amplius necessariis peteretur. Intende autem qualiter omnibus eos denudans, omnia eis dedit, permittens in domibus eorum qui docebantur, manere. Ita enim & ipsi a solicitudinibus eruebantur, & aliis suadebant quoniam propter eorum advenerant salutem solam, in hoc quod nihil deferebant, & nihil amplius necessariis expetebant. Et non ad omnes simpliciter introibant: non enim signis solum volebat eos claros apparere, sed magis virtute. Nihil autem ita virtutem designat, sicut non superfluis uti. HIERONYMUS (ibidem.) Hospes unus etiam eligitur non tribuens beneficium ei qui apud se mansurus est, sed accipiens: hic enim dicitur, *Quis in ea dignus sit*, ut magis se noverit accipere gratiam quam dare. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXIII. a medio.) Intende autem quia nondum omnia eis tribuit; neque enim eis largitur ut sciant quis sit dignus, sed iubet scrutari: non solum autem dignos iubet quærere, sed neque de domo in domum transmutari, cum subdit: *Et ibi manete donec exeatis*: ut neque suscipientem contristent, neque ipsi opinionem accipiant levitatis, aut gulæ. AMBROSIUS super Lucam (Lib. V. in cap. IX. qua iter, discipuli sc. habere debeant.) Non ergo otiose domus, quam ingrediantur Apostoli, eligenda decernitur, ut mutandi hospitii causa non suppetat; non tamen eadem cautio receptori mandatur, ne dum hospes eligitur, hospitalitas minuatur.

Sequitur: *Intrantes autem domum, salutate eam, dicentes: Pax huic domui*. GLOSSA (interlinearis.) Quasi diceret: Pacem hospiti precamini, ut sopiatur omnis repugnantia contra veritatem. HIERONYMUS (super illud, *Intrantes domum salutate.*) In hoc etiam occulte (3) salutationem Hebræi, ac Syri sermonis expressit. Quod enim Grece dicitur *Chere*, & Latine *Ave*, hoc

(1) *Al.* paratum. (2) *Al.* talis. (3) *Al.* similitudinem.

hoc Hebraico, Syroque sermone appellatur *Salemlach*, sive *Samalach*, idest pax tecum. Quod autem præcipit tale est: Introeuntes autem, pacem imprecamini hospiti, & quantum in vobis est, discordiæ bella sedate. Sin autem orta fuerit contradictio, vos mercedem habebitis de illata pace, illi qui habere noluerunt, bellum possidebunt: unde sequitur: *Et si quidem fuerit domus illa digna, veniet pax vestra super eam; si autem non fuerit digna, pax vestra ad vos revertetur*. REMIGIUS. Quia scilicet aut erit quisque prædestinatus ad vitam, & cæleste verbum sequitur, quod audit; aut si nullus audire voluerit, ipse prædicator sine fructu non erit: quia ad eum pax revertitur, quando ei a Domino pro labore sui operis recompensatur. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXIII.) Instruit ergo eos Dominus quod non propter hoc expectent ab aliis præsalutari, quia docebant; sed antecedere salutatione, alios honorando. Deinde monstrat quod non sola salutatio, sed benedictio, per hoc quod dicit: *Si fuerit domus illa digna, veniet pax vestra super eam*. REMIGIUS. Docuit ergo Dominus discipulos suos offerre pacem in introitu domus, ut salutatione pacis eligeretur domus digna, vel hospes; ac si patenter diceret: Omnibus offerte pacem: quia aut accipiendo dignos, aut non accipiendo indignos se manifestabunt: quamvis enim fama populi dignus electus sit hospes, tamen salutandus est, ut magis sua dignitate prædicatores vocentur, quam ultro se ingerere videantur. Hæc autem pax paucorum verborum ad totam explorationem dignæ domus, vel hospitis potest referri. HILARIUS (can. X. in Matth. par. ante med.) Salutant ergo Apostoli domum cum pacis affectu; sed ita ut potius pax dicta sit, quam data. Porro autem pacem propriam, quæ viscera miserationis sunt, non oportere in eam venire nisi sit digna: quæ si digna reperta non fuerit, sacramentum pacis cælestis intra propriam Apostolorum conscientiam est continendum. In eos autem qui cælestis regni præcepta respuerint, egressu Apostolorum, & signo pulveris a pedibus excussi, æterna maledictio relinquatur: unde sequitur: *Et quicumque non receperit vos, neque audierit sermones vestros, exeuntes foras de domo, vel de civitate, excutite pulverem de pedibus vestris*. Existenti enim in loco cum loco videtur esse communio. Totum ergo quod est illius domus, excusso pulvere pedum, relinquitur, nihilque sanitatis de insistentium Apostolorum vestigiis mutuatur. HIERONYMUS (super illud, *Excutite pulverem*.) Pulvis etiam excutitur de pedibus in testimonium laboris sui, quod ingressi sint civitatem, & prædicatio apostolica ad illos usque pervenerit. Sive excutitur pulvis, ut si tolerabilius erit terræ Sodomorum quam illi civitati quæ non recipit Evangelium; nihil ab eis accipiant, nec ad victum quidem necessaria, qui Evangelium spreverint. RABANUS (super his verbis.) Vel aliter. Pedes discipulorum ipsumopus, incessumque prædicationis signant. Pulvis vero quo asperguntur, terrenæ levitas est cogitationis, a qua etiam summi doctores immunes esse nequeunt; cum pro auditoribus soliciti salubribus curis (1) incessanter inrendunt, & quasi per itinera mundi, uno calcaneo terræ pulverem legunt. Qui ergo spreverint doctrinam docentium, sibi labores, & pericula, tædiumque solicitudinum ad testimonium suæ damnationis inflectunt. Qui vero receperint verbum, afflictiones, curasque doctorum quas pro se tolerabunt, in argumentum sibi vertunt humilitatis. Et ne levis culpa videatur esse Apostolos non recipere, subdit: *Amen dico vobis: tolerabilius erit terra Sodomorum, & Gomorrhæorum in die iudicii quam illi civitati*. HIERONYMUS (super *Tolerabilius isti erit*.) Quia Sodomitis, & Gomorrhæis non fuit prædicatum; huic autem cum prædicatum sit, non recipit Evangelium. REMIGIUS. Vel quia Sodomitæ, & Gomorrhæi inter vitia carnis & hospitales fuisse leguntur; quamvis non tales hospites receperint sicut Apostoli. HIERONYMUS (ibidem.) Si autem tolerabilius erit terræ Sodomorum quam illi civitati quæ non recipit Evangelium, ergo inter peccatores supplicia (2) diversa sunt. REMIGIUS. (3) Specialiter tamen Sodomorum, & Gomorrhæorum mentionem facit, ut per hoc demonstret quia illa peccata sunt Deo magis odibilia quæ fiunt contra naturam, pro quibus deletus est mundus aquis diluvii, quatuor civitates subversæ, & mundus quotidie diversis malis affligitur. HILARIUS (can. X. in Matth. ante med.) Mystice autem instruit nos Dominus non immisceri eorum domibus, aut familiaritatibus qui Christum aut insectantur, aut nesciunt; & in quacumque civitate interrogare quis eorum habitatione sit dignus; idest, sicubi Ecclesia sit, & Christus habitator; neque quoquam alibi transire, quia hæc

Bb 2 est

1) *Al. omittitur* incessantes. (2) *Al.* divisa. (3) *Al.* Spiritualiter.

est domus digna, & iustus hospes. Iudæorum autem plures erant futuri quorum tantus in favorem legis affectus esset ut quamvis per admirationem operum in Christum credidissent, tamen in legis operibus morarentur; alii vero explorandæ libertatis, quæ in Christo est, curiosi, transire se ad Evangelia ex lege essent simulaturi; multi etiam in hæresim per intelligentiæ perversitatem traducerentur. Et quia istiusmodi omnes penes se esse veritatem catholicam mentiuntur, domo ipsa, idest Ecclesia, caute utendum est.

(e) CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXIV.) Quia superius Apostolorum removit sollicitudinem, & signorum (1) suorum ostensione eos armavit, consequenter prædicit eis mala quæ debebant eis contingere. Primo quidem ut discerent præscientiæ eius virtutem; secundo ut nullus suspicaretur quoniam propter imbecillitatem magistri hæc eis supervenirent mala; tertio ut ipsi sustinentes non obstupescerent, dum inopinabiliter & præter spem evenirent; quarto ut hoc audientes non turbentur in tempore crucis; deinde ut discant quoniam nova hæc prælii lex est. Nudos enim mittit, a suscipientibus iubet cibari; neque in hoc sistit, sed ulterius suam virtutem ostendit dicens: *Ecce ego mitto vos, sicut oves in medio luporum.* Ubi considerandum, quod non simpliciter ad lupos, sed in medio luporum mittit, ut sic suam virtutem magis demonstrent, cum oves lupos superaverint, etiam in medio luporum existentes; & plurimos morsus accipientes ab eis, non solum non consumuntur, sed & illos convertunt. Multo autem mirabilius est & maius, transmutare mentes eorum quam interficere eos. Inter lupos autem ovium mansuetudinem eos docet ostendere. GREGORIUS in hom. (XVII. in Evang.) Qui enim locum prædicatoris suscipit, mala inferre non debet, sed tolerare, ut ex ipsa sua mansuetudine iram sævientium mitiget, & peccatorum vulnera ipse in aliis afflictionibus vulneratus sanet. Quoniam & si quando zelus rectitudinis exigit ut erga subditos sæviat, furor ipse de amore sit, non de crudelitate, quatenus & iura disciplinæ foris exhibeat, & intus paterna pietate diligat quos foris castigat. Multi autem cum regiminis iura suscipiunt, ad lacerandos subditos inardescunt, terrorem potestatis exhibent, domini videri appetunt, patres se esse minime recognoscunt, humilitatis locum in elationem dominationis immutant, & si quando extrinsecus blandiuntur, intrinsecus sæviunt: de quibus dicitur (supra VII.) *Veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces.* Contra quæ nobis considerandum est, quia sicut oves inter lupos mittimur, (2) ut sensum servantes innocentiæ, morsum malitiæ non habeamus. HIERONYMUS. Lupos autem scribas, & pharisæos vocat, qui sunt clerici Iudæorum. HILARIUS (can. X. in Matth.) Lupos etiam significat omnes hos qui vesano furore in Apostolos desævituri erant. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXIV. in Matth.) Malorum autem erat eis consolatio mittentis virtus: & ideo ante omnia posuit dicens: *Ecce ego mitto vos*; quasi dicat: Ne turbemini, quoniam in medio luporum mittimini: possum enim facere ut nihil mali sustineatis, non solum lupis non suppositi, sed leonibus terribiliores effecti. Sed ita expedit fieri: hoc enim vos clariores facit, & meam virtutem magis divulgat. Deinde ut aliquid etiam a se ipsis inferant, & non sine causa coronari æstimentur, subdit: *Estote ergo prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ.* HIERONYMUS. Ut per prudentiam devitent insidias, per simplicitatem non faciant malum. Et serpentis astutia ponitur in exemplum: quia toto corpore occultat caput, ut illud in quo vita est, protegat. Ita & nos toto periculo corporis caput nostrum, qui Christus est, custodiamus; idest fidem integram & incorruptam servare studeamus. RABANUS (super illud, *Estote prudentes.*) Solet etiam serpens eligere strictas rimas, per quas transiens veterem pellem exuat: similiter prædicator transiens per augustam viam, veterem hominem omnino deponat. REMIGIUS. Pulchre etiam (3) Dominus prædicatores serpentis prudentiam monet habere: quia primus homo per serpentem deceptus est; ac si diceret: Quia hostis callidus fuit ad decipiendum, vos prudentes sitis ad liberandum: ille laudavit lignum, vos laudate crucis virtutem. HILARIUS (can. X. in Matth.) Ille animum primo mollioris sexus aggressus est, (4) spe deinde illexit, & communionem immortalitatis spopondit. Pari ergo opportunitate, introspecta uniuscuiusque natura, & voluntate, verborum adhibenda prudentia est, spes futurorum bonorum revelanda; ut quod ille mentitus est, nos prædicemus ex vero, secun-

(1) *Al. deest* suorum. (2) *Al. omittitur* ut. (3) *Al. deest* Dominus. (4) *Al. omittitur* spe deinde illexit.

cundum sponsionem Dei, Angelis similes futuros esse qui credant. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXIV.) Sicut autem prudentiam serpentis oportet habere, ut in principalibus non lædamur, sic & simplicitatem columbæ in non vindicando, cum iniusta patimur, neque per insidias alicui nocendo. REMIGIUS. Ideo autem Dominus hæc duo sociavit: quia simplicitas absque prudentia facile decipi potest, & prudentia periculosa est, nisi simplicitate temperetur (1) alicui non nocendo. HIERONYMUS. Simplicitas autem columbarum ex Spiritus sancti specie demonstratur: unde dicit Apostolus: „Malitia parvuli esto„ te." CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXIV.) Quid autem durius his fiet iussionibus? Non enim sufficiens est pati mala, sed neque turbari conceditur, quod est columbæ: ira enim non per iram, sed per mansuetudinem extinguitur. RABANUS. Quod autem lupi, de quibus supra dixerat, sint homines, ostendit cum subdit: *Cavete autem ab hominibus*. GLOSSA [a]. Ideo autem necessarium est ut sitis sicut serpentes, idest astuti: nam secundum suam consuetudinem *tradent vos* primum *in conciliis*, prohibendo ne prædicetis in nomine meo, deinde incorrectos *flagellabunt vos*, tandem *ad Reges, & præsides ducemini*. HILARIUS (can. X. in Matth.) Qui extorquere silentium vestrum, aut conniventiam tentant. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXIV.) Mirandum est autem qualiter hoc audientes non statim abscesserint homines, qui stagnum illud numquam egressi fuerant, circa quod piscabantur: quod non virtutis eorum erat solum, sed sapientiæ doctoris. Unicuique enim malorum mitigationem adiungit: unde & hic dicit, *Propter me*: non enim parva consolatio est propter Christum pati: quoniam non ut perniciosi, & nocivi hæc patiebantur. Et iterum addit, *In testimonium illis*. GREGORIUS in hom. (XXXIV. in Evang.) Qui scilicet persequendo, mortem intulerunt, vel qui videndo non sunt mutati. Mors quippe sanctorum bonis est in adiutorium, malis in testimonium; ut inde perversi sine excusatione pereant unde electi exemplum capiunt, & vivunt. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXIV.) Hoc autem eos consolabatur, non quia aliorum cupiebant pœnam, sed ut confidentiam habeant quoniam ubique eum habent præsentem, & præscientem. HILARIUS (can. X. in Matth.) Non solum autem hoc testimonio excusatio ignoratæ divinitatis adimenda est persequentibus, sed etiam Gentibus via pandenda credendi in Christum, pertinaciter, inter sævientium pœnas, confessorum vocibus prædicatum; & hoc est quod subiungit, *Et Gentibus*.

(f) CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXIV.) Cum præmissis consolationibus non parvam & aliam apponit: ut enim non dicerent, Qualiter suadere poterimus hominibus talibus persequentibus, persecutionibus existentibus? iubet eos de responsione confidere, dicens: *Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini*. REMIGIUS. Duo autem dicit, *Quomodo, aut quid*; quorum unum refertur ad sapientiam, alterum ad oris officium. Quia enim & ipse subministrabat verba quæ loquerentur, & sapientiam qua ea proferrent; non fuerat necesse sanctis prædicatoribus (2) cogitare quid loquerentur, aut quomodo. HIERONYMUS (super illud, *Cum autem tradent vos*.) Cum enim propter Christum ducamur ad iudices, voluntatem tantum nostram pro Christo debemus offerre. Ceterum ipse Christus, qui in nobis habitat, loquitur pro se, & Spiritus sancti in respondendo gratia ministrabitur. HILARIUS (can. X.) Fides enim nostra omnibus præceptis divinæ voluntatis intenta, ad responsionem scientiæ instruetur, in exemplo habens Abrabam, cui (3) postulanti ad hostiam Isaac, non defuit aries ad victimam: & ideo sequitur: *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis*. REMIGIUS. Et est sensus: Vos acceditis ad certamen, sed ego sum qui prælior; vos verba editis, sed ego sum qui loquor. Hinc Paulus ait II. Corinth. XIII. „An experientiam „ quæritis eius qui in me loquitur Christus?" [b] HIERONYMUS. Per hoc autem ad Prophetarum dignitatem eos reduxit, qui scilicet Dei spiritu sunt locuti. Cum autem hic dicat, *Ne soliciti sitis quid loquamini*, alibi dicitur (I. Petr. III.) „Parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos „ rationem reddere de ea quæ in vobis est „ spe."

(1) *Al.* alicui nocendo. *P. Nicolai omittit*. (2) *Al. deest* cogitare. (3) *P. Nicolaius habet* postulato.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

[a] Non est in Glossa quæ nunc extat, sed in Anselmo: eam consuetudinem plenioribus verbis explicat, & huic appendici præmittit. [b] CHRYSOSTOMUS hom. XXXIV.

„ spe. " Cum enim in medio amicorum certamen erit, iubemur esse soliciti; cum autem est iudicium terribile, & plebes insanientes, & timor undique, auxilium a Christo præbetur, ut confidenter loquantur, & non obstupescant.

(g) GLOSSA a (ord. super illud, *Tradet frater fratrem*.) Præmissa consolatione subdit graviora pericula: unde dicitur: *Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium, & insurgent filii in parentes, & morte eos afficient*. GREGORIUS in hom. (xxxv. in Evan.) Minorem enim dolorem ingerunt mala quæ ab extraneis, maiorem quæ ab illis patimur de quorum mentibus præsumebamus: quia cum damno corporis mala nos cruciant caritatis amissæ. HIERONYMUS (ibidem.) Hoc autem in persecutionibus fieri crebro videmus: nec ullus est inter eos fidus affectus quorum (1) diversa est fides. CHRYSOSTOMUS (hom. xxxiv.) Deinde quod est multo horribilius apposuit, dicens: *Et eritis odio omnibus hominibus*. Ut enim communes orbis terrarum hostes, ita eos expellere tentabant. Hinc etiam rursus apponitur consolatio cum dicit, *Propter nomen meum*. Et cum hoc rursus aliud consolatorium ponitur, cum subditur: *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*. Quoniam enim consueverunt multi in principio quidem esse vehementes, postea vero dissolvi, propter hoc ait: Quoniam finem requiro. Quæ enim utilitas est seminum in principio quidem florescentium, postmodum autem tabescentium? Propter hoc autem sufficientem perseverantiam expetit ab ipsis. HIERONYMUS. Non enim cœpisse, sed perfecisse virtutis est. REMIGIUS. Nec inchoantibus, sed perseverantibus præmium tribuitur. CHRYSOSTOMUS (hom. xxxiv.) Ne autem aliquis dicat, quia omnia Christus in Apostolos fecit, nihil mirabile est tales illos esse effectos, nihil patientes onerosum; propter hoc ait, quod perseverantia eis est opus. Etsi enim ex primis eruti fuerint periculis, aliis difficilioribus conservantur, & post illa rursus alia succedent, & non stabunt quin insidias patiantur donec vivunt: & hoc occulte insinuat, dicens: *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*. REMIGIUS. Idest qui præcepta fidei non deseruerit, & in persecutionibus non defecerit, salvus erit: quia pro persecutionibus terrenis percipiet præmia regni cælestis. Et notandum, quia finis non semper signat consumptionem, sed aliquando perfectionem, iuxta illud Rom. x. „ Finis „ legis Christus est. " Unde etiam potest esse sensus: *Qui perseveraverit usque in finem*, idest in Christo. AUGUSTINUS XXI. de Civ. Dei (cap. xxv.) In Christo namque perseverare, est in fide eius permanere, quæ per dilectionem operatur.

(h) CHRYSOSTOMUS in hom. (xxxv.) Postquam prædixit terribilia quæ post crucem, & resurrectionem, & ascensionem, eis erant ventura, rursus ducit eos ad mansuetiora: non enim iussit eos ad persecutionem audaciter ire, sed fugere: unde dicit: *Cum autem persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam*. Quia enim interim principium erat conversionis eorum, condecente utitur sermone. HIERONYMUS (super *Cum persecuti*.) Hoc enim ad illud tempus referendum est, cum ad prædicationem Apostoli mittebantur, quibus & proprie dictum est: *In viam Gentium ne abieritis*: quod persecutionem timere non debeant, sed declinare. Quod quidem videmus in principio fecisse credentes, quando orta Hierosolymis persecutione, dispersi sunt in universam Iudæam, ut tribulationis occasio fieret Evangelii seminarium. AUGUSTINUS cont. Faust. (Lib. XXII. cap. xxxix.) Neque tamen Salvator (2) non poterat tueri discipulos suos, quibus fugere præcipit, & huius rei prior exemplum præbuit; sed instruebat hominis infirmitatem, ne Deum tentare audeat quando habet quid faciat, ut quod cavere oportet, evadat. AUGUSTINUS I. de Civit. Dei (cap. xxiii.) Potuit autem eos admonere, ut sibi manus inferrent, ut non in manus persequentium devenirent. Porro si hoc ille non iussit, aut monuit, ut hoc modo sui ex hac vita emigrarent, quibus migrantibus se mansionem æternam præparaturum esse promisit; (3) quælibet exempla opponant gentes, quæ ignorant Deum, manifestum est hoc non licere credentibus unum verum Deum. CHRYSOSTOMUS in hom. (xxxv.) Ne autem dicant, Quid igitur si persecutionem passi

(1) Al. divisa. (2) Al. quia non poterat tueri discipulos suos, ideo fugere præcipit. (3) Al. quæ licet.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Glossa quæ nunc extat, sed in Anselmo; etsi sequentem appendicem ex Gregorio sumptam Glossa refert, eius nomine non expresso.

passi fugerimus, & rursus hinc nos abiecerint? hunc destruens timorem ait: *amen dico vobis, non consummabitis*; idest non pervenietis me, circumeuntes Palæstinam, donec vos assumam. RABANUS. Vel prædicit quod non ante prædicationibus suis ad fidem perducent omnes civitates Israel, quam resurrectio Domini fuerit perpetrata, & in toto orbe terrarum prædicandi Evangelium potestas concessa. HILARIUS (can. x.) Vel aliter. Ex una in aliam fugam suadet: quia prædicatio eius primum a Iudæa effugata transit ad Græciam; deinde diversis intra Græciæ urbes Apostolorum passionibus fatigata, tertio in universis Gentibus demoratur. Sed ut ostenderet, Gentes quidem Apostolorum prædicationi credituras; verum ut reliquum Israel crederet, esse adventui suo debitum, ait: *Non consummabitis civitates Israel*; idest, post plenitudinem Gentium, quod erit reliquum Israel ad implendum numerum sanctorum, futuro claritatis Christi adventu est in Ecclesia convocandum. AUGUSTINUS in epistola (clxxx.) ad Honor. Faciant ergo servi Christi quod præcepit, vel permisit: sicut (1) ipse fugit in AEgyptum, fugiant omnino de civitate in civitatem, quando eorum quisquam specialiter a persecutoribus quæritur: ut ab aliis qui non ita requiruntur, non deseratur Ecclesia; sed præbeant cibaria conservis, quos aliter vivere non posse noverunt. Cum autem omnium, idest Episcoporum, clericorum, & laicorum, est commune periculum, hi qui aliis indigent non deserantur ab his quibus indigent. Aut igitur ad loca munita omnes transeant, aut qui habent necessitatem remanendi, non relinquantur ab eis per quos illorum ecclesiastica est supplenda necessitas: ut vel pariter vivant, vel pariter sufferant quod eos paterfamilias volet pati. REMIGIUS. Præterea sciendum est, quod sicut præceptum perseverandi in persecutionibus specialiter ad Apostolos pertinet, & ad eorum successores viros fortes; sic (2) licentia fugiendi satis convenit infirmis in fide, quibus condescendit pius magister: ne si se ultro ad martyrium obtulissent, fortassis positi in tormentis negarent: levius enim erat fugere quam negare. Sed quamvis fugiendo perfectæ fidei constantiam in se non ostenderent, tamen magni meriti erant, quoniam omnia pro Christo parati erant deserere, scilicet fugiendo. Nisi autem illis licentiam fugiendi dedisset, dicerent eos aliqui alienos esse a gloria regni cælestis. HIERONYMUS (super *Cum persecuti vos fuerint*.) Spiritualiter autem possumus dicere: *Cum persecuti vos fuerint in una civitate*, hoc est in uno Scripturarum libro, vel testimonio, nos fugiamus ad alias civitates, idest ad alia volumina: quamvis enim contentiosus fuerit persecutor, ante præsidium Salvatoris adveniet quam adversariis victoria concedatur.

(i) CHRYSOSTOMUS in hom. (xxxv.) Quia futurum erat ut discipuli cum præmissis persecutionibus etiam diffamati malam opinionem paterentur, quod multis onerosius esse videbatur, hic eos consolatur a seipso, & ab his quæ de ipso sunt dicta; cui consolationi nulla poterat esse æqualis. HILARIUS (can. x. in Matth.) Dominus enim lumen æternum, dux credentium, & immortalitatis parens, discipulis suis (3) futurarum passionum solatium ante præmisit, ut gloriæ loco amplectamur, si Domino nostro vel passionibus adæquemur: unde dicit: *Non est discipulus super magistrum, nec servus super dominum suum*. CHRYSOSTOMUS in hom. (xxxv.) Intelligendum, donec fuerit discipulus, & servus: non est, inquam, super magistrum, & dominum, secundum honoris naturam. Nec mihi ea quæ raro contingunt hic obiicias; sed ab his quæ sunt in pluribus, suscipe hunc sermonem. REMIGIUS. Magistrum autem, & dominum semetipsum appellat; per servum, & discipulum, suos vult intelligi Apostolos. GLOSSA (ordinaria.) Quasi dicat: Ne indignemini tolerare quæ tolero, quia dominus sum, faciens quod volo, & magister, docens quod utile scio. REMIGIUS. Et quia hæc sententia minus videbatur superioribus verbis congrua, quo tendant verba, manifestatur cum subditur: *Si patremfamilias Beelzebub vocaverunt, quanto magis domesticos eius?* CHRYSOSTOMUS in hom. (xxxv.) Non dixit servos, sed domesticos, ut multam ad eos familiaritatem ostenderet; sicut & alibi dixit (Ioan. xv.) „ Non dicam vos servos, sed amicos meos. " REMIGIUS. Quasi dicat: Vos ergo temporales honores, & humanam gloriam non quæratis, dum me videtis per irrisiones, & opprobria genus humanum redimere. CHRYSOSTOMUS in hom. (xxxv.) Non solum autem dixit, Si domus dominum conviciati sunt, sed ipsam speciem convicii, quoniam Beelzebub eum vocaverunt. HIERONYMUS (super *Si patremfamilias Beelzebub*.) Beel-

(1) *Al.* Christus. (2) *Al.* licet licentia. (3) *Al.* in futurarum passionum solatium.

Beelzebub idolum est Acharon, quod vocatur in Regum volumine idolum muscæ: Beel, ipse (1) est Bel, sive Baal; zebub autem musca dicitur. Principem ergo dæmoniorum ex spurcissimi idoli appellabant vocabulo, qui musca dicitur propter immunditiam, quæ exterminat suavitatem olei.

(k) REMIGIUS. Post præmissam consolationem, aliam non minorem subiungit, dicens: *Ne ergo timueritis eos*, scilicet persecutores. Quare autem non esset timendum, manifestat cum subiungit: *Nihil enim est opertum quod non reveletur, & occultum quod non sciatur*. HIERONYMUS (hoc loco.) Quomodo ergo in præsenti sæculo multorum vitia nesciuntur? Sed de futuro tempore scribitur, quando iudicabit Deus occulta hominum, & illuminabit latebras tenebrarum, & manifesta faciet consilia cordium (I. Corinth. IV.) Et est sensus: Nolite timere persecutorum sævitiam, & blasphemantium rabiem: quia veniet dies iudicii, in quo & vestra virtus, & illorum nequitia demonstrabitur. HILARIUS (can. X. in Matth.) Igitur non minas, non convicia, non potestates insectantium monet esse metuendas: quia dies iudicii nulla haec fuisse, atque inania revelabit. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXV.) Vel aliter. Figura quidem eorum quæ dicuntur, universalem videtur enuntiationem habere; verum non de omnibus, sed de præmissis solum dictum est; quasi dicat: Si doletis audientes convicia, hoc cogitate, quia & ab hac suspicione post parum eruemini. Vocant quidem vos ariolos, & magos, & seductores; sed expectate parum, & salvatores vos orbis terrarum universi dicent; cum (2) per res ipsas apparueritis benefactores: nec illorum (3) attendent sermonibus homines, sed rerum veritati. REMIGIUS. Quidam autem dicunt, quod his verbis promiserit Dominus discipulis suis quod per eos essent revelanda omnia occulta mysteria, quæ sub velamine litteræ legis latebant: unde Apostolus dicit II. Corinth. III. „ Cum conversi fuerint „ ad Christum, tunc auferetur velamen. “ Et est sensus: Quare debetis timere vestros persecutores, cum tantæ sitis dignitatis ut per vos occulta mysteria legis, & Prophetarum sint manifestata? CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXV.) Deinde quia eos ab omni timore liberaverat, & altiores opprobriis fecerat, nunc opportuno tempore eis loquitur de libera propalatione, quæ est in prædicatione, dicens: *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine, & quod in aure auditis, prædicate super tecta*. HILARIUS (can. X. in Matth.) Non legimus Dominum solitum fuisse noctibus sermocinari, & doctrinam in tenebris tradidisse; sed hoc dicit, quia omnis sermo eius carnalibus tenebræ sunt, & verbum eius infidelibus nox est. Itaque quod ab eo dictum est, cum libertate fidei, & confessionis est loquendum. REMIGIUS. Est ergo sensus: *Quod dico vobis in tenebris*, idest inter Iudæos incredulos, vos *dicite in lumine*, idest fidelibus prædicate; *& quod in aure auditis*, idest quod dico vobis secrete, *prædicate super tecta*, idest palam coram omnibus. Solemus enim dicere, In aurem loquitur illi, idest secrete. RABANUS. Sane quod ait, *Prædicate super tecta*, iuxta morem provinciæ Palæstinæ loquitur, ubi solent in tectis residere: quia non sunt cacuminata, sed æqualia. Ergo prædicabitur in tectis quod cunctis audientibus palam dicetur. GLOSSA (ordinaria.) Vel aliter. *Quod dico vobis in tenebris*, idest dum adhuc in timore carnali estis, *dicite in lumine*, idest in fiducia veritatis, cum a Spiritu sancto eritis illuminati; *& quod in aure auditis*, idest solo auditu percipitis, *prædicate*, opere complendo, (4) *super tecta*, existentes, idest corpora vestra, quæ sunt domicilia animarum. HIERONYMUS. Vel aliter. *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine*; idest, quod auditis in mysterio, apertius prædicate; *& quod in aure auditis, prædicate super tecta*; idest, quod vos erudivi in parvulo Iudææ loco, universis urbibus in toto mundo audacter edicite. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXV.) Sicut autem quando dicebat Ioan. XIV. „ Qui „ credit in me, opera quæ ego facio, & „ ille faciet, & maiora his faciet: “ ita & hic monstrat quoniam omnia per eos operatur, etiam plusquam per seipsum; quasi dicat: Principium ego dedi; sed quod plus est, per vos explere volo. Hoc autem non iniungentis est solum, sed & futurum prædicentis, & ostendentis quoniam omnia superabunt. HILARIUS (can. X. a medio.) Constanter ergo ingerenda est Dei cognitio, & profundum doctrinæ evangelicæ secretum lumine prædicationis revelandum, non timendo eos quibus cum sit licentia in corpora tantum, in animam ius nullum est: & ideo subditur: *Et nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere*.

(1) *Al. omittitur* est. (2) *Al.* per ipsos. (3) *Al.* intendent. (4) *In Venetis duobus iam citatis exemplis, & in eodem Antverpiensi sic legitur:* Super tecta; idest, quod vos erudivi in parvulo Iudææ loco, universis urbibus in toto mundo audacter edicite. *omnibus intermediis omissis*.

dere. CHRYSOSTOMUS in hom. (xxxv. super *Nolite timere*.) Vide qualiter omnibus eos statuit superiores, non sollicitudinem solum, & maledictionem, neque pericula, sed & ipsam quæ omnibus videtur terribilior, mortem suadens propter Dei timorem contemnere: unde subdit: *Sed potius eum timete qui potest & animam, & corpus perdere in gehennam*. HIERONYMUS (hoc loco.) Nomen gehennæ in veteribus libris non invenitur; sed primo a Salvatore ponitur. Quæramus ergo quæ sit huius sermonis occasio. Idolum Baal fuisse iuxta Hierusalem ad radices montis Moria, in quibus Siloa fluit, non semel legimus. Hæc vallis, & parva campi planities irrigua erat, & nemorosa, plenaque deliciis, & (1) lucus in ea idolo consecratus. In tantam autem populus Israel dementiam venerat ut, deserta templi vicinia, ibi hostias immolaret, & rigorem religionis deliciæ vincerent, filiosque suos incenderent dæmoni: & appellabatur locus ipse Gehenon, idest vallis filiorum Hennon. Hoc Regum volumen, & Paralipomenon, & Hieremias scribunt plenissime: & comminatur Deus se locum ipsum impleturum cadaveribus mortuorum, ut nequaquam vocetur Tophet, & Baal, sed vocetur πολυάνδριον polyandrion, idest tumulus mortuorum. Futura ergo supplicia, & pœnæ perpetuæ quibus peccatores cruciandi sunt, huius loci vocabulo denotantur. AUGUSTINUS XIII. de Civit. Dei (cap. 11.) Hoc autem non antea fiet quam anima corpori fuerit copulata, ut nulla direptione separentur; & tamen tunc recte mors animæ dicitur, quia non vivit ex Deo; mors autem corporis: quia in damnatione novissima quamvis homo sentire non desinat, tamen quia sensus ipse nec voluntate suavis, nec quiete salubris, sed dolore pœnalis est, mors potius appellata quam vita. CHRYSOSTOMUS in homil. (xxxv. in Matth.) Vide autem rursus, quia non promittit eis liberationem a morte, sed suadet contemnere mortem; quod multo maius est quam erui a morte; & quod hoc sermone ea quæ de immortalitate sunt dogmata eis infigit.

(l) CHRYSOSTOMUS in hom. (xxxv.) Postquam timorem mortis excluserat, ne æstimarent Apostoli quod si interficerentur, essent derelicti a Deo, rursus sermonem de providentia Dei inducit, dicens: *Nonne duo passeres asse veneunt; & unus ex illis non cadet super terram sine Patre vestro*? HIERONYMUS (super *Nonne duo passeres*.) Et est sensus: *Si parva animalia absque Deo non decidunt auctore, & in omnibus est providentia, & quæ in his peritura sunt, sine voluntate Dei non pereunt, vos qui æterni estis, non debetis timere, quod absque Dei vivatis providentia*. HILARIUS (can. x.) Mystice autem quod venditur, corpus, atque anima est; & cui venditur, peccatum est. Qui ergo duos passeres asse vendunt, seipsos peccato minimo vendunt, natos ad volandum, & ad cælum pennis spiritalibus efferendos; sed capti pretiis præsentium voluptatum, & ad luxum sæculi venales, totos se talibus actionibus nundinantur. Dei autem voluntatis est ut unus ex illis magis evolet; sed lex (2) constitutione Dei perfecta decernit unum ex eis potius decidere. Quemadmodum enim si evolarent, unum essent, fieretque corpus spiritale; ita peccatorum pretio venditis, anima terrenam contrahit ex vitiorum sorde materiam, fitque unum ex illis quod tradatur in terram. HIERONYMUS. Quod autem ait, *Vestri autem & capilli capitis omnes numerati sunt*, immensam Dei erga homines ostendit providentiam, & ineffabilem signat affectum, quod nihil nostrorum Deum lateat. HILARIUS (loc. cit.) In numerum enim aliquid colligi diligentiæ est. CHRYSOSTOMUS (homil. xxxv.) Unde hoc dixit, non quod pilos Deus numeret, sed ut diligentem cognitionem, & multam circa eos providentiam ostendat. HIERONYMUS (super *Nonne duo passeres*.) Deridene autem intelligentiam ecclesiasticam in hoc loco qui carnis resurrectionem negant; quasi nos & capillos qui numerati sunt, & a tonsore decisi, omnes dicamus resurgere, cum Salvator non dixerit, Vestri autem & capilli omnes salvandi sunt, sed *Numerati sunt*? Ubi numerus est, scientia numeri demonstratur, non eiusdem numeri conservatio. AUGUSTINUS ult. de Civitate Dei (cap. xix.) Quamvis & de ipsis capillis possit inquiri, utrum redeat quicquid tondentibus decidit: quod si rediturum est, quis non exhorreat illam deformitatem? Semel autem intellecto, ita nihil periturum esse de corpore, ita ut deforme nihil sit in corpore, simul intelligitur, ea quæ deformem factura fuerant enormitatem, massæ ipsi accessura esse, non locis quibus membrorum forma turbetur: velut si de limo vas fieret quod rursus in eumdem limum redactum, totum de toto iterum fieret; non esset necesse ut illa pars limi quæ in ansa fuerat, ad ansam rediret, aut quæ fundum fecerat, ipsa rursus

(1) *Al.* locus. (2) *P. Nicolaius habet* ex constitutione Dei profecta.

sus faceret fundum; dum tamen totum reverteretur in totum; idest, totus ille limus in totum vas, nulla sui parte perdita, (1) remearet. Quapropter, si capilli totiens tonsi ad sua loca deformiter redeunt, non redibunt, quia in eamdem carnem, ut quemcumque locum ibi corporis teneant, servata partium congruentia,(2) materiæ in utilitatem vertentur. Quamvis quod dicit Lucæ xxi. „ Capillus capitis vestri non peribit, " non de longitudine, sed de numero capillorum posset intelligi: unde & hic dicitur: *Capilli capitis vestri numerati sunt*. HILARIUS (can. x. ut supra.) Neque enim dignum negotium est peritura numerare. Ut igitur nihil ex nobis periturum esse cognosceremus, ipso capillorum nostrorum supputatorum numero indicatur. Nullus igitur corporum nostrorum casus est pertimescendus: & ideo subditur: *Nolite ergo timere: multis passeribus meliores estis vos*. HIERONYMUS. In quo manifestius superior expositionis sensus expressus est, quod timere non debeant eos qui possunt corpus occidere: quoniam si sine Dei scientia, parva quoque animalia non decidunt; quanto magis homo, qui apostolica fultus sit dignitate? HILARIUS (ibid.) Vel cum dicit plurimis eos antestare passeribus, ostendit multitudini infidelium electionem fidelium præesse: quia his casus in terra est, illis volatus in cælum. REMIGIUS. Mystice autem Christus caput est, Apostoli capilli; qui pulchre numerati dicuntur, quia nomina sanctorum scripta sunt in cælis.

(m) CHRYSOSTOMUS (homil. xxxv.) Eiiciens Dominus timorem, qui discipulorum concutiebat animam, per ea quæ consequuntur rursus eos confortat, non solum timorem eiiciens, sed & spe præmiorum maiorum eos erigens in liberam propalationem veritatis, dicens: *Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram Patre meo qui est in cælis*. (3) Considera autem diligenter, quod non dixit, *Qui confitebitur me*; sed, quemadmodum Græce legitur, *Qui confitebitur in me*, ut tibi ostenderet non propria virtute, sed gratia superiore adiutum, confiteri eum qui confitetur. HILARIUS (ibidem.) Hoc concludendo dicit, quia doctrinis talibus confirmatos oportet liberam (4) Dei confitendi habere constantiam. REMIGIUS. Confessio autem hic illa intelligenda est de qua dicit Apostolus, Rom. x. „ Corde credi„ tur ad iustitiam, ore fit confessio ad salu„ tem. " Ne ergo aliquis putaret se absque oris confessione posse salvari, non solum ait, *Qui me confessus fuerit*, sed addit, *Coram hominibus*: & iterum addit: *Qui autem negaverit me coram hominibus, negabo & ego eum coram Patre meo qui est in cælis*. HILARIUS (ibidem.) In quo ostendit, quales nos testes hominibus fuerimus, tales apud Deum Patrem testimonio eius usuros. CHRYSOSTOMUS in hom. (xxxv. circa med) Ubi considerandum est, quia in pœna amplius est supplicium, & in bonis maior retributio. Quasi dicat: Superabundasti prius, me hic confitendo, aut negando; superabundabo & ego, ineffabiliter tibi maiora dando: illic enim ego te confitebor, aut negabo. Propter hoc si feceris aliquod bonum, & non susceperis retributionem, ne turberis: cum additamento enim in futuro tempore retributio te expectat. Et si feceris aliquod malum, & non exsolveris vindictam, non contemnas: illic enim te excipiet pœna, nisi transmuteris, & melior fias. RABANUS (super *Omnis qui confitebitur*.) Et sciendum, quod negare quod Deus non sit, nec Pagani possunt; sed quod non sit Deus Filius, & Pater, negari ab infidelibus potest. Confitebitur ergo aliquem Filius apud Patrem, quia per Filium habebit accessum ad Patrem, & quia Filius dicet (infra xxv.) *Venite benedicti Patris mei*. REMIGIUS. Negabit autem negantem se, quia per ipsum non habebit accessum ad Patrem, & a conspectu suæ divinitatis, & Patris repelletur. CHRYSOSTOMUS (hom. xxxv. a med.) Ideo autem non solum fidem, quæ est secundum mentem, sed & confessionem exigit oris, ut erigat nos in liberam propalationem, & ampliorem amorem, excelsos nos faciens. Hæc autem verba ad universos loquitur; & neque in persona Apostolorum loquitur solum: non enim solos Apostolos, sed & discipulos eorum facit viriles. Qui nunc hoc servat, non solum cum libera propalatione docebit, sed & omnibus facile suadebit: huius enim verbi observatio multos ad Apostolos adduxit. RABANUS. Vel confitetur quis Iesum ea fide quæ per dilectionem operatur, mandata eius fideliter implendo; negat qui præceptis non obedit.

(n) HIERONYMUS. Supra dixerat: *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine*: nunc infert quid post prædicationem sequatur

(1) *Al.* remaneret. (2) *P. Nicolai legit* materiæ mutabilitate. (3) *In duobus exemplis Venetis supra indicatis, in Antverpiensi solito; & in Edition. Nicolai desunt sequentia usque ad indicem Hilarii*. (4) *Al.* de Deo confitendi.

tur, dicens: *Nolite arbitrari, quia venerim pacem mittere in terram. Non veni pacem mittere, sed gladium.* GLOSSA *a*. Vel aliter continua. (1) Sicut timor mortis non debet attrahere, sic nec carnalis affectus. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXVI.) Qualiter ergo eis iniunxit ut in unamquamque domum ingredientes pacem indicerent, qualiter etiam & Angeli dixerunt, Luc. II. „ Gloria in excelsis Deo, & in terra pax „ hominibus: " quoniam hæc maxime est pax, cum id quod ægrotat, inciditur, cum id quod litem infert, separatur: ita enim possibile erit cælum terræ copulari. Nam & medicus ita reliquum conservat corpus, cum id quod insanabiliter se habet abscideriit. Ita quidem & in turri Babel gestum est: malam enim pacem bona dissonantia solvit. Ita & Paulus eos qui adversus eum consonabant, divisit. Non enim ubique concordia bonum est: nam & latrones (2) consonant. Hoc autem prælium non est sui propositi, sed illorum consilii. HIERONYMUS (ibidem.) Ad fidem enim Christi totus orbis contra se divisus est. Unaquæque domus & infideles habuit, & credentes; & propterea bellum missum est bonum, ut rumperetur pax mala. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXVI. in Matth. sub initio fere.) Hoc autem dixit quasi discipulos consolans; ac si diceret: Ne turbemini, quasi præter spem his contingentibus: propter hoc enim veni, ut prælium mittam. Et non dixit, Prælium, sed, quod difficilius est, *Gladium*. Voluit enim asperitate verborum eorum excitare auditum, ut non in difficultate rerum deficiant., ne aliquis dicat, quod blanda suasit, sed difficilia occultavit. Melius est enim in rebus mansuetudinem videre, quam in verbis; & propter hoc in his non stetit, sed exponens prælii speciem, ostendit hoc esse civili bello difficilius, dicens: *Veni enim separare hominem adversus patrem suum, & filiam adversus matrem suam, & nurum adversus socrum suam*. In quo ostendit quod non solum in familiaribus erit hoc prælium, sed in amantissimis, & valde necessariis: quod maxime Christi virtutem ostendit: quia discipuli hæc audientes & ipsi susceperunt, & aliis suaserunt. Quamvis autem non ipse Christus hanc separationem fecerit, sed illorum malitia; tamen dicit se facere, secundum Scripturæ consuetudinem. Scriptum est enim (Esai. VI.) „ Dedit eis Deus oculos ut non videant. " Hoc autem maxime ostendit, vetus testamentum (3) novo esse cognatum. Etenim in Iudæis unusquisque proximum interficiebat, quando vitulum fecerunt, & quando Beelphegor immolaverunt: unde, ut monstraret eumdem esse cui hæc & illa placuerunt, prophetiæ meminit, dicens: *Et inimici hominis, domestici eius*. Et in Iudæis tale aliquid contigit: erant enim Prophetæ, & pseudoprophetæ; & plebs scindebatur, & domus dividebantur; & hi quidem his credebant, alii autem illis. HIERONYMUS (super *Veni enim separare*.) Hic autem locus prope iisdem verbis in Michæa Propheta scribitur. Et notandum ubicumque de veteri testamento testimonium ponitur, utrum sensus tantum, an & verba consentiant. HILARIUS (can. X. post med.) Mystice autem gladius telorum omnium acutissimum est, in quo est ius potestatis, & iudicii, severitas, & animadversio peccatorum. Dei igitur verbum nuncupatum meminerimus in gladio; qui gladius missus est in terram; idest, prædicatio eius hominum cordibus infusa. Hic igitur quinque habitantes in una domo dividit, tres in duos, & duos in tres: & tria ad hominem referimus; idest, corpus, & animam, & voluntatem: nam ut corpori anima data est, ita & potestas homini utendi utroque ut vellet, indulta est: atque ob illud lex est proposita voluntati. Sed hoc tantum in illis deprehenditur qui primi a Deo figurati sunt. Sed ex peccato, atque infidelitate primi parentis, sequentibus generationibus cœpit esse corporis nostri pater peccatum, mater animæ infidelitas. Voluntas autem sua unicuique adiacet: ergo iam unius domus quinque sunt. Cum ergo innovamur baptismi lavacro, per virtutem verbi ab originis nostræ peccatis separamur, (4) recisique quadam abscissione gladii Dei, a patris & matris affectionibus dissidemus, fitque gravis in domo una dissensio, & domestica novo homini erunt inimica: quia

(1) *Al.* Sicut mors non debet attrahere. (2) *Al.* consonabant. (3) *Al.* non est: cognatum.
(4) *Al.* recisi, quia. *P. Nicolaius habet* recisisque quibusdam &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Interlinealis; quæ tamen initium illud non habet *Vel aliter continua*, sed sequentia simpliciter proponit:

ille manere in spiritus novitate gaudebit; ea vero quæ a prosapiæ antiquitate deducta sunt, consistere in his quibus oblectantur concupiscunt. AUGUSTINUS de Quæst. Evangel. (in Matth. quæst. III.) Vel aliter. *Veni separare hominem adversus patrem suum*: quia renuntiat quis diabolo qui fuit filius eius: *& filiam adversus matrem suam*; idest, plebem Dei adversus mundanam civitatem, hoc est perniciosam societatem generis humani, quam nunc Babylonia, nunc AEgypto, nunc Sodoma, nunc aliis atque aliis nominibus Scriptura signat. *Nurum adversus socrum suam*: Ecclesiam adversus synagogam, quæ secundum carnem Christum peperit sponsum Ecclesiæ. Dividuntur autem in gladio spiritus, quod est verbum Dei. *Et inimici hominis, domestici eius*, cum quibus ante consuetudine implicatus erat. RABANUS. Nulla apud eos iura custodiri possunt inter quos fidei bellum est. GLOSSA *a*. Vel aliter. Hoc dicit, quasi dicat: Non ad hoc inter homines veni ut carnales affectus confirmem, sed spiritali gladio dissecem: unde recte dicitur: *Et inimici hominis domestici eius*. GREGORIUS III. Moral. (cap. v.) Callidus namque adversarius, cum a bonorum cordibus repelli se conspicit, eos qui ab illis valde diliguntur, exquirit, & per eorum verba blandiens loquitur qui plus ceteris amantur, ut dum vis amoris cor perforat, facile persuasionis eius gladius ad intimæ rectitudinis (1) munimina irrumpat.

(o) HIERONYMUS (super illud, *Qui amat patrem*.) Quia ante præmiserat: *Non veni pacem mittere, sed gladium, & dividere hominem adversus patrem, & matrem, & socrum*: ne quis pietatem religioni auferret, subiecit, dicens: *Qui amat patrem, aut matrem plusquam me, non est me dignus*. Et in Cantico legimus Canticorum (cap. II.) „ Ordinavit in me caritatem. " Hic enim ordo in omni affectu necessarius est. Ama post Deum, patrem, aut matrem, aut filios. Si autem necessitas venerit ut amor parentum, aut filiorum Dei amori comparetur, & non possit utrumque salvari; odium in suos, pietas in Deum est. Non ergo prohibuit amari patrem, aut matrem; sed signanter addidit, *Plusquam me*. HILARIUS (can. x. prope finem.) Illi enim qui domesticas hominum caritates dilectioni eius prætulerint, futurorum bonorum (2) indigni erunt hereditate. CHRYSOSTOMUS (hom. xxxvi. ante med.) Si autem Paulus iubet, per omnia parentibus obedire, non mireris: in illis enim solum dicit obediendum quæ non nocent pietati: etenim sanctum est omnem eis alium reddere honorem; cum autem amplius debito exegerint, non oportet assentire. Sunt autem hæc veteri testamento consonantia: etenim illic eos qui idola colebant, non odio habere solum, sed & lapidare Dominus iubet: & in Deuteronomio (cap. xxxiii.) dicitur: „ Qui dixerit patri suo, „ & matri suæ, Nescio vos; & fratribus „ suis, Ignoro illos: hi custodierunt eloquium „ tuum. " GLOSSA *b*. Videtur autem (3) id in pluribus accidere ut parentes plus diligant filios, quam filii diligant eos: & ideo gradatim postquam suum amorem amori parentum esse præponendum docuit, docet consequenter præferendum esse filiorum amori, dicens: *Et qui amat filium, aut filiam super me, non est me dignus*. RABANUS. Per quod signat illum divino consortio esse indignum qui consanguinitatis carnalem amorem præponit spiritali amori Dei. CHRYSOSTOMUS (in hom. xxxvi.) Deinde ut non moleste ferant illi, scilicet quibus amor Dei præfertur, ad altiorem adducit sermonem. Anima enim nihil est familiarius alicui; (4) sed tamen & hanc non simpliciter eam haberi odio iussit, sed ut eam quis tradat in occisiones, & sanguines, ostendens quod non solum ad mortem oportet esse paratum, sed ad mortem violentam, & reprobatissimam, scilicet mortem crucis: unde sequitur: *Et qui non accipit crucem suam, & sequitur me, non est me dignus*. Nihil autem adhuc eis de propria dixerat passione; sed interim in his eos erudit ut sermonem de passione eius magis suscipiant. HILARIUS (can. x. super *Qui non accipit crucem*.) Vel qui Christi sunt, crucifixerunt corpus suum cum vitiis, & concupiscentiis; & indignus est Christo qui non crucem suam, in

qua

(1) *Al.* munimen. (2) *Al.* indiguerunt. (3) *Al.* omittitur Id. (4) *Supplet sensum P. Nicolaius hoc modo:* Sed tamen & hanc nisi oderis, contraria retribuentur tibi. Non tamen simpliciter eam haberi odio iussit &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Interlinealis. *b* Nec in Glossa quæ nunc est, nec in Anselmo extat, ut nec apud alium Interpretem occurrit.

qua compatimur, commorimur, consepelimur, consurgimus, accipiens, Dominum sit secutus, in hoc sacramento fidei spiritus novitate victurus. GREGORIUS in hom. (XXXII. in Evang. al. hom. XXXVII.) Crux quippe a cruciatu dicitur, & duobus modis crucem Domini baiulamus, cum aut per abstinentiam carnem affligimus, aut per compassionem proximi, necessitatem illius nostram putamus. Sciendum vero est, quod sunt nonnulli qui carnis abstinentiam non pro Deo, sed pro inani gloria exhibent; & sunt nonnulli qui compassionem proximo, non spiritaliter, sed carnaliter impendunt, ut ei non ad virtutem, sed quasi miserando ad culpas faveant. Hi itaque crucem videntur ferre, sed Dominum non sequuntur: & ideo ait, *Et sequitur me*. CHRYSOSTOMUS (homil. XXXVI. in Matth. ante med.) Quia vero præcepta hæc quæ iniunguntur, onerosa videbantur, ponit & utilitatem eorum maximam existentem, dicens: *Qui invenit animam suam, perdet eam*; quasi dicat: Non solum hæc quæ præmisi, non nocent, sed maxime proderunt; contraria vero nocebunt: & hoc ubique facit. Ab his enim quæ homines concupiscunt inducit, sicut si dicat: Propter quid non vis contemnere animam tuam? Quia diligis eam? Quocirca propter hoc contemne, & tunc ei maxime proderis. REMIGIUS. Anima autem in hoc loco non substantia est intelligenda, sed hæc vita præsens; & est sensus: Qui invenit animam suam, scilicet hanc præsentem vitam; idest, qui hanc lucem, & eius dilectionem, & voluptates ad hoc desiderat ut semper invenire possit; istam quam semper servare cupit, perdet, & animam suam æternæ damnationi præparat. RABANUS (hoc loco.) Vel aliter. Qui salutem animæ suæ quærit æternam, (1) eam perdere, hoc est in mortem dare, non dubitat. Utrique autem sensui congruit apte quod sequitur: *Et qui perdiderit animam suam propter me, inveniet eam*. REMIGIUS. Idest, qui hanc temporalem lucem, & eius dilectiones, & voluptates tempore persecutionis propter confessionem nominis mei contempserit, animæ suæ inveniet æternam salutem. HILARIUS (can. X. prope finem.) Sic ergo proficit lucrum animæ in mortem, & damnum in salutem: detrimento enim brevis vitæ, fenus immortalitatis acquiritur.

(p) HIERONYMUS (super illud, *Qui recipit vos, me recipit*.) Dominus ad prædicationem discipulos mittens, docet pericula non timenda, & affectum subiicit religioni; aurum supra tulerat, æs de zona excusserat: dura Evangelistarum conditio. Unde ergo sumptus, unde victus, unde necessaria, & cetera? Et ideo austeritatem præceptorum, spe temperat promissorum, inquiens: *Qui recipit vos, me recipit*: ut in suscipiendis Apostolis unusquisque credentium Christum se suscepisse arbitretur. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXVI.) Sufficientia siquidem erant præmissa ad persuadendum eis qui erant Apostolos suscepturi. Quis enim eos qui ita erant fortes, & (2) omnia contemnebant, ut alii salvarentur, non susciperet omni cum desiderio? Et superius quidem pœnam comminatus est his qui non reciperent; hic autem retributionem promittit recipientibus. Et primo quidem repromittit honorem suscipientibus Apostolos, ut Christum suscipiant, & etiam Patrem: unde subdit: *Et qui me recipit, recipit eum qui me misit*. Quid autem huic honori fiet æquale, ut quis Patrem, & Filium recipiat? HILARIUS (can. X. paulo ante finem.) In quibus verbis docet etiam in se mediatoris officium, qui cum sit receptus a nobis, atque ipse profectus ex Deo sit, Deus per illum transfusus in nobis sit; & per hunc ordinem gratiarum non (3) est aliud Apostolos recepisse quam Deum: quia & in illis Christus, & in Christo Deus habitat. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXVI. parum ante med.) Promittit autem post hæc & aliam retributionem, dicens: *Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet*. Non autem simpliciter dixit, *Qui suscipit Prophetam*; aut *qui suscipit iustum*; sed addit, *In nomine Prophetæ*, & *in nomine iusti*; hoc est, si non propter vitæ huius eminentiam, neque propter aliud temporalium susceperit, sed quia vel Propheta est, vel iustus. HIERONYMUS (super illud, *Qui Prophetam recipit*.) Vel aliter. Quia ad susceptionem magistrorum discipulos provocaverat, poterat credentium occulta esse responsio: Ergo & pseudoprophetas, & Iudam proditorem debemus suscipere. Unde Dominus dicit, non personas suscipiendas esse, sed nomina; & mercedem non perire suscipientis, licet indignus fuerit qui susceptus sit. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXVI. parum ante medium.) Dicit autem, *Mercedem Prophetæ, & mercedem iusti accipiet*; idest

(1) *Al. deest* eam. (2) *Al.* omnes. (3) *Al.* mittitur est.

idest, qualem decens est accipere eam, qui suscipit Prophetam, vel iustum; vel qualem Propheta, aut iustus est accepturus. * CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXVI.) Non enim ait mercedem de Propheta, vel iusto, sed mercedem Prophetæ, vel iusti. Iste enim fortasse iustus est, & quanto in hoc mundo nihil possidet, tanto loquendi pro iustitia fiduciam maiorem habet. Hunc cum ille sustentat qui in hoc mundo aliquid possidet, illius iustitiæ libertatem sibi participem facit, & cum eo pariter iustitiæ præmia recipiet quem sustentando adiuvit. Ille prophetiæ spiritu plenus est, sed tamen corporeo eget alimento: & si corpus non reficitur, certum est quod vox ipsa subtrahatur. Qui igitur Prophetæ alimenta tribuit, vires illi ad loquendum dedit: cum Propheta ergo mercedem Prophetæ accipiet qui hoc ante Dei oculos exhibuit quod adiuvit. HIERONYMUS (super his verbis.) Mystice autem qui Prophetam recipit, ut Prophetam, & intelligit eum de futuris loquentem; hic Prophetæ mercedem accipiet. Igitur Iudæi carnaliter intelligentes Prophetas, mercedem non accipient Prophetarum. REMIGIUS. Nonnulli vero Prophetam intelligunt Dominum Iesum Christum, de quo Moyses dicit (Deut. XVIII.) „ Prophetam vobis suscitabit „ Deus: “ quem similiter per iustum intelligunt, quia incomparabiliter iustus est. Qui ergo in nomine iusti, & Prophetæ, scilicet Christi, Prophetam vel iustum suscipit, ab eo recipiet remunerationem pro cuius amore recipit. HIERONYMUS (circa fin. Com. in cap. x. Matth.) Poterat autem aliquis causari, & dicere: Paupertate prohibeor ut hospitalis esse non possim: & hanc excusationem levissimo exemplo diluit, ut calicem aquæ frigidæ toto animo porrigamus, dicens: *Et quicumque potum dederit uni ex minimis istis, aqua frigida calicem tantum in nomine discipuli; amen dico vobis, non perdet mercedem suam.* Frigidæ, inquit, non calidæ, ne & in calida paupertatis, & penuriæ lignorum occasio quæreretur. REMIGIUS. Dicit autem, *Minimis*, idest non Prophetæ, non iusto, sed alicui ex minimis. GLOSSA (ordinaria.) Ubi nota, Deum magis ad pium affectum dantis respicere quam ad quantitatem rei exhibitæ. (1) Vel minimi sunt qui nihil penitus habent in hoc mundo, & iudices erunt cum Christo. HILARIUS (can. x. in fine.) Vel prævidens plures futuros tantum apostolatus nomine gloriosos, omni vero vitæ suæ opere improbabiles; obsequium quod ipsis sub religionis opinione delatum est, mercede non fraudat: nam licet & ipsi minimi essent, idest peccatorum omnium ultimi, non inania tamen in eos, etiam levia, sub frigidæ aquæ nomine designata, officia esse decernit. Non enim peccatis hominis, sed discipuli nomini honor præstitus est.

CAPUT XI.

(a) ET factum est cum consummasset Iesus præcipiens duodecim discipulis suis, transiit inde, ut doceret, & prædicaret in civitatibus eorum.

(b) Ioannes autem cum audisset in vinculis opera Christi, mittens duos de discipulis suis, ait illi: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? Et respondens Iesus, ait illis: Euntes renuntiate Ioanni quæ audistis, & vidistis. Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur: & beatus est qui non fuerit scandalizatus in me.

(c) Illis autem abeuntibus, cœpit Iesus dicere ad turbas de Ioanne: Quid existis in desertum videre? Arundinem vento agitatam? Sed quid existis videre? Hominem mollibus vestitum? Ecce qui mollibus vestiuntur, in domibus Regum sunt. Sed quid existis videre? Prophetam? Etiam dico vobis, & plusquam Prophetam: hic

(1) *Al.* Ut minimi.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

* GREGORIUS in hom. XX. in Evang.

hic est enim de quo scriptum est : Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.

(d) Amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptista. Qui autem minor est in regno cælorum, maior est illo.

(e) A diebus autem Ioannis Baptistæ usque nunc, regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud. Omnes enim Prophetæ, & lex usque ad Ioannem prophetaverunt: & si vultis recipere, ipse est Elias, qui venturus est. Qui habet aures audiendi, audiat.

(f) Cui autem similem æstimabo generationem istam? Similis est pueris sedentibus in foro, qui clamantes coæqualibus dicunt: Cecinimus vobis, & non saltastis; lamentavimus, & non planxistis. Venit enim Ioannes neque manducans, neque bibens; & dicunt, Dæmonium habet. Venit Filius hominis manducans, & bibens; & dicunt: Ecce homo vorax, & potator vini, publicanorum, & peccatorum amicus. Et iustificata est sapientia a filiis suis.

(g) Tunc cœpit exprobrare civitatibus, in quibus factæ sunt plurimæ virtutes eius, quia non egissent pœnitentiam. Væ tibi Corozaim, væ tibi Bethsaida : quia si in Tyro, & Sidone factæ essent virtutes quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio, & cinere pœnitentiam egissent. Verumtamen dico vobis : Tyro, & Sidoni remissius erit in die iudicii quam vobis. Et tu Capharnaum numquid usque in cælum exaltaberis? Usque in infernum descendes: quia si in Sodomis factæ fuissent virtutes quæ factæ sunt in te, forte mansissent usque in hanc diem. Verumtamen dico vobis, quia terræ Sodomorum remissius erit in die iudicii quam tibi.

(h) In illo tempore, respondens Iesus dixit : Confiteor tibi Pater Domine cæli, & terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus, & prudentibus, & revelasti ea parvulis. Ita Pater, quoniam hoc fuit placitum ante te.

(i) Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. Et nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare.

(k) Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis; & ego reficiam vos. Tollite iugum meum super vos, & discite a me quia mitis sum, & humilis corde; & invenietis requiem animabus vestris. Iugum enim meum suave est, & onus meum leve.

(a) RABANUS. Postquam discipulos suos Dominus ad prædicandum mittens, præmissis verbis eos instruxit, ipse etiam quod docuerat verbis, factis implevit, offerens primam prædicationem Iudæis; & hoc est quod dicitur : *Et factum est cum consummasset Iesus*. Dicit autem, *Transiit inde*. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXVII.) Quia enim eos misit, subtraxit seipsum, dans locum eis, & tempus facere quæ iniunxerat : eo enim præsente & curante, nullus ad discipulos vellet accedere. REMIGIUS. Pulchre autem (1) de speciali doctrina; qua scilicet Apostolos instruxerat, ad generalem transit, in civitatibus prædicando : quia in hoc de cælis ad terras descendit, ut omnes illuminaret: in quo facto monentur etiam sancti prædicatores, ut omnibus prodesse studeant.

(b) GLOSSA *a*. Posuerat supra Evangelista quomodo per miracula, & doctrinam Christi tam discipuli quam turbæ (2) instruebantur; nunc ostendit quomodo hæc instructio usque ad discipulos Ioannis perveniret, qui ad Christum æmulationem habere videbantur: unde dicit: *Ioannes autem cum audisset in vinculis opera Christi, mittens duos ex discipulis suis, ait illi: Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* GREGORIUS (hom. VI. in Evang.) Quærendum autem nobis est. Ioannes Propheta, & plusquam Propheta, qui venientem ad ba-

(1) *Al.* de spirituali. (2) *Al.* instruantur.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nec in Glossa, nec in Anselmo est, ut nec apud alium Interpretem occurrit.

baptismum Dominum ostendit, dicens (Ioan. 1.) „ Ecce agnus Dei, ecce qui tollit „ peccata mundi: " cur in carcere positus mittens discipulos requirit: *Tu es qui venturus es, an alium expectamus*? tamquam si ignoraret quem ostenderat, & an ipse sit nesciat quem ipse prophetando, baptizando, ostendendo, ipsum esse clamaverat. AMBROSIUS super Luc. (cap. VII.) Nonnulli autem hoc sic intelligunt. Magnum quidem ita Prophetam esse Ioannem, ut Christum agnosceret, annuntiaret remissionem peccatorum futuram; sed tamen, tamquam pium vatem, quem venturum crediderat, non credidisse moriturum. Non igitur fide, sed pietate dubitavit. Dubitavit etiam Petrus dicens (infra XVI.) *Propitius tibi esto Domine: non fiet hoc*. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXVII.) Sed non utique hoc habet rationem. Ioannes enim neque hoc ignorabat, sed hoc primum testatus est dicens (loc. cit.) „ Ecce agnus „ Dei, ecce qui tollit peccata mundi. " Agnum enim vocans, crucem divulgat; nec aliter quam per crucem peccatum abstulit mundi. Qualiter autem maior Propheta est his, si neque quæ Prophetarum sunt noscit? Etenim Esaias (cap. LIII.) dicit: „ Sicut ovis ad occisionem ductus est. " GREGORIUS in homil. (VI. in Evang.) Sed aliter hæc quæstio solvitur, si gestæ rei tempus pensatur. Ad Iordanis enim fluenta positus, quia ipse Redemptor mundi esset, asseruit, missus vero in carcerem, an ipse veniat: requirit: non quia ipsum esse mundi Redemptorem dubitat; sed quærit, ut sciat si is qui per se in mundum venerat, per se etiam ad inferni claustra descendat. HIERONYMUS (super *Tu es qui venturus es*?) Unde non ait, Tu es qui venisti? sed, *Tu es qui venturus es*? & est sensus: Manda mihi, quia ad inferna descensurus sum, utrum te etiam inferis debeam nuntiare; an alium ad hæc sacramenta missurus es? CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXVII. a medio.) Sed qualiter & hoc habet rationem? Cuius enim gratia non dixit, Tu es qui venturus es in infernum? sed simpliciter, *Qui venturus es*? Quamvis & derisibilius videatur quod propter hoc ei dixerit, ut & illuc abiens prædicaret: præsens enim vita, gratiæ tempus est; post obitum autem iudicium est, & pœna: quare in nullo opus erat præcursore illic. Sed aliter. Si infideles post mortem credentes essent salvandi, nullus peribit aliquando: omnes enim pœnitebunt tunc, & adorabunt. „ Omne enim genu flectetur, „ cælestium, terrestrium, & infernorum: " Philip. II. GLOSSA. Considerandum autem est, quod non ideo Hieronymus, & Gregorius dixerunt, quod Ioannes adventum Christi in infernum prænuntiaturus esset, quia eius prædicatione aliqui non credentes converterentur ad fidem, sed ut iustis in expectatione Christi manentibus ex vicino adventu consolationem afferret. HILARIUS (can. XI. in princ.) Certum est tamen quod qui venturum ut præcursor nuntiavit, consistentem ut Propheta agnovit, adeuntem ut confessor veneratus est, eius abundanti scientiæ error non obrepsit. Nec sane credi potest, Spiritus sancti gratiam in carcere posito defuisse, cum Apostolis virtutis suæ lumen esset in carcere positis ministraturus. HIERONYMUS (in princ. Com. in cap. XI. Matth.) Non ergo quasi ignorans interrogat; sed quomodo Salvator interrogat, ubi sit Lazarus positus, ut qui locum sepulcri indicabant, saltem sic pararentur ad fidem, ut viderent mortuum resurgentem; sic & Ioannes interficiendus ab Herode discipulos suos mittit ad Christum, ut per hanc occasionem videntes signa, atque virtutes, crederent in eum, & magistro interrogante sibi discerent. Quod autem haberent discipuli Ioannis aliquid mordacitatis ex invidia adversus Dominum, superior quoque interrogatio demonstravit cum dixerunt: *Quare nos, & pharisæi ieiunamus frequenter; discipuli autem tui non ieiunant*? CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXVI.) Donec igitur Ioannes erat cum ipsis, suadebat eis continue de Christo; quia autem iam erat obiturus, amplius studium facit. Etenim formidabat, ne relinquat in discipulis suis perniciosi dogmatis conditionem, & maneant abiecti a Christo, cui & a principio omnes suos afferre studuit. Si autem dixisset eis, Abite ad ipsum, quia melior me est, non utique persuasisset, sed æstimaretur humilia de se sentiens hoc dicere; & sic magis essent ei affixi. Quid igitur facit? Expectat ab eis audire quod Christus miracula facit. Neque omnes misit, sed duos quosdam, quos noverat fortassis aliis persuasibiliores existentes, ut insuspicabilis interrogatio fieret, & ex rebus ipsis discerent distantiam inter eum & Iesum. HILARIUS (can. XI.) Ioannes igitur non suæ, sed discipulorum ignorantiæ consulit: ut enim scirent non alium a se prædicatum, ad opera eius intuenda discipulos suos misit, ut auctoritatem dictis suis illius opera conferrent; nec Christus alius expectaretur quam cui testi-

monium

monium opera præstitissent. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXVII. in Matth.) Idem Christus autem mentem noscens Ioannis, non dixit, Quoniam ego sum: quia per hoc rursus obsisteret (1) audientibus: excogitassent enim, etsi non dixissent, quod Iudæi ad ipsum dixerunt (Ioan. VIII.) „ Tu de „ teipso testimonium perhibes. “ Et propter hoc a miraculis fecit eos discere, insuspicabilem doctrinam faciens, & manifestiorem. Testimonium enim quod est a rebus, credibilius est testimonio, quod est a verbis. Unde confestim curavit cæcos, & claudos; & alios multos, non ut doceret Ioannem scient.m, sed hos qui dubitabant; & ideo sequitur: *Et respondens Iesus ait illis: Euntes renuntiate Ioanni quæ audistis, & vidistis. Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur*. HIERONYMUS (cir. illud, *Pauperes evangelizantur*.) Quod præmissis non minus est. Pauperes autem evangelizatos intellige, vel pauperes spiritu, vel certe opibus pauperes: ut nulla inter nobiles & ignobiles, inter divites & egenos in prædicatione distantia sit: hæc magistri rigorem, hæc præceptoris comprobant veritatem, quando omnis apud eum qui (2) salvare potest æqualis est. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Quod autem ait, *Et beatus est qui non fuerit scandalizatus in me*, internuntios percutit: quia enim scandalizabantur in ipso, dubitationem eorum non divulgans, & soli eorum conscientiæ derelinquens, redargutionem eorum latenter induxit. HILARIUS (can. XI. super his verbis.) Itaque cui rei Ioannes cavisset, ostendit dicens beatos eos in quibus aliquid in se scandali non fuisset: quia metu eius, scilicet ne scandalizarentur, discipulos suos Ioannes, ut Christum audirent, misit. GREGORIUS (hom. VI. in Evan.) Vel aliter. Infidelium mens grave in Christo scandalum pertulit, cum eum etiam post tot miracula morientem vidit: unde Paulus dicit I. Corinth. I. „ Nos prædicamus „ Christum crucifixum, Iudæis quidem scan„ dalum. “ Quid ergo est dicere, *Beatus qui non fuerit scandalizatus in me*, nisi aperta voce abiectionem mortis suæ, humilitatemque signare? ac si patenter dicat: Mira quidem facio, sed abiecta perpeti non dedignor. Quia ergo moriendo te subsequor, cavendum valde est hominibus ne in me mortem despiciant qui signa venerantur.

HILARIUS (ibidem.) Præbetur etiam mystice in his quæ in Ioanne gesta sunt, intelligentia amplior, ut Propheta ipso conditionis suæ genere prophetizaret, quia in eo forma (3) legis lata est: Christum enim lex annuntiavit, & remissionem peccatorum prædicavit, & regnum cælorum spopondit; & Ioannes totum hoc opus legis explevit. Igitur cessante iam lege (quæ peccatis plebis inclusa, ne Christus posset intelligi, quasi vinculis, & quasi carcere continebatur) ad Evangelia contuenda lex mittit, ut infidelitas fidem dictorum contempletur in factis. AMBROSIUS super Lucam (cap. VII. vel Lib. V. in Lucam in cap. de missione discipulorum Ioannis.) Et fortasse isti discipuli quos misit, sunt duo populi: unus qui ex Iudæis credidit, alter qui ex Gentibus.

(c) CHRYSOSTOMUS (hom. XXXVIII. circa princ.) Quantum ad discipulos Ioannis satis actum erat: certificati enim de Christo per signa quæ viderant, recesserunt. Sed oportebat etiam turbas sanari, quæ ex interrogatione discipulorum Ioannis multa inconvenientia subintellexerint, ignorantes mittentis consilium. Poterant utique dicere: Qui tanta testatus est de Christo, aliter persuasus est nunc, & dubitat utrum sit ipse. Numquid ergo (4) altercans ad Iesum hoc dicit? Numquid timidior a carcere factus? Numquid vane, & inaniter priora dixit? HILARIUS (can. XI.) Ac ne illud quod immediate præmiserat, referri posset ad Ioannem, tamquam scandalizatus esset (5) de Christo, subditur: *Illis autem abeuntibus, cœpit Iesus dicere ad turbas de Ioanne*. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXVIII. parum a princ.) Propter hoc autem abeuntibus eis, ut non videatur homini adulari; corrigens autem & plebem, non ducit in medium suspicionem eorum, sed solutionem cogitationum eorum inducit, quæ eos in dubitationem mittebant, demonstrans se nosse occulta. Neque enim dixit sicut Iudæis, *Quid cogitatis mala*? etsi mala cogitaverint; non tamen ex malitia, sed ex ignorantia: unde non loquitur eis dure, sed respondet pro Ioanne, ostendens quod non excidit a priori opinione. Hoc autem docet, non solum proprio verbo, sed eorum testimonio, non tantum per ea quæ dixerunt, sed per ea quæ egerunt: ideoque ait: *Quid existis in desertum videre*? ac si diceret: Propter quid civi-

(1) *Al.* hoc audientibus. (2) *Al.* salvari. (3) *P. Nicolai habet* elata. (4) *Al.* alterius, *item* altercatus. *P. Nicolai legit* altercatus. (5) *Al.* in Christo.

vitates dimittentes convenistis in desertum? Non enim plebs tanta cum tanto desiderio in eremum venisset, nisi magnum quemdam, & mirabilem, & petra solidiorem se videre existimans. GLOSSA *a*. Non autem tunc exierant in desertum ad hoc ut viderent Ioannem: nec enim erat tunc in deserto, sed in carcere: sed præteritum refert, quia frequenter exierat populus in desertum videre Ioannem, cum adhuc esset in deserto. CHRYSOSTOMUS in homil. (XXXVIII.) Et vide quia, omnem aliam malitiam prætermittens, removet a Ioanne levitatem, de qua turbæ dubitabant, dicens: *Arundinem vento agitatam*? GREGORIUS in hom. (VI. in Evang.) Quod videlicet non asserendo, sed negando intulit. Arundinem quippe, mox ut aura contingit, in partem flectit; per quam carnalis animus designatur, qui mox ut favore, & detractione tangitur, in partem quamlibet declinatur. Arundo ergo vento agitata Ioannes non erat, quem a statu sui rectitudine nulla rerum varietas inflectebat. Ac si Dominus diceret. HIERONYMUS (super illud, *Illis abeuntibus*.) Numquid ob hoc existis in desertum ut videretis hominem calamo similem, qui omni vento circumfertur, & levitate mentis de eo ambigeret quem antea prædicaret? An forsitan stimulis invidiæ contra me cogitur, & prædicatio eius vanam sectatur gloriam, ut ex ea quærat lucra? Cur divitias cupiat? Ut affluat dapibus? Locustis vescitur, & melle silvestri. An ut mollibus vestiatur? Pili camelorum sunt tegmen eius; & ideo subdit: *Sed quid existis videre? Hominem mollibus vestitum*? CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXVIII.) Vel aliter. Quod non sit Ioannes similis calamo mobili, per vestrum studium significastis, scilicet in desertum exeuntes. Non tamen potest aliquis dicere, quod Ioannes quidem constans erat, sed postea lasciviæ serviens factus est mobilis: sicut enim aliquis est iracundus natura, alius per infirmitatem longam; ita aliqui sunt mobiles per naturam, alii vero lasciviæ serviendo mobiles fiunt. Ioannes autem neque natura mobilis erat; propter quod dixerat: *Num existis videre arundinem vento agitatam*? neque lasciviæ dans se ipsum, perdidit quam habebat excellentiam: quod enim non servierit lasciviæ (1) monstrat stola, solitudo, & carcer. Si enim vellet mollibus vestiri, non eremum inhabitasset, sed Regum palatia: unde sequitur: *Ecce qui mollibus vestiuntur, in domibus Regum sunt*. HIERONYMUS (ibidem.) Ex hoc ostenditur rigidam vitam, & austeram prædicationem vitare debere aulas Regum, & mollium hominum palatia declinare. GREGORIUS in hom. (VI. in Evang.) Nemo autem existimet (2) in fluxu, atque studio pretiosarum vestium peccata deesse: quia si hoc culpa non esset, nullo modo Ioannem Dominus de vestimenti sui asperitate laudasset. Et nequaquam Petrus feminas a pretiosarum vestium appetitu compesceret, dicens (I. Pet. III.) „ Non in veste pre„ tiosa. “ AUGUSTINUS III. de Doctrina Christiana (cap. XII.) Cum in omnibus talibus non usus rerum, sed libido utentis in culpa est. Quisquis enim rebus restrictius utitur quam se habent mores eorum cum quibus vivit, aut (3) temperans, aut superstitiosus est. Quisquis vero sic utitur, ut metas consuetudinis bonorum inter quos versatur excedat, aut aliquid significat, aut flagitiosus est. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXVIII.) A loco autem, & vestimentis, & a concursu hominum, eius moribus designatis, inducit iam & Prophetam (3) eum esse, dicens: *Sed quid existis videre? Prophetam? Dico vobis etiam plus quam Prophetam*. GREGORIUS (hom. VI.) Prophetæ enim ministerium est ventura prædicere, non etiam demonstrare. Ioannes ergo plusquam Propheta est: quia eum quem præcurrendo prophetaverat, etiam ostendendo nuntiabat. HIERONYMUS. In quo etiam ceteris Prophetis maior est: & quia ad privilegium propheticale etiam baptismi accessit præmium, ut suum Dominum baptizaret. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXVIII.) Deinde monstrat secundum quid est maior, dicens: *Hic est enim de quo scriptum est: Ecce mitto Angelum meum ante faciem tuam*. HIERONYMUS (super *Sed quid existis videre*?) Ut enim meritorum Ioannis augmentum faceret, de Ma-

(1) *Al.* monstrat stola, solicitudo, & carcer: *item* monstrat solitudo & carcer. P. *Nicolaius habet* monstrat sola solitudo, & carcer. (2) *Forte* in luxu. (3) *Al.* intemperans. (4) *Al.* etiam eum.

Ex editione P. Nicolai.

a Sic exemplar utrumque S. Thomæ quod ad manum est; etsi nihil tale in Glossa quæ nunc extat; sed in Auctore imperfecti operis in Matthæum, inter Opera Chrysost. hom XXVII. paulo ante medium.

Malachia testimonium insert, in quo etiam Angelus prædicatur. Angelum autem hic dici Ioannem non putemus naturæ societate, sed officii dignitate, idest nuntium qui venturum Dominum nuntiavit. GREGORIUS (hom. VI.) Qui enim Græce Angelus, hic Latine Nuntius dicitur. Recte ergo qui nuntiare supernum nuntium venerat, Angelus vocatur, ut dignitatem servet in nomine, quam explet in operatione. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXVIII.) Monstrat igitur secundum quid est maior Ioannes Prophetis, secundum id scilicet quod est prope Christum: & ideo dicit: *Mitto ante faciem tuam*, hoc est prope te: sicut enim qui prope currum Regis incedunt, aliis sunt clariores, ita & Ioannes prope Christi præsentiam. GLOSSA a. Deinde alii Prophetæ missi sunt ut adventum Christi annuntiarent; iste autem, ut præpararet viam ipsius: unde sequitur: *Qui præparabit viam tuam ante te*; idest, pervia reddet tibi corda auditorum, pœnitentiam prædicando, & baptizando. HILARIUS. (can. XI. in Matth. super his verbis.) Mystice autem desertum Spiritu sancto vacuum est sentiendum, in quo habitatio Dei nulla sit; in arundine homo talis ostenditur de gloria sæculi vitæ suæ inanitate speciosus, in se autem fructu veritatis cavus, exterior placens, & nullus interior, ad omnem ventorum motum, idest immundorum spirituum flatum, movendus, neque ad consistendi firmitatem valens, & animæ medullis inanis; veste autem, corpus quo induitur anima signatur, quod luxu, ac lasciviis mollescit; in Regibus transgressorum angelorum nuncupatio est: hi enim sæculi sunt potentes, mundique dominantes. Ergo vestiti mollibus in domibus Regum sunt; idest, (1) illos quibus per luxum fluida & dissoluta sunt corpora, patet esse dæmonum habitationem. GREGORIUS (hom. VI.) Ioannes etiam mollibus vestitus non fuit, quia vitam peccantium non blandimentis fovit, sed rigore asperæ invectionis increpavit, dicens (supra III.) *Genimina viperarum &c.*

(d) CHRYSOSTOMUS (hom. XXXVIII.) Præmissa commendatione Ioannis ex Prophetæ testimonio, non hic stetit, sed iam sententiam propriam de ipso inducit, dicens: *Amen dico vobis, non surrexit maior inter natos mulierum Ioanne Baptista*. RABANUS (super illud, *Non surrexit maior Ioanne Baptista*.) Ac si diceret: Quid dicere per singula de commendatione Ioannis? *Amen dico vobis, inter natos mulierum &c.* inter natos inquit mulierum, non virginum: mulieres enim proprie corruptæ vocantur. Si autem Maria aliquando mulier in Evangelio nuncupatur, sciendum est, Interpretem, mulierem pro femina posuisse, sicut ibi, „ Mulier ecce filius tuus: “ Ioan. XIX. HIERONYMUS (ibidem.) His ergo præfertur hominibus qui de mulieribus nati sunt, & de concubitu viri, & non ei qui natus est ex Virgine, & Spiritu sancto; quamvis in eo quod dicit, *Non surrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptista*, non ceteris Prophetis, & Patriarchis, (2) cunctisque hominibus Ioannem prætulit, sed Ioanni ceteros exequavit: non enim statim sequitur ut si alii maiores eo non sunt, ille maior aliorum sit. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. XXVIII. in oper. imperf.) Sed tanta cum sit iustitiæ altitudo ut in illa nemo possit esse perfectus nisi solus Deus, puto quia omnes sancti quantum ad subtilitatem divini iudicii invicem sibi inferiores sunt, aut priores. Ex quo intelligimus quoniam qui maiorem se non habet, maior omnibus est. CHRYSOSTOMUS in hom. (XXXVIII.) Ne autem rursus superabundantia laudum pariat aliquod inconveniens Iudæis Ioannem præferentibus Christo, convenienter hoc removet dicens: *Qui autem minor est in regno cælorum, hic maior est illo.* AUGUSTINUS contra Adversarium legis, & Prophetarum (Lib. II. cap. V.) Argumentatur autem ex hoc hæreticus ita, velut ratiocinando, tanquam Ioannes non pertineat ad regnum cælorum, & ob hoc multo minus ceteri Prophetæ illius populi, quibus maior est Ioannes. Hæc autem verba Domini duobus modis possunt intelligi. Aut enim regnum cælorum appellavit hoc quod nondum accepimus, de quo in fine dicturus est (infra XXV.) *Venite benedicti Patris mei, percipite regnum*: & quia ibi sunt Angeli, (3) quilibet in eis minor maior est quolibet iusto portante cor-

(1) *Al.* Illorum. (2) *Al. deest* cunctisque hominibus. (3) *Al.* quibus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Interlinealis quo ad posteriorem tamen appendicem: prima enim iterum ex Auctore operis imperfecti sumpta est, inter Opera Chrysost. ut supra.

corpus, quod corrumpitur. Aut si regnum cælorum intelligi voluit Ecclesiam, cuius filii sunt ab institutione generis humani usque nunc omnes iusti, Dominus seipsum signavit, qui nascendi tempore minor erat Ioanne, maior autem divinitatis æternitate, & dominica potestate. Proinde secundum priorem expositionem, ita distinguitur: *Qui minor est in regno cælorum*, ac deinde subinsertur, *Maior est illo*. Secundum hanc autem posteriorem, ita: *Qui autem minor est*, ac deinde subinsertur, *In regno cælorum maior est illo*. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXVIII. in Matth.) Dicit autem, *In regno cælorum*, idest in spiritalibus, & universis quæ sunt secundum cælum. Quidam autem dicunt quoniam de Apostolis hoc dixit Christus. HIERONYMUS (super *Qui minor est in regno*.) Nos (1) autem simpliciter intelligamus, quia omnis sanctus qui iam cum Domino est, sit maior illo qui adhuc consistit in prælio: aliud est enim victoriæ coronam possidere, aliud adhuc in acie dimicare.

(e) GLOSSA *a*. Quia dixerat superius: *Qui minor est in regno cælorum, est maior Ioanne*; ne videretur Ioannes a regno cælorum esse alienus, hoc removet, subdens: *A die autem Ioannis Baptistæ usque nunc regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud*. GREGORIUS (hom. VI.) Per regnum cælorum supernum solium signatur, (2) quo, cum peccatores quolibet facinore polluti ad pœnitentiam redeunt, & semetipsos corrigunt, quasi(3) peccatores in locum alienum intrant, & violenter regnum cælorum rapiunt. HIERONYMUS (super *A diebus Ioannis Baptistæ*.) Si autem primus Ioannes Baptista pœnitentiam populis nuntiavit, dicens (supra III.) *Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cælorum*; convenienter a diebus illius *regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud*. Grandis est enim violentia, in terra nos esse generatos, & cælorum sedem quærere, & possidere per virtutem quæ non tenuimus per naturam. HILARIUS (can. XI.) Vel aliter. Dominus Apostolos ire ad oves perditas Israel iusserat; sed omnis hæc prædicatio profectum publicanis, & peccatoribus afferebat. Itaque vim regnum patitur, & violenti diripiunt: quia gloria Israel (4) patribus debita, Prophetis nuntiata, a Christo oblata, fide Gentium occupatur, & rapitur. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXVIII.) Vel rapiunt regnum Dei per fidem Christi omnes qui cum festinatione veniunt: unde dicit: *A diebus autem Ioannis usque nunc*: & ita impellit, & festinare facit ad fidem suam, (5) simul autem & his quæ antea dicta sunt a Ioanne opitulatur. Si enim usque ad Ioannem omnia completa sunt, ipse est qui venturus est: unde subdit: *Omnes enim Prophetæ, & lex usque ad Ioannem* (6) *prophetaverunt*. HIERONYMUS (super his verbis.) Non quod post Ioannem excludat Prophetas: legimus enim in Actibus Apostolorum (cap. XXI.) & Agabum prophetizasse, & quatuor virgines filias Philippi; sed (7) quod lex, & Prophetæ quos scriptos legimus, quicquid prophetizaverunt, de Domino vaticinati sunt: Quando (8) ergo dicitur, *Usque ad Ioannem prophetaverunt*, Christi tempus ostenditur; & quem illi dixerunt esse venturum, Ioannes venisse ostendit. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXVIII.) Deinde aliam coniecturam sui adventus ponit, dicens: *Et si vultis recipere, ipse est Elias, qui venturus est*. Dicit Dominus in Malachia (cap. IV.) „ Mittam vobis Eliam Thesbitem: “ & de isto dicit: *Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam*. HIERONYMUS (super *Ipse est Elias*.) Elias ergo Ioannes dicitur, non secundum stultos Philosophos, & quosdam hæreticos, (9) qui metempsychosin, idest animæ ex nno in aliud corpus migrationem, introducunt; sed quod, iuxta aliud testimonium Evangelii, venerit in spiritu, & virtute Eliæ, & eamdem Spiritus sancti vel gratiam habuerit, vel mensuram. Sed & vitæ austeritas, rigorque mentis Eliæ, & Ioannis pares sunt: uterque in eremo, uterque zona pellicea cingebatur: ille quoniam Regem Achab, & Iezabel impietatis arguit, fugere compulsus est; iste quia Herodis, & Herodiadis illicitas arguit nuptias, capite truncat. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXVIII.) Et bene dixit,

Si

(1) *Al.* Non autem. (2) *Al.* cum quo. (3) *Al. Forte* prædatores. (4) *Al.* a patribus. (5) *Al.* Simul & his quæ antea dicta sunt de Ioanne opitulantur. (6) Al. *baptizaverunt*. (7) *Al.* ut lex. (8) *Al. omittitur* ergo. (9) *Al.* qui reversionem animarum introducunt.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nec in Glossa, nec in Anselmo, nec alibi occurrit. Quod autem subiungitur ex Gregorio, habetur hom. XX. in Evang. super illud Luc. III. *Qui habet duas tunicas &c.*

Si vultis recipere, libertatem ostendens, & voluntariam expetens mentem. Est enim ille hic, & hic ille: quia præcursores facti sunt utrique. HIERONYMUS (loc. cit.) Hoc autem quod dictum est, *Ipse est Elias*, mysticum esse, & egere intelligentia, sequens Domini sermo demonstrat, dicens: *Qui habet aures audiendi, audiat*. REMIGIUS. Ac si diceret: Qui haber aures cordis audiendi, idest intelligendi, intelligat: quia non dixit Ioannem Eliam esse in persona, sed in spiritu.

(f) HILARIUS (can. XI.) Totus hic sermo infidelitatis opprobrium est, & de affectu superioris querimoniæ descendit: quia insolens plebs per diversa sermonum genera docta non fuerit. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXVIII.) Unde & interrogatione utitur, monstrans quoniam nihil quod deberet fieri ad salutem eorum, derelictum est, dicens: *Cui autem similem æstimabo generationem istam*? GLOSSA *a* (ordinaria.) Quasi dicat: Tantus est Ioannes; sed vos nec sibi, nec mihi voluistis credere: & ideo cui vos similes æstimabo? Per generationem accipit communiter & Iudæos, & se cum Ioanne. REMIGIUS. Mox autem sibi ipsi respondet, subiungens: *Similis est pueris sedentibus in foro, qui clamantes coæqualibus dicunt: Cecinimus vobis, & non saltastis; lamentavimus, & non planxistis*. HILARIUS (can. XI. in medio.) In pueris Prophetæ signantur, qui in simplicitate sensus, ut pueri, prædicaverunt, & in medio synagogæ tamquam in publico fori conventu coarguunt, quod canrantibus sibi officio corporis non obsecundaverint, & quod dictis suis non (1) paruerint: ad cantantium enim modum saltantium motus aptatur. Prophetæ enim ad confessionem psallendi Deo provocaverunt, ut cantico Moysi tenetur, ut Esaiæ, ut David. HIERONYMUS (super *Similis est pueris*.) Dicunt ergo: *Cecinimus vobis, & non saltastis*; idest, provocavimus vos ut ad nostrum canticum bona opera faceretis, & noluistis. Lamentati sumus, & vos ad pœnitentiam provocavimus; & nec hoc quidem facere voluistis, spernentes utramque prædicationem, tam exhortationis ad virtutes, quam pœnitentiæ post peccata. REMIGIUS. Quid est autem quod dicit, *Coæqualibus*? Numquid infideles Iudæi coæquales erant sanctis Prophetis? Sed hoc dicit, quoniam de una stirpe orti fuerunt. HIERONYMUS (ibidem.) Pueri etiam sunt de quibus Esaias loquitur (cap. VIII.) „Ecce ego, & pueri mei quos dedit mihi Dominus." Isti ergo pueri sedent in foro, ubi multa venalia sunt, & dicunt: CHRYSOSTOMUS (homil. XXXVIII. cir. med.) *Cecinimus vobis, & non saltastis*; hoc est, remissam vitam ostendi, & non persuasi estis: *lamentavimus, & non planxistis*; hoc est, Ioannes duram sustinuit vitam, & non attendistis. Non autem dicit ille illud, & ego hoc, sed communiter: quia una intentio utriusque erat: unde sequitur: *Venit enim Ioannes neque manducans, neque bibens; & dicunt, Dæmonium habet. Venit Filius hominis &c.* AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. XVI. cap. XXXI.) Vellem autem ut mihi Manichæi dicerent quid manducabat, & quid bibebat Christus, qui in comparatione Ioannis non manducantis, neque bibentis, hic se dixir manducanrem, ac bibentem. Non enim dictum est quod Ioannes omnino non biberet; sed quod vinum, & siceram non biberet: bibebat ergo aquam. Cibus autem eius non omnino nullus erat, sed locustæ, & mel silvestre. Unde ergo dictus est non manducans neque bibens, nisi quia illo victu quo Iudæi utebantur, non utebatur? Hoc ergo Dominus nisi uteretur, non in eius comparatione manducans, bibensque diceretur. Mirum autem si non manducans dicitur qui locustas, & mel comedit, & manducans dicitur qui pane, & olere contentus est. CHRYSOSTOMUS (homil. XXXVIII. in Matth.) Dicit ergo, *Venit Iesus*; ac si dicat: Per contrariam viam venimus ego, & Ioannes, & idem fecimus: sicut si venatores per duas contrarias vias aliquod animal insequantur, ut in alterum incidat. Universum autem hominum genus ieiunium, & duram vitam admiratur; & propter hoc dispensatum est a prima ætate ita nutriri Ioannem, ut per hoc digna fide essent quæ dicerentur ab ipso. Incessit siquidem Dominus per hanc viam quando quadraginta diebus ieiunavit; sed tamen & aliter docuit quod sibi esset credendum: multo enim maius erat quod testa-

(1) *Al.* non pervenerint.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non sic expresse Glossa; etsi partem istorum insinuet æquivalenter: sed ex Anselmo tota sententia petitur explicite.

testaretur pro eo Ioannes qui per hanc viam incesserat, quam quod ipse per hanc viam incedere. Aliter Ioannes nihil plus ostendit præter vitam, & iustitiam; Christus autem & a miraculis testimonium habebat. Dimittens ergo Ioannem ieiunio (1) fulgere, ipse contrariam incessit viam, ad mensam intrans publicanorum, & manducans, & bibens. HIERONYMUS (ibidem.) Si ergo ieiunium vobis placet, cur Ioannes displicuit? Si saturitas, cur Filius hominis? Quorum alterum dæmonium habentem, alterum voracem, & ebrium nuncupastis. CHRYSOSTOMUS (homil. XXXVIII. in Matth. post med.) Qualem igitur iam excusationem accipient? Propter hoc subdit: *Et iustificata est sapientia a filiis suis*; hoc est, etsi vos persuasi non estis, sed me iam incusare non habetis; quod & de Patre ait Propheta Psal. L. „ Ut iustificeris in sermonibus tuis: " etsi enim nihil in vobis expleatur a procuratione Dei, quæ est circa vos, omnia quæ sunt ex parte sua, complet, ut inverecundis neque umbram relinquat ingratæ dubitationis. HIERONYMUS (super *Cœpit Iesus exprobrare.*) *Iustificata est ergo sapientia a filiis suis*; idest, Dei dispensatio, atque doctrina, vel ipse Christus, qui est Dei virtus, & Dei sapientia, iuste fecisse, ab Apostolis suis filiis comprobatus est. HILARIUS (cap. XI. in Matth. a medio.) Est autem ipsa sapientia non ex effectu, sed ex natura. Plures enim dictum apostolicum, quod ait I. Corinth. I. „ Christum Dei sapientiam, & Dei „ virtutem, " his modis solent eludere, quod in eo ex Virgine creando efficax Dei sapientia, & virtus extiterit. Sed ne tale posset intelligi, ipsum se sapientiam nuncupavit, eam in se, (2) non quæ sunt eius ostendens. Non enim idem opus virtutis, & virtus; & efficiens discernitur ad effectu. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. II. cap. II.) Vel *iustificata est sapientia a filiis suis*: quia sancti Apostoli intellexerunt regnum Dei non esse in esca, & potu, sed in æquanimitate tolerandi; quos nec copia sublevat, nec deprimit egestas: unde & Paulus dicebat Philip. IV. „ Scio abundare, & penuriam pati. " HIERONYMUS (ibid. ut sup.) In quibusdam libris legitur: *Iustificata est sapientia ab operibus suis*: sapientia namque non quærit vocis testimonium, sed operum. CHRYSOSTOMUS (homil. XXXVIII.) Si autem exempla vilia sunt de pueris, non mireris: ad imbecillitatem enim audientium loquebatur; sicut Ezechiel multa dicit exempla Iudæis convenientia, Dei magnitudine indigna (3). HILARIUS (can. X. a med.) Mystice autem Iudæos nec Ioannis prædicatio inflexit, quibus & lex gravis visa est potibus cibisque præscriptis, & difficilis, & molesta, peccatum in se, quod dæmonium (4) nuncupat, habens: quia per observantiæ difficultatem necesse eis esset in lege peccare: rursusque in Christo Evangelii prædicatio vitæ libertate non placuit, per quam difficultates legis, & onera laxata sunt, (5) & ad eam publicani peccatoresque crediderunt. Atque (6) ita tot & tantis admonitionum generibus frustra habitis, nec per gratiam iustificantur, & a lege sunt abdicati; *& iustificata est sapientia a filiis suis*, ab his scilicet qui regnum cælorum fidei iustificatione diripiunt, confitentes iustum sapientiæ opus, quod munus suum ad fideles a contumacibus transtulerit.

(g) GLOSSA a (ordinaria.) Hucusque Iudæos communiter increpaverat; nunc autem quasi nominatim quasdam civitates increpat, quibus specialiter prædicaverat, nec tamen converti volebant: unde dicitur: *Tunc cœpit exprobrare civitatibus in quibus facta sunt plurimæ virtutes eius, quia non egissent pœnitentiam.* HIERONYMUS (super *Tunc cœpit exprobrare.*) Exprobratio enim civitatum Corozaim, & Bethsaidæ, & Capharnaum, capituli huius titulo panditur: quod ideo exprobraverit eis, quia post factas virtutes, & signa quamplurima, non egerint pœnitentiam: unde subdit: *Væ tibi Corozaim, væ tibi Bethsaida.* CHRYSOSTOMUS (hom. XXXVIII.) Ut autem non dicas a natura ipsos esse malos, ponit nomen civitatis, scilicet Bethsaida, a qua quando-

que

(1) *Al.* fluere. (2) *Al.* quæ non sunt. (3) *In Herbipolensi Nicolai edit. an. 1704. ista subduntur:* Idest quæ Iudæorum quidem conditioni accommodata essent, sed indigna quæ de divina magnitudine dicerentur: nisi & hoc maxime Deo dignum quod ad hominum utilitatem spectat &c. (4) *Al.* nuncupavit. (5) *P. Nicolai legit* & iam. (6) *Al. deest* ita.

EX EDITIONE P. NICOLAI

a Paulo aliis verbis, etsi eodem sensu; sed his iisdem plane verbis Anselmus; cuius corrupto textu prius obtrusum erat *spiritualiter*, ubi repositum est *specialiter*.

que processerunt Apostoli: etenim Philippus, & duo binarii principalium Apostolorum hinc fuerunt, scilicet Petrus, & Andreas, Iacobus, & Ioannes. HIERONYMUS (super *Va tibi Corozaim*.) Sed per hoc quod dicit, *Va*, hæ urbes Galilææ a Salvatore planguntur, quod post tanta signa, atque virtutes non egerint pœniteotiam. RABANUS. Corozaim autem, quæ interpretatur mysterium meum, & Bethsaida, quæ domus fructuum, vel domus venatorum dicitur, civitates sunt Galilææ sitæ in littore maris Galilææ. Plangit ergo Dominus civitates quæ quondam mysterium Dei tenuerunt, & virtutum iam fructum gignere debuerunt, & in quas spiritales venatores sunt missi. HIERONYMUS (ibidem.) Et præferuntur eis Tyrus, & Sidon urbes idolatriæ, & vitiis deditæ: & ideo sequitur: *Quia si in Tyro, & Sidone facta essent virtutes quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio, & cinere pœnitentiam egissent*. GREGORIUS XXXV. Moral. (cap. v. super illud Iob xli. „Ago pœnitentiam in fa„villa:" in novis exemp. cap. 11.) In cilicio quidem asperitas, quæ punctio peccatorum, in cinere autem pulvis ostenditur mortuorum: & idcirco utrumque hoc adhiberi ad pœnitentiam solet, ut in punctione cilicii cognoscamus quid per culpam fecimus, & in favilla cineris perpendamus quid per iudicium facti sumus. RABANUS (super *Si in Tyro, & Sidone*.) Tyrus autem, & Sidon sunt urbes Phœnicis. Interpretatur autem Tyrus angustia, & Sidon venatio; & significat Gentes quas venator diabolus in angustia peccatorum comprehendit; sed Salvator Iesus per Evangelium absolvit. HIERONYMUS (super *Va tibi Corozaim*.) Quærimus autem ubi scriptum sit quod in Corozaim, & Bethsaida Dominus signa fecerit. Supra (cap. IX.) legimus: *Et circuibat civitates omnes, & vicos, curans omnem infirmitatem*, & reliqua: inter ceteras ergo urbes, & viculos existimandum est in Corozaim, & in Bethsaida Dominum signa fecisse. AUGUSTINUS de Perseverantia (cap. IX. parum a prin.) Non ergo verum est quod his temporibus, & his locis Evangelium eius prædicatum non est, in quibus tales omnes futuros esse præsciebat quales multi in eius corporali præsentia fuerunt, qui in eum nec suscitatis ab eo mortuis credere voluerunt. Ecce enim Dominus attestatur quod Tyrii, & Sidonii acturi essent magnæ humilitatis pœnitentiam, si in eis facta essent divinarum signa virtutum. Porro si etiam secundum facta quæ facturi essent si viverent, mortui iudicantur; profecto quia fideles futuri erant isti, si eis cum tantis miraculis Evangelium fuisset prædicatum, non sunt utique puniendi; & tamen in die iudicii punientur: sequitur enim: *Verumtamen dico vobis &c.* Severius ergo punientur illi, isti remissius. HIERONYMUS (ibidem.) Quod ideo est, quia Tyrus, & Sidon naturalem tantum legem calcaverant; istæ vero civitates post transgressionem naturalis legis, & scriptæ, etiam signa quæ apud eos facta sunt, parvi duxerunt. RABANUS (ubi supra.) Impletum autem hodie videmus dictum Salvatoris: quia scilicet Corozaim, & Bethsaida præsente Domino credere noluerunt; Tyrus autem, & Sidon, postea evangelizantibus discipulis crediderunt. REMIGIUS. Capharnaum autem metropolis erat Galilææ, & insignis civitas illius provinciæ; & ideo Dominus specialiter mentionem illius facit, dicens: *Et tu Capharnaum, numquid usque in cælum exaltaberis? Usque ad infernum descendes*. HIERONYMUS (super *Et tu Capharnaum*.) In altero exemplari reperimus: *Et tu Capharnaum, quæ usque ad cælum exaltata es, usque*(1) *ad inferna descendes*: & est duplex intelligentia. Vel ideo ad inferna descendes, quia contra prædicationem meam superbissime restitisti: vel ideo quia exaltata usque in cælum meo hospitio, & meis signis, atque virtutibus tantum habens privilegium, maioribus plecteris suppliciis, quod his quoque credere noluisti. REMIGIUS. Non solum autem Tyri, & Sidonis, sed ipsa Sodomorum, & Gomorrhæorum fecerunt lævia peccata per comparationem; & ideo sequitur: *Quia si in Sodomis factæ essent virtutes quæ factæ sunt in te, forte mansissent usque in hunc diem*. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXVIII. in Matth. a med.) In quo augetur eorum accusatio: etenim maxima malitiæ demonstratio est, cum non solum his qui tunc erant, sed his qui (2) umquam fuerant mali, apparent deteriores. HIERONYMUS (super *Si in Tyro, & Sidone*.) In Capharnaum autem, quæ interpretatur villa pulcherrima, condemnatur Hierusalem, cui dicitur per Ezechielem cap. XVI. „Iustificata est Sodo„ma ex te." REMIGIUS. Ideo autem Dominus, qui omnia novit, in hoc loco verbum dubitativum posuit, scilicet *forte*, ut

(1) Al. *ad infernales*: & est &c. (2) Al. numquam.

ut demonstraret, quia liberum arbitrium concessum est hominibus. Sequitur: *Verumtamen dico vobis, quia terra Sodomorum remissius erit in die iudicii quam vobis*. Et sciendum est, quod nomine civitatis, vel terrae, non aedificia, vel domorum parietes Dominus increpat, sed homines in eis commorantes, secundum speciem tropi, quae est metonymia, in qua per hoc quod continet id quod continetur ostenditur. Per hoc autem quod dicit, *Remissius erit in die iudicii*, aperte demonstrat quia diversa sunt supplicia in inferno, sicut & diversae sunt mansiones in regno caelorum. HIERONYMUS (super illud, *Si in Tyro, & Sidone*.) Quaerat autem prudens lector, & dicat: Si Tyrus, & Sidon, & Sodoma potuerunt agere poenitentiam ad praedicationem Salvatoris, signorumque miracula; non sunt in culpa, quia non crediderunt; sed vitii silentium in eo est qui acturis poenitentiam noluit praedicare. Ad quod facilis, & aperta est responsio, ignorare nos iudicia Dei, & singularium eius dispensationum sacramenta nescire. Propositum fuerat Domino Iudaeae fines non excedere, ne iustam pharisaeis, & sacerdotibus occasionem persecutionis daret: unde & Apostolis praecepit (supra x.) *In viam Gentium ne abieritis*. Corozaim, & Bethsaida damnantur, quod praesente Domino credere noluerunt; Tyrus, & Sidon iustificantur, quod Apostolis illius crediderunt. Non quaeras tempora, cum credentium intuearis salutem. REMIGIUS. Solvitur autem & aliter. Fortassis erant plurimi in Corozaim, & Bethsaida qui credituri erant, & erant multi in Tyro, & Sidone, qui non erant credituri; & ideo non erant digni Evangelio. Dominus ergo ideo habitatoribus Corozaim, & Bethsaidae praedicavit, ut illi qui credituri erant, crederent; & habitatoribus Tyri, & Sidonis praedicare noluit, ne forte illi qui non erant credituri, contemptu Evangelii deteriores facti atrocius punirentur. AUGUSTINUS de Bono Perseverantiae (cap. x.) Quidam autem disputator catholicus non ignobilis hunc Evangelii locum sic exposuit ut diceret, praescisse Dominum Tyrios, & Sidonios a fide fuisse postea recessuros, cum factis apud se miraculis credidissent; & misericordia potius non eum illic ista fecisse: quoniam graviori poenae obnoxii fierent, si fidem quam tenuerant reliquissent, quam si eam nullo tempore tenuissent. Vel aliter. Praescivit profecto Deus beneficia sua, quibus nos liberare dignatur. Haec autem est praedestinatio sanctorum, praescientia scilicet, & praeparatio beneficiorum Dei, quibus certissime liberantur quicumque liberantur. Ceteri autem non nisi in massa perditionis iusto divino iudicio relinquuntur, ubi Tyrii relicti sunt, & Sidonii, qui etiam credere poterant, si multa Christi signa vidissent; sed quoniam ut crederent non eis erat datum, & unde crederent est negatum. Ex quo apparet habere quosdam in ipso ingenio divinum naturaliter munus intelligentiae, quo moveantur ad fidem, si congrua suis mentibus vel audiant verba, vel signa conspiciant; & tamen si Dei altiore iudicio a perditionis massa non sunt gratiae praedestinatione discreti, nec ipsa eis adhibentur vel dicta divina, vel facta, per quae possent credere, si audirent utique talia, vel viderent. In eadem perditionis massa relicti sunt etiam Iudaei, qui non potuerunt credere factis in conspectu suo tam magnis clarisque virtutibus. Cur enim non poterant credere, non tacuit Evangelium dicens: *Dum autem tanta signa fecisset coram eis, non poterant credere: quia dixit Esaias: Excaecavi oculos illorum, & induravi cor eorum*. Non erant ergo sic excaecati oculi, nec sic induratum cor Tyriorum, & Sidoniorum quia credidissent, si qualia viderunt isti, signa vidissent. Sed nec illis profuit quod poterant credere, quia praedestinati non erant, nec istis obfuisset quod non poterant credere, si ita praedestinati essent ut eos caecos Dominus illuminaret, & induratis cor lapideum vellet auferre. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. XXXII.) Hoc autem quod hic dicitur, etiam Lucas commemorat, continuatim cuidam sermoni Domini etiam (1) hoc ex ipsius ore coniungens: unde magis videtur ipse hoc ordine illa commemorare quo a Domino dicta sunt; Matthaeus autem suae recordationis ordinem tenuisse. Aut illud quod Matthaeus ait, *Tunc coepit exprobrare civitatibus*, sic accipiendum putant ut punctum ipsum temporis voluisse credatur exprimere, in hoc quod est *Tunc*, non autem ipsum tempus aliquanto latius quo hic multa gerebantur, & dicebantur. Quisque ergo hoc credit, credat hoc esse bis dictum. Cum enim apud unum Evangelistam inveniantur quaedam quae bis dixerat Dominus, sicut apud Lucam de non tollenda pera in via; quid mirum si aliquid aliud bis dictum sigillatim a singulis dicitur eodem ordine quo dictum est? Et ideo diver-

(1) *Al.* hic.

versus ordo apparet in singulis, quia & tunc quando ille, & tunc quando iste commemorat, dictum est.

(h) *a* CHRYSOSTOMUS (hom. XXVIII. in opere imperf.) Quia sciebat Dominus multos de superiori quæstione dubitaturos, scilicet quod Iudæi Christum non receperunt, quem gentilitas tam prona suscepit; respondet hic cogitationibus eorum: & ideo dicit: *Respondens Iesus dixit: Confiteor tibi Pater Domine cæli, & terra.* GLOSSA (ordinaria.) Idest, qui facis cælos, & relinquis in terrenitate quos vis. Vel ad litteram AUGUSTINUS de Verbis Domini (ser. VIII.) Si Christus dixit, *Confiteor*, a quo longe est omne peccatum; confessio non est solius peccatoris, sed aliquando etiam laudatoris. Confitemur ergo sive laudantes Deum, sive accusantes nosmetipsos. Dixit ergo, *Confiteor tibi*; idest, laudo te, non accuso me. HIERONYMUS. Audiant ergo qui Salvatorem non natum, sed creatum calumniantur, quod Patrem suum vocet cæli, & terræ Dominum. Si enim & ipse creatura est, & creatura conditorem suum patrem appellare potest, stultum fuit non & sui, & cæli, & terræ dominum, vel patrem similiter appellare. Gratias autem agit, quod Apostolis adventus sui aperuerit sacramenta, quæ ignoraverunt scribæ, & pharisæi, qui sibi sapientes videntur, & in conspectu suo prudentes: & ideo sequitur: *Quia abscondisti hæc a sapientibus, & prudentibus, & revelasti ea parvulis.* AUGUSTINUS de Verbis Domini (serm. VIII.) Nomine sapientum, & prudentum superbos intelligi posse (1) ipse exposuit, cum ait, *Revelasti ea parvulis*: quid enim est *parvulis*, nisi humilibus? GREGORIUS XXVII. Moral. (cap. XX. super illud Iob XXXVI. „In manibus abscondit lucem:" in novis exempl. cap. VII.) Quod enim non subiungit, Revelasti ea stultis, sed *parvulis*, tumorem se damnasse innuit, non acumen. CHRYSOSTOMUS (homil. XXXIX. in Matth.) Vel dicens sapientes, non veram sapientiam dicit, sed eam quam videbantur scribæ, & pharisæi ab eloquentia habere. Propter hoc neque dixit, Revelasti ea stultis, sed *parvulis*, idest informibus, aut rusticis: in quo erudit nos per omnia ab elatione erui, humilitatem autem zelare. HILARIUS (can. XI. in Matth.) Cælestium ergo verborum arcana, atque virtutes sapientibus absconduntur, & parvulis revelantur; parvulis malitia, non sensu; sapientibus vero stultitiæ suæ præsumptione, non (2) sapientiæ causa. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIX. ut supra.) Revelatum autem esse his, dignum est lætitia; occultare autem his, non lætitia, sed lacrymis dignum est. Non ergo propter hoc lætatur, sed quoniam quæ sapientes non cognoverunt, cognoverunt hi. HILARIUS (ut supra.) Facti autem huius æquitatem Dominus paternæ voluntatis iudicio confirmat, ut qui indignantur parvuli in Deo fieri, stulti deinceps in sapientia sua fiant: & ideo subditur: *Ita Pater, quoniam sic placitum fuit ante te.* GREGORIUS XXV. Moral. (cap. XVIII. super illud Iob XXXIV. „Quis est qui condemnet?" cap. XIII. in novis exemp.) Quibus verbis exempla humilitatis accipimus, ne temere discutere superna consilia de aliorum vocatione, aliorum vero repulsione præsumamus: ostendens quod iniustum esse non potest quod placuit iusto. HIERONYMUS (ubi supra.) In his etiam verbis blandientis affectu loquitur ad Patrem, ut cœptum in Apostolis compleatur beneficium. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIX.) Hæc autem quæ Dominus discipulis dixit, studiosiores eos fecerunt: quia enim consequens erat eos de se magna sapere, quia dæmones abigebant, ideo hinc eos reprimit: revelatio enim erat quod eis factum est, non illorum studium; ideoque scribæ sapientes, & prudentes existimantes se esse, exciderunt propter proprium tumorem: unde (3) si propter hoc ab eis abscondita sunt Dei mysteria, Timete, dicit, & vos, & manete parvuli: hoc enim fecit vos revelatione potiri. Sicut autem cum Paulus dicit Rom. I. „Tradidit illos Deus „in reprobum sensum," (4) non hoc dicit inducens Deum hoc agentem, sed illos qui causam tribuerunt; ita & hic: *Abscondisti hæc a sapientibus, & prudentibus.* Et propter quid abscondita sunt ab illis? Audi Paulum dicentem Rom. X. quoniam „quærentes propriam iustitiam statuere, iu„sti-

(1) *Al. deest* ipse. (2) *Al.* prudentiæ. (3) *Al. omittitur* si. (4) *Al.* nam.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a GLOSSA. Ex parte tantum quo ad posteriorem appendicem; sed initium est expressius ex Anselmo. Prius autem nomine Chrysostomi notabatur, apud quem non occurrit, nec in veris illius homiliis, nec in opere imperf. & ultima tantum pars notabatur ex Glossa.

„ ſtitiæ Dei non ſunt ſubiecti. “

(i) CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIX.) Quia dixerat: *Confiteor tibi Pater, quoniam abſcondiſti hac a ſapientibus*: ut non exiſtimes quoniam ita gratias agit Patri ſicut ſi ipſe ſit hac virtute privatus, conſequenter adiungit: *Omnia mihi tradita ſunt a Patre meo.* Cum autem audieris quoniam (1) *tradita ſunt*, nihil humanum ſuſpiceris: ut enim non duos deos ingenitos eſſe æſtimes, hanc ponit dictionem. Simul enim cum genitus eſt, omnium dominator fuit. HIERONYMUS (ſuper *Omnia mihi tradita ſunt.*) Alioquin ſi iuxta noſtram fragilitatem ſentire volumus, cum cœperit habere qui accepit, incipiet non habere qui dedit. Vel tradita ſibi omnia, non cælum, & terra, & elementa intelligenda ſunt, & cetera quæ ipſe fecit, & condidit; ſed hi qui per Filium acceſſum habent ad Patrem. HILARIUS. Vel hoc dixit, ne quid in illo minus quam quod in Deo eſt, æſtimaretur. AUGUSTINUS contra Maximum (Lib. III. cap. XII.) Nam ſi minus habet in poteſtate aliquid quam Pater, non ſunt eius omnia quæ habet Pater: gignendo enim dedit Pater potentiam Filio, ſicut omnia, quæ habet in ſubſtantia ſua, (2) gignendo dedit ei quem genuit de ſubſtantia ſua. HILARIUS (can. XII. in Matth.) Deinde in mutua cognitione Patris, & Filii, dat intelligere non aliud in Filio quam quod in Patre extitiſſe: ſequitur enim: *Et nemo novit Filium niſi Pater, neque Patrem quis novit niſi Filius.* CHRYSOSTOMUS (homil. XXXIX. in Matth.) Ex eo enim quod ſolus Patrem novit, latenter oſtendit eiuſdem ſe eſſe ſubſtantiæ; ac ſi diceret: Quid mirum eſt, ſi omnium ſum dominator, cum aliquid aliud maius habeam, ſcilicet ſcire Patrem, & eiuſdem eſſe ſubſtantiæ? HILARIUS (can. XI. ante finem.) Eamdem enim utriuſque in mutua cognitione docet eſſe ſubſtantiam; cum qui Filium cognoſceret, Patrem quoque cogniturus eſſet in Filio, quia omnia ei a Patre ſunt tradita. CHRYSOSTOMUS (homil. XXXVIII. in ope. imperf.) Cum autem dicat, *Neque Patrem aliquis cognoſcit niſi Filius*, non hoc ait, quoniam eum omnes omnino ignorent, ſed quoniam cognitione, qua ipſe eum novit, nullus eum ſcit; quod & de Filio dicendum eſt. Neque etiam de ignoto quodam Deo hoc dixit, ſicut Marcion ait. AUGUSTINUS I. de Trin. (cap. VIII.) Denique propter ſubſtantiæ inſeparabilitatem ſufficienter aliquando nominatur vel ſolus Pater, vel ſolus Filius; nec inde ſeparatur utriuſque Spiritus, qui proprie dicitur Spiritus veritatis. HIERONYMUS (ſuper *Nemo novit Filium.*) Erubeſcat ergo Eunomius hæreticus tantam ſibi notitiam Patris, & Filii, quantam (3) ad alterutrum inter ſe habent, vendicans. Quod ſi inde contendit, & ſuam conſolatur inſaniam, quia ſequitur, *Et cui voluerit filius revelare*; aliud eſt natura æqualitate noſſe quod noveris, aliud revelantis dignatione. AUGUSTINUS VII. de Trin. (cap. III.) Revelatur autem Pater per Filium, ideſt per Verbum ſuum. Si enim hoc verbum quod nos proferimus temporale & tranſitorium, & ſeipſum oſtendit, & illud de quo loquimur; quanto magis Verbum Dei, per quod facta ſunt omnia, quod ita oſtendit Patrem, ſicuti eſt Pater, quia & ipſum ita eſt, & hoc eſt quod Pater? AUGUSTINUS de Quæſt. Evan. (Lib. II. cap. I.) Cum autem diceret, *Nemo novit Filium niſi Pater*, non dixit, Et cui voluerit Pater Filium revelare; ſed cum diceret, *Nemo novit Patrem niſi Filius*, addidit, *Et cui voluerit Filius revelare*: quod non ita intelligendum eſt quaſi Filius a nullo poſſit agnoſci niſi a Patre ſolo. Pater autem non ſolum a Filio, ſed etiam ab eis quibus revelaverit Filius: ſic enim potius dictum eſt, ut intelligamus Patrem, & ipſum Filium per Filium revelari, quia ipſe eſt mentis noſtræ lumen; & quod poſtea intulit, *Et cui voluerit Filius revelare*, non tantum Patrem, ſed etiam Filium accipiamus: ad totum enim quod dixit, illatum eſt: Verbo enim ſuo ſe Pater declarat; verbum autem non ſolum id quod per verbum declaratur, ſed etiam ſeipſum declarat. CHRYSOSTOMUS (homil. XXXIX. in Matth. ope. imperf.) Si ergo Patrem revelat, & ſeipſum revelat. Sed hoc quidem, ut manifeſtum dimiſit; illud autem poſuit, quia ſcilicet poterat eſſe dubium. Per hoc etiam inſtruit quod adeo concordat Patri quod non eſt poſſibile aliquem venire ad Patrem niſi per Filium: hoc enim maxime ſcandalizabat, quod videbatur Deo contrarius; & ideo per omnia hoc deſtruere ſtuduit.

(k) CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIX. ante medium.) Per ea quæ dicta ſunt, in deſiderium ſui diſcipulos conſtituerat, oſtendens ineffabilem ſuam virtutem; nunc autem eos ad ſe vocat, dicens: *Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati eſtis.* AUGUSTINUS de Verbis Domini (ſerm. X. in prin.) Quare enim omnes laboramus, niſi quia

(1) *Al.* audita ſunt. (2) *Al.* de eſt gignendo. (3) *Al.* emittitur ad.

quia sumus homines mortales, lutea vasa portantes, quæ faciunt invicem angustias? Sed si angustientur vasa carnis, dilatentur spatia caritatis. Ad quid ergo dicit, *Venite ad me omnes qui laboratis*, nisi ut non laboretis? HILARIUS (can. XI. circa finem.) Legis etiam difficultatibus laborantes, & peccatis sæculi oneratos ad se advocat. HIERONYMUS. Gravia enim esse onera peccati, & Zacharias Propheta testatur cap. v. iniquitatem dicens sedere super talentum plumbi. Et Psalmista Psal. XXXVII. complevit: „ Iniquitates meæ aggravatæ „ sunt super me. " GREGORIUS XXX. Moral. (cap. XXIII. super illud Iob XXXIX. „ Quis dimisit onagrum? " cap. 12. in nov. exempl.) Asperum etiam iugum, & durum servitutis pondus est subesse temporalibus, ambire terrena, retinere labentia, velle stare in non stantibus, appetere quidem transeuntia, sed cum transeuntibus nolle transire. Dum enim contra votum cuncta fugiunt, quæ prius mentem ex desiderio adeptionis afflixerant, post ex pavore amissionis premunt. CHRYSOSTOMUS (homil. XXXIX. in Matth.) Non autem dicit, Venite ille & ille; sed omnes qui in solicitudinibus, qui in tristitiis, qui in peccatis estis, non ut expetam noxas, sed ut solvam peccata. Venite, non quoniam indigeo vestra gloria, sed quia volo vestram salutem: unde dicit: *Et ego reficiam vos*: non dixit, Salvabo solum; sed quod multo amplius erat, *Reficiam vos*; idest, in omni quiete constituam. RABANUS. Non solum exonerabo, sed interna refectione saturabo. REMIGIUS. Venite, dicit, non pedibus, sed moribus, non corpore, sed fide. Iste namque est spiritualis accessus, quo quisque Deo appropinquat: & ideo sequitur: *Tollite iugum meum super vos*. RABANUS. Iugum Christi est Evangelium Christi, quod Iudæos, & Gentes in unitate (1) fidei coniungit, & sociat. Hoc autem super nos iubemur sumere, idest in honore habere, ne forte subtus ponentes, idest illud prave contemnentes, lutulentis pedibus vitiorum conculcemus: unde subditur: *Discite a me*. AUGUSTINUS de Ver. Do. (ser. X.) Non mundum fabricare, non in ipso mundo miracula facere; sed *quia mitis sum, & humilis corde*. Magnus esse vis? A minimo incipe. Cogitas magnam fabricam constituere celsitudinis? De fundamento prius cogita humilitatis: & quanto quisque vult (2) superponere maius ædificium, tanto altius fodiat fundamentum. Quo autem perventurum est cacumen nostri ædificii? Usque ad conspectum Dei. RABANUS (super *Tollite iugum meum super vos*.) Discendum ergo nobis est a Salvatore nostro ut simus mites moribus, & humiles mentibus: neminem lædamus, neminem contemnamus, & virtutes quas foris ostendimus in opere, intus teneamus in corde. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIX. in Matth.) Et ideo incipiens divinas leges, ab humilitate incipit; & maximum præmium ponit, dicens: *Et invenietis requiem animabus vestris*. Hoc maximum est præmium: non enim alteri efficeris utilis solum, sed teipsum requiescere facis; (3) & ante futura hanc tibi dat promissionem; in futuro autem perpetua gaudebis requie. CHRYSOSTOMUS (ibidem.) Et ne formidarent, quia dixerat *onus*, & *iugum* subdit: *Iugum enim meum suave est, & onus meum leve*. HILARIUS. Iugi autem suavis, & levis oneris blandimenta proponit, ut credentibus eius boni scientiam præstet quod ipse solus novit in Patre. GREGORIUS IV. Moral. (cap. XXXIX. super illud Iob III. „ Impii cessa- „ verunt: " cap. XXXII. in nov. exemp.) Quid grave mentis nostræ cervicibus imponit qui vitare omne desiderium quod perturbat, præcipit, qui declinare laboriosa mundi huius itinera monet? HILARIUS (can. XI. in fine illius.) Et quid iugo ipso suavius, quid onere levius? (4) Probatiorem fieri, scelere abstinere, bonum velle, malum nolle, amare omnes, odisse nullum, æterna consequi, præsentibus non capi, nolle inferre alteri quod sibi perpeti sit molestum. RABANUS (hoc loco.) Sed quomodo iugum Christi suave, cum supra dicatur cap. VII. *Arcta est via quæ ducit ad vitam*? Sed quod angusto initio incipitur, processu temporis ineffabili dilectionis dulcedine dilatatur. AUGUSTINUS de Verbis Domini (ser. IX.) Item qui iugum Domini intrepida cervice subierunt, tam difficilia pericula patiuntur ut non a laboribus ad quietem, sed a quiete ad laborem vocari videantur, Sed profecto (5) aderat Spiritus sanctus, qui in exterioris hominis corruptione interiorem renovaret de die in diem; & gustata requie spirituali in affluentia deliciarum Dei in spe futuræ beatitudinis, omnia præsentia deliniret aspera, & omnia gravia relevaret. Secari, & uri se homines pa-

(1) *Al.* *emittitur* fidei. (2) *Al.* super imponere. (3) *Al.* & ante futuram hanc tibi dat retributionem. (4) *Al.* Probatior fieri. (5) *Al.* adest.

patiuntur, ut dolores non æterni, sed aliquanto diuturnioris ulceris, acriorum dolorum pretio redimantur. Quibus tempestatibus, vel penis (1) importuni sunt mercatores, ut divitias perituras acquirant? Sed qui has non amant, eadem gravia patiuntur; qui vero amant, eadem quidem, sed non gravia patiuntur. Omnia enim sæva, & immania, prorsus facilia, & prope nulla efficit amor: quanto ergo facilius ad veram beatitudinem caritas facit quod ad miseriam, quantum potuit, cupiditas fecit? HIERONYMUS (super *Iugum meum suave est.*) Quomodo etiam levius est lege Evangelium, cum in lege homicidium, & adulterium, in Evangelio ira, concupiscentiaque puniantur? In lege enim multa præcepta sunt, quæ Apostolus non posse compleri, plenissime docet: in lege opera requiruntur; in Evangelio voluntas quæritur, quæ etsi effectum non habuerit, tamen præmium non amittit. Evangelium ea præcipit quæ possumus, ne scilicet concupiscamus: hoc in nostro arbitrio est; lex cum voluntatem non puniat, punit effectum, ne adulterium facias. Finge in persecutione aliquam virginem prostitutam: hæc apud Evangelium, quia voluntate non peccat, virgo suscipitur; in lege quasi corrupta repudiatur.

CAPUT XII.

(a) IN illo tempore abiit Iesus per sata sabbato; discipuli autem eius esurientes cœperunt vellere spicas, & manducare. Pharisæi autem videntes dixerunt ei: Ecce discipuli tui faciunt quod non licet eis facere sabbatis. At ille dixit eis: Non legistis quid fecerit David, quando esuriit ipse, & qui cum eo erant, quomodo intravit in domum Dei, & panes propositionis comedit, quos non licebat ei edere, neque his qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus? Aut non legistis in lege, quia sabbatis sacerdotes in templo sabbatum violant, & sine crimine sunt? Dico autem vobis, quia templo maior est hic. Si autem sciretis quid est, Misericordiam volo, & non sacrificium, numquam condemnassetis innocentes. Dominus enim est Filius hominis etiam sabbati.

(b) Et cum inde transisset, venit in synagogam eorum. Et ecce homo manum habens aridam, & interrogabant eum, dicentes: Si licet sabbatis curare? ut accusarent eum. Ipse autem dixit illis: Quis erit ex vobis homo qui habeat ovem unam, & si ceciderit hæc sabbatis in foveam, nonne tenebit, & levabit eam? Quanto magis melior est homo ove? Itaque licet sabbatis benefacere. Tunc ait homini: Extende manum tuam. Et extendit, & restituta est sanitati, sicut altera.

(c) Exeuntes autem pharisæi, consilium faciebant adversus eum, quomodo perderent eum. Iesus autem sciens, secessit inde; & secuti sunt eum multi, & curavit eos omnes. Et præcepit eis ne manifestum eum facerent; ut adimpleretur quod dictum est per Esaiam Prophetam dicentem: Ecce puer meus, quem ego elegi, dilectus meus, in quo bene complacuit animæ meæ: ponam spiritum meum super eum, & iudicium Gentibus nuntiabit. Non contendet, neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem eius: arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans non extinguet; donec eiiciat ad victoriam iudicium: & in nomine eius Gentes sperabunt.

(d) Tunc oblatus est ei dæmonium habens, cæcus, & mutus; & curavit eum, ita ut loqueretur, & videret. Et stupebant omnes turbæ, & dicebant: Numquid hic est filius David? Pharisæi autem audientes dixerunt: Hic non eiicit dæmones nisi in Beelzebub principe dæmoniorum.

(e) Iesus autem sciens cogitationes eorum, dixit eis: Omne regnum divisum contra

(1) *P. Nicolaius ex Aug. legit* impleti.

contra se, desolabitur, & omnis civitas, vel domus divisa contra se, non stabit. Et si satanas satanam eiicit, adversus se divisum est : quomodo ergo stabit regnum eius?

(f) Et si ego in Beelzebub eiicio dæmones, filii vestri in quo eiiciunt? Ideo ipsi iudices vestri erunt. Si autem ego in spiritu Dei eiicio dæmones, igitur pervenit in vos regnum Dei.

(g) Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis, & vasa eius diripere, nisi prius alligaverit fortem? Et tunc domum illius diripiet.

(h) Qui non est mecum, contra me est; & qui non congregat mecum, spargit.

(i) Ideo dico vobis: omne peccatum, & blasphemia remittetur hominibus; spiritus autem blasphemiæ non remittetur. Et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei; qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc sæculo, neque in futuro.

(k) Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum; aut facite arborem malam, & fructum eius malum : siquidem ex fructu arbor agnoscitur. Progenies viperarum, quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali? Ex abundantia enim cordis, os loquitur. Bonus homo de bono thesauro profert bona, & malus homo de malo thesauro profert mala.

(l) Dico autem vobis, quoniam omne verbum otiosum quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicii. Ex verbis enim tuis iustificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis.

(m) Tunc responderunt ei quidam de scribis, & pharisæis, dicentes : Magister, volumus a te signum videre. Qui respondens ait illis: Generatio mala, & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ Prophetæ. Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus; sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus.

(n) Viri Ninivitæ surgent in iudicio cum generatione ista, & condemnabunt eam : quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionę. Et ecce plus quam Ionas hic. Regina Austri surget in iudicio cum generatione ista, & condemnabit eam: quia venit a finibus terræ audire sapientiam Salomonis. Et ecce plusquam Salomon hic.

(o) Cum autem immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida, quærens requiem, & non invenit. Tunc dicit : Revertar in domum meam, unde exivi. Et veniens invenit eam vacantem, scopis mundatam, & ornatam. Tunc vadit, & assumit septem alios spiritus secum, nequiores se, & intrantes habitant ibi; & fiunt novissima hominis illius peiora prioribus. Sic erit generationi huic pessimæ.

(p) Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater eius, & fratres stabant foris, quærentes loqui ei. Dixit autem ei quidam : Ecce mater tua, & fratres tui foris stant, quærentes te. At ipse respondens dicenti sibi, ait: Quæ est mater mea & qui sunt fratres mei? Et extendens manum in discipulos suos, dixit: Ecce mater mea, & fratres mei. Quicumque enim fecerit voluntatem Patris mei, qui in cælis est, ipse meus frater, soror, & mater est.

(a) GLOSSA (ord. in princ. cap. xii.) Narrata prædicatione cum miraculis unius anni ante quæstionem Ioannis factis, transit ad ea quæ facta sunt in alio anno, scilicet post mortem Ioannis, quando iam in omnibus Christo contradicitur: unde dicitur: *In illo tempore abiit Iesus per sata sabbato*. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. xxxiv.) Hoc autem quod hic sequitur, sine ulla repugnantiæ quæstione commemoratur a Marco, & a Luca; sed illi non dicunt, *In illo tempore* : unde fortassis Matthæus rei gestæ hic ordinem tenuit; illi autem recordationis suæ: nisi latius

tius accipiatur, quod dictum est, *In illo tempore*, idest quo haec multa, & diversa gerebantur: unde concipitur ista omnia post mortem Ioannis completa esse. Cum enim Ioannes discipulos suos ad Christum misisset, creditur post paululum decollatus fuisse: unde cum dicitur, *In illo tempore*, interminatum tempus ponere videtur. CHRYSOSTOMUS (homil. xl.) Quare autem per sata sabbato eos ducebat, quia omnia praescivit, nisi quia volebat solvere sabbatum? Volebat quidem, sed non simpliciter; ideoque non sine causa id solvit, sed dans occasionem rationabilem, ut & legem cessare faciat, & legem non offendat: & ideo hic, ut Iudaeos mitiget, naturae necessitatem praemittit; & hoc est quod dicitur: *Discipuli autem eius esurientes coeperunt vellere spicas, & manducare*. Quamvis in peccatis quae manifesta sunt, nulla fit excusatio: neque enim occidens, ad sui excusationem potest furorem praetendere, neque qui adulterat, concupiscentiam, sed nec ullam aliam causam; hic tamen famem inducens, discipulos ab omni accusatione liberat. HIERONYMUS (in prin. Commen. in cap. XII. Matth.) Ut autem in alio Evangelista legimus, propter nimiam importunitatem, nec vescendi quidem habebant locum; & ideo quasi homines esuriebant. Quod autem segetum spicas manibus confricant, & in eisdem consolantur, vitae austerioris indicium est, non praeparatas epulas, sed simplicem cibum quaerentium. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Tu autem admirare discipulos, qui ita erant oppressi (1) quod nullam corporalium habebant curam, sed contemnebant carnalem mensam; & fame oppugnabantur, nec tamen desistebant a Christo: nisi enim eos cogeret vehementer esuries, nequaquam hoc fecissent. Quid autem pharisaei ad hoc dicerent, subditur: *Pharisaei autem videntes, dixerunt ei: Ecce discipuli tui faciunt, quod non licet facere sabbatis*. AUGUSTINUS de Operibus Monachorum (cap. XXIII.) De sabbato autem potius quam de furto discipulos Domini Iudaei calumniati sunt: quia populo Israel per legem praeceptum est ut in agris suis furem nullum tenerent, nisi qui secum aliquid vellet auferre: nam qui nihil aliud attigisset quam id quod comedisset, liberum, impunitumque abire sinerent. HIERONYMUS (super *Pharisaei autem videntes*.) Nota vero, quod primi Apostoli Salvatoris litteram sabbati destruunt adversus Ebionitas, qui cum ceteros recipiant Apostolos, Paulum tamquam transgressorem legis repudiant. Deinde ad excusationem eorum subditur: *At ille dixit eis: Non legistis quid fecerit David, quando esuriit?* Ad confutandam siquidem calumniam pharisaeorum veteris recordatur historiae, quando David fugiens Saulem, venit in Nobe, & ab Abimelech sacerdote susceptus postulavit cibos (I. Reg. XXI.) qui cum panes laicos non haberet, dedit eis consecratos panes, quibus non licebat vesci, nisi solis sacerdotibus, & levitis: melius arbitratus de famis periculo homines liberare, quam Deo sacrificium offerre: hostia enim Deo placabilis est hominum salus. Opponit ergo Dominus, & dicit: Si & David sanctus est, & Abimelech pontifex a vobis non reprehenditur, & legis utrique mandatum probabili excusatione transgressi sunt, & fames in causa est; cur eamdem famem non probatis in Apostolis quam probatis in ceteris? Quamquam & in hoc multa distantia sit. Isti spicas in sabbato manu confricant; illi panes comederunt leviticos, & ad sabbati solemnitatem accedebant neomeniarum dies, quibus requisitus in convivio fugit ex aula regia. CHRYSOSTOMUS (homil. xl. in Matth.) Excusans autem discipulos, David in medium adducit. Etenim multa Prophetae huius erat gloria apud Iudaeos. Nec potest responderi, quod David Propheta erat: quia nec propter hoc ei licebat, sed sacerdotibus solis. Tanto autem magis discipulos ab accusatione liberat, quanto maior invenitur qui hoc fecit; sed etsi David Propheta erat, non tamen qui cum ipso erant. HIERONYMUS (super *Non legistis*.) Observa tamen, quod panes propositionis nec David, nec pueri eius acceperunt, antequam mundos se a mulieribus esse responderint. CHRYSOSTOMUS (hom. xl. in Matth.) Sed dicet aliquis: Quid est exemplum hoc ad id quod quaeritur? Non enim David sabbatum transgressus est. Sed in hoc ostenditur Christi sapientia, (2) qui exemplum fert sabbatis maius. Neque enim est aequale transgredi sabbati diem, quod multotiens factum est, & sacram illam tangere mensam, quod nulli faserat. Deinde rursus & aliter solvit, principaliorem inducens solutionem, cum dicit: *Aut non legistis in lege, quia sabbatis sacerdotes in templo sabbatum violant, & sine crimine sunt?* HIERONYMUS (ubi supra.) Ac si diceret:

Ca-

b

(1) *Al.* & nullam. (2) *Al.* quod aliud exemplum fert sabbato maius. *P. Nicolai habet* quod aliud affert sabbato maius.

Calumniamini discipulos meos, cur sabbato spicas triverint, famis necessitate cogente, cum ipsi sabbatum violetis in templo immolantes victimas, cedentes tauros, holocausta super lignorum struem incendio concremantes; & iuxta alterius Evangelii fidem, circumciditis parvulos in sabbato, ut dum aliam legem servare cupitis, sabbatum destruatis. Numquam autem leges Dei sibi contrariæ sunt; & prudenter, ubi discipuli sui argui poterant transgressionis, & Abimelech, & David dicit exempla sectantes; veram autem, & absque necessitatis obtentu, sabbati prævaricationem in ipsos refert qui calumniam fecerant. CHRYSOSTOMUS (hom. xl. ante medium.) Ne autem mihi dicas, quoniam afferre in medium alium peccantem, non est erui ab accusatione: cum enim non accusatur qui fecit, excusatio fit circa id quod factum est. (1) Verum hoc non sufficit; sed quod maius est dixit, quod sine crimine sunt. Vide autem quanta posuit. Locum, ubi dicit, *In templo*; tempus, cum dicit, *Sabbatis*; legis remissionem, cum dicit, *Violant*, (2) & non solum solvunt; & quod non solum liberantur a pœna, sed a culpa liberati sunt: unde dicit, *Sine crimine sunt*. Neque autem hoc secundum simile est priori quod dixerat de David: illud enim & semel factum est, & a David non sacerdote, & necessitatis causa fuit; hoc autem secundum singulo sabbato, & a sacerdotibus, & secundum legem. Et ideo non secundum veniam, ut in primo exemplo; sed secundum legem sunt discipuli ab accusatione liberati. Sed numquid discipuli sunt sacerdotes? Immo sunt sacerdotibus maiores: ipse enim aderat, qui templi est Dominus, qui veritas est, & non typus: & ideo subditur: *Dico autem vobis, quia templo maior est hic*. HIERONYMUS (super *Dico vobis*.) Hic non pronomen, sed adverbium loci legendum est, quod maior templo sit locus qui Dominum templi teneat. AUGUSTINUS de Quæst. Evangel. (In Matth. cap. x.) Notandum autem unum exemplum datum esse regiæ potestatis de David, alterum sacerdotalis de his qui propter ministerium templi sabbata violant, ut multo minus ad ipsum evulsarum sabbato spicarum crimen pertineat, qui verus Rex, & verus Sacerdos est. CHRYSOSTOMUS in hom. (XL.) Deinde, quia grave audientibus videbatur esse quod dixerat, rursus convolat ad misericordiam, sermonem cum quadam vehementia inducens, cum dicit: *Si autem sciretis quid est, Misericordiam volo, & non sacrificium; numquam condemnassetis innocentes*. HIERONYMUS (super *Si autem sciretis quid est*.) Quid autem est *Misericordiam volo, & non sacrificium*, supra diximus. Quod autem dicit, *Numquam condemnassetis innocentes*, de Apostolis intelligendum est: & est sensus: Si misericordiam comprobastis Achimelech, eo quod periclitantem fame David refocillavit; quare meos discipulos condemnatis? CHRYSOSTOMUS (hom. XL. in Matth.) Vide autem rursus qualiter ad veniam ducens sermonem, discipulos rursus venia superiores ostendit in hoc quod dicit eos innocentes; quod quidem supra & de sacerdotibus dixerat. Deinde & aliam causam dicit quare sunt innocentes, dicens: *Dominus est Filius hominis etiam sabbati*. REMIGIUS. Filium autem hominis seipsum appellat: & est sensus: Ille quem vos purum hominem putatis, Deus est omnium creaturarum Dominus, & etiam sabbati; & ideo potest legem mutare pro sua voluntate, quia fecit eam. AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. XVI. cap. XXVIII.) Discipulos autem suos vellere spicas sabbato non prohibuit, ut inde convinceret & præsentes Iudæos, & futuros Manichæos, qui herbam non evellunt, ne homicidium perpetrent. HILARIUS (can. XII. in princ.) Mystice autem in principio est continendum, sermonem hunc ita cœptum esse, *In illo tempore*, quo scilicet Deo Patri (3) gratiam, data Gentibus salute, confessus est. Ager autem mundus est, sabbatum otium est, seges crediturorum profectus in messem: (4) ergo sabbato in agrum profectus in legis otio, Domini progressus in hunc mundum est; esuries fames est salutis humanæ. RABANUS (super *Discipuli tui*.) Spicas vellunt dum singulos homines a terrena intentione retrahunt; fricant dum a concupiscentia carnis mentes exuunt; grana comedunt dum emendatos in corpus Ecclesiæ traiiciunt. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. I. quæst. II.) Nullus autem transit in corpus Christi nisi carnalibus spoliatus fuerit indumentis, secundum illud Apostoli ad Coloss. III. „ Exuite vos veterem hominem. " GLOSSA. Sabbato hoc agunt, scilicet spe quietis æternæ, ad quam alios invitant. RABANUS (super *Discipuli tui faciunt quod non licet*.) Item ambulant per sata cum Domino, qui in Scripturarum meditatione

(1) *Al.* Verum hoc his non sufficit. (2) *Al.* & non solvunt. (3) *Al.* gratiam datam. *P. Nicolai legit* de data. (4) *Al.* Est ergo.

tatione delectantur; esuriunt dum panem vitæ, idest Dei amorem, in eis invenire desiderant; vellunt spicas, & terunt dum testimonia discutiunt, donec inveniant quod latebat in littera; & hoc sabbato, dum a turbidis cogitationibus vacant. HILARIUS (can. XII. par. a princ.) Pharisæi, qui penes se clavem cælorum esse existimabant, illicita agere discipulos arguunt; quos Dominus factorum, in quibus sub rerum argumento prophetiæ ratio continetur, admonuit: atque ut ostenderet omnium rerum efficaciam, speciem futuri operis continere adiecit: *Si autem sciretis quid est, Misericordiam volo*: opus enim salutis nostræ non in sacrificio legis, sed in misericordia est; & lege cessante, in Dei bonitate salvamur. Cuius rei donum si intellexissent, numquam condemnassent innocentes, idest Apostolos suos, quos insimulaturi erant transgressæ legis invidia, cum sacrificiorum vetustate cessante, universis per eos misericordiæ novitas subveniret.

(b) HIERONYMUS (super *Et interrogabant eum dicentes*,) Quia destructionem sabbati, qua discipulos arguebant, probabili exemplo excusaverat, ipsum calumniari volunt: unde dicitur: *Et cum inde transisset, venit in synagogam eorum*. HILARIUS (can. XII.) Hæc enim quæ præmissa sunt, in campo dicta, gestaque sunt, & post hæc synagogam ingreditur. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. XXXV.) Posset autem putari eodem die factum & de spicis, & de isto sanaro, quoniam & sabbatum hic commemoratur; nisi Lucas aperuisset, alio sabbato factum fuisse. Proinde quod dicit Matthæus, *Et cum inde transisset, venit in synagogam eorum*, non quidem venit, nisi cum inde transisset, sed post quot dies in synagogam eorum venerit posteaquam a segete illa transiit, an recte continuoque illuc ierit, non expressum est, ac per hoc locus datur narrationi Lucæ, qui dicit alio sabbato huiusmodi manum fuisse sanatam. HILARIUS (can. XII.) Ingresso autem synagogam, hominem aridæ manus offerunt, interrogantes an curare sabbatis liceret, occasionem arguendi eum ex responsione quærentes: unde sequitur: *Et ecce homo manum habens aridam: & interrogabant eum dicentes: Si licet sabbato curare?* CHRYSOSTOMUS (hom. XLI.) Non autem interrogant, ut addiscant, sed ut accusent eum: unde sequitur: *Ut accusarent eum*. Quamvis & ipsum opus sufficeret si accusare volebant; sed & per verba volebant captionem invenire, maiorem copiam arguitionum sibi præparantes. HIERONYMUS. Et interrogant, utrum liceat curare sabbatis, ut si non curaverit, crudelitatis, aut imbecillitatis; si curaverit, transgressionis vitio eum accusent. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. XXXV.) Sed potest movere quomodo Matthæus dixerit, quod ipsi interrogaverunt Dominum: *Si licet sabbato curare?* cum Marcus, & Lucas illos potius a Domino interrogatos esse perhibeant (Luc. VI.) „ Licet sabbato benefacere, an male? “ Itaque intelligendum, quod illi prius interrogaverunt Dominum: *Si licet sabbato curare?* deinde intelligens cogitationes eorum, aditum accusandi quærentium, constituit in medio illum quem erat sanaturus, & interrogavit quæ Marcus, & Lucas eum interrogasse commemorant; & tunc illis tacentibus, proposuit similitudinem de ove, & conclusit quod licet sabbato benefacere: unde sequitur: *Ipse autem dixit illis: Quis erit ex vobis homo, qui habens ovem unam? &c.* HIERONYMUS (super *Ipse dixit eis*.) Ubi sic solvit propositam quæstionem, ut interrogantes avaritiæ condemnaret. Si vos, inquit, in sabbato ovem, & aliud quodlibet animal in foveam decidens eripere festinatis, non animali, sed vestræ avaritiæ consulentes; quanto magis ego hominem, qui multo melior est ove, debeo liberare? RABANUS a (in hoc loc.) Competenti ergo exemplo solvit quæstionem eorum, ut eos ostendat sabbatum violare in opere cupiditatis, qui eum violare arguunt in opere caritatis; legem male interpretantes, qui dicunt in sabbato a bonis feriandum, in quo a malis tantum feriandum est. Unde Levit. XXIII. „ opus servile non „ facietis in eis, “ hoc est peccatum. Sic in æterna requie a malis tantum feriabitur, non a bonis. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. XXXV. a med.) Proposita autem similitudine de ove concludit, quod liceat sabbato benefacere, dicens: *Itaque licet sabbatis benefacere*. CHRYSOSTOMUS (hom. XLI. in Matth. post princ.) Intende autem qualiter (1) varias excusationes

(1) Al. vanæ excusationis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Immo potius Glossa.

tiones de solutione sabbati inducit. Sed quia iam insanabiliter aegrotabat, ad opus processit: unde sequitur: *Tunc ait homini, Extende manum tuam: & extendit, & restituta est sanitati, sicut altera*. HIERONYMUS (super *Tunc ait homini*.) In Evangelio quo utuntur Nazaraei, & Ebionitae (quod (1) nuper in Graecum de Hebraico sermone transtulimus, & quod vocatur a plerisque Matthaei authenticum) homo iste qui aridam habet manum, caementarius scribitur, istiusmodi vocibus auxilium precans: *Caementarius eram, manibus victum quaeritans: precor te, Iesu, ut mihi restituas sanitatem, ne turpiter mendicem cibos*. RABANUS (super *Si licet sabbatis curare*.) Sabbatis autem praecipue docet, & operatur Iesus non solum propter spirituale sabbatum, sed etiam propter celebriorem populi conventum, quaerens salutem omnium. HILARIUS (can. XII. in Matth.) Mystice autem post reditum de segete, ex qua iam Apostoli fructus sationis acceperant, ad synagogam venit, iam illic messis suae opus paraturus: quia plures postmodum una cum Apostoli extiterunt, qui curabantur. HIERONYMUS (ubi supra.) Usque autem ad adventum Domini Salvatoris arida manus in synagoga Iudaeorum fuit, & Dei opera non fiebant in ea; postquam autem ille venit in terras, reddita est in Apostolis credentibus dextera, & operi pristino restituta. HILARIUS (can. XII. inter princ. & med.) Curatio autem omnis in verbo est: & manus sicut altera redditur; idest, similis ministerio Apostolorum in officium dandae salutis efficitur: docetque pharisaeos aegre ferre non oportere operationem humanae salutis in Apostolis, cum ipsis ad officii eiusdem ministerium manus sit reformanda, si credant. RABANUS (super *Et ecce homo habens manum aridam*.) Vel aliter. Homo qui habebat manum aridam, humanum genus indicat, sterilitate boni operis arefactum per manum ad pomum extensam: quam sanavit manus innocens in cruce extensa. Et bene manus in synagoga erat arida: quia ubi maius donum scientiae, ibi gravius est inexcusabilis noxae periculum. Sananda autem manus arida iubetur extendi: quia infructuosae debilitas animae nullo melius ordine quam eleemosynarum largitate curatur. Habebat autem homo dexteram manum languidam, quia ab eleemosynis torpebat; sinistram sanam, quia suae utilitati intendebat. Sed veniente Domino, dextra sanatur ut sinistra: quia quod congregaverat avide, modo distribuit caritative.

(c) HILARIUS (can. XII. in Matth.) Invidia (2) autem facti pharisaeos commovet: quia contuentes hominem in corpore, Deum in operibus non intelligebant: unde dicitur: *Exeuntes autem pharisaei consilium faciebant adversus eum, quemodo eum perderent*. RABANUS (super hoc verbo.) *Exeuntes* dicit, quia eorum mens a Domino aversa fuit. Consilium fecerunt quomodo vitam perderent, non quomodo ipsi vitam invenirent. HILARIUS. Sciensque eorum consilia secessit, ut a consiliis malignantium procul abesset: unde sequitur: *Iesus autem sciens secessit inde*. HIERONYMUS (ubi supra.) Sciens, inquam, eorum insidias recessit, ut pharisaeis contra se occasionem impietatis auferret. REMIGIUS (super *Sciens autem Iesus secessit*.) Sive secessit inde quasi homo fugiens insidias suorum persequentium; sive quia non erat tempus, neque locus patiendi: „ non enim „ capit perire Prophetam extra Hierusa- „ lem; " sicut ipse dicit Luc. XIII. Declinavit etiam Dominus odio se persequentes, & pervenit illuc ubi invenit plurimos se per amorem diligentes: unde sequitur: *Et secuti sunt eum multi*. Quem pharisaei unanimi consilio perdere quaerunt, turba indocta unanimi dilectione sequitur: unde mox sui desiderii consequuntur effectum: nam sequitur: *Et curavit eos omnes*. HILARIUS (can. XII. ante med.) His autem quos curavit, silentium imperavit: unde sequitur: *Et praecepit eis ne manifestum eum facerent*: nam salus unicuique reddita, erat sibi ipsi testis. Sed iubendo silentium teneri, & gloriandi de se iactantiam declinat, & nihilominus cognitionem sui praestat in eo ipso, cum (3) admonet de se taceri: quia observatio silentii ex re quae sit silenda proficiscitur. RABANUS (super *Praecepit eis ne eum manifestarent*.) In hoc etiam nos instruit, ne cum aliquid magni fecerimus, laudem foris quaeramus. REMIGIUS. Ideo etiam praecipit ut non manifestarent eum, ne persequentes ipsum deteriores fierent. CHRYSOSTOMUS in hom. (XLI.) Deinde ut non turberis in his quae fiunt (4) insania inopinabili pharisaeorum, inducit Prophetam hoc praedicentem: tanta erat enim Prophetarum diligentia ut neque hoc de-

(1) *In quatuor iam citatis exemplis quae vidimus, desunt haec verba* quod nuper in Graecum de Hebraico sermone transtulimus. (2) *Al. deest* autem. (3) *Al.* admoneret. (4) *Al.* in insania opinabili.

relinquerent, sed & vias eius, & transitus prophetizarent, & intentionem cum qua hoc faciebat; ut discas quoniam omnia a Spiritu sancto loquebantur: si enim cogitationes hominum impossibile est scire, multo magis Christi intentionem, nisi Spiritus sanctus revelaret. Sequitur ergo: *Ut impleretur quod dictum est per Esaiam Prophetam dicentem: Ecce puer meus, quem elegi*. REMIGIUS. Dominus quidem Iesus Christus puer omnipotentis Dei dictus est, non secundum divinitatem, sed secundum assumptæ carnis dispensationem: quia cooperante Spiritu sancto carnem suscepit ex Virgine absque macula peccati. Quidam libri habent: *Electus, quem elegi*: electus enim fuit a Deo Patre, idest prædestinatus, ut esset Filius Dei proprius, non adoptivus. RABANUS (super hoc loco.) *Quem elegi*, dicit, ad opus quod nemo alius fecit, ut redimeret genus humanum, & pacificaret mundum cum Deo. Sequitur: *Dilectus meus, in quo bene complacuit anima mea*: quia ipse solus est agnus sine macula peccati, de quo Pater dicit inf. XVII. *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui*. REMIGIUS. Quod autem dicit, *Anima mea*, non ita intelligendum est quod Deus Pater animam habeat; sed translative anima in Deum ascribitur, ut per eam (1) demonstretur Dei affectus. Nec mirum si anima translative in Deo dicitur, cum etiam cetera corporis membra ei ascribantur. CHRYSOSTOMUS (hom. XLI. in Matth. ante med.) Hoc autem in principio Propheta ponit, ut discas quia hoc quod hic dicitur, fuit secundum consilium Patris: dilectus enim secundum consilium eius qui diligit facit. Sed iterum electus, non ut adversarius solvit legem, neque ut inimicus existens legislatori, sed ei concordans. Quia ergo dilectus est, *ponam spiritum meum super eum*. REMIGIUS. Tunc etiam Deus Pater posuit spiritum suum super eum, cum operante Spiritu sancto suscepit carnem ex Virgine, & mox ut homo factus est, plenitudinem Spiritus sancti suscepit. HIERONYMUS (super *Ecce puer meus quem elegi*.) Ponitur autem Spiritus sanctus non super Dei Verbum, sed super Unigenitum, qui de sinu Patris processit, scilicet super eum de quo dictum est, *Ecce puer meus*, Quid autem per ipsum facturus sit, subditur: *Et iudicium Gentibus nuntiabit*. AUGUSTINUS XX. de Civit. Dei (cap. XXX.) Quia scilicet iudicium prænuntiavit futurum, quod Gentibus erat occultum. CHRYSOSTOMUS (hom. XLI. in Matth.) Deinde humilitatem eius manifestans, dicit, *Non contendet*: quia sicut illi placuit oblatus est, & manibus persequentium se ultro obtulit; *neque clamabit*: quia sicut agnus coram tondente se obmutuit; *neque audiet aliquis in plateis vocem eius*. HIERONYMUS (super *Nec audietur in plateis*.) Lata enim est & spatiosa via quæ ducit ad perditionem, & multi ingrediuntur per eam; qui multi non audiunt vocem Salvatoris, quia non sunt in arcta via, sed in spatiosa. REMIGIUS. Platea namque Græce, Latine latitudo dicitur. In plateis ergo vocem eius nemo audivit: quia suis dilectoribus non delectabilia in hoc mundo promisit, sed aspera. CHRYSOSTOMUS (hom. XLI. ante med.) Volebat autem Dominus per huiusmodi mansuetudinem curare Iudæos. Sed licet isti renuerent, non tamen eis restitit, eos destruendo: unde & eius virtutem, & illorum imbecillitatem Propheta ostendens dicit: *Arundinem quassatam non confringet*, & (2) *linum fumigans non extinguet*. HIERONYMUS (super illud, *Arundinem quassatam*.) Qui peccatori non porrigit manum, nec portat onus fratris sui, iste quassatum calamum confringit; & qui modicam scintillam fidei contemnit in parvulis, hic linum extinguit fumigans. AUGUSTINUS XX. de Civit. Dei (cap. XXX.) Unde persecutores Iudæos, qui calamo quassato, perdita integritate, & lino fumanti, amisso lumine, comparati sunt, non contrivit, non extinxit: quia pepercit eis, quod nondum venerat eos iudicare, sed iudicari ab eis. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. II. quæst. III.) In lino etiam fumigante notandum est, quia desertum lumine facit putorem. a HILARIUS. Vel in hoc quod dicit, *Arundinem quassatam non confringet*, ostendit quod ita facile erat ei omnes eos frangere, sicut arundinem; & non simpliciter arundinem, sed iam contritam. In hoc autem quod dicit, *Linum fumigans non extinguet*, demonstrat & illorum furorem ac-

(1) *Al.* demonstraretur. (2) Al. *lignum*.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a CHRYSOSTOMUS hom. XLI. ut supra.

accensum, & virtutem Christi potentem ad extinguendum huiusmodi furorem cum omni facultate: unde in hoc multa mansuetudo Christi ostenditur. a RABANUS. Vel per hoc quod dicit, arundinem quæ quassata est, non esse confractam, ostendit caduca, & quassata Gentium corpora non fuisse contrita, sed in salutem potius reservata. Per hoc autem quod dicit, *Linum fumigans non extinguet*, ostendit exiguitatem ignis iam tantum fumigantis in lino non extinctam, idest Israel ex reliquiis veteris gratiæ spiritum non ablatum, quia resumendi totius luminis in tempore pœnitentiæ sit facultas. RABANUS b. Vel e converso, arundinem quassatam vocat Iudæos, quos a vento agitatos, & quasi ab invicem dissipatos, non statim Dominus condemnavit, sed patienter supportavit; linum autem fumigans vocat populum de Gentibus congregatum, qui, extincto naturalis legis ardore, fumi amarissimi, & oculis noxii, tenebrosæque caliginis involvebantur erroribus; quem non solum non extinxit, & redegit in cinerem, sed e contrario de parva scintilla, & pene moriente maxima suscitavit incendia. CHRYSOSTOMUS (hom. XLI. in Matth.) Sed posset aliquis dicere: Quid igitur? Semper hæc erunt; & feret usque in finem eos qui sic insidiantur, & insaniunt? Absit; sed cum sua omnia facta erunt, tunc & illa operabitur. Et hoc signavit dicens: *Donec eiiciat ad victoriam iudicium*: ac si dicat: Cum ea quæ ex se sunt, omnia compleverit, tunc perfectam ultionem inducet: tunc enim punientur cum claram fecerit suam victoriam, ut non relinquatur eis inverecunda contradictionis occasio. HILARIUS (can. XII.) Vel *donec eiiciat ad victoriam iudicium*: sublata scilicet mortis potestate, iudicium, & claritatis suæ reditum introducat. RABANUS (super *Donec eiiciat ad victoriam*.) Vel donec illud iudicium quod in eo agebatur, ad victoriam perveniret: quia postquam mortem resurgendo superavit, expulso principe huius mundi, victor ad regnum rediit in Patris dextera sedens, donec ponat sub pedibus omnes inimicos suos. CHRYSOSTOMUS (hom. XLI. in Matth.) Sed non in hoc stabunt ea quæ sunt dispensationis, ut solum puniantur qui non crediderunt; sed & orbem terrarum ad se trahet: unde sequitur: *Et in nomine eius Gentes sperabunt*. AUGUSTINUS XX. de Civit. Dei (cap. XXX.) Hoc autem ultimum iam videmus impletum: (1) & sic per hoc, quod negari non potest, creditur & illud quod imprudenter a quibusdam negatur, novissimum iudicium, quod ponet in terra, cum venerit ipse de cælo. Quis enim speraret Gentes in Christi nomine speraturas, quando tenebatur, ligabatur, cædebatur, illudebatur, & crucifigebatur; quando & ipsi discipuli spem perdiderant, quam in illo habere iam cœperant? Quod tunc vix unus latro speravit in cruce, nunc sperant Gentes longe lateque diffusæ. Et ne in æternum moriantur, ipsa in qua ille mortuus est cruce signantur. Nullus igitur dubitet per Iesum Christum novissimum futurum esse iudicium. REMIGIUS. Sciendum est autem, quia non solum istius loci sensus, sed & multorum aliorum hoc testimonio confirmatur: nam quod dicit, *Ecce puer meus*, ad illum locum refertur ubi dixerat Pater supra III. *Hic est Filius meus*: quod vero ait, *Ponam spiritum meum super eum*, ad hoc refertur quod Spiritus sanctus descendit super Dominum baptizatum: quod autem subiungit, *Iudicium Gentibus nuntiabit*, refertur ad id quod infra XXV. dicitur, *Cum sederit Filius hominis in sede maiestatis suæ*: quod autem subdit, *Non contendet, neque clamabit*, ad hoc refertur quod Dominus pauca respondit principi sacerdotum, & Pilato, Herodi vero nulla: quod vero dicitur, *Arundinem quassatam non confringet*, ad hoc pertinet quod Dominus suos persecutores declinavit, ne fierent deteriores: quod vero dicit, *In nomine eius Gentes sperabunt*, ad hoc refertur quod ipse dixit infra ult. *Euntes docete omnes Gentes*.

(d) GLOSSA c. Confutaverat superius Dominus pharisæos Christi miracula calumniantes, ex hoc quod sabbatum solvere videbatur; sed quia maiori nequitia ipsa Christi miracula divina virtute facta pervertebant, attribuentes ea immundo spiritui, ideo Evangelista præmittit miraculum ex

(1) *Al.* & *si.* *P. Nicolaius habet* & *super*.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a HILARIUS can. XII. ut supra. b Ex Hieronymo mutuatus epist. cit. quam Algasiæ scribit qu. I. c Nec in Glossa quæ nunc extat est, nec in Anselmo, vel alibi occurrit.

ex quo blasphemandi occasionem sumpserunt, dicens: *Tunc oblatus est ei dæmonium habens, cæcus, & mutus*. REMIGIUS. Quod autem dicit, *Tunc*, ad superiora refertur, quando sanato homine qui habebat manum aridam, exivit de synagoga. Sive quod dicit, *Tunc*, potest referri ad latius, atque prolixius tempus; ut sit sensus: Tunc quando hæc, vel illa dicebantur, vel gerebantur. CHRYSOSTOMUS (hom. XLI.) Miranda est autem nequitia dæmonis. Utrumque ingressum oppilavit, per quem ille erat crediturus, scilicet & auditum, & visum. Sed Christus utrumque aperuit: unde sequitur: *Et curavit eum ita ut loqueretur, & videret*. HIERONYMUS. Tria autem signa simul in uno homine perpetrata sunt: cæcus videt, mutus loquitur, possessus a dæmone liberatur. Quod & tunc quidem carnaliter factum est, sed quotidie completur in conversione credentium, ut expulso dæmone, primum fidei lumen aspiciant, deinde in laudes Dei tacentia prius ora laxentur. HILARIUS (can. XII.) Non autem sine ratione cum turbas omnes curatas in communi dixisset, nunc seorsum dæmonium habens, cæcus, & mutus offertur. Oportebat enim ut postquam manus aridæ homo oblatus est, qui in synagoga curabatur, in unius huiusmodi hominis forma Gentium salus fieret: ut qui erat habitatio dæmonii, & cæcus, & mutus, Deo capax pararetur, & Deum contineret in Christo, & Christi opera Dei confessione laudaret. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. quæst. III.) Dæmonium enim habens, cæcus, & mutus est qui non credit, & subditus est diabolo qui non intelligit, & non confitetur ipsam fidem, vel non dat laudem Deo. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. XXXVII.) Hoc autem non isto ordine, sed post multa alia Lucas commemorat, & mutum dicit tantum, & non cæcum. (1) Sed non ex eo quod aliquid tacet, de alio dicere putandus est: ea enim sequentia & ipse contexit quæ Matthæus. HILARIUS (can. XII.) Stupuerunt facti istius omnes turbæ; sed pharisæorum ingravescit invidia: unde sequitur: *Et stupebant omnes turbæ, & dicebant: Numquid iste est filius David?* GLOSSA. Ob misericordiam, & beneficia filium David prædicant. RABANUS (hæc habet Beda cap. II. Lucæ super id, *In Beelzebub*.) Turbis (2) autem, quæ minus eruditæ videbantur, Domini semper facta mirantibus, illi contra vel negare hoc, vel quæ negare nequiverant sinistra interpretatione pervertere laborabant, quasi hæc non divinitatis, sed immundi spiritus opera fuissent, idest Beelzebub, qui Deus erat Acharon: unde sequitur: *Pharisæi autem audientes dixerunt: Hic non eiicit dæmones nisi in Beelzebub principe dæmoniorum*. REMIGIUS. Beelzebub autem, ipse est Beel, & Baal, & Beelphegor. Beel fuit pater Nini Regis Assyriorum; Baal dictus est, quia in excelso colebatur; Beelphegor a loco, idest a monte Phega. Zebub servus fuit Abimelech filii Gedeonis, qui occisis septuaginta fratribus ædificavit templum Baal, & constituit eum sacerdotem in ipso ad abigendas muscas, quæ ibi congregabantur, propter nimium cruorem victimarum: Zebub namque musca dicitur. Beelzebub ergo vir muscarum interpretatur: unde propter spurcissimum ritum colendi, dicebant eum esse principem dæmoniorum. Nihil ergo sordidius invenientes quod Domino obiicerent, dicebant (3) eum in Beelzebub eiicere dæmonia. Et sciendum quod non est legendum per *d*, vel *t*, in fine, ut quædam mendosa exemplaria habent, sed per *b*.

(e) HIERONYMUS (super *Iesus autem sciens*.) Pharisæi opera Dei principi dæmoniorum deputabant; quibus Dominus non ad dicta, sed ad cogitata respondit, ut vel sic compellerentur credere potentiæ eius qui cordis videbat occulta: unde dicitur: *Iesus autem sciens cogitationes eorum, dixit eis*. CHRYSOSTOMUS (hom. XLII.) Superius quidem & de hoc Christum accusaverant, quia in Beelzebub eiiceret dæmonia; sed tunc quidem eos non increpavit, concedens eis & a pluribus signis cognoscere eius virtutem, & a doctrina discere eius magnitudinem. Sed quia permanebant eadem dicentes, iam increpat eos; quamvis eorum accusatio valde irrationabilis esset. Invidia autem non quærit quid dicat, sed solum ut dicat. Neque tamen Christus eos contempsit, sed respondet cum decenti mansuetudine, docens nos mites esse inimicis, & non turbari, etiam si talia dicant quæ nos in nobis non recognoscimus, neque habent aliquam rationem. In quo etiam ostendit mendacia esse quæ ab ipsis sunt dicta: neque enim est dæmonium habentis, tantam ostendere mansuetudinem, & cogitationes scire. Et quia valde irrationabilis erat eorum suspicio, & multitudinem timebant, non audebant publicare Christi accusatio-

(1) *Al.* Sed etiam. (2) *Al.* turbæ autem, & *infra* mirantes. (3) *Al.* enim.

sationem, sed in mente volvebant: propter quod dicit, *Sciens cogitationes eorum*. Ipse autem accusationem quidem in respondendo non ponit, neque divulgat eorum nequitiam; solutionem autem inducit: studium enim eius erat prodesse peccantibus, non publicare. Non autem respondet eis a Scripturis, quia non attenderent aliter exponentes, sed a communibus opinionibus: non enim ita exteriora praelia corrumpunt, sicut ea (1) quae interiora: hoc enim fit in corporibus, & in omnibus rebus: sed interim a magis cognitis exempla ducit, dicens: *Omne regnum contra se divisum desolabitur*. Nihil enim est in terra regno potentius; sed tamen per altercationem perit. Quid autem dicendum est de civitate, vel de domo? Sive magnum, sive parvum fuerit, contra seipsum pugnans perit. HILARIUS (can. XII. in Matth.) Unde domus, & civitatis eadem est hic ratio quae est regni: propter quod sequitur: *Et omnis civitas, vel domus divisa contra se, non stabit*. HIERONYMUS (super *Si satanas satanam eiicit*.) Quomodo enim concordia parvae res crescunt, sic discordia maximae dilabuntur. HILARIUS (can. XII.) Sermo autem Dei dives est, & vel simpliciter intellectus, vel inspectus interius, ad omnem profectum est necessarius. Relictis ergo his quae ad communem intelligentiam patent, causis interioribus immoremur. Responsurus enim Dominus ad id quod de Beelzebub dictum erat, in ipsos quibus respondebat, responsionis conditionem retorsit: lex enim a Deo est, & regni Israel pollicitatio ex lege est: si regnum legis contra se dividitur, dissolvatur necesse est; & sic Israel amisit legem, quando impletionem legis in Christo plebs legis impugnat. Sed civitas hic Hierusalem indicatur, quae postquam in Dominum suum furore plebis exarsit, & Apostolos eius cum credentium turbis fugavit, post divisionem non stabit; atque ita (quod per hanc divisionem mox consecutum est) civitatis illius denuntiatur excidium. Deinde assumit: *Et si satanas satanam eiicit, adversus se divisus est: quomodo ergo stabit regnum eius?* HIERONYMUS (ubi supra.) Ac si diceret: Si satanas pugnat contra se, & daemon inimicus est daemoni; deberet iam mundi venire consummatio: nec habent in eo locum adversariae potestates, quarum inter se bellum pax hominum est. GLOSSA (ordinaria, super *Regnum in se divisum*.) Necessaria ergo complexione eos arguit. Vel enim Christus in virtute Dei daemones eiicit, vel in principe daemoniorum. Si in virtute Dei, frustra calumniantur; si in principe daemoniorum, regnum eius divisum est, nec stabit; & ideo a regno eius recedant; quod innuit sibi eos elegisse, dum in se non credunt. CHRYSOSTOMUS (hom. XLII. aliq. a princip.) Vel sic. Si divisus est, imbecillior factus est, & perit: si autem perit, qualiter potest alium proiicere? HILARIUS (can. XII. paulum ante med.) Vel aliter. Si ad divisionem suam coactus est daemon, ut daemones perturbaret; hinc quoque aestimandum est plus in eo qui diviserit, quam in his qui divisi sunt, (2) esse virtutis: ergo regnum diaboli, divisione facta, a Christo est dissolutum. HIERONYMUS (super id, *Si satanas satanam eiicit*.) Si autem putatis, o scribae, & pharisaei, quod recessio daemonum obedientia sit in principem suum, ut homines ignorantes fraudulenta simulatione (3) deludantur; quid potestis dicere de corporum sanitatibus quas Dominus perpetravit? Aliud est, si membrorum quoque debilitates, & spiritualium virtutum insignia daemonibus assignetis.

(f) CHRYSOSTOMUS (hom. XLII.) Post primam solutionem, venit ad secundam prima manifestiorem, dicens: *Et si ego in Beelzebub eiicio daemones, filii vestri in quo eiiciunt? Ideo ipsi iudices vestri erunt.* HIERONYMUS (super *Si ego in Beelzebub*.) Filios Iudaeorum, vel exorcistas gentis illius, ex more signat, vel Apostolos ex eorum stirpe generatos. Si exorcistas, qui ad invocationem Dei eiiciebant daemones, coarctat pharisaeos interrogatione prudenti, ut confiteantur Spiritus sancti esse opus (4) eorum. Quod si expulsio, inquit, daemonum in filiis vestris Deo, non daemonibus deputatur; quare in me idem opus non eamdem habeat & causam? Ergo ipsi vestri iudices erunt non potestate, sed comparatione; dum illi expulsionem daemonum Deo assignant, vos principi daemoniorum. Sin autem & de Apostolis dictum est (quod & magis intelligere debemus) ipsi erunt iudices eorum: quia sedebunt in duodecim soliis, iudicantes duodecim tribus Israel. HILARIUS (can. XII.) Idcirco autem digne iudices sunt in eos constituti, quibus id dedisse Christus adversus daemones potestatis reperitur quod ipse esse negatus habuisse. RABANUS. Vel quia Apostoli bene sibi conscii erant, nihil malae artis se ab eo didicisse. CHRYSOSTO-

(1) Al. quae sunt contribulium. (2) Al. inesse. (3) Al. deludant. (4) Al. emittitur eorum.

STOMUS (hom. xlii.) Non (1) autem dixit, Discipuli mei, neque Apostoli, sed *Filii vestri*: ut si quidem voluerint reverti ad illorum dignitatem, multam hinc accipiant occasionem; si autem ingrati fuerint, neque (2) inverecundam habeant excusationem. Eiiciebant autem Apostoli dæmones, quia acceperant potestatem ab ipso; & tamen nihil eos incusabant: non enim rebus, sed personæ Christi adversabantur. Volens igitur monstrare quoniam invidiæ erant quæ dicebantur de ipso, Apostolos in medium ducit. Rursus autem ad sui cognitionem inducit eos, demonstrans quoniam propriis adversantur bonis, & contrariantur suæ saluti, cum deceret eos lætari, quod magna bona illis advenerat donaturus: unde sequitur: *Si autem ego in spiritu Dei eiicio dæmones, igitur pervenit in vos regnum Dei*. Per hoc autem demonstrat quod magnæ virtutis opus est dæmones eiicere, & non cuiuslibet gratia. Et ob hoc quidem syllogizat dicens: *Ergo pervenit in vos regnum Dei*; ac si dicat: Si hoc est, profecto Filius Dei advenit. Hoc autem obumbrate dicit, ut non illis fit grave. Deinde ut illos alliciat, non dixit simpliciter, *Pervenit regnum*; sed *in vos*; quasi dicat: Vobis veniunt bona: propter quid vestram impugnatis salutem? Hoc enim est signum a Prophetis traditum præsentiæ Filii Dei, tanta fieri potestate divina. HIERONYMUS (super *Igitur pervenit*.) Regnum enim Dei seipsum signat, de quo in alio loco scriptum est (Luc. xvii.) „ Regnum Dei intra vos est: " & Ioan. 1. „ Medius stat intra vos, quem nescitis. " Vel certe illud regnum quod & Ioannes, & ipse Dominus prædicaverant supra 1. iii. & iv. *Pœnitentiam agite: appropinquabit enim regnum cælorum*. Est & tertium regnum Scripturæ sanctæ, quod auferetur a Iudæis, & tradetur Genti facienti fructus eius. HILARIUS (can. xii.) Si ergo discipuli operantur per Christum, & ex spiritu Dei Christus operatur, adest regnum Dei iam in Apostolos mediatoris officio transfusum. *a* Diminutio etiam regni diaboli, est augmentatio regni Dei. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. I. q. v.) Unde potest etiam hic esse sensus: *Si ego in Beelzebub eiicio dæmones*, etiam secundum vestram sententiam, *pervenit in vos regnum Dei*: quia regnum diaboli stare non potest, quem adversum se divisum fatemini. Regnum enim Dei nunc dixit quo damnantur impii, & a fidelibus de peccatis suis pœnitentiam nunc agentibus secernuntur.

(g) CHRYSOSTOMUS (hom. xlii.) Posita secunda solutione, inducit & tertiam, dicens: *Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis?* Quod enim non potest satanas satanam eiicere, manifestum ex dictis est. Sed quoniam neque alius potest eum eiicere, nisi prius eum superaverit, omnibus est manifestum. Constituitur ergo quod & antea (3) ex manifestiori abundantia: dicit enim: Tantum absisto ab hoc quod utar diabolo coadiutore, quod prælier cum eo, & ligem eum; & huiusmodi coniectura est quod vasa eius diripio. Et sic contrarium eius quod illi tentabant dicere, demonstrat. Illi enim volebant ostendere quod non propria virtute eiicit dæmones; ipse autem ostendit quod non solum dæmones, sed & eorum principem ligavit; quod manifestum est ab his quæ facta sunt. Qualiter enim principe non victo hi qui subiacent dæmones direpti sunt? Hoc autem mihi prophetia videtur esse, quod dicitur: non enim solum dæmones eiicit, sed & errorem universi orbis terrarum abiget, & machinationem diaboli dissolvet: & non dixit Rapiet, sed *Diripiet*, ostendens quod hoc cum potestate fiat. HIERONYMUS (super *Aut quomodo potest quisquam*.) Domus illius mundus est, (4) in maligno positus, non creatoris dignitate, sed magnitudine delinquentis. Alligatus est fortis, & religatus in tartarum, & Domini pede contritus. Non autem debemus esse securi: adversarius noster fortis victoris quoque vocibus comprobatur. CHRYSOSTOMUS (hom. xlii. in Matth. a med.) Fortem autem eum vocat, antiquam eius ostendens tyrannidem, quæ ex nostra desidia orta est. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. I. qu. v.) Quos scilicet ipse tenebat, ne possent viribus suis ab illo se homines eruere, sed per gratiam Dei. Vasa eius dicit omnes infideles. Alligavit autem fortem, quia potestatem illi ademit

(1) *Al.* ergo (2) *Al.* verecundam habeant. (3) *Al.* cum manifestiori. (4) *Al.* qui in.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a GLOSSA, vel potius Anselmus, pro quo citari Glossa solet; sed loco utriusque prius ista confundebantur cum Hilarii verbis, quasi ex illo essent.

ademit impediendi voluntatem fidelium a sequendo Christum, & (1) obtinendo regno Dei. RABANUS. Domum ergo eius diripuit: quia ereptos a diaboli laqueis eos quos suos esse prævidit, Ecclesiæ adunavit: vel quia omnes mundi partes Apostolis, & eorum successoribus convertendas distribuit. Ostendit igitur per manifestam parabolam dicens, quia non concordat in fallaci operatione cum dæmonibus, ut calumniabantur; sed virtute divinitatis homines a dæmonibus liberavit.

(h) CHRYSOSTOMUS (hom. xlii. a med.) Posita tertia solutione, hic ponit quartam, dicens: *Qui non est mecum, contra me est*. HILARIUS (can. xii. parum a med.) In quo ostendit longe a se esse ut aliquid a diabolo mutuatus sit potestatis; & ex hoc ingentis periculi res intelligitur male de eo opinari cum quo non esse, idipsum est quod contra esse. HIERONYMUS (super *Qui non est mecum*.) Non tamen putet hoc quisquam de hæreticis dictum, & schismaticis; quamquam & ita ex superfluo posset intelligi; sed ex consequentibus, textuque sermonis ad diabolum refertur, eo quod non possint opera Salvatoris Beelzebub operibus comparari. Ille cupit animas hominum tenere captivas, Dominus liberare; ille prædicat idola, hic unius Dei notitiam; ille trahit ad vitia, hic revocat ad virtutes. Quomodo ergo possunt inter se habere concordiam quorum opera sunt diversa? CHRYSOSTOMUS (hom. xliii. parum a med.) Qui ergo non mecum congregat, neque mecum est, non erit mihi comparandus, ut mecum dæmones eiiciat; sed magis desiderat quæ mea sunt spargere. Sed dic mihi: Si oportuerit cum aliquo præliari, qui non vult tibi auxiliari, hoc ipso non est adversum te? Ipse etiam Dominus alio loco dixit (Luc. ix.) „ Qui non est „ adversum vos, pro vobis est. “ Sed non est contrarium hoc quod hic dicitur. Hic enim loquitur de diabolo adversario existente, ibi autem de homine qui in parte erat cum eis, de quo dictum erat (ibid.) „ Vidimus quemdam in nomine tuo eiicien„ tem dæmonia. “ Videtur autem Iudæos hic occulte insinuare, cum diabolo statuens eos: ipsi enim adversus eum erant, & spargebant quæ ipse congregabat. Sed & decens est credere hoc de seipso dixisse: quia adversus diabolum erat, & quæ illius sunt dispergebat.

(i) CHRYSOSTOMUS (homil. lxii.) Quia Dominus pharisæis excusando respondebat, iam eos terret. Est enim hoc correctionis non parva pars, non solum excusando respondere, sed (2) & comminari. HILARIUS (can. xii. parum a medio.) Pharisæorum enim sententiam, & eorum qui ita cum his sentiunt, perversitatem severissima diffinitione condemnat, peccatorum omnium veniam promittens, & blasphemiæ spiritus indulgentiam abnegans: *Ideo dico vobis: omne peccatum, & blasphemia remittetur hominibus*. REMIGIUS. Sciendum est tamen, quod non passim quibuscumque dimittuntur; sed illis qui pro suis reatibus dignam pœnitentiam egerint. Destruitur autem his verbis error Novatiani, qui dicebat, quod fideles post lapsum per pœnitentiam non possunt surgere, neque peccatorum suorum veniam promereri; maxime illi qui in persecutione positi negabant.

Sequitur: *Spiritus autem blasphemia non remittetur*. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ser. xi.) Quid enim interest ad rem utrum dicatur, *Spiritus blasphemia non remittetur*, an dicatur, „ Qui blasphemaverit in „ Spiritum sanctum non ei remittetur, “ ut Lucas dicit cap. xi. nisi forte quod eadem sententia apertius isto modo quam illo dicitur; & alium Evangelistam non destruit alius, sed exponit? Spiritus enim blasphemiæ clausæ dictum est, quia non est expressum, cuius spiritus, & ideo ad huiusmodi expositionem subditur: *Et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei*. Ideo post universalem commemorationem omnis blasphemiæ, eminentius voluit exprimere blasphemiam quæ dicitur contra Filium hominis, quam in Evangelio secundum Ioannem (3) valde gravem ostendit, ubi (cap. xvi.) ait de Spiritu sancto: „ Ille arguet mundum de peccato, de iu„ stitia, & de iudicio: de peccato quidem, „ quia non credunt in me. “ Sequitur: *Qui autem dixerit contra Spiritum sanctum verbum, non remittetur ei neque in hoc sæculo, neque in futuro*. Non ergo hoc dicitur propterea quia in Trinitate maior est Filio Spiritus sanctus, quod nullus umquam vel hæreticus dixit. HILARIUS (can. xii. post medium.) Quid autem tam extra veniam est quam in Christo negare quod Dei est, & consistentem in eo paterni spiritus substantiam adimere, cum in spiritu Dei omne opus consummet, & in eo Deus sit mundum reconcilians sibi? HIERONYMUS (super *Quicumque dixerit verbum*.) Vel ita locus iste

(1) *Al.* non obtinendo. (2) *Al.* & contrariari. (3) *Al.* valde grave ostendit esse peccatum.

iste est intelligendus. Qui verbum dixerit contra Filium hominis, scandalizatus carne mea, & me hominem tantum arbitrans; talis opinio, atque blasphemia quamquam culpa non careat erroris, tamen babet veniam propter corporis (1) vilitatem. Qui autem manifeste intelligens opera Dei, cum Dei virtutem negare non possit, eadem calumniatur stimulatus invidia, & Christum Dei Verbum, & opera Spiritus sancti dicit esse Beelzebub, isti non remittetur neque in hoc saeculo, neque in futuro. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ser. XI.) Sed si hoc propterea dictum esset, profecto de omni blasphemia taceretur, & haec sola remissibilis videretur quae contra Filium hominis dicitur, quasi cum homo solum putatur. Cum vero praemissum sit, *Omne peccatum, & blasphemia remittetur hominibus*; proculdubio & illa blasphemia quae contra Patrem dicitur, ista generalitate concluditur; & tamen haec sola irremissibilis diffinitur quae dicitur contra Spiritum sanctum. Numquid nam & Pater formam servi accepit, quasi sit maior Spiritus sanctus? Quis etiam non convincitur dixisse verbum contra Spiritum sanctum antequam Christianus, vel catholicus fieret? Primo ipsi Pagani, cum dicunt Christum magicis artibus fecisse miracula, nonne similes sunt his qui dixerunt eum in principe daemoniorum eiecisse daemonia? Iudaei etiam, & quicumque haeretici qui Spiritum sanctum confitentur, sed negant eum esse in corpore Christi, quod est Ecclesia catholica, similes sunt pharisaeis, qui negabant (2) Spiritum sanctum esse in Christo. Quidam etiam haeretici ipsum Spiritum sanctum vel creaturam esse contendunt, sicut Arriani, Eunomiani, & Macedoniani; vel eum prorsus ita negant ut Deum negent esse Trinitatem, sed solum Patrem esse Deum asseverant, & ipsum aliquando vocari Filium, aliquando Spiritum sanctum, sicut Sabelliani. (3) Photiniani quoque Patrem solum esse dicentes Deum, Filium vero non nisi hominem; negant omnino tertiam esse personam Spiritum sanctum. Manifestum est igitur, a Paganis, Iudaeis, & haereticis blasphemari Spiritum sanctum. Numquid ergo deserendi sunt, & sine ulla spe deputandi? Quibus si non est dimissum verbum quod dixerunt contra Spiritum sanctum, inaniter eis promittitur quod in baptismo, sive in Ecclesia remissionem accipiant peccatorum. Non enim dictum est, Non remittetur ei in baptismo; sed *Neque in hoc saeculo, neque in futuro*: & sic illi isti aestimandi sunt ab huiusmodi gravissimi peccati reatu liberi qui ab infantia sunt catholici. Nonnullis autem videtur eos tantummodo peccare in Spiritum sanctum qui lavacro regenerationis abluti in Ecclesia, & accepto Spiritu sancto, velut tanto postea dono Salvatoris ingrati, mortifero aliquo peccato se immerserunt; qualia sunt vel adulteria, vel homicidia, vel ipsa discessio a nomine christiano, sive catholica Ecclesia. Sed iste sensus unde probari possit ignoro; cum & poenitentiae quorumcumque criminum locus in Ecclesia non negetur, & ipsos haereticos ad hoc utique corripiendos dicat Apostolus II. Timoth. II. „ne forte det illis Deus poenitentiam ad „cognoscendam veritatem." Postremo non ait Dominus: Qui fidelis catholicus dixerit verbum contra Spiritum sanctum; sed *Qui dixerit*; hoc est quicumque dixerit, *non remittetur ei neque in hoc saeculo, neque in futuro*. AUGUSTINUS de Ser. Domini in monte (Lib. I. cap. XLIII. & XLIV.) Vel aliter dicit Ioannes Apostolus (I. Ioan. V.) „Est peccatum ad mortem, non pro eo „dico, ut roget quis." Peccatum autem fratris ad mortem dico esse, cum post Dei agnitionem per gratiam Domini nostri Iesu Christi quisquam oppugnat fraternitatem, aut adversus ipsam gratiam qua reconciliatus est Deo, invidentiae facibus agitatur. Huius peccati tanta labes est ut deprecandi humilitatem subire non possit, etiam si peccatum suum mala conscientia & agnoscere, & annuntiare cogatur. (4) Quam mentis affectionem propter peccati magnitudinem iam de damnatione aliquos habere credendum est: & hoc fortasse est peccare in Spiritum sanctum; idest, per malitiam, & invidiam, fraternam impugnare caritatem, post acceptam gratiam Spiritus sancti; quod peccatum Dominus neque hic, neque in futuro saeculo dimitti dicit. Unde quaeri potest utrum in Spiritum sanctum Iudaei peccaverint quando dixerunt, quod in Beelzebub principe daemoniorum Dominus daemonia expellebat. Utrum enim hoc in ipsum Dominum dictum accipiamus, quia de se dicit alio loco (supra X.) *Si patremfamilias Beelzebub vocaverunt, quanto magis domesticos eius*? An quoniam de magna invidentia dixerant, ingrati tam praesentibus beneficiis, quamvis nondum Christiani fuerint, (5) tamen propter

(1) *Al.* utilitatem. (2) *Al.* spiritum esse in Christo. (3) *Al.* Phormiani. (4) Quis, *& infra* credendus. (5) *Al.* non propter.

pter ipsam invidentiæ magnitudinem in Spiritum sanctum peccasse credendi sunt? Non enim hoc colligitur de verbis Domini. Videri tamen potest adhuc eos monuisse, ut accedant ad gratiam, & post acceptam gratiam non ita peccent ut nunc peccaverunt. Nunc enim in Filium hominis dixerunt verbum nequam; & potest eis dimitti, si conversi fuerint, & ei crediderint. Si autem postquam Spiritum sanctum acceperint, fraternitati invidere, & gratiam quam (1) acceperunt, oppugnare voluerint; non eis dimittitur neque in hoc sæculo, neque in futuro. Nam si eos sic haberet condemnatos ut nulla spes reliqua illis esset, non adhuc monendo indicaret, cum addidit dicens: *Aut facite arborem bonam &c.* AUGUSTINUS in Lib. Retract. (Lib. I. cap. XIX.) Hoc autem non confirmavi, quia hoc putare me dixi; sed tamen addendum fuit: Si in hac tam scelerata mentis perversitate finierit hanc vitam: quoniam de quocumque pessimo in hac vita constituto non est utique desperandum; nec pro illo imprudenter oratur de quo non desperatur. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ser. 11.) Est autem magnum secretum huius quæstionis. Lumen ergo expositionis a Domino quæratur. Dico autem caritati vestræ, forte in omnibus Scripturis sanctis nulla maior quæstio, nulla difficilior invenitur. Prius ergo ut advertatis admoneo, non dixisse Dominum, Omnis blasphemia spiritus non remittetur; neque dixisse, Qui dixerit quodcumque verbum contra Spiritum sanctum; sed *Qui dixerit verbum*. Quapropter non est necesse ut omnem blasphemiam, & omne verbum quod dicitur contra Spiritum sanctum, remissionem quisquam existimet non habere; sed necesse est plane ut sit aliquod verbum quod si dicatur contra Spiritum sanctum, nullam remissionem mereatur. Solent enim Scripturæ ita loqui ut quando aliquid sic dicitur ut neque ex toto, neque ex parte dictum sit; non sit necesse ut ex toto fieri possit, ut ex parte non intelligatur: sicut cum Dominus dixit Iudæis (Ioan. XV.) „ Si non venissem, & locutus eis non fuissem, peccatum non haberent. " Non enim ita dictum est ut sine ullo omnino peccato vellet intelligi futuros fuisse Iudæos; sed esse aliquod peccatum quod non haberent, nisi Christus venisset. Quis autem sit iste modus contra Spiritum sanctum, ordo postulat ut dicamus. Insinuatur siquidem nobis in Patre auctoritas, in Filio nativitas, in Spiritu sancto Patris Filiique communitas. Quod ergo commune est Patri, & Filio, & per hoc nos voluerunt habere communionem & inter nos, & secum. „ Caritas „ enim Dei diffusa est in cordibus nostris „ per Spiritum sanctum, qui datus est nobis: " ad Rom. V. & quia peccatis alienabamur a possessione bonorum verorum, „ caritas operit multitudinem peccatorum: " I. Petr. I. Quod enim Christus in Spiritu sancto peccata dimittat, hinc intelligi potest quod cum dixisset discipulis (Ioan. XX.) „ Accipite Spiritum sanctum, " continuo subiecit: „ Si cui dimiseritis peccata, dimittentur illis. " Primum itaque credentium beneficium est in Spiritu sancto remissio peccatorum. Contra hoc donum gratuitum loquitur cor impœnitens: ipsa ergo impœnitentia est spiritus blasphemiæ; quæ non remittetur neque in hoc sæculo, neque in futuro. Contra enim Spiritum sanctum, quo peccata dimittuntur, verbum valde malum, sive cogitatione, sive lingua sua dicit qui secundum duritiam cordis sui, & cor impœnitens, thesaurizat sibi iram in die iræ. Hæc omnino impœnitentia non habet remissionem neque in hoc sæculo, neque in futuro: quia pœnitentia impetrat remissionem in hoc sæculo, (2) quæ valeat in futuro. Sed ista impœnitentia, quamdiu quisque in hac carne vivit, non potest iudicari: de nullo enim desperandum est quamdiu patientia Dei ad pœnitentiam adducit. Quid enim, si isti quos in quocumque genere erroris notas, & tamquam desperatissimos damnas, antequam istam vitam finiant, agant pœnitentiam, & inveniant veram vitam in futuro? Hæc autem blasphemia, quamvis prolixa, & pluribus verbis contexta sit, solet tamen Scriptura etiam multa verba verbum appellare: neque enim unum verbum locutus est Dominus cum Propheta; & tamen legitur: Verbum quod factum est ad illum, vel ad illum Prophetam. Hic autem fortassis aliquis quærat utrum tantummodo Spiritus sanctus peccata dimittat, an & Pater, & Filius. Respondemus, quia & Pater, & Filius: ipse enim Filius de Patre dicit (supra VI.) *Dimittet vobis Pater vester peccata vestra*: & de se ait (supra IX.) *Filius hominis potestatem habet in terra dimittendi peccata*. Cur ergo illa impœnitentia quæ numquam dimittitur, solum ad Spiritus sancti blasphemiam dicitur pertinere? Tamquam ille qui in hoc im-

(1) *Al.* acceperat. (2) *Al.* quæ erit.

impœnitentiæ peccato fuerit obligatus, dono Spiritus sancti resistere videatur, quod eo dono fiat remissio peccatorum. Sed peccata, quia præter Ecclesiam non dimittuntur, in eo spiritu dimitti oportebat quo in unum Ecclesia congregatur. Remissio ergo peccatorum, quam tota Trinitas facit, proprie ad Spiritum sanctum dicitur pertinere: ipse enim est „ Spiritus adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba Pater: " Rom. VIII. ut ei possimus dicere: *Dimitte nobis debita nostra*: supra VI. „ Et hinc cognoscimus (sicut dicit Ioannes Epist. I. cap. IV.) quoniam Christus manet in nobis, de Spiritu sancto, quem dedit nobis." Ad ipsum etiam pertinet societas qua efficimur unum corpus unici Filii Dei: quia quodammodo societas Patris, & Filii est ipse Spiritus sanctus. Quisquis ergo reus fuerit impœnitentiæ contra Spiritum sanctum, in quo unitas, & societas communionis congregatur Ecclesiæ, numquam illi remittitur. CHRYSOSTOMUS (hom. XLII. in Matth. a med.) Vel aliter secundum primam expositionem. Iudæi quidem ignorabant Christum quis esset, Spiritus autem sancti sufficiens acceperunt experimentum, etenim Prophetæ per eum locuti sunt. Quod ergo dicit hoc est: Esto quia me offendistis propter carnem circumpositam; numquid & de Spiritu sancto habetis dicere, Quoniam ignoramus eum? Propter hoc non ignoscibilis est vobis hæc blasphemia, & hic, & illic dabitis vindictam: quia enim dæmones eiicere, & sanitates perficere, Spiritus sancti est; non ergo mihi contumelias infertis solum, sed Spiritui sancto; ideoque vobis inevitabilis erit condemnatio & hic, & illic. Etenim hominum hi quidem hic solum puniuntur, sicut qui indigni participaverunt mysteriis apud Corinthios; hi autem illic solum, sicut dives in inferno; hi autem hic, & illic, sicut & ipsi Iudæi, qui & hic intolerabilia passi sunt, Hierusalem capta, & ibi difficillimam sustinent pœnam. RABANUS. In hac autem auctoritate extinguitur hæresis Origenis, qui asserit, post multa sæcula omnes peccatores veniam consecuturos; quæ refellitur per hoc quod dicitur, quod non remittetur neque in hoc sæculo, neque in futuro. GREGORIUS in Dialogo (Lib. IV. cap. XXXIX. alias XXX. circa medium.) Datur enim intelligi quasdam culpas in hoc sæculo, quasdam vero in futuro relaxari: quod enim de uno negatur, de quibusdam conceditur. Sed tamen hoc de parvis minimisque peccatis fieri posse credendum est; sicut est assiduus otiosus sermo, immoderatus risus, vel peccatum curæ rei familiaris, quæ vix sine culpa vel ab ipsis agitur qui culpam qualiter debeant declinare sciunt; aut in non gravibus culpis error ignorantiæ, quæ etiam post mortem gravant, si nobis in hac vita adhuc positis minime fuerint relaxata. Hoc tamen sciendum est, quia illic saltem de minimis nil quisque purgationis obtinebit nisi qui hoc bonis actibus in hac vita positus, ut obtineat, promeretur.

(k) CHRYSOSTOMUS (homil. XLIII. in princip.) Post priores redargutiones rursus eos aliter confundit. Hoc autem facit non ut seipsum accusatione liberet (ad hoc enim sufficiebant priora) sed eos corrigere volens: unde dicit: *Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum; aut facite arborem malam, & fructum eius malum*; ac si dicat: Nullus vestrum dixit, quod malum est aliquos a dæmone liberare. Sed quia operibus non maledicebant, sed diabolum dicebant hoc operantem; demonstrat quod hæc accusatio est præter consequentiam rerum, & præter communes conceptiones. Talia autem confingere est immensæ verecundiæ. HIERONYMUS (super *Aut facite arborem bonam.*) Constringit ergo eos syllogismo quem Græci vocant aphycton, nos inevitabilem possumus appellare: quia interrogatos hinc inde concludit, (1) & utroque cornu premit. Si, inquit, diabolus malus est, bona opera facere non potest; si autem bona sunt quæ facta cernitis, sequitur ut non sit diabolus qui illa fecit: neque enim fieri potest ut ex malo bonum, aut ex bono oriatur malum. CHRYSOSTOMUS (hom. XLIII. in Matth.) Etenim arboris diiudicatio a fructu apparet, non fructus ab arbore: unde sequitur: *Siquidem ex fructu arbor cognoscitur*. Etsi enim arbor fructus est causa; sed tamen fructus arboris est demonstrativus. Vos autem contrarium facitis: in operibus enim nihil accusare habentes, contrariam de arbore fertis sententiam, me dæmoniacum appellantes. HILARIUS (can. XII. in Matth. a med.) Sic ergo in præsens Iudæos refellit, quia cum intelligerent Christi opera ultra humanam esse virtutem, noluerunt tamen ea quæ Dei sunt confiteri. Futuram vero omnem fidei perversitatem coarguit, eorum scilicet qui divinitatem, & communionem pater-

(1) Al. & in utroque.

ternæ ſubſtantiæ Domino detrahentes, in diverſa hæreſum ſtudia (1) ceciderunt; neutrum facientes, nec inter Gentes ſub venia ignorationis habitantes, nec in veritatis cognitione verſantes. Arborem ſe in corpore poſitum ſignat, quia per interiorem virtutis ſuæ fecunditatem exeat ubertas (2) omnis in fructus. Igitur arbor bona facienda cum fructibus bonis eſt, aut mala conſtituenda cum malis fructibus: non quia arbor mala poſſit conſtitui quæ bona eſt, nec e converſo; ſed ut per hanc ſignificantiam intelligeremus Chriſtum tamquam (3) inutilem relinquendum, aut tamquam bonorum fructuum utilitate retinendum. Ceterum medium ſe agere, & in Chriſtum aliqua deferre, negare quæ maxima ſunt, venerari tamquam Deum, Dei communione ſpoliare, blaſphemia Spiritus eſt, ut cum per admirationem tantorum operum Dei nomen detrahere non audeas, per malevolentiam mentis generoſitatem eius, abnegata paternæ ſubſtantiæ communione, deturpes. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ſerm. XII.) Vel in hoc admonuit nos Dominus ut bonæ arbores ſimus, ut bonos fructus producere poſſimus: ubi enim ait, *Facite enim arborem bonam, & fructum eius bonum*, eſt præceptum ſalubre, cui obedientia eſt neceſſaria. Quod autem dicit, *Facite arborem malam, & fructum eius malum*, non præceptum eſt ut faciatis, ſed monitio ut caveatis: contra hos enim dixit qui putabant ſe, cum mali eſſent, bona loqui poſſe, vel bona opera habere: hoc Dominus dicit eſſe non poſſe. Prius enim eſt mutandus homo, ut opera mutentur: ſi enim manet homo in eo quod malus eſt, bona opera habere non poteſt; ſi manet in eo quod bonus eſt, mala opera habere non poteſt. Omnes ergo malas arbores Chriſtus invenit; ſed dedit poteſtatem filios Dei fieri credentibus in nomine eius. CHRYSOSTOMUS (hom. XLIII. non procul a princip.) Quia vero non pro ſeipſo, ſed pro Spiritu ſancto facit ſermonem, eos convenienter increpat dicens: *Progenies viperarum, quomodo poteſtis bona loqui, cum ſitis mali?* Hoc autem dixit & eos incuſans, & eorum quæ dicta ſunt, demonſtrationem ex ipſis præbens; quaſi dicat: Ecce vos cum ſitis arbores malæ, non poteſtis portare fructum bonum. Non ergo miror, quod hæc loquimini: etenim male nutriti eſtis a malis progenitoribus, & mentem malam habetis. Et vide, quod non dixit, Qualiter poteſtis bona loqui, cum ſitis progenies viperarum? nihil enim hoc ad illud pertinet; ſed *Qualiter poteſtis bona loqui, cum ſitis mali?* Progenies autem viperarum eos dicit: quia in progenitoribus gloriabantur: ut ergo excluderet eorum ſuperbiam, ſeparavit eos a cognatione Abraham, attribuens eis progenitores ſimilium morum. RABANUS (ſuper *Progenies viperarum*.) Vel *progenies viperarum*, ideſt filios, & imitatores diaboli, eos appellat: quia ſcienter bonis operibus detrahunt; quod diabolicum eſt: unde ſequitur: *Ex abundantia enim cordis os loquitur*. Ille homo ex abundantia cordis loquitur qui non ignorat ex qua intentione verba promantur: quod apertius oſtendere volens, ſubiungit: *Bonus homo de bono theſauro profert bona, & malus homo de malo theſauro profert mala*. Theſaurus cordis intentio eſt cogitationis, ex qua interius arbiter iudicat proventum operis, ut aliquando maiora minorem habeant mercedem, aliquando ob incuriam cordis tepidi, maiorum virtutum opera oſtentantes, minora a Domino præmia ſortiantur. CHRYSOSTOMUS (hom. XLIII.) Ex his etiam demonſtrat ſuam deitatem ſcientem cordis occulta: quoniam non verborum ſolum, ſed etiam malarum cogitationum exſolvent vindictam. Eſt autem naturæ continentia (4) ſupereminentis, inter nequitiæ verba per os extra effundi. Quare cum audieris hominem male loquentem, multo ampliorem æſtimes nequitiam quam verba demonſtrant. Quod enim exterius dicitur, eſt ſuperefluentia eius quod intus eſt; in quo eos vehementer tetigit. Si enim quod dictum eſt ab eis, ita eſt malum, (5) excogita radix verborum quam maligna eſt. Contingit autem hoc decenter: lingua enim confuſa multoties non repente effundit nequitiam; cor autem nullum hominum habens teſtem, ſine timore quæcumque vult parturit mala: Dei enim non multa cura eſt ei. Sed cum augetur multitudo malorum quæ intus ſunt, quæ interim occultabantur, extra per verba proveniunt: & ideo dicit: *Ex abundantia cordis os loquitur*; & quod homo de theſauris cordis loquitur. HIERONYMUS. In hoc autem quod dicit, *Bonus homo de bono theſauro profert bona &c.* vel ipſos Iudæos Deum blaſphemantes oſtendit, de quali theſauro blaſphemiam proferant. Vel cum ſuperiori quæſtione hæret ſententia, quod quomodo non poſ-

(1) *Al.* efferbuerunt. (2) *Al.* hominis. (3) *Al.* vilem, *item* utilem. (4) *Al.* ſuperemanantis. *Legit P. Nicolaius:* Eſt autem naturæ conſequentia, ſupereminentis intus nequitiæ verba &c. (5) *Al.* excogitata radix verborum quam magna eſt!

possit bonus homo proferre mala, nec malus bona; sic non possit Christus mala, nec diabolus bona opera facere.

(l) CHRYSOSTOMUS (hom. xliii.) Post præmissa, eis Dominus multum timorem incutit, ostendens quod ultimam dabunt vindictam qui talia deliquerunt: unde dicit: *Dico enim vobis, quod omne verbum otiosum quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicii*. HIERONYMUS (super *Dico autem vobis*.) Et est sensus: si otiosum verbum, quod nequaquam ædificat audientes, non est absque periculo eius qui loquitur, & in die iudicii reddet unusquisque rationem sermonum suorum; quanto magis vos, qui opera sancti Spiritus calumniamini, & dicitis me in Beelzebub eiicere dæmonia, reddituri estis rationem calumniæ vestræ? CHRYSOSTOMUS (homil. xliii.) Non autem dixit, Quod locuti estis vos, simul quidem omne hominum erudiens genus, simul autem minus onerosum faciens suum sermonem. Otiosum autem verbum est quod mendax est, quod calumniam habet. Quidam autem dicunt, quoniam & vanum, quale est quod risum movet inordinatum, vel turpe, vel inverecundum. GREGORIUS in homil. vi. in Evan. (1) Vel otiosum verbum est quod aut utilitate rectitudinis, aut ratione iustæ necessitatis caret, a quod scilicet sine utilitate & loquentis dicitur, & audientis: si omissis seriis, de rebus frivolis loquamur, & fabulas narremus antiquas. Ceterum qui scurrilia replicat, & cachinis ora dissolvit, & aliquid profert turpitudinis; hic non otiosi verbi, sed criminosi tenebitur reus. REMIGIUS. Ex superioribus autem verbis adhuc sequens dependet sententia cum dicitur: *Ex verbis enim tuis iustificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis*. Non est autem dubium quia unusquisque de verbis suis malis quæ loquitur condemnabitur; verumtamen (2) ex bonis verbis non iustificatur quis, nisi ex intimo corde, & devota intentione ea proferat. CHRYSOSTOMUS (homil. xliii.) Vide autem quia non est onerosum hoc iudicium. Non ex quibus alius dixit de te, sed ex quibus ipse locutus es, sententiam iudex feret. Non igitur accusatos timere oportet, sed accusantes: non enim illi coguntur accusare se pro his malis quæ audierunt, (3) sed hi pro his quæ male dixerunt.

(m) CHRYSOSTOMUS (hom. xliv. in princ.) Quia Dominus superius multotiens verbis inverecundam pharisæorum obstruxerat linguam, rursus ad opera veniunt; quod admirans Evangelista dicit: *Tunc responderunt ei quidam de scribis, & pharisæis, dicentes: Magister, volumus a te signum videre*: tunc scilicet cum flecti oportebat, cum admirari, cum obstupescere; sed tunc a malitia non desistunt. Dicunt enim: *Volumus a te signum videre*, ut eum capiant. HIERONYMUS (super *Magister, volumus a te signum*.) (4) Sic signa postulant quasi quæ viderant, signa non fuerint; sed in alio Evangelista quid petant plenius explicatur (Luc. xi.) „ Volumus a te signum videre „ de cælo: “ vel in morem Eliæ ignem de sublimi venire cupiebant; vel in similitudinem Samuelis tempore æstivo contra naturam loci mugire tonitrua, coruscare fulgura, imbres ruere; quasi non possint & illa calumniari, & dicere, ex occultis, & variis aeris passionibus accidisse: nam qui calumniaris ea quæ oculis vides, manu tenes, utilitate sentis; quid facturus esses in his quæ de cælo veniunt? Utique (5) respondebis & magos in AEgypto multa signa fecisse de cælo. CHRYSOSTOMUS (hom. xliv.) Verba autem eorum adulatione, & ironia sunt plena. Et prius quidem conviciabantur, dæmoniacum eum dicentes; nunc autem adulantur, vocantes eum magistrum. Propter hoc & Dominus eos vehementer arguit: unde sequitur: *Qui respondens ait illis: Generatio mala & adultera signum quærit*. Et quidem cum ei conviciabantur, mansuete eis respondebat; cum autem adulabantur, conviciosa; demonstrans quod utraque passione erat superior, & neque conviciis in iram deducitur, neque ab adulatione mollitur. Quod autem dicit, tale est. Quid mirum, si hoc in me facitis, qui ignotus sum vobis, cum in Patrem, cuius tantam accepistis experientiam, hoc idem fecistis, derelicto eo, ad dæmones currentes? Propter hoc autem eos dicit generationem malam, quia ingrati semper facti sunt circa benefactores, (6) & bene patientes deteriores fiunt; quod est ultimæ malitiæ. HIERONYMUS (super *Generatio mala & adul-*

(1) *Al. deest* Vel. (2) *Al.* quia ex bonis. (3) *Al.* sed pro his. (4) *Al. omittitur* Sic. (5) *Al.* respondebitis. (6) *Al.* & beneficiis deteriores fiunt.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a HIERONYMUS. Hieronymi nomine prætermisso, Editiones aliæ sequentia cum Gregorii appendice confundunt.

altera.) Egregie autem dixit, *Et adultera*, quia dimiserat virum, & , iuxta Ezechielem, multis se amatoribus copulavit. CHRYSOSTOMUS (hom. xliv.) Unde & monstrat se Patri æqualem, si ei non credere generationem adulteram facit. RABANUS (super *Et signum non dabitur ei.*) Deinde respondere incipit, non eis signum de cælo, quod indigni erant videre, sed de profundo inferni tribuens. Discipulis autem suis signum de cælo dedit, quibus æternam beatitudinis gloriam & prius in monte figuraliter, & post veraciter in cælum sublevatus ostendit: unde sequitur: *Et signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ Prophetæ.* CHRYSOSTOMUS (hom. xliv.) Quia non ut eos induceret signa faciebat (sciebat enim eos lapideos esse) sed ut alios (1) emendaret; aut quoniam non acciperent signum, quale est illud quod petebant. Signum enim eis factum est quando per propriam pœnam cognoverunt eius virtutem. Hoc igitur occulte insinuans dicit: *Signum non dabitur ei*, ac si diceret: Multa beneficia demonstravi: nihil horum vos allexit ad venerandum meam virtutem, quam cognoscetis per pœnam quando civitatem vestram in terram proiectam videbitis. Interim autem sermonem de resurrectione interponit, quem cogniturі erant per ea quæ postea erant passuri; dicens: *Nisi signum Ionæ Prophetæ*: crux enim profecto credita non esset, nisi signa testantia habuisset. Hæc autem non credita, & resurrectio utique credita non esset. Propter hoc & signum hoc vocat, & figuram in medium fert, ut veritas credatur: unde sequitur: *Sicut fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus.* RABANUS (ubi supra.) Ostendit Iudæos ad instar Ninivitarum criminosos, & nisi pœniterent, subversioni proximos. Sed sicut illis denuntiatur supplicium, & demonstratur remedium; ita Iudæi non debent desperare veniam, si saltem post Christi resurrectionem egerint pœnitentiam. Ionas enim, idest columba, vel dolens, signum est eius super quem descendit Spiritus sanctus in specie columbæ, & qui dolores nostros portavit. Piscis qui Ionam devoravit in pelago, significat mortem quam Christus passus est in mundo. Tribus diebus & noctibus fuit ille in ventre ceti, & iste in sepulcro: ille eiectus est in aridam, iste resurrexit in gloriam. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. III. cap. xxiv.) Quidam autem modum locutionis Scripturæ nescientes, noctem voluerunt (2) advertere tres illas horas a sexta usque ad nonam, quibus sol obscuratus est, & diem tres horas alias, quibus iterum terris est redditus, idest a nona usque ad eius occasum. Sequitur enim nox futura sabbati, qua cum suo die computata, erunt iam duæ noctes, & duo dies. Porro autem post sabbatum sequitur nox primæ sabbati, idest illucescentis diei (3) dominici, in qua tunc Dominus resurrexit. Erunt ergo duæ noctes, & duo dies, & una nox, etiam si tota posset intelligi; nec ostenderemus quod illud diluculum pars eius extrema sit: quapropter nec annumeratis illis sex horis, quarum tribus tenebratus est, & tribus illuxit, constabit ratio trium dierum, & trium noctium. Restat ergo ut hoc inveniatur illo Scripturarum usitato loquendi modo, quo a parte totum intelligitur. HIERONYMUS (super *Sicut fuit Ionas in ventre ceti.*) Non quod omnes tres dies, & tres noctes in inferno fecerit, sed quod in parte parasceves, & dominicæ, & tota die sabbati, tres dies, & tres noctes intelligantur. AUGUSTINUS IV. de Trinit. (cap. ix.) Ipsum enim triduum non plenum, & totum fuisse Scriptura testis est; sed primus dies a parte extrema totus annumeratus est; dies vero tertius a parte prima & ipse totus; medius autem inter eos, idest secundus dies absolute totus vigintiquatuor horis suis, duodecim nocturnis, & duodecim diurnis: nox enim usque ad diluculum, quo Domini resurrectio declarata est, ad tertium pertinet diem. Sicut enim primi dies propter futurum hominis lapsum a luce in noctem; ita isti propter hominis reparationem a tenebris in lucem computantur. CHRYSOSTOMUS (hom. xliv.) Non autem manifeste dixit, quod resurgeret, quia eum deriserent; sed occulte insinuat, ut & illi crederent quod præscivit. Non autem dixit, In terra, sed *In corde terræ*, ut & sepulcrum ostenderet, & quod nullus solam mortis apparentiam suspicetur. Et tres dies propter hoc posuit, ut credatur quod mortuus est. Sed ipsa figura veritatem demonstrat: non enim fuit Ionas in ventre ceti in phantasia, sed in veritate; neque figura fuit in veritate, & veritas in imaginatione. Propter quod manifestum est quod filii sunt diaboli Marcionem sequentes, qui Christi passionem phantasticam esse asseruit: & quod pro eis esset passurus, licet eis non proficeret, ostendit per hoc quod innuit quod illi generationi signum daretur Ionæ Prophetæ.

(n) CHRY-

(1) *Al.* emendet. (2) *P. Nicolaï habet* annumerare. (3) *Al.* Domini.

(n) CHRYSOSTOMUS (hom. xliv.) Ne aliquis æstimaret quod talia deinceps futura essent in Iudæis, qualia Ninivitis contigerant, ut sicut Ionas illos convertit, & civitas fuit a periculo liberata, ita isti post resurrectionem converterentur; Dominus nunc totum contrarium ostendit, quoniam scilicet ex beneficio passionis nullum fructum perceperunt; sed & gravia patientur, ut infra ostendit per exemplum dæmonis. Interim autem ostendit quod iuste patientur, dicens: *Viri Ninivitæ surgent in iudicio cum generatione ista*. REMIGIUS. Ostendit autem Dominus his verbis unam esse malorum & bonorum resurrectionem futuram, contra quosdam hæreticos, qui dixerunt unam (1) esse resurrectionem bonorum, & alteram malorum. Destruitur etiam his verbis fabula Iudæorum, qui solent dicere, quod ante iudicium mille annis celebretur resurrectio: aperte his verbis ostendens quia mox ut celebrabitur resurrectio, celebrabitur & iudicium.

Et condemnabunt eam. HIERONYMUS (super *Ninivitæ surgent in iudicio*.) Non sententiæ potestate, sed comparationis exemplo: unde subdit: *Quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ; & ecce plusquam Ionas hic*. *Hic* adverbium loci, non pronomen intelligas. Ionas, secundum septuaginta Interpretes, triduum prædicavit; ego tanto tempore: ille Assyriis genti incredulæ, ego Iudæis populo Dei: ille voce locutus est simplici, nihil signorum faciens, ego tanta faciens, Beelzebub calumniam sustineo. CHRYSOSTOMUS (homil. xliv.) Non autem hic stat Dominus, sed & aliam annuntiationem adiungit dicens: *Regina Austri surget in iudicio cum generatione ista, & condemnabit eam: quia venit a finibus terræ audire sapientiam Salomonis*. Istud plus fuit quam prius. Ionas enim ad illos abiit; Regina autem Austri non expectavit Salomonem ad ipsam ire, sed ipsa ad eum accessit: & mulier, & barbara, & tantum remota, non mortem formidans sola cupidine verborum sapientum. Ibi ergo mulier advenit, hic ego veni: & ipsa quidem a finibus terræ surrexit, ego autem civitates, & castra circumeo: & ille quidem de arboribus & lignis disputavit, ego autem de ineffabilibus mysteriis. HIERONYMUS (super *Regina Austri*.) Eodem ergo modo condemnabit Regina Austri populum Iudæorum, quo condemnabunt viri Ninivitæ Israelem incredulum. Ista est Regina Saba, de qua in Regum volumine, & in Paralipomenon legimus, quæ per tantas difficultates, gente sua, & imperio derelictis, venit in Iudæam sapientiam audire Salomonis, & ei multa munera obtulit. In Ninive autem, & in Regina Saba occulte fides nationum præfertur Israeli. RABANUS (super *Quia venit a finibus*.) Ninivitæ significant eos qui peccare desistunt; Regina vero eos qui peccare nesciunt: pœnitentia enim peccatum abolet, sapientia cavet. REMIGIUS. Pulchre autem Ecclesia de Gentibus congregata Regina dicitur, quia mores suos regere novit: de qua Psalmista (Psal. xliv.) „ Astitit Regina a dextris tuis. “ Austri autem Regina est, quia ardore Spiritus sancti superabundat: auster enim ventus calidus significat Spiritum sanctum. Salomon autem, qui interpretatur pacificus, significat ipsum de quo dictum est Ephes. II. „ Ipse est pax nostra. “

(o) CHRYSOSTOMUS (hom. xliv. parum ante med.) Quia Dominus dixerat Iudæis: *Viri Ninivitæ surgent in iudicio, & condemnabunt generationem istam*: ne propter temporis tardationem contemnerent, & fierent pigriores, ostendit quod non solum in futuro sæculo, sed & hic gravissima patientur, futuram in eis pœnam sub quodam ænigmate subdens: unde dicit: *Cum autem immundus spiritus exierit ab homine*. HIERONYMUS (super *Cum immundus spiritus*.) Quidam istum locum de hæreticis dictum putant, quod immundus spiritus, qui in eis ante habitaverat, quando Gentiles erant, ad confessionem veræ fidei eiiciatur; postea vero cum se ad hæresim transtulerint, & simulatis virtutibus ornaverint domum suam, tunc aliis septem nequam spiritibus adiunctis, revertatur ad eos diabolus, & habitet in illis; fiantque novissima eorum peiora peioribus. Multo quidem peiori conditione (2) sunt hæretici quam gentiles: quia in illis spes fidei, in istis est pugna discordiæ: cum hæc intelligentia plausum quemdam, & colorem doctrinæ præferat, nescio an habeat veritatem: ex eo enim quod, finita vel parabola, vel exemplo, sequitur, *Sic erit generationi huic pessimæ*, compellimur non ad hæreticos, & quosque homines, sed ad Iudæorum populum referre parabolam: ut contextus loci non (3) passim & vagus in diversum fluctuet, atque insipientium more turbetur; sed hærens sibi vel ad priora, vel ad posteriora respondeat. Unde immundus spiritus exiit a Iudæis quando

(1) *Al.* omittitur esse. (2) *Al.* deest sunt. (3) *Al.* passivus.

do acceperunt legem; expulsus autem a Iudæis, ambulavit per Gentium solitudines: unde sequitur: *Ambulat per loca arida, quærens sibi requiem*. REMIGIUS. Loca arida appellat corda Gentium ab omni humore salutarium aquarum, hoc est sanctarum Scripturarum, & spiritualium donorum, & ab infusione sancti Spiritus aliena. RABANUS. Vel loca arida sunt corda fidelium, quæ a mollitie fluxæ cogitationis expurgata, callidus insidiator explorat, si quos gressus ibi figere possit; sed castas mentes effugiens diabolus in solo corde pravorum gratam sibi potest invenire quietem: unde sequitur, *Et non invenit*. REMIGIUS. Putabat autem diabolus se perpetuam quietem posse habere in gentili populo; sed subditur, *Et non invenit*: quia apparente Dei Filio per mysterium incarnationis suæ, gentilitas credidit. HIERONYMUS (super *Revertar in domum meam*.) Quæ cum Domino credidisset, ille non invento loco in nationibus, dixit: *Revertar in domum meam unde exivi*. Habeo Iudæos quos ante dimiseram. *Et veniens invenit eam vacantem, scopis mundatam, & ornatam*. Vacabat enim templum Iudæorum, & Christum hospitem non habebat dicentem (Ioan. XIV.) „Surgite, & „ abeamus hinc. “ Quia igitur & Dei, & Angelorum præsidia non habebant, & ornati erant superfluis observationibus legis, & traditionibus pharisæorum; revertitur diabolus ad sedem suam pristinam, & septenario numero sibi addito dæmonum, habitat pristinam domum; & fiunt novissima illius populi peiora prioribus: multo enim nunc maiore dæmonum numero possidentur, blasphemantes in synagogis suis Christum Iesum, quam in AEgypto possessi fuerant ante legis notitiam: quia aliud est venturum non credere, aliud non suscepisse qui venerit. Septenarium autem numerum adiunctum diabolo, vel propter sabbatum intellige, vel propter numerum Spiritus sancti, ut quomodo in Esaia super florem qui de radice Iesse descendit, septem spiritus virtutum descendisse narrantur, ita e contrario vitiorum numerus in diabolo consecratus sit. Pulchre ergo septem spiritus assumi dicuntur, vel propter violationem sabbati, vel propter criminalia peccata, quæ contraria sunt septem donis Spiritus sancti. CHRYSOSTOMUS (hom. XLIV. in Matth. cir. med.) Vel hic pœnam eorum demonstrat: dicit enim, (1) quod sicut cum dæmoniaci liberati fuerint ab infirmitate, si desidiores efficiantur, graviorem attrahunt adversus se phantasiam; ita & in vobis fiet: etenim ante detinebamini a dæmone, quando idola adorabatis, & filios vestros dæmonibus occidebatis; sed tamen non dereliqui vos; sed expuli dæmonem illum per Prophetas, & per memetipsum rursus veni, amplius expurgare vos volens. Quia igitur non vultis attendere, sed in maiorem excidistis nequitiam (gravius enim est occidere Christum quam Prophetas) propter hoc difficiliora patiemini. Quæ enim sub Vespasiano, & Tito contigerunt eis, multo graviora fuerunt his quæ passi sunt in AEgypto, & in Babylone, & sub Antiocho. Nec hoc solum ostendit, sed quoniam ab omni virtute erunt desolati, & dæmonum actibus occupabiles magis quam ante. Hæc autem non solum ad illos, sed ad nos etiam dicta esse, rationem habet, si illuminati, & a prioribus eruti malis, rursus ab eadem possideamur nequitia: etenim difficilior iam erit pœna posteriorum peccatorum: propter quod paralytico Christus dicit Ioan. V. „ Ecce sa„ nus factus es: noli peccare, ne deterius „ tibi aliquid contingat. “ RABANUS. Homo enim quilibet ad fidem conversus est, a quo diabolus per baptismum eiicitur, qui eiectus inde loca arida peragrat, idest corda fidelium. GREGORIUS XXXIII. Moral. (cap.V. super illud Iob XL. „ Sub um„ bra dormit: “ cap.III. in nov. exempl.) Loca enim arentia, atque inaquosa sunt corda iustorum, quæ per disciplinæ fortitudinem ab omni carnalis concupiscentiæ humore siccantur. Loca vero humentia sunt terrenorum hominum mentes, quas humor carnalis concupiscentiæ, quia replet, fluidas facit, in quibus diabolus iniquitatis suæ vestigia tanto altius imprimit quanto in eisdem mentibus per transitus illius, quasi in fluxa terra, descendit. RABANUS. Rediens autem ad domum suam unde exierat, *invenit eam vacantem*, a bonis actibus per negligentiam; *scopis mundatam*, scilicet a vitiis pristinis per baptismum; *ornatam* simulatis virtutibus per hypocrisim. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. I. quæst. VIII.) Unde per hæc verba signat Dominus quosdam ita credituros, ut non possint ferre laborem continentiæ, & ad sæculum redituri sint. Quod dicit, *Assumit secum alios septem*, intelligitur, quia cum quis ceciderit de iustitia, etiam simulationem habebit. Cupiditas enim carnis expulsa per pœnitentiam consuetis operibus, cum non invenerit in

(1) *Al.* quod cum.

in quibus delectationibus conquiescat, avidius redit, & rursus occupat mentem hominis, si negligentia subsecuta est, ut non introduceretur tamquam habitator mundatæ domus sermo Dei per sanam doctrinam: & quoniam non solum habebit illa septem vitia, quæ septem virtutibus sunt contraria spiritalibus, sed etiam per hypocrisim se ipsas habere virtutes simulabit; propterea assumptis secum septem aliis nequioribus, hoc est ipsa septenaria simulatione, redit ipsa concupiscentia, ut sint novissima hominis illius peiora prioribus. GREGORIUS VII. Moral. (super illud Iob vi. „ Qui „ cœpit ipse me conterat: " cap. vii. in novis exemp.) Plerumque etiam fit ut cum mens ex ipso exordio sui profectus extollitur, cumque se iam quasi de virtutibus erigit, sævienti contra se adversario aditum pandat; tantoque se vehementius in eius confractione exhibet, quanto & gravius, quia vel ad modicum fuerat proiectus, dolet.

(p) HILARIUS a (can. xii.) Quia prædicta omnia in paternæ maiestatis virtute loquebatur, nuntianti sibi, quod foris a matre, atque fratribus expectaretur, quid responderit, Evangelista demonstrat, subdens: *Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater eius, & fratres foris stabant, quærentes loqui ei*. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. xl.) Hoc sine dubio convenienter gestum intelligere debemus: præmisit enim cum ad hoc narrandum transiret: *Adhuc eo loquente ad turbas*. Quid est autem *adhuc* nisi qnando illud loquebatur? Nam & Marcus post illud quod de blasphemia Spiritus sancti retulerat, dixit cap. iii. „ Et veniunt mater eius, & „ fratres. " Lucas autem non huius rei gestæ ordinem tenuit, sed præoccupavit hoc, & recordatum ante narravit. HIERONYMUS contra Helvidium (circ. med.) Hinc Helvidii una propositio sumitur, ex hoc quod fratres Domini in Evangelio nominantur. Unde, inquit, fratres (1) Domini dicti sunt qui non erant fratres? Sed iam nunc sciendum est, quatuor modis in Scripturis divinis fratres dici: natura, gente, cognatione, & affectu. Natura, ut Esau, & Iacob. Gente, ut omnes Iudæi fratres inter se vocantur, ut in Deuteronomii cap. xvii. „ Non poteris constituere super te homi„ nem alienum, qui non est frater tuus. " Porro cognatione fratres vocantur qui sunt de una familia, sicut in Genesi cap. xiii. „ Dixit Abraham ad Lot: Non sit rixa in„ ter te & me, quoniam fratres sumus. " Affectu etiam fratres dicuntur: quod in duo dividitur, (2) in speciali, & in communi. In speciali, quia omnes Christiani fratres dicuntur, ut Salvator dicit Ioan. xx. „ Va„ de, dic fratribus meis. " Porro in communi, quia omnes homines ex uno patre nati, pari inter nos germanitate coniungimur, sicut ibi Esa. lxvi. „ Dicite his qui „ oderunt vos: Fratres nostri vos estis. " Interrogo ergo, iuxta quem modum fratres Domini in Evangelio appellentur. Iuxta naturam? Sed Scriptura non dicit, nec Mariæ eos (3) vocans filios, nec Ioseph. Iuxta gentem? Sed absurdum est ut pauci ex Iudæis vocati sint fratres, cum omnes qui ibi fuerunt (4) Iudæi, fratres potuerint appellari. Iuxta affectum humani iuris, & spiritus? Verum sit: qui magis erant fratres, quam Apostoli, quos Dominus docebat intrinsecus? Aut si omnes, quia homines, sunt fratres, stultum fuit nuntiare quasi proprium: *Ecce fratres tui quærunt te*. Restat igitur ut fratres eos intelligas appellatos cognatione, non affectu, non gentis privilegio, non natura. HIERONYMUS super Matth. (in fine quasi Com. xii. cap.) Quidam vero fratres Domini de alia uxore Ioseph filios suspicantur, sequentes deliramenta apocryphorum, (5) & quamdam Escham mulierculam confingentes. Nos autem fratres Domini, non filios Ioseph, sed consobrinos Salvatoris, sororis Mariæ matarteræ Domini filios intelligimus; quæ esse dicitur mater Iacobi minoris, & Ioseph, & Iudæ, quos in alio Evangelii loco fratres Domini legimus appellatos. Fratres autem consobrinos dici, omnis Scriptura demonstrat. CHRYSOSTOMUS (homil. xlv.) Vide autem & fratrum eius elationem: cum enim deceret eos ingredi, & audire cum turba; vel si hoc non vellent, expectare finem sermonis, & tunc eum adire: hi extra eum vocant, & coram omnibus hoc faciunt, & superfluum honoris amorem ostendentes, & mon-

(1) Al. Domini Dei sunt. (2) Al. in speciale, & commune, *& sic infra*. (3) Al. vocatos. (4) Al. *deest* Iudæi. (5) Al. & quamdam mæcham, vel escam mulierculam.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Paulo aliis verbis quo ad posteriorem appendicem.

monstrare volentes quod cum omni potestate Christo aliquid iniungunt: quod & Evangelista ostendit, hoc ipsum obscure insinuans, cum dicit: *Adhuc eo loquente*; ac si diceret: Numquid non erat tempus aliud? Quid autem & loqui volebant? Si pro veritatis dogmatibus, communiter hoc proponere oportebat, ut & alios lucrarentur; si autem de aliis sibiipsis pertinentibus, non oportebat ita festinanter vocare: unde manifestum est quoniam solum ex vana gloria hoc faciebant. AUGUSTINUS de Natura, & Gratia (cap. XXXVI.) Sed quidquid (1) dicatur de fratribus, de sancta Virgine Maria, propter honorem Christi, nullam prorsus, cum de peccatis agitur, habere volo quæstionem. Inde enim scimus quod ei plus gratiæ collatum fuerit ad vincendum omni ex parte peccatum, quod concipere, & parere meruit eum quem constat nullum habuisse peccatum.

Sequitur: *Dixit autem ei quidam: Ecce mater tua, & fratres tui foris stant, quærentes te.* HIERONYMUS (super *Adhuc eo loquente*.) Videtur mihi iste qui nuntiat, non fortuito & simpliciter nuntiare; sed insidias tendere, utrum spiritali operi carnem, & sanguinem præferat: unde & Dominus non quod matrem negaret, & fratres, exire contempsit; sed quo responderet insidianti. CHRYSOSTOMUS (hom. XLV.) Neque autem dixit: Vade dic ei, quoniam non est mater mea; sed ad eum qui nuntiaverat extendit sermonem: sequitur enim: *At ipse respondens dicenti sibi ait: Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei?* HILARIUS (can. XII.) Non autem fastidiose de matre sua sensisse existimandus est, cui in passione positus maximæ sollicitudinis tribuit affectum. CHRYSOSTOMUS (hom. XLV.) Quod si negare vellet matrem, tunc utique negasset quando Iudæi exprobrabant ei de matre. HIERONYMUS. Non ergo, iuxta Marcionem, & Manichæum, matrem negavit, ut natus de phantasmate putaretur; sed Apostolos cognationi prætulit, ut & nos in comparatione dilectionis, carni spiritum præferamus: *a* nec maternum refutat obsequium pietatis, cuius præceptum est, Exod. XX. „ Honora „ patrem tuum, & matrem tuam: “ sed paternis se mysteriis, vel affectibus amplius quam maternis debere demonstrat: unde sequitur: *Et extendens manum in discipulos, dixit: Ecce mater mea, & fratres mei.* GREGORIUS in homil. (III. in Evangel.) Fideles quidem discipulos fratres nominare dignatus est Dominus dicens infra XXVIII. *Ite, nuntiate fratribus meis.* Qui ergo frater Domini fieri ad fidem veniendo potuit, quærendum est quomodo etiam esse possit mater. Sed sciendum nobis est, quia qui Christi frater, vel soror est in credendo, mater efficitur prædicando: quasi enim parit Dominum quem cordi audientis infundit; & mater eius efficitur, si per eius vocem amor Domini in proximi mente generatur. CHRYSOSTOMUS (hom. XLV.) Cum his autem quæ dicta sunt & aliud nos docuit, videlicet in nulla cognatione confidentes, virtutem negligere. Si enim matri nihil prodest matrem esse, nisi virtus adesset; quis utique alius per cognationem salvabitur? Una enim nobilitas sola est, Dei facere voluntatem: & ideo sequitur: *Quicumque enim fecerit voluntatem Patris mei, qui in cælis est &c.* Multæ mulieres beatificaverunt sanctam Virginem illam, & eius uterum, & optaverunt tales fieri matres. Quid est igitur quod prohibeat? Ecce latam vobis constituit viam; & licet non mulieribus solum, sed & viris fieri matrem Dei. HIERONYMUS (cir. fin. Com. in XII. cap.) Dicamus autem & aliter. Salvator loquitur ad turbas: intrinsecus erudit nationes: mater eius, & fratres, hoc est synagoga, & populus Iudæorum foris stant. HILARIUS (can. XII. ut supra.) Cum itaque ingrediendi ad eum haberent, ut ceteri, potestatem; (2) quia tamen in sua venit, & sui eum non receperunt, ingressu eius atque aditu abstinent. GREGORIUS in hom. (I. in Evangel.) Unde & mater eius cum quasi non agnoscitur, foris stare perhibetur: quia videlicet synagoga idcirco ab auctore suo non recognoscitur, quia legis observationem tenens, spiritualem intellectum perdidit, & se ad custodiam litteræ foris fixit. HIERONYMUS (in fin. Com. ad XII. cap. Matth.) Cumque rogaverint, & quæsierint, & nuntium miserint, responsum accipient, liberos eos esse arbitrii, & intrare posse, si velint & ipsi credere.

(1) *Al.* Sed, inquit, dicatur. (2) *Al.* sed quia.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a AMBROSIUS in Lucam Lib. VI. super VIII. cap. Lucæ, ubi hæc ipsa referuntur. Perperam porro Ambrosii appendix prius confundebatur cum præcedente, quæ Hieronymi est.

CAPUT XIII.

(a) IN illo die exiens Iesus de domo, sedebat secus mare: & congregatæ sunt ad eum turbæ multæ, ita ut in naviculam ascendens sederet: & omnis turba stabat in littore: & locutus est eis multa in parabolis, dicens: Ecce exiit qui seminat seminare semen suum. Et dum seminat, quædam ceciderunt secus viam, & venerunt volucres cæli, & comederunt ea. Alia autem ceciderunt in petrosa, ubi non habebant terram multam, & continuo exorta sunt, quia non habebant altitudinem terræ; sole autem orto æstuaverunt, & quia non habebant radicem, aruerunt. Alia autem ceciderunt in spinas, & creverunt spinæ, & suffocaverunt ea. Alia autem ceciderunt in terram bonam, & dabant fructum, aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud tricesimum. Qui habet aures audiendi, audiat.

(b) Et accedentes discipuli dixerunt ei: Quare in parabolis loqueris eis? Qui respondens ait illis: Quia vobis datum est nosse mysterium regni cælorum, illis autem non est datum. Qui enim habet, dabitur ei, & abundabit; qui autem non habet, & quod habet auferetur ab eo. Ideo in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, & audientes non audiunt, neque intelligunt: & adimpletur in eis prophetia Esaiæ dicentis: Auditu audietis, & non intelligetis, & videntes videbitis, & non videbitis. Incrassatum est enim cor populi huius, & auribus graviter audierunt, & oculos suos clauserunt, ne quando videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & convertantur, & sanem eos. Vestri autem beati oculi, quia vident, & aures vestræ, quia audiunt. Amen quippe dico vobis, quia multi Prophetæ, & iusti cupierunt videre quæ videtis, & non viderunt; & audire quæ auditis, & non audierunt.

(c) Vos ergo audite parabolam seminantis. Omnis qui audit verbum regni, & non intelligit, venit malus, & rapit quod seminatum est in corde eius: hic est qui secus viam seminatus est. Qui autem super petrosa seminatus est, hic est qui verbum audit, & continuo cum gaudio accipit illud: non habet autem in se radicem, sed est temporalis. Facta autem tribulatione, & persecutione propter verbum, continuo scandalizatur. Qui autem seminatus est in spinis, hic est qui verbum Dei audit, & solicitudo sæculi istius, & fallacia divitiarum suffocat verbum, & sine fructu efficitur. Qui vero in terram bonam seminatus est, hic est qui audit verbum, & intelligit, & fructum affert, & facit aliud quidem centesimum, aliud autem sexagesimum, aliud vero tricesimum.

(d) Aliam parabolam proposuit illis dicens: Simile factum est regnum cælorum homini qui seminavit bonum semen in agro suo. Dum autem dormirent homines, venit inimicus eius, & superseminavit zizania in medio tritici, & abiit. Cum autem crevisset herba, & fructum fecisset, tunc apparuerunt & zizania. Accedentes autem servi patrisfamilias, dixerunt ei: Domine, nonne bonum semen seminasti in agro tuo? Unde ergo habet zizania? Et ait illis: Inimicus homo hoc fecit. Servi autem dixerunt ei: Vis imus, & colligimus ea? Et ait: Non, ne forte colligentes zizania, eradicetis simul & triticum. Sinite utraque crescere usque ad messem, & in tempore messis dicam messoribus: Colligite primum zizania, & alligate in fasciculos ad comburendum; triticum autem congregate in horreum meum.

(e) Aliam parabolam proposuit eis dicens: Simile est regnum cælorum grano sinapis, quod accipiens homo seminavit in agro suo: quod minimum quidem est omnibus seminibus, cum autem creverit, maius est omnibus oleribus; & fit arbor, ita ut volucres cæli veniant, & habitent in ramis eius.

(f) Aliam parabolam locutus est eis dicens: Simile est regnum cælorum fermento,

mento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ satis tribus donec fermentatum est totum.

(g) Hæc omnia locutus est Iesus in parabolis ad turbas, & sine parabolis non loquebatur eis: ut impleretur quod dictum erat per Prophetam dicentem: Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita a constitutione mundi.

(h) Tunc dimissis turbis venit in domum; & accesserunt ad eum discipuli eius dicentes: Edissere nobis parabolam zizaniorum agri. Qui respondens ait illis: Qui seminat bonum semen est Filius hominis; ager autem est mundus; bonum vero semen, hi sunt filii regni; zizania autem filii sunt nequam; inimicus autem qui seminavit ea, est diabolus; messis vero consummatio sæculi est; messores autem Angeli sunt. Sicut ergo colliguntur zizania, & igni comburuntur; sic erit in consummatione sæculi. Mittet Filius hominis Angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala, & eos qui faciunt iniquitatem, & mittent eos in caminum ignis. Ibi erit fletus, & stridor dentium. Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum. Qui habet aures audiendi, audiat.

(i) Simile est regnum cælorum thesauro abscondito in agro, quem qui invenit homo, abscondit, & præ gaudio illius vadit, & vendit universa quæ habet, & emit agrum illum.

(k) Iterum simile est regnum cælorum homini negotiatori quærenti bonas margaritas. Inventa autem una pretiosa margarita, abiit, & vendidit omnia quæ habuit, & emit eam.

(l) Iterum simile est regnum cælorum sagenæ missæ in mare, & ex omni genere piscium congreganti; quam cum impleta esset, educentes, & secus littus sedentes, elegerunt bonos in vasa sua, malos autem foras miserunt. Sic erit in consummatione sæculi. Exibunt Angeli, & separabunt malos de medio iustorum, & mittent eos in caminum ignis. Ibi erit fletus, & stridor dentium.

(m) Intellexistis hæc omnia? Dicunt ei, Etiam. Ait illis: Ideo omnis scriba doctus in regno cælorum, similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova & vetera.

(n) Et factum est, cum consummasset Iesus parabolas istas, transiit inde; & veniens in patriam suam, docebat eos in synagogis eorum, ita ut mirarentur, & dicerent: Unde huic sapientia hæc, & virtus? Nonne hic est fabri filius? Nonne mater eius dicitur Maria, & fratres eius Iacobus, & Ioseph, & Simon, & Iudas? Et sorores eius nonne omnes apud nos sunt? Unde ergo huic omnia ista? Et scandalizabantur in eo. Iesus autem dixit eis: Non est Propheta sine honore nisi in patria sua, & in domo sua. Et non fecit ibi virtutes multas, propter incredulitatem illorum.

(a) CHRYSOSTOMUS (hom. xlv.) Postquam increpaverat eum qui matris, & fratrum præsentiam nuntiavit, dehinc fecit quod illi cupiebant: exiit scilicet domum, primo sanans ægritudinem vanæ gloriæ fratrum; secundo decentem honorem exhibens matri: unde dicitur: *In illo die exiens Iesus de domo, sedebat secus mare.* AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. xli.) Cum dicit, *In illo die*, satis indicat aut hoc consequenter gestum post præmissa, aut non multa interponi potuisse, nisi forte dies more Scripturarum tempus significet. RABANUS. Non solum autem verba, & facta Domini, verum etiam itinera, ac loca, in quibus virtutes (1) operatur, & prædicat, cælestibus sunt plena sacramentis. Post sermonem quippe in domo habitum, ubi nefanda blasphemia dæmonium habere dictus est, egrediens docebat ad mare, ut ostenderet se, relicta ob culpam perfidiæ Iudæa, ad Gentes salvandas esse transiturum. Gentilium enim corda diu superba, & incredula, merito tumidis, amarisque fluctibus maris assimilantur; domum vero Domini per fidem fuisse Iudæam quis nesciat? HIERONYMUS (in prin. Com. in xiii. cap. Matth.) Considerandum etiam, quod

Hh 2

(1) *Al.* operabatur.

quod populus domum Iesu non poterat intrare, nec esse ibi ubi Apostoli audiebant mysteria: idcirco miserator Dominus egreditur de domo sua, & sedet iuxta huius sæculi mare, ut congregentur ad eum multæ turbæ, & audiant in littore quæ intus non merebantur audire: unde sequitur: *Et congregata sunt ad eum turba multa, ita ut in naviculam ascendens sederet: & omnis turba stabat in littore*. CHRYSOSTOMUS (hom. xlv.) Hoc autem non simpliciter Evangelista posuit, sed ut monstraret quod Dominus hoc fecerit, volens cum diligentia hoc spectaculum statuere, ut nullum dimittat post dorsum, sed omnes coram facie habeat. HILARIUS (can. XIII. in Matth. in initio.) Sedisse autem Dominum in navi, & turbas foris stetisse, ex subiectis rebus est ratio. In parabolis enim erat locuturus; & facti ipsius genere significat, eos qui extra Ecclesiam positi sunt, nullam divini sermonis posse capere intelligentiam. Navis enim Ecclesiæ typum præfert, intra quam verbum vitæ positum est, & prædicatum his qui extra sunt, & arenæ modo steriles intelligere non possunt. HIERONYMUS (in initio Com. in XIII. cap. Matth.) Iesus etiam in mediis fluctibus est: hinc inde mari tunditur, & in sua maiestate securus appropinquare facit terræ naviculam suam, ut populus nequaquam periculum sustinens, non tentationibus circundatus, quas ferre non poterat, stet in littore fixo gradu, ut audiat quæ dicuntur. RABANUS (super illud, *Et congregata sunt ad eum turba*.) Vel quod ascendens navem sedebat in mari, significat quod Christus per fidem ascensurus erat in mentes Gentilium, & Ecclesiam collecturus in mari, idest in medio nationum contradicentium. Turba vero quæ stabat in littore, quæ neque In navi, neque in mari erat, gerit figuram recipientium verbum Dei, & iam fide a mari, idest a reprobis, separatorum, sed necdum mysteriis cælestibus imbutorum.

Sequitur: *Et locutus est eis multa in parabolis*. CHRYSOSTOMUS (homil. xlv. in Matth.) Quamvis in monte ita non fecerit: non enim per parabolas sermonem contexit. Tunc enim turbæ solæ erant, & plebs incomposita; hic autem & scribæ, & pharisæi. Non propter hoc autem solum in parabolis loquitur, sed ut manifestiorem sermonem faciat, & ampliorem memoriam imponat, & sub visum res reducat. HIERONYMUS (super *Et locutus est eis multa in parabolis*.) Est notandum, quod non omnia locutus sit eis in parabolis, sed multa: si enim dixisset cuncta in parabolis, absque emolumento populi recessissent. Perspicua miscet obscuris, ut per ea quæ intelligunt, provocentur ad eorum notitiam quæ non intelligunt. Turba etiam non unius sententiæ est, sed diversarum in singulis voluntatum: unde loquitur ad eam in multis parabolis, ut iuxta varias voluntates, diversas recipiant disciplinas. CHRYSOSTOMUS (homil. xlv.) Primam autem parabolam posuit eam quæ faciebat auditorem attentiorem: quia enim sub ænigmate erat tractaturus, erigit mentes audientium per primam parabolam, dicens: *Ecce exiit qui seminat seminare semen suum*. HIERONYMUS (super *Exiit qui seminat*.). Significatur autem sator iste qui seminat, esse Filius Dei, & Patris in populis seminare sermonem. CHRYSOSTOMUS (homil. xlv. in Matth.) Unde autem exiit qui ubique præsens est, vel qualiter exiit? Non loco, sed incarnatione propinquior factus nobis per habitum carnis: quia enim nos intrare non poteramus ad eum, peccatis nostris prohibentibus nobis ingressum, ipse ad nos egreditur. RABANUS. Vel exiit cum, relicta Iudæa, per Apostolos ad Gentes transivit. HIERONYMUS (ibidem.) Vel intus erat dum domi versabatur, & loquebatur discipulis sacramenta. Exiit ergo de domo sua, ut seminaret in turbis. CHRYSOSTOMUS (ibid. post med.) Cum autem audieris, quoniam exiit qui seminat, ut seminet, non æstimes esse identitatem sermonis. Egreditur enim multotiens qui seminat & ad aliam rem, vel ut scindat terram, vel ut malas incidat herbas, vel ut spinas evellat, vel ut aliam talem quamdam diligentiam exhibeat: hic autem ad seminandum exivit. Quid igitur fit de semine isto? Tres depereunt partes, & una salvatur; & hoc non æqualiter, sed cum differentia quadam: unde sequitur: *Et dum seminat, quadam ceciderunt secus viam*. HIERONYMUS (super illud, *Quadam ceciderunt*.) Hanc parabolam ad probandam hæresim suam Valentinus assumit, tres introducens esse naturas: spiritualem, naturalem, vel animalem, atque terrenam; cum hic quatuor sint, una iuxta viam, alia petrosa, tertia plena spinis, quarta terra bona. CHRYSOSTOMUS (hom. xlv. a med.) Sed secundum hoc, qualiter haberet rationem inter spinas seminare, & super petram, & in via? In seminibus quidem, & terra materialibus non haberet utique rationem: non enim est in potestate petræ fieri terram, neque viæ non esse viam, neque spinæ non esse spinam. In animabus

mabus autem, & doctrinis multam habet hoc laudem: possibile enim est petram fieri terram pinguem, & viam non ultra conculcari, & spinas destrui. Quod igitur plus seminis periit, non est ab eo qui seminat, sed a suscipiente terra, idest ab anima. Ipse enim qui seminat, non divitem, non pauperem discernit, non sapientem, neque insipientem; sed omnibus loquebatur, quæ a seipso erant complens, prævidens tamen quæ futura erant, ut liceat ei dicere: Quid me oportuit facere, & non feci? Ideo autem non dicit manifeste, quoniam hæc susceperunt desides, & (1) perdiderunt; hæc autem divites, & suffocaverunt; hæc autem molles, & perdiderunt: (2) quia non voluit eos vehementer tangere, ut non (3) in differentiam mittat. Per hanc etiam parabolam discipulos erudit, (4) etsi plures audientium eos fuerint qui pereunt, ut non propter hoc desides fint: quia nec propter hoc Dominus, qui omnia prævidit, destitit a seminando. HIERONYMUS (super *Exiit qui seminat*.) Observa autem hanc esse primam parabolam, quæ cum interpretatione sua posita est: & cavendum est ubicumque Dominus exponit sermones suos, ne vel alud, vel quid plus, vel minus præsumas intelligere, quam ab eo expositum est. RABANUS (hoc loco.) Quæ vero tacita nostræ intelligentiæ dereliquit, perstringenda sunt breviter. Via est mens sedulo malarum cogitationum meatu trita, atque arefacta; petram, duritiam protervæ mentis; terram, levitatem animæ obedientis; solem dicit fervorem persecutionis sævientis. Altitudo terræ est probitas animæ disciplinis cælestibus institutæ. In qua expositione diximus, quia nequaquam ipsæ res in una eademque significatione semper allegorice ponuntur. HIERONYMUS (super *Qui habet aures audiendi*.) Provocamur autem ad dictorum intelligentiam quotiens his sermonibus commonemur qui sequuntur: *Qui habet aures audiendi, audiat*. REMIGIUS. Aures audiendi sunt aures mentis, scilicet intelligendi, & faciendi quæ iussa sunt.

(b) GLOSSA a. Intelligentes discipuli esse obscura quæ a Domino populo dicebantur, voluerunt Domino intimare ne parabolice loqueretur: unde dicitur: *Et accedentes discipuli dixerunt ei: Quare in parabolis loqueris eis?* CHRYSOSTOMUS (hom. XLVI.) Ubi dignum est admirari discipulos, quare discere cupientes, sciunt quando interrogare oporteat: non enim coram omnibus hoc faciunt. Et hoc ostendit Matthæus cum dicit, *Et accedentes*; Marcus autem manifestius demonstrat dicens, quod singulariter accesserunt. HIERONYMUS (super *Et accedentes discipuli*.) Quærendum est autem quomodo accedant tunc ad eum, cum Iesus in navi sedeat: nisi forte intelligatur, quod dudum cum ipso navem conscenderint, & ibi stantes super interpretatione parabolæ sciscitati sint. REMIGIUS. Dicit ergo Evangelista, *Accedentes*, ut ostenderet (5) quo solicitati sunt: sive poterant accedere corpore, quamvis esset aliquod vel breve spatium inter eos. CHRYSOSTOMUS (hom. XLVI.) Consideranda est autem & eorum rectitudo, qualiter multam pro aliis habent curam, & prius quæ aliorum sunt quærunt, & tunc quæ sunt ipsorum: non enim dixerunt, In parabolis loqueris nobis; sed *In parabolis loqueris illis. Qui respondens ait illis: Quia vobis datum est nosse mysterium regni cælorum*. REMIGIUS. Vobis, inquam, qui mihi adhæretis, & in me creditis. Mysterium autem regni cælorum appellat evangelicam doctrinam. *Illis autem*, scilicet qui foris sunt, & in eum credere nolunt, scribis scilicet, & pharisæis, & ceteris in infidelitate perseverantibus, *non est datum*. Accedamus ergo cum discipulis ad Dominum (6) puro corde, ut nobis evangelicam doctrinam interpretari dignetur, iuxta illud (Deut. XXXIII.) „Qui appropinquant pedibus eius, accipient de doctrina ipsius." CHRYSOSTOMUS (hom. XLVI. parum a princ.) Hoc autem dixit, non necessitatem inducens, neque fatum; sed monstrans quoniam illi quibus non est datum, causa sibi sunt universorum malorum, & ostendere volens quoniam cognoscere divina mysteria donum Dei est, & gratia desuper data. Non tamen propter hoc liberum arbitrium destruitur: & hoc ex his quæ sequuntur manifestum est: ut enim neque isti desperent, neque illi pigritentur, audientes quoniam eis datum est; demonstrat a nobis principium ho-

(1) *Al.* prodiderunt. (2) *Al. omittitur* quia. (3) *P. Nicolai legit* in diffidentiam. (4) *Al.* & si plus. (5) *P. Nicolai habet* quod sciscitati sunt. (6) *Al. deest* puro.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Glossa quæ nunc extat, sed in Anselmo.

horum esse, cum subdit: *Qui enim habet, dabitur ei, & abundabit; qui autem non habet, & quod habet auferetur ab eo*; ac si diceret: Cum aliquis desiderium habuerit, & studium, dabuntur ei universa quæ a Deo sunt; cum autem bis vacuus fuerit, & quæ ad se pertinent non inferat, neque quæ a Deo sunt, ei dantur; sed & quod habet auferetur ab eo, non Deo auferente, sed se indignum faciente his quæ habet. Unde & nos si viderimus aliquem desidiose audientem, & exhortantes quod attendat, non ei persuaserimus, sileamus: quia si magis immorati fuerimus, intendetur ei desidia. Studentem autem discere allicimus, & multa effundimus. Et bene dixit, secundum Evangelistam, *Quod videtur habere*: neque enim habet ipsum quod habet. REMIGIUS. Qui etiam habet studium legendi, dabitur ei & facultas intelligendi; & qui non habet legendi studium, hoc quod per naturæ bonum videtur habere, auferetur ab eo. Vel qui habet caritatem, dabuntur ei ceteræ virtutes; & qui non habet, auferetur ab eo: quia absque caritate nullum bonum esse potest. HIERONYMUS (super *Qui enim habet, dabitur ei.*) Vel Apostolis in Christo credentibus conceditur; Iudæis vero, qui non crediderunt in Filium Dei, etiam si quid per naturæ bonum possident, tollitur: neque enim possunt aliquid sapienter intelligere, quia sapientiæ non habent caput. HILARIUS (can. XIII. parum a princ.) Fidem etiam Iudæi non habentes, legem quoque quam habuerant perdiderunt; & ideo perfectum fides evangelica habet donum: quia suscepta, novis fructibus ditat, repudiata vero etiam veteris substantiæ opes detrahit. CHRYSOSTOMUS (hom. xlvi. in Matth. parum a princ.) Ut autem manifestius quod dixerat fiat, subdit: *Ideo in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, & audientes non audiunt, neque intelligunt*. Et si quidem naturæ hæc excæcatio esset, aperire eorum oculos oportebat; quia vero voluntaria est hæc excæcatio, propter hoc non dixit simpliciter, Non vident, sed *Videntes non vident*. Viderunt enim dæmones exeuntes; & dixerunt (supra XII.) *In Beelzebub eiicit dæmonia*. Audiebant quod ad Deum omnes attrahebat; & dicunt (Ioan. IX.) „ Non est hic homo a Deo. “ Quia ergo contraria his quæ videbant, & audiebant, enuntiabant, propter hoc ipsum videre, & audire eis aufertur: nihil enim proficiunt, sed in iudicium magis incidunt: unde & a principio non eis parabolice loquebatur, sed cum multa certitudine. Quia autem audita, & visa pervertunt, iam in parabolis loquitur. REMIGIUS. Et notandum est, quia non solum quæ loquebatur, verum etiam quæ faciebat, parabolæ fuerunt, idest signa spiritualium rerum: quod liquido ostendit cum dicit: *Ut videntes non videant*: verba namque videri non poterant, sed audiri. HIERONYMUS (super *Ideo in parabolis.*) Hæc de his loquitur qui stant in littore, & dividuntur a Iesu, & sonitu fluctuum perstrepente non audiunt (1) ad liquidum quæ dicuntur. CHRYSOSTOMUS (homil. xlvi.) Deinde ut non dicerent, quoniam ut inimicus noster nobis detrahit, Prophetam inducit eadem (2) sentientem: unde sequitur: *Ut impleatur in eis Prophetia Esaiæ dicentis: Auditu audietis, & non intelligetis; & videntes videbitis, & non videbitis*; idest *auditu audietis* verba, sed *non intelligetis* verborum arcana: *videntes videbitis*, carnem scilicet, *& non videbitis*; hoc est, non intelligetis divinitatem. CHRYSOSTOMUS (ibidem.) Hoc autem dixit, (3) quia ipsi sibi abstulerunt videre, & audire, aures, & oculos sibi claudentes; & cor incrassantes. Non enim solum non audiebant, sed & graviter audiebant: unde sequitur: *Incrassatum est cor populi huius, & auribus graviter audierunt*. RABANUS (hoc loco.) Incrassatum est enim cor Iudæorum crassitudine malitiæ, & abundantia peccatorum graviter verba Domini audierunt, quia ingrati susceperunt. HIERONYMUS (super *Incrassatum est cor.*) Ac ne forte arbitremur crassitudinem cordis, & gravitatem aurium naturæ esse, non voluntatis; subiungit culpam arbitrii, & dicit: *Et oculos suos clauserunt*. CHRYSOSTOMUS (hom. xlvi.) In hoc autem intensam eorum nequitiam ostendit, & aversionem cum studio. Ut autem attrahat eos, subdit: *Et convertantur, & sanem eos*. In quo demonstrat quia, si converterentur, sanarentur: sicut si aliquis diceret, Si rogatus essem, confestim donaturus eram, ostendit qualiter aliquis sibi reconcilietur; ita & hic cum dicit, *Ne quando convertantur, & sanem eos*, demonstrat quoniam & converti possibile est, & pœnitentiam agentes salvari. AUGUSTINUS de Quæst. Evang.

a (cap.

(1) *Al. deest* ad liquidum. (2) *Al.* sententiantem. (3) *Al.* quia sibi ipsis.

a (cap. xiv.) Vel aliter. Oculos suos clauserunt, ne quando oculis videant; idest, ipsi causa fuerunt ut Deus eis oculos clauderet. Alius enim Evangelista dicit (Ioan. xvi.) „ Excæcavit oculos eorum. “ Sed utrum ut numquam videant; an vero ne vel sic aliquando videant, cæcitate sua sibi displicentes, & se dolentes, & ex hoc humiliati, atque commoti ad confitendum peccata sua, & pie quærendum Deum? Si enim Marcus hoc dicit (cap. iv.) „ Ne quando convertantur, & dimittantur eis peccata. “ Ubi intelliguntur peccatis suis meruisse ut non intelligerent; & tamen hoc ipsum misericorditer eis factum ut peccata sua cognoscerent, & conversi veniam mererentur. Quod autem Ioannes (cap. xii.) hunc locum ita dicit: „ Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Esaias: Excæcavit oculos eorum, (1) & induravit cor eorum, ut non videant oculis, & non intelligant corde, & convertantur, & sanem eos: “ adversari videtur huic sententiæ, & omnino cogere ut quod hic dictum est, *Ne quando oculis videant*, non accipiatur, ne vel sic aliquando oculis videant, sed prorsus ut non videant, quandoquidem aperte dicit: „ Ita ut oculis non videant. “ Et quod ait, „ Propterea non poterant credere, “ satis ostendit, non ideo factam excæcationem, ut ea commoti, & dolentes se non intelligere, converterentur aliquando per pœnitentiam: non enim possent hoc facere, nisi prius crederent, ut credendo converterentur, & conversione sanarentur, (2) & sanati intelligerent; sed ideo potius excæcatos, ut non crederent: dicit enim apertissime: „ Propterea non poterant credere. “ Quod si ita est, quis non exurgat in defensionem Iudæorum, ut eos extra culpam fuisse proclamet, quod non crediderunt? „ Propterea enim non poterant credere, quia excæcavit oculos eorum. “ Sed quoniam potius Deus extra culpam debet intelligi, cogimur fateri aliis quibusdam peccatis ita eos excæcari meruisse, qua tamen excæcatione non poterant credere: verba enim Ioannis ista sunt: „ Non poterant credere: quia iterum dixit Esaias: „ Excæcavit oculos eorum. “ Frustra itaque conantur intelligere ideo fuisse cæcatos ut converterentur; cum ideo converti non poterant, quia non credebant; & ideo credere non poterant, quia excæcati erant. An forte non absurde dicimus, quosdam Iudæorum fuisse sanabiles; sed tanto tamen tumore superbiæ periclitatos, ut eis expedierit primo non credere, ut non intelligerent Dominum loquentem parabolas, quibus non intellectis non in eum crederent; non credentes autem cum ceteris desperatis crucifigerent eum; atque ita post eius resurrectionem converterentur, quando iam de reatu mortis Domini amplius humiliati diligerent (3) eum a quo sibi tantum scelus dimissum esse gauderent: quoniam tanta eorum superbia tali humiliatione esset deiicienda? Quod incongrue dictum esse quilibet arbitretur, si non ita contigisse in Actibus Apostolorum manifeste legerit. Non ergo abhorret quod ait Ioannes: „ Propterea non poterant credere, quia excæcavit oculos eorum, ut non videant: “ ab ea sententia qua intelligimus, ideo excæcatos ut converterentur; hoc est, ideo eis per obscuritates parabolarum occultatas sententias Domini, ut post eius resurrectionem salubriori pœnitentia resipiscerent: quia per obscuritatem sermonis excæcati, dicta Domini non intellexerunt; & ea non intelligendo, non in eum crediderunt; non credendo, eum crucifixerunt; atque ita post resurrectionem miraculis, quæ in eius nomine fiebant, exterriti, maioris criminis reatu compuncti sunt, & prostrati ad pœnitentiam; deinde accepta indulgentia ad obedientiam flagrantissima dilectione conversi: quibusdam autem non profuit illa cæcitas ad conversionem. REMIGIUS. Et quantum ad hoc potest hæc sententia sic intelligi, ut in omnibus subaudiatur *non*, hoc modo: ne quando oculis videant, & ne quando auribus audiant, & ne quando corde intelligant, & ne quando convertantur, & sanem eos. GLOSSA b. Sic ergo oculi eorum qui vident, & nolunt credere, sunt miseri; vestri autem beati: unde sequitur: *Vestri autem beati oculi, quia vident*

(1) *Al.* omittitur & induravit cor eorum. (2) *Al.* & sanitate. (3) *Al.* deest eum.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Sive in Lib. Qq. super Matthæum, vel ex Matthæo, quæst. xiv. post alias Evang. Quæstiones hoc nomine inscriptas generatim, & comprehensas duobus Libris. b Non est in Glossa quæ nunc extat, sed in Anselmo.

vident, *& aures vestra*, *quia audiunt*. HIERONYMUS (super *Vestri autem beati oculi*.) Nisi autem supra legissemus auditores ad intelligentiam provocatos, Salvatore dicente: *Qui habet aures audiendi, audiat*: putaremus nunc oculos, & aures, qui beatitudinem accipiunt, corporales intelligi. Sed mihi videntur oculi illi beati qui Christi possunt agnoscere sacramenta, & illæ beatæ aures de quibus Esaias cap. l. loquitur: „Dominus apposuit mihi aurem." GLOSSA (ordinaria.) Mens enim est oculus, quia naturali vigori ad intelligendum aliquid dirigitur; auris, quia alio docente discit. HILARIUS (can. XIII. in Matth.) Vel apostolici temporis beatitudinem docet, quorum oculis, atque auribus contigit Dei salutare visere, & audire, Prophetis, atque iustis cupientibus videre, & audire in plenitudine temporum destinatum: unde sequitur: *Amen quippe dico vobis, quia multi Propheta, & iusti cupierunt videre quæ vos videtis, & non viderunt, & audire qua vos auditis, & non audierunt*. HIERONYMUS (super *Amen dico vobis quia multi*.) Videtur autem huic loco illud esse contrarium quod alibi dicitur (Ioan. VIII.) „Abraham cupivit vi„dere diem meum: vidit, & gavisus est." RABANUS. Esaias quoque, & Michæas, & multi alii Prophetæ viderunt gloriam Domini; qui etiam propterea videntes appellati sunt. HIERONYMUS (ibidem.) Non autem dixit, Prophetæ, & iusti, sed *multi*: inter multos enim potest fieri ut alii viderint, alii non viderint: licet & in hoc periculosa sit interpretatio, ut inter sanctorum merita discretionem quamlibet facere videamur, scilicet quantum ad fidem de Christo habitam: ergo Abraham vidit in ænigmate, non vidit in specie. Vos autem impræsentiarum tenetis, & habetis Dominum vestrum, & ad voluntatem interrogatis, & convescimini ei. CHRYSOSTOMUS (hom. XLVI. in Matth. a med.) Hæc ergo quæ Apostoli viderunt, & audierunt, præsentiam suam dicit, miracula, vocem, & doctrinam. In hoc autem non solum malis, sed his qui boni fuerant eos præponit: etenim antiquis iustis beatiores eos dicit: quoniam non solum quæ Iudæi non viderant hi vident, sed & quæ iusti, & Prophetæ cupierunt videre, & non viderunt. Illi enim fide solum consideraverunt; hi autem visu, & multo manifestius. Vides autem qualiter vetus testamentum copulat novo: non enim si Prophetæ alieni cuiusdam, & contrarii Dei servi fuissent, Christum cupivissent.

(c) GLOSSA *a*. Dixerat superius, quia Iudæis non est datum nosse regnum Dei; sed Apostolis; & ideo concludit dicens: *Vos ergo audite parabolam seminantis*, quibus scilicet committuntur cæli mysteria. AUGUSTINUS VIII. super Genesim ad litteram *b* (cap. v. sub initio.) Quod narravit Evangelista, factum est, Dominum scilicet talia locutum fuisse: ipsius autem Domini narratio parabola fuit, de qua numquam exigitur ut etiam ad litteram facta monstrarentur quæ sermone proferuntur. GLOSSA. Unde parabolam exponens subdit: *Omnis qui audit verbum regni*, idest prædicationem meam, quæ ad regnum cælorum adipiscendum valet; *& non intelligit*. Quomodo autem non intelligit, subiungit: *Venit enim malus*, idest diabolus, *& rapit quod seminatum est in corde eius*. Omnis, inquam, qui talis est, *hic est qui secus viam seminatus est*. Notandum est autem, quod seminatum diversis modis accipitur. Dicitur enim & semen seminatum, & ager seminatus: quod utrumque hic invenitur. Ubi enim ait, *Rapit quod seminatum est*, de semine intelligendum est; ubi autem sequitur, *Secus viam seminatus est*, non de semine, sed de loco seminis intelligendum est, idest homine, qui est quasi ager divini verbi semine seminatus. REMIGIUS. His autem verbis exponit Dominus quid sit semen, verbum scilicet regni, idest evangelicæ doctrinæ. Sunt enim nonnulli qui verbum Dei nulla cordis devotione suscipiunt; & ideo semen verbi Dei quod in eorum cordibus seminatur, dæmones quasi semen viæ tritæ subito auferunt. Sequitur: *Qui autem est seminatus supra petram, hic verbum audit &c.* Semen enim, seu verbum Dei, quod in petra, idest corde duro, & indomito seminatur, fructificare non potest: quia multa est eius duritia, & parvum cæleste desiderium: unde propter nimiam duritiam non habet in se radicem. HIERONYMUS (super *Continuo scandalizatur*.) Attende autem

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Neque hoc est in Glossa ut modo extat, sed in Anselmo. *b* Hoc notatur in Glossa ut ex cap. VII. cum sit ex IV.

autem quod dictum sit, *Continuo scandalizatur*. Est ergo aliqua distantia inter eum qui multis tribulationibus pœnisque compellitur Christum negare, & eum qui ad primam persecutionem statim scandalizatur, & corruit: de qua hic loquitur. Sequitur: *Qui autem seminatus est in spinis*. Mihi videtur & illud quod iuxta litteram ad Adam dicitur (Gen. III.) „ Inter spinas, & tribulos panem tuum manducabis: " hic significare mystice, quod quicumque sæculi se dederit voluptatibus, curisque istius mundi, panem cælestem, & cibum verum inter spinas comedit. RABANUS (hoc in loco.) Recte autem spinæ vocantur, quia cogitationum suarum punctionibus mentem lacerant, & quasi strangulando, spirituales virtutum fructus gignere non permittunt. HIERONYMUS (super *Qui autem seminatus est in spinis*.) Et eleganter adiunxit: *Fallacia divitiarum suffocat verbum*: blandæ enim sunt divitiæ, aliud agentes, aliud pollicentes. Lubrica est illarum possessio, dum huc illucque circumferuntur, & instabili gradu vel habentes deserunt, vel non habentes reficiunt. Unde & Dominus divites asserit difficulter intrare in regnum cælorum, suffocantibus divitiis verbum Dei, & vigorem virtutum emollientibus. REMIGIUS. Et sciendum, quia his tribus generibus terræ nequam comprehenduntur omnes qui verbum Dei audire possunt, sed tamen ad salutem perducere non valent. Excipiuntur Gentiles, qui nec audire meruerunt. Sequitur: *Qui vero in terram bonam seminatus est*. Terra bona est fidelis conscientia electorum, sive mens sanctorum, quæ verbum Dei cum gaudio, & desiderio, & cordis devotione suscipit, & inter prospera, & adversa viriliter conservat, (1) & ad fructum perducit: unde sequitur: *Et facit fructum, aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud vero tricesimum*. HIERONYMUS (super *Qui vero in terram bonam*.) Et notandum, quod sicut in terra mala tres fuere diversitates, scilicet secus viam, & petrosa, & spinosa loca; sic in terra bona trina diversitas est, centesimi, sexagesimi, & fructus tricesimi. (2) Et in illa autem, & in ista non mutatur substantia, sed voluntas; (3) & tam incredulorum, quam credentium corda sunt qui semen recipiunt: unde primo dixit: *Venit malus, & rapit quod seminatum est in corde eius*: & secundo, & tertio ait: *Hic est qui verbum audit*. In expositione quoque terræ bonæ, *Iste est qui audit verbum*. Primum ergo debemus audire, deinde intelligere, post intelligentiam fructus reddere doctrinarum, & facere vel centesimum fructum, vel sexagesimum, sive tricesimum. AUGUSTINUS XXI. de Civit. Dei (cap. XXVII.) Quidam putant hoc sic esse intelligendum quod sancti pro suorum diversitate meritorum, alii tricenos homines liberent, alii sexagenos, alii centenos: quod in die iudicii futurum suspicari solent, non post iudicium. Qua opinione quidam cum videret homines impunitatem perversissime pollicentes, eo quod omnes isto modo ad liberationem pertinere posse videantur, respondit, bene potius esse vivendum, ut inter eos quisque reperiatur qui pro aliis intercessuri sunt liberandis: ne tam pauci sint, ut cito ad numerum suum pervenientes, multi remaneant qui erui iam de pœnis illorum intercessione non possint, & in eis inveniatur quisquis sibi spem fructus alieni temeritate vanissima pollicetur. REMIGIUS. Tricesimum ergo fructum facit qui fidem sanctæ Trinitatis docet; sexagesimum vero qui perfectionem bonorum operum commendat (senario enim numero omnis mundi ornatus completus est) centesimum autem fructum facit qui vitam æternam promittit: centenarius enim de læva transit ad dexteram: per levam autem vita præsens designatur, per dexteram futura. Aliter semen verbi, Dei tricesimum fructum facit, quando bonam cogitationem gignit, sexagesimum quando bonam locutionem, centesimum quando ad fructum boni operis perducit. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. I. cap. X. & XI.) Vel aliter. Centesimus fructus est (4) martyrum propter sanctitatem vitæ, vel contemptum mortis: sexagenarius virginum propter otium interius, quia non pugnant contra consuetudinem carnis: solet enim otium concedi sexagenariis post militiam, vel post actiones publicas: tricesimus vero coniugatorum, quia hæc est ætas præliantium, & ipsi habent acriorem conflictum, ne libidinibus superentur. Vel aliter. Confligendum est cum amore temporalium bonorum, ut ratio vincat; aut etiam edomitus, subditusque esse (5) debet, ut cum surgere cœperit, facile reprimatur; aut ita extinctus ut se omnino nulla ex parte commoveat. Ex quo fit ut ipsam etiam mortem propter veritatem alii for-

(1) *Al.* ad futura. (2) *Al.* Et illa, aut etiam in ista. (3) *Al.* & non tam. (4) *Al.* martyrium. (5) *Al.* emittitur debet.

fortiter (1) spernant, alii aequanimiter, alii libenter: quae tria genera fructus sunt terrae, tricesimi, & sexagesimi, & centesimi. In horum aliquo genere inveniendus est tempore mortis suae, si quis de hac vita recte cogitat emigrare. HIERONYMUS (super *Qui vero in terram bonam*.) Vel centesimus fructus virginibus, sexagesimus viduis, & continentibus, tricesimus (2) sancto matrimonio deputatur. IDEM (in Apologia pro libris adversus Iovinianum *a*.) Nam ipsa digitorum coniunctio, & quasi molli se osculo complectens, & foederans, maritum pingit, & coniugem. Sexaginta ad viduas, eo quod in angustia, & tribulatione sint positae: unde & inferiori digito deprimuntur: (3) quia quanto maior est difficultas expertae quondam voluptatis illecebris abstinere, tanto maius & praemium. Porro centesimus numerus a sinistra transit ad dexteram, & iisdem quidem digitis non eadem manu circulum faciens exprimit virginitatis coronam.

(d) CHRYSOSTOMUS (hom. XLVII.) In praecedenti parabola locutus est Dominus his qui verbum Dei non suscipiunt; hic autem de his qui suscipiunt corruptivum sermonem: etenim hoc est diabolicae machinationis, veritati semper errorem inserere: unde dicitur: *Aliam parabolam proposuit illis dicens*. HIERONYMUS (super *Aliam parabolam*.) Proposuit autem aliam parabolam, quasi dives paterfamilias invitatos diversis reficiens cibis, ut unusquisque secundum naturam sui stomachi varia alimenta susciperet. Non autem dixit alteram, sed *aliam*: si enim proposuisset alteram, expectare tertiam non poteramus. Praemisit aliam, ut plures sequantur. Quae autem sit parabola ostenditur cum subditur: *Simile factum est regnum caelorum*. REMIGIUS. Regnum caelorum appellat ipsum Filium Dei: quod regnum simile dicitur esse *homini qui seminavit bonum semen in agro suo*. CHRYSOSTOMUS (hom. XLVII. in Matth.) Deinde modum insidiarum diaboli ostendit, dicens: *Cum autem dormirent homines, venit inimicus eius, & superseminavit zizania in medio tritici, & abiit*. Demonstrat hic quod error post veritatem existit, quod & rerum exitus testatur: etenim post Prophetas fuerunt pseudoprophetae, & post Apostolos pseudoapostoli, & post Christum Antichristus. Nisi enim diabolus viderit quid imitetur, vel quibus insidietur, non tentat. Quia igitur vidit quod hic reddit in fructu centum, ille sexaginta, alius triginta, & non poterat rapere, (4) & suffocare quod radicatum erat; per aliam deceptionem insidiatur, interserens sua, multis ea similitudinibus colorans, ut facile surripiat his qui habiles sunt ad deceptionem. Propter hoc non dicit, quod seminet aliquod aliud semen, sed zizania, quae secundum visum assimilatur quodammodo frumento. Hinc etiam apparet diaboli malignitas: tunc enim seminavit quando universa erant completa, ut magis noceret agricolae studio. AUGUSTINUS de Quaest. Evang. *b* (cap. XI.) Dicit autem, *Cum dormirent homines*: quia cum negligentius agerent praepositi Ecclesiae, aut dormitionem mortis acciperent Apostoli, venit diabolus, & superseminavit eos quos malos filios Dominus interpretatur. Sed recte quaeritur utrum haeretici sint, aut male viventes catholici. Sed quod dicit eos in medio tritici seminatos, quasi videntur illi significari qui unius communionis sunt. Verumtamen quoniam agrum ipsum non Ecclesiam, sed hunc mundum interpretatus est; bene intelliguntur haeretici, (5) qui in hoc mundo permiscentur bonis; ut illi qui in eadem fide mali sint, palea potius quam zizania deputentur: quia palea etiam fundamentum habet cum frumento, radicemque communem. Schismatici autem videntur spicis corruptis etiam similiores; vel paleis aristarum fractis, vel scissis, & de segete abiectis. Nec tamen consequens est ut omnis haereticus, vel schismaticus ab Ecclesia corporaliter separetur: multos enim portat Ecclesia, quia non ita defendunt falsitatem sententiae suae, ut intentam multitudinem faciant: quod si fecerint, tunc pelluntur. Cum ergo diabolus aspersis pravis erroribus, falsisque opinionibus superseminasset; hoc est, praecedente nomine Christi, haereses superiecisset; magis ipse latuit, atque occultissimus factus est: hoc est enim quod dicit, *Et abiit*: quamquam in hac parabo-

(1) *Al.* subeant. (2) *P. Nicolai legit* casto matrimonio deputatur. Sive aliter. Triginta refertur ad nuptias: nam ipsa &c. (3) *Al. deest* quia. (4) *Al.* neque. (5) *Al.* quia.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Epist. I. ad Pammachium. *b* Sive ex Lib. Qq. super Matthaeum, vel ex Matthaeo quaest. XI.

rabola Dominus, sicut in expositione conclusit, non quædam, sed omnia scandala, & eos qui faciunt iniquitatem, zizaniorum nomine significasse intelligitur. CHRYSOSTOMUS (hom. xlvii.) Ex posterioribus autem diligenter hæreticorum formam describit, dicens: *Cum autem crevisset herba, & fructum fecisset, tunc apparuerunt & zizania*. In principio enim hæretici obumbrant seipsos; cum autem multam acceperint libertatem, & sermone aliquis cum eis participaverit, tunc venenum effundunt. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. a (cap. xii.) Vel aliter. Cum homo spiritalis esse cœperit diiudicans omnia, tunc ei errores incipiunt apparere: discernit enim quicquid audierit, aut legerit abhorrere a regula veritatis: sed donec in eisdem perficiatur spiritualibus, potest eum movere quare sub nomine christiano tam multæ hæreticorum extitere falsitates: unde sequitur: *Accedentes autem servi patrisfamilias dixerunt ei: Domine, nonne bonum semen seminasti in agro tuo? Unde ergo habet zizania?* Utrum autem ipsi sint servi quos postea messores appellat, an quia in expositione parabolæ messores dicit esse Angelos; nec (1) quisquam dicere facile ausus fuerit Angelos nescisse quis zizania superseminaverit: magis oportet intelligi, homines ipsos fideles servorum nomine hoc loco signatos. Nec mirum si & bonum semen ipsi dicuntur: ex diversis enim significationibus una res diversas similitudines recipit; sicut & de se ait, quod ipse sit ianua, quod ipse sit pastor. REMIGIUS. Accedunt autem ad Deum sine corpore, sed corde, & mentis desiderio: quo docente intelligunt, diaboli calliditate hoc esse factum: unde sequitur: *Et ait illis: Inimicus homo hoc fecit*. HIERONYMUS (super *Qui seminat bonum semen*.) Diabolus propterea inimicus homo appellatur, (2) quia Deus esse desiit: & in ix. Psal. scriptum est de eo:,, Exurge Domine,,, non confortetur homo. " Quamobrem non dormiat qui Ecclesiæ præpositus est: ne per illius negligentiam inimicus homo superseminet zizania, hoc est hæreticorum dogmata. CHRYSOSTOMUS (homil. xlvii.) Inimicus autem vocatur propter iacturam quam infert hominibus: vexatio enim diaboli adversus nos est; principium autem vexationis factum est non ab inimicitia quæ est ad nos, sed quæ est ad Deum. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (cap. xii.) Cum autem servi Dei cognoverint, hanc excogitasse diabolum fraudem, cum contra tanti nominis auctorem nihil se valere sentiret, ut fallacias suas eodem nomine obtegeret; potest sibi suboriri voluntas ut tales homines de rebus humanis auferant, si aliquam temporis habeant facultatem; sed utrum facere debeant, iustitiam Dei consulunt: unde sequitur: *Servi autem dixerunt: Vis imus, & colligimus ea?* CHRYSOSTOMUS (ibid. super *Vis colligimus ea*.) Ubi intuenda est servorum diligentia, & dilectio: etenim festinant zizania evellere; quod monstrat eorum de semine sollicitudinem: ad hoc enim solum respiciunt, non ut aliquis puniatur, sed ut seminata non pereant. Quid autem Dominus responderit subditur: *Et ait, Non*. HIERONYMUS (ubi supra.) Datur enim locus pœnitentiæ, & monemur, ne cito amputemus fratrem: quia fieri potest ut ille qui hodie noxio depravatus est dogmate, cras resipiscat, & defendere incipiat veritatem: unde subditur: *Ne forte colligentes zizania, eradicetis simul & triticum*. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (cap. xii.) In quo eos patientissimos, & tranquillissimos reddit: hoc enim dicitur, quia boni dum adhuc infirmi sunt, opus habent in quibusdam malorum commixtione, sive ut per eos exerceantur, sive ut eorum comparatione magna illis exhortatio fiat, & invitentur ad melius. Aut forte simul eradicatur triticum, cum auferuntur zizania: quia multi primo zizania sunt, & postea triticum fiunt qui nisi patienter, cum mali sint, tolerentur, ad laudabilem mutationem non perveniunt. Itaque si evulsi fuerint, simul eradicatur & triticum, quod futuri essent, si eis parceretur. Ideo dicit tales non esse auferendos de hac vita, ne cum malos conatur interficere, bonos interficiat, quod forte futuri sint; aut bonis obsit, quibus & invitis utiles sunt. Sed tunc opportune hoc fiet cum iam (3) in fine non restat vel tempus commutandæ vitæ, vel proficiendi ad veritatem ex occasione, atque com-

(1) Al. quicquam. (2) Al. qui. (3) Al. de fine.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Aut, ut supra, ex Lib. Qq. Super Matthæum, seu ex Matthæo quæst. xii. & sic infra.

comparatiooe alieni erroris: & ideo subdit: *Sinite utraque crescere usque ad messem*, idest usque ad iudicium. HIERONYMUS (super *Qui seminat*.) Videtur autem hoc esse contrarium illi præcepto (I. Corinth. v.) „ Auferte malum de medio vestrum. " Si enim prohibetur eradicatio, & usque ad messem teoenda est patientia; quomodo eiiciendi sunt quidam de medio nostrum? Sed inter triticum & zizania (quod nos appellamus lolium) quamdiu herba est, & nec dum calamus venit ad spicam, grandis similitudo est, & in discerneodo aut oulla, aut difficilis (1) distautia. Primo monet ergo Dominus, ne verbi, quod ambiguum est, cito sententiam proferamus; sed Deo iudici reservemus, ut cum dies iudicii veoerit, ille non suspicionem crimiois, sed manifestum reatum de sanctorum cetu eiiciat. AUGUSTINUS cootra Epistolam Parmeniani (Lib. III. cap. 11. circa med.) Cum eoim quisque Christianorum intus io Ecclesia constitutorum in aliquo tali peccato fuerit deprehensus ut anathemate dignus habeatur, fiat hoc (ubi periculum schismatis non timetur) cum dilectione non ad eradicandum, sed ad corrigendum. Quod si se non agnoverit, neque pœnitendo correxerit, ipse foris exiet, & per propriam voluntatem ab Ecclesiæ communione dirimetur: unde Dominus cum dixisset: *Sinite utraque crescere usque ad messem*: subiunxit causam, diceos: *Ne forte cum vultis colligere zizania, eradicetis simul & triticum*: ubi satis osteodit cum metus iste non subest, sed omnino de frumentorum stabilitate certa securitas manet; idest, quaodo ita cuiusque crimen notum est, & omnibus execrabile apparet ut vel nullos prorsus, vel non tales habeat defensores per quos possit schisma contingere; oon dormiat severitas disciplinæ, in qua tanto est efficacior emendatio pravitatis, quanto diligentior fuerit observatio caritatis. Cum vero idem morbus plurimos occupaverit, nihil aliud boni restat quam dolor, & gemitus. Sic igitur misericorditer corripiat homo quod potest; quod autem oon potest, patienter ferat, & ex dilectione gemat, atque lugeat, dooec ille desuper emendet, & corrigat, atque usque ad messem differat eradicare zizania, & paleam ventilare. Turba autem iniquorum, cum facultas est in populis promendi sermonem, generali obiurgatione ferienda est; & maxime si occasiooem, atque opportuoitatem præbuerit aliquod Domini desuper flagellum, quo eos appareat pro suis meritis vapulare: tuoc enim aures humiles præbet (2) emendantis sermoni calamitas auditorum, & facilius in gemitum confitendi, quam in murmura resistendi afflicta corda compellit: quamquam etsi nulla calamitas tribulationis premat, cum facultas detur, utiliter corripitur in multitudine multitudo: nam sicut separata sævire, sic in ipsa congregatione obiurgata gemere coosuevit. CHRYSOSTOMUS (homil. XLVII. ante med.) Hoc autem dixit Dominus probibens occisiones fieri: neque eoim oportet interficere hæreticum: quia prælium inexpiabile io orbe terrarum induceretur: & ideo dicit: *Ne eradicetis simul cum eis frumentum*; ideft, si moveritis arma, & occideritis hæreticos, necesse est multos sanctorum simul submitti. Non ergo detinere hæreticos, & abscindere liberam eorum propalationem, & synodos, & studia dissolvere prohibet, sed interficere, & occidere. AUGUSTINUS ad Vinceotium (epist. XLVIII. circa med.) Hæc autem primitus mea seotentia erat, nemioem ad unitatem Christi esse cogendum: verbo enim agendum, disputatione pugnandum, ratione vincendum, ne fictos catholicos haberemus quos apertos hæreticos noveramus. Sed hæc opinio mea non contradicentium verbis, sed demoostraotium superabatur exemplis: harum eoim legum terror quibus promulgandis Reges serviunt Domino in timore, ita profuit, ut nunc alii dicant: Iam hoc volebamus; sed Deo gratias, qui nobis occasionem præbuit, & dilatiooum morulas amputavit. Alii dicant: Hoc esse verum iam sciebamus; sed nescio qua consuetudine teoebamur: gratias Deo, qui vincula oostra dirupit. Alii dicant: Nesciebamus hoc esse veritatem, nec eam discere volebamus; sed ad eam cognoscendam metus fecit iotentos: gratias Domioo, qui negligentiam nostram stimolo terroris excussit. Alii dicant: Nos falsis rumoribus terrebamur intrare, quos falsos esse oesciremus, nisi iotraremus; nec iotraremus, nisi cogeremur: gratias Deo qui prædicationem nostram flagello abstulit, expertos docuit, quam vana & inania de Ecclesia sua mendax fama iactaverit. Alii dicant: Putabamus quidem nihil interesse, ubi fidem Christi teneremus; sed gratias Domino, qui nos a divisiooe collegit, & hoc uni Deo congruere, ut in unitate colatur, ostendit. Serviant ergo Reges terræ Christo, leges edendo pro Christo.

(1) *Al.* substantia. (2) *Al.* emendari sermonem calamitatis.

Christo. AUGUSTINUS[s] ad Bonifacium Comitem (epist. l. longe post med.) Quis autem vestrum velit non solum aliquem hæreticorum perire, verum etiam aliquid perdere? Sed aliter non meruit habere pacem domus David, nisi Absalon filius eius in bello quod contra patrem gerebat, fuisset extinctus: quamvis magna cura mandaverit suis ut eum quantum possent vivum, salvumque servarent, & esset cui pœnitenti paternus affectus ignosceret. Quid autem ei restitit nisi perditum flere, & sui regni pace acquisita, suam mæstitiam consolari? Sic ergo catholica mater Ecclesia, si aliquorum perditione tam multos ceteros colligit, dolorem materni cordis lenit, & sanat tantorum liberatione populorum. Ubi est autem quod isti clamare consueverunt, Liberum est credere, vel non credere? Cui vim Christus intulit? Quem coegit? Ecce habent Apostolum Paulum: agnoscant in eo prius cogentem Christum, & postea docentem; prius ferientem, & postea consolantem. Mirum autem est quomodo ille qui pœna corporis ad Evangelium coactus intravit, plus illis omnibus qui solo verbo vocati sunt, in Evangelio laboravit. Cur ergo non cogeret Ecclesia perditos filios ut redirent, si perditi filii coegerunt alios ut perirent?

Sequitur: *Et in tempore messis dicam messoribus: Colligite primum zizania, & alligate ea in fasciculos ad comburendum*. REMIGIUS. Messis autem appellatur tempus metendi; per messem vero designatur dies iudicii, in quo separandi sunt boni a malis. CHRYSOSTOMUS (hom. XLVII. in Matth. ante med.) Sed propter quid dicit, *Colligite primum zizania*? Ut non timeant boni, quasi simul cum zizaniis tollatur frumentum. HIERONYMUS (super *Qui seminat semen bonum*.) Quod autem dicit zizaniorum fasciculos igni tradi, & triticum congregari in horrea; manifestum est, hæreticos quosque, & hypocritas gehennæ ignibus concremandos; sanctos vero, qui appellantur triticum, horreis, idest cælestibus mansionibus, recipi. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. a (cap. XII.) Quæri autem potest cur non unum fascem, aut unum acervum zizaniorum fieri dixerit; nisi forte propter varietatem hæreticorum, non solum a tritico, sed etiam a seipsis discrepantium, ipsa uniuscuiusque hæreses, in quibus sigillatim sua communione disiuncti sunt, nomine fasciculorum designavit, ut etiam tunc incipiant alligari ad comburendum, cum a catholica communione segregati, suas proprias quasi ecclesias habere cœperint, ut combustio eorum sit in fine sæculi, non alligatio fasciculorum. Sed si ita esset, non tam multi resipiscendo, & in catholicam Ecclesiam remeando ab errore discederent. Quapropter alligatio fasciculorum in fine profutura est, ut non confuse, sed pro modo perversitatis suæ uniuscuiusque erroris pertinacia puniatur. RABANUS. Et notandum, quod ubi dicit, *Seminavit bonum semen*, notat bonam voluntatem, quæ in electis est; ubi vero dicit, *Inimicus venit &c.* cautelam habendam intimare voluit; (1) quando autem crescentibus zizaniis quasi patienter ferens ait, *Inimicus homo hoc fecit*, patientiam nobis commendavit; ubi vero ait, *Ne forte colligentes zizania*, donavit nobis discretionis exemplum; quando autem subiungit, *Sinite utraque crescere usque ad messem*, commendavit longanimitatem; ad ultimum iustitiam, cum dicit, *Alligate ea in fasciculos ad comburendum*.

(e) CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) Quia Dominus dixerat, quod de semine tres partes pereunt, & salvatur una; & in ipsa rursus quæ salvatur, multa efficitur iactura, propter zizania quæ superseminantur; ne dicerent, Qui ergo erunt, & quanti fideles? consequenter hunc timorem aufert per parabolam synapis: & ideo dicitur: *Aliam parabolam proposuit eis, dicens: simile est regnum cælorum grano synapis*. HIERONYMUS (super *Simile est regnum cælorum grano synapis*.) Regnum cælorum prædicatio Evangelii est, & notitia Scripturarum, quæ ducit ad vitam, de qua dicitur ad Iudæos (infra XXI.) *Auferetur a vobis regnum Dei*. Huiusmodi ergo regnum cælorum est simile grano synapis. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. I. quæst. XII.) Granum namque synapis ad fervorem fidei pertinet, vel eo quod dicatur venena expellere. (2)

Sequitur: *Quod accipiens homo seminavit in agro suo*. HIERONYMUS. Homo qui seminat in agro suo, a plerisque Salvator intel-

(1) *Al.* de qua crescentibus zizaniis. (2) *Al. Addit P. Nicolai* idest omnia dogmata pravitatis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ex Matthæo, ut supra.

telligitur, qui in animis credentium seminat; ab aliis ipse homo seminans in agro suo, idest in corde suo. Quis autem est iste qui seminat nisi sensus noster, & animus, qui suscipiens granum prædicationis, & fovens sementem humore fidei, facit in agro sui pectoris pullulare? Sequitur: *Quod minimum quidem est omnibus seminibus*. Prædicatio Evangelii minima est omnibus disciplinis: ad primam quidem doctinam fidem non habet veritatis, hominem Deum, Deum mortuum, & scandalum crucis prædicans. Confer huiusmodi doctrinam dogmatibus Philosophorum, & libris eorum, & splendori eloquentiæ, compositionique sermonum; & videbis quanto minus sit ceteris seminibus semen Evangelii. CHRYSOSTOMUS (hom. xlvii. in Matth.) Vel minimum est semen Evangelii, quia discipuli universis erant imbecilliores; sed tamen quia magna erat virtus in eis, expansa est eorum prædicatio ubique terrarum: & ideo sequitur: *Cum autem creverit, maius est omnibus oleribus*, idest dogmatibus. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. I. quæst. xii.) Dogmata autem sunt placita sectarum, idest ut placuit sectis. HIERONYMUS (ubi supra.) Philosophorum (1) enim dogmata cum creverint, nihil mordax, nihil vitale demonstrant, totum flaccidum, marcidumque ebullit in oleta, & in herbas, quæ cito arescunt, & corruunt. Prædicatio autem evangelica, quæ parva videbatur in principio, cum vel in animam credentis, vel in totum mundum sata fuerit, non exurgit in olera, sed crescit in arborem, ita ut volucres cæli (quas vel animas credentium, vel fortitudines Dei servitio mancipatas sentire debemus) veniant, & habitent in ramis eius: unde sequitur: *Et fit arbor, ita ut volucres cæli veniant, & habitent in ramis eius*. Ramos puto evangelicæ arboris, qui de grano synapis creverunt, dogmatum esse diversitates, in quibus supradictarum volucrum unaquæque requiescit. Assumamus & nos pennas columbæ, ut ad altiora volitantes, possimus habitare in ramis huius arboris, & nidos nobis facere doctrinarum, terrenaque fugientes ad cælestia festinare. HILARIUS (can. xiii. in Matth. ante med.) Vel grano synapis seipsum Dominus comparavit, acri semini, & omnium seminum minimo, cuius virtus pressuris accenditur. GREGORIUS XIX. Moral. (cap. 1.) Ipse quidem est granum synapis, qui in horto sepulturæ plantatus, arbor magna surrexit: granum namque fuit cum moreretur, arbor cum resurgeret; granum per humilitatem carnis, arbor per potentiam maiestatis. HILARIUS (ubi supra.) Granum igitur hoc postquam in agro seminatum fuit, idest ubi a populo comprehensus, & traditus morti, tamquam in agro fuit satione quadam corporis consepultus, ultra mensuram omnium olerum excrevit, & universam Prophetarum gloriam excedit. Oleris enim (2) vice tamquam ægroto Israel data est prædicatio Prophetarum; sed iam in ramis arboris cæli volucres inhabitant. Apostolos scilicet ex Christi virtute protensos, & mundum inumbrantes in ramis intelligimus, in quo gentes in spem vitæ advolabunt, & aurarum turbine, idest diaboli spiritu, flatuque vexatæ, tamquam in ramis arboris conquiescent. GREGORIUS XIX. Moral. (cap. 1.) In istis etiam ramis volucres requiescunt: quia sanctæ animæ quæ quibusdam virtutum pennis a terrena cogitatione se sublevant, in eorum dictis, atque consolationibus ab huiusmodi fatigatione vitæ respirant.

(f) CHRYSOSTOMUS (hom. xlvii.) Ad idem ostendendum Dominus apponit parabolam de fermento: unde dicitur: *Aliam parabolam locutus est eis: Simile est regnum cælorum fermento*; quasi dicat: Sicut fermentum multam farinam transmutat in suam virtutem, ita & vos totum mundum transmutabitis. Et vide Christi prudentiam: ea enim quæ sunt naturæ inducit, demonstrans quoniam sicut illa possibile est fieri, ita & hoc. Non autem dixit, quod posuit simpliciter, sed *Abscondit*; ac si diceret: Ita & vos cum subiecti fueritis impugnatoribus vestris, tunc eos superabitis. Et sicut fermentum suffoditur quidem, non autem destruitur, sed paulatim ad suum habitum omnia transmutat; sic & in prædicatione vestra continget. Non itaque quia multas dixi superventuras vobis vexationes timeatis: ita enim fulgebitis, & omnes superabitis. Tria autem sata hic pro multis posuit: hunc enim numerum determinatum pro multitudine indeterminata accepit. HIERONYMUS. Satum autem est genus mensuræ iuxta morem provinciæ Palæstinæ, unum modium, & dimidium accipiens. AUGUSTINUS de Quæst. Evan: (Lib. I. quæst. xii.) Vel fermentum dicit dilectionem, eo quod fervescere facit, & excitat; mulierem, sapientiam dicit. In farinæ autem satis tribus in-

(1) Al. Pharisæorum enim dogmata. (2) Al. vice.

intelliguntur vel tria illa in homine, ex toto corde, ex tota anima, & ex tota mente; vel tria illa fructifera, centesimum, sexagesimum, & tricesimum; vel tria illa genera hominum Noe, Daniel, & Iob. RABANUS. Dicit autem: *Donec fermentatum est totum*: quia caritas in nostra mente recondita eo usque crescere debet ut totam mentem in sui perfectionem commutet: quod hic (1) quidem inchoatur, in futuro vero perficitur. HIERONYMUS (super *Simile est regnum calorum fermento*.) Vel aliter. Mulier ista, quæ fermentum accipit, & abscondit, prædicatio mihi videtur apostolica, vel Ecclesia de diversis gentibus congregata. Hæc tollit fermentum, intelligentiam scilicet Scripturarum, & abscondit illud in farinæ satis tribus, ut spiritus, anima, & corpus in unum redacta, non discrepent inter se. Vel aliter. Legimus in Platone tria esse in anima, rationale, irascibile, & concupiscibile: & nos ergo si acceperimus fermentum evangelicum sacrarum Scripturarum, in ratione possideamus prudentiam, in ira odium contra vitia, in desiderio cupiditatem virtutum: & hoc totum fiet per evangelicam doctrinam, quam nobis mater Ecclesia præstitit. Dicam & quorumdam intelligentiam: mulierem istam & ipsi Ecclesiam interpretantur, quæ fidem hominis farinæ satis tribus commiscuit, scilicet credulitati Patris, & Filii, & Spiritus sancti: cum in unum fuerit fermentata, non nos ad triplicem Deum, sed ad unius divinitatis perducit notitiam. Pius quidem sensus; sed numquam parabolæ, & dubia ænigmatum intelligentia possunt ad auctoritatem dogmatum proficere. HILARIUS (Can. XIII. in Matt. circa medium.) (2) Vel aliter. Fermento se Dominus comparavit: fermentum enim de farina est, quod virtutem acceptam acervo sui generis reddit. Hoc autem fermentum acceptum mulier, synagoga scilicet, per iudicium mortis abscondit: hoc autem in farinæ mensuris tribus, idest Legis, Prophetarum, Evangeliorum æqualitate coopertum, omnia unum fecit, ut quod lex constituit, Prophetæ nuntiaverunt, idipsum Evangeliorum profectionibus expleatur: quamquam ad trium gentium vocationem, ex Sem, Cham, & Iaphet, tres mensuras farinæ esse referendas sensisse multos memini. Sed nescio an hoc ita opinari ratio permittat; cum etsi omnium gentium vocatio sit, in his tamen Christus non absconsus sit, sed ostensus, & in tanta infidelium multitudine non fermentatum (3) sit totum.

(g) CHRYSOSTOMUS (hom. XLVIII.) Post præmissas parabolas, ne aliquis opinaretur, quod Christus nova induceret, induxit Evangelista Prophetam etiam hunc prædicentem doctrinæ modum; & ideo dicit: *Hæc omnia locutus est Iesus in parabolis ad turbas*. Marcus autem ait (cap. IV.) „ Quoniam sicut poterant audire, lo„ quebatur eis sermonem in parabolis. " Unde non mireris si de regno disputans, grani, & fermenti meminit: hominibus enim loquebatur idiotis, & indigentibus ab his induci. REMIGIUS. Parabola Græce, Latine dicitur similitudo, per quam veritas demonstratur. Ostendit quippe in ipsa similitudine quasdam figuras verborum, & imagines veritatis. HIERONYMUS (super *Hæc omnia in parabolis locutus est*.) Non autem discipulis, sed turbis parabolas loquebatur; & usque hodie turbæ in parabolis audiunt: & ideo dicitur: *Et sine parabolis non loquebatur eis*. CHRYSOSTOMUS (hom. XLVIII.) Quamvis enim multa sine parabolis non turbis dixerit, sed tamen tunc nihil. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. a (cap. XIV.) Vel hoc dicitur non quia nihil proprie locutus est, sed quia nullum fere sermonem explicavit, ubi non per parabolam aliquid significaverit; quamvis in eo aliqua & proprie dixerit: ita ut sæpe inveniatur totus sermo eius parabolis explicatus, totus autem proprie dictus nullus inveniatur. Explicatos autem sermones dico, quando ex aliqua occasione rerum incipit loqui, quousque terminet quicquid ad ipsam rem pertinet, & transeat ad aliud. Nonnumquam sane alius Evangelista contexit quod alius diversis temporibus dictum indicat: non enim omnino secundum rerum gestarum ordinem, sed secundum suæ quisque recordationis facultatem, narrationem quam exortus est, ordinavit. Quare autem in parabolis loqueretur, manifestat Evangelista, cum subdit: *Ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam dicentem*: *Aperiam in para-*

(1) *Al. omittitur* quidem. (2) *Al. desideratur* Vel aliter. (3) *Al.* est.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ex Matthæo quæst. XIV. *quod semper intelligendum ubi per capita tantum notatur*.

parabolis os meum, eructabo abscondita a constitutione mundi. HIERONYMUS (super *Ut adimpleretur*.) Hoc testimonium de lxxvii. Psalmo sumptum est. Legi in nonnullis codicibus eo loco ubi nos posuimus, & vulgata editio habet, *Ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam dicentem*, (1) ubi scriptum est, *Per Esaiam Prophetam dicentem*. REMIGIUS. Unde Porphyrius obiecit fidelibus: Evangelista vester tantæ insipientiæ fuit ut quod reperitur in Psalmis, ipse deputaverit Esaiæ. HIERONYMUS (ibidem.) Quia ergo minime inveniebatur in Esaia, arbitror postea a prudentibus viris esse sublatum; sed mihi videtur in principio ita editum: *Quod scriptum est per Asaph Prophetam dicentem*: septuagesimus enim septimus Psalmus, de quo sumptum est hoc testimonium, Asaph Prophetæ inscribitur: & primum scriptorem non intellexisse *Asaph*, & putasse scriptoris vitium, atque emendasse nomen *Esaiæ*, cuius vocabulum manifestius erat. Sciendum est itaque, quod non solum David, sed etiam ceteri (quorum in Psalmis & Hymnis, & Canticis Dei, præscripta sunt nomina) Prophetæ sunt appellandi, Asaph videlicet, & Idithum, & Heman Esraites, & reliqui quos Scriptura commemorat: quodque in persona Domini dicitur, *Aperiam in parabolis os meum*, considerandum attentius, (2) & inveniendum describi egressum Israelis ex Ægypto, & omnia signa narrari quæ in Exodi continentur historia. Ex quo intelligimus universa illa quæ ibi scripta sunt, parabolice sentienda, & manifestare abscondita sacramenta: hoc enim Salvator edicturum se esse promittit dicens: *Aperiam in parabolis os meum*. GLOSSA *a*. Quasi dicat: Qui prius locutus sum per Prophetas, modo in propria persona aperiam os meum in parabolis, & eructabo de thesauro mei secreti, emittam mysteria quæ abscondita erant a constitutione mundi.

(h) CHRYSOSTOMUS *b*. (hom. xlviii.) Locutus fuerat Dominus turbis in parabolis, ut eos ad interrogandum induceret; & quamvis multa in parabolis dixisset, nullus tamen eum interrogavit; & ideo eos dimisit: unde sequitur: *Tunc dimissis turbis venit in domum*. Nullus autem eum scribarum sequitur: unde manifestum est quod propter nihil aliud prius sequebantur quam ut eum caperent in sermone. HIERONYMUS (super *Tunc dimissis turbis*.) Dimittit autem turbas (3) Iesus, & domum revertitur, ut accedant ad eum discipuli, & secreto interrogent quæ populus nec merebatur audire, nec poterat. RABANUS. Mystice autem dimissa turba tumultuantium Iudæorum, ingreditur Ecclesiam Gentium, & ibi fidelibus exponit sacramenta cælestia: unde sequitur: *Et accesserunt ad eum discipuli eius dicentes: Edissere nobis parabolam zizaniorum agri*. CHRYSOSTOMUS (hom. xlviii.) Cum aliquando volentes discere formidaverint interrogare, nunc libere interrogant, & confisi sunt, quoniam audieranr, Mar. iv. „ Vobis datum est nosse mysterium regni Dei: " ideoque singulariter interrogant, non multitudinem æmulantes, quibus non erat datum. Dimittunt autem parabolam fermenti, & synapis, ut manifestiores; interrogant autem de parabola zizaniorum, quia habet convenientiam ad præmissam parabolam de semine, & aliquid amplius ostendit. Dominus autem quæ esset parabola exponit: unde sequitur: *Qui respondens ait eis: Qui seminat bonum semen, est Filius hominis*. REMIGIUS. Ideo autem Dominus se Filium hominis appellavit, ut hoc indicio nobis exemplum humilitatis relinqueret; sive quia futurum erat ut hæretici negarent eum verum hominem esse; sive ut per humanitatis fidem possimus conscendere ad divinitatis cognitionem.

Sequitur: *Ager autem est mundus*. GLOSSA *c*. Cum autem ipse sit qui seminat agrum suum, manifestum est quia præsens mundus est eius.

Sequitur: *Bonum vero semen hi sunt filii regni*. REMIGIUS. Idest sancti, & electi viri, qui inter filios regni computantur. AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. XVIII. cap. vii.) Zizania autem exponit Dominus non aliqua falsa veris Scripturis immissa, sicut Manichæus interpretatur, sed omnes filios maligni, idest imitatores dia-

(1) *P. Nicolaius legit* ibi scriptum, *Per Esaiam &c.* (2) *Forte* & inveniemus. (3) *Al. deest* Iesus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Interlinealis verbis aliquantum immutatis, & minus plene quam hic; sed expressius, & plenius Anselmus. *b* GREGORIUS in hom. (iv. ut supra.) *c* CHRYSOSTOMUS in hom. xlviii. ut supra; non Glossa sicut prius, in qua nihil omnino tale reperitur.

diabolicæ falsitatis: unde sequitur: *Zizania autem sunt filii nequam*: per quos omnes impios, & malignos vult intelligi. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. 1. cap. XI.) Omnis autem immunditia in segete zizania dicuntur.

Sequitur: *Inimicus autem qui seminavit ea, est diabolus*. CHRYSOSTOMUS (homil. XLVIII.) Etenim hoc diabolicæ est machinationis, veritati semper inferere errorem. Sequitur: *Messis vero consummatio saeculi est*. Alio autem loco ait, de Samaritanis loquens (Ioan. IV.) „ Levate oculos vestros, „ & considerate regiones, quoniam iam „ albæ sunt ad messem: " & rursus (supra IX.) *Messis quidem multa, operarii autem pauci*: in quibus verbis messem dicit iam adesse. Qualiter ergo hic eam dicit esse futuram? Sed sciendum, quod in alia significatione messem dicit: unde & ibi dicit, quod alius est qui seminat, & alius qui metit; hic autem eumdem dicit esse qui seminat, & qui metit: quoniam ibi non ad sui differentiam, sed Apostolorum, Prophetas induxit: etenim ipse Christus per Prophetas seminavit in Iudæis, & Samaritanis. Idem ergo nominat semen (1) & messem secundum aliud & aliud. Cum enim de obedientia loquatur, & persuasione ad fidem, (2) tunc vocat messem, sicut in quo totum perficitur; sed cum inquirit de fructu auditionis verbi Dei, tunc consummationem dicit messem, sicut hic. REMIGIUS. Per messem enim designatur dies iudicii, in quo separandi sunt boni a malis; quod fiet ministerio Angelorum: unde infra dicitur, quod veniet Filius hominis cum Angelis suis iudicare: propter quod sequitur: *Messores autem Angeli sunt*.

Sequitur: *Sicut ergo zizania colliguntur, & igni comburuntur, sic erit in consummatione saeculi. Mittet Filius hominis Angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala, & eos qui faciunt iniquitatem*. AUGUSTINUS XX. de Civitate Dei (cap. IX.) Numquid de regno illo ubi sunt nulla scandala? De regno ergo isto eius quod est hic, scilicet Ecclesia, colligentur. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. I. cap. X. & XI.) Quod autem primo separantur zizania, hoc est quia tribulatione præcedente separabuntur impii a piis: quod per bonos Angelos intelligitur fieri, quia officia vindictæ possunt implere boni bono animo, quomodo lex, quomodo iudex; officia vero misericordiæ mali implere non possunt. CHRYSOSTOMUS (homil. XLVIII. in Matth.) Vel potest intelligi de regno cælestis Ecclesiæ; & tunc ostenditur hic duplex pœna, videlicet quod excidunt a gloria, in hoc quod dicit, *Et colligent de regno eius omnia scandala*, scilicet ne scandala in regnum eius intrent; & quod comburuntur, in hoc quod subdit: *Et mittent eos in caminum ignis*. HIERONYMUS *a* (super *Qui seminat bonum semen*.) Omnia autem scandala referuntur ad zizania. Hoc autem quod dicit, *Et colligent de regno eius omnia scandala, & eos qui faciunt iniquitatem*, inter hæreticos, & schismaticos, qui faciunt iniquitatem, voluit distinguere: ut per eos qui faciunt scandala, intelligantur hæretici; per eos vero qui faciunt iniquitatem, intelligantur schismatici. GLOSSA *b*. Vel aliter. Per scandala possunt intelligi illi, qui præbent proximo occasionem offensionis, aut ruinæ; per facientes iniquitatem quoscumque peccantes. RABANUS (super *Et eos qui faciunt iniquitatem*.) Observa quod dicit, *Et eos qui faciunt iniquitatem*, non qui fecerunt: quia non qui conversi sunt ad pœnitentiam, sed solum qui permanent in peccatis, æternis cruciatibus mancipandi sunt. CHRYSOSTOMUS (hom. XLVIII. in Matth.) Vide autem ineffabilem Dei amorem ad homines: est enim ad beneficia promptus, & ad pœnam tardus: cum enim seminat, per seipsum seminat; cum autem punit, per alios: mittit enim ad hoc Angelos suos.

Sequitur: *Ibi erit fletus, & stridor dentium*. REMIGIUS. His verbis demonstratur vera corporum resurrectio; nihilominus ostenditur per hoc duplex pœna inferni, scilicet nimii caloris, & nimii frigoris. Sicut autem scandala referuntur ad zizania, ita iusti reputantur in filios regni: de quibus sequitur: *Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum*. In præsenti enim sæculo fulget lux sanctorum coram hominibus, post con-

(1) *Al. omittitur* & messem. (2) *Al.* hic.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nihil tale in Hieronymo, nec in Rabano, qui Hieronymum hic transcripsit, nec in Beda, vel alibi occurrit. *b* Quod sequitur Glossæ nomine, nec apud illam quæ nunc est, nec etiam apud Anselmum extat, vel alium quemlibet quem viderim.

consummationem autem mundi ipsi (1) iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris sui. CHRYSOSTOMUS (homil. XLVIII. inter princ. & med.) Non quia ita solum sicut sol, sed quia hoc sidere aliud magis luculentum non noscimus, cognitis nobis utitur exemplis. REMIGIUS. Quod autem dicit, *Tunc fulgebunt*, intelligendum est quia & nunc fulgent in exemplum aliorum; sed tunc fulgebunt sicut sol ad laudandum Deum.

Sequitur: *Qui habet aures audiendi, audiat*. RABANUS. Idest, qui habet intellectum intelligat: quia mystice hæc omnia intelligenda sunt.

(i) CHRYSOSTOMUS (homil. XLVIII. parum ante med.) Parabolæ quas supra Dominus posuerat de fermento, & synapi, ad virtutem evangelicæ prædicationis referuntur, quoniam superavit orbem terrarum; nunc autem ut pretiositatem, & magnificentiam eiusdem ostenderet, proponit parabolam de thesauro, & margarita, dicens: *Simile est regnum cælorum thesauro abscondito in agro*. Prædicatio enim Evangelii occultata est in mundo; & si non vendideris omnia, non emes eam; & cum gaudio hoc oportet facere: unde sequitur: *Quem qui invenit homo abscondit*. HILARIUS (can. XIII. in Matth. inter med. & finem.) Hic quidem thesaurus gratis invenitur. Evangeliorum enim prædicatio (2) in abscondito est; sed utendi, & possidendi huiusmodi thesauri cum agro potestas non potest esse sine pretio: quia cælestes divitiæ non sine damno sæculi possidentur. HIERONYMUS (super *Simile est regnum cælorum thesauro*.) Quod autem abscondit, non de invidia facit; sed more servantis, & nolentis (3) prodere, abscondit in corde, quem pristinis prætulit facultatibus. GREGORIUS in homil. (XII. in Evang. quasi in princ.) Vel aliter. Thesaurus in agro absconditus est cæleste desiderium; ager vero in quo thesaurus absconditur, est disciplina studii cælestis: quem scilicet thesaurum cum invenit homo abscondit, scilicet ut servet: quia studium cælestis desiderii a malignis spiritibus custodire non sufficit ei qui hoc ab humanis laudibus non abscondit. In præsenti etenim vita quasi in via sumus, qua ad patriam pergimus. Maligni autem spiritus iter nostrum quasi quidam latrunculi obsident. Deprædari ergo desiderant qui thesaurum publice portant in via. Hoc autem dico, non ut proximi nostri opera nostra non videant, sed ut per hoc quod agimus, laudes exterius non quæramus. Cælorum autem regnum idcirco terrenis rebus simile dicitur, ut ex his quæ animus novit, surgat ad incognita; ut per hoc quod scit notum diligere, discat ignotum amare. Sequitur: *Et præ gaudio illius vadit, & vendit universa quæ habet, & emit agrum illum*. Agrum profecto venditis omnibus comparat qui voluptatibus carnis renuntians, cuncta sua terrena desideria per disciplinæ cælestis custodiam calcat. HIERONYMUS (ubi supra.) Vel thesaurus iste, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi, aut Deus Verbum est, qui in carne Christi videtur absconditus; aut sanctæ Scripturæ, in quibus reposita est notitia Salvatoris. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. I. cap. XIII.) Hunc autem thesaurum dixit in agro absconditum, scilicet duo testamenta in Ecclesia; quæ cum quis ex parte intellectus attigerit, sentit illic magna latere, & vadit, & vendit omnia sua, & emit illum; idest, contemptu temporalium comparat sibi otium, ut sit dives cognitione Dei.

(k) CHRYSOSTOMUS (hom. XLVIII. in Matth. ante med.) Evangelica prædicatio non solum lucrum multiplex præbet ut thesaurus, sed & pretiosa est ut margarita: unde post parabolam de thesauro, ponit parabolam de margarita, dicens: *Iterum simile est regnum cælorum homini negotiatori &c.* In prædicatione enim duo oportet adesse, scilicet ab huius vitæ negotiis separari, & vigilantem esse; quod negotiatio designat. Una autem est veritas, & non partita; & propter hoc una margarita dicitur inventa. Et sicut qui margaritam habet, ipse quidem novit quod dives est, aliis vero non est cognitus, multotiens eam manu detinens propter eius parvitatem; ita est in prædicatione Evangelii: qui enim eam detinent, sciunt se divites esse; infideles autem hunc thesaurum nescientes, divitias nostras ignorant. HIERONYMUS (super *Homini quærenti bonas margaritas*.) Bonæ autem margaritæ possunt intelligi lex, & Prophetæ. Audi ergo, Marcion, & Manichæe, quod bonæ margaritæ sunt lex, & Prophetæ. Una ergo pretiosissima margarita est scientia Salvatoris, & sacramentum passionis, & resurrectionis illius: quod cum invenerit homo negotiator, similis Pauli Apo-sto-

(1) *Al. deest* iusti. (2) *Al.* in absoluto. (3) *Al.* perdere abscondita in corde.

postoli, omnia legis, Prophetarumque mysteria, & observationes pristinas, in quibus inculpate vixerat, quasi purgamenta contemnit, ut Christum (1) lucrifaciat: non quod inventio bonæ margaritæ condemnatio sit veterum margaritarum, sed quod comparatione eius omnis alia gemma sit vilior. GREGORIUS (homil. XI. in Evang.) Vel per margaritam pretiosam intelligitur cælestis vitæ dulcedo; quam inventam omnia vendens emit: quia qui cælestis vitæ dulcedinem, inquantum possibilitas admittit, perfecte cognoverit, ea quæ in terris amaverat, libenter cuncta derelinquit: deforme conspicitur quicquid de terrenæ rei placebat specie, quia sola pretiosæ margaritæ claritas fulget in mente. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. a (cap. XII.) Vel homo cum quærat bonas margaritas, invenit unam pretiosam: quia quærens homines bonos, cum quibus utiliter vivat, invenit unum sine peccato Iesum Christum; aut præcepta quærens, quibus servatis, cum hominibus recte converfetur, invenit dilectionem proximi (in quo uno dicit Apostolus omnia contineri) aut bonos intellectus quærens, invenit illud Verbum quo cuncti continentur: „ In principio erat „ Verbum: " Ioan. I. quod est lucidum candore veritatis, & solidum firmitate æternitatis, & undique sibi simile pulchritudine veritatis; qui Deus penetrata testudine intelligendus est. Quodlibet vero illorum trium sit, vel si aliud occurrere potuerit quod margaritæ unius pretiosæ nomine significetur, pretium eius est nos ipsi, qui ad eam possidendam non sumus liberi, nisi omnibus pro nostra liberatione contemptis quæ temporaliter possidentur. Venditis enim rebus nostris, nullum aliud pretium maius accipimus quam nos ipsos (quia talibus implicati, nostri non eramus) ut rursus nos pro illa margarita demus: non quia tantum valet, sed quia plus dare non possumus.

(I) CHRYSOSTOMUS (hom. XLVIII.) Postquam per prædictas parabolas evangelicam prædicationem commendaverat, ut non confidamus in prædicatione solum, neque fidem nobis æstimemus sufficere ad salutem, aliam parabolam terribilem subdit, dicens: *Iterum simile est regnum calorum sagena missa in mare*. HIERONYMUS (super *Simile est regnum calorum sagena.*) Impleto enim Hieremiæ vaticinio dicentis cap. XVI. „ Ecce ego mit„ tam ad vos piscatores multos: " postquam autem audierunt Petrus, & Andreas, Iacobus, & Ioannes (supra IV.) *Sequimini me: faciam vos piscatores hominum*: contexuerunt sibi ex veteri, & ex novo testamento sagenam evangelicorum dogmatum, & miserunt eam in mare huius sæculi; quæ usque hodie in mediis fluctibus tenditur, capiens de salsis & amaris gurgitibus quicquid inciderit, idest bonos homines, & malos; & hoc est quod subdit: *Ex omni genere piscium congreganti*. GREGORIUS (homil. XI. in Evan.) Vel aliter. Sancta Ecclesia sagenæ comparatur, quia & piscatoribus est commissa, & per eam quisque ad æternum regnum a præsentis sæculi fluctibus trahitur, ne æternæ mortis profundo mergatur: quæ ex omni genere pisclum congregar, quia ad peccatorum veniam sapientes, & fatuos, liberos, & servos, divites, & pauperes, fortes, & infirmos vocat: quæ sagena scilicet tunc universaliter impletur, cum in fine suo humani generis summa concluditur: unde sequitur: *Quam cum impleta esset, educentes, & secus littus sedentes, elegerunt bonos in vasa sua, malos autem foras miserunt*. Sicut enim mare sæculum, ita sæculi finem significat littus maris, in quo scilicet fine, boni pisces in vasis eligantur, mali proiiciuntur foras: quia & electus quisque in tabernacula æterna recipitur, (2) & interni regni luce perdita, ad exteriores tenebras reprobi protrahuntur. Nunc enim malos bonosque communiter quasi permixtos pisces fidei sagena continet; sed littus indicat sagena Ecclesiæ quid trahebat. HIERONYMUS (super *Sagena missa*.) Dum enim sagena extrahetur ad littus, tunc verum secernendorum piscium indicium demonstrabitur. CHRYSOSTOMUS (hom. XLVIII.) Quid autem distat hæc parabola a parabola zizaniorum? Etenim illic hi quidem salvantur, hi autem pereunt, sicut & hic; sed illic quidem propter pravorum dogmatum hæresim, (3) & in

(1) *Al.* lucrifaceret. (2) *Al.* & in æterni regni: *forte etiam posset legi* & æterni regni &c. (3) *Al.* in anteriori autem parabola.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ex Matthæo: *quod, ut dictum est, in ceteris ubi Liber non ponitur, intelligi oportet*.

in anteriori parabola de semine, quia non attendebant quæ dicebantur; hic autem propter vitæ nequitiam, propter quam, quamvis & piscatione capti, idest cognitione Dei fruentes, non possunt salvari. Ne autem audiens quoniam malos foras miserunt, æstimes hanc pœnam non esse periculosam, per expositionem eius gravitatem ostendit, dicens: *Sic erit in consummatione saeculi: exibunt Angeli &c.* Quamvis alibi dicat, quod ipse segregabit eos, sicut separat pastor oves, hic Angelos hoc facere dicit, sicut & in parabola zizaniorum. GREGORIUS in hom. (XI. in Evang.) Timendum est autem hoc potius quam exponendum: aperta enim voce tormenta peccantium dicta sunt, ne quis ad ignorantiæ suæ excusationem recurreret, si quid de æterno supplicio obscure diceretur. RABANUS. Cum enim venerit finis mundi, tunc verum secernendorum piscium indicium demonstrabitur, & quasi in quodam quietissimo portu boni mittentur in vasa cælestium mansionum; malos autem torrendos, & exsiccandos, gehennæ flamma suscipiet.

(m) CHRYSOSTOMUS (hom. XLVIII.) Recedentibus turbis, Dominus discipulis in parabolis loquitur; ex quibus sapientiores sunt facti, ita quod intelligunt quæ dicuntur: quocirca dicit eis: *Intellexistis hæc omnia? Dicunt ei, Etiam.* HIERONYMUS (super *Intellexistis*.) Ad Apostolos enim proprie sermo est, quos non vult audire tantum ut populum, sed etiam intelligere ut magistros futuros. CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) Deinde quia intellexerunt, rursus eos laudat: unde sequitur: *Ait illis: Ideo omnis scriba doctus in regno cælorum, similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova & vetera.* AUGUSTINUS XX. de Civitate Dei (cap. IV.) Non dixit, Vetera & nova; quod utique dixisset, nisi maluisset meritorum ordinem servare quam temporum. Manichæi etiam dum sola Dei promissa nova tenere se arbitrantur, remanent in vetustate carnis, & novitatem inducunt erroris. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (cap. XVI.) Utrum autem illa conclusione exponere voluit, quem dixerit thesaurum in agro absconditum (quoniam sanctæ Scripturæ intelliguntur, quæ nomine duorum testamentorum novi, & veteris concluduntur) an ostendere voluit, eum doctum habendum in Ecclesia qui etiam Scripturas (1) veteres parabolis explicatas intellexerit, ab illis novis accipiens regulas, quia & ista Dominus per parabolas enuntiavit; ut si ipse, in quo illa complentur, & manifestantur, per parabolas adhuc loquitur, donec passio eius velum discindat, ut nihil sit occultum quod non reveletur; multo magis illa quæ tam longe de illo scripta sunt, parabolis operta esse noverimus; quæ cum Iudæi ad litteram accipiant, noluerunt esse docti in regno cælorum? GREGORIUS (hom. XI. in Evang.) Sed si per novum, & vetus quod dicitur, utrumque testamentum accipimus, Abraham doctum fuisse denegamus, qui novi & veteris testamenti etsi facta novit, minime verba nuntiavit. Moysen quoque docto patrifamilias comparare non possumus: quia etsi testamentum edocuit vetus, novi tamen dicta non protulit. Sed in eo quod hic dicitur, intelligi valet quia non de his qui fuerant, sed de his qui esse in Ecclesia poterant, loquebatur; qui tunc nova & vetera proferunt, cum utriusque testamenti prædicamenta vocibus, & moribus loquuntur. HILARIUS (can. XIII. in Matth.) Discipulis enim est locutus, quos scribas propter scientiam nuncupat, eo quod intellexerint ea quæ ille nova & vetera, idest in Evangeliis, & lege, (2) protulit, quæ sunt & eiusdem patrisfamilias, uniusque utraque thesauri: ipsos etiam sub patrisfamilias nomine sibi comparat, eo quod doctrinam de Spiritus sancti thesauro suo novorum ac veterum sunt adepti. HIERONYMUS (super *Omnis scriba doctus*.) Vel Apostoli instructi scribæ dicuntur, quasi notarii Salvatoris, qui verba illius, & præcepta signabant in tabulis cordis carnalibus (3) regnorum cælestium sacramentis, & pollebant opibus patrisfamiliæ, eiicientes de thesauro doctrinarum suarum nova, & vetera: ut quicquid in Evangelio prædicabant, legis, & Prophetarum vocibus comprobarent. Unde & Sponsa dicit in Cantico canticorum (cap. VII.) „ Nova cum veteribus, dilecte mi, servavi tibi. " GREGORIUS (hom. XI. in Evan.) Vel aliter. Vetus est ut pro culpa humanum genus in æterna pœna intereat, & novum ut conversus in regnum vivat. Prius autem de regni similitudine thesaurum inventum, ac margaritam bonam protulit, postmodum inferni pœnas de malorum combustione narravit, atque in conclusione subiungit: *Ideo doctus scriba &c.* ac si dicat: Ille in sancta Ecclesia doctus prædicator est qui & nova scit

(1) *Al. deest* veteres. (2) *Al.* protulerit. (3) *Forte* rerum.

scit proferre de suavitate regni, & vetusta dicere de terrore supplicii: ut vel poenae terreant quos praemia non invitant.

(n) HIERONYMUS (super *Et cum consummasset parabolas.*) Post parabolas quas Dominus ad populum est locutus, & quas soli Apostoli intelligunt, transit in patriam suam, ut ibi apertius doceat: & hoc est quod dicitur: *Et factum est, cum consummasset Iesus parabolas istas, transiit inde; & veniens in patriam suam, docebat eos in synagogis eorum.* AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. XLII.) A superiori sermone parabolarum istarum sic transit ut non ostendat consequentis ordinis necessitatem; praesertim quia Marcus ab istis parabolis non in quod Matthaeus, sed in aliud intendens, in quod & Lucas, ita contexuit narrationem ut credibilius ostendatur hoc esse potius consequenter gestum quod ipsi duo consequenter adiungunt, de navi scilicet in qua dormiebat Iesus, & de miraculo expulsorum daemoniorum; quae Matthaeus superius recolens interposuit. CHRYSOSTOMUS (hom. XLIX.) Patriam autem eius hic Nazareth vocat: non enim fecit ibi virtutes multas, ut infra dicitur, sed in Capharnaum fecit multa signa; sed doctrinam eis ostendit non minorem admirationem habentem quam signa. REMIGIUS. In synagogis autem docebat, ubi plurimi conveniebant, quia propter multorum salutem de caelis descendit ad terras. Sequitur: *Ita ut mirarentur, & dicerent: Unde huic sapientia haec, & virtutes?* Sapientia refertur ad doctrinam, virtutes vero ad miraculorum operationem. HIERONYMUS (super *Unde huic sapientia?*) Mira stultitia Nazaraeorum! Mirantur (1) unde habeat sapientiam sapientia, & virtutes virtus; sed error in promptu est, quia fabri filium suspicantur: unde & dicunt: *Nonne hic est fabri filius?* CHRYSOSTOMUS (homil. XLIX.) Per omnia ergo erant insensati, vilipendentes eum ab eo qui aestimabatur esse pater; quamvis multa horum exempla habentes in antiquis temporibus, & patrum ignobilium nobiles videntes filios: etenim David cuiusdam agricolae Iesse fuit filius, & Amos cuiusdam pastoris, & ipse pastor. Oportebat enim propter hoc maxime eum honorare, quoniam a talibus existens talia loquebatur. Ex hoc enim erat manifestum quoniam non ex humana diligentia erat, sed ex divina gratia. AUGUSTINUS in ser. de Nativ. *a* (in ser. de dominica infra oct. ephi.) Est autem pater Christi faber Deus, qui totius mundi opera fabricatus est, arcam Noe disposuit, Moysi tabernaculum ordinavit, arcam testamenti instituit. Fabrum dixerim, qui mentem rigidam explanat, ac cogitationes superbas excidit. HILARIUS (can. XIV.) Fabri etiam hic erat filius, (2) ferrum ignea vincentis ratione, saeculi virtutem iudicio decoquentis, massamque formantis in omne opus utilitatis humanae, formam scilicet corporum nostrorum in diversa membrorum ministeria, & ad omnia aeternae vitae opera fingentis. HIERONYMUS (super *Nonne hic est filius fabri?*) Cum autem errent in patre, non est mirandum si errent in fratribus: unde subditur: *Nonne eius mater dicitur Maria, & fratres eius Iacobus, & Ioseph, & Simon, & Iudas? Et sorores eius nonne apud nos omnes sunt?* HIERONYMUS contra Helvidium (aliq. a med.) Fratres Domini hic appellantur filii materterae eius Mariae; & haec est mater Iacobi, & Ioseph, idest Maria Cleophae uxor Alphaei; & haec dicta est Maria mater Iacobi minoris. AUGUSTINUS de Quaest. Evan. (cap. XVII.) Non ergo mirum est dictos esse fratres Domini ex materno genere quoscumque cognatos, cum etiam ex cognatione Ioseph dici potuerint fratres eius ab illis qui eum patrem Domini esse arbitrabantur. HILARIUS (can. XIV. in Matth.) Inhonoratur ergo Dominus a suis; & quamquam docendi prudentia, & operandi virtus admirationem commoveret, non tamen credunt haec in nomine Domini agere, & paternae artis quodam opprobrio lacessunt. Inter tot ergo magnifica quae gerebat, corporis eius contemplatione commovebantur; & ideo dicunt: *Unde huic omnia ista?*

Sequitur: *Et sic scandalizabantur in eo.* HIERONYMUS (ubi supra.) Error Iudaeorum salus nostra est, & haereticorum condemnatio: intantum enim cernebant homi-

(1) *Al.* unde habeat sapientiam, & virtutes; sed error &c. (2) P. *Nicolai legit* ferrum igne vincentis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nihil tale in Augustino inter sermones de Nativitate qui nunc extant; sed simile aliquid, etsi aliis verbis, & alio tenore quam hic, serm. 1. infra oct. epiph. qui de baptismo inscribitur.

minem Iesum Christum ut putarent filium fabri. CHRYSOSTOMUS (homil. XLIX. in Matth.) Intuere enim Christi mansuetudinem: conviciatus est; sed cum multa mansuetudine respondit: unde sequitur: *Iesus autem dixit eis: Non est Propheta sine honore nisi in patria sua, & in domo sua.* REMIGIUS. Prophetam seipsum appellat; quod & Moyses manifestat cum dicit Deut. XVIII. „ Prophetam suscitabit Deus de „ fratribus vestris vobis. " Et hoc sciendum, quia non solum Christus, qui est caput omnium Prophetarum, sed etiam Hieremias, Daniel, & ceteri minores Prophetæ maioris honoris, & dignitatis fuerunt apud exteros quam apud suos. HIERONYMUS (super *Non est Propheta sine honore.*) Propemodum enim naturale est cives semper civibus invidere: non enim considerant præsentia viri opera, sed fragilis recordantur infantiæ; quasi non & ipsi per eosdem ætatum gradus ad maturam ætatem venerint. HILARIUS (can. XIV. in Matth.) Inhonorabilem etiam Prophetam in patria sua esse respondit, quia in Iudæa esset usque ad crucis sententiam condemnandus, & quia penes solos fideles Dei virtus est: & propter eorum incredulitatem operibus divinæ virtutis abstinuit: unde sequitur: *Et non fecit ibi virtutes multas propter incredulitatem eorum.* HIERONYMUS (cir. fin. Comment. in cap. XIII. Matth.) Non quod etiam incredulis (1) illis facere non potuit virtutes multas; sed quod ne multas faciens virtutes, cives incredulos condemnaret. CHRYSOSTOMUS (hom. XLIX. in Matth.) Si autem admiratio ei adveniebat ex miraculis, quare non multa fecit? Quia non ad ostentationem suam inspiciebat, sed ad ea quæ aliis (2) erant utilia. Hoc igitur non proveniente, despexit quod erat sui ipsius, ut non pœnam eis augeat. Cur igitur vel pauca fecit signa? Ut non dicant: Si utique facta essent signa, nos credidissemus. HIERONYMUS (ubi supra.) Potest etiam aliter intelligi, quod Iesus despiciatur in domo, & in patria sua, hoc est in populo Iudæorum; & ideo ibi pauca signa fecerit, ne penitus inexcusabiles fierent; maiora autem signa quotidie in Gentibus per Apostolos facit non tam in sanatione corporum quam in animarum salute.

CAPUT XIV.

(a) IN illo tempore audivit Herodes tetrarcha famam Iesu, & ait pueris suis: Hic est Ioannes Baptista: ipse surrexit a mortuis, & ideo virtutes operantur in eo. Herodes enim tenuit Ioannem, & alligavit eum, & posuit in carcerem propter Herodiadem uxorem fratris sui. Dicebat enim illi Ioannes: Non licet tibi habere eam. Et volens illum occidere, timuit populum, quia sicut Prophetam eum habebant.

(b) Die autem natalis Herodis, saltavit filia Herodiadis in medio, & placuit Herodi: unde cum iuramento pollicitus est ei dare quodcumque postulasset ab eo. At illa præmonita a matre sua, Da mihi, inquit, hic in disco caput Ioannis Baptistæ. Et contristatus est Rex; propter iuramentum autem, & eos qui pariter recumbebant, iussit dari. Misitque, & decollavit Ioannem in carcere. Et allatum est caput eius in disco, & datum est puellæ, & illa attulit matri suæ. Et accedentes discipuli eius, tulerunt corpus eius, & sepelierunt illud, & venientes nuntiaverunt Iesu.

(c) Quod cum audisset Iesus, secessit inde in navicula in locum desertum seorsum. Et cum audissent turbæ, secutæ sunt eum pedestres de civitatibus. Et exiens vidit turbam multam, & misertus est eis, & curavit languidos eorum.

(d) Vespere autem facto, accesserunt ad eum discipuli eius dicentes: Desertus est locus, & hora iam præteriit: dimitte turbas ut euntes in castella, emant sibi escas. Iesus autem dixit eis: Non habent necesse ire: date illis vos manducare. Re-

(1) *Al. deest* illis. (2) *Al. omittitur* erant.

Responderunt ei: Non habemus hic nisi quinque panes, & duos pisces. Qui ait eis: Afferte mihi illos huc. Et cum iussisset turbam discumbere super fenum, acceptis quinque panibus, & duobus piscibus, aspiciens in cælum, benedixit, & fregit, & dedit discipulis panes, discipuli autem turbis; & manducaverunt omnes, & saturati sunt. Et tulerunt reliquias duodecim cophinos fragmentorum plenos. Manducantium autem fuit numerus quinque millia virorum, exceptis mulieribus, & parvulis.

(e) Et statim compulit discipulos ascendere in naviculam, & præcedere eum trans fretum, donec dimitteret turbas. Et dimissa turba, ascendit in montem solus orare. Vespere autem facto, solus erat ibi. Navicula autem in medio mari iactabatur fluctibus: erat enim contrarius ventus. Quarta autem vigilia noctis venit ad eos ambulans supra mare. Et videntes eum supra mare ambulantem, turbati sunt, dicentes, quia phantasma est; & præ timore clamaverunt. Statimque Iesus locutus est eis, dicens: Habete fiduciam; ego sum: nolite timere. Respondens autem Petrus dixit: Domine, si tu es, iube me ad te venire super aquas. At ipse ait, Veni. Et descendens Petrus de navicula ambulabat super aquam, ut veniret ad Iesum. Videns vero ventum validum, timuit: & cum cœpisset mergi, clamavit dicens: Domine salvum me fac. Et continuo Iesus extendens manum, apprehendit eum, & ait illi: Modicæ fidei, quare dubitasti? Et cum ascendisset in naviculam, cessavit ventus. Qui autem in navicula erant, venerunt, & adoraverunt eum, dicentes: Vere Filius Dei es.

(f) Et cum transfretassent, venerunt in terram Genezareth. Et cum cognovissent eum viri loci illius, miserunt in universam regionem illam, & obtulerunt ei omnes male habentes, & rogabant eum ut vel fimbriam vestimenti eius tangerent. Et quicumque tetigerunt, salvi facti sunt.

(a) GLOSSA a. Quia supra Evangelista ostenderat quomodo pharisæi Christi miracula calumniabantur, concives autem eius hic admirantes, Christum tamen contemnebant; refert nunc quam opinionem ex auditis miraculis Herodes de Christo conceperat: unde dicitur: *In illo tempore audivit Herodes tetrarcha famam Iesu*. CHRYSOSTOMUS (hom. xlix.) Non absque causa hic tempus Evangelista designat, sed ut discas tyranni superbiam, & negligentiam: neque enim a principio didicit ea quæ erant (1) de Christo, sed post plurimum tempus: sic etiam multi qui in potestatibus sunt multa elatione circumdati, huiusmodi tarde addiscunt, quia non multam horum faciunt curam. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. xliii.) Dixit autem Matthæus, *In illo tempore*, non In illo die, vel ipsa hora: nam & Marcus quidem hoc eodem modo dicit, sed non eodem ordine; sed postquam discipulos ad prædicandum misit, nulla tamen facta necessitate, qua hoc (2) consequenter gestum esse intelligeretur. Lucas etiam narrandi eum ordinem tenet quem & Marcus; nec ipse tamen rerum gestarum ordinem fuisse eumdem credi cogit. CHRYSOSTOMUS (hom. xlix. super Matth.) Vide ergo quam magnum quid est virtus: nam & defunctum Ioannem Herodes formidavit, & de resurrectione philosophatur: & ideo sequitur: *Et ait pueris suis: Hic est Ioannes Baptista: ipse surrexit a mortuis; & ideo virtutes operantur in eo*. RABANUS. Sed quanta est invidia Iudæorum, ex isto loco docemur. Ioannis enim a mortuis potuisse resurgere nullo attestante Herodes alienigena (3) pronuntiavit; Iudæi vero Christum quem Prophetæ prædixerant, non resurrexisse, sed furtim ablatum esse credere maluerunt. In quo insinuatur, quod promptior est animus Gentium ad credulitatem quam Iudæorum. HIERONYMUS (in fi-

(1) *Al.* a Christo. (2) *Al.* convenienter. (3) *Al.* nuntiavit.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nec in Glossa quæ nunc est, nec in Anselmo extat, ut nec apud alium Interpretem occurrit.

fin. Com. in XIV. cap. Matth.) Quidam autem ecclesiasticorum Interpretum quærit quare Herodes ista sit suspicatus, ut putet Ioannem a mortuis resurrexisse, quasi alieni erroris nobis reddenda sit ratio, aut ex his verbis habeat occasionem hæresis μετεμψυχώσεως metempsychoseos, quæ post multos annorum circulos in diversa corpora dicit animas insinuari; cum eo tempore quo Ioannes decollatus est, Dominus triginta annorum esset. (1) RABANUS. Bene autem de resurrectionis virtute omnes senserunt, quod maioris potentiæ sunt sancti futuri, cum a mortuis resurrexerint, quam fuere dum adhuc carnis infirmitate gravarentur: propterea dicit: *Et ideo virtutes operantur in eo*. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. XLIII.) Lucas autem dicit: cap. XIX. „ Et ait Herodes: Ioannem ego „ decollavi. Quis est iste de quo audio „ talia? " Quia ergo hæsitantem Lucas commemoravit Herodem, intelligendum est, aut post hanc hæsitationem confirmasse in animo suo quod ab aliis dicebatur, cum dixit pueris suis, sicut hic Matthæus narrat, *Hic est Ioannes Baptista*: aut ita pronuntianda sunt hæc verba, ut hæsitantem adhuc indicent: utroque enim modo pronuntiari potest, ut aut confirmatum eum ex aliorum verbis accipiamus, aut adhuc eum hæsitantem, ut Lucas commemorat. REMIGIUS. Forte autem quæret aliquis quare dicat Matthæus, *In illo tempore audivit Herodes*; cum longe superius dicat, quod mortuo Herode, reversus est Dominus ex AEgypto. Sed hæc quæstio solvitur, si intelligatur duos fuisse Herodes: mortuo namque priore Herode, successit ei Archelaus filius eius, qui post decem annos relegatus est exilio apud Viennam urbem Galliæ. Deinde Cæsar Augustus iussit dividi illud regnum in tetrarchias, & tres partes dedit filiis Herodis. Iste ergo Herodes qui Ioannem decollavit, est filius maioris Herodis, sub quo Dominus natus est: & ut hoc ostenderet Evangelista, addidit, *Tetrarcha*. GLOSSA (ord. super *Herodes enim tenuit*.) Quia vero dixerat de opinione resurrectionis Ioannis, cum nihil de morte dixisset; ideo revertitur, & narrat qualiter obierit. CHRYSOSTOMUS (hom. XLIX. in Matth.) Et hanc historiam nobis Evangelista non principaliter inducit, quia totum studium fuit ei dicere de Christo, & nihil aliud, nisi ad hoc conferre deberet. Dicit ergo: *Herodes tenuit Ioannem, & alligavit eum*. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. XLIV.) Lucas quidem non eodem ordine recordatur, sed circa baptismum quo Dominus baptizatus est: unde hoc præoccupasse intelligitur, ut narret quod multo post factum est. Cum enim commemorasset Ioannes verba de Domino, quod ventilabrum in manu eius sit, continuo hoc subiecit, quod non continuo factum esse Ioannes Evangelista exponit, cum commemoret, postea quam baptizatus est Iesus, iisse eum in Galilæam, & post rediisse in Iudæam, & ibi baptizasse circa Iordanem, antequam Ioannes in carcerem missus esset. Sed nec Matthæus, nec Marcus eo ordine de Ioanne in carcerem misso in sua narratione posuerunt, quod factum apparet in eorum scriptis: nam & ipsi dixerunt, tradito Ioanne Dominum iisse in Galilæam; & post multa quæ fecit ibi ex occasione famæ venientis ad Herodem de Christo, narrant omnia quæ de Ioanne fuerunt incluso, & occiso. Causam autem quare positus sit in carcerem, ostendit cum dicit: *Propter Herodiadem uxorem fratris sui. Dicebat enim illi Ioannes: Non licet tibi habere eam*. HIERONYMUS (ubi supra.) Vetus narrat historia, Philippum Herodis maioris filium, fratrem huius Herodis, duxisse uxorem Herodiadem filiam Arethæ Regis Arabum; postea vero socerum eius, exortis quibusdam contra generum simultatibus, tulisse filiam suam, & in dolorem prioris mariti, Herodis inimici eius nuptiis copulasse. Ergo Ioannes Baptista, qui venerat in spiritu & virtute Eliæ, eadem auctoritate qua ille Achab corripuerat, & Iezabel, arguit Herodem, & Herodiadem, quod illicitas nuptias fecerint, & non liceat fratre vivente germano, uxorem eius ducere; malens periclitari apud Regem, quam propter adulationem esse immemor præceptorum Dei. CHRYSOSTOMUS (hom. XLIX. in Matth.) Non tamen uxori loquitur, sed viro eius, quoniam principalior erat hic: forsan enim legem Iudæorum tenebat; & ideo Ioannes eum ab adulterio prohibuit.

Sequitur: *Et volens eum occidere, timuit populum*. HIERONYMUS. Seditionem quidem populi verebatur propter Ioannem, a quo sciebat turbas in Iordane plurimas ba-

(1) *In editionibus Romana an. 1570. & Veneta an. 1593. fit superflua huiusmodi repetitio*: μετεμψυχώσι; metempsychosis autem post multos annorum circulos in diversa corpora dicat animas insinuari.

baptizatas; sed amore vincebatur uxoris, ob cuius ardorem etiam Dei præcepta neglexerat. GLOSSA (ordinaria.) Timor enim Dei corrigit; timor hominum differt, sed voluntatem non aufert: unde & avidiores reddit ad crimen quos aliquando suspendit a crimine.

(b) CHRYSOSTOMUS *a* (homil. xlix.) Postquam enarravit Evangelista incarcerationem Ioannis, prosequitur de occisione ipsius, dicens: *Die autem natalis Herodis saltavit filia Herodiadis in medio*. HIERONYMUS (super *Die autem natalis*.) Nullum invenimus alium observasse diem natalis sui, nisi Herodem, & Pharaonem; ut quorum erat par impietas, esset una solemnitas. REMIGIUS. Et sciendum, quod consuetudo est non solum divitum, sed etiam pauperum mulierum, ita pudice filias suas nutrire ut vix ab extraneis videantur. Hæc autem impudica mulier impudice filiam suam nutrivit, quam non docuit pudorem, sed saltationem. Nec minus reprehendendus est Herodes, qui oblitus est domum suam esse aulam regiam, quam prædicta mulier fecerat theatrum: unde sequitur: *Et placuit Herodi: unde cum iuramento pollicitus est ei dare quodcumque postulasset ab eo*. HIERONYMUS (super *Cum iuramento*.) Ego autem non excuso Herodem, quod invitus & nolens propter iuramentum homicidium fecerit, qui ad hoc forte iuravit ut futuræ occisionis machinas præpararet: alioquin, si ob iusiurandum fecisse se dicit, si matris, si patris postulasset interitum, facturus fuerat, an non? (1) Quod in se ergo repudiaturus fuit, contemnere debuit in Propheta. ISIDORUS *b*. In malis ergo promissis rescinde fidem. Impia est promissio quæ scelere adimpletur. Illud non est observandum sacramentum quo malum incaute promittitur.

Sequitur: *At illa præmonita a matre sua, Da mihi, inquit, hic in disco caput Ioannis Baptistæ*. HIERONYMUS (super *Da mihi in disco*.) Herodias enim timens ne Herodes aliquando resipisceret, vel Philippo fratri amicus fieret, atque illicitæ nuptiæ repudio solverentur, monet filiam ut in ipso statim convivio Ioannis caput postulet, digno operi saltationis dignum sanguinis præmium. CHRYSOSTOMUS (homil. xlix.) Duplex est autem hic puellæ accusatio, & quoniam saltavit, & quoniam ita ei placuit ut occisionem expeteret in mercedem. Vide autem qualiter crudelis (2), & qualiter mollis est Herodes: seipsum enim obnoxium iuramento facit, illam autem dominam petitionis constituit. Quia ergo scivit quod ex eius petitione malum eveniebat, tristatus est: unde sequitur: *Et contristatus est Rex*: virtus enim etiam apud malos admiratione, & laudibus digna est. HIERONYMUS (super *Et contristatus est Rex*.) Vel aliter. Consuetudinis Scripturarum est ut opinionem multorum sic narret historicus quomodo eo tempore (3) ab omnibus credebatur. Sicut Ioseph ab ipsa quoque Maria appellabatur pater Iesu; ita & nunc Herodes dicitur contristatus, quia hoc discumbentes putabant. Dissimulator enim mentis suæ, & artifex homicidii, tristitiam præferebat in facie, cum lætitiam haberet in mente. Sequitur: *Propter iusiurandum, & propter eos qui pariter recumbebant iussit dari*. Scelus excusat iuramento, ut sub occasione pietatis impius fieret. Quod autem subiicit, *Et propter eos qui pariter discumbebant*, vult omnes sceleris sui esse consortes, ut in luxurioso convivio cruentæ epulæ deferrentur. CHRYSOSTOMUS (hom. xlix.) Si autem testes habere periurationis formidavit, quanto magis timuisse oportebat tam iniquæ occisionis tantos testes habere? REMIGIUS. Sed in eo minus peccatum factum est causa maioris peccati: nam quia libidinosam voluntatem non extinxit, idcirco ad luxuriam usque pervenit; & quia luxuriam non coercuit, ideo ad reatum homicidii descendit: unde sequitur: *Misitque, & decollavit Ioannem in carcere; & allatum est caput eius in disco*. HIERONYMUS (super *Allatum est caput Ioannis*.) Legimus in Romana historia, Flaminium ducem Romanorum, quod accubanti iuxta meretriculæ, quæ numquam vidisse se diceret hominem decollatum, (1) as-

(1) *Al.* Tulit: quod in se ergo &c. (2) *P. Nicolai addit* obscæna saltatrix. (3) *Al.* ab hominibus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a GLOSSA. Nec in Glossa quæ nunc extat, nec in Anselmo, vel alibi occurrit. *b* Lib. Synonimorum cap. x. ex quo refertur in Decretis causa xxii. quæst. iv. cap. v. quod incipit *In malis*.

(1) assensus fit ut reus quidam capitalis criminis in convivio truncaretur, a censoribus pulsum curia, quod epulas sanguini commiscuerit, & mortem, quamvis noxii hominis, in alterius delicias praestiterit, ut libido, & homicidium pariter miscerentur. Quanto sceleratior Herodes, & Herodias, ac puella quae saltavit: in pretium sanguinis petiit caput Prophetae, ut haberet in potestate linguam, quae illicitas nuptias arguebat.

Sequitur: *Et datum est puellae, & attulit matri suae.* GLOSSA (interlinearis.) Ut habeat in potestate linguam quae illicitas nuptias arguebat. GREGORIUS III. Moral. (cap. IV. super illud Iob II. „Qui „testa saniem radebat.“) Sed non sine admiratione gravissima perpendo, quod ille Prophetiae spiritu intra matris uterum impletus, quo inter natos mulierum nemo maior surrexit, ab iniquis in carcerem mittitur, & pro puellae saltu capite truncatur, & vir tantae severitatis pro risu turpium moritur. Numquid nam credimus aliquid fuisse quod in eius vita illa sic despecta mors tergeret? Sed idcirco Deus suos sic premit in infimis, quia videt quomodo remuneret in summis. Hinc ergo unusquisque colligat quid illi sint passuri quos reprobat, si sic cruciat quos amat. GREGORIUS XXIX. Moral. (cap. IV. super illud Iob XXXVIII. „Auferetur ab impiis „lux sua:“ cap. VI. in nov. exempl.) Neque autem Ioannes de confessione Christi, sed de iustitiae veritate requisitus occubuit. Sed quia Christus est veritas, usque ad mortem pro Christo quasi pro veritate pervenit.

Sequitur: *Et accedentes discipuli eius tulerunt corpus eius, & sepelierunt illud.* HIERONYMUS. In quo ipsius Ioannis, & Salvatoris discipulos intelligere possumus. RABANUS. Narrat autem Iosephus vinctum (2) Ioannem in castellum Mecheronta adductum, ibique truncatum; ecclesiastica vero narrat historia sepultum eum in Sebastia urbe Palaestinorum, quae quondam Samaria dicta est. CHRYSOSTOMUS (hom. l. in Matth.) Intende autem qualiter discipuli Ioannis iam magis familiares facti sunt Iesu: ipsi enim sunt qui annuntiaverunt ei quod factum est de Ioanne: unde sequitur: *Et venientes nuntiaverunt Iesu.* Etenim universos dimittentes ad ipsum confugiunt, & ita paulatim post calamitatem, & responsionem a Christo datam directi sunt. HILARIUS (can. XIV. in Matth.) Mystice autem Ioannes praetulit formam legis: quia lex Christum praedicavit, & Ioannes profectus ex lege est, Christum ex lege praenuntians. Herodes vero princeps est populi, & populi princeps subiectae sibi universitatis nomen, causamque complectitur. Ioannes ergo Herodem monebat ne fratris sui uxorem sibi iungeret. Sunt enim, atque erant duo populi, circumcisionis, & gentium. Hi igitur fratres ex eodem sunt humani generis parente; sed Israelem lex admonebat ne opera gentium, & infidelitatem sibi iungeret, quae ipsis tamquam vinculo coniugalis amoris annexa est. Die autem natalis, idest rerum corporalium gaudiis, Herodiadis filia saltavit: voluptas enim tamquam ex infidelitate orta, per omnia Israel gaudia totis illecebris suae cursibus efferebatur; cui se etiam sacramento venalem populus addixit: sub peccatis enim, & saeculi voluptatibus Israelitae vitae aeternae munera vendiderunt. Haec matris suae, idest infidelitatis, instinctu oravit deferri sibi caput Ioannis, idest gloriam legis; sed populus boni eius quod in lege erat conscius, voluptatis conditionibus non sine periculi sui dolore concedit; scitque se talem praeceptorum gloriam non oportuisse concedere; sed peccatis tamquam sacramento coactus, & principum adiacentium metu, atque exemplo depravatus, & victus, illecebris voluptatis maestus obtemperat. Igitur inter reliqua dissoluti populi gaudia, in disco Ioannis caput offertur, (3) damnum scilicet legis, voluptas corporum, & saecularis luxus augetur. Igitur per puellam ad matrem defertur; ac sic probrosus Israel etiam voluptati, & infidelitati suae gloriam legis (4) addixit. Finitis igitur legis temporibus, & cum Ioanne sepultis, discipuli eius res gestas Domino annuntiant, ad Evangelia scilicet ex lege venientes. HIERONYMUS (super *Et allatum est caput eius.*) Vel aliter. Nos usque hodie cernimus in capite Ioannis Prophetae, Iudaeos, Christum, qui caput Prophetarum est, perdidisse. RABANUS. Sed & linguam, & vocem apud eos perdidit Propheta. REMIGIUS. Vel aliter. Decollatio Ioannis signat minorationem famae illius, qua aestimatur a populo Christus, sicut exaltatio Domini in cruce signat profectum fidei: unde Ioannes dixerat (Ioan. 3.) „Illum oportet crescere, me „autem minui.“

(c) GLOS-

(1) *Al.* accensus. (2) *Al.* hominem. (3) *Al.* damno. (4) *Al.* adduxit.

(c) GLOSSA a. Salvator, audita nece sui Baptistæ, secessit in locum desertum: unde sequitur: *Quod cum audisset esus, secessit inde in navicula in locum desertum seorsum*. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. xlv.) Hoc autem continuo post Ioannis passionem Evangelista factum esse commemorat: unde post hæc, facta sunt illa quæ primo narrata sunt; quibus motus Herodes dixit, *Hic est Ioannes*. Illa enim posteriora debent intelligi quæ ad Herodem pertulit fama, ut moveretur, & hæsitaret, quisnam iste esse posset de quo audiret talia, cum Ioannem ipse occidisset. HIERONYMUS (super *Et venientes nuntiaverunt Iesu*.) Non autem secedit in locum desertum, ut quidam arbitrantur, timore mortis, sed parcens inimicis suis, ne homicidium homicidio iungerent; vel in diem paschæ suum interitum differens, in quo propter sacramentum immolandus est agnus, & postes credentium sanguine respergendi: sive ideo recessit ut nobis præberet exemplum temeritatis ultro se tradentium vitandæ: quia non omnes eadem constantia perseverant in tormentis (1) qua se torquendos offerunt. Ob hanc causam in alio loco (supra x.) præcipit: *Cum persecuti vos fuerint in ista civitate, fugite in aliam*. Unde eleganter quoque Evangelista non dicit, Fugit in locum desertum, sed *Secessit*, ut persecutores vitaverit magis quam timuerit. Potest etiam aliam ob causam, audito Ioannis interitu, secessisse in desertum locum, ut credentium probaret fidem. CHRYSOSTOMUS (hom. l.) Vel ideo hoc fecit quia plura humanitus vult dispensare, nondum tempore existente denudandi suam manifeste deitatem: propter quod & discipulis dixit, quod nulli dicerent, quod ipse esset Christus. Post resurrectionem autem volebat hoc fieri manifestum. Ideo autem quamvis per se noverit quod factum est, tamen antequam nuntiaretur ei, non secessit, ut demonstraret per omnia incarnationis veritatem: non enim solo visu, sed operibus hoc credi volebat. Recedens vero non abiit in civitatem, sed in desertum in navigio, ut nullus sequeretur. Turbæ autem neque ita desistunt, sed sequuntur, & neque quod gestum est de Ioanne eos terruit: (2) unde sequitur: *Et cum audissent turbæ, secutæ sunt eum pedestres de civitatibus*. HIERONYMUS (super *Secutæ sunt eum pedestres*.) Secutæ sunt autem eum pedestres, non in iumentis, non in vehiculis, sed proprio labore pedum, ut ardorem mentis ostenderent. CHRYSOSTOMUS (hom. l.) Et propter hoc statim retributionem acceperunt: unde sequitur: *Et exiens vidit turbam multam, & misertus est eis, & curavit languidos eorum*: etsi enim multa erat affectio eorum qui civitates dimittebant, & diligenter eum quærebant; sed tamen quæ ab ipso fiebant, omnis studii superexcedunt retributionem. Ideoque causam talis curationis misericordiam ponit. Est autem magna misericordia quod omnes curat, & fidem non expetit. HILARIUS (can. xiv. in Matth.) Mystice autem Dei Verbum, lege finita, navem conscendens Ecclesiam adiit, in desertum descendit: relicta quippe conversatione Israel, in vacua divinæ cognitionis pectora transit. Turba autem hoc audiens, Dominum de civitate sequitur in desertum, de synagoga videlicet ad Ecclesiam tendens: quam videns misertus est, & omnem languorem, infirmitatemque curat, obsessas scilicet mentes, & corda infidelitatis vitio ad intelligentiam novæ prædicationis emundat. RABANUS. Illud quoque notandum, quod postquam Dominus in desertum venerit, secutæ sunt eum turbæ multæ: (3) nam antequam veniret in solitudinem Gentium, ab uno tantum populo colebatur. HIERONYMUS (super *Exiens vidit turbas*.) Relinquunt autem civitates suas, hoc est pristinas conversationes, & varietates dogmatum. Egressus autem Iesus signat quod turbæ quidem habebant eundi voluntatem, sed perveniendi vires non habuerunt; ideo Salvator egreditur de loco, & obviam pergit.

(d) CHRYSOSTOMUS (homil. l.) Turbarum fidem ostendit quod Dominum etiam famem patientes expectabant usque ad vesperam: ideo sequitur: *Vespere autem facto, accesserunt ad eum discipuli eius dicentes: Desertus est locus, & hora iam præteriit*. Cibaturus quidem eos Dominus expectat rogari, quasi ubique non insiliens prior ad miracula, sed vocatus. Ideo autem nullus

(1) *Al.* qui. (2) *Al. deest* unde sequitur. (3) *Al.* non antequam.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Glossa quæ nunc extat, sed in Anselmo, & colligitur ex Hieronymo cum ceteris paulo infra notandis, quæ nomen eius præferunt.

lus de turba accedit: venerabantur enim eum abundanter, & neque famis sensum accipiebant amore instantiæ. Sed neque discipuli accedentes dicunt, Ciba eos: adhuc enim imperfectius erant discipuli dispositi; sed dicunt, *Desertus est locus*: quod enim videbatur Iudæis in eremo esse miraculum, cum dicerent (Psal. lxxvii.) „ Numquid „ potest parare mensam in deserto?" hoc & per opera ostendit. Propter hoc autem & in desertum eos ducit, ut sine omni suspicione sit hoc miraculum, & nullus æstimet ex castello aliquo prope existenti inferri aliquid ad mensam. Sed quamvis desertus sit locus, tamen qui nutrit orbem terrarum, adest; etsi hora iam præteriit, ut dicunt, tamen qui non erat horæ suppositus, loquebatur. Et quamvis præveniens discipulos Dominus multos infirmos curaverit, tamen interim ita imperfecti erant quod neque quid de panibus facturus erat, poterant æstimare: unde subdunt: *Dimitte turbas, ut euntes in castella, emant sibi escas*. Vide autem magistri sapientiam: non enim statim dixit eis, Ego cibabo eos (neque enim hoc facile suscepissent) sed subditur: *Iesus autem dixit eis: Non habent necesse ire: date illis vos manducare*. HIERONYMUS. In quo provocat Apostolos ad fractionem panis, ut illis se non habere testantibus, magnitudo miraculi notior fieret. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. xlvi.) Potest autem movere, si Dominus, secundum narrationem Ioannis, prospectis turbis, quæsivit a Philippo unde illis escæ dari possent, quomodo sit verum quod Matthæus hic narrat prius dixisse Domino discipulos ut dimitteret turbas, quo possent alimenta emere de proximis locis. Intelligitur ergo, post hæc verba Dominum inspexisse multitudinem, & dixisse Philippo quod Ioannes commemorat, Matthæus autem, & alii prætermiserunt. Et omnino talibus quæstionibus neminem moveri oportet, cum ab aliquo Evangelistarum dicitur quod ab alio prætermittitur. CHRYSOSTOMUS (hom. l. in Matth.) Discipuli vero neque per præmissa verba directi sunt, sed adhuc ut homini loquuntur: unde sequitur: *Responderunt ei: Non habemus hic nisi quinque panes, & duos pisces*. Addiscimus autem in hoc discipulorum philosophiam, qualiter contempserunt escam. Duodecim enim existentes, quinque panes habebant, & duos pisces: contemptibilia enim illis erant corporalia, & a spiritualibus possidebantur. Quia igitur discipuli adhuc ad terram trahebantur, iam Dominus inducere incipit quæ ab ipso erant: unde sequitur: *Qui ait eis: Afferte illos mihi huc*. Propter quid autem non facit panes ex nihilo, quibus turbam pascat? Ut scilicet obstruat Marcionis, & Manichæi os, qui creaturas alienant a Deo; & per opera doceat quoniam omnia quæ videntur, eius opera, & creationes sunt; & ut ostendat quoniam ipse est qui fructus tradidit, qui dixit a principio (Gen. 1.) „ Terra germinet herbam virentem: " neque enim hoc minus illo est. Non enim minus est de quinque panibus facere panes tantos, & de piscibus similiter, quam de terra educere fructum, & ab aquis reptilia, & alia animata; quod demonstrabat eum esse dominum terræ, & maris. Oportet autem erudiri discipulorum exemplo, quoniam etsi pauca habuerimus, oportet ea retribuere indigentibus. Iussi namque discipuli afferre quinque panes, non dicunt, Unde mitigabimus famem nostram? sed obediunt confestim: unde sequitur: *Et cum iussisset turbam discumbere super fenum, acceptis quinque panibus, & duobus piscibus, aspiciens in cælum, benedixit, ac fregit*. Quare autem aspexit in cælum, & benedixit? Oportebat namque credi de eo quoniam a Patre est; & quoniam ei æqualis est, æqualitatem demonstrabat, cum potestate omnia faceret. A Patre autem esse se monstrabat per hoc quod ad ipsum omnia referens faciebat, invocans eum ad ea quæ fiebant: & ideo ut utrumque ostendat, nunc quidem potestate, nunc autem orans miracula facit. Deinde considerandum, quod in minoribus (1) quidem respicit in cælum, in maioribus autem potestate omnia facit. Quando enim peccata dimisit, mortuos suscitavit, mare refrenavit, occulta cordium redarguit, oculos condidit cæci nati quæ solius Dei sunt, nequaquam videtur orans; quando autem panes multiplicans fecit, quod his omnibus minus est, tunc respexit in cælum; ut discas quoniam & in minoribus non aliunde virtutem habet quam a Patre. Simul autem erudit nos non prius tangere mensam, donec gratias egerimus ei qui cibum dat nobis. Propter hoc etiam & in cælum respicit: aliorum enim signorum multorum exempla habebant discipuli, huius autem nullum. HIERONYMUS (super *Acceptis quinque panibus*.) Frangente autem Domino, seminarium fit ciborum: si enim fuissent integri, & non in

(1) *Al. emittitur* quidem.

in frusta discerpti, & non divisi in multiplicem segetem, tantam multitudinem alere non poterant. Turbæ autem a Domino per Apostolos alimenta suscipiunt: unde sequitur: *Et dedit discipulis panes, discipuli autem turbis*. CHRYSOSTOMUS (hom. l. in Matth.) In quo quidem non solum eos honoravit, sed voluit ut hoc miraculo facto, non increduli fiant, neque obliviscantur cum præterierit, manibus ipsis testantibus. Ideoque turbas dimittit prius famis sensum accipere, & discipulos accedere, & interrogare, & ab ipsis accepit panes, ut multa essent testimonia eius quod fiebat, & multas rememorationes haberent miraculi. Ex hoc autem quod nihil amplius quam panes, & pisces eis dedit, & ex hoc quod omnibus communiter ea apposuit, humilitatem, parsimoniam, & caritatem qua omnia æstimarent communia, eos erudivit; quod & a loco docuit, cum super fenum eos discumbere fecit: non enim nutrire solum corpora volebat, sed & animam erudire. Panes autem, & pisces in discipulorum manibus augebantur: unde sequitur: *Et manducaverunt omnes, & saturati sunt*. Sed neque usque ad hoc stetit miraculum, sed & superabundare fecit, non panes integros, sed fragmenta: ut ostendat (1) quoniam illi panes neque quantum reliquiæ erant, & ut absentes discant quod factum est, & ne ullus quod factum est æstimet esse phantasiam: unde sequitur: *Et tulerunt reliquias duodecim cophinos plenos fragmentorum*. HIERONYMUS (super *Intulerunt reliquias*.) Unusquisque enim Apostolorum de reliquiis Salvatoris implet cophinum suum, ut ex reliquiis doceat veros fuisse panes qui multiplicati sunt. CHRYSOSTOMUS (hom. l. in Matth.) Propter hoc enim duodecim cophinos superabundare fecit, ut & Iudas suum cophinum portaret. Accipiens autem fragmenta, dedit discipulis & non turbis, quæ adhuc imperfectius dispositæ erant quam discipuli. a Iuxta numerum quinque panum, & comedentium virorum quinque millium multitudo est: unde sequitur: *Manducantium autem fuit numerus quinque millia virorum, exceptis mulieribus, & parvulis*. CHRYSOSTOMUS (hom. l. paulo ante med.) Hoc enim erat plebis maxima laus, quoniam mulieres, & viri astabant, quando hæ reliquiæ factæ sunt. HILARIUS (can. XIV. in Matth.) Non autem quinque panes multiplicantur in plures, sed fragmentis fragmenta succedunt. Crescit deinde materies, nescio utrum in mensarum loco, aut in sumentium manibus. RABANUS. Hoc autem miraculum scripturus Ioannes, præmisit quia proximum esset pascha; Matthæus vero, & Marcus hoc, interfecto Ioanne, continuo factum esse commemorant: unde colligitur imminente paschali festivitate fuisse decollatum, & anno post sequente, cum paschale tempus rediret, mysterium dominicæ passionis esse completum. HIERONYMUS (super *Vespere autem facto*.) Omnia autem hæc plena mysteriis sunt: hoc enim facit Dominus non mane, non meridie, sed vespere, quando sol iustitiæ occubuit. REMIGIUS. Per vesperam enim mors Domini designatur: quia postquam ille verus sol in ara crucis occubuit, famelicos satiavit. Vel per vesperum ultima ætas sæculi designatur, in: qua Filius Dei veniens, turbas in se credentium refecit. RABANUS. Quod autem discipuli rogant Dominum ut dimittat turbas, ut emant sibi cibos per castella, signat fastidium Iudæorum contra turbas Gentium, quos iudicabant magis aptos ut quærerent sibi cibum in conventiculis pharisæorum, quam divinorum librorum uterentur pastu. HILARIUS (can. XIV. a med.) Sed Dominus respondit, *Non habent necesse ire*, ostendens eos quibus medetur, venalis doctrinæ cibo (2) non egere, neque necessitatem habere regredi ad Iudæam, cibosque mercari: iubetque Apostolis ut escam darent. Numquid autem ignorabat non esse quod dari posset? Sed erat omnis typica ratio explicanda: nondum enim concessum Apostolis erat ad vitæ æternæ cibum cælestem panem perficere, ac ministrare: quorum responsio ad spiritualis intelligentiæ ordinem tendit: quia adhuc sub quinque panibus, idest quinque libris legis, continebantur, & piscium duorum, idest Prophetarum, & Ioannis prædicationibus alebantur. RABANUS. Vel per duos pisces & Prophetias, & Psalmos habemus: totum enim vetus testamentum in his

(1) *P. Nicolai reponit ex Græco textu* quoniam illorum panum hæ reliquiæ erant. (2) *Al. omittitur* non.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a HIERONYMUS. Eius nomine prætermisso hæc prius cum prædictis ex Chrysostomo confundebantur.

his tribus completur, Lege, Prophetis, & Psalmis. HILARIUS (ubi supra.) Hæc igitur primum, quia in his adhuc erant, Apostoli obtulerunt; sed ex his Evangeliorum prædicatio in maiorem suæ virtutis abundantiam crescit. Accumbere post hoc supra fenum populus iubetur, non iam in terra iacens, sed lege suffultus, & tamquam terræ feno, fructibus operis sui unusquisque substernitur. HIERONYMUS (super *Cum iussisset turbam discumbere.*) Vel discumbere iubentur super fenum, &, secundum alium Evangelistam, per quinquagenos, & centenos, ut postquam calcaverint carnem suam, & sæculi voluptates quasi arens fenum sibi subiecerint, tunc per quinquagenarii numeri (1) præsentiam, ad perfectum centesimi numeri culmen ascendant. Aspicit autem ad cælum, ut illuc dirigendos oculos doceat. Frangitur autem lex cum Prophetis, & in eius medio proferuntur mysteria, ut quod integrum non alebat, divisum per partes alat Gentium multitudinem. HILARIUS (can. XIV.) Dantur autem Apostolis panes, quia per eos erant divinæ gratiæ dona reddenda. Idem autem edentium numerus invenitur qui futurus fuerat crediturorum: nam, sicut in Libro Actuum cap. IV. continetur, ex Israel populi infinitate virorum quinque millia crediderunt. HIERONYMUS (super *Manducantium fuit.*) Comederunt autem quinque millia virorum, qui in perfectum virum creverant; mulieres autem, & parvuli, sexus fragilis, & ætas minor, numero indigni sunt: unde & in Numerorum Libro, servi, mulieres, & parvuli, & vulgus ignobile, absque numero prætermittitur. RABANUS. Turbis autem esurientibus, non nova creat cibaria, sed acceptis eis quæ habebant discipuli, benedixit: quia veniens in carne, non alia quam quæ prædicta sunt, prædicabat; sed legis, & Prophetarum scripta mysteriis gravida esse demonstrat. Quod autem superest turbis, a discipulis tollitur, quia (2) secretiora mysteria, quæ a rudibus capi nequeunt, non sunt negligenter habenda; sed a duodecim Apostolis, qui per duodecim cophinos signantur, & ab eorum successoribus diligenter inquirenda. Cophinis enim servilia opera aguntur; & Deus infirma mundi elegit, ut confundat fortia. Quinque autem millia, pro quinque sensibus corporis, hi sunt qui in sæculari habitu exterioribus recte uti noverunt.

(e) CHRYSOSTOMUS (hom. l.) Diligentem examinationem eorum quæ facta erant, tradere volens, eos qui præmissum signum viderant, iussit a se separari: quia etsi præsens visus fuisset, phantastice, & non in veritate, fecisse miraculum (3) diceretur; non tamen ut absens: & ideo dicitur: *Et statim compulit Iesus discipulos ascendere in naviculam, & præcedere eum trans fretum, donec dimitteret turbas.* HIERONYMUS (super *Et statim compulit eos.*) (4) Quo sermone ostenditur invitos eos a Domino recessisse, dum amore præceptoris, ne ad punctum quidem temporis ab eo volunt separari. CHRYSOSTOMUS (hom. l.) Considerandum autem, quod cum Dominus magna operatur, dimittit turbas; docens nos nusquam gloriam multitudinis prosequi, neque attrahere multitudinem. Et iterum docet, non debere turbis nos commiscere continuo, neque fugere multitudinem semper; sed alterutrum utiliter facere: unde sequitur: *Et dimissa turba, ascendit in montem solus orare*: in quo nos docet quia solitudo bona est, cum nos Deum interpellare oporteat. Propter hoc etiam ad desertum vadit, & ibi pernoctat dum orat, erudiens nos in oratione tranquillitatem quærere & a tempore, & a loco. HIERONYMUS. Quod autem ascendit solus orare, non ad eum referas qui de quinque panibus quinque millia hominum satiavit, sed ad eum qui audita morte Ioannis secessit in solitudinem: non quod personam Domini separemus, sed quod opera eius inter Deum hominemque divisa sunt. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. XLVII.) Potest autem hoc videri contrarium quod Matthæus dimissis turbis eum dicit ascendere in montem, ut illic solus oraret; Ioannes autem in monte fuisse, cum easdem turbas pavit. Sed cum & ipse Ioannes dicat, post illud miraculum fugisse eum in montem, ne a turbis teneretur, quæ eum volebant facere Regem, utique manifestum est quod de monte in planiora descenderat, quando illi panes ministrati sunt. Nec illud repugnat quod Matthæus dixit, *Ascendit in montem solus orare*; Ioannes autem cap. VI. „Cum cognovisset," inquit „quod venturi essent ut facerent eum Regem, fugit iterum in montem ipse solus:" neque enim causa orandi contraria est causæ fugiendi; quandoquidem & hinc Dominus do-

(1) *P. Nicolai* pœnitentiam. (2) *Al.* sacratiora. (3) *Al.* demonstraretur. (4) *Al.* omittitur Qua e

docet hanc esse nobis magnam causam orandi quando est causa fugiendi. Nec illud contrarium est quod Matthæus prius dixit, eum iussisse ascendere discipulos in naviculam, ac deinde dimissis turbis ascendisse in montem solus orare; Ioannes vero prius eum fugisse commemorat solum in montem, ac deinde, „ Ut autem sero factum „ est, " inquit, „ descenderunt discipuli „ eius ad mare, & cum ascendissent &c. " quis enim non videat hoc recapitulando Ioannem postea dixisse factum a discipulis, quod iam Iesus iusserat antequam fugisset in montem? HIERONYMUS (super illud, *Et navicula in medio mari*.) Recte autem quasi inviti, & (1) detrectantes Apostoli a Domino recesserant, ne illo absente naufragia sustinerent: sequitur enim: *Vespere autem facto, solus erat ibi*, idest in monte; *navicula autem in medio mari iactabatur fluctibus: erat enim ventus contrarius*. CHRYSOSTOMUS (homil. li.) Rursus autem discipuli tempestatem sustinent, sicut & prius; sed tunc quidem habentes eum in navigio, hoc passi sunt, nunc autem soli existentes. Paulatim enim ad maiora eos ducit, & ad ferendum omnia viriliter instruit. HIERONYMUS. Domino quidem in montis cacumine commorante statim ventus contrarius oritur, & turbat mare, & periclitantur Apostoli, & tamdiu imminens naufragium perseverat quamdiu Iesus veniat. CHRYSOSTOMUS (hom. li.) Tota autem nocte dimittit eos fluctuari, erigens eorum cor post timorem, in maius sui desiderium immittens eos, & in memoriam continuam: propter hoc non confestim eis astitit, unde sequitur: *Quarta autem vigilia noctis venit ad eos ambulans supra mare*. HIERONYMUS (super *Quarta vigilia noctis*.) Stationes enim, & vigiliæ militares in trina horarum spatia dividuntur. Quando ergo dicit, quarta vigilia noctis venisse ad eos Dominum, ostendit tota nocte periclitatos. CHRYSOSTOMUS (hom. li.) Erudiens eos non cito solutionem inquirere advenientium malorum, sed ferre ea quæ contingunt viriliter. Quando autem putaverunt erui, tunc intensus est timor: unde sequitur: *Et videntes eum supra mare ambulantem, turbati sunt, dicentes, quia phantasma est, & præ timore clamaverunt*. Semper enim hoc Dominus facit, cum soluturus sit mala aliqua, difficilia, & terribilia inducit. Quia enim non est longo tempore tentari, cum finiendi sunt agones iustorum, volens amplius eos lucrari, auget eorum certamina: quod & in Abraham fecit, ultimum certamen tentationem filii ponens. HIERONYMUS (super *Præ timore clamaverunt*.) Confusus autem clamor & incerta vox, magni (2) timoris indicium est. Si autem, iuxta Marcionem, & Manichæum, Dominus noster non est natus ex Virgine, sed visus in phantasmate, quomodo nunc Apostoli timent ne phantasma videant? CHRYSOSTOMUS (homil. li. in Matth.) Christus ergo non prius se revelavit discipulis donec clamaverunt: quanto enim magis intendebatur timor, tanto magis lætati sunt in eius præsentia: unde sequitur: *Statimque Iesus locutus est eis dicens: Habete fiduciam; ego sum: nolite timere*. Hoc autem verbum & timorem solvit, & fiduciam præparavit. HIERONYMUS (super *Statim locutus est ad eos Iesus*.) Quod autem dicit, *Ego sum*, nec subiungit quis sit; vel ex voce sibi nota poterant intelligere eum qui per obscuras noctis tenebras loquebatur; vel ipsum esse scire poterant quem locutum ad Moysen noverant (Exod. III.) „ Hæc dices filiis Israel: Qui est, misit me „ ad vos. " In omnibus autem locis ardentissimæ fidei invenitur Petrus. Eodem igitur fidei ardore quo semper, nunc quoque, tacentibus ceteris, credit se posse facere per voluntatem magistri quod non poterat per naturam: unde sequitur: *Respondens autem Petrus dixit: Domine, si tu es, iube me venire ad te super aquas*; quasi dicat: Tu præcipe, & illico solidabuntur: unde & leve fiet corpus quod per se grave est. AUGUSTINUS de Ver. Domini (serm. XIII.) Non enim possum hoc in me, sed in te. Agnovit Petrus quid sibi esset a se, quid ab illo cuius voluntate se credidit posse quod nulla humana infirmitas posset. CHRYSOSTOMUS (hom. li. in Matth.) Vide autem quantus est fervor, quanta fides. Non dixit, Ora, & deprecare; sed *Iube*: non enim solum credidit, quoniam potest Christus ambulare super mare, sed quoniam potest & alios inducere: & concupiscit velociter ad eum ire: hoc enim tam magnum quæsivit propter amorem solum, non propter ostentationem. Non enim dixit, Iube me ire super aquas; sed *Iube me venire ad te*. Patet autem quod cum in miraculo supra posito ostenderit quod dominatur mari, nunc

(1) *Al.* retractantes, *item* tractantes. (2) *Al.* clamoris.

nunc ad mirabilius signum eos inducit: (1) unde sequitur: *At ille ait, Veni. Et descendens Petrus de navicula, ambulabat super aquas, ut veniret ad Iesum*. HIERONYMUS. Qui putant Domini corpus ideo non esse verum, quia super molles aquas quasi molle & aereum incesserit, respondeant quomodo ambulaverit Petrus, quem utique verum hominem non negabunt. RABANUS. Denique Theodorus scripsit corporale pondus non habuisse Dominum secundum carnem, sed absque pondere super mare ambulasse; sed contrarium fides catholica prædicat: nam Dionysius dicit, quod non infusis pedibus corporale pondus habentibus, & materiale onus, deambulabat super undam. CHRYSOSTOMUS (hom. 51. in Matth.) Petrus autem quod maius est superans, scilicet undam maris, a minori turbatur, scilicet a venti impulsu: unde sequitur: *Videns autem ventum validum, timuit*. Talis est enim natura humana ut multoties in magnis recte se habens, in minoribus reprehendatur. Hic autem quod Petrus timuit, differentiam monstrabat magistri, & discipuli, sed & alios discipulos mitigabat. Si enim in duobus fratribus sessuris ad dexteram molestati sunt, multo magis hic molestati fuissent: nondum enim erant spiritu pleni; postea vero spirituales effecti, ubique Petro primatum concedunt, & in concionibus eum præmittunt. HIERONYMUS (super illud, *Videns ventum validum*.) Paululum etiam relinquitur tentationi, ut augeatur fides, & intelligat se non facultate postulationis, sed potentia Domini conservatum. Ardebat enim in animo eius fides; sed humana fragilitas in profundum trahebat. AUGUSTINUS de Verb. Dom. (serm. XIII.) Præsumpsit ergo Petrus de Domino, titubavit, ut homo, sed redivit ad Dominum: unde sequitur: *Et cum cœpisset mergi, clamavit dicens: Domine, salvum me fac*. Numquid autem Dominus desereret titubantem, quem audierat invocantem? Unde sequitur: *Et continuo Iesus extendens manum, apprehendit eum*. CHRYSOSTOMUS (hom. 51. in Matth.) Ideo autem non iniunxit ventis quiescere, sed extendens manum, apprehendit eum, quoniam illius fide opus erat. Cum enim quæ a nobis sunt defecerint, tunc ea quæ a Deo sunt, stant. Ut igitur monstraret quia non venti immissio, sed illius modica credulitas periculum operabatur, subditur: *Et ait illi: Modicæ fidei, quare dubitasti?* In quo manifestat quia neque ventus nocere potuisset, si fides firma fuisset. Sicut autem pullum ante tempus ex nido exeuntem, & casurum, mater alis portans, rursus ad nidum reducit; ita & Christus fecit: unde sequitur: *Et cum ascendisset in naviculam cessavit ventus. Qui autem erant in navicula, venerunt, & adoraverunt eum, dicentes: Vere Filius Dei es*. RABANUS. Quod quidem de nautis intelligendum est, sive de Apostolis. CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) Vide autem qualiter paulatim ad id quod est excelsius universos ducebat: supra enim increpavit mare, nunc autem magis virtutem suam demonstrat, super mare ambulando, & alii hoc idem facere iubendo, & periclitantem salvando: ideoque dicebant ei: *Vere Filius Dei es*: quod supra non dixerant. HIERONYMUS (super *Qui autem in navicula*.) Si ergo ad unum signum tranquillitate maris reddita, quæ post nimias procellas interdum & casu fieri solet, nautæ, atque rectores vere Filium Dei confitentur; cur Arrius ipsum in Ecclesia prædicat creaturam? AUGUSTINUS de Ver. Domini (serm. XIV.) Mystice autem mons altitudo est. Quid autem altius cælo in hoc mundo? Quis vero in cælum ascendit, novit fides nostra. Cur autem solus ascendit in cælum? Quia nemo ascendit in cælum, nisi qui de cælo descendit; quamvis & cum in fine venerit, & nos in cælum levaverit, etiam tunc solus ascendet: quia caput cum corpore suo unus est Christus; nunc autem solum caput ascendit. Ascendit autem orare, quia ascendit ad Patrem pro nobis interpellare. HILARIUS (can. XIV. in Matth.) Vel quod vespere solus est, solicitudinem suam in tempore passionis ostendit, ceteris trepidatione dilapsis. HIERONYMUS (super *Et dimissa turba*.) Ascendit etiam in montem solus, quia turba ad sublimia sequi non potest, nisi docuerit eam iuxta mare in littore. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ser. XIV.) Verumtamen dum Christus orat in excelso, navicula turbatur magnis fluctibus in profundo: & quia insurgunt fluctus, potest ista navicula turbari; sed quia Christus orat, non potest mergi. Naviculam quippe istam, Ecclesiam cogitate; turbulentum mare,

(1) *In editionibus Venetis anni 1521. & 1584. ut etiam in Antverpiensi an. 1569. Sic legitur, intermediis omissis:* Unde sequitur. *At ille ait, Veni: & descendens Petrus*, quasi molle, & incesserit. Respondeant quomodo ambulaverit Petrus &c.

re, hoc sæculum. HILARIUS (can. XIV.) Quod autem navem conscendere discipulos iubet, & ire trans fretum, dum turbas ipse dimittit, & dimissis turbis ascendit in montem orare; esse intra Ecclesiam iubet, & periculum fieri usque in id tempus quo revertens in claritatis adventu populo omni qui ex Israel erit reliquus salutem reddat, eiusque peccata dimittat; dimissoque eo, vel in cæleste regnum potius admisso, agens Deo Patri gratias, in gloria eius, & maiestate consistat. Sed inter hæc discipuli vento ac mari deferuntur, & totis sæculi motibus, immundo spiritu adversante, iactantur. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ser. XIV. ante med.) Quando enim aliquis impiæ voluntatis, maximæ potestatis persecutionem indicit Ecclesiæ, super naviculam Christi grandis unda consurgit. RABANUS. Unde bene dicitur, quia navis erat in medio mari, & ipse solus in terra: quia nonnumquam Ecclesia tantis pressuris est afflicta ut eam Dominus deseruisse videatur ad tempus. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ser. XIV. a medio.) Venit autem Dominus ad visitandos discipulos suos, qui turbabantur in mari, quarta vigilia noctis, idest extrema parte noctis: vigilia enim una tres horas habet, ac per hoc nox quatuor vigilias habet. HILARIUS (can. XIV.) Prima igitur vigilia fuit legis, secunda Prophetarum, tertia corporalis adventus, quarta in reditu claritatis. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ser. XIV.) Quarta igitur vigilia noctis, hoc est pene iam nocte finita, veniet in fine sæculi, iniquitatis nocte transacta, ad iudicandum vivos, & mortuos. Venit autem mirabiliter. Surgebant enim fluctus, sed calcabantur: quantumlibet enim potestates sæculi consurgant, premit earum caput, nostrum caput. HILARIUS (can. XIV.) Veniens autem Christus in fine invenit Ecclesiam fessam, & Antichristi spiritu, & totius sæculi motibus inveniet circumactam. Et quia de Antichristi consuetudine ad omnem tentationum novitatem soliciti erunr, etiam ad Domini adventum expavescent, falsas rerum imagines metuentes. Sed bonus Dominus timorem depellet dicens, *Ego sum*; & adventus sui fide metum naufragii imminentis repellet. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. I. cap. XV.) Vel quod dixerunt discipuli phantasma esse, signat quia quidam qui cesserint diabolo, de Christi adventu dubitabunt. Quod autem Petrus implorat auxilium a Domino, ne mergatur, signat quibusdam tribulationibus, etiam post ultimam persecutionem, purgaturum Ecclesiam: quod & Paulus signat dicens I. Corinth. III. „ Salvus erit, sic „ tamen quasi per ignem." HILARIUS (can. XIV.) Vel quod Petrus ex omni consistentium in navi numero respondere audet, & iuberi sibi ut supra aquas ad Dominum veniat precatur, passionis tempore voluntatis suæ designat affectum, dum vestigiis Domini inhærens, ad contemnendam mortem conatus est. Sed infirmitatem futuræ tentationis timiditas eius ostendit: per metum enim mortis, usque ad negandi necessitatem coactus est. Clamor autem eius pœnitentiæ suæ gemitus est. RABANUS. Respexit Dominus, & ad pœnitentiam convertit; manum extendit, & indulgentiam tribuit: & sic discipulus salutem invenit: quia (Rom. IX.) „ non est „ volentis, neque currentis, sed miserentis „ Dei." HILARIUS (ibid. paul. ante finem.) Quod autem trepidante Petro, virtutem (1) perveniendi ad se Dominus non inducit, sed manu apprehensum sustinuit, hæc est ratio: solus enim passurus pro omnibus omnium peccata solvebat; nec socium admittit quicquid universitati præstatur ab uno. AUGUSTINUS de Ver. Domini (serm. XIII. & XIV.) In uno etiam Apostolo, idest Petro, in ordine Apostolorum primo & præcipuo, in quo figurabatur Ecclesia, utrumque genus significandum fuit; idest firmi in hoe quod super aquas ambulavit, & infirmi in hoc quod dubitavit: nam & unicuique sua cupiditas tempestas est. Amas Deum? Ambulas supra mare: sub pedibus tuis est sæculi timor. Amas sæculum? Absorbet te. Sed cum fluctuat cupiditate cor tuum, ut vincas cupiditatem, invoca Christi divinitatem. *RABANUS. Aderit autem Dominus, si sopitis tentationum periculis, protectionis suæ fiduciam retribuat; & hoc diluculo appropinquante: cum enim humana fragilitas pressuris obsita, suarum virium parvitatem considerat, erga se tenebras cernit;

(1) *Al.* veniendi.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

* REMIGIUS.

nit; cum autem mentem ad supernum præsidium erexerit, repente exortum luciferi conspicit, qui totam vigiliam matutinam illuminat. *a* Nec mirandum, si ascendente in naviculam Domino ventus cessavit: in quocumque enim corde Dominus per gratiam adest, mox universa bella quiescunt. HILARIUS (can. XIV.) Ascensu etiam Christi in navim, ventum, & mare esse sedatum, post claritatis suæ reditum æterna Ecclesiæ pax, & tranquillitas indicatur: & quia tunc manifestius adveniet, recte admirantes universi locuti sunt: *Vere Filius Dei es*. Confessio enim universorum tunc absoluta, & publica erit, Dei Filium non iam in humilitate corporea, sed in gloria cælesti pacem Ecclesiæ reddidisse. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. I. cap. XV.) Signatur enim, claritatem eius tunc manifestam futuram, per speciem iam videntibus qui per fidem nunc ambulant.

(f) REMIGIUS. Narraverat superius Evangelista, Dominum iussisse discipulos suos ascendere in naviculam, & præcedere eum trans fretum; nunc autem in cepta intentione perseverans dicit, quo in transfretando pervenerint, dicens: *Et cum transfretassent, venerunt in terram Genezareth*. RABANUS. Terra Genezar iuxta stagnum Genezareth a loci ipsius natura nomen trahens, qua crispantibus aquis de seipso sibi excitare auram perhibetur: Græco enim vocabulo quasi generans sibi auram dicitur. CHRYSOSTOMUS (hom. II.) Monstrat autem Evangelista quod post multum tempus ad partes illas Christus venerat: & ideo sequitur: *Et cum cognovissent eum viri loci illius, miserunt in universam regionem illam*. HIERONYMUS (super *Et cum cognovissent eum*.) Cognoverunt autem eum rumore, non facie; vel certe pro signorum magnitudine quæ perpetrabat in populis, vultu plurimis notus erat. Et vide quanta fides sit hominum terræ Genezareth, ut non præsentium tantum salute contenti sint, sed mittant ad alias per circuitum civitates. CHRYSOSTOMUS (hom. II.) Neque enim similiter ut prius ad domos trahebant, & tactum manus inquirebant; sed cum maiori fide eum alliciebant: unde sequitur: *Et obtulerunt ei omnes male habentes, & rogabant eum ut vel fimbriam vestimenti eius tangerent*. Mulier enim quæ fluxum sanguinis patiebatur, universos hanc sapientiam edocuit, ut scilicet tangendo fimbriam vestimenti Christi, salvarentur. Patet etiam quod tempus quo Christus absens fuit, non solum fidem eorum non dissolvit, sed & maiorem reddidit, cuius virtute omnes salvati sunt; & ideo sequitur: *Et quicumque tetigerunt, salvi facti sunt*. HIERONYMUS (super *Et cum transfretassent*.) Si autem sciremus quid in nostra lingua resonat Genezareth, intelligeremus quomodo Iesus per typum Apostolorum, & navis, Ecclesiam de persecutionis naufragio liberatam transducat ad littus, & in tranquillissimo portu faciat requiescere. RABANUS. Genezar enim interpretatur (1) ortus principium. Tunc autem plena nobis tribuetur tranquillitas quando paradisi per Christum nobis restituetur hereditas, ac primæ stolæ iucunditas. HILARIUS (can. XIV.) Vel aliter. Finitis legis temporibus, & ex Israel quinque millibus virorum intra Ecclesiam collocatis, iam credentium populus occurrit, iam ipse ex lege per fidem salvus, reliquos ex suis infirmos ægrotosque (2) offert Domino; oblatique fimbrias vestimentorum contingere optabant, salvi per fidem futuri; sed ut ex veste tota fimbriæ, ita ex Domino nostro Iesu Christo, (3) sancti Spiritus gratiæ virtus exiit, quæ Apostolis data, ipsis quoque tamquam ex eodem corpore exeuntibus, salutem his qui contingere cupiunt, subministrat. HIERONYMUS (in fin. Comment. in XIV. cap. Matth.) Vel fimbriam vestimenti eius minimum mandatum intellige; quod qui transgressus fuerit, minimus vocabitur in regno cælorum: vel assumptionem corporis, per quam venimus ad Verbum Dei. CHRYSOSTOMUS (hom. II. cir. medium.) Nos autem non solum fimbriam, aut vestimentum Christi habemus, sed etiam corpus eius, ut comedamus. Si ergo qui fimbriam vestimenti eius tetigerunt, tantam acceperunt virtutem, multo magis qui totum ipsum sument.

CA-

(1) *Al.* ortus principum, *item* hortus principum. (2) *Al.* offerunt. (3) *Al.* sancti Spiritus gratia virtus exit. *P. Nicolaius habet* sancti Spiritus virtus exit.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a RABANUS.

CAPUT XV.

(a) TUnc accesserunt ad eum ab Hierosolymis scribæ, & pharisæi, dicentes: Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum? Non enim lavant manus suas, cum panem manducant. Ipse autem respondens, ait illis: Quare & vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram? Nam Deus dixit: Honora patrem tuum, & matrem tuam; &, Qui maledixerit patri, vel matri, morte moriatur. Vos autem dicitis: Quicumque dixerit patri, vel matri: Munus quodcumque est ex me, tibi proderit; & non honorificabit patrem suum, aut matrem suam: & irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram.

(b) Hypocritæ, bene prophetavit de vobis Esaias dicens: Populus hic labiis me honorat; cor autem eorum longe est a me. Sine causa autem colunt me, docentes doctrinas, & mandata hominum. Et convocatis ad se turbis, dixit eis: Audite, & intelligite. Non quod intrat in os, coinquinat hominem; sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem.

(c) Tunc accedentes discipuli eius, dixerunt ei: Scis, quia pharisæi audito hoc verbo scandalizati sunt? At ille respondens ait: Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus cælestis, eradicabitur. Sinite illos: cæci sunt, & duces cæcorum. Cæcus autem si cæco ducatum præstet, ambo in foveam cadunt.

(d) Respondens autem Petrus, dixit ei: Edissere nobis parabolam istam. At ille dixit: Adhuc & vos sine intellectu estis? Non intelligitis quia omne quod in os intrat, in ventrem vadit, & in secessum emittitur. Quæ autem procedunt de ore, de corde exeunt, & ea coinquinant hominem: de corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ: hæc sunt quæ coinquinant hominem. Non lotis autem manibus manducare, non coinquinat hominem.

(e) Et egressus inde Iesus, secessit in partes Tyri, & Sidonis: & ecce mulier Chananæa a finibus illis egressa, clamavit dicens ei: Miserere mei Domine fili David: filia mea male a dæmonio vexatur. Qui non respondit ei verbum. Et accedentes discipuli eius rogabant eum, dicentes: Dimitte eam, quia clamat post nos. Ipse autem respondens ait: Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel. At illa venit, & adoravit eum dicens: Domine, adiuva me. Qui respondens ait: Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus. At illa dixit: Etiam Domine: nam & catelli edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorum suorum. Tunc respondens Iesus, ait illi: O mulier, magna est fides tua: fiat tibi sicut vis. Et sanata est filia eius ex illa hora.

(f) Et cum transisset inde Iesus, venit secus mare Galilææ, & ascendens in montem, sedebat ibi. Et accesserunt ad eum turbæ multæ habentes secum mutos, cæcos, claudos, debiles, & alios multos, & proiecerunt eos ad pedes eius, & curavit eos; ita ut turbæ mirarentur, videntes mutos loquentes, claudos ambulantes, cæcos videntes; & magnificabant Deum Israel.

(g) Iesus autem convocatis discipulis suis dixit: Misereor turbæ, quia triduo iam perseverant mecum, & non habent quod manducent; & dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in via. Et dicunt ei discipuli: Unde ergo nobis in deserto panes tantos ut saturemus turbam tantam? Et ait illis Iesus: Quot panes habetis? At illi dixerunt: Septem, & paucos pisciculos. Et præcepit turbæ ut discumberent super terram. Et accipiens septem panes, & pisces, & gratias agens, fregit, & dedit discipulis, & discipuli dederunt populo; & comederunt omnes, & saturati sunt. Et quod superfuit de fragmentis, tulerunt septem sportas plenas. Erant autem qui manducaverant quatuor millia hominum, extra parvulos, & mulieres.

(a) RABANUS. Homines Genezareth, & minus docti credunt; sed qui sapientes videntur, ad pugnam veniunt: iuxta illud (supra xi.) *Abscondisti hac a sapientibus, & prudentibus, & revelasti ea parvulis*: unde dicitur: *Tunc accesserunt ad eum ab Hierosolymis scribe, & pharisei*. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. xlix.) Ita autem conserit Evangelista narrationis suæ ordinem, dicens, *Tunc accesserunt*, ut quantum ipse transitus indicat, rerum etiam consequentium ordo servetur. CHRYSOSTOMUS (homil. lii.) Propter hoc autem Evangelista hic tempus designat ut ostendat ineffabilem illorum nequitiam nulli cedentem: tunc enim venerunt quando plurima signa operatus est, quando infirmos ex tactu fimbriæ curaverat. Quod autem ab Hierosolymis venisse dicuntur scribæ, & pharisæi, sciendum est, quod per omnes tribus erant disseminati; sed qui in Metropoli habitabant, peiores aliis erant, velut ampliori fruentes honore, & maiorem superbiam possidentes. REMIGIUS. Duabus autem de causis reprehenduntur: & quia ad Hierosolymis venerant, idest a loco sancto descenderant; & quia seniores populi, & legis doctores erant; & non ad discendum, sed ad reprehendendum Dominum venerant: subditur enim: *Dicentes: Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum*? HIERONYMUS (in princ. Comment. in xv. cap. Matth.) Mira pharisæorum, scribarumque stultitia! Dei Filium arguunt, quare traditiones hominum, & præcepta non servet. CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) Vide autem qualiter & a sua interrogatione capiuntur: non enim dicunt: Quare transgrediuntur legem Moysi, sed *traditionem seniorum*: unde manifestum est, quod multa nova inducebant sacerdotes, quamvis Moyses dixerit (Deut. iv.) „ Non „ adiicietis ad verbum quod ego propono „ vobis hodie, & non auferetis ab eo: “ & quando oportebat eos ab observationibus liberari, tunc amplioribus observationibus se alligabant, timentes ne aliquis eorum principatum auferret; terribiliores esse volentes, quasi & ipsi essent legislatores. REMIGIUS. Quæ autem fuerint traditiones, manifestat Marcus (cap. vii.) cum air: „ Pharisæi, & omnes Iudæi, nisi crebro „ lavent manus suas, non manducant pa„ nem. “ Unde & hic discipulos reprehendunt, dicentes: *Non enim lavant manus suas cum panem manducant*. BEDA. Verba enim Prophetarum carnaliter accipientes, quod dictum erat Esai. i. „ Lavamini, & mundi „ estote, “ de corpore solum lavando servabant; & ideo statuerant non nisi lotis manibus manducandum esse. HIERONYMUS (ubi supra.) Manus autem, idest opera, non corporis, sed animæ lavandæ sunt, ut fiat in illis verbum Dei. CHRYSOSTOMUS (hom. lii.) Ideo autem discipuli non lotis manibus manducabant, quia iam superflua despiciebant, ea solum quæ sunt necessaria attendentes, (1) & neque lavari, neque non lavari pro lege habentes, sed ut contingebat alterutrum facientes. Qui enim & ipsum necessarium cibum contemnebant, qualiter circa hoc studium haberent? REMIGIUS. Vel reprehendebant pharisæi discipulos Domini, non de ista lavatione, quæ consueto more congruit, & necessariis temporibus agitur, sed de illa superflua quæ de superstitiosa traditione seniorum fuerat reperta. CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) Christus autem non excusavit, sed confestim reaccusavit, demonstrans quoniam eum qui magna peccat, pro parvis peccatis aliorum solicitum esse non oportet: unde sequitur: *Ipse autem respondens ait illis: Quare & vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram*? Non autem dicit, quod bene faciunt transgredientes, ut non det eis occasionem calumniæ; neque tamen vituperat quod ab Apostolis factum est, ne approbet eorum traditiones; neque rursus accusat seniores, ne tamquam iniuriatorem eum repulissent; sed increpat eos qui advenerant, tangens etiam seniores, qui talem traditionem statuerant, dicens: HIERONYMUS (ubi supra) Cum vos propter traditionem hominum præcepta Dei negligatis, quare discipulos meos arguendos creditis, quod seniorum iussa parvipendant, ut Dei præcepta custodiant? *Nam Deus dixit: Honora patrem, & matrem*. Honor in Scripturis non tantum in salutationibus, & officiis deferendis, quantum in eleemosynis, ac munerum oblatione sentitur. „ Honora „ (inquit Apostolus I. Tim. v.) viduas quæ „ vere viduæ sunt. “ Hic enim honor donum intelligitur. Præceperat ergo Dominus, vel imbecillitates, vel ætates, vel penurias parentum considerans, ut filii honorarent etiam in vitæ necessariis ministrandis parentes suos. CHRYSOSTOMUS (hom. lii.) Voluit autem monstrare quod parentes essent valde honorandi, per hoc quod adiunxit & præmium, & pœnam. Sed Dominus hic præmium

(1) *Al.* & neque non lavari pro lege habentes.

mium (1) prætermittens quod honorantibus repromittitur, scilicet esse longævum super terram, ponit quod terribilius est, scilicet pœnam, ut & ipsos stupefaceret, & alios attraheret: unde addit: *Et qui maledixerit patri, vel matri, morte moriatur*: in quo demonstrat eos morte dignos esse. Si enim qui verbo dehonorat parentem, morte punitur; multo magis vos (2) qui opere; & non solum dehonoratis parentes, sed & alios hoc docetis. Qui igitur neque vivere debetis, qualiter meos discipulos inculatis? Quomodo autem Dei mandatum transgrediantur, manifestat cum subdit: *Vos autem dicitis: Quicumque dixerit patri, vel matri: Munus quodcumque est ex me, tibi proderit*. HIERONYMUS (super *Honora patrem, & matrem*.) Præmissam enim providentissimam Dei legem volentes scribæ, pharisæique subvertere, ut impietatem sub nomine pietatis inducerent, docuerunt pessimos filios, ut si quis ea quæ parentibus offerenda sunt, Deo voluerit (3) vovere, qui verus est pater; oblatio Domini præponatur parentum muneribus. GLOSSA a (ordinaria super illud, *Quicumque dixerit*.) Ut sit sensus: Quod ego offero Deo, & mihi, & tibi proderit: & ideo non debes sumere, scilicet res meas in tuos usus; sed pati ut Deo offeram. HIERONYMUS (super *Honora patrem tuum, & matrem*.) Vel certe ipsi parentes, qui Deo consecrata cernebant, ne sacrilegii crimen incurrerent, declinantes, egestate conficiebantur; atque ita fiebat ut oblatio liberorum sub occasione templi, & Dei in lucra cederet sacerdotum. GLOSSA. Ut sit sensus: *Quicumque*, idest quisquis vestrum, o iuvenes, *dixerit*, idest dicere poterit, vel dicet, *patri, vel matri*: O pater, *munus quod est ex me, Deo* iam devotum, *proderit tibi*! admirando; quasi diceret: Non debes sumere, ne sis reus sacrilegii. Vel potest legi per defectum, hoc modo: *Quicumque dixerit patri &c.* subaudi, faciet Dei mandatum, vel complebit legem, vel erit dignus vita æterna. HIERONYMUS (ubi supra.) Potest autem & hunc breviter habere sensum. Compellitis, inquit, filios, ut dicant parentibus suis: Quodcumque donum oblaturus eram Deo, in tuos consumis cibos, tibique prodest, o pater, & mater; quasi diceret, non. GLOSSA. Et sic propter istas persuasiones avaritiæ vestræ, ille iuvenis non honorificabit patrem, & matrem: unde sequitur: *Et non honorificabit patrem, & matrem*; quasi diceret: Vos filiis ista pessima suasistis; & propter hoc filius postea patrem, & matrem non honorificabit; & ita mandatum Dei de sustentandis parentibus fecistis irritum propter traditionem vestram, scilicet avaritiæ vestræ servientes. AUGUSTINUS contra Adversarium legis, & Prophetarum (Lib. II. cap. 1.) Evidenter autem hic Christus ostendit, & illam esse Dei legem quam hæreticus blasphemat, & Iudæos habere suas traditiones a libris propheticis, & legitimis alienas; quas Apostolus appellat profanas fabulas, & viles. AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. XVI, cap. XXIV.) Multa etiam nos hic Dominus docet: & Iudæos a Deo suo se non avertere, & eius mandata non tantum se non infringere, verum etiam illos a quibus infringerentur arguere, & non nisi per Moysen ista mandasse. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. I. cap. XVI.) Vel aliter. *Munus quodcumque est ex me, tibi proderit*; idest, munus quod offers causa mei, ad te iam pertinebit: quibus verbis significant filii iam sibi non necesse esse parentum pro se oblationem, quod ad eam ætatem pervenissent ut possent iam ipsi offerre pro se. In hac ergo ætate constitutos, nt possent parentibus suis hoc dicere, cum hoc dixissent, negabant pharisæi reos esse, si parentibus non præstarent honorem.

(b) CHRYSOSTOMUS (hom. LII.) Monstraverat Dominus quod pharisæi non erant digni accusare transgredientes mandata seniorum, cum Dei legem destruerent; rursus autem demonstrat hoc ipsum & a Propheta: unde dicit: *Hypocritæ, bene prophetavit de vobis Esaias dicens: Populus hic labiis me honorat; cor autem eorum longe est a me*. REMIGIUS. Hypocrita dicitur simulator, quia aliud opere simulat, & aliud corde gestat. Isti ergo bene hypocritæ dicuntur, quia sub honore Dei, terrena sibi lucra accumulare cupiebant. RABANUS. Prævidit autem Esaias simulationem Iudæorum, quod in dolo pugnarent contra Evangelium; & ideo dixit ex persona Domini; *Populus hic labiis* (4) *me honorat &c.* REMI-

(1) *Al.* præmittens. (2) *Al.* qui opere non solum &c. (3) *Al.* solvere. (4) *Al.* cum.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Est Anselmi, non Glossæ quæ nunc extat.

MIGIUS. Iudæorum namque populus labiis, & ore Deo appropinquare, & honorare eum videbatur: quia unius Dei cultum se habere gloriabatur; sed corde longe a Deo recessit: quia visis signis atque miraculis, nec divinitatem eius cognoscere, nec eum suscipere voluerunt. RABANUS. Item labiis eum honorabant quando dicebant (infra XXII.) *Magister, scimus quia verax es*; sed cor eorum longe ab eo fuit quando miserunt insidiatores, ut eum caperent in sermone. GLOSSA *b* (ord. super illud, *Labiis me honorat.*) Vel commendando exteriorem munditiam eum honorabant; sed dum interiori, quæ vera est, carebant, cor eorum longe erat a Deo, & illis talis honor inutilis erat: unde sequitur: *Sine causa autem colunt me, docentes doctrinas, & mandata hominum.* RABANUS. Non enim habebunt mercedem cum veris cultoribus, docentes doctrinas, & mandata hominum, contemptis præceptis divinis. CHRYSOSTOMUS (homil. LII. in Matth.) Augmentata ergo accusatione pharisæorum a testimonio Prophetæ, & illis non emendatis, iam eis non loquitur, sed turbis: unde dicit: *Et convocatis ad se turbis, dixit eis: Audite, & intelligite.* Quia turbis dogma excellum, & multa philosophia plenum propositurus erat, non simpliciter hoc enuntiat, sed susceptibilem facit sermonem. Primo quidem (1) & ore, & solicitudine exhibita circa turbas; quod ostendit Evangelista dicens: *Et convocatis ad se turbis.* Deinde etiam susceptibilem facit sermonem ex tempore: quia post mortuos suscitatos, post victoriam contra pharisæos habitam, tunc legem proponit, ut facilius suscipiatur. Et non solum simpliciter turbas advocavit, sed etiam eos attentiores fecit in hoc quod dixit: *Audite, & intelligite*; idest, attendite & erigimini mente ad hoc audiendum. Non autem dixit eis, Nihil est observatio escarum, neque quod Moyses male iniunxerat; sed per modum admonitionis, & consilii, a rerum ipsarum natura testimonium accipiens ait: *Non quod intrat in os, coinquinat hominem; sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem.*

Hieronymus habet *Communicat.* HIERONYMUS (super *Non quod intrat.*) Verbum *communicat* proprie Scripturarum est, (2) & publico sermone non teritur. Populus autem Iudæorum, (3) partem Dei se esse iactans, communes cibos vocat, quibus omnes utuntur homines; verbi gratia, suillam carnem, ostreas, lepores, & istiusmodi animantia, quæ ungulam non findunt, nec ruminant, nec squammosa in piscibus sunt. Unde & in Actibus Apostolorum (cap. X.) scriptum est: „ Quod Deus sanctificavit, tu „ ne commune dixeris. " Commune ergo quod ceteris hominibus patet, & quasi non de parte Dei, pro immundo appellatur. AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. VI. cap. VI. & VII) Testamento autem veteri non est contraria ista sententia, quam Dominus dicit: *Non quod intrat in os*: in qua Apostolus ad Tit. I. dicit: „ Omnia munda mundis; " & I. Timoth. IV. „ Omnis „ creatura Dei bona est. " Si possunt, hoc Apostolum de ipsis dixisse naturis, intelligant Manichæi; illas autem litteras, propter quasdam præfigurationes tempori congruentes, animalia quædam, non natura, sed significatione immunda dixisse. Itaque, verbi gratia, si de porco, & agno requiratur, utrumque natura mundum est, quia (4) natura omnis creatura Dei bona est; quadam vero significatione agnus mundus, porcus immundus est: tamquam si stultum, & sapientem diceres, utrumque hoc verbum natura vocis, & litterarum, & syllabarum, quibus constat, utique mundum est; significatione autem unum horum verborum, quod dicitur stultus, immundum dici potest, non natura sui, sed quoniam quoddam immundum significat. Et fortasse quod est in rerum figuris porcus, hoc est in hominum genere stultus; & tam illud animal quam istæ duæ syllabæ, quod dicitur stultus, quoddam unum idemque (5) significant. Immundum quippe illud animal in lege positum est, eo quod non ruminet; non autem hoc eius vitium, sed natura est. Sunt autem homines, qui per hoc animal significantur, immundi proprio vitio, non natura; qui cum libenter audiant verba sapientiæ, postea de his omnino non cogitant. Quod enim utile audieris, velut ab intestino memoriæ, tamquam ad os cogitationis recordandi dulcedine revocare, quid aliud est quam spiritualiter ruminare-

(1) *P. Nicolai, forte melius, legit* honore, & solicitudine. (2) *Al.* & proprio. (3) *Al.* cum partem. (4) *Al. omittitur* natura. (5) *Al.* significavit.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ex parte tantum, vel implicite; sed expresse Anselmus quo ad omnia, & ex integro.

minare? Quod qui non faciunt, illorum animalium genere figurantur. Hæ autem similitudines rerum in locutionibus, vel observationibus figuratis rationales mentes utiliter, & suaviter movent; sed priori populo multa talia non tantum audienda, verum etiam observanda præcepta sunt. Tempus enim erat quo non tantum dictis, sed etiam factis prophetizari oportebat ea quæ posteriore tempore fuerant revelanda: quibus per Christum atque in Christo revelatis, fidei Gentium onera observationum non sunt imposita, prophetiæ tamen est auctoritas commendata. Requiro autem a Manichæis, utrum ista Domini sententia qua dixit, non inquinari his hominem quæ in os eius intrant, vera, aut falsa sit. Si falsam dicunt, (1) cur eam eorum doctor Adimantus a Christo prolaram dicens, ad expugnandum vetus testamentum obiecit. Si autem vera est, cur adversus eam credunt se coinquinari? HIERONYMUS (super *Non quod intrat in os.*) Opponat autem prudens lector, & dicat: Si quod intrat in os, non coinquinat hominem, quare idolothytis non vescimor? Sciendum igitur, quod ipsi quidem cibi, & omnis Dei creatura per se munda sit; sed idolorum, & dæmonum invocatio ea facit immunda, apud eos scilicet qui cum conscientia idoli idolothytum manducant, & conscientia eorum, cum sit infirma, polluitur, ut Apostolus dicit. REMIGIUS. Quicumque autem tantæ fidei est ut intelligat creaturam Dei nullo modo inquinari posse, sanctificetur cibus per verbum Dei, & orationem, & comedat quicquid vult; ita tamen quod hæc licentia offendiculum non fiat infirmis, ut Apostolus dicit.

(c) HIERONYMUS. Ex uno sermone Domini, omnis superstitio observationum Iudaicarum fuerat elisa, qui in cibis sumendis abominandisque religionem suam sitam arbitrabantur. CHRYSOSTOMUS (hom. lii.) Præmissa itaque cum audissent pharisæi, nihil contradixerunt illi, quia vehementer eos convicerat, non redarguendo solum, sed & dolum illorum propalando; sed scandalizati sunt, pharisæi scilicet, non autem turbæ: unde dicitur: *Tunc accedentes discipuli eius, dixerunt ei: Scis quia pharisæi, audito hoc verbo, scandalizati sunt?* HIERONYMUS (super *Accedentes discipuli eius.*) Quia crebro teritur in ecclesiasticis scripturis scandalum, breviter dicendum quid significat scandalum. Nos offendiculum, vel ruinam, & impactionem pedis possumus dicere. Quando ergo legimus, Quicumque scandalizaverit, hoc intelligimus, Qui dicto, vel facto occasionem ruinæ dederit. CHRYSOSTOMUS (hom. lii.) Christus autem non solvit pharisæorum scandalum, sed magis eos increpavit: unde sequitur: *At ille respondens ait: Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus cælestis, eradicabitur.* Hoc autem Manichæi de lege dictum esse dicunt; sed confutant eos quæ antea dicta sunt. Si enim de lege dixisset, qualiter superius pro lege pugnasset, dicens: *Quare transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram?* Qualiter etiam Prophetam induxisset in medium? Si etiam Deus dixit Exod. xx. „ Honora „ patrem, & matrem; " qualiter hoc quod in lege dictum est, non est Dei plantatio? HILARIUS (can. xiv, in fin.) Dicens ergo omnem plantationem, (2) quæ non a Patre sit, docet traditionem hominum eradicandam, cuius favore, legis præcepta transgressi sunt. REMIGIUS. Omnis etiam falsa doctrina, & superstitiosa observatio cum suis actoribus permanere non potest; & quia a Deo Patre non est, cum eisdem eradicabitur. Illa ergo sola permanebit quæ a Deo Patre est. HIERONYMUS (super *At ille respondens dixit.*) Numquid ergo eradicabitur & illa plantatio, de qua Apostolus I. Corinth. iii. air: „ Ego plantavi, „ Apollo rigavit? " Sed solvitur quæstio ex eo quod sequitur: „ Deus autem incremen- „ tum dedit. " Dicit & ipse: „ Dei agri- „ cultura, Dei ædificatio estis: " & alibi: „ Cooperatores Dei sumus. " (3) Si autem cooperatores Dei, plantante Paulo, & rigante Apolline, Deus cum operatoribus suis plantat, & rigat. Abutuntur autem hoc loco qui diversas naturas introducunt, dicentes: Si plantatio quam non plantavit Pater, eradicabitur; ergo quam ille plantavit, non potest eradicari. Sed audiant illud Hieremiæ cap. ii. „ Ego vos plantavi „ vineam veram: quomodo versi estis in a- „ maritudinem vitis alienæ? " Plantavit quidem Deus, & nemo potest eradicare plantationem eius. Sed quoniam ista plantatio in voluntate proprii arbitrii est, nullus alius eam eradicare poterit, nisi ipsa tribuerit assensum. GLOSSA (interlinearis.) Vel plantatio ista doctores legis significat

(1) *Al. deest* eam. (2) *P. Nicolai corrigit sic:* quæ non a Patre sit, eradicandam, docet, traditionem hominum eruendam, cuius favore &c. (3) *Al.* Si autem cooperatores, igitur plantante &c. *Forte:* Si autem cooperatores Dei, igitur plantante &c.

ficat cum sequacibus suis, qui Christum non habebant fundamentum. Quare autem sunt eradicandi, subditur: *Sinite illos: caeci sunt, & duces caecorum*. RABANUS. Caeci quidem sunt, idest luce mandatorum Dei privati, & sunt duces caecorum, quia alios in praecipitium trahunt, errantes, & in errorem mittentes: unde subditur: *Caecus autem si caeco ducatum praestet, ambo in foveam cadunt*. HIERONYMUS (super *Si caecus caeco*.) Hoc etiam est quod Apostolus praeceperat ad Tit. III. „ Haereticum hominem „ post primam & alteram correptionem de- „ vita, sciens quod perversus sit huiuscemo- „ di. " In hunc sensum & Salvator praecepit doctores pessimos dimittendos arbitrio suo, sciens eos difficulter ad veritatem posse (1) trahi.

(d) REMIGIUS. Consueverat Dominus parabolice loqui; & ideo Petrus cum audisset, *Quod intrat in os, non coinquinat hominem*, putavit illum parabolice fuisse locutum; & ideo interrogavit, ut subditur: *Respondens autem Petrus dixit ei: Edissere nobis parabolam istam*. Et quia ex persona ceterorum hoc dixerat, idcirco simul cum aliis a Domino reprehensus est: unde sequitur: *At ille dixit: Adhuc & vos sine intellectu estis?* HIERONYMUS (super *Edissere nobis*.) Corripitur autem a Domino, quare parabolice dictum putet, quod perspicue locutus est. Ex quo animadvertimus, vitiosum esse auditorem qui obscura manifeste, aut manifeste dicta, obscure velit intelligere. CHRYSOSTOMUS (hom. LII.) Vel ideo Dominus increpat eum, quia non erat ex incertitudine quod quaesierat, sed ex scandalo quo scandalizatus erat. Turbae enim non intellexerant quod dictum erat; discipuli autem scandalizati fuerant: unde a principio quasi pro pharisaeis interrogare volebant; sed quia audierant eum magna dicentem, *Omnis plantatio &c.* repressi fuerunt. Sed Petrus, qui ubique fervens erat, neque ita silet; quem Dominus increpat, & increpationi rationem addidit dicens: *Non intelligitis quia omne quod in os intrat, in ventrem vadit, & in secessum emittitur?* HIERONYMUS (super illud *Non intelligitis*.) Ex hac sententia quidam calumniantur, quod Dominus physicae disputationis ignarus, putet omnes cibos in ventrem ire, & in secessum digeri; cum statim infusae escae per artus, & venas, ac medullas, nervosque fundantur. Sed sciendum, quod tenuis humor, & liquens esca, cum in venis, & artubus concocta fuerit, & digesta, per occultos meatus corporis quos Graeci πόρους poros vocant, ad inferiora dilabitur, & in secessum vadit. AUGUSTINUS de vera Religione (cap. XL. in princ.) Alimenta carnis corrupta, idest amittentia formam suam, in membrorum fabricam migrant, & corrupta reficiunt, in aliam formam per convenientiam transeuntia, & per vitalem motum diiudicantur quodammodo, ut ex eis in structuram huius pulchri visibilis, quae apta sunt, assumantur, non apta vero per congruos meatus abiiciantur: quorum aliud foeculentissimum redditur terrae ad alias formas assumendas, aliud per totum corpus exhalat, aliud totius animalis latentes nervos accipit, & inchoatur in prolem. CHRYSOSTOMUS (hom. LII.) Cum autem hoc Dominus dicit, adhuc discipulis, secundum Iudaicam infirmitatem respondet: dicit enim, quoniam cibus non manet, sed egreditur; quamvis etsi maneret, non faceret immundum. Sed nondum haec audire poterant. Propter hoc autem & Moyses per tantum tempus dicit esse immundos, quantum cibus intus manet: in vespere enim iubet lavari, & mundum esse, quasi tempus digestionis, & egestionis dimetiens. AUGUSTINUS XV. de Trinit. (cap. X.) Duo autem quaedam hominis ora Dominus complexus est, unum corporis, aliud cordis: nam cum dicit, *Omne quod in os intrat, non coinquinat hominem*, apertissime demonstravit os corporis; at in eo quod sequitur, os cordis ostendit, dicens: *Quae autem procedunt de ore, de corde exeunt, & ea coinquinant hominem*. CHRYSOSTOMUS (hom. LII.) Quae enim cordis sunt, intus in homine manent, & exeuntia inquinant, non manentia solum; immo tunc magis cum exierint: unde subiunxit: *De corde enim exeunt cogitationes malae*: quas primo ponit, quia hoc erat Iudaicum vitium, qui scilicet ei insidiabantur. HIERONYMUS (super *De corde exeunt*.) Principale igitur animae non, secundum Platonem, in cerebro est, sed iuxta Christum in corde: & arguendi sunt ex hac sententia qui cogitationes a diabolo immitti putant, & non ex propria nasci voluntate. Diabolus adiutor esse, & incentor malarum cogitationum potest esse, auctor esse non potest. Si autem semper in insidiis positus levem cogitationum nostrarum scintillam suis fomitibus inflammaverit; non debemus opinari eum quaeque occulta cordis rimari; sed ex corporis habitu, &

(1) *Al.* retrahi.

& gestibus æstimare quid versemus intrinsecus. Verbi gratia, si pulchram mulierem nos crebro viderit inspicere, intelligit cor ab oculis vulneratum. GLOSSA a. Excogitationibus autem malis proveniunt & mala facta, & mala verba, quæ lege prohibentur: unde subdit, *Homicidia*, quæ prohibentur illo legis præcepto, „ Non occi- „ des: ‘ *adulteria*, *fornicationes*, quæ intelliguntur prohiberi illo præcepto, „ Non mœ- „ chaberis: “ *furta*, quæ prohibentur illo præcepto, „ Non furtum facies: „ *falsa testimonia*, contra illud præceptum, „ Non „ dices adversus proximum tuum falsum testi- „ monium: “ *blasphemia*, contra illud præceptum, „ Non allumas nomen Dei in va- „ num. “ REMIGIUS. Nominatis autem vitiis, quæ divina lege prohibentur, pulchre Dominus subiungit: *Hac sunt qua coinquinant hominem*; idest, immundum, & impurum reddunt. GLOSSA b. Et quia huiusmodi verba Domini ex pharisæorum nequitia occasionem sumpserant, qui traditiones suas divinis præceptis præferebant; consequenter concludit inconvenientiam traditionis præmissæ, dicens: *Non lotis autem manibus manducare non coinquinat hominem*. CHRYSOSTOMUS (hom. LII.) Non autem dixit, Escas in lege prohibitas manducare non coinquinat hominem, ut non possent illi contradicere; sed concludit de illo de quo disputatio erat.

(c) HIERONYMUS (super *Et egressus inde Iesus*.) Scribis, & pharisæis, & calumniatoribus derelictis, transgreditur in partes Tyri, & Sidonis, ut Tyrios, Sidoniosque curaret: & ideo dicitur: *Et egressus inde Iesus, secessit in partes Tyri, & Sidonis*. REMIGIUS. Tyrus, & Sidon civitates fuere gentilium: nam Tyrus metropolis fuerat Chananæorum, Sidon terminus Chananæorum respiciens ad aquilonem. CHRYSOSTOMUS (homil. LIII. in princ.) Considerandum autem, quod quando ab escarum observatione Iudæos eripuit, tunc & Gentibus ianuam aperuit; sicut & Petrus prius in visione iussus est hanc legem solvere, & post ad Cornelium mittitur. Si quis autem quærat, cum discipulis suis dixerit (supra x.) *In viam Gentium ne abieritis*, qualiter hanc ambulat viam. Primum quidem illud dicemus, quia non erat obnoxius præcepto quod discipulis dederat. Secundo autem quia neque ut prædicaturus abiit: unde & Marcus dicit (cap. VII.) quoniam occultavit seipsum. REMIGIUS. Ivit autem, ut Tyrios, Sidoniosque curaret; sive ut huius mulieris filiam liberaret a dæmonio, quatenus per eius fidem, scribarum, & pharisæorum nequitiam condemnaret: de qua quidem muliere subditur: *Et ecce mulier Chananaa a finibus illis egressa*. CHRYSOSTOMUS (hom. LIII. non remote a principio.) Dicit autem Evangelista eam esse Chananæam, ut ostendat virtutem præsentiæ Christi. Chananæi enim, qui expulsi fuerant, ut non perverterent Iudæos, hi Iudæis apparuerunt prudentiores, ut exirent a terminis suis, & accederent ad Christum. Cum autem hæc mulier accessisset, nihil aliud quam misericordiam poposcit: unde sequitur: *Clamavit dicens ei: Miserere mei Domine fili David*. GLOSSA c. Magna fides Chananææ hic notatur. Deum credit, ubi Dominum vocat; hominem, ubi dicit filium David. Nihil ex merito postulat, sed solam misericordiam Dei efflagitat, dicens, *Miserere*. Nec dicit, Miserere filiæ, sed *Miserere mei*: quia dolor filiæ dolor est matris; & ut magis eum ad compassionem moveat, totum ei dolorem enarrat: unde sequitur: *Filia mea male a dæmonio vexatur*: in quo vulnera medico detegit, & magnitudinem, & qualitatem morbi: magnitudinem cum dicit, *Male vexatur*; qualitatem cum dicit, *A dæmonio*. ORIGENES in hom. d (VII. in diver. locos.) Vide autem prudentiam feminæ: non ivit ad homines seductores, non quæsivit inanes ligaturas; sed omnes relinquens diaboli cultus, venit ad Dominum. Non petivit Iacobum, non rogavit Ioannem, non accessit ad Petrum; sed suscepit in se pœnitentiæ patrocinium, & sola cucurrit ad Dominum. Sed vide inexpertum negotium. Petit, & lamentum suum producit in clamorem; & amator hominum Deus non respondet verbum: unde sequitur: *Qui non respondit ei verbum*. HIERONYMUS (super *Qui non respondit ei verbum*.) Non autem de superbia pharisaica,

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nihil tale in Glossa quæ nunc extat, nec in Anselmo, vel alibi occurrit. b Neque hoc apud Glossam, qualis nunc extat, reperitur, ut nec apud Anselmum; vel alium interpretem qui ad manum sit. c Non est in Glossa quæ nunc extat, sed in Anselmo. d CHRYSOSTOMUS in homil. XVII. in varios Matthæi locos: non Origenes, ut prius notabatur pro Chrysostomo, apud quem hæc habentur extra Commentarium homiliarum in Matthæum, serie tamen aliquatenus mutata in eo loco quem notamus.

nec de scribarum supercilio, sed ne ipse sententiæ suæ contrarius videretur, per quam iusserat (supra x.) *In viam Gentium ne abieritis*: nolebat enim occasionem calumniantibus dare, perfectamque salutem Gentium passionis, & resurrectionis tempori reservabat. GLOSSA *a*. Differendo etiam, & non respondendo, patientiam mulieris, & perseverantiam nobis ostendit. Ideo etiam non respondit, ut discipuli pro ea rogarent: ostendens per hoc, necessarias esse preces sanctorum ad aliquid impetrandum: unde sequitur; *Et accedentes discipuli eius, rogabant eum, dicentes: Dimitte eam, quia clamat post nos.* HIERONYMUS (super illud *Accedentes discipuli.*) Discipuli adhuc illo tempore mysteria Domini nescientes, vel misericordia moti, rogabant pro Chananæa muliere, vel importunitate eius carere cupientes. AUGUSTINUS de Cons. Evang. (Lib. II. cap. xxix. par. ante med.) Affert autem aliquam repugnantiæ quæstionem quod Marcus in domo dicit fuisse Dominum cum ad illum venit mulier pro filia sua rogans, Matthæus autem posset intelligi de domo tacuisse, eamdem tamen rem commemorasse. Sed quoniam dicit, discipulos Domino ita suggessisse, *Dimitte illam, quoniam clamat post nos*, nihil videtur aliud significare quam post ambulantem Dominum, mulierem istam deprecatoriam vocem misisse. Intelligendum est ergo, dixisse quidem Marcum, quod intraverit ubi erat Iesus, cum eum prædixisset fuisse in domo. Sed quia Matthæus ait, *Non respondit ei verbum*, dedit agnoscere, quod tacuerunt ambo, & in eo silentio egressum fuisse Iesum de domo illa; atque ita cetera contexuntur, quæ iam in nullo discordant. CHRYSOSTOMUS (hom. lv. aliquan. a principio.) Æstimo autem & discipulos ad calamitatem mulieris esse tristatos; sed tamen non sunt ausi dicere, Da ei hanc gratiam, sed *Dimitte eam*; sicut & nos cum volumus alicui persuadere, multotiens contraria dicimus.

Ipse autem respondens ait: Non sum missus nisi ad oves, quæ perierunt domus Israel. HIERONYMUS (super *Non sum missus nisi ad oves.*) Non autem hoc dicit, quin ad Gentes non missus sit, sed quod primum ad Israel missus est, ut illis non recipientibus Evangelium, iusta fieret ad Gentes transmigratio. REMIGIUS. Specialiter etiam missus est ad salutem Iudæorum, ut etiam corporali præsentia eos doceret. HIERONYMUS (super *Ad oves Israel.*) Signanter autem dixit, *Ad oves perditas domus Israel*, ut etiam ex hoc loco (1) nunc erroneam ovem de alia parabola intelligamus. CHRYSOSTOMUS in hom. (liii.) Sed quia mulier vidit, nihil posse Apostolos (2) inverecunda effecta est bona inverecundia: ante enim neque in conspectum venire audebat: unde dictum est, *Clamat post nos*. Quando autem videbatur ut angustiata recederet, tunc propius venit: unde sequitur: *At illa venit, & adoravit eum*. HIERONYMUS (super *At illa venit, & adoravit.*) Nota, quod ista Chananitidis perseveranter primum, filium David, deinde Dominum vocat, & ad extremum, Deum adoravit. CHRYSOSTOMUS (hom. liii. super *Non est bonum.*) Ideoque non dixit, Roga, vel deprecare Deum; sed *Domine adiuva me*: Quanto ergo magis mulier multiplicabat supplicationem, tanto & ipse multiplicabat negationem: & non adhuc Iudæos oves vocat, sed filios, illam autem canem: unde sequitur: *Qui respondens ait: Non est bonum sumere panem filiorum, & dare canibus*. GLOSSA *b*. Filii sunt Iudæi generati, & nutriti sub cultu unius Dei per legem; panis est Evangelium, miracula, & alia quæ ad salutem nostram pertinent. Non est ergo conveniens ut a filiis auferantur, & dentur Gentibus, qui sunt canes, donec Iudæi repudient. RABANUS. Canes autem Gentiles propter idolatriam dicuntur, qui esui sanguinis dediti, & cadaveribus mortuorum, vertuntur in rabiem. CHRYSOSTOMUS (homil. liii. in Matth.) Vide autem mulieris prudentiam, qualiter neque contradicere ausa est, neque tristata in aliorum laudibus, neque molestata in proprio convicio: unde sequitur: *At illa dixit: Etiam Domine: nam & catelli edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorum suorum*. Ille (3) dixit, *Non est bonum*, hæc autem dixit, *Utique Domine*: ipse Iudæos filios vocat; hæc autem dominos: ipse canem eam nominavit; hæc autem & opus canis adiecit; ac si dicat: Si canis sum, non sum aliena: canem me dicis,

(1) *Al. mittitur* nunc. (2) *Al.* inverecunda facta est: ante enim &c. (3) *Al.* dixerat.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Glossa quæ nunc extat, sed in Anselmo. *b* Neque hoc est in Glossa quæ nunc extat, sed in Anselmo.

dicis, ergo nutri me ut canem: non possum relinquere mensam Domini mei. HIERONYMUS (ubi supra.) Mira autem huius mulieris fides, patientia, & humilitas prædicantur: fides, qua credebat sanari posse filiam suam; patientia, qua totiens contempta in precibus perseverat; humilitas, quod se non canibus, sed catulis comparat. Scio me, inquit, filiorum panem non mereri, nec integros capere posse cibos, nec sedere ad mensam posse cum patre; sed contenta sum reliquiis catulorum, ut per humilitatem micarum ad panis integri veniam magnitudinem. CHRYSOSTOMUS (hom. LIII. ante medium.) Propter hoc autem Christus tardabat: præsciebat enim eam hoc dicturam, nec occultari volebat tantam mulieris virtutem: unde sequitur: *Tunc respondens Jesus ait illi: O mulier, magna est fides tua: fiat tibi sicut vis*; ac si dicat: Fides tua maiora his audire potest; verum interim fiat tibi sicut vis. Vide (1) autem qualiter non parum & hæc mulier intulit in filiæ medicinam: propter hoc enim neque Christus dixit, Sana sit filia tua; sed *Magna est fides tua: fiat tibi sicut vis*: ut discas quoniam simpliciter loquebatur, & non adulationis, sed multæ fidei erant verba ipsius. Hæc autem Christi vox similis est illi voci qua dixit Gen. I. „ Fiat firmamentum: & factum „ est: " unde sequitur: *Et sanata est filia eius ex illa hora*. Intende autem qualiter Apostolis non impetrantibus impetrat ipsa: tam magnum quid est instantia orationis: etenim pro nostris nonis a nobis vult magis rogari, quam ab aliis pro nobis. REMIGIUS. His etiam verbis datur nobis exemplum catechizandi, & baptizandi pueros: quoniam hæc mulier non ait, Salva filiam meam, aut adiuva eam; sed *Miserere mei, & adiuva me*. Hinc etenim descendit consuetudo in Ecclesia ut fideles pro suis parvulis fidem Deo promittant, quando ipsi non sunt tantæ ætatis, & rationis ut per se fidem Deo promittere valeant; quatenus sicut fide istius mulieris sanata est filia eius, ita & fide virorum catholicorum peccata parvulis relaxentur. Allegorice autem hæc mulier sanctam Ecclesiam significat de Gentibus congregatam. Per hoc enim quod Dominus relictis scribis, & pharisæis, venit in partes Tyri, & Sidonis, præfigurabatur quia relicturus erat Iudæos, & transiturus ad Gentes. Est autem hæc mulier egressa a finibus suis, quoniam Ecclesia sancta recessit a pristinis erroribus, & vitiis. HIERONYMUS (super *Filia mea*.) Filiam autem Chananææ puto animas esse credentium, quæ male a dæmonio vexabantur, ignorantes creatorem, & adorantes lapidem. REMIGIUS. Filios autem Dominus appellat Patriarchas, & Prophetas illius temporis. Per mensam designatur sacra Scriptura, per micas vero minima præcepta, vel interna mysteria, quibus sancta Ecclesia pascitur; per crustas vero carnalia præcepta, quæ Iudæi observant. Micæ autem sub mensa comedi dicuntur, quia Ecclesia humiliter se submittit ad implenda divina præcepta. RABANUS (super *Et catelli*.) Non autem crustas, sed micas de pane puerorum edunt catelli: quia conversi ad fidem, qui erant despecti in Gentibus, non litteræ superficiem in Scripturis, sed spiritualem sensum, quo in bonis actibus proficere valeant, inquirunt. HIERONYMUS (super *Etiam Domine*.) Mira autem rerum conversio! Israel quondam filius, nos canes: pro diversitate fidei ordo nominum commutatur: de illis postea dicitur Psal. XXI. „ Circumdede„ runt me canes multi: " nos audivimus cum muliere: *Fides tua te salvam fecit*. RABANUS (super *Magna est fides tua*.) Quæ merito magna dicitur: quia cum Gentes nec lege fuerint imbutæ, nec vocibus Prophetarum instructæ, ad prædicationem mox Apostolorum, in auditu auris obedierunt; ideoque salutem impetrare meruerunt. Verum si ad primas Ecclesiæ rogantis lacrymas Dominus salutem animæ differt dare; non est desperandum, vel a petendo cessandum, sed magis precibus insistendum. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. I. cap. XVIII.) Quod & puerum Centurionis, & filiam Chananææ mulieris, non veniens ad domos eorum sanat, significat, Gentes, ad quas non venit, salvas fore per verbum suum. (2) Quod ipsis rogantibus filii sanantur, intelligenda est persona Ecclesiæ, quæ sibi est & mater, & filii: nam simul omnes quibus constat Ecclesia, mater dicitur, singuli autem iidem ipsi filii appellantur. HILARIUS (can. XV. in Matth.) Vel hæc mulier proselytorum formam præfert, fines suos egreditur, & ex Gentibus, scilicet in populi alterius nomen excedens: quæ pro filia, videlicet Gentium plebe, dominatu immundorum spirituum occupata, orat; & quia Dominum cognovit ex lege, David filium nuncupat. RABANUS. Item si quis conscientiam habet alicuius vitii sorde pollutam, filiam habet male a dæ-

(1) *Al. deest* autem. (2) *Al.* quod rogantibus filii sanantur. Et intelligenda est &c.

dæmonio vexatam. Item si quis bona quæ gessit, peccatorum peste fœdavit, filiam habet immundi spiritus furiis agitatam; ideoque necesse est ut ad preces, lacrymasque confugiat, sanctorumque intercessiones, & auxilia quærat.

(f) HIERONYMUS *a*. Sanata Chananææ filia, revertitur Dominus ad Iudæam: unde dicitur: *Et cum transisset inde Iesus, venit secus mare Galilææ*. REMIGIUS. Hoc mare diversis vocabulis appellatur: dicitur enim mare Galilææ propter Galilæam adiacentem; mare Tiberiadis propter Tiberiadem civitatem.

Sequitur: *Et ascendens in montem, sedebat ibi*. CHRYSOSTOMUS (hom. LIII.) Considerandum autem, quod aliquando Dominus circuit, ut sanet infirmos; aliquando autem sedet, expectans eos: & ideo convenienter hic subditur: *Et accesserunt ad eum turbæ multæ, habentes secum mutos, claudos, cæcos, debiles, & alios multos*. HIERONYMUS (super *Et cum transisset inde*.) In eo loco ubi Latinus Interpres transtulit *debiles*, in Græco scriptum est κυλλοὺς cyllous, quod non debilitatis generale, sed unius infirmitatis nomen est: ut quomodo claudus dicitur, qui pede claudicat uno, sic κυλλὸς cyllos appelletur qui unam manum debilem habet. CHRYSOSTOMUS (hom. LIII.) Hi autem in duobus fidem suam demonstrabant, & in ascendendo montem, & in hoc quia æstimabant se nullo alio indigere nisi ut proiicerentur ad pedes Iesu: neque etiam adhuc tangunt fimbriam vestimenti, sed & ad altiorem fidem ascendunt: unde dicitur: *Et proiecerunt eos ad pedes eius*. Et mulieris quidem filiam cum multa tarditate curavit, ut eius virtutem ostenderet; his autem, non quia meliores erant, sed ut infidelium Iudæorum ora obstrueret, confestim sanationem præbet: unde sequitur, *Et curavit omnes*. Multitudo autem eorum qui curabantur, & facilitas sanationis eos in stuporem mittebat: unde sequitur: *Ita ut turbæ mirarentur, videntes mutos loquentes*. HIERONYMUS (ubi supra.) De debilibus tacuit, quia quid e contrario diceret, uno verbo non habebat. RABANUS. Mystice autem, cum filia Chananææ præfigurasset salutem Gentium, venit in Iudæam: quia „cum plenitudo Gentium intraverit, tunc omnis Israel „salvus erit:" Rom. XI. GLOSSA. Mare autem iuxta quod venit Iesus, turbida huius sæculi volumina signat: quod est Galilææ, cum homines a vitiis ad virtutes transmigrant. HIERONYMUS (super *Et curavit eos*.) Ascendit autem in montem, ut quasi avis teneros fetus provocet ad volandum. RABANUS. Ut scilicet auditores suos erigat ad superna, & cælestia meditanda. Sedebatque ibi, ut demonstraret, non nisi in cælestibus requiem esse quærendam. Eo autem sedente in monte, idest in cælorum arce, accedunt turbæ fidelium, devota mente illi appropinquantes, ducentes secum mutos, & cæcos &c. eosque ad pedes Iesu proiiciunt: (1) quia peccata confitentes ipsi soli curandos subiiciunt: quos ita curat ut turbæ mirentur, & magnificent Deum Israel: quia fideles, quando viderint eos qui spiritualiter ægrotaverant, diversis operibus virtutum ditatos, laudem Deo decantant. GLOSSA *b*. Muti autem sunt qui non laudant Deum; cæci qui non intelligunt viam vitæ; surdi qui non obtemperant; claudi per devia boni operis non recte euntes; debiles sunt qui infirmi sunt in bonis operibus.

(g) HIERONYMUS (super *Convocatis discipulis*.) Prius Christus infirmorum debilitates abstulerat, postea vero sanatis offert cibos. Convocat quoque discipulos suos, & quod facturus est loquitur: unde dicitur: *Iesus autem convocatis discipulis suis dixit, Misereor turbæ*. Hoc autem facit ut magistris exemplum tribuat, cum minoribus atque discipulis communicandi consilia, vel (2) ut ex confabulatione intelligant signi magnitudinem. CHRYSOSTOMUS (hom. LIV. cir. princ.) Turbæ enim cum ad sanationem venissent, non audebant petere panes: unde ipse amator hominum, & omnium curam gerens, etiam non petentibus dat: propter quod dicit, *Misereor turbæ*. Ne autem dicatur, quoniam venientes viaticum portaverant, dicit: *Quia triduo iam perseverant mecum, & non habent quod manducent*. Etsi enim quando venerunt, cibos habuerunt, tamen iam consumpti erant: & propter hoc non

(1) *Al.* qui peccata confitentes ipsi soli curanda subiiciunt. (2) *Al. omittitur* ut.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a GLOSSA, nempe collateralis paulo plenius, ut & Anselmus, non, sicut prius, Remigius. *b* Vel potius Anselmus, ut iam supra, etsi obiter, ac ex parte dumtaxat insinuat Glossa partim collateralis, partim interlinealis.

non in prima, aut secunda die hoc fecit, sed in tertia, quando iam omnia erant consumpta: ut prius ipsi in necessitate constituti, cum ampliori desiderio susciperent quod fiebat. Monstrat autem & quod de longe venerant, & nihil eis reliquum fuerat in hoc quod dicit: *Et dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in via*. Cum autem nolit eos ieiunos dimittere, ideo tamen non statim signum facit, ut ex hac interrogatione, & responsione attentiores discipulos faciat, & fidem suam ostendant, dicentes, Fac panes. Et quamvis Christus plurima fecerit, ut miraculi prius facti recordarentur, quia fecit eos ministros, & partiti sunt cophinos; adhuc tamen imperfectius dispositi erant: quod patet per hoc quod sequitur: *Et dicunt ei discipuli: Unde ergo nobis in deserto panes tantos ut saturemus turbam tantam?* Ipsi quidem infirma cogitatione hoc dixerunt; per hoc tamen miraculum futurum insuspicabile faciens: ne aliquis enim suspicaretur quod ab aliquo propinquo castello accepti sunt cibi, propter hoc miraculum istud in solitudine fit, multum a castellis distante. Ipse autem Christus, ut discipulorum erigat mentem, eos interrogat, ut ex modo interrogationis eos commemoret illorum quae prius facta sunt: unde sequitur: *Et ait illis Iesus: Quot panes habetis? At illi dixerunt: Septem, & pisciculos paucos*. Non autem addunt: *Sed haec quid sunt inter tantos?* sicut antea dixerant: iam enim paulatim profecerant, licet non totum apprehendatur ab eis. Admirare autem in Apostolis veritatis amorem, qualiter ipsi scribentes non occultant suos etiam magnos defectus: non enim est quantalibet accusatio, parum ante tali signo facto confestim oblivisci. Admirare autem & aliam sapientiam eorum, qualiter ventrem superabant; non multam mensae curam facientes: in eremo enim existentes, & per tres dies ibi morantes, solum septem panes ibi habebant. Alia vero similiter prioribus fecit: etenim recumbere eos fecit in terra, & in manibus discipulorum crescere panes: unde sequitur: *Et praecepit turbae ut discumberent super terram*. HIERONYMUS (super *Et dicunt ei discipuli*.) De hoc autem supra diximus, & eadem repetere otiosi est: tantum in his quae discrepant immoremur. CHRYSOSTOMUS (hom. liv.) Finis autem utriusque miraculi non similis est: sequitur enim: *Et quod superfuit de fragmentis, tulerunt septem sportas plenas. Erant autem qui manducaverant quatuor millia hominum, extra parvulos, & mulieres*. Quare autem minores fuerunt reliquiae in hoc miraculo quam in primo, etsi non tot fuerint qui comederunt? Aut igitur hoc est, quia sportae cophinis maiores erant; aut (1) ut ex diversitate rememorentur & illius, & huius miraculi: & propter hoc tunc quidem fecit cophinos reliquiarum numero aequales discipulis, nunc autem sportas panibus aequales. REMIGIUS. In hac autem evangelica lectione consideranda est in Christo operatio divinitatis, & humanitatis: per hoc enim quod turbis miseretur, ostendit se humanae fragilitatis affectionem habere; in eo vero quod panes multiplicavit, & turbas pavit, ostenditur divinitatis operatio. Destruitur ergo hic error Eutychetis, qui in Christo dicebat unam naturam. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. l.) Sane (2) non abs re est admonere in hoc miraculo, quod si aliquis Evangelistarum hoc dixisset, (3) qui de quinque panibus non dixisset, contrarius ceteris putaretur. Sed quia illi qui miraculum de septem panibus narraverunt, nec illud de quinque tacuerunt; neminem movet, & utrumque factum homines intelligunt. Hoc ideo diximus, ut sicubi simile reperitur factum a Domino, quod in aliquo alter alteri Evangelistae ita repugnare videatur ut omnino solvi non possit; nihil aliud intelligatur quam utrumque factum esse, & aliud ab alio commemoratum. GLOSSA *a* (interlinearis.) Notandum autem, quod prius Dominus aufert debilitates, & postea cibat: quia prius sunt removenda peccata, & postea anima verbis Dei nutrienda. HILARIUS (can. xv. in Matth. cir. fin.) Sicut autem illa turba quam prius pavit, Iudaicae credentium convenir plebi; ita haec populo Gentium comparatur. Quod vero quatuor millia virorum congregantur, multitudo innumerabilium ex quatuor orbis partibus intelligitur. HIERONYMUS (parum ante finem Com. in cap. xv.) Isti etiam non sunt quinque millia, sed quatuor millia; qui numerus semper

(1) *Al. hic quoque deest* ut. (2) *Al.* ut abs re est &c. (3) *In Veneta Nicolini editione anni 1593. omittitur* qui de quinque panibus non dixisset.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod subiungitur ex Glossa, non est in Glossa quae nunc extat, sed in Anselmo.

per in laudibus ponitur ; & quadrangulus lapis non fluctuat, non est instabilis: & ob hanc causam etiam Evangelia in hoc numero consecrata sunt. In superiori ergo signo, quia propinqui erant, & vicini quinque sensuum, non ipse Dominus eorum recordatur, sed discipuli ; hic autem ipse Dominus misereri se dicit eorum, quia triduo iam perseverant cum eo : quia scilicet Patri, Filio, Spiritu que sancto credebant. HILARIUS (can. xv. in Matth. a med.) Vel quia omne passionis dominicæ tempus cum Domino agunt ; sive quia venturi ad baptismum confitentur se credere in passione, ac resurrectione eius ; sive quia toto passionis dominicæ tempore ieiuniis Domino quadam compassionis societate iunguntur. RABANUS (super *Quia iam triduo*.) Vel hoc dicitur, quia in toto sæculo (1) triplex tempus est quo gratia datur: primum ante legem, secundum sub lege, tertium sub gratia: quartum est in cælo, ad quod tendens reficitur in via. REMIGIUS. Vel quia peccata commissa per pœnitentiam corrigentes, cogitatione, (2) locutione, & opere convertuntur ad Dominum. Has turbas noluit Dominus dimittere ieiunas, ne deficerent in via: quia peccatores per pœnitentiam conversi, in cursu labentis sæculi pereunt, si absque sacræ doctrinæ pabulo dimittantur. GLOSSA. Septem panes sunt Scriptura novi testamenti, in quo gratia Spiritus sancti & revelatur, & datur: neque sunt hordeacei, ut supra, quia non hic, ut in lege, vitale alimentum figuris quasi tenacissima palea tegitur : hic non duo pisces, ut in lege duo (3) ungebantur, scilicet Rex, & Sacerdos; sed pauci, idest sancti novi testamenti, qui de fluctibus sæculi erepti, & sustinent turbulentum mare, & exemplo suo nos reficiunt, ne in via deficiamus. HILARIUS (can. xv. parum ante finem.) Turbæ autem in terra recumbunt : nullis enim legis operibus fuerant ante (4) substratæ; sed peccatorum, & corporum suorum (5) inhærebant. GLOSSA (ordinaria super illud, *Septem sportas*.) Vel ibi super fenum, ut desideria carnis comprimantur ; hic super terram, ubi & ipse mundus relinqui præcipitur. Vel mons in quo Dominus reficit, est altitudo Christi : ibi ergo fenum super terram, (6) quia ibi celsitudo Christi, propter carnales, carnali spe, & desiderio tegitur ; hic remota omni cupiditate carnali, convivas novi testamenti spe permanentes solidatosque continet : ibi quinque millia, qui carnales quinque sensibus subditi ; hic quatuor propter quatuor virtutes, quibus spiritualiter muniuntur, temperantiam, prudentiam, fortitudinem, & iustitiam : quarum prima est cognitio rerum appetendarum, & vitandarum; secunda refrenatio cupiditatis ab his quæ temporaliter delectant ; tertia firmitas contra molesta sæculi ; quarta, quæ per omnes diffunditur, dilectio Dei, & proximi: & ibi, & hic mulieres, & parvuli excepti sunt : quia in veteri, & novo testamento non admittuntur ad Dominum qui non perdurant occurrere in virum perfectum, vel infirmitate virium, vel levitate mentis. Utraque refectio in monte celebrata est, quia utriusque testamenti Scriptura & altitudinem cælestium præceptorum mandat, (7) & præmium. Utraque altitudinem Christi prædicat. Altiora mysteria, quæ non capit communis turba, Apostoli sufferunt, & implent, scilicet perfectorum corda septiformis Spiritus gratia ad intelligendum illustrata. Sportæ iunco, & foliis palmarum solent contexi; & significant sanctos, qui radicem cordis in ipso fonte vitæ collocant, ne arescant ut iuncus in aqua, & palmam æternæ retributionis in corde retinent.

(1) *Al.* tertium. (2) *Al.* *omittitur* locutione. (3) *Al.* iniungebantur. (4) *Al.* subtractæ. (5) *P. Nicolai appone* origini. (6) *Al.* quia ibi est celsitudo Christi. (7) *P. Nicolaius habet* & præmiorum.

CA-

CAPUT XVI.

(a) ET dimissa turba, ascendit in naviculam, & venit in fines Magedan. Et accesserunt ad eum pharisæi, & sadducæi tentantes, & rogaverunt eum ut signum de cælo ostenderet eis. At ille respondens ait illis: Facto vespere dicitis: Serenum erit, rubicundum est enim cælum; & mane: Hodie tempestas, rutilat enim triste cælum. Faciem ergo cæli diiudicare nostis; signa autem temporum non potestis. Generatio mala, & adultera signum quærit; & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ Prophetæ. Et relictis illis, abiit.

(b) Et cum venissent discipuli eius trans fretum, obliti sunt panes accipere. Qui dixit illis: Intuemini, & cavete a fermento pharisæorum, & sadducæorum. At illi cogitabant inter se, dicentes: Quia panes non accepimus. Sciens autem Iesus dixit eis: Quid cogitatis inter vos modicæ fidei, quia panes non habetis? Nondum intelligitis, neque recordamini quinque panum, & quinque millium hominum, & quot cophinos sumpsistis? Neque septem panum, & quatuor millium hominum, & quot sportas sumpsistis? Quare non intelligitis, quia non de pane dixi vobis: Cavete a fermento pharisæorum, & sadducæorum? Tunc intellexerunt, quia non dixerit cavendum a fermento panum, sed a doctrina pharisæorum, & sadducæorum.

(c) Venit autem Iesus in partes Cæsareæ Philippi; & interrogabat discipulos suos, dicens: Quem dicunt homines esse Filium hominis? At illi dixerunt: Alii Ioannem Baptistam, alii autem Eliam, alii vero Hieremiam, aut unum ex Prophetis. Dicit illis Iesus: Vos autem quem me esse dicitis? Respondens Simon Petrus dixit: Tu es Christus Filius Dei vivi. Respondens autem Iesus dixit ei: Beatus es Simon Bariona: quia caro, & sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cælis est. Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam: & portæ inferi non prævalebunt adversus eam. Et tibi dabo claves regni cælorum: & quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum & in cælis; & quodcumque solveris super terram, erit solutum & in cælis.

(d) Tunc præcepit discipulis suis ut nemini dicerent, quia ipse esset Iesus Christus. Exinde cœpit Iesus ostendere discipulis suis quia oportet eum ire Hierosolymam, & multa pati a senioribus, & scribis, & principibus sacerdotum, & occidi, & tertia die resurgere.

(e) Et assumens eum Petrus, cœpit increpare illum, dicens: Absit a te, Domine; non erit tibi hoc. Qui conversus dixit Petro: Vade post me satana: scandalum es mihi, quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum.

(f) Tunc Iesus dixit discipulis suis: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet eam; qui autem perdiderit animam suam propter me, inveniet eam.

(g) Quid enim prodest homini, si mundum universum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur? Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua? Filius enim hominis venturus est in gloria Patris sui cum Angelis suis; & tunc reddet unicuique secundum opera eius. Amen dico vobis, sunt quidam de hic stantibus qui non gustabunt mortem, donec videant Filium hominis venientem in regno suo.

(a) CHRY-

(1) CHRYSOSTOMUS (homil. lIv.) Sicut post miraculum quinque panum, Dominus turbas dimisit, ita & nunc: nec autem pedes recedit, sed navigio, ne turba eum sequatur: unde dicitur: *Et dimissa turba, ascendit in naviculam, & venit in fines Magedan*. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. lI.) Marcus autem dicit, quod in Dalmanutha: nec est dubitandum eumdem locum esse sub utroque nomine: nam plerique codices non habent, etiam secundum Marcum, nisi Magedan. RABANUS. Est autem Magedan regio contra Gerasam, & interpretatur poma, vel nuntia; & significat hortum, de quo dicitur Cant. IV. „ Hortus conclusus, fons „ signatus: " in quo crescunt poma virtutum, & ubi nuntiatur nomen Domini. Docet autem, quod prædicatores, ministrato verbo turbæ, ipsi intra cubiculum cordis virtutum pomis debent refici. Sequitur: *Et accesserunt ad eum pharisæi, & sadducæi tentantes; & rogaverunt eum ut signum de cælo ostenderet eis*. REMIGIUS. Admiranda quippe est cæcitas pharisæorum, & sadducæorum: sic enim postulabant signum de cælo, quasi ea non essent signa quæ facere videbatur. Quod autem signum postularent, Ioannes manifestat: refert enim (cap. VI.) post refectionem de quinque panibus, turbam accessisse ad Dominum, & dixisse: „ Quod signum facis, ut videamus, & credamus tibi? Patres nostri manna in deserto comederunt, sicut scriptum est: „ Panem de cælo dedit eis manducare. " Ideoque & hic dicunt: Ostende nobis signum de cælo; idest fac, ut uno vel duobus diebus manna pluat, ut totus populus pascatur, sicut multo tempore factum est in deserto. Ipse vero inspiciens cogitationes eorum, ut Deus, & sciens quod si etiam signum de cælo eis ostenderet, non crederent, noluit eis dare signum quod postulabant: unde sequitur: *At ille respondens ait illis: Facto vespere dicitis, Serenum erit &c.* HIERONYMUS (in principio Com. in cap. XVI. Matth.) Hoc apud Græcos in plerisque codicibus non habetur. Sensus autem manifestus est, quod ex elementorum ordine, & consonantia possunt & sereni, & pluviosi dies prænosci. Scribæ autem, & pharisæi, qui videbantur legis esse doctores, ex Prophetarum vaticinio non poterant cognoscere Salvatoris adventum. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. I. cap. XX.) Potest etiam intelligi quod dixit Dominus: *Facto vespere dicitis: Serenum erit, etenim rubicundum est cælum*; idest, sanguine passionis Christi, primo adventu indulgentia peccatorum datur. *Et mane: Hodie tempestas, rutilat enim cum tristitia cælum*: illud est quod secundo adventu igne præcedente venturus est. GLOSSA (ordinaria.) Vel aliter. *Rutilat triste cælum*; idest, patiuntur Apostoli post resurrectionem: post quos me iudicare in futuro scire potestis: quia cum non parco meis bonis quin patiantur, non parcam aliis in futuro. *Faciem ergo cæli diiudicare nostis; signa autem temporum non potestis*. a Signa temporum dixit de adventu suo, vel passione, cui simile est roseum cælum vespere; & idem de tribulatione, ante adventum suum futura, cui simile est mane roseum cum tristitia cælum. CHRYSOSTOMUS (hom. lIv. in Matth.) Sicut ergo in cælo aliud quidem est signum serenitatis, aliud pluviæ; ita & in me putare oportet: nunc enim, scilicet in primo adventu, his signis quæ in terra sunt, opus est; quæ autem in cælo sunt, conservantur tempori secundi adventus. Nunc enim sicut medicus veni, tunc sicut iudex adero: propter hoc nunc occultus veni, tunc autem cum multa divulgatione quando virtutes cælorum movebuntur. Sed non est nunc tempus horum signorum: quia veni mori, & quæ abiecta sunt pati: & ideo sequitur: *Generatio mala, & adultera signum quærit; & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ Prophetæ*. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. lI.) Hoc autem & alibi iam dixit Matthæus: unde retinendum est, eadem Dominum sæpe dixisse, ut quod existente contrario solvi non poterit, bis dictum intelligatur. GLOSSA (interlinearis.) Dicit autem, *Generatio mala & adultera*, idest incredula, pro spirituali carneum habens intellectum. RABANUS. Non ergo generationi illi tentantium Dominum signum cæleste datur, quale quærebant, quibus multa signa dedit in terra; sed generationi quærentium Dominum, idest Apostolis, quibus cernentibus, ascendit in cælum, & Spiritum sanctum misit. HIERONYMUS (super *Et relictis*.) Quid autem sibi velit signum Ionæ, iam supra dictum est. CHRYSO-

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a RABANUS. Hæc editiones aliæ sub eodem indice cum prædictis confundunt, & , Rabani nomine prætermisso, Glossæ tribuunt.

SOSTOMUS (ut supra.) Cum autem hoc pharisaei audissent, oportebat interrogare, & dicere: Quid est quod dicitur? Sed ipsi non desiderio discendi, hoc a Domino quaesierunt; & ideo Dominus eos relinquit: unde sequitur: *Et relictis illis, abiit*. RABANUS. Idest, relicta generatione mala Iudaeorum, abiit trans fretum, & Gentium secutus est populus. Nota, quod non, sicut in aliis legitur locis, dimissis turbis abiit; sed quia infidelitatis error insolentium animos obtinebat, dicitur quod eos reliquit.

(b) GLOSSA *a*. Sicut Dominus pharisaeos reliquerat propter eorum infidelitatem, ita consequenter & doctrinam eorum a discipulis cavendam esse docet: unde sequitur: *Et cum venissent discipuli eius trans fretum, obliti sunt accipere panes*. REMIGIUS. Tanto enim amore magistri detinebantur ut nec etiam ad punctum vellent ab eo recedere. Animadvertendum est ergo quantum alieni essent ab appetitu deliciarum, cum tam parvam haberent de necessariis curam ut etiam obliti sint panes accipere, sine quibus humana fragilitas subsistere non potest.

Sequitur: *Qui dixit illis: Intuemini, & cavete a fermento pharisaeorum, & sadducaeorum*. HILARIUS (can. XVI. inter med. & fin.) In quo monentur Apostoli non admisceri Iudaeorum doctrinae: quia legis opera in effectum fidei, & praefigurationem rerum consequentium constituta sunt; & in quorum tempora, atque aetatem veritas contigisset, nihil ultra in veritatis similitudinem positum arbitrarentur: ne doctrina pharisaeorum Christum nesciens, effectum evangelicae veritatis rumperet. HIERONYMUS (super *Qui dixit illis, Intuemini*.) Qui enim cavet a fermento pharisaeorum, & sadducaeorum, legis, ac litterae praecepta non servat, traditiones hominum negligit, ut faciat Dei mandata. Hoc est fermentum de quo Apostolus ait I. Cor. v. „ Modicum fermentum „ totam massam corrumpit. " Istiusmodi fermentum etiam omni ratione vitandum est, quod habuit Marcion, Valentinus, & omnes haeretici. Fermentum enim hanc habet vim ut si farinae mixtum fuerit, quod parum videbatur, crescat in maius, & ad saporem suum universam conspersionem trahat: ita & doctrina haeretica, si vel modicam scintillam iecerit in tuum pectus, in brevi ingens flamma concrescit, & totam hominis passionem ad se trahit. CHRYSOSTOMUS (homil. LIV.) quare non dixit: Attendite a doctrina pharisaeorum manifeste? Quia vult commemorare ea quae facta sunt, scilicet de multiplicatione panum: etenim noverat eos esse oblitos. Simpliciter autem de hoc eos incusare non videtur rationem habere; occasione autem ab eis recepta eos increpare, susceptibilem faciebat incusationem; & ideo quae cogitabant discipuli, Evangelista in medium introducit, dicens: *At illi cogitabant intra se dicentes, Quia panes non accepimus*. HIERONYMUS (super illud, *Quid cogitatis*?) Quomodo autem panes non habebant qui statim impletis septem sportis, ascenderunt in naviculam, & venerunt in fines Magedan? (1) Ibi audiunt navigantes quod cavere debeant a fermento pharisaeorum, & sadducaeorum. Sed Scriptura testatur, quod obliti sunt eos secum tollere. CHRYSOSTOMUS (homil. LIV.) Quia vero discipuli circa observationes Iudaicas adhuc repebant, ideo Dominus vehementer eos increpat ad utilitatem omnium: unde sequitur: *Sciens autem Iesus, dixit eis: Quid cogitatis inter vos, modicae fidei, quia panes non habetis*? GLOSSA (ordinaria.) Quasi dicat: Quid cogitatis me dixisse de terrenis panibus, de quibus non est vobis dubitandum, cum de tam paucis tantas feci abundare reliquias? CHRYSOSTOMUS (homil. LIV.) Hoc autem facit, ut solicitudinem escarum ab eis abiiciat. Sed quare non arguit eos, cum dixerunt, *Unde nobis in solitudine panes tanti*: etenim opportunius videbatur hoc dici? Sed ideo tunc non reprehendit eos, ne videretur se ingerere ad signa facienda, & nolebat ante turbas eos increpare. Tunc (2) etiam rationabilior haec accusatio fuit quando iam duplici miraculo de panibus facto tales erant ut adhuc de escis dubitarent. Vide autem & increpationem cum mansuetudine: velut enim excusando respondet, pro his quos increpaverat dicens: *Nondum intelligitis, neque recordamini quinque panum*? GLOSSA (interlinearis.) Quasi dicat: Neque mysterium intelligitis, neque virtutem in memo-

(1) *Al. P. Nicolaius habet* Ibique. (2) *Al.* enim.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nec in Glossa quae nunc est, nec in Anselmo reperitur, nec alibi occurrit.

ria habetis. CHRYSOSTOMUS (homil. liv.) Per quod in memoriam (1) eis reducit ea quæ præterierunt, & ad futura attentiores facit. HIERONYMUS (super illud, *Sciens Iesus dixit.*) Per hoc autem quod dicit, *Quare non intelligitis?* ecce per occasionem docet eos quid significent quinque panes, & septem, quinque millia hominum, & quatuor millia, quæ pasta sunt in eremo. Si enim fermentum pharisæorum, & sadducæorum non corporalem panem, sed traditiones perversas, & hæretica significant dogmata; quare cibi, quibus nutritus est populus Dei, non veram doctrinam integramque significent? CHRYSOSTOMUS (homil. liv.) Ut autem discas quantum in discipulis potuit (2) increpatio Christi, & qualiter eorum mentem erexerit dormientem, audi quid Evangelista dicat: *Tunc intellexerunt quod non dixit cavendum a fermento panum, sed a doctrina pharisæorum, & sadducæorum*; quamvis eo hoc non interpretante. Interpretatio ergo Domini eos a Iudaicis observationibus abduxit, desides existentes, attentiores fecit, & a parva fide eos eripuit, ut non timeant, si quando paucos panes habere videantur, neque pro pane soliciti sint, sed hæc (3) despiciant universa.

(c) GLOSSA *a*. Postquam discipulos a pharisæorum doctrina removerat Dominus, convenienter evangelicæ doctrinæ altitudinem in eis fundat: & ut maior solemnitas designetur, locus describitur cum dicitur: *Venit autem Iesus in partes Cæsareæ Philippi*. CHRYSOSTOMUS (homil. lv.) Ideo autem non simpliciter Cæsaream nominat, sed Cæsaream Philippi, quia est & alia Cæsarea, quæ est Stratonis; non autem in illa, sed in hac discipulos interrogavit, longe eos a Iudæis abducens, ut ab omni timore eruti, libere dicant quæ habebant in mente. *b* Philippus autem ille, frater fuit (4) Herodis tetrarchæ Ithureæ, & Thraconitidis regionis, qui in honorem Tiberii Cæsaris Cæsaream Philippi, quæ nunc Paneas dicitur, appellavit. GLOSSA (ordinaria.) Confirmaturus autem in fide discipulos, prius opiniones, & errores aliorum a mentibus eorum voluit removere: unde sequitur: *Et interrogavit discipulos suos, dicens: Quem dicunt homines esse Filium hominis?* ORIGENES *c* (in Comm. Matthæi tractatu ex his quos nunc habemus 1.) Interrogat Christus discipulos, ut ex Apostolorum responsionibus nos discamus diversas opiniones fuisse tunc apud Iudæos de Christo; & ut nos semper scrutemur qualis opinio sit apud homines de nobis: ut si quid male dicitur de nobis, occasiones illius præcidamus; si quid autem boni, eius occasiones augeamus. Sed & discipuli Episcoporum, (5) Apostolorum instruuntur exemplo, ut qualescumque opiniones audierint foris de Episcopis suis, referant eis. HIERONYMUS (super *Et interrogabat discipulos.*) Pulchre autem interrogat: *Quem dicunt homines esse Filium hominis?* Quia qui de Filio hominis loquuntur, homines sunt; qui vero divinitatem eius intelligunt, non homines, sed dii appellantur. CHRYSOSTOMUS (hom. lv. parum a princ.) Non autem dicit: Quem me dicunt scribæ, & pharisæi esse? sed, Quem me dicunt homines esse? plebis mentem, quæ ad malum inflexa non erat, investigans. Etsi enim multo humilior quam oportebat eorum erat de Christo opinio, sed tamen a nequitia libera erat; pharisæorum autem opinio de Christo erat plena multa malitia. HILARIUS (can. xvi.) Dicendo ergo, *Quem dicunt homines esse Filium hominis?* significavit, præter id quod in se videbatur, esse aliud sentiendum: erat enim hominis Filius. Quod igitur de se opinandi iudicium desiderabat, non illud arbitramur quod se ipse confessus est; sed occultum erat de quo quærebatur, in quod se credentium fides debeat extendere. Est autem hæc confessionis tenenda ratio, ut sicut Dei Filium, ita & Filium hominis meminerimus: quia alterum sine altero nihil spei tribuit ad salutem: & ideo signanter dixit: *Quem dicunt homines esse Filium hominis?* HIERONYMUS (loc. cit.) Non enim dixit, Quem me esse dicunt homines; sed, *Quem dicunt esse Filium hominis?* ne iactanter de se quærere videretur.

(1) *Al.* eos reducit ad ea. (2) *Al.* interpretatio. (3) *Al.* respiciant. (4) *P. Nicolai legit* Herodis, Tetrarcha &c. (5) *Al. deest* Apostolorum.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nec in Glossa quæ nunc est, nec in Anselmo extat, ut nec alibi apud Interpretes occurrit. *b* RABANUS. Eius nomine prætermisso, prius cum dictis Chrysostomi confundebatur hæc appendix. *c* Quod hic Origenis nomine de discipulis Episcoporum subinagitur, non habet Origenes, qui solum ait: *Discipulos Iesu curiosos esse debere de his quæ de illo dicuntur:* nec alibi occurrit.

tur. Et nota, quod ubicumque in veteri testamento scriptum est, Filius hominis, in Hebræo positum est, Filius Adam. ORIGENES (ut supra.) Diversas autem Iudæorum opiniones de Christo discipuli referunt: unde dicitur: *At illi dixerunt: Alii Ioannem Baptistam*, æstimationem scilicet secuti Herodis; *alii autem Eliam*, videlicet æstimantes, quod aut secundam nativitatem susceperit Elias, aut ex eo tempore in corpore vivens, in tempore apparuit illo; *alii vero Hieremiam*, quem Dominus in Gentibus Prophetam constituit, non intelligentes quoniam Hieremias typus fuerat Christi; *aut unum ex Prophetis*, ratione simili, propter illa quæ Deus ad ipsos locutus est per Prophetas; non tamen in ipsis, sed (1) in Christo sunt impleta. HIERONYMUS (super *At illi dixerunt*.) Sed tamen turbæ sic errare potuerunt in Elia, & Hieremia, quomodo Herodes erravit in Ioanne: unde miror quosdam Interpretes causas errorum inquirere singulorum. CHRYSOSTOMUS (hom. lv. in Matth.) Quia vero discipuli opinionem turbæ recitaverant, evocat eos per secundam interrogationem ad opinandum aliquid maius de ipso: & ideo sequitur: *Dicit illis Iesus: Vos autem quem me esse dicitis?* (2) Vos, inquam, qui simul mecum estis semper, quia maiora signa vidistis quam turbæ, non oportet vos in opinione convenire cum turbis: & propter hoc non a principio prædicationis eos de hoc interrogavit, sed postquam multa signa fecit, & multa locutus est eis de sua deitate. HIERONYMUS (super *Vos autem quem me esse dicitis?*) Attende autem, quod ex hoc textu sermonis Apostoli nequaquam homines, sed dii appellantur: cum enim dixisset: *Quem dicunt homines esse Filium hominis?* subiecit: *Vos autem quem me esse dicitis?* Ac si dicat: Illis, quia homines sunt, humana opinantibus, vos, qui dii estis, quem me esse existimatis? RABANUS (ibidem.) Non autem quasi nesciens, de se sententiam discipulorum, vel extraneorum inquirit; sed ideo discipulos quid de se sentiant interrogat, ut confessionem rectæ fidei, digna mercede remuneret. Ideo quid alii de se sentiant inquirit, ut expositis primo sententiis errantium, discipuli probarentur veritatem suæ confessionis non de opinione vulgata, sed de ipso percepisse dominicæ revelationis arcano. CHRYSOSTOMUS (hom. lv.) Quando vero Dominus de plebis opinione interrogat, omnes respondent; sed omnibus discipulis interrogatis, Petrus tamquam os Apostolorum, & caput, pro omnibus respondet: unde sequitur: *Respondens Simon Petrus, dixit: Tu es Christus Filius Dei vivi*. ORIGENES (in Commentariis super capitulum Matth. xvi. tractatu 1.) Denegavit quidem Petrus aliquid eorum esse Iesum quæ arbitrabantur Iudæi; confessus est autem, *Tu es Christus*, quod nesciebant Iudæi; sed &, quod maius est, *Filius Dei vivi*, qui & per Prophetas dixerat: „ Vivo ego, dicit Domi- „ nus: “ & ideo dicebatur vivus, sed secundum supereminentiam, quia supereminet omnibus habentibus vitam: quoniam solus habet immortalitatem, & est fons vitæ, quod proprie dicitur Deus Pater; vita autem est quasi de fonte procedens, qui dixit (Ioan. xiv.) „ Ego sum vita. “ HIERONYMUS (ut supra.) Deum etiam vivum appellat, ad comparationem eorum deorum qui putantur dii, sed mortui sunt. Saturnum dico, Iovem, Venerem, & Herculem, & cetera idolorum portenta. HILARIUS (can. xvi. in Matth.) Est autem hæc vera, & inviolabilis fides, ex Deo Deum Filium profectum esse, cui sit ex æternitate Patris æternitas. Hunc igitur assumpsisse corpus, & hominem factum esse, perfecta confessio est. Complexus est itaque omnia qui & naturam, & nomen expressit: in quo summa virtutum est. RABANUS (super *Tu es Christus Filius Dei vivi*.) Mira autem distinctione factum est ut Dominus ipse humilitatem assumptæ humanitatis profiteatur, discipulus excellentiam divinæ æternitatis ostendat. HILARIUS (can. xvi. in Matth. par. a medio.) Dignum autem confessio Petri præmium consecuta est, quia Dei Filium in homine vidisset: unde sequitur: *Respondens autem Iesus dixit ei: Beatus es Simon Bariona: quia caro, & sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui est in cælis*. HIERONYMUS (super illud, *Tu es Petrus*:) Reddit enim Christus Apostolo vicem pro testimonio quod de se Petrus dixerat: *Tu es Christus Filius Dei vivi*. Dominus autem dixit ei: *Beatus es Simon Bariona*. Quare? Quia non revelavit tibi caro, & sanguis; sed revelavit Pater. Quod caro, & sanguis revelare non potuit, Spiritus sancti gratia revelatum est. Ergo ex confessione sortitur vocabulum, quod revelationem ex Spiritu sancto habeat, cuius & filius appellandus sit: siquidem Bariona in lingua nostra sonat Filius columbæ. Alii simpliciter accipiunt, quod Simon, scilicet Petrus, filius sit Ioan-

(1) *Al.* in ipso. (2) *Al.* Vos autem, inquam &c.

nis, iuxta alterius loci interrogationem, Ioan. xx. „ Simon Ioannis, diligis me? “ & volunt scriptorum vitio depravatum, ut pro (1) *Barioanna*, idest filius Ioannis, *Bariona* scriptum sit, una detracta syllaba; Ioanna vero interpretatur Dei gratia. Utrumque autem nomen mystice intelligi potest: quod & columba Spiritum sanctum, & gratia Dei donum significet spiritale. CHRYSOSTOMUS (hom. lv. in Matth.) Vanum (2) est enim dicere, Tu es filius Ionæ, vel Ioanna, nisi ut ostendat quoniam ita naturaliter est Christus Filius Dei, sicut Petrus filius Ionæ, eiusdem substantiæ cum eo qui genuit. HIERONYMUS (super *Respondens Iesus ait illi*.) Illud autem quod ait, *Quia caro, & sanguis non revelavit tibi*, apostolicæ narrationi compara, in qua ait (Galat. 1) „ Continuo non acquievi carni, & „ sanguini: “ carnem ibi, & sanguinem Iudæos significans, ut hic quoque sub alio sensu demonstretur, quod ei non per doctrinam pharisæorum, sed per Dei gratiam Christus Dei Filius revelatus sit. HILARIUS (can. xvi. in Matth. a med.) Vel aliter. Beatus hic, quia ultra humanos oculos & intendisse, & vidisse laudatus est, non id quod ex carne, & sanguine est (3) contuens, sed Dei Filium cælestis Patris revelatione conspiciens; dignusque iudicatus est ut primus agnosceret quod divinitas esset in Christo. ORIGENES (tract. 1. in xvi. cap. Matth. a medio.) Est autem in hoc loco quærendum utrum cum prius mitterentur, iam cognoscebant discipuli quoniam ipse erat Christus. Hic enim sermo demonstrat, quoniam tunc primum confessus fuerit eum Petrus Christum Filium Dei vivi. (4) Et vide, si potes huiusmodi quæstionem solvere, dicens, quoniam credere Iesum esse Christum, minus est quam cognoscere: ut dicamus, quod quando mittebantur ad prædicandum, credebant quidem Iesum esse Christum; postea autem proficientes etiam cognoverunt. Aut ita est respondendum ut dicamus, quoniam tunc quidem Apostoli initia cognitionis habebant Christi, & exigua cognoscebant de illo; postea autem profecerunt in agnitione ipsius, ut possent capere scientiam Christi revelatam a Patre, sicut & Petrus qui beatificatur, non solum in eo quod dicit, *Tu es Christus*, sed in eo magis quod addidit, *Filius Dei vivi*. CHRYSOSTOMUS (hom. lv. in Matth. super illud, *Beatus*.) Nimirum autem, si non confessus esset Petrus Christum proprie ex Patre natum, non esset hic revelatione opus; neque æstimare Christum unum ex multis filiis adoptivis, beatitudine dignum esset: nam & ante hoc illi qui erant in navi dixerunt (supra xiv.) *Vere Filius Dei est hic*. Sed & Nathanael dixit (Ioan. 1.) „ Rab„ bi, tu es Filius Dei. “ Non tamen beati dicti sunt, quia non talem confessi sunt filiationem qualem Petrus; sed unum ex multis eum æstimabant, non vere filium; vel etsi præcipuum quidem præ multis, non autem ex substantia Patris. Vides autem qualiter & Filium revelat Pater, & Patrem Filius. Non enim ab alio est dicere Filium quam a Patre, nec ab alio Patrem quam a Filio: quare & hinc manifestum est quod Filius est consubstantialis, & coadorandus Patri. Ostendit autem Christus ex hinc iam multos credituros quod fuerat Petrus confessus: unde subdit: *Et ego dico tibi, quia tu es Petrus*. HIERONYMUS (super illud, *Et ego tibi dico*.) Ac si dicat: Quia tu mihi dixisti, *Tu es Christus Filius Dei vivi*; & ego dico tibi, non sermone casso, & nullum opus habente; sed dico tibi (quia meum dixisse, fecisse est) *quia tu es Petrus*: sicut enim ipse lumen Apostolis donavit, ut lumen mundi appellentur, & cetera quæ a Domino sortiti vocabula sunt; ita & Simoni qui credebat in petram Chr[i]stum, Petri largitus est nomen. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. liiii. a med.) Nullus tamen arbitretur quod hic Petrus nomen acceperit: non enim accepit hoc nomen, nisi ubi Ioannes (cap. 1.) commemorat ei dictum esse: „ Tu vocabe„ ris Cephas, quod interpretatur Petrus. “ HIERONYMUS (super *Quia tu es Petrus*.) Secundum autem metaphoram petræ, recte dicitur ei: Ædificabo Ecclesiam meam super te: & hoc est quod sequitur: *Et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*. CHRYSOSTOMUS (hom. lv.) Idest, in hac fide, & confessione ædificabo Ecclesiam meam. Hinc ostendit multos iam credituros quod Petrus confessus fuerat, & erigit eius sensum, & pastorem ipsum facit. AUGUSTINUS in Lib. Retract. (Lib. I. cap. xxi.) Dixi in quodam loco de Apostolo Petro, quod in illo tamquam in petra ædificata est Ecclesia; sed scio me postea sæpissime sic exposuisse quod a Domino dictum est: *Tu es Petrus*,

(1) *Al.* Bariona. (2) *Al.* Vanum autem esset dicere. (3) *Al.* contentus. (4) *In quatuor exemplis quæ supra retulimus legitur:* Et vide, si potes, quoniam credere &c. *intermediis omissis*.

trus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, ut super hunc intelligeretur quem confessus est Petrus dicens, *Tu es Christus Filius Dei vivi*; ac si Petrus ab hac petra appellatus, personam Ecclesiæ figuraret, quæ super hanc petram ædificatur: non enim dictum est illi, Tu es petra, sed *Tu es Petrus*: petra autem erat Christus, quem confessus Simon, sicut (1) ei tota Ecclesia confitetur, dictus est Petrus. Harum autem duarum sententiarum quæ sit probabilior, eligat lector. HILARIUS (can. XVI. in Matth.) Est autem in nuncupatione novi nominis felix Ecclesiæ fundamentum, dignaque ædificatione illius petra, quæ infernales leges, & tartari portas, & omnia mortis claustra dissolveret: unde ad ostendendam firmitatem Ecclesiæ supra petram fundatæ, subditur: *Et portæ inferi non prævalebunt adversus eam*. GLOSSA (interlinearis hoc loco.) Idest, non separabunt eam a caritate mea, & fide. HIERONYMUS (super *Et portæ inferi*.) Ego portas inferi, vitia reor, atque peccata; vel certe hæreticorum doctrinas, per quas illecti homines ducuntur ad tartarum. ORIGENES (super XVI. Matth. tract. I. ante med.) Sed & singulæ spirituales nequitiæ in cælestibus portæ sunt inferorum, quibus contrariantur portæ iustitiæ. RABANUS. Portæ quoque inferi, etiam tormenta, & blandimenta sunt persecutorum; sed & prava infidelium opera, ineptaque colloquia portæ sunt inferi, quia iter perditionis ostendunt. ORIGENES (ubi supra.) Non autem exprimit utrum petræ non prævalebunt in qua ædificat Christus Ecclesiam, aut Ecclesiæ quam ædificat supra petram; tamen manifestum est quia nec adversus petram, nec adversus Ecclesiam portæ prævalent inferorum. CYRILLUS in Lib. Thesauri *a* (simile quippiam legitur in Epistola Marci Papæ, quæ habetur Conciliorum Tom. I.) Secundum autem hanc Domini promissionem, Ecclesia Apostolica Petri ab omni seductione, hæreticaque circumventione manet immaculata, super omnes præpositos, & Episcopos, & super omnes primates Ecclesiarum, & populorum in suis Pontificibus, in fide plenissima, & auctoritate Petri. Et cum aliæ Ecclesiæ, quorumdam errore sint verecundaræ, stabilita inquassabiliter ipsa sola regnat, silentium imponens, & omnium obturans ora hæreticorum: & nos necessario salutis, non decepti superbia, neque vino superbiæ inebriati, typum veritatis, & sanctæ apostolicæ traditionis, una cum ipsa confitemur, & prædicamus. HIERONYMUS (super *Et portæ*.) Nemo autem putet hoc de morte dici, quod Apostoli conditioni mortis subiecti non fuerint, quorum martyria videat corruscare. ORIGENES (Matth. XVI. tract. I.) Si ergo & nos, Patre nobis revelante, qui est in cælis, quando scilicet conversatio nostra in cælis est, confessi fuerimus Iesum Christum esse Filium Dei vivi; & nobis dicetur, Tu es Petrus: petra enim est omnis qui imitator est Christi. Adversus quem autem portæ prævalent inferorum, ille neque petra dicendus est, supra quam ædificat Christus Ecclesiam, neque Ecclesia, neque pars Ecclesiæ, quam Christus ædificat supra petram. CHRYSOSTOMUS (hom. lv.) Deinde & alium Petri dicit honorem, cum subditur: *Et tibi dabo claves regni cælorum*; quasi dicat: Sicut Pater tibi dedit me cognoscere, ita & ego tibi aliquid dabo, scilicet claves regni cælorum. RABANUS (super *Et tibi dabo*.) Qui enim Regem cælorum maiori præ ceteris devotione confessus est, merito præ ceteris ipse collatis clavibus regni cælestis donatus est: ut constaret omnibus, quia absque ea confessione, ac fide regnum cælorum nullus posset intrare. Claves autem regni cælorum ipsam discretionem, & potentiam nominat: potentiam, qua liget, & solvat; discretionem, qua dignos, vel indignos discernat. GLOSSA (interlinearis.) Unde sequitur: *Et quacumque ligaveris*; idest, quemcumque indignum remissione iudicaveris dum vivit, indignus apud Deum iudicabitur: *& quodcumque solveris*; idest, quemcumque solvendum iudicaveris dum vivit, remissionem peccatorum consequetur a Deo. ORIGENES (Matth. XVI. tract. I.) Vide autem quantam potestatem habet petra, super quam ædificatur (2) Ecclesia, ut eius etiam iudicia ma-

(1) *Al.* eum. (2) *Al.* Ecclesia eius, ut etiam &c.

EX EDITIONE P. NICOLAII

a An mutata sint quædam quæ sensum turbent? Nec recurri ad fontem potest, cum in Libris Thesauri qui nunc extant, nihil tale reperiatur, seu Latine, seu Græce; adeoque aliquos excidisse coniectura fit, ut Bellarminus Tract. de Scriptoribus notat.

manceant firma, quasi Deo iudicante per eam. CHRYSOSTOMUS (hom. lv.) Vide autem qualiter Christus reducit Petrum ad excelsam de ipso intelligentiam. Hæc enim ei se promittit daturum quæ sunt propria Dei solius, scilicet peccata solvere, & Ecclesiam immutabilem facere inter tot persecutionum, & tentationum procellas. RABANUS (super *Et quæcumque ligaveris*.) Hæc autem ligandi, atque solvendi potestas quamvis soli Petro data videatur a Domino, tamen & ceteris Apostolis datur, necnon etiam nunc (1) in Episcopis, ac presbyteris omni Ecclesiæ. Sed ideo Petrus specialiter claves regni cælorum, & principatum iudiciariæ potestatis accepit, ut omnes per orbem credentes intelligant quia quicumque ab unitate fidei, vel societatis illius quolibet modo semetipsos segregant, tales nec vinculis peccatorum absolvi, nec ianuam possunt regni cælestis ingredi. GLOSSA *a*. Specialiter etiam eam Petro concessit, ut ad unitatem nos invitaret. Ideo enim eum principem Apostolorum constituit, ut Ecclesia unum principalem Christi haberet vicarium, ad quem diversa membra Ecclesiæ recurrerent, si forte inter se dissentirent. Quod si diversa capita essent in Ecclesia, unitatis vinculum rumperetur. Quidam autem dicunt, quod ideo dicit, *Super terram*: non enim data est potestas hominibus ligandi, vel solvendi mortuos, sed vivos. Qui autem mortuos solveret, vel ligaret, non super terram, sed post terram hoc faceret. EX SENTENTIIS Constantin. Concilii *b* (Constantin. Syn. V.) Quomodo autem præsumunt quidam dicere de vivis tantummodo hæc dicta esse? An ignorant quia iudicium anathematis nihil est aliud quam separatio? Evitandi sunt autem illi qui pessimis culpis detinentur, sive in vivis sint, sive non. A nocente enim semper (2) refugere necessarium est. Sed & Augustini religiosæ memoriæ, qui inter Africanos Episcopos splenduit, diversæ Epistolæ recitatæ sunt, significantes quod oporteret hæreticos & post mortem anathematizare. Talem autem ecclesiasticam traditionem & alii Africani Episcopi servaverunt. Sed & sancta Romana Ecclesia quosdam Episcopos post mortem anathematizavit, licet pro fide in vita sua non essent accusati. HIERONYMUS (super *Et tibi dabo claves regni*.) Istum locum Episcopi, & presbyteri non intelligentes, aliquid sibi de pharisæorum assumunt supercilio, ut vel damnent innocentes, vel solvere se noxios arbitrentur; cum apud Dominum non sententia sacerdotum, sed reorum vita quæratur. Legimus in Levitico de leprosis, ubi iubentur ostendere se sacerdotibus; & si lepram habuerint, tunc a sacerdote immundi fiant: non quod sacerdotes leprosos faciant, & immundos; sed quod habeant notitiam leprosi, & non leprosi, & possint discernere qui mundus, quive immundus sit. Quomodo ergo ibi leprosum sacerdos immundum facit, sic & hic alligat, vel solvit Episcopus, vel presbyter, non eos qui insontes sunt, vel innoxii; sed pro officio suo, cum peccatorum audierit varietates, scit qui ligandus sit, qui solvendus. ORIGENES. Sit (3) ergo irreprehensibilis qui alterum ligat, vel solvit, ut inveniatur dignus ligare, vel solvere in cælo. Sed & ei qui potuerit virtutibus portas obstruere inferorum, quasi præmium dantur claves regni cælorum: (4) omnis enim species virtutis, cum quis eam cœperit operari, quasi ipsa se adaperit ante eum, Domino videlicet aperiente eam per gratiam suam, ut inveniatur eadem virtus & porta esse, & clavis portæ. Forsitan autem & unaquæque virtus est regnum cælorum.

(d) ORIGENES *c* (tract. 1. in Matth.) Postquam Petrus confessus est Christum Filium Dei vivi, quia noluit hoc eos interim prædicare, subdit: *Tunc præcepit discipulis suis ut nemini dicerent quia ipse esset Iesus Christus*. HIERONYMUS (super *Præcepit discipulis suis*.) Sed cum supra mittens discipulos ad prædicandum iusserit eis ut annuntiarent adventum suum, videtur esse contrarium quod hic præcipit ne se dicant esse Iesum Christum. Mihi videtur aliud esse, Christum prædicare, aliud Iesum Christum

(1) *Al. omittitur* in. (2) *Al.* resurgere. (3) *Al.* Est ergo. (4) *Al.* omnes enim species virtutis (*item* virtutum) cum quis eam cœperit operari, quasi ipse se aperit ante eam. *P. Nicolaius autem sic habet:* omnes enim species virtutum cum quis cœperit operari, quasi ipse sibi aperit portam regni cælorum, Domino videlicet &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Glossa quæ nunc extat, sed in Anselmo, apud quem tamen posterior appendix huic priori præmittitur. *b* Nempe II. quod fuit V. oecumenicum, ubi hæc in VIII. collat. sparsim insinuantur, ut & in iis quæ sequuntur ibid. velut V. Synodi appendices. Refertur autem saltem quadam ex parte in Decretis causa XXIV. quæst. II. cap. *Sane profertur* &c. *c* GLOSSA.

ftum. Et Christus commune dignitatis est nomen, Iesus proprium vocabulum Salvatoris ORIGENES (ubi supra a med.) Vel tunc leviter quidem de eo annuntiabant, quasi de magno, & mirabili viro; Christum autem esse eum nondum annuntiabant. Qui autem vult etiam Christum eum prædicatum prius ab Apostolis, dicet, quoniam leviter præmittere voluit eos mentionem nomini sui, ut interim facto silentio prædicationis huius, hoc ipsum quod leviter de Christo auditum fuerat, digeratur in sensibus auditorum. Aut ita est solvenda quæstio, ut videantur ea quæ superius de annuntiando Christo sunt dicta, non ad tempus pertinere quod fuit ante Christi resurrectionem, sed ad tempora post futura. Hæc autem quæ mandat ut nemini dicant, tunc Apostolis convenire: inutile enim est ipsum quidem prædicare, crucem autem eius tacere. Propterea præcepit eis ut nemini dicerent quia ipse est Christus, & præparabat eos, ut postmodum dicant, quoniam ipse est Christus, qui crucifixus est, & resurrexit a mortuis. HIERONYMUS (ubi supra.) Quod ne quis putet nostræ tantum esse intelligentiæ quod sequitur, causas tunc prohibitæ prædicationis exponit: sequitur enim: *Exinde cœpit Iesus ostendere discipulis suis quia oporteret eum ire Hierosolymam, & multa pati a senioribus, & scribis, & principibus sacerdotum, & occidi, & tertia die resurgere.* Est autem sensus: Tunc me prædicate cum ista passus fuero: quia non prodest Christum publice prædicari, & eius vulgare in populis maiestatem, quem post paululum flagellatum visuri sunt, & crucifixum. CHRYSOSTOMUS (hom. lv.) Quod enim semel radicatum est, & postea evulsum, si iterum plantetur, difficile retinebitur apud multos; quod autem infixum semel est, & mansit postea immobile, facile provehitur ad augmentum. Propter hoc autem immoratur tristibus prædicendis, & sermonem multiplicat, ut aperiat discipulorum mentes. ORIGENES (Matth. xvi. tract. 1. a med.) Et vide quia non dixit, Cœpit dicere, vel docere; sed *ostendere*: quia sicut corporalia ostendi dicuntur, sic ostendi dicuntur a Christo ea quæ loquebatur. Non autem sic puto eis qui corporaliter eum multa patientem viderunt, ostensa fuisse ea quæ videbantur, quomodo discipulis ostensus est rationabilis sermo de mysterio passionis, & resurrectionis Christi: & tunc quidem cœpit ostendere, consequenter autem postea capacioribus factis plenius demonstravit: quia omne quod cœpit Iesus, hoc perfecit. Oportebat autem eum ire in Hierusalem, ut occidatur quidem in Hierosolymis, quæ sunt deorsum, regnet autem resurgens in Hierusalem cælesti. Postquam enim resurrexit Christus, & alii consurrexerunt ei, iam non deorsum quæritur Hierusalem, vel domus orationis in ea, sed sursum. Patitur autem multa a senioribus Hierusalem terrene, ut glorificetur ab his qui capiunt beneficia eius cælestibus senioribus. Tertia autem die resurrexit a mortuis, ut eripiens (1) maligno, acquirat eis qui liberati fuerint hoc donum, ut baptizentur spiritu, & anima, & corpore in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti, qui sunt tres dies simul perpetuo instantes eis qui per eos facti fuerunt filii lucis.

(e) ORIGENES (Matth. xvi. tract. 1.) Adhuc initia eorum quæ ostendebantur (2) dicente Christo, Petrus indigna hæc Filio Dei vivi arbitrabatur; & quasi oblitus quoniam Filius Dei vivi nihil dignum increpatione facit, aut agit, cœpit increpare; & hoc est quod dicitur: *Et assumens eum Petrus cœpit increpare illum.* HIERONYMUS (super *Assumens eum Petrus.*) Sæpe diximus nimii ardoris, amorisque quam maximi fuisse Petrum in Dominum Salvatorem. Qui ergo post confessionem suam, & præmium Salvatoris quod audierat, non vult destrui confessionem suam; nec putat posse fieri ut Dei Filius occidatur; assumit eum in affectum suum; vel separatim ducit, ne præsentibus ceteris condiscipulis videatur magistrum arguere; & cœpit illum increpare amantis affectu, & obstans dicere: *Absit a te Domine.* Vel, ut melius habetur in Græco (Ἵλεώς σοι κύριε· οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο) *Ileos si Kyrie, umi este si tuto*; hoc est, *propitius sis tibi Domine, non erit tibi hoc*; quasi necessariam haberet propitiationem. Cuius affectum quidem suscipiens Christus, ignorantiam exprobrat: unde sequitur: *Qui conversus dixit Petro: Vade post me satana: scandalum mihi es.* HILARIUS (can. xvi. in Matth. prope finem.) Sciens enim Dominus diabolicæ artis instinctum, Petro ait: *Vade retro post me*, idest ut exemplum suæ passionis sequatur. In eum vero per quem opinio hæc suggerebatur, conversus adiecit: *Satana scandalum mihi es.* Non enim convenit existimare Petro satanæ nomen, (3) & accusationem scandali deputari, post indulta illa beatitudinis, & potestatis tanta præconia. HIE-RO-

(1) *Al.* a maligno. (2) *Al.* doceas (*item* docens) Christus. (3) *Al.* & offensionem.

RONYMUS (ut supra.) Sed mihi error apostolicus de pietatis affectu veniens, numquam incentivum videbitur diaboli. Prudens ergo lector consideret, Petro illam beatitudinem, ac potestatem in futuro promissam, non in præsenti datam; quam si statim dedisset ei, numquam in eo pravæ confessionis error invenisset locum. CHRYSOSTOMUS (hom. lv. par. ante med.) Quid etiam mirabile est hæc pati Petrum, qui de his revelationem non susceperat? Ut enim discas, quia neque illa quæ de Christo confessus fuerat, ex se locutus est, vide qualiter in his quæ non revelata sunt ei, turbationem patiatur: humana enim & terrestri cogitatione, quæ sunt Christi considerans, æstimabat turpe, & indignum esse ei quod pateretur. Et ideo Dominus subiecit: *Quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum*. HIERONYMUS (ubi supra.) Quasi dicat: Meæ voluntatis est, & Patris, ut pro hominum salute moriar; tu tuam tantum considerans voluntatem, non vis granum tritici cadere in terram, ut multos afferat fructus: & ideo quia contraria loqueris voluntati meæ, debes adversarius appellari. Satanas enim interpretatur adversarius, sive contrarius. Non tamen, ut plerique putant, eadem satanas, & Petrus sententia condemnantur: Petro enim dicitur: *Vade retro me satana*; idest, sequere me, qui contrarius es voluntati meæ: ille audit, *Vade satana*; & non ei dicit *retro*, ut subaudiatur, Vade in ignem æternum. ORIGENES (Matth. XVI. tract. I.) Dixit ergo Petro, *Vade post me*, quasi desistenti per ignorantiam ire post Christum. *Satana* autem dixit ei, quasi per ignorantiam aliquid habenti contrarium Deo. Beatus autem ad quem convertitur Christus, etiam si corripiendi causa convertitur. Sed quare dixit ad Petrum, *Scandalum mihi es*, cum in Psalmo CXVIII. dicatur: „Pax mul„ta diligentibus legem tuam, & non est il„lis scandalum?" Sed respondendum est, quoniam non solum Iesus non scandalizatur, sed nec omnis homo qui in dilectione Dei perfectus est. Sed quantum ad se, qui tale aliquid vel agit, vel loquitur, scandalum est alteri; licet ille inscandalizabilis sit. Aut certe omnem discipulum peccantem scandalum sibi appellat, sicut & Paulus dicebat II. Corinth. XI. „Quis scandalizatur, & „ego non uror?"

(f) CHRYSOSTOMUS (homil. lvi.) Postquam Petrus dixerat, *Propitius esto tibi: nequaquam erit tibi hoc*: & audivit, *Vade retro me Satana*: non fuit Dominus hac solum increpatione contentus, sed ex superabundantia voluit ostendere inconvenientiam dictorum a Petro, & fructum suæ passionis: unde subditur: *Tunc Iesus dixit discipulis suis: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me*: quasi dicat: Tu dicis mihi, *Propitius esto tibi*; ego autem dico tibi, quoniam non solum me prohibere a passione nocivum tibi est, sed neque salvari poteris, nisi patiaris, & moriaris, & vitæ abrenunties semper. Et vide quia non coactivum facit sermonem: non enim dixit; Si (1) nolueritis, oportet vos hoc pati: sed *Si quis vult*. Hoc autem dicens magis attrahebat: qui enim libertati auditorem dimittit, magis attrahit; qui vero violentiam infert, multoties impedit. Non autem solis discipulis (2) suis, sed commune hoc dogma orbi terrarum proponit, dicens, *Si quis vult*, idest, si mulier, si vir, si Rex, si liber, si servus. Tria autem sunt quæ dicuntur: *Abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me*. GREGORIUS in homil. (XXXII. in Evang.) Quia nisi quis a semetipso deficiat, ad eum qui super ipsum est, non appropinquat. Sed si nos ipsos relinquimus, quo ibimus extra nos? Vel quis est qui vadit, si se deseruit? Sed aliud sumus per peccatum lapsi, aliud per naturam conditi. Tunc ergo nosmetipsos relinquimus, & abnegamus, cum vitamus quod per vetustatem fuimus, & ad hoc nitimur ad quod per novitatem vocamur. GREGORIUS super Ezech. (hom. x. a principio.) Semetipsum etiam abnegat quicumque mutatur ad meliora, & incipit esse quod non erat, & desinit esse quod erat. GREGORIUS XXIII. Moral. (super illud Iob XLIX. „Ab„sorbebit fluvium;" cap. VI. in nov. exem.) Semetipsum etiam abnegat qui calcato typo superbiæ, ante ei oculos se esse a se alienum demonstrat. ORIGENES a. Quamvis autem videatur aliquis a peccato abstinere, tamen nisi in crucem Christi crediderit, non potest dici Christo confixus, sive cru-

(1) *Al.* volueritis. (2) *Al.* *omittitur* suis.

EX EDITIONE P. NICOLAI,

a Tract. II. in Matth. XVI.

cruci: unde sequitur: *Et tollat crucem suam*. CHRYSOSTOMUS (homil. lvi.) Vel aliter. Qui negat alium, vel fratrem, vel famulum, vel quemcumque, & si flagellatum viderit, & quodcumque patientem, non assistit, non adiuvat: ita vult corpori nostro nos non ignoscere, ut si flagellaverint, vel quodcumque aliud fecerint, corpori non parcamus. Hoc enim est parcere, sicut patres tunc ignoscunt filiis, cum magistris eos tradentes, iusserint ut non parcant. Ne autem æstimes quod usque ad verba tantum, & contumelias oportet abnegare seipsum, ostendit usque ad quantum abnegare seipsum oporteat, quia usque ad mortem, etiam turpissimam, scilicet crucis; quod significat in hoc quod dicit: *Et tollat crucem suam, & sequatur me*. HILARIUS (can. xvi. in Matth.) Sequendus enim est Dominus, cruce assumpta passionis suæ; & si non sorte, tamen voluntate comitandus est. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Quia etiam latrones multa gravia patiuntur, ut non æstimes quod passio malorum sufficiat, adiungit causam patiendi, cum dicit, *Et sequatur me*, ut propter eum omnia sustineas, & alias eius virtutes addiscas: hoc est enim sequi Christum ut oportet, diligentem esse circa virtutes, & pati omnia propter ipsum. GREGORIUS (hom. xxxii. in Evang.) Duobus etiam modis crux tollitur: cum aut per abstinentiam affligitur corpus, aut per compassionem proximi affligitur animus. Sed quia ipsis virtutibus quædam vitia mixta sunt, dicendum nobis est, quod abstinentiam carnis nonnumquam vana gloria obsidet: quia dum tenuitas in corpore, dum pallor in vultu respicitur, virtus patefacta laudatur. Compassionem vero animi plerumque latenter obsidet pietas falsa, ut hanc nonnumquam usque ad condescendendum vitiis pertrahat: unde ad hæc excludenda, subdit, *Et sequatur me*. HIERONYMUS (super *Tunc Iesus dixit discipulis*.) Vel aliter. Tollit crucem suam qui mundo crucifigitur; cui autem mundus crucifixus est, sequitur Dominum crucifixum. CHRYSOSTOMUS (hom. lvi. in Matth.) Deinde, quia grave videbatur quod dictum est, per ea quæ consequuntur, id mitigat, præmia ponens supereminentia laboribus, & malitiæ pœnas; unde sequitur: *Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet eam*. ORIGENES (tract. ii. in Matth. cap. xvi.) Quod dupliciter potest intelligi. Primum sic. Si quis amator vitæ præsentis, parcit animæ suæ, timens mori, & putans animam suam per hanc mortem perire; iste volens hoc modo salvare animam suam, perdet eam, alienam illam faciens a vita æterna. Si quis contemnens vitam præsentem, usque ad mortem pro veritate certaverit, perdet quidem animam suam quantum ad vitam præsentem; sed quoniam propter Christum perdet eam, magis eam salvam faciet in vitam æternam. Alio modo sic. Si quis intelligit quæ est vera salus, & acquirere vult eam ad salutem animæ suæ, iste abnegans semetipsum, perdit quantum ad voluptates carnales animam suam propter Christum, & perdens animam suam hoc modo, salvat eam per opera pietatis: dicendo enim, *Qui voluerit*, præcedentem, & sequentem unum sensum esse ostendit. Si ergo quod superius dixit, *Abneget semetipsum*, de morte corporali dixit, consequenter hoc de sola morte intelligere debemus dictum esse. Si autem abnegare seipsum est carnalem conversationem reiicere, & perdere animam est deponere voluptates carnales.

(g) CHRYSOSTOMUS (homil. lvi.) Quia dixerat, Qui vult salvare, perdet, & Qui perdet, salvabit; utrobique salutem, & perditionem ponens; ne aliquis æstimet æqualem esse hinc inde perditionem, & salutem, subiungit: *Quid enim prodest homini, si mundum universum lucretur, anima vero suæ detrimentum patiatur*? quasi dicat: Ne dicas, quod qui pericula quæ propter Christum imminent, effugit, salvet animam suam, idest vitam temporalem. Sed pone etiam cum anima, idest vita temporali, totum orbem terrarum: quid ex his homini erit amplius anima in perpetuum pereunte? Si enim famulos tuos videres in lætitia, te autem in malis ultimis constitutum; quid lucrareris ex eorum dominio? Hoc etiam in anima tua reputa, cum carne lasciviente ipsa futuram perditionem expectat. ORIGENES (ut supra.) Puto etiam quod mundum lucratur qui non abnegat semetipsum, nec perdit animam suam quantum ad voluptates carnales, & ipse facit animæ suæ detrimentum; ideo duobus nobis propositis, (1) magis est eligendum ut mundum perdamus, & lucremur animas nostras. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Sed si regnaveris super universum orbem terrarum, non poteris animam tuam emere: unde sequitur: *Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua*? ac si dicat: Divitias si perdideris, poteris dare divitias alias ad eas

(1) *Al.* maius.

eas redimendas; animam autem perdens, non poteris animam aliquam dare, sed neque aliquid aliud. Quid autem mirabile est, si in anima hoc contingit: etenim in corpore hoc videtur contingere? Etsi enim decem millia diademata corpori insanabiliter ægroto circumposueris, non curatur. ORIGENES (ubi supra.) Et prima quidem facie commutatio animæ est in substantia, ut det substantiam suam homo pauperibus, & salvet animam suam. Sed puto quod non habet aliquid homo quod dans quasi commutationem animæ suæ liberet eam de morte. Deus autem pro animabus hominum dedit commutationem pretiosum sanguinem Filii sui. GREGORIUS (h. XXXII. in Evang.) Vel aliter potest continuari: quia sancta Ecclesia aliud habet tempus persecutionis, & aliud pacis; Redemptor noster ipsa eius tempora distinguit in præceptis: nam persecutionis tempore ponenda est anima; pacis autem tempore ea quæ amplius dominari possunt, frangenda sunt desideria terrena: unde dicitur: *Quid enim prodest homini?* HIERONYMUS (super *Filius hominis venturus est.*) Provocatis autem discipulis ut abnegarent se, & tollerent crucem suam, grandis fit terror audientium. Idcirco tristibus læta succedunt; & dicit: *Filius enim hominis venturus est in gloria Patris sui cum Angelis suis*. Times mortem? Audi gloriam triumphantis. Vereris crucem? Ausculta Angelorum ministeria. ORIGENES (tract. II. in Matth. cap. XVI.) Quasi dicat: Nunc quidem Filius hominis venit, sed non in gloria: non enim decebat eum in gloria constitutum peccata nostra portare; sed tunc veniet in gloria cum ante præparaverit discipulos suos, factus sicut illi, ut illos faceret, sicut & ipse, conformes gloriæ suæ. CHRYSOSTOMUS (homil. LIV.) Non autem dixit in tali gloria in qua li est Pater, ne (1) alteritatem gloriæ suspiceris; sed ait, *Gloria Patris*, ut eadem gloria ostendatur. Si autem gloria una est, manifestum quod & substantia una est. Quid ergo times, Petre, mortem audiens? Tunc me videbis in gloria. Si autem ego in gloria, & vos. Sed tamen dicens gloriam, terribilia immiscuit, in medium iudicium introducens: unde sequitur: *Et tunc reddet unicuique secundum opera eius*. HIERONYMUS (prope finem Comm. in XVI. cap. Matth.) Non est enim distinctio Iudæi & Gentilis, viri & mulieris, pauperum & divitum, ubi non personæ, sed opera considerantur. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Hoc autem dixit, non solum peccatoribus pœnas commemorans, sed iustis bravia, & coronas. HIERONYMUS. Poterat autem Apostolorum tacita cogitatio istiusmodi scandalum sustinere. Occisionem, & mortem nunc dicis esse futuram; quod autem promittis te affuturum in gloria, in tempora longa differtur. Prævidens ergo occultorum cognitor quid possent obiicere, præsentem timorem præsenti compensat præmio, dicens: *Amen dico vobis: sunt quidam de hic stantibus qui non gustabunt mortem donec veniat Filius hominis in regno suo*. CHRYSOSTOMUS (hom. LVII.) Volens ergo monstrare quid est illa gloria in qua postea venturus est, eis in præsenti vita revelavit, sicut possibile erat eos discere, ut neque in Domini morte iam doleant. REMIGIUS. Quod ergo hic dicitur, impletum est in tribus discipulis, quibus Dominus transfiguratus in monte, gaudia æternæ repromissionis ostendit; qui viderunt eum in regno suo venientem, idest in ea claritate fulgentem in qua, peracto iudicio, videbitur ab omnibus sanctis. CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) Propter hoc autem non prædicit nomina eorum qui ascensuri erant in montem, quia reliqui valde concupiscerent sequi, exemplum illius gloriæ visuri, & graviter tulissent velut despecti. GREGORIUS (hom. XXXII. in Evang.) Vel regnum Dei, præsens Ecclesia vocatur: & quia nonnulli ex discipulis eius usque adeo in corpore victuri erant ut Ecclesiam Dei constructam conspicerent, & contra huius mundi gloriam erectam, consolatoria promissione nunc dicitur: *Sunt quidam de hic stantibus*. ORIGENES (tract. III. in cap. XVI. Matth. cir. finem.) Moraliter autem Verbum Dei his qui noviter inducuntur ad fidem, formam habet servi, perfectis autem venit in gloria Patris sui. Angeli autem illius sunt Prophetarum sermones, quos non est possibile ante spiritualiter intelligere nisi cum spiritualiter intellectum fuerit verbum Christi, ut videantur simul apparere in maiestate. Tunc autem dabit unicuique de gloria sua secundum actum eius: quia quanto quis melior fuerit in actibus suis, tanto spiritualius intelligit Christum, vel Prophetas ipsius. Stantes autem, ubi stat Iesus, sunt qui fundatas habent apud Iesum animæ bases: ex quibus qui melius stant, dicuntur non gustare mortem, donec videant Verbum Dei; quod venit in regno suo, (2) videntes eminen-

(1) *Al.* alternitatem. (2) *Al.* videns.

nentiam Dei, quam videre non possunt qui diversis involuti sunt peccatis; quod est mortem gustare, qua peccans anima moritur. Sicut enim vita est, & panis vivus qui de cælo descendit, sic & inimica eius mors panis est mortuus. Ex istis autem panibus quidam modicum manducant, tantum gustantes; quidam autem abundantius: qui enim raro, & modicum peccant, tantummodo gustant mortem; qui autem perfectius susceperint spiritualem virtutem, non gustant eam, sed vivo pane semper vescuntur. Quod autem dicit, *Donec videant*, non diffinit tempus, ut postquam transierit illud *donec*, fiat quod ante non fuerat factum; sed rem quæ necessaria est, exponit: qui enim semel videt eum in gloria eius, iam nequaquam gustabit mortem. RABANUS. Sanctos autem mortem gustare tenetur, a quibus mors corporis quasi libando gustatur, vita vero animæ possidendo tenetur.

CAPUT XVII.

(a) ET post dies sex assumpsit Iesus Petrum, & Iacobum, & Ioannem fratrem eius, & duxit illos in montem excelsum seorsum, & transfiguratus est ante eos: & resplenduit facies eius sicut sol; vestimenta autem eius facta sunt alba sicut nix: & ecce apparuerunt illis Moyses, & Elias cum eo loquentes. Respondens autem Petrus dixit ad Iesum: Domine, bonum est nos hic esse. Si vis, faciamus hic tria tabernacula, tibi unum, Moysi unum, & Eliæ unum.

(b) Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbravit eos: & ecce vox de nube dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui: ipsum audite. Et audientes discipuli ceciderunt in faciem suam, & timuerunt valde; & accessit Iesus, & tetigit eos, dixitque eis: Surgite, & nolite timere. Levantes autem oculos suos, neminem viderunt nisi solum Iesum. Et descendentibus illis de monte præcepit illis Iesus, dicens: Nemini dixeritis visionem hanc, donec Filius hominis a mortuis resurgat.

(c) Et interrogaverunt eum discipuli eius, dicentes: Quid ergo scribæ dicunt, quod Eliam oporteat primo venire? At ille respondens, ait eis: Elias quidem venturus est, & restituet omnia. Dico autem vobis, quia Elias iam venit, & non cognoverunt eum; sed fecerunt in eo quæcumque voluerunt. Sic & Filius hominis passurus est ab eis. Tunc intellexerunt discipuli quia de Ioanne Baptista dixisset eis.

(d) Et cum venisset ad turbam, accessit ad eum homo genibus provolutus ante eum, dicens: Domine, miserere filio meo, quia lunaticus est, & male patitur, nam sæpe cadit in ignem, & crebro in aquam. Et obtuli eum discipulis tuis; & non potuerunt curare eum. Respondens autem Iesus, ait: O generatio incredula, & perversa, quousque ero vobiscum? Usquequo patiar vos? Afferte huc illum ad me. Et increpavit illum Iesus; & exiit ab eo dæmonium, & curatus est puer ex illa hora.

(e) Tunc accesserunt discipuli eius ad Iesum secreto, & dixerunt: Quare nos non potuimus eiicere illum? Dixit illis Iesus: Propter incredulitatem vestram. Amen quippe dico vobis, si habueritis fidem sicut granum synapis, dicetis monti huic, Transi hinc illuc, & transibit; & nihil impossibile erit vobis. Hoc autem genus non eiicitur nisi per orationem, & ieiunium.

(f) Conversantibus autem eis in Galilæa, dixit illis Iesus: Filius hominis tradendus est in manus hominum; & occident eum, & tertia die resurget. Et contristati sunt vehementer.

(g) Et cum venisset Capharnaum, accesserunt qui didrachma accipiebant, ad Pe-

Petrum, & dixerunt ei: Magister vester non solvit didrachma? Ait, Etiam: & cum intrasset in domum, prævenit eum Iesus dicens: Quid tibi videtur Simon? Reges terræ a quibus accipiunt tributum, vel censum; a filiis suis, an ab alienis? Et ille dixit, Ab alienis. Dixit illi Iesus: Ergo liberi sunt filii. Ut autem non scandalizemus eos, vade ad mare, & mitte hamum, & eum piscem qui primus ascenderit, tolle: & aperto ore eius invenies staterem: illum sumens, da eis pro me, & te.

(a) REMIGIUS. Claritatem suæ visionis, quam promiserat Dominus discipulis suis, in hac transfiguratione habita in monte post sex dies complevit: unde dicitur: *Et post sex dies assumpsit Petrum, & Iacobum, & Ioannem fratrem eius*. HIERONYMUS (in Comm. super XVII. cap. Matth.) Quæritur autem quomodo post sex dies assumpsit eos, cum Lucas Evangelista octonarium numerum ponat. Sed facilis est responsio: quia hic medii ponuntur dies, ibi primus additur, & extremus. CHRYSOSTOMUS (hom. LVII.) Ideo autem non confestim facta promissione eos sursum ducit, sed post sex dies, ut reliqui discipuli nihil patiantur humanum, idest aliquem invidiæ motum; vel ut horum dierum spatio vehementiori concupiscentia repleti, qui assumendi erant, solicita mente accederent. RABANUS. Merito autem post sex dies gloriam illam ostendit, quia post sex ætates futura est resurrectio. ORIGENES. Vel quia in sex diebus (1) totus factus est visibilis mundus; qui transcendit omnes res mundi, potest ascendere super montem excelsum, & gloriam aspicere Verbi Dei. CHRYSOSTOMUS (hom. LVII.) Ideo autem hos tres assumpsit, quoniam aliis potiores erant. Intende autem qualiter Matthæus non occultat eos qui sibi præpositi sunt: hoc enim & Ioannes facit, præcipuas Petri laudes commemorans. Ab æmulatione enim, & vana gloria mundus fuit Apostolorum chorus. HILARIUS (can. XVII. in Matth.) In tribus autem assumptis, de trium origine, Sem, Cam, & Iaphet, futura electio populi ostenditur. RABANUS (hoc loco.) Vel tres solum modo discipulos secum ducit, quia multi sunt vocati, pauci vero electi: Vel (2) quia qui nunc fidem Sanctæ Trinitatis incorrupta mente servant, tunc æterna eius visione lætantur. REMIGIUS Ostensurus autem Dominus gloriam suæ claritatis discipulis, duxit eos in montem: unde sequitur: *Et duxit illos in montem excelsum seorsum*: in quo docet quia necesse est omnibus qui Deum contemplari desiderant, ut non in infimis voluptatibus iaceant, sed amore supernorum semper ad cælestia erigantur; & ut ostendat discipulis quatenus gloriam divinæ claritatis non in huius sæculi profundo quærant, sed in cælestis beatitudinis regno. Ducuntur autem seorsum, quia sancti viri toto animo, & fidei intentione separati sunt a malis, funditusque separabuntur in futuro: vel quia multi vocati, pauci vero electi.

Sequitur: *Et transfiguratus est ante eos*. HIERONYMUS (super *Et transfiguratus est*.) Qualis enim futurus est tempore iudicandi, talis Apostolis apparuit. Nemo autem putet pristinam eum formam, & faciem perdidisse, vel amisisse corporis veritatem, & assumpsisse corpus spirituale, vel aereum; sed quomodo transfiguratus sit, Evangelista demonstrans dicit: *Et resplenduit facies eius sicut sol: vestimenta autem eius facta sunt alba sicut nix*. Ubi splendor faciei ostenditur, & candor describitur vestium, non substantia tollitur, sed gloria commutatur. Certe transformatus est Dominus in eam gloriam qua venturus est postea in regno suo. Transformatio splendorem addidit, faciem non subtraxit, etsi corpus spirituale fuerit: unde & vestimenta mutata sunt, quæ intantum fuere candida ut alius Evangelista dixerit, qualia fullo super terram non posset facere: huiusmodi autem corporale est, & tactui subiacet, non spirituale, & aereum, quod illudat oculos, & tantum in phantasmate aspiciatur. REMIGIUS. Si autem facies Domini resplenduit sicut sol, & sancti sicut sol fulgebunt; numquid erit æqualis claritas Domini, & servorum? Nequaquam. Sed quia nihil lucidius invenitur sole, idcirco ad manifestandum exemplum futuræ resurrectionis, & facies Domini resplendere, & iusti fulgere dicuntur sicut sol. ORIGENES (in Matth. cap. XVII. tract. V.) Mystice autem, cum aliquis transcenderit sex dies, secundum quod diximus, videt transfiguratum Iesum ante oculos cordis sui. Diversas enim habet Verbum Dei formas, apparens unicuique secundum

(1) *Al.* totus perfecti numeri factus est &c. (2) *Al.* omittitur quia.

dum quod videnti expedire cognoverit; & nemini supra quod capit, semetipsum ostendit: unde non dixit simpliciter, *Transfiguratus est*; sed *coram eis*. In Evangeliis enim Iesus (1) simpliciter intelligitur ab eis qui non ascendunt per (2) excitationem verborum spiritualium super excelsum sapientiæ montem; eis autem qui ascendunt, iam non secundum carnem cognoscitur, sed Deus Verbum intelligitur. Coram his ergo transfiguratur Iesus, & non coram illis qui sunt deorsum in conversatione terrena viventes. Hi autem coram quibus transfiguratur, facti sunt filii Dei, & ostenditur eis sol esse iustitiæ; & vestimenta ipsius fiunt candida sicut lumen; quæ sunt sermones, & litteræ Evangeliorum, quibus Iesus est indutus, secundum illa quæ ab Apostolis dicuntur de eo. GLOSSA a. Vel vestimenta Christi sanctos significant; de quibus Esaias cap. xlix. „ Omnibus his velut vestimento ve„stieris: " (3) & nivi comparantur, quia candidi erunt virentibus, & omnis vitiorum æstus ab eis remotus erit.

Sequitur: *Et apparuerunt illis Moyses, & Elias cum eo loquentes*. CHRYSOSTOMUS (hom. lvii. in Matth.) Hoc autem multas habet rationes. Et prima quidem est hæc. Quia enim turbæ dicebant eum esse Eliam, vel Hieremiam, aut unum ex Prophetis, capita Prophetarum secum ducit, ut saltem hinc videatur differentia servorum, & Domini. Alia ratio est. Quia enim continue Iesum accusabant Iudæi tamquam transgressorem legis, & blasphemum, Patris sibi gloriam usurpantem; ut ostendatur ab utraque accusatione innoxius, eos qui in utroque fulserunt, in medium ducit. Etenim Moyses legem dedit, & Elias pro gloria Dei æmulator fuit. Alia ratio est, ut discant quoniam mortis & vitæ potestatem habet: propter hoc & Moysen, qui morte defecerat, & Eliam, qui nondum mortem passus fuerat, in medium ducit. Aliam causam & ipse Evangelista revelat, scilicet monstrare crucis gloriam, & mitigare Petrum, & alios discipulos passionem timentes: loquebantur enim, ut alius Evangelista dicit, de excessu quem completurus erat in Hierusalem: unde eos in medium ducit qui se morti exposuerunt pro his quæ Deo placebant, & pro plebe credentium: etenim tyrannis uterque se liberè præsentavit, Moyses quidem Pharaoni, Elias autem Achab. Ducit autem & propter hoc eos in medium: volebat enim quod discipuli illorum privilegia zelarent, ut scilicet fierent mansueti sicut Moyses, & zelantes sicut Elias. HILARIUS (can. xvii. in Matth.) Quod etiam Moyses, & Elias ex omni sanctorum numero assistunt, medius inter legem & Prophetas Christus in regno est: cum his enim Israelem, quibus testibus (4) prædicatus est, iudicabit. ORIGENES (in cap. xvii. Matth. tract. iii.) Si quis etiam intelligit spiritualem legem convenientem sermonibus Iesu, & in Prophetis absconditam Christi sapientiam; ille vidit Moysen, & Eliam in gloria una cum Iesu. HIERONYMUS (super *Ecce apparuit Moyses*.) Considerandum est etiam, quod scribis, & pharisæis de cælo signa poscentibus dare noluit; hic vero, ut Apostolorum augeat fidem, dat signum de cælo, Elia inde descendente quo conscenderat, & Moyse ab inferis resurgente: quod & Achaz per Esaiam præcipitur, ut petat sibi signum de inferno, vel de excelso. ORIGENES (ubi supra.) Quid autem fervidus Petrus dixerit, subditur: *Respondens autem Petrus dixit ad Iesum: Domine, bonum est nos hic esse*. Quia enim audivit quod oportet eum Hierosolymam ire, adhuc timet pro Christo: sed post increpationem non audet dicere rursus, *Propitius esto tibi*; sed idem occulte per alia signa insinuat. Quia enim videbat multam quietem, & solitudinem, cogitavit convenientem ibi stationem esse ex loci dispositione; quod significat dicens: *Bonum est nos hic esse*. Vult etiam ibi semper esse; ideo tabernaculorum meminit, dicens: *Si vis, faciamus hic tria tabernacula*. Cogitavit enim quod si hoc fieret, non ascenderet Hierosolymam; & si non ascenderet, Christus non moreretur: ibi enim sciebat scribas insidiari ei. Cogitabat etiam quod Elias aderat, qui in monte ignem descendere fecit, & Moyses, qui intravit nebulam, & Deo locutus est: unde occultari poterant, ut nullus persecutorum sciret ubi essent. REMIGIUS. Vel aliter. Visa Domini maiestate, & duorum servorum, Petrus adeo delectatus est ut cuncta

(1) Al. similiter. (2) Al. exercitationem. (3) Al. & vivi operantur. (4) Al. prædicaturus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Glossa quæ nunc extat, sed in Anselmo.

ſta temporalia oblivioni traderet, & ibi in perpetuum vellet manere. Si autem tunc Petrus ſic accenſus eſt, quanta erit ſuavitas, & dulcedo videre Regem in decore ſuo, & intereſſe choris Angelorum, & omnium ſanctorum? In eo ſane quod ait Petrus, *Domine ſi vis*, devotionem (1) ſubditi, & obedientis ſervi oſtendit. HIERONYMUS (ſuper illud, *Si vis, faciamus hic tria tabernacula*.) Erras tamen Petre, &, ſicut alius Evangeliſta teſtatur, neſcis quid dicas. Noli tria tabernacula quærere, cum unum ſit tabernaculum Evangelii, in quo lex, & Prophetæ recapitulanda ſunt. Si autem quæris tria tabernacula, nequaquam ſervos cum Domino conferas; ſed fac tria tabernacula, immo unum Patri, & Filio, & Spiritui ſancto: ut quorum eſt una divinitas, unum ſit in pectore tuo tabernaculum. REMIGIUS. Erravit etiam, (2) quia voluit ut regnum electorum conſtitueretur in terra; quod Dominus promiſerat dare in cælis. Erravit etiam, quia oblitus eſt ſe, & ſocios ſuos eſſe mortales; & abſque guſtu mortis voluit ſubire æternam felicitatem. RABANUS (hoc loco.) Et in eo quod cæleſti converſationi tabernacula facienda putavit; in qua domus neceſſaria non erat, cum ſcriptum ſit Apocal. xxi. „ Templum non vidi in ea. "

(b) HIERONYMUS. Qui (3) carnale ex frondibus, aut tentoriis quærebant tabernaculum, nubis lucidæ operiuntur umbraculo: unde dicitur: *Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbravit eos*. CHRYSOSTOMUS (hom. lvii. ante medium.) Cum Dominus comminatur, nubem tenebroſam oſtendit, ſicut in Sina; hic autem, quia non terrere volebat, ſed docere, nubes apparuit lucida. ORIGENES (ubi ſupra.) Lucida autem nubes obumbrans ſanctos, eſt virtus paterna, vel forte Spiritus ſanctus: dicam etiam Salvatorem noſtrum eſſe lucidam nubem, quæ obumbrat Evangelium, & legem, & Prophetas; ſicut intelligunt qui poſſunt aſpicere lumen ipſius in præmiſſis. HIERONYMUS (ſuper *Adhuc eo loquente*.) Quia vero imprudenter interrogaverat Petrus, propterea Domini reſponſionem non meretur; ſed Pater reſpondet pro Filio, ut verbum Domini (Ioan. viii.) compleretur: „ Qui me miſit, ipſe de me teſtimonium „ perhibet. " CHRYSOSTOMUS (hom. lvii. ante medium.) Neque autem Moyſes loquitur, neque Elias, ſed Pater omnibus maior vocem emittit ex nube, ut diſcipuli credant quod a Deo hæc vox erat. Semper enim apparere ſolet Deus in nube, ſicut ſcriptum eſt Pſal. xcvi. „ Nubes, & caligo in „ circuitu eius: " & hoc eſt quod dicitur, *Et ecce vox de nube*. HIERONYMUS (ut ſupra.) Vox quidem Patris de cælo loquentis auditur, qui teſtimonium perhibeat Filio, & Petrum, errore ſublato, doceat veritatem; immo per Petrum ceteros Apoſtolos: unde ſubdit dicens: *Hic eſt Filius meus dilectus*: huic eſt faciendum tabernaculum, huic obtemperandum: hic eſt Filius, illi ſervi ſunt: debent & ipſi vobiſcum in penetralibus cordis ſui Domino tabernaculum præparare. CHRYSOSTOMUS (hom. lvii. cir. medium.) Ne igitur timeas Petre. Si enim potens eſt Deus, manifeſtum quia & Filius ſimiliter potens eſt: ſi autem diligitur, ne timeas: nullus enim eum quem diligit, prodit; nec tu æqualiter eum diligis genitori. Neque autem ſolum diligit eum, quia genuit, ſed & quia unius eſt voluntatis cum ipſo: ſequitur enim: *In quo mihi complacui*; ac ſi diceret: In quo requieſco, quem accepto: quia omnia quæ ſunt Patris, cum diligentia exequitur, & eſt voluntas una ipſius, & Patris: quare & ſi crucifigi vult, non contradicas. HILARIUS (can. xvii. in Matth.) Hunc eſſe Filium, hunc dilectum, hunc complacitum, ſed & hunc (4) audiendum, vox de nube ſignificat, dicens, *Ipſum audite*: ut ſcilicet idoneus ipſe præceptorum talium auctor eſſet qui ſæculi damnum, crucis voluntatem, obitum corporis, & poſt hæc regni cæleſtis gloriam facti confirmaſſet exemplo. REMIGIUS. Dicit ergo, *Ipſum audite*, ac ſi aliis verbis diceret: Recedant umbræ legales, & typi Prophetarum, & ſolum coruſcum lumen Evangelii ſequamini. Sive ideo ait, *Ipſum audite*, ut illum eſſe oſtenderet quem Moyſes prædixerat, dicens (Deut. xviii.) „ Prophetam ſuſcitabit vobis Deus de fra„ tribus veſtris: tamquam me audietis ipſum." Sic ergo Dominus undique habuit teſtes, ex cælo vocem Patris, ex paradiſo Eliam, ex inferis Moyſen, ex hominibus Apoſtolos, ut in nomine Ieſu omne genu flectatur, cæleſtium, terreſtrium, & infernorum. ORIGENES (tract. iii. in cap. xvii. Matth.) Vox autem de nube, aut ad Moyſen, & Eliam loquitur, qui deſiderabant videre Filium

(1) *Al.* ſibi ſubditi obedientis. (2) *Al.* qui. (3) *Al.* Quia carnale. (4) *Al.* audientium vox.

lium Dei, & audire eum; aut discipulos docet. GLOSSA *a*. Notandum autem, quod bene convenit mysterium secundæ regenerationi (quæ scilicet erit in resurrectione, ubi caro resuscitabitur) cum mysterio primæ, quæ est in baptismate, ubi anima resuscitatur. In baptismate enim Christi, operatio totius Trinitatis ostensa est: fuit enim ibi Filius incarnatus, apparuit in columbæ specie Spiritus sanctus, & Pater fuit ibi in voce declaratus: & similiter in transfiguratione, quæ est sacramentum secundæ regenerationis, tota Trinitas apparuit: Pater in voce, Filius in homine, Spiritus sanctus in nube. Quæritur autem quare Spiritus sanctus ibi in columba, hic in nube declaratus est. Dona siquidem sua per species declarare solet. Innocentiam autem in baptismate donat, quod per avem simplicitatis designatur. Daturus est autem claritatem, & refrigerium in resurrectione: & ideo in nube refrigerium, in fulgore nubis, claritas resurgentium corporum designatur.

Sequitur: *Et audientes discipuli ceciderunt in faciem suam, & timuerunt valde*. HIERONYMUS (super *Audientes discipuli ceciderunt*.) Triplicem autem ob causam pavore terrentur: vel quia se errasse cognoverant, vel quia nubes lucida operuerat eos, aut quia Dei Patris vocem loquentis audierant: humana enim fragilitas conspectum maioris gloriæ ferre non sustinet, ac toto animo, & corpore contremiscens ad terram cadit: quanto enim quis ampliora quæsierit, tanto magis ad inferiora collabitur, si ignoraverit mensuram suam. REMIGIUS. In eo vero quod sancti Apostoli in faciem ceciderunt, fuit indicium sanctitatis: quia sancti in faciem cadere dicuntur, impii vero retrorsum. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Sed cum ante in Christi baptismo, quando talis etiam vox de cælo delata est, nullus ex turba quæ aderat, tale aliquid passus est, quomodo discipuli in monte ceciderunt? Quia scilicet & solicitudo, & altitudo, & silentium erat multum, & transfiguratio stupore plena, & lumen purum, & nubes extensa: ex quibus omnibus stupor in eis congregabatur. HIERONYMUS (super *Accessit Iesus*.) Quia vero illi iacebant, & surgere non poterant, ipse clementer accedit, & tangit eos, ut tactu fuget timorem, & debilitata membra solidentur; & hoc est quod dicitur: *Et accessit Iesus, & tetigit eos*. Quos autem manu sanaverat, etiam sanavit imperio: unde sequitur: *Dixitque eis: Surgite, & nolite timere*. Primum timor expellitur; ut postea doctrina tribuatur. Sequitur: *Levantes autem oculos suos, neminem viderunt nisi solum Iesum*: quod rationabiliter factum est, ne si Moyses, & Elias perseverassent cum Domino, Patris vox videretur incerta cui potissimum daret testimonium. Vident etiam Iesum stantem ablata nube, & Moysen, & Eliam evanuisse: quia postquam legis, & Prophetarum umbra discesserat, utrumque in Evangelio reperitur. Sequitur: *Et descendentibus illis de monte præcepit eis Iesus, dicens: Nemini dixeritis visionem hanc, donec Filius hominis a mortuis resurgat*. Non vult ergo in populis prædicari, ne & incredibile esset pro rei magnitudine, & post tantam gloriam apud rudes animos sequens crux scandalnm faceret. REMIGIUS. Sive quia, si maiestas illius divulgaretur in populo, populi impedirent dispensationem passionis eius, resistendo principibus sacerdotum; & sic redemptio humani generis retardaretur. HILARIUS (can. XVII.) Silentium etiam rerum gestarum quas viderant imperat, ut cum essent Spiritu sancto repleti, tunc gestorum spiritualium testes essent.

(c) HIERONYMUS (super *Quid ergo scribæ dicunt*.) Traditio pharisæorum est, iuxta Malachiam Prophetam, quod Elias veniat ante Salvatoris adventum, & reducat cor patrum ad filios, & filiorum ad patres, & restituat omnia in antiqunm statum. Æstimant ergo discipuli transformationem gloriæ hanc esse, quam in monte viderant; & ideo dicitur: *Et interrogaverunt eum discipuli eius dicentes: Quid ergo scribæ dicunt, quod Eliam oporteat primum venire?* ac si dicerent: Si (1) iam venisti in gloriam, quomodo præc ursor tuus non apparet? Maxime autem hoc dicunt, quia Eliam viderant recessisse. CHRYSOSTOMUS (hom. LVIII.) Non autem adventum Eliæ discipuli de Scripturis sciebant; sed scribæ eis manifestabant; & ferebatur hic sermo in plebe indocta; sicut & de Christo. Non au-

(1) *Al. deest* iam.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod subditur ex Glossa, nec in ea est, quæ nunc extat, nec etiam habetur in Anselmo.

autem, ut oportebat, adventus Christi, & Eliæ a scribis interpretabatur. Scripturæ enim duos dant Christi adventus; eum scilicet qui factus est, & eum qui futurus est. Sed scribæ plebem evertentes, secundum adventum solum commemorabant plebi, & dicebant, Quoniam si hic est Christus, oportebat Eliam prævenire. Est igitur solutio quam Christus inducit. Sequitur: *At ille respondens ait: Elias quidem venturus est, & restituet omnia. Dico autem vobis, quia Elias iam venit.* Ne autem existimes eum in sermone errasse, si quandoque dicit Eliam venturum, & quandoque venisse: cum enim dicit, quod Elias venturus est, & restaurabit omnia, de ipso Elia in propria persona loquitur: qui quidem restaurabit omnia, dum corriget infidelitatem Iudæorum, qui tunc invenientur; quod est convertere corda patrum ad filios, idest Iudæorum ad Apostolos. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. I. cap. xxi.) Vel restituet omnia, idest eos quos Antichristi persecutio perturbaverit: vel ut ipse restituat moriendo, quæ debet. CHRYSOSTOMUS (hom. lviii.) Si autem tot bona erunt ex Eliæ præsentia, quare tunc non eum misit? Dicemus, quia & tunc Christum æstimantes Eliam, non crediderunt ei. Tunc autem Eliæ (1) credent, quia cum post tantam expectationem venerit, annuntians Iesum, facilius suscipient quæ ab eodem dicentur. Cum vero dicit, quod *Elias iam venit*, Ioannem Eliam vocat, propter ministerii modum: sicut enim Elias secundi adventus præcursor erit, ita Ioannes præcursor factus est primi. Propter hoc autem Ioannem Eliam nominat, ut ostendat primum suum adventum veteri testamento, & prophetiæ convenire. HIERONYMUS (super *Elias venturus est*.) Ipse ergo qui venturus est in secundo Salvatoris adventu iuxta corporis fidem, nunc per Ioannem venit in virtute, & spiritu. Sequitur: *Et non cognoverunt eum; sed fecerunt in eo quæcumque voluerunt*; hoc est, spreverunt, & decollaverunt eum. HILARIUS (can. xvii.) Ut Domini adventum prænuntians, passionem quoque præcurreret & iniuriæ, & vexationis exemplo: unde sequitur: *Sic & Filius hominis passurus est ab eis*. CHRYSOSTOMUS (hom. lviii.) In quo opportune suam passionem commemorat ex passione Ioannis, multam eis præbens consolationem. HIERONYMUS (ubi supra.) Quæritur ergo, cum Herodes, & Herodias Ioannem interfecerint, quomodo ipsi quoque Iesum crucifixisse dicantur, cum legamus eum a scribis, & pharisæis interfectum. Et breviter respondendum, quod in Ioannis necem pharisæorum factio consenserit, & in occisione Domini Herodes iunxerit voluntatem suam, qui illusum atque despectum remisit ad Pilatum, ut eum crucifigeret. RABANUS (super *Intellexerunt quia de Ioanne.*) Ex indicio autem passionis suæ, quam Dominus eis sæpius prædixit, & præcursoris sui, quam iam completam cernebant, discipuli cognoscebant Ioannem sibi in Eliæ vocabulo demonstratum esse: unde sequitur: *Tunc intellexerunt discipuli quia de Ioanne Baptista dixisset eis*. ORIGENES (tract. iii. in xvii. cap. Matth.) Quod autem dixit propter Ioannem, *Elias iam venit*, non anima Eliæ est intelligenda, ne incidamus in dogma transcorporationis, quod alienum est ab ecclesiastica veritate; sed, sicut Angelus prædixit, *venit in spiritu, & virtute Eliæ*.

(d) ORIGENES (tract. iii. ubi supra.) Concupiscens Petrus spectabilem illam vitam, & præponens utilitatem suam utilitatibus plurimorum, dicebat: *Bonum est nos hic esse*. Sed quoniam caritas non quærit quæ sua sunt, hoc quod videbatur bonum Petro, non fecit Iesus; sed quasi de monte excelso divinitatis descendit ad turbam: ut qui non poterant ascendere sursum propter infirmitatem animarum suarum, illis proficiat: unde dicitur, *Et cum venisset ad turbam*: nisi enim cum discipulis suis electis venisset ad turbam, non accessisset ad eum ille de quo subditur: *Accessit ad eum homo genibus provolutus ante eum, dicens: Domine, miserere filio meo*. Ubi considerandum est, quod quandoque qui patiuntur credunt, & deprecantur pro sua salute; quandoque autem pro eis alii faciunt, sicut nunc qui genibus volvitur, pro filio rogat; quandoque vero a semetipso Salvator etiam a nullo rogatus, sanat. Primo autem quæramus quid est quod sequitur, *Quia lunaticus est, & male patitur*. Medici ergo loquuntur quæ volunt: quia nec immundum spiritum arbitrantur, sed corporalem aliquam passionem; & dicunt humida moveri in capite secundum aliquam compassionem ad lumen lunare, quod humidam habet naturam. Nos autem qui Evangelio credimus, dicemus hanc passionem immundum spiritum in hominibus operari. Observat enim quædam (2) schemata lunæ, & sic operatur, ut ab observatione lunæ pati homines mentiatur, & per hoc culpabilem Dei creaturam ostendat:

(1) *Al.* credent. (2) *Al.* schismata.

dat: sic & alii dæmones secundum aliqua stellarum schemata insidiantur hominibus, (1) ut iniquitatem in excelso loquantur, quasdam stellas dicentes maleficas, quasdam beneficas; cum nulla stella a Deo sit facta ut male faciat.

In hoc autem quod subditur, *Nam sæpe cadit in ignem, & crebro in aquam*, CHRYSOSTOMUS (hom. LVIII.) considerandum est, quod nisi providentia hic homo esset (2) munitus, dudum periisset: dæmon enim qui ipsum in ignem, & in aquam mittebat, interfecisset eum omnino, nisi Deus eum refrenasset. HIERONYMUS (super *Miserere filii mei*.) Quod autem dicit, *Et obtuli eum discipulis tuis, & non potuerunt curare eum*, latenter accusat Apostolos; cum impossibilitas curandi interdum non ad imbecillitatem curantium, sed ad eorum qui curandi sunt, fidem referatur. CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) Inspice autem & aliunde eius insipientiam, qualiter coram turba interpellat Iesum adversus discipulos. Sed ipse eos liberat ab accusatione, defectum curationis imputans illi: ex multis enim monstratur eum infirmum in fide fuisse. Non tamen tantum in eius personam invehitur, ne ipsum conturbaret, sed in omnes Iudæos. Probabile est enim multos præsentium de discipulis inconvenienotia cogitasse; & ideo sequitur: *Respondens Iesus ait: O generatio incredula, & perversa, quousque ero vobiscum? Usquequo patiar vos?* Per hoc autem quod dicit, *Usquequo ero vobiscum?* ostendit desideratam ab eo esse mortem, & concupiscibilem recessum. REMIGIUS. Sciendum quoque, quia Dominus non tantum tunc cœperat pati improbitatem Iudæorum, sed a longo prius tempore; & ideo hic dicit: *Usquequo patiar vos?* ac si dicat: Quia longo tempore cœpi pati vestras improbitates, ideo indigni estis mea præsentia. ORIGENES (tract. III.) Vel quoniam non potuerant eum sanare discipuli, quasi adhuc modicæ fidei constituti, propterea dixit, *O generatio incredula*: & quod ait, *Perversa*, ostendit quoniam ex perversitate malitia est introducta extra naturam. Puto autem, quod propter perversitatem totius humani generis, quasi gravatus malitia eorum, dixit, *Usquequo ero vobiscum?* HIERONYMUS (super *Generatio perversa*.) Non autem credendum est quod tædio superatus sit, & mansuetus, ac mitis in verba furoris eruperit; sed quod in similitudinem medici, si ægrotum videat contra sua præcepta se gerere, dicat: Usquequo accedam in domum tuam? Usquequo artis perdam industriam, me aliud iubente, & te aliud perpetrante? Quod autem non sit iratus homini, sed vitio, ac per unum hominem Iudæos arguat infidelitatis, patet ex hoc quod infert: *Afferte huc illum ad me*. CHRYSOSTOMUS (hom. LVIII. prope med.) Postquam enim discipulos excusaverat, ducit patrem pueri ad spem benignam credendi, quod ab hoc malo eripietur; & ut inducatur pater ad fidem futuri miraculi, videns dæmonem tumultum pati ex hoc solum quod vocabatur, increpavit eum: unde sequitur: *Et increpavit eum Iesus*. Non ille qui patiebatur, sed dæmon increpatur. REMIGIUS. In quo facto reliquit exemplum prædicatoribus, ut vitia persequantur, homines vero sublevent. HIERONYMUS (hoc loco.) Sive increpavit puerum, quia propter peccata sua a dæmone fuerat oppressus.

Sequitur: *Et exiit ab eo dæmon, & curatus est puer ex illa hora*. RABANUS (super illud, *Quia lunaticus est*.) Mihi autem videtur, iuxta tropologiam, lunaticus esse qui per horarum momenta mutatur ad vitia; & nunc quidem in ignem fertur, quo adulterantium corda succensa sunt, nunc in aquas, scilicet voluptatum, vel cupiditatum, quæ non valent extinguere caritatem. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. I. cap. XXII.) Vel ignis ad iram pertinet, eo quod alta petat; aqua ad voluptates carnis. ORIGENES (tract. IV. in cap. XVII. Matth.) De inconstantia autem peccatoris dicitur Eccli. XXVII. „ Stultus ut luna mutatur. " Et est videre in talibus impetus quosdam quasi operum bonorum subrepere; aliquando autem quasi quadam abreptione spiritus a passionibus comprehenduntur, & cadunt a statu bono, in quo stare putabantur. Forsitan ergo Angelus, qui sortitus est huius lunatici custodiam, pater huius appellatur, deprecans quasi pro filio medicum animarum, ut liberet eum qui non potest sanari a passione per verbum humile discipulorum Christi, quia non recipit eorum admonitionem veluti surdus; & ideo opus est ei Christi sermo, ut iam de cetero sine ratione non agat.

(e) CHRYSOSTOMUS (hom. LVIII.) Acceperant discipuli a Domino potestatem spirituum immundorum; & quia oblatum dæmo-

(1) *Al.* ut iniquitatem cum in excelso loquuntur. *P. Nicolai legit* ut iniquitatem quidam in excelso loquantur. (2) *Al.* potitus.

dæmoniacum curare non potuerant, videtur quod in dubitationem devenerint, ne forte gratiam, quæ erat eis tradita, perdidissent; & ideo dicit: *Tunc accesserunt ad Iesum discipuli eius secreto, & dixerunt: Quare nos non potuimus eiicere illum?* Interrogant quidem singulariter non propter verecundiam, sed quia de ineffabili, & magna re erant eum interrogaturi.

Sequitur: *Dixit illis Iesus: Propter incredulitatem vestram.* HILARIUS (can. XVII. ante medium.) Crediderant quidem Apostoli, nondum tamen erant perfectæ fidei: nam Domino in monte demorante, & ipsis cum turbis residentibus quidam tepor eorum fidem retardaverat. CHRYSOSTOMUS (hom. LVIII.) Unde manifestum est hinc quoniam & discipuli in fide infirmati sunt, sed non omnes: columnæ enim illæ non aderant, scilicet Petrus, Iacobus, & Ioannes. HIERONYMUS (super *Quare nos non potuimus?*) Hoc est autem quod in alio loco Dominus dicit (infra XXI.) *Quæcumque in nomine meo petieritis, credentes accipietis.* Ergo quotiens non accipimus, non præstantis est impossibilitas, sed poscentium culpa. CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) Sciendum tamen, quod sicut multotiens accedentis fides accipere sufficit effectum miraculi; ita multotiens facientium miracula sufficit virtus, etiam non credentibus illis qui expetierint miracula operari: etenim qui circa Cornelium, ex propria fide allexerunt gratiam Spiritus sancti; ille autem mortuus qui proiectus est in sepulcrum Elisei, sola virtute corporis sancti resuscitatus est. Contigit autem & tunc discipulos infirmari in fide: imperfectius enim dispositi erant ante crucem, & ideo fidem dicit hic esse causam signorum: unde subditur: *Amen quippe dico vobis: si habueritis fidem sicut granum synapis, dicetis monti huic, Transi hinc, & transibit.* HIERONYMUS (super *Si habueritis fidem.*) Putant aliqui fidem grano synapis comparatam parvam dici, cum Apostolus dicat (I. Corinth. XIII.) „ Et si habuero tantam fidem ita „ ut montes transferam. " Magna est ergo fides quæ grano synapis comparatur. GREGORIUS I. Moral. (in præfatione expos. Iob cap. II. in novis exemp. IV.) Granum quippe synapis nisi teratur, nequaquam virtus eius agnoscitur; sic si virum sanctum tritura persecutionis opprimat, mox in fervorem virtutis vertitur quicquid in illo antea despicabile infirmumque videbatur. ORIGENES (tract. IV. ante med.) Vel ideo omnis fides grano synapis comparatur, quoniam contemnitur quidem fides ab hominibus, & modicum aliquid, & vile apparet; cum vero consecutum fuerit huiusmodi semen bonam animam quasi terram, fit arbor magna. Sic autem magna est prædicta lunatici infirmitas, & fortis ad curandum inter omnia mala, ut monti assimiletur, nec expellatur nisi per omnem fidem eius qui passiones huiusmodi sanare voluerit. CHRYSOSTOMUS (hom. LVIII. a med.) Unde & de translatione montium mentionem facit, & ultra procedit, dicens: *Et nihil impossibile erit vobis.* RABANUS. Sic enim fides mentem nostram capacem donis cælestibus facit, ut quæcumque volumus, facillime a fideli Domino impetrare possimus. CHRYSOSTOMUS (homil. LVIII. a medio.) Si autem dixeris, Ubi Apostoli montes transtulerunt? illud dicam, quia multa maiora fecerunt, mortuos plurimos suscitantes. Dicuntur autem post Apostolos sancti quidam Apostolis minores, montes necessitate imminente transtulisse. Si autem Apostolorum tempore montes non sunt translati, hoc non fuit, quia non potuerunt, sed quia noluerunt, utilitate non imminente. Nec Dominus dixit, quod hoc essent facturi, sed quod hoc facere possent. Probabile tamen est, factum esse; sed scriptum non (1) est: neque enim omnia miracula quæ fecerunt, scripta sunt. HIERONYMUS (super *Si habueritis fidem.*) Vel montis translatio non eius significatur quem oculis carnis aspicimus, sed illius qui a Domino translatus fuerat ex lunatico, qui per Prophetam corrumpere dicitur omnem terram. GLOSSA (interlinearis.) Ut sit sensus: *Dicetis monti huic*, idest superbo diabolo, *Transi hinc* idest ab obsesso corpore in altum maris, idest in profundum inferni, *& transibit; & nihil impossibile erit vobis*, idest nulla incommoditas insanabilis. AUGUSTINUS de quæst. Evan. (Lib. I. cap. XXII.) Vel aliter. Ne discipuli in miraculis faciendis extollerentur in superbiam, admoniti sunt potius per humilitatem fidei, quasi per synapis granum, elationem terrenam, quæ montis nomine significata est, curare transferre. RABANUS (super *Hoc genus dæmoniorum.*) Dum autem docet Apostolus quomodo dæmon debeat expelli, omnes instituit ad vitam, ut scilicet noverimus graviora quæque vel immundorum spirituum, vel hominum tentamen-

(1) *Al.* esse.

menta ieiuniis, & orationibus esse superanda; iram quoque Domini hoc remedio singulari posse placari: unde subdit: *Hoc autem genus non eiicitur nisi per orationem, & ieiunium*. CHRYSOSTOMUS (hom. lviii. a medio.) Quod dicit non solum de genere lunaticorum, sed & universo genere dæmonum. Ieiunium enim multam sapientiam imponit, & hominem quasi Angelum de cælo constituit, & incorporeas potestates impugnat. Sed & oratione opus est, quasi principaliori. Qui enim orat ut oportet, & ieiunat, non multis indiget; & ita non fit avarus, sed ad eleemosynam promptus est. Qui etiam ieiunat, levis est, & vigilanter orat, & concupiscentias perniciosas extinguit, & propitium Deum facit, & animam superbam humiliat. Qui ergo orat cum ieiunio, duplices habet alas, etiam ipsis ventis leviores. Neque enim oscitat, & torpet orans (quod & multi patiuntur) sed est igne vehementior, & terra fixior; ideoque talis maxime dæmoniis adversatur: nihil enim est homine decenter orante potentius. Si autem infirmum est tibi corpus ad continue ieiunandum, non tamen ad orandum; & si ieiunare non potes, potes tamen non lascivire. Non parvum autem est hoc, neque multum a ieiunio distans. ORIGENES (tract. iv. in xvii. cap. Matth. ante medium.) Si ergo aliquando oportuerit nos circa curationem tale aliquid patientium permanere, non adiuremus, neque interrogemus, neque loquamur quasi audienti spiritui immundo, sed abigamus ieiuniis, & orationibus nostris spiritus malignos. GLOSSA (ordinaria super *Nisi per orationem*.) Vel hoc genus dæmonii, idest ista carnalium voluptatum mutabilitas, non vincitur nisi spiritus oratione confirmetur, & caro per ieiunium maceretur. REMIGIUS. Vel ieiunium hic intelligitur generale, quo non solum abstinemus, a cibis, sed ab omnibus illecebris carnalibus, & peccatorum passionibus. Similiter oratio intelligenda est generalis, quæ in piis, & bonis operibus consistit: de qua dicit Apostolus I. Thess. v. „ Sine intermissione orate. "

(f) REMIGIUS. Sæpe Dominus mysteria suæ passionis discipulis prædixit, ut quando acciderent, tanto levius ea ferrent quanto præcognita haberent: & ideo hic dicitur: *Conversantibus autem eis in Galilæa, dicit illis Iesus: Filius hominis tradendus est in manus hominum; & occident eum*. ORIGENES (tract. iv.) Videntur quidem hæc illis quæ supra dixerat, similia esse, ut facile quis dicat, Dominum eadem ipsa repetere; quod non est ita: tradendum enim, superius non est dictum; hic autem non solum tradendum, sed etiam in manus hominum tradendum audivimus. Traditum igitur Apostolus Filium narrat a Deo Patre; sed etiam contrariæ potestates eum in manus hominum tradiderunt. HIERONYMUS (super *Conversantibus autem eis*.) Semper autem prosperis miscet tristia: si enim contristat eos, quia occidendus est, debet lætificare quod subditur, *Et die tertia resurget*. CHRYSOSTOMUS (homil. lix.) Neque enim multum tempus dixit quo in morte maneret; sed tertia die se dixit resurrecturum. ORIGENES (ubi supra.) Prædicente autem hæc Domino, tristati sunt discipuli: unde sequitur, *Et contristati sunt vehementer*, non attendentes ad illud quod dixerat, *Et tertia die resurget*, nec considerantes quis esset cui ad destruendam mortem trium dierum tempus sufficeret. HIERONYMUS (ubi supra.) Porro quod contristabantur vehementer, non de infidelitate venit; verum pro dilectione Magistri, nihil de eo sinistrum, & humile patiuntur audire.

(g) GLOSSA a. Quia discipuli audita Domini passione contristati erant, ne aliquis passionem Christi necessitati ascriberet, non humilitati, subiungit factum, in quo Christi libertas, & humilitas demonstratur: unde dicitur: *Et cum venissent Capharnaum, accesserunt qui didrachma accipiebant, ad Petrum, & dixerunt ei: Magister vester non solvit didrachma?* HILARIUS (can. xvii.) Dominus didrachma solvere postulatur, (1) idest denarios: hoc enim omni Israel lex pro redemptione corporis, & animæ constituerat in ministerio templi servientium. CHRYSOSTOMUS (homil. lix.) Cum enim primogenita AEgyptiorum interfecit Deus, tunc tribum Levi pro eis accepit. Deinde quia primogenitis qui erant apud Iu-

Qq 2

(1) *P. Nicolai legit* idest denarios duos.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nihil occurrit in Glossa quæ nunc extat, nec in Anselmo, sed nec alibi apud Interpretes occurrit.

Iudæos, minor huius tribus numerus erat, pro deficientibus in numerum, ficlum iussit inferri; & ex tunc tenuit consuetudo ut primogenita vectigal hoc inferrent. Quia igitur primogenitus erat Christus; videbatur autem discipulorum primus esse Petrus; ad eum accedunt. Et, ut mihi videtur, non in unaquaque civitate hoc expetebant: ideoque in Capharnaum adeunt Christum, quia eius patria existimabatur. HIERONYMUS (super *Et cum pervenissent Capharnaum*.) Vel aliter. Post Augustum Cæsarem Iudæa facta est tributaria, omnes censi capite ferebantur: unde & Ioseph cum Maria cognata sua professus est in Bethlehem. Rursus, quoniam Dominus nutritus erat in Nazareth, quod est oppidum Galilææ subiacens Capharnaum urbi, ibi deposcitur tributum: & pro signorum magnitudine hi qui exigebant, non audebant ipsum repetere, sed discipulum conveniunt. CHRYSOSTOMUS (hom. lix.) Et neque hunc cum multa vehementia, sed mansuetius: neque enim incusantes, sed interrogantes dixerunt: *Magister vester non solvit didrachma?* HIERONYMUS (ubi supra.) Sive malitiose interrogant utrum reddat tributa, an contradicat Cæsaris voluntati. CHRYSOSTOMUS (homil. lix.) Quid igitur Petrus? *Ait, Etiam.* Et his quidem dixit quoniam solvit; Christo autem non dixit: erubescens fortassis pro his ei loqui. GLOSSA a. Vel aliter. Et Petrus respondit, *Etiam*; idest, ita est quod non solvit. Voluit autem Petrus Domino intimare, quod herodiani peterent censum; sed Dominus prævenit eum: unde sequitur: *Et cum intrasset in domum, prævenit eum Iesus, dicens: Reges terræ a quibus recipiunt tributum vel censum*, idest redditum de capite, *a filiis suis, an ab alienis?* HIERONYMUS (super *Prævenit eum Iesus*.) Ante quidem quam Petrus suggerat, Dominus interrogat, ne scandalizentur discipuli ad postulationem tributi, cum videant eum nosse quæ absente se gesta sunt.

Sequitur: *At ille dixit, Ab alienis. Dixit illi Iesus: Ergo liberi sunt filii.* ORIGENES (tract. iv. a med.) Sermo iste duplicem habet sensum. Secundum unum enim filii Regum terræ liberi sunt apud Reges terræ; extranei autem extra terram liberi non sunt propter eos qui deprimunt eos, (1) sicut AEgyptii filios Israel. Secundum alterum autem, propter hoc ipsum quod aliqui sunt alieni a filiis Regum terræ, sed sunt filii Dei, liberi sunt qui manent in verbis Iesu, & cognoverunt veritatem, & veritas liberavit eos a servitute peccati; filii autem Regum terræ liberi non sunt: quoniam „ qui facit peccatum, servus est „ peccati: " Ioan. viii. HIERONYMUS (super *Reges terræ*.) Dominus autem noster & secundum carnem, & secundum spiritum filius erat Regis, vel ex David stirpe generatus, vel omnipotentis Patris Verbum: ergo tributa quasi filius Regis non debebat. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. I. cap. xxiii.) Dicit enim in omni regno liberos esse filios, idest non esse vectigabiles. Multo ergo magis liberi esse debent in quolibet regno terreno filii regni ipsius, sub quo sunt omnia regna terrena. CHRYSOSTOMUS (hom. lix.) Si autem non erat filius, inaniter hoc exemplum induxit. Sed dicet aliquis: Filius est, sed non proprius: est ergo alienus; & sic hoc exemplum non habet veritatem: ipse enim de propriis filiis disputat, ad quorum differentiam alienos vocat qui non ex parentibus substantialiter nati sunt. Intende autem qualiter & hinc Christus certificat eam cognitionem quæ Petro revelata est a Deo, per quam dixit supra xvi. *Tu es Christus Filius Dei vivi.* HIERONYMUS (ubi supra.) Quamvis ergo liber esset, quia tamen humilitatem carnis assumpserat, debuit omnem iustitiam adimplere: unde sequitur: *Ut autem non scandalizemus eos, vade ad mare.* ORIGENES (in xvii. capit. Matth. tract. iv.) Consequens quoque est intelligere quoniam quotiens exurgunt quidam qui per iustitiam tollant nostra terrena, Reges huius terræ eos transmittunt, ut exigant nobis quæ sunt ipsorum; & suo exemplo prohibet Dominus aliquod scandalum fieri etiam huiusmodi hominibus, sive ne amplius peccent, sive ut salventur. Filius enim Dei, qui nullum opus fecit servile, quasi habens formam servi, quam propter hominem suscepit,

(1) *Al.* Sicut AEgyptii filios Israel servi. *Legit sic P. Nicolaius*: extranei autem extra terram quidem liberi sunt; propter eos autem qui deprimunt eos (sicut AEgyptii filios Israel) servi.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Glossa quæ nunc extat, sed in Anselmo.

scepit, tributum, & censum dedit. HIERONYMUS *a* (super *Ut autem non scandalizemus.*) Quid primum in hoc loco mirer nescio: utrum præscientiam, an magnitudinem Salvatoris: præscientiam, quod noverat habere piscem in ore staterem, & quod primus ipse capiendus esset; magnitudinem, atque virtutem, si ad eius verbum stater in ore piscis creatus est; & quod futurum erat, ipse loquendo fecerit. Ipse ergo Christus propter eximiam caritatem & crucem sustinuit, & tributa reddidit: nos infelices qui Christi censemur nomine, & nihil tanta dignum facimus maiestate, pro illius honore & tributa non reddimus, & quasi filii Regis a vectigalibus immunes sumus. Hoc etiam simpliciter intellectum ædificat auditorem, dum audit Dominum tantæ fuisse paupertatis ut unde tributa pro se, & Apostolo redderet, non habuerit. Quod si quis obiicere voluerit, quomodo Iudas in loculis portabat pecuniam; respondebimus: Rem pauperum in usus suos convertere nefas putavit, nobisque idem tribuit exemplum. CHRYSOSTOMUS (hom. lix.) Vel ideo non ex repositis iubet dare, ut ostendat quod maris, & piscium dominetur. ORIGENES (ubi supra.) Vel quoniam Iesus non habuit imaginem Cæsaris (princeps enim huius sæculi nihil habebat in eo) propterea non ex proprio, sed ex mari imaginem Cæsaris accepit. Non autem suscepit ipse staterem, neque fecit eum sibi possessionem, ne sit aliquando imago Cæsaris apud imaginem invisibilis Dei. Vide etiam Christi prudentiam, qualiter nec renuit tributum, nec simpliciter iubet dari; sed prius ostendit se non esse obnoxium, & tunc dat: quorum unum fecit, scilicet dare tributum, ut illi, scilicet exactores, non scandalizentur; hoc autem, scilicet ut ostendat se liberum, ut non scandalizentur discipuli. Alio vero loco contemnit pharisæorum scandalum, quando de escis disputabat; docens nos scire tempora secundum quæ oportet non contemnere eos qui scandalizantur, & secundum quæ oportet contemnere. GREGORIUS super Ezech. (hom. vii.) Considerandum enim est, quia inquantum sine peccato possumus, vitare proximorum scandalum debemus. Si autem de veritate scandalum sumitur, utilius permittitur nasci scandalum quam veritas relinquatur. CHRYSOSTOMUS (hom. lix.) Sicut autem stupescis de Christi virtute, ita admirare Petri fidem, quoniam rei tam difficili obedivit. Ideoque de fide eum remunerans, copulavit cum sibi in tributi datione; quod fuit abundantis honoris: & hoc est quod dicitur: *Invenies staterem: illum sumens da eis pro me, & te.* GLOSSA *b*. Consuetudo enim erat ut unusquisque pro se didrachma redderet. Stater vero est pondus duorum didrachmatum. ORIGENES (ubi supra paulo ante finem.) Mystice autem in agro consolationis (sic enim interpretatur Capharnaum) consolatur omnem discipulum, & liberum filium esse pronuntiat, & dat ei virtutem piscandi primum piscem, ut ascendente eo, consolationem accipiat Petrus super eum quem piscatus est. HILARIUS (can. xvii.) Cum autem primum piscem admonetur Petrus inquirere, ascensuri ostenduntur & plures. Beatus ille primus martyr Stephanus, primus ascendit, & staterem in ore continuit; in quo didrachma novæ prædicationis tamquam duo denarii (1) habebantur: Dei enim gloriam, & Dominum Christum in passione contuens prædicabat. HIERONYMUS (in fine Comment. in cap. xvii. Matth.) Vel iste piscis (2) primus captus, est primus Adam, qui per secundum Adam liberatur; & id quod in ore eius, hoc est in confessione, fuit inventum, pro Petro, & Domino redditur. ORIGENES (ubi supra.) Cum etiam videris avarum hominem ab aliquo Petro correctum, quod abstulit de ore eius verbum pecuniæ; dices eum ascendisse de mari, id est de fluctibus solicitudinum avaritiæ, ad hamum rationalem; & comprehensum, atque salvatum ab aliquo Petro, qui eum docuit veritatem, ut pro statere habeat imaginem Dei, idest eloquia eius. HIERONYMUS

(1) *Al.* babentur. (2) *Al.* qui primus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non eodem ordine quo hic, ac eadem serie, sed primam istam appendicem sequenti substituens, ac illam ipsam quidem subsequentem, serie rursus aliquatenus immutata, præmittens, & sine illis verbis *propter eximiam caritatem*, quæ insinuat Apostolus Ephes. 11. 4. ultimam autem infra primam submittens, quibusdam tamen interiectis, quæ ad mysticum sensum spectant. *b* Non est in Glossa quæ nunc extat, sed in Anselmo.

MUS (ubi supra.) Et pulchre illud ipsum quidem datur pretium; sed divisum est: quia pro Petro quasi pro peccatore pretium reddebatur; Dominus autem noster peccatum non fecit. Ostenditur autem similitudo carnis, dum eodem & Dominus, & servus pretio liberantur.

CAPUT XVIII.

(a) IN illa hora accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes: Quisputas maior est in regno cælorum? Et advocans Iesus parvulum, statuit eum in medio eorum, & dixit: Amen dico vobis: nisi conversi fueritis, & efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cælorum. Quicumque ergo humiliaverit se sicut parvulus iste, hic est maior in regno cælorum. Et qui susceperit unum parvulum talem in nomine meo, me suscipit; qui autem scandalizaverit unum de pusillis istis qui in me credunt, expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo eius, & demergatur in profundum maris.

(b) Væ mundo a scandalis. Necesse est enim ut veniant scandala; verumtamen væ homini illi per quem scandalum venit. Si autem manus tua, vel pes tuus scandalizat te, abscinde eum, & proiice abs te. Bonum tibi est ad vitam ingredi debilem, vel claudum, quam duas manus, vel duos pedes habentem mitti in ignem æternum. Et si oculus tuus scandalizat te, erue eum, & proiice abs te. Bonum est tibi unum oculum habentem in vitam intrare, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis.

(c) Videte ne contemnatis unum ex his pusillis: dico enim vobis quia Angeli eorum in cælis semper vident faciem Patris mei qui in cælis est. Venit enim Filius hominis salvare quod perierat. Quid vobis videtur? Si fuerint alicui centum oves, & erraverit una ex eis; nonne relinquit nonagintanovem in montibus, & vadit quærere eam quæ erravit? Et si contigerit ut inveniat eam; amen dico vobis, quia gaudet super eam magis quam super nonagintanovem quæ non erraverunt. Sic non est voluntas ante Patrem vestrum qui in cælis est ut pereat unus de pusillis istis.

(d) Si autem peccaverit in te frater tuus, vade, & corripe eum inter te & ipsum solum. Si te audierit, lucratus eris fratrem tuum. Si autem non te audierit, adhibe tecum adhuc unum, vel duos, ut in ore duorum, vel trium testium stet omne verbum. Quod si non audierit eos, dic Ecclesiæ. Si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus, & publicanus.

(e) Amen dico vobis, quæcumque alligaveritis super terram, erunt ligata & in cælo; & quæcumque solveritis super terram, erunt soluta & in cælo. Iterum dico vobis, quia si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quamcumque petierint, fiet illis a Patre meo qui in cælis est. Ubi enim sunt duo, vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.

(f) Tunc accedens Petrus ad eum, dixit: Domine, quoties peccaverit in me frater meus, & dimittam ei? Usque septies? Dicit illi Iesus: Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies.

(g) Ideo assimilatum est regnum cælorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis. Et cum cœpisset rationem ponere, oblatus est ei unus qui debebat ei decem millia talenta. Cum autem non haberet unde redderet, iussit eum dominus eius venumdari, & uxorem eius, & filios, & omnia quæ habebat, & reddi. Procidens autem servus ille orabat eum, dicens: Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. Misertus autem dominus servi illius, dimisit eum, & debitum dimisit ei. Egressus autem servus ille, invenit unum de conservis suis. qui de-

debebat ei centum denarios; & tenens, suffocabat eum, dicens: Redde quod debes. Et procidens conservus eius, rogabat eum, dicens: Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. Ille autem noluit; sed abiit, & misit eum in carcerem, donec redderet debitum. Videntes autem conservi eius quæ fiebant, contristati sunt valde, & venerunt, & narraverunt domino suo omnia quæ facta fuerant. Tunc vocavit illum dominus suus, & ait illi: Serve nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me: nonne ergo oportuit & te misereri conservi tui, sicut & ego tui misertus sum? Et iratus dominus eius tradidit eum tortoribus quoadusque redderet universum debitum. Sic & Pater meus cælestis faciet vobis, si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris.

(a) HIERONYMUS (in princ. Commen. in XVIII. cap.) Quia discipuli viderant pro Petro, & Domino idem tributum redditum, (1) ex æqualitate pretii arbitrati sunt omnibus Apostolis Petrum esse prælatum. CHRYSOSTOMUS (hom. LIX.) Unde passi sunt aliquid humanum; quod Evangelista designat dicens: *In illa hora accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes: Quisputas maior est in regno cælorum?* Verecundari siquidem passionem confiteri, quam passi sunt, non dicunt manifeste: Petrum cur præhonorasti nobis? sed indeterminate interrogant, *Quis maior est?* Quando autem tres præhonoratos viderunt, scilicet Petrum, Iacobum, & Ioannem in transfiguratione, nihil tale passi sunt; quando vero in unum solum contulit honorem, tunc doluerunt. Tu autem considera primum quidem quod nihil eorum quæ sunt in terris, quærunt; deinde quod postea hanc passionem deposuerunt. Nos autem neque ad defectus eorum contingere possumus: neque enim quærimus, *Quis maior est in regno cælorum?* sed Quis maior est in regno terræ? ORIGENES (Matth. XVIII. tract. V.) In his autem imitatores discipulorum esse debemus, si quando aliquid in nobis dubium quæritur, & non invenitur, ut cum omni consensu accedamus ad Iesum, qui potens est illuminare corda hominum ad intelligendum solutionem omnium quæstionum. Interrogemus etiam aliquem doctorum, qui præpositi habentur in Ecclesiis. Sciebant autem discipuli hoc interrogantes, quia non est æqualitas sanctorum in regno cælesti; sed quomodo maior, & qualiter vivens minimus, hoc discere cupiebant. Vel sciebant quis esset minimus, & quis magnus, ex eo quod supra Dominus dixerat; sed ex multis magnis quis esset maior, hoc eis non erat manifestum. HIERONYMUS (ubi supra.) Videns autem Iesus cogitationes eorum (2) voluit desiderium gloriæ, humilitatis contentione sanare: unde sequitur: *Et advocans Iesus parvulum, statuit eum in medio eorum.* CHRYSOSTOMUS (hom. LIX. in Matth.) Mihi videtur valde parvulum in medio statuere, omnibus passionibus exutum. HIERONYMUS (super *Et advocans Iesus parvulum.*) Ut in eo & ætatem quæreret, & similitudinem innocentiæ demonstraret. Vel certe parvulum statuit in medio eorum seipsum, qui non venerat ministrari, sed ministrare, ut eis humilitatis tribueret exemplum. Alii parvulum interpretantur Spiritum sanctum, quem posuerit in cordibus discipulorum, ut superbiam in humilitatem mutaret. Sequitur: *Et dixit: Amen dico vobis: nisi conversi fueritis, & efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cælorum.* Non præcipit Apostolis ut ætatem habeant parvulorum, sed innocentiam, & quod illi per annos possident, hi possideant per industriam; ut malitia, non sapientia parvuli sint; ac si dicat: Sicut iste parvulus, cuius vobis exemplum tribuo, non perseverat in iracundia, læsus non meminit, videns pulchram mulierem, non delectatur, non aliud cogitat, & aliud loquitur: sic & vos, nisi talem habueritis innocentiam, & animi puritatem, in regnum cælorum non poteritis intrare. HILARIUS (can. XVIII. in Matth. circ. princ.) Pueros etiam credentes omnes (3) per audientiæ fidem nuncupavit: hi enim patrem sequuntur, matrem amant, velle malum nesciunt, curam (4) operum negligunt, non insolescunt, non oderunt, non mentiuntur, dictis credunt, & quod audiunt, verum ha-

(1) *Al.* ex qualitate. (2) *Al.* voluit desiderio gloriæ, humilitatis contentionem sanare. (3) *P. Nicolaius habet* per audientiam fidei. (4) *Forte* opum.

habent. Littera ergo sic legitur. GLOSSA a. *Nisi conversi fueritis* ab hac elatione, & indignatione, in qua modo estis, *& efficiamini* omnes (1) ita innocentes, & humiles per virtutem, sicut parvuli sunt per ætatem, *non intrabitis in regnum cælorum*: & quandoquidem aliter non intratur, *quicumque ergo humiliaverit se sicut parvulus iste, hic maior est in regno cælorum*: quanto enim quis erit humilior, tanto maior efficitur in regno cælorum. REMIGIUS. Idest, in cognitione gratiæ, vel ecclesiastica dignitate, vel certe in æterna beatitudine. HIERONYMUS (super *Quicumque se humiliaverit*.) Vel aliter. *Quicumque humiliaverit se sicut parvulus iste*, idest qui se in exemplum mei humiliaverit, *hic intrabit in regnum cælorum*.

Sequitur: *Et qui susceperit unum parvulum talem in nomine meo, me suscipit*. CHRYSOSTOMUS (hom. lix.) Ac si dicat: Non solum si tales efficiamini, mercedem accipitis, sed & si alios tales propter me honorabitis; & honoris qui est ad illos retributionem vobis determino regnum. Magis autem quod multo maius est ponit, dicens, *Me suscipit*. HIERONYMUS (super *Qui susceperit unum parvulum*.) Qui enim talis fuerit ut Christi imitetur humilitatem, & innocentiam, in eo Christus suscipitur: & prudenter, ne cum delatum fuerit Apostolis, se putent honoratos, adiecit, non suo illos merito, sed Magistri honore suscipiendos. CHRYSOSTOMUS (homil. lix.) Deinde facile susceptibilem hunc sermonem facit, pœnam inducens: unde sequitur: *Qui autem scandalizat unum de pusillis istis, &c.* ac si diceret: Sicut qui hos honorant propter me, mercedem habent, ita & qui hos dehonorant, ultimam sustinebunt vindictam. Si autem convicium scandalum vocat, ne mireris: multi enim pusillanimes, ex eo quod despiciuntur, scandalizati sunt. HIERONYMUS (super *Qui scandalizaverit*.) Nota, quod qui scandalizatur, parvulus est: maiores enim scandala non recipiunt. Et quamquam generalis possit esse sententia adversus omnes qui aliquem scandalizant, tamen, iuxta consequentiam sermonis, etiam contra (2) Apostolos dictum intelligi potest; qui interrogando quis maior esset in regno cælorum, videbantur inter se de dignitate contendere: & si in hoc vitio permansissent, poterant eos quos ad fidem vocabant, per suum scandalum perdere, dum Apostolos viderent inter se de honore pugnare. ORIGENES (Matth. XVIII. tract. V.) Quomodo autem qui conversus est, & factus quasi puer, & minimus, est & potens scandalizari? Hoc sic possumus explanare. Omnis qui Filio Dei credit, & conversatur secundum evangelicos actus, conversus ambulat quasi puer; qui autem non convertitur ut fiat sicut puer, hunc impossibile est intrare in regnum cælorum. In omni autem credentium multitudine sunt quidam nuper conversi, ut fiant sicut parvuli, nondum autem sunt facti; hi pusilli habentur in Christo, & sunt scandali receptores. HIERONYMUS (super illud *Ut suspendatur*.) Quod autem dicitur, *Expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo eius*, secundum ritum provinciæ loquitur, quo maiorum criminum ista apud veteres Iudæos pœna fuerat, ut in profundum ligato saxo demergeretur. Expedit autem ei: quia multo melius est pro culpa brevem recipere pœnam, quam æternis servari cruciatibus. CHRYSOSTOMUS (hom. lix.) Consequens autem erat prioribus dicere, Me non suscipit, quod erat omni pœna amarius; sed quia (3) crassi erant, & prædicta pœna eos non movebat, comparatione exempli cogniti manifestat præparatam pœnam: propter hoc enim dicit, quod expedit ei hoc sustinere, quoniam eos alia gravior pœna expectat. HILARIUS (can. XVIII. in Matth.) Mystice autem molæ opus labor est cæcitatis: nam clausis iumentorum oculis aguntur in gyrum: & sub asini quidem nomine frequenter Gentes cognominatas reperimus, qui cæci laboris ignorantia continentur. Iudæis autem scientiæ iter in lege præstitum est; qui si Christi Apostolos scandalizaverint, rectius, alligata collo mola asinaria, demersi in mari fuissent, idest Gentium labore depressi (4) ignorantia sæculi demonstrarentur: quia illis tolerabilius fuerat nescisse Christum, quam Prophetarum Dominum non recepisse. GREGORIUS Lib. XI. Moral. (super

(1) *Al.* omittitur ita. (2) *Al.* Apostolum. (3) *Al.* grossi. (4) *Al.* ignorantiæ. *P. Nicolai habet* in ignorantia sæculi demorarentur.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Interlinealis quo ad priores appendices, quas divisim & sparsim habet; sed posterior est Anselmi.

per illud Iob III. „ Ingredieris in abundantia sepulcrum:"cap. XVII. in nov. exemp.) Vel aliter. Quid per mare nisi sæculum, quid per molam asinariam nisi actio terrena significatur? quæ cum colla mentis per stulta desideria stringit, hanc in laboris circuitum mittit. Sunt utique nonnulli qui dum terrenas actiones deserunt, & ad contemplationis studia humilitate postposita ultra intelligentiæ vires surgunt, non solum se in errorem deiiciunt, sed infirmos quosque de gremio veritatis dividunt. Qui ergo unum de minimis meis scandalizat, melius ei fuerat, ligata collo mola asinaria, in mare proiici: quia nimirum perversæ menti expedientius esse potuisset ut occupata mundo terrena negotia ageret, quam per contemplationis studia ad multorum perniciem vacaret. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. I. cap. XXIV.) Vel aliter. *Qui scandalizaverit unum ex pusillis istis*, idest ex humilibus, quales vult esse discipulos suos, non obtemperando, vel etiam contradicendo (sicut de Alexandro Apostolus dicit II. Tim. IV.) *expedit ei ut mola asinaria suspendatur in collo eius, & præcipitetur in profundum maris*; idest congruit ei ut cupiditas rerum temporalium, cui stulti, & cæci alligantur, eum devinctum pondere suo deducat ad interitum.

(b) GLOSSA *a*. Dixerat Dominus, quod expedit ei qui scandalizat, ut suspendatur mola asinaria in collo eius: cuius rationem assignans subdit: *Væ mundo a scandalis*, idest propter scandala. ORIGENES (tract. V. in Matth. cap. XVIII.) Hoc non de elementis mundi intelligamus; sed hic homines, qui sunt in mundo, dicuntur mundus. Non sunt autem discipuli Christi de hoc mundo: unde non potest eis esse a scandalis væ: nam etsi multa sunt scandala, non tangunt eum qui non est de hoc mundo. Si autem adhuc est de hoc mundo, propterea quod diligit mundum, & quæ sunt in eo; tanta scandala comprehendent eum quantis fuerat obligatus in mundo.

Sequitur: *Necesse est enim ut veniant scandala*. CHRYSOSTOMUS (homil. lx.) Cum autem dicit, *Necesse est*, non destruit libertatem arbitrii, neque necessitati aliquarum rerum supponit; sed quod omnino futurum est, prædicit. Scandala quidem sunt prohibitiones rectæ viæ. Non autem prædictio Christi scandala inducit: neque (1) enim quia prædixit, propter hoc fit, sed quia omnino futurum erat, propter hoc (2) prædixit. Sed dicet aliquis: Si omnes corrigantur, & nullus sit qui scandala afferat, nonne mendacii arguetur hic sermo? Nequaquam: quia enim prævidit inemendatos futuros homines esse, propter hoc dixit: *Necesse est ut veniant scandala*; idest, omnino venient. Si autem corrigendi essent, non dixisset. GLOSSA (interlinearis.) Vel *necesse est ut veniant scandala*, quia sunt necessaria, idest utilia, ut per hoc qui probati sunt, manifesti fiant. CHRYSOSTOMUS (hom. lx.) Scandala enim erigunt homines, & acutiores eos faciunt; & eum qui cadit, velociter erigunt, inquantum scilicet ingerunt solicitudinem. HILARIUS (can. XVIII.) Vel humilitas passionis scandalum mundo est, quod sub deformitate crucis æternæ gloriæ Dominum voluit accipere. (3) Et quid mundo tam periculosum quam non recepisse Christum? Ideo vero necesse ait venire scandala, quia ad sacramentum reddendæ nobis æternitatis, omnis in eo passionis humilitas esset complenda. ORIGENES (ubi supra a med.) Vel venientia scandala sunt angeli satanæ. Nec tamen putes secundum naturam, vel substantiam esse huiusmodi scandala; sed libertas arbitrii in quibusdam genuit scandalum, (4) nolens suscipere pro virtute laborem. Non potest autem esse verum bonum, nisi habeat impugnationem mali. Sic ergo necesse est venire scandala, sicut necesse est sustinere malitiam cælestium; qua tanto magis irritantur, quanto magis verbum Christi in hominibus invalescens, expellit ab eis malignas virtutes. Quærunt autem organa per quæ scandala operentur, quibus est magis væ: nam multo peius erit ei qui scandalizat, quam ei qui scandalizatur: unde sequitur: *Verumtamen væ homini illi per quem scandalum venit*. HIERONYMUS (super *Si manus tua scandalizat*.) Ac si dicat: Væ homini illi qui vitio suo facit ut per se fiat quod necesse est ut in mundo fiat. Simulque per generalem sententiam percutitur Iudas, qui proditioni animum præparaverat. HILARIUS (can. XVIII.) Vel sub homi-

(1) *Al.* deest enim. (2) *Al.* prædixerit. (3) *Al.* Et quod in mundo. (4) *Al.* volens.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Glossa quæ nunc extat, nec in Anselmo, nec alibi occurrit.

hominis nuncupatione actorem scandali huius quod est (1) circa passionem Christi, Iudaicum populum designat, per quem omne huic mundo periculum comparatur, ut Christum in passione abnegent, quem lex & Prophetæ passibilem prædicaverunt. CHRYSOSTOMUS (homil. lx. in Mat.) Ut autem discas, quod non sunt absolutæ necessitatis scandala, audi quæ sequuntur: *Si autem manus tua, vel pes tuus scandalizat te &c.* Non autem hoc de membris corporalibus dicit, sed de amicis, quos in ordine necessariorum membrorum habemus: nihil est enim ita nocivum ut conversatio mala. RABANUS (super *Si oculus.*) Scandalum quippe sermo Græcus est, quod nos offendiculum, vel ruinam, & impactionem pedis dicere possumus. Ille ergo scandalizat fratrem qui ei dicto, factove minus recto occasionem ruinæ dederit. HIERONYMUS (ubi supra.) Igitur omnis truncatur affectus, & universa propinquitas amputatur: ne per occasionem pietatis unusquisque credentium scandalis pateat. Si, inquit, ita est tibi coniunctus ut manus, pes, & oculus, & est utilis, atque solicitus, & acutus ad perspiciendum; scandalum autem tibi faciat, & propter morum dissonantiam te pertrahat in gehennam: melius est ut propinquitate eius careas, & emolumentis carnalibus, quam dum vis lucrifacere cognatos, & necessarios, causam habeas ruinarum. Novit enim unusquisque credentium quid sibi noceat, vel in quo solicitetur, ac sæpe tentetur: melius est enim vitam solitariam ducere, quam ob vitæ præsentis necessaria vitam æternam perdere. ORIGENES (Matth. XVIII. tract. v.) Vel sacerdotes rationabiliter possunt dici Ecclesiæ oculus, quoniam speculatores habentur; diaconi antem, ceterique, manus, quia per eos opera spiritualia geruntur; populus autem sunt pedes corporis Ecclesiæ: quibus omnibus parcere non oportet, si scandalum Ecclesiæ facti fuerint. Vel actus animæ, peccans manus intelligitur; & incessus animæ, peccans pes; & visus animæ, peccans oculus: quos oportet præcidere, si scandalum præbent; frequenter enim ipsa opera membrorum pro membris in Scriptura ponuntur.

(c) HIERONYMUS (super *Vide ne contemnatis.*) Supra dixerat Dominus per manum, & pedem, & oculum, omnes propinquitates, & necessitudines quæ scandalum facere poterant amputandas. Austeritatem itaque sententiæ subiecto præcepto temperavit, dicens: *Videte ne contemnatis unum ex his pusillis*; ac si dicat: Quantum in vobis est, nolite contemnere; sed post vestram salutem etiam illorum quærite sanitatem. Sin autem perseverantes in peccatis videritis, melius est vos salvos fieri quam perire cum multis. CHRYSOSTOMUS (hom. lx.) Vel aliter. Sicut fugere malos, ita honorare bonos magnum habet lucrum. Supra ergo docuit scandalizantium abscindere amicitias; hic autem docet exhibere sanctis honorem, & procurationem. GLOSSA *a*. Vel aliter. Quia tantum malum provenit ex scandalizatis fratribus; *videte ne contemnatis unum ex his pusillis*. ORIGENES (ut supra.) Pusilli autem sunt qui nuper in Christo sunt nati; aut tales qui permanent sine profectu, quasi nuper nati. Non autem habuit necesse mandare Christus de perfectioribus fidelibus non contemnendis, sed de pusillis; sicut & supra dixerat: *Si quis scandalizaverit unum ex pusillis istis*. Alius autem forte dicit: Pusillum hic dicit perfectum, secundum quod alibi ait (Luc. XXII.) „ Qui minimus fuerit in vobis, hic erit maior. " CHRYSOSTOMUS (hom. lx.) Vel quia perfecti parvuli apud multos æstimantur, scilicet pauperes, & contemptibiles. ORIGENES (ubi supra.) Sed huic expositioni non videtur convenire quod dicitur, *Si quis scandalizaverit unum de pusillis istis*: perfectus enim non scandalizatur, nec perit. Sed qui hanc expositionem æstimat veram, dicit quod iusti homini anima vertibilis est, & scandalizatur aliquando, etsi non facile. GLOSSA *b*. Ideo autem non sunt contemnendi, quia adeo cari sunt Deo quod Angeli sunt eis ad custodiam deputati: unde sequitur: *Dico enim vobis, quia Angeli eorum in cælis semper vident faciem Patris mei qui in cælis est.* ORIGENES (Matth. XVIII. tract. v.) Quidam volunt ex eo dari hominibus Angelum adiutorem ex quo per lavacrum regenerationis nati sunt infantes in Christo; dicentes non esse (2) credibile, incredulis, & errantibus præesse Angelum sanctum; sed

(1) *Al.* extra. (2) *Al.* Incredibile.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Sive Anselmus. *b* Non iterum in Glossa hæc extant, sed in Anselmo immediate post prædicta.

sed tempore infidelitatis, & peccatorum est homo sub angelis satanæ. Alii autem volunt mox cum quis fuerit natus eorum qui præcogniti sunt a Deo, accipere sibi præpositum Angelum. HIERONYMUS (super *Videte ne contemnatis.*) Magna enim dignitas animarum ut unaquæque habeat ab ortu nativitatis in custodiam sui Angelum delegatum. CHRYSOSTOMUS (hom. lx.) Hic autem non de quibuscumque Angelis loquitur, sed de (1) superioribus. Cum enim dicat, *Vident faciem Patris mei*, nihil aliud ostendit quam magis liberam præsentiam, & maiorem eorum (2) apud Deum. GREGORIUS in homil. (XXXIV. in Evang.) Dionysius autem dicit, quod ex minoribus Angelorum agminibus ad explendum ministerium vel visibiliter, vel invisibiliter mittuntur: nam superiora illa agmina usum exterioris ministerii nequaquam habent. GREGORIUS II. Moral. (cap. III. vel II. in nov. exemp.) Et faciem ergo Patris Angeli semper vident, & tamen ad nos veniunt: quia ad nos spiritali præsentia foras exeunt, & tamen ibi se unde recesserant, per internam contemplationem servant: neque enim sic a divina visione foras exeunt ut internæ contemplationis gaudiis priventur. HILARIUS (can. XVIII.) Salvandorum igitur per Christum orationes Angeli Deo quotidie offerunt: ergo periculose ille contemnitur cuius desideria, ac postulationes ad æternum, & invisibilem Deum, Angelorum famulatu, ac ministerio (3) pervehuntur. AUGUSTINUS ult. de Civ. Dei (cap. XXIX.) Vel Angeli nostri dicuntur qui sunt Angeli Dei. Dei sunt, quia Deum non reliquerunt; nostri sunt, quia suos cives nos habere cœperunt. Sicut ergo nunc illi vident Deum; ita & nos sumus visuri facie ad faciem: de qua visione dicit Ioannes (Epist. I. cap. III.) „ Videbimus eum sicuti est. “ Facies enim Dei manifestatio eius intelligenda est, non aliquod tale membrum, quale nos habemus in corpore, atque isto nomine nuncupamus. CHRYSOSTOMUS (homil. lx.) Rursus aliam rationem ponit, quare pusilli non sint contemnendi, priore maiorem, dicens: *Venit enim Filius hominis salvare quod perierat.* REMIGIUS. Quasi dicat: Non contemnatis pusillos, quia ego pro hominibus homo fieri dignatus sum. Cum enim dicit, *Quod perierat*, subintelligendum est genus humanum: omnia enim elementa suum ordinem servant; sed homo erravit, quia suum ordinem perdidit. CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) Deinde ad hanc rationem parabolam copulat, per quam & Patrem inducit salutem hominum volentem, dicens: *Quid vobis videtur, si fuerint alicui centum oves?* GREGORIUS in hom. (XXXIV. in Evang.) Hoc ad ipsum auctorem hominum pertinet: quia enim centenarius perfectus est numerus, ipse centum oves habuit, cum Angelorum, & hominum substantiam creavit. HILARIUS (can. XVIII.) Ovis autem una homo intelligendus est, & sub (4) homine universitas sentienda est: in unius enim Adæ errore, omne hominum genus aberravit. Igitur & quærens hominem Christus est, & nonagintanovem relictæ cælestis gloriæ multitudo est. GREGORIUS (ut supra.) Dicit autem Evangelista eas relictas in montibus, ut significet in excelsis: quia nimirum oves quæ non perierant in sublimibus stabant. BEDA. Ovem ergo Dominus invenit, quando hominem restauravit: & super eam inventam maius gaudium est in cælo, quam super nonagintanovem: quia maior materia divinæ laudis est in restauratione hominum quam in creatione Angelorum. Mirabiliter enim Angelos creavit, sed mirabilius hominem restauravit. RABANUS (super *Si fuerint alicui centum oves.*) Nota, quod unum deest a novem ut decem sint, & a nonagintanovem ut centum sint. Variari ergo per brevitatem, & magnitudinem numeri possunt, quibus unum (5) deest ut perficiantur; ipsum vero unum sine varietate in se manens, cum accesserit, ceteros perficit. Et ut perfecta summa ovium integraretur in cælo, homo perditus quærebatur in terra. HIERONYMUS. Alii vero nonagintanovem ovibus, iustorum putant numerum intelligi, & in una ovicula, perfectorum; secundum quod in alio loco dixerat (supra IX.) *Non veni vocare iustos, sed peccatores.* GREGORIUS in hom. (XXXIV. in Evang.) Considerandum autem nobis est cur Dominus plus de conversis peccatoribus, quam de stantibus iustis gaudium esse fateatur: quia scilicet plerumque pigri remanent ad exercenda bona præcipua qui valde sibi securi sunt, quod nulla commiserunt mala graviora. At contra nonnumquam hi qui se (6) aliquid egisse illicite meminerunt, ex ipso

 suo

(1) *Al.* supervenientibus. (2) *P. Nicolai supplet* honorem. (3) *Al.* provehuntur. (4) *Al.* homine uno. (5) *Al.* deest est ut perficiantur: *item* deest, & ut perficiantur: *item* deficit ut perficiantur. (6) *Al.* aliud.

suo dolore compuncti inardescunt in amorem Dei: & quia se errasse a Deo considerant, damna praecedentia lucris subsequentibus recompensant: sic & dux in praelio plus eum militem diligit qui post fugam conversus hostem fortiter premit, quam illum qui numquam terga praebuit, & numquam aliquid fortiter fecit. Sed & sunt quidam iusti, de quibus tantum est gaudium ut eis nullus poenitens praeponi possit, qui etsi non sint sibi malorum conscii, tamen licita respuunt, & in omnibus se humiliant. Quantum ergo gaudium est si humiliter plangat iustus, cum gaudium sit, si quod male gessit, damnat iniustus? BEDA. Vel per nonagintanovem oves, quas in montibus reliquit, superbos significat, quibus ad perfectionem unitas deest. Cum ergo invenerit peccatorem, magis super eum gaudet, idest suos gaudere facit, quam super iustos falsos. HIERONYMUS (super *Sic non est voluntas ante Patrem.*) Quod autem subditur, *Sic non est voluntas*, refertur ad superius propositum, de quo dixerat: *Videte, ne contemnatis unum de pusillis istis*: & docet idcirco parabolam positam, ut pusilli non contemnantur. In eo autem quod dicit, *Non est voluntas ante Patrem &c.* ostendit quod quotiescumque perierit aliquis ex pusillis, non voluntate Patris perit.

(d) CHRYSOSTOMUS (hom. lxi. in principio.) Quia superius vehementem sermonem adversus scandalizantes proposuit, undique eos terrens; ne rursus hi quibus scandala inferuntur, sic fiant resupini ut totum contemnentes in aliud vitium incidant, scilicet negligentiae, (1) ac per omnia sibi parci volentes, in elationem incidant: hic Dominus eos comprimit, & redargutionem fieri iubet, dicens: *Si autem peccaverit in te frater tuus, vade, & corripe eum inter te & ipsum solum.* AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. xvi. in princ.) Admonet nos quidem Dominus noster non negligere invicem peccata nostra, non quaerendo quid reprehendas, sed videndo quid corrigas. Debemus enim amando corripere, non nocendi aviditate, sed studio corrigendi. Si neglexeris, peior eo factus es. Ille iniuriam faciendo, gravi seipsum vulnere percussit; tu vulnus fratris contemnis: peior es tacendo, quam ille conviciando. AUGUSTINUS I. de Civit. Dei (cap. ix.) Plerumque enim a malis docendis, & admonendis, aliquando etiam obiurgandis, & corripiendis male dissimulatur, vel cum laboris piget, vel cum eorum inimicitias devitamus, ne impediant, & noceant in istis temporalibus rebus, sive quas adipisci adhuc nostra cupiditas appetit, sive quas adhuc amittere formidat infirmitas. Si autem propterea quisque obiurgandis, & corripiendis male agentibus parcit, quia opportunius tempus inquiritur, vel eisdem ipsis metuit, ne deteriores ex hoc efficiantur, vel ad bonam vitam, & piam erudiendos impediant alios infirmos, aut premant, atque avertant a fide; non videtur esse cupiditatis occasio, sed consilium caritatis. Longe autem graviorem habent causam Ecclesiarum praepositi qui in Ecclesiis constituti sunt ut non parcant obiurgando peccata; nec ideo tamen ab huiuscemodi culpa penitus alienus est qui, licet praepositus non sit, in eis tamen quibus vitae huius necessitate coniungitur, multa monenda, vel arguenda novit, & negligit: devitans eorum offensiones propter illa quibus in hac vita non indebite utitur, sed plusquam debuit delectatur. CHRYSOSTOMUS (hom. lxi. parum a princ.) Considerandum autem, quod quandoque Dominus eum quem contristavit, ad eum qui contristatus est ducit, sicut cum dicit (supra v.) *Si recordatus fueris, quod frater tuus habet aliquid adversum te, vade reconciliari fratri tuo.* Quandoque autem eum qui iniusta passus est, iubet dimittere proximo; sicut ibi (supra vi.) *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.* Hic autem alium excogitat modum: eum enim qui contristatus est, ducit ad eum qui contristavit; & ideo dicit: *Si peccaverit in te frater tuus*: quia enim ille qui iniusta fecit, non facile veniret ad excusationem; verecundatus, hunc qui passus est ad illum trahit; & non simpliciter, sed ut corrigat quod factum est: unde dicit: *Vade, & corripe eum*, RABANUS (hoc loco.) Non passim iubet peccanti dimittere, sed audienti, idest (2) obedienti, & poenitentiam agenti: ne vel difficilis sit venia, vel remissa indulgentia. CHRYSOSTOMUS (homil. lxi. in Matth.) Non autem dicit, Accusa, neque Increpa, neque Vindictas expete; sed *Argue*; idest, rememora sibi peccatum, dic ei quae ab eo passus es. Ipse enim ira, & verecundia detinetur, ebrius factus quasi gravi somno. Unde oportet te, qui sanus es, ad illum qui aegrotat abire. HIERONYMUS (super *Si peccaverit in te frater*.) Sciendum tamen, quod si peccaverit in vos frater vester, & in qualibet causa

(1) *Al.* sed scandalizantes, per omnia sibi parci volentes, in elevationem &c. (2) *Al.* deest obedienti.

sa vos læserit, dimittendi habetis potestatem, immo necessitatem: quia præcipitur, ut debitoribus nostris debita dimittamus: propter quod & hic dicitur: *Si peccaverit in te frater tuus*. Si autem in Deum quis peccaverit, non est nostri arbitrii. Nos e contrario, in Dei iniuria benigni sumus, in nostris contumeliis exercemus odia. CHRYSOSTOMUS (hom. lxi.) Ideo autem præcipit arguere ei qui passus est iniuriam, & non alii, quia ille qui fecit iniuriam, ab eo mansuetius sustinet, & maxime cum solus eum corripiat. Cum enim qui vindictam expetere debebat, hic salutis videtur diligentiam habere; maxime hoc eum potest propitium facere. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ser. xvi. ante med.) Quando ergo in nos aliquis peccat, habeamus magnam curam, non pro nobis, nam gloriosum est iniuriam oblivisci; sed oblivisce iniuriam tuam, non vulnus fratris tui: ergo corripe inter te & ipsum solum, studens correctioni, parcens pudori. Forte enim præ verecundia incipit defendere peccatum suum, & quem vis facere correctiorem, facis peiorem. HIERONYMUS (ubi supra.) Corripiendus est enim seorsum frater, ne si semel pudorem, atque verecundiam amiserit, permaneat in peccato. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. xvi.) Apostolus autem dicit (I. Thess. v.) „ Peccantem coram omnibus argue; ut & ceteri timorem habeant. " Aliquando ergo scias corripiendum esse (1) fratrem inter te & fratrem solum, aliquando autem coram omnibus. Quid autem ante facere debeamus, intendite, & videte. *Si peccaverit*, inquit, *in te frater tuus, corripe eum inter te & ipsum solum*. Quare? Quia in te peccavit? Quid est, in te peccavit? Tu scis quia peccavit: quia enim secretum fuit quando in te peccavit, secretum quære cum corrigis quæ peccavit. Nam si solus nosti, quia peccavit in te, & eum vis coram omnibus arguere; non es corrector, sed proditor. Peccavit ergo in te frater tuus; sed si tu solus nosti, tunc vere in te solum peccavit: nam si multis audientibus tibi fecit iniuriam, & in illos peccavit, quos testes suæ ini[...]tis effecit. Ergo ipsa corripienda su[...]ram omnibus, quæ peccantur coram o[...]bus; ipsa corripienda sunt secretius, quæ peccantur secretius. Distribuite tempora, & concordate Scripturas. Quare autem proximum corrigis? Quia tu doles quod peccaverit in te? Absit. Si autem amore tui id facis, nil facis; si amore illius facis, optime facis. Denique in ipsis verbis attende cuius amore id facere debeas: utrum tui, an illius: sequitur enim: *Si te audierit, lucratus eris fratrem tuum*. Ergo propter illum fac, ut lucreris illum. Agnosce, quia in hominem peccando peristi: nam si non perieras, quomodo te lucratus est? Nemo ergo contemnat quando peccat in fratrem. CHRYSOSTOMUS (hom. lxi. in Matth.) In quo etiam demonstratur quod inimicitia damnum est commune; & propter hoc non dixit, quod ille lucratus est seipsum, sed quod tu lucratus es eum: ex quo ostendit quoniam & tu, & ille damnum passi eratis ex discordia. HIERONYMUS (ubi supra.) Per salutem enim alterius nobis quoque acquiritur salus. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Quid autem facere debeas, si non persuadeatur, subditur: *Si autem te non audierit, adhibe tecum unum, vel duos*. Quanto enim inverecundior fuerit, & pertinacior, tanto magis nos ad medicinam studere oportet, non ad iram, & odium. Etenim medicus cum viderit morbum non remitti, non desistit, sed tunc magis præparatur ad curandum. Vide autem qualiter non vindictæ gratia hæc correptio fit, sed emendationis: & propter hoc non confestim iubet duos accipere, sed quando ipse corrigi non voluerit; neque tunc ad eum mittit multitudinem, sed unum, vel duos; & ad hoc legis testimonium inducit, dicens: *Ut in ore duorum testium, vel trium stet omne verbum*; quasi dicat: Habes iam testimonium quia totum fecisti quod tuum erat. HIERONYMUS (ibidem.) Vel intelligendum est hoc modo. Si te audire noluerit, adhibeatur unus frater tantum: quod si nec illum audierit, adhibeatur & tertius, vel corrigendi studio, ut scilicet vel admonitione, aut pudore corrigatur; vel conveniendi sub testibus. GLOSSA a. Vel si dixerit, non esse peccatum, ut probent illud esse (2) peccatum. HIERONYMUS (ibidem.) Porro [...]i nec illos audire voluerit, tunc multis dicen-

(1) *Al.* fratrem solum. (2) *Al.* necessa[...]

EX EDITI P. NICOLAI.

a Non est in Glossa quæ nunc extat, sed in A[...]o, ut & illud quod paulo infra rursus ex Glossa prænotatur.

cendum est, ut detestationi eum habeant; ut qui non potuit pudore salvari, salvetur opprobriis: unde sequitur: *Quod si non audierit eos, dic Ecclesiae*. CHRYSOSTOMUS (homil. lxi.) Idest his qui Ecclesiae praesident. GLOSSA. Vel dic toti Ecclesiae, ut maiorem erubescentiam patiatur. Post haec omnia sequitur excommunicatio, quae fieri debet per os Ecclesiae, idest per sacerdotem, quo excommunicante tota Ecclesia cum eo operatur: unde sequitur: *Si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus, & publicanus*. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. xvi.) Idest, noli illum iam deputare in numero fratrum tuorum; nec sic tamen salus eius negligenda est: nam & ipsos ethnicos, idest gentiles, & paganos, in numero quidem fratrum non (1) deputamus, sed tamen eorum salutem semper inquirimus. CHRYSOSTOMUS (hom. lxi.) Nihil tamen tale praecipit Dominus observandum in his qui extra Ecclesiam sunt, quale praecipit hic de fratribus corripiendis. Sed de exterioribus dicit supra v. *Si quis percusserit te in una maxilla, prabe ei & aliam*; quod & Paulus dicit I. Corinth. v. „Quid mihi est de his qui foris sunt, iu„dicare?" Fratres autem & arguere, (2) & avertere iubet. HIERONYMUS (ubi supra.) Quod autem dicit, *Sicut ethnicus, & publicanus*, ostenditur maioris esse detestationis qui sub nomine fidelis agit opera infidelium, quam hi qui aperte gentiles sunt. Publicani enim vocantur qui saeculi sectantur lucra, & exigunt vectigalia per negotiationes, & fraudes, ac furta scelerata, atque periuria. ORIGENES (tract. vi. in Matth. cap. xviii.) Videamus autem ne forte sententia haec, non de quocumque peccato posita sit: quid enim si aliquis peccaverit aliquod peccatorum quae sunt ad mortem: puta masculorum concubitor factus, adulter, homicida, aut mollis: numquid talem rationis est arguere solum ad solum. Et, si audierit, statim eum dicere lucrefactum: (3) & non prius expulerit eum de Ecclesia, nisi postquam coram testibus argutus, & ab Ecclesia, perstiterit in actu priori? Alius autem respiciens ad immensam misericordiam Christi, dicet, quoniam cum verba Christi nullam faciant differentiam peccatorum, contra Christi misericordiam faciunt qui haec ad minima tantum peccata pertinere distinguunt. Alius contra, caute ipsa verba considerans, non de omni peccato haec dicta desendet: quoniam qui grandia illa peccata facit, non est frater, sed nominatur frater; cum quo, secundum Apostolum, non oportet nec cibum sumere. Sicut autem negligentibus peccandi occasionem dant qui (4) ad omne peccatum hoc pertinere exponunt; sic e contra qui docet in minimis, & non mortiferis peccatis peccaotem post argutionem testium, vel Ecclesiae, fieri oportere sicut ethnicum, & publicanum; aliquid crudelitatis videtur inducere. Utrum enim omnino pereat, pronuntiare non possumus. Primum, quia qui ter argutus non obedivit, potest in quarto obedire; deinde quia aliquando non secundum opera hominis redditur ei, sed amplius quam peccavit, quod expedit in hoc mundo; demum quia non dixit solum, *Sit sicut ethnicus, & publicanus*; sed *Sit tibi*. (5) Qui ergo in peccato levi correctus ter, non se emendat, nos quidem debemus eum habere sicut ethnicum, & publicanum, abstinentes ab eo, ut confundatur. An autem etiam a Deo quasi publicanus, & ethnicus iudicetur, non est nostrum pronuntiare, sed est in indicio Dei.

(e) HIERONYMUS (super *Amen dico vobis*.) Quia dixerat: *Si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus, & publicanus*; & poterit contempti fratris haec esse responsio, vel tacita cogitatio: Si me despicis, & ego te despicio; si me condemnas, & tu mea sententia condemnaberis: potestatem tribuit Apostolis ut sciant (6) qui talibus condemnantur, humanam sententiam divina sententia corroborari: unde dicitur: *Amen dico vobis: quacumque alligaveritis super terram, erunt ligata & in caelo; & quaecumque solveritis super terram, erunt soluta & in caelo*. ORIGENES (tract. vi. in xviii. cap. Matth.) Non dixit, In caelis, sicut Petro, sed *In caelo* uno: quia non sunt tantae perfectionis sicut Petrus. HILARIUS (can. xviii.) Per hoc tamen ad terrorem maximi metus, quo ad praesens omnes continentur, immobile severitatis apostolicae iudicium demonstravit, ut quos in terris alligaverint, idest peccatorum nodis (7) innexos reliquerint, & quos solverint, concessionem scilicet veniae acceperint in salutem, hi in caelis ligati sint, vel soluti. CHRYSOSTOMUS (homil. lxi.) Et notandum, quod non dixit primati Ecclesiae, Liga talem; sed Si ligaveritis, indissolubilia erunt ligamina; quasi hoc eius iudicio dimittens. Vide autem qualiter incorrigibilem

(1) *Al.* putamus. (2) *Al.* advertere. (3) *P. Nicolaius habet* & si non audierit, non prius expellat eum &c. (4) *Idem apponit* non. (5) *Al.* Si ergo. (6) *Al.* quod qui. (7) *Al.* innoxios.

lem duplicibus colligavit necessitatibus: scilicet & pœna quæ est hic, scilicet proiectione ab Ecclesia, quam supra posuit, dicens, *Sit tibi sicut ethnicus*; & supplicio futuro, quod est ligatum esse in cælo: ut multitudine iudiciorum dissolvat fratris iram. AUGUSTINUS de Ver. Domini (serm. xvi.) Vel aliter. Cœpisti habere fratrem tuum tamquam publicanum, ligans cum in terra; sed ut iuste alliges, vide: nam iniusta vincula disrumpit iustitia. Cum autem correxeris, & concordaveris cum fratre tuo, solvisti illum in terra: cum solveris in terra, solutus erit & in cælo. Multum præstas non tibi, sed illi, quia multum nocuit non tibi, sed sibi. GLOSSA a (ordinaria.) Non solum autem de excommunicatione, sed etiam de omni petitione, quæ fit a consentientibus in unitate Ecclesiæ, dat confirmationem, cum subdit: *Iterum dico vobis, quia si duo ex vobis consenserint super terram*, vel pœnitentem recipiendo, vel superbum abiiciendo, (1) *de omni re, quam petierint*, quæ non est contraria Ecclesiæ unitati, *fiet illis a Patre meo qui in cælis est*. Per hoc autem (2) quod dicit, *Qui in cælis est*, eum super omnia esse ostendit, & per hoc complere eum posse quod petitur. Vel *in cælis est*, idest in sanctis; quod valet ad probandum, quod fiet illis quicquid petierint quod dignum sit, quia illum apud se habent a quo petunt. Unde rata est sententia consentientium, quia Deus cum eis habitat; & ideo sequitur: *Ubi enim sunt duo, vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxi.) Vel quia dixerat, *Fiet illis a Patre meo*, ut ostendat se etiam esse datorem simul cum Patre, subdit: *Ubi sunt enim duo, vel tres*. ORIGENES (ubi supra.) Non autem dixit, *In medio eorum* (3) ero, sed *sum*: mox enim ut aliqui consenserint, Christus invenitur in eis. HILARIUS (can. xviii.) Ipse enim qui pax, atque caritas est, sedem atque habitationem in bonis atque pacificis voluntatibus collocabit. HIERONYMUS (super *Si duo ex vobis consenserint*.) Vel aliter. Omnis superior sermo ad concordiam nos provocaverat: igitur & præmium pollicetur, ut solicitius festinemus ad pacem, cum se dicat inter duos, vel tres medium fore. CHRYSOSTOMUS (homil. lxi.) Non autem dixit simpliciter, *Ubi congregati fuerint*; sed addit, *In nomine meo*; quasi dicat: Si quis (4) me principalem causam amicitiæ ad proximum habuerit, cum eo ero, si & in aliis virtuosus erit. Quomodo ergo non ibi consentientes consequuntur id quod petunt? Primo quidem quia non expedientia petunt. Secundo quia indigni sunt qui petunt, & ea quæ sunt a seipsis non inferunt: unde dicit, *Si duo ex vobis*, qui evangelicam ostenditis conversationem. Tertio quia adversus eos qui contristaverunt orant vindictam quærentes. Quarto quia petunt misericordiam peccantibus qui non pœnituerunt. ORIGENES (Matth. xviii. tract. vi.) Et ista est etiam causa propter quam non exaudimur orantes, quia non consentimus nobis per omnia super terram, neque dogmate, neque conversatione. Sicut enim in musicis, nisi fuerit convenientia vocum, non delectat audientem; sic in Ecclesia, nisi consensum habuerit, non delectatur Deus in ea, nec audit voces eorum. HIERONYMUS (ubi supra.) Possumus autem & hoc spiritualiter intelligere, quod (5) ubi spiritus, & anima, corpusque consenserint, & non intra se bellum diversarum habuerint voluntatum; de omni re quam petierint, impetrent a Patre: nulli enim dubium est quin bonarum rerum postulatio sit, ubi corpus vult habere ea quæ spiritus. ORIGENES (Matth. xviii. tract. vi.) Vel in quo duo testamenta consentiunt sibi, eius invenitur oratio de omni re acceptabilis Deo.

(f) HIERONYMUS (super *Quoties peccabit in me?*) Supra dixerat Dominus, *Videte ne contemnatis unum de pusillis istis*; & adiecerat, *Si peccaverit in te frater tuus &c.* & præmium repromiserat, dicens, *Si duo ex vobis &c.* unde provocatus Apostolus Petrus interrogat; & hoc est quod dicitur: *Tunc accedens ad eum Petrus, dixit: Domine, quoties peccaverit in me frater meus, & dimittam ei?* & cum interrogatione profert sententiam, dicens, *Usque septies?* CHRYSOSTOMUS (hom. lxii.) Putavit quidem Petrus aliquid se magnum dicere. Sed quid amator hominum Christus responderit, subditur: *Dicit illi Iesus: Non tibi dico usque septies; sed usque septuagies septies*. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ser. xvi.) Audeo dicere: Et si septuagies octies peccaverit, ignosce; & si centies; & omnino quotiens peccaverit, ignosce. Si enim Christus millia peccatorum invenit, & tamen omnia donavit; noli subducere misericordiam.

(1) *Al.* vel de alia re quam petierint. (2) *Al.* omittitur quod. (3) *Al.* desideratur ero. (4) *Al.* propter me principalem. (5) *Al.* nisi.

EX EDIT. P. NICOLAI.

a Non est in Glossa quæ nunc extat, sed in A

diam. Ait enim Apostolus (Coloss. III.) „ Donantes vobismetipsis, si quis adversus „ aliquem habet querelam, sicut & Deus „ in Christo donavit nobis. “ CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) Cum ergo dicit, *Usque septuagies septies*, non numerum determinatum ponit, ut numero concludat remissionem; sed quod continue & semper est significavit. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ser. XV.) Non tamen sine causa Dominus *Septuagies septies* dixit: nam lex decem præceptis commendatur: lex enim per decem, peccatum per undecim significatur, quia transgressio denarii est. Septem autem solet pro toto computari, quia septem diebus volvitur tempus. Duc autem septies undecim, fiunt septuagies septies. Omnia ergo peccata dimitti voluit, quia ea septuagesimo septimo numero præsignavit. ORIGENES (tract. VI.) Vel quia numerus sex videtur esse operis, & laboris, (1)septimus autem repausationis; dicit remissionem fieri oportere fratribus in hoc mundo degentibus, & secundum res huius mundi peccantibus. Si autem aliquis ultra ea peccata peccaverit, iam non habebit remissionem. HIERONYMUS (ubi supra.) Vel intelligendum est *septuagies septies*, idest quadringentis nonaginta vicibus: ut totiens peccanti fratri dimitteret quotiens ille peccare posset. RABANUS. Aliter tamen datur venia petenti fratri, ut nobis scilicet socia caritate communicet, sicut Ioseph fratribus; aliter inimico persequenti, ut bonum ei velimus, & si licet, faciamus, ut David lugens Saul.

(g) CHRYSOSTOMUS (homil. LXII.) Ne aliquis existimaret magnum quid, & grave Dominum iniunxisse, cum dicit, dimittendum usque septuagies septies, adiecit parabolam. HIERONYMUS (hoc loco.) Familiare enim est Syris, & maxime Palæstinis, ad omnem sermonem suum parabolam iungere: ut quod per simplex præceptum ab auditoribus teneri non potest, per similitudinem, exemploque teneatur: unde dicitur: *Ideo assimilatum est regnum cælorum homini regi qui voluit rationem ponere cum servis suis*. ORIGENES (Matth. XVIII. tract. VI.) Filius Dei, sicut est sapientia, iustitia, & veritas, ita ipse est regnum; non autem alicuius eorum quæ sunt deorsum, sed omnium quæ sunt sursum: in quorum sensibus iustitia, & ceteræ virtutes regnant; qui facti sunt cæli per hoc quod portant cælestis imaginem. Hoc ergo regnum cælorum, idest Filius Dei quando factus est in similitudinem carnis peccati, tunc similis factus est homini regi, uniens hominem sibi. REMIGIUS. Vel regnum cælorum congrue sancta Ecclesia intelligitur, in qua Dominus operatur hoc quod in ista parabola loquitur. Nomine autem hominis aliquando designatur pater, sicut ibi, *Simile est regnum cælorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo*; aliquando vero designatur Filius: hic autem utrumque intelligi potest, & Pater, & Filius, qui sunt unus Deus. Deus autem Rex dicitur, cuncta quæ creavit regendo, & gubernando. ORIGENES (tract. VI.) Servi autem hi soli sunt, quantum ad istas parabolas, qui dispensatores verbi habentur, & quibus hoc est commissum, ut negotientur. REMIGIUS. Vel per servos huius hominis regis, designantur omnes homines, quos ad laudandum se creavit, quibusque legem naturæ dedit; cum quibus rationem ponit, quando vitam, & mores, & actus singulorum discutit, ut unicuique secundum quod gessit tribuat: unde sequitur: *Et cum cœpisset rationem ponere, oblatus est ei unus qui debebat decem millia talenta*. ORIGENES (tract. VI. in XVIII. cap. Matth.) Omnis autem vitæ nostræ ratio ponenda est a Rege, quando omnes nos præsentari oportuerit ante tribunal Christi. Nec hoc dicimus, ut suspicio sit, ne forte res ipsa necessarium habeat longum tempus. Volens enim Deus ventilare omnium mentes, cito omnia ab omnibus omni tempore gesta, singulis quibuscumque faciet in mentem venire, ineffabili quadam virtute. Dicit autem, *Et cum cœpisset rationem ponere*, quia initium iudicii est ut incipiat a domo Dei. In principio ergo ponendæ rationis oblatus est debitor talentorum multorum, qui scilicet multa fecerat damna, & magna ei erant iniuncta, & nullum attulit lucrum: qui forsitan tot talenta perdidit quantos perdidit homines; & ideo talentorum multorum est factus debitor, quoniam secutus est mulierem super talentum plumbi sedentem, cuius nomen iniquitas. HIERONYMUS (super *Oblatus est unus qui debebat.*) Scio quosdam istum qui debebat decem millia talenta, diabolum interpretari, cuius uxorem, & filios venumdandos, perseve-

ran-

(1) *P. Nicolai hæc habet:* Septimus autem repausationis, vel quietis; propterea is qui diligit mundum, & ea quæ sunt in mundo agit, sive sæcularia operatur, septies peccat. Petrus ergo tale aliquid intellexit quando putavit esse septies indulgendum. Sed quoniam sciebat Christus extendere aliquos peccata sua etiam ulterius, propterea ultra septenarium numerum addidit adhuc septuagesimum, ut dicat remissionem fieri oportere &c.

rante illo in malitia, insipientiam, & malas cogitationes intelligi volunt. Sicut enim uxor iusti dicitur sapientia; sic uxor iniusti, & peccatoris appellatur stultitia. Sed quomodo ei dimittat Dominus decem millia talenta, & ille nobis conservis suis decem denarios non dimiserit, nec ecclesiasticæ interpretationis est, nec a prudentibus viris recipienda. AUGUSTINUS de Ver. Domini (serm. xv. a med.) Ideo dicendum est, quod quia lex in decem præceptis commendatur, ille debebat decem millia talentorum: per quod omnia peccata significat, quæ secundum legem fiunt. REMIGIUS. Homo autem sua voluntate & sponte peccans, suo conatu nullo modo surgere valet; & non habet unde reddat, quia nihil in se invenit per quod se a peccatis solvat: unde sequitur: *Cum autem non haberet unde redderet, iussit eum dominus venumdari, & uxorem eius, & filios, & omnia quæ habebat, & reddi.* Uxor quidem stulti est stultitia, & carnis voluptas, seu cupiditas. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. I. cap. xxv.) Per hoc ergo significatur, transgressorem decalogi pro cupiditate, & pravis operibus, tamquam uxore, & filiis, pœnas solvere debuisse; quod est pretium eius: pretium enim venditi est supplicium damnati. CHRYSOSTOMUS (hom. lxii.) Hoc autem non ex crudelitate iussit, sed ex ineffabili affectione. Vult enim eum terrere per has minas, ut supplicet, & non vendatur: quod & factum (1) ostenditur cum subditur: *Procidens autem servus ille rogabat eum, dicens: Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi.* REMIGIUS. His autem verbis humiliatio, & satisfactio peccatoris demonstratur dum dicitur, *Procidens.* In hoc vero quod dicit, *Patientiam habe in me*, vox exprimitur peccatoris, poscentis tempus vivendi, & spatium corrigendi. Est autem larga Dei benignitas, & clementia erga peccatores conversos: quoniam ipse semper paratus est per baptismum, aut pœnitentiam peccata dimittere: unde sequitur: *Misertus autem dominus servi illius, dimisit eum, & debitum dimisit ei* (2). CHRYSOSTOMUS (homil. lxii. in Matthæum.) Vide autem divini amoris superabundantiam: petit servus solius temporis dilationem; ipse autem maius eo quod petiit dedit, dimissionem, & concessionem totius mutui. Volebat autem & a principio dare; sed nolebat solum suum esse donum, sed & supplicationis illius, ut non incoronatus abscedat. Ideo autem antequam rationem poneret, debitum non dimisit, quia docere voluit a quantis debitis eum liberat, ut saltem ita ad conservos mansuetior fieret. Et quidem usque ad hæc quæ præmissa sunt acceptabilis fuit: etenim confessus est, & promisit se reddere debitum, & procidens rogavit, & debiti magnitudinem cognovit. Sed quæ postea fecit, indigna fuere prioribus: sequitur (3) enim: *Egressus autem servus ille invenit unum de conservis suis qui debebat ei centum denarios.* AUGUSTINUS de Ver. Domini (serm. xv.) Quod autem dicitur quod debebat ei centum denarios, ab eodem numero, scilicet decem, sumitur, qui est numerus legis: nam & centum centies fiunt decem millia; & decies deni sunt centum; & illa decem millia talentorum, & illi decies deni a legitimo numero non recedunt: in quo utroque invenies peccata. Uterque est ergo debitor, uterque veniæ deprecator: omnis enim homo & debitor est Dei, & debitorem habet fratrem suum. CHRYSOSTOMUS (hom. lxii.) Tanta autem differentia est peccatorum quæ committuntur in hominem, & quæ committuntur in Deum, quanta est differentia decem millium talentorum, & centum denariorum: magis autem & multo plus; (4) quod patet ex differentia personarum, & a paucitate peccantium. Homine enim vidente & desistimus, & pigritamur peccare; Deo autem vidente secundum unumquemque diem non absistimus; sed agimus informidabiliter omnia, & loquimur. Non hinc autem solum graviora apparent peccata in Deum, sed etiam e beneficio quo sumus potiti ab ipso: fecit enim nos esse, & omnia propter nos operatus est, animam rationalem nobis inspiravit, Filium suum misit, cælum nobis aperuit, & nos filios suos fecit. Numquid ergo si unaquaque die moreremur pro illo, retribueremus ei aliquod dignum? Nequaquam; sed hoc rursus ad utilitatem nostram (5) pertineret. Nos autem & contrario in legibus eius offendimus. REMIGIUS. Sic ergo per debitorem decem millium talentorum designantur illi qui maiora crimina committunt; per debitorem autem centum denariorum qui minora committit. HIERONYMUS (super *Oblatus est ei unus.*) Quod ut manifestius fiat, dicamus sub exemplo. Si quis vestrum commiserit adulterium,

(1) *Al.* est. (2) *In Veneta edit. an. 1521. additur* idest, a peccatis eum absolvit. (3) *Al. omittitur* enim. (4) *deest* quod. (5) *Al.* pertinet.

rium, homicidium, sacrilegium, maiora crimina decem millium talentorum roganti dimittuntur, si & ipse dimittat minora peccantibus. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ser. xv.) Sed ille servus ingratus, iniquus noluit præstare quod illi indigno præstitum fuit: sequitur enim: *Et tenens suffocabat eum, dicens: Redde quod debes*. REMIGIUS. Idest, acriter insistebat, ut vindictam ab eo exigeret. ORIGENES (in cap. XVIII. Matth. tract. VI.) Ideo, ut arbitror, suffocabat, quoniam a Rege exierat: non enim suffocaret conservum suum, si non exisset a Rege. CHRYSOSTOMUS (hom. lxii.) Per hoc etiam quod dicitur, *Egressus*, ostenditur quod non post multum tempus, sed confestim; adhuc quasi in auribus habens beneficium in malitiam abusus est liberatione a proprio domino sibi data. Quid igitur ille fecerit, subditur: *Et procidens conservus eius rogabat eum, dicens: Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi*. ORIGENES (ubi supra.) Considera subtilitatem Scripturæ: quoniam servus multorum debitor talentorum, procidens adoravit Regem; qui autem centum debebat denarios, procidens non adorabat, sed rogabat conservum, dicens, *Patientiam habe*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxii.) Sed neque hæc verba ingratus servus reveritus est, quibus salvatus est: sequitur enim: *Ille autem noluit*. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. I. cap. xxv.) Idest, tenuit contra eum hunc animum, ut supplicium illi vellet.

Sed abiit. REMIGIUS. Idest, magis ira exarsit, ut ab eo vindictam exigeret. *Et misit eum in carcerem donec redderet debitum*; idest, apprehenso fratre, vindictam ab eo exegit. CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) Vide Domini caritatem, & servi crudelitatem: hic pro decem millibus talentis, hic autem pro centum denariis: hic conservum, hic autem dominum rogabat; & hic quidem totalem absolutionem accepit, ille autem solam dilationem petebat; nec (1) tamen hoc dedit. Condoluerunt qui non debebant: unde sequitur: *Videntes autem conservi eius quæ fiebant, contristati sunt valde*. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. I. cap. xxv.) Per conservos intelligitur Ecclesia, quæ illum solvit, & illum ligat. REMIGIUS. Vel conservi forte Angeli sunt intelligendi, aut prædicatores sanctæ Ecclesiæ, sive quicumque fideles, qui videntes aliquem fratrem remissionem peccatorum adeptum, non velle misereri conservi sui, contristantur de eius perditione. Sequitur: *Et venerunt & narraverunt Domino quæ facta fuerant*. Veniunt quidem non corpore, sed corde. Domino autem narrare, est dolores, & contristationes cordis in suo affectu demonstrare. Sequitur: *Tunc vocavit eum dominus suus*. Vocavit quidem per sententiam mortis, & ab hoc sæculo migrare iussit; & dixit ei: *Serve nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxii.) Et quando quidem decem millia talenta debebat, non vocavit eum nequam, neque est conviciatus, sed misertus; quando autem contra conservum ingratus est effectus, tunc dicitur, *Serve nequam*; & hoc est quod dicitur: *Nonne ergo oportuit & te misereri conservi tui?* REMIGIUS. Et sciendum, quia servus ille nullum responsum legitur domino dedisse: in quo demonstratur quod in die iudicii, & statim post hanc vitam, omne argumentum excusationis cessabit. CHRYSOSTOMUS (hom. lxii.) Quia vero beneficio non est factus melior, relinquitur ut pœna corrigatur: unde sequitur: *Et iratus dominus eius tradidit eum tortoribus, quoadusque redderet universum debitum*. Non autem simpliciter dixit, *Tradidit eum*, sed *iratus*: quod non posuit quando iussit eum vendi: non enim hoc erat iræ, sed magis amoris ad correptionem; nunc autem hæc sententia est supplicii, & pœnæ. REMIGIUS. Tunc enim dicitur Deus irasci quando adversus peccatores vindicat. Tortores autem dicuntur dæmones, quia semper ad hoc parati sunt ut perditas animas suscipiant, & in pœna æternæ damnationis eas torqueant. Numquid autem postquam aliquis demersus fuerit in æternam damnationem, poterit invenire spatium corrigendi, aut aditum exeundi? Non; sed *quousque* ponitur pro infinito; & est sensus: Semper solvet, sed numquam persolvet, & semper pœnam luet. CHRYSOSTOMUS (hom. lxii.) Per hoc ergo ostenditur quod continue, idest æternaliter punietur, neque reddet aliquando. Quamvis autem irrevocabilia sint charismata, & Dei vocationes, tamen tantum valuit malitia ut & hanc legem solvere videatur. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. xv. a med.) Dicit enim Deus (Luc. VI.) „Dimittite, & dimittetur vobis: " sed ego prior dimisi, (2) dimitte vel postea: nam si non dimiseris, revocabo te, & quicquid tibi dimiseram, replicabo tibi: non enim fallit, aut fallitur Christus, qui subiecit, di-

(1) *Al. omittitur* tamen. (2) *Al.* dimittite.

dicens: *Sic & Pater meus cælestis faciet vobis, si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris*. Melius est enim ut clames ore, & dimittas in corde, quam sis blandus ore, & crudelis in corde. Ideo enim Dominus subdit, *De cordibus vestris*, ut si per caritatem imponitis disciplinam, de corde lenitas non recedat. Quid enim tam pium, quam medicus ferens ferramentum? Sævit in vulnus, ut homo (1) curetur: quia si vulnus palpatur, homo perditur. HIERONYMUS (in fine Comment. in cap. XVIII. Matth.) Ideo & Dominus addidit, *De cordibus vestris*, ut omnem simulationem fictæ pacis averteret. Præcipit ergo Dominus Petro, sub comparatione Regis, domini, & servi, qui debitor decem millium talentorum a domino rogans veniam impetraverat, ut ipse quoque dimittas & conservis suis minora peccantibus. ORIGENES (ubi supra.) Vult etiam docere faciles nos esse ad indulgendum eis qui nocuerunt nobis: maxime si satisfaciant, & deprecentur sibi veniam dari. RABANUS (super *Oblatus est ei unus*.) Allegorice autem servus hic qui decem millia talentorum debuit, Iudaicus est populus decalogo legis astrictus: cui Dominus sæpius dimisit debita, quando in angustiis constituti illius misericordiam deprecabantur: sed liberati omnes debitores atrociter repetebant, & a gentili populo, quasi sibi obnoxio, circumcisionem, & cæremonias legis (2) expetebant; sed & Prophetas, & Apostolos crudeliter trucidabant. Unde tradidit eos Dominus in manus Romanorum, vel malignorum spirituum, qui æternis cruciatibus eos punirent.

CAPUT XIX.

(a) ET factum est, cum consummasset Iesus sermones istos, migravit a Galilæa, & venit in fines Iudææ trans Iordanem, & secutæ sunt eum turbæ multæ, & curavit eos ibi. Et accesserunt ad eum pharisæi tentantes eum, & dicentes: Si licet homini dimittere uxorem suam quacumque ex causa? Qui respondens ait eis: Non legistis quia qui fecit hominem ab initio, masculum, & feminam fecit eos? Et dixit: Propter hoc dimittet homo patrem, & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carne una. Itaque iam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet. Dicunt illi: Quid ergo Moyses mandavit dari libellum repudii, & dimittere? Ait illis: Quoniam Moyses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras; ab initio autem non fuit sic.

(b) Dico autem vobis, quia quicumque dimiserit uxorem suam nisi ob fornicationem, & aliam duxerit, mœchatur; & qui dimissam duxerit, mœchatur.

(c) Dicunt ei discipuli eius: Si ita est causa hominis cum uxore, non expedit nubere. Qui dixit illis: Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est. Sunt enim eunuchi qui de matris utero sic nati sunt, & sunt eunuchi qui facti sunt ab hominibus, & sunt eunuchi qui seipsos castraverunt propter regnum cælorum. Qui potest capere, capiat.

(d) Tunc oblati sunt ei parvuli, ut manus eis imponeret, & oraret. Discipuli autem increpabant eos. Iesus vero ait eis: Sinite parvulos, & nolite eos prohibere ad me venire: talium est enim regnum cælorum. Et cum imposuisset eis manus, abiit inde.

(e) Et ecce unus accedens ait illi: Magister bone, quid boni faciam ut habeam vitam æternam? Qui dixit ei: Quid me interrogas de bono? Unus est bonus Deus. Si autem vis ad vitam ingredi, serva mandata. Dicit illi, Quæ? Iesus autem dixit: Non homicidium facies, non adulterabis, non facies furtum, non falsum testimonium dices: honora patrem tuum, & matrem, diliges proximum tuum

(1) *Al.* sanetur. (2) *Al.* expetunt, & *infra* trucidant.

ſicut teipſum. Dicit illi adoleſcens: Omnia hæc cuſtodivi a iuventute mea: quid adhuc mihi deeſt? Ait illi Ieſus: Si vis perfectus eſſe, vade, & vende omnia quæ habes, & da pauperibus; & habebis theſaurum in cælo: & veni ſequere me. Cum audiſſet autem adoleſcens verbum, abiit triſtis: erat enim habens multas poſſeſſiones.

(f) Ieſus autem dixit diſcipulis ſuis: Amen dico vobis, quia dives difficile intrabit in regnum cælorum. Et iterum dico vobis: Facilius eſt camelum per foramen acus tranſire quam divitem intrare in regnum cælorum. Auditis autem his diſcipuli mirabantur valde, dicentes: Quis ergo poterit ſalvus eſſe? Aſpiciens autem Ieſus dixit illis: Apud homines hoc impoſſibile eſt; apud Deum autem omnia poſſibilia ſunt.

(g) Tunc reſpondens Petrus dixit: Ecce nos reliquimus omnia, & ſecuti ſumus te: quid ergo erit nobis? Ieſus autem dixit illis: Amen dico vobis, quod vos qui ſecuti eſtis me, in regeneratione, cum ſederit Filius hominis in ſede maieſtatis ſuæ, ſedebitis & vos ſuper ſedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Iſrael. Et omnis qui reliquerit domum, vel fratres, aut ſorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, & vitam æternam poſſidebit. Multi autem erunt primi noviſſimi, & noviſſimi primi.

(a) CHRYSOSTOMUS in hom. (LXIII.) Dominus prius Iudæam relinquens propter illorum æmulationem, nunc ibidem iam immoratur: quia paſſio in proximo futura erat. Non tamen ad Iudæam interim aſcendit, ſed in terminos Iudææ: unde dicitur: *Et factum eſt, cum conſummaſſet Ieſus ſermones iſtos, migravit a Galilæa*. RABANUS (hoc loco.) Hic ergo incipit narrare quæ in Iudæa fecit, docuit, ſive paſſus eſt: & primo quidem trans Iordanem ad orientem; deinde etiam trans Iordanem, quando venit Hierico, & Bethphage, & Hieruſalem: unde ſequitur: *Et venit in fines Iudææ trans Iordanem*. CHRYSOSTOMUS ſuper Matth. (hom. XXXII. in opere imperf.) Quaſi iuſtus dominus omnium, qui ſic diligit alios ſervos, ut alios non contemnat. REMIGIUS. Sciendum eſt autem, quod omnis illa Iſraelitarum provincia, generaliter Iudæa dicebatur, ad comparationem aliarum gentium. Verumtamen meridiana eius plaga, in qua habitabat tribus Iuda, & tribus Beniamin, ſpecialiter dicebatur Iudæa, ad diſtinctionem aliarum regionum, quæ in ipſa provincia continebantur, ideſt Samaria, Galilæa, Decapolis, & reliquæ aliæ.

Sequitur: *Et ſecutæ ſunt eum turbæ multæ*. CHRYSOSTOMUS ſuper Matth. (ibidem.) Perducebant eum quaſi parvuli filii patrem peregre longe proficiſcentem. Ipſe autem tamquam pater proficiſcens, pignora caritatis filiis reliquit remedia ſanitatum: unde dicitur, *Et curavit eos*. CHRYSOSTOMUS in homil. (LXIII.) Conſiderandum etiam, quod neque doctrinæ verborum continue Dominus inſiſtit, nec ſignorum operationi; ſed nunc quidem hoc, nunc autem illud facit: ut a ſignis credibilis appareret in his quæ dicebat; ex ſermonum autem doctrina utilitas quæ erat in ſignis oſtenderetur. ORIGENES (tract. VII.) Sanabat autem Dominus turbas trans Iordanem, ubi baptiſmus dabatur. Vere enim omnes a ſpiritualibus infirmitatibus ſalvantur etiam in baptiſmo; & quidem multi ſequuntur Chriſtum ſicut turbæ, tamen non ſurgentes, ut Matthæus, qui ſurgens ſecutus eſt Dominum. RABANUS. Curat etiam Galilæos in Iudææ finibus, ut peccata Gentium in eam (1) veniam quæ Iudææ parabatur, admitteret. CHRYSOSTOMUS in hom. (LXIII.) Curabat ſiquidem Chriſtus homines, & illis benefaciens, & per eos multis aliis. Horum enim ſanatio aliis erat occaſio divinæ cognitionis; ſed non phariſæis, qui ex ſignis duriores fiebant: unde ſequitur: *Et acceſſerunt ad eum phariſæi tentantes eum, & dicentes: Si licet homini dimittere uxorem ſuam quacumque ex cauſa?* HIERONYMUS (in prin. Comm. in XIX. cap. Matth.) Ut quaſi cornuto eum teneant ſyllogiſmo, & quodcumque reſpondeat, pateat captioni. Si dixerit dimittendam uxorem qualibet ex cauſa, & ducendam aliam; pudicitiæ prædicator ſibi videtur dicere contraria. Sin autem reſponderit, non omnem ob cauſam debe-

(1) Al. vineam.

debere dimitti, quasi sacrilegii reus tenebitur, & adversus doctrinam Moysi, & Dei facere. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxiii.) Intuere autem ex modo etiam interrogationis malitiam. Dominus enim supra de lege hac disputaverat; ipsi autem quasi iam nullo dicto interrogant, scilicet opinantes, quod oblitus esset eorum quæ dixerat. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xxxii. in opere imperf.) Sicut autem si videas hominem assidue amicitias medicorum colentem, intelligis quia infirmus est; sic & cum videas virum, sive mulierem de dimittendis uxoribus, aut viris interrogantes, cognosce, quia vir ille lascivus est, mulier illa meretrix est: nam in matrimonio castitas delectatur, libido autem quasi vinculo coniugii alligata torquetur. Sciebant autem quoniam nullam causam idoneam habebant circa dimittendas uxores, præter solam turpitudinem, & alias atque alias sibi iungebant. Timuerunt autem interrogare ex quibus causis, ne seipsos infra angustias certarum causarum astringerent; sed interrogaverunt si ex omnibus causis licet: scientes, quia modum nescit, nec infra terminos unius coniugii capit libido; sed quanto magis exercetur, magis accenditur. ORIGENES (tract. vii. in Matth.) Tentato autem Domino, nullus discipulorum eius, qui positus est ad docendum, graviter ferat, si tentatus fuerit a quibusdam: tamen & tentatoribus respondet dogmata pietatis. HIERONYMUS (ubi supra.) Sic autem responsionem temperat ut (1) decipulam eorum transeat, Scripturam sanctam adducens in testimonium, & naturalem legem, primamque Dei sententiam secundæ opponens: unde sequitur: *Qui respondens ait eis: Non legistis, quia qui fecit hominem ab initio, masculum, & feminam fecit eos?* Hoc in exordio Genesis scriptum est. Dicendo autem masculum, & feminam, ostendit secunda vitanda coniugia: non enim ait, Masculum, & feminas: quod ex priorum repudio quærebatur; sed *Masculum, & feminam*, ut unius coniugii consortia necterentur. RABANUS (super *Erunt duo in carne una*.) Salubri autem consilio Dei factum est ut sui corporis portionem vir amplecteretur in femina, nec a se putaret esse diversum quod de se cognosceret fabricatum. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xxxii. in opere imperf.) Si ergo (2) ad hoc Deus marem, & feminam ex uno creavit ut sint unum; quare ergo & de cetero vir, & mulier non ex uno utero nascuntur, sicut volatilia quædam? Quia Deus masculum quidem creavit, & feminam, propter necessitatem filiorum generandorum; tamen semper fuit castitatis amator, & continentiæ auctor. Ideo illum typum non servavit in omnibus, ut si quidem vult homo nubere, secundum primam dispositionem creationis humanæ, intelligat quid est vir, & uxor; si autem noluerit nubere, non habebit necessitatem nubendi propter coniunctionem nativitatis, ne forte videatur per suam continentiam alterum perdere, qui nolebat esse continens; sicut Dominus post coniunctum matrimonium iubet ne alter altero nolente se separet. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxiii.) Non solum autem ex modo creationis, sed etiam ex modo legislationis monstravit quoniam unum oportet uni coniungi, & numquam rescindi: unde sequitur: *Et dixit: Propter hoc relinquet homo patrem, & matrem, & adhærebit uxori suæ*. HIERONYMUS (super *Qui respondens ait illis*.) Similiter ait, *Uxori*, non Uxoribus: & expresse subditur: *Erunt duo in carne una*. Præmium enim est nuptiarum ex duobus unam carnem, scilicet prolis, fieri. GLOSSA (interlinearis.) Vel *in carne una*, idest in carnali copula. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xxxii. in opere imperf.) Si ergo quia ex viro est uxor, & ex una carne sunt ambo, relinquet homo patrem suum, & matrem; maior nunc caritas debet esse inter fratres & sorores: quia hi quidem ex eisdem parentibus exeunt, illi autem ex diversis. Sed hoc magnum est nimis, quia fortior est Dei constitutio quam virtus naturæ. Non enim præcepta Dei naturæ subiecta sunt; sed natura Dei præceptis obtemperat. Deinde fratres ex uno nascuntur, ut diversas vias petant; vir autem, & uxor ex diversis nascuntur, ut in unum conveniant. Ordo etiam naturæ Dei ordinationem sequitur. Quod enim est in arboribus humor, hoc est in hominibus amor. Humor autem de radicibus ascendit in herbam, (3) & sursum transmittitur in semen. Ideo parentes quidem diligunt, sed non sic diliguntur a filiis: homo enim non ad parentes, sed ad procreandos filios transmittit affectum; & hoc est quod dicitur: *Propter hoc relinquet homo patrem, & matrem, & adhærebit uxori suæ*. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxiii.) Vide etiam sapientiam Doctoris. Interrogatus enim, *Si licet*, non confestim dixit, Non licet, ut non turbarentur, sed per probationem hoc constituit. Deus

(1) *Al.* discipulam, *item* disciplinam. (2) *Al.* ex hoc. (3) *Al.* & rursum.

Deus enim a principio masculum, & feminam fecit; & non simpliciter eos coniunxit, sed matrem iussit dimittere, & patrem; & non simpliciter virum mulieri dixit advenire, sed coniungi, ex ipso modo locutionis indivisibilitatem ostendens. Sed & maiorem copulam adiunxit, cum dixit: *Et erunt duo in carne una*. AUGUSTINUS IX. super Genesim ad litteram (cap. XIX.) Hæc tamen verba cum primi hominis fuisse Scriptura testetur, Dominus tamen hic, Deum hoc dixisse declarat, ut hinc intelligeremus propter extasim quæ præcesserat in Adam, hoc divinitus tamquam Prophetam dicere potuisse. REMIGIUS. Mysterium enim hoc esse Apostolus dicit in Christo, & Ecclesia: Dominus enim Iesus Christus quasi Patrem deseruit, cum de cælis ad terram descendit; & matrem deseruit, idest synagogam propter infidelitatem; & adhæsit uxori suæ, sanctæ scilicet Ecclesiæ; & sunt duo in carne una, idest Christus, & Ecclesia in uno corpore. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxiii.) Postquam vero veteris legis & verba, & facta induxit, cum potestate iam & ipse interpretatur, & legem inducit, dicens: *Itaque iam non sunt duo, sed una caro*. Sicut enim qui spiritualiter se diligunt, una anima esse dicuntur, dicente Scriptura (Act. IV.) „ Omnium credentium erat cor unum, „ & anima una: " sic vir, & uxor, qui carnaliter se diligunt, una caro esse dicuntur. Quemadmodum igitur carnem incidere est sordidum; ita & mulierem dividere est iniquum. AUGUSTINUS XIV. de Civit. (cap. XXII.) Unum etiam dicuntur, vel propter coniunctionem, vel propter originem feminæ, quæ de masculi latere creata est. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxiii.) Ulterius autem & Deus induxit, dicens: *Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet*: demonstrans, quod & præter naturam, & præter legem est uxorem dimittere: præter naturam quidem, quia una caro dividitur; præter legem autem, quoniam Deo copulante, & iubente non dividi, uxor dimittitur. HIERONYMUS (super *Quod Deus coniunxit*.) Deus enim coniunxit, unam faciendo carnem viri, & feminæ: hanc ergo homo non potest separare, sed solus Deus. Homo separat, quando propter desiderium secundæ uxoris prima dimittitur; Deus separat, qui & coniunxerat, quando ex consensu propter servitutem Dei sic habemus uxores quasi non habentes. AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. XIX. cap. XXIX.) Ecce Iudæi ex libris Moysi convincuntur non esse uxorem dimittendam, qui secundum voluntatem legis Moysi (1) arbitrabantur se facere, cum dimitterent. Simul & illud hic, ipso Christo attestante cognoscimus Deum fecisse, & coniunxisse masculum, & feminam: quod Manichæi negando (2) damnantur, Christi Evangelio resistentes. CHRYSOSTOMUS super Matthæum (homil. XXXII. in ope. imperf.) Gravis est autem fornicariis interpretatio castitatis; sed contra rationem respondere non possunt; veritati tamen credere non acquiescunt. Conferunt ergo se ad patrocinium Moysi; sicut homines malam causam habentes consugiunt ad potentes viros, ut si per iustitiam non possunt, vincant per personam: unde sequitur: *Dicunt illi: Quid ergo Moyses mandavit dari libellum repudii, & dimittere?* HIERONYMUS (super *Moyses mandavit*.) Aperiunt calumniam quam paraverant; licet Dominus non propriam sententiam protulerit, sed veteris historiæ, & mandatorum Dei fuerit recordatus. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxiii.) Si autem Dominus alienus esset a veteri testamento, non decertasset pro Moyse, neque quæ sua sunt monstrasset veteribus convenire. Sed ineffabilis Christi sapientia & pro his excusando respondit: unde sequitur: *Et ait illis: Quoniam Moyses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras*. In quo liberat Moysen ab accusatione, & totum in illorum caput convertit. AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. XIX. XXIX.) Quanta enim erat duritia, quæ nec per libelli interpositionem, ubi dissuadendi locus iustis, & prudentibus tribuebatur, solvi, & flecti posset ad recipiendam, vel revocandam coniugii caritatem? Porro qua calliditate reprehendunt Manichæi Moysen, tamquam coniugia dirimentem per libellum repudii, & laudant Christum tamquam (3) eius vinculum confirmantem; cum secundum suam sacrilegam scientiam, Moysen laudare debuerint separantem quod coniunxerat diabolus, & Christum vituperare diaboli ligamenta solidantem. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxiii.) Denique quia grave erat quod dictum erat, statim reducit sermonem ad antiquam legem, dicens: *Ab initio autem non fuit sic*. HIERONYMUS (super *Moyses ad duritiam cordis*.) Quod dicit, huiusmodi est. Numquid potest Deus sibi esse contrarius, ut aliud ante iusserit, & sententiam suam novo frangat imperio? Non ita sentien-

(1) *Al.* arbitrantur. (2) *Al.* damnarunt. (3) *Al.* eius in omnibus, *item* in omni. *P. Nicolai legit* eiusmodi.

tiendum est; sed Moyses cum videret propter desiderium coniugum secundarum, quae illis ditiores, vel iuniores, vel pulchriores essent, primas uxores interfici, aut malam vitam ducere, maluit indulgere dissidium, quam odia, & homicidia perseverare. Simulque considera, quod non dixit: *Propter duritiam cordis vestri permisit vobis* Deus, sed *Moyses*; ut, iuxta Apostolum, consilium esset hominis, non imperium Dei. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. xxxii. in op. imp.) Propterea bene dixit, quod Moyses hoc permisit, non praecepit. Quod enim praecipimus, semper volumus; quod autem permittimus, nolentes indulgemus: quia malam voluntatem hominum ad plenum prohibere non possumus. Permisit ergo vobis facere mala, ne faceretis peiora: ergo hoc vobis permittendo, non vobis Dei iustitiam demonstravit, sed a peccato abstulit culpam peccandi: ut quasi secundum legem agentibus vobis, peccatum vestrum non videatur esse peccatum.

(b) CHRYSOSTOMUS in hom. (lxiii.) Quia os illorum (1) oppillaverat, iam cum auctoritate legem inducit, dicens: *Dico autem vobis, quia quicumque dimiserit uxorem suam nisi ob fornicationem, & aliam duxerit, moechatur*. ORIGENES (tract. vii.) Forte autem dicet aliquis, quoniam Iesus dicens, *Quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem*, permisit uxorem dimittere, quemadmodum Moyses; quem retulit propter duritiam cordis Iudaeorum hoc praecepisse. Sed ad hoc respondendum, quoniam si secundum legem adultera lapidatur, non secundum hoc intelligitur res turpis, propter quam Moyses permittit libellum repudii: nec enim in causa adulterii oportebat libellum dare repudii. Sed forsitan Moyses omnem culpam mulieris turpem rem appellavit; quae si inventa fuerit in uxore, scribitur ei libellus repudii. Quaerendum est autem: Si propter solam causam fornicationis dimittere iubet uxorem, quid est, si mulier non fuerit fornicata, sed aliud quid gravius fecerit: puta venefica inveniatur, aut interfectrix filiorum? Sed Dominus exponens rem, alibi (supra v.) dixit: *Qui dimiserit, excepta causa fornicationis, facit eam moechari*, dans ei occasionem secundarum nuptiarum. HIERONYMUS (super *Qui dimiserit uxorem*.) Sola ergo fornicatio est quae uxoris vincit affectum; immo cum illa unam carnem in aliam diviserit, & se fornicatione separaverit a marito, non debet teneri, ne virum quoque sub maledictione faciat, dicente Scriptura Prov. xviii. „Qui adulteram tenet, stultus, & impius „est." CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. xxxii. in opere imperf.) Sicut enim crudelis est, & iniquus qui castam dimittit; sic fatuus, & iniquus qui retinet meretricem: nam patronus turpitudinis est qui crimen celat uxoris. AUGUSTINUS de adulterinis Coniugiis (Lib. II. cap. ix.) Non tamen erit turpis, nec difficilis, etiam post patrata, & purgata adulteria, reconciliatio coniugii, ubi per claves regni caelorum non dubitatur fieri remissio peccatorum: non ut post viri divortium adultera revocetur, sed ut post Christi consortium adultera non vocetur. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. xxxiii. in opere imperf.) Omnis autem res per quas causas nascitur, per ipsas solvitur. Matrimonium autem non facit coitus, sed voluntas: & ideo non solvit illud separatio corporis, sed separatio voluntatis. Ideo qui dimittit coniugem suam, & aliam non accipit, adhuc maritus est: nam etsi corpore iam separatus est, tamen adhuc voluntate coniunctus est. Cum ergo aliam acceperit, tunc (2) plane dimittit: & ideo Dominus non dicit, Qui dimittit, moechatur; sed *Qui alteram ducit*. RABANUS. Una ergo solummodo carnalis est causa, id est fornicatio; una spiritualis, hoc est timor Dei, ut uxor dimittatur. Nulla autem causa est ut, vivente ea quae relicta est, alia ducatur. HIERONYMUS (super *Qui dimiserit uxorem*.) Poterat autem accidere ut aliquis calumniam faceret innocenti uxori, & ob secundam copulam nuptiarum veteri crimen impingeret. Ideo sic priorem dimittere iubetur uxorem ut secundam, prima vivente, non habeat. Nec non quia poterat evenire ut, iuxta eamdem legem, uxor quoque marito daret repudium, eadem cautela praecipitur ne secundum accipiat virum: & quia meretrix, (3) & quae semel fuerat adultera, opprobrium non timebat, secundo non nubere praecipitur viro. Quod si talem duxerit, sub adulterii crimine sit: unde sequitur: *Et qui dimissam duxerit, moechatur*. GLOSSA[a] (ordinaria.) Accipientem terret: quia adultera non timet opprobrium.

(c) HIE-

(1) *Al.* opitulaverat. (2) *Al.* plene. (3) *Al.* & quia.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

[a] Quod sequitur ex Glossa, est expressius in Anselmo.

(c) HIERONYMUS (super *Si ita est, non expedit nubere.*) Grave pondus uxor est, si, excepta causa fornicationis, eam dimittere non licet. Quid enim si temulenta fuerit, si iracunda, si malis moribus, tenenda erit? Videntes ergo Apostoli grave uxorum iugum, proferunt motum animi sui: unde dicitur: *Dicunt ei discipuli eius: Si ita est causa hominis cum uxore, non expedit nubere.* CHRYSOSTOMUS in hom. (lxiii.) Levius enim est contra concupiscentiam præliari, & contra seipsum, quam ad mulierem malam. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xxxii. in opere imperf.) Non autem dixit Dominus, quia expedit; sed magis consensit quod non expedit; sed infirmitatem carnis consideravit: unde sequitur: *Qui dixit eis: Non omnes capiunt verbum istud*; idest, non omnes hoc possunt. HIERONYMUS (super *Non omnes capiunt.*) Nemo autem putet sub hoc verbo quod addit, *Sed quibus datum est*, vel fatum, vel fortunam introduci: quod hi sunt virgines quos ad hoc casus adduxit. Sed his datum est a Deo qui petierunt, qui voluerunt, qui ut acciperent, laboraverunt. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xxxii. in opere imperf.) Ideo ergo non omnes capere possunt, quia non omnes volunt. Palma proposita est: qui concupiscit gloriam, non cogitet de labore. Nemo vinceret, si omnes periculum timerent. Ex eo ergo quod quidam a proposito continentiæ cadunt, non debemus circa virtutem castitatis fieri pigriores; sicut & qui in pugna cadunt non exanimant (1) ceteros. Quod ergo dicit, *Quibus datum est*, illud ostendit, quia nisi auxilium gratiæ acciperemus, nihil nobis valeret. Hoc autem auxilium gratiæ volentibus non denegatur: dicit enim Dominus supra vii. *Petite*, (2) *& accipietis*. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxiii.) Deinde possibile hoc esse ostendens ait: *Sunt enim eunuchi*; quasi dicat: Excogita: si ab aliis excisus esses, quid utique faceres? Voluptate quidem privatus esses, mercedem autem non haberes. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xxxii. in opere imperf.) Sicut enim peccatum opus sine voluntate non facit, ita & iustitia ex opere non consummatur, nisi & voluntas affuerit. Illa est ergo gloriosa continentia, non illa quam transgredi non potest necessitas debilitatis corporis, sed quam complectitur voluntas sancti propositi. HIERONYMUS (super *Sunt eunuchi.*) Triplex ergo genus eunuchorum posuit; quorum duo sunt carnales, & tertii spirituales. Alii enim sunt qui de utero matris sic nascuntur; alii quos vel captivitas facit, vel deliciæ matronales; tertii sunt qui seipsos castraverunt propter regnum cælorum, & qui cum possint esse viri, propter Christum eunuchi fiunt. Istis promittitur præmium; superioribus autem quibus necessitas castimonia est, non voluntas, nihil omnino debetur. HILARIUS (can. xix.) In uno enim eorum posuit naturam, scilicet in eo qui nascitur; in altero necessitatem, scilicet in eo qui factus est; in tertio voluntatem, qui scilicet spe regni cælestis talis esse decrevit. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xxxii. in opere imp.) Quod autem aliqui sic nascuntur hac ratione fit sicut & nascuntur sex digitos habentes, aut quatuor. Si enim Deus, sicut ab initio constituit unamquamque naturam, sic dimitteret illam immutabiliter semper in suo ordine permanere, in oblivionem deduceretur coram hominibus operatio Dei. Ideo ergo interdum natura rerum convertitur contra suam naturam, ut semper Deus naturæ opifex in memoriam reducatur. HIERONYMUS (ubi supra.) Possumus & aliter dicere. Eunuchi sunt ex matris utero qui frigidiores naturæ sunt, nec libidinem appetentes: & alii qui ab hominibus fiunt, quos aut pharisæi faciunt, aut propter idolorum cultum emolliuntur in feminas, vel persuasione hæretica simulant castitatem, ut mentiantur religionis veritatem. Sed nullus eorum consequitur regnum cælorum, nisi qui se propter Christum castraverit: unde sequitur: *Qui potest capere, capiat*: ut unusquisque consideret vires suas, utrum possit virginalia, & pudicitiæ implere præcepta. Per se enim castitas blanda est, & quemlibet ad se alliciens; sed considerandæ sunt vires, ut qui potest capere, capiat. Quæ hortantis Domini vox est, & milites suos ad pudicitiæ præmium concitantis; quasi, qui potest pugnare, pugnet, & superet, ac triumphet. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxiii.) Cum autem dicit, *Qui se castraverunt*, non membrorum dicit abscissionem, sed malarum cogitationum interemptionem: maledictioni enim est obnoxius qui membrum abscindit: etenim quæ homicidarum sunt talis præsumit; & Manichæis, qui detrahunt creaturis, tribuit occasionem, & eadem cum gentibus membra detruncantibus (3) inique agit: abscindere enim membra dæmoniacæ tentationis est. Cum his autem

(1) *Al. omittitur* ceteros. (2) Al. *& invenietis*. (3) *Al.* de qua ait.

autem quæ dicta sunt neque concupiscentia mansuetior ita fit, sed molestior: aliunde enim habet fontes sperma quod in nobis est, & præcipue a proposito incontinenti, & mente negligente: & si ipsa sobria fuerit, naturalium motuum nullum est nocumentum; nec ita abscissio membri comprimit tentationes, & tranquillitatem facit, ut cogitationis frenum.

(d) CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XXXII. in op. imperf.) Dominus de castitate sermonem fecerat; audientes autem quidam obtulerunt ei infantes castitate mundissimos: putabant enim quia Dominus corpore mundos tantum laudaret: & hoc est quod dicitur: *Tunc oblati sunt ei parvuli, ut manus eis imponeret, & oraret*. ORIGENES (tract. VII.) Iam enim ex præcedentibus virtutibus eius experti erant quoniam per impositionem manuum eius, & orationem repelluntur mala. Offerunt ergo ei pueros, considerantes quoniam impossibile est ut postquam per tactum Dominus dederit eis divinam virtutem, (1) ruina, aut dæmonium aliquod tangere eos possit. REMIGIUS. Consuetudo etiam fuit apud veteres ut parvuli offerrentur senioribus, quatenus eorum manu, vel ore benedicerentur; & iuxta hanc consuetudinem parvuli oblati sunt Domino. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XXXII. in op. imperf.) Caro autem, quia non delectatur in bono, facile obliviscitur bonum; malum autem quod audierit, retinet semper. Ante modicum autem tempus Christus accipiens puerum (supra XVIII.) dixit: *Nisi facti fueritis sicut parvulus iste, non intrabitis in regnum cælorum*: & ecce statim obliti discipuli puerilis innocentiæ, vetabant pueros ad Christum quasi indignos accedere: unde sequitur: *Discipuli autem increpabant eos*. HIERONYMUS (super *Tunc oblati*.) Non quia nollent eis Salvatoris & manu, & voce benedici; sed quod nondum habentes plenissimam fidem, putarent eum, in similitudinem aliorum hominum, offerentium importunitate lassari. CHRYSOSTOMUS in hom. (LXIII.) Vel discipuli expellebant pueros, causa dignitatis Christi. Dominus autem docens eos moderata sapere, (2) & tumorem conculcare mundanum, accepit parvulos, & in ulnis tenuit eos: & talibus regnum cælorum promittit: unde sequitur: *Iesus autem ait eis: Sinite parvulos, & nolite prohibere eos ad me venire: talium est enim regnum cælorum*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XXXII. in op. imperf.) Quis enim mereatur appropinquare Christo, si repellitur ab eo simplex infantia? Ideo dixit: *Nolite prohibere eos*. Nam si sancti futuri sunt; quid vetatis filios ad patrem venire? Si autem peccatores futuri sunt; ut quid sententiam condemnationis profertis, antequam culpam videatis? HIERONYMUS (super *Sinite parvulos venire*.) Signanter autem dixit: *Talium est regnum cælorum*: non istorum, ut ostenderet, non ætatem regnare, sed mores; & his qui similem haberent innocentiam, & simplicitatem præmium repromitti.

Sequitur: *Et cum imposuisset eis manus, abiit inde*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XXXII. in op. imperf.) Præsens locus instruit omnes parentes, ut filios suos sacerdotibus offerant: non enim sacerdos manus imponit, sed Christus, in cuius nomine manus imponitur. Si enim qui escas suas per orationem offert Deo, sanctificatas eas manducat: sanctificatur enim per verbum Dei, & orationem, ut Apostolus dicit (I. Tim. IV.) quanto magis pueros offerri Deo, & sanctificari necesse est? Causa autem sanctificandarum escarum hæc est, „ quoniam totus mundus in maligno positus „ est: " I. Ioan. V. unde & res corporales quæ sunt magna pars mundi, in maligno positæ sunt. Consequenter infantes quando nascuntur, & ipsi quantum ad carnem in maligno positi sunt. ORIGENES (tra. VII.) Pueros autem mystice dicimus qui in Christo adhuc carnales sunt, & lacte opus habentes. Qui autem profitentur verbi doctrinam, simpliciores quidem, & quasi puerilem sermonem habentes quo nutriuntur, adhuc novitii sunt, qui offerunt Salvatori pueros, & infantes. Qui autem videntur esse perfectiores, & ideo sunt discipuli Iesu, priusquam discant rationem iustitiæ de pueris, reprehendunt eos qui per simplicem doctrinam pueros, & infantes, idest minus adhuc eruditos, offerunt Christo. Dominus autem hortans discipulos suos iam viros constitutos condescendere utilitatibus puerorum, ut fiant pueris quasi pueri, ut pueros lucrentur, (3) dicit: *Talium est enim regnum cælorum*. Nam & ipse, cum in forma Dei esset, factus est puer. Hæc ergo debemus attendere, ne æstimatione sapientiæ excellentioris, & profectus spiritualioris, contemnamus quasi magni pusillos Ecclesiæ, prohibentes pueros venire ad Iesum. Quoniam autem pueri non omnia quæ dicuntur

(1) Al. ut ruina. (2) Al. & timorem. (3) Al. omittitur dicit.

cuntur, sequi possunt, imposuit eis manum Iesus, & virtutem relinquens in eis per tactum, abiit ab eis, quasi non potentibus sequi Christum, sicut ceteri discipuli eius perfecti. REMIGIUS. Manibus etiam impositis benedixit pueris, significans quod humiles spiritu sunt digni eius gratia, & benedictione. GLOSSA *a* (ordinaria.) Imposuit etiam eis manus, (1) viris continentibus, ut gratiam sui auxilii conferendam significaret. HILARIUS (can. XIX.) Infantes etiam Gentium forma sunt, quibus per fidem, & auditum salus redditur. Verum ex affectu primo salvandi Israel, a discipulis inhibentur accedere, quos Dominus ait non oportere prohiberi. Munus enim Spiritus sancti per impositionem manus, & precationem, (2) cessante legis opere, erat Gentibus largiendum.

(c) RABANUS (super *Magister bone.*) Audierat forsan homo iste a Domino, tantum eos qui volunt parvulis similes esse, dignos introitu regni cælestis; & ideo certior cupiens esse, non per parabolas, sed aperte postulat exponi, quibus meritis vitam æternam consequi possit. Et ideo dicitur: *Et ecce unus accedens ait illi: Magister bone, quid boni faciam ut habeam vitam æternam?* HIERONYMUS (super eodem loco.) Iste qui interrogat, & adolescens, & dives erat, & superbus, & non voto discentis, sed tentantis interrogat: quod ex eo probare possumus quod dicente sibi Domino, *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*, rursum fraudulenter interrogat, quæ sunt illa mandata; quasi non & ipse legere, aut Dominus (3) posset eidem hæc iubere contraria. CHRYSOSTOMUS in hom. (LXIV.) Ego autem avarum quidem eum, & pecuniarum amatorem nequaquam recuso dicere, quia & Christus talem eum esse redarguit; simulatorem autem nequaquam, quia non est securum de incertis iudicare, & maxime accusando. Marcus autem hanc suspicionem destruit: dicit enim, quod occurrens, & genuflectens rogabat eum; & quoniam inspiciens eum Iesus, amavit eum. Si etiam eum tentans accessisset, demonstrasset nobis hoc Evangelista, sicut in aliis facit. Si autem & ipse siluisset, Christus eum non permisisset latere, sed redarguisset manifeste, aut occulte insinuasset. Hoc autem non facit: sequitur enim: *Qui dicit ei: Quid me interrogas de bono?* AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. LXIII.) Potest autem videri distare aliquid, quod hic secundum Matthæum dicitur, *Quid me interrogas de bono?* secundum alios autem (Marc. X. & Luc. XVIII.) ,, Quid me dicis bonum? " Nam *Quid me interrogas de bono?* ad illud magis referri potest quod ait ille quærens, *Quid boni faciam?* Ibi enim & bonum nominavit, & interrogatio est. *Magister* autem *bone*, nondum est interrogatio. Commodissime ergo intelligitur utrumque dictum: ,, Quid me dicis bonum; " & *Interrogas de bono?* HIERONYMUS (super *Quid me interrogas de bono?*) Quia vero Magistrum vocaverat bonum, & non Deum, vel Dei Filium confessus erat; dixit quemvis sanctum hominem comparatione Dei non esse bonum; de quo dicitur Psal. CXVII. ,, Confitemini Domino, quoniam bonus. " Et ideo dicit: *Unus est bonus Deus*. Ne quis autem putet in eo quod bonus Deus dicitur, excludi a bonitate Filium Dei; legimus in alio loco (Ioan. X.) ,, Pastor bonus ponit animam suam pro ovibus suis. "AUGUSTINUS I. de Trin. (cap. XIII.) Vel quia ille vitam æternam quærebat (vita autem æterna est in illa contemplatione, qua non ad pœnam videtur Deus, sed ad gaudium sempiternum) & non intelligebat cum quo loquebatur, quoniam tantummodo eum Filium hominis arbitrabatur: ideo dicit: *Quid me interrogas de bono*; & vocas me secundum quod vides Magistrum bonum? Hæc forma Filii hominis apparebit in iudicio, non tantum iustis, sed & impiis; & ipsa visio malum eis erit, quia pœnalis erit. Est autem visio formæ meæ, in qua æqualis sum Deo. Ille ergo unus Deus Pater, Filius, & Spiritus sanctus, ipse est solus bonus: quia nemo videt eum ad luctum, & planctum, sed tantum ad salutem, & lætitiam veram. HIERONYMUS (ubi supra.) Salvator etiam noster bonitatis testimonium non renuit, sed magistri absque Deo exclusit errorem. Quæ autem utilitas est ut ita responderet? Reducit enim eum paulatim, & erudit liberari

(1) *P. Nicolaius habet* ut veris continentibus, & veris humilibus gratiam &c. (2) *Al.* testante. (3) *Idem legit* posset Deo iubere contraria.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Glossa nisi quo ad veros humiles prius hoc loco prætermissos: quo ad utrumque autem est in Anselmo.

berari ab omni adulatione, & ab his quæ sunt super terram eum abducens, Deo adhærere suadet, & futura quærere, & nosse eum qui vere est bonus, & radix!, & fons universorum bonorum. ORIGENES (tract. VIII. in XIX. cap. Matth.) Respondet etiam sic Christus, propter eum qui dixit, *Quid boni faciam*? quando enim declinamus a malo, & facimus bonum, quantum ad comparationem ceterorum hominum, dicitur bonum quod facimus: quantum autem ad veritatem secundum quod hic dicitur, *Unus est bonus*, bonum nostrum non est bonum. Dicere autem potest quis, quoniam sciens Dominus propositum interrogantis non esse ut faciat vel humanum bonum, dixit: *Quid me interrogas de bono*? ac si dicat: Cum sis imparatus ad ea quæ dicuntur bona, cur me interrogas de bono? Post hoc autem dicit: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*. Ubi considera, quoniam adhuc quasi extra vitam constituto respondit: *Si vis ad vitam ingredi*: secundum enim unum modum homo est extra vitam, qui est extra eum qui dixit (Ioan. XI. & XIV.) „ Ego sum vita. “ Alias autem omnis qui super terram est, quamvis institissimus, potest quidem in umbra esse vitæ, non autem in ipsa vita, cum sit corpore mortis circumdatus. Introibit autem quis in vitam, abstinens se ab operibus mortuis, appetens autem opera viva. Sunt autem & verba mortua, & verba viva, & cogitationes mortuæ, & cogitationes vivæ: & ideo dicit: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. XVII.) Nec etiam dixit, Si vis venire ad vitam æternam; sed *Si vis ingredi ad vitam*, eam diffiniens vitam quæ fuerit æterna vita. Hic ergo considerandum est, quemadmodum amanda sit æterna vita, quando sic amatur misera ista, & quandoque finienda vita. REMIGIUS. Demonstratur autem his verbis quia lex suis impletoribus non solum bona temporalia dabat, sed & vitam æternam. Et quia hoc audierat solicitus factus interrogavit: unde sequitur: *Dicit illi, Quæ*? CHRYSOSTOMUS in hom. (LXIV.) Hoc autem non tentans dixit; sed æstimans alia quædam præcepta esse præter legalia quæ vitæ causa fierent ei. REMIGIUS. Iesus vero quasi infirmo condescendens, clementissime legis præcepta exposuit: unde sequitur: *Iesus autem dixit*: *Non homicidium facies*: quorum præceptorum expositio est sequens sententia, qua dicitur: *Et diliges proximum tuum sicut teipsum*. Etenim Apostolus dicit (Rom. XVI.) „ Qui diligit proximum, „ legem implevit. “ Quærendum est autem: Quare Dominus tantum secundæ tabulæ præcepta commemoravit? Idcirco scilicet quia forte iste studiosus erat in dilectione Dei; sive quia dilectio proximi gradus est ascendendi ad dilectionem Dei. ORIGENES (tract. VIII. in XIX. cap. Matth.) Forsitan autem ista præcepta sufficiunt, ut in principium, ut ita dicam, vitæ ingrediatur quis; non autem sufficiunt hæc, vel alia similia istis ad interiora vitæ introducere quemquam. Qui autem præterierit unum istorum mandatorum, nec in principium vitæ intrabit. CHRYSOSTOMUS in hom. (LIV.) Quia ergo Dominus ea præcepta commemoraverat quæ erant in lege; ideo sequitur: *Dicit illi adolescens*: *Hæc omnia servavi a iuventute mea*. Et neque hic stetit, sed rursus interrogat: *Quid adhuc mihi deest*? Quod & ipsum signum est vehementis desiderii. REMIGIUS. Illis autem qui in gratia perfecti esse volunt, ostendit qualiter ad perfectionem venire possunt: unde sequitur: *Ait illi Iesus*: *Si vis perfectus esse, vade, & vende omnia quæ habes, & da pauperibus*. Notanda sunt ista verba: non enim ait, Vade, & manduca omnia quæ habes; sed *Vade, & vende*. Et non ait, Aliqua, sicut Ananias, & Saphira; sed *Omnia*. Et pulchre subiungit, *Quæ habes*: illa enim habemus quæ iuste possidemus. Illa ergo quæ iuste possidentur, vendenda sunt; quæ vero iniuste, sunt eroganda illis quibus fuerant ablata. Nec ait, Da proximis, aut divitibus, a quibus accipies similia; sed, *Da pauperibus*. AUGUSTINUS de Operibus Monachorum (cap. XXV.) Nec attendendum in quibus monasteriis, vel in quo loco indigentibus fratribus hoc quod habebat aliquis impenderit: omnium enim Christianorum una Respublica est. Et ideo quisquis Christianus necessaria ubilibet erogaverit, ubicumque etiam ipse quod necessarium est sibi, accipit, de eo quod est Christi accipit. RABANUS (super *Si vis perfectus esse*.) Ecce duas vitas hominibus propositas audivimus: activam, ad quam pertinet, Non occides, & cetera legis mandata; & contemplativam, ad quam pertinet, *Si vis perfectus esse*. Activa ad legem pertinet, contemplativa ad Evangelium: quia sicut vetus novum præcessit testamentum, ita bona actio præcedit contemplationem. AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. V. cap. IX.) Nec tamen illi soli qui ut sint perfecti vendunt, vel dimittunt omnia sua, pertinent ad regnum cælorum; sed huic militiæ Christianæ, propter quoddam commercium caritatis, subiungitur etiam

iam quædam stipendiaria multitudo; cui dicetur in fine (infra xxv.) *Esurivi, & dedistis mihi manducare*: (1) quo absit ut istos a mandatis evangelicis alienos a vita æterna separandos iudicemus. HIERONYMUS contra Vigilantium (prope fin.) Quod autem Vigilantius asserit, eos melius facere qui utantur rebus suis, & paulatim fructus possessionum pauperibus dividant, quam illos qui possessionibus venumdatis semel omnia largiantur: non a me ei, sed a Deo respondebitur: *Si vis esse perfectus, vade, & vende*. Iste, quem tu laudas, secundus, aut tertius gradus est; quem & nos recipimus, dummodo sciamus prima secundis, & tertiis præferenda. GENNADIUS de ecclesias. Dogmatibus (cap. lxxi. inter op. Aug. a) Bonum est enim facultates cum dispensatione pauperibus erogare: melius est pro intentione sequendi Dominum insimul donare, & absolutum solicitudine egere cum Christo. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxiv.) Et quia de pecuniis erat sermo, a quibus denudari admonuit, ostendit quod ampliora his retribuet, quanto terra maius est cælum; & ideo dicit: *Et habebis thesaurum in cælo*. In thesauro enim copiam, & permanentiam retributionis ostendit. ORIGENES (Matth. xix. tract. viii.) Si autem omne mandatum in hoc verbo impletur, *Diliges proximum tuum sicut teipsum*; perfectus autem est qui impleverit omne mandatum: quomodo Dominus dicenti adolescenti, *Hæc omnia servavi a iuventute mea*, quasi nondum perfecto, dicit: *Si vis perfectus esse*? Forte autem quod ait, *Diliges proximum tuum*, non a Domino positum est, sed ab aliquo additum: quia nec Marcus, nec Lucas hunc locum exponentes hoc addiderunt. Vel aliter. Scriptum est in Evangelio secundum Hebræos, quod cum Dominus dixisset ei, *Vade, & vende omnia quæ habes*, cœpit dives scalpere caput suum, & non placuit ei. Et dixit ad eum Dominus: Quomodo dicis, Feci legem, & Prophetas, quoniam scriptum est in lege: *Diliges proximum tuum sicut te ipsum*? Et ecce multi fratres tui filii Abrahæ, amicti sunt stercore, morientes præ fame; & domus tua plena est multis bonis, & non egreditur omnino aliquid ex ea ad eos. Volens ergo Dominus arguere divitem illum, dicit: *Si vis perfectus esse, vade, & vende omnia quæ habes, & da pauperibus*. Sic enim apparebit si diligis proximum tuum sicut teipsum. Sed si perfectus est qui habet omnes virtutes, quomodo fit perfectus qui vendit omnia sua, & pauperibus dat? Ponamus enim aliquem hoc fecisse, quomodo statim erit sine ira, sine concupiscentia, suscipiens omnes virtutes, & deponens malitiam universam? Sapienti ergo videbitur forsan dicere, quoniam qui pauperibus tradidit bona sua, ipsorum orationibus adiuvatur, accipiens ad suam spiritualem inopiam illorum spiritualem abundantiam, & fit hoc modo perfectus, quamvis aliquas humanas habuerit passiones. Aut ita: iste qui mutavit pro divitiis paupertatem, ut fiat perfectus, credens sermonibus Christi, adiuvabitur, ut sapiens fiat in Christo, iustus, & castus, & absque omni passione; non tamen sic ut in ipso tempore quo tradidit bona sua pauperibus, fiat omnino perfectus, sed ex illo die incipiet speculatio Dei adducere eum ad omnes virtutes. Aliter autem ad expositionem moralem transibit, dicens, substantiam esse (2) uniuscuiusque actus animæ eius. Imperat ergo Christus vendere omnem substantiam malam, & quasi tradere eam virtutibus operantibus eam, quæ ab omni bono pauperes sunt. Sicut enim pax Apostolorum revertitur ad ipsos, nisi fuerit filius pacis; sic universa peccata revertuntur ad actores eorum, cum non fuerit quis-utens malis eorum; & sic neque dubitatio erit quin statim erit perfectus qui sic vendidit omnes proprias facultates. Manifestum est autem quod qui talia agit (3) habet thesaurum in cælo, & ipse factus cælestis. In suo enim cælo habebit thesaurum gloriæ Dei, & divitias in omni sapientia Dei. Talis autem poterit sequi Christum: quia non distrahitur ab aliqua mala possessione quo minus Christum sequatur. HIERONYMUS (super *Si vis perfectus esse*.) Multi etiam divitias relinquentes, Dominum non sequuntur; nec (4) hoc ad perfectionem sufficit, nisi post contemptas divitias Salvatorem sequantur; idest, relictis malis, faciant bona

(1) *Al.* quos. *P. Nicolai legit* quos absit ut (sicut istos a mandatis evangelicis alienos) a vita æterna separandos iudicemus. (2) *Construit sic P. Nicolai* uniuscuiusque animæ actus eius. (3) *Al.* non habet. (4) *Al. omittitur* hoc.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi notatur esse Gennadii Massiliensis, qui Semipelagianorum hæresi & factione notatus est.

bona. Facilius enim facculus contemnitur quam voluntas: & ideo sequitur: *Et veni, sequere me*: sequitur enim Dominum qui imitator est eius, & per vestigia illius graditur. Sequitur: *Cum autem audisset adolescens verba hæc, abiit tristis*. Hæc est tristitia quæ ducit ad mortem. Causaque tristitiæ redditur: *Erat enim habens multas possessiones*, idest spinas, & tribulos, qui sementem dominicam suffocaverunt. CHRYSOSTOMUS (hom. lxiv.) Non enim similiter detinentur qui pauca habent, & qui multis abundant: quoniam abiectio divitiarum maiorem accendit flammam, & violentior fit cupido. AUGUSTINUS in epistola ad Paulinum, & Therasiam (epist. xxxiv.) Nescio autem quomodo, cum superflua terrena diliguntur, arctius adepta, quam concupita constringunt: nam unde iuvenis iste tristis discessit, nisi quia magnas habebat divitias? Aliud est enim iam nolle incorporare quæ desunt, aliud iam incorporata divellere: illa enim velut extranea repudiantur, ista velut membra præciduntur. *a* Secundum historiam autem, iste adolescens laudabilis quidem est, quia non occidit, non adulteratus est; vituperabilis autem, quia contristatus est in verbis Christi vocantibus eum ad perfectionem. Adolescens quippe erat secundum animam, & propterea relinquens Christum, abiit.

(f) GLOSSA *b*. Occasione huius avari de quo prædictum est, habuit sermonem Dominus de avaro: unde dicitur: *Iesus autem dixit discipulis suis: Amen dico vobis &c.* CHRYSOSTOMUS (hom. lxiv.) Quod quidem dixit non (1) pecuniis quidem detrahens, sed eis qui detinentur ab ipsis; & discipulos pauperes existentes (2) monens non verecundari ob inopiam. HILARIUS (can. xix.) Habere enim divitias criminis non est; sed modus in habendo retinendus est. Nam quomodo communicandum est necessitatibus sanctorum, si communicanda materia non relinquitur? RABANUS (super *Dives difficile intrabit*.) Sed inter pecunias habere, & pecunias amare nonnulla distantia est; tutius autem est nec habere, nec amare divitias. REMIGIUS. Unde Dominus in Marco (cap. x.) exponens huius loci sensum, (3) dixit: „ Difficile est confidentibus in divitiis „ intrare in regnum cælorum. " Illi enim in divitiis confidunt qui omnem suam spem in divitiis collocant. HIERONYMUS (ubi supra.) Quia vero divitiæ habitæ difficile contemnuntur, non dixit, quod impossibile est divitem intrare in regnum cælorum, sed difficile. Ubi difficile ponitur, non impossibilitas prætenditur, sed raritas demonstratur. HILARIUS (can. xix.) Periculosa enim cura est velle ditescere, & grave onus innocentia subiit incrementis opum occupata: rem enim sæculi famulatus Dei non sine sæculi vitiis assequetur. Hinc difficile est divitem regnum cælorum adire. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxiv.) Quia vero dixerat difficile divitem intrare in regnum, procedit ad ostendendum quod est impossibile: unde sequitor: *Et iterum dico vobis: facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum cælorum*. HIERONYMUS (super *Facilius est camelum*.) Secundum hoc nullus divitum salvus erit. Sed si legamus Esaiam, quomodo cameli Madian, & Epha veniant ad Hierusalem cum donis, atque muneribus, & qui quondam curvi erant, & vitiorum gravitate distorti ingrediantur portas Hierusalem; videbimus quomodo & isti cameli, quibus divites comparantur, cum deposuerint gravem sarcinam peccatorum, & totius corporis pravitatem, intrare possunt per angustam & arctam viam quæ ducit ad vitam. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xxxiii. in op. imperf.) Gentium etiam animæ assimilatæ sunt tortuosis camelis, in quibus erat gibbus idolatriæ: quoniam cognitio Dei erectio est animarum. Acus autem est Filius Dei, cuius prima pars subtilis est secundum divinitatem, alia vero (4) crassior secundum incarnationem eius. Tota autem recta est, & nullam habet deflexionem; per cuius vulnus passionis, Gentes ingressæ sunt in vitam æternam. Hac acu consuta est immortalitatis tunica: ipsa est acus quæ spiritui consuit carnem: hæc acus Iudaicum popu-

(1) *Al.* de pecuniis. (2) *Al. deest* monens. (3) *Al. desideratur* dixit. (4) *Al.* grossior.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a ORIGENES, cuius nomine prætermisso, sequentem appendicem edit. aliæ cum præcedenti confundebant. *b* Non est in Glossa quæ nunc extat, sed in Anselmo.

populum iunxit, & Gentium: hæc acus amicitiam Angelorum, & hominum copulavit. Facilius est ergo Gentiles transire per foramen acus, quam divites Iudæos intrare in regnum cælorum. Si enim Gentes cum tanto labore divelluntur ab irrationabilibus idolorum culturis, quanto magis Iudæi divelluntur a rationabilibus Dei culturis? GLOSSA *a*. Aliter dicitur, quia Hierosolymis quædam porta erat, quæ foramen acus dicebatur, per quam camelus, nisi deposito onere, & flexis genibus transire non poterat: per quod significatur, divites non posse transire viam arctam, quæ ducit ad vitam, nisi sordibus peccatorum, & divitiis depositis, saltem non amando. GREGORIUS XXXV. Moral. (super illud Iob XLII. „ Et facta sunt ei sex millia camelorum: " cap. XXI. in nov. exemp.) Vel nomine divitis quemlibet elatum, cameli appellatione propriam condescensionem significat. Camelus autem per foramen acus transit, cum Redemptor noster usque ad susceptionem mortis, per angustias passionis intravit: quæ passio velut acus extitit, quia dolore corpus pupugit. Facilius autem camelus foramen acus quam dives regnum cælorum ingreditur: quia nisi ipse prius per passionem suam formam nobis humilitatis ostenderet, nequaquam se ad humilitatem ipsius superba nostra rigiditas inclinaret. CHRYSOSTOMUS in hom. (LXIV.) Discipuli autem inopes existentes turbantur, pro salute aliorum dolentes, & doctorum iam viscera assumentes: unde sequitur: *Audientes autem discipuli, mirabantur dicentes: Quis ergo poterit salvus esse?* AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. I. cap. XXVI.) Cum autem pauci sint divites in comparatione multitudinis pauperum, intelligendum est, quod omnes qui divitias cupiunt, in divitum numero haberi discipuli animadverterunt. CHRYSOSTOMUS in hom. (LXIV.) Dei autem opus hoc esse consequenter ostendit, quoniam multa opus est gratia ut homo in divitiis dirigatur: unde sequitur: *Aspiciens autem Iesus dixit eis: Apud homines hoc impossibile est; apud Deum autem omnia possibilia sunt*. Per hoc quod dicit, *Aspiciens*, significat Evangelista, quod mansueto oculo timidam eorum mentem mitigavit. REMIGIUS. Non autem hoc sic intelligendum est quod possibile sit apud Deum quod dives cupidus, avarus, & superbus intret in regnum cælorum; sed ut convertatur, & sic intret. CHRYSOSTOMUS in hom. (ibid.) Neque etiam hoc ideo dicitur, ut resupinus iaceas, & sicut ab impossibilibus abstineas; sed magnitudinem iustitiæ considerans insilias, Deum rogans.

(g) ORIGENES (tract. IX.) Audiverat Petrus verbum Christi dicentis: *Si vis perfectus esse, vade, & vende omnia quæ habes*; deinde consideravit adolescentem cum tristitia abeuntem, & difficultatem divitum ingrediendi in regnum cælorum: ideo quasi qui non facilem rem consummaverat, fiducialiter quæsivit. Etsi enim minima cum fratre reliquit; sed non minima æstimata sunt apud Deum considerantem quoniam ex tanta plenitudine dilectionis illa minima reliquerunt ut etiam si multas habuissent possessiones, omnia reliquissent. Et puro quod magis Petrus confidens de affectu suo quam de ipsa quantitate rerum relictarum, fiducialiter interrogavit: unde dicitur: *Tunc respondens Petrus dixit ei: Ecce nos reliquimus omnia*. CHRYSOSTOMUS in hom. (LXV.) Qualia omnia, o beate Petre? Arundinem, rete, navigium. Omnia quidem hæc dicit, non propter munificentiam, sed ut per interrogationem hanc inopem inducat plebem: quia enim Dominus dixerat, *Si vis perfectus esse*, ne dicat aliquis inopum, Quid igitur si non habuero, non possum esse perfectus? interrogat Petrus, ut tu inops discas quoniam in nullo hinc diminutus es. Qui enim claves regni cælorum acceperat, pro his quæ ibi sunt iam confidit, & pro orbe terrarum universo interrogat. Intuere autem & qualiter respondet diligenter, sicut Christus inquisivit: etenim Christus duo a divite expetiit, dare pauperibus quæ habeat, & sequi se: propter hoc ipse addidit: *Et secuti sumus te*. ORIGENES (Matth. XIX. tract. IX.) Potest dici secundum omnia quæ Pater revelavit Petro esse Filium suum, secuti sumus te, iustitiam, sanctificationem, & huiusmodi. Propter hoc quasi victor athleta interrogat quæ sint præmia certaminis. HIERONYMUS (super *Tunc respondens Petrus*.) Quia ergo non sufficit tantum relinquere, iungit quod per-

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Glossa nova, quæ tantum de gentilibus comparative ad Iudæos explicat; sed in Anselmo.

perfectum est, *Et secuti sumus te*. Fecimus quidem quod iussisti: quid ergo nobis dabis præmii? & hoc est quod dicitur: *Quid ergo erit nobis?*

Sequitur: *Iesus autem dixit illis*: *Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me &c.* HIERONYMUS (super *Iesus autem dixit.*) Non dixit, *Qui reliquistis omnia*: hoc enim (1) & Socrates fecit Philosophus, & multi alii divitias contempserunt; sed *Qui secuti estis me*: quod proprie Apostolorum est, atque credentium. HILARIUS (can. xx.) Secuti sunt quidem discipuli Christum in regeneratione, idest in lavacro baptismi, in fidei sanctificatione: hæc enim illa regeneratio est quam Apostoli sunt secuti, quam lex indulgere non potuit. HIERONYMUS (ubi supra.) Vel aliter debet construi: *Vos qui secuti estis me, sedebitis in regeneratione*; idest, quando mortui ex corruptione resurgent incorrupti, sedebitis & vos in soliis iudicantium, condemnantes duodecim tribus Israel: quia vobis credentibus illi credere noluerunt. AUGUSTINUS XX. de Civit. Dei (cap. v.) Sic enim caro (2) nostra regenerabitur per incorruptionem, quemadmodum anima nostra regenerabitur per fidem. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xxxii. in oper. imperf.) Futurum enim erat ut in die iudicii responderent Iudæi: Domine, non te cognovimus Filium Dei in corpore constituti. Quis hominum videre poterat thesaurum in terra absconditum, solem nube celatum? Respondebunt ergo discipuli: Et nos homines fuimus, rustici, & obscuri in plebe; vos sacerdotes, & scribæ: sed in nobis bona voluntas facta est quasi lucerna rusticitatis nostræ; in vobis autem malitia facta est quasi caligo scientiæ vestræ. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxv. in Matth.) Propter hoc autem non dixit, Et gentes, & orbem terrarum, sed *Tribus Israel*: quia in eisdem erant educati & legibus, & consuetudinibus Apostoli, & Iudæi. Cum ergo dixerint Iudæi, quoniam propter hoc non potuimus credere Christo, quia lex prohibuit; discipuli in medium (3) inducentur, qui eamdem susceperunt legem. Sed dicet aliquis: Quid magnum promisit eis, si id quod Ninivitæ habent, & Regina Austri, hoc & ipsi habebunt? Maxima quidem alia præmia ante, & post eis promittit; sed & hic occulte insinuat aliquid plus illis. De illis enim simpliciter dixit, quod surgent, & condemnabunt generationem hanc; de his autem: *Cum sederit Filius hominis, sedebitis & vos*. Manifestum est ergo quod conregnabunt, & communicabunt in gloria illa: honorem enim, & gloriam ineffabilem significavit per thronos. Qualiter autem hæc promissio completa est? Numquid enim & Iudas sedebit? Nequaquam. Lex enim a Domino posita est per Hieremiam Prophetam cap. xviii. „ Loquar super gentem, & regnum, ut ædificem, & plantem illud. Sed si fecerit malum in conspectu meo, pœnitebo & ego de bonis quæ locutus sum ut facerem eis; " quasi dicat: Si indignos seipsos promissione faciant, non adhuc faciam quod promisi. Indignum autem seipsum principatu Iudas ostendit; & propter hoc tunc loquens discipulis, non simpliciter eis promisit: neque enim dixit, Vos sedebitis; sed adiunxit, *Qui secuti estis me*: ut & hinc Iudam excludat, & eos qui postea futuri erant attraheret: non enim ad illos solos dictum est, neque ad Iudam iam indignum effectum. HILARIUS (can. xx.) Sequela ergo Christi Apostolos super duodecim thronos iudicandis duodecim tribubus Israel, in duodecim Patriarcharum gloriam copulavit. AUGUSTINUS XX. de Civit. Dei (cap. v.) Ex hoc enim loco discimus, cum suis discipulis iudicaturum Iesum: unde & alibi Iudæis dicit (supra xii.) *Ideo iudices vestri erunt*. Nec quoniam super duodecim sedes sessuros esse ait, duodecim solos homines cum ipso iudicaturos putare debemus. Duodenario quippe numero universa quædam significata est iudicantium multitudo, propter duas partes numeri septenarii quo significatur plerumque universitas; quæ duæ partes, idest tres, & quatuor, altera per alteram multiplicatæ, duodecim faciunt: alioquin quoniam in locum Iudæ traditoris, Apostolum Mathiam legimus ordinatum, Apostolus Paulus, qui plus illis omnibus laboravit, ubi ad iudicandum sedeat non habebit; qui profecto cum aliis sanctis ad numerum iudicum se pertinere demonstrat, cum dicit I. Corinth. vi. „ Nescitis quia Angelos iudicabimus? " AUGUSTINUS in Lib. de Pœnitentia. In hoc ergo numero iudicantium omnes intelliguntur qui propter Evangelium sua omnia dimiserunt, & secuti sunt Dominum. GREGORIUS X. Moral. (cap. xxx. in novis exemp. xvii.) Quisquis enim stimulo divini amoris excitatus hic possessa reliquerit, illic proculdubio culmen

(1) *P. Nicolai habet* Crates. (2) *Al.* vestra. (3) *Al.* inducerentur.

men iudiciariæ potestatis obtinebit: ut simul tunc iudex cum iudice veniat qui nunc consideratione iudicii sese spontanea paupertate castigat. AUGUSTINUS XX. de Civit. Dei (cap. v.) De ipsis quoque iudicandis, in hoc numero duodenario, similis causa est: non enim quia dictum est, *Iudicantes duodecim tribus Israel*, tribus Levi quæ (1) decimatertia est, ab eis iudicanda non erit; aut solum illum populum, non etiam gentes ceteras iudicabunt. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xxxiii. in op. imperf.) Vel per hoc quod dicit, *In regeneratione*, præmittit Christus tempus christianitatis futurum post ascensionem suam, (2) quando scilicet homines regenerantur per baptismum; & illud est tempus quando Christus sedet in sede maiestatis suæ. Et vide, quia non de tempore futuri iudicii dicit, sed de vocatione Gentium universarum: non enim dixit, Cum venerit Filius hominis sedens super sedem maiestatis suæ; sed *In regeneratione cum sederit in sede maiestatis sua*: quod ex tunc fuit ex quo Gentes credere cœperunt in Christum, secundum illud Psalmi xlvi. „ Regnabit Dominus super gentes, Deus „ sedet super sedem sanctam suam. " Et ex tunc Apostoli sederunt super duodecim thronos, idest in omnibus Christianis: omnis enim Christianus qui suscipit verbum Petri, thronus fit Petri, & sic de aliis Apostolis. Sedent ergo Apostoli in his thronis, idest in duodecim partes distinctis, secundum differentias animarum, & diversitates cordium; quas solus Deus cognoscit. Sicut enim Iudæorum populus in duodecim tribus fuit divisus; sic & universus populus Christianus dividitur in duodecim tribus: ut quædam animæ sint de tribu Ruben, & sic de aliis, propter diversas virtutes. Non enim omnes gratiæ in omnibus æqualiter sunt; sed unus præcedit in ista, alius in illa. Et sic Apostoli iudicabunt duodecim tribus Israel, idest omnes Iudæos, per hoc quod verbum Apostolorum est a Gentibus receptum. Omnes autem Christiani sunt quidem duodecim sedes Apostolorum, sed una sedes Christi. Christi enim omnes virtutes sunt quasi una sedes: quia in omni virtute æqualiter ipse solus perfectus est. Unusquisque etiam Apostolorum in aliquo bono speciali fit perfectior, ut Petrus in fide: & ideo Petrus requiescit in fide, Ioannes in innocentia, & sic de aliis. Et quod de retributione Apostolis in hoc mundo danda Christus loquatur, demonstrat quod sequitur: *Et omnis qui reliquerit domum, vel fratres*. Si enim in hoc sæculo centuplum recipiunt, sine dubio & Apostolorum etiam in hoc sæculo merces futura promittebatur. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxv.) Vel discipulis promittit futura, quia excelsiores erant iam, & nihil præsentium quærebant; aliis autem quæ sunt hic repromittit. ORIGENES (Matth. xix. tract. ix.) Vel aliter. Si quis reliquerit omnia, & secutus fuerit Christum; quæ promissa sunt Petro, & ipse recipiet. Si autem non omnia reliquit, sed quædam, quæ specialiter referuntur; hic multiplicia recipiet, & vitam possidebit æternam. HIERONYMUS (circ. fin. Comm. ad cap. xix.) Ex occasione autem huius sententiæ, quidam introducunt mille annos post resurrectionem, dicentes, tunc nobis centuplum omnium rerum quas dimisimus, & vitam æternam esse reddendam: quod si in ceteris digna sit promissio, in uxoribus appareat turpitudo, ut qui unam pro Domino dimiserit, centum recipiat in futuro. Sensus igitur iste est: Qui carnalia pro Salvatore dimiserit, spiritualia recipiet; quæ comparatione, & merito sui (3) quasi parvo numero centenarius numerus compararetur. ORIGENES (Matth. xix. tract. ix.) Sed in hoc sæculo: quia pro fratribus carnalibus multos inveniet fratres secundum fidem; sic & parentes, omnes Episcopos, & presbyteros; & filios, omnes ætatem filiorum habentes. Sunt autem & Angeli fratres, & sorores omnes quæ exhibuerunt se Christo virgines castas, tam istæ quæ nunc habentur in terris, quam illæ quæ iam vivunt in cælis. Agros autem, & domos multiplices intellige in requie paradisi, & civitate Dei. Super hæc autem omnia possidebunt vitam æternam. AUGUSTINUS XX. de Civitate Dei (cap. vii.) Hoc etiam quod hic dicitur, *Centuplum accipiet*, exponens quodammodo Apostolus ait (II. Corinth. vi.) „ Quasi nihil habentes, & omnia pos„ sidentes. " Centum enim pro ipsa universitate ponuntur aliquando. HIERONYMUS (hoc loco.) Quod autem dicit, *Et omnis qui reliquerit fratres*, congruit illi sententiæ qua dixerat (supra x.) *Veni separare hominem a patre suo*. Qui enim propter fidem Christi, ac prædicationem Evangelii omnes affectus contempserint, atque divitias, & sæculi voluptates, isti centuplum accipient, & vitam æternam possidebunt. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxv.) Cum autem dicit,

(1) *Al.* tredecim. (2) *Al.* quia. (3) *Supple cum Nicolaio ita erunt, ut est in Hieronymo.*

eit, *Qui reliquerit uxorem*, non hoc ait, ut simpliciter nuptiæ divellantur, sed ut omnibus præferamus fidei pietatem. Videtur autem mihi & persecutionis tempus occulte insinuare: quia enim multi futuri erant, filios ad impietatem trahentes, eum hoc acciderit, neque pro patribus, neque pro viris habeantur. RABANUS. Verum, quia multi virtutum studia, non eadem qua incipiunt intentione pietatis consummant; sed vel tepescunt, vel accelerate labuntur; sequitur: *Multi autem erunt primi novissimi, & novissimi primi*. ORIGENES (ubi supra.) Per hoc exhortatur eos qui nuper accedunt ad verbum divinum ut festinent ad perfectum ascendere præ multis qui videntur (1) tenuisse in fide. Potest etiam hic sensus destruere eos qui gloriantur, eo quod Christianis parentibus sunt enutriti in ipsa christianitate: neque pusillanimes fiant, quod christianitatis dogmata novissime receperint. Habet etiam alium intellectum, ut sint primi Israelitæ, qui facti sunt novissimi propter infidelitatem; Gentes autem novissimæ, primi. Caute autem dicit, *Multi*: non enim omnes primi erunt novissimi, nec omnes novissimi primi. Adhuc autem multi hominum qui natura novissimi sunt, efficiuntur per vitam angelicam quibusdam Angelis superiores; & quidam Angeli qui fuerunt primi, facti sunt novissimi propter culpam. REMIGIUS. Potest etiam specialiter referri ad tristitiam divitis, qui primus videbatur, legis præcepta implendo; sed quia terrenam substantiam prætulit Deo, novissimus factus est. Sancti vero Apostoli novissimi videbantur; sed relinquendo omnia per humilitatis gratiam facti sunt primi. Sunt etiam plurimi qui post studia bonorum operum a bonis operibus deficiunt; & cum fuerint primi, (2) fiunt novissimi.

C A P U T XX.

(a) Simile est regnum cælorum homini patrifamilias, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam. Conventione autem facta cum operariis ex denario diurno, misit eos in vineam suam. Et egressus circa horam tertiam vidit alios stantes in foro otiosos, & dixit illis: Ite & vos in vineam meam, & quod iustum fuerit dabo vobis. Illi autem abierunt. Iterum autem exiit circa sextam, & nonam horam, & fecit similiter. Circa undecimam vero exiit, & invenit alios stantes, & dixit illis: Quid hic statis tota die otiosi? Dicunt ei: Quia nemo nos conduxit. Dicit illis: Ite & vos in vineam meam. Cum sero autem factum esset, dicit dominus vineæ procuratori suo: Voca operarios, & redde illis mercedem suam, incipiens a novissimis usque ad primos. Cum venissent ergo qui circa undecimam horam venerant, acceperunt singulos denarios. Venientes autem & primi, arbitrati sunt quod plus essent accepturi. Acceperunt autem & ipsi singulos denarios. Et accipientes, murmurabant adversus patremfamilias, dicentes: Hi novissimi una hora fecerunt, & pares illos nobis fecisti qui portavimus pondus diei, & æstus? At ille respondens uni eorum, dixit: Amice, non facio tibi iniuriam. Nonne ex denario convenisti mecum? Tolle quod tuum est, & vade. Volo autem & huic novissimo dare sicut & tibi. Aut non licet mihi quod volo facere? An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum? Sic erunt novissimi primi, & primi novissimi. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.

(b) Et ascendens Iesus Hierosolymam, assumpsit duodecim discipulos secreto, & ait illis: Ecce ascendimus Hierosolymam, & Filius hominis tradetur principibus sacerdotum, & scribis: & condemnabunt eum morte, & tradent eum Gentibus ad illudendum, & flagellandum, & crucifigendum; & tertia die resurget.

(c) Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filiis suis, adorans, & petens aliquid ab eo. Qui dixit ei, Quid vis? Ait illi: Dic ut sedeant hi duo fi-

(1) *Al.* sensisse. (2) *Al.* sunt,

lii mei, unus ad dexteram tuam, & unus ad sinistram in regno tuo. Respondens autem Iesus, dixit: Nescitis quid petatis. Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum? Dicunt ei, Possumos. Ait illis: Calicem quidem meum bibetis; sedere autem ad dexteram meam, vel sinistram, non est meum dare vobis; sed quibus paratum est a Patre meo.

(d) Et audientes decem indignati sunt de duobus fratribus. Iesus autem vocavit eos ad se, & ait: Scitis quia principes gentium dominantur eorum, & qui maiores sunt, potestatem exercent in eos. Non ita erit inter vos. Sed quicumque voluerit inter vos maior fieri, sit vester minister; & qui voluerit inter vos primus esse, erit vester servus: sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, & dare animam suam redemptionem pro multis.

(e) Et egredientibus illis ab Hierico, secuta est eum turba multa. Et ecce duo caeci sedentes secus viam audierunt quia Iesus transiret, & clamaverunt dicentes: Domine miserere nostri fili David. Turba autem increpabat eos ut tacerent. At illi magis clamabant dicentes: Domine miserere nostri fili David. Et stetit Iesus, & vocavit eos, & ait: Quid vultis ut faciam vobis? Dicunt illi: Domine, ut aperiantur oculi nostri. Misertus autem eorum Iesus, tetigit oculos eorum. Et confestim viderunt, & secuti sunt eum.

(a) REMIGIUS. Quia dixerat Dominus, *Multi erunt primi novissimi, & novissimi primi*, ut hanc sententiam confirmaret, subiunxit similitudinem, dicens: *Simile est regnum caelorum homini patrifamilias*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. XXXIV. in opere imperf.) Homo paterfamilias Christus est, cui caeli, & terra, quasi una est domus; familia autem caelestium, & terrestrium, & inferiorum creaturarum. Vinea autem eius iustitia est, in qua diversae species iustitiarum positae sunt quasi vites: puta, mansuetudo, castitas, patientia, ceteraeque virtutes; quae omnes generaliter iustitia appellantur. Homines autem vineae cultores ponuntur: unde dicitur: *Qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam*. Deus enim iustitiam suam dedit in sensibus nostris, non propter suam utilitatem, sed propter nostram. Scitote ergo quia mercenarii sumus conducti. Sicut ergo nemo ideo conducit mercenarium, ut hoc solum faciat quod manducat; sic & nos non ideo vocati sumus a Christo ut haec solum operemur quae ad nostrum pertinent usum, sed ad gloriam Dei: & sicut mercenarius prius aspicit opus suum, deinde quotidianum cibum; sic & nos primum debemus aspicere quae ad gloriam Dei pertinent, deinde quae ad nostram utilitatem: & sicut mercenarius totam diem circa domini opus impendit, unam autem horam circa suum cibum; sic & nos omne tempus vitae nostrae debemus impendere circa gloriam Dei, modicam autem partem circa usus nostros terrenos. Et sicut mercenarius ea die qua opus non fecerit, erubescit intrare in domum, & petere panem; quomodo tu non confunderis intrare in Ecclesiam, & stare ante conspectum Dei, quando nihil bonum in conspectu Dei gessisti? GREGORIUS in hom. (XIX. in Evang.) Vel paterfamilias, idest conditor noster, habet vineam, universam scilicet Ecclesiam, quae ab Abel iusto usque ad ultimum electum, qui in fine mundi nasciturus est, quot sanctos protulit, quasi tot palmites misit. Ad erudiendam autem Dominus plebem suam, quasi ad excolendam vineam suam, nullo tempore destitit operarios mittere: quia & prius per Patres, & postmodum per legis doctores, deinde per Prophetas, ad extremum vero per Apostolos, quasi per operarios in vineae cultum laboravit; quamvis in quolibet modulo, vel mensura quisquis cum fide recta bonae actionis extitit, huius vineae operarius fuit. ORIGENES (tract. X.) Totum autem hoc saeculum praesens, unum diem dicere possumus, magnum quidem quantum ad nos, modicum autem quantum ad Dei vitam. GREGORIUS in homil. (XIX. in Evang.) Mane autem mundi fuit aetas ab Adam usque ad Noe; & ideo dicitur: *Qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam*. Et modum conductionis subiungit dicens: *Conventione autem facta cum operariis ex denario diurno*. ORIGENES (tract. X.) Salutis autem arbitror nomen esse denarium. REMIGIUS. Denarius enim dicitur qui antiquitus pro decem nummis imputabatur, & figuram Regis habet. Recte ergo per denarium designatur observati decalogi praemium. Pulchre ergo dicit: *Conventione facta ex denario*

ri diurno: quia unusquisque in agro sanctæ Ecclesiæ pro spe futuræ remunerationis laborat. GREGORIUS (ibidem.) Tertia vero hora a Noe fuit usque ad Abraham; de qua dicitur: *Et egressus circa horam tertiam vidit alios in foro stantes otiosos*. ORIGENES (tract. x.) Forum autem est quicquid est extra vineam, idest extra Ecclesiam Christi. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xxxiv. in op. imperf.) In hoc enim mundo vendendo, & emendo vivunt homines, & invicem sibi fraudem facientes, vitam suam sustentant. GREGORIUS (hom. xix.) Qui autem sibi vivit, qui carnis suæ voluptatibus pascitur, recte otiosus arguitur: quia fructum divini operis non sectatur. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xxxiv. in op. imperf.) Vel otiosi sunt peccatores, illi enim mortui dicuntur. Otiosus autem est qui opus Dei non operatur. Vis ergo non esse otiosus? Non aliena tollas, & de tuis des; & operatus es in vinea Domini, misericordiæ vitem colens. Sequitur: *Et dixit illis: Ite & vos in vineam meam*. Nota, quod solis primis convenit specialiter dare denarium; alios autem sub incerto pacto conduxit, dicens: *Quod iustum fuerit dabo vobis*. Sciens enim Dominus quia prævaricaturus fuerat Adam, & omnes postmodum in diluvio erant perituri, certum fecit pactum ad eum, ne quando dicat, ideo se neglexisse iustitiam, quia nesciebat quæ præmia fuerat recepturus. Istis autem non fecit pactum, quia tantum paratus est retribuere quantum mercenarii recipere non sperabant. ORIGENES (Matth. xx. tract. x.) Vel (1) operarios tertiæ horæ non invitavit ad totum opus; quicquid autem poterant operari, suo arbitrio servavit. Poterant enim æquale opus facere in vinea eis qui ex mane sunt operati, quicumque in tempore brevi volebant operantem virtutem ad opus extendere, quæ ante non fuerat operata. GREGORIUS (homil. xix.) Sexta quoque hora est ab Abraham usque ad Moysen; nona est a Moyse usque ad adventum Domini: unde sequitur: *Iterum autem exiit circa sextam, & nonam horam, & fecit similiter*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. xxxiv. in oper. imperf.) Ideo autem coniunxit sextam, & nonam, quia in sexta, & nona generationem vocavit Iudæorum, & frequentavit cum hominibus disponere testamenta, quasi diffinito salutis omnium tempore iam appropinquante. GREGORIUS (hom. xix.) Undecima vero hora est ab adventu Domini usque ad finem mundi. Operator ergo mane, hora tertia, sexta, & nona, antiquus ille & Hebraicus populus designatur, qui in electis suis ab ipso mundi exordio, dum recta fide Deum studuit colere, quasi non destitit in vineæ cultura laborare; ad undecimam vero Gentiles vocantur: unde sequitur: *Circa undecimam vero exiit, & invenit alios stantes, & dixit illis: Quid hic statis tota die otiosi?* Qui enim transacto tam longo mundi tempore pro vita sua laborare neglexerant, quasi tota die otiosi stabant. Sed pensate quid inquisiti respondeant: sequitur enim: *Dicunt ei: Quia nemo nos conduxit*: nullus quippe ad eos Patriarcha, nullus Propheta ad eos venerat. Et quid est dicere, *Nemo nos conduxit*, nisi vitæ nobis nemo viam prædicavit? CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. xxxiv. in oper. imperf.) Quæ est enim conductio nostra, & conductionis merces? Promissio vitæ æternæ: Gentes enim solæ neque Deum sciebant, neque Dei promissa. HILARIUS (can. xx. super Matth.) Hi igitur mittuntur ad vineam: unde sequitur: *Dixit eis: Ite & vos in vineam meam*. RABANUS (super *Cum sero esset*.) Postquam autem operis (2) diurni ratio reddita est, ad remunerationis tempus opportunum, dicit: *Cum autem sero factum esset*; hoc est, cum dies totius mundi ad vesperam consummationis inclinata esset. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. xxxiv. in oper. imperf.) Considera, quia sero, non alio mane mercedem reddit: ergo adhuc stante sæculo isto iudicium est futurum, & unicuique merces sua reddenda: & hoc propter duas rationes. Prima est, quia ipsa beatitudo futura est merces iustitiæ; ideo non in illo sæculo fit iudicium, sed ante illud. Deinde ante adventum diei illius præmittitur iudicium, ne videant peccatores diei illius beatitudinem. Sequitur: *Dicit Dominus procuratori suo*; idest, Filius Spiritui sancto. GLOSSA *a*. Vel si volueris, dicit Pater Filio; qui scilicet Pater operatur

(1) *Al.* Vel quia operarios &c. *item* Vel quia per operarios. (2) *Al.* divini.

Ex editione P. Nicolai.

a Nihil tale in Glossa collateralis, sed aliquid simile Glossa interlinealis his verbis: *Pater Filio, cui omnia edit in manus*: nec aliud etiam in Anselmo.

tur per Filium, & Filius per Spiritum sanctum, non propter aliquam differentiam substantiæ, aut dignitatis. ORIGENES (Matth. xx. tract. x.) Vel *dicit Dominus procuratori suo*, idest alicui Angelorum, qui super mercedes retribuendas est positus, sive alicui ex multis procuratoribus, secundum quod scriptum est Galat. iv. sub curatoribus, & tutoribus esse heredem in tempore quo parvulus est. REMIGIUS. Vel Dominus Iesus Christus ipse est paterfamilias, & vineæ procurator, sicut & ipse est & ostium, & ostiarius. Ipse enim est venturus ad iudicium, ut unicuique reddat, secundum quod gessit. Vocat ergo operarios, & reddit illis mercedem, quando omnes congregabuntur in iudicio, ut unusquisque accipiat secundum opera sua. ORIGENES (ubi supra a med.) Primi autem operarii testimonium habentes per fidem, non acceperunt Dei promissionem, pro nobis aliquid melius prospiciente patrefamilias, ut non sine nobis perficiantur. Et quia misericordiam consecuti sumus, primi mercedem speramus accipere, qui sumus Christi, post nos autem qui ante nos operati sunt: & ideo dicitur: *Voca operarios, & redde illis mercedem suam, incipiens a novissimis usque ad primos*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xxxiv. in oper. imperf.) Semper enim libentius aliquid damus illis quibus gratis donamus, quia pro solo nostro honore donamus. Ergo omnibus sanctis Deus reddens mercedem, iustus ostenditur; Gentibus autem dans, misericors, dicente Apostolo Rom. xv. „ Gentes autem super misericordiam honorare „ Deum. " Et ideo dicitur: *Incipiens a novissimis usque ad primos*. Aut certe ut ostendat Deus inæstimabilem misericordiam suam, primum novissimis, & indignioribus reddit mercedem, postea primis: nimia enim misericordia ordinem non aspexit. AUGUSTINUS de Spiritu, & Littera (cap. xxiv.) Vel ideo velut priores reperiuntur minores, (1) quia minores ditati sunt.

Sequitur: *Cum venissent autem qui circa undecimam horam venerant &c.* GREGORIUS (hom. xxix. in Evang.) Eumdem denarium accipiunt, qui laboraverunt ad undecimam (quem expectaverunt toto desiderio) & qui laboraverunt ad primam: quia æqualem vitæ æternæ retributionem sortiti sunt cum his qui ab initio mundi vocati fuerant, hi qui in fine mundi ad Deum venerunt. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. xxxiv. in oper. imperf.) Non autem iniuste: nam & qui in prima parte sæculi natus est, non amplius vixit quam statutum tempus vitæ suæ; & quid illi nocuit, si post illius exitum mundus stetit? Et qui circa finem nascuntur, non minus vivent quam dies qui numerati sunt eis; & quid illis prodest ad compendium laboris, si cito mundus finitur, cum pensum vitæ suæ compleant ante mundum? Deinde non est in homine quando nascatur prius, aut postea; sed potestatis divinæ. Nec ille quidem sibi priorem debet locum defendere qui prius natus est, nec ille contemptibilior debet esse qui postea. Sequitur: *Et accipientes murmurabant adversus patremfamilias, dicentes*. Si autem verum est quod diximus, quia primi, & posteriores tempus suum vixerunt, & non amplius, neque minus; & unicuique mors sua est consummatio ipsius: quid est quod dicunt, *Portavimus pondus diei, & æstus*? Quia scilicet magna est nobis virtus ad faciendam iustitiam, cognoscere prope esse finem mundi. Unde & Christus nos armans, dicebat supra iv. *Appropinquabit regnum cælorum*. Illis autem infirmatio erat scire mundi spatia esse longinqua. Quamvis ergo non per omne sæculum vixerit, tamen totius sæculi gravamina pertulisse videntur. Aut pondus totius diei dicit onerosa legis mandata; æstum autem urentem erroris tentationem quam conflabant spiritus maligni in eos, ad æmulationem Gentium eos irritantes: a quibus omnibus Gentiles liberi extiterunt, Christo credentes, & per compendium gratiæ ad plenum salvati. GREGORIUS (hom. xix. in Evang.) Vel pondus diei, & æstus ferre, est per longioris vitæ tempora carnis suæ calore fatigari. Sed potest quæri: Quomodo murmurare dicti sunt, qui ad regnum vocantur (2) cælorum? Etenim regnum nullus qui murmurat accipit, nullus qui accipit, murmurare potest. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxv. circa med.) Non autem oportet ea quæ in parabolis sunt, secundum totum quod dicitur, investigare; sed intentionem, propter quam composita est, intelligere, & nihil ultra scrutari. Non ergo inducit hoc, ut ostendat aliquos esse invidia morsos, sed ut ostendat hos tanto potitos esse honore quod & invidiam aliis poterant generare. GREGORIUS (hom. xix. par. ante med.) Vel quia antiqui patres usque ad adventum Domini, quantumlibet iuste vixerint, ducti ad regnum non

(1) *Al.* quia minus dilati, *item* quia minus ditati. (2) *Al.* illud cælorum.

non sunt, eorum hoc ipsum murmurasse est. Nos autem qui ad undecimam venimus, post laborem non murmuramus: quia post mediatoris adventum in hoc mundo venientes, ad regnum ducimur mox ut de corpore eximus. HIERONYMUS (super *Non facio tibi iniuriam.*) Vel omnis retro vocatio Gentilibus invidet, & in Evangelii torquetur gratia. HILARIUS (can. xx. cir. med.) Et secundum insolentiam populi iam sub Moyse contumacis hoc murmur operantium est.

Sequitur: *At ille respondens uni eorum dixit: Amice, non facio tibi iniuriam.* REMIGIUS. Per hunc unum possunt intelligi omnes qui ex Iudæis crediderunt; quos amicos propter fidem nominat. CHRYSOSTOMUS (hom. xxxiv. in oper. imperf.) Non autem dolebant quasi defraudati de mercede sua, sed quia illi amplius quam merebantur, acceperant. Sic enim dolent invidi quando alteri aliquid additur, quasi eis subtrahatur. Ex quo patet quod ex vana gloria nascitur invidia. Ideo enim dolet esse secundus, quia desiderat esse prior; & ideo invidiæ motum removet, dicens: *Nonne ex denario convenisti mecum?* HIERONYMUS (super *Nonne ex denario convenisti?*) Denarius figuram Regis habet. Recepisti ergo mercedem quam tibi promiseram, hoc est imaginem & similitudinem meam: quid quæris amplius; & non tam ipse plus accipere, quam alium nihil accipere desideras?

Tolle quod tuum est, & vade. REMIGIUS. Idest, recipe mercedem tuam, & vade in gloriam. *Volo autem & huic novissimo*, idest gentili populo, *dare*, secundum meritum, *sicut & tibi*. ORIGENES (Matth. xx. tract. x.) Forsitan autem Adæ dicit: *Amice, non facio tibi iniuriam. Nonne ex denario convenisti mecum? Tolle quod tuum est, & vade.* Tuum est salus, quod est denarius. *Volo autem & huic novissimo dare sicut & tibi.* Non incredibiliter potest quis arbitrari, hunc novissimum esse Apostolum Paulum, qui una hora operatus est, (1) & similiter omnes qui ante eum fuerunt. AUGUSTINUS de sancta Virgi. (cap. xxiv. in fine.) Quia vero ipsa vita æterna pariter erit omnibus sanctis æqualis, denarius omnibus est attributus, qui est omnium merces; quia vero in ipsa vita æterna distincte fulgebunt lumina meritorum, multæ mansiones sunt apud Patrem: ac in denario quidem impari non vivet alius alio prolixius; in multis autem mansionibus honoratur alius alio clarius. GREGORIUS (hom. xix. in Evang.) Et quia ipsa regni perceptio, eius est bonitas voluntatis, recte subiungitur: *Aut non licet mihi quod volo facere?* (2) Stulta enim est quæstio hominis contra bonitatem Dei murmurare. Conquerendum quippe esset, non si dat quod non debet, sed si non daret quod deberet: unde aperte subditur: *An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum?* REMIGIUS. Per oculum enim vult intentionem intelligi. Iudæi namque nequam habuerunt oculum, idest intentionem malam, quia de salute Gentium dolebant: ad quid autem sensus huius parabolæ tendat, manifestat cum subditur: *Sic erunt primi novissimi, & novissimi primi*: eo scilicet quod Iudæi de capite vertantur in caudam, & nos de cauda mutamur in caput. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xxxiv. in oper. imperf.) Aut ideo primos dicit novissimos, & novissimos primos, non ut novissimi digniores sint quam primi, sed ut coæquentur, & nulla sit inter eos differentia temporis causa. Quod autem dicit, *Multi sunt vocati, pauci vero electi*, non ad superiores sanctos pertinet, sed ad Gentes: quoniam ex ipsis Gentibus, qui multi vocati sunt, pauci sunt eligendi. GREGORIUS (hom. xix.) Ad fidem enim plures veniunt, & ad cæleste regnum pauci perducuntur: plerique enim Deum vocibus sequuntur, moribus fugiunt. Ex hoc ergo duo pensare debemus. Primum est ut de se quisque minime præsumat: quia etsi iam ad fidem vocatus est, utrum ad regnum eligendus sit, nescit. Secundum vero est ut unusquisque proximum suum quem iacere in vitiis conspicit, desperare non audeat; quia divinæ misericordiæ divitias ignorat. Vel aliter. Mane nostrum pueritia est; hora tertia, adolescentia intelligi potest, quia quasi iam sol in altum proficit dum calor ætatis crescit; sexta autem, iuventus est, quia velut in centro sol figitur dum in ea plenitudo roboris solidatur; nona autem, senectus intelligitur, in qua velut sol ab alto axe descendit, quia ætas a calore iuventutis deficit; undecima vero est ea ætas quæ decrepita, vel veterana vocatur. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxv.) Quod autem non omnes simul conduxit, sed alios mane, alios hora tertia, & sic de aliis; ex differentia mentis eorum processit. Tunc enim eos vocavit quando erant obedituri: nam & la-

(1) F. Nicolai ex Origene legit & forte super omnes qui ante eum fuerunt. (2) Al. Soluta.

& latronem vocavit quando obediturus erat. Si autem dicant, *Quia nemo nos conduxit*, ficut dictum eft, non oportet omnia fcrutari quæ in parabolis funt. Item hoc non dicit dominus, fed operarii: quod ipfe enim omnes quantum ad fe pertinet a prima ætate vocet, fignificatur cum dicitur: *Exiit primo mane operarios conducere*. GREGORIUS (hom. XIX.) Qui ergo ufque ad ultimam ætatem Deo vivere neglexerunt, ufque ad ultimam ætatem Deo vivere neglexerunt, ufque ad horam undecimam otiofi fteterunt; & tamen tales paterfamilias vocat, & plerumque ante remunerantur: quia prius ad regnum de corpore exeunt quam hi qui modo in pueritia vocati effe videbantur. ORIGENES (Matth. XX. tract. X.) Non autem dicitur, *Quid hic ftatis tota die otiofi?* his qui fpiritu (1) incipientes, carne confumuntur, fi poftea regredi volunt, ut iterum fpiritu vivant: quod non dicimus diffuadentes, ne ad domum paternam revertantur lafcivi filii, qui vivendo luxuriofe evangelicæ doctrinæ fubftantiam confumpferunt; fed quoniam non fimiles funt eis qui peccaverunt in iuventute fua, dum non adhuc didiciffent quæ fidei erant. CHRYSOSTOMUS in homil. (LXV. a med.) Quod autem dicit, *Erunt primi noviffimi, & noviffimi primi*, eos occulte infinuat qui a principio claruerunt, & poftea virtutem contempferunt; & rurfus eos qui a malitia reducti funt, & multos fuperexcefferunt. Compofita eft ergo hæc parabola, ut eos avidiores faceret qui in ultima fenectute convertuntur, ne æftimarent fe minus aliquid habituros.

(b) CHRYSOSTOMUS in hom. (LXVI.) Dominus a Galilæa veniens, non repente Hierofolymam afcendit, fed prius miracula fecit, pharifæos confutavit, & difcipulos de vitæ perfectione, & remuneratione inftruxit; nunc iam afcenfurus Hierufalem, rurfus eis de paffione loquitur: unde dicitur: *Et afcendens Iefus Hierofolymam, affumpfit duodecim difcipulos fecreto*. ORIGENES (tract. XI.) In duodecim adhuc erat & Iudas: adhuc enim forfitan dignus erat cum aliis feorfum audire quæ paffurus erat magifter. CHRYSOSTOMUS fuper Matth. (hom. XXXV. in oper. imperf.) Omnis autem falus hominum in Chrifti morte pofita eft, nec eft aliquid propter quod magis Deo gratias agere debeamus quam propter mortem ipfius. Ideo duodecim Apoftolis in fecreto mortis fuæ annuntiavit myfterium: quia femper pretiofior thefaurus in melioribus vafis includitur. Si autem alii audiffent paffionem Chrifti futuram, viri forfitan turbarentur propter infirmitatem fidei, & mulieres propter mollitiem fuæ naturæ, ex qua in tali negotio ad lacrymas excitantur. CHRYSOSTOMUS in hom. (LXVI.) Dictum eft quidem, & ad multos, tamen occulte ficut ibi (Ioan. II.) „ Solvite templum hoc: " & fupra XII. *Signum non dabitur ei nifi fignum Ionæ Prophetæ*. Difcipulis autem manifefte expofuit dicens: *Ecce afcendimus Hierofolymam*. CHRYSOSTOMUS fuper Matth. (hom. XXXV. oper. imperf.) Quod dicit, *Ecce* (2) conftantiæ fermo eft, ut memoriam præfentiæ huius in cordibus recondant. Dicit autem, *Afcendimus*; ac fi dicat: Videte quia voluntarie vado ad mortem. Cum ergo videritis me in cruce pendentem, ne æftimetis me hominem effe tantum: nam etfi poffe mori, hominis eft; velle tamen mori, hominis non eft. ORIGENES (tract. XI.) Hoc igitur confiderantes fcire debemus quoniam frequenter, etiam cognofcentes quoniam & tentationes aliquas fubituri fumus, nos ipfos offerre debemus. (3) Sed fupra X. dictum eft: *Si quis vos perfecutus fuerit in una civitate, fugite in aliam*: fapientis in Chrifto eft ut cognofcat quale tempus exigit declinationem, quale autem obviationem periculorum. HIERONYMUS (fuper *Afcendimus Hierofolymam*.) Crebro autem de paffione fua difcipulis dixerat; fed quia multis in medio (4) difputationis poterat labi de memoria quod audierant, iturus Hierofolymam, & fecum ducturus Apoftolos, ad tentationem eos parat, ne cum (5) venerit perfecutio, & crucis ignominia, fcandalizentur. CHRYSOSTOMUS fuper Matth. (homil. XXXV. in oper. imperf.) Tribulatio enim cum fupervenerit expectantibus nobis, levior invenitur quam effet futura, fi repentina veniffet. CHRYSOSTOMUS in hom. (LXVI.) Prædicit etiam eis, ut difcant quoniam (6) præfcius ad paffionem venit, & volens. Sed a principio quidem mortem prædixit eis folam; quando autem exercitati funt, adducit alia, fcilicet quoniam *tradent eum Gentibus*. RABANUS (fuper *Tradent eum Gentibus*.) Tradidit enim Iudas Dominum Iudæis, & ipfi tra-

(1) *Al.* infipientes. *P. Nicolaius habet* qui fpiritu incipientes carne confummantur. (2) *P. Nicolai legit* conteftantis eft fermo, ut memoriam præfcientiæ huiufmodi &c. (3) *Idem habet* Sed quoniam fupra &c. (4) *Al.* difputans. *Apud P. Nicolaium eft* difputatis. (5) *Al.* veniat. (6) *Al.* præfciens.

tradiderunt eum Gentibus, ideſt Pilato, & poteſtati Romanorum. Ideo autem Dominus in mundo noluit proſperari, ſed gravia pati, ut oſtenderet nobis, qui per delectationem cecidimus, cum qua amaritudine redire debeamus: unde ſequitur: *Ad illudendum, & flagellandum, & crucifigendum*. AUGUSTINUS XVIII. de Civitate Dei (cap. xlix.) Paſſione oſtendit quid ſuſtinere pro veritate, reſurrectione quid ſperare (1) in Trinitate debeamus: unde dicitur: *Et tertia die reſurget*. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxvi.) Quæ quidem huius gratia dixit, ut cum (2) triſtia viderint, reſurrectionem expectarent: unde ſubdit: *Et tertia die reſurget*. AUGUSTINUS IV. de Trinitate (cap. iii.) Una enim mors, ſcilicet Salvatoris ſecundum corpus, duabus mortibus noſtris ſaluti fuit, ſcilicet animæ, & corporis; & una eius reſurrectio duas nobis reſurrectiones præſtitit. Hæc autem ratio (3) ſimpli ad duplum, oritur quidem a ternario numero, unum quippe & duo tria ſunt. ORIGENES (tract. xi.) Hic autem non referuntur diſcipuli dixiſſe, aut feciſſe aliquid, cum audiſſent triſtia hæc Chriſto futura, recordantes quæ Dominus dixit ad Petrum, ne audiant talia, vel peiora. Et nunc quidem qui divinas litteras ſcire ſe arbitrantur ſcribæ condemnant Ieſum morte, & in linguis ſuis flagellant, & crucifigunt eum per hoc quod tollere volunt doctrinam ipſius; ille autem paululum deficiens, ſurgit apparens his qui acceperunt poſſe videre.

(c) HIERONYMUS (hoc loco.) Quia poſt omnia dixerat Dominus, *Et tertia die reſurget*, putavit mulier poſt reſurrectionem (4) illico regnaturum, & aviditate feminea præſentia cupit, immemor futurorum: unde dicitur: *Tunc acceſſit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filiis ſuis*. CHRYSOSTOMUS ſuper Matth. (homil. xxxv. in opere imperf.) Hæc mater filiorum Zebedæi eſt Salome, cuius apud alterum Evangeliſtam ponitur nomen, vere pacifica, quæ vere filios genuit pacis. Magna laus mulieris ex hoc loco colligitur, quia non ſolum filii reliquerunt patrem; ſed ipſa reliquerat virum ſuum, & ſecuta fuerat Chriſtum: quia ille ſine iſta vivere poterat; iſta autem ſine Chriſto ſalva eſſe non poterat: niſi forte quis dicat, quia infra tempus vocationis Apoſtolorum, & paſſionis Chriſti, mortuus eſt Zebedæus; & ſic illa ſexu fragilis, ætate defecta, Chriſti veſtigia ſequebatur: quia fides numquam ſeneſcit, & religio fatigationem non ſentit. Audacem autem fecerat eam ad petendum naturæ affectus: unde dicitur: *Adorans, & petens aliquid ab eo*; ideſt, reverentia exhibita petit, ut quod petierit ſibi detur. Sequitur: *Qui dixit ei, Quid vis?* Non interrogat quaſi neſciens, ſed ut illa exponente, manifeſtum faceret irrationabilem eſſe petitionem: unde ſubditur: *Ait illi: Dic ut ſedeant hi duo filii*. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. lxiv.) Quod autem hic per matrem dictum eſſe Matthæus expreſſit, Marcus ipſos filios Zebedæi perhibet dixiſſe, cum illa illorum voluntatem attuliſſet ad Dominum: unde magis ipſos quam illam dixiſſe quod dictum eſt, Marcus breviter intimavit. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxvi.) Videbant enim ſeipſos honoratos præ aliis, & audierant quod ſuper duodecim thronos ſedebitis: unde primatum ipſius cathedræ petebant accipere. Et quod quidem plus alii honoris apud Chriſtum habebant, noverant; timebant vero Petrum ſibi præferri: unde & alius Evangeliſta dicit, quod quia prope erant Hieruſalem, putabant quod regnum Dei eſſet in ianuis, ideſt aliquid ſenſibile. Unde manifeſtum eſt quod nihil ſpiritale petebant, nec intelligentiam ſuperioris regni habebant. ORIGENES (tract. xii.) (5) Si enim in regno mundiali in honore eſſe videntur qui ſedent cum Rege; non fuit mirum ſi mulier muliebri ſimplicitate, vel imperitia talia ſe debere petere æſtimavit, & ipſi fratres adhuc imperfecti, & nihil altius cogitantes de regno Chriſti, talia arbitrati ſunt de his qui ſedebunt cum Ieſu. CHRYSOSTOMUS ſuper Matth. (hom. xxv. in oper. imperf.) Vel aliter. Non dicimus, quod recte peteret hæc mulier; ſed hoc dicimus, quia non terrena, ſed cæleſtia filiis ſuis optabat: non enim ſentit ſicut ceteræ matres, quæ corpora natorum ſuorum amant, animas autem contemnunt; deſiderant illos valere in ſæculo iſto, & non curant quid ſint paſſuri in illo, ut oſtendant quia corporum ſunt parentes, non animarum. Æſtimo autem quod hi fratres cum audiſſent Dominum de paſſione, ac reſurrectione ſua prophetantem, cœperunt dicere intra ſe, cum eſſent fideles: Ecce Rex cæleſtis deſcendit ad regna tartarea, ut Regem mortis deſtruat. Cum autem victoria fuerit conſummata, quid aliud reſtat niſi ut regni gloria ſubſequatur? ORIGENES (tract. xii.) Deſtructo enim peccato, quod regnabat in corporibus morta-

(1) *P.Nicolai* in æternitate. (2) *Al. Al.* triſtitia. (3) *Al.* ſimplici. (4) *Al.* eum. (5) *Al.* Sicut enim.

talibus hominum, & omni principatu malignarum virtutum, (1) eminentiam regni in hominibus Christus recipit; quod est ipsum sedere in sede gloriae suae. Quod autem omnia Deus facit ad dexteram, & sinistram, hoc est ut iam nullum malum stante eum: & qui quidem praecellunt prae ceteris appropinquantibus Christo, sunt a dextris eius, qui autem inferiores sunt, a sinistris sunt eius. Dexteram autem Christi vide si potes intelligere invisibilem creaturam; sinistram autem visibilem, & corporalem. Appropinquantium enim Christo quidam dexteram sortiuntur, ut intelligibilia; alii sinistram, ut sensibilia. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. xxxv. in opere imperf.) Qui autem seipsum donavit hominibus, quomodo regni sui societatem non donabit? Petentis negligentia reprehenditur, ubi de dantis misericordia (2) non dubitatur. Si nos rogamus magistrum, forsitan ceterorum fratrum corda concutimus: etsi enim vinci a carne non possunt, quasi iam spiritales; tamen percuti possunt, quasi adhuc carnales. Ergo submittamus matrem nostram, ut tuo nomine deprecetur pro nobis. Si enim reprehensibilis inventa fuerit, facile merebitur veniam: ipse enim sexus excusat errorem. Si autem non fuerit importuna, facilius impetrabit mater pro filiis suis rogans. Ipse enim Dominus, qui maternos animos filiorum miseratione implevit, facilius audiet maternum affectum. Tunc Dominus occultorum cognitor non ad verba intercedentis mulieris respondit, sed ad consilia suggerentium filiorum. Bonum quidem erat eorum desiderium, sed inconsiderata petitio: ideo etsi impetrare non debebant, simplicitas tamen petitionis eorum confundi non merebatur, quia de amore Domini talis petitio nascebatur: propterea ignorantiam in eis Dominus reprehendit: unde sequitur: *Respondens autem Iesus dixit: Nescitis quid petatis.* HIERONYMUS (super *Tunc accessit ad eum.*) Nec mirum si ista arguatur imperitiae, cum & de Petro dicatur Luc. IX. „ Nesciens quid diceret. " CHRYSOSTOMUS super Matth. (ubi supra.) Nam frequenter Dominus patitur discipulos suos aliquid non recte aut dicere, aut agere, aut cogitare, ut ex illorum culpa occasionem inveniat exponendi regulam pietatis: sciens quia error eorum non nocet praesente magistro, & non solum in praesenti, sed etiam in futuro doctrina eius aedificat. CHRYSOSTOMUS super Matth. a (ibidem.) Hoc autem dicit ostendens quod vel nihil spiritale petebant; vel si novissent quod petebant, non ausi fuissent tantum quid petere, quod superexcedit superiores virtutes. HILARIUS (can. xx.) Nesciunt etiam quid petant, quia nihil de gloria Apostolorum ambigendum erat: iudicaturos enim eos sermo superior exposuit. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xxxv. in opere imperf.) Vel *nescitis quid petatis*; quasi dicat: Ego vos vocavi ad partem dexteram de sinistra, & vos vestro consilio curritis ad sinistram. Ideo forsitan per mulierem res agebatur. Contulit enim se diabolus ad consueta arma mulierum, ut sicut Adam per mulierem spoliavit, ita & istos separaret per matrem. Sed iam non poterat per mulierem perditio introire in sanctos, ex quo de muliere salus cunctorum processit. Vel ideo dicit, *Nescitis quid petatis*: non enim solum debemus cogitare qualem gloriam (3) consequamur, sed quomodo evadamus ruinam peccati: quia & in saeculari bello, qui semper de praeda victoriae cogitat, difficile vincit: ideo petendum (4) erat: Da nobis auxilium gratiae tuae, ut omne malum vincamus. RABANUS (super *Nescitis quid petatis.*) Nesciebant etiam quid peterent: quia sedem gloriae a Domino, quam nondum merebantur, inquirunt. Delectabat eos culmen honoris; sed prius habebant exercere viam laboris: unde subdit: *Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum*? HIERONYMUS (super *Potestis bibere calicem.*) Calicem in Scripturis divinis passionem intelligimus, ut in Psalmo cxv. „ Calicem salutaris accipiam: " statimque infert quis iste sit calix: „ Pretiosa in conspectu Domini mors „ sanctorum eius, " CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. xxxv. in op. imper.) Sciebat autem Dominus quia passionem ipsius poterant imitari; sed ideo interrogat, ut omnes audiamus, quia nemo potest cum Christo regnare, nisi passionem Christi fuerit imitatus: res enim pretiosa non nisi pretioso pretio comparatur. Passionem autem Domi-

(1) *Al.* eminentiam Christi in hominibus, Christum recipit. (2) *Al.* *omittitur* non. (3) *Al.* sequemur, *item* consequimur. (4) *Al.* erit.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Homil. lxvi. ut supra.

Domini dicimus non solum persecutionem gentilium, sed omnem violentiam quam patimur contra peccata certantes. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxvi.) Dicit ergo, *Potestis bibere*? ac si dicat: Vos mihi de honore, & coronis loquimini; ego autem vobis de agonibus, & sudoribus: non enim hoc est præmiorum tempus. Ex modo autem interrogationis eos attrahit: non enim dixit: Potestis sanguinem vestrum effundere? sed *Potestis bibere calicem*? Deinde addit: *Quem ego bibiturus sum*. REMIGIUS. Ut ex communione ad ipsum avidiores fiant. *a* At illi qui iam martyrii libertatem constantiamque retinebant, bibituros se pollicentur: unde sequitur: *Dicunt ei, Possumus*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xxxv. in opere imperf.) Vel dicunt hoc non tam ex fiducia suæ fortitudinis quam ex ignorantia: inexpertis enim levis videtur esse tentatio passionis, & mortis. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxvi.) Vel hoc ex desiderio promittunt. Neque enim hoc dixissent, nisi expectassent audire quod petebant. Dominus autem eis prophetat magna bona, idest martyrio dignos efficiendos.

Sequitur: *Ait illis: Calicem quidem meum bibetis*. ORIGENES (Matth. xx. tract. xii.) Non ita respondit Christus: Calicem meum bibere potestis; sed ad futuram eorum perfectionem respiciens, dixit: *Calicem quidem meum bibetis*. HIERONYMUS (super *Calicem quidem meum bibetis*.) Quæritur autem quomodo calicem martyrii filii Zebedæi, Iacobus videlicet, & Ioannes, biberint; cum Scriptura narret Iacobum tantum Apostolum ab Herode capite truncatum; Ioannes autem propria morte vitam finierit. Sed si legimus in ecclesiastica Historia, quod ipse Ioannes propter martyrium sit missus in ferventis olei dolium, & relegatus in Pathmos insulam sit; videbimus martyrio animum non defuisse, & bibisse Ioannem calicem confessionis, quem & tres pueri in camino ignis biberunt, licet persecutor non fuderit sanguinem. HILARIUS (can. xx.) Dominus ergo collaudans (1) eorum fidem ait, martyrio quidem eos secum compati posse; sed lævæ eius, ac dexteræ assidere aliis a Deo Patre fuisse dispositum: unde sequitur: *Sedere autem ad dexteram meam &c.* Et quidem, quantum arbitramur, ita honor iste aliis est reservatus, quod tamen nec Apostoli ab eo erunt alieni, qui in duodecim Patriarcharum sede considentes, Israelem iudicabunt; & quantum sentire ex ipsis Evangeliis licet, in regno cælorum Moyses, & Elias assidebunt; quibus comitantibus, cum gloriæ suæ habitu in monte apparuit. HIERONYMUS (ubi supra.) Sed mihi hoc nequaquam videtur; sed ideo sedentium in regno cælorum vocabula non dicuntur, ne paucis nominatis ceteri putarentur exclusi: regnum enim cælorum non est tantum dantis, sed accipientis. Non enim est personarum acceptio apud Deum; sed quicumque talem se præbuerit ut regno cælorum dignus fiat, hoc accipiet, quod non personæ, sed vitæ paratum est. Si itaque tales estis qui consequamini regnum cælorum, quod Pater meus victoribus præparavit; vos quoque accipietis illud. Ideo tamen non dixit neque Non sedebitis, ne duos confunderet: neque Sedebitis, ne ceteros irritaret. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxvi.) Vel aliter. Videtur (2) invius omnibus esse locus ille non solum hominibus, sed etiam Angelis: sic enim præcipuum Unigeniti ponit id Paulus dicens Hebr. 1. „ Ad quem autem Angelorum dixit umquam: Sede a dextris meis? " Dominus ergo non quasi existentibus quibusdam qui assessuri sunt, sed condescendens interrogantium suspicioni respondit. Hoc enim unum solum quærebant præ aliis stare apud ipsum; sed Dominus respondet: Moriemini quidem propter me, non tamen hoc sufficit vos facere primum ordinem obtinere. Si enim aliquis alius venerit cum martyrio, ampliorem virtutem possidens, non quia vos amo, illum expellam, & vobis dabo primatum. Propter hoc autem ut non (3) infirmus ipse ostendatur, non dixit simpliciter, Non est meum dare, sed *Non est meum vobis dare, sed quibus paratum est*; his scilicet qui ab operibus possunt fieri clari. REMIGIUS. Vel aliter. *Non est meum dare vobis*, idest superbis talibus quales vos estis, sed humilibus corde, *quibus paratum est a Patre meo*. AUGUSTINUS de Trinit. (cap. xii.) Vel aliter. Secundum formam servi discipulis Dominus respondet: *Sedere autem ad dexteram meam, vel sinistram, non est meum dare vobis*. Quod autem paratum est a Patre eius, & ab ipso Filio est pa-

(1) *Al.* coram fidem. (2) *Al.* communis. (3) *Al.* infirmius esse.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a HILARIUS can. xx. ut supra, *omisso indice praecedente Remigii*.

paratum, quia & ipse, & Pater unum sunt.

(d) CHRYSOSTOMUS in homil. (lxvi.) Donec Christi sententia incerta erat, non tristabantur alii discipuli; sed tunc tristati sunt quando eos increpavit: unde dicitur: *Et audientes decem indignati sunt de duobus fratribus.* ✠ HIERONYMUS (super *Et audientes decem.*) Non ad mulieris audaciam referunt postulantis, sed ad filios, quod ignorantes mensuram suam, non modica cupiditate exarserunt. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxvi.) Intellexerunt enim quia hæc petitio discipulorum fuit, quando eos Dominus increpavit. Quando autem eos a Domino præhonoratos viderunt in transfiguratione, etsi secundum mentem dolebant, in medium efferre non audebant, (1) honorantes doctorem. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xxxv. in oper. imperf.) Sicut autem duo carnaliter petierunt; ita & decem carnaliter contristati sunt: nam velle quidem esse super omnes vituperabile est; sustinere autem alium super se minus est gloriosum. HIERONYMUS (ubi supra.) Humilis autem magister & mitis nec cupiditatis duos arguit postulantes, nec decem reliquos indignationis increpat, & livoris: unde sequitur: *Iesus autem vocavit eos ad se.* CHRYSOSTOMUS in hom. (lxvi.) Quia enim turbati erant, vocatione eos consolatur, de propinquo eis loquendo: etenim duo a societate decem seipsos separantes, propius stabant, seorsum Domino loquentes: non tamen sicut prius pueros in medium ducens eos consolatur; sed a contrario inseruit, dicens: *Scitis quia principes gentium dominantur eorum.* ORIGENES (tract. xii.) Idest, non contenti tantum regere suos subiectos, sed violenter eis dominari nituntur. Inter vos autem, qui estis mei, non erunt hæc: quoniam sicut omnia carnalia in necessitate sunt posita, spiritalia autem in voluntate; sic & qui principes sunt spiritales, principatus eorum in dilectione subditorum debet esse positus, non in timore corporali. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxvi.) Ostendit autem in hoc, quod Gentilium est primatus cupere; & sic Gentium comparatione eorum animam æstuantem convertit. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xxxv. in ope. imperf.) Et (2) opus quidem desiderare bonum, bonum est, quia nostræ voluntatis est, & nostra est merces; primatum autem honoris concupiscere vanitas est: hoc enim consequi, iudicium Dei est: propter quod ex primatu honoris nescimus si mercedem iustitiæ meremur. Neque enim Apostolus laudem habebit apud Deum, quia Apostolus fuit; sed si opus Apostolatus sui bene implevit: nec Apostolus pro merito suo antecedenti honoratus est, ut esset Apostolus; sed ad hoc ministerium aptus est iudicatus, secundum motum animæ suæ. Primatus etiam fugientem se desiderat, & desiderantem se horret. Conversatio ergo melior desideranda est, non dignior gradus. Volens ergo Dominus, duorum fratrum Zebedæi, & aliorum indignationem extinguere, introducit differentiam inter principes mundiales & ecclesiasticos, ostendens quia primatus in Christo nec ab aliquo appetendus est non habente, nec alteri invidendus est habenti: quia principes mundi ideo sunt ut dominentur minoribus suis, & eos servituti subiiciant, & expolient, & usque ad mortem eis utantur ad suam utilitatem, & gloriam; principes autem Ecclesiæ fiunt, ut serviant minoribus suis, & ministrent eis quæcumque acceperunt a Christo, ut suas utilitates negligant, & illorum procurent, & mori non recusent pro salute inferiorum. Primatum ergo Ecclesiæ concupiscere neque iustum est, neque utile. Nullus sapiens vult ultro se subiicere servituti, & periculo tali, ut det rationem pro omni Ecclesia; nisi forte qui non timet Dei iudicium, abutens primatu suo ecclesiastico sæculariter, ita ut convertat illum in sæcularem. HIERONYMUS (super *Scitis quia principes,*) Denique sui proponit exemplum, ut si dicta parvipenderent, erubescerent ad opera: unde subdit: *Sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare.* ORIGENES (Matth. xx. tract. xii.) Nam etsi Angeli, & Martha ministraverunt ei, tamen non ideo venit ut ministretur, sed ut ministret; & tantum crevit ministrans, ut impleretur quod sequitur: *Et daret animam suam redemptionem pro multis,* (3) scilicet qui crediderunt in eum: daret, inquam, in mortem. Sed quoniam solus erat inter mortuos liber, & fortior omni potestate mortis, omnes sequi se volentes liberavit a morte. Ecclesiarum ergo

(1) *Al.* venerantes. (2) *Al.* corpus. (3) *P. Nicolai ex Origene omittit* scilicet.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

✠ HILARIUS.

go principes imitari debent Christum accessibilem, & mulieribus loquentem, & pueris manus imponentem, & discipulis pedes lavantem, ut ipsi similiter faciant fratribus. Nos autem tales sumus ut etiam principum mundi excedere videamus superbiam, vel non intelligentes, (1) vel contemnentes mandatum Christi; & quærimus sicut Reges acies præcedentes, & terribiles nos, & (2) accessu difficiles maxime pauperibus exhibemus, nullam affabilitatem habentes, vel habere ad nos permittentes. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxvi.) Quantumcumque ergo (3) te humiliaveris, non poteris tantum descendere quantum Dominus tuus.

(e) CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xxxvi. in ope. imperf.) Sicut testimonium studiosi agricolæ est messis fecunda: ita assidui doctoris (4) est documentum Ecclesia plena: unde & hic dicitur: *Et egredientibus illis ab Hierico, secuta est eum turba multa*. Neminem labor itineris impedivit, quia amor spiritalis fatigationem non sentit; neminem passionum suarum recordatio retraxit, quia ingrediebantur in possessionem regni cælestis. Vere enim non habet super terram quod amet qui bonum cæleste in veritate gustaverit. Opportune autem oblati sunt ante faciem Christi duo cæci, ut apertis oculis quasi testes virtutis ascenderent cum eo in Hierusalem: unde sequitur, *Et ecce duo cæci*. Hi currentium strepitum audiebant, & personas non videbant, nihil solutum habentes de toto corpore, nisi vocem: & ideo, quia pedibus eum sequi non poterant, voce sequebantur: unde dicitur: *Audierunt quia Iesus transiret, & clamaverunt dicentes: Domine miserere nostri fili David*. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. lxv.) Hoc autem factum Marcus commemorat; sed de uno cæco factum: quæ ita solvitur quæstio: nam duorum cæcorum quos Matthæus interposuit, unum fuisse in illa civitate famosissimum, ex hoc satis apparet quod & nomen eius, & patris eius Marcus commemoravit: Barthimæus enim Timæi filius ex aliqua magna felicitate deiectus (5) notissimus fuit; qui non solum cæcus, verum etiam mendicus sedebat. Hinc est ergo quod ipsum solum voluit commemorare Marcus, cuius illuminatio tam claram famam huic miraculo comparavit quam erat illius nota calamitas. Lucas vero quamvis omnino eodem modo factum, tamen in alio cæco intelligendus est par commemorare miraculum. Ille quippe hoc factum dicit, cum appropinquaret Hierico; alii cum egrederetur ab Hierico.

Sequitur: *Turba autem increpabat eos, ut tacerent*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xxxvi. in oper. imperf.) Videbant enim sordidas vestes, & non considerabant conscientiæ claritatem. Ecce fatua sapientia hominum: existimant enim iniuriam pati magnos, si a pauperibus honorentur. Quis enim pauper ausus est divitem publice salutare? a HILARIUS. Vel silentium non causa honoris exigunt; sed quod acerbe a cæcis (6) audiunt quod negabant, scilicet Dominum esse David filium. ORIGENES (tract. xiii.) Vel qui crediderant increpabant eos, ut non appellarent eum contemptibili nomine filium David, sed potius dicerent: Fili Dei miserere nostri. b HILARIUS. (7) Invitabantur autem magis vetiti, quam compelcebantur: fides enim quando vetatur, magis accenditur; & ideo in periculis secura est, & in securitate periclitatur: unde sequitur: *At illi magis clamabant dicentes: Miserere nostri fili David*. Primo enim clamabant, quia cæci erant; secundo magis clamabant, quia vetabantur ad lumen accedere. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxvii.) Christus autem permittebat eos vetari, ut plus eorum desiderium appareret. Hinc autem disce quoniam, etsi abiecti fuerimus cum studio accedentes ad Deum, per nosipsos, assequemur quod petimus.

Sequitur: *Et stetit Iesus, & vocavit eos, & ait: Quid vultis ut faciam vobis?* HIERONYMUS (super *Stetit Iesus*.) Ideo autem stetit Iesus, quia cæci quo pergerent ignorabant. Multæ foveæ erant in Hierico, multæ rupes, & prærupta in profundum vergentia; idcirco Dominus stat, ut venire possint. ORIGENES (tract. xiii.) Vel Iesus non pertransit, sed stat, ut stante eo,

(1) *Al.* & contemnentes. (2) *Al.* excessu. (3) *Al.* tu humiliatus fueris. (4) *Al.* est prædicando Ecclesia plena. (5) *Al.* notissime. (6) *Al.* audiebant. (7) *Al.* imitabantur.

Ex editione P. Nicolai.

a Non, sicut prius in exemplari Parisiensi. ORIGENES: termetsi eum Glossa notat, hanc appendicem cum sequente confundens. b CHRYSOSTOMUS super Matth. in oper. imperf. Pro Auctore operis imperfecti, quem reponimus, Hilarius antea notabatur.

non transfluat beneficium, sed quasi de fonte stante misericordia desluat usque ad eos. HIERONYMUS (ubi supra.) Vocari autem iubet, ne turbæ prohibeant, & interrogat quid velint, ut ex responsione eorum, manifesta debilitas appareat, & virtus ex remedio cognoscatur. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XXXVI. in oper. imperf.) Vel interrogat propter fidem, ut dum cæci Christum Filium Dei confitentur, confundantur videntes qui eum tantum hominem putant. Dominum quidem Christum vocaverant: & verum dixerant; sed dicentes filium David, dissipabant quod bene confessi sunt: nam abusive & homines domini dicuntur; vere autem nemo dominus, nisi Deus. Cum ergo dicunt, *Domine fili David*, abusive Christum secundum hominem honorant; si autem solummodo Dominum dicerent, deitatem confiterentur: ideo interrogat, *Quid vultis*? Tunc illi iam non dixerunt, Domine fili David; sed tantum *Domine*: sequitur enim: *Dicunt illi: Domine, ut aperiantur oculi nostri*. Filius enim David cæcos illuminare non potest, Filius Dei potest. Quamdiu ergo dixerunt, *Domine fili David*, suspensa est sanitas; mox autem ut dixerunt, *Domine*, infusa est sanitas: sequitur enim: *Misertus autem eorum Iesus tetigit oculos eorum; & confestim viderunt*. Tetigit autem ut homo carnaliter, sanavit ut Deus. HIERONYMUS (super *Misertus eorum*.) Præstat enim artifex quod natura non dederat; aut certe quod debilitas tulerat, misericordia donat. CHRYSOSTOMUS in homil. (LXVII.) Hi autem sicut ante (1) donationem fuerunt perseverantes, ita & post donationem non fuerunt ingrati. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XXXVI. in ope. imperf.) Bonum enim munus obtulerunt Christo sanati: sequitur enim, *Et secuti sunt eum*. Hoc enim Deus a te requirit secundum Prophetam, solicitum te ambulare cum Domino Deo tuo. HIERONYMUS (in fine Com. in cap. XX.) Qui ergo in Hierico contracti sedebant, (2) & clamare tantum noverant, postea sequuntur Iesum non tam pedibus quam virtutibus. RABANUS. Hierico autem, quæ interpretatur luna, defectum nostræ mutabilitatis significat. ORIGENES (tract. XIII.) Mystice autem Hierico intelligitur mundus, in quem Christus descendit. Qui autem sunt in Hierico, exire nesciunt de sapientia mundi, nisi viderint non solum Iesum exeuntem de Hierico, sed etiam discipulos eius. Hæc ergo videntes, secutæ sunt eum turbæ multæ, mundum, & mundana omnia contemnentes, ut Christo duce ascendant in Hierusalem cælestem. Duos cæcos possumus dicere Iudam, & Israel, qui ante Christi adventum cæci fuerunt, quia non videbant verbum verum, quod erat in lege, & Prophetis; tamen sedentes secus viam legis, & Prophetarum, & secundum carnem tantum intelligentes, clamabant tantum ad eum qui factus est ex semine David secundum carnem. HIERONYMUS (super *Et egredientibus illis*.) Vel duos cæcos plerique pharisæos, & sadducæos intelligunt. a Vel aliter. *Duo cæci sedentes iuxta viam* significant de utroque populo quosdam iam cohærentes, per fidem dispensationi temporali secundum quam Christus via est, & desiderantes illuminari; idest, aliquid de Verbi æternitate intelligere: quod transeunte (3) Domino impetrare cupiebant, idest per meritum fidei, qua creditur Filius Dei, & natus homo, & passus propter nos: per hanc enim dispensationem quasi transit Iesus, quia actio temporalis est. Oportebat autem ut tantum clamarent donec resistentis sibi turbæ strepitum vincerent; idest, tam perseverando animum intenderent orando, atque pulsando quousque consuetudinem desideriorum carnalium (quæ tamquam turba obstrepit cognitioni lucem veritatis æternæ videre conanti) vel ipsam hominum carnalium turbam, studia spiritualia impedientem, fortissima intentione superarent. AUGUSTINUS de Verbis Domini (serm. XVIII.) Bonos enim Christianos volentes facere præcepta Dei, Christiani mali, & tepidi prohibent; clamant tamen illi non deficientes: cum enim quisque Christianus cœperit bene vivere, mundumque contemnere, in ipsa sui (4) novitate patitur reprehensores frigidos Christianos; sed si perseveraverint, ipsi iam obsequentur qui ante prohibebant. AUGUSTINUS de Quæst.

(1) *Al.* dationem. (2) *Al.* nec clamare. (3) *Al.* Iesu. (4) *Al.* voluntate.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a AUGUSTINUS de Quæst. Evang. Lib. I. cap. XX. Eius nomine prætermisso prius cum Hieronymi verbis confundebantur sequentia, quasi ex illo essent; qui ad utrumque illum populum duos cæcos referri notat, sed aliter.

Quæst. Evan. (Lib. II. cap. xxviii.) Itaque (1) audiens Iesus, qui ait supra vii. *Pulsanti aperietur*, stans eos tangit, & illuminat: quia enim fides incarnationis temporalis ad æterna intelligenda nos præparat, transeunte Iesu admoniti sunt, ut illuminarentur, & ab eo stante illuminati sunt: temporalia enim transeunt, æterna stant. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xxxvi. in oper. imperf.) Quidam interpretantur duos cæcos Gentiles: (2) unum ex Cham, alium ex Iaphet: qui secus viam sedebant; idest, iuxta veritatem conversabantur, sed veritatem invenire non poterant; vel secundum rationem verbi consistentes, quia notitiam verbi nondum acceperant. RABANUS (super *Turba increpabat eos*.) Agnita autem fama nominis Christi, participes eius fieri quærebant. Contradicebant multi: primo Iudæi, ut in Actibus legimus; deinde etiam Gentiles persecutione instabant: nec tamen eos qui erant ad vitam præordinati, salute privare valebant. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xxxvi. in op. imperf.) Consequenter autem Gentium oculos mentis tetigit Iesus, dans eis gratiam Spiritus sancti; quæ illuminatæ secutæ sunt eum operibus bonis. ORIGENES (tract. xiii.) Et nos ergo sedentes iuxta Scripturarum viam, & intelligentes in quibus cæci sumus, si ex affectu petierimus, tanget oculos animarum nostrarum, & recedet (3) a mentibus nostris tenebra ignorantiæ, (4) ut eum in scientiæ lumine sequamur qui dedit nobis posse videre propter nihil aliud nisi ut eum sequamur.

CAPUT XXI.

(a) ET cum appropinquasset Hierosolymis, & venisset Bethphage ad montem Oliveti, tunc Iesus misit duos discipulos, dicens eis: Ite in castellum quod contra vos est; & statim invenietis asinam alligatam, & pullum cum ea: solvite, & adducite mihi. Et si quis vobis aliquid dixerit, dicite quia Dominus his opus habet; & confestim dimittet eos. Hoc autem totum factum est ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam dicentem: Dicite filiæ Sion: Ecce Rex tuus venit tibi mansuetus sedens super asinam, & pullum filium subiugalis. Euntes autem discipuli fecerunt sicut præcepit illis Iesus; & adduxerunt asinam, & pullum, & imposuerunt super eos vestimenta sua, & eum desuper sedere fecerunt. Plurima autem turba straverunt vestimenta sua in via; alii autem cædebant ramos de arboribus, & sternebant in via. Turbæ autem quæ præcedebant, & quæ sequebantur, clamabant dicentes: Hosanna filio David, benedictus qui venit in nomine Domini, hosanna in altissimis.

(b) Et cum intrasset Hierosolymam, commota est universa civitas dicens, Quis est hic? Populi autem dicebant: Hic est Iesus Propheta a Nazareth Galilææ. Et intravit Iesus in templum Dei, & eiiciebat omnes vendentes, & ementes in templo, & mensas nummulariorum, & cathedras vendentium columbas evertit; & dixit eis: Scriptum est: Domus mea domus orationis vocabitur; vos autem fecistis illam speluncam latronum. Et accesserunt ad eum cæci, & claudi in templo; & sanavit eos. Videntes autem principes sacerdotum, & scribæ mirabilia quæ fecit, & pueros clamantes in templo, & dicentes, Hosanna filio David, indignati sunt, & dixerunt ei: Audis quid isti dicunt? Iesus autem dixit eis: Utique. Numquam legistis quia ex ore infantium, & lactentium perfecisti laudem?

(c) Et relictis illis, abiit foras extra civitatem in Bethaniam, ibique mansit. Mane autem revertens in civitatem, esuriit. Et videns fici arborem unam secus viam, venit ad eam, & nihil invenit in ea nisi folia tantum, & ait illi: Numquam ex te fructus nascatur in sempiternum. Et arefacta est continuo ficulnea.

Et

(1) *Al.* audiens Iesus quia pulsanti aperietur. (2) *Al.* unus & alius. (3) *Al.* a sensibus. (4) *Al.* ut eum videamus, & sequamur.

Et videntes discipuli mirati sunt, dicentes: Quomodo continuo aruit! Respondens autem Iesus ait eis: Amen dico vobis, si habueritis fidem, & non hæsitaveritis, non solum de ficulnea facietis; sed & si monti huic dixeritis, Tolle, & iacta te in mare, fiet: & omnia quæcumque petieritis in oratione credentes, accipietis.

(d) Et cum venisset in templum, accesserunt ad eum docentem principes sacerdotum, & seniores populi dicentes: In qua potestate hæc facis? Et quis tibi dedit hanc potestatem? Respondens Iesus dixit eis: Interrogabo vos & ego unum sermonem; quem si dixeritis mihi, & ego vobis dicam in qua potestate hæc facio. Baptismus Ioannis unde erat? e cælo, an ex hominibus? At illi cogitabant inter se dicentes: Si dixerimus, E cælo, dicet nobis: Quare ergo non credidistis illi? Si autem dixerimus, Ex hominibus, timemus turbam. Omnes enim habebant Ioannem sicut Prophetam. Et respondentes Iesu, dixerunt, Nescimus. Ait illis & ipse: Nec ego dico vobis in qua potestate hæc facio.

(e) Quid autem vobis videtur? Homo quidam habebat duos filios, & accedens ad primum dixit: Fili, vade hodie operari in vineam meam. Ille autem respondens ait, Nolo. Postea autem pœnitentia motus, abiit. Accedens autem ad alterum, dixit similiter. At ille respondens ait, Eo domine; & non ivit. Quis ex duobus fecit voluntatem Patris? Dicunt ei, Primus. Dicit illis Iesus: Amen dico vobis, quia publicani, & meretrices præcedent vos in regno Dei. Venit enim ad vos Ioannes in via iustitiæ, & non credidistis ei. Publicani autem, & meretrices crediderunt ei; vos autem videntes, nec pœnitentiam habuistis postea, ut crederetis ei.

(f) Aliam parabolam audite. Homo erat paterfamilias qui plantavit vineam, & sepem circumdedit ei, & fodit in ea torcular, & ædificavit turrim, & locavit eam agricolis, & peregre profectus est. Cum autem tempus fructuum appropinquasset, misit servos suos ad agricolas, ut acciperent fructus eius. Et agricolæ apprehensis servis eius, alium cæciderunt, alium occiderunt, alium vero lapidaverunt. Iterum misit alios servos plures prioribus; & fecerunt illis similiter. Novissime autem misit ad eos filium suum, dicens: Verebuntur forte filium meum. Agricolæ autem videntes filium, dixerunt inter se: Hic est heres: venite, occidamus eum, & habebimus hereditatem eius. Et apprehensum eum eiecerunt extra vineam, & occiderunt. Cum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis? Aiunt illi: Malos male perdet, & vineam suam locabit aliis agricolis, qui reddant ei fructum temporibus suis. Dicit illis Iesus: Numquam legistis in Scripturis: Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli? A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris. Ideo dico vobis, quia auferetur a vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius. Et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur; super quem vero ceciderit, conteret eum.

(g) Et cum audissent principes sacerdotum, & pharisæi parabolas eius, cognoverunt quod de ipsis diceret. Et quærentes eum tenere, timuerunt turbas: quoniam sicut Prophetam eum habebant.

(a) REMIGIUS. Narravit superius Evangelista Dominum egressum a Galilæa, & cœpisse ascendere Hierosolymam. Postquam ergo narravit quid in via gesserit, in incepta intentione perseverans dicit: *Et cum appropinquasset Hierosolymis, & venisset Bethphage.* Bethphage viculus fuit sacerdotum, situs in latere montis Oliveti, distans uno milliario a Hierusalem. Sacerdotes enim, qui per certos dies in templo deserviebant, completo officio vicis suæ, illuc divertebant ad manendum: similiter & illi qui accipiebant officium, illuc divertebant: quia præceptum fuit in lege, ut nullus diebus sabbatorum plus quam mille passus incederet. ORIGENES (tract. XIV.)

xiv.) Unde & interpretatur Bethphage, maxillarum domus: quoniam maxilla propria erat pars sacerdotum in lege.

Sequitur: *Tunc Iesus misit duos discipulos.* CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. xxxvii. in ope. imperf.) Non dixit discipulis: Dicatis: Dominus tuus his opus habet; vel Dominus vester: ut intelligant, quia ipse sit solus Dominus, non solum animalium, sed omnium hominum: nam & peccatores conditione quidem sui sunt, voluntate autem sua diaboli. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxvii.) Neque parvum enim existimes quod factum est: quis enim suasit dominis iumentorum non velle contradicere, volentes silere, & concedere? Et in hoc discipulos erudit quoniam poterat & Iudaeos prohibere, sed noluit; sed & docet ut quodcumque petitum fuerit darent: si enim qui ignorabant Christum, ita concesserunt, multo magis discipulos convenit omnibus dare.

Quod autem dicitur, *Et confestim dimittet eos*, CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xxxvii. in op. imperf.) intelligendum est, quod animal postquam ingressum est in Hierusalem, ad dominum suum remissum est a Christo. GLOSSA a (interlinearis.) Vel dominus iumentorum confestim dimittet eos in Domini servitio mancipandos. Adhibetur autem huic facto Prophetae testimonium, ut appareat Dominum omnia quae de ipso scripta erant, implevisse; sed invidia caecatos scribas, & pharisaeos ea quae ipsi legebant intelligere noluisse: & ideo sequitur: *Hoc autem totum factum est ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam*, scilicet Zachariam. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xxxvii. in op. imperf.) Sciens enim Propheta malitiam Iudaeorum, quia contradicturi erant Christo ascendenti in templum, praemonuit, ut per hoc signum cognoscerent Regem suum dicentem: *Dicite filiae Sion.* RABANUS (super *Dicite filiae Sion.*) Filia Sion historialiter dicitur Hierusalem civitas, quae sita est in monte Sion; mystice autem est Ecclesia fidelium, pertinens ad supernam Hierusalem. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xxxvii. in opere imperf.) *Ecce* ostendentis est verbum; (1) idest, non carnali aspectu, sed spirituali intellectu opera virtutum eius aspicite. Ante tempora quidem (2) multa dicebat, *Ecce*, ut ostenderet quia ille de quo loquebatur, antequam nasceretur, iam erat Rex tuus. Cum ergo videritis eum, nolite dicere (Ioan. xix.) „Non habemus Regem nisi Caesa„tem." *Venit tibi*, si intellexeris, ut salvet te; si non intellexeris, venit contra te. *Mansuetus*, non ut propter potentiam timeretur, sed ut propter mansuetudinem amaretur: unde non sedet in curru aureo, pretiosa purpura fulgens; nec ascendit super fervidum equum discordiae amatorem, & litis; sed super asinam tranquillitatis, & pacis amicam: unde sequitur: *Sedens super asinam, & pullum filium subiugalis.* AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. xxxvi.) In hoc autem testimonio prophetico aliquanto diversa est Evangelistarum locutio: hoc enim Matthaeus sic adhibet ut asinam dicat commemorasse Prophetam; non autem ita se habet vel quod Ioannes interponit, vel codices ecclesiasticae interpretationis LXX. Cuius rei causa mihi videtur quod Matthaeus Hebraea lingua perhibetur Evangelium conscripsisse. Manifestum est autem interpretationem illam quae dicitur LXX. in nonnullis aliter se habere quam inveniunt in Hebraeo qui eam linguam noverunt, & qui interpretati sunt singuli eosdem libros Hebraeos. Huius autem distantiae causa si quaeratur, nihil probabilius aestimo quam eos LXX. illo spiritu interpretatos quo & illa quae interpretabantur dicta fuerant; quod ex ipsa eorum mirabili quae praedicatur consensione firmatum est. Ergo & ipsi nonnulla in eloquio variando, (3) & voluntati Dei, cuius verba erant, non credendo, nihil aliud demonstrare voluerunt quam hoc ipsum (4) quod in Evangelistarum concordia, quadam diversitate (5) narratur; qua nobis ostenditur non esse mendacium, (6) si quisquam ita diverso modo aliquid narret ut ab eius voluntate cui consentiendum est, non recedat: quod noscere, in moribus utile est pro-

(1) *Al.* idest carnali aspectu. (2) *Al.* multi dicebant, *Ecce*, ut ostenderent. (3) *P. Nicolaius melius habet* & a voluntate Dei, cuius verba erant, non recedendo. (4) *Al. deest* quod. (5) *Apud P. Nicolaium est* miramur. (6) *Al.* sicut.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Interlinealis quantum ad primam partem; sed quae sequuntur sunt ex Anselmo, non ex Glossa quae nunc extat.

propter cavenda mendacia; & ipsi fidei, ne putemus quasi consecratis sonis ita muniri veritatem, tamquam Deus nobis quemadmodum ipsam rem, sic verba quæ propter illum sunt dicenda commendet; cum potius ita res sermonibus proferatur ut istos omnino quærere non deberemus, si rem sine his nosse possemus, sicut illam novit Deus, & in eo Angeli eius. Sequitur: *Euntes autem discipuli fecerunt sicut præcepit illis Iesus, & adduxerunt asinam, & pullum*. Ceteri autem Evangelistæ de asina tacent. Non deberet autem permovere lectorem, nec si Matthæus de pullo tacuisset, sicut illi de asina tacuerunt: quanto minus moveri (1) oportet, quia unus ita commemoravit asinam, de qua ceteri tacuerunt, ut tamen pullum non taceret, de quo illi dixerunt? Ubi enim utrumque potest intelligi factum, nulla repugnantia est; nec si alius aliud commemoraret: quanto minus ubi unus unum, alius utrumque?

Sequitur: *Et imposuerunt super eos vestimenta sua, & eum desuper sedere fecerunt*. HIERONYMUS (super *Ut adimpleretur*.) Sed videtur quod super utrumque animal in parvo itineris spatio Dominus sedere nequiverit: ergo cum historia aut impossibilitatem habeat, aut turpitudinem, ad altiora transmittimur, idest ad mysticum sensum. REMIGIUS. Licet potuerit fieri ut super utrumque animal Dominus sederit. CHRYSOSTOMUS in homil. (LXVII.) Mihi autem videtur quod non propter mysterium solum super asinam sedit, sed & mensuram nobis sapientiæ tribuens, demonstrat scilicet quod non super equos ferri necesse est, sed sufficit asino uti, & eo quod necessitatis est, esse contentum. Interroga autem Iudæos: Quis Rex super asinam delatus intravit Hierosolymam? Sed non utique alium habeot dicere, nisi istum solum. HIERONYMUS (super *Turba autem*.) Turbæ ergo quæ egressæ fuerant de Hierico, & secutæ Salvatorem, supposuerunt vestimenta sua, & straverunt viam ramis arborum; & ideo sequitur: *Plurima autem turba straverunt vestimenta sua in via*, pedibus asini, necubi offendat in lapidem, nec calcet spinam, nec labatur in foveam. Sequitur: *Alii autem cadebant ramos de arboribus, & sternebant in via*: de arboribus scilicet fructiferis, quibus mons Oliveti consitus est. Cumque opere cuncta fecissent, vocis quoque tribuunt testimonium: unde sequitur: *Turba autem quæ præcedebant, & quæ sequebantur, clamabant dicentes: Hosanna filio David*. Quid autem significet Hosanna, nunc perstringam breviter. In CXVII. Psalmo, qui manifeste de adventu Salvatoris scriptus est, inter cetera hoc quoque legimus: ,, O Domine salvum me fac, o ,, Domine bene prosperare. Benedictus qui ,, venturus es in nomine Domini. " Pro eo quod in LXX. habetur Interpretibus ,, ὦ Κυριε ,, σωσον δ.: o Kyrie sosod di; " idest, ,, o Domine salvum fac; " in Hebræo legimus: ,, Anna (2) Iehova Hosianna: " quod manifestius interpretatus est Symmachus dicens: ,, Obsecro Domine, (3) salva obsecro. " Nemo ergo putet ex duobus verbis, Græco scilicet, & Hebræo, sermonem esse compositum, sed totum Hebraicum est. REMIGIUS. Et est compositum (4) ex integro & corrupto. *Hosi* enim Latine dicitur salva, sive salvifica; *Anna* vero apud illos interiectio est obsecrantis: nam sicut apud illos ab obsecrante dicitur anna, sic apud Latinos dicitur heu. HIERONYMUS (ubi supra ante illa verba, *Cum intrasset Hierosolymam*.) Significavit enim quod adventus Christi salus mundi sit: unde sequitur: *Benedictus qui venit in nomine Domini*: Salvatore quoque idipsum in Evangelio comprobante: ,, Ego (inquit Ioan. V.) veni in ,, nomine Patris mei. " REMIGIUS. Quia scilicet in omnibus bonis operibus non suam, sed Patris gloriam quæsivit. GLOSSA *a*. Et est sensus: *Benedictus*, idest gloriosus sit, *qui venit*, idest incarnatus est, *in nomine Domini*, idest Patris, eum glorificando. Iterum repetunt: *Hosanna*, idest salva obsecro; & determinant ubi se vellent salvari, *in altissimis*, idest in cælestibus, non in terrenis. *b* Vel per hoc quod iungitur, *Hosanna*, idest salus in excelsis, perspicue ostenditur quod adventus Christi non tantum hominis salus, sed totius mundi sit, terrena iungens cælestibus. (5) HIERONYMUS (ubi supra.) Vel humanam quidem Christi dispensationem laudant in eo quod dicebant, *Hosanna filio David*:

(1) *Al.* oporteret. (2) *Al.* Adonai. (3) *Al.* salvum me fac. (4) *Al.* ex integro corrupto.
(5) *Al.* ORIGENES, *ut habet etiam Nicolai.*

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Glossa quæ nunc extat, sed in Anselmo, *b* HIERONYMUS.

vid: benedictus qui venit in nomine Domini: restitutionem autem eius in sancta, in eo quod dicebant, *Hosanna in excelsis*. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXVII. in op. imperf.) Hosanna etiam quidam interpretantur gloriam, alii vero redemptionem: nam & gloria illi debetur, & redemptio illi convenit qui omnes redemit. HILARIUS *a* (can. XXI. in Matth.) Laudationis enim verba, redemptionis in eo exprimunt potestatem; filium autem David nuncupant, in quo agnoscerent æterni regni hereditatem. CHRYSOSTOMUS *b* (hom. LXVII. in princ.) Numquam antea Dominus sibi adhibuit ministeria iumentorum, nec ramorum virentia circa se ornamenta constituit, nisi modo quando Hierusalem ut pateretur ascendit. Excitavit enim videntes ut facerent quod prius volebant: ergo potestas eis data est, non mutata voluntas. HIERONYMUS (in princ. Commen. in XXI. cap. Matth.) Mystice autem appropinquat Dominus Hierosolymis egrediens de Hierico, turbis inde eductis quamplurimis: (1) quia magnus magnis ditatus mentibus salute credentium rediens, ingredi cupit urbem pacis, & locum visionis Dei. Et venit Bethphage, idest ad domum maxillarum: & confessionis portabat typum; & erat situs in monte Oliveti, ubi est lumen scientiæ, laborum, & dolorum requies. Per castellum enim, quod contra Apostolos erat, mundus iste designatur: contra Apostolos enim erat, nec lumen doctrinarum volebat accipere. REMIGIUS. Dominus ergo de monte Oliveti discipulos (2) ad castellum misit, quia de primitiva Ecclesia prædicatores in mundum direxit. Duos quippe misit propter duos ordines prædicatorum, quos manifestat Apostolus dicens Gal. II. „ Qui operatus est Petro in Apostolatum circumcisionis, operatus est & mihi inter Gentes: " sive quia duo sunt præcepta caritatis, sive propter duo testamenta, sive propter litteram, & spiritum. HIERONYMUS (super *Hoc factum*.) Sive propter theoricam, & practicam, idest scientiam, & opera. Asina autem ista quæ subiugalis fuit, & edomita, & iugum legis traxerat, synagoga intelligitur. Pullus asinæ lascivus & liber, Gentium populus: Iudæa enim secundum Deum mater est Gentium. RABANUS (super *Et statim invenietis*.) Unde Matthæus solus, qui Iudæis Evangelium scripsit, asinam Domino refert adductam, ut eidem etiam genti Hebrææ, si pœniteat, non desperandam monstret esse salutem. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XXXVII. in op. imperf.) Propter quasdam autem similitudines, animalibus assimilati sunt homines, Dei Filium non cognoscentes. Est enim animal immundum, & præ ceteris pene iumentis magis irrationabile, & stultum, & infirmum, & ignobile, & oneriferum. Sic fuerunt homines ante Christi adventum, passionibus diversis immundi, irrationabiles, verbi ratione carentes, stulti propter Dei contemptum, infirmi secundum animam; ignobiles, quia obliti generationis cælestis, facti fuerant servi passionum, & dæmonum; oneriferi, quia sufferebant sarcinam erroris a dæmonibus, vel pharisæis impositam. Ligata autem erat asina, idest diabolici erroris vinculo impedita, ut non haberet libertatem eundi quo vellet: nam antequam peccemus, liberum habemus arbitrium sequi voluntatem diaboli an non: quod si semel peccantes obligaverimus nos operibus eius, iam nostra virtute evadere non possumus; sed sicut navis fracto gubernaculo illuc ducitur ubi tempestas voluerit; sic & homo divinæ auxilio gratiæ perdito per peccatum, non quod vult agit, sed quod diabolus vult. Et nisi Deus valida manu misericordiæ suæ solverit eum, usque ad mortem in peccatorum suorum vinculis permanebit: & ideo dicit discipulis, *Solvite*; scilicet per doctrinam vestram, & per miracula vestra: quia omnes Iudæi, & Gentes per Apostolos sunt liberati: *& adducite mihi*; idest, ad gloriam meam illos convertite. ORIGENES (tract. XIV.) Unde & ascendens in cælum iussit discipulis suis ut solverent peccatores, dans eis Spiritum sanctum. Absoluti autem, & proficientes, & nutriti Verbi divinitate, digni habentur remitti in locum ex quo erant assumpti, non iam ad opera priora, sed ut prædicarent eis Filium Dei; & hoc est quod significat di- cens:

(1) *Legit P. Nicolai* quia magnus magnis ditatus mercibus, salute credentium reddita; *& in fine appendicis habet* iugum doctrinarum, *pro* lumen doctrinarum. (2) *A. omittitur* ad castellum.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod subiungitur ex Hilario, male prius ex Hieronymo notabatur. *b* Super Matth. in op. imperf. ut supra. Male quasi ex Chrysostomo notatum erat hom. LXVII.

cens: *Et confestim dimittet eos*. HILARIUS (can. XXI.) Vel per asinam, & pullum duplex vocatio ex Gentibus ostenditur. Erant enim Samaritani sub quadam observantiæ suæ consuetudine (1) servientes, qui scilicet significantur per asinam: erant etiam indomitæ Gentes, & feroces, qui scilicet significantur per pullum. Igitur duo mittuntur, ut solvant ligatos erroris vinculis: per Philippum enim Samaria credidit, per Petrum Cornelius Christo, tamquam primitiæ Gentium, adductus est. REMIGIUS. Sicut autem tunc dictum est Apostolis: *Si quis vobis aliquid dixerit, dicite quia Dominus his opus habet*; (2) sic nunc prædicatoribus est præceptum, ut si aliquid adversitatis obstiterit, a prædicando non cessarent. HIERONYMUS (super *Euntes autem fecerunt*.) Vestis autem apostolica quæ iumento (3) superponitur, vel doctrina virtutum, vel discretio Scripturarum intelligi potest, sive ecclesiasticorum dogmatum (4) veritates; quibus nisi anima instructa fuerit, & ornata, sessorem habere Dominum non meretur. REMIGIUS. Dominus autem super asellum sedens, Hierosolymam tendit: quia præsidens sanctæ Ecclesiæ, vel animæ fideli, & eam in hoc sæculo regit, & post hanc vitam ad visionem cælestis patriæ introducit. Apostoli autem, & ceteri doctores vestimenta posuerunt super asinam: quia gloriam quam acceperunt a Christo, Gentibus dederunt. Turba autem vestimenta sternebat in via: quia credentes ex circumcisione, gloriam quam habebant ex lege, contemnebant. Ramos autem de arboribus præcidebant: quia ex Prophetis acceperunt exempla de Christo, quasi de arboribus virentibus. Vel turba, quæ vestimenta stravit in via, significat martyres, qui vestimenta sua, idest corpora, quæ tegumenta sunt animarum, pro Christo ad martyrium tradiderunt. Vel significantur illi qui corpora sua per abstinentiam domant. Illi autem ramos arborum præcidunt qui dicta, & exempla sanctorum patrum quærunt ad suam, vel filiorum salutem. HIERONYMUS (super *Turba autem quæ præcedebant*.) Quod autem ait, *Turba autem quæ præcedebant, & quæ sequebantur*, utrumque populum ostendit, & qui ante Evangelium, & qui post Evangelium Domino crediderunt, consona Iesum confessionis voce (5) laudare. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XXXVII. in op. imperf.) Et illi quidem prophetantes de Christo venturo clamaverunt; hi autem laudantes clamant de adventu Christi (6) iam adimpleto.

(b) HIERONYMUS (super *Et cum intrasset*.) Introeunte Iesu cum turba, tota Hierosolymorum civitas commovetur, mirans frequentiam, nesciens (7) virtutem: unde dicitur: *Et cum intrasset Hierosolymam, commota est universa civitas, dicens, Quis est hic?* CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XXXVIII. in op. imperf.) Merito autem commovebantur videntes rem mirabilem. Homo laudabatur quasi Deus; sed Deus laudabatur in homine. Puto autem quod nec ipsi qui laudabant, sciebant quid laudabant; sed Spiritus subito ingressus in eos, veritatis verba fundebat. ORIGENES (tract. XV.) Sed & quando intravit Iesus Hierosolymam (8) veram, admirantes virtutes cæelestes, dicebant (Psal. XXIII.) „Quis est iste Rex gloriæ?" HIERONYMUS (ubi supra.) Aliis autem vel ambigentibus, vel interrogantibus, nisi plebecula confitetur: unde sequitur: *Populi autem dicebant: Hic est Iesus Propheta a Nazareth Galilææ*. A minoribus incipiunt, ut ad maiora perveniant. Prophetam enim dicunt quem Moyses sui similem dixerat esse venturum, (9) & qui proprie apud Græcos scribitur cum τοῦ ἀρθρου μαρτυρίᾳ, tu arthru martyria, idest cum articuli testimonio. *A Nazareth autem Galilææ*, quia ibi educatus fuerat, ut flos campi nutriretur in flore virtutum. RABANUS (super *Et intravit Iesus*.) Notandum autem, quod hic introitus eius in Hierusalem fuit ante quinque dies paschæ. Narrat enim Ioannes, quod ante sex dies paschæ venerit in Bethaniam, & in crastinum asino sedens (10) venerit in Hierusalem: ubi notanda est concordia non solum in rebus, sed etiam in temporibus veteris, & novi testamenti. Decima enim die mensis primi, agnus qui in pascha immolaretur, domum introduci iussus est: quia & Dominus decima die eiusdem mensis, hoc est ante quinque dies paschæ, civitatem, in qua pateretur, erat ingressurus.

Sequitur: *Et intravit Iesus in templum Dei*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XXXVIII. in opere imperf.) Hoc erat proprium boni filii ut ad domum curreret patris, & illi honorem redderet; & tu imitator Christi factus, cum ingressus fueris in aliquam civitatem, primo ad Ecclesiam curras. Hoc etiam erat boni medici ut ingres-

(1) *Al.* servientes, & feroces. (2) *Al.* sicut. (3) *Al.* supponitur. (4) *Al.* varietates. (5) *Al.* laudarunt. (6) *Al. deest* iam. (7) *Al.* veritatem. (8) *Al.* veterani. *P. Nicolaius se expedit, utrumque omittendo.* (9) *In quatuor sæpe iam recensitis exemplis omittuntur sequentia usque ad punctum.* (10) *Al.* venit.

gressus ad infirmam civitatem salvandam, primum ad originem passionis intenderet: nam sicut de templo omne bonum egreditur, ita de templo omne malum procedit: si enim sacerdotium integrum fuerit, tota Ecclesia floret; si autem corruptum fuerit, tota fides marcida est: sicut enim cum videris arborem pallentibus foliis, intelligis quia vitium habet in radice; sic cum videris populum indisciplinatum, sine dubio cognosce quia sacerdotium eius non est sanum.

Sequitur: *Et eiiciebat omnes vendentes, & ementes*. HIERONYMUS a (super *Et intravit Iesus in templum*.) Sciendum quidem est, quod iuxta mandata legis in venerabili toto orbe templo Domini, & de cunctis pene regionibus Iudæorum illuc populo confluente, innumerabiles immolabantur hostiæ, maxime festis diebus, taurorum, arietum, hircorum; pauperibus, ne absque sacrificio essent, pullos columbarum, & turtures offerentibus. Accidebat autem ut qui de longe venerant, victimas non haberent. Excogitaverunt igitur sacerdotes quomodo prædam de populo facerent, & omnia animalia quibus opus erat ad sacrificia, venderent, & ut venderent non habentibus, & ut ipsi rursus empta susciperent. Hanc ergo stropham, idest fraudem se in diversa vertentem, crebro venientium inopia dissipabat, qui indigebant sumptibus, & non solum hostias non habebant, sed nec unde emerent. Posuerunt itaque nummularios, qui mutuam sub cautione darent pecuniam. Sed quia erat lege præceptum, ut nemo usuras acciperet, & prodesse non poterat pecunia fenerata, quæ commodi nihil haberet, & interdum perderet sortem; excogitaverunt & aliam technam (1) idest artem, ut pro nummulariis collibystas facerent (2) cuius verbi proprietatem Latina lingua non exprimit. Collyba dicuntur apud illos, quæ nos appellamus tragemata, vel vilia munuscula; verbi gratia, frixi ciceris, uvarumque passarum, & poma diversi generis. Igitur quia usuras accipere non poterant, collibystæ pro usuris accipiebant varias species, ut quæ in nummo non licebant, in his rebus exigerent, quæ nummis coemuntur; quasi non hoc ipsum Ezechiel prædicaverit dicens cap. XVIII. „ Usuram, & superabundantiam non accipietis. " Istiusmodi Dominus cernens in domo Patris, negotiationem, seu latrocinium, ardore spiritus concitatus, tantam hominum multitudinem eiecit de templo. ORIGENES (Matth. XXI. tract. XV.) In quo non debent vendere, & emere, sed orationibus tantum vacare qui congregantur quasi in domo orationis: unde sequitur: *Et dicit eis: Scriptum est* (scilicet in Esaiæ XXXVI.) *Domus mea domus orationis vocabitur*. AUGUSTINUS in Regula. Nemo ergo in oratorio aliquid agat, nisi ad quod factum est, unde & nomen accepit.

Sequitur: *Vos autem fecistis illam speluncam latronum*. HIERONYMUS (super *Et intravit Iesus*.) Latro enim est, & templum Dei in latronum convertit speluncam, qui lucra de religione sectatur. Mihi autem inter omnia signa quæ fecit Dominus, hoc videtur esse mirabilius, quod unus homo, (3) & illo tempore contemptibilis, intantum ut postea crucifigeretur, scribis, & pharisæis contra se sævientibus, & videntibus lucra sua destrui, potuerit ad unius flagelli verbera tantam eiicere multitudinem. Igneum enim quiddam, atque sidereum radiabat ex oculis eius, & divinitatis maiestas lucebat in facie. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. LXVII. in fine.) Manifestum autem est, hoc non semel, sed iterum a Domino esse factum; sed primum commemoratum est a Ioanne, hoc autem ultimum a ceteris tribus. CHRYSOSTOMUS in hom. (LXVIII. in Matth.) In quo maior est accusatio Iudæorum: quoniam cum bis hoc idem fecisset, morabantur tamen in sua dementia. ORIGENES (tract. XV.) Mystice autem templum Dei est Ecclesia Christi. Sunt autem multi in ea non, sicut decet, viventes spiritualiter; sed secundum carnem militant; qui domum orationis de lapidibus vivis constructam, faciunt speluncam esse latronum actibus suis. Si autem oportet tres species eiectas a templo cautius exponere, possumus dicere. Quicumque in populo Christiano ad nihil aliud vacant, nisi circa emptiones, & venditiones, rarius autem in orationibus permanent, vel in aliis actibus rectis, ipsi sunt vendentes, & ementes in templo Dei. Diaconi qui non bene tractant Ecclesiarum pecunias, & divites fiunt de

(1) *Al. omittitur* idest artem. (2) *Al.* huiusmodi. (3) *Al.* in illo.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Eius nomine prætermisso, prius appendix ista confundebatur cum præcedenti, quasi ex Chrysostomo esset.

de rebus pauperum, ipsi sunt nummularii, pecuniarum mensas habentes, quas Christus evertit. Quod autem mensis ecclesiasticarum pecuniarum diaconi præsint, docemur in Actibus Apostolorum. Episcopi autem qui tradunt Ecclesias quibus non oportet, ipsi sunt qui vendunt columbas, (1) idest gratiam Spiritus sancti, quorum cathedras Christus evertit. HIERONYMUS (super *Accesserunt ad eum*.) Iuxta simplicem enim intelligentiam, columbæ non erant in cathedris, sed in caveis; nisi forte columbarum institores sedebant in cathedris: quod absurdum est, quia in cathedris magistrorum magis dignitas indicatur; quæ ad nihilum redigitur, cum mixta fuerit lucris. Observa etiam propter avaritiam sacerdotum, altaria Dei, nummulariorum mensas appellari. Quod autem de Ecclesiis diximus, unusquisque de se intelligat: dicit enim Apostolus II. Corinth. VI. „Vos estis templum Dei." Non sit ergo in domo pectoris vestri negotiatio, non donorum cupiditas, ne ingrediatur Iesus iratus, & rigidus, & non aliter mundet templum suum nisi flagello adhibito, ut de spelunca latronum, domum faciat (2) orationum. ORIGENES (Matth. XXI. tract. XV. a medio.) Vel in secundo adventu eiiciet, vel evertet quos (3) invenerit in templo Dei indignos. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XXXVIII. in op. imp.) Ideo etiam nummulariorum mensas evertit, quod significat quod in templo Dei non debent esse nummi, nisi spirituales, qui Dei habent imaginem, non qui portant imaginem (4) terrenam. Cathedras vendentium columbas evertit, loquens ipso facto: Quid faciunt in templo multæ columbæ vænales, ex quo una columba gratuita descendit in templum corporis mei? Quod autem turbæ verbis clamaverunt, Dominus factis ostendit: unde sequitur: *Et accesserunt ad eum cæci, & claudi in templo*; *& sanavit eos*. ORIGENES (Matth. XXI. tract. XV. prope finem.) In templo enim Dei, idest in Ecclesia, non sunt omnes videntes, neque recte ambulantes; sed qui ex eis intelligunt quia nullius est opus nisi Christi ut sanentur, accedentes ad Verbum Dei sanantur. REMIGIUS. Quod autem in templo sanantur, significat quod homines non nisi in Ecclesia sanari possunt, cui data est potestas ligandi atque solvendi. HIERONYMUS (super *Et accesserunt ad eum cæci*.) Nisi autem mensas nummulariorum subvertisset, cathedrasque columbas vendentium, cæci, & claudi lucem pristinam, & concitum gradum in templo non meruissent recipere. CHRYSOSTOMUS in hom. (LXVIII.) Principes autem sacerdotum neque ita persuadebantur; sed ex reliquis miraculis, & præconiis puerorum eum extollentibus indignabantur: unde sequitur: *Videntes autem principes sacerdotum &c.* HIERONYMUS (super: *Videntes autem principes*.) Cum enim manum non audeant in eum iniicere sacerdotes, tantum opera calumniantur, & testimonium populi, atque puerorum qui clamabant: *Hosanna filio David: benedictus qui venit in nomine Domini*: quod videlicet hoc non dicitur nisi soli Filio Dei. Videant ergo Episcopi, & quilibet sancti homines, cum quanto periculo dici sibi ista patiantur, si vero Domino, cui hoc dicebatur, quia nondum solida erat credentium fides, pro crimine impingitur. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. XXXVIII. operis imperf.) Sicut (5) autem columna si modicum obliquata fuerit, accepto pondere amplius vadit in latus; sic & cor hominis cum perversum fuerit, si alicuius viri iusti opera videat, vel audiat, non confirmatur, sed magis ad invidiam concitatur. Hoc modo sacerdotes concitati sunt contra Christum, dicentes: *Audis quid isti dicunt?* HIERONYMUS (super *Iesus autem dicit eis*.) Sed Christi responsio moderata fuit. Non dixit quod scribæ audire cupiebant: Bene faciunt pueri, ut mihi testimonium perhibeant: nec rursum: Errant, pueri sunt, debetis ætati ignoscere: sed profert exemplum de VIII. Psalmo, ut tacente Domino, testimonium Scripturarum puerorum dicta firmaret: unde sequitur: *Iesus autem dicit eis: Utique. Numquam legistis &c.* CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XXXVIII. in op. imperf.) Tamquam si dicat: Esto, mea culpa est, quia isti clamant. Numquid mea culpa est, quia ante tot millia annorum hoc futurum Propheta prædixit? Infantes autem, & lactentes nec intelligere aliquem, nec laudare possunt. Dicuntur ergo infantes non ætate, sed simplicitate cordis: lactentes autem, quoniam quasi lactis suavitate, ita mirabilium delectatione excitati clamabant. Lac enim dicitur opus miraculorum: quia miracula nullum laborem videntibus ponunt; sed videntes admiratione delectant, & ad fidem molliter invitant. Panis autem est doctrina perfectæ iustitiæ; quam accipere non possunt nisi exercitati sen-

(1) *Al.* idest Spiritus sancti. (2) *Al.* orationis. (3) *Al.* inveniet. (4) *Al.* terreni. (5) *Al. deest* autem.

sensus circa res spirituales. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxviii.) Hoc autem & typus Gentium erat, & Apostolis non parva consolatio: ut enim non angustiarentur, qualiter idiotæ existentes possent prædicare, prævenientes pueri eorum eiecerunt timorem: quoniam scilicet dabit eis sermonem qui hos fecit laudem cantare. Hoc etiam miraculum significat quod Christus conditor erat naturæ: quia pueri significativa loquebantur, & Prophetis consona; viri autem insipientia, & insania plena.

(c) CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xxxviii. in opere imperf.) Malum hominem melius locum dando potest aliquis vincere, quam respondendo: quia malitia non instruitur sermonibus, sed excitatur: & ideo Dominus recedendo compescere studuit quos respondendo non compescuit: unde dicitur: *Et relictis illis, abiit foras extra civitatem in Bethaniam*. HIERONYMUS (super his verbis.) Hinc autem intelligendum est quod Dominus tantæ fuerit paupertatis, & ita nulli adulatus sit, ut in urbe maxima nullum hospitem, nullam invenerit mansionem; sed in vico parvulo apud Lazarum, sororesque eius habitaret: eorum quippe viculus Bethania est: unde sequitur, *Ibique mansit*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xxxviii. operis imperf.) Ut scilicet ibi maneret corporaliter ubi & spiritualiter repausabat: nam sanctorum virorum est quod non gaudent ubi epulæ largæ sunt, sed ubi sanctitas floret. HIERONYMUS (super *Mane autem*.) Discussis autem noctis tenebris, cum in civitatem reverteretur Dominus esuriit: unde sequitur: *Mane autem revertens in civitatem, esuriit*, veritatem scilicet humanæ carnis ostendens. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xxxiii. in oper. imperf.) Quando enim concessit carni quod proprium erat pati, tunc demonstrat eius passionem a. RABANUS. Nota autem maiorem studiosi operatoris affectum, dum dicitur mane revertisse in civitatem, ut prædicaret, & ut aliquos Deo Patri acquireret. HIERONYMUS. Dominus autem passurus in populis, & baiulaturus scandalum crucis, voluit discipulorum animos signi anticipatione firmare: unde sequitur: *Et videns arborem unam secus viam, venit ad eam, & nihil invenit in ea nisi folia tantum*. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxviii.) Non propter hoc veniebat quia esuriebat, sed propter discipulos: quia enim ubique benefaciebat, nullum autem puniebat, oportebat (1) & punitricis eius virtutis demonstrationem tribuere. Noluit autem in hominibus hoc ostendere, sed in planta. HILARIUS (can. xxi. super Matth.) Et in hoc quidem bonitatis dominicæ argumentum reperimus: nam ubi afferre voluit procuratæ per se salutis exemplum, virtutis suæ potestatem in humanis corporibus exercuit, spem futurorum, & animæ salutem, curis præsentium ægritudinum commendans; nunc vero ubi in contumaces formam severitatis constituebat, futuri speciem damno arboris indicavit: unde sequitur: *Et ait illi: Numquam ex te fructus nascatur in sempiternum*. HIERONYMUS (super *Videns arborem fici*.) Vel *in sæculum*, utrumque enim αἰῶνα Græcus sermo significat. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxviii.) Suspicionis autem discipulorum erat existimare propter hoc eam esse maledictam, quia non habebat fructum: cur igitur maledicta est? Discipulorum gratia, ut discant quoniam poterat siccare eos qui crucifixerunt eum: unde sequitur. *Et arefacta est continuo ficulnea*. Ideo autem non in alia planta, sed in omnium humidissima miraculum hoc fecit, ut & hinc maius hoc miraculum appareat. Cum autem in plantis, vel in brutis fit aliquid tale, non quæras qualiter iuste siccata est ficus, si tempus non erat (hoc enim quærere est ultimæ dementiæ, quia scilicet in talibus non invenitur culpa, & pœna) sed miraculum inspice, & admirare miraculi factorem: unde sequitur: *Et videntes discipuli mirati sunt, dicentes: Quomodo continuo aruit?* GLOSSA (ordinaria.) Non facit creator iniuriam possidenti; (2) sed creatura suo arbitrio ad utilitatem aliorum mutatur. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxviii. in Matth.) Et ut discas quoniam propter eos hoc factum est, scilicet ut ad confitendum eos erigat, audi quid deinceps dicatur: sequitur enim: *Respondens autem Iesus ait illis: Amen dico vobis, si habueritis fidem*. HIE-

(1) *Al.* & punituris. (2) *P. Nicolaius habet* si creatura sua pro arbitrio ad utilitatem aliorum mutatur.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a BEDA.

HIERONYMUS (super *Amen dico vobis.*) Latrant contra nos gentilium canes, asserentes, Apostolos non habuisse fidem, quia montes transferre non potuerunt. Quibus respondemus multa facta esse signa a Domino quæ scripta non sunt: igitur & hæc credimus fecisse Apostolos; sed ideo scripta non esse, ne (1) infidelibus contradicendi maior daretur occasio: alioquin interrogemus eos, utrum credant his signis quæ scripta narrantur, an non? Et cum incredulos viderimus, consequenter probabimus, nec maioribus eos credituros fuisse qui minoribus non crediderunt. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxviii.) Hoc autem quod Dominus dicit, orationi ascribit, & fidei: unde iterum dicit: *Omnia quæcumque petieritis in oratione, credentes, accipietis*: (2) discipuli enim Christi, nihil eorum, quæ non oportet petunt; & quasi credentes magistro, nihil aliud petunt nisi magna, & cælestia. RABANUS. Quotiescumque autem petentes non exaudimur, ideo fit quia vel contra auxilium nostræ salutis petimus, vel quia eorum pro quibus petimus, perversitas ne impetremus obsistit; vel in futurum petitionis nostræ differtur effectus, ut desideria crescant, & perfectius capiant gaudia quæ requiruntur. AUGUSTINUS de Consf. Evang. (Lib. II. cap. lxviii.) Considerandum autem, quod miratos esse discipulos de hoc quod arbor aruerat, & eis Dominum respondisse quod dictum est de fide, non ipso secundo die quo maledixerit arbori, sed tertio die Marcus dicit: ipso quippe die secundo commemoravit Marcus de templo eiectos vendentes, quod primo die factum prætermiserat: ipso ergo secundo die dicit, facta vespera, egressum de civitate, & cum mane transirent, vidisse discipulos mane factam ficum aridam. Matthæus autem sic loquitur tamquam secundo die hoc totum sit factum: unde intelligitur quod cum Matthæus dixisset, *Arefacta est continuo ficulnea*, prætermissis ceteris ad secundam diem pertinentibus, adiunxit statim: *Et videntes discipuli admirati sunt*; ita tamen quod alio die viderit Dominus ficulneam, & alio die discipuli mirati sunt: intelligitur enim non tunc aruisse quando viderunt arefactam, sed continuo quando maledicta est: non enim arescentem, sed penitus arefactam viderunt, ac sic eam continuo in verbo Domini aruisse intellexerunt. ORIGENES (tract. xvi.) Mystice autem relinquens Dominus principes, & scribas, factus est extra Hierusalem terrenam, quæ ideo cecidit. Venit autem in Bethaniam ad domum obedientiæ, idest Ecclesiam, ubi cum requievisset post principium constituendi Ecclesiam, revertitur in civitatem quam paulo ante reliquerat, & revertens esuriit. CHRYSOSTOMUS super Matth. (in op. imperf. hom. xxxix.) Si autem quasi homo esuriisset cibum carnalem, numquam mane esuriisset; sed mane esurit qui aliorum esurit salutem. HIERONYMUS. Arborem autem quam vidit in via, intelligimus synagogam, quæ iuxta viam erat: quia legem habebat, non tamen credebat in viam, idest in Christum. HILARIUS (can. xxi. in Matth.) Quæ ficus arbori comparatur, quia credentes primi ex Israel Apostoli (3) crasso modo, ceteros resurrectionis gloria, & tempore anteibunt. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xxxix. oper. imperf.) Ficus etiam propter multitudinem granorum sub uno cortice, est quasi congregatio multorum fidelium. Nihil autem invenit in ea nisi folia tantum, idest traditiones pharisaicas, iactationem legis absque fructibus veritatis. ORIGENES (tract. xvi.) Et quoniam arbor illa erat figuraliter animam habens, quasi audienti dicit: *Numquam ex te fructus nascatur in sempiternum*; ideo infructuosa est synagoga Iudæorum; & hoc erit usque ad consummationem sæculi, donec intraverit Gentium multitudo: & aruit ficulnea adhuc peregrinante in hac vita Christo; & videntes discipuli oculis spiritualibus mysterium (4) fidei siccatæ, mirati sunt: sed & discipuli Christi fideles, & non hæsitantes, relinquentes eam, siccam faciunt, cum vitalis virtus transierit ab eis ad Gentes; sed & a singulis qui adducuntur ad fidem, tollitur mons ille satanas, & mittitur in mare, idest in abyssum. CHRYSOSTOMUS a super Matth. (hom. xxxix. op. imp.) Vel *in mare*, idest in istum mundum, ubi sunt aquæ salsæ, idest populi iniqui. RABANUS. Exclusionem enim suam ab electis amplius sæviendo vindicat in reprobis. AUGUSTINUS

(1) *Al.* fidelibus. (2) *Al.* ORIGENES, *quem habet etiam Nicolaius.* (3) *Al.* grossorum modo. (4) *Al.* fidei siccitate, *item* fidei siccare.

EX EDICTIONE P. NICOLAI.

a Hom. lxviii. ut supra.

NUS de Quæst. Evan. (Lib. I. cap. XXIX.) Vel hoc sibi servus Dei dicere debet de monte superbiæ, ut eam a se repellat; vel quia per eos Evangelium prædicatum est, ipse Dominus, qui mons appellatus est, a Iudæis in Gentes tamquam in mare iacitur. ORIGENES (ubi supra ante med.) Omnis etiam qui obedit verbo Dei, Bethania est, & requiescit Christus in eo: malos quidem, & peccatores relinquit; quando autem fuerit apud iustos, fit & apud alios post illos, & cum illis: non enim dicitur, quod relinquens Bethaniam venit in civitatem. Esurit autem semper Dominus in iustis, volens manducare fructum Spiritus sancti in eis, qui sunt caritas, gaudium, & pax. Erat autem secus viam hæc ficus quæ folia tantum habuit sine fructu. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. XXXIX. in oper. imperf.) Idest iuxta mundum: si enim homo iuxta mundum vixerit, non potest in se fructum iustitiæ tenere. ORIGENES (ibidem.) Si autem venerit Dominus in tentationibus, fructum requirens, & inventus fuerit aliquis nihil iustitiæ habens, nisi professionem tantummodo fidei, quod est folia sine fructu, mox exsiccatur, hoc ipsum etiam quod videtur fidelis amittens; sed & unusquisque discipulorum ficum arescere facit, manifestum faciens eum esse vacuum a Christo, sicut Petrus dixit ad Simonem Actor VIII. „Cor „tuum non est rectum coram Deo." Melius est enim fallacem ficum, quæ vivere æstimatur, non autem fructificet, siccari verbis discipulorum Christi, & fieri manifestam, quam ut furetur per figmentum innocentium corda. Est autem & in unoquoque infideli mons secundum mensuram infidelitatis suæ, qui verbis discipulorum Christi tollitur.

(d) CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIX. oper. imperf.) Quia viderant sacerdotes Christum cum magna gloria introeuntem in templum, invidia torquebantur. Itaque non (1) sufferentes in pectore suo invidiæ stimulantis ardorem, prorumpunt in vocem: unde (2) dicitur: *Et cum venisset in templum, accesserunt ad eum docentem principes sacerdotum, & seniores populi, dicentes: In qua potestate hæc facis?* CHRYSOSTOMUS in hom. (LXVIII.) Quia enim signis detrahere non habebant, ex his quæ inhibebantur in templo vendere, afferunt reprehensionem; ac si dicerent: Numquid magistralem suscepisti thronum? Sacerdos consecratus es, quoniam tantam demonstrasti potestatem? CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XXXIX. oper. imperf.) Per hoc autem quod subdunt, *Aut quis dedit tibi hanc potestatem?* ostendunt multas esse personas quæ dant hominibus potestatem, sive corporalem, sive etiam spiritualem; quasi dicerent: De sacerdotali familia genitus non es; Senatus tibi hoc non concessit; Cæsar non donavit. Si autem credidissent quia omnis potestas ex Deo est, numquam interrogassent: *Quis dedit tibi hanc potestatem?* Omnis enim homo secundum se æstimat alterum: fornicarius neminem æstimat castum; castus non facile de fornicario suspicatur: sic qui non est ex Deo sacerdos, nullius sacerdotium putat ex Deo. HIERONYMUS (super *Et cum venisset in templum.*) Vel his verbis eamdem qua supra calumniam struunt, quando dixerunt supra XII. *In Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dæmonia.* Quando enim dicunt, *In qua potestate hæc facis?* dubitant de Dei potestate, & subintelligi volunt, diaboli esse quod faciat. Addentes quoque, *Quis tibi dedit hanc potestatem?* manifestissime Dei Filium negant, quem putant non suis, sed alienis viribus signa facere. Poterat autem Dominus aperta responsione tentatorum calumniam confutare; sed prudenter interrogavit, ut suo ipsi vel silentio, vel scientia condemnarentur: unde sequitur: *Respondens Iesus dixit eis: Interrogabo vos & ego unum sermonem.* CHRYSOSTOMUS super Matth. (in oper. imperf. hom. XXXIX.) Non quidem ut respondentes audiant, sed ut impediti non interrogent; quia ipse præceperat supra VII. *Nolite sanctum dare canibus.* Deinde etiam si dixisset, nihil proficeret: quia non potest sentire quæ lucis sunt, tenebrosa (3) voluntas. Interrogantem enim oportet (4) docere, tentantem autem rationabili percussione confundere, non autem ei virtutem mysterii publicare. Dominus ergo simplici interrogationi laqueum ponit in sua interrogatione; & quia eum vitare non poterant, subdit: *Quem si dixeritis mihi, & ego vobis dicam in qua potestate hæc facio.* Est autem interrogatio talis. *Baptismus Ioannis unde erat: ex cælo, an ex hominibus?* AUGUSTINUS super Ioan. (tract. V. & VI.) Accepit quidem Ioannes ut baptizare posset ab eo quem postmodum baptizavit; baptismus autem quem accepit, baptismus Ioannis hic dicitur. Solus tale donum accepit, nullus ante ipsum iustorum, nullus post ipsum accepit

(1) *Al.* sufficientes. (2) *Al.* sequitur. (3) *Al.* voluptas. (4) *Al.* dicere.

pit baptismum, qui baptismus diceretur ipsius. Venit enim Ioannes baptizare in aqua pœnitentiæ, viam Domino præparando, non interius mundando, quod purus homo non potest. HIERONYMUS (super *Respondens autem dixit*.) Ipsi autem sacerdotes quid in sua malitia pertractaverint, ostenditur cum subditur: *At illi cogitabant inter se*. Si enim respondissent, baptisma Ioannis (1) esse de cælo, consequens erat responsio: Quare ergo non estis baptizati a Ioanne? Si autem dicere voluissent humana deceptione compositum, & nihil habere divinum, seditionem populi formidabant. Omnes enim congregatæ multitudines, Ioannis receperant baptisma, & sic habebant eum ut Prophetam. Respondit itaque impiissima (2) factio, & humilitatis verbo, quo nescire se diceret, versa est ad insidias cooperiendas: unde sequitur: *Et respondentes Iesu, dixerunt, Nescimus*. In eo quod nescire se responderant, mentiti sunt: consequens ergo erat iuxta responsionem eorum, Dominum quoque dicere, Nec ego scio; sed mentiri veritas non potest: sequitur enim: *Ait illis & ipse: Nec ego dico vobis in qua potestate hæc facio*. Ex quo ostendit & illos scire, sed respondisse nolle; & se nosse, & ideo non dicere, quia illi quod sciant taceant. ORIGENES (tract. XVII.) Sed dicet aliquis contra hoc, quia ridiculum erat interrogare in qua potestate hæc faceret Iesus: nec enim poterat fieri ut responderet, quia in potestate diaboli faceret; sed nec ipse responderet quod erat verum, quoniam in potestate propria facit. Si quis autem dicat, quoniam interrogabant principes, ut illum terrerent; ut puta, si facit aliquis quod nobis non placet in nostris, dicimus ei: Quis te iussit hoc facere? eum terrentes, ut recedat ab actu. Sed quid est quod & Christus ita respondit: Dicite mihi vos hoc; & ego vobis (3) dicam, in qua potestate hæc facio? Forte ergo sic intelligitur hic locus. Generaliter quidem sunt duæ potestates diversæ: una ex parte Dei, altera ex parte diaboli: specialiter autem sunt plures: non enim una potestas omnibus Prophetis facientibus signa cooperabatur; sed alia istis, alia illis; & ad res forsitan inferiores inferior, ad res autem eminentiores eminentior. Principes autem sacerdotum videbant Iesum multa prodigia facientem; & ideo potestatis sibi cooperantis speciem, & proprietatem volebant audire a Christo. Alii quidem qui signa fecerunt, in primis quidem in ista potestate fecerunt; proficientes autem in alia potestate maiori; tamen Salvator universa fecit in una potestate, quam accepit a Patre. Quoniam autem non erant digni talia audire mysteria, propterea non dat eis responsum, sed contra interrogat. RABANUS. Ob duas enim causas scientia veritatis est occultanda quærentibus, cum scilicet is qui quærit aut minus capax est ad intelligendum, aut odio, vel contemptu veritatis indignus est cui debeat aperiri quod quærit.

(e) HIERONYMUS (immediate ante *Quid vobis videtur*.) Post præmissa, infert Dominus parabolam, qua & illos impietatis arguat, & ad Gentes regnum Dei doceat transferendum, dicens: *Quid autem vobis videtur?* CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XL. oper. imperf.) Quos reos proponit in causa, ipsos & iudices petit, ut a nullo mereantur solvi qui seipsos condemnant. Magna est fiducia iustitiæ ubi adversario ipsi causa committitur. In parabolis ergo figurat personas eorum, ut non intelligant quomodo ipsi adversus se sententiam dicerent: sequitur enim: *Homo quidam habebat duos filios*. Quis ille nisi Deus, qui omnes homines creavit; qui cum sit natura dominus, tamen vult magis diligi quasi pater, quam timeri ut dominus? Maior filius, Gentium populus erat, minor vero, populus Iudæorum: quoniam Gentes quidem erant ex tempore Noe. Sequitur: *Et accedens ad primum dixit: Fili vade hodie operari in vineam meam*. *Hodie*, idest tempore sæculi huius. Locutus est autem non in facie, ut homo, sed in corde, ut Deus, sensibus ingerens intellectum. Operari autem in vinea est iustitiam facere: nescio autem si totam quis hominum sufficiat operari. HIERONYMUS (super *Homo habebat duos filios*.) Primo ergo dicitur Gentilium populo per naturalis legis notitiam: *Vade, & operare in vineam meam*; hoc est, quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris: qui superbe respondit: unde sequitur: *Ille autem respondens ait, Nolo*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XL. oper. imp.) Gentes enim a principio relinquentes Deum, & iustitiam eius, & transeuntes ad idola, & peccata, in cogitationibus suis respondere videntur: Nolumus facere Dei iustitiam. HIERONYMUS (ubi supra.) Postea vero in adventu Salvatoris, Gentium populus, acta pœnitentia, operatus est in vinea Dei,

(1) *Al. omittitur* esse. (2) *Al.* fictio. (3) *Al.* dico.

Dei, & sermonis contumaciam labore correxit; & hoc est quod dicitur: *Postea pœnitentia motus abiit*. Sequitur: *Accedens autem ad alterum, dixit similiter. At ille respondens ait, Eo domine*. Secundus enim filius, populus Iudæorum est, qui respondit Moysi, Exod. xxiv. „ Omnia quæcumque „ dixerit nobis Dominus, faciemus. " CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xl. oper. imperf.) Sed postea aversi, mentiti sunt Deo, secundum illud Psal. xvii. „ Filii alieni mentiti sunt mihi: " & hoc est quod dicitur, *Et non ivit*. Interrogat ergo Dominus consequenter: *Quis ex duobus fecit voluntatem patris? Dicunt ei, Primus*. Vide quomodo adversus se protulerunt sententiam, dicentes, priorem filium voluntatem patris fecisse, idest populum Gentium: quia melius est non promittere Deo iustitiam, & facere, quam promittere, & mentiri. ORIGENES (tract. xviii.) Unde potest considerari Dominum esse locutum in parabola ista ad eos qui modicum, aut nihil promittunt, operibus autem ostendunt; & contra eos qui magna promittunt, nihil autem secundum promissionem suam agunt. HIERONYMUS (super *Dicunt ei, Primus*.) Sciendum est autem, in veris exemplaribus non haberi *novissimum*, sed *primum*, ut proprio iudicio condemnentur. Si autem *novissimum* volucrimus legere, ut quidam habent; manifesta est interpretatio, ut dicamus intelligere quidem veritatem Iudæos, sed tergiversari, & nolle dicere quid sentiunt; sicut (1) & baptismum Ioannis scientes esse de cælo, dicere noluerunt. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. xl. in oper. imperf.) Eorum autem iudicium Dominus abundanter confirmat: unde sequitur: *Dixit Iesus: Amen dico vobis, quia publicani, & meretrices præcedent vos in regno Dei*: ac si dicat: Non solum populus Gentium melior est vobis, sed etiam publicani, & meretrices. RABANUS. Potest autem regnum Dei Evangelium, vel Ecclesia præsens intelligi; in quo Gentes Iudæos præcedunt, quia citius credere voluerunt. ORIGENES (tract. xviii.) Per hoc autem non excluditur quin Iudæi aliquando intrent in regnum Dei; sed „ cum plenitu- „ do Gentium intraverit, tunc omnis Israel „ salvus fiet: " Rom. xi. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xl.) Puto autem, quod ex persona omnium virorum peccatorum, publicani ponuntur, & ex persona omnium mulierum peccatricum, meretrices: quia avaritia præcipue in viris abundat, fornicatio autem in mulieribus: mulier enim in quiete sedet inclusa; fornicatio autem maxime ex otio nascitur: vir autem quoniam in actibus rerum diversarum est assidue, in avaritiæ peccatum facile incurrit; in fornicationem autem non facile, nisi multum sit lascivus: nam occupatio virilium sollicitudinum, voluptatem plerumque excludit: unde proprium est hoc adolescentium nihil agentium. Consequenter exponit causam eius quod dixerat, dicens: *Venit enim Ioannes ad vos in via iustitiæ, & non credidistis ei*. RABANUS. Viam iustitiæ Ioannes prædicans venit, quia Christum, qui consummatio legis est, digito monstravit. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. xl. in oper. imperf.) Vel venit in via iustitiæ sic manifeste ut conversatio eius venerabilis peccatorum corda concuteret: unde sequitur: *Publicani autem, & meretrices crediderunt ei*. Considera quomodo conversatio boni prædicatoris prædicationi præstet virtutem, (2) ut etiam indomita domet corda. Sequitur: *Vos autem videntes, nec pœnitentiam habuistis postea, ut crederetis ei*; ac si diceret: Illi fecerunt quod maius est, credendo; isti autem neque pœnitentiam fecerunt, quod minus est. In hac autem expositione, quam secundum multorum expositionem tractavimus, aliquid mihi videtur esse contrarium. Si enim duo filii, Iudæi, & Gentes, intelligendi sunt, postquam sacerdotes interrogati responderunt priorem filium patris voluntatem fecisse, concludens Christus parabolam, sic debuit dicere: Amen dico vobis, quia gentes præcedent vos in regnum Dei. Nunc autem dicit: *Quia publicani, & meretrices præcedent vos in regno Dei*; quod magis popularium hominum ostendit conditionem quam Gentium: nisi forte intelligamus, ut prius dictum est: Intantum Gentium populus magis placet Deo quam vos, ut etiam publicani, & meretrices sint acceptabiliores Deo quam vos. HIERONYMUS (super illud *Quid vobis videtur*?) Unde alii putant non Gentilium, & Iudæorum esse parabolam, sed simpliciter peccatorum, & iustorum: eo quod illi quidem per mala opera Deo servire negaverant, postea pœnitentiæ baptismum acceperant a Ioanne; pharisæi autem, qui iustitiam præferebant, & legem Dei se facere iactabant, Ioannis contempto baptismate, eius præcepta non fecerunt. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. xl. in oper.

(1) *Al.* ad baptismum. (2) *Al.* & etiam.

oper. imperf.) Hoc autem ideo introducit, quia sacerdotes non discendi causa, sed tentandi interrogaverant: *In qua potestate hoc facis?* Multi autem ex populis crediderant; & ideo introducit parabolam duorum filiorum, ostendens eis per eam, quia meliores sunt (1) populares, qui a principio saecularem profitentur vitam, quam sacerdotes, qui a principio profitentur Deo servire: quoniam populares quidem aliquando compuncti convertuntur ad Deum; sacerdotes autem impoenitibiles constituti, numquam desinunt peccare in Deum. Prior enim filius populus est: non enim populus est propter sacerdotes, sed sacerdotes propter populum.

(f) CHRYSOSTOMUS in hom. (lxix.) Post priorem parabolam, aliam ponit, ut ostendat eorum accusationem esse maiorem, & venia indignam: unde dicitur: *Aliam parabolam audite. Homo erat paterfamilias qui plantavit vineam*. ORIGENES (tract. xix.) Homo paterfamilias Deus est, qui dicitur homo in quibusdam parabolis; sicut si pater cum parvulo filio suo loquatur infantilia, ut descendat ad verba filii sui, & instruat eum. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. xl. oper. imperf.) Homo autem dicitur nomine, non natura; similitudine, non veritate: praescius enim Filius, quia propter appellationem humani nominis, quasi homo purus fuerit blasphemandus, etiam Deum Patrem invisibilem hominem appellavit, qui Angelorum, & hominum natura dominus est, benevolentia pater. HIERONYMUS (super *Homo erat pater*.) Plantavit autem vineam, de qua loquitur Esaias cap. v. „ Vinea Domini Sabaoth, domus Israel est. " Sequitur: *Et sepem circumdedit ei*, vel murum urbis, vel Angelorum auxilia. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xl. in oper. imperf.) Vel per sepem intellige custodiam patrum iustorum, qui tamquam murus facti sunt populo Israel. ORIGENES. Vel custodia Dei fuit sepes ipsius; torcular autem locus libationum, de quo sequitur: *Et fodit in ea torcular*. HIERONYMUS (super *Qui plantavit*.) Altare scilicet, aut torcularia illa, quorum titulo tres Psalmi praenotantur, VIII. LXXX. LXXXIII. scilicet martyres. HILARIUS (can. XXII.) Vel Prophetas quasi quaedam torcularia aptavit, in quos musti modo quaedam ubertas Spiritus sancti ferventius influeret. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xl. op. imp.) Vel torcular est verbum Dei, quod cruciat hominem, contradicente carnis natura.

Sequitur: *Et aedificavit turrim*. HIERONYMUS (ubi supra.) Idest templum, de quo dicitur per Michaeam cap. III. „ Et „ tu turris nebulosa, filia Sion. " HILARIUS (can. XXII. in Matth.) Vel in turre eminentiam legis extruxit, quae & in caelum (2) ex solo egressa proveheret, & ex qua speculari Christi posset adventus.

Sequitur: *Et locavit eam agricolis*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xl. oper. imperf.) Quando scilicet per legem constituti sunt sacerdotes, & levitae, & procurationem regendi populum susceperunt. Sicut autem colonus, quamvis de suo munere obtulerit (3) Domino, non sic eum placat sicut si de vinea eius reditus ei obtulerit; sic & sacerdos non tantum propter suam iustitiam placet Deo, quomodo si populum Dei in sanctitate docuerit: quoniam ipsius iustitia una est, populi autem multiplex.

Sequitur: *Et peregre profectus est*. HIERONYMUS. Non loci mutatione: nec enim Deus alicubi abesse potest, quo complentur omnia: sed abire videtur a vinea, ut vinitoribus liberum operandi arbitrium derelinquat. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxix.) Vel peregre profectus est, cum longanimitatem habuit, non semper eorum peccatis poenam inducens. ORIGENES (tract. XIX. in Matth.) Vel quia Dominus, qui fuerat cum illis in nube diei, & in columna ignis per noctem, nequaquam postea similiter apparuit illis. In Esaia ergo Iudaicus populus vinea nominatur, (4) & comminatio patrisfamilias contra vineam fit; in Evangelio autem vinea non culpatur, sed eius coloni: sed forte in Evangelio vinea est regnum Dei, idest doctrina, quae (5) Scripturis inserta est sanctis; vita autem irreprehensibilis hominum, est vineae fructus. Littera autem Scripturae est vineae sepes circumposita, ut non videantur ab his qui foris sunt, fructus qui sunt in absconso. Profunditas autem eloquiorum Dei est vineae torcular, in quod qui profecerunt de eloquiis Dei, infundunt studia sua quasi fructus. Turris autem aedificata, est verbum de ipso Deo, & de dispensationibus Christi. Hanc vineam tradidit colonis, idest

(1) *Al.* saeculares. (2) *Al.* ex solo eggressu. (3) *In Veneta Nicolini editione an.* 1593. *omittuntur sequentia usque ad* sic & sacerdos. (4) *Al.* & continuatio. (5) *Al.* Scriptoris (*item* scripturia) inserta est scientiae.

est populo ante nos, tam sacerdotibus quam laicis; & peregre profectus est, ad suam profectionem dans occasionem colonis. Appropinquat autem tempus fructuum, & secundum unumquemque, & generaliter populo universo. Primum enim vitæ tempus est secundum infantiam; & tunc nihil vinea ostendit, nisi tantum habens in se vitalem virtutem, cum autem inceperit posse loqui, tempus est generationis. Quantum autem proficit anima pueri, tantum & vinea, idest verbum Dei; & post profectum, vinea operatur fructum maturum caritatis, & gaudii, & pacis, & huiusmodi. Sed & populo qui acceperunt legem per Moysen, tempus fructuum appropinquat aliquando: unde sequitur: *Cum autem tempus fructuum appropinquasset, misit servos suos ad agricolas, ut acciperent fructus eius*. RABANUS. (1) Unde tempus fructuum posuit, non proventuum: nullus enim est fructus populi contumacis. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxix. in Matth.) Servos dicit Prophetas, qui offerunt, quasi sacerdotes Domini, populi fructus, & obedientiæ ostensionem per opera. Hi autem non solum malitia potiti sunt, in non dando fructum, sed etiam in indignando ad eos qui venerunt; & sanguine manus impleverunt: unde sequitur: *Agricolæ autem apprehensis servis eius, alium occiderunt, alium vero lapidaverunt*. HIERONYMUS (super *Cum autem tempus fructuum*.) Cæciderunt quidem, ut Hieremiam; occiderunt, ut Esaiam; lapidaverunt, ut Nabot, & Zachariam, quem interfecerunt inter templum & altare. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. xl. oper. imperf.) Per singulos autem gradus malitiæ, Dei misericordia addebatur, & per singulos gradus divinæ misericordiæ malitia Iudæorum crescebat; & sic contra Dei clementiam malignitas humana certabat: unde sequitur: *Iterum misit alios servos plures prioribus, & fecerunt illis similiter*. HILARIUS (can. XXII.) Missi autem plures prioribus, illud tempus designant quo post singulorum Prophetarum prædicationem, plurimus simul numerus prophetantium emissus est. RABANUS. Vel primi servi qui missi sunt, ipse legifer Moyses intelligitur, & Aaron primus sacerdos Dei; quos cæsos flagello linguæ vacuos emiserunt: alios autem servos, Prophetarum choros intellige. HILARIUS (ubi supra.) In filio autem ad ultimum misso, Domini nostri adventus significatur: sequitur enim: *Novissime autem misit ad eos filium suum*. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxix.) Quare autem non confestim misit? Ut ex his quæ ad alios fecerant, seipsos accusarent, & furorem dimittentes, verecundarentur propter filium advenientem: unde sequitur: *Verebuntur filium meum*. CHRYSOSTOMUS (hom. xl. in op. imperf.) Hunc autem misit, non quasi ad obnoxios pœnæ sententiam baiulantem, sed pœnitentiæ veniam: misit eum eos confundere, non punire. HIERONYMUS (super *Novissime misit filium suum*.) Quod autem dicit, *Verebuntur filium meum*, non de ignorantia venit. Quid enim nesciat paterfamilias, qui hoc loco Deus intelligitur? Sed semper ambigere Deus dicitur, ut libera voluntas homini reservetur. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxix.) Vel hoc dicit, annuntians quid fieri debebat, quoniam oportebat eos verecundari: per hoc enim vult ostendere peccatum eorum magnum, & omni excusatione privatum. ORIGENES (tract. XIX.) Vel illud quod ait, *Verebuntur forte filium meum*, videtur impletum in illis Iudæis qui intelligentes Christum, crediderunt in eum. Hoc autem quod sequitur: *Agricolæ autem videntes filium, dixerunt inter se: Hic est heres: venite, occidamus eum*: in illis impletum est qui videntes Christum, & cognoscentes Filium Dei, nihilominus crucifixerunt eum. HIERONYMUS (ubi supra.) Interrogemus Arrium, & Eunomium: Ecce Pater dicitur ignorare. Quicquid pro Patre responderint, hoc intelligant de Filio, qui se dicit ignorare consummationis diem. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xl. op. imperf.) Dicunt autem quidam, quia post incarnationem dictus est Christus Filius ex baptismo, sicut ceteri sancti; quos ex hoc loco convincit Dominus, ubi dicitur, Mittam filium meum. Quando ergo adhuc cogitabat ad transmittendum filium post Prophetas, iam filius erat; deinde si eo modo dicitur filius, sicut omnes sancti ad quos factum est verbum Dei, debuit & Prophetas dicere filios, sicut & Christum, aut & Christum servum dicere, sicut & ceteros Prophetas *a*. HIERONY-

(1) *Apud P. Nicolai est Bene.*

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a RABANUS

MUS (hæc habet Rabanus hoc loco.) Per hoc autem quod dicunt, *Hic est heres*, manifeste Dominus probat, Iudæorum principes non per ignorantiam, sed per invidiam Dei Filium crucifixisse. Intellexerunt enim eum esse illum cui Pater per Prophetam dicit Psal. II. „ Postula a me, & dabo tibi „ gentes hereditatem tuam. “ Hereditas quippe Filio sancta Ecclesia data est: quam non moriens Pater illi reliquit; sed ipse sua morte mirabiliter acquisivit. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xl. op. imper.) Tamen postquam introivit in templum, & vendentes animalia quæ ad sacrificium pertinebant, foras eiecit, tunc præcipue cogitaverunt eum occidere: unde dicunt: *Venite, occidamus eum*. Dicebant enim intra se: Necesse est ut populus per istum dimittat consuetudinem hostiarum, quæ ad nostrum pertinent lucrum, & acquiescat offerre sacrificium iustitiæ, quod ad gloriam pertineat Dei; & sic iam non erit populus iste possessio nostra, sed Dei. Si autem occiderimus eum, dum non est qui iustitiæ fructum a populo quærat, semper durabit consuetudo offerendarum hostiarum; & sic populus iste erit nostra possessio: & hoc est quod sequitur: *Et nostra erit hereditas*. Hæc est cogitatio communis omnium sacerdotum carnalium, qui non sunt soliciti quomodo vivat populus sine peccato; sed aspiciunt quid in Ecclesia offeratur, & hoc æstimant sacerdotii sui lucrum. RABANUS (super *Hic est heres*.) Vel hereditatem, occiso eo, præripere moliebantur Iudæi, cum fidem quæ per eum est, extinguere, & suam magis quæ ex lege est iustitiam præferre, ac Gentibus imbuendis conabantur inserere.

Sequitur: *Et apprehensum eum, eiecerunt extra vineam, & occiderunt*. HILARIUS (can. XXII. in Matth.) Christus enim extra Hierusalem, tamquam extra vineam in sententiam damnationis abiectus est. ORIGENES (tract. XIX. a med.) Vel quod dicit, *Eiecerunt extra vineam*, tale mihi videtur: quantum ad se, alienum eum esse iudicaverunt a vinea, & colonis.

Sequitur: *Cum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis?* HIERONYMUS (super *Cum ergo venerit*.) Interrogat quidem eos Dominus, non quod ignoret quid responsuri sint, sed ut propria responsione damnentur.

Sequitur: *Aiunt illi: Malos male perdet, & vineam suam locabit aliis agricolis*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xl. in opere imperf.) Quod autem verum responderunt, non est illorum qui iuste iudicaverunt, sed ipsius causæ: veritas enim ipsis violentiam fecit. ORIGENES (tract.XIX.) Sicut enim Caiphas, sic & isti non ex se prophetaverunt contra se, quoniam tollenda ab eis (1) erant eloquia Dei, & danda Gentibus fructum in tempore daturis. Vel Dominus, quem occiderunt, statim venit resurgens a mortuis; & malos quidem colonos male perdidit, aliis autem colonis, idest Apostolis, vineam suam consignavit, idest eis qui ex Iudaico populo crediderunt. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. lxx.) Marcus autem hoc ab ipsis non responsum esse commemorat; sed Dominum hoc consequenter locutum, post interrogationem suam, ipsum sibi quodammodo respondisse. Sed facile potest intelligi, vel illorum vocem ita subiectam, ut non interponeretur, Illi responderunt, sed tamen intelligeretur: aut ideo responsionem istam Domino potius attributam, quia cum verum dixerunt, etiam de illis hoc ipse respondet, qui veritas est. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxix. in Matth.) Vel non est contradictionis: etenim utraque facta sunt: quia scilicet & ipsi primo hoc responderunt, & postea Dominus (2) iteravit. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. lxx.) Sed illud magis movet quod Lucas non solum eos hoc respondisse non dicit, verum etiam contrariam retulisse responsionem: ita enim narrat cap. xx. „Quo „ audito (scilicet hac sententia ex ore Do„ mini prolata) dixerunt, Absit. “ Restat ergo ut intelligamus, in plebe quæ audiebat, quosdam respondisse quod Matthæus commemorat, quosdam vero illud quod Lucas dicit, idest Absit. Nec moveat quod Matthæus principes sacerdotum, & seniores populi dixit accessisse ad Dominum; & sic sine interpositione alicuius personæ sermo contexitur usque ad hoc quod de locata agricolis vinea commemoratur: potest enim putari, omnia hæc cum principibus sacerdotum locutum fuisse; sed Matthæus brevitatis causa tacuit quod Lucas non tacuit, parabolam scilicet istam (3) non ad eos solos dictam qui de potestate interrogaverant, sed ad plebem in qua erant qui dicerent: *Perdet illos, & vineam suam dabit aliis*: quæ vox recte etiam ipsius Domini fuisse intelligitur, sive propter veritatem, sive

(1) *Al. omittitur* erant. (2) *Al.* interrogavit, *item* intravit. (3) *Al. deest* non.

sive propter membrorum eius cum suo capite unitatem. Erant etiam qui talia respondentibus dicerent, „ Absit: “ quia intelligebant contra seipsos parabolam esse dictam. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xl. in op. imperf.) Vel aliter. Lucas quidem secundum responsionem oris eorum narravit; Matthæus autem secundum responsionem cordis: nam vere visibiliter quidem in facie contradixerunt dicentes, „ Absit;“ in conscientia autem susceperunt, dicentes, *Malos male perdet*. Sicut cum homo deprehensus fuerit in malo, verbis quidem excusat, intus autem eius conscientia recognoscit. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxix.) Vel aliter. Dominus propter hoc eis parabolam proposuit ut ipsi non intelligentes, contra se sententiam proferrent; sicut & ad David (1) dictum est per Nathan. Rursus autem intelligentes quæ dicta sunt contra se esse, dixerunt, „ Absit.“ RABANUS. Moraliter autem cuique vinea locatur colenda, cum baptismi (2) mysterium datur, quod operando exerceat. Mittitur servus unus, alter, & tertius, cum Lex, Psalmus, Prophetia legitur, ad quorum monita bene operetur. Sed missus cæditur, & eiicitur, cum sermo contemnitur, vel, quod peius est, blasphematur. Heredem quantum ad se occidit, qui Filium Dei conculcaverit, & spiritui gratiæ contumeliam fecerit. Perdito malo cultore, vinea alii datur, cum donum gratiæ, quod superbus spreverit, humilis accipit. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xl. op. imperf.) Deinde quasi non acquiescentibus illis, testimonium Scripturæ inducit: sequitur enim: *Dicit illis Iesus: Numquam legistis in Scripturis: Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli?* idest, si parabolam meam non intelligitis, vel istam Scripturam cognoscatis. HIERONYMUS (super *Dicit illis Iesus*.) Variis autem parabolis res eædem contexuntur: quos enim supra operarios, & agricolas appellavit, nunc ædificatores, idest cæmentarios vocat. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxix.) Lapidem autem Christum vocat, ædificatores autem doctores Iudæorum, qui Christum reprobaverunt, dicentes Ioan. ix. „ Hic non est a „ Deo. “ RABANUS (super *Lapidem quem reprobaverunt*.) Sed illis nolentibus, idem lapis caput anguli firmavit: quia de utroque populo quotquot ipse voluit, sua fide coniunxit: unde sequitur: *Hic factus est in caput anguli*. HILARIUS (can. xxii. in Matth.) Est enim caput anguli factus: quia est inter legem & Gentes lateris utriusque coniunctio. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxix.) Deinde ut discant quoniam nibil eorum quæ fiebant, Deo contrarium erat, subdit: *A Domino factum est*. ORIGENES (tract. xix.) Idest, iste lapis donum est, donatum a Deo ædificio universo, & admirabile caput in oculis nostris, qui possumus eum videre oculis mentis. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xl. in op. imperf.) Quasi diceret: Quare non intelligitis, in cuius ædificii angulo ponendus est ille lapis, non in (3) vestro, quando reprobatus est, sed in alio? Si autem aliud ædificium est futurum, ergo (4) vestra ædificatio est contemnenda. Unde subdit: *Ideo dico vobis, quia auferetur a vobis regnum Dei, & dabitur Gentibus facientibus fructum eius*. ORIGENES (tract. xix.) Regnum Dei dicit mysteria regni Dei, idest divinas Scripturas, quas tradidit Dominus, primo quidem populo illi priori, cui credita sunt eloquia Dei; secundo autem Gentibus facientibus fructum: nemini enim datur verbum Dei nisi facienti fructum de eo, & nemini in quo peccatum regnat, datur regnum Dei: quomodo ergo illi datum est a quo & ablatum est? Sed considera quomodo quod datur, intelligitur gratis datum. Quibus ergo locavit, non omnino quasi electis, & fidelibus dedit; quibus autem donavit, cum iudicio electionis donavit. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xl. in op. imp.) Lapis autem dicitur Christus, non solum propter firmitatem, sed etiam quia est inimicorum magna confractio: unde sequitur: *Et qui ceciderit super lapidem istum &c.* HIERONYMUS (super *Qui ceciderit super lapidem*.) Qui peccator est, & tamen in illum credit, cadit quidem super lapidem, & confringitur, sed non omnino conteritur, reservatur enim per patientiam ad salutem; super quem vero ille ceciderit, hoc est cui lapis ille irruerit, & qui Christum penitus negaverit, sic conteret eum ut nec testa quidem remaneat, in qua hauriatur aquæ pusillum. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xl. in op. imper.) Aliud est enim confringi, & aliud comminui: de eo enim quod confringitur, aliquid remanet; quod autem comminuitur, quasi in pulverem convertitur. Quod autem cadit ad lapidem, non frangitur secundum quod est lapidis virtus, sed inquantum fortiter cadit, aut propter pondus suum, aut propter alti-

(1) *Al.* factum. (2) *Al.* ministerium. (3) *Al.* nostro. (4) *Al.* nostra.

altitudinem casus; sic & Christianus peccans, non tantum perit, quantum potest perdere Christus; sed quantum ipse so perdit per opera sua, aut propter magnitudinem peccati, aut propter altitudinem dignitatis. Infideles autem pereunt tantum quantum potest eos perdere Christus. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxix.) Vel hic duas perditiones eorum ostendit, unam ab eo quod offenderunt, & scandalizati sunt; quam designat dicens: *Qui ceciderit super lapidem*: aliam (1) a captivitate eis superventura; quam manifestat dicens: *Super quem vero ceciderit*. AUGUSTINUS de Quaest. Evang. (Lib. I. cap. xxx.) Vel de his dicit quod cadent super eum, qui illum modo contemnunt, vel iniuriis afficiunt: ideo nondum penitus intereunt, sed tamen confringuntur, ut non recti ambulent: super quos cadet, dum veniet desuper in iudicio cum poena perditionis: ideo dixit, *Conteret eos*, ut sint impii „ tamqam pulvis, quem proiicit ventus a facie terrae: " Psal. 1.

(g) HIERONYMUS (super *Cum audissent principes*.) Quamvis duro corde Iudaei propter incredulitatem essent, tamen intelligebant contra se omnes Domini sententias dirigi: unde dicitur: *Et cum audissent principes sacerdotum, & pharisaei parabolas eius, cognoverunt quod de ipsis diceret*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xl. in op. imperf.) Haec est autem differentia bonorum hominum & malorum: bonus enim comprehensus in peccato, gemit quia peccavit; malus autem fremit, non quia peccavit, sed quia comprehensus est in peccato; & non solum poenitentiam non agit, sed magis adversus corripientem irascitur: unde & isti comprehensi, magis ad malitiam sunt excitati: sequitur enim: *Et quaerentes tenere eum, timuerunt turbas, quoniam sicut Prophetam eum habebant*. ORIGENES (tract. xix.) Sapiunt quidem aliquid de eo quod verum est, Prophetam eum aestimantes, non autem magnitudinem eius intelligunt, secundum quod erat Filius Dei. Turbas autem sic sapientes de eo, & paratas pro eo pugnare timent principes: neque enim ad eorum scientiam pertingere possunt, nihil dignum sentientes de eo. Deinde sciendum est, quoniam volentium Iesum tenere, differentia est. Aliter enim principes, & pharisaei quaerebant eum tenere; aliter sponsa quae dicit Cant. iv. „ Tenui eum, nec dimittam: " adhuc eum tentura melius, sicut dicit ibid. vii. „ Ascendam in palmam, & tenebo altitudinem eius. " Omnes enim non recte sapientes de divinitate, tenere volunt Iesum, & perdere eum. Et alia quidem verba, praeter verbum Christi, possibile est comprehendere, & tenere; verbum autem veritatis nemo potest comprehendere, idest intelligere; neque tenere, idest convincere; neque separare a sensu credentium; neque mortificare, idest destruere. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xl. in op. imperf.) Omnis etiam homo malus, quantum ad voluntatem suam, & manus mittit in Deum, & occidit eum. Qui enim praecepta Dei conculcat, qui murmurat contra Deum, & turbato vultu aspicit caelum, nonne, si fieri potuisset, manus mitteret in Deum, & occideret eum, ut iam licenter peccaret? RABANUS (cir. fin. Com. in xxi. cap. Matth.) Sed tamen quod timent mittere manum in Iesum propter turbam, quotidie in Ecclesia geritur, cum quilibet solo nomine frater, fidei, & pacis unitatem, quam non diligit, propter bonos cohabitantes, vel erubescit impugnare, vel timet.

CAPUT XXII.

(a) ET respondens Iesus dixit iterum in parabolis, eis dicens: Simile factum est regnum caelorum homini Regi, qui fecit nuptias filio suo; & misit servos suos vocare invitatos ad nuptias; & nolebant venire. Iterum misit alios servos, dicens: Dicite invitatis: Ecce prandium meum paravi, tauri mei, & altilia occisa sunt, & omnia parata: venite ad nuptias. Illi autem neglexerunt, & abierunt, alius in villam suam, alius vero ad negotiationem suam; reliqui vero tenuerunt servos eius, & contumeliis affectos occiderunt. Rex autem cum audisset, iratus est, & missis exercitibus suis perdidit homicidas illos, & civitatem illorum suc-

(1) *Al.* in captivitate.

succendit. Tunc ait servis suis: Nuptiæ quidem paratæ sunt; sed qui invitati erant, non fuerunt digni. Ite ergo ad exitus viarum, & quoscumque inveneritis vocate ad nuptias. Et egressi servi eius in vias, congregaverunt omnes quos invenerunt, bonos, & malos: & impletæ sunt nuptiæ discumbentium. Intravit autem Rex, ut videret discumbentes, & vidit ibi hominem non vestitum veste nuptiali; & ait illi: Amice, quomodo huc intrasti, non habens vestem nuptialem? At ille obmutuit. Tunc dixit Rex ministris: Ligatis manibus & pedibus eius, mittite eum in tenebras exteriores: ibi erit fletus, & stridor dentium. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.

(b) Tunc abeuntes pharisæi, consilium inierunt, ut caperent eum in sermone. Et mittunt ei discipulos suos cum herodianis dicentes: Magister scimus quia verax es, & viam Dei in veritate doces, & non est tibi cura de aliquo: non enim respicis personam hominum. Dic ergo nobis, quid tibi videtur? Licet censum dari Cæsari, an non? Cognita autem Iesus nequitia eorum, ait: Quid me tentatis hypocritæ? Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium. Et ait illis Iesus: Cuius est imago hæc, & superscriptio? Dicunt ei, Cæsaris. Tunc ait illis: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo. Et audientes, mirati sunt, & relicto eo abierunt.

(c) In illa die accesserunt ad eum sadducæi, qui dicunt non esse resurrectionem, & interrogaverunt eum, dicentes: Magister, Moyses dixit, si quis mortuus fuerit non habens filium, ut ducat frater eius uxorem illius, & suscitet semen fratri suo. Erant autem apud nos septem fratres, & primus uxore ducta defunctus est, & non habens semen, reliquit uxorem suam fratri suo. Similiter secundus, & tertius, usque ad septimum. Novissime autem omnium & mulier defuncta est. In resurrectione ergo cuius erit de septem uxor? Omnes enim habuerunt eam. Respondens autem Iesus, ait illis: Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei: in resurrectione enim neque nubent, neque nubentur; sed erunt sicut Angeli Dei in cælo. De resurrectione autem mortuorum non legistis quod dictum est a Deo dicente vobis: Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob? Non est Deus mortuorum, sed viventium. Et audientes turbæ, mirabantur in doctrina eius.

(d) Pharisæi autem audientes quod silentium imposuisset sadducæis, convenerunt in unum, & interrogavit eum unus ex eis legis doctor, tentans eum: Magister, quod est mandatum magnum in lege? Ait illi Iesus: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & in tota mente tua: hoc est maximum, & primum mandatum. Secundum autem simile est huic: Diliges proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mandatis universa lex pendet, & Prophetæ.

(e) Congregatis autem pharisæis, interrogavit eos Iesus dicens: Quid vobis videtur de Christo? Cuius filius est? Dicunt ei, David. Ait illis: Quomodo ergo David in spiritu vocat eum Dominum, dicens: Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius eius est? Et nemo poterat ei respondere verbum, neque ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare.

(a) CHRYSOSTOMUS in hom. (lxx.) Quia dixerat, *Dabitur genti facienti fructus eius*, hic ostendit cui genti: unde dicitur: *Et respondens Iesus, dixit iterum in parabolis eis, dicens: Simile factum est regnum cælorum &c.* GLOSSA (interlinearis.) Dicit autem, *Respondens*, idest obvians pravæ cogitationi eorum de morte sua. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. lxxi.) Parabolam autem istam solus Matthæus narrat: simile quidem etiam Lucas commemorat, sed non est hoc, sicut & ipse ordo indicat. GREGORIUS in hom. (xxxvi. al. xxxviii. in Evang.) Hic per nuptias, præsens Ecclesia; illic per cœnam, æternum, & ultimum convivium designatur: quia & in

in hanc nonnulli exituri intrant; ad illud quisquis semel intraverit, ulterius non exibit. At si quis forte contendat hanc eamdem esse lectionem, intelligi forsitan potest quia de proiecto eo, qui cum nuptiali veste non intraverat, quod Lucas tacuit, Matthæus dixit; quod vero per illum cœna, per hunc autem prandium dicitur, nequaquam obsistit: quia cum ad horam nonam apud antiquos prandium fieret quotidie, ipsum quoque prandium cœna vocabatur. ORIGENES (tract. xx.) Regnum autem cælorum simile est, secundum eum quidem qui regnat, homini Regi; secundum eum autem qui conregnat, filio Regis; secundum ea vero quæ sunt in regno Regis, servis, & invitatis ad nuptias: inter quos est & exercitus Regis. Additum est autem, *Homini Regi*, ut hominibus quasi homo loquatur, & dispenset homines non cupientes dispensari a Deo. Sed tunc cessabit regnum cælorum esse simile homini, cum cessante zelo, & contentione, & ceteris passionibus, & peccatis, cessaverimus secundum hominem ambulare, & videbimus eum sicuti est. Nunc enim videmus eum non sicuti est, sed sicuti per nostram dispensationem factus fuerit nobis. GREGORIUS in homil. (xxxviii. in Evang.) Tunc autem Deus Pater Deo Filio nuptias fecit quando hunc in utero Virginis humanæ naturæ coniunxit. Sed quia ex duabus personis fieri solet nuptiarum coniunctio, absit hoc ab intellectibus nostris ut personam Redemptoris nostri ex duabus personis credamus esse unitam. Ex duabus quippe, atque in duabus hunc naturis existere dicimus; sed ex duabus personis credere compositum ut nefas vitamus. Securius ergo dici potest, quia in hoc Rex Pater Regi Filio nuptias fecit quod ei per incarnationis mysterium sanctam Ecclesiam sociavit. Uterus autem genitricis Virginis huius sponsi thalamus fuit. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xli. in op. imperf.) Vel aliter. Cum resurrectio fuerit facta sanctorum, tunc suscipiet hominem vita, quæ est Christus, mortalitatem eius sua (1) immortalitate absorbens. Nunc enim quasi arrhas futuri coniugii Spiritum sanctum accipimus, tunc autem ipsum Christum plenius in nobis habebimus. ORIGENES (can. xx.) Vel coniunctionem sponsi ad sponsam, idest Christi ad animam, Verbi susceptionem intellige; partus autem opera bona. HILARIUS (can. xxii.) Merito autem a Patre iam sunt hæ nuptiæ factæ, quia æternitatis huius societas, & novi corporis desponsata coniunctio habetur iam perfecta in Christo.

Sequitur: *Et misit servos suos vocare invitatos ad nuptias; & noluerunt venire*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xli. op. imperf.) Ergo quando misit servos suos, iam invitati prius erant. Invitati sunt enim homines a tempore Abrahæ, cui Christi incarnatio promittebatur. HIERONYMUS (in Comment. cap. xxii. Matth. sub princ.) *Misit* autem *servum suum*; nec dubium quin Moysen, per quem legem invitatis dedit. Si autem *servos* legerimus, ut (2) plura habent exemplaria, ad Prophetas referendum est: quia invitati per eos, venire contempserunt. Sequitur: *Iterum misit alios servos dicens*: *Dicite invitatis &c.* Servi qui secundo missi sunt, melius est ut Prophetæ intelligantur, quam Apostoli; ita tamen si *servus* supra fuerit scriptus; sin autem *servos* ibidem legas, hic servi secundi, Apostoli sunt intelligendi. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xli. op. imperf.) Quos misit cum eis dixit supra x. *In viam Gentium ne abieritis .... sed potius ite ad oves perditas domus Israel*. ORIGENES (tract. xx.) Vel qui primi mittuntur servi vocare invitatos ad nuptias, habentur Prophetæ convertentes ex populo per suas prophetias (3) ad lætitiam, & restitutionem Ecclesiæ ad Christum. Qui autem noluerunt venire in primis invitati, sunt qui noluerunt audire verba Prophetarum. Iterum alii transmissi, alia congregatio Prophetarum est. HILARIUS (can. xxii.) Vel servi primo missi, qui invitatos vocarent, Apostoli sunt; qui autem admonentur ut veniant, invitati antea, populus Israel est: in gloriam enim æternitatis per legem est advocatus. Apostolorum ergo erat proprium commonefacere eos quos invitaverant Prophetæ. Qui vero iterum cum præceptorum conditione mittuntur, apostolici viri sunt successores eorum. GREGORIUS (hom. xxxviii. in Evan.) Sed quia hi qui prius invitati sunt, ad nuptiarum convivium venire noluerunt, in secunda invitatione iam dicitur: *Ecce prandium meum paravi*. HIERONYMUS (super *Dicite invitatis*.) Prandium paratum, & tauri, & altilia occisa, vel per metaphoram opes regiæ describuntur, ut ex carnalibus intelligantur spiritualia; vel certe dogmatum magnitudo, & doctrina Dei lege

(1) *Al.* mortalitate. (2) *Al.* pleraque. (3) *Apud Nicolaium est* ad lætitiam constitutionis Ecclesiæ.

ge pleniffima fentiri poteft. CHRYSOSTOMUS fuper Matth. (hom. xli. in oper. imperf.) Cum ergo Dominus Apoftolis dixit Matth. x. „Euntes, prædicate dicentes, quia „ appropinquavit regnum cælorum," hoc fignificavit quod hic dicitur: *Prandium meum paravi*; ideft, ex lege, & Prophetis Scripturarum menfas ornavi: unde fequitur: *Tauri mei, & altilia occifa funt*. GREGORIUS in hom. (xxxviii. ut fupra.) Per tauros autem patres veteris teftamenti (1) fignificantur; qui ex permiffione legis inimicos fuos virtutis corporeæ cornu feriebant. Altilia vero faginata dicimus: ab eo enim quod eft alere, *altilia*, (2) quafi alitilia, vel quafi alita vocamus. Per altilia ergo patres novi teftamenti figurantur; qui dum gratiam pinguedinis internæ dulcedinis percipiunt, a terrenis defideriis ad fublimia contemplationis fuæ penna fublevantur. Dicit ergo: *Tauri mei, & altilia occifa funt*; ac fi diceret: Patrum præcedentium mortes afpicite, & remedia vitæ veftræ cogitate. CHRYSOSTOMUS fuper Matth. (hom. xli. in op. imperf.) Vel aliter. Ideo dicit & faginata, & tauros, non quia & tauri non fuerint faginati, fed quia non omnes faginati fuerunt tauri: ergo faginata tantummodo dicit Prophetas, qui fuerunt Spiritu fancto repleti; tauros autem qui Prophetæ fuerunt, & facerdotes, ficut Hieremias, & Ezechiel: ut enim tauri duces funt gregis, ita & facerdotes principes funt populi. HILARIUS. Vel aliter. Tauri gloriofa martyrum fpecies eft, qui confeffioni Dei, tamquam hoftia electa, funt immolati; faginata vero funt homines fpirituales, tamquam cælefti pane ad evolandum aves paftæ, ceteros accepti cibi ubertate expleturæ. GREGORIUS (hom. xxxvi. al. xxxviii. ut fupra.) Notandum vero, quod in priore invitatione nil de tauris, & altilibus dicitur; in fecunda autem iam tauri, & altilia mactata memorantur: quia omnipotens Deus, cum verba eius audire volumus, adiungit exempla: ut omne quod impoffibile credimus, tanto nobis ad (3) fuperandum fiat facilius, quanto per hoc tranfiffe & alios (4) audimus. ORIGENES (tract. xx.) Vel quia prandium quod paratur, eft eloquium Dei, (5) fortia quæque eloquiorum Dei, tauri intelligantur, fuavia vero, & delectabilia eorum, funt faginata. Si quis enim proferat quædam dicta modica, & non firma, & non magnam virtutem rationis habentia, videntur macra effe quæ proferuntur; faginata autem funt cum ad unamquamque propofitionem exempla multa rationis probatione repleta inducuntur: puta fi aliquis de caftitate fermonem loquitur, recte intelligitur turtur; fed cum ipfum fanctitatis fermonem cum rationis probatione de Scripturis repletum protulerit, ita ut delectet, & confirmet animum audientis, protulit eum faginatum. CHRYSOSTOMUS fuper Matth. (hom. xli. in oper. imper.) Quod autem dicitur, *Et omnia parata funt*, intelligitur quia quicquid quæritur ad falutem, iam adimpletum eft in Scripturis: qui enim ignorans eft, invenit ibi quod difcat; qui contumax eft, invenit ibi quod timeat; qui laborat, invenit ibi promiffa, quibus excitetur ad opus. GLOSSA (a interlinearis.) Vel *omnia parata funt*; (6) ideft, introitus regni paratus eft per fidem meæ incarnationis, qui ante fuerat claufus. CHRYSOSTOMUS fuper Matth. (hom. xli. in opere imperf.) Vel omnia parata dicit quæ pertinent ad myfterium dominicæ paffionis, & noftræ redemptionis. Dicit autem, *Venite ad nuptias*, non pedibus, fed fide, & moribus.

Sequitur: *Illi autem neglexerunt*. Quare autem neglexerint, manifeftat cum fubditur: *Et abierunt, alius in villam fuam, alius vero ad negotiationem fuam*. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxx.) Quamvis autem videantur rationabiles occafiones effe; fed hinc difcimus (7) quod, etiam fi neceffaria fint quæ detinent, omnibus tamen præponere fpiritualia oportet. Mihi autem videtur quod his occafionibus ufi, negligentiæ velamina proponebant. HILARIUS (can. xxii.) Ambitione enim fæculi, tamquam villa, homines occupantur; plures vero propter pecuniæ cupiditatem negotiatione detinentur. CHRYSOSTOMUS fuper Matth. (hom. xli. in opere imperf.) Vel aliter. Cum labore manuum noftrarum aliquid facimus, puta exercentes agrum, vel vineam, aut opus ligni, vel ferri, villam colere videmur;

(1) *Al.* figurantur. (2) *Al. omittitur* quafi alitilia. (3) *Al.* fperandum. (4) *Al.* audivimus.
(5) *Al.* fortia, quoque. (6) *Al. omittitur* ideft. (7) *Al. defideratur* quod.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non tamen fuper illud, *Omnia parata funt*, fed fuper illud, *Ecce prandium meum paravi*, prout exemplaria eius nunc habent.

mur; cum autem non labore manuum nostrarum alia lucra sequimur, totum hoc negotiatio appellatur. O miserrimus mundus, & miseri qui eum sequuntur! Semper enim mundialia opera homines excluserunt a vita. GREGORIUS (hom. XXXVIII. in Evang.) Qui ergo intentus labori terreno, vel mundi actionibus deditus, mysterium incarnationis dominicae pensare, & secundum illud vivere (1) dissimulat, quasi ad villam, vel negotium pergens, venire ad Regis nuptias recusat; & plerumque, quod est gravius, nonnulli vocati, gratiam non solum respuunt, sed etiam persequuntur: unde subditur: *Reliqui vero tenuerunt servos eius, & contumeliis affectos occiderunt*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XLI. op. imperf.) Vel per occupationem villae, populares Iudaeorum significat, quos mundi delectatio separavit a Christo; per occupationem vero negotiationis, sacerdotes, ceterosque ministros templi significavit; quos lucri obtentu venientes ad ministerium legis, & templi, avaritia separavit a fide: (2) de quibus non dixit, quod malignati sunt, sed *Neglexerunt*: qui enim odio, aut invidia crucifixerunt Christum, illi malignati sunt; qui autem negotiis impediti non crediderunt, illi neglexisse dicuntur, non malignari. De sua tamen morte Dominus tacet, quia in priori parabola dixerat: sed ostendit mortem discipulorum suorum, quos post ascensum ipsius occiderunt Iudaei, Stephanum lapidantes, & Iacobum Alphaei occidentes; propter quae Hierusalem destructa est a Romanis. Et notandum, quod ira in Deo non proprie, sed translative dicitur: tunc enim irasci dicitur quando ulciscitur: unde & hic dicitur: *Rex autem cum audisset, iratus est*. HIERONYMUS. Quando invitabat ad nuptias, & agebat opera clementiae, hominis nomen appositum est; nunc autem quando ad ultionem venit, homo siletur, & Rex tantum dicitur. ORIGENES (tract. XX.) Dicant autem qui peccant in Deum legis, & Prophetarum, & totius creationis, utrum iste qui & homo dicitur, & iratus proponitur, ipse est Pater Christi. Quod si dixerint hunc ipsum esse, cogendi sunt confiteri quoniam multa in eo secundum passibilem hominum naturam esse dicuntur: non quia ipse passibilis est, sed quia (3) morem gerit passibilis naturae hominum. Et secundum hanc consequentiam suscipere convenit & iram Dei, & poenitentiam, & cetera huiusmodi in Prophetis.

Sequitur: *Et missis exercitibus suis*. HIERONYMUS (super *Missis exercitibus*.) Per hos exercitus, Romanos intelligimus sub Duce Vespasiano, & Tito, qui, occisis Iudaeae populis, praevaricatricem incenderunt civitatem. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XLI. in oper. imperf.) Romanus autem exercitus dicitur exercitus Dei: quia „ Domini est terra, & plenitudo eius: “ Psal. XXIII. nec etiam venissent Romani Hierusalem, nisi eos Dominus excitasset. *a* ORIGENES (tract. XX.) Vel Angelorum agmina sunt exercitus Regis nostri. Missis ergo exercitibus extinxisse homicidas dicitur, quia in hominibus omne iudicium per Angelos exercetur. Homicidas ergo perdit, quia persequentes interimit; civitatem eorum igni succendit, quia illorum non solum animae, sed caro quoque in qua habitaverant, aeterna gehennae flamma cruciantur. ORIGENES (ibidem.) Vel civitas impiorum est, secundum unumquodque dogma, congregatio eorum qui conveniunt in sapientia principum huius saeculi: quam succendit Rex, & exterminat, quasi ex malis aedificationibus consistentem. GREGORIUS (hom. XXXVI. al. XXXVIII.) Sed is qui invitantem se contemni conspicit, filii sui nuptias vacuas non habebit: (4) quandoque enim sermo Dei inventurus est ubi requiescat: unde subditur: *Tunc ait servis suis*. ORIGENES (ibidem.) Idest Apostolis, aut Angelis, qui praepositi erant in vocatione Gentium.

Nuptiae quidem paratae sunt. REMIGIUS. Idest, omne sacramentum humanae dispensationis iam peractum, atque completum est. *Sed qui invitati erant*, idest Iudaei, *non fuerunt digni*: quia „ Dei iustitiam „ ignorantes, & suam statuere volentes, „ indignos se iudicaverunt aeternae vitae: “ Rom. X. Reprobato ergo Iudaico populo, ad has nuptias gentilis populus est susceptus: unde sequitur: *Ite ergo ad exitus viarum, & quoscumque inveneritis vocate ad nuptias*. HIERONYMUS (super *Nuptiae paratae*.) Gentilis enim populus non erat in viis, sed in exitibus viarum. REMIGIUS. Qui sunt erro-

(1) *Al.* scilicet dissimulat. (2) *Al.* enim non. de. (3) *Al.* mortem. (4) *Al.* quemque.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a GREGORIUS ut supra.

errores Gentilium. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xli. in op. imperf.) Vel viæ sunt omnes professiones huius mundi, ut puta Philosophiæ, militiæ, & huiusmodi. Dicit ergo: *Ite ad exitus viarum*: ut cuiuslibet conditionis homines vocent ad fidem. Adhuc sicut castitas via est quæ ducit ad Deum, sic fornicatio via est quæ ducit ad diabolum; & sic de aliis virtutibus, & vitiis. Iubet ergo, ut cuiuscumque conversationis, vel conditionis homines invitent ad fidem. HILARIUS (can. xxii.) Per viam etiam tempus sæculi intelligendum est; atque ideo ad exitus viarum iubentur ire, quia omnibus retroacta donantur. GREGORIUS (hom. xxxvi. al. xxxviii.) Vel aliter. In Scriptura sacra vias actiones accipimus; exitus viarum intelligimus defectus actionum, quia illi plerumque facile ad Deum veniunt quos in terrenis actionibus prospera nulla comitantur. ORIGENES (tract. xx. super Matth. cap. xxii.) Vel aliter. Puto hanc primam vocationem fuisse ad nuptias aliquarum ingenuarum animarum: principaliter enim Deus vult venire ad epulationem divini eloquii eos qui ad intelligendum sunt ingeniosiores: & quoniam qui huiusmodi sunt, nolunt ad istam vocationem venire, transmittuntur alii servi provocantes eos, & promittentes quod, si venerint, percipient prandium paratum a Rege. Sicut enim in corporalibus alia est quæ nubit sponsa, alii invitatores, alii qui invitantur ad nuptias; sic Deus scit diversos ordines animarum, earumque virtutes, & causas; ob quas hi quidem in constitutione sponsæ accipiuntur, alii in ordine servorum vocantium, alii in numero invitatorum ad nuptias. Sed qui principaliter quidem fuerant invitati, primos invitatores quasi pauperes sensu neglexerunt, & abierunt sua sequentes, in quibus magis sunt delectati quam in his quæ Rex per servos suos promittebat; sed hi leviores sunt his qui servis transmissis iniuriantur, & interficiunt; qui scilicet præparatione contentiosorum verborum ausi sunt tenuisse servos missos, qui non sunt præparati ad solvendas quæstiones eorum versutas; & contumeliis afficiuntur, vel interficiuntur ab eis.

Sequitur: *Et egressi servi eius in vias, congregaverunt omnes quos invenerunt bonos, & malos*. ORIGENES (ubi supra.) Egredientes servi, sive de Iudæa, & Hierusalem Apostoli Christi, sive ab interioribus Angeli sancti, & venientes ad vias diversas diversorum morum, congregaverunt quoscumque invenerunt: & non curant, utrum aliquando ante vocationem mali fuerint, aut boni. Bonos autem intelligere hic simpliciter convenit humiliores, & rectiores ex eis qui veniebant ad cultum Dei, quibus conveniebat quod Apostolus ait Rom. II. „ Cum „ Gentes quæ legem non habent, ea quæ „ legis sunt faciunt, ipsi sibi sunt lex. " HIERONYMUS (super *Nuptiæ quidem paratæ sunt*.) Inter ipsos enim Gentiles infinita est diversitas; cum alios sciamus esse pro cliviores ad vitia, alios ad honestatem morum virtutibus deditos. GREGORIUS (hom. xxxvi. al. xxxviii.) Vel hoc dicit, quia in hac Ecclesia nec mali sine bonis, nec boni sine malis esse possunt. Bonus autem non fuit qui malos tolerare recusavit.

Sequitur: *Et impletæ sunt nuptiæ discumbentium*. ORIGENES (tract. xx.) Nuptiæ, scilicet Christi, & Ecclesiæ, sunt impletæ, dum restituti Deo qui ab Apostolis sunt inventi recubuerunt ad epulandum in nuptiis. Sed quoniam bonos, & malos oportuit quidem vocari, non autem ut mali permanerent mali, sed ut deponerent vestimenta contraria nuptiis, & induerent nuptialia indumenta, scilicet viscera misericordiæ, & benignitatis; ideo Rex egreditur, ut videat discumbentes priusquam apponatur eis prandium, ut retineat habentes nuptialia vestimenta, (1) & delectet; condemnetque contrarios: unde sequitur: *Intravit autem Rex, ut videret discumbentes*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xli. op. imperf.) Non quia alicubi ipse non est; sed ubi vult per iudicium aspicere, ibi dicitur præsens; ubi autem non vult, absens videtur. Dies autem aspectionis est dies iudicii, quando visitaturus est Christianos, qui super mensam Scripturarum recumbunt. ORIGENES (tract. xx.) Ingrediens autem invenit quemdam qui non mutaverat proprios mores: unde sequitur: *Et vidit ibi hominem non vestitum veste nuptiali*. Singulariter dixit, quia unius sunt generis omnes qui servant malitiam post fidem, quam habuerant ante fidem. GREGORIUS (hom. xxxvi. al. xxxviii.) Quid autem debemus intelligere per nuptialem vestem nisi caritatem? Quia hanc in se Dominus habuit, dum ad sociandæ sibi Ecclesiæ nuptias veniret. Intrat ergo ad nuptias, sed sine veste nuptiali, qui in Ecclesia fidem habet, sed caritatem non habet. AUGUSTINUS contra Faustum

(1) *Al. P. Nicolai legit* quibus delectetur.

(Lib. II. cap. xix.) Vel sine veste nuptiali nuptias adit qui quaerit ibi gloriam non sponsi, sed suam. HILARIUS (can. xxII. in Matth.) Vel vestis nuptialis est gratia Spiritus sancti, & candor habitus caelestis, qui bonae interrogationis confessione susceptus, usque in coetum regni caelorum immaculatus, & integer est reservandus. HIERONYMUS (super *Vidit unum non vestitum.*) Vel vestis nuptialis praecepta sunt Domini, & opera quae complentur ex lege, & Evangelio, novique hominis efficiunt vestimentum; quod qui in die iudicii inventus fuerit sub nomine Christiano non habere, statim corripitur: unde sequitur: *Et ait illi: Amice, quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem?* Amicum vocat, quia est invitatus ad nuptias, quasi sit amicus per fidem. Arguit autem impudentiae, quod veste sordida munditias polluerit nuptiales. ORIGENES (tract. xx.) Et quoniam qui peccat, & non induit Dominum Iesum Christum, non habet excusationem aliquam, ideo sequitur, *At ille obmutuit.* HIERONYMUS. In tempore enim illo non erit locus impudentiae, nec negandi facultas; cum omnes Angeli, & mundus ipse testes sint peccatorum. *a* GREGORIUS (hom. xxxvi. al. xxxviii.) Non autem solum reiectus est a nuptiis qui iniuriam nuptiis fecit, sed adhuc a ministris Regis super vincula constitutis ligatus incessione, qua non est usus ad bonum, & apprehensoria virtute, qua nullum opus ad bonum implevit, & condemnatus est in loco ab omni lumine alieno, qui vocatur tenebrae exteriores: unde sequitur: *Tunc Rex dixit ministris: Ligatis manibus, & pedibus, mittite eum in tenebras exteriores.* GREGORIUS (hom. xxxvi. al. xxxviii.) Ligantur tunc pedes, & manus per districtionem sententiae, qui modo a pravis operibus ligari noluerunt per meliorationem vitae; vel tunc ligat poena quos modo a bonis operibus ligavit culpa. AUGUSTINUS XI. de Trin. (cap. vi.) Pravarum vero, atque distortarum voluntatum implicatio vinculum est quo alligatur qui hoc agit, ut proiiciatur in tenebras exteriores. GREGORIUS (hom. xxxviii. in Evang.) Interiores autem tenebras dicimus caecitatem cordis, exteriores vero (1) tenebras aeternam noctem damnationis. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xli. op. imperf.) Vel per hoc designatur differentia tormentorum in peccatoribus. Sunt enim primae tenebrae exteriores, interiores autem minores, & novissima loci.

Sequitur: *Ibi erit fletus, & stridor dentium.* HIERONYMUS (super illud, *Ligatis pedibus, & manibus.*) In fletu oculorum, & stridore dentium, per metaphoram membrorum corporalium, magnitudo ostenditur tormentorum. Manus quoque ligatas, & pedes, fletum oculorum, & stridorem dentium, ad comprobandam resurrectionis intellige veritatem. GREGORIUS (homil. xxxviii. ut supra.) Ut illic dentes strideant, qui de edacitate gaudebant; illic oculi defleant, qui hic per illicitas concupiscentias versabantur; quatenus singula membra supplicio subiaceant, quae hic singulis quibusque vitiis subiecta serviebant. HIERONYMUS (super *Multi sunt vocati.*) Et quia in convivio nuptiali non initium, sed finis quaeritur, subditur: *Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.* HILARIUS (can. xxII.) In invitante enim sine exceptione, publicae bonitatis humanitas est; in invitatis vero, vel vocatis, de iudicio meritorum probitaris electio est. GREGORIUS (hom. xxxvi. al. xxxviii.) Nonnulli enim bona nec incipiunt, nonnulli vero in bonis quae inceperunt, minime persistunt. Tanto ergo sibi unusquisque solicite metuat quanto ignorat quae restant. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xli. in op. imperf.) Vel aliter. Quotiens Deus tentat Ecclesiam suam, ingreditur ad eam, ut videat discumbentes; & si invenerit aliquem non habentem vestem nuptialem, interrogat eum: Ut quid factus es Christianus, si haec opera (2) negligebas? Talem ergo Christus tradit ministris suis, idest aliquibus magistris seductionis; & ligant manus eius, idest opera, & pedes, idest motus animae; & mittunt eum in tenebras, idest in errores vel Gentium, vel Iudaeorum, vel haeresim: propinquiores enim sunt tenebrae Gentilium, quia veritatem spernunt quam non audierunt; sed exteriores Iudaeorum, qui audierunt, sed non crediderunt; sed magis exteriores haereticorum, qui audierunt, & didicerunt.

(b) CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xlii. in op. imperf.) Sicut si aliquis

(1) *Al. deest* tenebras. (2) *Al.* diligebas: *sic etiam habet P. Nicolai.*

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a ORIGENES ut supra.

quis claudere voluerit aquæ currentis meatum, si exclusa fuerit per aliquam violentiam, aliunde sibi semitam quærit; sic Iudæorum malignitas, ex una parte confusa, alium sibi aditum adinvenit: unde dicitur: *Tunc abeuntes pharisæi consilium inierunt, ut caperent eum in sermone*. Abierunt, inquam, ad herodianos. Quale consilium, tales & consiliatores; & ideo sequitur: *Et mittunt ei discipulos suos cum herodianis*. GLOSSA *a* (ordinaria.) Tamquam ignotis, ut facilius deciperent, & per eos illum caperent; cum timentes turbam, hoc per se non præsumerent facere. HIERONYMUS (super *Tunc abeuntes pharisæi*.) Nuper quidem sub Cæsare Augusto Iudæa subiecta Romanis, quando in toto orbe est celebrata descriptio, stipendiaria facta fuerat; & erat in populo magna seditio, dicentibus aliis pro securitate, & quiete, qua Romani pro omnibus militarent, debere tributa persolvi; pharisæis vero qui sibi applaudebant in iustitia, e contrario nitentibus non debere populum Dei, qui decimas solveret, & primitias daret, & cetera quæ in lege scripta sunt, humanis legibus subiacere. Cæsar autem Augustus Herodem filium Antipatris alienigenam, & proselytum Regem Iudæis constituerat, qui tributis præesset, & Romano pareret imperio. Mittunt igitur pharisæi discipulos suos cum herodianis, idest militibus Herodis, seu quos illudentes pharisæi, quia Romanis tributa solvebant, herodianos vocabant, & non divino cultui deditos. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxi.) Propter hoc autem suos discipulos, & Herodis milites simul mittunt, ut quodcumque dixerit reprehendatur: cupiebant enim magis adversum herodianos eum aliquid dicere: quia enim eum detinere timebant propter turbas, voluerunt ei periculum immittere ex hoc quod esset publicis tributis obnoxius. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xlii. in opere imperf.) Hæc est autem hypocritarum prima simulatio, quia laudant quos perdere volunt; & ideo in laudem prorumpunt, dicentes: *Magister, scimus quia verax es*. Magistrum eum vocant, ut quasi honoratus, & laudatus mysterium sui cordis simpliciter eis aperiat, tamquam volens eos habere discipulos. GLOSSA *b*. Tripliciter autem contingit aliquem veritatem non docere. Primo ex parte ipsius docentis, quia scilicet veritatem vel non novit, vel non amat; & contra hoc dicunt: *Scimus quia verax es*. Secundo ex parte Dei, cuius timore postposito, quidam veritatem (1) de eo, quam noverunt, non pure annuntiant; & contra hoc dicunt: *Et viam Dei in veritate doces*. Tertio ex parte proximi, ex cuius timore, vel amore aliquis veritatem tacet; & ad hoc excludendum dicunt: *Et non est tibi cura de aliquo*, scilicet homine: *non enim respicis personam hominum*. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxi.) Hoc de Herode, & Cæsare occulte insinuabant. HIERONYMUS (super *Licet tributum dare*.) Blanda quidem, & fraudulenta interrogatio (2) illuc provocat respondentem ut magis Deum, quam Cæsarem timeat: unde dicunt: *Dic ergo nobis quid tibi videtur: licet censum dari Cæsari, an non*? Ut si dicat non debere tributa solvi, statim audientes herodiani, seditionis reum contra Romanum Principem eum teneant. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxi.) Quia enim sciebant quod quidam hanc discordiam meditantes occisi erant, volebant & ipsum per sermones hos in talem suspicionem immittere.

Sequitur: *Cognita autem Iesus nequitia eorum ait: Quid me tentatis hypocritæ*? CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. xlii. op. imperf.) Non secundum sermones eorum pacificos blande respondit; (3) sed secundum conscientiam eorum crudelem, aspera dixit: quia Deus voluntatibus respondet, non verbis. HIERONYMUS (super *Quid me tentatis*?) Prima ergo virtus est respondentis, interrogantium mentes cognoscere, & non discipulos, sed tentatores vocare. Hypocrita ergo vocatur qui aliud est, & aliud simulat. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. xlii. op. imperf.) Dicit ergo eis, *hypocritæ*, ut considerantes eum humanorum cordium cognitorem, quod facere cogitabant, perficere non auderent. Vide ergo quod pharisæi blandiebantur ut perderent; sed Iesus confundebat eos ut salvaret: quia utilior est homini Deus iratus, quam homo propitius. HIERONYMUS

(1) *Al.* de Deo. (2) *Al.* illic. (3) *Al. omittitur* sed.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Partim interlinealis, partim collateralis, verbis paululum immutatis quo ad posteriorem partem.
b Quod subiungitur ex Glossa, non occurrit.

MUS (super *Ostendite mihi*.) Sapientia enim semper sapienter agit, ut suis potissimum tentatores sermonibus confutentur: & ideo sequitur: *Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium*. Hoc genus nummi est quod pro decem nummis computabatur, & habebat imaginem Cæsaris: unde sequitur: *Et ait illis Iesus: Cuius est imago hæc, & superscriptio?* Qui putant interrogationem Salvatoris ignorantiam esse, & non dispensationem, discant ex præsenti loco, quod utique poterat scire Iesus, cuius imago esset in nummo. Sequitur: *Dicunt ei, Cæsaris*: Cæsarem non putemus Augustum, sed (1) Tiberium significari, sub quo & passus est Dominus. Omnes autem Reges Romani a primo Caio Cæsare, qui imperium arripuerat, Cæsares appellantur. Sequitur: *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari*, idest nummum, tributum, & pecuniam. HILARIUS (can. XXIII. in Matth. par. a princ.) Si enim nihil quod Cæsaris est, penes nos resederit, conditione reddendi ei quæ sua sunt non tenebimur. Porro autem si rebus illius incumbamus, si iure potestatis suæ utimur, extra querelam iniuriæ est reddere Cæsari quod Cæsaris est. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxi. in Matth.) Tu autem cum audieris, *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari*, illa scito eum dicere solum quæ in nullo pietati nocent: quia si aliquid tale fuerit, non adhuc Cæsaris est, sed diaboli tributum. Deinde ut non dicant, quoniam hominibus nos subiicis, subdit: *Et quæ sunt Dei Deo*. HIERONYMUS (super *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari*.) Idest decimas, primitias, oblationes, & victimas; sicut & ipse Dominus reddidit Cæsari tributa pro se, & Petro; & Deo reddidit quæ Dei sunt, Patris faciens voluntatem. HILARIUS (can. XXIII. post principium.) Deo etiam quæ eius sunt reddere nos oportet, idest corpus, & animam, & voluntatem. Numisma enim Cæsaris in auro est, in quo est eius imago depicta. Dei (2) autem numisma homo est, in quo est Dei imago figurata: ideo divitias vestras date Cæsari, Deo autem innocentiæ vestræ conscientiam servate. ORIGENES (tract. XXI.) Ex hoc loco discimus Salvatoris exemplo, ut non his quæ a multis dicuntur, & propterea gloriosa videntur, occasione pietatis attendamus; sed quæ convenienter secundum ordinem rationis dicuntur. Possumus autem & moraliter intelligere locum istum, quoniam debemus corpori quædam dare quasi tributum Cæsari, idest necessaria. Quæcumque autem sunt convenientia animarum naturæ, idest ea quæ ducunt ad virtutem, debemus Deo offerre. Qui ergo supra modum docent legem Dei, & de rebus debitis corpori nihil curare præcipiunt, sunt pharisæi qui reddere Cæsari tributum vetabant, prohibentes scilicet nubere, & abstinere a cibis, quos Deus creavit; qui vero supra modum æstimat oportere corporibus indulgere, ipsi sunt herodiani. Salvator autem noster vult ut nec virtus minoretur dum supra modum carni servimus; nec carnis natura gravetur, dum abundantius virtutibus adhæremus. Vel princeps mundi, idest diabolus, dicitur Cæsar: non enim possumus reddere Deo quæ Dei sunt, nisi prius reddiderimus principi quæ sunt sua; idest, nisi deposuerimus malitiam universam. Hoc etiam discamus ex loco præsenti quod contra tentantes nec omnino tacere debemus, nec simpliciter respondere, sed circumspecte, ut præcidamus occasionem quærentium in nobis occasionem, & doceamus irreprehensibiliter quæ possunt salvare volentes salvari. HIERONYMUS (super *Et audientes mirati sunt*.) Qui autem credere debuerant, ad tantam sapientiam mirati sunt, quod calliditas eorum insidiandi non invenisset locum: unde sequitur: *Et audientes mirati sunt, & relicto eo abierunt*, infidelitatem pariter cum admiratione reportantes.

(c) CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxi.) Confutatis pharisæorum discipulis cum herodianis, sadducæi se immittunt; cum tamen ex confusione priorum eos (3) oporteret effici pigriores. Sed præsumptio inverecundum quid est, & pertinax, & impossibilia tentans: propter hoc & Evangelista stupens eorum dementiam, hoc ipsum significat, dicens: *In illa die accesserunt ad eum sadducæi*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xlii. oper. imperf.) Quando recedebant pharisæi, accedebant sadducæi: forte tali consilio, quia decertabant quis eum ante deprehendere posset: vel si ratione eum non possent superare, saltem per ipsam frequentiam subverterent sensum eius. HIERONYMUS (super *Accesserunt ad eum scribæ*.) Duæ hæreses erant in Iudæis: una pharisæorum, & altera sadducæorum: pharisæi traditionum, & observationum (4) iustitiam præferebant, unde & divisi vocabantur a populo; sadducæi autem, qui inter-

(1) *Al.* Tiberium privignum eius, *item* eum. (2) *Al. deest* autem. (3) *Al.* oportet. (4) *Al.* quasi illi iustitiam præferebant.

terpretantur iusti, & ipsi vendicabant sibi quod non erant; ac prioribus & corporis, & animæ resurrectionem credentibus, confitentibusque, & Angelos, & spiritum, sequentes, iuxta Actus Apostolorum, omnia denegabant: unde & hic dicitur: *Qui dicunt resurrectionem non esse*. ORIGENES (tract. XXII.) Non solum autem carnis resurrectionem negabant, sed etiam animæ immortalitatem tollebant. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XLII. oper. imperf.) Videns enim diabolus, quia iustitiam Dei omnino extinguere non potuit, introduxit hæresim sadducæorum, qui dicerent non esse resurrectionem mortuorum; quæ res omne propositum faciendæ iustitiæ frangit: quis enim contentus erit adversus seipsum quotidie luctamina exercere, nisi ad spem resurrectionis aspiceret? GREGORIUS XIV. Moral. (cap. XXXIX. in nov. exemp. XXVIII.) Sunt autem nonnulli (1) qui considerantes quod spiritus a carne solvitur, quod caro in putredinem vertitur, quod putredo in pulverem reducitur, quod pulvis in elementa solvitur, ut nequaquam ab humanis oculis videatur, resurrectionem fieri posse desperant; & dum arida ossa inspiciunt, hæc vestiri carnibus, rursumque ad vitam virescere, posse fieri diffidunt. AUGUSTINUS in Enchir. (cap. LXXXVIII.) Non autem perit Deo terrena materies, de qua mortalium creatur caro; sed in quemlibet pulverem, cineremve solvatur, in quoslibet halitus, aurasque diffugiat, in quamcumque aliorum corporum substantiam, vel in ipsa elementa vertatur, in quorumcumque animalium, aut etiam hominum, cibum cedat, carnemque mutetur, animæ illi humanæ in puncto temporis redditur quæ eam primitus, ut homo fieret, viveret, & cresceret, animavit. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XLII. in op. imperf.) Ad defensionem autem sui erroris invenisse se argutissimam rationem sadducæi putabant: unde sequitur: *Et interrogaverunt eum, dicentes: Magister, Moyses dixit, si quis mortuus fuerit &c.* CHRYSOSTOMUS in homil. (LXXI.) Quia enim immitigabile malum mors erat apud Iudæos, qui omnia pro præsenti vita faciebant, in legem deduxit Moyses, defuncti sine filiis uxorem fratri dari oportere, ut defuncto filius nasceretur ex fratre, & non excideret nomen eius; quod erat quædam mortis mitigatio: non autem alius quam frater, vel propinquus iubebatur accipere uxorem defuncti: quoniam non ita putaretur qui ex tali coniunctione erat nasciturus, esse filius eius qui obiit; & iterum extraneus non ita haberet necessitatem statuere domum eius qui obierat, sicut frater, cui etiam ex cognatione hoc facere iustum erat.

Sequitur: *Erant autem apud nos septem fratres*. HIERONYMUS (super *Moyses dixit*.) Qui resurrectionem corporum non credebant, & animam putabant interire cum corporibus, recte istiusmodi fingunt fabulam, quæ deliramenti arguat eos qui resurrectionem asserant mortuorum. Turpitudinem ergo fabulæ opponunt, ut resurrectionis denegent veritatem: unde concludunt: *In resurrectione ergo cuius erit?* Potest autem fieri ut vere in gente eorum hoc aliquando acciderit. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. I. cap. XXXII.) Per hos autem septem fratres mystice intelliguntur homines impii, qui fructum iustitiæ non potuerunt afferre in terra per omnes septem mundi ætates, quibus ista terra consistit: postea enim & ipsa terra transiet, per quam omnes illi (2) quasi septem steriliter transierunt.

Sequitur: *Respondens autem Iesus, ait illis: Erratis nescientes Scripturas, neque virtutem Dei*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XLII. in oper. imperf.) Sapienter primum arguit stultitiam eorum, quia non legebant; secundo ignorantiam, quia non cognoscebant Deum. Ex diligentia enim dilectionis nascitur scientia Dei; ignorantia autem negligentiæ filia est. HIERONYMUS (super *Erratis nescientes*.) Propterea ergo errant, quia Scripturas nesciunt; & quia Scripturas nesciunt, consequenter ignorant virtutem Dei. ORIGENES (tract. XXII.) Duas autem res dicit eos nescire; unam quidem Scripturas, alteram autem virtutem Dei, per quam resurrectio fit, & nova vita in ea. Vel Dominus arguens sadducæos nescire virtutem Dei, se eos non cognoscere arguebat: ipse enim erat virtus Dei, & non cognoscebant eum, quasi nescientes Scripturas, quæ loquuntur de eo: propterea nec resurrectionem credebant, quam facturus fuerat ipse. Quæritur autem, cum Salvator dicat, *Erratis nescientes Scripturas*, an dicat quod in quibusdam Scripturis positum est quod sequitur: *In resurrectione neque nubent, neque nubentur*, quod in veteri testamento non legitur scriptum. Nos autem dicimus, quia

(1) *Al. dees* qui. (2) *P. Nicolai* sic (quasi septem mariti.)

quia scriptum est non in ipsis sermonibus manifeste ista dicentibus, sed in mysterio indicantibus secundum intellectum moralem: nam cum sit lex umbra futurorum bonorum, dicens quodlibet de viris, & uxoribus, de spiritualibus nuptiis principaliter dicit. Sed nec hoc invenio alicubi Scripturam dicentem, sanctos post exitum fore sicut Angelos Dei; nisi forte quis & hoc moraliter intelligat, secundum illud quod dicitur Gen. xv. „ Tu autem ibis ad patres „ tuos: " item ibid. xxv. „ Appositus est „ ad populum suum. " Dicet autem aliquis: Ideo eos increpabat, quia non legebant ceteras Scripturas quæ sunt extra legem, & ideo errabant. Alius autem dicit, quod nesciebant Mosaicæ legis Scripturas, ex eo quod divinum sensum earum non scrutabantur. CHRYSOSTOMUS super Matth. (in op. imperf. ubi supra.) Vel quod dicit, *In resurrectione neque nubent, neque nubentur*, retulit ad hoc quod dixerat, *Nescitis virtutem Dei*; quod autem dixit, *Ego sum Deus Abraham &c.* ad illud quod dixit, *Nescitis Scripturas*. Et quidem calumniatoribus primum oportet in aliqua quæstione auctoritatem Scripturæ proferre, deinde rationem exponere; interrogantibus autem per ignorantiam, prius rationem exponamus, postea auctoritate confirmemus: quoniam calumniatores convincere oportet, interrogatores autem docere; ideo his interrogantibus per ignorantiam, prius rationem exposuit, dicens, *In resurrectione &c.* HIERONYMUS (super *In resurrectione neque nubent*.) In hoc autem quod dicitur, *Neque nubent, neque nubentur*, Latina consuetudo Græco idiomati non respondet. Nubere enim apud Latinos proprie dicuntur mulieres. Sed nos simpliciter dictum intelligamus quod nubere de viris, & nubi de mulieribus dictum sit. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xlii. in oper. imperf.) In hoc quidem sæculo, quia morimur, ideo nascimur; quia nascimur, ideo uxores ducimus, ut quod moriendo minuitur, nascendo suppleatur: ibi autem moriendi necessitas tollitur, unde & nascendi causa soluta est. HILARIUS (can. xxiii. in Matth.) Et quidem suffecerat adversus sadducæos opinionem illecebræ corporeæ recidisse, & officiis cessantibus inania hæc corporum gaudia sustulisse; sed adiecit: *Sed sunt sicut Angeli Dei in cælo*. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxxi.) Per quod ad interrogatum convenienter respondet: quia enim hæc erat eis causa æstimandi resurrectionem non esse, quia credebant eamdem fore resurgentium conditionem, hanc causam removit, ostendens eos alterius conditionis futuros. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xlii. in op. imperf.) Notandum vero, quod cum de ieiuniis, & eleemosynis, ceterisque virtutibus spiritualibus locutus fuit, numquam Angelorum similitudinem introduxit, nisi cum de abstintione a coitu loqueretur: quoniam sicut omnes actus carnales opera sunt animalium, præcipue tamen actus libidinis; sic omnes virtutes sunt res angelicæ, præcipue tamen castitas, per quam vincitur natura virtutibus. HIERONYMUS (ubi supra.) Quod ergo infertur, *Sed sunt sicut Angeli Dei in cælo*, spiritalis conversatio repromittitur. DIONYSIUS *a*. Tunc enim quando incorruptibiles, & immortales erimus, visibili quidem ipsius Dei apparitione in castissimis contemplationibus adimplebimur; intelligibilis autem luminis dationem participabimus in impassibili, & in immateriali mente secundum imitationem supercælestium mentium: propter quod dicitur, quod erimus Angelis æquales. HILARIUS (can. xxiii.) Eamdem autem calumniam, quam sadducæi afferunt de coniugio, afferre plures solent, in quam formam muliebris sexus resurgat. Sed qualis in Scripturis auctoritas est (1) de Angelis opinandi, talem in resurrectione (2) speciei nostræ sensum oportet esse de feminis. AUGUSTINUS XX. de Civit. Dei (cap. xvii.) Sed mihi melius videntur sapere qui utrumque sexum resurrecturum esse non dubitant: non enim libido ibi erit, quæ confusionis causa est: nam priusquam peccassent, nudi erant: natura autem servabitur, quæ tunc quidem & a concubitu, & a partu immunis erit: erunt tamen membra feminea non accommodata usui veteri, sed decori novo; quo non allicitur aspicientis concupiscentia, quæ nulla erit, sed Dei laudetur sapientia, atque clementia, qui & quod non erat fecit, & liberavit a corruptione quod fecit. HIERONYMUS (ubi

(1) *Al.* de Angelis: opinando talem. (2) *Al.* spei.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

De Divinis Nominibus cap. 1.

(ubi supra.) Nemo enim dicit de lapide, & arbore, & his rebus quæ non habent membra genitalia, quod non nubent, neque nubentur; sed de his qui cum possint oubere, tamen aliqua ratione non nubunt. RABANUS (super *Sicut Angeli in cælo*.) Hæc autem quæ dicta sunt de resurrectionis conditionibus, propositæ reddidit quæstioni; de ipsa vero resurrectione contra eorum infidelitatem convenienter loquitur. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxi. a medio.) Et quia illi interrogando, Moysen præmiserant, per Moysen eos confutat: unde subdit: *De resurrectione autem mortuorum non legistis*. HIERONYMUS (super *De resurrectione mortuorum*.) Ad comprobandum resurrectionis veritatem multis aliis exemplis manifestioribus uti potuit, ex quibus est illud Esai. xxvi. „ Resuscitabuntur „ mortui, & resurgent qui in monumentis sunt: " & in alio loco (Dan. xii.) „ Multi dormientium de terræ pulvere resurgent. " Quæritur ergo quid sibi voluerit Dominus hoc proferre testimonium, quod videtur ambiguum, vel non satis ad resurrectionis pertinens veritatem; & quasi hoc prolato probaverit quod volebat, statim intulerit: *Non est Deus mortuorum, sed viventium*. Supra diximus autem, sadducæos nec Angelum, nec spiritum, nec resurrectionem corporum confitentes, & animarum quoque interitum prædicasse: hi quinque tantum libros Moysi recipiebant, Prophetarum vaticinia respueotes. Stultum autem erat inde proferre testimonia cuius auctoritatem non sequebantur. Porro ad æternitatem animarum probandam de Moyse ponit exemplum, *Ego sum Deus Abraham*; statimque infert: *Non est Deus mortuorum, sed viventium*: ut cum probaverit animas permanere post mortem (neque enim poterat fieri ut eorum esset Deus qui oequaquam subsisterent) convenienter introduceretur & corporum resurrectio, quæ cum animabus bona malaque gesserunt. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxxi.) Sed qualiter alibi (Rom. xiv.) ait: „ Ut „ vivorum, & mortuorum dominetur? " Sed hoc non est simile ei quod (1) hic dicitur: mortuorum enim ibi dicitur (2) esse Dominus, eorum scilicet qui victuri sunt, non autem eorum qni semel (3) disparuerunt, & ultra non resurgent. a HIERONYMUS (super *Ego sum Deus Abraham*.) Considerandum etiam, quod sermo hic ad Moysen (4) factus fuerat, sanctis istis Patriarchis iam pridem quiescentibus: erant ergo quorum Deus erat: nihil enim habere poterant, si non erant: qnia in oatura rei est ut esse id necesse sit cuius sit alterum; atque ita habere Deum, viventium est; cum Deus æternitas sit, & non sit eorum quæ mortua sunt, habere id quod æternum est: & quomodo esse illi futuri semper negabuntur, quorum se esse profiteatur æternitas? ORIGENES (tract. xxii.) Deus etiam est qui dicit Exod. iii. „ Ego „ sum qui sum. " Sic ergo impossibile est ut dicatur eorum Deus esse qui non sunt. Et vide, quia non dixit: Ego sum Deus Abraham, Isaac, & Iacob: sed *Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob*. In alio autem loco sic dixit, Exod. vii. „ Deus „ Hebræorum misit me ad te. " Qui enim perfectissime sunt circa Deum, quantum ad comparationem ceterorum hominum, totum habent Deum in se: propterea non communiter, sed singulariter dicitur eorum Deus; ut puta si dicamus, Ager ille illorum est, ostendimus quod unusquisque eorum non habet eum in toto. Si autem dicimus, quod ager ille illius est, demonstramus quia totum agrum possidet ille. Ubi ergo dicitur, Deus Hebræorum, imperfectio demonstratur eorum: quia unusquisque eorum aliquid modicum de Deo habebat. Dicitur autem, *Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob*: quia singuli eorum totum habebant Deum. Non autem ad modicam laudem respicit Patriarcharum quod (5) Deo vivebant. AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. XVI. cap. xxiv.) Opportune itaque eadem voce nunc convincuntur Manichæi, qua tunc convicti sunt sadducæi: nam & ipsam resurrectionem alio quidem modo, sed tamen etiam ipsi negant. AUGUSTINUS super Ioannem (tract. xi. a med.) Ideo autem specialiter *Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob* dicitur, quia in istis tribus omnes modi generationis filiorum Dei vocantur. Generat enim Deus multotiens de bono prædicatore bonum filium,

(1) *Al.* hodie. (2) *Al.* semel esse: *forte* simul esse. (3) *Al.* desperaverunt. (4) *Al.* iam factus fuerat. (5) *Al.* omittitur Deo.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a HILARIUS can. xxiii. ut supra. Quod subiungitur ex Hilario, prius ex Hieronymo notabatur.

lium, & de malo malum: quod significatur per Abraham, qui de libera uxore fidelem filium habuit, & de ancilla infidelem genuit. Aliquando vero generat per bonum prædicatorem bonum, & malum filium: quod significatur in Isaac, qui de libera unum bonum, & alterum malum generavit. Aliquando generat bonos per bonum, & malum prædicatorem: quod significatur per Iacob, qui bonos filios genuit & de liberis, & de ancillis. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xlii. op. imp.) Et vide quomodo sit infirmior congressio Iudæorum contra Christum. Prima fuit cum terrore dicendo, *In qua potestate hoc facis?* contra quam necessaria fuit constantia cordis. Secunda fuit cum dolo, contra quam necessaria fuit acuta sapientia. Hæc autem fuit cum præsumptione ignara, quæ præcedentibus facilior est. Hominem enim putantem se aliquid scire, cum nesciat, viro scienti facile est convincere. Sic & operatio inimici in primis gravis est; sed si quis forti animo sustinuerit, inveniet eum infirmiorem.

Sequitur: *Et audientes turbæ mirabantur in doctrina eius*. REMIGIUS. Non quidem sadducæi, sed turbæ mirantur. Hoc etiam quotidie agitur in Ecclesia: cum (1) enim divina inspiratione adversarii Ecclesiæ superantur, turbæ fidelium lætantur.

(d) HIERONYMUS. Quia supra pharisæi in ostensione denarii fuerant confutati, & adversæ partis viderant factionem subrutam, debuerant ex hoc moveri, ne ultra molirentur insidias; sed malevolentia, & livor nutrit impudentiam: unde dicitur: *Pharisæi autem audientes quod silentium imposuisset sadducæis, convenerunt in unum*. ORIGENES (tract. xxiii.) Silentium autem sadducæis imposuit Iesus, volens ostendere quoniam mendacii vocem obmutescere facit claritas veritatis. Sicut enim proprium est iusti tacere, cum sit tempus tacendi, & loqui, cum sit tempus loquendi, non tamen obmutescere; sic proprium est omnium qui mendacii sunt doctores, obmutescere quidem quantum ad rem, non autem tacere. HIERONYMUS (super *Audientes autem pharisæi*.) Pharisæi ergo, & sadducæi, qui inter se contrarii sunt, ad tentandum Iesum pari mente consentiunt. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. xlii. oper. imperf.) Vel convenerunt in unum pharisæi, ut multitudine vincerent quem rationibus superare non poterant: a veritate nudos se professi sunt, qui multitudine se armaverunt. Dicebant enim apud se: Unus loquatur pro omnibus, & omnes loquamur per unum; ut si quidem vicerit, omnes videamur vicisse; si autem convictus fuerit, vel solus videatur confusus: & ideo sequitur: *Et interrogavit eum unus ex eis legis doctor, tentans eum*. ORIGENES (tract. xxiii.) Omnes ergo qui non discendi, sed tentandi causa interrogant aliquem doctorum, æstimare debemus illius pharisæi fratres, secundum illud infra xxv. *Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis*. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. lxxiii.) Non moveat autem quod Matthæus hic dicit tentantem fuisse a quo Dominus interrogatus est; Marcus autem hoc tacet, & in fine (cap. xii.) ita concludit, quod ei Dominus (2) Iesus sapienter respondenti dixerit: „ Non longe es a regno Dei. “ Fieri enim potest ut quamvis tentans accesserit, Domini tamen responsione correctus sit. Aut certe ipsam tentationem, (3) de qua loquitur Iacobus, non accipiamus malam tamquam decipere volentis inimicum, (4) sed cautam potius tamquam experiri amplius volentis ignotum: neque frustra scriptum est Eccli. xix. „ Qui facile credit, levis est corde. “ Quid autem interroget, subditur: *Magister, quod est mandatum magnum in lege?* ORIGENES (tract. xxiii.) Tentans dicebat, *Magister*, quoniam non tamquam discipulus Christi proferebat hanc vocem. Si quis ergo non discit aliquid a Verbo, nec tradit se ei ex toto animo suo; dicit autem ei, *Magister*, frater pharisæi est Christum tentantis. Cum ergo ante Salvatoris adventum legeretur lex, forsitan quærebatur quod est mandatum magnum in ea: neque enim interrogasset hoc pharisæus, nisi diu apud illos de hoc quæsitum fuisset, & non inventum, donec veniens Iesus hoc doceret. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xxii. oper. imperf.) De magno tamen mandato interrogat qui nec minimum observabat. Ille debet interrogare de maiori iustitia qui iam minorem complevit. HIERO-

(1) *Al. deest* enim. (2) *Al. desideratur* Iesus. (3) *In Veneta ed. an.* 1521. *omittitur* de qua loquitur Iacobus: *reliquæ autem quas præ manibus habemus, & alibi citamus, editiones hæc eadem habent qua Romana. Omittit pariter P. Nicolai, quia in Augustino non habentur, hæc verba, licet reperiri fateatur in editionibus Parisiensi, & Antverpiensi (qua tamen pro* Iacobus *legit* Iacob) *quas tantum consuluisse Nicolaium tum ex eo probabile fit quod hic nullam aliam citet, tum ex eo quod plures velut proprio Marte emendet errores tum sententiæ, tum indicum, qui in editionibus Romana, & Veneta iam pridem correcti fuerant.* (4) *Al.* sed causam.

RONYMUS. Vel non de mandatis interrogat, sed quod sit primum mandatum, magnumque: ut cum omnia quæ Deus mandaverit, magna sint, quicquid ille respondeat, occasionem habeat calumniandi. CHRYSOSTOMUS super Matth. (in op. imperf. ut supra.) Dominus autem sic ei respondit ut interrogationis eius fictam conscientiam statim primo responso percuteret: unde sequitur: *Ait illi Iesus: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & in tota mente tua. Diliges*, inquit, non (1) Timebis, quia diligere magis est quam timere: timere enim servorum est, diligere filiorum; timor sub necessitate est, dilectio in libertate. Qui in timore servit Deo, pœnam quidem evadit, mercedem vero iustitiæ non habet, quia (2) invitus fecit bonum propter timorem. Non vult ergo Deus ut timeatur serviliter ab hominibus quasi dominus, sed ut diligatur quasi pater, qui adoptionis spiritum donavit hominibus. Diligere autem Deum ex toto corde, est ut cor tuum non sit inclinatum ad alicuius rei dilectionem magis quam Dei. Diligere autem Deum in tota anima, est certissimum animum habere in veritate, & firmum esse in fide. Alius est enim amor cordis, & alius est amor animæ. Amor cordis quodammodo carnalis est, ut etiam carnaliter diligamus Deum; quod facere non possumus, nisi recedamus ab amore mundialium rerum. Cordis ergo amor sentitur in corde; amor vero animæ non sentitur, sed intelligitur, quia in iudicio animæ consistit. Qui enim credit apud Deum esse omne bonum, & nihil boni (3) esse extra ipsum, hic diligit Deum in tota anima. Tota vero mente diligere Deum est ut omnes sensus Deo vacent: cuius enim intellectus Deo ministrat, cuius sapientia circa Deum est, cuius cogitatio ea quæ Dei sunt tractat, cuius memoria quæ bona sunt recordatur, tota mente diligit Deum. AUGUSTINUS de Doct. Chri. (Lib. I. cap. XXII.) Vel aliter. Deum *ex toto corde* diligere præciperis, ut omnes cogitationes tuas; *ex tota anima*, ut omnem vitam tuam; *ex tota mente tua*, ut omnem intellectum tuum in illum conferas a quo habes ea quæ confers. Nullam ergo vitæ nostræ partem reliquit quæ vacare debeat, & quasi locum dare ut alia re velit frui. Sed quicquid aliud diligendum venerit in animum, illuc rapiatur quo totus dilectionis impetus currit: tunc enim est optimus homo cum tota vita sua pergit in incommutabile bonum. GLOSSA (interlinearis.) Vel *ex toto corde*, idest intellectu, *anima*, idest voluntate, *mente*, idest memoria, ut nihil ei contrarium velis, sentias, aut recorderis. ORIGENES (tract. XXIII.) Vel aliter. *Ex toto corde*, idest secundum totam recordationem, & operationem, & cogitationem; *ex tota anima*, idest ut parati sint eam ponere pro pietate Dei; *in tota mente*, nihil aliud scilicet proferentes nisi quæ Dei sunt. Et vide si potes cor quidem accipere pro intellectu, quo intelligibilia (4) speculamur, mentem autem ad proferendas res: mente enim proferimus singulas res, & per unumquodque quod significatur quasi mente nostra inambulamus, atque proferimus. Si autem tentanti pharisæo Dominus non respondisset, æstimare possemus non esse unum mandatum maius altero. Sed Dominus respondens subdit: *Hoc est maximum, & primum mandatum*: ubi discimus sententiam de mandatis, quod est magnum, & sunt inferiora usque ad minima. Respondet autem Dominus non solum, quod est magnum mandatum, sed etiam primum, non pro ordine Scripturæ, sed pro dignitate virtutis. Hi autem soli huius mandati in se suscipiunt magnitudinem, & primatum qui non solum diligunt Dominum Deum suum, sed etiam illa tria susceperint, scilicet ex toto corde &c. Docuit autem, quod non solum est magnum, & primum, sed etiam quod esset secundum simile priori: unde sequitur: *Secundum autem simile est huic: Diliges proximum tuum sicut teipsum*. Si autem, „ qui diligit iniqui„ tatem, odit animam suam: " Psal. X. manifestum est quod non diligit proximum sicut seipsum, cum nec seipsum diligat. AUGUSTINUS I. de Doctr. Christ. (cap. XXX.) Manifestum est autem omnem hominem proximum esse putandum, quia erga neminem operandum est malum. Iam vero si vel cui præbendum, vel a quo præbendum est nobis officium misericordiæ, recte proximus dicitur; manifestum est hoc præcepto, quo tenemur diligere proximum, etiam sanctos Angelos contineri, a quibus nobis tanta misericordiæ impenduntur officia quanta nobis in Scripturis animadvertere facile est. Ex quo & ipse Dominus noster proximum se nobis dici voluit, quoniam seipsum Dominus Iesus significat opitulatum esse semi-

 vivo

(1) *Al.* timore, *item* timere. (2) *Al.* iniustus. (3) *Al. emittitur* esse. (4) *Al.* speculantur, mente autem &c.

vivo iacenti in via. AUGUSTINUS VIII. de Triu. (cap. VI. in fine.) Qui autem amat homines, aut quia iusti sunt, aut ut iusti sint, amare debet: sic enim & seipsum amare debet, aut quia iustus est, aut (1) ut iustus sit: sic enim diligit proximum sicut seipsum sine ullo periculo. AUGUSTINUS I. de Doctrin. Christ. (cap. XXII.) Si autem teipsum non propter te debes diligere, sed propter illum ubi dilectionis tuæ rectissimus finis est; non succenseat aliquis homo, si & ipsum propter Deum diligis. Quisquis ergo recte proximum diligit, hoc cum eo debet agere ut etiam ipse toto corde diligat Deum. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XLII. in oper. imperf.) Qui autem hominem amat, simile est sicut qui Deum amat: quia imago Dei est homo, in quo Deus diligitur, sicut Rex in sua imagine honoratur. Et propter hoc dicitur hoc mandatum simile esse primo. *a* ORIGENES. Vel aliter. Quod mandatum sequens primo est simile, significat idem esse officii, & meriti in utroque: neque enim (2) aut Dei sine Christo, aut Christi sine Deo potest utilis esse dilectio ad salutem.

Sequitur: *In his duobus mandatis tota lex pendet, & Prophetæ*. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. I. cap. XXXIII.) *Pendet*, dixit, idest illuc refertur ubi habet finem. RABANUS. Ad duo enim hæc præcepta pertinet totus decalogus: præcepta quidem primæ tabulæ ad dilectionem Dei; præcepta secundæ ad dilectionem proximi. ORIGENES (tract. XXIII.) Vel quia qui omnia implevit quæ scripta sunt de Dei dilectione, & proximi, dignus est magnas gratias a Deo percipere, ut intelligat omnem legem, & Prophetas. AUGUSTINUS VIII. de Trin. (cap. VII.) Cum autem sint duo præcepta, in quibus pendet lex, & Prophetæ, dilectio Dei, & proximi; non immerito Scriptura plerumque pro utroque unum ponit, sive dilectionem Dei, sicut est illud Rom. VIII. „ Scimus enim „ quoniam diligentibus Deum omnia co- „ operantur in bonum: " sive dilectionem proximi, sicut est illud Galat. V. „ Omnis „ lex in uno sermone impletur: Diliges proximum tuum sicut teipsum. " Sed hoc ideo quia qui proximum diligit, consequens est etiam ut Deum diligat: ex una enim eademque caritate Deum, proximumque diligimus; sed Deum propter Deum, nos autem, & proximum propter Deum. AUGUSTINUS I. de Doct. Christ. (cap. XXVI.) Sed tamen quoniam excellentior, & supra nostram naturam est divina substantia, præceptum quo diligimus Deum a proximi dilectione distinctum est: quod si te totum intelligas, idest animam, & corpus, & proximum tuum, idest animam, & corpus, nullum diligendarum rerum genus in his duobus præceptis prætermissum est. Cum enim præcurrat dilectio Dei, (3) sequatur dilectio proximi, eiusque dilectionis modus præscriptus sit, ut eum sicut te ipsum diligas; simul & tui abs te dilectio prætermissa non est.

(e) CHRYSOSTOMUS *b* in homil. (LXXII.) Iudæi æstimantes Christum esse hominem purum, eum tentabant; nec eum tentassent, si Filium Dei credidissent. Volens ergo Christus ostendere quod cognoscebat fallaciam cordis eorum, & quia Deus erat, nec manifeste voluit (4) dicere veritatem, ne occasionem blasphemiæ invenientes Iudæi amplius insanirent, nec omnino tacere, quia ad hoc venerat ut veritatem annuntiaret: ideo talem interrogationem eis proposuit, ut ipsa interrogatio eis ostenderet quis esset: unde dicitur: *Congregatis autem pharisæis, interrogavit eos Iesus, dicens: Quid vobis videtur de Christo? Cuius filius est?* CHRYSOSTOMUS in hom. (LXXII.) Discipulos quidem primum interrogavit quid alii dicerent de Christo, & tunc quid ipsi dicerent; hos autem non ita. Profecto enim seductorem eum dixissent, & malum. Existimabant autem quoniam Christus purus homo erat; & ideo dixerunt eum esse filium David: & hoc est quod subditur: *Dicunt ei, David*. Ipse autem hoc reprehendens, inducit Prophetam dominationem eius, & proprietatem filiationis, & cohonorationem quæ est ad Patrem, testantem: unde (5) dicitur: *Quomodo ergo David in spiritu vocat eum Dominum, dicens: Dixit Dominus Domino meo:* Se-

(1) *Al. deest* ut. (2) *Al. omittitur* aut. (3) *P. Nicolai ordinat sic:* eiusque dilectionis modus præscriptus sit, sequitur dilectio proximi, ut eum sicut teipsum diligas, eoque simul &c. (4) *Al.* vincere. (5) *Al.* subditur.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a HILARIUS. *b* In op. imperf. ut supra, non sicut prius, CHRYSOSTOMUS in hom. per quem verus intelligitur.

Sede a dextris meis, donec ponam &c. HIERONYMUS. Testimonium hoc de cix. Psalmo sumptum est. Dominus ergo (1) David vocatur, non secundum id quod de eo natus est, sed secundum id quod natus ex Patre semper fuit, præveniens ipsum carnis suæ patrem. Vocat autem eum Dominum suum, non errore incerto, nec propria voluntate, sed Spiritu sancto. REMIGIUS. Quod autem dicit, *Sede a dextris meis*, non intelligendum est quod Deus corporeus sit, ut dexteram, vel sinistram habeat; sed a dextris Dei sedere, est in honore, & æqualitate paternæ dignitatis manere. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xlii. in oper. imperf.) Puto autem quod hanc interrogationem non solum contra pharisæos, sed etiam contra hæreticos posuit: nam secundum carnem vere filius erat David, Dominus autem secundum divinitatem. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxii.) Non autem in hoc stat; sed ut timeant, subdit: *Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*: ut saltem ita eos inducat. ORIGENES (tract. xxiii.) Deus etiam non ad perditionem solum ponit scabellum pedum Christi inimicos ipsius, sed ad eorum salutem. REMIGIUS. *Donec* autem pro infinito ponitur, ut sit sensus: (2) Sede semper, & inimici tui in sempiternum subiicientur pedibus tuis. GLOSSA a. Quod autem a Patre inimici subiiciuntur Filio, non infirmitatem Filii, sed unitatem naturæ significat: nam & Filius subiicit inimicos Patri, quia Patrem clarificat super terram. Et ex hac auctoritate concludit: *Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius eius est?* HIERONYMUS (super *Congregatis autem.*) Interrogatio hæc nobis proficit usque hodie contra Iudæos: & hi enim, qui confitentur Christum esse venturum, hominem simplicem, & sanctum virum asserunt de genere David. Interrogemus ergo eos docti a Domino: Si simplex homo est, & tantum filius David; quomodo David vocat eum Dominum suum? Iudæi autem ad diluendam interrogationis veritatem, frivola multa confingunt; vernaculum Abrahæ asserentes, cuius filius fuit Damascus Eliezer, & ex ipsius persona scriptum Psalmum, quod post cædem quinque Regum, Dominus Deus Domino suo Abraham dixerit: *Sede ad dexteram meam, donec ponam &c.* Quos interrogemus, quomodo dixerit Abraham ea quæ sequuntur; & respondere cogamus quando Abraham ante Luciferum genitus sit, & quomodo sacerdos fuerit secundum ordinem Melchisedech, pro quo Melchisedech obtulerit panem, & vinum, & a quo decimas prædæ acceperit. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxii.) Hoc tantum imposuit finem ipsorum disputationibus, quasi magnum, & sufficiens præcludere eorum ora: unde sequitur: *Et nemo poterat respondere ei verbum, neque ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare.* Siluerunt enim ex tunc non volentes, sed non habendo aliquid dicere. ORIGENES (tract. xxiii.) Si autem interrogatio eorum fuisset ex voluntate discendi, numquam eis talia proposuisset ut amplius non essent ausi eum interrogare. RABANUS (cir. finem Comment.) Ex hoc autem intelligimus venena invidiæ superari posse, sed difficile quiescere.

CAPUT XXIII.

(a) TUnc Iesus locutus est ad turbas, & ad discipulos suos, dicens: Super cathedram Moysi sederunt scribæ, & pharisæi. Omnia ergo quæcumque dixerint vobis, servate, & facite; secundum opera vero eorum nolite facere: dicunt enim, & non faciunt. Alligant autem onera gravia, & importabilia, & imponunt in humeros hominum; digito autem suo nolunt ea movere.

(b) Omnia vero opera sua faciunt ut videantur ab hominibus. Dilatant enim phy-

(1) *Al.* filius David. (2) *Al.* Sed semper.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Sive Anselmus.

phylacteria sua, & magnificant fimbrias. Amant autem primos recubitus in cœnis, & primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro, & vocari ab hominibus Rabbi. Vos autem nolite vocari Rabbi. Unus est enim magister vester, omnes autem vos fratres estis. Et patrem nolite vocare vobis super terram: unus est enim pater vester qui in cælis est. Nec vocemini magistri, quia magister vester unus est Christus. Qui maior est vestrum, erit minister; qui autem se exaltaverit, humiliabitur; & qui se humiliaverit, exaltabitur.

(c) Væ autem vobis scribæ, & pharisæi hypocritæ, qui clauditis regnum cælorum ante homines. Vos enim non intratis, nec introeuntes sinitis intrare.

(d) Væ vobis scribæ, & pharisæi hypocritæ, qui comeditis domos viduarum, orationes longas orantes: propter hoc amplius accipietis iudicium.

(e) Væ vobis scribæ, & pharisæi hypocritæ, qui circuitis mare, & aridam, ut faciatis unum proselytum; & cum fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo quam vos.

(f) Væ vobis duces cæci, qui dicitis: Quicumque iuraverit per templum, nihil est; qui autem iuraverit in auro templi, debitor est. Stulti, & cæci: quid enim maius est: aurum an templum, quod sanctificat aurum? Et quicumque iuraverit in altari, nihil est; quicumque autem iuraverit in dono quod est super illud, debet. Cæci: quid enim maius est: donum, an altare, quod sanctificat donum? Qui ergo iurat in altari, iurat in eo, & in omnibus quæ super illud sunt; & quicumque iuraverit in templo, iurat in illo, & in eo qui habitat in ipso; & qui iurat in cælo, iurat in throno Dei, & in eo qui sedet super ipsum.

(g) Væ vobis scribæ, & pharisæi hypocritæ, qui decimatis mentam, & anethum, & cyminum; & reliquistis quæ graviora sunt legis, iudicium, & misericordiam, & fidem. Hæc oportuit facere, & illa non omittere. Duces cæci, excolantes culicem, camelum autem glutientes.

(h) Væ vobis scribæ, & pharisæi hypocritæ, qui mundatis quod deforis est calicis, & paropsidis; intus autem pleni estis rapina, & immunditia. Pharisæe cæce, munda prius quod intus est calicis, & paropsidis, ut fiat & id quod deforis est, mundum.

(i) Væ vobis scribæ, & pharisæi hypocritæ: quia similes estis sepulcris dealbatis, quæ a foris parent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitia. Sic & vos a foris quidem paretis hominibus iusti; intus autem pleni estis hypocrisi, & iniquitate.

(k) Væ vobis scribæ, & pharisæi hypocritæ, qui ædificatis sepulcra Prophetarum, & ornatis monumenta iustorum, & dicitis: Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine Prophetarum. Itaque testimonio estis vobismetipsis, quia filii estis eorum qui Prophetas occiderunt.

(l) Et vos implete mensuram patrum vestrorum. Serpentes, genimina viperarum, quando fugietis a iudicio gehennæ? Ideo dico vobis: Ecce ego mitto ad vos Prophetas, & sapientes, & scribas; & ex illis occidetis, & crucifigetis, & ex eis flagellabitis in synagogis vestris, & persequemini de civitate in civitatem, ut veniat super vos omnis sanguis iustus qui effusus est super terram, a sanguine Abel iusti usque ad sanguinem Zachariæ filii Barachiæ, quem occidistis inter templum & altare. Amen dico vobis, venient hæc omnia super generationem istam.

(m) Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico enim vobis, non me videbitis amodo donec dicatis: Benedictus qui venit in nomine Domini.

(a) Chry-

(a) CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. xliii. in oper. imperf.) Postquam Dominus (1) sacerdotes responsione prostravit, & incorrigibilem eorum conditionem ostendit; sicut clerici, si male fecerint, inemendabiles sunt; laici vero delinquentes facile emendantur: tunc convertit sermones ad Apostolos, & ad populum: unde dicitur: *Tunc locutus est Iesus ad turbas, & ad discipulos suos*. Infructuosum namque est verbum in quo sic alter confunditur ut alter non erudiatur. ORIGENES (tract. xxiv.) Sunt autem meliores discipuli Christi reliquis turbis; & invenies in Ecclesiis quosdam affectuosius accedentes ad verbum Dei esse discipulos Christi; ceteros autem populum esse ipsius. Et interdum quædam discipulis solis dicit, quædam vero turbis simul, atque discipulis, sicut hæc: unde sequitur: *Dicens: Super Cathedram Moysi &c.* Qui legem Moysi profitentur, & interpretari se gloriantur, hi sedent super cathedram Moysi. Qui ergo non recedunt a littera legis, scribæ dicuntur; qui autem maius aliquid profitentes, dividunt seipsos quasi meliores a multis, pharisæi dicuntur, quod interpretatur divisi; qui autem Moysen secundum spiritualem virtutem intelligunt, & exponunt, sedent quidem super cathedram Moysi, sed non sunt scribæ, & pharisæi, sed his meliores dilecti Christi discipuli. Post adventum autem Christi sedent super cathedram Ecclesiæ, quæ est cathedra Christi. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xliii. oper. imperf.) Videndum est tamen quomodo quis super cathedram sedeat: quia non cathedra facit sacerdotem, sed sacerdos cathedram; non locus sanctificat hominem, sed homo locum. Ideoque malus sacerdos de sacerdotio suo crimen acquirit, non dignitatem. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxxiii.) Ne autem aliquis dicat, quoniam propter hoc desidior factus sum ad agendum, quia malus est doctor; hanc destruit occasionem, cum subdit: *Omnia ergo quæcumque dixerint vobis, servate, & facite*: non enim sua dicunt, sed quæ Dei sunt, quæ per Moysen Deus in legem deduxit. Et intuere quanto circa Moysen utitur honore, eam iterum quæ ad vetus testamentum concordiam ostendens. ORIGENES (tract. xxiv.) Si autem scribæ, & pharisæi sedentes super cathedram Moysi, sunt Iudæorum doctores, secundum litteram docentes legis mandata; quomodo iubet nos Dominus secundum omnia quæ dicunt illi, facere; cum Apostoli in Actibus vetent fideles vivere secundum litteram legis? Sed illi docent secundum litteram, legem spiritualiter non intelligentes. Quæcumque ergo dicunt nobis ex lege, intelligentes sensum legis, facimus, & servamus, nequaquam facientes secundum opera eorum: non enim sicut lex docet faciunt, nec intelligunt velamen esse super litteram legis. Vel cum omnia audieris, non omnia intelligas præcepta legis; puta multa quæ de hostiis, & similia; sed ea quæ corrigunt mores. Sed quare non de lege gratiæ hoc mandavit, sed de doctrina Moysi? Quia scilicet nondum erat tempus præcepta novæ legis ante tempus passionis manifestare. Mihi autem videtur quod & aliquid aliud prædispensans hoc dicit: quia enim accusaturus erat scribas, & pharisæos in sequentibus sermonibus; ne videretur apud stultos ex hoc eorum principatum cupere, vel propter inimicitiam hoc facere; primum a se hanc suspicionem removet, & tunc eos incipit reprehendere, ut turbæ non in eadem vitia incidant, & ideo etiam ne existiment quod, quia debent eos audire, ideo eos debeant in operibus imitari: subditur enim: *Secundum vero opera eorum nolite facere*. Quid est autem doctore illo miserabilius cuius vitam discipuli cum non sequuntur salvantur, cum imitantur perduntur? CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xliii. in op. imperf.) Sicut autem aurum de terra eligitur, & terra relinquitur; sic & auditores doctrinam accipiant, & mores relinquant: frequenter enim de (2) homine malo bona doctrina procedit. Sicut autem sacerdotes melius iudicant propter bonos malos docere, quam propter malos bonos negligere; sic & subditi propter bonos sacerdotes etiam malos honorent, ne propter malos boni etiam contemnantur: melius est enim malis iniusta præstare, quam bonis iusta subtrahere. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxiii.) Considera vero unde incipit eos reprehendere: nam sequitur: *Dicunt enim, & non faciunt*. Maxime enim accusatione dignus est qui doctrinæ auctoritatem habens, legem transgreditur: primo quidem quia prævaricatur qui alios corrigere debet; deinde quia peccans, maiore pœna dignus est, propter honorem; tertio quia plus corrumpit, velut in ordine doctoris peccans. Rursus autem & aliam eorum reprehensionem ponit, quoniam graves sunt sibi subiectis: unde sequitur: *Alligant enim onera gravia*: in quo duplicem eorum malitiam ostendit: unam

(1) *Al.* sacerdotum sponsionem. (2) *Al. deest* homine.

unam quidem in hoc quod sine venia expetunt a subiectis summam diligentiam vitae; aliam vero in hoc quod sibiipsis multam concedunt licentiam. Oportet autem bonum principem e contrario se habere: in his enim quae secundum seipsum sunt, gravem iudicem esse; in subiectis autem mansuetum. Intende autem: qualiter & eorum reprehensionem aggravat: non enim dixit, Non possunt, sed *Nolunt*; neque dixit, Portare, sed *Digito movere*; idest, neque prope fieri, neque tangere. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xliii. in op. imperf.) Et quidem quantum ad pharisaeos, & scribas, de quibus loquitur; onera gravia, & importabilia dicit legis mandata, de quibus Petrus in Actibus cap. xv. dicit: „ Ut quid „ vultis imponere iugum super cervices di„ scipulorum, quod neque nos, neque pa„ tres nostri portare potuimus? " Onera enim legis quibusdam rationibus fabulosis commendantes, auditoribus quasi vincula super humeros cordis eorum alligabant, ut velut rationis vinculo constricti, non reiicerent ea a se; ipsi autem nec ex modica parte ea implebant; idest (ut non dicam pleno opere) sed nec modico tactu, idest digito. GLOSSA (interlinearis.) Vel *alligant onera*; idest, undecumque traditiones colligunt, quae conscientiam non levant, sed gravant. HIERONYMUS (super *Alligant onera gravia.*) Humeri autem, & digitus, & onera, & vincula, quibus alligant onera, spiritualiter sunt intelligenda. Hic etiam generaliter Dominus adversus omnes magistros loquitur qui grandia iubent, & minora (1) non faciunt. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. xliii. in ope. imperf.) Tales autem sunt qui grave pondus venientibus ad poenitentiam imponunt; & sic dum poena praesens fugitur, contemnitur poena futura. Si enim fascem super humeros adolescentis, quem non potest baiulare, posueris; necesse habet ut aut fascem reiiciat, aut sub pondere confringatur: sic & homini, cui grave pondus poenitentiae imponis, necesse est ut aut poenitentiam reiiciat, aut suscipiens, dum sufferre non potest, scandalizatus (2) amplius peccet. Deinde etsi erramus, modicam poenitentiam imponentes; nonne melius est propter misericordiam reddere rationem, quam propter crudelitatem? Ubi paterfamilias largus est, dispensator non debet esse tenax. Si Deus benignus, ut quid sacerdos (3) eius austerus? Vis apparere sanctus? Circa tuam vitam esto austerus, circa aliorum benignus: audiant te homines parva mandantem, & gravia facientem. Talis est autem sacerdos qui sibi indulget, (4) & alios exigit, quemadmodum malus descriptor tributi in civitate, qui se relevat, & onerat tribuentes.

(b) CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxiii.) Supra Dominus arguerat scribas, & pharisaeos crudelitatis, & negligentiae; consequenter autem arguit eos inanis gloriae, quae fecit eos a Deo recedere: unde dicit: *Omnia autem opera sua faciunt, ut videantur ab hominibus*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xliii. op. imperf.) In omni re nascitur quod ipsam exterminat, sicut ex ligno vermis, & ex vestimento tinea: unde sacerdotum ministerium, qui positi sunt ad aedificationem sanctitatis, corrumpere diabolus nititur, ut hoc ipsum bonum, dum propter homines fit, fiat malum. Tolle hoc vitium de clero, & sine labore omnia resecabis: ex hoc enim fit ut difficile clerici peccantes poenitentiam agant. Vult autem Dominus in hoc ostendere causam propter quam non poterant credere Christo; hoc est, quia omnia faciunt ut videantur ab hominibus: impossibile enim est ut credat Christo caelestia praedicanti qui gloriam hominum concupiscit terrenam. Legi enim aliquem interpretantem hunc locum: Supra cathedram, idest in honore, & gradu, quo fuerat Moyses, constituti sunt scribae & pharisaei indigne, (5) qui legem prophetantem de Christo venturo praedicabant aliis, ipsi autem non recipiebant praesentem. Propter hoc hortatur populum audire legem, quam praedicabant, idest credere in Christum praedicatum a lege, & non imitari scribas, & pharisaeos incredulos. Et reddit causam quare praedicabant ex lege Christum venturum, & non credebant in eum: quia scilicet omnia opera sua faciunt ut ab hominibus videantur; idest, quia non praedicabant Christum venturum desiderio adventus eius, sed ut doctores legis esse ab hominibus viderentur. ORIGENES (tract. xxiv.) Ad hoc autem opera sua faciunt ut ab hominibus videantur, visibilem suscipientes circumcisionem, & visibiliter corporalia fermenta auferentes de domibus suis, & similiter his similia agentes. Christi vero discipuli legem in occultis implent, quasi in occulto constituti Iudaei, ut Apostolus dicit.

CHRY-

(1) *Al. omittitur* non. (2) *Al.* melius. (3) *Al. deest* eius. (4) *P. Nicolai legit* & ab aliis gravia exigit. (5) *Al.* qui prophetantes.

CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxiii.) Vide autem hic, quod cum quadam (1) intensione eos incusat. Non enim simpliciter ait, quod faciant opera sua ut videantur ab hominibus, sed addidit *omnia*. Deinde monstrat quod neque in magnis vane gloriabantur, sed in quibusdam vilibus rebus: unde subditur: *Dilatant enim philacteria sua, & magnificant fimbrias*. HIERONYMUS (super *Dilatant philacteria*.) Dominus enim, cum dedisset mandata legis per Moysen (Deut. v.) ad extremum intulit: „Ligabis „ ea in manu tua, & erunt semper ante „ oculos tuos: " & est sensus: Praecepta mea sint in manu tua, ut opere compleantur; sint ante oculos tuos, ut die, ac nocte mediteris in eis. Hoc pharisaei male interpretantes scribebant in membranis decalogum Moysi, idest decem legis verba, complicantes ea, & ligantes in fronte, & quasi coronam capitis facientes, ut semper ante oculos moverentur. Insserat quoque aliud Moyses (Num.xv.) ut in quatuor angulis palliorum hiacynthinas fimbrias facerent, ad Israelis populum discernendum: ut quomodo in corporibus circumcisio signum Iudaicae gentis daret, ita vestis haberet aliquam differentiam. Superstitiosi vero magistri captantes auram popularem, atque ex mulierculis captantes lucra, faciebant grandes fimbrias, & acutissimas in eis spinas ligabant, ut videlicet ambulantes, & sedentes interdum pungerentur, & quasi hac commonitione retraherentur ad ministeria servitutis Dei. Pictaciola ergo illa decalogi, philacteria vocabant, idest conservatoria: eo quod quicumque habuissent ea, quasi ob custodiam, & munimentum sui haberent: non intelligentibus pharisaeis quod haec in corde portanda sunt, non in corpore: alioquin & armaria, & arcae habent libros, & notitiam Dei non habent. CHRYSOSTOMUS (hom. xliii. in op. imperf.) Illorum autem exemplo (2) adhuc multi aliqua nomina Hebraica Angelorum confingunt, & scribunt, & alligant; quae non intelligentibus metuenda videntur: quidam vero aliquam partem Evangelii scriptam circa collum portant. Sed nonne quotidie Evangelium in Ecclesia legitur, & auditur ab omnibus? Cui ergo in auribus posita Evangelia nihil prosunt, quomodo eum possunt circa collum suspensa salvare? Deinde ubi est virtus Evangelii? In figuris litterarum, an in intellectu sensuum? Si in figuris, bene circa collum suspendis; si in intellectu, ergo melius in corde posita prosunt quam circa collum suspensa. Alii vero sic exponunt hunc locum: quia dilatabant verba sua de propriis observantiis, quasi philacteria, idest conservatoria salutis, ea populo assidue praedicantes. Fimbrias autem vestimentorum magnificatas dicit supereminentias eorumdem mandatorum. HIERONYMUS (parum ante illud, *Vos autem nolite vocari Rabbi*.) Cum autem superflue philacteria dilatent, & magnas faciant fimbrias, gloriam (3) cupientes ab hominibus, consequenter arguuntur in reliquis: unde (4) dicitur: *Amant enim primos accubitus in coenis, & primas cathedras in synagogis*. RABANUS. Notandum, quod non salutari in foro, non primo sedere, vel discumbere vetat eos quibus hoc officii ordine convenit; sed eos qui haec, sive habita, sive non habita, indebite amant, a fidelibus quasi improbos (5) dicit esse cavendos. CHRYSOSTOMUS (homil. xliii. in op. imperf.) Non enim vituperat eos qui in primo loco recumbunt, sed eos qui amant primos discubitus; ad voluntatem vituperationem referens, non ad factum. Sine causa enim loco se humiliat qui corde se praefert: aliquis enim iactator audiens laudabile esse in ultimo loco discumbere, discumbit post omnes; & non solum iactantiam cordis non dimittit, sed adhuc aliam iactantiam humilitatis acquirit, ut qui vult videri iustus, & humilis videatur. Multi enim superbi corpore quidem in novissimo recumbentes, cordis autem elatione videntur sibi in capite recumbere; & multi sunt humiles in capite recumbentes, & conscientia se in ultimo esse existimant. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxiii.) Intende ubi in eis vana gloria dominabatur, in synagogis scilicet, in quas intrabant alios directuri: in coenis hoc pati qualitercumque tolerabile erat, quamvis doctorem in admiratione esse oportebat, non in Ecclesia solum, sed ubique. Si autem diligere talia est incusatio, quam malum est studere ut his aliquis potiatur? CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xliii. in op. imperf.) Primas etiam salutationes amant, non solum in tempore, ut eos primum salutemus; sed etiam in voce, ut clamantes dicamus, Ave Rabbi; & in corpore, ut flexis capitibus eis incurvemur; & in loco, ut in publico salutentur: unde dicit: *Et salutiones in foro*. RABANUS (super *Nolite vocari Rabbi*.) Quamvis in hoc culpa non careant, si iidem in foro liti-

(1) Al. intentione. (2) Al. & nunc. (3) Al. captantes. (4) Al. sequitur. (5) Al. docet.

litibus interesse qui in cathedra Moysi magistri synagogæ cupiunt appellari, & vocari ab hominibus Rabbi. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xlIII. op. imperf.) Idest, vocari volunt, & non esse: nomen appetunt, & officium negligunt. ORIGENES (tract. xxIV.) In Ecclesia etiam Christi inveniuntur mensarum suscipientes primatum, ut diacones fiant; consequenter autem primas cathedras eorum, qui dicuntur presbyteri, præripere ambiunt: quidam autem machinantur ut Episcopi vocentur ab hominibus, hoc est Rabbi. Christi autem discipulus diligit quidem in spiritualibus cœnis recubitus primos, ut meliora spiritualium ciborum manducet: diligit etiam, cum Apostolis sedentibus super duodecim thronos, primas cathedras, actibus bonis dignum se præbere festinans cathedris huiusmodi: sic autem & salutationes diligit quæ fiunt in nundinis cælestibus, idest cælestibus primitivorum congregationibus. Vocari autem Rabbi neque ab hominibus, neque ab aliquo alio diligit iustus, quia unus est Magister omnium: unde subdit: *Vos autem nolite vocari Rabbi*. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxIII.) Vel aliter. Præmissorum, de quibus pharisæos incusaverat, alia quidem sicut parva, & vilia prætermisit, quasi discipulis de his instrui non indigentibus; sed quod erat omnium malorum causa, idest thronum appetere magistralem, hoc in medium ducit ad discipulos instruendum: unde subdit: *Vos autem nolite vocari Rabbi: unus est enim magister vester*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. xlIII. in op. imperf.) Quasi dicat: *Nolite vocari Rabbi*, ne quod Deo debetur, vobis præsumatis. Nolite & alios vocare Rabbi, ne divinum honorem hominibus deferatis. Unus est enim Magister omnium, qui omnes homines naturaliter docet. Si enim homo hominem erudiret, omnes homines discerent qui habent doctores; nunc autem quia non homo docet, sed Deus; multi quidem docentur, pauci autem discunt. Non enim homo intellectum præstat homini docendo, sed a Deo præstitum per admonitionem exercet. HILARIUS (can. xxIV.) Et ut meminerint discipuli se filios parentis unius, & per novæ nativitatis generationem terreni ortus excessisse primordia, subdit: *Omnes autem vos fratres estis*. HIERONYMUS contra Helvidium (a medio.) Omnes autem homines affectu fratres dici possunt: quod in duo dividitur; in speciale, & commune. In speciale, quia omnes Christiani fratres vocantur; porro in commune, quia omnes homines ex uno patre nati, pari inter nos germanitate coniungimur.

Sequitur: *Et patrem nolite vocare vobis super terram*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xlIII. operis imperf.) In mundo enim, quamvis homo hominem generat, tamen unus est pater qui omnes creavit. Non enim initium vitæ habemus ex parentibus, sed transitum vitæ per eos accipimus. ORIGENES (tract. xxIV.) Sed quis non vocat patrem in terris? Qui per omnem actum secundum Deum impletum dicit: *Pater noster, qui es in cælis*: supra VI. GLOSSA a. Quia vero apparebat quis esset omnium pater in hoc quod dixerat, *Qui es in cælis*, vult exponere quis sit omnium magister: unde præceptum de magistro iterum repetit, dicens: *Ne vocemini magistri, quia magister vester unus est Christus*. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxIII.) Non tamen, dum dicitur Christus Magister, excluditur Pater; sicut neque ex hoc quod Deus Pater noster dicitur, hominum Pater excluditur Christus. HIERONYMUS (ubi supra.) Quæritur autem quare adversum hoc præceptum Apostolus doctorem Gentium se esse dixerit, aut quomodo in monasteriis vulgato sermone se invicem patres vocant. Quod sic solvitur. Aliud est esse natura patrem, (1) vel magistrum, aliud indulgentia. Nos si hominem patrem vocamus, honorem ætati deferimus, non auctorem nostræ ostendimus vitæ. Magister enim dicitur ex consortio veri magistri: & ne infinita replicem, quomodo unus per naturam Deus, & unus Filius non præiudicat ceteris, ne per adoptionem dii vocentur, & filii; ita & unus Pater, & Magister non præiudicat aliis, ut abusive vocentur & patres, & magistri. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxIII.) Non solum autem Dominus primatus cupere prohibet, sed ad contrarium auditorem inducit: unde subdit: *Qui maior est vestrum, erit minister vester*. ORIGENES (tract. xxIV.) Vel aliter. Et si ministrat quis verba divina, sciens quia Chri-

(1) *Al.* vel matrem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nec in Glossa quæ nunc extat, nec in Anselmo, nec alibi occurrit.

Christus in eo fructificat, nequaquam se magistrum, sed ministrum profitetur: unde sequitur: *Qui maior est vestrum, erit minister vester*: quoniam & ipse Christus cum esset vere magister, ministrum se esse professus est, dicens: *Ego sum in medio vestrum, quasi qui ministrat*. Bene autem post omnia quibus vanae gloriae vetavit concupiscentiam, addidit dicens: *Qui autem se exaltaverit, humiliabitur; & qui se humiliaverit, exaltabitur*. REMIGIUS. Quod sic intelligitur. Omnis qui se de suis meritis extollit, apud Deum humiliabitur; & qui se de beneficiis humiliat, apud Deum exaltabitur.

(c) ORIGENES (tract. xxv.) Christus quasi vere Filius Dei illius qui legem dedit, secundum similitudinem benedictionum quae sunt in lege, dixit & ipse beatitudines eorum qui salvantur; secundum similitudinem autem maledictionum positarum in lege ponit *vae* adversus peccatores, dicens: *Vae vobis scribae, & pharisaei hypocritae*. Qui fatentur bonitatis esse adversus peccatores ista pronuntiare, intelligant quia simile est propositum Dei in maledictionibus legis; sive autem illa maledictio, sive istud *vae*, non ex pronuntiante contingit peccanti, sed ex peccatis, quibus dignum se praebet ad susceptionem istorum, quae Deus disciplinae causa praenuntiavit, ut convertantur homines ad bonum: sicut pater increpans filium, profert verba maledictionis; nec tamen vult illum dignum fieri maledictionibus illis, sed magis ab eis divertere. Huius autem *vae* causam subdit: *Qui clauditis regnum caelorum ante homines; vos autem non intratis, nec introeuntes sinitis intrare*. Haec duo praecepta naturaliter inseparabilia sunt: quoniam hoc ipsum sufficit ad expulsionem quod alios non permittit intrare. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. xliv. in ope. imperf.) Regnum caelorum dicuntur Scripturae, quia in illis (1) insitum est regnum caelorum: ianua est intellectus earum. Vel regnum caelorum est beatitudo caelestis; ianua autem est Christus, per quem introitur in eam. Clavicularii autem sunt sacerdotes, quibus creditum est verbum docendi, & interpretandi Scripturas; clavis autem est verbum scientiae Scripturarum, per quam aperitur hominibus ianua veritatis. Apertio autem eius est interpretatio vera. Vide autem, quia non dixit, *Vae vobis*, qui aperitis, sed *qui clauditis*: ergo non sunt Scripturae (2) clausae, licet sint obscurae. ORIGENES (tract. xxv.) Pharisaei ergo, & scribae nec intrabant, nec eum volebant audire qui dixit Ioan. x. „Si „quis per me introierit, salvabitur:" & nec intrantes, idest eos qui credere poterant propter ea quae a lege, & Prophetis ante fuerant declarata de Christo, introire sinebant, cum omni terrore ianuam claudentes: adhuc derogabant doctrinae eius, & subvertebant omnem propheticam Scripturam de eo, & blasphemabant omne opus ipsius quasi falsum, & a diabolo factum. Sed & omnes qui mala conversatione sua dant exemplum peccandi in populo, & qui faciunt iniuriam, scandalizantes pusillos, claudere videntur ante homines regnum caelorum. Et hoc peccatum invenitur quidem in popularibus, maxime autem in doctoribus, qui docent quod decet secundum iustitiam Evangelii homines, non autem faciunt quod docent. Bene autem viventes, & bene docentes aperiunt hominibus regnum caelorum, & dum ipsi intrant, alios provocant introire. Sed & multi non permittunt intrare in regnum caelorum intrare volentes, quando & sine ratione excommunicant quosdam propter aliquem zelum, qui meliores sunt quam ipsi; & ipsi quidem non permittunt eos introire. Illi autem qui sobrii sunt mente, patientia sua tyrannidem eorum vincentes, quamvis vetiti, tamen intrant, & hereditant regnum. Sed & qui cum multa temeritate seipsos dederunt ad professionem docendi priusquam discerent, & Iudaicas fabulas imitantes, detrahunt eis qui ea quae sursum sunt in Scripturis requirunt, claudunt quantum ad se ante homines regnum caelorum.

(d) CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxiv.) De reliquo Dominus de gula eos reprehendit; &, quod deterius est, quoniam non a divitibus, sed a viduis accipiebant unde ventrem implerent; & illorum inopiam conterebant quam relevare oportebat: unde dicitur: *Vae vobis scribae, & pharisaei hypocritae, qui comeditis domos viduarum*. GLOSSA *a*. Idest, qui vestra superstitione nihil intenditis nisi ut praedam de subiecta plebe fa-

(1) *Al.* insertum. (2) *Al.* clausulae.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Interlinealis.

faciatis. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xliv. op. imperf.) Sexus autem mulierum iocautus est, quia non omnia quæ videt, aut audit, cum ratione considerat: mollis etiam est, quia facile flectitur vel de malo ad bonum, vel de bono ad malum. Virilis autem sexus & cautior, & durior est. Propterea simulatores sanctitatis circa mulieres maxime negotiantur: quia nec intelligere eorum simulationes possunt, & facile ad eorum dilectionem inclinantur religionis causa. Præcipue tamen circa viduas negotiantur: primo quidem quia mulier non facile decipitur babens consiliarium virum; deinde quia noo facile de facultatibus suis aliquid dant, cum sint in potestate viri. Propterea ergo Dominus, dum Iudaicos sacerdotes confundit, Christianos monet ne viduis mulieribus amplius commorentur quam ceteris: quia etsi voluntas mala non sit, tamen suspicio mala est. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxxiv.) Deinde & huius rapinæ modus erat gravior: additur enim, *Orationes longas orantes*. Quicumque enim malum facit, dignus est pœna; sed qui a religione causam accipit nequitiæ, graviori est obnoxius pœnæ: unde sequitur: *Propter hoc amplius accipietis iudicium*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. xliv. in op. imperf.) Primum quidem pro eo quod estis iniqui, alterum pro eo quod figmentum accipitis sanctitatis: avaritiam enim vestram, religionis colore depiogitis, & quasi præstatis diabolo arma Dei, ut ametur iniquitas, dum pietas æstimatur. HILARIUS (can. xxiv.) Vel quia hinc (1) procedit regni cælestis (2) observatio, ut in obeundis viduarum domibus retineatur ambitio; ideo accipient amplius iudicium, quia pœnam proprii peccati, & reatum alienæ ignoraotiæ debebunt. GLOSSA (interlinearis.) Vel quia „ servus „ sciens, & non faciens, vapulabit multis:“ Luc. xii.

(e) CHRYSOSTOMUS in homil. (lxxiv.) Post præmissa, rursus eos Dominus aliter incusat, & quia inefficaces sunt ad multorum salutem, cum multo labore indigeant ut ad salutem unum coovertant; & quia non solum desides suot circa eos quos convertunt, sed eorum etiam destructores, dum eos corrumpunt pravæ vitæ exemplis: unde dicitur: *Væ vobis scribæ, & pharisæi hypocritæ, qui circuitis mare, & aridam, ut faciatis unum proselytum*. HILARIUS (can. xxiv.) Maris autem, & terræ peragratione significat in totius orbis finibus eos esse Cbristi Evangelio obtrectaturos, & legis iugo contra iustificationem fidei aliquos subdituros. Proselyti eoim sunt ex Gentibus io synagogam recepti, quorum futurorum raritas in uno indicatur. Neque eoim post Cbristi prædicationem doctrinæ eorum fides relicta est; sed quisquis acquisitus fuerit ad fidem Iudæorum, filius fit gehennæ. ORIGENES (tract. xxv.) Quicumque enim post Salvatorem iudaizant, docentur imitari affectum eorum qui dixerunt in illo tempore, *Crucifige, crucifige eum*: infra xxvii. unde sequitur: *Et cum factus fuerit, facitis eum filium gehennæ duplo quam vos*. HILARIUS (can. xxiv.) Ideo autem pœnæ duplicatæ erit filius, quia oeque sit remissionem peccatorum Gentilium consecutus, & societatem eorum qui Christum persecuti sunt, sit secutus. HIERONYMUS (super *Væ vobis qui circuitis*.) Vel aliter. Scribæ, & pharisæi totum lustrantes orbem, id studii habebant, de Gentibus facere proselytum; idest, advenam incircumcisum misceere populo Dei. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xliv. op. imperf.) Noo autem propter misericordiam, volentes eum salvare quem docebant; sed aut propter avaritiam, ut additis in synagoga Iudæis, sacrificiorum adderetur oblatio, aut propter vanam gloriam. Qui enim seipsum mergit in gurgite peccatorum, quomodo alterum a peccatis velit eripere? Numquid magis misericors potest alteri aliquis esse quam sibi? Ex ipsis ergo actibus ostenditur qui propter Deum aliquem vult coovertere, aut propter vanitatem. GREGORIUS XXXI. Moral. (a cap. vii.) Quia vero hypocritæ, quamvis perversa semper operentur, loqui tamen recta non desinunt; bene loquendo quidem in fide, vel conversatione filios pariunt, sed eos bene viveodo nutrire non possunt: quanto enim se libentius terrenis actibus inserunt,

(1) *Al.* procedebat. (2) *P. Nicolaius habet* obsecratio.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Super illud Iob xxxix. de Struthione dictum, *Relinquit in terra ova sua*: sed in antiquis codd. partim cap. vii. partim viii. nec eadem serie in Gregorii textu hæc habentur, sed multis interiectis, ut nec occasione huius loci Matthæi, de quo nec leviter meminit.

ferunt, tanto negligentius eos quos (1) genuerant, agere terrena permittunt. Et quia obduratis cordibus vivunt, ipsos etiam quos generant filios nulla pietate debiti amoris agnoscunt: unde & hic de hypocritis dicitur: *Et cum fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo quam vos*. AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. XVIII. cap. XXIX.) Hoc autem, non quia circumcidebantur, dixit; sed quia eorum mores imitabantur a quibus imitandis suos cohibuerat, dicens: *Super cathedram Moysi &c.* In quibus verbis utrumque debet adverti; & quantus honor delatus sit doctrinæ Moysi, in cuius cathedra etiam mali sedentes, bona docere cogebantur; & inde fieret proselytus filius gehennæ, non quidem verba legis audiendo, sed eorum (2) facta sectando. Propterea autem duplo quam illi, quia hoc negligebat implere quod propria voluntate susceperat, non ex Iudæis natus, sed sponte Iudæus factus. HIERONYMUS (ubi supra.) Vel quia ante, dum esset Gentilis, (3) simpliciter errabat, & erat semel filius gehennæ; videns (4) autem magistrorum vitia, & intelligens destruere eos opere quod verbo docebant, revertitur ad vomitum suum, & Gentilis factus, quasi prævaricator maiori pœna dignus erat. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XLIV. oper. imperf.) Vel quia forte sub cultura idolorum constitutus, vel propter homines iustitiam servabat; factus autem Iudæus malorum magistrorum provocatus exemplo, fiebat peior magistris. CHRYSOSTOMUS in hom. (LXXIV.) Cum enim virtuosus fuerit magister, discipulus imitatur; cum autem fuerit malus, superexcedit. *a* Filius autem vocatur gehennæ, quomodo filius perditionis, & filius huius sæculi: unusquisque enim cuius opera facit, huius filius appellatur. ORIGENES (tract. XXV.) Ex hoc autem loco discimus quoniam & eorum qui in gehenna futuri sunt, erit differentia tormentorum, quando alter est simpliciter filius gehennæ, alter vero dupliciter. Sed & hic videre oportet si generaliter est fieri aliquem filium gehennæ, ut puta Iudæum, aut Gentilem, aut etiam specialiter, ut per singulas species peccatorum fiat quis filius gehennæ: ut iustus quidem secundum numerum iustitiarum suarum augeatur in gloria, peccator autem secundum numerum peccatorum suorum multiplicetur in gehenna.

(f) HIERONYMUS (ubi supra.) Sicut in philacteriis, & fimbriis dilatatis opinio sanctitatis captabat gloriam, & per occasionem gloriæ quærebant lucra; sic alia traditionis fraude inventa, impietatis arguit (5) transgressores. Si quis enim in contentione, seu in aliquo iurgio, vel in causæ ambiguo iurasset in templo, & postea convictus esset mendacii, non tenebatur criminis: & hoc est quod dicit: *Væ vobis duces cæci, qui dicitis: Quicumque iuraverit per templum, nihil est*; quasi dicat, Nihil debet. Sin autem iurasset in auro, & pecunia, quæ in templo sacerdotibus offerebatur, statim id in quo iurabat, cogebatur exsolvere: unde sequitur: *Qui autem iuraverit in auro templi, debet*, vel *debitor est*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XLIV. in op. imperf.) Templum quidem ad gloriam Dei pertinet, & ad hominum spiritualem salutem: aurum autem templi, etsi ad gloriam Dei pertineat, tamen magis ad delectationem hominum, & ad utilitatem sacerdotum offertur. Iudæi ergo aurum quo ipsi delectabantur, & dona quibus pascebantur, sanctiora dicebant esse quam ipsum templum: ut homines promptiores facerent ad offerenda dona quam ad preces fundendas in templo. Unde convenienter reprehendit Dominus, dicens: *Stulti, & cæci: quid enim maius est: aurum, an templum, quod sanctificat aurum?* Multi autem nunc Christiani sic insipienter intelligunt. Ecce enim si aliqua causa fuerit, modicum videtur facere qui iurat per Deum; qui autem iurat per Evangelium, maius aliquid fecisse videtur. Quibus similiter dicendum est, *Stulti, & cæci*: nam Scripturæ propter Deum scriptæ sunt, non Deus propter Scripturas. Maior ergo est Deus, qui sanctificat Evangelium, quam Evangelium, quod sanctificatur ab eo. HIERONYMUS (super *Væ qui dicitis, Quicumque iuraverit.*) Rursus si quis iurasset in altari, periurii reum nemo retinebat; si autem iurasset in dono, vel in oblationibus, hoc est in hostia, vel in victimis, in simila, & ceteris quæ offeruntur Deo super altare; hoc studiosissime repetebant. Totum autem faciebant non ob Dei timorem, sed ob

(1) *Al.* generant. (2) *Al.* sectam. (3) *Al.* simpliciter. (4) *Al.* deest autem. (5) *P. Nicolai legit* præceptores.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a HIERONYMUS. Eius nomine prætermisso prius ista confundebantur cum Chrysostomi textu.

ob divitiarum cupiditatem: unde sequitur: *Et qui iuraverit in altari, nihil est; qui autem iuraverit in dono quod super illud est, debet*. Arguit enim eos Dominus stultitiæ, & fraudulentiæ: quod multo maius sit altare quam hostiæ, quæ sanctificantur ab altari: unde sequitur: *Caeci: quid enim maius est: donum, an altare, quod sanctificat donum?* GLOSSA *. Et ne forte in tantam insaniam prorumperent ut dicerent, aurum sanctius esse templo, & donum altari; eos alia ratione convincit, quia videlicet in iuramento quod fit per templum, & altare, continetur iuramentum quod fit per aurum, vel per donum: & hoc est quod subdit: *Qui ergo iurat in altari, iurat in eo, & in omnibus quae super illud sunt*. ORIGENES (tract. xxv.) Similiter, quoniam Iudaei consuetudinem habebant per cælum iurare, ad reprehensionem eorum subdit: *Qui iurat in caelo, iurat in throno Dei, & in eo qui sedet super ipsum*. Non ergo, sicut arbitrantur, evadunt periculum in eo quod non per Deum iurant, sed per thronum Dei, scilicet cælum. GLOSSA (ordinaria.) Qui enim per subiectam creaturam iurat, & per divinitatem præsidentem creaturæ iurat. ORIGENES (tract. xxv.) Est autem iuramentum confirmatio verbi de quo iuratur. Iuramentum ergo intelligendum est testimonium Scripturarum, quod profertur ad confirmationem verbi quod loquimur: ut sit quidem templum Dei Scriptura divina; aurum autem sensus (1) positus in ea. Sicut autem aurum quod fuerit extra templum, non est sanctificatum; sic omnis sensus qui fuerit extra divinam Scripturam, quamvis admirabilis videatur, non est sanctus. Non ergo debemus ad confirmandam doctrinam nostros intellectus assumere, nisi ostenderimus eos esse sanctos, ex eo quod in Scripturis continentur divinis. Altare autem est hominis cor, quod principale habetur in homine. Vota autem, & dona quæ ponuntur super altare, est omne quod supponitur cordi, ut orare, psallere, eleemosynas facere, & ieiunare. Sanctum ergo facit omne votum hominis cor eius, ex quo votum ei offertur. Ideo non potest honorabilius esse votum quam cor hominis, ex quo transmittitur votum. Si ergo conscientia hominis non pungat, fiduciam habet ad Deum, non propter dona, sed quia, ut ita dicam, altare cordis sui bene construxit. Tertium est ut dicamus quod super templum, idest super omnem Scripturam, & super altare, idest super omne cor, est intellectus quidam qui dicitur (2) cælum, & thronus ipsius dicitur Dei, in quo est videre facie revelata, cum venerit quod perfectum est, faciem veritatis. HILARIUS (can. xxiv.) Adveniente etiam Christo, inutilem docet esse fiduciam legis: quia non in lege Christus; sed lex sanctificatur in Christo; in quo veluti sedes, thronusque sit positus; atque ita stulti, cæcique sunt, qui sanctificante prætermisso, sanctificata venerantur. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. I. cap. xxxiv.) Templum etiam, & altare, ipsum Christum intelligimus; aurum, & donum, laudes, & sacrificia precum, quæ in eo, & per eum offerimus. Non enim ille per hæc, sed ista per illum sanctificantur.

(g) CHRYSOSTOMUS in homil. (lxxiv.) Supra Dominus dixerat, quod ligabant graviora onera, & aliis imponebant, quæ ipsi nec tangere volebant; hic autem rursus ostendit, quod in parvis quærentes diligentiam, magna contemnebant: unde dicitur: *Vae vobis scribae, & pharisaei hypocritae, qui decimatis mentam, & anethum, & cyminum*. HIERONYMUS (super *Vae vobis qui decimatis*.) Pharisæi enim, quia præceperat Dominus propter alimoniam sacerdotum, & levitarum, quorum pars erat Dominus, omnium rerum offerri in templo decimas, ut intellectus mysticos dimittamus, hoc unum habebant studii, ut quæ vilia fuerant comportarentur; cetera quæ erant maiora, parvipendebant: unde sequitur: *Et reliquistis quae graviora sunt legis, iudicium, & misericordiam, & fidem*. Ex hoc capitulo arguit eos avaritiæ, quod studiose etiam vilium olerum decimas exigant, & iudicium in disceptatione negotiorum, misericordiamque in pauperes, & fidem in Deum, quæ magna sunt, prætermittant. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xliv. op. imp.) Vel quia sacerdotes avaritia pleni, si quis decimas alicuius rei minimæ non obtulisset, corripiebant eum quasi magnum crimen fecisset; si quis (3) autem

(1) *Al. deest* positus. (2) *In Veneta Nicolini edit. an. 1593. est* cælum, in quo est videre &c. *intermediis omissis*. (3) *Al. emittitur* autem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

* Nec in Glossa quæ nunc est, nec in Anselmo, nec alibi occurrit.

tem alterum lædebat, aut in Deum peccabat, non curabant eum corripere: de lucro quidem suo soliciti, & de gloria Dei, ac salute hominum negligentes. Servare enim iustitiam, & facere misericordiam, & habere fidem, propter suam gloriam Deus mandavit; decimas autem offerre propter utilitatem sacerdotum, ut sacerdotes quidem populo in spiritualibus obsequantur, populi autem in carnalibus sacerdotibus subministrent. Sic & modo fit, quia omnes de honore suo sunt soliciti, de honore autem Dei nulli; portiones etiam suas vigilanter defendunt, sed circa obsequium Ecclesiæ curam impendere non attendunt. Si populus recte decimas non obtulerit, murmurant omnes; si peccantem populum viderint, nemo murmurat contra eos. Sed quia scribarum, & pharisæorum, ad quos loquebatur, quidam populares erant; non est incongruum ut aliam expositionem faciamus, propter eos qui decimas dabant: nam qui accipit decimas, recte decimare dicitur, & qui dat. Scribæ ergo, & pharisæi minimarum quidem rerum decimas offerebant, ostendendæ religionis gratia; in iudiciis autem erant iniusti (1) in fratres, sine misericordia, in veritatem increduli. ORIGENES (tract. xxv.) Sed quoniam contingens erat ut audientes quidam Dominum ista loquentem, contemnerent minimarum rerum decimationem; sapienter addidit: *Et hæc oportuit facere*, hoc est iudicium, misericordiam, & fidem, *& illa non omittere*, idest decimationem mentæ, anethi, & cymini. REMIGIUS. Ostendit quippe Dominus his verbis quoniam omnia præcepta legis, tam maxima, quam minima, sunt implenda. Redarguuntur autem qui eleemosynas de fructibus terræ faciunt putantes se minime posse peccare; quibus nihil prosunt eleemosynæ, nisi a peccatis studeant cessare. HILARIUS (can. xxiv.) Et quia minoris (2) periculi esset decimationem oleris, quam benevolentiæ officium præterire, irridet eos consequenter Dominus, dicens: *Duces cæci excollantes culicem, camelum autem glutientes*. HIERONYMUS (super *Duces cæcorum*.) Camelum puto esse magnitudinem præceptorum; iudicium, misericordiam, & fidem; culicem decimationem mentæ, anethi, & cymini, & reliquorum olerum vilium. Hæc autem præcepta Dei, quæ magna sunt, devoramus, atque negligimus; & operationem religionis in parvis, quæ lucrum habent, cum diligentia demonstramus. ORIGENES (tract. xxv.) Vel (3) *excolantes culicem*; idest, expellentes a se minima delicta, quæ culices nominavit; *camelum autem* (4) *glutientes*; idest, committentes maxima delicta, quæ nominat camelos, animalia videlicet tortuosa, & grandia. Scribæ autem moraliter sunt qui amplius nihil æstimant positum in Scripturis quam simplex sermo demonstrat; pharisæi autem sunt omnes qui iustificant semetipsos, & dividunt se a ceteris, dicentes: Noli mihi appropinquare, quoniam mundus sum. Menta autem, & anethum, & cyminum, ciborum conditura sunt, non principales cibi. Sic in conversatione nostra, quædam sunt necessaria ad iustificationem, ut iudicium, misericordia, & fides; alia (5) sunt quasi condientia actus nostros, & suaviores eos facientia, ut abstinentia risus, ieiunium, flexio genuum, & huiusmodi. Quomodo autem non æstimantur cæci qui non vident? Quoniam nihil prodest cautum esse dispensatorem in rebus minimis, cum principalia negliguntur. Hos ergo sermo præsens confundit, non quidem levia prohibens observare, sed principalia præcipiens cautius custodire. GREGORIUS I. Moral. a (cap. xiv.) Vel aliter. Culex susurrando vulnerat, camelus autem sponte se ad suscipienda onera inclinat. Liquaverunt ergo culicem Iudæi, qui seditiosum latronem dimitti petierunt; camelum vero glutierunt, quia eum qui ad suscipienda nostræ mortalitatis oneta sponte descenderat, extinguere clamando conati sunt.

(h) HIERONYMUS (super *Væ vobis qui mundatis quod deforis est*.) Diversis verbis, eodem sensu quo supra arguit pharisæos simulationis, & mendacii; quod aliud ostendant hominibus foris, aliud domi agant: unde dicitur: *Væ vobis scribæ, & pharisæi hypocritæ, qui mundatis quod deforis est calicis, & paropsidis*. Non hoc dicit, quod in calice,

(1) *Al.* in fratribus. (2) *P. Nicolai legit* p'aculi. (3) Al *excolentes*. (4) Al. *glutiunt*. (5) *Al.* sunt etiam quasi &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Cap. vii. vel in antiquis exemp. cap. xiv. super illud Iob 1. *Fuit possessio eius septem millia ovium, & tria millia camelorum*.

ce, & paropside eorum superstitio moraretur, sed quod foris hominibus ostenderent sanctitatem: quod manifestum est ex eo quod addidit, dicens: *Intus autem pleni estis rapina, & immunditia*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xliv. oper. imperf.) Vel hoc dicit, quia Iudaei quotiens ingressuri erant in templum, aut sacrificia oblaturi, aut per dies festos, seipsos, & vestimenta sua, & utensilia (1) lavabant; & a peccatis nemo seipsum purgabat; cum Deus neque corporis munditiam laudet, neque sordes condemnet. Pone tamen quod Deus odit sordes corporum, & vasorum, quae necesse est ut ipso usu sordidentur; quanto magis sordes conscientiae horret, quam, si volumus, semper mundam servamus? HILARIUS (can. xxiv.) Arguit ergo eos qui iactantiam inutilis studii sequentes, utilitatis perfectae ministerium derelinquunt. Calicis namque usus interior est; qui si obsorduerit, quid proficiet lotus exterior? Atque ideo interioris conscientiae niror est obtinendus, ut ea quae corporis sunt, forinsecus abluantur: & ideo subdit: *Pharisae caece, munda prius quod intus est calicis, & parapsidis, ut fiat & id quod deforis est, mundum*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xliv. oper. imperf.) Non autem hoc dicit de sensibili calice, aut paropside, sed de intelligibili: qui si numquam tetigerit aquam, mundus potest esse apud Deum; si autem peccaverit, & tota aqua pelagi, & fluminum se laverit, sordidus est, & miser ante Deum. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxxiv.) Attende autem, quod ubi de decimis loquebatur convenienter dixit: *Haec oportuit facere, & illa non omittere*. Decima enim eleemosyna quaedam est. Quid autem nocet eleemosynam dare? Non tamen hoc dixit sicut legalem observationem inducens. Hic autem, ubi de purgationibus, & immunditiis disputat, non hoc addit; sed ostendit quod de necessitate ad interiorem munditiam exterior sequitur; quod quidem extra est calicis, & paropsidis, corpus vocans; quod autem intus est, animam. ORIGENES (tract. xxv.) Hic sermo nos instruit, ut festinemus esse iusti, non apparere. Qui enim studet ut appareat iustus, quae a foris sunt, mundat, & quae videntur curat; cor autem, & conscientiam negligit. Qui autem studet ea quae intus sunt, idest cogitationes, mundare, consequens est ut etiam ea quae a foris sunt, faciat munda. Sed omnes falsi dogmatis professores, calices sunt a foris quasi mundati, propter speciem religionis, quam simulant; ab intus autem pleni rapina, & simulatione, dum rapiunt homines ad errorem. Calix etiam est vas ad potum, paropsis ad cibum. Omnis ergo sermo, per quem potamur spiritualiter, vel omnis narratio, per quam nutrimur, vasa sunt potus, & cibi. Qui ergo student compositum proferre sermonem, magis quam salutari sensu repletum, calix eius a foris mundatus est, ab intus autem sordibus vanitatis impletus. Sed & litterae legis, & Prophetarum calices spiritualis potus, & paropsides necessariarum escarum sunt. Scribae quidem, & pharisaei student sensum exteriorem mundum demonstrare; discipuli autem Christi sensum spiritualem mundare festinant.

(i) ORIGENES (tract. xxv.) Sicut habetur superius, intus pleni rapina, & intemperantia; similiter hic pleni sunt hypocrisi, & iniquitate; qui comparantur ossibus mortuorum, & immunditiae universae: unde dicit: *Vae vobis scribae, & pharisaei hypocritae, qui similes estis sepulcris dealbatis*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xlv. op. imperf.) Merito quidem iustorum corpora templa dicuntur, quia anima in corpore (2) iusti dominatur, sicut Deus in templo; vel quia ipse Deus in corporibus habitat iustis. Corpora autem peccatorum sepulcra dicuntur mortuorum, quia anima mortua est in corpore peccatoris: nec enim vivens putanda est quae nihil vivum, aut spirituale agit in corpore. HIERONYMUS (super *Quia similes estis*.) Sepulcra autem forinsecus (3) laevigata sunt calce, & ornata marmoribus in auro, coloribusque distinctis; intus autem plena sunt ossibus mortuorum: unde dicitur: *Quae apparent hominibus speciosa; intus autem plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitia*. Sic autem & perversi magistri, qui alia docent, & alia faciunt, munditiam habitu vestis, & verborum humilitate demonstrant; intus autem pleni sunt omni spurcitia, & avaritia, & libidine: & hoc manifeste exprimit inferens: *Sic & vos a foris quidem apparetis hominibus iusti; intus autem pleni estis hypocrisi, & iniquitate*. ORIGENES (tract. xxv.) Omnis enim iustitia simulata mortua est, quae propter Deum non fit; magis autem nequam iustitia est; sicut mortuus homo,

(1) *Al.* lavant. (2) *Al.* Christi. (3) *Apud P. Nicolaium est* lita sunt calce, & ornata marmoribus, & auro, coloribusque distincta.

mo non est homo; & sicut mimi, qui personas suscipiunt aliorum, & non sunt ipsi quos simulant. Tanta ergo sunt ossa in eis, & immunditiæ, quanta bona simulant ex malo affectu. Videntur autem a foris iusti coram hominibus non eis quos Scriptura appellat deos, sed coram eis qui sicut homines moriuntur. GREGORIUS XXVI. Moral. (cap. XXVIII. in novis exemp. cap. XXIII.) Ante districtum vero iudicem excusationem ideo de ignorantia habere non possunt, quia dum ante oculos hominum omnem modum sanctitatis ostendunt, ipsi sibi sunt testimonio quia bene vivere non ignorant. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xlv. in oper. imperf.) Dic autem, hypocrita: si bonum est esse malum, ut quid non vis apparere quod vis esse? Nam quod turpe est apparere, turpius est esse; quod autem formosum est apparere, formosius est esse. Ergo aut esto quod appares, aut appare quod es.

(k) HIERONYMUS (hoc loco.) Prudentissimo syllogismo arguit eos esse filios homicidarum, dum ipsi opinione bonitatis, & gloriæ in populo, ædificant sepulcra Prophetarum, quos maiores eorum interfecerunt: & hoc est quod dicit: *Væ vobis scribæ, & pharisæi hypocritæ, qui ædificatis sepulcra Prophetarum, & ornatis monumenta iustorum.* ORIGENES (tract. XXVI.) Non satis rationabiliter comminari videtur adversus eos qui ædificant sepulcra Prophetarum: quantum enim ad hoc laudabile aliquid faciebant: quomodo ergo erant digni suscipere *væ*? CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxv.) Non ergo eos incusat, quoniam sepulcra ædificant; sed intentioni eorum detrahit, cum qua ædificant: quoniam non propter honorem eorum qui occisi fuerant, sed sicut pompam sibi statuentes in occisionibus illorum, & formidantes ne forte tempore procedente, sepulcris destructis, rabescat tantæ audaciæ memoria. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xlv. in op. imperf.) Vel quia dicebant apud se: Si bene fecerimus pauperibus, non multi vident, & pro tempore vident: nonne ergo melius ædificia facimus, quæ omnes aspiciunt, non solum in hoc tempore, sed etiam in posterum? O insipiens homo, quid tibi prodest post mortem ista memoria, si ubi es torqueris, & ubi non es laudaris? Dum autem Iudæos castigat Dominus, Christianos docet: nam si ad illos solos dixisset hæc, dicta fuissent tantum, non etiam scripta; nunc autem & dicta sunt propter illos, & scripta propter istos. Si ergo iuxta alia bona fecerit homo ædificia sancta, additamentum est bonis operibus; si autem sine aliis bonis operibus, passio est gloriæ sæcularis. Non enim gaudent martyres quando ex illis pecuniis honorantur in quibus pauperes plorant. Semper etiam Iudæi præteritorum sanctorum cultores fuerunt, & præsentium contemptores, magis autem & persecutores. Non enim sustinentes increpationes Prophetarum suorum, persequebantur eos, & occidebant; postea vero nascentes filii intelligebant culpas patrum suorum; & ideo quasi de morte innocentium Prophetarum dolentes, ædificabant memorias eorum: & ipsi tamen similiter persequebantur, & interficiebant suos Prophetas, increpantes eos propter peccata sua: & ideo subditur: *Et dicitis: Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine Prophetarum.* HIERONYMUS (parum ante illud, *Et vos implete.*) Hoc autem etsi sermone non dicant, opere loquuntur, ex eo quod ambitiose, & magnifice ædificant memorias occisorum. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xlv. in op. imperf.) Qualia ergo cogitabant in corde, talia loquebantur & factis. Naturalem autem consuetudinem omnium malorum hominum hic Christus exponit: quia alter alterius culpam cito intelligit, suam autem difficile: homo enim in causa alterius tranquillum habet cor, in sua vero turbatum. In causa ergo alterius de facili possumus omnes iusti iudices esse. Ille autem vere iustus, & sapiens est qui sibi ipsi iudex fieri potest.

Sequitur: *Itaque testimonio estis vobismetipsis quia filii estis eorum qui Prophetas occiderunt.* CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxv.) Qualis autem est incusatio, filium esse homicidæ eum qui non communicat menti patris? Patet quod nulla: unde manifestum est quod propterea hoc dicit, quia occulte insinuat malitiæ similitudinem. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xlv. in op. imperf.) Testimonia enim sunt de filiis mores parentum: si enim pater fuerit bonus, & mater mala, aut e converso; filii interdum patrem sequuntur, interdum matrem. Si autem ambo fuerint æquales, fit quidem aliquando ut de bonis parentibus mali exeant filii, aut e converso, sed raro. Sic enim hoc est sicut cum extra regulam naturæ nascitur homo aut sex digitos habens, aut oculos non habens. ORIGENES (tract. XXVI.) Sed & in propheticis dictis narratio secundum historiam est corpus, spiritualis autem sensus est anima; sepulcra ipsæ

ipsæ litteræ Scripturarum, & libri. Qui ergo solam historiam attendunt, corpora Prophetarum colunt in litteris posita, quasi in quibusdam sepulcris; & dicuntur pharisæi, idest præcisi, quasi animam Prophetarum præcidentes a corpore.

(I) CHRYSOSTOMUS in hom. a (lxxv.) Quia dixerat contra pharisæos, & scribas, quod filii essent eorum qui occiderunt Prophetas, nunc manifestat quod in malitia eis similes erant, & quod fictio erat hoc quod dicebant, quod non communicassent operibus eorum, si fuissent in tempore illo: & ideo dicit: *Et vos implete mensuram patrum vestrorum*. Non quidem hoc dicit, quasi iniungens, sed quasi prædicens quod futurum erat. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xlv. op. imperf.) Prophetizat enim illis futurum esse ut sicut patres eorum interfecerunt Prophetas, sic & ipsi interficerent Christum, & Apostolos, & ceteros sanctos: utputa si contra aliquem litiges adversarium, dicis illi, Fac mihi quod es facturus, non iubes ut faciat, sed ostendis te intelligere quod cogitat facere. Et quidem quantum ad veritatem, excesserunt mensuram patrum suorum: illi enim homines occiderunt, isti Deum crucifixerunt. Sed quia voluntate sua descendit (1) in mortem, non imputat illis suæ mortis peccatum; imputat autem illis mortem Apostolorum, ceterorumque sanctorum: & ideo dicit, *Implete*; & non Superimplete: uam benigni, & iusti iudicis est suas iniurias contemnere, & aliorum iniurias vindicare. ORIGENES (tract. xxvi.) Implente etiam mensuram paternæ iniquitatis per hoc ipsum quod non credunt in Christum. Causa autem incredulitatis fuit quoniam semper animum suum dederunt circa historias corporales, nihil spirituale in eis volentes intelligere. HILARIUS (can. xxiv.) Quia ergo mensuram paternæ voluntatis implebunt, ideo & serpentes, & viperina generatio sunt: unde sequitur: *Serpentes, genimina viperarum, quomodo fugietis a indicio gehennæ*? HIERONYMUS (super illud, *Serpentes, genimina viperarum*.) Hoc ipsum & Ioannes Baptista dixerat. Sicut ergo de viperis, inquit, nascuntur viperæ, sic de homicidis patribus vos nati estis homicidæ. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xlv. in op. imperf.) Genimina autem viperarum dicuntur, quoniam talis est viperarum natura ut filii rumpant uterum matris, & sic procedant; & sic Iudæi semper parentes condemnant, reprehendentes eorum facta. Dicit autem: *Quomodo fugietis a iudicio gehennæ*? Numquid sepulcra sanctorum ædificantes? Sed primus gradus pietatis est sanctitatem diligere, deinde sanctos: sine causa enim iustos honorat qui iustitiam spernit. Non possunt sancti amici esse illorum quibus Deus est inimicus. An forsitan nomen vacuum vos liberabit, quia videmini esse in populo Dei? Puto autem quod melior est inimicus apertus, quam amicus falsus: sic & apud Deum odibilior est qui servum Dei se dicit, & mandata diaboli facit. Apud Deum quidem qui hominem occidere disponit antequam occidat, homicida habetur: voluntas enim est quæ aut remuneratur pro bono, aut condemnatur pro malo. Opera autem testimonia sunt voluntatis. Non ergo quærit Deus opera propter se, ut sciat quomodo iudicet, sed propter alios, ut omnes intelligant quia iustus est Deus. Providet autem Deus occasioni peccandi malis, non ut peccare faciat, sed ut peccatorem ostendat, & bonis præbeat occasionem, per quam ostendat propositum voluntatis suæ. Sic ergo scribis, & pharisæis dedit occasionem ostendendi voluntatem suam: unde concludit: *Ideo, ecce mitto ad vos Prophetas, & sapientes, & scribas*. HILARIUS (can. xxiv.) Idest Apostolos, qui de futurorum revelatione Prophetæ sunt, de Christi agnitione sapientes, de legis intelligentia scribæ. HIERONYMUS (super illud, *Ecce ego mitto*.) Vel observa iuxta Apostolum scribentem ad Corinthios, varia dona esse discipulorum Christi: alios Prophetas, qui ventura prædicant; alios sapientes, qui noverunt quando debent proferre sermonem; alios scribas in lege doctissimos; ex quibus lapidatus est Stephanus, Paulus occisus, Petrus crucifixus, flagellati in Actibus Apostolorum discipuli: & persecuti sunt eos de civitate in civitatem, expellentes de Iudæa, ut ad Gentium populos transmigrarent. ORIGENES (tract. xxvi.) Vel scribæ qui mittuntur a Christo sunt secundum Evangelium, quos & spiritus vivificat, & littera non occidit, sicut lit-

(1) *Al.* in montem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non, ut prius indicabatur, super Matth. quasi ex Chrysostomo supposito opere imperfecto.

littera legis, quam sequentes in vanas superstitiones incurrunt. Simplex autem Evangelii narratio sufficit ad salutem. Scribæ autem legis, scribas novi testamenti adhuc per detractionem flagellant in synagogis suis; sed & hæretici, qui sunt spirituales pharisæi, linguis suis Christianos flagellant, & persequuntur de civitate in civitatem, interdum corporaliter, aliquando autem spiritualiter, volentes eos expellere quasi de propria civitate legis, & Prophetarum, & Evangelii in aliud Evangelium. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. lxxv.) Deinde ut ostendat quoniam non impune hoc faciunt, ineffabilem eis ex his timorem incutit: unde subditur: *Ut veniat super vos omnis sanguis*. RABANUS. Idest, omnis debita ultio pro effuso sanguine iustorum. HIERONYMUS (super *Ut veniat super vos omnis sanguis*.) De Abel quidem nulla est ambiguitas quin is sit quem Cain frater occiderit. Iustus autem non solum ex Domini nunc sententia, sed ex Genesis testimonio comprobatur, ubi accepta eius a Deo narrantur munera. Quærimus autem quis fuerit iste Zacharias filius Barachiæ, quia moltos legimus Zacharias: & ne libera nobis tribueretur erroris facultas, additum est: *Quem occidistis inter templum & altare*. Alii Zachariam filium Barachiæ dicunt qui in duodecim Prophetis undecimus est, patrisque in eo nomen consentit; sed ubi occisus sit inter templum & altare, Scriptura non loquitur, maxime cum temporibus eius vix ruinæ templi fuerint. Alii Zachariam patrem Ioannis intelligi volunt. ORIGENES (tract. xxvi.) Venit enim ad nos (1) quædam traditio talis, quasi sit aliquis locus in templo ubi virginibus quidem licet adorare Deum; (2) expertæ autem thorum virilem non permittebantur in eo consistere. Maria autem postquam genuit Salvatorem, ingrediens ad orandum stetit in illo virginum loco. Prohibentibus autem eis qui noverant eam iam filium genuisse, Zacharias dixit, quoniam digna est virginum loco, cum adhuc sit virgo. Ergo quasi manifestissime adversus legem agentem occiderunt eum inter templum, & altare viri generationis illius: & sic verum est verbum Christi quod dixit ad præsentes, *Quem occidistis*. HIERONYMUS (super eodem loco.) Hoc tamen quia de Scripturis non habet auctoritatem, eadem facilitate contemnitur qua probatur. Alii istum volunt esse Zachariam qui occisus sit a Ioas Rege Iudæ inter templum & altare, ideft in atrio templi. Sed observandum, quod ille Zacharias non fuit filius Barachiæ, sed Ioiadæ sacerdotis. Sed Barachias in lingua nostra (3) benedicens Deum dicitur; & sacerdotis Ioiadæ iustitia Hebræo nomine demonstratur. In Evangelio vero quo utuntur Nazareni, pro filio Barachiæ filium Ioiadæ scriptum reperimus. REMIGIUS. Quærendum est autem quomodo usque ad sanguinem Zachariæ dixerit, cum plurimorum sanctorum sanguis postea fuerit effusus? Solvitur autem sic. Abel pastor ovium fuit in campo occisus: Zacharias fuit sacerdos in atrio templi interfectus. Ideo ergo Dominus hos duos commemorat, quoniam per hos omnes sancti Martyres designantur, laicalis scilicet, & sacerdotalis ordinis. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxv.) Abel etiam commemoravit, ostendens quoniam ex invidia essent Christum, & discipulos eius occisuri. Zachariæ autem mentionem fecit, quoniam duplex præsumptio fuit in eius occisione: non enim solum in sanctum hominem facta est, sed & in loco sancto. ORIGENES (tract. xxvi.) Zacharias etiam interpretatur memoria Dei. Omnis ergo qui memoriam Dei disperdere festinat, in eis quos scandalizat, Zachariæ sanguinem videtur effundere filii Barachiæ. Per benedictionem enim Dei, memores sumus Dei. Ab impiis etiam memoria interficitur Dei, quando & templum Dei a lascivis corrumpitur, & altare eius per negligentiam (4) orationum sordidatur. Abel autem luctus interpretatur. Qui ergo non recipit quod scriptum est supra v. *Beati qui lugent*, sanguinem effundit Abel, hoc est veritatem luctus salutaris. Effundunt etiam aliqui veritatem Scripturarum quasi sanguinem earum: quia omnis Scriptura, nisi secundum veritatem intelligatur, mortua est. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxv.) Et ut omnem excusationem illis adimeret, ne dicerent: Quoniam ad Gentes eos misisti, propter hoc scandalizati sumus; prædixerat quod ad eos essent mittendi discipuli: & ideo de ultione eorum subditur: *Amen dico vobis: venient hæc omnia super generationem istam*. GLOSSA a (ordinaria.) Non hos tantum

(1) *Al.* *emittitur* quædam. (2) *Al.* ex parte autem earum, thorum virilem non permittebant in eo &c.
(3) *Nicolai* Benedictus Domini. (4) *Al.* orationum sordidarum.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ex nullo Glossa refert, sed insinuat Hieronymus.

tum præsentes dicit, sed omnem generationem præcedentem, & futuram: quia omnes una civitas sunt, & unum corpus diaboli. HIERONYMUS (ut supra.) Regula autem Scripturarum est duas generationes, bonorum, & malorum, nosse. De generatione bonorum dicitur Psal. cxi. „ Generatio iustorum benedicetur: " de malis vero in præsenti loco, *Generatio viperarum*. Ergo & isti, quia similia sicut Cain, & Ioas, contra Apostolos gesserunt, de una generatione esse referuntur. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxxv.) Vel aliter. Quia gehennæ pœnam, quam eis comminatus fuerat, tardabat, comminatur etiam eis præsentia mala, cum dicit: *Venient hæc omnia super generationem istam*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. xlvi. in op. imperf.) Sicut enim omnia bona, quæ in singulis generationibus a constitutione mundi omnes sancti merebantur, illis novissimis sunt donata qui receperunt Christum; sic omnia mala quæ in singulis generationibus a constitutione mundi pati meruerunt omnes iniqui, super novissimos Iudæos venerunt, quia Christum repulerunt. Aut ita. Sicut omnis iustitia præcedentium sanctorum, immo omnium sanctorum, tantum mereri non potuit quantum gratiæ datum est hominibus in Christo; sic omnium peccata impiorum tantum malum mereri non potuerunt quantum venit super Iudæos, ut (1) corpore talia paterentur, qualia passi sunt a Romanis; & sic postmodum omnes generationes eorum usque in finem sæculi proiicerentur a Deo, & ludibrium fierent Gentibus universis. Quid enim peius potest fieri quam Filium cum misericordia, & humilitate venientem non suscipere, sed tali modo interficere? Vel ita. Omnis gens, vel civitas non statim cum peccaverit, punit eam Deus, sed expectat per multas generationes; quando autem placuerit Deo perdere civitatem illam, aut gentem, videtur omnium generationum præcedentium peccata reddere illis: quoniam quæ omnes merebantur, hæc sola passa est: sic & generatio Iudæorum pro patribus suis videtur punita. Vere autem non pro illis, sed pro se condemnati sunt. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxv.) Qui enim multos iam peccantes vidit, & incorrectus permansit, eadem rursus, vel graviora faciens, maiori est pœnæ obnoxius.

(m) CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxv.) Post prædicta, ad civitatem convertit Dominus sermonem, ex hoc erudire volens auditores: unde dicit: *Hierusalem, Hierusalem*. Hæc autem duplicatio miserentis est, & valde diligentis. HIERONYMUS (super *Hierusalem, Hierusalem*.) Hierusalem autem non saxa, & ædificia civitatis, sed habitatores vocat; quam patris plangit affectu. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xlvi. in oper. imperf.) Prævidens ruinam civitatis illius, & plagam quæ a Romanis superventura erat, recordabatur quidem sanguinis sanctorum suorum, qui effusus erat ab illis, & postmodum effundendus: unde addit: *Quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt*. (2) Missum ad te Esaiam occidisti, & servum meum Hieremiam lapidasti, Ezechielem tractum per lapides excerebrasti: quomodo salvaberis, quæ ad te medicum non venire permittis? Et non dixit, Occidisti, aut lapidasti; sed *Occidis, & lapidas*; idest, quasi hanc propriam, & naturalem consuetudinem habes ut occidas, & lapides sanctos. Eadem (3) enim fecit Apostolis quæ fecerat aliquando Prophetis. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxv.) Deinde, cum vocasset eam, & abominabiles eius occisiones dixisset, quasi se excusando dixit: *Quoties volui congregare filios tuos?* quasi dicat: Neque prædictis occisionibus me a tua benevolentia avertisti: sed volui te mihi adiungere, non semel, aut bis, sed multotiens. Magnitudinem autem amoris sub similitudine gallinæ ostendit. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. I. cap. xxxvi.) Hoc enim genus animantis magnum affectum in filios habet, ita ut eorum infirmitate affecta infirmetur & ipsa: &, quod difficile in ceteris animantibus invenies, alis suis filios protegens contra milvum pugnat; sic & mater nostra Dei Sapientia, per carnis susceptionem infirmata quodammodo: secundum illud Apostoli I. Corinth. 1. „ Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus: " protegit infirmitatem nostram, & resistit diabolo, ne nos rapiat. ORIGENES (tr. xxvi.) Filios autem Hierusalem dicit, secundum quod dicimus semper civium successores præcedentium filios. Dicit autem, *Quoties volui*, cum sit manifestum semel eum docuisse in corpore Iudæos: semper enim Christus præsens fuit & in Moyse, & in Prophetis, & in Angelis, ministrantibus saluti humanæ per singulas generationes. Si quis autem non fuerit congregatus ab eo, iudicabitur quasi noluerit congregari.

RA-

(1) *Al.* corporalia. *Nicolai* talia *tantum habet*. (2) *Al.* Missum ad Esaiam. (3) *Al. deest* enim.

RABANUS. Cessent igitur hæretici Christo principium ex Virgine dare: omittant alium legis, & Prophetarum Deum prædicare. AUGUSTINUS in Echiridion (cap. xcix.) Ubi est autem illa omnipotentia qua in cælo & in terra omnia quæcumque voluit fecit; si colligere filios Hierusalem voluit, & non fecit? An non potius illa quidem filios suos ab ipso colligi noluit; sed ea quoque nolente, filios eius collegit ipse quos voluit? CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxv.) Deinde comminatur pœnam, quam semper formidaverunt, scilicet civitatis, & templi eversionem, dicens: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*. CHRYSOSTOMUS super Matth. (homil. xlvi. in oper. imperf.) Sicut enim corpus, anima recedente, prius quidem frigescit, deinde putrescit, & solvitur; sic & templum nostrum, Dei spiritu recedente, prius seditionibus, & indisciplinatione replebitur, deinde veniet ad ruinam. ORIGENES (tract. xxvi.) Semper etiam eis qui noluerunt congregari sub alis eius, comminatur Christus: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*, idest anima, & corpus. Sed & si quis ex vobis noluerit congregari sub alis Christi, ex tempore illo ex quo congregationem refugit actu magis quam corpore, non videbit pulchritudinem Verbi, donec pœnitens a proposito malo dicat: *Benedictus qui venit in nomine Domini*. Tunc enim Verbum Dei benedictum venit super cor hominis quando fuerit quis conversus ad Deum: unde sequitur: *Dico enim vobis: non me videbitis amodo donec dicatis: Benedictus qui venit in nomine Domini*. HIERONYMUS (in fin. Comment. in cap. xxiii. Matth.) Quasi dicat: Nisi pœnitentiam egeritis, & confessi fueritis ipsum esse me, de quo Prophetæ cecinerunt, Filium omnipotentis Patris, faciem meam non videbitis. Habent ergo Iudæi datum sibi tempus pœnitentiæ. Confiteantur benedictum qui venit in nomine Domini; & Christi ora conspicient. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxv.) Vel aliter. Per hoc occulte secundum adventum significavit: quoniam tunc omnino eum adorabunt. Quod autem dicit, *Amodo*, ad tempus crucis refertur.

CAPUT XXIV.

(a) ET egressus Iesus de templo, ibat. Et accesserunt ad eum discipuli eius, ut ostenderent ei ædificationes templi. Ipse autem respondens, dixit illis: Videtis hæc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruatur.

(b) Sedente autem eo super montem Oliveti, accesserunt ad eum discipuli secreto, dicentes: Dic nobis quando hæc erunt; & quod signum adventus tui, & consummationis sæculi? Et respondens Iesus, dixit eis: Videte ne quis vos seducat: multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum Christus; & multos seducent.

(c) Audituri enim estis prælia, & opiniones præliorum: videte ne turbemini. Oportet enim hæc fieri, sed nondum statim est finis. Consurget enim gens in gentem, & regnum in regnum, & erunt pestilentiæ, & fames, & terræmotus per loca. Hæc autem omnia initia sunt dolorum.

(d) Tunc tradent vos in tribulationem, & occident vos, & eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum. Et tunc scandalizabuntur multi, & invicem tradent, & odio habebunt invicem. Et multi pseudoprophetæ surgent, & seducent multos; & quoniam abundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum. Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit. Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus; & tunc veniet consummatio.

(e) Cum ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est a Daniele Propheta, stantem in loco sancto (qui legit intelligat) tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes; & qui in tecto, non descendant tollere aliquid de domo sua; & qui in agro, non revertantur tollere tunicam suam. Væ autem prægnantibus, & nu-

& nutrientibus in illis diebus. Orate autem ut non fiat fuga vestra hieme, vel sabbato. Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi usque modo, neque fiet. Et nisi breviati fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro; sed propter electos breviabuntur dies illi.

(f) Tunc si quis vobis dixerit: Ecce hic est Christus, aut illic; nolite credere. Surgent enim pseudochristi, & pseudoprophetæ, & dabunt signa magna, & prodigia; ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi. Ecce prædixi vobis. Si ergo dixerint vobis, Ecce in deserto est, nolite exire; ecce in penetralibus, nolite credere: sicut enim fulgur exit ab oriente, & apparet usque in occidentem, ita erit & adventus Filii hominis. Ubicumque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ.

(g) Statim autem post tribulationem dierum illorum, sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cælo, & virtutes commovebuntur; & tunc apparebit signum Filii hominis in cælo; & tunc plangent omnes tribus terræ.

(h) Et videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute multa, & maiestate.

(i) Et mittet Angelos suos cum tuba, & voce magna, & congregabunt electos eius a quatuor ventis, a summis cælorum usque ad terminos eorum.

(k) Ab arbore autem fici discite parabolam: cum iam ramus eius tener fuerit, & folia nata, scitis quia prope est æstas; ita & vos cum videritis hæc omnia, scitote quia prope est in ianuis. Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc donec omnia fiant. Cælum, & terra transibunt, verba autem mea non præteribunt.

(l) De die autem illa, & hora nemo scit, neque Angeli cælorum, nisi Pater solus. Sicut autem in diebus Noe, ita erit adventus Filii hominis. Sicut enim erant in diebus ante diluvium comedentes, & bibentes, nubentes, & nuptui tradentes usque ad eum diem quo intravit Noe in arcam, & non cognoverunt donec venit diluvium, & tulit omnes; ita erit & adventus Filii hominis. Tunc duo erunt in agro: unus assumetur, & unus relinquetur. Duæ molentes in mola: una assumetur, & una relinquetur. Duo in lecto: unus assumetur, & unus relinquetur.

(m) Vigilate ergo, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit. Illud autem scitote, quoniam si sciret paterfamilias qua hora fur venturus esset, vigilaret utique, & non fineret perfodi domum suam. Ideo & vos estote parati: quia nescitis qua hora Filius hominis venturus est.

(n) Quis putas est fidelis servus, & prudens, quem constituit dominus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore? Beatus ille servus quem cum venerit dominus eius, invenerit sic facientem. Amen dico vobis, quoniam super omnia bona sua constituet eum. Si autem dixerit malus servus ille in corde suo: Moram facit dominus meus venire, & cœperit percutere conservos suos; manducet autem, & bibat cum ebriosis: veniet dominus servi illius in die qua non sperat, & hora qua ignorat; & dividet eum, partemque eius ponet cum hypocritis: illic erit fletus, & stridor dentium.

(a) ORIGENES (tract. XXVII.) Postquam omnia quæ super Hierusalem ventura erant, Christus prædixit, exiit de templo qui conservaverat templum ne caderet donec fuit in eo: unde dicitur: *Et egressus Iesus de templo, ibat*. Sed & unusquisque cum sit templum Dei propter Spiritum Dei inhabitantem in se, ipse sit causa suæ desertionis ut egrediatur ab eo Christus. Sequitur: *Et accesserunt ad eum discipuli eius, ut ostenderent ei ædificationes templi*. Dignum est videre quomodo ostendunt ei structuras templi, quasi numquam viderit templum. Ad quod respondendum est, quod cum Christus prophetizasset superius ruinam templi futuram, audientes discipuli mi-

mirati sunt, talem ac tantam templi structuram ad nihilum redigendam: propterea ostendunt ei, ut flecterent eum ad misericordiam loci illius, ne faceret quod fuerat comminatus. Sed & cum sit humanæ naturæ admirabilis constructio, facta videlicet templum Dei, discipuli, ceterique sancti etiam modo miranda opera Dei erga figmentum humanum confitentes, ante conspectum Christi intercedunt, ne deserat genus humanum propter peccata ipsorum.

Sequitur: *Ipse autem respondens dixit eis: Videtis hæc omnia? Amen dico vobis: non relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruatur*. RABANUS. Iuxta historiam manifestus est sensus, quia quadragesimo secundo anno post passionem Domini, sub Vespasiano, & Tito Romanis Principibus, civitas eversa est cum templo. REMIGIUS. Divinitus autem procuratum est ut revelata iam luce gratiæ, templum cum suis cærimoniis tolleretur, ne forte aliquis parvulus in fide, dum videret omnia illa quæ a Domino fuerant instituta, & a Prophetis sanctificata adhuc permanere, paulatim recedendo a sinceritate fidei, ad carnalem iudaismum transiret. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxxvi.) Sed qualiter verum est quod non mansit lapis super lapidem. Vel enim desolationem eius ostendens omnimodam, hoc dixit; vel secundum illum locum ubi erat: sunt enim eius partes usque ad fundamenta destructæ. Cum his & illud dicam, quoniam ex his (1) quæ facta sunt, & de reliquis oportet credere quod peribunt perfecte. HIERONYMUS (in princ. Com. in cap. XXIV. Matth.) Mystice autem, recedente Domino de templo, omnia legis ædificia, & compositio mandatorum ita destructa est ut nihil a Iudæis possit impleri, & capite sublato universa inter se membra compugnent. ORIGENES (tract. XXVII.) Omnis etiam homo, qui suscipiens in se verbum Dei, templum est; si post peccatum adhuc servat ex parte vestigia fidei, & religionis, templum est ex parte destructum, & ex parte consistens. Qui autem postquam peccaverit curam sui non habet, paulatim minuitur, donec ad plenum recedat a Deo vivente: & sic *non relinquetur lapis super lapidem*, mandatorum Dei, *qui non destruatur*.

(b) REMIGIUS. Perseverans Dominus in itinere, pervenit ad montem Oliveti, & quibusdam discipulis in via ostendentibus, & laudantibus ædificationem templi, ipse palam prædixerat omnia esse destruenda: idcirco cum pervenissent ad montem Oliveti, accesserunt ad eum interrogantes: unde dicitur: *Sedente autem eo super montem Oliveti*. CHRYSOSTOMUS (homil. lxxvi.) Propter hoc autem secreto accesserunt, quia de magnis erant interrogaturi: etenim cupiebant discere diem adventus eius, quia vehementer desiderabant gloriam eius videre. HIERONYMUS (super *Sedente autem eo super montem*.) Et interrogant tria. Primo quo tempore Hierusalem destruenda sit, dicentes: *Dic nobis, quando hæc erunt?* Secundo quo tempore Christus venturus sit: unde dicunt: *Et quod signum adventus tui?* Tertio quo tempore consummatio sæculi sit futura: unde dicunt: *Et consummationis sæculi?* CHRYSOSTOMUS (hom. lxxvi.) Lucas autem ait unam esse interrogationem, quæ est de Hierosolyma, quasi æstimantibus discipulis tunc futurum esse Christi adventum, & finem mundi quando Hierosolyma destrueretur. Marcus autem non omnes eos de consummatione Hierosolymæ (2) interrogasse, sed Petrum, Iacobum, Ioannem & Andream, quasi liberius, & securius Christo loquentes. ORIGENES (tr. XXVII.) Puto autem montem Oliveti mysterium esse Ecclesiæ quæ ex Gentibus est. REMIGIUS. Mons enim Oliveti non habet infructuosas arbores, sed oliveta, quibus lumen nutritur ad fugandas tenebras, & quibus fessis requies, infirmis salus præstatur. Sedens autem Dominus supra montem Oliveti contra templum, de ruina ipsius, & excidio Iudaicæ gentis disputat, ut etiam ipso situ corporis monstret quia quietus manens in Ecclesia, impiorum superbiam condemnat. ORIGENES (tractat. XXVII.) Agricola enim residens in monte Oliveti, verbum Dei est in Ecclesia confirmatum, Christus scilicet, qui semper oleastri ramos inserit in bonam olivam patrum. Qui habent fiduciam ante Christum, discere volunt signum adventus Christi, & consummationis sæculi. Est autem duplex adventus Verbi in animam. Primus quidem stulta prædicatio de Christo, quando prædicamus Christum natum, & crucifixum; secundus autem adventus est in viris perfectis, de quibus dicitur I. Corinth. III. „Sapientiam loquimur inter perfectos:" & huic secundo adventui adiungitur consummatio sæculi in viro perfecto, cui mundus crucifixus est. HILARIUS (can. XXV.) Et quia tria a discipulis quæsita sunt, distinctis (3) & temporis, & intelligentiæ significationibus separantur. Responde-

(1) *Al. deest* quæ. (2) *Al. omittitur* interrogasse. (3) *Al.* & temporibus.

detur ergo primo de civitatis occasu, (1) & deinde confirmatur veritate doctrinæ, ne quis fallax ignorantibus possit obrepere: unde sequitur: *Et respondens Iesus, dixit eis: Videte ne quis vos seducat: multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum Christus*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxvi. super Matth.) Neque enim de Hierosolymæ destructione, neque de secundo adventu respondit statim; sed de malis quibus statim obviandum erat. HIERONYMUS (hoc loco.) Unus autem eorum de quibus loquitur fuit (2) Simon Samaritanus, quem in Actibus Apostolorum legimus, qui se magnam dicebat esse virtutem, hæc quoque inter cetera in suis voluminibus scripta dimittens: Ego sum sermo Dei, ego omnipotens, ego omnia Dei. Sed & Ioannes Apostolus in Epistola sua I. cap. II. loquitur: „ Audistis quia Antichristus venturus est; „ nunc autem antichristi multi sunt. “ Ego reor omnes hæresiarchas antichristos esse; & sub nomine Christi ea docere quæ contraria sunt Christo. Nec mirum si aliquos ab his videamus seduci, cum Dominus dixerit, *Et multos seducent*. ORIGENES (tract. xxvii.) Multi autem sunt qui seducuntur: quia larga est porta quæ ducit ad perditionem, & multi sunt qui intrant per eam. Hoc autem solum sufficit ad cognoscendum seductionem antichristorum, qui dicunt, *Ego sum Christus*, quod numquam legitur Christus dixisse. Sufficiebant enim ad credendum quod ipse est Christus, opera Dei, & sermo quem docebat, & virtus ipsius. Omnis etiam sermo qui profitetur expositionem Scripturarum secundum fidem earum, & non habet veritatem, antichristus est, (3) Veritas enim Christus est, & simulata veritas antichristus. Sed & omnes virtutes invenimus esse Christum, omnes simulatas virtutes antichristum: quoniam omnes species boni quascumque habet Christus in se in veritate ad ædificationem hominum, omnes eas habet diabolus in specie ad seductiones sanctorum. Opus ergo est nobis Deo auxiliatore, ne quis nos seducat, vel sermo, vel virtus. Malum enim est invenire aliquem secundum mores vitæ errantem; multo autem peius arbitror esse non secundum verissimam regulam Scripturarum sentire.

(c) AUGUSTINUS ad Hesychium (epist. lxxx. cir. medium.) Interrogantibus discipulis ea Dominus respondit quæ iam ex illo tempore fuerant secutura, sive de excidio Hierusalem, unde orta est ipsius interrogationis occasio; sive de adventu suo per Ecclesiam, in qua usque ad finem venire non cessat: in suis enim veniens agnoscitur, dum eius quotidie membra nascuntur: sive de ipso fine, in quo apparebit vivos iudicaturus, & mortuos. Cum itaque signa dicat quæ ad ista tria pertinent, quod eorum trium signorum ad aliquid horum referendum sit, diligenter considerandum est, ne forte quod pertinet ad unum, referendum putemus ad alterum. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxvi.) Hic autem loquitur de præliis quæ Hierosolymis erant futura, cum dicit: *Audituri enim estis prælia, & opiniones præliorum*. ORIGENES (tract. xxviii.) Qui audit ipsas voces quæ fiunt in præliis, audit prælia; qui autem de præliis longe gestis audit, opiniones, vel rumores audit præliorum. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxvi.) Quia vero per hoc turbari etiam discipuli poterant, ideo subdit: *Videte ne turbemini*. Deinde quia æstimabant post illud bellum, quo Hierusalem destrueretur, statim finem mundi esse venturum, eos in vera opinione stabilit, dicens: *Oportet enim hæc fieri, sed nondum statim est finis*. HIERONYMUS (super *Sed nondum est finis*.) Idest, non putemus diem instare iudicii, sed in tempus aliud reservari; cuius signum perspicue in consequentibus ponitur.

Consurget enim gens in gentem, & regnum in regnum. RABANUS. ᵃ Vel admonentur Apostoli ne his advenientibus terreantur, ut Hierosolymam, Iudæamque deserant: quia non statim finis, sed in quadragesimum annum desolatio provinciæ, ultimumque urbis, & templi sequetur excidium: de quibus subditur: *Consurget enim gens in gentem, & regnum in regnum*. Constat autem hic acerbissimos dolores, quibus omnis vastata

(1) *Al.* & ante, item & quando. (2) *Al.* Simon magus, quem &c. (3) *Quod sequitur usque ad* Sed & omnes *deest in editionibus Romana an. 1570. & Veneta Nicolai an. 1593. quam ex quatuor sæpe citatis exemplis restituimus.*

EX EDITIONE P. NICOLAI.

ᵃ Hæc in Rabani novis editionibus non habentur, nec alia quæ subiunguntur inferius: quia propter militum vastantium omnia invasionem exciderunt dum in excudendis incumberetur, ut notatur ibidem, & in præfatione præmittitur. In Glossa tamen fere iisdem verbis extant, sed nullius nomine designantur

vastata est provincia, ad litteram contigisse. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxvi.) Deinde ut ostendat (1) quoniam & ipse præliabitur contra Iudæos, non solum bella prænuntiat, sed & plagas divinitus illatas: unde subdit: *Et erunt pestilentiæ, & fames, & terræmotus per loca*. RABANUS. Notandum, quod in hoc quod dicit, *Consurget gens in gentem*, ostenditur perturbatio hominum; *erunt pestilentiæ*, ecce inæqualitas corporum; *erit fames*, ecce sterilitas terræ; *terræmotus per loca*, ecce respectus iræ desuper. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxvi.) Et non simpliciter hæc fient secundum consuetudinem antea in hominibus existentem, sed ex ira quæ erit desuper: & propter hoc non simpliciter dixit ea esse ventura, neque repente, sed cum quadam significatione subdit: *Hæc autem omnia sunt initia dolorum*, idest iudaicorum malorum. ORIGENES (tract. xxviii.) Vel aliter. Sicut ægrotant corpora ante mortem, sic necesse est ante corruptionem mundi ut quasi languens terra frequentius terræmotibus conquassetur; aer (2) etiam vim mortiferam concipiens pestilens fiat; & vitalis virtus terræ deficiens, suffocet fructus. Consequens autem est ut propter inopiam ciborum, in avaritiam, & bella homines excitentur: sed quia insurrectiones, & lites interdum fiunt propter avaritiam, interdum autem propter concupiscentiam principatus, & gloriam vanam; adhuc profundiorem dabit aliquis causam eorum quæ ante finem mundi sunt ventura. Sicut enim adventus Christi in pluribus gentibus divina virtute fecit pacem, sic consequens est ut propter abundantiam iniquitatis refrigerescat caritas multorum; & ideo dereliquerit illos Deus, & Christus eius; iterum fieri prælia, dum non prohibentur a sanctitate operationes seminatrices bellorum: sed & adversariæ virtutes dum non vetantur a sanctis, & a Christo, absque prohibitione operabuntur in cordibus hominum, ut excitent gentem adversus gentem, & regnum adversus regnum. Si autem, sicut quibusdam placet, & fames & pestilentiæ ab angelis satanæ fiunt; (3) hæc etiam tunc invalescent ab adversis virtutibus, quando non fuerint sales terræ, & lux mundi, Christi discipuli, destruentes quæ ex dæmonum malitia seminantur. Et aliquando quidem in Israel fames, & pestiliæ fiebant propter peccata, quas orationes sanctorum solvebant. Bene autem *per loca*: non enim insimul vult Deus perdere humanum genus; sed iudicans per partes, dat pœnitentiæ locum. Si autem incipientibus huiusmodi malis, non fuerit facta correptio, proficient ad peius: unde sequitur: *Hæc autem omnia initia sunt dolorum*, generalium scilicet in universo mundo, & eorum qui secuturi sunt adversus impios, ut in doloribus acutissimis crucientur. HIERONYMUS (super *Consurget gens contra gentem*.) Mystice autem videtur regnum contra regnum consurgere, & pestilentia eorum quorum sermo serpit ut cancer, & fames audiendi verbum Dei, & commotio universæ terræ, & a vera fide separatio, in hæreticis magis intelligi, qui contra se invicem dimicantes, Ecclesiæ victoriam faciunt. ORIGENES (tract. xxviii.) Oportet autem hæc fieri antequam videamus perfectionem sapientiæ quæ est in Christo; sed non statim erit finis quem quærimus: pacificus enim finis longe est ab hominibus istis. HIERONYMUS (super *Hæc omnia initia dolorum*.) Quod autem dixit: *Hæc omnia initia sunt dolorum*, melius transfertur *parturitionum*, ut quasi conceptus quidam adventus Antichristi, non partus intelligatur.

(d) RABANUS. Quo merito Hierosolymis, ac Provinciæ Iudæorum universæ tot irroganda fuerint adversa, Dominus manifestat subdens: *Tunc tradent vos &c.* CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxvi.) Vel aliter. Quia discipuli audientes ea quæ de Hierosolyma dicebantur, sic dispositi erant, ut extra turbationem essent, quasi de alia pœna audientes, sibi vero prospera superventura sperabant, quæ advenire valde desiderabant; propter hoc eis gravia prænuntiat, in sollicitudine eos statuens. Et prius quidem iusserat eos vigilare contra deceptionem seductorum; nunc autem tyrannorum violentiam eis prædicit, dicens: *Tunc tradent vos in tribulationem, & occident vos*. Opportune enim eorum mala interposuit, mitigationem habentia a communibus malis: nec solum ita eos consolatus est, sed ostendendo tribulationis causam, adiungens quod propter nomen eius hæc essent passuri: unde sequitur: *Et eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum*. ORIGENES (tract. xxviii.) Sed quomodo etiam in ultimis partibus terræ commorantibus geotibus odio habetur populus Christi? Nisi forte & hic aliquis dicat propter exaggerationem positum *omnibus* pro multis. Sed

(1) *Al.* ut quoniam & ipse. (2) *Al.* enim. (3) *Al.* hi.

& hoc quod dicit, *Tunc tradent vos*, habet quæstionem: nam & priusquam hæc fierent, traditi sunt Christiani in tribulationes. Sed aliquis respondebit, quoniam tunc maxime tradentur Christiani in tribulationes quemadmodum umquam. Amant enim qui in calamitatibus sunt, causas earum discutientes invenire aliquid quod loquantur. Consequens ergo est ut quasi derelinquentibus hominibus deorum culturam propter multitudinem Christianorum, dicant fieri bella, fames, & pestilentias; sed & terræmotus causam dicant Christianos, propter quod & persecutiones passæ sunt Ecclesiæ. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxxvi.) Postquam autem iam duplex prælium posuit, scilicet quod est a seductoribus, & quod est ab inimicis, consequenter tertium prælium ponit, quod est a falsis fratribus: unde subdit: *Et tunc scandalizabuntur multi, & invicem tradent, & odio habebunt invicem*. Vide autem & Paulum hæc plorantem, & dicentem II. Corinth. VII. „ Foris pugnæ, intus timores: " & alibi (II. Corinth. XI.) „ Pericula in falsis fratribus: " de quibus (1) ibi dicit: „ Tales sunt pseudoapostoli operarii subdoli. " Unde & hic subdit: *Et multi pseudoprophetæ surgent, & seducent multos*. REMIGIUS. Imminente enim captivitate Hierusalem, multi insurrexerunt, Christianos se esse dicentes, & multos seduxerunt: quos Paulus nominat falsos fratres; Ioannes vero antichristos. HILARIUS (can. XXV.) Ut Nicolaus unus ex septem diaconibus fuit, qui multos mentita veritate pervertit. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxvi.) Deinde quod his difficilius est ostendit, quia tales pseudoprophetæ nullam mitigationem a caritate accipient: unde sequitur: *Et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum*. REMIGIUS. (2) Idest vera dilectio erga Deum, & proximum: nam quanto magis ab unoquoque iniquitas suscipitur, tanto magis in corde ipsius ardor caritatis extinguitur. HIERONYMUS (super *Refrigescet*.) Considerandum autem, quod (3) non negavit omnium futuram esse caritatem, sed multorum: nam in Apostolis, & eorum similibus permansura est caritas, de qua Paulus dicit Rom. VIII. „ Quis nos separabit a caritate Christi? " Propter quod & hic subdit: *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*. REMIGIUS. *Usque in finem* dicit usque ad terminum vitæ suæ: (4) qui enim usque ad terminum vitæ suæ in confessione nominis Christi perseveraverit, & in caritate, salvus factus est. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxvi.) Deinde ne dicerent, Qualiter ergo inter tot mala vivemus? quod plus est promittit, quod non solum (5) viverent, sed etiam ubique docerent: unde subditur: *Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe*. REMIGIUS. Quia enim noverat Dominus corda discipulorum contristanda esse de excidio Hierusalem, & perditione suæ gentis, hoc solatio consolatur eos, quod multo plures credituri erant de Gentibus quam de Iudæis perirent. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxvi.) Quod autem & ante captionem Hierosolymæ ubique prædicatum est Evangelum, audi quod ait Paulus Rom. X. „ In omnem terram exivit sonus eorum. " Et vides eum a Hierusalem ad Hispaniam currentem. Si autem unus tantam portionem accepit, excogita reliqui quanta operati sunt. Unde & quibusdam scribens, de Evangelio dicit (Coloss. V.) quod „ fructificat, & crescit in omni creatura quæ sub cælo est. " Hoc autem est maximum signum virtutis Christi, quod in triginta annis, vel parum amplius Evangelii sermo fines orbis terrarum implevit. Quamvis autem Evangelium ubique prædicatum fuerit, non tamen omnes crediderunt: propter quod subdit: *In testimonium omnibus gentibus*, idest in accusationem his qui non crediderunt. Qui enim crediderunt, (6) testabuntur adversus eos qui non crediderunt, & condemnabunt eos. Convenienter autem postquam prædicatum est Evangelium per orbem terrarum, tunc Hierosolyma periit: unde sequitur: *Et tunc veniet consummatio*, idest finis Hierosolymorum. Qui enim viderunt Christi virtutem ubique refulgentem, & in brevi tempore orbem terrarum supergressam, quam veniam habere debuerunt in ingratitudine permanentes? REMIGIUS. Potest autem & totus locus iste referri ad consummationem sæculi. Tunc enim plurimi scandalizabuntur recedentes a fide, videntes multitudinem, & divitias malorum, & miracula Antichristi, & consocios persequentur; & Antichristus mittet pseudoprophetas, qui seducent multos; & abundabit iniquitas, quoniam numerus malorum augebitur; & refrigescet caritas, quo-

(1) *Al.* alibi. (2) *Al. omittitur* Idest. (3) *Al.* non negavit omnium minuendam esse caritatem &c. *Apud P. Nicolaium est* non negavit omnium fidem, vel caritatem &c. (4) *Al. deest* qui enim usque ad terminum vitæ suæ. (5) *Al.* viderent. (6) *Al.* tamen testabuntur.

quoniam numerus bonorum minuetur. HIERONYMUS. Signum etiam dominici adventus est in toto orbe Evangelium prædicari, ut nullus sit excusabilis. ORIGENES (tract. xxviii.) Quod autem dicitur, *Eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum*, sic salvare quis poterit, quia nunc quidem in unum consenserunt omnes gentes adversus Christianos. Cum autem contigerint quæ Christus prædixit, tunc fient persecutiones iam non ex parte, sicut ante, sed generaliter ubique adversus populum Dei. AUGUSTINUS ad Hesychium (epist. lxxx. circa finem.) Sed qui putant hoc quod dicitur, *Prædicabitur Evangelium regni in universo orbe*, per ipsos Apostolos factum esse, non ita esse certis documentis probatum est. Sunt enim in Africa barbaræ innumerabiles gentes, in quibus nondum prædicatum esse Evangelium ex his qui ducuntur inde captivi, addiscere in promptu est. Neque tamen ullo modo recte dici potest, istos ad promissionem Dei non pertinere. Non enim Romanos solum, sed omnes gentes Dominus semini Abrahæ iurando promisit. In quibus ergo gentibus nondum est Ecclesia, oportet quod fit, non ut omnes qui ibi fuerint credant: quomodo enim illud implebitur, *Eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum*, nisi in omnibus gentibus sint & qui oderint, & quos oderint? Non est igitur ab Apostolis prædicatio ista completa, quando adhuc sunt gentes in quibus nondum cœpit impleri. Quod autem dixit Apostolus Rom. x. „ In omnem terram exivit sonus eorum: “ quamvis locutio sit præteriti temporis, verbis tamen quod futurum erat dixit, non quod iam factum atque completum: sicut & ipse Propheta, quo usus (1) est teste, fructificare, & crescere dixit Evangelium in universo mundo, ut ita signaret usque quo crescendo esset (2) venturum. Si ergo latet quando Evangelio universus orbis implebitur, procul dubio (3) latet quando finis erit: ante quippe non erit. ORIGENES (tract. xxviii.) Cum ergo omnis gens audiverit Evangelii prædicationem, tunc erit sæculi finis; & hoc est quod sequitur: *Et tunc erit consummatio*. Multæ enim non solum barbarorum, sed etiam nostrarum gentium nondum audierunt Christianitatis verbum. GLOSSA *a*. Utrumque autem dictorum tueri potest, si tamen diverso modo diffusio prædicationis Evangelii intelligatur. Si enim intelligatur quantum ad fructum prædicationis, qui est ut in singulis gentibus fundetur Ecclesia credentium in Christum, ut Augustinus (in epist. lxxx.) exponit, est signum quod oportet præcedere ante finem mundi; non tamen præcessit ante destructionem Hierosolymæ. Si autem intelligatur quantum ad famam prædicationis, sic ante finem Hierosolymæ fuit completum, discipulis Christi per quatuor mundi partes dispersis. Unde Hieronymus (super *Prædicabitur*) dicit: Non puto aliquam remansisse gentem quæ Christi nomen ignoret; & quamquam non habuerit prædicatorem, tamen ex vicinis gentibus opinionem fidei non potest ignorare. ORIGENES (tract. xxviii.) Moraliter autem qui visurus est, secundum verbum Dei, adventum gloriosum illum in animam suam, necesse est ut secundum mensuram profectus sui insidias a contrariis operationibus patiatur, quasi magnus athleta, & Christus in eo ab omnibus odiatur; non tantum a gentibus secundum carnem, quantum a gentibus spiritualium nequitiarum. Sed & in quæstionibus pauci erunt veritatem plenius attingentes; plures autem scandalizabuntur, & cadent ab ea, proditores, & accusatores alterutrum propter dissensionem dogmatum veritatis; quod causa fiet ut odiant se invicem. Multi etiam erunt non sane tradentes de futuris sermonem, & quomodo non oportet interpretantes Prophetas: quos pseudoprophetas dicit, seducentes multos: & ferventem dilectionem, quæ prius fuerat in simplicitate fidei, refrigescere facient. Sed qui potuerit manere in apostolicæ traditionis proposito, ipse salvabitur; & sic prædicatum Evangelium in animas omnium, erit in testimonium omnibus gentibus, idest omnibus cogitationibus incredulis animarum.

(e) CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxvii.) Quia supra occulte insinuavit Hierosolymæ finem, consequenter idem manifeste ostendit, prophetiam inducens quæ destructionem Iudæorum credere facit: unde dicit: *Cum ergo videritis abominationem desolationis*,

Eee 2

(1) *Al.* *desideratur* est. (2) *Al.* futurum. (3) *Al.* lateret.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nihil tale in Glossa quæ nunc extat, nec in Anselmo, vel alibi occurrit; quamvis quæ subiunguntur ex Hieronymo, & cum appendice præsenti connectuntur, habeat Glossa.

tionis, quæ dicta est a Daniele Propheta, stantem in loco sancto, qui legit intelligat. HIERONYMUS (super *Cum videritis abominationem.*) Hoc autem quod dictum est, *Qui legit intelligat*, ponitur ut ad intelligentiam mysticam provocemur. Legimus autem in Daniele (cap. IX.) hoc modo: „ Et in dimidio hebdomadis auferetur sacrificium, „ & libamina, & in templo desolationum „ abominatio erit usque ad consummatio- „ nem temporis, & consummatio dabitur „ super solitudinem. " AUGUSTINUS ad Hesychium (epist. lxxx. circ. med.) Lucas quidem, ut ostenderet tunc factam fuisse abominationem desolationis, quæ a Daniele prædicta est, quando expugnata est Hierusalem, eodem loco (cap. XXI.) hæc Domini verba commemorat: „ Cum videritis circumdari ab exercitu Hierusalem, „ tunc scitote quia appropinquabit desola- „ tio eius. " CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. xlix. in opere imperf.) Unde *abominationem desolationis* videtur mihi exercitum dicere, quo scilicet desolata est civitas sancta Hierusalem. HIERONYMUS (ubi supra.) Aut potest intelligi de imagine Cæsaris, quam Pilatus posuit in templo; aut de Adriani equestri statua, quæ in ipso Sancta sanctorum loco stetit usque in præsentem diem. Abominatio enim secundum veterem Scripturam idolum nuncupatur; & idcirco additur *desolationis*, quod in desolato templo atque deserto idolum positum sit. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxvi.) Vel quia ille qui desolavit civitatem, & templum, statuam intus posuit. Ut autem discant, quoniam viventibus quibusdam eorum hæc erunt, propter hoc dixit, *Cum videritis*. Ex quo admirare Christi virtutem, & discipulorum fortitudinem, qui in talibus temporibus prædicabant in quibus omnia Iudaica impugnabantur. Apostoli autem ex Iudæis existentes, leges introduxerunt novas adversus Romanos tunc dominantes. Infinita millia Iudæorum ceperunt Romani, & duodecim viros non superaverunt nudos, & inermes. Quia vero multoties contigerat in gravibus præliis Iudæos restauratos fuisse, sicut temporibus Sennacherib, & Antiochi; ne aliquis suspicetur tale aliquid futurum, suis fugiendum esse præcepit, cum subdit: *Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes.* REMIGIUS. Hæc enim omnia, imminente desolatione Hierusalem, constat fuisse impleta: appropinquante namque Romano exercitu, omnes Christiani, qui in provincia erant, sicut Historia ecclesiastica refert, divino miraculo moniti, longius recesserunt, & transeuntes Iordanem, venerunt in Pellam civitatem, & ibi sub tutela Agrippæ Regis, cuius mentio in Actibus Apostolorum fit, aliquanto tempore manserunt; ipse autem Agrippa, cum parte Iudæorum quæ sibi obtemperabat, Romano subditus erat imperio. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxvii.) Deinde ostendens inevitabilia mala futura esse Iudæis, & infinitam calamitatem, subdit: *Et qui in tecto est, non descendat tollere aliquid de domo sua*: eligibilius enim erat nudo corpore salvari, quam intrare domum, ut tolleret vestimentum, & occidi: propter quod & de eo qui est in agro subdit: *Et qui in agro est, non revertatur tollere tunicam suam.* Si enim qui in civitate sunt fugiunt, multo magis qui foris sunt non oportet ad civitatem refugere. Et quidem pecunias contemnere facile est, & providere sibi in vestimentis non difficile; quæ autem a natura sunt, qualiter aliquis fugiet? Qualiter enim prægnans fiet levis ad fugam, aut lactans poterit eum quem peperit deserere? Propter quod subdit: *Væ autem prægnantibus, & nutrientibus in illis diebus*: his quidem, quia pigriores sunt, & quia facile fugere non possunt, onere conceptionis gravatæ; his autem, quia detinentur vinculo compassionis filiorum, & non possunt simul salvare eos quos lactant. ORIGENES (tract. xxix.) Vel quoniam non erit tunc tempus miserendi neque super prægnantes, neque super lactantes, neque super infantes earum. Et quasi ad Iudæos loquens, qui arbitrabantur in sabbato non oportere ambulare viam amplius quam est sabbati iter, subdit: *Orate autem ut non fiat fuga vestra hieme, vel sabbato.* HIERONYMUS (super *Orate ut non fiat fuga.*) Quia scilicet in altero duritia frigoris prohibet ad solitudines pergere, (1) & in montibus, desertisque latitare; in altero autem transgressio legis est, si fugere voluerint; aut mors imminens, si remanserint. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxvii.) Vide autem quoniam adversus Iudæos est hic sermo: non enim Apostoli sabbatum erant observaturi, neque ibi mansuri, cum Vespasianus hoc egit, etenim plures eorum iam præmortui erant. Si autem aliquis remanserat, in aliis partibus orbis terrarum tunc conversabatur. Propter quid autem hoc orandum esse dixerit, subdit: *Erit enim tunc tribulatio magna,*

(1) *Al.* & in montibus desertis latitare.

gna, qualis non fuit ab initio mundi usque modo, neque fiet. AUGUSTINUS ad Hesychium (epist. lxxx. cir. med.) Apud Lucam cap. xxi. sic legitur: „ Erit autem „ pressura magna super terram, & ira po- „ pulo huic; & cadent in ore gladii, & „ captivi ducentur in omnes gentes. " Nam & Iosephus, qui Iudaicam scripsit Historiam, talia mala dicit illi populo tunc accidisse ut vix credibilia videantur. Unde non immerito dictum est, talem tribulationem nec fuisse a creaturæ initio, nec futuram: sed etsi tempore Antichristi talis, aut maior forsitan erit; intelligendum est de illo popolo dictum, quod eis talis amplius futura non erit. Si enim Antichristum illi primitus, & præcipue recepturi sunt, factutus est tunc idem populus tribulationem potius quam passurus. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxvii.) Interrogo autem Iudæos, unde tam intolerabilis ira divinitus venit super eos, omnibus quæ antæ factæ sunt difficilior. Nam manifestum est quoniam propter crucis manifestationem. Sed adhuc ostendit ipsos graviori pœna fuisse dignos, in hoc quod dicitur: *Et nisi breviati fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro*; ac si diceret: Si amplius durasset prælium Romanorum adversus civitatem, universi periissent Iudæi: omnem enim carnem Iudaicam dicit, & qui foris, & qui intus erant: non enim solum eos qui in Iudæa erant impugnabant Romani, sed & eos qui ubique dispersi erant persequebantur. AUGUSTINUS ad Hesychium (epist. lxxx. cir. medium.) Quidam autem convenienter mihi intellexisse videntur mala ipsa significata nomine dierum, sicut sunt dicti dies mali in aliis Scripturæ divinæ locis: neque enim dies ipsi mali sunt, sed ea quæ fiunt in eis: ipsa enim dicta sunt (1) breviari, ut Deo tolerantiam donante, minus sentirentur; ac si quæ magna essent, fierent brevia. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxvii.) Ne vero Iudæi dicerent, quoniam propter prædicationem, & discipulos Christi hæc mala evenerunt, ostendit quod nisi illi essent, radicitus periissent: unde subditur: *Sed propter electos breviabuntur dies illi*. AUGUSTINUS ad Hesychium (epist. lxxx. cir. medium.) Non enim debemus ambigere, quando eversa est Hierusalem, fuisse in illo populo electos Dei qui ex circumcisione crediderant, sive fuerant credituri, electi ante constitutionem mundi, propter quos breviarentur dies illi, ut tolerabilia mala fierent. Non autem desunt qui existimant ita breviores dies illos futuros, quod cursu solis celeriore brevientur; sicut fuit longior dies orante Iesu Nave. HIERONYMUS (super *Nisi breviati fuissent*.) Nec recordantur illius scripti Psal. cxviii. „ Ordi- „ natione tua perseverat dies. " (2) Sed iuxta temporum qualitatem, idest abbreviatos non mensura, sed numero, ne temporum mora concutiatur credentium fides. AUGUSTINUS ad Hesychium (epist. lxxx. cir. medium.) Non tamen putemus hebdomadas Danielis, vel propter dierum breviationes fuisse turbatas, vel illo iam tempore non fuisse completas, sed in fine temporum esse complendas: apertissime enim Lucas testatur Danielis prophetiam tunc fuisse completam quando eversa est Hierusalem. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxvii.) Intellige (3) autem Spiritus sancti dispensationem, quoniam nihil horum scripsit Ioannes, ut non videretur ex ipsa eorum quæ facta sunt historia scribere: etenim post captionem Hierusalem vixit multo tempore. Sed qui ante mortui sunt, & nihil horum viderunt, ipsi scribunt, ut undique fulgeat prænuntiationis virtus. HILARIUS (can. xxv.) Vel aliter. Totum indicium adventus futuri Dominus ponit, dicens: *Cum videritis abominationem*. De Antichristi enim temporibus hæc locutus est Propheta. Abominatio ex eo dicta est quod adversus Deum veniens honorem Dei sibi vendicet; desolationis autem abominatio, quia bellis, & cædibus terram desolaturus sit, atque ob id a Iudæis susceptus loco sanctificationis instituitur, ut ubi sanctorum precibus Deus invocabatur, ibi ab infidelibus receptus Dei honore venerabilis sit: & quia propriu ste Iudæorum error erit, ut qui veritatem respuerunt suscipiant falsitatem, Iudæam deseri monet, & transfugere in montes, ne admixtione plebis illius Antichristo credituræ, vis, aut contagium afferatur. Quod autem ait, *Et qui in tecto sunt, non descendant tollere aliquid de domo sua*, sic intelligitur. Tectum est domus fastigium, & habitationis totius excelsa perfectio. Qui igitur in consummatione domus suæ, idest in cordis sui perfectione constiterit, regeneratione spiritus novi celsus, non descendere in humiliora rerum sæcularium cupiditatem debebit. *Et qui in agro erit, non revertatur tollere tunicam suam*; idest, positus in

(1) *Al.* brevitati. (2) *Legit P. Nicolai:* Sed iuxta temporum qualitatem abbreviatos sentire debemus; idest abbreviatos non mensura &c. (3) *Al.* Intende autem.

in operatione præcepti, non ad curas pristinas revertatur, ob quas veterum exinde peccaminum, quibus antea contegebatur, erit tunicam relaturus. AUGUSTINUS ad Hesychium (epist. lxxx. cir. medium.) In tribulationibus enim cavendum est ne quisquam devictus ad carnalem vitam de spirituali sublimitate descendat; aut qui profecerat in anteriora se extendens, deficiendo in posteriora respiciat. HILARIUS (can. xxv. a medio.) Quod autem dicitur, *Væ prægnantibus, & nutrientibus in illis diebus*; non de fetarum onere Dominum admonuisse credendum est, sed animarum peccatis repletarum ostendisse gravitatem, quod neque in tecto positæ, neque in agro manentes, repositæ iræ tempestatem vitare possint: illi quoque væ erit qui nutrientur: infirmitatem enim animarum quæ ad cognitionem Dei tamquam lacte educantur, in his ostendit: & idcirco *væ* ipsis erit, quia ad fugiendum Antichristum graves, & ad sustinendum (1) imperitæ, nec peccata effugerunt, nec cibum veri panis acceperunt. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ser. xx.) Vel prægnans est qui res alienas concupiscit; nutriens est qui iam rapuit quod concupiverat: istis enim *væ* erit in die iudicii.

Quod autem Dominus dixit, *Orate, ne fiat fuga vestra hieme, vel sabbato*: AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. I. cap. xxxvii.) Idest ne in lætitia, vel tristitia rerum temporalium quis inveniatur in die illa. HILARIUS (can. xxv.) Vel ne (2) aut in peccatorum frigore, aut in otio bonorum operum reperiamur, quia gravius vexatio incumbet; nisi quod causa electorum Dei diebus illis sit brevitas afferenda, ut vim malorum coarctatum tempus exuperet. ORIGENES (tract. xxix.) Mystice autem in loco sancto omnium Scripturarum, tam veteris testamenti quam novi, Antichristus, qui est falsum verbum, stetit frequenter: qui autem hoc vident, ex Iudæa litteræ fugiant ad sublimes veritatis montes. Et si quis inventus fuerit ascendisse supra tectum verbi, & stare super fastigium eius; non descendat inde, occasione ut auferat aliquid de domo sua. Et si fuerit in agro, in quo absconditus est thesaurus, & reversus fuerit retro, incurret in seductionem verbi mendacis; & maxime si spoliaverit se vestimentum vetus, idest veterem hominem, & iterum conversus fuerit tollere ipsum. Tunc autem anima in utero habens, quæ necdum fructificavit ex verbo, incurrit in *væ*: proiicit enim conceptum, & evacuatur a spe, quæ est in actibus veritatis; similiter autem si videatur formatum, & fructificatum verbum, non autem fuerit enutritum sufficienter. Orent autem qui fugiunt in montes, ne fuga eorum fiat hieme, vel sabbato: (3) quoniam in tranquillitate animæ constitutæ possunt impetrare viam salutis: & in sabbato, quando homo bona opera non facit, fuga vestra non fiat: nemo enim in periculo falsi dogmatis facile superatur, nisi qui nudus fuerit ab operibus bonis. Quæ est autem maior tribulatio quam videre fratres nostros seduci, & quod aliquis videat seipsum moveri, & conturbari? Dies autem intelliguntur præcepta, & dogmata veritatis: omnes autem intellectus a scientia falsi nominis venientes, additamenta sunt dierum, quæ Deus (4) abbreviavit per quos vult.

(f) CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxvii.) Cum complesset Dominus ea quæ de Hierosolymis sunt, ad suum de cetero pervenit adventum, & dicit eius signa non illis utilia solum, sed & nobis, & his qui post nos erunt omnibus: unde dicit: *Tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus, aut illic, nolite credere*. Sicut autem cum supra cap. iii. dixit Evangelista, *In diebus illis venit Ioannes Baptista*, non tempus quod immediate est consequens exposuit, cum triginta anni in medio essent; ita & hic cum dicit, *Tunc*, totum medium tempus prætermisit, quod futurum erat a captione Hierosolymæ usque ad initia consummationis mundi. Dans autem eis signa sui secundi adventus, de loco eos certificat, & de seductoribus: non enim sicut in priori adventu in Bethlehem apparuit, & in parvulo angulo orbis terrarum, & nullo sciente a principio, ita & tunc erit; sed manifeste veniet, ita quod non indigeat quod aliquis eius adventum annuntiet: propter quod dicit: *Si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus, aut illic, non credatis*. HIERONYMUS (super illud *Sicut fulgur exit.*) In quo ostendit quod secundus adventus non in humilitate, ut primus, sed in gloria demonstrandus est. Stultum est itaque eum in par-

(1) *Al.* impeditæ. (2) *Al. deest* aut. (3) *Supplet ex Origene P. Nicolai*: quoniam in tranquillitate animæ constitutæ possunt impetrare viam salutis, hieme autem comprehendente incurrunt in eos quos fugiunt: ideo orent ut non fiat eorum fuga hieme, vel sabbato. Quidam autem ab operibus malis sabbatizant, sed non faciunt opera bona: in tali ergo sabbato, quando homo bona opera non facit &c. (4) *Al.* abbreviat.

parvo loco, vel in abscondito quærere, qui totius mundi lumen est. HILARIUS (can. xxv.) Et tamen, quia in magna vexatione positi erunt homines, pseudoprophetæ, tamquam præsentem in Christo opem sint indicaturi, multis in locis Christum esse, atque haberi mentientur, ut in Antichristi famulatum depressos, vexatosque deducant; & ideo subdit: *Surgent enim pseudochristi, & pseudoprophetæ*. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxvii.) Hic de Antichristo loquitur, & de quibusdam eius ministeris, quos pseudochristos, & pseudoprophetas appellat; quales & tempore Apostolorum multi fuerunt; sed ante secundum adventum Christi, erunt multo prioribus amariores: unde subdit: *Et dabunt signa magna, & prodigia*. AUGUSTINUS in Lib. lxxxiii. Quæst. (qu. lxxvii. circa medium.) Admonet autem hic Dominus, ut intelligamus quædam miracula etiam sceleratos homines facere, qualia sancti facere non possunt; nec tamen ideo potioris loci apud Deum arbitrandi sunt. Non enim acceptiores erant Deo quam populus Israel magi AEgyptiorum, quia non poterat ille populus facere quod illi faciebant; quamvis Moyses in virtute Dei maiora potuerit. Sed ideo non omnibus sanctis ista attribuuntur, ne perniciosissimo errore decipiantur infirmi, existimantes in talibus factis maiora dona quam in operibus iustitiæ, quibus vita æterna comparatur. Cum ergo talia faciunt magi qualia nonnumquam faciunt sancti, diverso fine, & diverso iure fiunt: isti enim faciunt quærentes gloriam suam, illi quærentes gloriam Dei; & illi faciunt per quædam potestatibus concessa in ordine suo, quasi privata commercia, vel beneficia; isti autem in publica administratione iussu eius cui cuncta creatura subiecta est. Aliter enim cogitur possessor equum dare militi, aliter tradit emptori, vel cuilibet donat, aut commodat: & quemadmodum plerique mali milites, quos imperialis disciplina commendat, signis Imperatoris sui nonnullos possessores territant, & ab eis aliquid quod publice non iubetur extorquent; ita nonnumquam mali Christiani, per nomen Christi, vel per verba, vel sacramenta christiana exigunt aliquid a potestatibus; cum autem malis iubentibus voluntate cedunt, ad seducendos homines cedunt, quorum errore lætantur. Quapropter aliter faciunt miracula magi, aliter boni Christiani, aliter mali Christiani: magi per privatos (1) contractus, boni Christiani per publicam iustitiam, mali Christiani per signa publicæ iustitiæ. Nec hoc etiam oportet mirari, quia omnia quæ visibiliter fiunt, etiam per inferiores potestates aeris huius non absurde fieri posse creduntur. AUGUSTINUS III. de Trin. (cap. xxviii.) Nec ideo tamen putandum est transgressoribus angelis ad nutum servire hanc visibilium rerum materiam, sed Deo potius, a quo eis potestas datur; nec sane creatores, illi mali angeli dicendi sunt; sed pro subtilitate sua semina rerum istarum nobis occultiora noverunt, & ea per congruas (2) temperationes elementorum latenter spargunt, atque ita & gignendarum rerum, & accelerandorum incrementorum præbent occasiones: nam & multi homines noverunt ex quibus herbis, aut carnibus, aut succis, aut humoribus ita obrutis, vel commixtis quæ animalia nasci soleant; sed hæc ab hominibus tanto difficilius fiunt, quanto desunt sensuum subtilitates, & corporum mobilitates in membris terrenis, & pigris. GREGORIUS XV. Moral. (cap. xxx. in nov. exemp. xxi.) Cum ergo Antichristus coram carnalium oculis miranda prodigia fecerit, post se tunc homines trahet: quia qui bonis præsentibus delectantur, potestati illius se absque retractione subiicient: unde sequitur: *Ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi*. ORIGENES (tract. xxv.) Exaggeratorius sermo est dicens, *Si possibile est*: non enim pronuntiavit, neque dixit, ut in errorem mittantur electi; sed ostendere vult quoniam frequenter valde persuasorii sunt sermones hæreticorum, & commovere potentes etiam eos qui sapienter agunt. GREGORIUS XXXIII. Moral. (cap. xxxvi. in nov. exemp. xxvii.) Vel quia electorum cor & trepida cogitatione concutitur, & tamen eorum constantia non movetur; una sententia Dominus utrumque complexus est: quasi enim iam errare est in cogitatione titubare. Sed *Si fieri potest* sublungitur, quia fieri non potest ut in errorem electi capiantur. (3) RABANUS. Vel non ideo hoc dicit, quod electio divina frustretur; sed qui humano iudicio electi videbantur, illi in errorem mittentur. GREGORIUS in hom. (xxxv. in Evan.) Minus autem iacula feriunt quæ prævidentur; & propter hoc subditur: *Ecce prædixi vobis*. Dominus enim noster perituri mundi præcurrentia mala denuntiat, ut eo minus præturbent venientia quo fuerint præscita: propter quod consequenter concludit: *Si ergo dixerint vobis, Ecce in deserto*

(1) *Al.* tractus. *Al.* tentationes electorum. (3) *Al.* ORIGENES.

losophorum dogmate Christus moretur, aut in hæreticorum penetralibus, qui Dei;poli-centur arcana; nolite credere, sed quod ab oriente usque in occidentem fides catholica in Ecclesiis fulget. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. I. cap. XXXVIII.) Orientis, & occidentis nomine totum orbem voluit signare, per quem futura erat Ecclesia. Secundum autem illum sensum, quo dixit infra XXVI. *Amodo videbitis Filium hominis venientem in nubibus*, convenienter etiam nunc fulgur nominavit, quod maxime solet emicare de nubibus. Constituta ergo auctoritate Ecclesiæ per orbem terrarum clara, atque manifesta, convenienter discipulos admonet, atque omnes fideles, ne schismaticis, atque hæreticis credant. Unumquodque schisma, aut unaquæque hæresis locum suum habet, in orbe terrarum aliquam tenens partem; aut obscuris, atque occultis conventiculis curiositatem hominum decipit: quo pertinet quod ait: *Si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus, aut illic*; quod significat terrarum partes, aut provinciarum; aut *in penetralibus* aut *in deserto*; quod significat occulta, & obscura conventicula hæreticorum. HIERONYMUS (ubi supra.) Vel per hoc quod dicit, *In deserto*, & *in penetralibus* ostenditur quod persecutionis, & angustiarum tempore semper pseudoprophetæ decipiendi inveniunt locum. ORIGENES (tract. XXIX.) Vel quando secretas, & non vulgatas scripturas proferunt ad confirmationem mendacii sui, videntur dicere: Ecce in solitudine verbum est veritatis. Quotiens autem canonicas proferunt Scripturas, in quibus omnis Christianus consentit, videntur dicere: Ecce in domibus est verbum veritatis. Sed nos exire non debemus a prima ecclesiastica traditione. Vel (1) eos sermones qui sunt omnino extra Scripturam ostendere volens, dixit: *Si dixerint vobis, Ecce in solitudine est, nolite exire*, de regula fidei. Eos autem qui simulant divinas Scripturas ostendere volens, dixit: *Si dixerint vobis, Ecce in penetralibus est, nolite credere*. Veritas enim similis est fulguri egredienti ab oriente, & apparenti usque ad occidentem. Vel hoc dicit, quoniam veritatis fulgur ex omni Scripturarum loco desenditur. Exit ergo veritatis fulgur ab oriente, idest ab initiis Christi, & apparet usque ad passionem ipsius, in qua est occasus eius; vel a primo initio creaturæ mundi, usque ad novissimam Apostolorum Scripturam. Vel oriens quidem est lex, occideos autem finis legis, & prophetiæ Ioannis. Sola autem Ecclesia neque subtrahit huius fulguris verbum, & sensum, neque (2) addit quasi prophetiam aliquid aliud. Vel hoc dicit, quia non debemus attendere eis qui dicunt, *Ecce hic Christus*; non autem ostendunt eum in Ecclesia, in qua tota totus est adventus Filii hominis dicentis infra XXVIII. *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi*. HIERONYMUS (super *Ubicumque fuerit corpus*.) Provocamur autem ad passionem Christi, ut ubicumque in Scripturis legitur, congregemur, ut per illam venire possimus ad verbum Dei.

(g) GLOSSA a. Postquam Dominus præmunivit fideles contra seductionem Antichristi, & ministrorum eius, ostendens se manifeste esse venturum; nunc ordinem, & modum sui adventus demonstrat, dicens: *Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur*. CHRYSOSTOMUS in hom. (LXXVII.) Tribulationem dicit dierum Antichristi, & pseudoprophetarum: tribulatio enim tunc erit magna tot existentibus deceptoribus. Sed non extendetur per temporis longitudinem. Si enim Iudaicum bellum propter electos decurtatum est, multo magis propter eos hæc tribulatio abbreviabitur: & propter hoc non simpliciter dixit, *Post tribulationem*; sed addit *statim*: Ipse enim confestim aderit. HILARIUS (can. XXVI.) Gloriam autem adventus sui indicat obscuritate solis, & defectione lunæ, & casu stellarum: nam sequitur: *Et luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cælo*. ORIGENES (tract. XXX.) Dicet autem aliquis. Sicut in magnis ignibus succendi incipientibus tenebræ ex fumo plurimo videntur extolli, sic in consummatione mundi ab igne, qui succendendus est, obscurabuntur etiam luminaria magna; marcescente autem stellarum lumine, reliquum earum corpus, cum exaltari non valeat, sicut primum cum a lumine ipso portatum extollebatur, cadet de cælo. His accidentibus consequens est cælorum rationabiles (3) virtutes stuporem, & commotionem a-li-

(1) *Al.* eis. (2) *Al.* addidit. (3) *Al.* virtutes patientes stuporem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod subiungitur ex Glossa, nec in Glossa quæ nunc est, nec in Anselmo, nec alibi occurrit.

liquam pati, & conturbari, remotas a primis functionibus suis: unde sequitur: *Et virtutes calorum commovebuntur, & tunc apparebit signum Filii hominis in calo*, in quo scilicet cælestia facta sunt, idest virtus quam operatus est Filius suspensus in ligno; & in cælo apparebit maxime signum illius, ut homines de omnibus tribubus quæ prius non crediderunt (1) christianitatem annuntiari, tunc recognoscentes per signum illud (2) manifestatam, plangent, & lamentabuntur propter ignorantiam suam, atque peccata: unde sequitur: *Et tunc plangent omnes tribus terra.* Alius autem aliter arbitratur, quoniam sicut lucernæ paulatim deficit lumen, sic cælestium luminum deficiente nutrimento, sol obscurabitur, & luna, & stellarum lumen deficiet, & quod remanserit in eis, quasi terrenum cadet de cælo. Sed quomodo potest dici de sole quoniam obscurabitur lumen eius, cum Esaias Propheta profectum aliquem solis in consummatione fore declaret? Similiter & de luna Esaias (3) profert quoniam erit sicut sol. De stellis autem quidam dicere tentant, aut omnes, aut plures earum maiores esse tota terra. Quomodo ergo cadent de cælo, cum magnitudini earum non sufficiat terra? HIERONYMUS (super *Sol obscurabitur*.) Non ergo diminutione luminis (4) huiusmodi accident; alioqnin solem legimus septuplum habiturum luminis; sed comparatione veræ lucis omnia visui apparebunt tenebrosa. RABANUS. Nihil tamen prohibet intelligi veraciter tunc solem, & lunam cum ceteris sideribus ad tempus suo lumine privari, sicut de sole factum constat tempore dominicæ passionis: unde & Ioel dicit cap. II. „ Sol convertetur in tenebras, & luna in „ sanguinem antequam veniat dies Domini „ magnus, & manifestus. " Ceterum, peracto die iudicii, & clarescente futuræ gloriæ vita, cum fuerit cælum novum, & terra nova, tunc fiet quod Esaias Propheta dicit cap. XXX. „ Erit lux lunæ sicut lux „ solis, & lux solis erit septempliciter. " Quod autem de stellis dictum est, *Et stella cadent de calo*, in Marco cap. XIV. ita scriptum est: „ Et stellæ cæli erunt decidentes, " idest suo lumine carentes. HIERONYMUS (ubi supra.) Per virtutes autem cælorum, Angelorum multitudines intelligimus. CHRYSOSTOMUS in hom. (LXXVII.) Qui valde decenter commovebuntur, vel concutientur, videntes tantam transmutationem fieri, & conservos suos puniri, & orbem terrarum terribili assistentem indicio. ORIGENES (tract. XXX.) Sicut autem in dispensatione crucis, sole deficiente, tenebræ factæ sunt super terram; sic & signo Filii hominis apparente in cælo, deficient lumina solis, lunæ, & stellarum, quasi consumpta ex multa virtute signi illius: unde sequitur: *Tunc apparebit signum Filii hominis in calo*. Signum autem crucis hic intelligamus, ut videant, iuxta Zachariam, & Ioannem, Iudæi quem compunxerant, & signum victoriæ. CHRYSOSTOMUS in hom. (LXXVII.) Si autem sol quidem obtenebraretur, crux non appareret, nisi multo solaribus radiis luculentior esset. Ne autem discipuli verecundentur, & doleant de cruce, eam signum nominat cum quadam claritate. Apparebit autem signum crucis, ut Iudæorum inverecundiam confutet: adveniet enim Christus in iudicio non vulnera solum, sed mortem exprobratissimam ostendens: unde sequitur: *Et tunc plangent omnes tribus terra.* Visa enim cruce considerabunt quod mortuo eo nihil profecerunt, & quoniam crucifixerunt eum quem adorari oportebat. HIERONYMUS (super *Et plangent*.) Recte autem dicit, *Tribus terra*: hi enim plangent qui municipatum non habent in cælis, sed scripti sunt in terra. ORIGENES (tract. XXX.) Moraliter autem dicit aliquis obscurandum solem, esse diabolum, qui in consummatione est arguendus, cum sit tenebræ, simulat autem solem; luna autem quæ videtur (5) homini illuminari sole, est omnis ecclesia malignantium, quæ frequenter lumen se habere, & dare promittit; tunc autem redarguta cum reprobatis dogmatibus suis claritatem suam amittet; sed & quicumque, sive in dogmatibus, sive in virtutibus falsis, hominibus quidem veritatem promittebant, mendaciis autem seducebant, hi convenienter dicendi sunt stellæ cadentes de cælo, ut ita dicam, suo, ubi erant in altitudine constitutæ, extollentes se adversus scientiam Dei. Ad commendationem autem sermonis huius utemur exemplo Proverbiorum IV. dicente: „ Lumen iustorum semper inextinguibile est; „ lumen autem impiorum extinguetur. " Tunc claritas Dei apparebit in omni qui portavit imaginem cælestis; & cælestes lætabuntur, terreni autem plangent. Vel Ecclesia est sol, luna, & stellæ, cui dictum est Cant. VI. „ Speciosa ut luna, electa ut „ sol. "

(1) *Al.* christianitatem annuntianti. *P. Nicolai legit* christianitati annuntiatæ. (3) *Al.* manifestatum. (3) *Al.* refert. (4) *Al.* huius mundi. (5) *P. Nicolaius habet* ab huiusmodi.

„ fol." AUGUSTINUS ad Hesychium (epi. lxxx. post medium.) Tunc enim sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, quia Ecclesia non apparebit, impiis tunc persecutoribus ultra modum sævientibus. Tunc *stellæ cadent de cælo, & virtutes cælorum commovebuntur*: quoniam multi qui gratia (1) Dei fulgere videbantur, persequentibus cedent, & cadent; & quidem fideles fortissimi turbabuntur. Hoc autem post tribulationem dierum illorum dicitur esse futurum, non quia transacta tota illa persecutione accidant ista, sed quia præcedet tribulatio, ut sequatur quorumdam defectio; & quia per omnes dies illos ita fiet, propterea post tribulationem dierum illorum, sed tamen eisdem diebus, fiet.

(h) CHRYSOSTOMUS in homil. (lxxvii.) Quia crucem audiverant, ne rursus existimarent aliquid turpe esse futurum, subiungit: *Et videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute multa, & maiestate*. AUGUSTINUS ad Hesychium (epist. lxxx. prope finem.) Cuius quidem (2) proprior sensus est, ut cum hoc quisque audierit, vel legerit, ipsum esse adventum accipiat, quando venturus est ad vivos, & mortuos iudicandos in corpore suo; in quo sedet ad dexteram Patris, in quo etiam mortuus est, & resurrexit, & ascendit in cælum; &, sicut in Actibus Apostolorum cap. 1. legitur, „ nubes suscepit „ eum ab oculis eorum: " & quia illic dictum est ab Angelis,„ Sic veniet, quomodo „ vidistis eum euntem in cælum;" merito credendus est non solum in eodem corpore, verum etiam in nube venturus. ORIGENES (tract. xxx.) Videbunt ergo oculis corporalibus Filium hominis in specie humana venientem in nubibus cæli, idest supernis. Sicut enim quando transformatus est, vox venit de nube; sic cum veniet iterum in speciem transformatus gloriosam, & non super unam nubem, sed super multas, quæ erunt vehiculum eius. Et siquidem ut ne terram calcaret Filius Dei Hierosolymam ascendens, diligentes eum, straverunt vestimenta sua in via, neque asellum qui portabat eum volentes terram calcare; quid mirum, si Pater & Deus omnium nubes sternat cælestes sub corpore Filii descendentis ad opus consummationis? Dicet autem aliquis, quoniam sicut in factione hominis accepit Deus limum de terra, & finxit hominem; sic ut appareat gloria Christi accipiens Dominus de cælo, & de cælesti corpore, corporavit primum quidem in transfiguratione in nubem lucidam, (3) in consummatione autem in nubes lucidas: propter quod nubes cæli dicuntur, secundum quod & limus terræ est dictus: & decet Patrem talia miranda dare Filio suo, qui se humiliavit; & propterea exaltavit illum, non solum secundum spiritum, sed etiam secundum corpus, ut super talibus nubibus veniret; & forsitan super nubibus rationabilibus, ne irrationabile esset vehiculum Filii hominis glorificati. (4) Et primum quidem venit Iesus cum virtute, ex qua faciebat signa, & prodigia in populo; omnis autem illa virtus comparatione illius virtutis multæ cum qua in fine venturus est, modica erat: virtus enim erat exinanientis seipsum. Consequens est etiam ut ad maiorem gloriam reformetur quam fuit transformatus in monte: tunc enim propter tres tantummodo transformatus est, in consummatione autem mundi totius, apparebit in gloria multa, ut videant eum omnes in gloria. AUGUSTINUS ad Hesychium (epist. lxxx. post medium.) Sed quoniam Scripturæ scrutandæ sunt, nec earum superficie debemus esse contenti, diligenter sunt inspicienda sequentia: post pauca enim sequitur: *Cum videritis hæc omnia fieri, scitote quia prope est iam in ianuis*: tunc enim scimus prope esse, cum (5) non aliqua videmus esse præmissorum, sed hæc omnia, in quibus & hoc est quod videbitur Filius hominis veniens. Et mittet Angelos suos de quatuor partibus mundi; idest, de toto orbe terrarum congregabit electos suos: (6) quæ tota hora novissima facit veniens in suis membris tamquam in nubibus, vel in tota ipsa Ecclesia tamquam in nube magna, sicut nunc venire non cessat; sed ideo cum potestate magna, & maiestate, quia maior potestas, & maiestas illius apparebit sanctis, quibus magnam virtutem dabit, ne tanta persecutione vincantur. ORIGENES (tract. xxx.) Vel cum magna virtute venit quotidie ad animam hominis credentis in nubibus propheticis, idest in Scripturis Prophetarum, & Apostolorum, qui verbum Dei super humanam naturam in intellectibus suis declarant; sic etiam eis qui intelligunt dicimus apparere gloriam multam; quæ quidem videtur in secundo Verbi adventu, quod est perfectorum: & sic fortasse omnia quæ a tribus E-

Fff 2 van-

(1) *Al. omittitur* Dei. (2) *P. Nicolai ex Augustino legit* promptior. (3) *Al.* idest in consummatione in nubes lucidas. (4) *Al. omittitur* Et. (5) *Al. deest* non. (6) *Al.* qui.

vangelistis dicta sunt de Christi adventu, diligentius inter se collata, & bene discussa invenientur ad hoc pertinere quod quotidie venit in corpore suo, quod est Ecclesia; de quo adventu suo alibi dixit (infra xxvi.) *Amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cæli*; exceptis his locis ubi ab eo ille adventus ultimus in seipso promittitur.

(i) a ORIGENES (tract. xxx.) Quia de planctu mentionem fecerat, qui ad hoc erit ut sponte contra se sententiam proferant, & seipsos condemnent; ne putetur quod in isto planctu mala eorum terminentur, subdit: *Et mittet Angelos suos cum tuba, & voce magna*. REMIGIUS. Hæc autem tuba non revera corporea est intelligenda, sed archangelica vox, quæ adeo magna erit ut ad clamorem illius omnes mortui de terræ pulvere resurgant. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxvii.) Sonus autem tubæ pertinet ad resurrectionem, ad gaudium, ad repræsentandum stuporem qui tunc erit ad dolorem illorum qui relinquentur, & in nubibus non rapientur. ORIGENES (tract. xxx. a medio.) Scriptum est autem in Numeris cap. x. quod ex quatuor ventis (1) congregabunt sacerdotes tibicinantes eos qui sunt ex castris Israel, secundum quorum comparationem de Angelis Christi consequenter dicitur: *Et congregabunt electos eius a quatuor ventis*. REMIGIUS. Idest, a quatuor climatibus mundi, idest oriente, occidente, aquilone, & austro. ORIGENES (tract. xxx.) Et simpliciores quidem opinantur eos tantum, qui tunc inventi fuerint in corpore, aggregandos; sed melius est dicere congregandos (2) ab Angelis Christi esse omnes non solum ab adventu Christi, & usque ad consummationem vocatos, atque electos, sed omnes qui a constitutione fuerint mundi, qui viderunt, sicut Abraham, Christi diem, & exultaverunt in illa. Quoniam autem non tantum illos qui in corpore fuerint comprehensi, dicit congregandos Christi electos, sed etiam illos qui de corporibus sunt egressi, manifestar sermo dicens, congregatos electos non solum a quatuor ventis, sed etiam subdens: *A summis cælorum usque ad terminos eorum*: quod nemini super terram existenti arbitror convenire. Vel cæli sunt Scripturæ divinæ, aut auctores earum, in quibus habitat Deus. Summa autem Scripturarum sunt initia illarum, termini autem consummationes earum. Congregantur ergo sancti a summis cælorum, idest ab eis qui vivunt in initiis Scripturarum usque ad eos qui vivunt in consummationibus earum. Congregabuntur enim tuba, & voce magna, ut qui audierint, & adverterint parent se ad viam perfectionis, quæ ducit ad Filium Dei. REMIGIUS. Vel aliter. Ne forte aliquis putaret quod solummodo a quatuor partibus mundi, & non a mediterraneis regionibus, & locis, ideo addit: *A summis cælorum usque ad terminos eorum*. Per summum enim cæli medium orbis intelligitur, quia medio orbis (3) summum cæli præsidet. Per terminos autem cælorum, fines terræ significat, ubi longe distantibus circulis cæli terræ insidere videntur. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxvii.) Quod autem per Angelos Dominus electos vocat, ad electorum honorem pertinet: nam & Paulus dicit, quod rapientur in nubibus: quia eos quidem qui resurrexerunt congregabunt Angeli, congregatos autem recipient nubes.

(k) CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxviii.) Quia dixerat, quod statim post tribulationem dierum illorum, quæ prædicta sunt contingerent, ipsi autem quærere poterant, Post quantum tempus? ideo exponit, exemplum ponens de ficu, dicens: *Ab arbore fici discite parabolam: cum iam ramus eius tener fuerit, & folia nata, scitis quia prope est æstas*. HIERONYMUS (super *Ab arbore fici discite*.) Quasi dicat: Sicut quando teneri fuerint in arbore ficus cauliculi, & gemma erumpit in florem, cortexque folia parturit, intelligitis æstatis adventum, & favonii, ac veris introitum; ita cum omnia quæ scripta sunt videritis, nolite putare iam adesse consummationem mundi, sed quasi prævia, & præcursores quosdam venire, ut ostendant quod prope sit, & in ianuis: unde sequitur: *Ita & vos cum videritis hæc omnia, scitote quia prope est in ianuis*. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxviii.) Per quod ostendit quod non multum erit temporis medium; sed statim adventus Christi occurret.

(l) Per

(1) *Al.* congregabant. (2) *Al.* non solum ab Angelis. (3) *Al.* summi cæli.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Sic in edit. Antverpiensi, non Chrysostomus, ut in Parisiensi prius notabatur; etsi nec Origenes hæc adeo expresse, quæ tamen subindicat.

(1) Per ramum autem & allud quiddam prænuntiat, scilicet æstatem spiritualem, & tranquillitatem iustis post hiemem esse futuram, peccatoribus autem e contrario hiemem post æstatem. ORIGENES (tract. xxx.) Sicut enim ficus in tempore quidem biemis, vitalem virtotem babet in se absconditam, postmodum autem cum virtus ipsa vitalis prodire cœperit ad manifestationem, prætereunte hieme, & ipsa valetudine, eius ramus efficitur tener, & folia producit; sic & mundus; & unusquisque eorum qui salvantur ante Christi adventum, quasi in bieme in se absconsam habent vitalem virtutem; Christo autem inspirante fiunt teneri, & non duri cordis rami, & quæ abscondita erant in eis, progrediuntur in folia, & manifestos fructus ostendunt: talibus autem prope est æstas, & adventus gloriæ Verbi Dei. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxxviii.) Propter hoc etiam istud posuit, ut credere faciat hunc sermonem omnino ita esse venturum: ubicumque enim quod omnino eventurum (2) est dicit, naturales necessitates in exemplum inducit. AUGUSTINUS ad Hesychium (epist. lxxx.) Quod autem de signis evangelicis, & propheticis, quæ fieri cernimus, propinquom Domini adventum sperare debeamus, quis negat? Quotidie quippe magis magisque fit proximus; sed quanto intervallo propinquat, de hoc dictum est Actor. 1. „ Non est vestrum „ scire tempora, vel momenta. “ (3) Vide quando dixit Apostolus Rom. xiii. „ Nunc „ propior est nostra salus, qoam cum cre„ didimos. “ & ecce tot anni transierunt, nec tamen quod dixit salsum est; quanto magis nunc dicendum est propinquare Domini adventum quando tantus factus est ad finem accessus? HILARIUS (can. xxvi.) Mystice autem synagoga ficus arbori comparatur: ramus igitur ficus Antichristus esse intelligitur, diaboli filius, peccati portio, legis assertor; qui cum virescere cœperit, & frondescere quadam peccatorum exultantium viriditate, tunc proxima est æstas; idest, dies iudicii sentietur. REMIGIUS. Vel cum hæc ficus rursum germinabit, idest cum synagoga verbum sanctæ prædicationis accipiet, prædicantibus Enoch, & Elia, intelligere debemus quia prope est dies consummationis. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. I. cap. xxxix.) Vel per arborem fici intellige genus humanum propter pruritum carnis. Cum iam ramus eius tener fuerit; idest, cum filii hominum per fidem Christi, ad spirituales fructus profecerint, & in eis bonor adoptionis filiorum Dei emicuerit. HILARIUS (can. xxvi.) Ut autem fides certa esset futurorum, subiunxit: *Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc donec omnia fiant.* *Amen* autem dicendo, professionem veritatis adiunxit. REMIGIUS *a*. Et simplices quidem ad destructionem Hierusalem referunt verba, & de illa generatione æstimant dicta quæ passionem Christi aspexit, quod non esset transitura priusquam fieret destructio civitatis illius. Nescio autem si verbum a verbo exponere possint, ab eo quod ait, *Non relinquetur hic lapis super lapidem*, usque ad illud quod ait, *Prope est in ianuis*: forsitan enim in quibusdam poterunt, in aliis autem non poterunt omnino. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxviii.) Hæc ergo omnia de fine Hierosolymorum dicta sunt, & quæ de pseudoprophetis, & pseudochristis, & alia omnia quæ diximus usque ad Christi adventum futura. Quod autem dixit, *Generatio hæc*, non de ea quæ tunc erat dixit, sed de ea quæ est fidelium: consuevit enim Scriptura generationem non solum a tempore designare, sed a loco, cultu, & conversatione; sicut cum dicitur Psal. xxiii. „ Hæc est generatio quærentium „ Dominum. “ Ex hoc autem (4) ostendit qund Hierusalem peribit, & amplior pars Iudæorum destruetur; generationem autem fidelium nulla separabit tentatio. ORIGENES (tract. xxx.) Generatio tamen Ecclesiæ transibit (5) aliquando tntum hoc sæculom, ut hereditet futurum; tamen donec bæc omnia fiant, non transibit. Cum autem omnia hæc facta fuerint, transibit non solum terra, sed etiam cælum: unde sequitur: *Cælum, & terra*, idest non solum homines quorum vita terrena est, & propterea terra dicuntur, sed etiam illi quorum conversatio est in cælis, & ideo cælum vocantur: transibunt autem ad futora, ut veniant ad meliora. Verba autem quæ a Salvatore sunt dicta, non transibunt, quoniam quæ sua propria sunt, operantur, & semper operabuotur: perfecti autem, & qui

(1) *Al.* Per hoc autem. (2) *Al.* esse. (3) *Al.* Vel. (4) *Al.* dicit. (5) *Al.* aliquando tamen totum &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Vel Origenes ut supra.

qui non recipiunt ut iam meliores efficiantur, transeuntes quod sunt (1) perveniunt ad illud quod non sunt; & hoc est quod subditur: *Verba autem mea non praeteribunt*. Et forte quidem verba Moysi, & Prophetarum transiverunt, quoniam quae prophetizabantur ab illis, impleta sunt; verba autem Christi semper sunt plena, & quotidie implentur, & adhuc sunt implenda in sanctis. Aut forte neque Moysi verba, aut Prophetarum dicere debemus im-pleta omnino: (2) proprie enim & illa verba Filii Dei sunt, & semper implentur. HIERONYMUS (super *Non praeteribit generatio*.) Vel hic per generationem omne hominum significat genus, aut specialiter Iudaeorum. (3) Deinde ut magis eos ad fidem praemissorum inducat subdit: *Caelum, & terra transibunt; verba autem mea non praeteribunt*; ac si dicat: Facilius est fixa & immobilia destrui, quam sermonum meorum aliquid decidere. HILARIUS (can. XXVI.) Caelum enim, & terra ex conditione suae creationis nihil habent in se necessitatis ut non sint; verba autem Christi ex aeternitate deducta, id in se continent virtutis ut maneant. HIERONYMUS (super illud, *Caelum & terra transibunt*.) Caelum autem, & terra transibunt in mutatione, non abolitione sui: alioquin quomodo sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, si caelum, in quo ista sunt, terraque non fuerint? RABANUS. Caelum tamen quod transibit, non sidereum, sed aereum intelligere debemus, quod prius diluvio periit. CHRYSOSTOMUS in hom. (LXXVIII.) Elementa autem mundi in medium adducit, ostendens quoniam pretiosior caelo & terra est Ecclesia; simul etiam & hinc conditorem se omnium ostendit.

(l) CHRYSOSTOMUS in hom. (LXXVIII.) Cum dixisset Dominus omnia quae praecedunt Christi adventum, & ad ipsas ianuas narrationem duxisset, diem tacere voluit: unde dicit: *De die autem illa, & hora nemo scit, neque Angeli caelorum, nisi solus Pater*. HIERONYMUS (super *De die autem illa*.) In quibusdam autem Latinis codicibus additum est, *Neque Filius*, cum in Graecis, & maxime Adamantii, (4) & Pierei exemplaribus hoc non habeatur ascriptum. Sed quia in nonnullis legitur, differendum videtur. REMIGIUS. Marcus etiam Evangelista non solum dicit Angelos nescire, sed etiam Filium. HIERONYMUS (ubi supra.) In quo gaudent Arrius, & Eunomius: dicunt enim: Non potest aequalis esse qui novit, & qui ignorat: contra quos breviter ista dicenda sunt. Cum omnia tempora fecerit Iesus, hoc est Verbum Dei („omnia enim per ipsum facta sunt, & sine „ipso factum est nihil: " Ioan. I.) in omnibus autem temporibus cum dies iudicii sit, qua consequentia potest eius ignorare partem cuius totum noverit? Hoc quoque dicendum est. Quid est maius notitia Patris, an notitia iudicii? Si maius novit, quomodo ignorat quod minus est? HILARIUS (can. XXVI.) Numquid etiam Deus Pater cognitionem illius diei Filio denegavit, cum dictum ab eo sit Luc. X. „Omnia mihi tra-„dita sunt a Patre meo. " Ergo non omnia sunt tradita, si est aliquid quod negatur. HIERONYMUS (ubi supra.) Igitur, quia probavimus non ignorare Filium Dei consummationis diem, causa reddenda est cur ignorare dicatur. Post resurrectionem quidem interrogatus ad Apostolis de hac die, manifestius respondit (Act. I.) „Non est vestrum scire tempora, & mo-„menta, quae Pater posuit in sua potesta-„te. " In quo ostendit quod ipse sciat; sed non expedit nosse Apostolis, ut semper incerti de adventu iudicis, sic quotidie vivant, quasi (5) die illa iudicandi sint. AUGUSTINUS I de Trin. (cap. XII.) Quod ergo dicit, Nescit; intelligendum est nescientes facit; idest, quod non ita sciebat ut tunc discipulis indicaret, sicut dictum est ab Abraham Gen. XXII. „Nunc cognovi „quoniam times Deum; " idest, nunc feci ut cognosceres: quia & ipse sibi in illa tentatione innotuit. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ser. XII.) Quod autem dixit Patrem scire, ideo dixit, quia in Patre & Filius scit. Quid enim est in die quod non in Verbo factum sit, per quod factus est dies? AUGUSTINUS in Lib. LXXXIII. Quaest. (qu. LX.) Bene autem accipitur quod dictum est, solum Patrem scire, secundum praedictum modum sciendi, quia facit Filium scire; Filius autem nescire dicitur, quia non facit homines scire. ORIGENES (tract. XXX. inter med. & fi.) Vel aliter. Donec Ecclesia, quae est corpus Christi, nescit diem illum, & horam, tamdiu nec ipse Filius dicitur diem illum, & horam scire. Dicitur autem scire secundum propriam significationem, sicut est in consuetudine Scripturarum. Apostolus enim Salvatorem dicit nescientem peccatum, quia non pec-

(1) *Al. deerat* perveniunt. (2) *Al.* prope. (3) *Al.* Deinde magis eos ad fidem praemissorum inducit cum subdit. (4) *P. Nicolai habet* & Pierii. (5) *Al* die alia.

peccavit. Præparat autem Filius scientiam diei illius, & horam coheredibus suæ promissionis, ut omnes simul sciant, idest re ipsa experiantur in illa hora, & die quæ præparavit Deus diligentibus se. BASILIUS *a*. Legi quoque in cuiusdam libro, Filium hunc non unigenitum, sed adoptivum debere intelligi: non enim Unigenito filio Angelos præposuisset: sic enim ait: *Neque Angeli cælorum, neque Filius*. AUGUSTINUS ad Hesychium (epi. lxxx. prope prin.) Sic ergo Evangelium dicit, *De die illa, & hora nemo scit*; tu autem dicis: Ego autem dico, neque mensem, neque annum adventus ipsius sciri posse: ita enim hoc videtur sonare tamquam non possit sciri quo anno venturus sit; sed possit sciri qua hebdomada annorum, vel qua decade; tamquam dici possit, atque diffiniri inter illos septem annos, aut decem, aut centum, vel quodlibet, seu maioris numeri, seu minoris. Si autem hoc te non comprehendisse præsumis, hoc sentis quod ego. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxvii.) Ut autem addiscas quod non ignorantiæ suæ est quod de die, & hora iudicii tacet, aliud signum inducit, cum subdit: *Sicut autem fuit in diebus Noe ... ita fiet adventus Filii hominis*. Hoc autem dixit ostendens quod repente venit, & inopinate, & pluribus lascivientibus: hoc enim & Paulus dicit I. Thess. v. „ Cum dixerint, Pax, & securitas, tunc „ repentinus eis superveniet interitus: " unde & hic subditur: *Sicut enim erant in diebus illis ante diluvium, comedentes, & bibentes*. RABANUS. Non igitur hic iuxta Marcionis, & Manichæi errorem, coniugia, vel alimenta damnantur, cum in his successionis, in illis naturæ sint posita subsidia; sed immoderatus licitorum usus arguitur. HIERONYMUS (super *Sicut in diebus*.) Quæritur autem quomodo supra scriptum est: *Surget gens contra gentem, & regnum contra regnum, & erunt pestilentia, & fames, & terræmotus*: & nunc ea futura memorentur quæ pacis indicia sunt? Sed æstimandum quod post pugnas, & cetera quibus vastatur genus humanum, brevis subsecutura pax sit, quæ quieta omnia repromittat, ut fides credentium comprobetur. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxviii.) Vel lascivia erit, & pax his qui insensibiliter dispositi sunt: propter hoc non dixit Apostolus, Cum fuerit pax; sed „ Cum di- „ xerint, Pax, & securitas; " insensibilitatem eorum ostendens, sicut illorum qui fuerunt in diebus Noe: quoniam mali lasciviebant, non autem iusti; sed in tribulatione, & tristitia pertransibant. Hinc autem ostendit quoniam, cum Antichristus venerit, indecentes voluptates assumentur apud eos qui iniqui erunt, & de propria desperabunt salute; & ideo exemplum ponit huic rei conveniens. Cum enim arca fabricaretur, (1) prædicabat quidem in medio, futura prædicens mala; mali autem non credentes, ac si nullum fuisset futurum malum, lasciviebant: & quia futura (2) apud multos non creduntur, ex præteritis credibilia facit quæ prædicit. Deinde aliud signum ponit per quod ostendit & quod inopinabiliter dies ille veniet, & quod ipse diem illum non ignorat, dicens: *Tunc duo erunt in agro: unus assumetur, & alius relinquetur*: ex quibus verbis ostenditur quod assumentur, & relinquentur & servi, & domini, & qui in otio, (3) & qui in labore. HILARIUS (can. xxvi.) Vel duos in agro, duos populos fidelium, & infidelium in sæculo, tamquam in vitæ huius opere, dies Domini deprehendet; separabuntur tamen relicto alio, & alio assumpto: in quo fidelium, & infidelium (4) discretio docetur: Dei enim ira ingravescente, sancti in promptuario recondentur, perfidi vero ad cælestis ignis materiam relinquentur. De molentibus (5) etiam par ratio est: unde sequitur: *Duæ erunt molentes in mola: una assumetur, & alia relinquetur*. Mola enim opus legis est: sed quia pars Iudæorum, ut per Apostolos credidit, ita per Eliam est creditura, & iustificanda per fidem; ideo una per eamdem fidem boni operis apprehendetur, alia vero infructuosa legis opere relinquetur, molens incassum, & non factura cælestis cibi panem. HIERONYMUS (super *Tunc duo erunt in agro*.) Vel duo in agro pariter invenientur eumdem habentes laborem, & quasi

(1) *Al.* præiacebat quidem in medio, futura prædicans mala. (2) *Al.* apud multos creduntur ex præteritis, credibilia facit &c. (3) *Al.* & labore. (4) *Al.* destructio. (5) *Al.* enim.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Basilio nihil tale occurrit; etsi hunc locum ex professo interpretetur Lib. IV. contra Eunomium, solvens obiectiones quas Eunomius contra Filii divinitatem apponebat, eademque differens quo ad istam, quæ iam ex Hieronymo notata sunt.

quasi parem sementem; sed fructus laboris non æque recipientes. In duobus etiam qui pariter molunt, vel synagogam intelligere debemus, (1) & Ecclesiam, quod simul molere videantur in lege, & de eisdem Scripturis sanctis farinam terere præceptorum Dei; vel ceteras hæreses, quæ (2) aut de utroque testamento, aut de altero videntur molere farinam doctrinarum suarum.

Sequitur: *Duo in lecto: unus assumetur, & alius relinquetur*. HILARIUS (can. XXVI.) Duo autem in lecto, sunt eamdem passionis dominicæ requiem prædicantes; circa quam hæreticorum, & catholicorum eadem confessio est: sed quia unitatem divinitatis Patris, & Filii catholicorum fides prædicabit, & hæreticorum falsitas impugnabit; fidem confessionis utriusque divini arbitrii iudicium comprobabit, unum assumendo, & alium relinquendo. REMIGIUS. Vel his verbis tres ordines Ecclesiæ demonstrantur: per duos in agro ordo prædicatorum, quibus commissus est ager Ecclesiæ; per duos in mola ordo coniugatorum, qui dum per diversas curas nunc ad hæc, nunc ad illa flectuntur, quasi molas in circuitu trahunt; per duos in lecto ordo continentium, quorum requies nomine lecti designatur. In his autem ordinibus sunt boni, & mali, iusti, & iniusti; & ideo ex eis quidam relinquentur, & quidam assumentur. ORIGENES (tract. XXXI.) Vel aliter. Corpus quidem quasi infirmum in lecto est carnalium passionum; anima autem molit in gravi mola mundi; (3) vel corporis sensus in agro mundi operantur.

(m) HIERONYMUS (super *Vigilate*.) Perspicue ostendit Dominus, quia supra dixit, *De die autem illa nemo novit nisi Pater solus*, quia scilicet non expediebat Apostolis scire, ut pendulæ expectationis incerti semper credant eum esse venturum, quem ignorant quando venturus sit; & ideo quasi ex superioribus concludens dicit: *Vigilate ergo, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit*. Et non dicit, Quia nescimus, sed *Nescitis*, scilicet ut ostendat se diem iudicii non ignorare. CHRYSOSTOMUS in hom. (LXXVIII.) Vult autem eos semper in solicitudine esse: propter hoc dicit, *Vigilate*. GREGORIUS (hom. XIII. in Evang.) Vigilat qui ad aspectum veri luminis oculos apertos tenet; vigilat qui servat operando quod credit; vigilat qui a se torporis, & negligentiæ tenebras repellit. ORIGENES (tract. XXXI.) Dicit autem qui simplicior est, quoniam de secundo adventu, in quo venturus fuerat, hunc dicebat sermonem; alius autem quod intelligibilem, & futurum in sensum discipulorum Verbi dicebat adventum: quia nondum erat in sensu eorum, quemadmodum erat futurus. AUGUSTINUS ad Hesychium (epist. LXXX. cir. prin.) Non solum autem illis dixit, *Vigilate*, quibus tunc audientibus loquebatur, sed etiam illis qui fuerunt post illos annos, & ad nos ipsos, & qui erunt post nos usque ad novissimum eius adventum, quia ad omnes pertinet quodammodo: tunc enim unicuique veniet dies ille, cum venerit eius dies ut talis hinc exeat qualis iudicandus est illa die: ac per hoc vigilare debet omnis Christianus, ne imparatum eum inveniat Domini adventus: imparatum enim inveniet ille dies quem imparatum invenerit suæ vitæ ultima dies. (4) a ORIGENES. Vani autem sunt omnes, sive qui consummationem mundi scire se profitentur quando erit, sive qui vitæ propriæ finem scire se gloriantur, quem nemo cognoscere potest, nisi Spiritu sancto illuminatus. HIERONYMUS (ubi supra.) Præmisso autem patrisfamilias exemplo, cur reticeat consummationis diem, manifestius docet cum subdit: *Illud autem scitote, quoniam si sciret paterfamilias qua hora fur venturus esset, vigilaret utique, & non sineret perfodi domum suam*. ORIGENES (tract. XXXI.) Paterfamilias domus est sensus hominis, domus autem eius est anima, fur autem diabolus. Est autem omnis sermo contrarius qui non per naturalem introitum intrat ad animam negligentis, sed quasi qui foderit domum, primum destruens quædam (5) naturalia ædificia animæ, idest naturales intellectus, & per ipsam dirutionem ingressus, spoliat animam. Aliquotiens invenit quis furem in ipsa perfossione, & comprehendens eum, percussorem sermonem immittens, interficit ipsum. Non autem in die fur venit, quando illuminata est a sole iustitiæ anima hominis studiosi; sed in nocte,

(1) *Al.* Vel. (2) *Al. deest* aut. (3) *Legit P. Nicolai* corporis autem sensus. (4) *Editio Veneta Nicolini an.* 1593. *habet ad marginem* Al. August. II. de Prædestinatione Sanctorum. (5) *Al.* naturalis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a GLOSSA.

ctæ, idest in tempore adhuc malitiæ permanentis: in qua cum fuerit aliquis, possibile est, etsi non habuerit virtutem solis, quod tamen illustretur ex aliquo splendore Verbi, quod est lucerna; adhuc quidem manens in malitia, sed tamen habens propositum meliorum, (1) & vigilantiam, ne perfodiatur hoc eius propositum. Vel in tempore tentationum, vel quarumcumque calamitatum maxime fur solet venire, volens perfodere animæ domum. GREGORIUS (hom. XIII. in Evang.) Vel nesciente patrefamilias fur domum perfodit, quia dum a sui custodia spiritus dormierit, improvisa mors veniens carnis nostræ habitaculum irrumpit, & eum quem dominum domus dormientem invenerit, necat: quia dum ventura damna spiritus minime prævidet, hunc mors ad supplicium nescientem rapit. Furi autem resisteret, si vigilaret: quia adventum iudicis, qui occulte animas rapit, præcavens, ei pœnitendo occurreret, ne impœnitens periret. Horam vero ultimam idcirco Dominus voluit esse incognitam ut semper possit esse suspecta, ut dum illam prævidere minime possumus, ad illam sine intermissione præparemur: propter quod sequitur: *Ideoque estote parati, quia nescitis qua hora Filius hominis venturus est.* CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxviii.) Hic videtur confundere eos qui non tantum studium faciunt animæ suæ, quantum student circa pecunias qui furem expectant.

(n) HILARIUS (can. XXVII.) Quamvis Dominus supra in communi nos ad indefessam vigilantiæ curam fuerit adhortatus, specialem tamen populi principibus, idest Episcopis, in expectatione, adventuque suo solicitudinem mandat. Hunc enim servum fidelem, atque prudentem præpositum familiæ significat, commoda atque utilitates populi sibi commissi curantem: unde dicit: *Quisputas est fidelis servus, & prudens quem constituit Dominus super familiam suam ut det illis cibum in tempore?* CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxviii.) Quod autem dicit, *Quisputas*, non est ignorantis: invenitur enim & pater interrogando loquens, ut cum dicit Gen. III. „ Adam ubi „ es?" REMIGIUS. Nec enim signat hæc interrogatio impossibilitatem perficiendæ virtutis, sed difficultatem. GLOSSA (ordinaria.) Rarus enim est fidelis servus, domino propter dominum serviens, oves Christi non ad lucrum, sed pro amore Christi pascens; prudens qui subditorum capacitatem, vitam, & mores discutiat; quem constituat Dominus, qui scilicet sit vocatus a Deo, & non se iniecerit. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxviii.) Duo autem expetit ab huiusmodi servo, scilicet prudentiam, & fidem: fidelem enim eum dicit, quoniam nihil quod domini sui est, sibi proprium fecit, nihil etiam de rebus sui domini vane, & inaniter consumpsit. Prudentem autem eum vocat, quoniam cognovit id ad quod oportet dispensare quæ data sunt. ORIGENES (tract. XXXI.) Vel qui in fide proficit, etsi nondum in ea perfectus est, communiter fidelis vocatur; & qui naturalem habet mentis velocitatem, dicitur prudens. Si quis autem consideret, inveniet fideles multos, & studium fidei exercentes, non autem & prudentes: quoniam „ quæ stulta sunt mundi elegit Deus:" I. Corinth. I. Et iterum videbit alios veloces quidem esse, & prudentes, modicæ autem fidei. Convenire autem in unum fidelem atque prudentem, rarissimum est. Ut autem in tempore det cibum, necessariam habet quis prudentiam; ut autem non adimat cibos indigentium, opus est fide: quoniam & secundum simplicem intellectum opus habemus ut fideles simus ad dispensandum Ecclesiæ redditus, & ut non devoremus quæ sunt viduarum, & ut memores simus pauperum, & ne occasionem accipientes ex eo quod scriptum est I. Corinth. IX. „ Dominus constituit his qui Evangelium „ prædicant, de Evangelio vivere," (2) amplius quæramus quam cibum simplicem, & necessaria vestimenta, & ut nec amplius teneamus nobis quam his qui necessitatem patiuntur. Prudentes (3) autem, ut prudenter intelligamus indigentium causas, propter quas sunt indigentes, & uniuscuiusque dignitatem, quomodo educatus est, & quantum necessarium habet. Multa enim sapientia opus est ei qui bene vult dispensare ecclesiasticos redditus. Sit etiam fidelis servus, & prudens, ut non effundat rationabilem, & spiritualem cibum quibus non oportet, volens ostendere se esse prudentem; illis scilicet qui magis necessarium habent verbum quod mores eorum ædificet, & vitam componat, quam quod illuminat scientiæ lucem; aut ne eis qui possunt acutius audire, pigeat exponere altiora, ne exponentes vilia contemnantur ab his qui naturaliter sunt ingeniosi, aut per exercitationem sæcularis sapientiæ acuti. CHRYSO-

(1) Al. & vigilantium. (2) Al. nec amplius. (3) Al. deest autem.

SOSTOMUS in hom. (lxxviii.) Adaptatur etiam & ad principes saeculares haec parabola: unumquemque enim his quae habet, ad communem utilitatem uti oportet, non ad nocumentum conservorum, neque ad perditionem sui ipsius, sive habeat sapientiam, sive principatum, sive aliud quodcumque. RABANUS. Dominus autem Christus est, familia autem supra quam constituit, est Ecclesia catholica. Difficile est ergo invenire in uno, ut & prudens sit, & fidelis, non autem impossibile: nec enim beatificaret eum qui non potest esse, cum subdit: *Beatus ille servus quem cum venerit dominus eius, invenerit sic facientem*. HILARIUS (can. xxvii.) Idest praecepto Domini sui obedientem, ut doctrinae opportunitate verbum vitae in aeternitatis cibum alendae familiae dispenset. REMIGIUS. Notandum autem, quod sicut magna distantia est meritorum inter bonos praedicatores & bonos auditores; ita magna distantia est praemiorum. Bonos enim auditores, si vigilantes invenerit, faciet discumbere, ut Lucas dicit; bonos autem praedicatores super omnia bona sua constituet: unde sequitur: *Amen dico vobis, quoniam super omnia bona sua constituet eum*. ORIGENES (tract. xxxii.) Ut scilicet conregnet cum Christo, cui omnia sua tradidit Pater; (1) sicut boni Patris Filius, super omnem Patris substantiam constitutus, participat huiusmodi dignitatem, & gloriam fidelibus, & prudentibus dispensatoribus suis, ut sint & ipsi super omnem creaturam. RABANUS. Non ut soli, sed ut prae ceteris aeterna praemia habeant, tum pro sua vita, tum pro gregis custodia. HILARIUS (can. xxvii.) Vel *super omnia bona constituetur*; idest, in Dei gloria collocabitur: quia nihil est ultra quod melius sit. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxviii.) Deinde non solum ab honore qui imminet bonis, sed a poena quam minatur malis, erudit auditorem, cum subdit: *Si autem dixerit malus servus ille in corde suo: Moram facit dominus meus venire; & coeperit percutere conservos suos &c.* AUGUSTINUS ad Hesychium (epist. lxxx. in princ.) Ex moribus huius servi apparet animus eius: quos mores licet breviter, Magister bonus curavit exprimere; idest superbiam, cum dicit, *Et coeperit percutere conservos suos*; atque luxuriam, cum dicit: *Manducet autem, & bibat cum ebriosis*: ne quod dicebat, *Moram facit dominus meus*, desiderio sui domini dicere crederetur; (2) quo ardebat ille qui dixit Psal. xli. „ Sitivit anima mea ad te „ Deum vivum: quando veniam? " Dicendo enim, Quando veniam? moras se perpeti moleste ferebat: quia etiam quod tempore acceleratur, desiderio tardum videtur. ORIGENES (tract. xxxi.) Peccat autem in Deum quicumque Episcopus qui non quasi conservus ministrat, sed quasi dominus, & frequenter ut amarus dominus per vim dominatur; & non esurientes suscipit, sed epulatur cum ebriosis, & semper somniat quia post multum temporis venturus est dominus. RABANUS. Typice etiam potest intelligi conservos percutere, conscientias infirmorum verbo, vel exemplo vitiare. HIERONYMUS (super *Veniet dominus servi*.) Quod autem dicit, *Veniet Dominus servi illius in die qua non sperat, & hora qua ignorat*, ad hoc dicit ut sciat, quando non putatur dominus, tunc eum esse venturum; & vigilantiae, ac solicitudinis dispensatores admonet. Porro quod dicit, *Dividet eum*, non est intelligendum quod gladio eum dividat, sed a sanctorum consortio eum separet. ORIGENES (tract. xxxi.) Vel dividet eum quando spiritus eius, idest spirituale donum, revertetur ad Deum, qui dedit eum; anima autem cum corpore suo vadit in gehennam. Iustus autem non dividitur; sed anima eius vadit cum spiritu, idest spirituali dono, ad regna caelestia. Qui autem dividuntur, non habent postmodum in se partem spiritualis doni, quae erat a Deo; sed relinquetur pars quae erat ipsorum, idest anima, quae cum corpore punietur: unde sequitur: *Et partem eius ponet cum hypocritis*. HIERONYMUS (in fin. Comment. ad cap. xxiv. Matth.) Cum his videlicet qui erant in agro, & qui molebant, & nihilominus derelicti sunt. Saepe enim dicimus hypocritam aliud esse, & aliud ostendere; sicut & in agro, & in mola idem facere videbatur, sed exitus diversae voluntatis apparuit. RABANUS. Vel cum hypocritis suscipit partem suam, scilicet duplicem gehennae poenam, idest ignis, & frigoris: unde sequitur: *Ibi erit fletus, & stridor dentium*: ad ignem enim pertinet fletus oculorum, ad frigus stridor dentium. ORIGENES (tract. xxxi.) Vel fletus erit eis qui male in hoc mundo ridentes fuerunt, & his qui requieverunt irrationabiliter, erit dentium stridor: nolentes enim dolores materialiter sufferre, compulsi tormentis, dentibus strident, illi scilicet qui manducaverunt acerbitatem malitiae.

(1) *Nicolai habet* nam sicut. (2) *Al.* Quomodo enim ardebat &c.

litiæ. Ex his autem cognoscere est quoniam non solum qui fideles sunt, & prudentes, constituit Dominus super familiam suam, sed etiam malos; & quod (1) non salvat eos hoc quod constituti sunt a Domino super familiam eius, sed illud ut dent in tempore cibos, & ut abstineant (2) a percussionibus, & comessationibus. AUGUSTINUS ad Hesychium (epist. lxxx. in fin.) Hoc autem servo malo remoto, qui proculdubio domini sui odit adventum, constituamus ante oculos tres servos bonos, adventum domini sui desiderantes. Si unus eorum citius, alter tardius dominum suum dicit esse venturum, tertius de hac re suam ignorantiam confitetur. (3) Videamus tamen quis magis Evangelio consonet. (4) Unus dicit: Vigilemus, & oremus, quia citius venturus est Dominus. Alter dicit: Vigilemus, quia brevis, & incerta est vita ista, quamvis tardius venturus sit Dominus. Tertius dicit: Vigilemus, quia brevis, & incerta est vita ista, & nescimus (5) tempus quando venturus est Dominus. Quid autem aliud hic dicit quam quod cum audimus Evangelium dicere: *Vigilate, quia nescitis qua hora venturus sit Dominus*? Omnes quidem præ desiderio regni Dei, hoc volunt esse verum quod putat primus: (6) proinde si factum fuerit, gaudebit cum illo secundus, & tertius; si autem factum non fuerit, metuendum est ne inter ipsas moras perturbentur qui crediderant quod dixerat primus, & incipiant Domini adventum non tardum putare, sed nullum. Qui autem credit quod dicit secundus, tardius Dominum esse venturum, si falsum fuerit, nulli turbabuntur in fide, sed inopinato gaudio perfruentur. Qui autem quid horum verum sit ignorare se confitetur, illud optat, hoc tolerat, in nullo eorum errat, quia nil eorum aut affirmat, aut negat.

CAPUT XXV.

(a) TUnc simile erit regnum cælorum decem virginibus, quæ accipientes lampades suas, exierunt obviam sponso, & sponsæ. Quinque autem ex eis erant fatuæ, & quinque prudentes. Sed quinque fatuæ acceptis lampadibus, non sumpserunt oleum secum; prudentes vero acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus. Moram autem faciente sponso, dormitaverunt omnes, & dormierunt. Media autem nocte clamor factus est: ecce sponsus venit: exite obviam ei. Tunc surrexerunt omnes virgines illæ, & ornaverunt lampades suas. Fatuæ autem sapientibus dixerunt: Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguuntur. Responderunt prudentes, dicentes: Ne forte non sufficiat nobis, & vobis, ite potius ad vendentes, & emite vobis. Dum autem irent emere, venit sponsus, & quæ paratæ erant, intraverunt cum eo ad nuptias, & clausa est ianua. Novissime vero veniunt & reliquæ virgines, dicentes: Domine, domine, aperi nobis. At ille respondens ait: Amen dico vobis, nescio vos. Vigilate itaque, quia nescitis diem, neque horam.

(b) Sicut enim homo peregre proficiscens vocavit servos suos, & tradidit illis bona sua; & uni dedit quinque talenta, alii autem duo, alii vero unum, unicuique secundum propriam virtutem, & profectus est statim. Abiit autem qui quinque talenta acceperat, & operatus est in eis, & lucratus est alia quinque. Similiter & qui duo acceperat, lucratus est alia duo. Qui autem unum acceperat, abiens fodit in terram, & abscondit pecuniam domini sui. Post multum vero temporis venit dominus servorum illorum, & posuit rationem cum eis. Et accedens qui quinque talenta acceperat obtulit alia quinque talenta, dicens: Domine, quinque talenta tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucratus sum. Ait illi dominus eius: Euge serve bone, & fidelis: quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam: intra in gaudium domini tui. Accessit autem & qui duo talen-

(1) *Al.* non solvat eos de hoc. (2) *Al.* a speculationibus. (3) *Al.* Videmus. (4) *Al* unde dicit. (5) *Al.* *emittitur* tempus. (6) *Al.* deinde factum fuerit.

lenta acceperat, & ait: Domine, duo talenta tradidisti mihi, ecce alia duo superlucratus sum. Ait illi dominus eius: Euge serve bone, & fidelis: quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam: intra in gaudium domini tui. Accedens autem & qui unum talentum acceperat ait: Domine, scio quia homo durus es: metis ubi non seminasti, & congregas ubi non sparsisti: & timens abii, & abscondi talentum tuum in terra. Ecce habes quod tuum est. Respondens autem dominus eius, dixit ei: Serve male, & piger, sciebas quia meto ubi non semino, & congrego ubi non sparsi: oportuit ergo te committere pecuniam meam nummulariis: & veniens ego recepissem utique quod meum est cum usura. Tollite itaque ab eo talentum, & date ei qui habet decem talenta. Omni enim habenti dabitur, & abundabit; ei autem qui non habet, & quod videtur habere, auferetur ab eo. Et inutilem servum eiicite in tenebras exteriores: illic erit fletus, & stridor dentium.

(c) Cum autem venerit Filius hominis in maiestate sua, & omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ, & congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hædis. Et statuet oves quidem a dextris, hædos autem a sinistris. Tunc dicet Rex his qui a dextris eius erunt: Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. Esurivi enim, & dedistis mihi manducare; sitivi, & dedistis mihi bibere; hospes eram, & collegistis me; nudus, & operuistis me; infirmus, & visitastis me; in carcere eram, & venistis ad me. Tunc respondebunt ei iusti, dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem, & pavimus te; sitientem, & dedimus tibi potum? Quando autem te vidimus hospitem, & collegimus te; aut nudum, & cooperuimus te? Aut quando te vidimus infirmum, aut in carcere, & venimus ad te? Et respondens Rex dicet illis: Amen dico vobis, quamdiu fecistis uni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis. Tunc dicet & his qui a sinistris erunt: Discedite a me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & angelis eius. Esurivi enim, & non dedistis mihi manducare; sitivi, & non dedistis mihi potum; hospes eram, & non collegistis me; nudus, & non operuistis me; infirmus, & in carcere, & non visitastis me. Tunc respondebunt ei & ipsi, dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, & non ministravimus tibi? Tunc respondebit illis dicens: Amen dico vobis, quamdiu non fecistis uni de minoribus his, nec mihi fecistis.

(d) Et ibunt hi in supplicium æternum, iusti autem in vitam æternam.

(a) CHRYSOSTOMUS (hom. lxxix.) In superiori parabola Dominus pœnam ostendit eius qui percutiebat, & inebriabatur, & bona domini sui dispergebat; in hac autem parabola punitionem inducit etiam ei qui utilitatem non affert, neque copiose hæc quibus indiget, sibi præparat: habebant enim fatuæ virgines oleum, sed non copiose: unde dicitur: *Tunc simile erit regnum cælorum decem virginibus*. HILARIUS (can. xxvii.) Ideo autem dicitur, *Tunc*, quia de magno die Domini, de quo supra agebatur, omnis hic sermo est. GREGORIUS (hom. xii. in Evan.) Regnum autem cælorum præsentis temporis Ecclesia dicitur, sicut & ibi (supra xiii.) *Mittet Filius hominis Angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala*. HIERONYMUS (in princ. Comment. ad cap. xxv.) Similitudinem autem decem virginum fatuarum, atque prudentum quidam simpliciter interpretantur in virginibus, quarum aliæ, iuxta Apostolum, & corpore, & mente sunt virgines, aliæ virginitatem tantum corporum reservantes, vel cetera opera non habent, vel parentum custodia reservante, nihilominus mente nupserunt. Sed mihi videtur ex superioribus alius esse sensus qui dicitur; & non ad virginalia corpora, sed ad omne hominum genus hanc comparationem pertinere. GREGORIUS in hom. (xii. in Evang.) In quinque enim corporis sensibus unusquisque subsistit geminatus, geminatus autem quinarius denarium perficit. Et quia ex utroque sexu fidelium multitudo colligitur, sancta Ecclesia decem vir-

virginibus similis denuntiatur; ubi (1) quia mali cum bonis, reprobi cum electis admixti sunt, recte (2) similis virginibus prudentibus, & fatuis perhibetur. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxix.) Ideo autem ponit parabolam hanc in virginum persona, ut ostendat quod licet virginitas magnum quid sit, tamen si ab operibus misericordiæ sit deserta, cum adulteris foras eiicietur. ORIGENES (tract. xxxii.) Vel sensus omnium, qui receperunt verbum Dei, virgines sunt. Tale enim est verbum Dei ut de sua munditia accommodet omnibus qui per suam doctrinam recesserunt ab idolorum cultura, accesserunt autem per Christum ad Dei culturam: unde sequitur: *Quæ accipientes lampades suas, exierunt obviam sponso, & sponsæ*. Accipiunt enim lampades suas, idest organa sua naturalia, & egrediuntur de mundo, & de erroribus, & veniunt obviam Salvatori, qui semper paratus est venire, ut ingrediatur simul cum dignis ad beatam sponsam Ecclesiam. HILARIUS (can. xxvii.) Vel sponsus atque sponsa, Dominus noster est in corpore Deus: namque spiritui caro sponsa est. Lampades autem quas acceperunt, animarum splendentium lumen est, quæ sacramento baptismi splenduerunt. AUGUSTINUS de Verbis Domini (serm. xxii.) Vel lampades quæ manibus gestantur, opera sunt: dictum est enim supra v. *Luceant opera vestra coram hominibus*. GREGORIUS (hom. xii. in Evang.) Qui autem recte credunt, & iuste vivunt, assimilantur quinque prudentibus; qui autem profitentur quidem fidem Iesu, non autem præparant se bonis operibus ad salutem, reliquis quinque virginibus fatuis: unde subditur: *Quinque autem ex eis erant fatuæ, & quinque prudentes*. HIERONYMUS (paulo a princ. Comment. ad cap. xxv.) Sunt enim quinque sensus, qui festinant ad cælestia, & superna desiderant. De visu autem, & auditu, & tactu specialiter dictum est I. Ioan. 1. „Quod vidimus, quod audivimus, quod „oculis nostris perspeximus, & manus „nostræ palpaverunt." De gustu Psal. xxxiii. „Gustate, & videte quoniam suavis est Dominus." De odoratu Cant. 1. „In odorem unguentorum tuorum „currimus." Alii autem sunt quinque sensus terrenis fæcibus inhiantes. AUGUSTINUS de Ver. Dom. a (serm. xxii.) Vel per quinque virgines significatur quinquepartita continentia a carnis illecebris: continendus est enim animi appetitus a voluptate oculorum, aurium, olfaciendi, gustandi, & tangendi. Sed quia ista continentia partim coram Deo fit, ut illi placeatur interiori gaudio conscientiæ, partim coram hominibus tantum, ut gloria humana capiatur; quinque dicuntur sapientes, & quinque stultæ: utræque tamen virgines, quia utraque continentia est, quamvis diverso fomite gaudeat. ORIGENES (tract. xxxii.) Sicut autem sequuntur se ipsas invicem virtutes (3) ut qui unam habuerit, omnes habeat; sic & sensus omnes alterutrum se subsequuntur: propterea necesse est ut aut omnes quinque sensus sint prudentes, aut omnes fatui. HILARIUS (can. xxvii.) Vel absolute in quinque prudentibus, & quinque fatuis, fidelium atque infidelium est constituta divisio. GREGORIUS (homil. xii. ut supra.) Notandum vero est, quod omnes lampades habent, sed non omnes oleum habent: sequitur enim: *Sed quinque fatuæ, acceptis lampadibus, non sumpserunt oleum secum; prudentes vero acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus*. HILARIUS (can. xxvii.) Oleum, boni operis fructus est; vasa, humana sunt corpora, intra quorum viscera thesaurus bonæ conscientiæ recondendus est. HIERONYMUS (hoc loco.) Oleum ergo habent virgines quæ iuxta fidem operibus adornantur; non habent oleum quæ videntur simili quidem fide confiteri, sed virtutum opera negligunt. AUGUSTINUS de Ver. Domini b (serm. xxii.) Vel per oleum ipsam lætitiam significari arbitror, secundum illud Psal. xliv. „Unxit te Deus tuus oleo „exultationis." Qui ergo non propterea gaudet, quia Deo intrinsecus placet, non habet oleum secum: gaudium enim non habent, (4) dum continenter vivunt, nisi in laudibus hominum. *Prudentes autem acce-*

(1) *Al.* deest quia. (2) *Al.* simile. (3) *Al.* & qui. (4) *Al.* dum incontinenter vivunt. *Nicolai* dum continenter non vivit.

Ex editione P. Nicolai.

a Immo potius Lib. lxxxiii. Qq. quæst. lix. quamvis & pro sermone xxii. de Verbis Domini quæstio ista tunc notaretur, & nunc etiam indicetur eadem esse, immo & in edit. Basileensi expresse habeatur inter sermones illos. b Sive, ut supra notatum est, Lib. lxxxiii. Qq. quæst. lix. *quod pro iis quoque qui proxime sequuntur indicibus intelligendum*.

ceperunt oleum cum lampadibus, idest lætitiam bonorum operum, *in vasis suis*, idest in corde, atque conscientia posuerunt, sicut Apostolus monet Galat. VI. „ Probet autem seipsum homo; & tunc gloriam habebit in seipso, & non in altero." CHRYSOSTOMUS in hom. (LXXIX.) Vel oleum hic vocat caritatem, & eleemosynam, & quodcumque circa indigentes auxilium; lampades autem vocat virginitatis (1) charismata: (2) propter hoc stultas eas vocat, quoniam maiorem sustinentes laborem, propter minorem omnia perdiderunt: maiori enim labore vincitur carnis cupido, quam pecuniarum. ORIGENES (tract. XXXII.) Vel oleum est verbum doctrinæ, quo vasa animarum implentur: nihil enim sic confortat sicut motalis sermo, qui oleum luminis appellatur. Prudentes ergo acceperunt huiusmodi oleum, quod satis sit eis, etiam tardante exitu, & morante Verbo venire ad consummationem eorum; fatuæ autem acceperunt lampades, in primis quidem accensas; sed tantum oleum non acceperunt ut eis sufficeret usque ad finem, negligentes circa susceptionem doctrinæ, quæ confortat fidem, & bonorum actuum lumen illuminat: unde sequitur: *Moram autem faciente sponso, dormitaverunt omnes, & dormierunt*. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. XXII.) Ex utroque enim genere hominum moriuntur hoc intervallo temporis, donec sub adventu Domini fiat resurrectio mortuorum. GREGORIUS (hom. XII. in Evang.) Dormire etenim, mori est; ante somnum vero dormitare, est ante mortem a salute languescere: quia per pondus ægritudinis pervenitur ad somnum mortis. HIERONYMUS (super *Moram autem faciente*.) Vel *dormitaverunt*; idest, mortuæ sunt. Consequenter autem dicitur, *Dormierunt*, quia postea suscitandæ sunt. Per hoc autem quod dicit, *Moram autem faciente sponso*, ostendit quod non parum temporis inter priorem & secundum Domini adventum prætergreditur. ORIGENES (tract. XXXII.) Vel sponso tardante, & non cito veniente Verbo ad consummationem vitæ, patiuntur aliquid sensus, dormitantes, & quasi in nocte mundi agentes: *& dormierunt*, ut puta remissius agentes a sensu illo vitali; non tamen lampades perdiderunt, neque desperaverunt de conservatione olei illæ prudentes: unde sequitur: *Media autem nocte clamor factus est: ecce sponsus venit: exite obviam ei*. HIERONYMUS (super *Media autem nocte*.) Traditio Iudæorum est, Christum media nocte venturum in similitudinem (3) AEgyptii temporis, quando pascha celebratum est, & exterminator venit, & Dominus super tabernacula transiit, & sanguine agni postes nostrarum frontium consecrati sunt: unde reor & traditionem apostolicam permansisse, ut die vigiliarum paschæ ante noctis dimidium, populum dimittere non liceat, expectantes Christi adventum: postquam illud tempus transierit, securitate præsumpta festum cuncti agant diem: unde Psalmista dicebat Psal. CXVIII. „ Media nocte surgebam ad confitendum tibi." AUGUSTINUS de Verb. Dom. (serm. XXII.) Vel *media nocte*, idest nullo sciente, aut sperante. HIERONYMUS. Subito ergo quasi intempesta nocte, & securis omnibus, quando gravissimus sopor est, per Angelorum clamorem, & tubas præcedentium fortitudinum, Christi resonabit adventus: quod significatur cum dicitur: *Ecce sponsus venit: exite obviam ei*. HILARIUS (can. XXVII.) Tuba enim excitante, (4) sponso tantum obviam proceditur: erunt enim iam ambo unum, idest caro, & Deus, quia in gloriam spiritualem humilitas carnis transformata (5) est. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. XXII.) Vel quod dicit, sponso tantum obviam venire virgines, sic intelligendum puto ut ex ipsis virginibus constet ea quæ dicitur sponsa; tamquam si omnibus Christianis in Ecclesia concurrentibus filii ad matrem currere dicantur, cum ex ipsis filiis congregatis constet ea quæ dicitur mater. Nunc enim desponsata est Ecclesia, & virgo est ad nuptias perducenda (6) illo tempore quo universa mortalitate in ea prætereunte, immortali coniunctione habeatur. ORIGENES (tract. XXXII.) Vel *media nocte*, idest in altitudine remissionis, *factus est clamor*, omnes suscitare volentium, sicut existimo, Angelorum, qui sunt administratorii spiritus intus clamantes in sensibus omnium dormientium: *Ecce sponsus venit: exite obviam ei*. Et suggestionem quidem hanc omnes audierunt, & surrexerunt; non autem omnes decenter imposuerunt lampadibus suis ornatum: unde sequitur: *Tunc surrexerunt omnes vir-*

(1) *Al.* charisma. (2) *Al.* propter hoc quod. (3) *Al.* AEgyptiis, *item* AEgyptii, *omittendo* temporis. (4) *Apud P. Nicolaium est* Sponsa tantum obviam procedit. (5) *Al.* erat. *P. Nicolai habet* erit. (6) *Idem ex Augustino reponit* illo autem tempore nubet quo, universa mortalitate in ea pereunte, immortali coniunctione fruetur.

virgines illæ, & ornaverunt lampades suas. Ornantur autem lampades sensuum evangelicis usibus, (1) atque rectis. Qui autem male utuntur sensibus, ornamentum nullum habent in sensibus. GREGORIUS (hom. XII. in Evang.) Vel tunc quidem omnes virgines surgunt, quia & electi, & reprobi a somno suæ mortis excitantur; lampades ornant, quia sua secum opera numerant, pro quibus æternam recipere beatitudinem expectant. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. XXII.) Aptaverunt enim lampades suas, idest rationes reddendas operum suorum. HILARIUS (cap. XXVII.) Vel lampadarum assumptio, animarum est reditus in corpora, earumque lux est conscientia boni operis elucens, quæ vasculis corporum continetur. (2) ORIGENES. Sed lampades fatuarum virginum extinguuntur, quia earum opera quæ clara hominibus foris apparuerunt, in adventu iudicis intus obscurantur: unde sequitur: *Fatuæ autem sapientibus dixerunt: Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguuntur*. Quid est autem quod tunc a prudentibus oleum petunt, nisi quod in adventu iudicis, cum se intus vacuas invenerint, testimonium foris quærunt? ac si a sua fiducia deceptæ, proximis dicant: Quia nos quasi sine opere repelli conspicitis, dicite de nostris operibus quod vidistis. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. XXII.) De consuetudine enim id semper inquirit unde gaudere animus solet. Itaque hominum, qui corda non vident, testimonium volunt habere apud Deum, qui cordis inspector est. Sed quorum facta aliena laude fulciuntur, eadem subtracta deficiunt: unde & earum lampades extinguuntur. a Vel virgines quæ lampades suas queruntur extingui, ostendunt eas ex parte lucere; & tamen non habent lumen indeficiens, nec opera perpetua. Si quis igitur habet animum virginalem, & amator est pudicitiæ, non debet mediocriter esse contentus his quæ cito exarescunt, & orto caumate arefiunt; sed perfectas virtutes sequatur, ut lumen habeat sempiternum. CHRYSOSTOMUS in homil. (LXXIX.) (3) Vel aliter. Non solum hæ virgines stultæ erant, quoniam hinc recesserunt misericordia carentes, sed quia æstimabant ibi se accepturas ubi importune quæsierunt. Quamvis autem illis virginibus prudentibus nihil misericordius sit, quæ propter misericordiam maxime fuerunt approbatæ; non tamen stultæ virgines sua petitione potitæ sunt. Sequitur: *Responderunt prudentes dicentes: Ne forte non sufficiat nobis, & vobis*. Hinc autem discimus quod nullus nostrum (4) adire poterit nisi operibus cum quibus inventi erimus. HIERONYMUS (super *Responderunt prudentes dicentes*.) Non enim hoc virgines prudentes de avaritia, sed de timore respondent: unde quisque pro suis operibus mercedem accipiet; neque possunt in die iudicii aliorum virtutes, aliorum vitia sublevare. Dant autem prudentes consilium, ut non debeant sine oleo lampadarum sponso occurrere; & hoc est quod sequitur: *Ite potius ad vendentes, & emite vobis*. HILARIUS (can. XXVII.) Vendentes hi sunt qui misericordia fidelium indigentes, reddunt ex se petita (5) commercia indigentiæ, sua satietate boni operis nostri conscientiam venumdantes. Hæc est enim indefessi luminis copiosa materia, quæ misericordiæ fructibus & emenda est, & recondenda. CHRYSOSTOMUS in hom. (LXXIX.) Vides ergo quanta nobis sit a pauperibus negotiatio; pauperes autem non sunt ibi, sed hic; ideoque hic oleum congregare oportet, ut illic utile sit, (6) cum tempus nos vocet. HIERONYMUS (super *Ite potius*.) Venditur etiam hoc oleum, & multo emitur pretio, ac difficili labore conquiritur; quod non solum in eleemosynis, sed in cunctis virtutibus, & consiliis intelligimus magistrorum. ORIGENES (tract. XXXII.) Vel aliter. Etsi fatuæ erant, tamen hoc intelligebant quoniam cum lumine debebant obviam ire sponso, omnes lampades sensuum habentes illuminatas. Videbant autem & illud, quoniam ex eo quod minus habebant oleum rationabile, iam propinquantibus tenebris, lampades earum fuerant obscurandæ. Sed sapientes transmittunt fatuas ad olei venditores, videntes quoniam non tantum oleum, idest verbum doctrinæ, congregaverant ut sufficeret ipsis ad vitam, & illas

(1) *Al.* atque erectis: *item omittitur utrumque*. (2) *Al.* GREGORIUS hom. XII. in Evang. *sic etiam habet P. Nicolai*. (3) *Al. deest* Vel aliter. (4) *P. Nicolaius ponit* adiuvari. (5) *Al.* commercita indigentiæ suæ, satietate boni operis nostri &c. (6) *P. Nicolaius habet* cum Christus nos vocet.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a HIERONYMUS. Eius nomine prætermisso, prius ista confundebantur cum Augustini verbis.

illas docerent: unde dicunt: *Ite potius ad vendentes*, idest ad doctores, *& emite vobis*: idest, ab eis accipite: & pretium est perseverantia, & amor discendi, & diligentia, & labor cupientium discere. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. XXII.) Vel non sunt putandae dedisse consilium; sed crimen earum ex obliquo commemorasse. Vendunt enim adulatores oleum, qui sive falsa, sive ignorata laudando, animas in errores mittunt, & eis vana gaudia tamquam fatuis consiliando, aliquam de his mercedem commodi temporalis accipiunt. Dicitur ergo: *Ite ad vendentes, & emite vobis*; idest, videamus nunc quid vos adiuvent qui vobis laudes vendere consueverunt. Dicunt autem: *Ne forte non sufficiat nobis, & vobis*: quia alieno testimonio non iuvatur quisquam apud Deum, cui secreta cordis apparent, & vix quisque sibi sufficit cui testimonium perhibeat conscientia sua. HIERONYMUS (super illud, *Dum autem irent emere.*) Verum quia iam emendi tempus excesserat, & adveniente iudicii die locus non erat poenitentiae, non nova patrare opera, sed praeteritorum rationem coguntur exolvere: unde sequitur: *Cum autem irent emere, venit sponsus, & quae parata erant intraverunt cum eo ad nuptias*. HILARIUS (can. XXVII.) Nuptiae autem, immortalitatis assumptio est, & inter corruptionem atque incorruptionem ex nova societate coniunctio. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxix.) Per hoc autem quod dicit, *Dum irent emere*, ostendit quia etsi misericordes efficiamur post mortem, nihil hinc lucrabimur ad effugiendum; sicut nec diviti profuit quod factus est misericors, & solicitus circa eos qui sibi attinebant. ORIGENES (tract. XXXII. in Matth.) Vel dicit, *Dum irent emere*: est enim invenire quosdam qui quando debuerunt, neglexerunt aliquid utile discere, in ipso autem exitu vitae suae, dum disponunt discere, comprehenduntur a morte. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ser. XXII.) Vel aliter. Euntibus illis emere, idest inclinantibus se in ea quae foris sunt, & solitis gaudere quaerentibus, quia gaudia interna non noverant, venit ille qui iudicat; *& quae parata erant*, idest quibus coram Deo conscientia testimonium perhibebat, *intraverunt cum eo ad nuptias*; idest, (1) ubi munda anima, puro, ac perfecto Dei Verbo secunda copulatur. HIERONYMUS (super *Et quae parata erant.*) Post iudicii autem diem bonorum operum, & iustitiae occasio non relinquitur: unde sequitur, *Et clausa est ianua*. AUGUSTINUS de Verb. Dom. (serm. XXII. inter med. & fin.) Receptis enim illis qui sunt in angelicam vitam commutati, clauditur aditus ad regna caelorum: non enim post iudicium patet precum, ac meritorum locus. HILARIUS (can. XXVII. circa med.) Et tamen cum iam poenitentiae nullum est tempus, fatuae occurrunt, aperiri sibi aditum rogant: unde sequitur: *Novissime autem veniunt & reliquae virgines dicentes: Domine, domine aperi nobis*. HIERONYMUS (super his verbis.) Egregia in Domini appellatione confessio (2) indicium fidei est. Sed quid prodest voce invocare quem operibus neges? a GREGORIUS (hom. XII.) Dolore autem repulsionis compulsae appellationem ingeminatur dominationis, invocando patrem, cuius in vita sua misericordiam contempserunt. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ser. XXII.) Non autem dictum est, quod emerunt oleum; & ideo intelligendae sunt, nullo iam remanente de alienis laudibus gaudio, in angustiis, & magnis afflictionibus redire ad implorationem Dei. Sed magna eius est severitas post iudicium, cuius ante iudicium ineffabilis misericordia praerogata est: propter quod sequitur: *At ille respondens ait: Amen dico vobis, nescio vos*: ex illa scilicet regula, quia non habet ars Dei, idest eius sapientia, ut intrent in gaudium eius qui non coram Deo, sed ut placerent hominibus, conati sunt aliquid secundum praecepta eius operari. HIERONYMUS (super *Amen dico vobis, nescio vos.*) „ Novit enim „ Dominus eos qui sunt eius: “ II. Timoth. II. & qui ignorat ignorabitur: & licet virgines sint vel corporis puritate, vel verae fidei confessione; tamen quia oleum non habent, ignorantur a sponso. Ex hoc autem quod infert, *Vigilate itaque, quia nescitis diem, neque horam*, intelligit universa quae dicta sunt esse praemissa, ut quia ignoramus iudicii diem, solicite nobis lumen bonorum operum praeparemus. AUGUSTINUS de Verb. Dom. (ser. XXII. paul. ante

(1) *Al. deest* ubi. (2) *Legit P. Nicolai* idemque repensum indicium fidei est.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a GLOSSA. Interlinealis quo ad priorem partem; sed posterior est Anselmi.

te finem.) Non autem solum illius futuri temporis, quo venturus est sponsus, sed suæ quisque dormitionis diem, & horam nescit; ad quam quisquis paratus est, etiam paratus invenitur cum illa vox sonuerit qua omnes evigilaturi sunt. AUGUSTINUS ad Hesychium (epist. lxxx.) Non desuerunt autem qui docere voluerunt, has quinque, & quinque virgines ad hunc eius adventum qui nunc fit per Ecclesiam, pertinere; sed hæc non sunt temere pollicenda, ne aliquid occurrat quod valide contradicat.

(b) GLOSSA a. In præcedenti parabola demonstrata est eorum condemnatio qui oleum sibi sufficienter non præparaverant; sive per oleum nitor operum, sive gaudium conscientiæ, sive eleemosyna, quæ (1) est per pecuniam, intelligatur. Hæc autem parabola inducitur contra eos qui non solum pecuniis, sed nec verbo, nec alio modo prodesse proximis volunt, sed omnia occultant: unde dicit: *Sicut enim homo peregre proficiscens, vocavit servos suos, & tradidit illis bona sua*. GREGORIUS (hom. ix. in Evan.) Homo autem iste qui peregre proficiscitur, Redemptor noster est, qui in ea carne quam assumpserat, abiit in cælum. Carnis enim locus proprius terra est, quæ quasi ad peregrinandum ducitur, cum per Redemptorem nostrum in cælo collocatur. ORIGENES (tract. xxxiii.) Secundum enim divinitatis suæ naturam non peregrinatur, sed secundum dispensationem corporis quod suscepit. Qui enim dicit discipulis suis (infra ult.) *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi*, Unigenitus Dei est, qui non est corporeo habitu circumclusus. Hoc autem dicentes non solvimus Iesum; sed unicuique substantiæ proprietatem eius salvamus. Possumus & talia dicere, quod peregrinatur Dominus per fidem ambulantibus, & non (2) per speciem. Si autem peregrinantes a corpore cum Domino fuerimus, tunc & ipse erit nobiscum. Simul etiam considera, quod non videtur redditio sermonis ita conscripta: Sicut homo peregrinans, ita ego, aut Filius hominis: quoniam ipse est qui in parabola proponitur peregrinans quasi homo, non sicut Filius Dei. HIERONYMUS. Vocatis autem Apostolis, doctrinam eis Evangeliorum tradidit, non quasi pro largitate, & parcitate, alteri plus, & alteri minus tribuens, sed pro accipientium viribus; quomodo & Apostolus eos qui solidum cibum capere non poterant, lacte potasse se dicit: unde sequitur: *Et uni dedit quinque talenta, alii autem duo, alii vero unum, unicuique secundum propriam virtutem*. CHRYSOSTOMUS (3) hom. lxxix.) In quinque, & duobus, & uno talento diversas gratias intelligimus, quæ unicuique traditæ sunt. ORIGENES (tract. xxxiii. in Matth.) Si quando enim videris eorum qui acceperunt a Christo dispensationem eloquiorum Dei, alios quidem habere amplius, alios autem minus, &, ut ita dicam, neque in dimidio intelligentes rerum negotia comparatione meliorum; alios autem adhuc minus habere: videbis differentias eorum qui eloquia Domini susceperunt a Christo: quoniam alia fuit virtus eorum quibus data sunt quinque talenta, alia quibus duo, alia quibus unum; & alter alterius non capiebat mensuram; & qui accepit talentum unum, accepit quidem datum non contemptibile: multum est enim & unum talentum talis domini. Tamen tres sunt proprii servi, sicut tria sunt genera eorum qui fructum faciunt: & quinque quidem accepit talenta qui omnia sensibilia Scripturarum potest adducere ad sensus diviniores; duo autem qui est corporalem doctrinam edoctus: duo enim videtur carnalis numerus esse; sed adhuc minus potenti unum talentum paterfamilias dedit. GREGORIUS (hom. ix. ut supra.) Vel aliter. Quinque talentis dona quinque sensuum, idest exteriorum scientia exprimitur; duobus vero intellectus, & operatio designatur; unius autem talenti nomine, intellectus tantum designatur.

Sequitur: *Et profectus est statim*. GLOSSA (ordinaria.) Non locum mutans, sed liberam eis operandi potestatem permittens, & suo arbitrio relinquens.

Sequitur: *Abiit autem qui quinque talenta acceperat, & operatus est in eis, & lucratus est alia quinque*. HIERONYMUS (super hoc verbo.) Acceptis enim terrenis sensibus, cælestium sibi notitiam duplicavit, ex crea-

(1) *Al. omittitur est.* (2) *Al.* per spem. (3) *Al.* hom. lix. in op. imperf. *P. Nicolai autem omittit.*

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nec in Glossa quæ nunc extat, nec in Anselmo est, qui substitui pro illa solet, nec alibi occurrit; sed pars eius insinuatur a Chrysostomo hom. lxxix. in Matth.

creaturis intelligens creatorem, ex corporalibus incorporalia, ex brevibus sempiterna. GREGORIUS (hom. IX. in Evang.) Sunt etiam nonnulli qui, etsi interna, ac mystica penetrare nesciunt, pro intentione tamen supernæ patriæ docent recta quæ possunt de ipsis exterioribus quæ acceperunt, dumque se a carnis petulantia, a terrenarum rerum ambitu, atque a visibilium voluptate custodiunt, ab his etiam alios admonendo compescunt. ORIGENES (tract. XXXII.) Vel qui habent sensus exercitatos, conversati (1) salubriter, & ad maiorem scientiam seipsos erigentes, & studiose docentes, lucrati sunt alia quinque: quia nemo facile additamentum accipit virtutis alterius, nisi eius quam habet, & quanta ipsa scit, tanta alterum docet, & non amplius. HILARIUS (can. XXVII.) Vel servus ille qui quinque talenta accepit, populus ex lege credentium est, ex qua profectus meritum ipsius recte impleta evangelicæ fidei operatione duplicavit.

Sequitur: *Similiter & qui duo acceperat, lucratus est alia duo*. GREGORIUS (hom. IX. ut supra.) Sunt enim nonnulli qui dum intelligendo, & operando aliis prædicant, quasi duplicatum de negotio lucrum reportant: quia dum utrique sexui prædicatio impenditur, quasi accepta talenta geminantur. ORIGENES (tract. XXXIII.) Vel *lucrati sunt alia duo*, idest corporalem (2) eruditionem, & aliam paulo sublimiorem. HILARIUS (can. XXVII.) Vel ille servus cui duo talenta commissa sunt, Gentium populus est; fide, atque confessione & Filii iustificatus, & Patris; Dominum nostrum Iesum Christum Deum, atque hominem ex spiritu, & carne (3) confessus. Hæc ergo huic sunt duo talenta commissa. Sed ut populus Iudæorum omne sacramentum quod (4) in quinque talentis, idest in lege, cognoverat, idipsum fide Evangelii duplicavit; ita iste incremento duorum talentorum, intellectum, atque operationem promeruit.

Sequitur: *Qui autem unum acceperat, abiens fodit in terra, & abscondit pecuniam domini sui*. GREGORIUS (hom. IX. ut supra.) Talentum quippe in terra abscondere, est acceptum ingenium in terrenis actibus implicare. ORIGENES (tract. XXXIII.) Vel aliter. Si quando videris aliquem qui virtutem habet docendi, & animabus proficiendi, & hanc virtutem occultat, quamvis habeat quamdam religionem conversationis, non dubites dicere talem esse qui accepit unum talentum, & abscondit ipsum in terra. HILARIUS (can. XXVII.) Vel iste servus, qui unum talentum accepit, & in terra recondidit, populus est in lege persistens, qui propter invidiam salvandarum Gentium, in terra acceptum talentum abscondit: in terra enim talentum abscondere, est novæ prædicationis gloriam sub obtrectatione corporeæ passionis occultare. Sequitur: *Post multum vero temporis venit dominus servorum illorum, & posuit rationem cum eis*. In ratione autem ponenda iudicii examen est. ORIGENES (tract. XXXIII.) Et observa in hoc loco, quoniam non servi ad dominum vadunt, ut iudicentur; sed dominus venit ad eos, cum tempus fuerit impletum; de quo dicit, *Post multum vero temporis*; idest, postquam dimisit aptos ad negotiandum animarum salutem: & ideo forsitan non facile invenitur quis ex eis qui apti fuerint ad huiusmodi opus, ut cito transeat de hac vita, sicut est manifestum ex eo quod & Apostoli senuerunt: ex quibus dicitur ad Petrum (Ioan. XXI.) „ Cum senueris, extendes „ manum tuam: " de Paulo autem dictum est ad Philemonem: „ Nunc autem ut Paulus senex. " CHRYSOSTOMUS in hom. (LXXIX.) Vide & Dominum ubique non confestim expetentem rationem, ut discas eius longanimitatem. Mihi autem videtur quod resurrectionem occulte insinuans, hoc dicit. HIERONYMUS. Ideo ergo dicit, *Post multum temporis*, quia grande tempus est inter ascensionem Salvatoris, & secundum eius adventum. GREGORIUS (hom. IX. in Evang.) Hæc autem lectio huius Evangelii considerare nos admonet, ne qui plus ceteris in hoc mundo accepisse aliquid cernuntur, ab auctore mundi gravius iudicentur: cum enim augentur dona, rationes etiam crescunt donorum. Tanto ergo humilior quisque debet esse ex munere, quanto se obligatiorem esse conspicit in reddenda ratione. ORIGENES (tract. XXXIII.) Fiducia autem fecit eum qui quinque talenta acceperat, andere ut ad dominum prius accederet: sequitur enim: *Et accedens qui quinque talenta acceperat obtulit alia quinque talenta, dicens: Domine, quinque talenta tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucratus sum*. GREGORIUS (homil. IX. ut supra.) Servus ergo qui geminata talenta retulit, laudatur a Domino, & ad æternam remunerationem perducitur: unde subditur: *Ait illi*

(1) *Al.* salutariter. (2) *Al.* editionem. (3) *Al.* confessus est. (4) *Al.* deest in.

illi dominus, Euge. RABANUS. *Euge* interiectio est lætantis; per quod gaudium suum Dominus insinuat, qui bene laborantem servum ad gaudium æternum invitat; de quo Propheta ait Psal. xv. „ Lætificabis nos in gaudio cum vultu tuo. " CHRYSOSTOMUS in homil. (lxxix.) *Serve bone*, quia de bono loquitur, quod est ad proximum, *& fidelis*, quia nihil eorum quæ sunt domini sibi appropriavit. HIERONYMUS (super *Ait illi dominus.*) Dicit autem, *Super pauca fuisti fidelis*, quia omnia quæ in præsenti habemus, licet magna videantur, & plurima, tamen comparatione futurorum parva, & pauca sunt. GREGORIUS (hom. ix. in Evang.) Sed tunc fidelis servus supra multa constituitur, quando, devicta omnis corruptionis molestia, de æternis gaudiis in illa cælesti sede gloriatur. Tunc etiam ad Domini sui gaudium perfecte intromittitur, quando in æterna illa patria assumptus, atque Angelorum cœtibus admixtus, sic interius gaudet de munere ut non sit quod exterius doleat iam de corruptione. HIERONYMUS (loc. cit.) Quid autem potest maius dari fideli servo quam esse cum domino & videre gaudium domini sui? CHRYSOSTOMUS in hom. (xxix.) Per hoc enim verbum omnem beatitudinem ostendit. AUGUSTINUS I. de Trin. (cap. x.) Hoc enim erit plenum gaudium nostrum, quo amplius non est, frui Deo Trinitate, ad cuius imaginem facti sumus. HIERONYMUS (super *Homo peregre proficiscens.*) Utrique autem servo, & qui de quinque talentis decem fecerat, & qui de duobus quatuor, idem patrisfamilias sermo blanditur; utrumque etiam simili recipit gaudio, non considerans lucri magnitudinem, sed studii voluntatem: unde sequitur: *Accessit autem & qui duo talenta acceperat.* ORIGENES (tract. xxxiii.) Quod autem dicit vel in eo qui quinque talenta acceperat, vel in isto qui duo, *Accedens*, intellige accessum transitum de hoc mundo ad illum: & vide quoniam eadem dicta sunt ambobus, ne forte & qui minorem habuit virtutem, & totam illam quam habuit, secundum quod oportebat, exercuit, nihil minus habiturus sit apud Deum quam ille qui fuerit in maiori virtute: hoc enim solum quæritur, ut quicquid habuerit homo ex Deo, toto eo utatur ad gloriam Dei. GREGORIUS (hom. ix. in Evang.) Servus autem qui operari de talento noluit, ad dominum cum verbis excusationis redit: unde subditur: *Accedens autem & qui unum talentum acceperat ait: Domine, scio quia homo durus es.* HIERONYMUS (super *Accedens autem.*) Vere enim hoc quod scriptum est Psal. cxl. „ Ad excusandas excusationes in peccatis, " etiam huic servo contigit, ut ad pigritiam, & negligentiam, superbiæ quoque crimen accederet. Qui enim debuit simpliciter inertiam confiteri, & orare patrem familias, e converso calumniatur, & dicit se prudenti fecisse consilio, ne dum lucra pecuniæ quæreret, (1) etiam de sorte periclitaretur. ORIGENES (tr. xxxiii.) Videtur enim mihi iste servus fuisse inter credentes quidem, non autem fiducialiter agentes, sed latere volentes, & omnia facientes ut non cognoscantur quasi Christiani. Adhuc videntur mihi qui huiusmodi sunt timorem Dei habere, & sapere de eo quasi de aliquo austero, & implacabili: hoc enim significat cum dicit: *Domine, scio quia homo durus es.* Intelligimus autem, quod vere Dominus noster metit ubi non seminavit, quoniam iustus seminat in spiritu, ex quo metet vitam æternam. Metit etiam ubi non seminat, & congregat ubi non spargit: quia sibi computat esse collata quæcumque in pauperibus fuerint seminata. HIERONYMUS (super *Respondens dominus dixit.*) Ex eo etiam quod hic servus ausus est dicere, *Metis ubi non seminasti*, intelligimus etiam Gentilium, & Philosophorum bonam vitam recipere Dominum. GREGORIUS (homil. ix. in Evang.) Sunt autem plerique intra Ecclesiam, quorum iste servus imaginem tenet, qui melioris vitæ vias aggredi metuunt; & tamen iacere in sui corporis ignavia non pertimescunt; cumque se peccatores considerant, sanctitatis vias (2) arripere trepidant, & remanere in suis iniquitatibus non formidant. HILARIUS (can. xxvii.) Vel per hunc servum intelligitur populus Iudæorum in lege persistens, qui dicit, Timui te; tamquam metu veterum præceptorum ab usu evangelicæ libertatis abstineat, dicatque, *Ecce quod tuum est*, velut in his quæ a Domino præcepta sunt fuerit immoratus; cum tamen sciverit, metendos illic iustitiæ fructus ubi lex sata non sit, & colligendos ex Gentibus qui non ex Abrahæ sint stirpe dispersi. HIERONYMUS (loc. cit.) Sed quod putaverat se pro excusatione dixisse, in culpam propriam vertitur: unde sequitur: *Respondens autem dominus eius dixit ei: Serve male, & piger,*

(1) *Al.* etiam forte periclitaretur. (2) *Al.* accipere.

sciebas quia meto ubi non semino. Servus autem malus appellatur, quia calumniam domino fecit; piger, quia talentum noluit duplicare: ut in altero superbiæ, in altero negligentiæ condemnetur. Si, inquit, durum & crudelem me noveras, & aliena sectari; tu scires me mea diligentius quæsiturum, & dares pecuniam meam, sive argentum nummulariis: utrumque enim ἀργύριον *argyrion* Græcus sermo significat. „ Eloquia (inquit Psal. XI.) Domini, eloquia „ casta, argentum igne examinatum. " Pecunia ergo, & argentum, prædicatio Evangelii, & sermo divinus est; qui dari debuit nummulariis, idest vel ceteris doctoribus, quod fecerunt Apostoli, per singulas provincias presbyteros, & Episcopos ordinantes; vel cunctis credentibus, qui possunt pecuniam duplicare, & cum usuris reddere, ut quicquid sermone didicerant, opere explerent. GREGORIUS (hom. IX. in Evang.) Sicut ergo periculum doctorum aspicitur, si dominicam pecuniam teneant, ita & auditorum: quia cum usuris ab eis exigitur quod audierunt, ut scilicet ex eo quod audiunt, etiam studeant intelligere non audita. ORIGENES (tract. XXXIII.) Non autem confessus est Dominus se esse durum, sicut ille arbitrabatur; ceteris autem eius sermonibus concessit. Sed vere durus est his qui misericordia Dei abutuntur ad negligentiam suam, non ad conversionem. GREGORIUS (hom. IX. in Evan.) Pigrum vero servum qua sententia Dominus feriat, audiamus. *Tollite itaque ab eo talentum, & date ei qui habet decem talenta*. ORIGENES (tract. XXXIII.) Potest quidem Dominus suæ divinitatis virtute auferre sufficientiam ab eo qui pigrius est ea usus, & dare ei qui eam multiplicavit. GREGORIUS (ibidem.) Opportunum autem videbatur ut ei potius qui duo quam qui quinque talenta acceperat daretur: illi enim dari debuit qui minus habebat. Sed cum per quinque talenta exteriorum scientia designetur, per duo autem intellectus, & operatio; plus habuit qui duo quam qui quinque talenta acceperat: quia qui per talenta quinque exteriorum administrationem meruit, ab intellectu æternorum adhuc vacuus fuit. Unum ergo talentum, per quod intellectum significari diximus, illi dari debuit qui bene exteriora quæ acceperat, ministravit: quod quotidie in sancta Ecclesia cernimus, ut etiam interna intelligentia polleant qui exteriora fideliter administrant. HIERONYMUS (ubi supra.) Vel datur ei qui decem talenta fecerat, ut intelligamus, licet æquale sit domini gaudium in utriusque labore, eius scilicet qui quinque, & qui duo duplicavit, tamen maius deberi præmium ei qui plus in domini pecunia laboravit. GREGORIUS (ubi supra inter med. & fin.) Generalis etiam mox sententia subditur, qua dicitur: *Omni enim habenti dabitur, & abundabit; ei autem qui non habet, & quod videtur habere, auferetur ab eo*. Quisquis autem caritatem habet, alia etiam dona percipit; quisquis autem caritatem non habet, etiam dona quæ percepisse videbatur, amittit. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxix.) Qui etiam gratiam sermonis, & doctrinæ ad proficiendum habet, non utens ea, gratiam perdit; qui autem studium adhibet, amplius attrahit donum. HIERONYMUS (super *Omni habenti dabitur*.) Multi etiam cum sint sapientes naturaliter, & habeant acumen ingenii; (1) si fuerint negligentes, & desidia bonum naturæ corruperint; ad comparationem eius qui paululum tardior labore, & industria compensavit quod minus habuit, perdunt bonum naturæ, & præmium quod eis fuerat repromissum, vident transire ad alios. Potest etiam sic intelligi. Ei qui fidem habet, & bonam in Domino voluntatem, etiam si quid minus, ut homo, in opere habuerit, dabitur a bono iudice; qui autem fidem non habuerit, etiam ceteras virtutes quas videbatur naturaliter possidere, perdet. Et eleganter inquit: *Quod videtur habere, auferetur ab eo*: quicquid enim sine fide Christi est, non ei debet imputari qui male eo (2) usus est, sed illi qui etiam malo servo naturæ bonum tribuit. (3) GREGORIUS (hom. IX. in Evang.) Vel quisquis caritatem non habet, etiam ea quæ percepisse videbatur, amittit. HILARIUS (can. XXVII. in Matth. in fine.) Habentibus etiam usum Evangeliorum, & legis honor redditur; non habenti autem fidem Christi, etiam quod ex lege sibi esse videbatur honoris auferetur. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxix. par. a medio.) Servus autem malus non solum damno punitur, sed etiam intolerabili pœna, & cum pœna accusabili denuntiatione: unde sequitur: *Et inutilem servum eiicite in tenebras exteriores*. ORIGENES (tract. XXXIII. in Matth. cir. fin.) Ubi scilicet nulla illuminatio

(1) *Al.* & fuerint. (2) *Al.* abusus. (3) *In editione Herbipolensi ex recensione P. Nicolai omittitur sequens index, & appendix Gregorii*.

natio est, forsitan nec corporalis; nec est respectio Dei illic, sed quasi indignis speculatione Dei, qui talia peccaverunt, condemnantur in his quæ exteriores tenebræ appellantur. Legimus etiam aliquem ante nos exponentem de tenebris abyssi quæ est extra mundum, (1) ut quasi indigni toto mundo in abyssum illam foras eiiciantur, in qua sunt tenebræ, nemine eas illuminante. GREGORIUS (hom. IX. in Evangel.) Et sic per pœnam in tenebras exteriores cadet qui per suam culpam sponte in interiores tenebras decidit. HIERONYMUS (super illud, *Et inutilem servum eiicite.*) Quid autem sit fletus, & stridor dentium, supra diximus. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxix.) Vide autem quia non solum qui rapit aliena, aut qui mala operatur, punitur ultima pœna, sed etiam qui bona non facit. GREGORIUS (hom. IX. in Evang.) Habens igitur intellectum, curet omnino ne taceat; habens rerum affluentiam, a misericordia non torpescat; habens artem qua regitur, usum illius cum proximo partiatur; habens loquendi locum, apud divitem pro pauperibus intercedat. *a* Talenti enim nomine cuilibet reputabitur quod vel minimum acceperit. ORIGENES (tract. XXXIII. par. ante med.) Si autem displicet tibi quod dicitur, si propter quod non docuit, quis iudicatur, recordare illud Apostoli II. Corinth. IX. „ Væ mihi est, si „ non evangelizavero. “

(c) RABANUS. Post parabolas de fine mundi, iam exequitur Dominus modum futuri iudicii. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxx.) Est autem hæc pars delectabilissima, quam continue in animo vertentes, cum studio audiamus, & omni compunctione: nam & ipse Christus terribilius, & lucidius hunc pertractat sermonem. Idcirco non dicit de cetero: *Simile factum est regnum calorum*; sed revelate seipsum ostendit dicens: *Cum autem venerit Filius hominis in maiestate sua.* HIERONYMUS (super *Cum autem venerit Filius.*) Post biduum quidem pascha facturus, & tradendus cruci, & illudendus ab hominibus, recte promittit gloriam triumphantis, ut secutura scandala pollicitationis præmio compensaret. Et notandum, quod qui in maiestate cernendus est, Filius hominis sit. AUGUSTINUS super Ioannem (tract. XXI.) In forma humana videbunt eum impii, videbunt & ad dexteram positi: in iudicio enim apparebit in forma quam ex nobis accepit; sed postea futurum est ut videatur in forma Dei, quam (2) sciunt omnes fideles. REMIGIUS. Destruitur autem his verbis illorum error qui dixerunt, Dominum non in eadem forma servi manere. Maiestatem autem appellat divinitatem, qua æqualis est Patri, & Spiritui sancto. ORIGENES (tract. XXXIV.) Vel quia cum gloria huc revertetur, ut corpus eius sit quale fuit cum transfiguratus fuit in monte. Sedes autem eius aut quidam perfectiores sanctorum dicuntur, de quibus scriptum est Psal. CXXI. „ Quo„ niam illic sederunt sedes in iudicio, “ aut quædam virtutes angelicæ, de quibus dicitur Coloss. I. „ Sive throni, sive dominatio„ nes. “ AUGUSTINUS XX. de Civ. Dei (cap. XXIV.) Descendet enim cum Angelis, quos advocabit de supernis locis ad faciendum iudicium: unde dicitur: *Et omnes Angeli eius cum eo.* CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxx.) Omnes enim Angeli cum ipso aderunt, testantes & ipsi quantum administraverunt missi a Domino ad hominum salutem. AUGUSTINUS de Pœnitentia *b*. Vel Angelorum nomine significavit homines qui cum Christo iudicabunt: Angeli enim nuntii sunt; nuntios autem rectissime accipimus omnes qui salutem cælestem hominibus nuntiaverunt.

Sequitur: *Et congregabuntur ante eum omnes gentes.* REMIGIUS. His verbis vera hominis futura demonstratur resurrectio. AUGUSTINUS XX. de Civ. Dei (cap. XXIV.) Hæc autem congregatio per ministerium angeli-

(1) *Al.* & quasi. (2) *P. Nicolai legit* sitiunt.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Hæc appendix in Gregorio præmittitur priori; sequens autem ex Origene paulo plenius apud illum habetur in hunc modum: *Si propter illud quod scriptum est cum talem mitti in tenebras exteriores, displicet quod dicitur, si propterea quod non docuit quis iudicatur*, idest aliquis; *quasi, qui data sibi virtute ad animarum profectum non est usus, recordare Apostoli dictum &c.* *b* Scilicet Lib. I. homil. hom. I. quam de pœnitentia Beda inscribit ut in I. Corinth. V. & alibi etiam videre est; sed nunc *de necessitate, atque utilitate pœnitentiæ* inscribitur.

gelicum fiet, quibus in Psal. xlix. dicitur: „ Congregate illi sanctos eius. " ORIGENES (tract. xxxiv.) Vel non localiter intelligamus quod congregabuntur ante eum omnes gentes, sed quia iam non erunt dispersæ in dogmatibus falsis, & multis de eo. Manifesta enim fiet divinitas Christi, ut non solum nullus iustorum, sed nec aliquis peccatorum ignoret: non enim in aliquo loco apparebit Filius Dei, & altero non apparebit; sicut ipse secundum comparationem fulguris voluit demonstrare. Quamdiu ergo iniqui nec se cognoscunt, nec Christum, vel iusti per speculum in ænigmate vident, tamdiu non sunt segregati boni a malis; cum autem propter manifestationem Filii Dei, omnes ad intellectum venerint suum, tunc Salvator segregabit bonos a malis: unde sequitur: *Et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hædis*: quia & peccatores cognoscent sua delicta, & iusti manifeste videbunt semina iustitiæ suæ ad qualem eos perduxerint finem. Oves autem dicti sunt qui salvantur, propter mansuetudinem quam didicerunt ab eo qui dicit supra xi. *Discite a me quia mitis sum*; & propter quod usque ad occisionem parati fuerunt venire, imitantes Christum, qui „ sicut ovis ad occisionem ductus est: Esai. liii. Hædi autem dicuntur mali, qui aspera, & dura saxa ascendunt, & per præcipitia eorum incedunt. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxx.) Vel hos vocat hædos, illos autem oves, ut horum infructuositatem ostendat, nullus enim fit ab hædis fructus; illorum autem utilitatem, multus enim est ovium fructus & a lana, & a lacte, & a fetibus qui parturiuntur. Nomine autem ovis in Scripturis divinis simplicitas, & innocentia solet designari. Pulchre ergo in hoc loco per oves electi designantur. HIERONYMUS (super *Cum venerit Filius hominis*.) Hædus autem lascivum est animal, & fervens semper ad coitum, & semper pro peccatis offertur in lege: nec dicit capras, quæ possunt habere fetus, & tonsæ egrediuntur de lavacro. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxx.) Deinde segregat eos etiam situ: nam sequitur: *Et statuet oves quidem a dextris, hædos autem a sinistris*. ORIGENES (tract. xxxiv.) Sancti enim, qui dextera opera operati sunt, acceperunt pro mercede suorum dexterorum dexteram Regis, in qua requies, & gloria est; mali vero propter opera sua pessima, & sinistra, ceciderunt in sinistram, idest in tristitiam tormentorum. Sequitur: *Tunc dicet Rex eis qui a dextris eius erunt*, *Venite*: ut quicquid minus fuerit eis, cum perfectius uniti fuerint Christo consequantur. Addit autem, *Benedicti Patris mei*, ut eminentia benedictionis eorum manifestetur: quia prius „ benedicti sunt a Domino, qui fecit cælum, „ & terram: " Psal. cxiii. RABANUS (hoc loco.) Vel vocantur benedicti quibus pro bonis meritis debetur æterna benedictio. Patris autem sui dicit esse regnum, quia ad eum refert potestatem regni a quo ipse Rex est genitus: unde per auctoritatem regiam, qua ipse solus exaltabitur in die illa, proferet iudicii sententiam: unde signanter dicitur: *Tunc dicet Rex*. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxx.) Nota autem, quod non dixit, Accipite, sed *possidete*, sive hereditate, sicut familiaria bona, sive paterna, sicut vestra vobis antiquitus debita: unde dicitur: *Paratum vobis regnum a constitutione mundi*. HIERONYMUS (super *Venite benedicti*.) Hæc autem iuxta præscientiam Dei accipienda sunt, apud quem futura iam facta sunt. AUGUSTINUS XX. de Civ. Dei (cap. ix.) Excepto autem illo regno, de quo in fine dicturus est, *Possidete paratum vobis regnum*, licet longe impari modo, etiam præsens Ecclesia dicitur regnum eius; in quo adhuc cum hoste confligitur, donec veniatur ad illud pacatissimum regnum, ubi sine hoste regnabitur. AUGUSTINUS de Pœnitentia (ubi supra.) Sed dicet aliquis: Regnare nolo, sufficit mihi salvum esse: in quo primum eos fallit, quia eorum nec salus est ulla quorum iniquitas perseverat; deinde si est aliqua differentia inter regnantes & non regnantes, oportet tamen ut in uno regno sint omnes, ne in hostium, aut aliorum numero deputentur, & ceteris regnantibus ipsi pereant. Omnes enim Romani Romanum regnum possident, quamvis non omnes in eo regnent. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxx.) Pro quibus ergo sancti, cælestis regni bona accipiant, manifestatur cum subditur: *Esurivi, & dedistis mihi manducare*. REMIGIUS. Et notandum, quod in hoc loco sex opera misericordiæ a Domino commemorantur; quæ quicumque implere studuerit, regnum a constitutione mundi præparatum electis percipere merebitur. RABANUS. Mystice autem qui esurientem, & sitientem iustitiam pane verbi reficit, vel potu sapientiæ refrigerat, & qui errantem per hæresim, vel per peccatum in domum matris Ecclesiæ recipit, & qui infirmum in fide assumit, veræ dilectionis observat iu-

ra

ra. GREGORIUS XXVI. Moral. a (cap. xxv.) Hi autem quibus iudex veniens in dextera (1) consistentibus dicit, *Esurivi &c.* sunt qui ex parte electorum iudicantur, & regnant, qui vitæ maculas lacrymis tergunt; qui mala præcedentia factis sequentibus redimentes, quicquid illicitum aliquando fecerant, ab oculis iudicis eleemosynarum superductione cooperiunt. Alii vero sunt qui non iudicantur, & regnant, qui etiam præcepta legis perfectionis virtute transcendunt. ORIGENES (tract. xxxiv.) Humilitatis (2) autem causa laude beneficiorum suorum indignos se proclamant, non obliti eorum quæ fecerunt. Ipse autem eis ostendit suam compassionem in suis: unde sequitur: *Tunc respondebunt ei iusti, dicentes: Domine, quando te vidimus? &c.* RABANUS (in hoc loco.) Hoc quidem dicunt non diffidentes de verbis Domini; sed stupent de tanta sublimatione, & de maiestatis suæ magnitudine; vel quia videbitur eis parvum esse bonum quod egerant, secundum illud Apostoli Rom. VIII. „ Non sunt condignæ „ passiones huius temporis ad futuram glo„ riam quæ revelabitur in nobis. "

Sequitur: *Et respondens Rex dicet eis: Amen dico vobis, quamdiu fecistis uni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis*. HIERONYMUS (super *Amen dico vobis*.) Libera quidem nobis erat intelligentia, quod in omni paupere Christus esuriens pasceretur, sitiens potaretur, & sic de aliis; sed ex hoc quod sequitur, *Quamdiu fecistis uni de his fratribus meis minimis &c.* non mihi videtur generaliter dixisse de pauperibus, sed de his qui pauperes spiritu sunt; ad quos extendens manum dixerat supra XII. *Fratres mei sunt qui faciunt voluntatem Patris mei*. (3) CHRYSOSTOMUS (hom. lxxx.) Sed si fratres eius sunt, quare eos minimos vocat? Propter hoc quia sunt humiles, quia pauperes, quia abiecti. Non autem per hos monachos solum intelligit, qui ad montes secesserunt; sed unumquemque fidelem, etiam si fuerit sæcularis, & fuerit esuriens, aut aliud huiusmodi, vult misericordiæ procuratione potiri: fratrem enim baptisma facit (4) & mysteriorum communicatio.

Sequitur: *Tunc dicet & his qui a sinistris eius erunt: Discedite a me maledicti in ignem æternum, qui præparatus est diabolo, & angelis eius*. ORIGENES (tract. xxxiv.) Sicut iustis dixerat, *Venite*, ita & iniustis dicit, *Discedite*: nam propinqui sunt Verbo qui servant Dei mandatum, & vocantur ut adhuc propinquiores efficiantur; longe autem ab eo sunt, etsi videantur ei assistere, qui non faciunt mandata ipsius: propter hoc audiunt, *Discedite*, ut qui modo vel videntur esse ante eum, postea nec videantur. Considerandum est autem, quoniam in sanctis dictum est, *Benedicti Patris mei*; non autem nunc dicitur, Maledicti Patris mei: nam benedictionis quidem ministrator est Pater; maledictionis autem unusquisque sibi est auctor, qui maledictione digna est operatus. Qui autem recedunt a Iesu, decidunt in ignem æternum, qui alterius est generis ab hoc igne quem habemus in usu. Nullus enim ignis inter homines est æternus, sed nec multi temporis. Et considera quoniam regnum quidem non Angelis præparatum dicit, ignem autem æternum diabolo, & angelis eius: quia quantum ad se, homines non ad perditionem creavit; peccantes autem coniungunt se diabolo, ut sicuti qui salvantur, sanctis Angelis coæquantur, sic qui pereunt diaboli angelis (5) coæquentur. AUGUSTINUS XX. de Civ. Dei (cap. x.) Ex hoc autem (6) patet quod idem ignis erit hominum supplicio attributus, & dæmonum. Si autem erit corporali tactu noxius, ut eo possint corpora cruciari, quomodo in eo erit pœna spirituum malignorum, nisi quia sunt quædam dæmonibus corpora, sicut quibusdam visum est, ex isto aere crasso, atque humido? Si autem aliquis nulla habere dæmones corpora asserat, non est de hac re contentiosa disputatione certandum. Cur enim non dicamus, quamvis miris, tamen veris modis, etiam spiritus incorporeos posse pœna corporalis ignis affligi; si spiritus hominum, etiam ipsi profecto incorporei, & nunc potuerunt concludi corporalibus membris, & tunc poterunt corporum suorum vinculis insolubiliter alligari? Adhærebunt ergo dæmones, licet incorporei, corporalibus ignibus cruciandi, accipientes ex ignibus pœnam, non dan-

(1) *Al.* consistentium. (2) *Al.* ergo. (3) *Al.* RABANUS (4) *Al.* ministeriorum. (5) *Al.* comparantur. (6) *Al.* habetur.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Cap. xxiv. Vel in antiquis codd. cap. xxv. super illud Iob xxxvi. *Iudicium pauperibus tribuit*, non sicut prius XV. Moral sine alio indice.

dantes ignibus vitam. Ignis autem ille corporeus erit, & cruciabit huiusmodi corpora cum spiritibus; dæmones autem spiritus sine corporibus. ORIGENES (tract. XXXIV.) Vel forsitan ignis ille talis substantia est ut invisibilia comburat, ipse invisibilis constiturus, secundum quod ait Apostolus II. Corinth. IV. „ Quæ videntur, temporalia sunt; „ quæ autem non videntur, æterna. " Ne autem mireris audiens esse invisibilem ignem, & punientem, cum videas interius calorem (1) hominibus accidentem, & non mediocriter cruciantem. Sequitur: *Esurivi enim & non dedistis mihi manducare*. Scriptum est ad fideles II. Corinth. XII. „ Vos estis cor„ pus Christi. " Sicut ergo anima habitans in corpore, cum non esuriat quantum ad suam substantiam spiritualem, esurit tamen corporis cibum, quia copulata est corpori suo; sic & Salvator patitur quæ patitur corpus eius Ecclesia, cum sit ipse (2) impassibilis. Et hoc considera, quia loquens ad iustos, per singulas species eorum beneficia dinumerat; ad iniustos autem præscindens narrationem, adunavit utrumque, dicens: *Infirmus fui, & in carcere, & non visitastis me*: quoniam misericordis iudicis erat bene facta quidem hominum largius prædicare, & ampliare; malefacta autem eorum transitorie memorari, & abbreviare. CHRYSOSTOMUS in hom. (LXXX.) Intuere autem quia non in uno tantum, vel duobus, sed in omnibus misericordiam deseruerunt: non enim esurientem solum non cibaverunt, sed neque, quod levius erat, infirmum visitaverunt. Et vide qualiter levia iniungit: non enim dixit: In carcere eram, & non eripuistis me, infirmus eram, & non curastis me; sed *non visitastis*, & non venistis ad me. In esuriendo etiam non pretiosam petit mensam, sed necessarium cibum. Omnia ergo sufficientia sunt ad pœnam. Primo quidem facilitas petitionis, panis enim erat; secundo miseria eius qui petebat, pauper enim erat; tertio compassio naturæ, homo enim erat; quarto desiderium promissionis, regnum enim promisit; quinto dignitas eius qui accipiebat, Deus enim erat qui per pauperes accipiebat; sexto superabundantia honoris, quoniam dignatus est ab hominibus accipere; septimo iustitiam dationis, ex suis enim a nobis accipit: sed contra universa hæc homines per avaritiam excæcantur. GREGORIUS XXVI. Moral. (cap. XXIV. super illud Iob XXXVI. „ Sed non salvat impios. " a) Isti autem quibus hoc dicitur, sunt mali fideles, qui iudicantur, & pereunt; alii vero, scilicet infideles, non iudicantur, & pereunt: non enim eorum tunc causa discutitur qui ad conspectum districti iudicis iam cum damnatione suæ infidelitatis accedunt; professionem vero fidei retinentes, sed professionis opera non habentes, redarguuntur ut pereant. Isti enim saltem verba iudicis audiunt, quia eius fidei saltem verba tenuerunt: illi in damnatione sua æterni iudicis nec verba (3) suscipiunt, quia eius reverentiam nec verbo tenus servare voluerunt: nam & princeps terrenam rempublicam regens aliter punit civem interius delinquentem, atque aliter hostem exterius rebellantem: in illo enim iura sua consulit; contra hostem vero bellum movet, & de pœna eius quid lex habeat non requirit. CHRYSOSTOMUS in hom. (LXXX.) Verbis autem iudicis redarguti, cum mansuetudine loquuntur: sequitur enim: *Tunc respondebunt ei & ipsi dicentes: Domine quando te vidimus?* ORIGENES (tract. XXXIV.) Considera, quia iusti immorantur in unoquoque verbo; iniusti autem non ita per singula, sed cursim dicunt: quoniam proprium est iustorum bene facta sua relata sibi in facie, diligenter, & per singula refutare causa humilitatis; malorum autem hominum est culpas suas excusationis causa aut nullas esse ostendere, aut leves, & paucas. Sed & responsio Christi hoc ipsum signat: unde sequitur: *Tunc respondebit illis, dicens: Amen dico vobis*. Volens enim iustorum bene facta ostendere grandia, peccatorum autem culpas non grandes, ad iustos quidem dicit: Ex eo quod fecistis uni ex minimis meis fratribus; ad iniustos autem non adiecit Fratribus: revera enim fratres eius sunt qui perfecti sunt. Gratius est autem apud Deum opus bonum quod fit in sanctioribus quam in minus sanctis; & levior culpa est negligere minus sanctos quam sanctiores. AUGUSTINUS XX. de Civit. Dei (cap. I.) Nunc autem de novissimo iudicio agitur, quando Christus de cælo venturus est, vivos, & mortuos iudicaturus. Divini iudicii ultimum hunc

(1) *Al.* corporibus. (2) *Al.* passibilis. (3) *Al.* percipiunt.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Vel in antiquis codd. cap. XXIV. super illud Iob XXXVI. *Iudicium pauperibus tribuit*.

hanc diem dicimus, idest novissimum tempus: nam per quot dies istud iudicium protendatur incertum est; sed Scripturarum sanctarum more dies poni solet per tempore. Ideo autem dicimus ultimum iudicium, vel novissimum, quia & nunc iudicat, & ab humani generis initio iudicavit, a ligno vitæ separans primos homines, & angelis peccantibus non parcens: in illo autem finali iudicio simul & homines, & angeli iudicabuntur: fiet enim virtute divina ut cuique opera sua vel bona, vel mala cuncta in memoriam revocentur, & mentis intuitu mira celeritate cernantur, ut accuset, vel excuset scientia conscientiam.

(d) AUGUSTINUS de Fide, & Operibus (cap. xxv.) Nonnulli seipsos seducunt dicentes ignem æternum dictum, non ipsam pœnam æternam. Hoc prævidens Dominus, sententiam suam ita conclusit dicens: *Et ibunt hi in supplicium æternum, iusti vero in vitam æternam*. ORIGENES (tract.xxxiv.) Attende quoniam, cum prius dixisset, *Venite benedicti*, deinde, *Discedite maledicti*, propterea quod proprium boni Dei est primum recordari benefacta bonorum quam malefacta malorum; hic prius nominat pœnam malorum, deinde vitam bonorum: ut primum quæ timoris sunt, evitemus mala, postea quæ honoris sunt, appetamus bona. GREGORIUS XXV. Moral. (cap. ix. in nov. exempl.) Si ergo tanta pœna mulctatur qui non dedisse convincitur; qua pœna feriendus est qui redarguitur abstulisse aliena? AUGUSTINUS XIX. de Civ. Dei (cap. xi.) Est autem vita æterna summum bonum nostrum, & finis Civitatis Dei; de quo fine dicit Apostolus Rom. vi. „ Finem „ vero vitam æternam.“ Sed rursus quia vita æterna ab his qui familiaritatem non habent cum Scripturis sanctis, potest accipi etiam in vita malorum propter animæ immortalitatem, vel propter interminabiles pœnas impiorum; profecto finis Civitatis huius, in quo summum habebitur bonum, vel pax in vita æterna, vel vita æterna in pace dicendus est, ut (1) ab omnibus possit intelligi. AUGUSTINUS I. de Trinit. (cap. xiii.) Quod enim dixit Dominus famulo suo Moysi Exod. iii. „ Ego sum qui sum,“ hoc contemplabimur cum vivemus in ęternum. Ita enim Dominus ait Ioan. xvii. „ Hæc est vi„ ta æterna ut cognoscant te verum Deum.“ Hæc enim nobis contemplatio promittitur actionum omnium finis, atque æterna perfectio gaudiorum, de qua dicit Ioannes Epist. I. cap. iii. „ Videbimus eum sicuti „ est.“ HIERONYMUS. Prudens autem lector intende, quod & supplicia æterna sunt, & vita perpetua metum deinceps non habeat ruinarum. GREGORIUS *a* (Lib. IV. Dial. cap. xliv.) Inquiunt: Ideo peccantibus minatus est, ut eos a peccatis compesceret: quibus respondemus: Si falsa minatus est, ut (2) iniustitiam corrigeret, etiam falsa promiserat, ut ad iustitiam provocaret; & sic dum satagunt Deum perhibere misericordem, non verentur prædicare fallacem. At, inquiunt, sine fine puniri non debet culpa cum fine: quibus respondemus, quod recte dicerent, si iudex iustus non corda hominum, sed facta pensaret. Ad districti ergo iudicis iustitiam pertinet ut numquam careant supplicio quorum mens in hac vita numquam voluit carere peccato. AUGUSTINUS de Civ. Dei (Lib. XXI. cap. 1.) Nullius etiam legis iustitia attendit ut tanta mora temporis quisque puniatur, (3) quanta unde puniretur admisit. Nullus enim extitit qui censeret tam cito nocentium finienda (4) esse tormenta, quam cito factum est homicidium, vel adulterium. Qui vero pro aliquo grandi crimine morte mulctatur, numquid moram qua occiditur, eius supplicium leges existimant, & non quod eum in sempiternum auferant a societate viventium? Iam vero damnum, ignominia, exilium, servitus, cum plerumque sic infligantur ut nulla venia relaxentur, nonne pro huius vitæ modo similia pœnis videntur æternis? Ideo quippe æterna esse non possunt, quia nec ipsa vita quæ his plectitur, porrigitur in æternum. Sed inquiunt: Quomodo ergo verum est quod ait Christus supra vii. *In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis*; si temporale peccatum supplicio punitur æterno? (5) Nec attendunt non propter æquale temporis spatium, sed propter vicissitudinem mali; idest, ut qui mala fecerit, mala patiatur, eamdem dictam mensuram fuisse. Factus est autem homo malo dignus æterno, qui hoc in se per-

(1) *Al.* ab hominibus. (2) *Al.* ab iniustitia. (3) *Al.* quanta mora temporis unde &c. (4) *Al.* *emittitur* esse. (5) *Al.* attenduntur propter æquale &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a XXXIV. Moral cap. xvi. Quod subiungitur ex Gregorio, est in antiquis codd. cap. xi. super illud ob xxxi. *Æstimabit abyssum quasi senescentem*.

peremit bonum quod esse posset aeternum. GREGORIUS *a* (Lib. IV. Dial. cap. xliv.) At inquiunt: Nullus iustus crudelitatibus pascitur, & delinquens servus a iusto domino idcirco caedi praecipitur, ut a nequitia corrigatur. Iniqui autem gehennae ignibus traditi, quo fine semper ardebunt? Quibus respondemus, quod omnipotens Deus, quia pius est, miserorum cruciatu non pascitur; quia autem iustus est, ab iniquorum ultione non sedatur: & tamen ad aliquid iniqui semper concremantur, ut scilicet iusti tanto in aeternum magis divinae gratiae debitores se esse cognoscant, quanto in aeternum mala puniri conspiciunt, quae eius adiutorio vitare potuerunt. AUGUSTINUS XXI. Lib. de Civ. Dei (cap. xvii.) Sed nullum est, inquiunt, corpus quod dolere possit, mori non possit. Necesse est autem ut vivat dolens, non est necesse ut occidat dolor: quia nec corpora ista mortalia omnis dolor occidit: & ut dolor aliquis possit occidere, illa causa est, quoniam sic connexa est anima huic corpori ut summis doloribus cedat, atque discedat; tunc autem tali corpori anima, & eo connectitur modo ut illud vinculum nullo dolore vincatur. Non ergo tunc nulla, sed sempiterna mors erit, quando nec vivere anima poterit, Deum non habendo, nec doloribus corporis carere moriendo. Inter huiusmodi autem aeternitatem supplicii negantes misericordior fuit Origenes, qui & ipsum diabolum, & angelos eius post graviora pro meritis, & diuturna supplicia ex illis cruciatibus eruendos, & sociandos sanctis Angelis credidit. Sed illum & propter hoc, & propter alia nonnulla non immerito reprobavit Ecclesia: quia & hoc quod misericors videbatur amisit, faciendo veras (1) miserias, quibus poenas luerent, & falsas beatitudines in quibus securum, & sempiternum boni gaudium non haberent. Longe autem aliter aliorum misericordia (2) errat affectu, qui hominum illo iudicio damnatorum miserias temporales, hominum vero qui vel citius, vel tardius liberantur, aeternam felicitatem putant. Cur autem haec misericordia ad universam naturam manat humanam, & cum ad angelicam ventum fuerit, mox arescit? GREGORIUS *b* (Lib. IV. Dial. cap. xliv.) At inquiunt: Ubi est quod sancti sunt, si pro inimicis suis, quos tunc ardere viderint, non orabunt? Orant quidem pro inimicis suis eo tempore quo possunt ad fructuosam poenitentiam eorum corda convertere; quomodo (3) autem tunc orabitur pro illis qui iam nullatenus possunt ab iniquitate commutari? AUGUSTINUS XXI. de Civit. Dei (cap. xix.) Item sunt alii ab aeterno supplicio liberationem non omnibus hominibus promittentes, sed tantummodo Christi baptismate ablutis, qui participes sunt corporis eius, quomodolibet vixerint: propter illud quod ait Dominus Ioan. vi. „Si quis manducaverit ex hoc pane, non morie„tur in aeternum." (Cap. xx.) Item sunt qui non omnibus habentibus Christi sacramentum, (4) sed solum catholicis, quamvis male viventibus, hoc pollicentur, qui non solum sacramento, sed re ipsa manducaverunt corpus Christi, in corpore eius quod est Ecclesia constituti, etiam si postea in aliquam haeresim, vel in gentilium idolatriam fuerint lapsi. (Cap. xxi.) Sunt autem qui propter id quod scriptum est supra xxiv. *Qui perseveraverit usque in finem hic salvus erit*, non nisi in catholica Ecclesia perseverantibus hoc promittunt, quod merito fundamenti, idest fidei, per ignem salventur; quo igne in ultimo iudicio punientur mali. Sed omnibus his contradicit Apostolus dicens Gal. vi. „Manifesta sunt opera car„nis, quae sunt immunditia, fornicatio, „& his similia: quae praedico vobis, quo„niam qui talia agunt, regnum Dei non „possidebunt." Si quis autem temporalia in corde suo praeponit Christo, etsi videatur habere fidem Christi, non est tamen in eo fundamentum Christus, cui alia praeponuntur: quanto magis si committat illicita, non praeposuisse, sed postposuisse Christum, convincitur? (Cap. xxii.) Comperi etiam quosdam putare eos solum arsuros illius aeternitate supplicii qui pro peccatis dignas eleemosynas facere negligunt; ideo iudicem ipsum noluisse existimant aliud commemorare se esse dicturum, nisi eleemosynas sive factas, sive non factas. (Cap. xxvii.) Sed qui digne pro peccatis suis eleemosynas facit,

(1) *Al.* misericordias, *& sic infra. P. Nicolai habet* faciendo sanctis veras miserias &c. (2) *Al.* ab humano erat affectu. (3) *Al.* ergo, *item* autem ergo. (4) *Al.* non solum.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a XXXIV. Moral. ut supra: nempe cap. xvi. in codd. novis, cap. tamen xii. in antiquis. Eadem quoque habet Lib. IV. Dialogorum cap. xliv. ad interrogationem Petri respondens. *b* XXXIV. Mor. ut supra.

cit, prius eas facere incipit a seipso: indignum est enim ut ipse sibi non faciat qui facit in proximum, cum audiat dicentem Deum supra XXII. *Diliges proximum tuum sicut teipsum*: itemque audiat Eccli.XXX. „ Miserere animæ tuæ, placens Deo. " Hanc eleemosynam, idest ut Deo placeat, non faciens animæ suæ, quomodo dignas pro peccatis suis facere eleemosynas dicendus est? Propter hoc ergo eleemosynæ faciendæ sunt, ut cum de præteritis peccatis deprecamur, exaudiamur, non ut in eis perseverantes licentiam male faciendi nos per eleemosynas comparare credamus. Ideo autem Dominus a dextris eleemosynas ab eis factas, in sinistris non factas se imputaturum esse prædixit, ut hinc ostenderet quantum valent eleemosynæ ad priora delenda, non ad perpetua impune committenda peccata. ORIGENES (tract.XXXIV.) Vel non unius tantum iustitiæ species remuneratur, sicut existimant multi. In quibuscumque enim causis mandatum Christi quis fecerit, Christum cibat, & potat, qui fidelium iustitiam, & veritatem manducat, & bibit. Item Christo algenti teximus vestimentum, accipientes sapientiæ texturam, adeo ut per doctrinam aliquos doceamus, & induamus eos viscera misericordiæ. Quando etiam præparamus cor nostrum diversis virtutibus ad receptaculum eius, vel illorum quæ sunt ipsius, ipsum peregrinantem suscipimus in domum pectoris nostri. Item cum fratrem infirmum sive in fide, sive in bono opere visitaverimus, aut per doctrinam, aut increpationem, aut per consolationem, (1) ipsum Christum visitamus. Deinde omne quod hic est, carcer est Christi, & eorum qui sunt eius, qui sunt in hoc mundo degentes, quasi etiam in carcere naturæ necessitate constricti. Cum ergo bonum opus in eis fecerimus, visitamus eos in carcere, & Christum in eis.

CAPUT XXVI.

(a) ET factum est, cum consummasset Iesus sermones hos omnes, dixit discipulis suis: Scitis quia post biduum pascha fiet, & Filius hominis tradetur ut crucifigatur.

(b) Tunc congregati sunt principes sacerdotum, & seniores populi in atrium principis sacerdotum, qui dicebatur Caiphas, & consilium fecerunt, ut Iesum dolo tenerent, & occiderent. Dicebant autem: Non in die festo, ne forte tumultus fieret in populo.

(c) Cum autem esset Iesus in Bethania in domo Simonis leprosi, accessit ad eum mulier habens alabastrum unguenti pretiosi, & effudit super caput ipsius recumbentis. Videntes autem discipuli, indignati sunt dicentes: Ut quid perditio hæc? Potuit enim istud venumdari multo, & dari pauperibus. Sciens autem Iesus ait illis: Quid molesti estis huic mulieri? Opus enim bonum operata est in me. Nam semper pauperes habebitis vobiscum, me autem non semper habebitis. Mittens enim hæc unguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit. Amen dico vobis, ubicumque prædicatum fuerit hoc Evangelium in toto mundo, dicetur & quod hæc fecit in memoriam eius.

(d) Tunc abiit unus de duodecim, qui dicebatur Iudas Scarioth, ad principes sacerdotum, & ait illis: Quid vultis mihi dare, & ego vobis eum tradam? At illi constituerunt ei triginta argenteos. Et exinde quærebat opportunitatem ut eum traderet.

(e) Prima autem die azymorum accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes: Ubi vis paremus tibi comedere pascha? At Iesus dixit: Ite in civitatem ad quemdam, & dicite ei: Magister dicit: Tempus meum prope est, apud te facio pascha cum discipulis meis. Et fecerunt discipuli sicut constituit illis Iesus, & paraverunt pascha.

(1) *Al.* qui ipsum.

(f) Vespere autem facto discumbebat cum duodecim discipulis suis, & edentibus illis dixit: Amen dico vobis, quia unus vestrum me traditurus est. Et contristati valde, cœperunt singuli dicere: Numquid ego sum, Domine? At ipse respondens ait: Qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet. Filius quidem hominis vadit, sicut scriptum est de illo. Væ autem homini illi per quem Filius hominis tradetur. Bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille. Respondens autem Iudas, qui tradidit eum, dixit: Numquid ego sum Rabbi? Ait illi, Tu dixisti.

(g) Cœnantibus autem eis, accepit Iesus panem, & benedixit, ac fregit, deditque discipulis suis, & ait: Accipite, & comedite; hoc est corpus meum.

(h) Et accipiens calicem, gratias egit, & dedit illis, dicens: Bibite ex hoc omnes: hic est enim sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Dico autem vobis, non bibam amodo de hoc genimine vitis usque in diem illum cum illud bibam vobiscum novum in regno Patris mei.

(i) Et hymno dicto, exierunt in montem Oliveti. Tunc dicit illis Iesus: Omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte. Scriptum est enim: Percutiam pastorem, & dispergentur oves gregis. Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam. Respondens autem Petrus, ait illi: Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego numquam scandalizabor. Ait illi Iesus: Amen dico tibi, quia in hac nocte, antequam gallus cantet, ter me negabis. Ait illi Petrus: Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter & omnes discipuli dixerunt.

(k) Tunc venit Iesus cum illis in villam quæ dicitur Gethsemani; & dixit discipulis suis: Sedete hic, donec vadam illuc, & orem. Et assumpto Petro, & duobus filiis Zebedæi, cœpit contristari, & mæstus esse. Tunc ait illis: Tristis est anima mea usque ad mortem. Sustinete hic, & vigilate mecum.

(l) Et progressus pusillum, procidit in faciem suam, orans, & dicens: Pater mi, si possibile est, transeat a me calix iste. Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu. Et venit ad discipulos suos, & invenit eos dormientes; & dicit Petro: Sic non potuistis una hora vigilare mecum? Vigilate, & orate, ut non intretis in tentationem. Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Iterum secundo abiit, & oravit dicens: Pater mi, si non potest hic calix transire, nisi bibam illum, fiat voluntas tua. Et venit iterum, & invenit eos dormientes: erant enim oculi eorum gravati. Et relictis illis iterum abiit, & oravit tertio, eumdem sermonem dicens.

(m) Tunc venit ad discipulos suos, & dicit illis: Dormite iam, & requiescite: Ecce appropinquavit hora, & Filius hominis tradetur in manus peccatorum. Surgite, eamus. Ecce appropinquavit qui me tradet.

(n) Adhuc eo loquente, ecce Iudas unus de duodecim venit, & cum eo turba multa cum gladiis, & fustibus missi a principibus sacerdotum, & senioribus populi. Qui autem tradidit eum, dedit illis signum, dicens: Quemcumque osculatus fuero, ipse est; tenete eum. Et confestim accedens ad Iesum, dixit, Ave Rabbi: & osculatus est eum. Dixitque illi Iesus: Amice, ad quid venisti? Tunc accesserunt ad eum, & manus iniecerunt in Iesum, & tenuerunt eum.

(o) Et ecce unus ex his qui erant cum Iesu, extendens manum exemit gladium suum, & percutiens servum principis sacerdotum, amputavit auriculam eius. Tunc ait illi Iesus: Converte gladium tuum in locum suum: omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt. An putas quia non possum rogare Patrem meum, & exhibebit mihi modo plus quam duodecim legiones Angelorum? Quomodo ergo implebuntur Scripturæ, quia sic oportet fieri?

(p) In illa hora dixit Iesus turbis: Tamquam ad latronem existis cum gladiis,

& fu-

& fustibus comprehendere me. Quotidie apud vos sedebam docens in templo, & non me tenuistis. Hoc autem totum factum est ut adimplerentur scripturæ Prophetarum. Tunc discipuli omnes relicto eo fugerunt. At illi tenentes Iesum duxerunt ad Caipham principem sacerdotum, ubi scribæ, & seniores convenerant. Petrus autem sequebatur eum a longe, usque in atrium principis sacerdotum. Et ingressus intro, sedebat cum ministris, ut videret finem.

(q) Principes autem sacerdotum, & omne concilium quærebant falsum testimonium contra Iesum, ut eum morti traderent, & non invenerunt, cum multi falsi testes accessissent. Novissime autem venerunt duo falsi testes, & dixerunt: Hic dixit: Possum destruere templum Dei, & post triduum reædificare illud. Et surgens princeps sacerdotum ait illi: Nihil respondes ad ea quæ isti adversum te testificantur? Iesus autem tacebat. Et princeps sacerdotum ait illi: Adiuro te per Deum vivum, ut dicas nobis si tu es Christus Filius Dei. Dicit illi Iesus: Tu dixisti. Verumtamen dico vobis, amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cæli. Tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua, dicens: Blasphemavit. Quid adhuc egemus testibus? Ecce nunc audistis blasphemiam. Quid vobis videtur? At illi respondentes dixerunt: Reus est mortis. Tunc expuerunt in faciem eius, & colaphis eum cæciderunt, alii autem palmas in faciem eius dederunt, dicentes: Prophetiza nobis Christe, quis est qui te percussit?

(r) Petrus vero sedebat foris in atrio: & accessit ad eum una ancilla dicens: Et tu cum Iesu Galilæo eras. At ille negavit coram omnibus, dicens: Nescio quid dicis. Exeunte autem illo ianuam, vidit eum alia ancilla, & ait his qui erant ibi: Et hic erat cum Iesu Nazareno. Et iterum negavit cum iuramento, Quia non novi hominem. Et post pusillum accesserunt qui stabant, & dixerunt Petro: Vere tu ex illis es: nam & loquela tua manifestum te facit. Tunc cœpit detestari, & iurare, quia non novisset hominem. Et continuo gallus cantavit. Et recordatus est Petrus verbi Iesu quod dixerat, Priusquam gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foras flevit amare.

(a) HILARIUS (can. XXVIII. in Matth.) Post sermonem quo venturum se Dominus in reditu claritatis ostenderat, nunc passurum esse se admonet, ut sacramentum crucis admixtum esse gloriæ æternitatis cognoscerent: unde dicitur: *Factum est, cum consummasset Iesus sermones hos omnes*. RABANUS. De consummatione sæculi, & de die iudicii: vel quia ab initio Evangelii usque ad passionem omnia faciendo, & prædicando compleverat. ORIGENES (tract. XXXV.) Non simpliciter autem dixit omnes, sed *hos omnes*: adhuc enim oportebat eum etiam alios loqui sermones priusquam traderetur.

Dixit discipulis suis: Scitis quia post biduum pascha fiet. RABANUS a. Sicut ex Ioannis narratione colligitur, ante sex dies paschæ venit Iesus in Bethaniam, inde venit Hierusalem sedens super asellum, postea geruntur ea quæ narrantur Hierosolymis gesta. Ex illo ergo die quo venit in Bethaniam, intelligimus consummatum quatriduum, ut occurreret dies ante biduum paschæ. Hoc autem inter pascha & azyma distat, quod pascha ipse solus dies appellatur in quo agnus occidebatur ad vesperam, hoc est decimaquarta luna primi mensis; decimaquinta autem luna, quando egressus est populus de AEgypto, succedebat festivitas azymorum. Verum Evangelistæ unum pro altero ponere solent. HIERONYMUS (non procul a princ. Comment. in XXVI. cap. Matth.) Pascha autem, quod Hebraice dicitur phase, non a passione, ut plerique arbitrantur, sed a transitu nominatur, eo quod exterminator videns sanguinem in foribus Israelitarum pertransierit, nec percusserit eos; vel ipse Dominus præbens auxilium populo suo desuper ambulaverit. REMIGIUS. Sive quia auxiliante Do-

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ex Augustino mutuatus Lib. III. de Cons. Evan. cap. XXXVIII.

Domino populus Israeliticus liberatus ab AEgyptiaca servitute transivit ad libertatem. ORIGENES (tract. xxxv.) Non autem dixit, Post biduum pascha erit, aut veniet, ne ostenderet illud pascha futurum quod fieri solebat secundum legem, sed *Pascha fiet*, hoc est quale numquam factum fuerat. REMIGIUS. Mystice enim pascha dicitur, sive quia ea die Christus transivit de mundo ad Patrem, de corruptione ad incorruptionem, de morte ad vitam; sive quia salubri transitu a demoniaca servitute mundum redemit. HIERONYMUS (ubi supra.) Post duos etiam dies clarissimi luminis veteris, & novi testamenti, verum pro mundo celebratur pascha. Transitus etiam noster, idest phase, ita celebratur, si terrena dimittentes ad cælestia festinemus. ORIGENES (tract. xxxv.) Prædicit autem discipulis se tradendum, cum subdit: *Et Filius hominis tradetur ut crucifigatur*: præmunens eos ne priusquam audiant quæ fuerant futura, subito videntes tradi magistrum ad crucem, obstupescant. Ideo autem impersonaliter posuit *tradetur*, quia Deus tradidit eum propter misericordiam circa genus humanum, Iudas propter avaritiam, sacerdotes propter invidiam, diabolus propter timorem ne avelleretur de manu eius genus humanum per doctrinam ipsius, non advertens, quoniam magis fuerat eripiendum genus humanum per mortem ipsius, quam ereptum fuerat per doctrinam, & miracula.

(b) GLOSSA *a*. Ostendit Evangelista apparatum, & machinationem dominicæ passionis, quam Christus prænuntiaverat: unde dicit: *Tunc congregati sunt principes sacerdotum*. REMIGIUS. Quod autem dicit, *Tunc*, superioribus verbis coniungitur; idest, antequam pascha celebraretur. ORIGENES (tract. xxxv.) Non autem veri sacerdotes, & seniores, (1) sed illius qui videbatur populus Dei, vere autem erat populus Gomorrhæ, non intelligentes summum sacerdotem Dei, insidiati sunt ei, & non cognoscentes primogenitum universæ creaturæ, etiam seniorem omnibus, consiliati sunt contra eum. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxx.) Iniqua vero negotia tentantes ad principem sacerdotum veniunt, inde volentes potestatem accipere unde prohibere oportebat. Multi autem erant tunc principes sacerdotum; lex vero unum esse volebat: unde manifestum est quod Iudaica dissolutio accipiebat principium. Moyses enim unum pricipem sacerdotum esse iussit, & eo mortuo alterum fieri; postea vero annui facti sunt. Eos igitur ait hic principes sacerdotum qui de principibus sacerdotum erant. REMIGIUS. Condemnantur autem isti, & quia congregati sunt, & quia principes (2) sacerdotum fuerant: quo enim plures ad peragendum aliquod malum conveniunt, & quo sublimiores, & nobiliores fuerint, eo deterius habetur malum quod committitur, & eo maior pœna (3) illis præparatur. Ad ostendendam autem Domini simplicitatem, & innocentiam, addit Evangelista: *Ut Iesum dolo tenerent, & occiderent*: in quo enim nullam mortis causam invenire poterant, consilium fecerunt ut dolo tenerent, & occiderent. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxx.) Consiliati sunt ergo ut tenerent eum occulte, & interimerent: formidabant autem populum, ideoque expectabant festivitatem præterire: propter quod sequitur: *Dicebant autem, Non in die festo*. Diabolus enim nolebat in pascha Christum pati, ut non manifestam eius constitueret passionem. Principes autem sacerdotum non ea quæ Dei sunt timuerunt; ne scilicet peccato in hoc tempore peracto maior eius inquinatio fieret; sed ubique quæ humana sunt cogitabant: unde sequitur: *Ne forte tumultus fieret in populo*. ORIGENES (tract. xxxv.) Propter diversa studia populi, diligentis Christum, & odientis, credentis, & non credentis. LEO Papa in serm. (vii.) de Pass. Providentibus ergo principibus ne in sancto die tumultus oriretur, non festivitati, sed facinori studebant; seditiones enim turbarum fieri in præcipua solemnitate metuebant, non ut populus non peccaret, sed ne Christus evaderet. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxxx.) Sed tamen furore ferventes immutati sunt a suo consilio: quia enim traditorem invenerunt, in ipsa festivitate Christum occiderunt. LEO Papa in serm. (vii.) de Pass. Divino autem intelligimus dispositum fuisse consilio ut Iudæorum principes, qui sæviendi in Christum occasiones sæpe quæsierant, non nisi in solemnitate paschali exercendi furo-

(1) *Al.* omittitur sed. (2) *Al.* & sacerdotes. (3) *Al.* illius.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Glossa quæ nunc extat, sed in Anselmo.

furoris sui acciperent potestatem. Oportebat enim ut manifesto implerentur effectu quæ diu figurata fuerant promissa mysteria, ut ovem significativam vera removeret ovis, & uno expleretur sacrificio variarum differentia victimarum. Ut ergo umbræ cederent corpori, & cessarent imagines sub præsentia veritatis, hostia in hostiam transit, sanguine sanguis aufertur, & legalis festivitas dum mutatur impletur.

(c) GLOSSA ✶. Ostenso consilio principum de Christi occisione vult exequi Evangelista completionem eius, ostendens qualiter Iudas habuit conventionem cum Iudæis, ut Christum traderet; sed prius causam proditionis præmittit. Doluit enim quia non erat venumdatum unguentum quod mulier super caput Christi effudit, ut de pretio aliquid tolleret: unde voluit hoc damnum proditione magistri recompensare. Dicit ergo: *Cum autem esset Iesus in Bethania in domo Simonis leprosi*. HIERONYMUS (super illud, *Cum Iesus esset in Bethania*.) Non quod leprosus illo tempore permaneret; sed quia antea leprosus, postea a Salvatore mundatus est, nomine pristino permanente, ut virtus curantis appareat.

Sequitur: *Accessit ad eum mulier habens alabastrum unguenti pretiosi*. RABANUS (super *Habens alabastrum*.) Est autem alabastrum genus marmoris candidi variis coloribus intincti, quod ad vasa unguentaria cavare (1) solent, eo quod optime servare ea incorrupta dicatur. HIERONYMUS (super *Accessit ad eum mulier*.) Alius autem Evangelista pro alabastro unguenti pretiosi nardum pisticum posuit, hoc est verum, & absque dolo. RABANUS. Pistis enim Græce, Latine dicitur fides: unde pisticum, idest fidele. Erat enim illud unguentum fidele, idest purum, & non adulteratum.

Sequitur: *Et effudit super caput ipsius recumbentis*. ORIGENES (tract. xxxv.) Forsitan quis diceret quatuor fuisse mulieres de quibus scripserunt Evangelistæ; ego autem magis consentio tres fuisse; & unam quidem de qua scripserunt Matthæus, & Marcus, alteram autem de qua scripsit Lucas, aliam de qua scripsit Ioannes. HIERONYMUS (ubi supra.) Nemo enim putet eamdem esse quæ super caput unguentum, & quæ super pedes effudit: illa enim lacrymis lavit, & crine tersit, & manifeste meretrix appellatur; de hac autem nihil tale scriptum est: nec enim poterat statim capite Domini meretrix digna fieri. AMBROSIUS super Lucam (cap. VII.) Potest ergo non eadem esse, ne sibi contraria dixisse Evangelistæ videantur. Potest etiam quæstio meriti, & temporis diversitate dissolvi, ut adhuc illa peccatrix sit, iam ista perfectior. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxxxi.) Et secundum hoc apud tres Evangelistas, scilicet Matthæum, Marcum, & Lucam, una & eadem esse videtur. Non autem absque ratione, lepræ Simonis meminit Evangelista; sed ut ostendat unde fiduciam sumens hæc mulier accessit ad Christum: quia enim lepra immunda passio esse videbatur, videns quod Iesus illum hominem curaverat apud quem manebat, confidit quod & animæ eius immunditiam facile (2) expurgaret; & aliis mulieribus pro curatione corporis ad Christum accedentibus sola ipsa honoris gratia ad Christum accessit, & propter animæ curationem, cum nihil in corpore infirmum haberet. Quapropter maxime aliquis eamdem admirari debet. Apud Ioannem autem non est eadem mulier, sed altera quædam mirabilis Lazari soror. ORIGENES (tract. xxxv.) Quoniam Matthæus quidem, & Marcus in domo Simonis leprosi hoc factum fuisse exponunt; Ioannes autem, quod venit Iesus ubi erat Lazarus; & non Simon, sed Maria, & Martha ministrabant. Adhuc, secundum Ioannem, ante sex dies paschæ venit in Bethaniam, quando fecerunt ei cœnam Maria, & Martha; hic autem quando recumbit in domo Simonis, post biduum pascha erat futurum. Et apud Matthæum, & Marcum, discipuli indignantur ex bono proposito; apud Ioannem autem solus Iudas furandi affectu; apud Lucam autem murmurat nemo. GREGORIUS in homil. (xxxiii. in Evang.) Vel dicendum, quod hanc eamdem quam Lucas peccatricem mulierem, Ioannes Mariam nominat. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. lxxix.) Lucas autem quamvis simile factum commemoret ei quod hic dicitur, nomenque conveniat eius apud quem convivabatur Dominus, nam & ipsum Simonem dicit; tamen, quia non est contra naturam, vel morem hominum unum nomen habere duos homines, potius credibile

(1) *Al.* solebant. (2) *Al.* exurgabit.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

✶ Quod subiungitur ex Glossa, nec in Glossa occurrit, nec alibi.

bile est fuisse illum alium Simonem, non leprosum, in cuius domo hæc in Bethania gerebantur. Nihil igitur aliud arbitror nisi quod non quidem aliam fuisse mulierem quæ peccatrix tunc accessit ad pedes Iesu, sed eamdem Mariam bis hoc fecisse: semel scilicet quod Lucas narravit: nam & Ioannes Matiam commendans commemoravit antequam veniret in Bethaniam: „ Erat (inquit cap. xi.) languens Lazarus in Bethania de castello Mariæ, & Marthæ sororis eius. Maria autem erat quæ unxit Dominum unguento, & extersit pedes eius capillis suis, cuius frater Lazarus infirmabatur. " Iam itaque hoc Maria fecerat. Quod autem in Bethania rursus fecit, aliud est quod ad Lucæ narrationem non pertinet, sed pariter narratur a tribus, Ioanne scilicet, Matthæo, & Marco. Quod autem Matthæus, & Marcus caput Domini unguento illo persusum dicunt, Ioannes autem pedes, ostenditur non esse contrarium, si accipiamus non solum caput, sed & pedes Domini persudisse mulierem: nisi forte quoniam Marcus fracto alabastro persusum caput commemorat, tam quisque calumniosus est ut aliqnid in vase fracto neget remanere potuisse, unde etiam pedes Domini persunderet. Ille autem qui sic calumniatur, prius accipiat persusos pedes antequam illud fractum esset, ut in integro remaneret unde etiam caput persunderetur, ubi fractura illa totum effuderat. AUGUSTINUS de Doctr. Christ. (Lib. III. cap. XII.) Neque ullo modo quisquam fieri crediderit Domini pedes ita unguento pretioso a muliere persusos ut luxuriosorum, & nequam hominum solent. In omnibus enim talibus non usus rerum, sed libido utentis in culpa est. Quisquis enim rebus sic utitur ut metas consuetudinis bonorum inter quos versatur excedat, aut aliquid significat, aut flagitiosus est. Itaque quod in aliis personis plerumque flagitium est, in divina, vel prophetica persona (1) magnæ cuiusdam rei signum est. Odor enim bonus fama bona est, quam quisquis bonæ vitæ operibus habuerit, dum vestigia Christi sequitur, quasi pedes eius pretiosissimo odore persundit. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. lxxviii.) Sed hoc videri potest esse contrarium quod Matthæus, & Marcus posteaquam dixerunt pascha post biduum futurum, deinde commemoraverunt quod erat Iesus in Bethania, (2) ubi de unguento eadem narraturus Ioannes dicit cap. XII. „ Ante sex dies paschæ. "Sed qui ita moventur, non intelligunt Matthæum, & Marcum illud quod in Bethania de unguento factum erat, recapitulando posuisse. Non enim quisquam eorum cum dixisset post biduum pascha futurum, sic adiunxit ut diceret: Post hæc cum esset Bethaniæ. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxxxi.) Sed quia discipuli audierant Magistrum dicentem supra IX. *Misericordiam volo, & non sacrificium*, apud se cogitabant: Si holocausta non acceptat, multo minus olei huiusmodi usum: unde sequitur: *Videntes autem discipuli indignati sunt, dicentes: Ut quid perditio hac? Potuit enim istud venumdari multo, & dari pauperibus.* HIERONYMUS (super *Videntes autem discipuli*.) Scio quosdam hunc locum calumniati, quare Ioannes Iudam solum dixerit contristatum, eo quod loculos tenuerit, & fur ab initio fuerit, & Matthæus scribat omnes discipulos indignatos, nescientes tropum qui vocatur (3) συλληψις syllipsis, (4) quo & pro multis unus, & pro uno multi soleant appellari: nam & Paulus in epistola ad Hebræos cap. XI. dicit, „ Secti sunt, " cum unum tantummodo, scilicet Esaiam, sectum autument. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. lxxix.) Potest etiam intelligi, quod & alii discipuli aut senserunt hoc, aut dixerunt, aut eis Iuda dicente persuasum sit, atque omnium voluntatem Matthæus, & Marcus etiam expresserint; sed Iudas propterea dixerat, quia fur erat, ceteri vero propter pauperum curam: Ioannes autem de solo illo id commemorare voluit cuius ex hac occasione furandi consuetudinem credidit (5) intimandam. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxi.) Discipuli ergo ita existimabant; sed Dominus mentem mulieris videns permittit: multa enim erat eius religio, & ineffabile studium: idcirco condescendens concessit super caput suum unguentum effundi. Sicut enim Pater eius odorem victimæ, & fumum patiebatur; ita & Christus mulierem devote ungentem, cuius discipuli mentem nesciebant, querelam facientes: unde sequitur: *Sciens autem Iesus ait illis: Quid molesti estis huic mulieri?* REMIGIUS. Per quod aperte ostendit quod Apostoli aliquid moleste locuti fuerant adversus eam. Pulchre autem subdit:

Opus

(1) *Al.* magnum. (2) *Al.* ubi de unguento illo pretioso dicitur; Ioannes autem ante sex dies paschæ de unguento eadem narraturus. *P. Nicolai ponit* narrat. (3) *Al.* Synecdoche. (4) *Al. omittitur* quo. (5) *Al.* imitandam.

opus bonum operata est in me; ac si dicat: Non est perditio unguenti, sicut vos dicitis, sed opus bonum, idest pietatis, & devotionis obsequium. CHRYSOSTOMUS hom. (lxxx.) Ideo autem non simpliciter dixit, *Bonum opus operata est in me*; sed prius posuit, *Quid molesti estis huic mulieri*? erudiens nos quodcumque geritur bonum a quocumque, etsi non valde diligenter factum fuerit, suscipere, & augere, & fovere, & non ex principio omnem diligentiam expetere. Quisquis enim eum interrogasset antequam fecisset hoc mulier, non mandasset hoc fieri; sed post effusum unguentum non habebat locum discipulorum increpatio; & ideo ipse, ut non obtunderet desiderium mulieris, omnia hæc in consolationem mulieris dixit.

Sequitur: *Nam pauperes semper habebitis vobiscum*. REMIGIUS. Ostendit enim Dominus his verbis quasi ex quadam ratione, quoniam non erant illi culpandi qui sibi adhuc in mortali corpore conversanti aliquid de suis facultatibus ministrarent: cum pauperes semper habendi essent in Ecclesia, quibus fideles cum vellent, benefacere possent, ipse vero brevi tempore corporaliter mansurus erat cum eis: unde sequitur: *Me autem non semper habebitis*. HIERONYMUS (super *Sciens autem Iesus ait illis*.) Oritur autem hic quæstio, quare Dominus post resurrectionem dixerit ad discipulos infra XXVIII. *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem mundi*: & nunc loquitur: *Me autem non semper habebitis*. Sed mihi videtur in hoc loco de præsentia dicere corporali, quod neqoaquam cum eis ita futurus sit post resurrectionem quomodo nonc in omni convictu, & familiaritate. REMIGIUS. Vel solvitur ita ut intelligatur quod soli Iudæ dictum sit; sed ideo non dixit, Habetis, sed *habebitis*, quia in persona Iudæ omnibus imitatoribus illius dictum est. Ideo autem dicit, *Non semper*, cum nec ad tempus habeant: quia mali videntur habere Christum in præsenti sæculo, quando miscent se membris Christi, & accedunt ad mensam eius; sed non semper sic habebunt, quando solis electis dicturus est: *Venite benedicti Patris mei*: supra XXV.

Seqoitur: *Mittens enim hæc unguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit*. Consuetudo erat illius populi ut corpora mortuorum diversis aromatibus condirentur, quatenus diutius illæsa conservarentur. Et quia futurum erat ot hæc mulier corpus Domini mortuum vellet perungere, & tamen non posset, quia resurrectione anticiparetur; idcirco divina providentia actum est ut vivum Domini corpus perungeret. Hoc est ergo quod dicit, *Mittens hæc*; idest, cum hæc mulier corpus meum vivum perungit, me moriturum, & sepeliendum ostendit. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxxxi. in Matth.) Quia ergo sepulcrum, & mortem commemoraverat, ut non videatur in tristitiam mittere mulierem, rursus eam consolatur per ea quæ consequuntur: *Amen dico vobis: ubicumque prædicatum fuerit hoc Evangelium in toto mundo, dicetur & quod hæc fecit in memoriam eius*. RABANUS (hoc loco.) Idest, in quocumque loco dilatabitur Ecclesia per totum mundum, dicetur & quod hoc fecit. Illud & appositum notat, quod sicut Iudas cootradicens adeptus est perfidiæ infamiam, sic & ista piæ devotionis gloriam. HIERONYMUS (super *Amen dico vobis*.) Attende notitiam futurorum, quod passurus post biduum, & moriturus, sciat Evangeliom suum in toto orbe celebrandum. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxxxi.) Ecce autem quod dixit, factum est; & ubicumque terrarum abieris, videbis hanc mulierem famosam effectam; quod virtus prædicentis effecit. Et Regum quidem multorum, & ducum victoriæ silentur, & multi qui civitates construxerunt, & gentes multas servituti subegerunt, neque ex auditu, neque ex nomine sunt cogniti: quoniam autem hæc mulier oleum effudit in domo leprosi cuiusdam duodecim viris præsentibus, hoc omnes concinunt per orbem terrarum; & tempus tantum pertransiit, & memoria eius quod factum est non est tabefacta. Sed quare nihil speciale promisit mulieri, sed sempiternam memoriam? Quia ex his quæ dixit intelligi potuit: si enim opus bonum fecit, manifestum est quod & mercedem dignam suscipiet. HIERONYMUS (super *Cum Iesus esset in Bethania*.) Mystice autem passurus pro omni mundo (1) moratur in Bethania in domo obedientiæ, quæ quondam fuit Simonis leprosi. Simon quoque ipse obediens dicitur, qui iuxta aliam iotelligentiam mundus interpretari potest, in cuius domo curata est Ecclesia. ORIGENES (tract. XXXV. in Matth.) Oleum autem ubique in Scripturis aut opus misericordiæ intelligitur, quo lucerna verbi (2) enutrita clarescit; aut doctrina, coius auditu verbum fidei quod est accensum nutritur. Ge-

(1) *Al.* moritur. (2) *Al.* enutriti.

neraliter ergo omne quo quis ungitur, oleum appellatur; olei autem aliud est unguentum; item unguenti aliud est pretiosum: sic omnis actus iustus opus bonum dicitur; operis autem boni aliud est quod facimus propter homines, vel secundum homines, aliud quod propter Deum, & secundum Deum. Item hoc ipsum quod facimus propter Deum, aliud proficit ad usum hominum, aliud tantum ad gloriam Dei: ut puta aliquis benefacit homini naturali iustitia motus, non propter Deum, quomodo faciebant interdum & Gentes: opus illud oleum est vulgare, non magni odoris, & ipsum tamen acceptabile apud Deum, quoniam, ut dicit Petrus apud Clementem, opera bona quæ fiunt ab infidelibus in hoc sæculo eis prosunt, non in alio ad consequendum vitam æternam. Qui autem propter Deum faciunt, magis illis in illo sæculo proficit; hoc est unguentum boni odoris. Sed aliud fit ad utilitatem hominum, ut puta eleemosyna, & cetera huiusmodi. Hoc qui facit in Christianos, pedes Domini ungit: quia ipsi sunt Domini pedes: quod præcipue solent facere pœnitentes pro remissione peccatorum suorum. Qui autem castitati studet, & in ieiuniis, & in orationibus permanet, & ceteris quæ tantum ad gloriam Dei proficiunt; hoc est unguentum quod ungit Domini caput, & hoc est unguentum pretiosum, ex cuius odore tota repletur Ecclesia: & hoc est opus proprium non pœnitentium, sed perfectorum: aut doctrina, quæ necessaria est hominibus, hoc est unguentum quo pedes Domini unguntur; agnitio autem fidei, quæ ad solum pertinet Deum, est unguentum quo ungitur caput Christi, quo consepelimur Christo per baptismum in mortem. HILARIUS (can. XXIX. in Matth.) Mulier autem hæc in præfiguratione plebis Gentium est, quæ in passione Christi gloriam Deo (1) reddidit: caput enim perunxit; caput autem Christi Deus est, nam unguentum, boni operis est fructus. Sed discipuli favore salvandi Israelis vendi hoc in usum pauperum dicunt debuisse; pauperes autem Iudæos fide indigentes, instinctu prophetico nuncupant, quibus Dominus ait plurimum esse temporis quo habere curam pauperum possent. Ceterum non nisi ex præcepto suo salutem Gentibus posse præstari, quæ secum, infuso mulieris huius unguento, sunt consepultæ, quia regeneratio non nisi cum mortuis in baptismi professione reddetur: & idcirco ubi prædicabitur hoc Evangelium, narrabitur opus eius: quia cessante Israel, Evangelii gloria fide Gentium prædicatur.

(d) GLOSSA *a*. Posita occasione proditionis, consequenter de proditione Iudæ agit Evangelista: unde dicit: *Tunc abiit unus de duodecim*. CHRYSOSTOMUS in homil. (LXXXI.) Tunc scilicet quando hoc audivit quoniam prædicabitur hoc Evangelium ubique: timuit enim: nam virtutis ineffabilis erat quod dictum est. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. LXXX.) Ita enim sermo dirigitur dicente Domino: *Scitis quia post biduum pascha fiet ... tunc congregati sunt principes sacerdotum ... tunc abiit unus de duodecim*. Inter illud enim quod dictum est, *Ne tumultus fieret in populo*, & hoc quod dicitur, *Tunc abiit unus de duodecim*, interpositum est illud de Bethania, quod recapitulando dictum est. ORIGENES (tract. XXXV.) Abiit autem adversus unum principem sacerdotum, qui factus fuerat sacerdos in æternum, ad multos principes sacerdotum, ut venderet pretio volentem redimere totum mundum. RABANUS (hoc loco.) *Abiit* autem dicit, quia non coactus, non (2) invitatus; sed sponte sceleratum iniit consilium. CHRYSOSTOMUS in homil. (LXXXI. in Matth.) Addit autem, *Unus de duodecim*, ac si diceret, de primo choro eorum qui sublimiter electi sunt: & ad designationem eius adiungit: *Qui dicitur Iudas Scarioth*: erat enim & alius Iudas. REMIGIUS. Scariotha namque fuit villa, unde ortus est iste Iudas. LEO Papa in serm. (IX.) de Pass. Qui non timoris perturbatione Christum deseruit, sed pecuniæ cupiditate distraxit; amore enim pecuniæ vilis est omnis affectio, & anima lucri cupida, etiam pro exiguo perire non metuit: nullumque est iustitiæ in illo corde vestigium in quo sibi avaritia facit habitaculum. Hoc perfidus Iudas inebriatus veneno, dum sitit lucrum, ita stulte impius fuit ut Dominum venderet, & Magistrum: unde dixit principibus sacerdotum: *Quid vultis mihi dare, & ego vo-*

(1) *Al.* reddit. (2) *Al.* invitus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod subiungitur ex Glossa, nec in Glossa occurrit, nec alibi.

vobis eum tradam? HIERONYMUS (super *Quid vultis mihi dare*.) Infelix Iudas damnum quod ex effusione unguenti se fecisse credebat, vult Magistri pretio compensare: nec certam tamen postulat summam, ut saltem lucrosa videretur proditio; sed quasi vile tradens mancipium, in potestate ementium posuit quantum vellent dare. ORIGENES (tract. xxxv.) Hoc autem faciunt omnes qui accipiunt aliquid corporalium, aut mundialium rerum ut tradant, & eiiciant ab anima sua Salvatorem, & verbum veritatis, quod erat in eis. Sequitur: *At illi constituerunt ei triginta argenteos*: tantam mercedem constituentes, quantos annos Salvator conversatus fuerat in hoc mundo. HIERONYMUS (super *Constituerunt ei triginta argenteos*.) Ioseph autem, non, ut multi putant iuxta septuaginta Interpretes, triginta aureis venditus est; sed iuxta Hebraicam veritatem, triginta argenteis: neque enim poterat servus pretiosior esse quam Dominus. AUGUSTINUS de Quaest. Evang. (Lib. I. cap. lxi.) Quod autem Dominus triginta (1) argenteis venditus est, significavit per Iudam Iudaeos, iniquosque, qui persequentes carnalia, & temporalia, quae ad quinque pertinent sensus corporis, Christum habere noluerunt; & quia sexta mundi aetate fecerunt, sexies quinque eos quasi pretium venditi Domini accepisse signatum est; & quia eloquium Domini argentum est, illi autem ipsam legem etiam carnaliter intellexerunt, tamquam in argento impresserant saecularis principatus imaginem, quam amisso Domino tenuerunt.

Sequitur: *Et exinde quaerebat opportunitatem ut eum traderet*. ORIGENES (tr. xxxv.) Qualem autem opportunitatem quaerebat Iudas, Lucas manifestius explanat dicens cap. xxii. „ Et quaerebat opportunitatem „ ut traderet eum sine turba; " idest, quando populus non erat circa eum, sed secretus erat cum discipulis; quod & fecit, tradens eum post coenam, cum secretus esset in praedio Gethsemani: & inde usque nunc opportunitas ista videtur his qui volunt prodere Dei verbum in tempore persecutionis, quando multitudo credentium non est circa verbum veritatis.

(c) GLOSSA a. Prosecutus fuerat Evangelista de his quae erant praeambula ad Christi passionem, scilicet de praenuntiatione passionis, de consilio principum, & de tractatu proditionis; nunc autem tempus, & seriem passionis incipit prosequi, dicens, *Prima autem die azymorum*. HIERONYMUS (super *Prima die*.) Prima dies azymorum quartadecima dies mensis primi est, quando agnus immolatur, & luna plenissima est, & fermentum abiicitur. REMIGIUS. Et notandum, quod apud Iudaeos primo die pascha celebratur, reliqui vero septem sequentes dies azymorum vocabantur; sed nunc dies azymorum dicitur pro die paschae. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxi.) Vel hanc primam diem azymorum dicit, quia septem dies azymorum erant: assueverunt enim Iudaei a vespera semper numerare diem: unde huius diei facit mentionem, secundum quam in vespera pascha erat immolandum, quod quinta feria fuit. REMIGIUS. Sed forte dicet aliquis: Si ille typicus agnus figuram huius veri agni gestabat, quare non ea nocte passus est Christus quando solebat agnus immolari? Sed sciendum, quia eadem nocte mysteria sanguinis, & corporis sui discipulis celebranda tradidit; & sic tentus, & ligatus a Iudaeis, suae immolationis, idest passionis, sacravit exordium. Sequitur: *Accesserunt ad Iesum discipuli dicentes*: *Ubi vis paremus tibi comedere pascha*. Inter eos autem discipulos qui accesserunt ad Iesum interrogantes, & Iudam fuisse aestimo proditorem. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxii.) Ex hoc autem manifestum est quoniam non erat ei domus, neque tugurium; ego autem aestimo neque discipulos habuisse: profecto enim eum illuc rogassent venire.

Sequitur: *At Iesus dixit*: *Ite in civitatem ad quemdam*. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. lxxx.) Eum scilicet quem Marcus, & Lucas dicunt patremfamilias, vel dominum domus. Quod ergo interposuit Matthaeus, *Ad quemdam*, tamquam ex persona sua studio brevitatis illud compendio voluit insinuare: nam neminem sic loqui ut dicat, *Ite ad quemdam*, quis nesciat? Ac per hoc cum Matthaeus verba Domini posuisset dicentis, *Ite in civitatem*, interposuit ipse, *Ad quemdam*: non quia ipse Dominus hoc dixerit, sed ut ipse nobis

(1) *Al. deest* argenteis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nec in Glossa quae nunc extat, nec in Anselmo est, ut nec apud alium interpretem occurrit.

bis insinuaret (1) tacito nomine, fuisse quemdam in civitate ad quem Domini discipuli mittebantur, ut præpararent pascha: manifestum est enim discipulos a Domino non ad quemlibet, sed ad quemdam hominem, id est ad certum aliquem missos esse. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxii.) Vel dicendum, quod per hoc quod dicit, *Ad quemdam*, ostendit quod ad ignotum hominem mittit, monstrans hinc quoniam poterat non pati. Qui enim menti huius persuasit ut eos susciperet; quid non utique operatus esset in his qui eum crucifigebant, si tamen voluisset non pati? Ego autem non hoc admiror solum quoniam eum suscepit, ignotus existens, sed quoniam suscipiendo Christum, multorum odium contempsit. HILARIUS (can. xxx.) Vel ideo hominem cum quo pascha celebraturus esset non nominat, (2) nondum enim Christiani nominis honor credentibus erat præstitus. RABANUS (super *Ite in civitatem.*) Vel nomen prætermittit, ut omnibus verum pascha celebrare volentibus, Christumque hospitio suæ mentis suscipere, danda facultas designetur. HIERONYMUS (ibid.) In hoc etiam morem veteris testamenti nova Scriptura conservat: frequenter enim legimus: Dixit ille illi, & in loco illo, & illo; & tamen nomen personarum, locorumque non ponitur.

Sequitur: *Et dicite ei: Magister dicit: Tempus meum prope est*. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxii.) Hoc autem dixit discipulis, passionem commemorans, ut ex multiplici passionis enuntiatione exercitati meditarentur quod futurum erat; simul autem demonstrans quod volens ad passionem venit. Sequitur: *Apud te facio pascha*: in quo demonstrat quoniam usque ad ultimum diem non erat contrarius legi. Addidit autem, *Cum discipulis meis*, ut sufficiens fieret præparatio, & ut ille ad quem mittebat non existimaret eum occultari velle.

Sequitur: *Et fecerunt discipuli sicut constituit illis Iesus, & paraverunt pascha*. ORIGENES (tract. xxxv.) Forsitan autem aliquis requiret, ex eo quod Iesus celebravit more Iudaico pascha, quia convenit & nos imitatores Christi similiter facere, non considerans quod Iesus factus est sub lege, non ut eos qui sub lege erant, sub lege relinqueret, sed ut ex lege educeret: quanto ergo magis non convenit illos introire in legem, qui prius fuerant extra legem? Sed spiritualiter celebrantes, quæ in lege corporaliter celebranda mandantur, ut in azymis sinceritatis, & veritatis celebremus pascha, secundum voluntatem agni dicentis Ioan. vi. „ Nisi manducaveritis carnem „ meam, & biberitis sanguinem meum, „ non habebitis vitam in vobis. “

(f) HIERONYMUS (super *Amen dico vobis*.) Quia supra Dominus de passione sua prædixerat, nunc etiam de proditore prædicit, dans ei pœnitentiæ locum, ut cum intelligeret sciri cogitationes suas, & occulta cordis consilia, pœniteret eum facti sui: unde dicitur: *Vespere autem facto discumbebat cum duodecim discipulis suis*. REMIGIUS. *Cum duodecim* dicit, quia Iudas adhuc erat in numero, qui iam recesserat merito. HIERONYMUS. Omnia enim sic agit Iudas ut tollatur suspicio proditoris. REMIGIUS. Et notandum, quia pulchre vespere facto discubuisse dicitur, quoniam ad vesperam agnus immolari solebat. RABANUS. Ideo etiam vespere discubuit cum discipulis, quia in passione Christi, quando verus sol ad occasum properavit, refectio æterna omnibus fidelibus præparata fuit. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxii.) Designat autem Evangelista quod comedentibus illis disputat Iesus de traditione Iudæ, ut & a tempore, & a mensa ostendat malitiam proditoris; & ideo sequitur: *Et edentibus illis, dixit: Amen dico vobis, quia unus vestrum me traditurus est*. LEO Papa in ser. (vii.) de Pass. In quo notam sibi esse proditoris sui conscientiam demonstravit, non aspera, ac aperta impium increpatione confundens, sed levi, & tacita admonitione conveniens, ut facilius corrigeret (3) pœnitudo quem nulla deformasset abiectio. ORIGENES (tract. xxxv.) Vel dixit generaliter, ut testimonio percussi cordis singulorum qualitas probaretur, & ut Iudæ ostenderet malitiam, qui nec cognitori consiliorum suorum credebat; (4) esto quia in primis putavit latere quasi hominem; qui postquam vidit conscientiam suam positam in verbis ipsius, quorum primum infidelitatis erat, secundum impudentiæ: & ut etiam discipulorum ostenderet bonitatem, quia plus credebant verbis Christi quam conscientiæ suæ: unde sequitur: *Et contristati valde cœperunt singuli dicere: Numquid ego sum, Domine?* Unus-

(1) *Al.* tacito. (2) *Al.* non enim Christianus honor credentibus erat præscitus. (3) *Al.* pœnitendo. (4) *Sensum sic implet P. Nicolai:* puto quia in primis putavit latere quasi hominem; qui postquam vidit conscientiam suam notam Christo, amplexus est occultationem positam in verbis ipsius &c. *Forte legendo* qui postea vidit, *pro* qui postquam vidit, *sensus constabit*.

Unusquisque enim discipulorum sciebat ex his quae docuerat Iesus, quoniam ad malum vertibilis est humana natura, & in colluctatione adversus rectores huius mundi tenebrarum; & propter hanc causam unusquisque eorum timens interrogavit: unde & de omnibus futuris timendum est nobis infirmis. Videns autem Dominus de seipsis timentes discipulos, demonstravit proditorem inditio propheticae vocis dicentis Psal. xl. „ Qui manducavit panem mecum, ampliavit adversum me supplantationem: " unde sequitur: *At ipse respondens ait: Qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet*. HIERONYMUS (super *Qui intingit mecum manum*.) O mira Domini patientia! prius dixerat, *Unus vestrum me tradet*: perseverat proditor in malo; manifestius arguit, & tamen nomen proprium non designat. Iudas enim, ceteris contristatis, & retrahentibus manum, & interdicentibus cibos ori suo, temeritate, & impudentia qua proditurus erat, etiam manum cum magistro mittit in paropsidem, ut audacia bonam conscientiam mentiretur. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxii.) Mihi autem videtur & hoc Christum fecisse, quod scilicet Iudas cum eo in paropside intingeret, magis eum confundens, & in amorem suum attrahens. RABANUS. Quod autem dicit hic Matthaeus, *In paropside*, Marcus dicit, „ In catino. " Paropsis enim est vas escarum quadrangulatum a paribus assibus, idest aequis lateribus, dictum; catinum vero vas fictile (1) aptum ad immittendum liquorem; & potuit fieri ut in mensa vas fictile quadrangulatum contineretur. ORIGENES (tract. xxxv.) Haec est antem propria consuetudo hominum nimis malorum, ut post salem, & panem insidientur hominibus, maxime nihil inimicitiae ab eis habentibus. (2) Si autem & post spiritualem mensam, abundantius videbis multitudinem malitiae eius, non recordatus nec in corporalibus bonis magistri dilectionem, nec in spiritualibus doctrinam. Tales sunt omnes in Ecclesia qui insidiantur fratribus suis, cum quibus ad eamdem mensam corporis Christi frequenter simul fuerunt. HIERONYMUS. Iudas autem nec primo, nec secundo correctus, a proditione retrahit pedem; sed patientia Domini nutrit impudentiam suam; & ideo poena praedicitur, ut quem pudor non vicerat, corrigant denuntiata supplicia: unde sequitur: *Filius quidem hominis vadit sicut scriptum est de illo*. REMIGIUS. Humanitatis namque est ire, & redire; divinitatis semper manere & esse; & quia humanitas pati potuit, & mori, idcirco pulchre dicitur Filius hominis abire. Aperte etiam dicit, *Sicut scriptum est de eo*: quoniam quaecumque passus est, prius a Prophetis praedicta sunt. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxii.) Hoc autem dixit ad consolandum discipulos, ut non existimarent infirmitatis id esse quod passurus erat; (3) & ut etiam corrigeret proditorem. Quamvis autem scriptum fuerit passurum esse Christum, nihilominus tamen incusatur Iudas: non enim traditio Iudae salutem nostram operata est, sed sapientia Christi, qui aliorum nequitiis ad id quod nobis expediebat utebatur: unde sequitur: *Vae autem homini illi per quem Filius hominis tradetur*. ORIGENES (tract. xxxv.) Non autem dixit, *Vae homini illi* a quo traditur, sed *per quem tradetur*, ostendens alterum a quo tradebatur, idest a diabolo; ipsum autem Iudam ministrum esse traditionis. Vae autem omnibus traditoribus Christi: quicumque enim discipulos Christi tradit, ipsum Christum tradit. REMIGIUS. (4) Vae etiam erit omnibus qui maligna conscientia, & polluta ad mensam Christi accedunt: quamvis enim Christum non tradant Iudaeis crucifigendum, tradunt tamen suis iniquis membris sumendum: & ad maiorem exaggerationem subdit: *Bonum erat illi si natus non fuisset homo ille*. HIERONYMUS (super *Bonum erat ei si natus non fuisset*.) Non autem ideo putandus est ante fuisse quam nasceretur: quia nulli possit esse bene, nisi ei qui fuerit; sed simpliciter dictum est multo melius esse non subsistere quam male subsistere. AUGUSTINUS de Quaest. Evang. (Lib. I. cap. xl.) Et si quispiam contendit aliquam vitam esse ante istam, non Iudae tantum ut non nasceretur, sed nulli expedire convincitur. An diabolo dicit non expedire nasci, scilicet ad peccatum? An etiam bonum erat illi ut Christo non nasceretur per vocationem, ne esset apostata? ORIGENES (tract. xxxv.) Iudas autem post omnium Apostolorum interrogationes, & post Christi narrationem de ipso, vix aliquando & ipse interrogavit versuto consilio, ut similia ceteris interrogando, celaret proditionis consilium: nam vera tristitia non sustinet moram: unde sequitur: *Respondens autem Iudas, qui tradidit eum, dixit: Numquid*

(1) *Al.* apertum. (2) *Legit P. Nicolai*: Si autem & post spiritualem mensam abundantius videbis multitudinem malitiae eius qua tradidit magistrum non recordatus &c. (3) *Al.* & utinam etiam.
(4) *Al.* Vel etiam.

quid ego sum, Rabbi? HIERONYMUS (super hoc verbo.) In quo blandientis fingit affectum, sive incredulitatis signum. Ceteri enim, qui non erant proditori, dicunt, *Numquid ego sum, Domine?* Ille qui proditurus erat, non Dominum, sed Magistrum vocat; quasi excusationem habeat, si Domino denegato, saltem Magistrum prodiderit. ORIGENES (tract. xxxv.) Vel hoc ipsum quasi subsannans dicit, quia vocabatur Magister, cum non esset hoc vocabulo dignus. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxxxii.) Quamvis autem Dominus poterat dixisse: Argentum es pactus accipere, & adhuc audes interrogare? sed nihil horum dixit mitissimus Iesus, nobis terminos, & regulas præfigens: sequitur enim: *Et ait illi, Tu dixisti.* REMIGIUS. Quod sic potest intelligi. Tu dicis, & verum dicis; sive tu dixisti, & non ego: ut adhuc ei locus pœnitentiæ concederetur, dum non apertius eius perversitas manifestatur. RABANUS (super *Numquid ego sum, Rabbi?* (1) Potuit hoc etiam sic dici a Iuda, & a Domino responderi, ut non omnes adverterent quod dictum erat.

(g) HIERONYMUS (super *Cœnantibus autem eis.*) Postquam typicum pascha fuerat impletum, & agni carnes cum Apostolis comederat, ad verum paschæ transgreditur sacramentum, ut (2) quomodo omni præfiguratione eius Melchisedech summi Dei sacerdos, panem, & vinum offerens fecerat, ipse quoque in veritate sui corporis & sanguinis repræsentaret: unde dicitur: *Cœnantibus autem illis.* AUGUSTINUS ad Ianuarium (epist. cxviii.) In quo liquido apparet, quando primo acceperunt discipuli corpus, & sanguinem Domini, non eos accepisse ieiunos. Numquid tamen propterea calumniandus est ritus universæ Ecclesiæ, quod a ieiunis semper accipitur? Placuit enim Spiritui sancto ut in honorem tanti sacramenti in os Christiani prius dominicum corpus intraret quam ceteri cibi. Salvator namque quo vehementius commendaret mysterii huius altitudinem, ultimum (3) hoc voluit infigere cordibus, & memoriæ discipulorum, a quibus ad passionem digressurus erat; & ideo non præcepit quo deinceps ordine sumeretur, ut Apostolis, per quos Ecclesiam dispositurus erat, servaret hunc locum. GLOSSA *a*. Sub alia tamen specie carnem & sanguinem suum tradidit Christus, & deinceps sumendum instituit, *b* ut fides haberet meritum, quæ de his est quæ non videntur. AMBROSIUS de Sacramentis (Lib. IV. cap. IV.) Et ut nullus horror cruoris sit, & pretium tamen operetur redemptionis. AUGUSTINUS super Ioan. (tract. xxvi.) Commendavit autem Dominus corpus, & sanguinem suum in eis rebus quæ ad unum aliquid rediguntur ex multis. Panis namque in unum ex multis granis conficitur, vinum vero in unum ex multis acinis confluit: ita Dominus Iesus Christus nos signavit, & mysterium pacis ac unitatis nostræ in sua mensa consecravit. REMIGIUS. Apte etiam fructum terræ obtulit, ut per hoc demonstraret quia ad hoc venerat ut illam maledictionem auferret qua maledicta est terra propter peccatum primi hominis. Congruenter etiam iussit offerri quæ de terra nascuntur, & pro quibus homines maxime laborant, ut non esset difficultas in acquirendo, & homines de labore manuum suarum sacrificium Deo offerrent. AMBROSIUS de Sacramentis (Lib. IV. cap. III.) Ex hoc autem accipe anteriora esse mysteria Christianorum quam Iudæorum. Obtulit enim Melchisedech panem, & vinum, similis per omnia Filio Dei, cui dicitur Psal. cix. „ Tu „ es sacerdos in æternum secundum ordi„ nem Melchisedech: " de quo & hic dicitur: *Accepit Iesus panem*. GLOSSA *c*. Quod de pane frumenti intelligi debet: grano enim frumenti se comparavit Dominus dicens, Ioan. XII. „ Nisi granum frumenti „ cadens in terram &c. " Talis etiam panis competit sacramento, quia eius usus est communior: nam alii panes propter eius defectum fiunt. Quia vero Christus usque ad ultimum diem demonstravit se non esse contrarium legi, ut supra ex verbis Chrysostomi habitum est, in vespera vero quando pascha immolabatur secundum legis præceptum azyma comedendum erat, & omne fermentatum abiiciendum; manifestum est quod panis iste quem Dominus accepit ut disci-

(1) *Al.* Ponit. (2) *Al.* quando. (3) *Al.* in hoc.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod subiungitur ex Glossa, non occurrit *b* Usurpatum ex Gregorio in hom. xx. super Evangel. *c* Nec in Glossa quæ nunc est, nec in Anselmo extat, nec alibi occurrit.

discipulis traderet, azymus fuit. GREGORIUS in Registro *a*. Solet autem nonnullos movere quod in Ecclesia alii offerunt panes azymos, alii fermentatos. Ecclesia namque Romana offert azymos panes, propterea quod Dominus sine ulla commixtione suscepit carnem; aliæ vero Ecclesiæ offerunt fermentatum pro eo quod Verbum Patris indutum est carne, & est verus Deus, & verus homo: nam & fermentum commiscetur farinæ: sed tamen tam azymum, quam fermentatum dum sumimus, unum corpus Domini nostri Salvatoris efficimur. AMBROSIUS de Sacramentis (Lib.IV. cap. IV.) Iste autem panis ante verba sacramentorum, panis est usitatus; ubi accesserit consecratio, de pane fit caro Christi. Consecratio autem quibus verbis est, & quibus sermonibus, nisi Domini Iesu? Si enim tanta vis est in eius sermone ut inciperent esse quæ non erant; quanto magis operatorius est ut sint quæ erant, & in aliud commutentur? Si enim operatus est sermo cælestis in aliis rebus, non operatur in cælestibus sacramentis? Ergo ex pane corpus fit Christi, & vinum fit sanguis consecratione verbi cælestis. Modum requiris? Accipe. Consuetudo est ut non generetur homo nisi ex viro & muliere; sed quia voluit Dominus, de Spiritu sancto, & Virgine natus est Christus. AUGUSTINUS de Ver. Dom. *b*. Sicut ergo per Spiritum sanctum vera caro sine coitu creatur, ita & per eumdem substantia panis & vini, idest corpus Christi & sanguis consecratur; & ideo quia verbo Domini fit prædicta consecratio, subditur, *Benedixit*. REMIGIUS. Per hoc etiam monstravit quia humanam naturam, una cum Patre, & Spiritu sancto, gratia divinæ virtutis implevit, & æternæ immortalitatis munere ditavit. Sed ut monstraret quia corpus eius non absque sua voluntate subiectum erat passioni, subditur, *Ac fregit*. AUGUSTINUS in Lib. Senten. Prosperi (1) *c*. Cum enim frangitur hostia, dum sanguis de calice in ora fidelium funditur, quid aliud quam dominici corporis immolatio in cruce, eiusque sanguinis effusio de latere designatur? DIONYSIUS in Eccle. Hierar. (cap. III. versus fin.) In hoc etiam ostenditur quod unum & simplex Dei Verbum per humanationem compositum, & visibile ad nos pervenit, & ad se nostram societatem benigne peragens, spiritualium bonorum distributorum nos participes fecit: unde sequitur, *Deditque discipulis suis*. LEO Papa in ser.(VII.)de Pas. Nec ab hoc quidem mysterio traditore submoto, ut ostenderetur Iudas nulla iniuria exasperatus, qui impietate voluntaria erat præscitus. AUGUSTINUS super Ioan. (tract. XXVI.) De uno enim pane & Petrus accepit, & Iudas; sed Petrus accepit ad vitam, Iudas ad mortem. CHRYSOSTOMUS in hom. (LXXXIII.) Et hoc Ioannes ostendit dicens, quoniam post hæc intravit in eum satanas. Etenim maius ei peccatum est factum, & quoniam cum tali mente ad mysteria accessit, & quoniam cum accessisset, non factus est melior neque timore, neque beneficio, neque honore. Christus autem non prohibuit eum, quamvis omnia noverit, ut discas quoniam nihil dereliquit eorum quæ in correptionem conveniunt. REMIGIUS. In hoc etiam facto reliquit exemplum Ecclesiæ, ut neminem a societate sui, neque a communione corporis & sanguinis Domini segreget, nisi pro aliquo manifesto & publico crimine. HILARIUS (can. XXX. in Matth.) Vel sine Iuda, Pascha, accepto calice, & fracto pane, conficitur: dignus enim æternorum sacramentorum communione non fuerat. Discessisse autem eum hinc intelligitur quod cum turbis reversus ostenditur.

Sequitur: *Et ait*: *Accipite, & comedite*. AUGUSTINUS de Verb. Dom. (2) *d*. Invitat Dominus servos, ut præparet eis cibum

(1) *Editio Veneta Nicolini an.* 1593. *ad marginem habet* Gratianus de Cons. dist. II. cap. „ Cum frangitur." (2) *In eadem ad marginem est* Beda in cap.x. I. ad Corinth. citat hunc locum ex Ser. quopiam de Verb. Evang.

Ex editione P. Nicolai.

a In Gregorio non occurrit, nec Leo IX. Papa, vel Humbertus Episcopus Sylvæ candidæ, qui contra Græcos hæc ex professo tractant, quidquam referunt Tom. IV. Biblioth. Patrum. *b* Vel Paschasius de Corpore, & Sanguine Domini. *c* Quod velut ex Lib. Sent. Prosperi sequitur, refertur que sic in eadem dist. (II. *de Consecr.*) cap. *Cum frangitur*, ac ab Algeto Lib. I. cap. XIX. habetur in Lanfranco sine indice, nec in Prosperi Sententiis occurrit. *d* Ut ex quodam Sermone de Verbis Evang. refertur in Decret. cap. *Invitat* quo ad priorem appendicem; quo ad posteriorem vero ab illis verbis, *Et quidem in sacramento sic fit*, ut ex Serm. II. de Verbis Apostoli cum præmissis aliis promiscue notatur cap. *Qui manducant*; sed apud Bedam I. ad Corinth. x. ut ex Serm. ad infantes.

cibum seipsum. Sed quis audeat manducare Dominum suum? Et quidem quando manducatur reficit, sed non deficit: vivit manducatus, quia surrexit occisus: nec quando manducatur, partes de illo facimus; & quidem in sacramento sic fit. Norunt fideles quemadmodum manducent carnem Christi: unusquisque partem suam accipit. Per partes manducatur in sacramento, & integer manet, totus in cælo, totus in corde tuo. Ideo autem ista dicuntur sacramenta, quia in eis aliud videtur, & aliud intelligitur: quod videtur habet speciem corporalem, quod intelligitur, fructum habet spiritualem. AUGUSTINUS super Ioan. (tract. XXVII.) Carnem autem Christi non edamus tantum in sacramento, quod & multi mali faciunt; sed usque ad spiritus participationem manducemus, ut in Domini corpore tamquam membra maneamus, ut eius spiritu vegetemur. AMBROSIUS de Sacramentis (Lib. IV. cap. v.) Ante enim quam consecretur, panis est; ubi autem verba Christi accesserint dicentis, *Hoc est corpus meum*, corpus Christi est.

(h) REMIGIUS. Quia corpus suum sub specie panis Dominus discipulis dederat, pulchre etiam calicem sui sanguinis tradit eisdem: unde dicitur: *Et accipiens calicem, gratias egit*: in quo demonstrat quantum de nostra salute gratuletur, pro quibus etiam sanguinem suum funderet. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxiii. in Matth.) Ideo etiam gratias egit ut nos doceret qualiter oporteret nos hoc mysterium perficere; & etiam monstravit quoniam ad passionem non venit nolens. Erudivit enim nos quodcumque patimur cum gratiarum actione ferre, & etiam ex hoc bonam spem nobis dedit. Si enim figura huius sacrificii, scilicet immolatio agni paschalis, facta est liberatio populi ab AEgyptiaca servitute; multo magis veritas liberabit orbem terrarum. Sequitur: *Et dedit illis, dicens: Bibite ex hoc omnes*. Ne autem hæc audientes turbarentur, primum ipse sanguinem suum bibit, inducens eos sine turbatione ad communionem mysteriorum. HIERONYMUS contra Helvidium. Sic igitur Dominus Iesus fuit conviva, & convivium, ipse comedens, & qui comeditur.

Sequitur: *Hic est sanguis meus novi testamenti*. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxxxiii.) Hoc est annuntiationis legis novæ: hoc enim promittebat vetus testamentum quod continet novum: sicut enim vetus testamentum habuit sanguinem vitulorum, & ovium, ita novum habet sanguinem dominicum. REMIGIUS Sic enim legitur Exod. xxiv. (1) quia accepit Moyses sanguinem agni, & misit in craterem, & intincto fasciculo hyssopi aspersit populum, dicens: „ Hic est sanguis testa„ menti quod mandavit ad vos Deus. “ CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxiii.) Sanguinem autem nominans, & passionem suam prænuntiat, dicens, *Qui pro multis effundetur*. Et rursus dicit mortis causam, cum subdit, *In remissionem peccatorum*; quasi dicat: Sanguis agni in AEgypto effusus est pro salute primogenitorum populi Israelis, hic autem in remissionem peccatorum. REMIGIUS. Et notandum, quia non ait, Pro paucis, aut pro omnibus; sed *Pro multis*: quia non venerat unam tantum gentem redimere, sed multos de omnibus gentibus. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxxxiii.) Hoc autem dicens ostendit quod passio eius mysterium est salutis humanæ, per quod etiam discipulos consolatur. Et sicut Moyses ait Exod. xii. „ Hoc erit vobis memoriale sempiternum;“ ita & ipse dixit, ut Lucas refert cap. xxii. „ Hoc facite in meam commemorationem.“ REMIGIUS. Non solum autem panem, sed etiam vinum offerendum docuit, ut esurientes & sitientes iustitiam his mysteriis doceret esse recreandos. GLOSSA a. Sicut enim corporalis refectio fit per cibum & potum; ita sub specie cibi & potus nobis spiritualem refectionem Dominus præparavit. Conveniens etiam fuit ad signandum dominicam passionem ut sub duplici specie hoc sacramentum institueretur. In passione enim sanguinem suum effudit, & sic sanguis eius fuit a corpore separatus. Oportuit ergo ad dominicam passionem repræsentandam, seorsum proponi panem & vinum, quæ sunt corporis & sanguinis sacramentum. Sciendum tamen est, quod sub utraque specie totus Christus continetur: sub specie quidem panis simul sanguis cum corpore, & sub specie vini simul corpus cum sanguine. AMBROSIUS in Epist. ad

(1) *Al.* Sicut.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod subiungitur ex Glossa, nec in Glossa est quæ nunc extat, nec alibi occurrit.

ad Corinth. a. Ideo etiam in duabus speciebus celebratur: valet enim ad tuitionem corporis & animæ quod percipimus. CYPRIANUS ad Cæcilium (epist. LXIII. Lib. II.) Calix vero Domini non est aqua sola, & vinum solum, nisi utrumque misceatur; quomodo nec corpus Domini potest esse farina sola, aut aqua sola, nisi utrumque fuerit adunatum. AMBROSIUS de Sacramentis (Lib. V. cap. 1.) Si autem Melchisedech panem & vinum obtulit, quid sibi vult aquæ mixtio? Accipe rationem. Tetigit Moyses petram, & petra undam maximam fudit; petra autem erat Christus, & unus de militibus lancea tetigit latus Christi, & de latere eius aqua fluxit, & sanguis; aqua ut mundaret, sanguis ut redimeret. REMIGIUS. Sciendum etiam, quod, ut Ioannes dicit, aquæ multæ populi sunt. Et quia nos oportet semper manere in Christo, & Christum in nobis, vinum aquæ mixtum offertur, ut ostendatur quia caput & membra, idest Christus & Ecclesia, unum sunt corpus; vel ut demonstretur quia nec Christus passus est absque amore nostræ redemptionis, nec nos salvari possumus absque illius passione. CHRYSOSTOMUS in homil. (LXXXIII.) Quia vero de passione, & cruce eis locuturus erat, consequenter eum qui de resurrectione est sermonem inducit, dicens: *Dico autem vobis, non bibam amodo de hoc genimine vitis usque in diem illum cum illud bibam vobiscum novum in regno Patris mei*. Regnum autem resurrectionem suam nominat. Ideo autem hoc de resurrectione dixit, quod scilicet cum Apostolis esset bibiturus, ne aliqui existimarent phantasiam esse resurrectionem; & ideo persuadentes hominibus de Christi resurrectione dixerunt Act. x. „ Simul comedimus, & bibimus cum eo, „ postquam resurrexit a mortuis. " Per hoc ergo ostendit quod videbunt eum suscitatum, & cum ipsis rursus erit. Quod autem dicit, *Novum*, clare intelligendum est nove, idest novo modo, non quasi corpus passibile habens, & indigens cibo: non enim post resurrectionem comedit, & bibit, quia cibo indigeret, sed propter resurrectionis certitudinem. Quia vero sunt quidam hæretici in sacris mysteriis aqua utentes, non vino, demonstrat per hæc verba quoniam & cum sacra mysteria tradidit, vinum dedit, quod & resuscitatus bibit: propter hoc dicit, *Ex hoc genimine vitis*: vitis enim vinum, non aquam generat. HIERONYMUS (super *Non bibam de genimine vitis*.) Vel aliter. De carnalibus Dominus transit ad spiritualia. Quod vinea de AEgypto transplantata populus sit Israel, sacra Scriptura testatur. Dicit ergo Dominus se de hac vinea nequaquam esse bibiturum, nisi in regno Patris. Regnum Patris fidem puto esse credentium. Ergo cum Iudæi regnum receperint Patris, tunc de vino eorum Dominus bibet. Attende autem quod dicat, *Patris*, & non Dei: omnis enim pater nomen est filii; ac si diceret, cum crediderint in Deum Patrem, & adduxerit eos Pater ad Filium. REMIGIUS. Vel aliter. *Non bibam de genimine vitis huius*; idest, non ultra synagogæ carnalibus oblationibus delectabor, in quibus illa paschalis agni immolatio præcipuum locum tenere solebat. Aderit autem tempus meæ resurrectionis, & dies in quo in regno Patris constitutus, idest gloria æternæ immortalitatis sublimatus, *vobiscum illud bibam novum*; hoc est, de salvatione illius populi iam renovati per aquam baptismatis, quasi novo gaudio lætabor. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. I. cap. XLIII.) Vel aliter, cum dicit, *Bibam illud novum*, vult intelligi hoc vetus esse. Quia ergo de propagine Adam, qui vetus homo appellatur, corpus suscepit, quod in passione morti traditurus erat (unde (1) etiam per vini sacramentum commendavit sanguinem suum) quid (2) aliud novum vinum quam immortalitatem renovandorum corporum intelligere debemus? Quod autem dicit, *Vobiscum bibam*, etiam ipsis resurrectionem corporum ad induendam immortalitatem promittit: *Vobiscum* enim non ad idem tempus, sed ad eamdem innovationem esse dictum accipiendum est: nam & nos dicit Apostolus resurrexisse cum Christo, ut spes rei futuræ iam lætitiam præsentem afferat. Quod autem *de hoc genimine vitis* etiam illud novum esse dicit, significat utique eadem corpora resurrectura secundum innovationem cælestem, quæ nunc secundum terrenam vetustatem sunt moritura. HILARIUS (can. xxx. in Matth.) Videtur autem ex hoc quod Iudas

(1) *Al.* inde etiam. (2) *Al. puncto præmisso* Sed quid aliud &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Immo sub Ambrosii nomine alter Auctor qui & in Glossa passim Ambrosiaster appellatur, quasi suppositiius Ambrosius, & fuisse creditur Hilarius Romanus Diaconus Luciferiani Schismatis propagator.

Iudas cum eo non biberit, quia noo erat bibiturus in regno; cum universos tunc bibentes ex vitis istius fructu, bibituros secum postea polliceretur. GLOSSA *a*. Sed sustinendo aliorum sanctorum senteotiam, quod scilicet Iudas sacramenta receperit a Christo, dicendum est, quod hic dicit, *Vobiscum*, ad plures eorum, non ad omnes referendum (1) esse.

(i) ORIGENES (tract.xxxv. in Matth.) Discipulos qui acceperant benedictionis panem, & biberant calicem gratiarum actionis, docebat Dominus pro his omnibus hymnum dicere Patri; unde dicitur: *Et hymno dicto exierunt in montem Oliveti*: ut de alto transirent ad altum, quia fidelis non potest aliquid agere io convalle. (2) CHRYSOSTOMUS in homil. (lxxxiii.) Audiant quicumque velut porci simpliciter manducantes cum ebrietate surgunt, cum deceret gratias agere, & in hymnum mensam desinere. Audiant quicumque ultimam orationem in sacris mysteriis non expectant: ultima enim oratio (3) Missæ, illius hymni est signum, Gratias ergo egit antequam sacra mysteria discipulis daret, ut & nos gratias (4) agamus; hymnum dixit postquam dedit, ut & nos hoc ipsum faciamus. HIERONYMUS (super *Et hymno dicto exierunt.*) Iuxta hoc exemplum Salvatoris, qui pane Christi, & calice saturatus, & inebriatus fuerit, potest laudare Deum, & conscendere montem Oliveti, ubi laborum refectio, dolorisque solatium, & veri luminis notitia est. HILARIUS (can.xxx.) Per hoc etiam ostendit quod homines consummati in universis divinorum mysteriorum virtutibus, gaudio exultationeque communi io cælestem gloriam efferuntur. ORIGENES (tract. xxxv.) Apte etiam mons misericordiæ est electus, ubi pronuntiaturus fuit scandalum infirmitatis discipulorum, iam tunc paratus ut noo repelleret discipulos discedentes, sed ut reciperet revertentes: uode sequitur: *Tunc dixit illis Iesus: Omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte*. HIERONYMUS (super *Tunc dicit illis Iesus.*) Prædicit quidem quod passuri sunt, ut cum passi fuerint non desperent salutem; sed agentes pœnitentiam, liberentur. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxiii.) In quo etiam docet nos, quales ante crucem fuerunt discipuli, & quales post crucem. Etenim qui neque cum Christo, dum crucifigebatur, stare poterant, post mortem Christi adamante fuerunt forriores. Fuga eoim discipulorum, & timor demonstratio est mortis Christi, ut confundantur qoi hæresi Marcionis ægrotant. Si enim neque ligatus est, neque crucifixus; unde Petro, & reliquis Apostolis incussus est tantus timor? HIERONYMUS (super *Vos omnes scandalum patiemini.*) Et signanter addit, *In ista nocte*: quia quomodo qui inebriantur, nocte inebriantur; sic & qui scandalum patiuntor, in nocte, & tenebris sustineot. HILARIUS (can. xxx.) Huius etiam (5) prædictionis fides auctoritate prophetiæ veteris continebatur: onde sequitur: *Scriptum est enim: Percutiam pastorem, & dispergentur oves gregis*. HIERONYMUS (super *Scriptum est enim.*) Hoc aliis verbis in Zacharia Propheta cap.xiii. scriptum est, & ex persona Prophetæ ad Deum dicitur: „ Percu„ te pastorem, & dispergeotur oves. “ Percutitur autem pastor bonus, ut ponat animam suam pro ovibus suis, & de multis gregibus (6) errantium fiat onus grex, & unus pastor. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxiii.) Hanc autem prophetiam indocit, simul quidem suadens eis attendere semper quæ scripta sunt, simul etiam ostendens quoniam secundum Dei consilium crucifigebatur, & undique monstrans non alienum se esse a veteri testamento, (7) qni in eo prænuntiabatur. Non autem permisit eos in tristibus permanere; sed & læta prænuntiat dicens: *Postquam autem resurrexero, pracedam vos*

(1) *Al.* est. (2) *In editione P. Nicolai sequentes appendices interponuntur*. BEDA. Pulchre discipulos sacramentis sui corporis, ac sanguinis imbutos, hymno etiam piæ Intercessionis Patri commendatos, in montem ducit olivarum, ut typice designet nos per actionem sacramentorum suorum, perque opem suæ intercessionis, ad altiora virtutum dona, & charismata Spiritus sancti, quibus in corde perungamur, conscendere debere. RABANUS. Potest autem hymnus ille intelligi quem Dominus apud Ioannem Patri gratias agens decantabat, in quo & pro seipso, & pro discipulis, & pro eis qui per verbum eorum credituri erant, elevatis sursum oculis precabatur, Ioan. xvii. GLOSSA. Hoc est quod Psalmus dicit (Psal. xxi.) „ Edent pauperes, & saturabuntur, & laudabunt Dominum. “ *Tum sequitur* CHRYSOSTOMUS (in hom. lxxxiii. ut supra.) Audiant &c. (3) *Al. deest* Missæ. (4) *Al.* ageremus. (5) *Al.* prædicationis. (6) *Al.* errorum. (7) *In quatuor sæpe citatis exemplis additur* & a Deo.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nec in Glossa quæ nunc est, nec in Anselmo extat, nec alibi occurrit.

vos in Galilæam : non enim confestim post resurrectionem in cælo eis apparuit, neque in longam quamdam regionem, ut eis appareat, vadit; sed in ipsa gente, & in ipsis fere regionibus: ut & hinc crederent quoniam qui crucifixus est, ipse est qui resurrexit. Propter hoc etiam se in Galilæam abire dicit, ut a timore Iudæorum liberati crederent ei quod dicebatur. ORIGENES (tract. xxxv.) Prædicit etiam hoc eis, ut qui ad modicum dispergunt, scandalum passi, post congregentur a resurgente Christo, & præcedente eos in Galilæam Gentium. HILARIUS (can. xxx.) Sed Petrus intantum & affectu, & caritate Christi efferebatur ut & imbecillitatem carnis suæ, & fidem verborum Domini non contueretur; quasi dicta eius efficienda non essent: unde sequitur: *Respondens Petrus ait illi: Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego numquam scandalizabor.* CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxiii.) Quid ais, o Petre? Propheta dicit, „ Dispergentur oves, “ & Christus confirmavit quod dictum est; & tu dicis, Nequaquam. Quando dixit, *Unus ex vobis me tradet*, timebas ne tu esses traditor, quamvis nihil tibi tale conscius eras; nunc autem, manifeste eo dicente quoniam omnes scandalizabimini, contradicis. Sed quia erutus erat ab anxietate, quam de proditione habuerat, confidens de reliquo, dicebat: *Ego numquam scandalizabor*. HIERONYMUS (super *Respondens Petrus.*) Non tamen est temeritas, nec mendacium; sed fides est Apostoli Petri, & ardens affectus erga Dominum Salvatorem. REMIGIUS. Quod ergo ille dicit prævidendo, iste denegat amando: ubi moraliter instruimur ut quantum confidimus de ardore fidei, tantum timeamus de carnis fragilitate. Videtur tamen accusabilis Petrus, & quoniam contradixit, & quoniam aliis seipsum præposuit, & tertio quoniam totum sibi attribuit, quasi fortiter esset perseveraturus. Ut hoc igitur in eo sanaret, permisit fieri eius casum, non impellens eum ad negandum, sed eum sibi deserens, & naturam humanam de fragilitate convincens. ORIGENES (tract. xxxv.) Unde alii discipuli scandalizati sunt in Iesu, Petrus autem non solum scandalizatur, sed abundantius relinquitur ut ter denegaret: unde sequitur: *Ait illi Iesus: Amen dico tibi, quia in hac nocte, antequam gallus cantet, ter me negabis.* AUGUSTINUS de Concor. Evang. (Lib. III. cap. 11.) Potest autem movere quod tam diversa non tantum verba, sed etiam sententias Evangelistæ præmittunt, quibus præmonitus Petrus, illam præsumptionem proferret, vel cum Domino, vel pro Domino moriendi; ita ut cogant, (1) intelligiter eum expressisse præsumptionem suam diversis locis sermonis Christi, & ter illi a Domino responsum, quod eum esset ante galli cantum ter negaturus; sicut etiam post resurrectionem ter illum interrogat, utrum illum amet, & mandatum de pascendis ovibus ter præcepit. Quid enim habent hæc verba Matthæi, vel sententiæ simile illis (2) vel quibus secundum Ioannem, vel quibus secundum Lucam Petrus protulit præsumptionem suam? Marcus autem pene ipsis verbis hoc commemorat (cap. xiv.) quibus & Matthæus, nisi quod distinctius quemadmodum futurum esset, expressit dictum esse a Domino: „ Amen dico tibi, quia tu hodie „ in nocte hac priusquam bis gallus vocem „ dederit, ter me es negaturus. “ Unde nonnullis, qui parum attendunt, Marcus videtur non congruere ceteris: tota enim negatio Petri trina est; quæ si post primum galli cantum inciperet, falsum dixisse viderentur tres Evangelistæ, qui dicunt dixisse Dominum, quod antequam gallus cantaret, eum Petrus esset negaturus. Rursus si totam trinam negationem ante peregisset quam cantare gallus inciperet, superfluo dixisse Marcus deprehenderetur ex persona Domini: „ Priusquam gallus bis vocem de„ derit, ter me es negaturus. “ Sed quia ante primum galli cantum cœpta est illa trina negatio, attenderunt tres Evangelistæ non quando eam completurus esset Petrus, sed (3) quanta futura esset, & quando incepta, idest ante galli cantum; quamquam in anima eius, & ante primum galli cantum tota possit intelligi, quoniam ante galli cantum tantus timor obsederat mentem, qui eam posset usque ad tertiam negationem perducere. Multo minus igitur movere debet quia trina negatio, etiam trinis negantis vocibus, ante galli cantum cœpta, etsi non ante primum galli cantum peracta est; tamquam si alicui diceretur: Antequam gallus cantet, ad me scribes epistolam, in qua mihi ter conviciaberis: non utique sieam ante omnem galli cantum scribere inciperet, & post primum galli cantum finiret; ideo dicendum erat falsum fuisse prædictum. ORIGENES (tract. xxxv.) (4) Quæres autem si possibile erat ut non scandalizaretur Petrus, semel Salvatore dicente,

(1) *Al.* intelligibiliter. (2) *Al.* emittitur vel. (3) *Al.* quando. (4) *Al.* Quæreres autem.

cente, quoniam *omnes vos scandalum patiemini in me*. Ad quod aliquis respondebit, quoniam necesse erat fieri quod prædictum erat a Iesu; alius autem dicet, quoniam qui exoratus a Ninivitis, quæ prædixerat per Ionam non fecit, possibile fuit ut repelleret etiam scandalum a Petro deprecante. Nunc autem promissio eius audax in affectu quidem prompto, (1) non tamen prudenti, facta est ei causa ut non solum scandalizaretur, verum etiam ter denegaret. Postquam autem cum affirmatione iuramenti pronuntiavit, dicet aliquis, quod non erat possibile ut non denegaret. Si enim iuramentum erat Christi *Amen*, mentitus fuisset dicendo, *Amen dico tibi*; sive rum dixisset Petrus, quia *non te negabo*. Videntur autem mihi ceteri discipuli cogitantes, quod primum fuerat dictum: *Omnes vos scandalum patiemini*. Ad hoc autem quod dictum est Petro, *Amen dico tibi*, promiserunt similiter Petro, quia non erant comprehensi in illa prophetia: unde sequitur: *Ait illi Petrus: Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter & omnes discipuli dixerunt*. Hic etiam Petrus, nescit quid loquatur: cum Iesu enim mori pro omnibus moriente hominum non erat: quoniam omnes fuerant in peccatis, & omnes opus habebant ut pro eis alius moreretur, non ipsi pro aliis. RABANUS (super *Si oportuerit me mori tecum*.) Sed quia intellexerat Petrus Dominum, præ timore mortis eum se prædixisse negaturum, ob hoc dicebat, quod licet periculum immineret mortis, nullo modo ab eius fide posset avelli: & similiter alii Apostoli per ardorem mentis non timuerunt damnum mortis; sed vana fuit præsumptio humana sine protectione divina. (2) CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxiii.) Hinc ergo magnum discimus dogma, quia non sufficit desiderium hominis, nisi divino aliquis potiatur auxilio.

(k) REMIGIUS. Paulo superius Evangelista dixerat, quia hymno iam dicto, exiit cum discipulis in montem Oliveti, & ut ostenderet ad quem locum ipsius montis diverterit, consequenter adiunxit: *Tunc venit Iesus cum illis in villam quæ dicitur Gethsemani*. RABANUS. Lucas dicit cap. xxii. „ In montem Oliveti: " Ioannes, „ Trans „ torrentem Cedron, " quod idem est quod Gethsemani; & est locus in quo oravit ad radicem montis Oliveti, ubi hortus est, ubi etiam Ecclesia est ædificata. HIERONYMUS (super *Tunc venit Iesus in Gethsemani*.) Gethsemani interpretatur vallis pinguissima, in qua iussit discipulos sedere paulisper, & expectare redeuntem, donec pro cunctis Dominus solus oraret. ORIGENES (tract. xxxv.) Non enim conveniebat ut ibi caperetur ubi cum discipulis manducaverat pascha; conveniebat autem & priusquam proderetur orare, & eligere locum mundum ad orationem: unde sequitur: *Et dixit discipulis suis: Sedete hic donec vadam illuc, & orem*. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxiv.) Hoc autem dicit, quia discipuli indivisibiliter sequebantur Christum: consuetudo enim (3) ei erat sine discipulis orare; hoc autem faciebat erudiens nos in orationibus quietem nobis constituere, & solitudinem quærere. DAMASCENUS in Lib. III. *a* (cap. xxiv.) Sed cum oratio sit ascensus intellectus ad Deum, vel petitio decentium a Deo, qualiter Dominus orabat? Neque enim ascensione, quæ ad Deum est, indigebat intellectus eius, semel secundum personam Deo Verbo unitus; neque etiam ea quæ a Deo est petitione: unus enim Deus & homo Christus est. Sed formans in seipso quod nostrum est, docuit nos a Deo Patre petere, & ad ipsum extendi: sicut enim passiones sustinuit, ut triumphans adversus eas victoriam nobis tribueret; ita orat, nobis viam faciens ad eam quæ ad Deum est ascensionem, & pro nobis omnem iustitiam implens, & reconcilians nobis Patrem suum, & ut principium ipsum honorans, & monstrans quod non est Deo

(1) *Al.* non sine. (2) *Multo plura habet P. Nicolai, videlicet* CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxiii. ut supra.) Puto autem ambitione quoque aliqua & iactantia in ea verba Petrum fuisse lapsum: nam & in cœna disceptabant quisnam ex eis maior esset: adeo illos inanis gloriæ amor vehementer turbabat. Christus autem ab his eum passionibus liberare cupiens, opem suam ei subtraxit. Vide porro quomodo post resurrectionem hinc eruditus Christo submissius loquitur, nec eidem coarguenti ulterius repugnat: hæc omnia casus ille perfecit: nam ante sibi totum tribuebat, cum dicere potius debuisset, Non te negabo, si me patrocinio tuo iuveris: e contrario autem totum postea Deo tribuendum ostendit. „ Quid nobis attenditis (inquit Act. iii.) quasi propria virtute hunc ambulare fecerimus? " Hinc ergo &c. (3) *Al. omittitur* ei.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nempe Fidei orthodoxæ.

Deo contrarius. REMIGIUS. Cum autem Dominus in monte oravit, docuit nos in oratione pro cælestibus Dominum supplicare; cum vero in villa oravit, nos instruxit ut in oratione semper humilitatem servare studeamus. RABANUS (super *Venit in villam*.) Pulchre autem appropinquans passioni, in valle pinguedinis orasse dicitur, ut demonstraret quod per vallem humilitatis, & pinguedinem caritatis mortem pro nobis susceperit. Moraliter etiam nos instruxit ut non gestemus cor aridum a pinguedine caritatis. REMIGIUS. Appropinquans morti Dominus, in valle pinguedinis oravit: quia per vallem humilitatis, & pinguedinem caritatis pro nobis mortem subiit. Quia vero fidem discipulorum, & constantiam devotæ sibi voluntatis acceperat; sed turbandos illos, & dispergendos præsciebat: ideo iussit eos in loco sedere: nam sedere requiescentis est: laboraturi enim erant eum negaturi. Qualiter autem progressus sit, manifestat cum subiungitur: *Et assumpto Petro, & duobus filiis Zebedæi, cœpit contristari, & mæstus esse*. Illos videlicet assumpsit quibus in monte claritatem suæ maiestatis ostenderat. HILARIUS (can. XXXI.) Sed quia dicit, *Cœpit contristari, & mæstus esse*, hæreticorum omnis hic sensus est ut opinentur metum mortis in Dei Filium incidisse, quia asserunt non de æternitate prolatum, neque de infinitate paternæ substantiæ extitisse, sed ex nihilo per eum qui omnia creavit, effectum; & ideo in eo doloris anxietas, ideo metus mortis, ut qui mortem timere potuit, & mori possit; qui vero mori potuit, licet in futurum erit, non tamen per eum qui se genuit ex præterito, sit æternus. Quod si per fidem capaces Evangeliorum essent, scirent Verbum in principio Deum, & hoc in principio apud Deum, & eamdem esse æternitatem gignentis & geniti. Sed si virtutem illam incorruptæ substantiæ, imbecillitatis suæ forte assumptio carnis infecerit, ut sit ad dolorem infirma, ad mortem trepida, iam & corruptioni subdita erit; ac sic æternitate demutata in metum, hoc quod in ea est poterit aliquando non esse. Deus autem sine mensura temporum semper est, & qualis est, talis semper æternus est. Mori igitur nihil in Deo potuit, nec ex se metus Deo ullus est. HIERONYMUS. Nos autem ita dicimus hominem passibilem a Deo Filio susceptum ut Deitas impassibilis permaneret. Passus est enim Dei Filius non putative, sed vere omnia quæ Scriptura testatur, secundum illud quod pati poterat, secundum scilicet substantiam assumptam. HILARIUS de Trin. (Lib. X.) Puto autem non alia hic ad timendum quam passionis, & mortis causa a quibusdam prætenditur. Interrogo autem eos qui hoc ita existimant, an ratione subsistat ut mori timuerit qui omnem ab Apostolis timorem mortis expellens ad gloriam eos sit martyrii adhortatus: quid enim ipse in mortis sacramento doluisse existimandus est qui pro se morientibus vitam rependit? Deinde quem dolorem mortis timeret, potestatis suæ libertate moriturus? Si etiam passio honorificatura eum erat, quomodo tristem eum metus passionis effecerat? HILARIUS (can. XXXI.) Quia ergo mæstum Dominum fuisse legimus, causas mæstitiæ reperiamus. Admonuerat superius omnes scandalizandos; Petrum etiam Dominus ter negaturum esse respondit: assumptisque eo, & Iacobo, & Ioanne cœpit tristis esse: ergo non ante tristis est quam assumit; sed omnis metus illis esse cœpit assumptis: atque ita non de se orta est, sed de eis quos assumpserat, mæstitudo. HIERONYMUS (super *Assumpto Petro*.) Contristabatur ergo Dominus non timore patiendi, qui ad hoc venerat ut pateretur, & Petrum (1) temeritatis arguerat; sed propter infelicissimum Iudam, & scandalum omnium Apostolorum, & reiectionem, vel reprobationem populi Iudæorum, & eversionem miseræ Hierusalem. DAMASCENUS in Lib. III. (cap. XXIII.) Vel aliter. Omnia quæ non ante ad esse deducta sunt a conditore, (2) existendi naturaliter desiderium habent, & non existere naturaliter fugiunt. Deus igitur Verbum homo (3) factus habuit hoc desiderium, quo desideravit escam, & potum, & somnum, quibus scilicet conservatur vita; (4) & naturaliter experientia horum usus est, & e contrario, corruptiva reformidavit: unde & tempore passionis, quam voluntarie sustinuit, habuit mortis timorem naturalem, & tristitiam: (5) est enim timor naturalis quo anima non vult dividi a corpore

(1) *Al. Nicolai* timiditatis. (2) *Al.* existendi naturaliter fugiunt. (3) *Al.* factus est: *item* factus habuit; & hoc est desiderium quod Dei desideravit escam &c. (4) *Al.* desiderans, & naturaliter in experientiam horum factus, & e contrario desideravit corruptivorum amotionem. (5) *Al.* est enim timor naturalis anima nolens (*item* nolente) dividi a corpore propter eam quæ ex principio a conditore imposita est naturalem familiaritatem.

pore, propter naturalem familiaritatem, quam ei a principio conditor rerum imposuit. HIERONIMUS (super *Cœpit contristari*, *& mœstus esse*.) Dominus (1) ergo noster, ut veritatem assumpti probaret hominis, vere quidem contristatus est; sed ne passio in animo illius dominaretur, (2) per passionem cœpit contristari: aliud est enim contristari, & aliud incipere contristari. REMIGIUS. Destruuntur autem in hoc loco Manichæi, qui dixerunt illum phantasticum corpus assumpsisse; nihilo minus & illi qui dixerunt eum veram animam non habuisse, sed loco animæ divinitatem. AUGUSTINUS in Lib. lxxxiii. Quæst. (quæst. lxxx.) Habemus enim Evangelistarum narrationes, per quas Christum & natum de Beata Virgine Maria cognovimus, & comprehensum a Iudæis, & flagellatum, & crucifixum, atque interfectum, & sepultum in monumento: quæ omnia intelligere sine corpore nemo potest facta esse: nec figurate accipienda quisquam vel dementissimus dixerit, cum dicta sint ab eis qui res gestas ut meminerant narraverunt. Sic ergo isti corpus eum habuisse testantur, sicut & eum habuisse indicant animam affectiones illæ quæ non possunt esse nisi in anima; quas nihilominus eisdem Evangelistis narrantibus legimus: Et miratus est Iesus, & iratus, & contristatus. (3) AUGUSTINUS de Civ. Dei (Lib. XIV. cap. IX.) Cum ergo in Evangelio ista referuntur, non falso utique referuntur; verum ille hos (4) motus certissimæ dispensationis gratia ita cum voluit suscepit animo humano, ut cum voluit factus est homo. Habemus quidem & nos huiusmodi affectus ex humanæ conditionis infirmitate; non autem ita Dominus Iesus, cuius infirmitas fuit ex potestate. DAMASCENUS in III. Lib. (cap. xx.) Quapropter naturales nostræ passiones secundum naturam, & supra naturam fuerunt in Christo: secundum naturam enim, quia permittebat carni pati quæ propria; super naturam autem, quia non præcedebant in eo voluntatem naturalia: nihil enim coactum in Christo consideratur, sed omnia voluntaria: volens enim esurivit, volens timuit, & contristatus est. Et ideo de manifestatione tristitiæ subditur: *Tunc ait illis: Tristis est anima mea usque ad mortem*. AMBROSIUS super Lucam *a* (Lib. X. in titulo de tristitia Christi.) Tristis autem est non ipse, sed anima: non enim tristis sapientia, non divina substantia, sed anima: suscepit enim animam meam, suscepit corpus meum. HIERONYMUS (super *Tunc ait illis*.) Non autem propter mortem, sed usque ad mortem dicitur contristatus, donec Apostolos sua liberet passione. Dicant qui irrationabilem Iesum sumpsisse animam suspicantur, quomodo contristetur, & noverit tempus tristitiæ: quamvis enim & bruta mæreant animalia, tamen non noverunt nec causas, neque tempus usque ad quod debeant contristari. ORIGENES (tract. xxxv.) Vel aliter. *Tristis est anima usque ad mortem*; quasi dicat: Tristitia cœpta est in me, non semper, sed usque ad tempus mortis, ut cum mortuus fuero peccato, moriar & universæ tristitiæ, cuius principium tantum fuit in me. Sequitur: *Sustinete hic, & vigilate mecum*; ac si dicat: Ceteros quidem iussi sedere ibi, quasi infirmiores, ab agone isto servans eos securos; vos autem quasi firmiores adduxi, ut collaboretis mecum in vigiliis, & orationibus: tamen & vos manete hic, ut unusquisque in gradu suæ vocationis consistat: quoniam omnis gratia, quamvis fuerit magna, habet superiorem. HIERONYMUS (super *Tristis est anima mea*.) Vel (5) ideo a somno prohibet, cuius tempus non erat imminente discrimine; sed a somno infidelitatis, & torpore mentis.

(I) ORIGENES (tract. xxxv.) Petrum magis de se confidentem, & alios adduxit, ut videant cadentem in faciem, & orantem, & discant non magna, sed humilia de se sapere, nec veloces esse ad promittendum, sed soliciti ad orandum: & ideo dicitur: *Et progressus pusillum*: nolebat enim longe fieri ab eis, sed iuxta eos constitutus orare: & qui dixerat supra XI. *Discite a me, quia mitis sum, & humilis corde*, laudabiliter se humilians cadit in faciem: unde sequitur: *Procidit in faciem suam orans, & dicens: Mi Pater, si possibile est, transeat a me calix iste*. Manifestans autem in oratione sua

(1) *P. Nicolai legit* Dominus ergo noster vere quidem contristatus est, *intermediis omissis*. (2) *Idem habet* per propassionem. (3) *Al.* AMBROSIUS super Lucam. (4) *Al. deest* motus. (5) *Apud P. Nicolai est* Vel eos non a somno prohibet.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Lib. I. super Lucæ XXII.

sua devotionem, quasi dilectus, & complacens dispositioni Patris, addidit: *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu*: docens, ut non oremus fieri nostram voluntatem, sed Dei. Secundum autem quod cœpit pavere, & tristari, secundum hoc orat calicem passionis transire, & non sicut ipse vult, sed sicut Pater; hoc est, non secundum substantiam eius divinam, & impassibilem, sed secundum naturam humanam, & infirmam: suscipiens enim naturam carnis humanæ, omnes proprietates implevit, ut non in phantasia habuisse carnem æstimaretur, sed in veritate. Proprium est autem hominis fidelis primum quidem nolle pati aliquid doloris, maxime quod ducit usque ad mortem, quia homo carnalis est; si autem sic voluerit Deus, acquiescere, quia fidelis est: nam sicut multum confidere non debemus, ne nostram virtutem videamus profiteri, sic diffidere non debemus, ne Dei adiutoris nostri impotentiam videamur pronuntiare. Notandum est autem, quoniam Marcus quidem, & Lucas hoc ipsum scripserunt; Ioannes autem orantem Iesum, ut transiret ab eo calix, non introducit: quoniam hi (1) quidem magis secundum humanam naturam eius exponunt de eo quam secundum divinam; Ioannes autem magis secundum divinam. Aliter autem Iesus videns qualia erant Iudæi passuri petentes eum ad mortem, dicebat: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste*. HIERONYMUS (super *Progressus ille pusillum*.) Unde signanter dicit, *Calix iste*, hoc est populi Iudæorum, qui excusationem ignorantiæ habere non possunt, si me occiderint, habentes legem, & Prophetas, qui me vaticinantur. ORIGENES (tract. xxxv. super *Non sicut ego volo*.) Rursus videns quanta utilitas totius mundi esset futura per passionem ipsius, dicebat: *Sed non sicut ego volo, sed sicut tu*; idest, si possibile est ut sine passione mea omnia ista bona proveniant, quæ per passionem meam sunt proventura; transeat passio hæc a me, ut & mundus salvetur, & Iudæi in passione mea non pereant. Si autem sine perditione quorumdam, multorum salus non potest introduci, quantum ad iustitiam tuam, non transeat. Calicem autem hunc qui bibitur, passionis in multis locis nominat Scriptura. Bibit autem calicem totum qui patitur pro testimonio quicquid fuerit ei illatum. Effundit autem accipiens qui denegat, ne aliquid patiatur. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. iv) Et ne quis eum putaret Patris minuisse potestatem, non dixit, Si facere potes; sed *Si fieri potest*, vel *si possibile est*; ac si diceretur, Si vis. Fieri enim potest quod ille voluerit: unde & Lucas hoc ipsum planius intimavit: non enim ait, *Si fieri potest*, sed „ Si vis." HILARIUS (can. xxxi. in Matth.) Vel aliter. Non ait, *Transeat a me calix iste*: hæc enim esset pro se timentis oratio. Quod autem ut a se transeat, rogat, non ut ipse prætereatur orat, sed ut in alterum illud quod a se transit, (2) accedat. Totus igitur supra eos qui passuri erant metus est; atque ideo pro his orat qui passuri post se erant, dicens: *Transeat calix a me*; idest, quomodo a me bibitur, ita ab his bibatur, sine spei diffidentia, sine sensu doloris, sine metu mortis. Ideo autem ait, *Si possibile est*, quia carni & sanguini horum terror est; & difficile est eorum acerbitate corpora non vinci humana. Quod autem ait, *Non sicut ego volo, sed sicut tu*, vellet quidem eos non pati, ne forte in passione diffidant, si cohereditatis suæ gloriam sine passionis suæ difficultate mereantur. (3) Non ergo ut non patiantur rogat, dicens, *Non ut ego volo. Sed ut tu*, ait, eo quod Pater vult ut bibendi calicis in eos ex ipso transeat fortitudo: quia ex voluntate Patris non tam per Christum vinci diabolum, quam etiam per eius discipulos oportebat. AUGUSTINUS in Enchir. a Sic igitur Christus hominem gerens ostendit privatam quamdam hominis voluntatem, in qua & suam, & nostram figuravit, qui caput nostrum est, cum dicit, *Transeat a me*. Hæc enim erat humana voluntas proprium aliquid tamquam privatum volens. Sed quia rectum vult esse hominem, & ad Deum dirigi, subdit: *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu*; ac si diceret: (4) Vide te in me, quia potes aliquid proprium velle; & si Deus aliud velit, conceditur hoc humanæ fragilitati. (5) LEO Papa in ser. (vii.) de Pass. Hæc vox

(1) *Al. omittitur* quidem. (2) *Al.* accidat. (3) *Omittit P. Nicolaius illud* Non ergo ut non patiantur rogat, dicens: *& textum sequentem totum cum iis pariter quæ sequuntur coniungit*. (4) *P. Nicolai legit* Videte in me quia potest. (5) *Al. ponebatur inden Leonis post vocem* corporis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In expos. Psal. xxxii. super illud ex vers. 1. *Rectos decet collaudatio*, non in Enchiridion, sicut prius. *Similis nota extat in Veneta Nicolini edit. an. 1593.*

vox capitis, filus est totius corporis: hæc vox omnes fideles instruit, omnes confessores accendit, omnes martyres coronavit: nam quis mundi odia, quis tentationum turbines, quis posset persecutorum superare terrores, nisi Christus in omnibus, & pro omnibus Patri diceret, *Fiat voluntas tua*? Discant igitur hanc vocem omnes Ecclesiæ filii, ut cum adversitas violentæ alicuius tentationis incumbit, superato timore formidinis, accipiant tolerantiam passionis. ORIGENES (tract. xxxv.) Pusillum autem progrediente Iesu ab eis, nec una hora potuerunt vigilare eo absente: propter quod oremus, ut nec modicum aliquando Iesus progrediatur.

Sequitur: *Et venit ad discipulos suos, & invenit eos dormientes*. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxiv.) Quia tempus intempestæ noctis erat, & oculi eorum a tristitia erant gravati. HILARIUS (can. xxxi. in Matth.) Postquam ergo ad discipulos redit, & dormientes deprehendit, Petrum arguit: unde sequitur: *Et dicit Petro: Sic non potuisti una hora vigilare mecum*? Petrum ideo præ omnibus ex tribus arguit, quia præ ceteris non se scandalizandum fuerat gloriatus. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxxxiv.) Sed quia & alii idem dixerunt, omnium etiam infirmitatem arguit: qui enim mori simul cum Christo elegerant, neque simul cum eo potuerunt vigilare. ORIGENES (tract. xxxv.) Inveniens autem eos dormientes suscitat verbo ad audiendum, & præcipit vigilare, dicens: *Vigilate, & orate, ne intretis in tentationem*: ut primum vigilemus, & sic vigilantes oremus. Vigilat qui facit opera bona, & qui solicite agit ne in aliquid tenebrosum dogma incurrat: sic enim vigilantis exauditur oratio. HIERONYMUS (super *Vigilate, & orate*.) Impossibile est humanam animam non tentari. Ergo non ait, *Vigilate, & orate*, ne tentemini, sed *ne intretis in tentationem*; hoc est, ne vos tentatio superet. HILARIUS (can. xxxi.) Cur autem ne in tentationem venirent admonere eos voluisset orare, ostendit dicens: *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma*. Non enim de se hoc dicit: ad eos enim hic sermo conversus est. HIERONYMUS (super *Spiritus promptus est*.) Hoc autem est adversus temerarios, qui quod crediderint, putant se posse consequi. Itaque quantum de ardore mentis confidimus, tantum de fragilitate carnis timeamus. ORIGENES (tract. xxxv.) Hic considerandum est utrum sicut omnium caro infirma est, sic omnium spiritus promptus est; an omnium quidem caro infirma est, non autem & omnium hominum spiritus promptus est, sed tantum sanctorum; infidelium autem spiritus segnis est, & caro infirma. Est autem & alio modo caro infirma eorum solum quorum spiritus promptus est, qui cum spiritu prompto opera carnis mortificant. Hos ergo vult vigilare, & orare, ut non intrent in tentationem: quoniam qui spiritualior est, solicitior debet esse, ne magnum bonum ipsius gravem habeat lapsum. REMIGIUS. Vel aliter his verbis ostendit se veram carnem ex Virgine sumpsisse, & veram animam habuisse: unde & nunc dicit spiritum suum promptum esse ad patiendum: carnem vero infirmam timere dolorem passionis.

Sequitur: *Iterum secundo abiit, & oravit dicens: Pater mi, si non potest calix iste transire nisi bibam illum, fiat voluntas tua*. ORIGENES (tract. xxxv. in Matth.) Aestimo quod calix iste passionis omnino a Iesu fuerat transiturus, sed cum differentia: ut si quidem biberet eum, & ab ipso transiret, postmodum & ab universo genere hominum; si autem non biberet eum, ab ipso quidem forsitan transiret, ab hominibus autem non transiret. Hunc ergo calicem passionis volebat quidem a se transire sic ut omnino neque gustaret amaritudinem eius; si tamen possibile esset, quantum ad iustitiam Dei. Si autem non poterat fieri, magis volebat ut sumeret eum, & sic transiret ab eo, & ab universo hominum genere, quam ut contra voluntatem paternam bibitionem eius effugeret. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxiv.) Quod quidem secundo, vel tertio orat, ex affectu scilicet humanæ infirmitatis, quo mortem timebat, certificat quod vere factus est homo. Secundo enim vel tertio aliquid fieri, veritatis est maxime demonstrativum in Scripturis: unde Ioseph dixit Pharaoni Gen. xli. „ Quod vidisti secundo, ad eamdem rem „ pertinens, somnii firmitatis indicium „ est." HIERONYMUS. Vel aliter. Secundo orat, ut si Ninive, idest Gentilitas, aliter salvari non potest, nisi aruerit cucurbita, idest Iudæa, fiat voluntas Patris, quæ non est contraria Filii voluntati, dicente ipso per Prophetam Psal. xxxix. „ Ut „ facerem voluntatem tuam, Deus meus, „ volui." HILARIUS (can. xxxi.) Vel aliter. Passuris discipulis omnem in se corporis nostri infirmitatem assumpsit; crucique secum universa quibus infirmamur affixit; & ideo transire ab eo calix non potest

est nisi illum bibat, quia pati, nisi ex eius passione, non possumus. HIERONYMUS (super *Venit iterum*.) Christus autem solus orat pro omnibus, sicut & solus patitur pro universis: sequitur enim: *Et venit iterum, & invenit eos dormientes: erant enim oculi eorum gravati*. Languescebant enim, & opprimebantur Apostolorum oculi negatione vicina. ORIGENES (tract. xxxv.) Puto enim quod non tantum corporum oculi quantum animarum gravati erant: nondum enim erat eis Spiritus datus: unde non eos reprehendit, sed vadens iterum oravit, docens ut non deficiamus, sed permaneamus in oratione, donec impetremus ea quae postulare iam coepimus: unde sequitur: *Et relictis illis, iterum abiit, & oravit tertio, eumdem sermonem dicens*. HIERONYMUS (ibidem.) Tertio autem oravit, ut in ore duorum, vel trium testium stare omne verbum. RABANUS (super *Iterum abiit &c.*) Vel ideo tribus vicibus Dominus oravit, ut nos a peccatis praeteritis veniam, & praesentibus malis tutelam, & futuris periculis cautelam oremus; & ut omnem orationem ad Patrem, & ad Filium, & ad Spiritum sanctum dirigamus; & ut integer spiritus noster, & anima, & corpus servetur. AUGUSTINUS de Quaest. Evang. (Lib. II. cap. xlvii.) Non absurde etiam intelligitur propter trinam tentationem passionis ter Dominum orasse. Sicut enim tentatio cupiditatis trina est, ita tentatio timoris trina est. Cupiditati quae in curiositate est, opponitur timor mortis: sicut enim in illa cognoscendarum rerum est aviditas, ita & in ista metus amittendae talis notitiae. Cupiditati vero honoris, vel laudis opponitur timor ignominiae, & contumeliarum. Cupiditati autem voluptatis opponitur timor doloris. REMIGIUS. Vel ter orat pro Apostolis, & maxime pro Petro, qui ter erat eum negaturus.

(m) HILARIUS (can. xxxi. parum ante finem.) Post orationem frequentem, post discursus, recursusque multiplices, metum demit, securitatem reddit, in requiem adhortatur: unde dicitur: *Tunc venit ad discipulos suos, & ait illis: Dormite iam, & requiescite*. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxxxiv.) Et quidem tunc vigilare oportebat; sed hoc dixit, ut ostenderet quoniam neque visum possent ferre futurorum malorum, & quoniam eorum non indiget auxilio, & quoniam omnino tradi cum oportebat. HILARIUS (can. xxxi.) Vel hoc dicit, quia voluntatem Patris de discipulis iam securus expectabat, de qua dixerat, *Fiat voluntas tua*, qua scilicet transiturum in nos calicem bibens, infirmitatem corporis nostri, & timoris solicitudinem, & ipsum dolorem mortis absorbuit. ORIGENES (tract. xxxv.) Vel non est ille ipse somnus, quem iubet nunc discipulos suos dormire, & ille qui eis superius scribitur contigisse. Illic enim dormientes invenit, non requiescentes, sed gravatos oculos habentes; nunc autem praecepit eis non simpliciter dormire, sed cum requie; ut ordo servetur, ut primum quidem vigilemus orantes, ut non intremus in tentationem, ut postea dormiamus, & requiescamus, ut cum aliquis invenerit locum Domino, tabernaculum Deo Iacob, ascendat supra lectum stratus sui, & det somnum oculis suis: Psal. cxxxi. Forsitan autem & anima non potens semper sufferre labores, quasi (1) incarnata remissiones aliquas sine reprehensione consequetur, quae moraliter dormitiones dicuntur, ut usque ad aliquantum temporis habens remissionem renovata resuscitetur. HILARIUS (can. xxxi.) Quod autem ad eos revertens, dormientesque reperiens, primum reversus obiurgat, secundo silet, tertio quiescere iubet: ratio ista est, quod primum post resurrectionem dispersos eos, & diffidentes, ac trepidos reprehendit; secundo misso Spiritu paraclito, (2) gravatis ad contuendam Evangelii libertatem oculis, visitavit: nam aliquamdiu legis amore detenti, quodam fidei somno occupati sunt: tertio vero, idest claritatis suae reditu, securitati eos, quietique restituet. ORIGENES (tract. xxxv.) Postquam autem resuscitavit eos a somno, videns in spiritu appropinquantem Iudam traditioni, qui nondum videbatur a discipulis eius, dicit: *Ecce appropinquavit hora, & Filius hominis tradetur in manus peccatorum*. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxiv.) Per hoc autem quod dicit, *Appropinquavit hora*, ostendit quoniam divinae dispositionis erat quod gerebatur; per hoc autem quod dicit, *In manus peccatorum*, demonstrat quoniam illorum nequitiae hoc opus erat, non quod ipse delicto esset obnoxius. ORIGENES (tract. xxxv.) Sed & nunc in manus peccatorum traditur Iesus, quando hi qui videntur Iesum credere, habent eum in manibus suis, cum sint peccatores. Sed & quotiescumque iustus habens in se Iesum, in potestate factus fuerit peccatorum, Iesus est tra-

(1) P. Nicolai ponit incurvata. (2) Al. gratis.

traditus in manus peccatorum. HIERONYMUS. Postquam ergo tertio oraverat, & Apostolorum timorem sequente pœnitentia impetraverat corrigendum, securus de passione sua pergit ad persecutores, & ultro se ad interficiendum præbet: unde sequitur: *Surgite, eamus*; quasi dicat: Non vos inveniant quasi timentes: ultro pergamus ad mortem, ut confidentiam, & gaudium passuri videant: sequitur enim: *Ecce appropinquavit qui me tradet*. ORIGENES (tract. xxxv.) Non dicit, Appropinquavit mihi: nec enim ipsi appropinquabat traditor eius, qui se elongaverat peccatis suis ab eo. AUGUSTINUS de Concor. Evan. (Lib. III. cap. IV.) Videtur autem hic sermo secundum Matthæum sibi ipsi esse contrarius. Quomodo enim dixit, *Dormite iam, & requiescite*; cum connectat, *Surgite eamus?* Qua velut repugnantia quidam commoti conantur ita pronuntiare quod dictum est, *Dormite iam, & requiescite*, tamquam ab exprobrante, non a permittente sit dictum; quod recte fieret, si esset necesse. Cum vero Marcus ita commemoravit, ut cum dixisset „ Dormite iam, & requiescite, " (1) adiungeret, „Sufficit, " & deinde inferret: „ Venit hora: ecce tradetur Filius „ hominis: " utique intelligitur post illud quod eis dictum est, *Dormite, & requiescite*, siluisse Dominum aliquantum, ut hoc fieret quod promiserat, & nunc intulisse, *Ecce appropinquavit hora*. Propter quod secundum Marcum, positum est„ Sufficit," idest quod iam requiescitis.

(n) GLOSSA *a*. Quia superius dictum est, quod Dominus ultro se persecutoribus exhibebat, consequenter Evangelista ostendit quomodo sit a persecutoribus detentus: unde dicit: *Adhuc eo loquente ecce Iudas unus de duodecim venit*. REMIGIUS. *Unus*, videlicet numero, non merito. Hoc autem dixit ad ostendendum immane facinus illius qui de apostolica dignitate factus fuerat proditor. Sequitur: *Et cum eo turba multa cum gladiis, & fustibus*. Ut autem ostenderet Evangelista invidentiæ causa illum deprehensum, subiungit: *Missi a principibus sacerdotum, & senioribus populi*. ORIGENES. Potest dicere aliquis, quoniam propter multitudinem eorum qui iam crediderant, multi venerunt adversus eum, timentes ne multitudo credentium de manibus eorum tollerent eum; ego autem æstimo etiam alteram causam, quoniam qui putabant in Beelzebub eiicere solere dæmonia, arbitrabantur eum ex quibusdam maleficiis posse effugere de medio volentium eum tenere. Multi etiam nunc spiritualibus gladiis militant contra Iesum, variis scilicet & diversis de Deo dogmatibus. Sequitur: *Qui autem tradidit eum, dedit eis signum, dicens: Quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenete eum*. Dignum est autem quærere, cum secundum faciem notus esset omnibus habitantibus in Iudæa, quare quasi non cognoscentibus effigiem eius dedit eis signum. Venit autem traditio talis de eo (2) ad nos, quoniam non solum duæ formæ in eo fuerunt: una secundum quam eum omnes videbant, altera secundum quam transfiguratus est coram discipulis in monte; sed etiam unicuique apparebat secundum quod fuerat dignus: sicut & de manna scriptum est, quod habebat saporem ad omnem usum convenientem, & Verbum Dei non similiter cunctis apparet. Propter huiusmodi ergo transfigurationem eius, signo indigebant. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxiv.) Vel ideo signum eis dedit, quia multoties detentus ab ipsis, pertransiit nescientibus eis: quod & tunc factum esset, si ipse voluisset.

Sequitur: *Et confestim accedens ad Iesum dixit, Ave Rabbi; & osculatus est eum*. RABANUS. Suscipit Dominus osculum traditoris, non quod simulare nos doceat, sed ne proditionem fugere videatur. ORIGENES (tract. xxxv.) Si autem aliquis quærat cur osculo Iudas tradidit Iesum; secundum quosdam quidem voluit reverentiam ad magistrum servare, non audens manifeste in eum irruere; secundum alios autem hoc fecit, timens ne si forte se manifestum adversarium præbuisset, ipse ei fieret causa evasionis, cum posset secundum opinionem eius effugere, & facere se impervium. Ego autem puto quod omnes proditores veritatis amare veritatem fingentes, osculi signo utuntur. Omnes (3) etiam hæretici, sicut & Iudas, Iesu dicunt Rabbi, Iesus autem placabilia respondet: unde sequitur: *Dixitque illi Iesus: Amice, ad quid venisti?* Dicit autem, *Amice*, improperans simu-

(1) *Al.* adiungens. (2) *Al.* omittitur ad nos. (3) *Al.* enim.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nec in Glossa quæ nunc extat, nec in Anselmo est; nec alibi occurrit.

ſimulationem: hoc enim nomine neminem bonorum in Scripturis cognoſcimus appellatum, ad malum enim dicitur ſupra XXII. *Amice, quomodo huc intraſti?* & ſupra XX. *Amice, non facio tibi iniuriam*. AUGUSTINUS in ſer. de Paſs. *a*. Dicit autem, *Ad quid veniſti?* tamquam ſi diceret: Oſcularis, & inſidiaris: novi quare veneris; amicum (1) fingis, cum proditor ſis. REMIGIUS. Sive *Amice ad quid veniſti?* hoc fac, ſubintelligitur. Sequitur: *Tunc acceſſerunt, & manus iniecerunt in Ieſum, & tenuerunt eum*. Tunc ſcilicet quando ipſe permiſit; frequenter enim voluerunt, ſed non potuerunt. RABANUS *b*. Exulta, Chriſtiane, in commercio inimicorum tuorum viciſti: quod Iudas vendidit, & quod Iudæus emit, tu acquiſiviſti.

(o) CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxv.) Sicut Lucas refert cap. XXII. Dominus in cœna diſcipulis dixerat: „ Qui habet ſacculum, tollat ſimiliter & peram; & qui non habet, vendat tunicam ſuam, & emat gladium: " & diſcipuli reſponderunt: „ Ecce gladii duo hic. " Conveniens autem erat illic gladios eſſe, propter agnum ſcilicet paſchalem, quem comederent. Audientes quoque quoniam venirent perſecutores ad Chriſtum capiendum, a cœna exeuntes gladios ſumpſerunt in auxilium adverſus perſecutores, quaſi pro magiſtro præliaturi: unde hic dicitur: *Et ecce unus ex his qui erant cum Ieſu extendens manum exemit gladium ſuum*. HIERONYMUS (ſuper *Et ecce unus qui erat cum Ieſu*.) In alio Evangelio (Ioan XVIII.) ſcriptum eſt, quod Petrus (2) hoc fecerit eodem ardore, quo & cetera fecit: unde ſequitur: *Et percutiens ſervum principis ſacerdotum, amputavit auriculam eius*. Servus principis ſacerdotum Malchus appellatur; auricula quoque quæ amputatur, dextera eſt. Tranſitorie (3) dicendum eſt, quod Malchus, ideſt Rex quondam populi Iudæorum, ſervus factus eſt impietatis, & devorationis ſacerdotum; dexteramque perdidit auriculam, (4) ut litteræ veritatem audiat in ſiniſtra. ORIGENES (tract. xxxv.) Nam ſi videntur legem audire modo, cum ſiniſtro auditu audiunt umbram traditionis de lege, non veritatem. Populus autem ex Gentibus ſignificatus per Petrum, per hoc ipſum quod crediderunt in Chriſtum, facti ſunt cauſa ut præcideretur Iudæorum auditio dextera. RABANUS (hoc loco.) Vel Petrus non tollit audientibus intelligendi ſenſum, ſed de divino (5) ablatum iudicio negligentibus pandit: verum eadem dextera auris in his qui ex eodem populo crediderunt, divina pietate priſtino reſtituta eſt officio. HILARIUS (can. XXXII. inter prin. & med.) Vel aliter. Servo principis ſacerdotum auricula ab Apoſtolo reſecatur; populo ſcilicet ſacerdotio ſervienti, per Chriſti diſcipulum inobediens auditus exciditur; & ad capacitatem veritatis hoc quod erat non audiens, amputatur. LEO Papa in ſerm. (1.) de Paſs. Dominus autem zelantis Apoſtoli pium motum progredi ultra non patitur: unde ſequitur: *Tunc ait illi Ieſus: Converte gladium tuum in locum ſuum*. Contra ſacramentum (6) enim erat redemptionis noſtræ ut qui mori pro omnibus venerat, capi nollet. Dat ergo in ſe furentibus licentiam ſæviendi, ne dilato glorioſæ crucis triumpho, & dominatio diabolica fieret longior, & captivitas humana diuturnior. RABANUS (ſuper *Converte gladium tuum*.) Oportuit etiam ut auctor gratiæ fideles patientiam ſuo exemplo doceret, & potius ad ſuſtinendum fortiter adverſa inſtrueret quam ad vindicandum provocaret. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxv.) Ad hoc autem ut diſcipulo perſuaderetur, comminationem addit, dicens: *Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt*. AUGUSTINUS contra Fauſtum (Lib. XXII. cap. lxx.) Ideſt, omnis qui uſus fuerit gladio. Ille autem utitur gladio, qui nulla ſuperioritate, aut legitima poteſtate vel iubente, vel concedente, in ſanguinem alicuius armatur. Nam utique Dominus iuſſerat ut ferrum diſcipuli eius ferrent; ſed non iuſſerat ut ferirent. Quid ergo indignum ſi Petrus poſt hoc peccatum factus eſt paſtor Eccleſiæ, ſicut Moyſes poſt percuſſum AEgyptium factus eſt rector (7) & princeps ſynagogæ? Uterque enim non deteſtabili immanitate, ſed emendabili animoſitate regulam exceſſit; uterque odio improbi-

(1) *Al.* fugis. (2) *Al. omittitur* hoc. (3) *Al.* oſtendendum eſt. (4) *P. Nicolaius habet* ut litteræ vilitatem audiat in ſiniſtra. (5) *Al.* ablato. (6) *Al. omittitur* enim. (7) *Al. deeſt* & princeps.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod ſubiungitur ex Auguſtino, non occurrit; e. ſi tale aliquid indicatur ſerm. XLVIII. in appendice de diverſis, qui tamen eius non eſt. *b* Quod ſequitur ex Rabano, eſt Auguſtini quoque, a quo Rabanus mutuatus eſt, Lib. II. de Symbolo ad catechumenos cap. VI.

tatis alienæ; sed ille fraterno, iste dominico, licet adhuc carnali, tamen amore peccavit. HILARIUS. Sed non omnibus gladio utentibus mors solet esse per gladium: nam plures aut febris, aut alius accidens casus absumit qui gladio, aut iudicii officio, aut resistendi latronibus necessitate sunt usi. Et si secundum sententiam eius, omnis gladio utens, gladio perimeretur, recte ad necem eorum gladius eximebatur qui eodem utebantur ad facinus. HIERONYMUS (super *Tunc ait illi Iesus*.) Quo ergo gladio peribit quicumque gladium sumpserit? Illo nempe qui igneus vertitur ante paradisum, & gladio spiritus, qui in Dei describitur armatura. HILARIUS (can. XXXI. inter prin. & med.) Recondi ergo gladium præcipit Dominus: quia eos non humano, sed oris sui gladio esset perempturus. REMIGIUS. Vel aliter. Qui gladio utitur ad occidendum hominem, ipse suæ prius malitiæ moritur gladio. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxv.) Non solum autem mitigavit discipulos per comminationem pœnæ, sed etiam ostendendo quod voluntarie hoc sustinebat: unde sequitur: *An putas quia non possum rogare Patrem meum; & exhibebit mihi modo plus quam duodecim legiones Angelorum?* Quia multa humanæ infirmitatis ostenderat, non videretur credibilia dicere, si dixisset, quod eos perdere posset; & ideo dicit: *An putas quia non possum? &c.* HIERONYMUS (super *An putas quia non possum?*) Quasi diceret: Non indigeo duodecim Apostolorum auxilio, etiam si omnes me defenderent, qui possum habere duodecim legiones angelici exercitus. Una legio apud veteres sex millibus hominum complebatur: de duodecim ergo legionibus, septuaginta duo millia Angelorum fiunt, in quot gentes hominum lingua (1) divisa est. ORIGENES (tract. xxxv.) Ex hoc autem demonstratur quoniam secundum similitudinem legionum militiæ mundialis sunt & Angelorum legiones militiæ cælestis militantium contra legiones dæmonum: militia enim omnis propter adversarios intelligitur constituta. Non autem quasi indigens auxilio Angelorum hoc dicebat, sed secundum æstimationem Petri volentis ei auxilium ferre. Magis enim Angeli opus habent auxilio unigeniti Filii Dei quam ipse illorum. REMIGIUS. Possumus etiam intelligere per Angelos Romanorum exercitum: cum Tito enim, & Vespasiano omnes linguæ adversus Iudæam surrexerunt, & impletum est, „ Quia pugnabit pro eo „ orbis terrarum contra insensatos: “ Sap. v. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxxxv.) Non solum autem per hoc timorem discipulorum evacuat, sed etiam per hoc quod Scripturas in medium introducit, dicens: *Quomodo ergo implebuntur Scripturæ quia sic oportet fieri?* HIERONYMUS (loc. cit.) Hæc sententia promptum ad patiendum demonstrat animum: quod frustra Prophetæ cecinerint, nisi Dominus eos vera dixisse sua passione asseveret.

(p) ORIGENES (tract. xxxv.) Postquam dixit Petro, *Reconde gladium tuum*, quod est patientiæ; postquam etiam auriculam restituit amputatam, sicut alter dicit Evangelista, quod summæ benignitatis indicium fuerat, & divinæ virtutis; subditur: *In illa hora dixit Iesus turbis*: ut si præterita beneficia non recordantur, vel præsentia recognoscant: *Tamquam ad latronem existis cum gladiis, & fustibus comprehendere me*. REMIGIUS. Ac si diceret: Latronis officium est nocere, & latitare; ego vero nemini nocui; sed plures sanavi, & in synagogis semper docui: & hoc est quod subditur: *Quotidie apud vos sedebam in templo docens, & non me tenuistis*. HIERONYMUS (super *In illa hora dixit Iesus*.) Quasi diceret: Stultum est eum cum gladiis, & fustibus quærere qui ultro se vestris tradit manibus; & in nocte quasi latitantem per proditorem investigare qui quotidie in templo doceat. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxv.) Ideo autem eum in templo non tenuerunt, quia non ausi erant propter turbam: propter quod & Dominus foras exivit, ut ex loco, & tempore daret eis aptitudinem se capiendi. Ex hoc ergo docet quoniam nisi voluntarius permisisset, nequaquam eum capere valuissent. Deinde Evangelista quæstionem solvit, propter quid Dominus capi voluit, cum subdit: *Hoc autem totum factum est ut adimplerentur Scripturæ Prophetarum*. HIERONYMUS (super hoc verbo.) „ Foderunt „ manus meas, & pedes meos: “ Psal. xxi. & alibi (Esai. liii.) „ Sicut ovis ad vi- „ ctimam ductus est: “ & in (2) alio loco: „ Ab iniquitatibus populi mei ductus „ est ad mortem. “ REMIGIUS. Quia enim omnes Prophetæ prædixerunt Christi passionem, ideo non posuit fixum testimonium, sed generaliter dicit impleri vaticinia omnium Prophetarum. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxv. ante medium.) Discipuli autem, qui quando detentus est Dominus

(1) *Al.* dolosa. (2) *Pro* eodem.

minus permanserunt, quando locutus est hæc ad turbas, fugerunt: unde sequitur: *Tunc discipuli omnes, relicto eo, fugerunt*: sciebant enim quoniam iam non erat possibile effugere, eo se voluntarie illis tradente. REMIGIUS. In hoc tamen facto demonstratur fragilitas Apostolorum: qui enim de ardore fidei promiserant se mori cum eo, nunc timore fugiunt immemores suæ promissionis. Quod etiam videmus impleri in his qui pro amore Dei magna se promittunt facturos, & postmodum non implent: non tamen desperare debent, sed cum Apostolis resurgere, & per pœnitentiam resipiscere. RABANUS (super *Relicto eo omnes fugerunt*.) Mystice autem, sicut Petrus, qui culpam negationis pœnitentiæ lacrymis abluit, recuperationem eorum ostendit qui in martyrio labuntur; ita ceteri discipuli fugientes, cautelam fugiendi docent eos qui se minus idoneos ad toleranda supplicia sentiunt.

Sequitur: *At illi tenentes Iesum duxerunt ad Caipham principem sacerdotum*. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. VI.) Sed tamen primo ad Annam ductus est socerum Caiphæ, sicut Ioannes dicit: ductus est autem ligatus, cum adessent in illa turba tribunus, & cohors, ut Ioannes commemorat. HIERONYMUS (super *At illi tenentes Iesum*.) Refert autem Iosephus istum Caipham unius tantum anni pontificatum pretio redemisse; cum tamen Moyses Deo iubente præceperit ut pontifices patribus succederent, & generationis in sacerdotibus series texeretur. Non ergo mirum est si iniquus pontifex iniqua iudicet. RABANUS (super *Quærebant falsum testimonium*.) Convenit etiam nomen actioni: *Caipha*, idest investigator, vel sagax ad implendam suam nequitiam, vel vomens ore, quia impudens fuit ad proferendum mendacium, & ad perpetrandum homicidium. Ideo autem illuc eum adduxerunt, ut cum consilio omnia facerent: unde sequitur: *Ubi scribæ, & seniores convenerant*. ORIGENES (tr. XXXV.) Ubi Caiphas est princeps sacerdotum, illic congregantur scribæ, idest litterati, qui præsunt litteræ occidenti; & seniores non in veritate, sed in vetustate litteræ. Sequitur: *Petrus autem sequebatur eum a longe*: non enim poterat de proximo eum sequi, sed de longinquo; nec tamen omnino recedens ab eo. CHRYSOSTOMUS in hom. (LXXXV.) Multus enim erat fervor Petri, qui cum alios fugientes vidisset, non fugit, sed stetit, & intravit. Si autem & Ioannes intravit, tamen notus erat principi sacerdotum. Longe autem sequebatur, quia erat Dominum negaturus. REMIGIUS. Neque enim negare potuisset, si Domino proximus adhæsisset. Per hoc etiam significatur quod Petrus Dominum ad passionem euntem erat secuturus, idest imitaturus. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. I. cap. XLII.) Significatur etiam Ecclesiam secuturam quidem, hoc est imitaturam, passionem Domini, sed longe differenter: Ecclesia enim pro se patitur, at ille pro Ecclesia.

Sequitur: *Et ingressus intro sedebat cum ministris, ut videret finem*. HIERONYMUS (super *Et ingressus intro*.) Vel amore discipuli, vel humana curiositate scire cupiebat quid iudicaret de Domino pontifex, utrum eum neci addiceret, an flagellis cæsum dimitteret.

(q) CHRYSOSTOMUS in hom. (LXXXV.) Congregatis principibus sacerdotum, tota pestilentiæ conventicula volebant suis insidiis iudicii formam imponere: unde dicitur: *Principes autem sacerdotum, & omne concilium quærebant falsum testimonium contra Iesum, ut eum morti traderent*. Sed quod fictum erat iudicium, & omnia tumultus, & turbationis plena, manifestatur per hoc quod subditur: *Et non invenerunt, cum multi falsi testes accessissent*. ORIGENES (tract. XXXV.) Falsa enim testimonia tunc locum habent quando cum colore aliquo proferuntur. Sed nec color inveniebatur qui posset contra Iesum adiuvare mendacia; quamvis essent multi gratiam tribuere volentes principibus sacerdotum: quod maximam laudem exhibet Iesu, qui sic omnia irreprehensibiliter dixit, & fecit ut nullam verisimilitudinem invenirent in eo reprehensionis, & mali & multi astuti.

Sequitur: *Novissime autem venerunt duo falsi testes, & dixerunt: Hic dixit: Possum destruere templum Dei, & post triduum reædificare illud*. HIERONYMUS (super *Novissime venerunt duo falsi testes*.) Quomodo autem falsi testes sunt, si ea dicunt quæ Dominum dixisse legimus? Sed falsus testis est qui non eodem sensu dicta intelligit quo dicuntur: Dominus enim dixerat de templo corporis sui; sed in ipsis verbis calumniantur, ut paucis additis, vel mutatis quasi iustam calumniam faciant. Salvator dixerat Ioan. II. „ Solvite templum hoc; “ isti commutant, & aiunt: *Possum destruere templum Dei*. Vos, inquit, solvite, non ego: quia illicitum est ut nobisipsis inferamus manus. Deinde illi vertunt, *Et post triduum reædificare illud*, ut proprie de templo Iudai-

daico dixisse videretur; Dominus autem, ut ostenderet animale, & spirans templum, dixerat: „ Et ego in triduo resuscitabo illud." Aliud est ædificare, aliud suscitare. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxxxv.) Sed quare non attulerunt in medium accusationem de solutione sabbati? Quia multotiens eos super hoc confutaverat. HIERONYMUS (super *Nihil respondes ad ea*.) Ira autem præceps, & impatiens non inveniens calumniæ locum, excutit de solio pontificem, ut vesaniam mentis motu corporis demonstraret: unde sequitur: *Et surgens princeps sacerdotum ait illi: Nihil respondes ad ea quæ isti adversum te testificantur?* CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxv. circ. med.) Hoc autem dixit, volens ab eo inexcusabilem responsionem elicere, ut ex ipsa eum caperet. Inutilis autem erat excusationis responsio, nullo eam exaudiente: & ideo sequitur: *Iesus autem tacebat*: etenim solum figura iudicii ibi erat, in veritate autem latronum erat incursus, sicut in spelunca; & ideo silet. ORIGENES (tract. xxxv.) Ex hoc autem loco discimus contemnere calumniantium, & falsorum testium voces, ut nec responsione dignos eos habeamus qui non convenientia dicunt adversus nos; maxime ubi maius est libere, & fortiter silere, quam defendere sine ullo profectu. HIERONYMUS (loc. cit.) Sciebat enim quasi Deus, quicquid dixisset, torquendum ad calumniam. Quanto ergo Iesus magis tacebat ad indignos responsione sua falsos testes, & sacerdotes impios, tanto magis pontifex furore superatus, eum ad respondendum provocat, ut ex qualibet occasione sermonis, locum inveniat accusandi: unde sequitur: *Et princeps sacerdotum ait illi: Adiuro te per Deum vivum ut dicas nobis si tu es Christus Filius Dei*. ORIEGENS (tract. xxxv.) In lege quidem adiurandi usum aliquoties invenimus; æstimo autem quoniam non oportet ut vir qui vult secundum Evangelium vivere, adiuret alterum: si enim iurare non licet, nec adiurare. Sed & qui respicit Iesum imperantem dæmonibus, & potestatem dantem discipulis super dæmonia, dicet quod secundum potestatem datam a Salvatore, non est adiurare dæmonia. Princeps autem sacerdotum peccatum faciebat insidians Iesu; & ideo imitabatur proprium patrem, qui bis dubie interrogavit Salvatorem, supra IV. *Si tu es Christus Filius Dei*. Unde quis recte dicere potest, quoniam dubitare de Filio Dei, utrum ipse sit Christus, opus diaboli est. Non decebat autem Dominum ad adiurationem principis respondere sacerdotum, quasi vim passum: propter quod nec denegavit se Filium Dei esse, nec manifeste confessus est: unde sequitur: *Dicit illi Iesus, Tu dixisti*. Non enim erat dignus Christi doctrina: propterea non eum docet, sed verbum oris eius accipiens, in redargutionem ipsius convertit. Sequitur: *Verumtamen dico vobis: amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei*. Videtur mihi quoniam firmitatem quamdam regalem significat sessio Filii hominis: iuxta virtutem ergo Dei, qui solus est virtus, fundatus est qui accepit omnem potestatem a patre, sicut in cælo, & in terra. Erit autem quando hanc fundationem videbunt etiam adversarii, quod a tempore dispensationis incepit impleri. Viderunt enim eius discipuli eum resurgentem a mortuis, & per hoc viderunt eum fundatum ad dexteram virtutis. Vel quia secundum longitudinem sempiternam, quæ est apud Deum, a constitutione mundi usque ad finem est unus dies: nihil ergo mirum quod hic dicit Salvator, *Amodo*, spatium (1) esse brevissimum usque ad finem ostendens: & non solum sedentem eum ad dexteram virtutis visuros prophetabat, sed etiam venientem in nubibus cæli: unde sequitur: *Et venientem in nubibus cæli*. Hæ nubes sunt Prophetæ, & Apostoli Christi, quibus mandat pluere cum oportet; & sunt nubes cæli non transeuntes, quasi portantes imaginem cælestis, & dignæ sunt ut sint sedes Dei, quasi heredes Dei, & coheredes Christi. HIERONYMUS (super *Tunc princeps scidit vestimenta*.) Pontificem autem quem de solio sacerdotali furor excusserat, eadem rabies ad scindendum vestes provocat: unde sequitur: *Tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua, dicens, Blasphemavit*. Consuetudinis enim Iudaicæ est quod cum aliquid blasphemum, & quasi contra Deum audierint, scindant vestimenta sua. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxxxv.) Hoc igitur fecit, ut accusationem redderet graviorem, & quod verbis dicebat, factis extolleret. HIERONYMUS (ubi supra.) Per hoc autem quod scidit vestimenta sua, ostendit Iudæos sacerdotalem gloriam perdidisse, & vacuam sedem habere pontificis. Dum enim vestem sibi discidit, ipsum quo tegebatur velamentum legis abrupit. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxv.) Cum ergo sci-

(1) *Al.* est.

fcidiffet veftimenta fua, non fert fententiam a feipfo, fed ab aliis eam exquirit, dicens, *Quid vobis videtur*? Sicut in confeffis peccatis, & blafphemia manifefta fieri folet, & quafi cogens, & violentiam inferens ad fententiam proferendam, prævenit auditorem, dicens: *Quid adhuc egemus teftibus*? *Ecce nunc audiftis blafphemiam*. Quæ autem fuit illa blafphemia? Etenim ante cap. XXII. (1) eis congregatis dixerat: *Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis*: & interpretatus eft eis, & filuerunt, nec de cetero contradixerunt: qualiter ergo nunc quod dictum eft, blafphemiam vocant? Sequitur: *At illi refpondentes dixerunt*: *Reus eft mortis*: ipfi accufantes, ipfi difcutientes, ipfi fententiam proferentes. ORIGENES (tract. XXXV.) Quantum putas fuit erroris, ipfam principalem omnium vitam ream mortis pronuntiare, & per tantorum refurgentium teftimonia non refpicere fontem vitæ, de quo in omnes refurgentes vita fluebat? CHRYSOSTOMUS in homil. (LXXXVI.) Ut autem (2) venatores fera inventa, ita fuam demonftrabant ebrietatem, & infania ferebantur.

Sequitur: *Tunc expuerunt in faciem eius, & colaphis eum ceciderunt*. HIERONYMUS (hoc loco.) Ut compleretur quod dictum eft Efai. l., „ Dedi maxillam meam alapis, „ & faciem meam non averti a confufione „ fputorum. “

Sequitur: *Alii autem palmas in faciem eius dederunt, dicentes: Prophetiza nobis Chrifte, quis eft qui te percuffit*? GLOSSA (ordinaria.) In contumeliam ei hoc dicitur, qui fe Prophetam haberi voluit a populis. HIERONYMUS. Stultum autem erat verberantibus refpondere, & prophetare cædentem, cum palam percutientis infania videretur. CHRYSOSTOMUS in hom. (LXXXVI.) Attende autem, quod Evangelifta cum fumma diligentia ea quæ videntur effe exprobratiffima exponit, nihil occultans, aut verecundans; fed gloriam exiftimans maximam, dominatorem orbis terrarum pro nobis talia fuftinere. Hoc autem legamus continue, hoc noftræ menti infcribamus, & in his gloriemur. AUGUSTINUS de Quæft. Evang. (Lib. I. cap. XLIV.) Quod autem dictum eft, *Expuerunt in faciem eius*, fignificavit eos qui præfentiam gratiæ eius refpuunt. Item tamquam colaphis eum cædunt qui ei honores fuos præferunt; palmas in faciem eius dant qui perfidia cæcati, eum non venifse affirmant, tamquam præfentiam eius exterminantes, & repellentes.

(r) AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. VI.) Inter prædictas Domini contumelias trina negatio Petri facta eft, quam non omnes Evangeliftæ eodem ordine narrant. Lucas enim explicat prius tentationem Petri, tunc demum contumelias Domini; fed Matthæus, & Marcus eas primo commemorant, & deinde Petri tentationem. Sic enim hic fequitur: *Petrus vero fedebat foris in atrio*. HIERONYMUS (fuper *Petrus autem foris fedebat*.) Foris fedebat, ut videret exitum rei, & non appropinquabat Iefu, ne miniftris aliqua fufpicio nafceretur. CHRYSOSTOMUS in homil. (LXXXVI.) Et qui quando detentum Magiftrum vidit folum, ita efferbuit ut gladium evaginaverit, & auriculam abfciderit, quando contumelias Chrifti audivit, negator efficitur, & vilis puellæ minas non fuftinet: fequitur enim: *Et acceffit ad eum una ancilla, dicens: Et tu eum Iefu Galilæo eras*. RABANUS. Quid fibi vult quia prima eum prodit ancilla, cum viri magis eum potuerint recognofcere; nifi (3) quod ifte fexus peccare in nece Domini videretur, ut eius paffione redimeretur? Sequitur: *At ille negavit coram omnibus dicens: Nefcio quid dicis*. Palam coram omnibus negavit, quia fe manifeftare expavit: quod dicebatur fe nefcire refpondit, quia pro Salvatore adhuc mori noluit. LEO Papa in fermone de Paffione (ferm. IX. prope finem illius.) Ob hoc autem, ficut apparet, hæfitare permiffus eft, ut in Ecclefiæ principe remedium pœnitentiæ conderetur, & nemo auderet de fua virtute confidere, quando mutabilitatis periculum nec beatus Petrus potuiffet evadere. CHRYSOSTOMUS in hom. (LXXXVI. aliq. a princ.) Non folum autem femel, fed & fecundo, & tertio negat in brevi tempore: unde fequitur: *Exeunte autem eo ianuam, vidit eum alia ancilla, & ait his qui erant ibi: Et hic erat cum Iefu Nazareno*. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. VI.) Intelligitur autem quod poftquam exiit foras, cum iam femel negaffet, gallus cantavit primum, quod Marcus dicit. CHRYSOSTOMUS in hom. (LXXXVI.) Ut oftendat quod neque vox galli eum a negatione detinuit, neque in memoriam fuæ promiffionis reduxit. AUGUSTINUS de Concor. Evan. (Lib. III. cap. VI.) Non autem

(1) *Al.* omittitur eis. (2) *Al.* venationem invenientes, ita &c. (3) *P. Nicolai legit* nifi ut &c.

tem foris ante ianuam iterum negavit, sed cum rediisset ad focum: neque enim exierat, & foris eum vidit altera ancilla; sed cum exiret, eum vidit; idest, cum surgeret, & exiret, animadvertit, *& dixit his qui erant ibi*, idest qui simul aderant ad ignem in atrio: *Et hic erat cum Iesu Nazareno*. Ille autem qui foras exierat, hoc audito regressus est, ut se quasi purgaret negando. Vel, quod est credibilius, non audivit quod de eo dictum fuerat cum foras exiret, & (1) posteaquam rediit, dictum est ei quod Lucas commemorat.

Sequitur: *Et iterum negavit cum iuramento, Quia non novi hominem*. HIERONYMUS (super *Et iterum negavit cum iuramento*.) Scio quosdam pio affectu erga Apostolum Petrum locum hunc ita interpretatos ut dicerent, Petrum hominem negasse, non Deum; & esse sensum: Nescio hominem, quia scio Deum. Hoc quam frivolum sit, prudens lector intelligit: si enim iste non negavit, ergo mentitus est Dominus, qui dixerat, *Ter me negabis*. RABANUS. In hac autem negatione Petri (2) dicimus, non solum abnegare Christum qui dicit eum non esse Christum, sed qui cum sit, negat se esse Christianum. AUGUSTINUS de Con Evang. (Lib III. cap. VI.) Nunc iam de tertia negatione inspiciamus: sequitur enim: *Et post pusillum accesserunt qui stabant, & dixerunt Petro: Vere & tu ex illis es*: Lucas autem dixit cap. XXII. „Intervallo facto quasi horae unius: “ & ut eum convincant, consequenter adiungunt: *Nam & loquela tua manifestum te facit*. HIERONYMUS (super *Vere & tu ex illis es*.) Non quod alterius sermonis esset Petrus, aut gentis externae: omnes quippe Hebraei erant, & qui arguebant, & qui arguebantur: sed quia unaquaeque provincia, & regio habeat proprietates suas, & vernaculum loquendi sonum vitare non possit. REMIGIUS. Vide autem quam sint noxia pravorum hominum colloquia; ipsa quippe coegerunt Petrum negare Dominum, quem prius confessus fuerat esse Dei Filium: sequitur enim: *Tunc coepit detestari, & iurare, quia non novisset hominem*. RABANUS (super hoc verbo.) Nota, quia primum ait, *Nescio quid dicis*; secundo cum iuramento negat; tertio quia *coepit detestari, & iurare, quia non novit hominem*. Perseverare quippe in peccato dat incrementum scelerum; & qui minima spernit, cadit in maiora. REMIGIUS. Spiritualiter autem per hoc quod Petrus ante primum galli cantum negavit, illi designantur qui ante Christi resurrectionem non credebant eum esse Deum, eius morte turbati. Per hoc autem quod post galli cantum negavit, illi designantur qui in utramque Domini naturam, & secundum Deum, & secundum hominem errant. Per primam autem ancillam designatur cupiditas; per secundam carnalis delectatio; per illos qui astabant, daemones intelliguntur: his enim trahuntur homines ad Christi negationem. ORIGENES (tract. XXXV.) Vel per primam ancillam intelligitur synagoga Iudaeorum, qui frequenter compulerunt denegare fideles; per secundam congregatio Gentium, qui etiam persecuti sunt Christianos; per tertios stantes in atrio, ministri haeresum diversarum. AUGUSTINUS de Quaest. Evang. (Lib. I. quaest. XLV.) Ter etiam Petrus negavit, nam & error haereticorum de Christo, tribus generibus terminatur: aut enim de divinitate, aut de humanitate, aut de utroque falluntur. RABANUS (super *Et continuo gallus cantavit*.) Post tertiam autem negationem sequitur galli cantus; & hoc est quod subdit: *Et continuo gallus cantavit*: per quem Doctor Ecclesiae intelligitur, qui somnolentos increpans ait: „Evigilate iusti, & nolite peccare: “ I. Corinth. XV. Solet autem sacra Scriptura saepe meritum causarum per statum designare temporum: unde Petrus, qui media nocte peccavit, ad galli cantum poenituit: unde sequitur: *Et recordatus est Petrus verbi Iesu quod dixerat: Priusquam gallus cantet, ter me negabis*. HIERONYMUS (super *Tunc coepit detestari*.) In Evangelio legimus, quod post negationem Petri, & galli cantum respexit Salvator Petrum, & intuitu suo eum ad amaras lacrymas provocavit: non enim fieri poterat ut in negationis tenebris permaneret quem lux respexerat mundi: unde & hic sequitur: *Et egressus foras, flevit amare*. In atrio enim Caiphae sedens non poterat agere poenitentiam: unde foras egreditur de impiorum concilio, ut pavidae negationis sordes amaris fletibus lavet. LEO Papa (serm. IX. de Passione.) Felices, o Apostole sancte, lacrymae tuae, quae ad diluendam culpam negationis, virtutem sacri habuere baptismatis. Affuit enim dextera Domini Iesu Christi, quae laben-

(1) *Habet Nicolai* posteaquam rediit, dixerunt ei ancilla, & ille alius quem Lucas commemorat. (2) *Forte* discimus.

bentem te priusquam (1) deiicereris excipere; & firmitatem standi in ipso cadendi periculo recipisti. Cito itaque ad soliditatem rediit (2) Petrus, tamquam recipiens fortitudinem, ut qui tunc in Christi exaverat passione, in suo post supplicio non timeret, sed constans permaneret.

C A P U T XXVII.

(a) MAne autem facto, consilium inierunt omnes principes sacerdotum, & seniores populi adversus Iesum, ut eum morti traderent. Et vinctum adduxerunt eum, & tradiderunt Pontio Pilato praesidi. Tunc videns Iudas, qui eum tradidit, quod damnatus esset, poenitentia ductus, retulit triginta argenteos principibus sacerdotum, & senioribus, dicens: Peccavi, tradens sanguinem iustum. At illi dixerunt: Quid ad nos? Tu videris. Et proiectis argenteis in templo, recessit, & abiens, laqueo se suspendit.

(b) Principes autem sacerdotum acceptis argenteis dixerunt: Non licet eos mittere in corbonam, quia pretium sanguinis est. Consilio autem inito, emerunt ex illis agrum figuli in sepulturam peregrinorum. Propter hoc vocatus est ager ille Acheldemach, hoc est ager sanguinis, usque in hodiernum diem. Tunc impletum est quod dictum est per Hieremiam Prophetam, dicentem: Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati, quem appretiaverunt a filiis Israel, & dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus.

(c) Iesus autem stetit ante praesidem; & interrogavit eum praeses, dicens: Tu es Rex Iudaeorum? Dicit illi Iesus, Tu dicis. Et cum accusaretur a principibus sacerdotum, & senioribus, nihil respondit. Tunc dicit illi Pilatus: Non audis quanta adversum te dicunt testimonia? Et non respondit ei ad ullum verbum; ita ut miraretur praeses vehementer.

(d) Per diem autem solemnem consueverat praeses populo dimittere unum vinctum quem voluissent. Habebat autem tunc unum vinctum insignem, qui dicebatur Barabbas. Congregatis ergo illis dixit Pilatus: Quem vultis dimittam vobis. Barabbam, an Iesum qui dicitur Christus? Sciebat enim quod per invidiam tradidissent eum. Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum uxor eius, dicens: Nihil tibi, & iusto illi: multa enim passa sum hodie per visum propter eum. Principes autem sacerdotum, & seniores persuaserunt populis ut peterent Barabbam, Iesum vero perderent. Respondens autem praeses ait illis: Quem vultis vobis de duobus dimitti? At illi dixerunt, Barabbam. Dicit illis Pilatus: Quid igitur faciam de Iesu qui dicitur Christus? Dicunt omnes, Crucifigatur. Ait illis praeses: Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant, dicentes, Crucifigatur. Videns autem Pilatus quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret, accepta aqua, lavit manus coram populo, dicens: Innocens ego sum a sanguine iusti huius; vos videritis. Et respondens universus populus, dixit: Sanguis eius super nos, & super filios nostros. Tunc dimisit illis Barabbam; Iesum autem flagellatum tradidit eis ut crucifigeretur.

(e) Tunc milites praesidis suscipientes Iesum in praetorio, congregaverunt ad eum universam cohortem; & exuentes eum, chlamydem coccineam circumdederunt ei; & plectentes coronam de spinis posuerunt super caput eius, & arundinem in dextera eius; & genu flexo ante eum, illudebant ei, dicentes: Ave Rex Iudaeorum. Et expuentes in eum, acceperunt arundinem, & percutiebant caput eius.

(1) *Al.* deciperetis, & firmitatem standi &c. (2) *Al.* Petra.

(f) Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde, & induerunt eum vestimentis eius, & duxerunt eum ut crucifigerent. Exeuntes autem, invenerunt hominem Cyrenæum, nomine Simonem; hunc angariaverunt, ut tolleret crucem eius. Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha, quod est Calvariæ locus. Et dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum. Et cum gustasset, noluit bibere.

(g) Postquam autem crucifixerunt eum, diviserunt vestimenta eius, sortem mittentes: ut impleretur quod dictum est per Prophetam, dicentem: Diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem. Et sedentes servabant eum. Et imposuerunt super caput eius causam ipsius scriptam: Hic est Iesus Rex Iudæorum. Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones, unus a dextris, & unus a sinistris.

(h) Prætereuntes autem blasphemabant eum, moventes capita sua, & dicentes: Vah qui destruis templum Dei, & in triduo illud reædificas: salva temetipsum: si Filius Dei es, descende de cruce. Similiter & principes sacerdotum illudentes cum scribis, & senioribus dicebant: Alios salvos fecit; seipsum non potest salvum facere. Si Rex Israel est, descendat nunc de cruce, & credimus ei. Confidit in Deo, liberet nunc eum si vult: dixit enim, Quia Filius Dei sum. Idipsum autem & latrones qui crucifixi erant cum eo, improperabant ei.

(i) A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super universam terram usque ad horam nonam: & circa horam nonam clamavit Iesus voce magna, dicens: Eli Eli, lamasabacthani; hoc est, Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me? Quidam autem illic stantes, & audientes dicebant: Eliam vocat iste. Et continuo currens unus ex eis acceptam spongiam implevit aceto, & imposuit arundini, & dabat ei bibere Ceteri vero dicebant: Sine videamus an veniat Elias liberans eum. Iesus autem iterum clamans voce magna, emisit spiritum.

(k) Et ecce velum templi scissum est in duas partes, a summo usque deorsum; & terra mota est, & petræ scissæ sunt, & monumenta aperta sunt, & multa corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt; & exeuntes de monumentis post resurrectionem eius venerunt in sanctam civitatem, & apparuerunt multis. Centurio autem, & qui cum eo erant custodientes Iesum, viso terræmotu, & his quæ fiebant, timuerunt valde, dicentes: Vere Filius Dei erat iste. Erant autem ibi mulieres multæ a longe, quæ secutæ erant Iesum a Galilæa ministrantes ei: inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Ioseph mater, & mater filiorum Zebedæi.

(l) Cum autem sero factum esset, venit quidam homo dives ab Arimathæa nomine Ioseph, qui & ipse discipulus erat Iesu. Hic accessit ad Pilatum, & petiit corpus Iesu. Tunc Pilatus iussit reddi corpus. Et accepto corpore, Ioseph involvit illud in sindone munda, & posuit illud in monumento suo novo, quod exciderat in petra. Et advolvit saxum magnum ad ostium monumenti, & abiit. Erant autem ibi Maria Magdalene, & altera Maria sedentes contra sepulcrum.

(m) Altera autem die, quæ est post parasceve, convenerunt principes sacerdotum, & pharisæi ad Pilatum, dicentes: Domine, recordati sumus quia seductor ille dixit adhuc vivens: Post tres dies resurgam. Iube ergo custodiri sepulcrum usque in diem tertium, ne forte veniant discipuli eius, & furentur eum, & dicant plebi, Surrexit a mortuis: & erit novissimus error peior priore. Ait illis Pilatus: Habetis custodiam; ite, custodite, sicut scitis. Illi autem abeuntes munierunt sepulcrum, signantes lapidem cum custodibus.

(a) A v-

(1) AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. VII.) Contexuerat superius Evangelista narrationem in his quæ cum Domino acta sunt usque ad mane; sed postea rediit ad narrandam Petri negationem; qua terminata rediit ad mane, ut inde cetera contexeret: & hoc est quod dicitur: *Mane autem facto consilium inierunt omnes principes sacerdotum, & seniores populi adversus Iesum, ut eum morti traderent*. ORIGENES (tract. XXXV.) Putantes per mortem extinguere eius doctrinam, & fidem apud eos qui crediderunt in eum, quasi in Filium Dei. Talia autem contra eum consiliantes alligaverunt Iesum solventem a vinculis: unde sequitur: *Et vinctum adduxerunt eum, & tradiderunt Pontio Pilato præsidi*. HIERONYMUS (in prin. Comm. ad cap. XXVII. Matth.) Vide solicitudinem sacerdotum in malum: tota nocte vigilarunt ut homicidium facerent; & vinctum tradiderunt Pilato: habebant enim hunc morem ut quem adiudicassent morti, ligatum iudici traderent. RABANUS (hoc loco.) Attamen notandum, quod non tunc primum ligaverunt, sed mox comprehensum in horto, ut Ioannes declarat. CHRYSOSTOMUS in homil. (LXXXVI.) Ideo autem eum non occulte interfecerunt, quia volebant eius gloriæ detrahere: multi enim eum admirabantur; & propter hoc studuerunt publice & coram omnibus eum occidere, & ideo ad præsidem eum duxerunt. HIERONYMUS (super *Tunc videns Iudas*.) Videns autem Iudas Dominum adiudicatum morti, pretium retulit sacerdotibus, quasi in potestate sua esset persecutorum immutare sententiam: unde sequitur: *Tunc videns Iudas, qui tradidit eum, quod damnatus esset, pœnitentia ductus, retulit triginta argenteos principibus sacerdotum, & senioribus populi, dicens: Peccavi, tradens sanguinem iustum*. ORIGENES (tr. XXXV.) Respondeant mihi qui de naturis quasdam fabulas introducunt: unde est quod Iudas agnoscens peccatum suum dixit: *Peccavi, tradens sanguinem iustum*, nisi ex bona plantatione mentis, & seminatione virtutis, quæ seminata est (1) in qualibet rationali anima? quam non coluit Iudas; & ideo cecidit in tale peccatum. Si autem naturæ pereuntis est aliquis hominum, magis huius naturæ fuit Iudas. Et si quidem post resurrectionem Christi hoc dixisset Iudas, forsitan erat dicendum, quoniam compulit eum pœnitere de peccato ipsa virtus resurrectionis. Nunc autem videns eum traditum esse Pilato, pœnituit: forsitan recordatus quæ frequenter Iesus dixerat de sua resurrectione futura. Forsitan & satanas, qui ingressus in eum fuerat, præsto fuit ei donec Iesus traderetur Pilato; postquam autem fecit quod voluit, recessit ab eo; quo recedente pœnitentiam capere potuit. Sed quomodo vidit Iudas quoniam condemnatus est? Nondum enim a Pilato fuerat interrogatus. Forsitan dicet aliquis, quoniam consideratione mentis suæ vidit exitum rei ex eo quod traditum aspexit. Alius autem dicet, quoniam quod scriptum est, *Videns Iudas quia condemnatus est*, ad ipsum Iudam refertur: tunc enim sensit malum suum, & intellexit se condemnatum. LEO Papa (ser. 1. de Passione Dom.) Dicendo tamen, *Peccavi, tradens sanguinem iustum*, in impietatis suæ perfidia perstitit, qui Iesum non Dei Filium, sed nostræ tantummodo conditionis hominem, etiam inter extrema mortis suæ pericula credidit; cuius flexisset misericordiam, si eius omnipotentiam non negasset. CHRYSOSTOMUS in hom. (LXXXVI.) Vide autem quoniam pœnitentiam agit, quando completum est, & finem accepit peccatum: non enim permittit diabolus eos qui non vigilant, videre malum antequam perficiant.

Sequitur: *At illi dixerunt: Quid ad nos? Tu videris*. REMIGIUS. Ac si dicant: *Quid ad nos* pertinet si iustus est? *Tu videris*; idest, opus tuum quale sit manifestabitur. Quidam autem coniunctim voluerunt legere hæc verba, ut sit sensus: Cuius æstimationis deputaris apud nos, qui eum quem tradidisti, iustum confiteris? ORIGENES (tract. XXXV.) Recedens (2) autem ab aliquo diabolus observat tempus iterum; & postquam cognoverit, & ad secundum peccatum induxerit, observat etiam tertiæ deceptionis locum. Sicut ille qui primo uxorem patris habuit, de hoc malo postea pœnituit; sed postea diabolus voluit hanc ipsam tristitiam exaggerare, ut ipsa tristitia abundantior facta absorberet tristantem. Simile aliquid factum est in Iuda: postquam enim pœnituit, non servavit cor suum, sed suscepit abundantiorem tristitiam a diabolo sibi submissam, quia voluit eum absorbere: unde sequitur: *Et abiens, laqueo se suspendit*. Si autem locum pœnitentiæ requisisset, & tempus pœnitentiæ observasset, forsitan invenisset eum qui dixit Ezech. XXXIII. „Nolo mortem peccatoris.“ Vel forte existimavit prævenire magistrum moriturum, &

(1) *Al.* in omni rationabili anima. (2) *Al.* Recedente autem ab aliquo diabolo.

occurrere ei cum anima nuda, ut confitens, & deprecans misericordiam mereretur; nec vidit quia non convenit servum Dei seipsum expellere de hac vita, sed expectare Dei iudicium. RABANUS. Suspendit autem se laqueo, ut se ostenderet cælo, terræque perosum. AUGUSTINUS de Quæst. nov. & vet. test. (quæst. xciv.) Sed occupatis principibus sacerdotum ad necem Domini a mane usque ad horam nonam, quomodo Iudas eis retulisse pretium sanguinis quod acceperat, ante crucem Domini, probatur, & dixisse illis in templo: *Peccavi, quod tradiderim sanguinem iustum*? cum constet, omnes principes, & seniores ante passionem Domini non fuisse in templo, quippe cum in cruce posito insultarent ei. Nec enim inde potest probari, quia ante passionem Domini relatum est, cum sint multa quæ ante facta probantur, & novissima ordinantur. Sed ne forte post horam nonam factum sit, ut videns Iudas occisum Salvatorem, & ob hoc velum templi scissum, terram tremuisse, saxa scissa, elementa conterrita, ipso metu correptus doluerit. Sed post horam nonam occupati erant, ut existimo, seniores, & principes sacerdotum ad celebrationem paschæ; sabbato autem secundum legem non licet nummos portare: ac per hoc non est probabile apud me quo die, immo tempore, laqueo vitam finierit Iudas.

(b) CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxvi.) Quia principes sacerdotum noverant, quod occisionem emerant, a propria conscientia condemnati fuerunt; & ad hoc ostendendum subdit Evangelista: *Principes autem sacerdotum acceptis argenteis dixerunt: Non licet eos mittere in corbonam, quia pretium sanguinis est*. HIERONYMUS (super *Principes sacerdotum*.) Vere culicem liquantes, & camelum glutientes: si enim ideo non mittunt pecuniam in corbonam, hoc est gazophylacium, & dona Dei, quia pretium sanguinis est, cur ipse sanguis effunditur? ORIGENES (tract. xxxv.) Videbant autem quoniam circa mortuos magis eam pecuniam conveniebat expendi quæ pretium sanguinis erat. Sed quia & inter loca mortuorum sunt differentiæ, usi sunt pretio sanguinis Iesu ad comparationem agri figuli alicuius, ut in eo peregrini sepeliantur, non secundum votum suum in monumentis paternis: unde sequitur: *Consilio autem inito emerunt ex illis agrum figuli in sepulturam peregrinorum*. AUGUSTINUS in serm. de Cœna Dom. a (ser. ii. inter ser. vero est cxxviii.) Providentia autem Dei factum puto ut pretium Salvatoris non peccatoribus sumptum præbeat, sed peregrinis requiem subministret, ut iam exinde Christus & vivos sanguinis sui passione redimat, & mortuos pretiosa passione suscipiat. Pretio ergo dominici sanguinis ager figuli comparatur. Legimus in Scripturis, quod totius generis humani salus redempta sit in sanguine Salvatoris. Ager ergo iste, mundus hic totus est. Figulus autem qui mundi possit habere dominatum, ipse est qui vascula corporis nostri fecit de limo. Istius itaque figuli ager Christi sanguine emptus est: peregrinis, inquam, qui sine domo, & patria, toto orbe exules iactabantur, requies Christi sanguine providetur. Illos autem peregrinos esse dicimus devotissimos Christianos, qui renuntiantes sæculo, nihil possidentes in mundo, in Christi sanguine requiescunt: sepulturæ enim Christi nihil aliud est quam requies Christiani: „ consepulti enim sumus (sicut ait „ Apostolus Rom. vi.) cum illo per baptis„ mum in morte. " Nos ergo peregrini in hoc mundo sumus, & tamquam hospites in hac luce versamur. HIERONYMUS (super *Concilio inito*.) Qui etiam peregrini eramus a lege, & Prophetis, prava Iudæorum studia suscepimus in salutem. ORIGENES (tract. xxxv.) Vel peregrinos dicimus qui usque ad finem extranei sunt a Deo: nam iusti consepulti sunt Christo in monumento novo quod excisum est in petra. Qui autem alieni sunt a Deo usque in finem, sepulti sunt in agro figuli operantis lutum; qui pretio sanguinis est comparatus, & ager sanguinis nominatur: unde sequitur: *Propter hoc vocatus est ager ille Acheldemach, hoc est ager sanguinis usque in hodiernum diem*. GLOSSA b. Quod referendum est ad tempus quo Evangelista hoc scripsit. Deinde confirmat idem prophetico testimonio, dicens: *Tunc impletum est quod dictum est per Heremiam Prophetam, dicentem: Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati, quem appretiaverunt a filiis Israel, & dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus*. HIERONYMUS

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nempe serm. cccxxviii. de tempore, qui secundus in die Cœnæ annotatur, & inscribitur de Iuda Ischariote; sed reiectus in appendicem de diversis, ubi notatur serm. xlviii. nec Augustini putatur esse, sed Maximi, cuius in Operibus invenitur. b Quod autem subiungitur ex Glossa non occurrit.

MUS (super *Tunc impletum est*.) Hoc in Hieremia penitus non invenitur, sed in Zacharia cap. XI. qui penultimus est duodecim Prophetarum, quædam similitudo refertur; & quamquam sensus non multum discrepet, tamen ordo, & verba diversa sunt. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. III. cap. VII.) Si quis ergo putat ideo fidei Evangelistæ aliquid derogandum, primo noverit non omnes codices Evangeliorum habere quod per Hieremiam dictum sit, sed tantummodo per Prophetam. Mihi autem hæc non placet defensio: quia & plures codices habent Hieremiæ nomen, & antiquiores; & nulli fuit causa cur adderetur hoc nomen, & mendositas fieret. Cur autem tolleretur, fuit utique causa ut hoc audax imperitia faceret, prædicta quæstione turbata. Potuit autem fieri ut animo Matthæi Evangelium scribentis, (1) pro Zacharia Hieremias occurreret, ut fieri solet; quod tamen sine ulla dubitatione emendaret saltem ab his admonitus qui ipso adhuc in carne vivente hæc legere potuerunt, nisi cogitaret recordationi suæ, quæ Spiritu sancto (2) regebatur, non occurrisse aliud pro alio nomen Prophetæ, nisi quia Dominus hoc ita scribi constituit. Cur autem constituerit, prima causa est, quia sic insinuatur ita omnes Prophetas, uno spiritu locutos, mirabili inter se consensione constare, ut hoc multo amplius sit quam si omnium verba Prophetarum uno unius hominis ore demonstrentur; & ideo indubitanter accipi debet, quæcumque per eos Spiritus sanctus dixit, & singula esse omnium, & omnia singulorum. Si enim hodie quisquam volens alicuius verba indicare, dicat nomen alterius a quo dicta sunt, qui tamen sit amicissimus illius cuius verba dicere voluit, & continuo recordatus, alium pro alio se dixisse ita se corrigat ut tamen dicat, Bene dixi, nihil aliud intuens nisi inter ambos esse concordiam; quanto magis de Prophetis sanctis hoc commendandum fuit? Est & alia causa, cur hoc nomen Hieremiæ in testimonio Zachariæ sit manere permissum, vel potius sancti Spiritus auctoritate præceptum sit. Est apud Hieremiam cap. XXXII. quod emerit agrum a filio fratris sui, & dederit ei argentum, non quidem sub hoc nomine pretii, quod positum est apud Zachariam, triginta argenteis. Quod autem prophetiam de triginta argenteis ad hoc interpretatus sit Evangelista quod modo de Domino completum est, manifestum est; sed ad hoc pertinere etiam illud de agro empto quod Hieremias dicit, hinc potest mystice significari, ut non hic Zachariæ nomen poneretur qui dixit, *Triginta argenteis*, sed Hieremiæ qui dixit de agro empto: ut lecto Evangelio, atque invento nomine Hieremiæ, lecto autem Hieremia, & non invento testimonio de triginta argenteis, invento tamen agro empto, admoneatur lector utrumque conferre, & inde sensum enucleare prophetiæ, quomodo pertineat ad hoc quod in Domino completum est. Nam illud quod subiecit huic testimonio Matthæus cum ait, *Quem appretiaverunt a filiis Israel, & dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus*, nec apud Zachariam, nec apud Hieremiam reperitur: unde magis ex persona Evangelistæ accipiendum est, & mystice insertum, quia hoc ex Domini revelatione cognoverit, & ad hanc rem quæ de Christi pretio facta est, huiusmodi pertinere prophetiam. HIERONYMUS de Optimo genere interpretandi *a* (parum ante med.) Absit ergo de pedissequo Christi quod possit argui de falso, cui cura fuit non verba, & syllabas aucupari, sed sententias dogmatum ponere. (3) HIERONYMUS (super illud, *Tunc adimpletum est*.) Legi nuper in quodam Hebraico volumine, quod Nazarææ sectæ mihi Hebræus contulit, Hieremiæ apocryphum, in quo hoc ad verbum sciptum reperi; sed tamen mihi videtur magis de Zacharia sumptum testimonium, Evangelistarum, & Apostolorum more vulgato, (4) quo, verborum ordine prætermisso, sensus tamen de veteri testamento proferunt exemplum.

(c) AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. III. cap. VII.) Finitis his quæ Matthæus de Iuda proditore interposuit, ad ordinem narrationis revertitur, dicens: *Iesus autem stetit ante præsidem*. ORIGENES (tract. XXXV.) Iudex totius creaturæ constitutus a Patre vide quantum se humiliavit, ut acquie-

(1) *Al.* quo Zacharia. (2) *Al.* rogabatur. (3) *In Romana edit. an.* 1570. CHRYSOSTOMUS in hom. *in Veneta* 1593. HIERONYMUS in hom. *cum iis quæ intra parenthesim sequuntur*. (4) *Al.* qui.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ad Pammachium epistola CI.

quiesceret stare ante iudicem tunc terræ Iudææ; & interrogatus est interrogationem, quam forsitan deridens, aut dubitans Pilatus interrogat: unde sequitur: *Et interrogavit eum præses, dicens: Tu es Rex Iudæorum?* CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxvii.) Id Pilatus interrogat quod adversarii (1) contra Christum continue revolvebant. Quia enim sciebant Pilatum nullam curam facientem legalium, ad publicas accusationes rem ducunt. ORIGENES (tract. xxxv.) Vel pronuntiative hoc dixit Pilatus: unde & alibi scripsit in titulo, *Rex Iudæorum*. Principi ergo sacerdotum respondens, *Tu dixisti*, oblique arguit eius dubitationem; Pilati vero sententiam confirmat pronuntiantis: unde sequitur: *Dicit ei Iesus, Tu dicis*. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxvii.) Confessus est se esse Regem, sed cælestem, ut in alio Evangelio manifestius legitur. „ Regnum (inquit Ioan. xviii.) meum „ non est de hoc mundo: " ut neque Iudæi, neque Pilatus excusationem habeant, huic accusationi insistentes. HILARIUS (can. xxxii.) Vel interroganti pontifici, an ipse esset Iesus Christus, dixerat, *Tu dixisti*, quia semper futurum Christum ex lege ipse dixisset; huic vero legis ignaro interroganti, an ipse esset Rex Iudæorum, dicitur, *Tu dicis*, quia per fidem præsentis confessionis salus Gentium est. HIERONYMUS (super illud, *Dixit illi Iesus, Tu dicis*.) Attende autem quod Pilato, qui invitus promebat sententiam, aliqua ex parte respondit; sacerdotibus autem, & principibus sacerdotum respondere noluit, indignos eos suo sermone iudicans: unde sequitur: *Et cum accusaretur a principibus sacerdotum, & senioribus, nihil respondit*. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. III. cap. viii.) Lucas autem ipsa crimina, quæ accusantes obiecerunt, aperuit: dicit enim cap. xxiii. „ Cœperunt illum accusare, di„ centes: Hunc invenimus subvertentem „ gentem nostram, & prohibentem tributa „ dari Cæsari, & dicentem se Christum „ Regem esse. " Nihil autem interest ad veritatem quo ordine ista retulerint, sicut nihil interest si alius aliquid tacet quod alius commemorat. ORIGENES (tract. xxxv.) Accusatus autem Iesus sicut tunc illis nihil respondit, sic nec modo: non fit enim eis verbum Dei, sicut aliquando factum fuerat ad Prophetas: sed neque dignum erat ut Pilato interroganti responderet, qui non habebat permanens, & firmum de Christo iudicium, sed ad contraria trahebatur: unde sequitur: *Tunc dixit ei Pilatus: Non audis quanta adversum te dicunt testimonia?* HIERONYMUS. Gentilis quidem est (2) qui condemnat Iesum, sed causam refert in populum Iudæorum. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxvii.) Ideo autem hoc dicebat, quia volebat eum liberare, dum se excusando responderet. Sequitur: *Et non respondit ei ad ullum verbum, ita ut miraretur præses vehementer*. Quia enim multas habentes demonstrationes ex ipsis rebus, virtutis, & mansuetudinis eius, & humilitatis, tamen in ipsum indignabantur, & perverso iudicio agebantur contra ipsum; propter hoc nihil respondet, & si aliquando respondet, brevia quidem dicit, ne continua taciturnitate pertinaciæ opinio de ipso accipiatur. HIERONYMUS (super *Non audis*.) Vel ideo Iesus nihil respondere voluit, ne crimen diluens dimitteretur a præside, & crucis utilitas differretur. ORIGENES (tract. xxxv.) Miratus est autem præses constantiam eius: forsitan sciens, quod idoneus esset pronuntiare crimen, & tamen videbat eum in tranquilla, & quieta sapientia, & gravitate non turbabili stare. Sed vehementer miratur: dignum enim ei videbatur magno miraculo ut exhibitus Christus ad criminale iudicium, imperturbabilis staret ante mortem, quæ apud omnes homines terribilis æstimatur.

(d) CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxvii.) Quia Christus ad accusationes Iudæorum nihil responderat, per quod posset eum Pilatus ab accusationibus Iudæorum excusatum habere, aliud machinatur per quod eum liberare possit: unde dicitur: *Per diem autem solemnem consueverat præses dimittere populo vinctum unum quem voluissent*. ORIGENES (tract. xxxv.) Sic enim quasdam gratias præstant Gentes eis quos subiiciunt sibi, donec confirmetur super eos iugum ipsorum; tamen consuetudo hæc aliquando fuit apud Iudæos: Saul enim non interfecit Ionathan, omni populo petente eum ad vitam. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxxxvii.) Per hanc autem consuetudinem Christum eripere tentavit, ut neque umbram excusationis Iudæi sibi derelinquant. Manifestus homicida in comparatione Christi adducitur, de quo sequitur: *Habebat autem tunc unum vinctum insignem, qui dicebatur Barabbas*. Non simpliciter dicit latronem, sed insignem, hoc est in malitia diffamatum. HIERONYMUS (super *Habebat tunc unum vinctum in carcere*.)

(1) *Al.* contra ipsum. (2) *Al.* qui contemnit.

re.) Iste Barabbas in Evangelio quod inscribitur iuxta Hebræos, filius magistri eorum interpretatur, qui propter seditionem, & homicidium fuerat condemnatus. Offert autem optionem eis Pilatus dimittendi quem vellent, latronem, an Iesum, noo dubitans Iesum potius eligendum: unde sequitur: *Congregatis autem illis, dixit Pilatus: Quem vultis dimittam vobis, Barabbam, an Iesum qui dicitur Christus?* CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxvii.) Quasi dicat: Si non vultis sicut innocentem dimittere, saltem coodemnatum festivitati (1) donetis. Si enim oportebat in peccatis manifestis existeotem dimittere, multo magis in dubiis. Videautem ordinem conversum. Petitio pro condemnatis solet esse plebis, concessio autem Principis; nunc autem contrarium gestum est, Princeps enim petit a plebe, & plebs ferocior redditur. GLOSSA *a*. Quare autem Pilatus ad liberationem Christi laboravit, manifestat Evangelista com subdit: *Sciebat enim quod per invidiam tradidissent eum*. REMIGIUS. Quæ autem invidia fuerit, Ioannes manifestat, qui narrat cap. XI. eos dixisse: „ Ecce mundus totus post eum „ vadit, & si dimittimus eum sic, omnes „ credent in eum. “ Notandum etiam, quia loco eius quod Matthæus dicit, *An Iesum qui dicitur Christus?* Marcus dicit cap. XV. „ Vultis dimittam vobis Regem Iudæo- „ rum? “ Soli namque Reges Iudæorum ungebantur, & ab ipsa unctione, Christi vocabantur. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxvii.) Deinde subditur aliud quod sufficiens erat omnes a passione revocare: sequitur enim: *Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum uxor eius dicens: Nihil tibi, & iusto illi.* Cum demonstratione enim quæ erat a rebus & somnos non parvom quid erat. RABANUS. Notandum vero, quia tribunal sedes est iudicis, soliom Regum, cathedræ magistrorum. In visionibus autem, & somniis gentilis viri uxor hoc intellexit quod Iudæi vigilantes nec credere, nec iotelligere volueruot. HIERONYMUS (super *Sedente autem illo*.) Nota etiam, quod Gentilibus sæpe a Deo somnia revelantur, & quod in Pilato, & uxore eius iustum Domioum confitentibus gentilis populi testimonium sit. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxvii.) Sed cuius gratia non ipse Pilatus somoium videbat? Quia illa magis digna erat; vel quia si Pilatus vidisset, noo æqualiter sibi creditum esset; vel forte oeque dixisset: propter hoc dispensatur a Deo quod mulier vidit, ut manifestum omnibus fieret. Et oon simpliciter videt, sed & patitur multa: sequitur enim: *Multa enim passa sum hodie per visum propter eum*: ut scilicet a compassiooe, quæ erat ad uxorem, desidior fieret vir circa occisiooem. Sed & tempus non parum conferebat: eteoim eadem nocte vidit. AUGUSTINUS in ser. de Pass. *b*. Sic ergo iudex terretur in coniuge, & ut crimini Iudæorum non præbeat io iudicio coosensum, pertulit io uxoris afflictiooe iudicium: iudicatur ipse qui iudicat, & torquetur antequam torqueat. RABANUS (super *Nihil tibi, & iusto illi*.) Vel aliter. Nunc demum diabolus intelligens per Christum se spolia sua amissurum, sicut primum per mulierem mortem intulerat, ita per mulierem vult Christum de manibus Iudæorum liberare, ne per eius mortem mortis amittat imperium. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxvii.) Nihil autem præmissorum Christi adversarios movit, quia eos omnino invidia excæcaverat: unde ex propria malitia plebem corrumpuot; & hoc est quod sequitur: *Principes autem sacerdotum, & seniores persuaserunt populo ut peterent Barabbam, Iesum vero perderent*. ORIGENES (tract. XXXV.) Et est videre nunc quomodo popolus Iudæorum a senioribus suis, & Iudaicæ culturæ doctoribus suadetur, & excitatur adversus Iesum, ut perdant eum.

Sequitur: *Respondens autem præses, ait illis: Quem vultis vobis de duobus dimitti?* GLOSSA *c*. Respondisse autem dicitur Pilatus, hæc dicens, sive ad ea quæ uxor nuntiaverat, sive ad petitiooem populi, qui iuxta consuetudinem aliquem io die festo sibi dimitti petebat. ORIGENES (ut supra.) Turbæ autem quasi feræ, quæ spatiosam ambulant viam, voluerunt sibi Barabbam habere solutum: unde subditur: *At illi dixerunt, Barabbam*. Ideo gens illa habet seditiones, & homicidia, & latrocinia, secun-

(1) *Al.* dimittatis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nec in Glossa quæ nunc est, nec alibi occurrit. *b* Nihil tale in sermonibus qui nunc extant, sed inter Chrysostomi sermones, & est serm. III. fer. V. in Cœna Domini. *c* Nec in Glossa quæ nunc est, nec alibi occurrit.

cundum quosdam gentis suæ, in rebus quæ foris habentur, secundum autem omnes, intus in anima. Ubi enim non est Iesus, illic lites, & prælia sunt; ubi autem est, ibi sunt omnia bona, & pax. Omnes etiam qui Iudæis sunt similes, vel in dogmate, vel in vita, Barabbam sibi solvi desiderant: quicumque enim mala agit, solutus est in corpore eius Barabbas, Christus autem vinctus; qui autem bona agit, Christum habet solutum, Barabbam vinctum. Voluit autem Pilatus pudorem tantæ iniquitatis eis incutere: unde sequitur: *Dicit illis Pilatus: Quid igitur faciam de Iesu qui dicitur Christus?* Non solum autem hoc, sed & mensuram colligere volens impietatis eorum. Illi autem nec hoc erubescunt, quod Pilatus Iesum Christum esse confitebatur, nec modum impietatis servant: unde sequitur: *Dicunt omnes, Crucifigatur*: in quo multiplicaverunt impietatis suæ mensuram, non solum homicidam postulantes ad vitam, sed etiam iustum ad mortem, & ad mortem turpissimam crucis. RABANUS. Pendentes siquidem in ligno crucifixi, clavibus ad lignum pedibus manibusque confixi, producta morte necabantur, & diu vivebant in cruce, non quia longior vita eligebatur, sed quia mors ipsa protendebatur, ne dolor citius finiretur. Verum Iudæi de morte pessima cogitabant, sed a Domino, non intelligentibus eis, electa erat: ipsam enim crucem diabolo superato erat tamquam trophæum in frontibus fidelium positurus. HIERONYMUS (super *Quid igitur faciam de Iesu?*) Cum autem hoc respondérent, non statim acquievit, sed iuxta suggestionem uxoris, quæ mandaverat, *Nihil tibi, & iusto illi*, ipse quoque respondit: unde sequitur: *Ait illis præses: Quid enim mali fecit?* Hoc dicendo Pilatus, absolvit Iesum. Sequitur: *At illi magis clamabant dicentes, Crucifigatur*; ut impleretur quod in Psalmo XXI. dicitur: „ Circumdederunt me canes „ multi, congregatio malignantium obsedit „ me: “ & illud Hieremiæ cap. XII. „ Facta est mihi hereditas mea sicut leo in „ silva: dederunt super me vocem suam. “ AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. III. cap. VIII.) Sæpius autem Pilatus cum Iudæis egit, volens ut dimitteretur Iesus: quod paucissimis verbis testatur Matthæus cum subdit: *Videns Pilatus quia nihil proficiebat, sed magis tumultus fieret*: quod non diceret, nisi multum ille conatus fuisset; quamvis tacuerit quoties hoc tentavit ut eriperet Iesum furori eorum.

Sequitur: *Accepta aqua, lavit manus coram populo, dicens: Innocens ego sum a sanguine iusti huius*. REMIGIUS. Mos enim erat apud antiquos ut cum vellet quis se ostendere immunem ab aliquo crimine, accepta aqua, lavaret manus suas coram populo. HIERONYMUS (super *Videns Pilatus quod nihil proficeret*.) Pilatus ergo accepit aquam iuxta illud propheticum Psal. XXV. „ Lavabo inter innocentes manus meas: “ quodammodo in hoc contestans, & dicens: Ego quidem innocentem volui liberare; sed quoniam seditio oritur, & rebellionis mihi contra Cæsarem crimen impingitur, innocens sum a sanguine iusti huius. Iudex ergo qui cogitur contra Dominum ferre sententiam, non damnat oblatum, sed arguit offerentes, iustum esse pronuntians eum qui crucifigendus est. Sequitur, *Vos videritis*: quasi dicat: Ego minister legum sum, vox vestra sanguinem fundit. Sequitur: *Et respondens universus populus dixit: Sanguis eius super nos, & super filios nostros*. Perseverat usque in præsentem diem hæc imprecatio super Iudæos, & sanguis Domini non auferetur ab eis. CHRYSOSTOMUS in hom. (LXXXVIII.) Intuere autem & hic Iudæorum multam insaniam: eorum enim impetus, & perniciosa concupiscentia non permittit eos quæ oportet, inspicere, & sibi maledicunt, dicentes: *Sanguis eius super nos*; quin & ad filios maledictionem attrahunt dicentes: *Et super filios nostros*. Sed tamen misericors Deus eorum sententiam non firmavit; sed ex eis, & eorum filiis suscepit qui pœnitentiam egerunt: etenim & Paulus ex ipsis fuit, & multa millia eorum qui in Hierosolymis crediderunt. LEO Papa in ser. (VIII.) de Pass. Excessit ergo Pilati culpam facinus Iudæorum; sed nec ipse evasit reatum, qui reliquit proprium iudicium, & in crimen transivit alienum: sequitur enim: *Tunc dimisit illis Barabbam, Iesum autem flagellatum tradidit eis, ut crucifigeretur*. HIERONYMUS (super *Tunc dimisit illis*.) Sciendum est autem Pilatum Romanis legibus ministrasse, quibus sancitum est ut qui crucifigitur, prius flagellis verberetur. Traditur (1) igitur Iesus militibus verberandus, & illud sanctissimum corpus, pectusque Dei capax flagellis secuerunt. AUGUSTINUS in serm. de Pass. *a*. Ecce Dominus aptatur ad verbera, ecce iam cæditur: rupit

(1) *Al. deest* igitur.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod subiungitur ex Augustino, est Chrysostomi eo loco qui iam antea notatus est.

pit sanctam cutem violentia flagellorum; repetitis ictibus crudelia verbera scapularum terga conscindunt. Proh dolor! iacet extensus ante hominem Deus, & supplicium patitur rei in quo nullum peccati vestigium potuit inveniri. HIERONYMUS. Hoc autem factum est ut quia scriptum erat Psal. xxxi. „ Multa flagella peccatorum, “ illo flagello nos a verberibus liberemur. In lavacro etiam manuum Pilati, Gentilium omnia opera purgantur, & ab impietate Iudæorum nos alieni efficimur. HILARIUS (can. xxxiii.) Hortantibus autem sacerdotibus populus Barabbam elegit, qui interpretatur patris filius, in quo arcanum futuræ infidelitatis ostenditur, Christo Antichristum peccati filium præferendo. RABANUS (super *Tunc dimisit illis Barabbam*.) Barabbas etiam, qui seditiones faciebat in turbis, dimissus est populo Iudæorum, idest diabolus, qui usque hodie regnat in eis; & idcirco pacem habere non possunt.

(e) AUGUSTINUS de Concor. Evan. (Lib. III. cap. ix.) Post accusationes Christi, consequens est ut ipsam Domini passionem videamus, quam Matthæus sic incipit: *Tunc milites præsidis suscipientes Iesum in prætorio, congregaverunt ad eum universam cohortem*. HIERONYMUS (super *Tunc milites præsidis*.) Quia enim Rex Iudæorum fuerat appellatus, & hoc ei scribæ, & sacerdotes crimen obiecerant, quod sibi in populo Israel usurparet imperium, illudentes hoc faciunt, ut nudatum pristinis vestibus induant chlamydem coccineam pro rufo linteo, quo Reges veteres utebantur, & pro diademate imponant ei coronam spineam, pro sceptro regali dent calamum, & adorent quasi Regem: & hoc est quod subditur: *Et exuentes eum, chlamydem coccineam circumdederunt ei, & plectentes coronam de spinis posuerunt super caput eius*. AUGUSTINUS de Conc. Evang. (Lib. III. cap. ix.) Per hoc autem intelligitur Marcum dixisse indutum purpura. Pro regia enim purpura chlamys illa coccinea ab illudentibus adhibita erat; & est rubra quædam purpura cocco simillima. Potest etiam fieri ut purpuram etiam Marcus commemoraverit, quam chlamys habebat, quamvis esset coccinea. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxxxviii.) Quæ igitur erit nobis cura de reliquo, si contumelias ab aliquo patiamur, postquam Christus hoc passus est? Etenim quod fiebat in Christum, ultimus terminus contumeliæ erat; nec una particula tantum, sed universum corpus patiebatur iniurias: caput per coronam, & arundinem, & colaphos; facies, quia inspuebatur; genæ, quia alapis cædebantur; corpus totum per flagella, & quia denudatum est per circumdationem chlamydis, & per fictam adorationem; manus per arundinem, quam dederunt ei pro sceptro; ac si timerent ne aliquid prætermitterent gravissimæ præsumptionis. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. ix.) Apparet autem Matthæum recapitulando ista commemorasse, non quod tunc factum sit, cum eum Pilatus crucifigendum tradidisset. Ioannes enim antequam diceret, quod eum Pilatus crucifigendum tradiderit, ista commemoravit. HIERONYMUS (hoc loco.) Nos autem omnia hæc intelligamus mystice. Quomodo enim Caiphas dixit, Oportet unum hominem mori pro omnibus, nesciens quid diceret; sic & isti quodcumque fecerunt, licet alia mente fecerint, tamen nobis qui credimus, sacramenta tribuebant. In chlamyde coccinea, opera Gentium cruenta sustentat; in corona spinea maledictum solvit antiquum; in calamo venenata occidit animalia; sive calamum tenebat in manu, ut sacrilegium scriberet Iudæorum.(1) HILARIUS. (can. xxxiii. ut supra.) Vel aliter. Susceptis omnibus corporis nostri infirmitatibus a Domino, (2) omnium deinde martyrum, quibus regnum secum erat debitum, sanguine (3) cocci colore perfunditur, spinis quoque, idest compungentium quondam peccatis Gentium, coronatur: est enim aculeus in spinis, ex quibus Christo victoriæ corona contexitur. In calamo vero earumdem Gentium infirmitas, atque inanitas manu comprehensa firmatur; quin etiam capiti eius illiditur, ut infirmitas Gentium manu Christi comprehensa etiam in Deum Patrem, qui caput eius est, conquiescat. ORIGENES (tract. xxxv.) Vel calamus mysterium fuit, quod priusquam crederemus, confidebamus in virga arundinea Ægypti, vel cuiuscumque regni contrarii Deo; quem accepit, ut triumphet eum in ligno crucis. Percutiunt autem eum hoc calamo caput Christi Iesu, quoniam semper regnum illud verberat Deum Patrem caput Salvatoris. REMIGIUS. Vel aliter (4) per chlamydem coccineam caro Domini designatur, quæ rubra dicitur propter sanguinis effusionem; per spi-

(1) Al. HIERONYMUS ubi supra. P. Nicolai omittit Vel aliter. (2) Al. omne deinde nostrum. (3) P. Nicolai legit in cocci colore. (4) Al. omittitur per.

ſpineam coronam ſuſceptio peccatorum noſtrorum, quia in ſimilitudinem carnis peccati apparuit. RABANUS (ſuper *Et expuebant in eum.*) Calamo igitur Chriſti caput percutiunt qui divinitati eius contradicentes, errorem ſuum auctoritate ſanctæ Scripturæ, quæ calamo ſcribitur, confirmare conantur. Spuunt in faciem eius qui præſentiam gratiæ illius verbis execrandis reſpuunt, & Ieſum in carne veniſſe denegant. Falſo autem illum adorant qui in eum credunt, ſed perverſis actibus deſpiciunt. AUGUSTINUS de Quæſt. Evan. (Lib. II. quæ. li.) Quod autem Dominum in paſsione exuerunt veſte propria, & induerunt fucata, ſignati ſunt hæretici, qui eum dicunt verum corpus non habuiſſe, ſed fictum.

(f) GLOSSA *a*. Poſtquam Evangeliſta commemoravit ea quæ ad illuſionem Chriſti pertinent, nunc narrare incipit proceſſum crucifixionis ipſius: unde dicitur: *Et poſtquam illuſerunt ei, exuerunt eum chlamyde, & induerunt eum veſtimentis ſuis, & duxerunt eum ut crucifigerent.* AUGUSTINUS de Conc. Evang. (Lib. III. cap. ix.) Hoc autem in fine factum eſſe intelligitur, cum iam duceretur ad crucifigendum, poſtquam ſcilicet Pilatus tradidit eum Iudæis. HIERONYMUS (ſuper *Poſtquam illuſerunt ei.*) Notandum autem, quod quando flagellatur Ieſus, & conſpuitur, non habet propria veſtimenta, ſed ea quæ propter peccata noſtra ſumpſerat; eum autem crucifigitur, & illuſionis pompa præterierit, tunc priſtinas veſtes recipit, & proprium aſſumit ornatum, ſtatimque elementa turbantur, & creatori dat teſtimonium creatura. ORIGENES (tract. xxxv.) Et de chlamyde quidem ſcriptum eſt, quoniam denuo expoliaverunt eum; de corona autem ſpinea nihil tale Evangeliſtæ ſcripſerunt, ut iam non ſint ſpinæ noſtræ antiquæ, poſtquam ſemel eas a nobis abſtulit Ieſus ſuper venerabile caput ſuum. CHRYSOSTOMUS in ſer. de Paſs. *b*. Non autem voluit Dominus pati ſub tecto, non in templo Iudaico, ne putares pro illa tantum plebe oblatum; & ideo foras civitatem, foras muros, ut ſcias ſacrificium eſſe commune, quod totius terræ eſt oblatio, quod communis eſt purificatio; & hoc ſignatur cum dicitur: *Exeuntes invenerunt hominem Cyrenæum nomine Simonem: hunc angariaverunt ut tolleret crucem eius.* HIERONYMUS (ſuper *Exeuntes invenerunt.*) Ne quis autem putet huic loco Evangeliſtæ Ioannis hiſtoriam eſſe contrariam: ille enim dicit, exeuntem Dominum de prætorio portaſſe crucem ſuam; Matthæus autem refert, quod invenerunt hominem Cyrenæum, cui impoſuerunt crucem Ieſu. Sed hoc intelligendum eſt quod egrediens de prætorio Ieſus, ipſe portaverit crucem ſuam; poſtea obviam habuerunt Simonem, cui portandam crucem impoſuerunt. ORIGENES (tract. xxxv.) Aut egreſsi quidem angariaverunt Simonem, appropinquantes autem ad locum in quo eum fuerant ſuſpenſuri, impoſuerunt crucem & ipſi, ut ipſe eam portaret. Non fortuito autem angariatus eſt Simon; ſed ſecundum diſpoſitionem Dei ductus eſt ad hoc ut evangelica Scriptura dignus inveniretur, & miniſterio crucis Chriſti. Non ſolum autem Salvatorem conveniebat accipere crucem ſuam, ſed & nos conveniebat eam portare, ſalutarem nobis angariam adimplentes: nec tamen ſic profeciſſet nobis eam accipere, ſicut cum ipſe (1) eam accepit. HIERONYMUS. Myſtice (2) Chriſtum ſuſcipiunt nationes, & peregrinus obediens portat ignominiam Salvatoris. HILARIUS (can. xxxiii. (3) Indignum enim Iudæis erat Chriſti crucem ferre, quia fidei Gentium erat in reliquum & crucem accipere, & compati REMIGIUS. Iſte enim Simon (4) non erat Hieroſolymita, ſed peregrinus, & advena, ſcilicet Cyrenæus: Cyrene enim civitas eſt Lybiæ. Interpretatur autem Simon obediens, Cyrenæus heres: unde pulchre per eum deſignatur populus Gentium, qui peregrinus erat teſtamentorum Dei, ſed credendo factus eſt civis ſanctorum, & domeſticus, & heres Dei. GREGORIUS in hom. (in Evan. xxxii. & Lib. VIII. Moral. cap. xxx.) Vel aliter per Simonem, qui crucem dominicam in angariam portat, deſignantur abſtinentes & arrogantes: quia per abſtinentiam quidem carnem afficiunt, ſed fructum abſtinentiæ interius non requirunt: unde idem Simon cru-

(1) *Al. deeſt* eam. (2) *Al.* Myſtice enim crucem ſuſcipiunt. (3) *Al.* Indignus enim Iudæus erat. (4) *Al. deeſt* non.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non eſt in Gloſſa quæ nunc extat, nec in Anſelmo; ſed nec apud alium Interpretem occurrit.
b Sive in homilia *de Cruce & Latrone*, cuius initium eſt *Hodierna die Dominus noſter.*

crucem portat, sed non moritur, quia abstinentes & arrogantes per abstinentiam quidem corpus afficiunt, sed per desiderium gloriæ mundo vivunt.

Sequitur: *Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha, quod est Calvariæ locus*. RABANUS. Golgotha enim Syrum nomen est, & interpretatur Calvaria. HIERONYMUS (super *Venerunt in locum*.) Audivi quemdam exposuisse Calvariæ locum, in quo sepultus est Adam; & ideo sic appellatum, quia ibi antiqui hominis sit conditum caput. Favorabilis interpretatio, & mulcens aurem populi, nec tamen vera. Extra urbem enim, & foris portam loca sunt in quibus truncantur capita damnatorum, & Calvariæ, idest decollatorum, sumpsere nomen. Propterea autem ibi crucifixus est Iesus, ut ubi prius erat area damnatorum, ibi erigerentur vexilla martyrii. Adam vero sepultum iuxta Ebron, & Arbee, in Iesu filii Nave volumine legimus. HILARIUS (can XXXIII.) Locus autem crucis talis est, ut positus in medio terræ, ad capessendam Dei cognitionem universis gentibus esset æqualis.

Sequitur: *Et dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum*. AUGUSTINUS de Concor. Evan. (Lib. III. cap. XI.) Hoc Marcus ita narrat cap. XV. „Et dabant ei bibere myrrhatum „ vinum. " Fel quippe pro amaritudine Matthæus posuit: myrrhatum enim vinum amarissimum est: quamquam fieri possit ut fel, & myrrha vinum amarissimum redderent. HIERONYMUS (super *Et dederunt ei acetum bibere*.) Amara vitis amarum vinum facit; quo potant Dominum Iesum, ut impleatur quod scriptum est Psal. LXVIII. „ Dederunt in cibum meum fel. " Et Deus loquitur ad Hierusalem Hier. II. „ Ego te „ plantavi vineam veram; quomodo facta „ es in amaritudinem vitis alienæ? "

Et cum gustasset, noluit bibere. AUGUSTINUS de Conc. Evan. (Lib. III. cap. XI.) Quod autem Marcus ait loc. cit. „ Et „ non accepit, " intelligitur, non accepit ut biberet; gustavit autem, sicut Matthæus testis est: & quod idem Matthæus ait, *Noluit bibere*; hoc Marcus dixit, „ Non accepit. " Tacuit etiam, quod gustavit; quod autem cum gustasset noluit bibere, hoc indicat, quod gustaverit quidem pro nobis mortis amaritudinem, sed tertia die resurrexit. HILARIUS (can. XXXIII.) Vel ideo oblatum vinum felle admixtum bibere recusavit: non enim æternæ gloriæ incorruption, peccatorum amaritudo miscetur.

(g) GLOSSA *a*. Præmisso quomodo Christus ad locum passionis est ductus, hic Evangelista ipsam passionem prosequitur, genus mortis exponens, cum dicit: *Postquam autem crucifixerunt eum*. AUGUSTINUS in Lib. LXXXIII. Quæstionum (quæst. XXV.) Sapientia quidem Dei hominem ad exemplum quo recte viveremus, suscepit. Pertinet autem ad vitam rectam ea quæ non sunt metuenda non metuere. Sunt autem homines qui quamvis mortem ipsam non timeant, genus tamen mortis horrescunt. Ut ergo nullum mortis genus recte viventi homini metuendum esset, illius hominis cruce ostendendum fuit. Nihil enim erat inter omnia genera mortis, illo genere execrabilius, & formidabilius. AUGUSTINUS in ser. de Passione *b*. Quantum autem valeat virtus crucis, advertat sanctitas vestra. Contempsit Adam præceptum, accipiens ex arbore pomum; sed quicquid Adam perdidit, Christus in cruce invenit. De diluvio aquarum humanum genus arca lignea liberavit: de AEgypto Dei populo recedente, Moyses mare virga divisit, Pharaonem prostravit, & populum Dei redemit. Idem Moyses lignum in aquam misit, & amaram aquam in dulcedinem commutavit. Ex lignea virga de spirituali petra salutaris unda profertur, & ut Amalech vinceretur, circa virgam Moyses expansis manibus extenditur: & lex Dei arcæ testamenti creditur ligneæ: ut his omnibus ad lignum crucis, quasi per gradus quosdam, veniatur. CHRYSOSTOMUS in serm. de Pass. *c*. Ideo & in excelso ligno non sub tecto passus est, ut etiam ipsius aeris natura mundetur; sed & terra simile beneficium sentiebat, decurrentis de latere sanguinis stillatione mundata. GLOSSA *d*. Lignum etiam crucis significare videtur Ecclesiam in quatuor mundi partibus diffusam. RABANUS (super *Postquam crucifixerunt*.) Vel secundum moralem sensum, crux per suam latitudinem significat hilaritatem operantis, quia

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nec in Glossa quæ nunc est, nec alibi occurrit. *b* Ex serm. II. *de Parasceve* citat Milleloquium; sed nihil tale ibi colligitur: simile quiddam ex serm. *de Serpente aneo* feria III. post dom. IV. quadrag. sed non iisdem verbis, quæ nec occurrunt. *c* Sive in hom. *de Cruce & Latrone* ut supra. *d* Non est in Glossa quæ nunc extat, sed in Anselmo, & Rabano.

quia tristitia angustias facit: latitudo enim crucis est in transverso ligno, ubi figuntur manus; per manus autem opera intelligimus. Per altitudinem autem, cui caput adiungitur, significatur expectatio retributionis de sublimi iustitia Dei. Longitudo autem qua totum corpus extenditur, tolerantiam designat: unde longanimes dicuntur qui tolerant. Profundum autem quod terrae infixum est, secretum sacramenti praefigurat. HILARIUS (can. XXXIII.) Sic ergo in ligno vitae cunctorum salus, & vita suspenditur: unde dicitur: *Postquam autem crucifixerunt eum, diviserunt vestimenta eius, sortem mittentes*. AUGUSTINUS de Concor. Evang. (Lib. III. cap. XII.) Hoc breviter a Matthaeo dictum est; Ioannes autem distinctius explicat quemadmodum gestum est cap. XX. „ Milites (inquit) cum crucifixissent „ eum acceperunt vestimenta eius, & fece„ runt quatuor partes, unicuique militi par„ tem, & tunicam. Erat autem tunica in„ consutilis." CHRYSOSTOMUS in hom. (LXXXVIII.) Notandum ergo, quod non parva haec abiectio Christi erat: quasi enim circa dehonoratum, & omnium vilissimum in Christo hoc agebant; in latronibus autem nihil tale operati sunt. Dividere enim vestimenta in condemnatis valde vilibus, & abiectis fit, & nihil aliud habentibus. HIERONYMUS (ubi supra.) Hoc autem quod circa Christum gestum est, in Psalmo XXI. fuerat prophetatum: & ideo sequitur: *Ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam dicentem: Diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem*. Sequitur: *Et sedentes servabant eum*, scilicet milites. Diligentia militum, & sacerdotum nobis profuit, ut maior, & apertior resurgentis virtus appareat. Sequitur: *Et imposuerunt super caput eius causam ipsius scriptam: Hic est Iesus Rex Iudaeorum*. Non possum autem digne admirari pro rei magnitudine, quod emptis falsis testibus, & ad seditionem clamoremque infelici populo concitato, nullam aliam invenerunt causam interfectionis eius, nisi quod Rex Iudaeorum esset: & illi forsitan illudentes, ridentesque hoc fecerunt. REMIGIUS. Divinitus autem procuratum fuit ut talis titulus super caput eius poneretur, ut per hoc Iudaei agnoscerent quoniam nec etiam occidendo facere potuerunt ut eum Regem non haberent: per mortis enim patibulum non amisit imperium, sed potius corroboravit. ORIGENES (tract. XXXV.) Et princeps quidem sacerdotum, secundum litteram legis, portabat in capite suo sanctificationem Domini scriptam; verus autem Princeps sacerdotum & Rex Iesus in cruce quidem habet scriptum, *Hic est Rex Iudaeorum*; ascendens autem ad Patrem, pro litteris, & pro nomine quo nominatur, habet ipsum Patrem. RABANUS. Quia enim Rex simul, & sacerdos est, cum suae carnis hostiam in altari crucis offerret, Regis quoque dignitatem titulus praeteodit; qui non infra, sed supra crucem ponitur: quia licet in cruce pro nobis hominis infirmitate dolebat, super crucem tamen Regis maiestas fulgebat; quam per crucem non perdidit, sed potius confirmavit.

Sequitur: *Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones, unus a dextris, & unus a sinistris*. HIERONYMUS. Sicut enim pro nobis maledictum crucis factus est Christus, sic pro omnium salute inter noxios, quasi noxius, crucifigitur. LEO Papa in ser. (IV.) de Passione Domini. Duo autem latrones, unus ad dexteram, (1) & unus ad sinistram crucifiguntur, ut ipsa patibuli specie monstraretur illa quae in iudicio ipsius omnium hominum est facienda discretio. Passio igitur Christi salutis nostrae continet sacramentum; & de instrumento quod iniquitas Iudaeorum paravit ad poenam, potentia Redemptoris gradum fecit ad gloriam. HILARIUS (can. XXXIII.) Vel aliter. Duo latrones laevae, ac dexterae affiguntur, omnem humani generis universitatem vocari ad sacramentum passionis Domini ostendentes; sed quia per diversitatem fidelium, ac infidelium fit omnium secundum dexteram, sinistramque divisio, unus ex duobus ad dexteram eius situs, fidei iustificatione salvatur. REMIGIUS. Vel per istos duos latrones designantur omnes qui arctioris vitae continentiam apprehendunt: quicumque enim sola intentione placendi Deo hoc faciunt, designantur per illum qui a dextris Dei crucifixus est; qui vero pro appetitu humanae laudis, vel aliqua minus digna intentione, designantur per illum qui a sinistris crucifixus est.

(h) CHRYSOSTOMUS in homil. (LXXXVIII.) Cum Christum denudassent, & crucifixissent, ultra procedunt, & in cruce videntes affixum exprobrant ei: unde dicitur: *Praetereuntes autem blasphemabant eum, moventes capita sua*. HIERONYMUS. Blasphemabant quidem, quia praetergrediebantur viam, & in vero itinere Scripturarum ambu-

(1) Al. & alius.

ambulare nolebant. Movebant autem capita sua, quia iam ante moverant pedes, & non stabant supra petram. Idipsum autem insultans dicit fatuus populus, quod falsi testes confinxerant: unde sequitur: *Et dicentes: Vah qui destruis templum Dei, & in triduo illud reaedificas*. REMIGIUS. *Vah* interiectio est insultantis, sive irridentis. HILARIUS (can. XXXIII.) Quid ergo veniae erit, cum post triduum reaedificatum templum Dei in corporis resurrectione cernetur? CHRYSOSTOMUS in hom. (LXXXVIII.) Et quasi prioribus signis incipientes detrahere subiungunt: *Salva temetipsum. Si Filius Dei es, descende de cruce*. CHRYSOSTOMUS in ser. de Passione a. Sed e contrario, quia Filius Dei est, ideo non descendit de cruce: nam ideo venit ut crucifigeretur pro nobis.

Sequitur: *Similiter & principes sacerdotum illudentes cum scribis, & senioribus dicebant: Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere*. HIERONYMUS (super *Alios salvos fecit*.) Etiam nolentes scribae, & pharisaei confitentur quod alios salvos fecerit. Itaque vestra vos condemnat sententia: qui enim alios salvos fecit, utique si vellet, & seipsum salvare poterat.

Sequitur: *Si Rex Israel est, descendat nunc de cruce; & credimus ei*. CHRYSOSTOMUS in serm. de Passione Domini a. Considera autem nunc vocem filiorum diaboli, quomodo imitantur vocem paternam. Diabolus enim dicebat supra IV. *Mitte te deorsum, si Filius Dei es*; & Iudaei dicunt: *Si Filius Dei es, descende de cruce*. LEO Papa (ser. IV. de Passione.) De quo erroris fonte Iudaei talium blasphemiarum venena potastis? Quis vobis magister tradidit? Quae doctrina persuasit, quod illum Regem Israel, illum Dei Filium credere debeatis, qui se aut crucifigi non sineret, aut a confixione clavorum liberum corpus excuteret? Non hoc vobis legis mysteria, aut Prophetarum ora cecinerunt; sed illud vere legistis Esa. L. „ Faciem meam non averti a confusione sputorum. " Et iterum Psal. XXI. „ Foderunt manus meas, & pedes meos; „ dinumeraverunt omnia ossa mea. " Numquid legistis: Dominus descendit de cruce? Sed legistis Psal. XCVIII. „ Dominus regnavit a ligno. " RABANUS (super *Si Filius Dei es*.) Si autem tunc de cruce surgeret, insultantibus cedens, virtutem nobis patientiae non demonstraret; sed expectavit paululum, irrisionem sustinuit; & qui de cruce surgere noluit, de sepulcro resurrexit. HIERONYMUS (ibidem.) Fraudulenta autem est promissio cum addunt, *Et credimus ei*. Quid enim plus est, de cruce adhuc viventem descendere, an de sepulcro mortuum resurgere? Resurrexit, & non credidistis: ergo etiam si de cruce descenderet, non crederetis. Sed mihi videntur hoc daemones immittere. Statim enim ut crucifixus est Dominus, senserunt virtutem crucis, & intellexerunt fractas vires suas esse; & hoc agunt ut de cruce descendat. Sed Dominus sciens adversariorum insidias, permanet in patibulo, ut diabolum destruat.

Sequitur: *Confidit in Deo; liberet eum nunc si vult*. CHRYSOSTOMUS in homil. (LXXXVIII.) O inquinati valde! Numquid Prophetae, & iusti non erant, quia eos non eripuit a periculis Deus? Si autem illorum gloriae non obfuit, quod eis pericula induxistis; multo magis in isto non oportebat vos scandalizari per ea quae patitur, quia semper per ea quae dixit, hanc vestram removit suspicionem. Sequitur: *Dixit enim, Quia Filius Dei sum*: per quod ostendere volebant eum pati ob seductoris, & erronei causam, & sicut superbum, & vane gloriantem in his quae dicebat. Sic ergo non solum Iudaei, & milites desubtus eum deridebant, sed & desuper latrones cum eo crucifixi: unde sequitur: *Idipsum autem & latrones, qui crucifixi erant cum eo, improperabant ei*. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. III. cap. XVI.) Potest autem putari Lucas repugnare ei quod hic dicitur, qui dicit, quod unus de latronibus blasphemabat eum, quem alter increpabat, nisi intelligamus Matthaeum breviter restringentem hunc locum, pluralem numerum pro singulari posuisse; sicut in epistola ad Hebraeos cap. XI. legimus pluraliter dictum, „ Clan„ serunt ora leonum, " cum solus Daniel significari intelligatur. Quid autem usitatius quam ut aliquis dicat, En rustici mihi insultant, etiamsi unus insultet? Esset autem contrarium, si Matthaeus dixisset ambos latrones conviciatos Domino; cum vero dictum est *latrones*, nec additum est Ambo, potuit usitato locutionis modo per pluralem numerum significari. HIERONYMUS (super *Latrones improperabant*.) Vel potest dici, quod

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Idest in homil. *de Cruce & Latrone*. b Non eodem quo supra, sed proxime sequente, cuius initium est *Hodie incipimus, carissimi, crucis trophaeum praedicare*.

quod primum uterque (1) simul blasphemaverit; deinde, sole fugiente, terra commota, saxisque diruptis, & ingruentibus tenebris, unus crediderit in Iesum, & priorem negationem sequenti confessione emendaverit. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxviii.) Ut enim non existimes ex quadam (2) conniventia id gestum fuisse, neque latronem fuisse qui latro videbatur, a contumelia ostendit tibi quoniam etiam in cruce positus latro erat, & inimicus, & repente transmutatus est. HILARIUS (can. xxxiii.) Quod autem latrones ambo conditionem ei passionis exprobrant, universis etiam fidelibus scandalum crucis futurum esse significat. HIERONYMUS (ubi supra.) Vel in duobus latronibus uterque populus Gentilium, & Iudæorum primo Dominum blasphemavit; postea signorum multitudine alter exterritus egit pœnitentiam, & usque hodie Iudæos increpat blasphemantes. ORIGENES (tract. xxxv.) Sed & latro qui salvatus est potest esse mysterium eorum qui post multas iniquitates crediderunt in Christum.

(i) CHRYSOSTOMUS in ser. de Passione *a*. Non poterat ferre creatura iniuriam creatoris: unde sol retraxit radios suos, ne videret impiorum facinora: & ideo dicitur: *A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super universam terram usque ad horam nonam*. ORIGENES (tract. xxxv.) Ab hoc textu quidam calumniantur evangelicam veritatem. Defectio enim solis a sæculo semper fuit in suo tempore facta; sed defectio solis, quæ secundum consuetudinem temporum ita currentium fieri solet, non in alio tempore fit, nisi in conventu solis, & lunæ, quando luna subtus currens, solis impedit radios occurrentis ei; in tempore autem quo passus est Christus, manifestum est quoniam conventus non erat lunæ ad solem, quoniam tempus erat paschale, quod consuetudinis est agere quando luna plena est. Quidam autem credentium volentes defensionem aliquam inducere contra hoc dixerunt, quoniam illa defectio solis convenienter secundum cetera prodigia nova contra consuetudinem facta est. DIONYSIUS in epistola (vii.) ad Policarpum Cum (3) ambo apud Heliopolim essemus, ambo simul incidentem mirabiliter soli lunam notabamus (non enim eiusce coniunctionis tunc aderat tempus) ipsamque rursus ab hora nona usque in vesperam ad solis diametrum supra naturæ vires restitutam. Insuper & eam lunæ incidentiam observavimus ab oriente cœpisse, & usque ad solaris corporis finem pervenisse, ac tum demum resilisse, nec ex ea, ut assolet, parte luminis defectum, & restitutionem contigisse, sed ex adverso diametri. CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxix.) Tribus etiam horis tenebræ permanserunt, cum ecclipsis in momento transeat: non enim habet moram, ut sciunt illi qui consideraverunt. ORIGENES (tract. xxxv.) Sed adversus hoc filii huius sæculi dicunt: Quomodo hoc factum tam mirabile nemo Græcorum, aut Barbarorum scripsit eorum qui notaverunt, si quid tale novum factum est aliquando? Et Phlegon quidem in Chronicis suis scripsit, in principatu Tiberii Cæsaris factum, sed non signavit in luna plena. Arbitror ergo sicut cetera signa, quæ facta sunt in passione ipsius, scilicet velum scissum, & terra (4) tremens, & cetera in Hierusalem tantummodo facta sunt. Aut si latius voluerit quis extendere ad terram Iudæam, sicut in tertio Libro Regum cap. xviii. dixit Abdias ad Eliam: „ Vivit Deus tuus, si est gens, aut regnum, „ ubi non misit Dominus meus quærere te:" ostendens quoniam fatis eum in Gentibus quæsierat circa Iudæam. Est autem consequens intelligere quasdam tenebrosissimas nubes, & multas, & magnas concurrisse super Hierusalem, & terram Iudææ; & ideo factæ sunt tenebræ profundæ a sexta hora usque ad nonam. Duæ enim creaturæ in sexta die factæ fuisse intelliguntur, ante sextam quidem animalia, in sexta autem homo;

(1) *Al.* scilicet. (2) *Al.* convenientia. (3) *In quatuor sæpe memoratis exemplis sic legitur*. Inopinabiliter enim soli lunam incidentem videbamus (non enim erat conventus tempus) & rursus ipsam a nona hora usque ad vesperam ad diametrum solis supernaturaliter restitutam: ecclipsim etiam ipsam ex oriente vidimus inchoatam, & usque ad solarem terminum venientem, postea regredientem, & rursus non ex eodem & defectum, & repugnationem, sed e contrario secundum diametrum factam. (4) *Al.* tremuit. *Sic autem sensum implet P. Nicolai*. Arbitror ergo, quod sicut cetera signa quæ facta sunt in passione ipsius (scilicet velum scissum, & terra tremens &c.) in Hierusalem tantummodo facta sunt, sic & istud &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Sive in hom. *de Cruce & Latrone*, cuius initium est *Hodie incipimus*, ut iam supra.

homo; & ideo conveniebat pro salute hominis morientem in hora sexta suspendi, & a sexta hora propter hoc tenebras fuisse factas super omnem terram usque ad nonam. Et sicut Moyse manus extendente in cælum, factæ sunt tenebræ super AEgyptios, servos Dei tenentes in servitute; similiter & Christo in sexta hora manus extendente in cruce, ad cælum super populum qui clamaverat, *Crucifige eum*, factæ sunt tenebræ, & ab omni lumine sunt privati, in signum futurarum tenebrarum, quæ comprehensuræ erant gentem Iudæam. Item sub Moyse factæ sunt tenebræ super omnem terram AEgypti tribus diebus; omnibus autem filiis Israel erat lumen: sub Christo autem factæ sunt tenebræ super omnem Iudæam tribus horis: quoniam propter peccata sua privati sunt a lumine Dei Patris, & a splendore Christi, & ab illuminatione Spiritus sancti. Lumen autem super omnem reliquam terram, quod ubique illuminat omnem Ecclesiam Dei in Christo. Et si usque ad horam nonam tenebræ factæ fuerunt super Iudæam, manifestum est quoniam iterum eis lumen refulsit: quia „ cum „ plenitudo Gentium intraverit, tunc omnis „ Israel salvus fiet: " Rom. x. CHRYSOSTOMUS in homil. (lxxxix.) Vel aliter. Hoc admirandum erat quod in omnem terram tenebræ sunt factæ, quod numquam prius contigerat. In AEgypto enim solum tenebræ factæ sunt, quando pascha perficiendum erat: quæ enim tunc agebantur, horum typus erant. Et intuere, quod (1) fuerint tenebræ in media die, quando ubique terrarum dies erat: ut omnes qui habitabant terram, hoc miraculum cognoscerent. Hoc autem est signum quod (2) petentibus promittebat dare, dicens supra XII. *Generatio prava, & adultera signum quærit; & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ Prophetæ*; crucem signans, & resurrectionem. Etenim multo mirabilius est in eo qui crucifixus erat hoc fieri, quam ambulante eo super terram. Hoc autem sufficiens erat eos convertere, non solum magnitudine miraculi, sed quia hoc gestum est postquam omnia locuti fuerant quæ voluerant, & satietatem acceperant contumeliarum. Qualiter autem non admirati sunt universi, neque æstimaverunt eum esse Deum? Quia scilicet hominum genus tunc multa malitia, & desidia detinebatur; & hoc miraculum factum confestim transiit, & non noverant quæ esset causa eius quod gerebatur. Et propter hoc ipse postea loquitur, ut ostendat se (3) vivere, & quod ipse hoc miraculum fecit: unde sequitur: *Et circa horam nonam clamavit Iesus voce magna dicens: Eli Eli, lamasabacthani; hoc est, Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?* HIERONYMUS (super *Circa horam nonam*.) Principio vigesimi primi Psalmi (4) usus est. Illud vero quod est in medio versiculi, „ Respice in me, " superfluum est: legitur enim in Hebræo: „ Eli Eli lama „ sabacthani;" hoc est, Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti? Ergo impii sunt qui Psalmum ex persona David, sive Esther, & Mardochæi dictum putant, cum etiam Evangelistæ testimonia ex eo sumpta super Salvatore intelligantur; ut est illud, „ Di„ viserunt sibi vestimenta mea: " & „ fode„ runt manus meas. " CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxx.) Ideo autem emisit propheticam vocem, ut usque ad ultimam horam testimonium perhibeat veteri testamento, & ut videant quoniam honorat Patrem, & non est Deo contrarius: & ideo Hebraicam vocem emisit, ut eis fieret cognita, & manifesta. ORIGENES (tract. xxxv.) Requirendum est autem: Quid est quod a Deo derelictus est Christ us? Et quidam, quia non possunt exponere derelinqui Christum a Deo, dicunt quod per humilitatem dictum est. Sed manifeste intelligere poteris quid sit quod dicit, faciens comparationem gloriæ illius quam habuit apud Patrem, ad confusionem quam contemnens sustinuit crucem. HILARIUS a (can. XXXIII.) Per hæc autem verba ingenia contendunt hæretica, quod aut defecisse omnino Dei Verbum in animam corporis volunt, dum corpus officio animæ vivificat; aut omnino nec fuerit Christus homo natus, quia in eo Dei Verbum modo spiritus habitaverit prophetalis; quasi Iesus Christus animæ solum, & corporis homo communis, hoc habeat sui exordium quo esse cœpit homo, qui nunc a Dei Verbo contracta rursum protectione desertus clamet: *Deus meus, quare me dereliquisti?* Vel certe in animam Verbi natura mutata, paterno Christus in omnibus usus auxilio, nunc inops eius,

(1) *Al.* fiunt. (2) *Al.* pœnitentibus. (3) *Al.* videre. (4) *Al.* abusus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Lib. X. de Trinitate.

eius, mortique permissus solitudinem suam conqueratur, relinquentemque se arguat. Sed inter has impias infirmasque sententias, Ecclesiæ fides imbuta apostolicis doctrinis non (1) partitur Iesum Christum, ne Filius Dei, & non Filius hominis intelligatur: nam querela derelicti morientis infirmitas est; promissio autem paradisi, viventis Dei regnum est. Habes in conquerente ad mortem relictum se esse, quia homo est; habes eum qui moritur profitentem se in paradiso regnare, quia Deus est. Non ergo mireris verborum humilitatem, & querimonias derelicti, cum formam servi sciens, scandalum crucis videas. GLOSSA *a*. Dicitur autem Deus eum deseruisse in morte, quia potestati persequentium eum exposuit: subtraxit enim protectionem, sed non solvit unionem. ORIGENES (tract. xxxv.) Postquam autem vidit super omnem terram Iudæam tenebras, hoc dixit, ostendere volens: Dereliquisti me Pater; idest, talibus exinanitum calamitatibus tradidisti, ut populus qui fuerat apud te honoratus, recipiat quæ in me ausus est, ut priverur a lumine tuæ prospectionis; sed & pro salute Gentium dereliquisti me. Quid autem tam bonum fecerunt, qui ex Gentibus crediderunt, ut pretioso sanguine super terram effuso pro eis, (2) eruerem eos a maligno? Aut quid tale dignum facturi sunt homines, pro quibus patior ista? Forsitan autem & videns peccata hominum pro quibus patiebatur, dixit: *Quare me dereliquisti?* ut fierem quasi qui colligit stipulam in messe, & racemos in vindemia. Non autem æstimes humano more Salvatorem ista dixisse, propter calamitatem quæ comprehenderat eum in cruce: si enim ita acceperis, non audies magnam vocem eius, quæ ostendit aliquid esse magnum absconditum. RABANUS (super *Deus Deus meus*.) Vel Salvator hoc dixit, nostros circumferens motus, qui in periculis positi, a Deo deseri nos putamus. Humana enim natura propter peccatum a Deo fuerat derelicta, sed quia Filius Dei factus est noster advocatus, quorum suscepit culpam, deplorat miseriam: in quo ostendit quantum flere debeant qui peccant, quando sic flevit qui numquam peccavit.

Sequitur: *Quidam autem illic stantes, & audientes dicebant: Eliam vocat iste*. HIERONYMUS. Non omnes, sed quidam: quos arbitror milites fuisse Romanos, non intelligentes Hebraici sermonis proprietatem; sed ex eo quod dixit, *Eli, Eli*, putant Eliam ab eo invocatum. Sin autem Iudæos, qui hoc dixerint, intelligere voluerimus, hoc more sibi solito fecisse, ut Dominum imbecillitatis infament, qui Eliæ auxilium deprecetur.

Sequitur: *Et continuo currens unus ex eis, acceptam spongiam implevit aceto, & imposuit arundini, & dabat ei bibere*. AUGUSTINUS in ser. de Passione *b*. Sic ergo propinator fontium potatur aceto, mellis dator cibatur felle, flagellatur remissio, condemnatur venia, illuditur maiestas, ridetur virtus, perfunditur largitor imbrium sputis. HILARIUS (can. XXXIII.) Est autem acetum vinum quód per vitium aut (3) incuriæ, aut vasis acescit; vinum autem est honor immortalitatis, aut virtus. Cum igitur in Adam coacuisset, ipse accepit, & potavit ex Gentibus. In calamo enim, & spongia ut potaret offertur; (4) idest, ex corporibus Gentium in se ad communionem immortalitatis ea quæ in nobis erant vitiata transfudit. REMIGIUS. Vel aliter. Iudæi acetum erant degenerantes a vino Patriarcharum, & Prophetarum; habebant fraudulenta corda, quasi spongiam cavernosis, atque tortuosis latibulis. Per arundinem designatur sacra Scriptura, quæ in hoc facto implebatur: sicut enim lingua Hebræa, vel Græca dicitur loquela, quæ fit per linguam; sic & arundo dici posset littera, vel Scriptura, (5) quæ fit per arundinem. ORIGENES (tract. xxxv.) Et forsitan quicumque secundum doctrinam ecclesiasticam sapiunt, vivunt autem male, dant ei vinum bibere felle permixtum; qui autem alienas a veritate sententias applicant Christo, quasi eas dicenti, hi spongiam implentes aceto imponunt calamo Scripturæ, & offerunt ori eius.

Se-

(1) *Al.* patitur. (2) *Al.* emerem. (3) *Al.* iniuriæ. (4) *Al.* *emittitur* idest. *Sic autem supplet Nicolai* idest, ex corporibus Gentium vitia corruptæ æternitatis accepit, & in se &c. (5) *Al.* *repetitur bis* quæ in hoc facto implebatur.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nec in Glossa quæ nunc est, nec alibi occurrit, etsi ex Damasceno quo ad sensum colligi potest Lib. III. Fidei orthod. cap. XXIII. & ex Commentario expressius. *b* Non reperitur in Augustini sermonibus qui modo extant, sed inter Chrysostomi sermones, nempe serm. VI. quintæ fer. passionis, verbis aliquantulum transpositis.

Sequitur: *Cæteri vero dicebant: Sine, videamus an veniat Elias liberans eum.* RABANUS (hoc loco.) Quia enim milites prave sonum vocis dominicæ intelligebant, ideo inaniter adventum Eliæ expectabant. Deum ergo, quem Salvator Hebraico sermone invocabat, inseparabiliter semper secum habebat. AUGUSTINUS in serm. de Passione *a* (ubi supra.) Cum ergo nil iam Christo restaret ex pœnis, mors moratur, quia suum esse ibi nil sentit. Suspecta est vetustati novitas. Hunc primum, hunc solum vidit hominem peccati nescium, noxa liberum, iuris sui legibus nil debentem. Accedit tamen confœderata Iudaico mors furori, & desperata vitæ invadit auctorem: unde sequitur: *Iesus autem iterum clamans voce magna, emisit spiritum.* Quare autem displicet, si Christus de sinu Patris ad nostram servitutem venit, ut nos suæ redderet libertati; nostram mortem suscepit, ut nos eius morte liberemur; quando nos despectu mortis mortales in deos retulit, terrenos cælestibus æstimavit? Quantum enim divina virtus operum contemplatione lucebat, tantum pati pro subiectis, pro servis mori, insigne est caritatis immensæ. Ergo hæc prima causa est dominicæ passionis, quia sciri voluit quantum amaret hominem Deus, qui plus amari voluit quam timeri. Secunda causa est ut sententiam mortis, quam iuste dederat, iustius aboleret. Quia namque primus homo, adiudicante Deo, de reatu incurrerat mortem, & eam transmisit ad posteros, venit de cælo secundus homo peccati nescius, ut mors damnaretur, quæ rapere iussa reos, innocentiæ ipsum invadere præsumpsit auctorem. Nec mirandum est, si pro nobis posuit quod suscepit a nobis, scilicet animam, qui propter nos fecit tanta, & talia largitus est nobis. AUGUSTINUS contra Felicianum (cap. XIV.) Absit enim a fidelibus ista suspicio, ut sic Christus senserit mortem nostram, ut quantum in se est, vita perderet vitam. Nam si hoc ita esset, quomodo illo triduo potuisse dicimus aliquid vivere, si vitæ fons dicitur aruisse? Sensit igitur mortem deitas Christi participatione humana, sive humani affectus, quem sponte susceperat, non naturæ suæ potentiam perdidit, per quam cuncta vivificat. In morte enim nostra sine dubio destitutum vita corpus animam nostram non perimit, dum discedens anima non vim suam perdit, sed quod vivificaverat hoc dimittit, & quantum in se est, alterius mortem facit, ipsa non recipit. De Salvatoris nunc animi dicemus, qui, ut non dicam propter inhabitantem divinitatem, & propter iustitiam singularem, certe propter communem moriendi sortem corpus illo triduo sic potuit deserere, ut ipsa non posset penitus interire. Credo enim Dei Filium mortuum esse, non secundum pœnam iniustitiæ, quam ex toto non habuit, sed secundum legem naturæ, quam pro humani generis redemptione suscepit. DAMASCENUS (lib. III. de Fid. orth. cap. XXVII.) Etsi tamen mortuus est ut homo, & sancta eius anima ab incontaminato divisa est corpore; tamen deitas inseparabilis ab utrisque permansit; ab anima, dico, & corpore. Et neque (1) sic una hypostasis in duas divisa est: corpus enim, & anima, sicut a principio in Verbi hypostasi habuerunt existentiam, ita etiam in morte. (2) Numquam enim neque anima, neque corpus propriam habuerant hypostasim, (3) præter eam quæ Verbi est hypostasis. HIERONYMUS *b* (super *Voce magna.*) Divinæ autem potestatis indicium est emittere spiritum, ut ipse quoque dixerat Ioan. X. „Nemo potest tollere animam meam „a me; sed ego pono eam, & iterum sumo eam: " spiritum enim in hoc loco pro anima intelligamus; seu quod vitale, aut spirituale corpus faciat, seu quod ipsius animæ substantia spiritus sit, iuxta id quod scriptum est Psal. CIII. „Auferes spiritum „eorum, & deficient." CHRYSOSTOMUS in hom. (LXXXIX.) Propter hoc autem & voce magna clamavit, ut ostendatur quoniam secundum eius potestatem id geritur. Per hoc enim quod moriens vocem emisit magnam, apertissime se verum Deum esse ostendit: quoniam homines cum moriuntur, vix tenuem vocem emittere possunt. AUGUSTINUS de Conc. Evang. (Lib. III. cap. LXXXVIII.) Quid autem voce magna dixerit, Lucas declaravit: dixit enim cap. XXIII. „Et clamans Iesus „voce

(1) *Al.* deest sic. (2) *Al.* Neque enim anima. (3) *Al.* præter hypostasim Verbi.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nihil tale in sermonibus de Pasch. nec in sermonibus de Pass. qui nunc extant, ut nec alibi occurrere potuit. *b* Non eadem serie qua hic, quo ad primam partem super illud, *Iterum clamans emisit spiritum;* quo ad secundam super illud, *Vere Filius Dei erat iste.*

„ voce magna, ait: Pater, in manus tuas „ commendo ſpiritum meum. " HILARIUS (can. XXXIII) Vel ſpiritum cum clamore magnæ vocis emiſit, dolens ſe non omnia peccata portare.

(k) ORIGENES (tract. XXXV.) Magna facta ſunt ex eo quod magna voce clamavit Ieſus: unde ſequitur: *Et ecce velum templi ſciſſum eſt in duas partes a ſummo uſque deorſum*. AUGUSTINUS de Conc. Evang. (Li. III. cap. XIX.) In quo ſatis oſtendit tunc eſſe ſciſsum cum emiſit ſpiritum. Si autem non addidiſset, *Et ecce*; (1) ſed ſimpliciter dixiſset, *Et velum templi ſciſſum eſt*: incertum eſset utrum ipſe, & Marcus hoc recapitulando commemoraſsent; Lucas autem ordinem tenuiſset, qui cum dixiſset cap. XXXIII. „ Sol obſcuratus eſt, " continuo ſubiungendum æſtimavit, „ Et ve„ lum templi ſciſsum eſt: " an Lucas recapitulaſset quod illi ordine poſuiſsent. ORIGENES (tract. XXXV.) Duo autem fuiſſe vela intelliguntur: unum quod velat ſancta ſanctorum, aliud exterius ſive tabernaculi, ſive templi. In paſſione ergo Domini Salvatoris, velum quod erat a foris, conſciſsum eſt a ſurſum uſque deorſum, ut ab initio mundi uſque ad finem conſciſso velamine, myſteria publicentur, quæ uſque ad adventum Domini rationabiliter fuerunt occulta. Cum autem venerit quod perfectum eſt, tunc auferetur etiam ſecundum velum, ut videamus etiam quæ interius ſunt occulta, ſcilicet veram arcam teſtamenti, & ſicut ipſa ſe habet natura, videamus Cherubim, & alia. HILARIUS (can. XXXIII.) Vel ideo velum templi ſcinditur, quia exinde populus eſt diviſus in partes, & veli honor cum cuſtodia Angeli protegentis aufertur. LEO Papa in ſer. de Paſſione (X. & XVII.) Eſt autem ad teſtimonium venerandæ paſſionis ſufficiens ſignum elementorum (2) inopinata turbatio: unde ſequitur: *Et terra mota eſt, & petræ ſciſſæ ſunt, & monumenta aperta ſunt*. HIERONYMUS (ſuper *Terra mota eſt*.) Nulli enim dubium eſt quid ſignificet iuxta litteram magnitudo ſignorum, ut crucifixum Dominum ſuum & cælum, & terra, & omnia demonſtrarent. HILARIUS (can. XXXIII.) Movetur terra, quia capax huius mortui eſſe non poterat; *petræ ſciſſæ ſunt*, omnia enim valida, & fortia penetrans Dei Verbum, & poteſtas æternæ virtutis irruperat; *& monumenta aperta ſunt*, erant enim mortis (3) clauſtra reſerata. Sequitur: *Et multa corpora ſanctorum qui dormierant ſurrexerunt*: illuminans enim mortis tenebras, & inferorum obſcura colluſtrans, mortis ſpolia detrahebat. CHRYSOSTOMUS in homil. (LXXXIX.) Ipſo quidem in cruce manente eum irridentes dicebant: *Alios ſalvos fecit: ſeipſum non poteſt ſalvum facere*. (4) Sed quod in ſe facere noluit, in ſervorum corporibus, cum multa ſuperabundantia demonſtravit. Si enim quatriduanum Lazarum exurgere magnum fuit, multo magis eos repente qui olim dormierant, apparere viventes; quod futuræ reſurrectionis erat indicium. Ut autem non putaretur eſſe phantaſma quod factum eſt, Evangeliſta ſubiungit: *Et exeuntes de monumentis poſt reſurrectionem eius venerunt in ſanctam civitatem, & apparuerunt multis*. HIERONYMUS. Quomodo autem Lazarus mortuus reſurrexit, ſic & multa corpora ſanctorum reſurrexerunt, ut Dominum oſtenderent reſurgentem; & tamen cum monumenta aperta ſunt, non ante reſurrexerunt quam reſurgeret Dominus, ut eſſet primogenitus reſurrectionis ex mortuis. Sanctam autem civitatem, in qua viſi ſunt reſurgentes, aut Hieruſalem cæleſtem intelligamus, aut hanc terrenam, quæ ante ſancta fuerat: ſancta enim appellabatur civitas Hieruſalem propter templum, & ſancta ſanctorum, & ob diſtinctionem aliarum urbium, in quibus idola colebantur. Quando vero dicitur, *Apparuerunt multis*, oſtenditur non generalis fuiſſe reſurrectio quæ omnibus appareret, ſed ſpecialis ad plurimos, ut hi viderent qui cernere merebantur. REMIGIUS. Quæret autem aliquis quid de illis factum ſit qui reſurgente Domino ſurrexerunt. Credendum quippe eſt quoniam ideo ſurrexerunt ut teſtes eſſent dominicæ reſurrectionis. Quidam autem dixerunt, quod iterum mortui ſunt, & in cinerem converſi, ſicut & Lazarus, & ceteri, quos Dominus reſuſcitavit. Sed iſtorum dictis nullo modo eſt fides accommodanda: quoniam maius illis eſſet tormentum qui ſurrexerunt, ſi iterum mortui eſſent, quam ſi non reſurgerent. Incunctanter ergo credere debemus quia qui reſurgente Domino a mortuis reſurrexerunt, aſcendente eo ad cælos, & ipſi pariter aſcenderunt. ORIGENES (tract. XXXV.) Semper autem (5) hæc eadem magna quotidie fiunt: velum enim templi ad revelandum quæ intus habentur ſcinditur ſanctis. Terra etiam movetur, ideſt omnis caro, novo verbo, & novis rebus ſecundum novum teſta-

(1) *Al.* *omittitur* ſed. (2) *Al.* inordinata. (3) *Al.* clauſura. (4) *Al.* & quod. (5) *Al.* hic.

testamentum. Petræ autem scinduntur, quæ mysterium fuerunt Prophetarum, ut in prosuodis eorum posita spiritualia mysteria videamus. Monumenta autem dicuntur corpora peccatricum animarum, idest mortuarum Deo: cum autem per gratiam Dei animæ huiusmodi fuerint suscitatæ, corpora eorum, quæ prius fuerunt monumenta, fiunt corpora sanctorum, & videntur a seipsis exire, & sequuntur eum qui resurrexit, & in novitate vitæ ambulant cum eo: & qui digni sunt habere conversationem in cælis, ingrediuntur in sanctam civitatem per singula tempora, & apparent multis videntibus opera bona ipsorum.

Sequitur: *Centurio autem, & qui cum eo erant custodientes Iesum, viso terræmotu, & his quæ fiebant, timuerunt valde, dicentes: Vere Filius Dei erat iste.* AUGUSTINUS de Con. Evan. (Li. III. cap. xx.) Non est contrarium quod Matthæus viso terræmotu dicit admiratum Centurionem, & eos qui cum eo erant; cum Lucas dicat hoc admiratum quod emissa magna voce expirasset: in eo enim quod Matthæus non solum dixit, *Viso terræmotu*, sed & addidit, *his quæ fiebant*, integrum locum fuisse demonstravit Lucæ, ut diceret Centurionem ipsam Domini mortem fuisse miratum: quia & hoc inter illa est quæ tunc mirabiliter facta erant. HIERONYMUS (super *Centurio autem*.) Ex hoc considerandum, quod Centurio in ipso scandalo passionis vere Dei Filium confiteatur, & Arrius in Ecclesia prædicet creaturam. RABANUS (super *Videns hæc Centurio*.) Unde merito per Centurionem fides Ecclesiæ designatur, quæ (1) velo mysteriorum cælestium per mortem Domini reserato, continuo Iesum & vere iustum hominem, & vere Dei Filium, synagoga tacente, confirmat. LEO in serm. de Pas. (XIII.) Exemplo igitur Centurionis contremiscat in Redemptoris sui supplicio terrena substantia, rumpantur infidelium mentium petræ, & qui mortalitatis gravabantur sepulcris, discussa obstaculorum mora prosiliant: appareant nunc quoque in civitate sancta, idest Ecclesia Dei, futuræ resurrectionis indicia; & quod credendum est in corporibus, fiat in cordibus.

Sequitur: *Erant autem ibi mulieres multæ a longe, quæ secutæ erant Iesum a Galilæa, ministrantes ei.* HIERONYMUS (super *Erant autem ibi mulieres*.) Consuetudinis enim Iudaicæ fuit (6), nec ducebatur in culpam more gentis (2) antiquo, ut mulieres de substantia sua victum, atque vestitum præceptoribus ministrarent. Hoc, quia scandalum facere poterat in Gentibus, Paulus abiecisse se memorat. Ministrabant autem Domino de substantia sua, ut meteret illarum carnalia, cuius illæ metebant spiritualia: non quia indigebat cibis Dominus creaturarum, sed ut typum ostenderet magistrorum, quia victu, atque vestitu ex discipulis deberent esse contenti. Sed videamus quales comites habuerit: sequitur enim: *Inter quas erat Maria Magdalena, & Maria Iacobi, & Ioseph mater, & mater filiorum Zebedæi.* ORIGENES (tra. XXXV.) Apud Marcum autem tertia illa Salome appellatur. CHRYSOSTOMUS in hom. (LXXXIX. ante med.) Hæ autem mulieres considerabant quæ gerebantur, quæ maxime erant compassibiles; (3) & quæ sequebantur ministrantes usque ad pericula (4) affuerunt, maximam fortitudinem ostendentes: quia cum discipuli fugerunt, ipsæ affuerunt. HIERONYMUS contra Helvidium (parum a med. illius.) Ecce (5) inquit Helvidius) Iacobus, & Ioseph sunt filii Mariæ matris Domini, quos Iudæi appellaverunt fratres Christi. Dicit autem Iacobi minoris ad distinctionem Iacobi maioris, qui erat filius Zebedæi. Impium enim dicit esse Helvidius hoc sentire de Maria, ut cum aliæ feminæ ibi fuerint, matrem eius abesse dicamus; aut alteram esse Mariam, nescio quam confingamus, præsertim cum Evangelium Ioannis testetur eam illic fuisse præsentem. O furor cæcus, & in proprium exitium mens vesana! Audi quid Ioannes Evangelista dicat cap. XIX. „ Stabant iuxta „ crucem Iesu mater eius, & soror matris „ eius, Maria Cleophæ, & Maria Magda- „ lene. " Nulli dubium est duos fuisse Apostolos, Iacobi nuncupatos vocabulo, Iacobum Zebedæi, & Iacobum Alphæi. Iste autem nescio quis minor Iacobus, quem Mariæ filium Scriptura commemorat, si Apostolus est, Alphæi filius erit; si non est Apostolus, sed tertius nescio quis Iacobus, quomodo putandus est frater Domini, & quomodo tertium ad distinctionem maioris minor appellabitur? cum maior & minor non inter tres, sed inter duos soleant præbere distantiam; & frater Domini (7) Apostolus sit, Paulo dicente ad Gal. I. „ A-

„ lium

(1) *Al.* vero. (2) *Al.* antiquæ. (3) *Al. omittitur* &. *Legit P. Nicolai* Et vide constantiam earum: sequebantur &c. (4) *Al.* afferunt. (5) *Al.* innuit. (6) *In Veneta Nicolini Edit. an.* 1593. *hic interponitur* & Maria Iacobi minoris. (7) *P. Nicolaius ponit* appellatus.

„ lium Apostolorum vidi neminem, nisi Iacobum fratrem Domini. " Ne autem hunc Iacobum putes filium Zebedæi, lege Actus Apostolorum cap. XII. iam ab Herode fuerat interemptus. Restat conclusio, ut Maria ista, quæ Iacobi minoris scribitur mater, fuerit uxor Alphæi, & soror Mariæ matris Domini, quam Mariam Cleophæ Ioannes Evangelista commemorat. Si autem inde tibi alia atque alia videtur, quod alibi dicatur Maria Iacobi minoris mater, & alibi Maria Cleophæ, disces Scripturæ consuetudinem, eumdem hominum diversis nominibus appellari; sicut Raguel socer Moysi Ietro dicitur. Et similiter dicitur Maria Cleophæ uxor Alphæi: hæc eadem dicta est Maria mater Iacobi minoris; quæ si mater esset Domini, magis eam, ut in omnibus locis, matrem alterius voluisset intelligi. Verum etsi alia fuerit Maria Cleophæ, & alia Maria Iacobi, & Ioseph mater; hoc tamen constat non eamdem Mariam Iacobi, & Ioseph esse quam matrem Domini. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. XXI.) Possemus autem dicere alias mulieres a longe, ut tres Evangelistæ dicunt, & alias iuxta crucem fuisse, ut Ioannes dicit; (1) nisi Matthæus, & (2) Marcus Mariam Magdalene nominassent inter stantes longe, quam scilicet Ioannes nominavit inter stantes iuxta crucem. Quomodo autem hoc intelligitur, nisi quia eo intervallo erant ut & iuxta dici possent, quia in conspectu eius præsto aderant, & a longe in comparatione turbæ propinquius circumstantis cum Centurione, & militibus. Possumus etiam intelligere quod illæ quæ simul aderant cum matre Domini, postquam eam discipulo commendavit, abire iam cœperant, ut a densitate turbæ se (3) eruerent, & cetera quæ facta sunt, longius intuerentur, ut Evangelistæ, qui post mortem Domini eas commemoraverunt, & longe stantes commemorent.

(I) GLOSSA a. Postquam Evangelista retulerat ordinem dominicæ passionis, & mortem, nunc agit de eius sepultura, dicens: *Cum sero autem factum esset, venit quidam homo dives ab Arimathæa nomine Ioseph, qui & ipse discipulus erat Iesus.* REMIGIUS. Arimathæa ipsa est & Ramatha civitas Helcanæ, & Samuelis, quæ sita est in regione Chananitica iuxta Diospolim. Iste autem Ioseph, secundum sæculi statum, magnæ fuit dignitatis, sed multo maioris meriti apud Deum fuisse laudatur, siquidem iustus fuisse describitur. Decebat quippe eum talem existere qui corpus Domini sepeliret, quatenus per iustitiam meritorum dignus esset tali officio. HIERONYMUS (super *Cum sero esset factum.*) Dives autem refertur non de iactantia Scriptoris, quo virum nobilem, atque ditissimum referat Iesu suisse discipulum; sed ut ostendat causam quare a Pilato corpus Christi potuerit impetrare. Sequitur: *Hic accessit ad Pilatum, & petiit corpus Iesu*: pauperes enim, & ignoti non essent ausi ad Pilatum præsidem Romanæ potestatis accedere, & crucifixi corpus impetrare. In alio autem Evangelio Ioseph iste Bulites appellatur, idest consiliarius; & de ipso quidem putant primum Psalmum fuisse compositum: „ Beatus vir qui non „ abiit in consilio impiorum. " CHRYSOSTOMUS in hom. (lxxxix.) Inspice autem huius viri fortitudinem: in mortis enim periculum se tradidit, inimicitias ad omnes assumens, propter benevolentiam Christi; & non solum audet corpus Christi petere, sed & sepelire: unde sequitur: *Et accepto corpus Iesu, & involvit illud in sindone munda.* HIERONYMUS (super *Et recepto Ioseph corpore.*) Ex simplici sepultura Domini, ambitio divitum condemnatur, qui nec in tumulis quidem possunt carere divitiis. Possumus autem iuxta intelligentiam spiritualem & hoc sentire, quod corpus Domini non auro, non gemmis, non serico, sed linteamine puro obvolvendum sit; quamquam & hoc significet, quod ille in sindone munda involvit Iesum qui pura mente eum susceperit. REMIGIUS. Velaliter. Quia sindon lineus pannus est, linum autem ex terra procreatur, & cum magno labore ad candorem perducitur, designatur quia corpus illius, quod ex terra, idest ex virgine, sumptum est, per laborem passionis pervenit ad candorem immortalitatis. RABANUS (super *Et involvit eum in sindone.*) Hinc etiam Ecclesiæ mos obtinuit ut sacrificium altaris non in serico, neque in panno tincto, sed in lino terreno celebretur; ut a beato Papa Silvestro legimus esse statutum.

Se-

(1) *Al.* ubi. (2) *Al.* Lucas. (3) *Al.* exuerenti.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nec in Glossa quæ nunc est, nec alibi occurrit.

Sequitur: *Et posuit illud in monumento suo novo, quod exciderat in petra*. AUGUSTINUS in serm. de Sabbato sancto *a* (serm. II. & est in ord. ser. CXXXIII.) Ideo autem Salvator in aliena sepultura ponitur, quia pro aliorum moriebatur salute. Ut quid ergo in propria sepultura qui in se mortem propriam non habebat? Ut quid illi tumulus in terris cuius sedes manebat in cælis? Ut quid illi sepultura propria qui tridui tantum temporis spatio in sepulcro non tam mortuus iacuit, quam velut in lectulo conquievit? Sepulcrum autem mortis est habitaculum necessarium: ergo non erat mortis habitaculum Christo, quia vita est; nec opus habebat semper vivens habitaculo defunctorum. HIERONYMUS (super *Et posuit*.) In novo autem ponitur monumento, ne post resurrectionem, ceteris corporibus remanentibus, surrexisse alius fingeretur. Potest autem & novum sepulcrum, Mariæ virginalem uterum demonstrare. In monumento autem exciso in petra conditus est, ne si ex multis lapidibus ædificatus fuisset, suffossis tumuli fundamentis ablatus furto diceretur. AUGUSTINUS in serm. de Sabbato sancto *b* (ut supra.) Si etiam sepulcrum fuisset in terra, dicere poterant, Suffoderunt terram, & furati sunt eum. Si fuisset lapis parvulus superpositus, dicere poterant, Dormientibus nobis tulerunt eum: unde sequitur: *Et advolvit saxum magnum ad ostium monumenti, & abiit*. HIERONYMUS (super *Posuit in monumento*.) Saxum enim magnum appositum ostendit, non absque auxilio plurimorum sepulcrum potuisse reserari. HILARIUS (can. XXXIII.) Mystice autem Ioseph Apostolorum habet speciem. Hic in munda sindone corpus involvit, & quidem in hoc eodem linteo reperimus de cælo ad Petrum universorum animantium genera submissa: ex quo intelligitur sub lintei illius nomine consepeliri Christo Ecclesiam. Domini ergo corpus infertur in vacuam, & novam requiem lapidis excisi, quia per Apostolorum doctrinam (1) in pectus duritiæ gentilis quodam doctrinæ opere excisum Christus infertur, rude scilicet, ac novum, & nullo antea ingressu (2) timoris Dei pervium. Et quia nil præter eum oporteat in pectora nostra penetrare, lapis ostio advolvitur, ut quia nullus antea in nos divinæ cognitionis auctor fuerat illatus, nullus absque eo postea inferatur. ORIGENES (tract. XXXV.) Non autem fortuito scriptum est, quoniam involvit corpus in sindone munda, & posuit in monumento novo, & quod advolvit lapidem magnum: quoniam omnia quæ sunt circa corpus Iesu, munda sunt, & nova, & omnia magna valde. REMIGIUS. Postquam autem corpus Domini sepultum est, ceteris ad propria remeantibus, solæ mulieres, quæ eum arctius amaverunt, perseveraverunt, & diligenti cura notaverunt locum in quo corpus Domini poneretur; quatenus congruo tempore munus suæ devotionis ei offerrent: & ideo sequitur: *Erant autem ibi Maria Magdalene, & altera Maria sedentes contra sepulcrum*. ORIGENES (tract. XXXV.) Mater autem filiorum Zebedæi non scribitur sedere contra sepulcrum: forsitan enim usque ad crucem pervenire potuit. Istæ autem, quasi maiores in caritate, neque his quæ postea gesta sunt defuerunt. HIERONYMUS (super *Erant autem ibi Maria Magdalene &c.*) Vel, ceteris relinquentibus Dominum, mulieres in officio perseverant, expectantes quod promiserat Iesus; & ideo meruerunt primæ videre resurrectionem, quia *qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*: supra X. & XXIV. REMIGIUS. Quod usque hodie sanctæ mulieres, idest humiles animæ sanctorum, in hoc sæculo faciunt, & pia curiositate attendunt quemadmodum passio Christi completa sit.

(m) HIERONYMUS (super *Iube custodiri sepulcrum*.) Non suffecerat principibus sacerdotum crucifixisse Dominum Salvatorem, nisi sepulcrum custodirent, & quantum in illis est, manus imponerent resurgenti: unde dicitur: *Altera autem die, qua est post parasceven*. RABANUS (super *Altera autem die post parasceven*.) Parasceve dicitur præparatio: hoc nomine vocatur sexta sabbati, in qua præparabant necessaria sabbato, ut de manna dictum est Exod. XVI. „ Sexta die colligetis duplum: " quia enim sexta die factus est homo, in septima re-

(1) *Al.* impetus. (2) *Al.* timore.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Qui est XXXIII. de temp. Hoc autem etiam inter Ambrosii sermones reperitur. *b* Nec apud Augustinum in alterutro sermonum qui de Sabbato sancto inscribuntur, nec alibi occurrit.

requievit Deus; ideo sexto die Iesus pro homine moritur, & in sabbato quievit in sepulcro. HIERONYMUS *a*. Principes autem sacerdotum licet immensum facinus in nece Domini perpetraverint, tamen non sufficit eis, nisi etiam post mortem eius conceptæ nequitiæ virus exerceant, famam eius lacerantes; & quem innocentem sciebant, seductorem vocant: unde dicunt: *Domine, recordati sumus quia seductor ille dixit*. Sicut autem Caiphas ignorans ante prophetaverat dicens Ioan. XI. „ Expedit unum hominem mori pro populo, & non tota „ gens pereat: " sic modo: seductor enim erat Christus non a veritate in errorem mittens; sed a falsitate in veritatem, a vitiis ad virtutes, a morte ad vitam ducens. REMIGIUS. Ex hoc autem dicunt eum dixisse, (1) *Post tres dies resurgam*, quia dixerat supra XII. *Sicut fuit Ionas tribus diebus, & tribus noctibus in ventre ceti &c.* Sed videndum quomodo post tres dies resurrexerit. Nonnulli voluerunt tres horas tenebrarum, unam intelligi noctem.; & lucem quæ secuta est tenebras, diem; sed hi vim figuratæ locutionis ignoraverunt. Figurate enim sexta feria qua passus est, comprehendit noctem præcedentem; sequitur autem nox sabbati cum suo die; nox vero dominici diei comprehendit suum diem: ac per hoc verum est quod post triduum resurrexit. AUGUSTINUS in serm. de Pass. *a* (ubi supra.) Ideo autem post tres dies resurrexit, ut in passione Filii totius Trinitatis monstraretur assensus: triduum enim legitur in figura, quia Trinitas, quæ in principio fecerat hominem, ipsa in fine hominem per Christi reparat passionem.

Sequitur: *Iube ergo custodiri sepulcrum usque in tertium diem*. RABANUS (super *Furentur, & dicant plebi*.) Discipuli enim Christi fures spiritualiter erant: quia ab ingratis Iudæis scripta novi & veteris testamenti ablata in usum Ecclesiæ conferebant, & Salvatorem qui eis promissus fuerat, illis nocte dormientibus, hoc est infidelitate torpentibus, abstulerunt, Gentibus credendum tradentes. HILARIUS (can. XXXIII.) Metus furandi corporis, & sepulcri custodia, atque obsignatio, stultitiæ, atque infidelitatis testimonium est: quod signare sepulcrum eius voluerunt, cuius præcepto conspexissent de sepulcro mortuum suscitatum. RABANUS (hoc loco.) In hoc autem quod dicunt, *Et erit novissimus error peior priore*, ignoranter verum dicunt: peior enim fuit contemptus pœnitentiæ in Iudæis quam error ignorantiæ. CHRYSOSTOMUS in hom. (XC.) Vide etiam qualiter nolentes concertant ad demonstrandam veritatem: irrefragabilis enim demonstratio resurrectionis facta est per ea quæ prætenderunt: quia enim custoditum est sepulcrum, nulla fraus facta est. Si autem fraus facta non est, manifeste, & irrefragabiliter Dominus surrexit. Quid autem Pilatus respondeat, subiungitur: *Ait illis Pilatus: Habetis custodiam: ite, custodite, sicut scitis*. RABANUS (super *Habetis custodiam*.) Quasi dicat: Sufficiat vobis quod consensi in necem innocentis: de cetero vester error vobiscum permaneat.

Sequitur: *Illi autem abeuntes munierunt sepulcrum, signantes lapidem cum custodibus*. CHRYSOSTOMUS in hom. (XC.) Non autem permittit Pilatus solos milites sigillare: si enim soli milites sigillassent, possent dicere quoniam milites permiserunt quod discipuli corpus Domini furarentur, & ita resurrectionis infringere fidem: nunc hoc dicere non possunt, cum ipsimet sepulcrum sigillassent.

(1) *Al.* quod post &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod subiungitur ex Hieronymo, ex quo etiam Glossa citat, non occurrit in Hieronymo, sed in Rabano. *b* Neque rursus in sermonibus Augustini occurrit, ut nec alibi; etsi non semel triduanæ resurrectionis Christi causam reddit.

C A-

CAPUT XXVIII.

(a) VEspere autem sabbati, quæ lucescit in prima sabbati, venit Maria Magdalene, & altera Maria videre sepulcrum. Et ecce terræmotus factus est magnus: Angelus enim Domini descendit de cælo, & accedens revolvit lapidem, & sedebat super eum. Erat autem aspectus eius sicut fulgur, & vestimentum eius sicut nix. Præ timore autem eius exterriti sunt custodes, & facti sunt velut mortui. Respondens autem Angelus dixit mulieribus: Nolite timere vos: scio enim quod Iesum qui crucifixus est quæritis. Non est hic: surrexit enim sicut dixit. Venite, & videte locum ubi positus erat Dominus: & cito euntes, dicite discipulis eius, quia surrexit, & ecce præcedet vos in Galilæam: ibi eum videbitis: ecce prædixi vobis.

(b) Et exierunt cito de monumento cum timore, & gaudio magno, currentes nuntiare discipulis eius. Et ecce Iesus occurrit illis, dicens, Avete. Illæ autem accesserunt, & tenuerunt pedes eius, & adoraverunt eum. Tunc ait illis Iesus: Nolite timere: ite, nuntiate fratribus meis ut eant in Galilæam: ibi me videbunt.

(c) Quæ cum abiissent, ecce quidam de custodibus venerunt in civitatem, & nuntiaverunt principibus sacerdotum omnia quæ facta fuerant. Et congregati cum senioribus, consilio accepto, pecuniam copiosam dederunt militibus, dicentes: Dicite: Quia discipuli eius nocte venerunt, & furati sunt eum nobis dormientibus. Et si hoc auditum fuerit a præside, nos suadebimus ei, & securos vos faciemus. At illi, accepta pecunia, fecerunt sicut erant edocti. Et divulgatum est verbum istud apud Iudæos usque in hodiernum diem.

(d) Undecim autem discipuli abierunt in Galilæam in montem ubi constituerat illis Iesus: & videntes eum adoraverunt, quidam autem dubitaverunt. Et accedens Iesus locutus est eis, dicens: Data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra. Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti, docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis. Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.

(a) AUGUSTINUS in serm. de Resur. *. Post illusiones, & verbera, post aceti, & fellis pocula mixta, post supplicia crucis, & vulnera, & postremo post ipsam mortem, & inferos, surrexit de suo funere caro nova, redit ab occiduo latens vita, & in morte salus reservata resurgit, pulchrior reditura post funus. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. XXIV.) De hora vero qua mulieres venerunt ad monumentum, non contemnenda exoritur quæstio. Cum enim Matthæus hic dicat: *Vespere autem sabbati qua lucescit in prima sabbati*: quid est quod dicit Marcus: „ Et valde mane una sabbatorum venit „ Maria Magdalena, & altera Maria videre sepulcrum?" Aperte quippe prima noctis, quod est vespere, ipsam noctem voluit significare Matthæus, cuius noctis fine venerunt ad monumentum: ergo quoniam sabbato impediebantur ut non ante facerent, ab eo tempore nominavit noctem ex quo eis licere cœpit ut facerent quodcumque vellent tempore eiusdem noctis. Sic itaque dictum est, *Vespere sabbati*, ac si diceretur, nocte sabbati, idest nocte quæ sequitur diem sabbati: quod ipsa verba eius satis indicant: sic enim ait: *Qua lucescit in prima sabbati*: quod fieri non potest nisi tantummodo primam noctis particulam, idest solum initium no-

EX EDITIONE P. NICOLAI.

* In Augustino non habetur inter sermones qui nunc extant, sed apud Chrysostomum homil. III. de Resur.

noctis, intellexerimus dicto vespere significatum. Neque enim ipsum initium noctis lucescit in prima sabbati, sed ipsa nox (1) quæ in luce incipit terminari; & usitatus modus loquendi est divinæ Scripturæ a parte totum significare. Vespere ergo noctem significavit, cuius extremum est diluculum: diluculo enim venerunt ad monumentum. *a* RABANUS (hoc loco.) Quod dictum est, quia sanctæ mulieres vespere sabbati, quæ lucescit in prima sabbati, venerunt videre sepulcrum, ita intelligendum, quia vespere quidem venire cœperint; sed lucescente mane in prima sabbati ad sepulcrum pervenerunt; idest, vespere aromata paraverunt, quibus corpus Domini ungere desiderabant; sed aromata vespere præparata, mane ad sepulcrum detulerunt: quod Matthæus quidem brevitatis causa obscurius posuit; sed Evangelistæ alii quo ordine factum sit evidentius ostendunt. Sepulto namque sexta feria Domino, reversæ a monumento mulieres præparaverunt aromata, & unguenta, quamdiu operari licebat: & sabbato quidem siluerunt secundum legis mandatum, sicut Lucas aperte designat; cum autem transisset sabbatum, vesperaque adveniente, tempus operandi rediisset, prompte ad devotionem emerunt quæ minus præparaverant aromata, sicut Marcus cap. XVI. commemorat, „ ut ve„ nientes ungerent Iesum: & valde mane „ veniunt ad monumentum." HIERONYMUS (in initio Com. in cap. XXVIII. Matth.) Vel aliter. Quod diversa tempora istarum mulierum in Evangeliis describuntur, non mendacii signum est, ut impii obiiciunt, sed sedulæ visitationis officia, dum crebro abeunt, & redeunt, & non patiuntur a sepulcro Domini diu abesse, vel longius. REMIGIUS. Sciendum autem, quia Matthæus mystice loquens studuit nobis insinuare, illa sacratissima nox quantam dignitatem ex honore devictæ mortis, & dominicæ resurrectionis accepit: ideo dixit: *Vespere autem sabbati quæ lucescit in prima sabbati*. Cum consuetus ordo temporum habeat ut vesperæ non lucescant in diem, sed potius obtenebrescant in noctem; ostenditur his verbis quod Dominus totam hanc noctem luce suæ resurrectionis festivam, & coruscam reddidit. BEDA in hom. *b* (in vigilia paschæ.) Ab exordio etiam mundanæ creationis usque huc ita temporum cursus distinguebatur, ut dies noctem præcederet: quia homo a luce paradisi peccando lapsus in huius sæculi tenebras, ærumnasque decidit. Aptissime autem nunc dies sequitur noctem, quando per fidem resurrectionis a peccati tenebris, & umbra mortis ad lucem vitæ, Christo largiente, reducimur. SEVERIANUS *c* in serm. de Pass. Est autem vespera sabbati quæ lucescit: quia illuminatur per Christum sabbatum, non deletur. *Non*, inquit supra v. *veni solvere legem, sed adimplere*. Illuminatur, ut in diem dominicam luceat, clarescat in Ecclesia quod in synagoga, Iudæis obscurantibus, fuscabatur. Sequitur: *Venit Maria Magdalene, & altera Maria videre sepulcrum*. Sero quidem mulier currit ad veniam, quæ mature cucurrit ad culpam; quæ de paradiso perfidiam sumpserat, festinat fidem sumere de sepulcro; contendit rapere de morte vitam, quæ de vita rapuerat mortem. Non autem dixit, Venerunt, sed *Venit*, sub uno nomine. Veniunt duæ mysterio, non casu: venit ipsa, sed altera, ut (2) mutaretur mulier virtute, non sexu. Præcedunt autem Apostolos feminæ, quæ Ecclesiarum typum ad dominicum deferunt sepulcrum, Maria scilicet, & Maria. Maternum Christi unum nomen in duas geminatur feminas: quia hæc Ecclesia ex duobus populis veniens, idest ex Gentibus, & Iudæis, una esse figuratur. Venit autem Maria ad sepulcrum, sicut ad resurrectionis uterum, ut iterum Christus ex sepulcro nasceretur fidei, qui carni fuerat generatus ex ventre; & eum quem clausa virginitas ad præsentem tulerat vitam, clausum sepulcrum ad vitam redderet sempiternam. Divinitatis insigne est clausam virginem reliquisse post partum, & de sepulcro clauso exisse cum corpore.

Sequitur: *Et ecce terræmotus factus est magnus*. HIERONYMUS (ubi supra.) Dominus noster unus atque idem Filius Dei & hominis, iuxta utramque naturam divinitatis, & carnis, nunc magnitudinis suæ, nunc

(1) *Al. omittitur* quæ. (2) *Apud P. Nicolai est* mutaretur mulier vita, non nomine, virtute, non sexu.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a BEDA. *b* Inter æstivales. *c* Immo potius Chrysologus partim serm. LXXIV. qui est II. de Resur. partim serm. LXXV. qui est III. de eadem; adeoque perperam prius notabatur de Pass. pro de Pasc. sive de Pascha.

nunc humilitatis signum demonstrat: unde & in præsenti loco quisquis homo sit qui crucifixus est, qui sepultus, tamen quæ foris aguntur, ostendunt Filium Dei. HILARIUS (can. ult. in Matth.) Motus enim terræ resurrectionis est virtus, cum concusso mortis aculeo, & illuminatis illius tenebris, resurgente virtutum cælestium Domino, inferorum trepidatio commovetur. CHRYSOSTOMUS in hom. (xc.) Vel ideo terræmotus factus est, ut exurgant, & evigilent mulieres: etenim accesserant, ut unguentum mitterent: & quia in nocte hæc gerebantur, probabile est quasdam obdormisse. BEDA in hom. (idest inter æstivales de tempore.) Quod etiam terræmotus, resurgente Domino de sepulcro, sicut etiam moriente in cruce, factus est magnus, significat terrena quidem corda per fidem passionis prius, ac resurrectionis eius ad pœnitentiam concutienda salubri pavore permota. SEVERIANUS in serm. Paschæ *a*. Si autem sic terra tremuit, cum Dominus ad veniam sanctorum resurgeret; quomodo contremiscet, cum noxiorum omnium surget ad pœnam? dicente Propheta Psal. lxxv. „ Terra tremuit, cum resurge„ ret in iudicio Deus. " Et quomodo Domini præsentiam sustinebit, quæ Angeli præsentiam sustinere non valuit? Nam sequitur: *Angelus Domini descendit de cælo*. Surgente siquidem Christo, morte pereunte, terrenis redditur cæleste commercium, & mulieri cui fuerat cum diabolo lethale consilium, cum Angelo colloquium fit vitale. HILARIUS (can. ult. in Matth.) Misericordiæ enim Dei Patris insigne est, resurgente Filio ab inferis, virtutum cælestium (1) ministeria mittere; atque ideo prior resurrectionis ipse est (2) index, ut quodam famulatu paternæ voluntatis resurrectio nuntiaretur. BEDA in hom. (ubi supra.) Quia enim Christus Deus & homo est, inter acta humanitatis semper ei Angelorum ministeria Deo debita non desunt. Sequitur: *Et accedens revolvit lapidem*: non ut egressuro Domino ianuam pandat, sed ut egressus eius iam facti hominibus præstet indicium. Qui enim mortalis clauso virginis utero potuit nascendo ingredi mundum, ipse factus immortalis, clauso sepulcro potuit resurgendo exire de mundo. REMIGIUS. Significat autem revolutio lapidis reserationem sacramentorum Christi, quæ littera legis tegebantur: lex namque in lapide scripta fuit, & ideo per lapidem designatur. SEVERIANUS *b*. Non autem dixit, Volvit, sed *Revolvit lapidem*: quia lapis advolutus probavit mortem, & revolutus extitit resurrectionis assertor. Mutatur hic ordo rerum: sepulcrum mortem, non mortuum devorat; domus mortis mansio fit vitalis; (3) uteri nova forma mortuum recipit, reddit vivum. Sequitur: *Et sedebat super eum*: sedebat inquam, cui nulla inerat lassitudo, ut fidei doctor, ut resurrectionis magister; sedebat supra petram, ut soliditas sedentis daret credentibus firmitatem: ponebat Angelus super petram fundamenta fidei, super quam Christus erat Ecclesiam fundaturus. Vel per lapidem monumenti potest designari mors, qua omnes premebantur: per hoc ergo quod Angelus super lapidem sedit, significatur quod Christus mortem sua virtute subiecit. BEDA in hom. (ubi supra.) Et recte stans apparuit Angelus, qui adventum Domini in mundo prædicebat, ut stando designaret quia Dominus ad debellandum mundi principem veniret. Præco autem resurrectionis sedisse memoratur, ut sedendo significaret eum, superato mortis auctore, sedem regni iam conscendisse perpetui. Sedebat autem super lapidem revolutum, quo ostium monumenti claudebatur, ut claustra inferorum, sua ipsum virtute deiecisse doceret. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. III. cap. xxiv.) Potest autem movere quomodo secundum Matthæum Angelus super lapidem sedebat revolutum a monumento, cum Marcus dicat mulieres introeuntes in monumentum vidisse iuvenem sedentem in dextris; nisi intelligamus aut Matthæum tacuisse de Angelo, quem intrantes viderunt, Marcum autem de illo quem viderunt seden-

(1) *Al.* mysteria. (2) *Al.* videri. (3) *Al.* veteri.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod sequitur ex Severiano rursus in Chrysologo sparsim habetur tum serm. lxxiv. circa med. quo ad posteriorem appendicem, tum serm. lxxvii. quo ad priorem, sed inversa serie. *b* Et hæc rursus in Chrysologo, sicut prius, habentur in serm. lxxiv. post medium, nisi quod pro his verbis *mortuum recipit, reddit vivum*, habet aptius ad metaphoram uteri *mortuum concipit, parit vivum*; nec appendicem illam habet, *Vel per lapidem &c* quæ nec occurrit.

tem ſupet lapidem ; ut duos viderint, & a duobus ſigillatim audierint quæ dixerunt Angeli de Ieſu : aut certe quod dicit (Marc. XVI.) „ Intrantes in monumentum, “ in aliqua ſepta maceriæ debemus accipere, qua communitum locum tunc fuiſſe credibile eſt, ideſt in aliquod ſpatium ante pettam, in qua exciſa locus ſactus fuerat ſepulturæ, ut ipſum viderint in eodem ſpatio ſedentem a dextris, quem dicit Matthæus ſedentem ſupet lapidem.

Sequitur : *Erat autem aſpectus eius ſicut fulgur, & veſtimenta eius ſicut nix*. SEVERIANUS *a*. Vultus claritas a veſtium candore (1) ſeparatur, & facies fulguri, nivi veſtis Angeli comparatur : quia fulgur de cælo, nix de terra : unde Propheta Pſal. CXLVI. „ Laudate Dominum de terra . . . . „ ignis, grando, nix &c. “ In facie ergo Angeli claritas cæleſtis ſervatur naturæ, in veſte ſignificatut gratia communionis humanæ; & ſic temperatur ſpecies Angeli colloquentis, ut carnales oculi & veſtium ferant placidam claritatem, (2) & ex ſulgore vultus nuntium ſui tremerent, & revererentut auctoris. IDEM *b* in alio ſerm. Quid autem ſacit indumentum ubi tegendi neceſſitas non habetur? Sed Angelus noſtrum habitum, noſtram ſormam in reſurtectione præfigurat, ubi homo ipſa corporis ſui claritate veſritur. HIERONYMUS. In candido etiam veſtitu Angelus ſignificat gloriam triumphantis. GREGORIUS in hom. de Paſch. *c* (hom. XXI. in Evang.) Vel alitet in fulgure terror rimoris eſt, in nive autem blandimentum candoris : quia vero omnipotens Deus & terribilis eſt peccatoribus, & blandus iuſtis, recte teſtis reſurrectionis eius Angelus & in ſulgure vultus, & in candore habitus demonſtratur, ut de ipſa ſua ſpecie & terreret reprobos, & mulceret pios: unde ſequitur: *Præ timore autem eius exterriti ſunt cuſtodes, & facti ſunt velut mortui*. RABANUS. Timoris anxietate ſunt exterriti qui amoris fiduciam non habebant ; & ſacti ſunt velut mortui qui reſurrectionis veritatem credere noluerunt. SEVERIANUS *d* in ſerm. Paſch. Cuſtodiebant enim crudelitatis ſtudio, non pietatis obſequio ; ſtare enim non poteſt quem conſcientia deſtituit, & impellit reatus. Hinc eſt quod Angelus percellit impios, pios alloquitur: & ſolatur.

Sequitur : *Reſpondens autem Angelus dixit mulieribus*. HIERONYMUS (ſuper *Præ timore autem exterriti ſunt*.) Cuſtodes quidem timote perterriti ad inſtar mortuorum ſtupefacti iacent ; & Angelus tamen non illos, ſed mulieres conſolatut, dicens: *Nolite timere vos*; quaſi dicat. Illi timeant in quibus temanet incredulitas; ceterum vos, quia Ieſum quæritis crucifixum, audite quod ſurrexerit, & promiſſa perfecerit: unde ſequitur: *Scio enim quod Ieſum, qui crucifixus eſt, quæritis*. SEVERIANUS *e*. Adhuc enim crucifixum, & mortuum tequirebant, quarum fidem ſæva paſſionis procella turbaverat, & tentationis ita eas pondus incutvaverat, ut cæli Dominum quærerent in ſepulcro.

Non eſt hic. RABANUS (ſuper *Non eſt hic, ſurrexit*.) Per præſentiam carnis, qui tamen nuſquam deeſt per præſentiam maieſtatis.

Sequitur : *Surrexit enim, ſicut dixit*. CHRYSOSTOMUS in hom. (XC.) Quaſi dicat: Et ſi mihi non creditis, illius mementote verborum. Deinde & alia ſequitur demonſtratio, cum ſubditur: *Venite, & videte locum ubi poſitus erat Dominus*. HIERONYMUS. Ut ſi meis verbis non creditis, vacuo credatis ſepulcro. SEVERIANUS *f*. Angelos ergo prædicit nomen, crucem dicit, loquitur paſſionem; ſed mox reſurrectionem, mox Dominum confitetur: & Angelus poſt tanta ſupplicia, poſt ſepulcrum agnoſcit Dominum ſuum ; cur homo aut minoratum Deum in carne iudicat, aut in paſſione exiſtimat defeciſſe virtutem? Dicit autem crucifixum, & oſtendit locum ubi poſitus erat Dominus, ne alter, & non idem reſurrexiſſe ctederetur ex mortuis. Et ſi Dominus in eadem redit carne, & ſuæ reſurtectionis ſacit indicia; quare homo in alia putat ſe carne rediturum? Aut carnem forte ſervus dedignatur ſuam, cum noſtram Dominus non mutavit? RABANUS (ſuper *Venite, & videte locum*.) Non antem ſolis (3) vobis hoc gaudium magnum conceſſum eſt occulto

cotde

(1) *Al.* ſuperatur. (2) *Al.* & ex fulgure. (3) *Al.* deeſt vobis. *P. Nicolai* legit verbis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Sive iterum, ut ſupra, Chryſologus ſer. LXXV. poſt med. *b* Idem ſcilicet Chryſologus ſer. LXXVII. verſus finem. *c* Scilicet hom. XXI. in Evang. quæ de Paſchate hic appellatur, quia legitur in Paſchate, non ſicut prius, de Paſſione. *d* Immo iterum Chryſologus ſerm. LXXV. verſus finem. *e* Et hoc etiam Chryſologi eſt ſer. LXXVII. verſus finem. *f* Adhuc eſt Chryſologi ſer. LXXVI. paulo poſt initium.

corde tenere; sed similiter amantibus debetis illud pandere: unde sequitur: *Et cito euntes dicite discipulis eius, quia surrexit*. SEVERIANUS *a*. Quasi dicat: Revertere ad virum mulier iam sanata, & suade fidem, quae perfidiam ante suasisti: refer homini resurrectionis indicium, cui ante consilium ruinae dedisti.

Sequitur: *Et ecce praecedet vos in Galilaeam*. CHRYSOSTOMUS in ho. (xc.) Hoc autem dicit eripiens eos a periculis, ne timor fidem impediret. HIERONYMUS (super *Quia surrexit*.) Mystice autem *praecedet vos in Galilaeam*; hoc est, in volutabrum Gentilium, ubi ante error erat, & lubricum, & firmo ac stabili pede vestigium non tenebat.

Sequitur: *Ibi eum videbitis: ecce praedixi vobis*. BEDA in hom. (1. inter aestivales.) Bene autem Dominus in Galilaea videtur a discipulis, qui iam de morte ad vitam, iam de corruptione ad incorruptionem transierat: Galilaea quippe transmigratio interpretatur. Felices feminae quae triumphum resurrectionis mundo annuntiare meruerunt; feliciores animae quae in die iudicii, percussis pavore reprobis, gaudium beatae resurrectionis intrare meruerint.

(b) HILARIUS (can. ult.) Mulieribus per Angelum adhortatis confestim Dominus occurrit, ut nuntiaturae expectantibus discipulis resurrectionem non Angeli potius quam Christi ore loquerentur: unde dicitur: *Et exierunt cito de monumento cum timore, & gaudio magno*. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. III. cap. xxiv.) Egressae autem dicuntur a monumento, hoc est ab illo loco ubi erat horti spatium ante lapidem effossum. HIERONYMUS (super *Exierunt cito de monumento*.) Duplex autem mentes mulierum tenebat affectus, timoris, & gaudii; & alter de miraculi magnitudine, alter ex desiderio resurgentis; & tamen uterque femineum concitabat gradum: unde sequitur: *Currentes nuntiare discipulis eius*. Pergebant enim ad Apostolos, ut per illos fidei seminarium spargeretur. Quae autem sic quaerebant, quae ita currebant, merebantur obviam habere Dominum resurgentem: unde sequitur: *Et ecce Iesus occurrit illis, dicens, Avete*. RABANUS (statim ante *Et occurrit illis Iesus*.) Per hoc ostendit, se omnibus iter virtutum inchoantibus, ut ad salutem perpetuam pervenire queant, adiuvando occurrere. HIERONYMUS (ibidem.) Primae mulieres merentur audire, *Avete*, ut maledictum Evae mulieris, in mulieribus solveretur. SEVERIANUS *b* (ibidem.) In istis vero feminis Ecclesiae figuram manere evidenter ostendit: quia discipulos suos Christus de resurrectione arguit trepidantes; occurrens autem istis non potestate terret, sed praevenit (1) caritatis ardore: Christus enim in Ecclesia se salutat, quam suum recipit in corpus. AUGUSTINUS de Con. Evangelistarum (Lib. III. cap. xxiv.) Colligimus & Angelorum allocutionem bis numero eas habuisse venientes ad monumentum, scilicet cum viderunt unum Angelum, de quo narrant Matthaeus, & Marcus, & cum postea viderunt duos, ut narrant Lucas, & Ioannes: & similiter ipsius Domini bis, semel scilicet illic quando Maria hortulanum putavit, & nunc iterum cum eis occurrit in via, ut eas ipsa repetitione firmaret, atque a timore recrearet. SEVERIANUS *c* (ubi supra.) Sed ibi Mariae nec tangendi datur facultas; hic non solum tangendi, sed tenendi copia tota conceditur: unde sequitur: *Illa autem accesserunt, & tenuerunt pedes eius, & adoraverunt eum*. RABANUS (super *Tenuerunt*.) Superius quidem dictum est, quia clauso surrexit monumento, ut immortale iam factum doceret esse corpus, quod in monumento clausum fuerat mortuum: tenendos autem mulieribus tunc praebuit pedes, ut intimaret veram se carnem habere, quae a mortalibus tangi posset. SEVERIANUS *d* (in ser. de Resurr.) Istae quidem tenent pedes Christi, quae in Ecclesiae (2) typo, evangelicae praedicationis tenent, & merentur excursum; ac sic fide astringunt sui vestigia Salvatoris ut totius deitatis perveniant ad honorem. Illa autem merito audit Ioan. xx. „Noli me „tangere," quae in terris deflet Dominum,

Qqq 2 &sic

(1) *Al.* claritatis. (2) *P. Nicolaius habet* quae in Ecclesia typum evangelicae praedicationis tenent, & merentur ex cursu; ac sic &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Vel Chrysologus rursum serm. lxxvii. prope finem. *b* Rursus ex Chrysologo id habetur ser. lxxvi. prope med. quo ad priorem partem, & paulo ante quo ad posteriorem, interiectis quibusdam quae hic desunt. *c* Vel Chrysologus serm. lxxvi. ut supra. *d* Vel Chrysologus rursus, sicut supra.

& sic in sepulcro quærit mortuum ut in cælis eum nesciat regnare cum Patre. Quod ergo eadem Maria, nunc in fidei vertice constituta, tangit Christum, ac tenet toto sanctitatis affectu, nunc imbecillitate carnis, & feminea infirmitate deiecta dubitat, & tactum sui non meretur auctoris, non facit quæstionem. Siquidem illud de figura est, hoc de sexu; illud est de divina gratia, hoc de humana natura: quia nos ipsi cum divina scimus, Deo vivimus; cum humana sapimus, cæcamur ex nobis. *a* Tenuerunt autem pedes eius, ut scirent in capite Christi virum esse, se autem esse in pedibus Christi, & datum sibi virum sequi, non præire ipsum. Quod autem dixerat Angelus, dicit & Dominus, ut quas firmaverat Angelus, Christus redderet firmiores.

Sequitur: *Tunc ait illis Iesus, Nolite timere*. HIERONYMUS. Et in veteri, & in novo testamento hoc semper observandum est, quod quando aliqua augustior apparuerit visio, primum timor pellatur, ut sic mente placata, possint quæ dicuntur, audiri. HILARIUS (can. ult.) In contrarium autem ordo causæ principalis est redditus, ut quia a sexu muliebri cœpta mors esset, ipsi primum resurrectionis gloriæ & visus, & nuntius redderetur: unde Dominus subdit: *Ite, nuntiate fratribus meis ut eant in Galilæam: ibi me videbunt*. SEVERIANUS *b* (ser. de Resurrect.) Vocat fratres quos corporis sui fecit esse germanos; vocat fratres quos benignus heres sibi præstitit coheredes; vocat fratres quos Patris sui adoptavit in filios. AUGUSTINUS de Concor. Evangelist. (Lib. III. cap. xxv.) Quod autem Dominus non ubi primum se monstraturus erat, sed in Galilæa, ubi postea visus est, se videndum mandavit & per Angelum, & per seipsum, (1) quemvis fidelem facit intentum ad quærendum, in quo mysterio dictum intelligitur: Galilæa namque interpretatur vel transmigratio, vel revelatio. Prius itaque, secundum transmigrationis significationem, quid aliud occurrit intelligendum, nisi quia Christi gratia de populo Israel transmigratura erat ad Gentes, quibus Apostoli prædicantes Evangelium nullo modo crederent, nisi eis ipse Dominus viam in cordibus hominum præpararet? Et hoc intelligitur, *Præcedet vos in Galilæam*. Quod autem subditur, *Ibi eum videbitis*, sic intelligitur; idest, ibi membra eius invenietis, ibi vivum corpus eius in his qui vos susceperint, agnoscetis. Secundum autem quod Galilæa interpretatur revelatio, non iam in forma servi intelligendum est, sed in illa in qua æqualis est Patri. Illa erit revelatio tamquam vera Galilæa, cum „ similes ei „ erimus, & videbimus eum sicuti est: " I. Ioan. III. Ipsa etiam erit beatior transmigratio ex isto sæculo in illam æternitatem.

(c) CHRYSOSTOMUS in hom. (xci.) Signorum quæ circa Christum apparuerunt, quædam fuerunt orbi terrarum communia, puta tenebræ, quædam propria militibus custodientibus, sicur mira Angeli apparitio, & terræmotus, quæ propter milites facta sunt, ut stupefierent, & ab ipsis fiat testimonium veritatis: veritas enim a contrariis divulgata magis refulget; quod & contigit, unde dicitur: *Quæ cum abiissent*, scilicet mulieres, *ecce quidam de custodibus venerunt in civitatem, & nuntiaverunt principibus sacerdotum omnia quæ facta fuerant*. RABANUS (hoc loco.) Simplex quidem animi qualitas, & indocta hominum rusticitas sæpe veritatem rei, ut est, sine fraude manifestat; at contra versuta malignitas falsitatem verisimilibus verbis pro vero commendare decertat. HIERONYMUS (super *Et congregati cum senioribus*.) Principes (2) ergo sacerdotum, qui debuerant converti ad pœnitentiam, & Iesum quærere resurgentem, perseverant in malitia, & pecuniam quæ ad usus templi data fuerat, vertunt in redemptionem mendacii, sicut & ante triginta argenteos (3) inde dederunt proditori: unde sequitur: *Et congregati cum senioribus, consilio accepto, pecuniam copiosam dederunt militibus, dicentes: Dicite, quia discipuli eius nocte venerunt, & furati sunt eum nobis dormientibus*. SEVERIANUS (de Resurrect.) Non enim contenti sunt intersecisse magistrum; immo etiam quomodo discipulos perdere (4) possint, moliuntur, (5) & discipulorum crimen esse faciunt virtutem

(1) *Al.* quamvis. (2) *Al. deest* ergo. (3) *Al.* Iudæ dederunt. (4) *Al.* possunt. (5) *Al.* discipulorum crimen esse faciunt magistri.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Serm. lxxx. qui cum præcedentibus confundebatur prius, quasi omnium series una esset. *b* Vel Chrysologus rursum serm. lxxx. *quod & infra intelligi oportet*.

tutem magistri. Plane amiserunt milites, perdiderunt Iudæi; sed discipuli magistrum suum non furto, sed fide; virtute, non fraude; sanctitate, non crimine; vivum, non mortuum, sustulerunt. CHRYSOSTOMUS in homil. (XCI.) Qualiter enim furarentur discipuli homines pauperes, & idiotæ, & neque apparere audentes? Si enim adhuc Christum vivum videntes fugerunt, qualiter mortuo eo non timuissent tot militum multitudinem? Numquid ostium sepulcri poterant evertere? Lapis enim imminebat magnus, multis indigens manibus. Numquid etiam non erat sigillum superimpositum? Propter quid autem non furati sunt prima nocte, quando nullus sepulcro assuit? Sabbato enim petierunt a Pilato custodiam. Quid autem sibi volunt hæc sudaria quæ Petrus vidit iacentia? Si enim vellent furari, non essent nudum corpus furati, non solum ne iniuriarentur, sed ne etiam in exeundo tardarent, (1) & tribuerent militibus se detinendi facultatem, maxime quia myrrha erat corpori, & vestimentis affixa, ita glutinosa ut non facile esset a corpore avellere vestimenta: quare non persuasibilia sunt quæ de furto dicta sunt. Unde per quæ resurrectionem obumbrare conantur, per hæc eam faciunt clarere. Dicentes enim, quod discipuli furati sunt, confitentur non esse corpus in sepulcro; furtum autem ostendit esse mendax, custodia militum, & discipulorum pavor. REMIGIUS. Sed si custodes dormierunt, quomodo furtum viderunt? Et si non viderunt, quomodo testes fuerunt? Et ideo quod voluerunt facere non potuerunt. GLOSSA *a*. Ne autem timore Principis a mendacio revocarentur, timentes propter negligentiam puniri, subdunt: *Et si hoc auditum fuerit a præside, nos suadebimus ei, & securos vos faciemus*. CHRYSOSTOMUS in hom. (XCI.) Vide omnes corruptos. Pilatus enim ipse persuasus est, plebs Iudaica commota est, milites corrupti sunt: unde sequitur: *At illi, accepta pecunia, fecerunt sicut erant edocti*. Si pecunia apud discipulum tantam habuit virtutem ut eum faceret magistri proditorem; non mireris si pecunia milites superantur. HILARIUS *b* (in fin. Comm. in XXVIII. cap. Matth.) Emitur ergo resurrectionis silentium, & mendacium furti argento, quia honore scilicet sæculi, qui in pecunia est, & cupiditate, Christi gloria denegatur. RABANUS (super *Divulgatum est verbum*.) Sicut autem sanguinis reatus, quem sibi, & posteris suis ipsi imprecabantur, gravi peccatorum sarcina illos premit; ita emptio mendacii, per quod resurrectionis denegant veritatem, reatu eos constringit perpetuo: unde sequitur: *Et divulgatum est verbum istud apud Iudæos usque in hodiernum diem*. SEVERIANUS *c*. Apud Iudæos quidem divulgatum est, non apud Christianos: quod enim in Iudæa Iudæus obscurabat auro, fide toto claruit in mundo. *d* HIERONYMUS (super *Congregati cum senioribus*.) Omnes autem qui stipe templi, & his quæ conferuntur ad usus Ecclesiæ abutuntur in aliis rebus, quibus suam expleant voluntatem, similes sunt scribarum, & sacerdotum redimentium mendacium, & Salvatoris sanguinem.

(d) BEDA in homil. (ut supra.) Postquam dominicam resurrectionem ab Angelo nuntiatam beatus Matthæus asseruit, visionem Domini etiam a discipulis impletam refert, dicens: *Undecim autem discipuli abierunt in Galilæam in montem ubi constituerat illis Iesus*: nam pergens Dominus ad passionem ait discipulis (supra XXVI.) *Postquam surrexero præcedam vos in Galilæam*. Angelus quoque mulieribus ait Marc. XVI. „Dicite discipulis eius, quia præcedet vos in Galilæam." Quapropter iussioni magistri obedientia discipulorum obsequitur. Recte autem undecim discipuli ad adorandum pergunt: iam enim unus perierat, qui Dominum, ac magistrum suum tradiderat. HIERONYMUS *e* (super *Undecim abierunt*.) Post resurrectionem ergo Iesus in Galilææ monte conspicitur, ibique adoratur; licet quidam dubitent, & dubitatio eorum nostram augeat fidem.

Sequitur: *Et videntes eum adoraverunt; quidam autem dubitaverunt*. REMIGIUS. Hoc autem Lucas Evangelista plenius manife-

(1) *Al. emittitur &.*

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Glossa quæ nunc extat, nec alibi occurrit. *b* Ex Hilario etiam citat appendix Glossæ in hunc locum; sed prima tantum verba ex Hilarii textu colligi possunt. *c* Vel Chrysologus rursum serm. LXXVI. prope finem. *d* HILARIUS. *e* Habet eadem Hilarius, ex quo hæc, & alia etiam ante dicta mutuatus est Hieronymus iisdem plane verbis.

nifestat: refert enim quia cum Dominus resurgens a mortuis ipse apparuisset discipulis, ipsi conturbati, & exterriti, existimabant se spiritum videre. RABANUS. In monte quidem apparuit eis Dominus, ut significaret quoniam corpus quod de (1) communi generis humani terra nascendo susceperat, resurgendo iam super terrena omnia sublevaverat, & ut admoneret fideles, si illic celsitudinem resurrectionis eius cupiunt videre, hic ab infimis voluptatibus ad superna studeant desideria transire. Iesus autem discipulos in Galilæam præcedit, quia Christus resurrexit a mortuis primitiæ dormientium. Sequuntur autem hi qui sunt Christi, & suo ordine ad vitam de morte transmigrant, in sua specie divinitatem contemplantes; & huic congruit quod Galilæa revelatio interpretatur. AUGUSTINUS de Concor. Evang. (Lib. III. cap. xxv.) Sed considerandum est quomodo corporaliter in Galilæa Dominus videri potuerit: quia enim non ipso die quo resurrexit, visus est, manifestum est: nam in Hierusalem visus est eo die in initio noctis, ut Lucas, & Ioannes aptissime consonant, neque etiam in sequentibus octo diebus, post quos dicit Ioannes discipulis apparuisse Dominum, ubi primo vidit eum Thomas, qui eum non viderat die resurrectionis eius: nisi quis dicat non illos undecim qui iam tunc Apostoli vocabantur, sed discipulorum illic undecim fuisse ex multo numero discipulorum. Sed occurrit aliud quod obsistit: Ioannes enim quando commemoravit non in monte ab undecim, sed ad mare Tiberiadis a septem piscantibus visum esse Dominum; „ Hoc iam tertio (in„quit) manifestavit se Iesus discipulis suis:" quod intelligendum est ad numerum dierum retulisse, non ad numerum manifestationum. Si autem (2) acceperimus intra illos octo dies, antequam eum Thomas vidisset, ab undecim discipulis quibusque Dominum visum, (3) non erit hoc ad mare Tiberiadis tertio manifestatum esse, sed quarto: ac per hoc cogimur intelligere, post omnia factum esse quod eum in monte Galilææ discipuli undecim viderunt. Invenimus itaque apud quatuor Evangelistas decies commemoratum Dominum visum ab hominibus esse post resurrectionem, semel ad monumentum a mulieribus; iterum eisdem egredientibus a monumento in itinere; tertio Petro; quarto duobus euntibus in castellum; quinto pluribus in Hierusalem, ubi non erat Thomas; sexto ubi vidit eum Thomas; septimo ad mare Tiberiadis; octavo in monte Galilææ secundum Matthæum; nono, quod dicit Marcus, novissime recumbentibus, quia iam non erant in terra cum illo convivaturi; decimo in ipso die non iam in terra, sed elevatum in nube, cum in cælum ascenderet, quod Marcus, & Lucas commemorant. Sed non omnia scripta sunt, sicut Ioannes fatetur: crebra enim erat eius cum illis conversatio per dies quadraginta, priusquam ascendisset in cælum. REMIGIUS. Videntes ergo discipuli Dominum cognoverunt, & idcirco dimissis in terram vultibus adorabant; & ideo pius, & clemens magister, ut omnem dubietatem auferret a cordibus eorum, accedens ad eos corroboravit in fide: unde sequitur: *Et accedens Iesus locutus est eis, dicens: Data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra*. HIERONYMUS (super *Data est mihi omnis potestas*.) Illi autem potestas data est qui paulo ante crucifixus, qui sepultus in tumulo, qui postea resurrexit. RABANUS (ibidem.) Non enim (4) hoc de coæterna Patri divinitate, sed de assumpta (5) loquitur humanitate, secundum quam minoratus est paulo minus ab Angelis. SEVERIANUS *. Filius quippe Dei Virginis filio, Deus homini, divinitas carni contulit quod semper ipse cum Patre possedit. HIERONYMUS (ibidem.) In cælo autem, & in terra potestas data est, ut qui ante regnabat in cælo, per fidem credentium regnet in terris. REMIGIUS. Quod ergo Psalmista de resurgente Domino dicit Psal. VIII. „ Constituisti eum super opera „ manuum tuarum, " hoc nunc Dominus dicit: *Data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra*. Et hic sciendum, quia antequam Dominus surrexisset a mortuis, noverant Angeli se subiectos homini Christo. Volens ergo Christus etiam hominibus notum fieri, quod data esset sibi omnis potestas in cælo, & in terra, prædicatores misit, qui verbum vitæ cunctis nationibus præ-

(1) *Al.* communis. (2) *Al.* acciperemus. (3) *Al.* non esset ad mare Tiberiadis manifestum esse. (4) *Al.* hic. (5) *Al.* loquor.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

* Vel Chrysologus rursum serm. lxxx. versus finem: quod etiam infra notandum est.

prædicarent: unde sequitur: *Euntes ergo docete omnes gentes*. BEDA in hom. (ut supra.) Qui enim ante passionem suam dixerat supra x. *In viam Gentium ne abieritis*, surgens a mortuis dicit: *Ite*, *docete omnes gentes*. Quapropter confundantur Iudæi, qui dicunt Christum tantummodo ad suam salutem esse venturum: erubescant & Donatistæ, qui localiter Christum concludere cupientes, dixerunt eum tantummodo in Africa esse, non in aliis regionibus. HIERONYMUS (super *Euntes docete omnes gentes*.) Primum ergo docent omnes gentes, deinde doctas intingunt in aqua: non enim potest fieri ut corpus baptismi recipiat sacramentum, nisi ante anima fidei susceperit veritatem. *Baptizantes eos in nomine Patris*, *& Filii*, *& Spiritus sancti*: ut quorum est una divinitas, sit una largitio, nomenque Trinitatis unus Deus. SEVERIANUS. Omnes ergo gentes potestas una eademque recreat ad salutem, quas creavit ad vitam. DIDYMUS in Libro (II.) de Spiritu sancto *a*. Licet autem quis possit existere (1) saxei, ut ita dicam, cordis, & penitus mentis alienæ, qui ita baptizare conetur ut unum de prædictis nominibus prætermittat, videlicet contrarius Christo legisdatori; tamen sine perfectione baptizabit, immo penitus a peccatis liberare non poterit quos a se existimaverit baptizatos. Ex his autem colligitur quam indivisa sit substantia Trinitatis, & Patrem vere Filii esse Patrem, & Filium vere Patris Filium, & Spiritum sanctum vere Patris, & Dei Filii esse Spiritum, & insuper sapientiæ, & veritatis, idest Filii Dei. Hæc est salus credentium, & dispensatio ecclesiasticæ disciplinæ in hac Trinitate perficitur. HILARIUS *b* (can. ult.) Quid enim in hoc sacramento salutis humanæ non continetur? Plena sunt omnia, ut a pleno, & perfecto prolata. Habet enim naturæ suæ nomen in Patre, sed Pater tantum est: non enim humano modo habet aliunde quod Pater est: ipse ingenitus, æternus, habens in se semper ut semper sit soli Filio notus. Filius autem est progenies ingeniti, unus ex uno, verus a vero, vivus a vivo, perfectus a perfecto, virtutis virtus, sapientiæ sapientia, gloriæ gloria, imago invisibilis Dei, forma Patris ingeniti. Spiritus autem sanctus non potest a confessione Patris, & Filii separari. Et quidem ubique non deest hoc expectationis nostræ solatium. Hic in donorum operationibus futuræ spei pignus est, hic mentium lumen, hic splendor animorum est. Hæc igitur licet mutare non possint hæretici, afferunt tamen humana commenta: ut Sabellius Patrem (2) ex quo tendat in Filium, idque nominibus potius confitendum putat esse quam rebus, cum ipsis Filium proponat, & Patrem: ut Ebion, omne initium ex Maria concedens, non ex Deo hominem, sed ex homine Deum proferat: ut Arriani, qui ex nihilo, atque ex tempore formam, & sapientiam, & virtutem Dei (3) procedunt. Quid autem mirum est ut de Spiritu sancto diversa sentiant, qui in Filio largitore eius tam temerarii sunt auctores? HIERONYMUS (super *Docentes eos*.) Consideratur autem hic ordo præcipuus. Iussit Apostolos, ut primum docerent universas gentes, deinde fidei tingerent sacramento, & post fidem, ac baptisma, quæ essent observanda præciperent: unde sequitur: *Docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis*. RABANUS (hoc loco.) Quia sicut corpus sine spiritu mortuum est; ita fides sine operibus mortua est. CHRYSOSTOMUS in hom. (XCI. in Matth.) Quia vero eis magna iniunxerat, erigens eorum sensus, dicit: *Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi*; quasi dicat: Ne dicatis difficile esse iniunctum negotium, ego sum vobiscum, qui omnia facio levia. Non autem cum illis solum dixit se futurum esse, sed & cum omnibus qui post illos credunt: non enim usque ad consummationem sæculi Apostoli mansuri erant; sed sicut uni corpori fidelibus loquitur. RABANUS (hoc loco.) Ex hoc autem intelligitur quod usque ad finem sæculi non sunt defuturi in mundo qui divina mansione, & inhabitatione sunt digni. CHRYSOSTOMUS (hom. XCI. in Matth.) Rememorat autem eis & consummationem, ut eos magis attrahat, & ne præsentia solum

(1) *In quatuor exemplis citari solitis deest* saxei, ut ita dicam, cordis. (2) *Nedal legis* extendat, *& infra* ipsum Filium *pro* ipsis Filium. (3) *Idem* producunt.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod subditur ex Didymo, habes inter Opera Hieronymi, qui ex Græco Latinum fecit Didymi Opus, & ex Lib. II. colligitur paulo post principium. *b* Lib. X. de Trinit. partim ab initio quoad aliqua, partim quo ad alia in progressu; non tamen continua serie, nec eodem ordine, sed prioribus posteriora præmittendo.

DIVI

THOMAE AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

AD HANNIBALDUM PRESBYTERUM CARDINALEM

IN CATENAM

SUPER MARCI EVANGELIO EDITAM

EPISTOLA DEDICATORIA.

REVERENDO in Christo Patri Domino Hannibaldo, Basilicæ duodecim Apostolorum venerabili Presbytero Cardinali, Frater Thomas de Aquino Ordinis Fratrum Prædicatorum se totum. Rerum opifex Deus solo suæ bonitatis intuitu cuncta in esse producens, naturalem boni amorem omnibus indidit creaturis, ut dum unaquæque res bonum sibi conveniens naturaliter amat, et appetit, quadam conversione mirabili in suum recurrere demonstretur auctorem. Sed in hoc præfertur ceteris rationalis natura, quod ipsum universalem bonitatis fontem per sapientiam intueri potest, et per caritatis amorem suaviter degustare: unde fit ut sapientiæ bonum, quo ad ipsum fontem bonitatis accedimus, omnibus humanis bonis secundum rectæ rationis iudicium præferatur. Hæc est enim quæ fastidium nescit; ita ut qui eam edit, adhuc esuriat, et qui eam bibit, sitire non cesset. Hæc est quæ intantum peccato repugnat ut qui secundum ipsam operantur, non peccent. Hæc est quæ indeficientem fructum suis ministris largitur, ut qui eam elucidant, vitam possideant sempiternam. Præcellit itaque voluptates dulcedine, securitate sedes, et regna, utilitateque divitias universas Huiusmodi igitur delectatus muneribus, evangelicæ sapientiæ a sæculis in mysterio absconditæ, quam in lucem produxit Dei Sapientia incarnata, ministerium expositionis adhibui, sacrorum Doctorum sententias compilando, ad quod me induxit primitus felicis recordationis Urbani Papæ quarti mandatum. Verum quia, eo summo Pontifice ex hac vita subtracto, tria Evangelia, Marci, Lucæ, et Ioannis exponenda restabant, ne opus quod obedientia inceperat, negligentia imperfectum relinqueret, cum multo labore diligens adhibui studium, ut quatuor Evangeliorum expositionem complerem, eadem in omnibus forma servata in ponendis Sanctorum auctoritatibus, et eorum nominibus præscribendis. Et ut magis integra, et continua prædicta sanctorum expositio redderetur, quasdam expositiones Doctorum Græcorum in Latinum feci transferri, ex quibus plura expositionibus Latinorum Doctorum interserui, auctorum nominibus prænotatis. Verum quia congruit ut de laborum fructibus oblationes sacerdotibus offerantur, Expositionis evangelicæ opus,laboris mei fructum Apostolorum Presbytero censui offerendum: in quo vestra suscipiat auctoritas debitum,ut scientis industria iudicii censuram exerceat, et antiqua dilectio, amoris affectum in offerentis munere comprehendat.

DIVI THOMAE AQUINATIS
DOCTORIS ANGELICI
SUPER MARCI EVANGELIUM
CATENA.

PRAEFATIO.

Deus meus factus est fortitudo mea, & dixit: Parum est ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Iacob, & fæces Israel convertendas. Dedi te in lucem Gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ.
Esa. xlix. 6.

LOSSA (super illud, *Formans me*.) Vocationem Gentium, & causam salutis earum Esaias Propheta manifesto prænuntiat oraculo, dicens: *Deus meus factus est fortitudo mea &c.* HIERONYMUS super Esaiam (Lib. XIII.) In quibus verbis ostenditur Christum appellari servum inquantum est formatus ex utero: nam ante verba ista præmittitur: *Hæc dicit Dominus, formans me ex utero servum sibi*. Fuerat siquidem voluntas Patris, ut pessimi vinitores missum susciperent Filium: unde de ipsis Christus ad discipulos loquitur Matth. x. „ In viam „ Gentium ne abieritis; sed ite magis ad oves perditas domus Israel. " Quia igitur Israel non est reductus ad Deum, propterea Dei Filius loquitur Iudæis non credentibus, dicens: *Deus meus factus est fortitudo mea*: qui & consolatus est me super abiectione populi mei, *& dixit*: (1) *Parum est si servias mihi ad suscitandas tribus Iacob*, quæ suo vitio corruerunt, *& ad faces*, sive reliquias, *Israel convertendas*: pro illis enim *dedi te in lucem Gentium* omnium, ut illumines universum mundum, & salutem meam per quam homines salvi fiunt, usque ad extrema terræ facias pervenire. GLOSSA *a*. Ex præmissis igitur verbis duo possumus colligere: quorum primum est divina virtus, quæ fuit in Christo, ex qua efficax fuit ad Gentium illuminationem: quia dicitur: *Deus meus factus est fortitudo mea*. „ Deus igitur erat in Christo mundum reconcilians sibi; " ut Apostolus I. ad Corinth. v. dicit: unde & Evangelium, per quod credentes salvantur, „ virtus Dei est in salutem omni credenti; " ut idem Apostolus ad Rom. I. dicit. Secundum autem est illuminatio Gentium, & salus mundi ex dispositione Patris per Christum (2) completa: quia dicitur: *Dedi te in lucem Gentium*: unde post resurrectionem suam Dominus ut dispositionem Patris impleret, ad prædicandum discipulos misit, dicens Matth. ult. „ Docete omnes gentes: " quorum quidam ad prædicandum Iudæis, qui-

(1) Al. omittitur *Parum est si servias mihi*. (2) *Al.* complexa.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Glossa quæ nunc extat.

quidam ad prædicandum Gentibus ministerium acceperunt. Quia vero Evangelium oportuit non solum prædicari propter præsentes, sed etiam scribi propter futuros, eadem distinctio est in scriptoribus Evangelii observata: nam Matthæus Iudæis Evangelium Hebraico sermone scripsit; Marcus autem primus Evangelium scripsit in Gentibus. EUSEBIUS in Eccle. Hist. (Lib. II. cap. xv.) Cum enim Romanæ urbi clarum Verbi Dei lumen fuisset exortum, sermo veritatis, & lucis, qui per Petrum prædicabatur, universorum mentes placido illustravit auditu; ita ut quotidie audientibus eum nulla umquam satietas fieret: unde neque eis auditio sola sufficiebat; sed Marcum discipulum eius omnibus precibus exorant, ut ea quæ ille verbo prædicabat, ad perpetuam eorum commonitionem habendam scripturæ traderet, quo domi forisque in huiusmodi verbi meditationibus permanerent; nec prius ab obsecrando desistunt quam quæ oraverant, impetrarent: & hæc fuit causam scribendi Evangelium secundum Marcum. Petrus vero ut per Spiritum sanctum religioso se comperit furto spoliatum, delectatus est, fidem eorum per hoc, devotionemque considerans, factumque confirmavit, & in perpetuum legendam scripturam Ecclesiis tradidit. HIERONYMUS super Marcum a (in Præfat.) Principium autem (1) a perfectioris ætatis Christi prædicatione inchoat, nec laborat in nativitate in fantuli qui loquitur de perfectione Filii Dei. CHRYSOSTOMUS (2) b. Compendiosam autem ac brevem narrationem facit, in quo magistrum imitatus est, scilicet Petrum, brevitati studentem. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Li. I. cap. xxx.) Unde Matthæus qui regiam Christi personam narrandam susceperat, habuit Marcum sibi tamquam comitem, & abbreviatorem adiunctum, qui sua vestigia quoddammodo sequeretur: Regum enim est non esse sine comitum obsequio. Sacerdos autem quoniam in sancta sanctorum solus intrabat, propterea Lucas, cuius circa sacerdotium Christi erat intentio, non habuit tamquam socium obsequentem, qui suam narrationem quodammodo breviaret. BEDA (quasi in prin. Com. in Mar.) Notandum est etiam, quod Evangelistæ sancti diversum narrationis suæ primordium, singuli diversum statuere terminum. Matthæus namque a nativitate dominica exordium sumens ad tempus usque dominicæ resurrectionis seriem suæ narrationis perduxit; Marcus ab initio evangelicæ prædicationis incipiens, pervenit usque ad tempus ascensionis Domini, & prædicationis discipulorum eius cunctis Gentibus per orbem; Lucas autem a nativitate præcursoris inchoans Evangelium, terminavit in ascensione dominica; Ioannes ab æternitate Verbi Dei principium sumens, usque ad tempus dominicæ resurrectionis evangelizando pertingit. AMBROSIUS super Lucam (in Præfatione.) Quia igitur Marcus a potentiæ cœperat expressione divinæ, recte sub Leonis imagine figuratur. REMIGIUS super Marcum. Per Leonem etiam signatur Marcus: quia sicut Leo terribilem vocem in deserto emittit, sic Marcus a voce in deserto incepit, dicens cap. 1. *Vox clamantis in deserto*. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. I. cap. VI.) Quamvis & de figura aliter dici possit: Marcus enim qui neque stirpem regiam ut Matthæus, ob hoc per Leonem significatus, neque sacerdotalem ut Lucas signatus per vitulum, vel cognationem, vel consecrationem narrare voluit; & tamen in eis versatus ostenditur quæ homo Christus operatus est, per hominis figuram in illis quatuor animalibus signatus videtur. THEOPHYLACTUS (in Evan. Marc.) Vel Evangelium secundum Marcum Aquila innuit: a prophetia enim Ioannis incepit. Prophetia (3) vero acute quæ a longe sunt, speculatur ut aquila.

(1) *Al. additur* quia. (2) *In Veneta Nicolini editione an. 1593.* (super Marcum) (3) *Al.* enim.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Immo alius Hieronymo dissimillimus Auctor, qui eius nomine tunc vigebat cum S. Thomas ista scripsit; sed nunc in calce Operum Hieronymi a Mariano Victorio reiectus, ac velut suppositivus passim ab omnibus agnitus, ut in eius inscriptione videre est: quod maxime ab initio ipso notari debet propter alias continuas eiusdem appendices quæ in Operis huius progressu sub eodem nomine notabuntur. b Homil. 1v. in Matth.

SANCTUM
IESU CHRISTI EVANGELIUM SECUNDUM MARCUM.
CAPUT I.

(a) INitium Evangelii Iesu Christi Filii Dei.
(b) Sicut scriptum est in Esaia Propheta: Ecce mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semitas eius.

(c) Fuit Ioannes in deserto baptizans, & prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum. Et egrediebatur ad eum omnis Iudæa regio, & Hierosolymitæ universi, & baptizabantur ab illo in Iordanis flumine, confitentes peccata sua. Et erat Ioannes vestitus pilis camelorum, & zona pellicea circa lumbos eius, & locustas, & mel silvestre edebat, & prædicabat dicens: Veniet fortior me post me, cuius non sum dignus procumbens solvere corrigiam calceamentorum eius. Ego baptizo vos aqua, ille vero baptizabit vos Spiritu sancto.

(d) Et factum est in diebus illis, venit Iesus a Nazareth Galilææ, & baptizatus est a Ioanne in Iordane. Et statim ascendens de aqua, vidit cælos apertos, & Spiritum sanctum tamquam columbam descendentem, & manentem in ipso: & vox facta est de cælis: Tu es Filius meus dilectus, in te complacui.

(e) Et statim Spiritus expulit eum in desertum. Et erat in deserto quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, & tentabatur a satana; eratque cum bestiis, & Angeli ministrabant illi.

(f) Postquam autem traditus est Ioannes, venit Iesus in Galilæam prædicans Evangelium regni Dei, dicens; Quoniam impletum est tempus, & appropinquabit regnum Dei, pœnitemini, & credite Evangelio.

(g) Et præteriens secus mare Galilææ, vidit Simonem, & Andream fratrem eius mittentes retia in mare: erant enim piscatores. Et dixit eis Iesus: Venite post me, & faciam vos fieri piscatores hominum. Et protinus, relictis retibus, secuti sunt eum. Et progressus inde pusillum, vidit Iacobum Zebedæi, & Ioannem fratrem eius, & ipsos componentes retia in navi, & statim vocavit illos. Et relicto patre suo Zebedæo in navi cum mercenariis, secuti sunt eum.

(h) Et ingrediuntur Capharnaum, & statim sabbatis ingressus in synagogam docebat eos. Et stupebant super doctrina eius: erat enim docens eos quasi potestatem habens, & non sicut scribæ.

(i) Et erat in synagoga eorum homo in spiritu immundo, & exclamavit dicens: Quid nobis, & tibi Iesu Nazarene? Venisti ante tempus perdere nos? Scio quod sis Sanctus Dei. Et comminatus est ei Iesus dicens: Obmutesce, & exi de homine. Et discerpens eum spiritus immundus, & exclamans voce magna, exiit ab eo. Et mirati sunt omnes, ita ut conquirerent inter se dicentes: Quidnam est hoc? Quænam doctrina hæc nova? Quia in potestate etiam spiritibus immundis imperat, & obediunt ei. Et processit rumor eius statim in omnem regionem Galilææ: * quoniam invidia diaboli mors intravit in orbem terratum contra ipsum.

(k) Et protinus egredientes de synagoga venerunt in domum Simonis, & Andreæ, cum Iacobo, & Ioanne. Decumbebat autem socrus Simonis febricitans: qui statim dicunt ei de illa. Et accedens elevavit eam apprehensa manu eius: & continuo dimisit eam febris, & ministrabat eis.

(l) Ve-

(l) Vespere autem facto, cum occidisset sol, afferebant ad eum omnes male habentes, & dæmonia habentes; & erat omnis civitas congregata ad ianuam. Et curavit multos, qui vexabantur variis languoribus, & dæmonia multa eiiciebat, & non sinebat ea loqui, quoniam sciebant eum.

(m) Et diluculo valde surgens egressus abiit in desertum locum, ibique orabat. Et prosecutus est eum Simon, & qui cum illo erant. Et cum venissent ad eum, dixerunt ei: Quia omnes quærunt te. Et ait illis: Eamus in proximos vicos, & civitates, ut & ibi prædicem: ad hoc enim veni. Et erat prædicans in synagogis eorum in omni Galilæa, & dæmonia eiiciens.

(n) Et venit ad eum leprosus deprecans eum, & genu flexo dixit: Si vis, potes me mundare. Iesus autem misertus eius, extendit manum suam, & tangens eum ait illi: Volo: mundare. Et cum dixisset, statim discessit ab eo lepra, & mundatus est. Et comminatus est ei; statimque eiecit illum, & dixit ei: Vide nemini dixeris; sed vade, ostende te principi sacerdotum, & offer pro emundatione tua quæ præcepit Moyses, in testimonium illis. At ille egressus cœpit prædicare, & diffamare sermonem, ita ut iam non posset manifeste introire in civitatem, sed foris in desertis locis esset. Et conveniebant ad eum undique.

(a) HIERONYMUS in Prologo. Marcus Evangelista sacerdotium in Israel agens, secundum carnem Levita, ad Dominum conversus, Evangelium in Italia scripsit, ostendens in eo quid & generi suo deberet Christus. Nam initium Evangelii in voce propheticæ exclamationis instituens ordinem leviticæ electinnis ostendit, prædicans Ioannem Zachariæ filium in voce Angeli emissum, dicens: *Initium Evangelii Iesu Christi Filii Dei*. HIERONYMUS (in prin. Commen. in Mar.) ἐυαγγέλιον Evangelion Græce dicitur, Latine bona annuntiatio prædicatur, quod proprie ad regnum Dei, & remissionem pertinet peccatorum: est enim Evangelium per quod venit redemptio fidelium, & beatitudo sanctorum. Quatuor autem Evangelia unum sunt, & unum quatuor. In Hebræo (1) Iehosua, in Græco σωτήρ Soter, in Latino Salvator (2) dicitur. Masciach Hebraice, χριστὸς Christos Græce, Unctus Latine, idest Rex, & Sacerdos dicitur. BEDA (in princ. Comm. in Mar.) Conferendum autem est hoc Evangelii principium principio Matthæi quo ait: „Liber generationis Iesu „Christi filii David, filii Abraham:" hic autem dicitur, *Filii Dei*: ex utroque enim unus Dominus Iesus Christus Dei, & hominis filius est intelligendus. Et apte primus Evangelista Filium hominis eum, secundus Filium Dei nominat, ut a minoribus ad maiora paulatim sensus noster assurgeret, ac per fidem, & sacramenta humanitatis assumptæ, ad agnitionem divinæ æternitatis ascendetet. Apte etiam qui humanam erat generationem descripturus a Filio hominis cœpit, David scilicet, sive Abraham: apte etiam is qui librum suum ab initio evangelicæ prædicationis inchoabat Filium Dei magis appellare voluit Iesum Christum, quia humanæ erat naturæ de progenie Patriarcharum veritatem carnis suscipere, & divinæ suit poteutiæ Evangelium mundo prædicare. HILARIUS *a* (Lib. II. de Trin. circa medium.) Non autem solo nomine contestatus est Christum Filium Dei, sed etiam proprietate. Nos filii Dei sumus; sed non talis hic Filius: hic enim verus & proprius est Filius origine, non adoptione; veritate non nuncupatione; nativitate, non creatione.

(b) BEDA (prope princ. Commen.) Scripturus Evangelium Marcus, congrue primo ponit testimonia Prophetarum, ut eo cunctis sine serupulo dubietatis suscipienda quæ scriberet intimaret, quo hæc a Prophetis antea prædicta esse demonstraret. Simulque unn eodemque Evangelii sui principio & Iudæos qui legem, ac Prophetas susce-

* *Quod sequitur* quoniam &c. *Nicolaius omittit; nec est in Bibliis*. (1) *Al.* Iesus. (2) *Al. deest* dicitur, *legiturque* Messias.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non super Lucam, sicut prius, cum id potius dicat explicando illud Ioan. xvii. ex verbis Christi *Clarifica Filium suum*; indeque paulo aliter exprimat quam hic priorem appendicem, *Non solum nomine contestatus est esse se Filium &c*.

susceperant, ad suscipiendam Evangelii gratiam, ac sacramenta, quæ ipsorum Prophetæ prædixerant, instituit; & Gentiles, qui per Evangelii præconia ad Dominum venerant, ad auctoritatem quoque legis, & Prophetarum suscipiendam, venerandamque provocat: unde dicit: *Sicut scriptum est in Esaia Propheta: Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam*. HIERONYMUS de optimo Genere interpretandi *a* (cap. III.) Hoc autem non scribitur in Esaia; sed in Malachia (1) novissimo duodecim Prophetarum. CHRYSOSTOMUS in Mar. (hom. I.) Potest autem dici, quod falsitas est scriptoris. Vel aliter dicetur, quod duas prophetias in diversis locis dictas a duobus Prophetis, in unum congregans posuit. In Esaia enim Propheta post Ezechiæ describitur historiam, *Vox clamantis in deserto*; in Malachia vero, *Ecce mitto Angelum meum*. (2) Secundus igitur Evangelista duas prophetias posuit ut ab Esaia dictas, & ad unam lectionem hoc referens, tacens vero a quo dicatur, *Ecce mitto Angelum*. AUGUSTINUS (3) *b* de Quæst. nov. & veter. testam. (quæst. LVII.) Sciens enim omnia ad auctorem referenda, dicta hæc ad Esaiam revocavit, qui sensum istum prior intimaverat. Denique post verba Malachiæ statim subiecit dicens: *Vox clamantis in deserto*: ut iungeret verba utriusque Prophetæ ad unum sensum pertinentia, sub prioris Prophetæ persona. BEDA (Mar. I. super *Ecce mitto*.) Vel aliter intelligendum est: quia etsi non hæc verba inveniuntur in Esaia, sensus tamen eorum invenitur in multis aliis locis; & manifestius in hoc quod subiunxit: *Vox clamantis in deserto*. Nam quod dixit Malachias mittendum Angelum ante faciem Domini, qui præpararet vias eius, hoc est quod dixit Esaias vocem clamantis in deserto audiendam, quæ diceret: *Parate viam Domini*. In utraque autem sententia similiter paranda via Domini prædicatur. *c* Potuit autem fieri ut animo Marci Evangelium conscribentis pro Malachia Esaias occurrerit, ut fieri solet; quod tamen sine ulla dubitatione emendaret, saltem ab aliis admonitus, qui ipso adhuc in carne vivente legere potuerunt; nisi cogitaret, recordationi suæ, quæ sancto Spiritu regebatur, non frustra occurrisse aliud pro alio nomen Prophetæ. Sic enim insinuatur, quæcumque per Prophetas Spiritus sanctus dixit, & singula esse omnium, & omnia singulorum. HIERONYMUS (parum a prin. Comm. in Mar.) Vox (4) πνεύματος ἁγίου pneumatos agiu per Malachiam ad Patrem sonat de Filio, qui est facies Patris, unde agnitus est. BEDA (Mar. I. ubi supra.) Angelus autem vocatur Ioannes, non naturæ societate, iuxta hæresim Origenis, sed officii dignitate. Angelus enim Græce, Latine nuntius dicitur: quo nomine recte appellari potuit homo ille qui fuit missus a Deo, ut testimonium perhiberet de lumine, & venientem in carne Dominum mundo nuntiaret: cum constet omnes qui sacerdotio funguntur ob evangelizandi officium Angelos posse vocari, dicente Propheta Malachia cap. II. „ Labia sacerdotis custodiunt scientiam; & „ legem requirunt ex ore eius, quia Ange- „ lus est Domini exercituum." THEOPHYLACTUS (circa prin. Commen. in Mar.) Præcursor igitur Christi Angelus dicitur propter vitam angelicam, & reverentiam excelsam. Quod autem dicitur, *Ante faciem tuam*, hoc significat quasi diceret, iuxta te est nuntius tuus: unde ostenditur propinquitas præcursoris ad Christum: etenim iuxta Reges ambulant qui propinqui sunt magis. Sequitur: *Qui præparabit viam tuam ante te*: per baptismum enim præparavit animas Iudæorum, ut Christum susciperent. HIERONYMUS (in princ. Commen.) Vel via Domini qua ad homines ingreditur, pœnitentia est, per quam Deus ad nos descendit, & nos ad illum ascendimus: hinc autem initium prædicationis Ioannis fuit, Pœnitentiam agite. BEDA (super *Ecce ergo mitto*.) Sicut autem Ioannes Angelus potuit vocari pro eo quod faciem Domini evangelizando prævenit; ita recte appellari & vox potuit, quia Verbum Dei sonando præibat: unde sequitur: *Vox clamantis in deserto*. *d* Constat enim quod unigenitus Filius Verbum Patris vocatur; & ex ipsa nostra locutione cognoscimus quia prius

(1) *Al.* in novissimo. (2) *P. Nicolai ponit* Secans. (3) *Al.* de Quæst. Evang. (4) *Quatuor exemp. a sæpe citata legunt*: Per Malachiam ergo vox Patris sonat ad Filium &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ad Pammachium epist. CI. *b* De Quæst. Evang. sive potius in Quæst. nov. & vet. testamen. quæst. LVII. quæ tamen Augustini non sunt. *c* Ex Augustino excerpta est hæc appendix Lib. III. de Consen. Evang. cap. VIII. non eadem occasione, qua pro Malachia ponatur Esaias, ut hic dicitur; sed potius pro Zacharia Hieremias. *d* Hæc etiam appendix desumpta est ex Gregorio, qui eadem omnino dicit homil. VIII. in Evang. super illud Ioan. I. *Ego vox &c.* ut & alia quæ subiunguntur.

prius vox sonat, ut verbum postmodum possit andiri. HIERONYMUS (ibidem.) Dicitur autem *vox clamantis*, quia clamor ad surdos, & longe positos, sive cum indignatione fieri solet; quæ Iudaico certum est populo evenisse, dum longe est a peccatoribus salus: & aures suas obturaverunt sicut aspides surdæ; & indignationem, & iram, & tribulationem a Christo audire meruerunt. CHRYSOSTOMUS. Per hoc autem quod dicitur, *In deserto*, manifeste ostendit prophetia, non in Hierusalem divina fieri dogmata, sed in deserto. Quod implebatur ad litteram Ioanne Baptista in deserto Iordanis Verbi Dei apparitionem salutiferam prædicante. Ostendit etiam sermo propheticus præter desertum quod a Moyse ostensum fuit, ubi semitas faciebat, aliud esse desertum, in quo (1) præsentem esse salutem Christi prædicabat. HIERONYMUS (ibidem.) Vel in deserto fit vox, & clamor, quia deserti erant a spiritu Dei, sicut domus vacans, & scopata; deserti etiam a Propheta, Rege, atque Sacerdote. BEDA. Quid autem clamaret aperitur cum subditur: *Parate viam Domini, rectas facite semitas eius*. Omnis enim qui fidem rectam, & opera bona prædicat, quid aliud quam venienti Domino ad corda audientium viam parat, ut hæc scilicet corda vis gratiæ penetret, & lumen veritatis illustret? Rectas autem semitas facit, dum mundas in animo cogitationes per sermonem prædicationis format. HIERONYMUS (ibidem.) Vel aliter. *Parate viam Domini*; hoc est, pœnitentiam agite, & prædicate: *rectas facite semitas eius*, ut via regia incedentes proximos nostros ut nos, & nosmetipsos ut proximos diligamus: qui enim semetipsum diligit, & non diligit proximum, ad dexteram declinat: nam multi bene agunt, (1) sed bene non corrigunt, ut fuit Heli: & qui semetipsum odiens, proximum diligit ad sinistram divertit: multi enim bene corrigunt, sed non bene agunt, ut fuerunt scribæ, & pharisæi. Semitæ autem post viam sequuntur, quia mandata moralia post pœnitentiam explanantur. THEOPHYLACTUS (ibidem.) Vel via est novum testamentum, semitæ vero vetus, quasi attritum: ad viam enim necesse erat præparari, scilicet ad novum testamentum; veteris autem testamenti semitas rectas fieri oportebat.

(c) HIERONYMUS (super *Parate viam Domini*.) Secundum præmissam Esaiæ prophetiam via Domini a Ioanne paratur per fidem, & baptismum, & pœnitentiam; rectæ semitæ fiunt per austera indicia vestis cilicinæ, & zonæ pelliceæ, & cibi locustini, & mellis silvestris, & humillimæ vocis: unde dicitur: *Fuit Ioannes in deserto*. Ioannes enim, & Iesus quærunt quod in deserto amissum est; ubi vicit diabolus, ibi vincitur; ubi cecidit homo, ibi exurgit. Ioannes autem gratia Dei interpretatur; a gratia autem narratio incipit: sequitur enim, *Baptizans*: per baptismum enim gratia datur, qua peccata gratis dimittuntur. Quod autem consummatur per sponsum, initiatur per paranymphum: unde catechumeni, hoc est instructi, incipiunt per sacerdotem, & chrismantur per Episcopum; & ad hoc designandum subditur: *Et prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum*. BEDA (cap. III. secundum ord. Bedæ.) Liquet quia Ioannes baptismum pœnitentiæ non solum prædicavit, verum etiam quibuldam dedit; sed baptismum in remissionem peccatorum dare non potuit: remissio etenim peccatorum in solo baptismo Christi nobis tribuitur. Dicitur ergo: *Prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum*: quoniam baptismum quod peccata solveret, quia dare non poterat, prædicabat: ut sicut incarnatum Verbum Patris præcurrebat verbo prædicationis, ita baptismum pœnitentiæ quo peccata solvuntur præcurreret suo baptismate, quo peccata solvi non possunt. THEOPHYLACTUS (parum a prin. Com. in Marcum.) Baptisma (3) Ioannis non habebat remissionem peccatorum, sed pœnitentiam solam afferebat hominibus: prædicabat ergo baptisma pœnitentiæ, hoc est quo duceret baptismus pœnitentiæ, nempe in remissionem peccatorum, ut hi qui pœnitentiam agentes, Christum reciperent, remissionem reciperent peccatorum. HIERONYMUS (super *Fuit in deserto Ioannes*.) Per Ioannem autem sicut per amicum sponsi inducitur sponsa ad Christum, sicut per puerum Rebecca ad Isaac: unde sequitur: *Et egrediebatur ad illum omnis Iudaæ regio, & Hierosolymitæ universi, & baptizabantur ab illo* in

(1) *Al.* serpentem esse. (2) *Al.* & non. (3) *Quatuor exempla sæpe citata sic habent.* Vel aliter. Baptismus Ioannis, etsi non haberet peccatorum remissionem, tamen homines ad pœnitentiam inducebat. Suum ergo baptismum pœnitentiæ prædicabat; sed hæc prædicatio pœnitentiæ ducebat in remissionem peccatorum; quasi qui pœnitentes Christum reciperent, in remissionem reciperent peccatorum. *Ex his iisdem exemplis desumpta sunt alia, si qua huiusmodi occurrunt, varietates.*

in Iordane flumine: „ confessio enim, & pulchritudo in conspectu eius, “ scilicet sponsi: Psal. xcv. Desilit enim sponsa de camelo, cum humiliat se nunc Ecclesia viso viro Isaac, idest Iesu Christo. Iordanis autem descensio aliena interpretatur, ubi peccata abluuntur. Nos enim olim alienati a Deo per superbiam, per baptismi symbolum humiliati erigimur in alta. BEDA (cap. III.) Exemplum autem hinc sumitur confitendi peccata, ac meliorem vitam promittendi, eis qui baptisma desiderant, per hoc quod subditur: *Confitentes peccata sua*. CHRYSOSTOMUS (homil. x. in Matth.) Quia vero Ioannes pœnitentiam prædicabat, pœnitentiæ signa gerebat in vestitu, & cibo: unde sequitur: *Et erat Ioannes vestitus pilis camelorum*. BEDA (cap. III. in I. cap. Marci.) Pilis, inquit, vestitus, non lana. Aliud austeræ vestis indicium est, aliud luxuriæ est mollioris. Zona autem pellicea, qua accinctus fuit, ut Elias, mortificationis indicium est. Porro quod sequitur, *Et locustas, & mel silvestre edebat*, habitatori solitudinis congruum est, ut non delicias ciborum, sed necessitatem humanæ carnis expleret. HIERONYMUS (super *Erat Ioannes vestitus pilis*.) Vestis autem Ioannis, & cibus, & potus, totam austeram vitam prædicantium significat, & futuras gentes ad gratiam Dei, quæ est Ioannes, intus, & foris esse coniungendas: pilis enim cameli divites Gentium significantur, & zona pellicea pauperes mundo mortui, & locustis errantibus sapientes huius mundi; qui stipulas Iudæis aridas relinquentes, frumenta mystica curribus trahunt, & in calore fidei saltus in altum dant, & melle silvestri fideles inspirati de inculta silva saginantur. THEOPHYLACTUS (Mar. I. super *Vestitus pilis camelorum*.) Vel aliter. Vestis de pilis camelorum doloris erat ostensivum, innuente Ioanne, quod pœnitentem dolere (1) oportet. Dolorem enim saccus significat, zona vero pellicea mortificationem Iudaici significat populi; esca autem Ioannis non solum abstinentiam notat, sed etiam est (2) indicium spiritualis escæ, qua tunc populus vescebatur, non quid altum intelligens, sed tamen in alta saliens, iterumque se deprimens: talis enim est locusta, in altum saliens, & iterum cadens. Sic igitur & melle quidem vescebatur populus, quod erat ex apibus natum, scilicet ex Prophetis, non tamen (3) domesticum, sed silvestre: habebant enim Scripturas Hebræi, sicut mel quoddam; sed non bene intelligebant. GREGORIUS XXXI. Mor. (cap. XIX. super illud Iob XXXIX. „ Numquid suscitabis eum quasi locustas? “ cap. XII. in nov. exemp.) Vel ipsa ciborum specie designavit Dominum quem prævenit (4) qui, quia infructuosæ gentilitatis dulcedinem sumpsit, mel silvestre edit; quia vero Iudæorum plebem in suo corpore (5) ex parte convertit, in cibo locustas accepit, quæ subito saltus dantes, protinus ad terram cadunt. Saltus enim Iudæi dabant, cum præcepta Domini se implere promitterent; sed ad terram cadebant, cum per prava opera hoc se audisse denegarent. Habebant ergo saltum per vocem, & casum per actionem. BEDA (Mar. I. cap. III.) Potest etiam habitus, & victus Ioannis qualitatem internæ conversationis eius exprimere: namque austerioribus utebatur indumentis, quia vitam peccantium non blandimentis fovit, sed vigore asperæ invectionis increpavit; zonam pelliceam habebat circa lumbos, quia carnem suam crucifixit cum vitiis, & concupiscentiis; locustas, & mel silvestre edebat, quia dulce quiddam sapiebat turbis prædicatio eius, existimante populo ne ipse esset Christus; sed (6) potius finem sortita est, intelligentibus eius auditoribus quia non ipse Christus, sed Præcursor, & Propheta esset Christi. In melle etenim dulcedo, in locustis est alacer volatus: unde sequitur: *Et prædicabat dicens: Veniet fortior me post me*. GLOSSA a. Hoc dicebat ad removendum turbæ opinionem, quæ eum Christum esse credebat; fortiorem autem Christum esse prænuntiat, qui remissurus erat peccata, quod ipse facere non valebat. HIERONYMUS (super *Et prædicabat dicens*.) Quis etiam fortior est gratia qua abluuntur peccata, quam Ioannes significat? Ille (7) nimirum qui septies & septuagies dimittit peccata. Gratia quidem prior est, sed semel dimittit peccata per baptismum; misericordia vero ad miseros ab Adam usque ad Christum per septuaginta septem generationes, &

(1) *Al.* debet. (2) *Al.* indicativum intelligibilis escæ. (3) *Al.* cultum. (4) *Al. deest* qui. (5) *Al.* in partem. (6) *Forte* protinus. (7) *Al. deest* nimirum.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Glossa quæ nunc extat.

& usque ad centum quadraginta quatuor millia pervenit. CHRYSOSTOMUS (hom. XI. in Matth.) Ne autem æstimaretur hoc secundum comparationem sui ad Christum dicere, subiungit: *Cuius non sum dignus procumbens solvere corrigiam calceamentorum eius*. Non est autem idem solvere corrigiam calceamentorum eius, quod hic Marcus dicit, & calceamenta portare, quod dicit Matthæus. Et quidem narrationis ordinem prosequentes Evangelistæ, nec in aliquo fallentes, dicunt utrumque Ioannem dixisse secundum alterum sensum; commentantes vero circa hoc differenter exposuerunt unumquodque: corrigiam enim vocant ligamen calceamentorum. Ad excellentiam igitur potestatis Christi, & divinitatis magnitudinem extollendam hoc dicit; ac si diceret: Neque in ministri ordine deputari sufficiens sum. Magnum enim est in his quæ sunt corporis Christi quasi procumbendo inferius attendere, & imaginem supernorum inferius videre, & solvere unumquodque inexplicabilium quæ sunt circa mysterium incarnationis. HIERONYMUS (Mar. I. super hoc loco.) Calceamentum enim in extrema parte corporis est: in fine enim ad iustitiam est Salvator incarnatus: unde per Prophetam dicitur Psal. LIX. „ In Idumæam „ extendam calceamentum meum." GREGORIUS in hom. (VII. in Evang. par. a med.) Calceamenta etiam ex mortuis animalibus fiunt. Incarnatus ergo Dominus veniens quasi calceatus apparuit, qui in divinitate sua morticinia nostræ corruptionis assumpsit. Vel aliter. Mos apud veteres fuit, ut si quis eam quæ sibi competeret accipere uxorem nollet, ille ei calceamentum solveret qui ad hanc sponsus iure propinquitatis veniret. Recte ergo se indignum esse ad solvendam corrigiam calceamenti eius denuntiat; ac si aperte dicat: Ego Redemptoris vestigia denudare non valeo, quia sponsi nomen mihi immeritus non usurpo. THEOPHYLACTUS (Mar. I. super *Cuius non sum dignus*.) Intelligitur vero etiam sic. Omnes qui veniebant, & a Ioanne baptizabantur, per pœnitentiam solvebantur a ligamine peccatorum in Christum credendo. Igitur omnium aliorum Ioannes sic solvebat corrigiam, idest vinculum peccatorum; Iesu vero non valuit corrigiam solvere, quia non invenit in eo peccatum. BEDA (Mar. I. cap. III. secundum ord. Bedæ.) Sic ergo Ioannes Dominum non adhuc manifeste Dominum, aut Dei Filium, sed tantum (1) virum se fortiorem prædicat. Non enim rudes adhuc auditores tanti capiebant arcana sacramenti, quod Filius Dei æternus, homine assumpto ex Virgine, denuo natus esset in mundum; sed paulatim per agnitionem glorificatæ humilitatis introducendi erant ad fidem divinæ æternitatis: quibus tamen latenter Deum hunc esse verum declarans subdit: *Ego baptizo vos in aqua; ille vero baptizabit vos in Spiritu sancto*. Cui enim dubium est nullum posse alium gratiam Spiritus sancti nisi Deum dare? HIERONYMUS (super *Ego baptizo vos*.) Quid enim interest inter aquam & Spiritum sanctum qui ferebatur super aquas? Aqua (2) ministerium est hominis, spiritus vero mysterium Dei est. BEDA (Mar. I. cap. III. secundum Bedam.) Baptizamur autem a Domino in Spiritu sancto, non solum cum in die baptismatis fonte vitæ in remissionem peccatorum abluimur, verum etiam quotidie per gratiam eiusdem Spiritus ad agenda quæ Deo placent accendimur.

(d) HIERONYMUS (super *Factum est in diebus illis*.) Marcus Evangelista, sicut cervus ad fontes aquarum desiderans, saltus in planis, & arduis dat, & velut apis mellifluа flores summatim degustat: unde a Nazareth venientem Iesum enarravit dicens: *Et factum est in diebus illis, venit Iesus a Nazareth Galilea, & baptizatus est a Ioanne in Iordane*. CHRYSOSTOMUS. Alterum siquidem baptisma ordinans, ad Ioannis venit baptisma, quod respectu sui baptismi incompletum erat, a Iudaico vero baptismate alienum, tamquam in amborum medio existens, ut per baptismi naturam ostendat, quia non in peccati remissionem baptizatur, aut quasi indigens Spiritus sancti acceptione: his enim ambobus baptisma Ioannis carebat. Baptizatus est autem ut notus omnibus fieret, & in eum crederent; & ad implendum omnem iustitiam, quæ est observatio mandatorum: mandatum siquidem erat hominibus baptismum subire Prophetæ. BEDA (Mar. I. cap. IV. secundum Bedam.) Baptizatus est, & ut baptismate suo Ioannis baptisma comprobaretur, & ut Iordanis aquam sanctificans, per descensionem columbæ, Spiritus sancti in lavacro credentium monstraret adventum: unde sequitur: *Et statim ascendens de aqua, vidit apertos cælos, & Spiritum sanctum tamquam columbam descendentem, & manentem in ipso*. Aperiuntur autem cæli non reseratione elementorum, sed spiritualibus oculis, quibus Ezechiel in prin-

(1) *Al.* unum se fortiorem. (2) *Al. utrobique legitur* mysterium, *item* ministerium.

principio voluminis sui eos apertos esse commemorat. Hoc autem, quod apertos cælos post baptisma vidit, nostri utique gratia factum est, quibus per lavacrum regenerationis ianua panditur regni cælestis. CHRYSOSTOMUS a (homil. XII. in Matth.) Vel ut de cælis hominibus sanctificatio tribuatur, ac terrena cælestibus coniungantur. Spiritus autem sanctus super eum descendisse dicitur, non tamquam tunc primum ad eum accesserit (non enim ab eo umquam fuerat derelictus) sed ut ostenderet Christum qui a Ioanne prædicabatur, tamquam digito quodam fidei omnibus demonstratum. BEDA (ubi supra.) Quod etiam in baptismum descendere visus est Spiritus sanctus, signum erat conferendæ nobis in baptismo gratiæ spiritualis. HIERONYMUS (Mar. 1. super *Ego baptizavi vos aqua*.) Hæc est unctio Christi secundum carnem, scilicet Spiritus sanctus, de qua dicitur Psal. XLIV. „ Unxit te Deus „ Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus „ (1) tuis. " BEDA (Mar. 1. cap. IV. secundum ord. Bedæ.) Bene autem in specie columbæ descendit Spiritus sanctus, quod multum simplex est animal, atque a malitia fellis alienum, ut figurate nobis insinuaret quia simplicia corda quærit, nec habitare dignatur iu mentibus impiis. HIERONYMUS (Mar. 1. super *Cuius non sum dignus &c.*) In specie etiam columbæ Spiritus sanctus descendit, quia in Cantico cap. II. de Ecclesia canitur: „ Sponsa mea, amica „ mea, dilecta mea, columba mea. " Sponsa in Patriarchis, amica in Prophetis, proxima in Ioseph, & mea dilecta in Ioanne Baptista, columba in Christo, & Apostolis, quibus dicitur Matth. X. „ Estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut co„ lumbæ. " BEDA (ubi supra.) Sedit autem (2) columba super caput Iesu, ne quis putaret vocem Patris ad Ioannem factam, non ad Dominum. Bene autem addidit, *Manentem in ipso*: hoc enim est Christo speciale ut implens eum semel Spiritus sanctus numquam recedat. Nam fidelibus eius ad signa virtutum, & miracula facienda aliquando gratia Spiritus confertur, aliquando tollitur; quibus tamen ad operationem pietatis, & iustitiæ, ad amorem Dei, & proximi conservandum numquam gratia Spiritus abest. Ipsum autem qui baptizandus cum aliis ad Ioannem venit, verum esse Filium Dei in Spiritu sancto baptizare volentem vox Patris docuit: unde sequitur: *Et vox facta est de cælis: Tu es Filius meus dilectus; in te com[illegible]placui*. Non autem per hoc ipse Filius [illegible] nesciebat docetur; sed nobis quid cr[illegible] debeamus ostenditur. AUGUSTI[illegible]e Con. Evan. (Lib. II. cap. XIV. [illegible]ed.) Unde Matthæus cap. XVII. ait dictu[illegible] esse: „ Filius meus dile„ ctus: " quia ostendere voluit ad id valere quod dictum est, „ Hic est Filius meus, " ut illis potius qui audiebant indicaretur, quod ipse Filius esset Dei. Si autem quæris quid horum in illa voce sonuerit; quodlibet accipe, dummodo intelligas eos qui non eamdem locutionem retulerunt, eamdem retulisse sententiam. Quod autem Deus in Filio sibi placuisse videatur, admonemur ex eo quod dictum est, *In te complacui*. BEDA (Mar. 1. & cap. IV. secundum Bedam.) Nos quoque vox eadem docuit per aquam ablutionis, & Spiritum sanctificationis Dei (3) posse filios effici: mysterium etiam Trinitatis in baptismate demonstratur. Filius baptizatur, Spiritus descendit in specie columbæ, Patris vox Filio testimonium perhibentis auditur. HIERONYMUS (super *Et factum est in diebus illis.*) Moraliter & nos de volubilitate mundi, odore florum, & munditie tracti, (4) cum adolescentulis post sponsum currimus, & baptismi sacramento de duobus fontibus dilectionis Dei, & proximi, gratia remissionis abluimur, & ascendentes spe cælestia secreta mundi cordis oculis intuemur. Dehinc Spiritum sanctum spiritu contrito & humiliato cum simplici corde descendentem ad mansuetos, & cum caritate numquam cadente manentem suscipimus. Et vox Domini de cælis ad nos a Deo dilectos dirigitur: „ Beati pacifici, quoniam filii Dei „ vocabuntur: " Matth. V. & tunc in nobis complacet Pater cum Filio, & Spiritu sancto, (5) quando efficimur unus spiritus cum Deo.

(e) CHRYSOSTOMUS (hom. XIII. in Matth.) Quia Christus omnia ad doctrinam nostram operabatur, & sustinebat, incepit post

(1) *Al.* eius. (2) *Al. emittitur* columba. (3) *Al.* post filios. (4) *Al.* cum adolescentibus. (5) *Al.* scilicet quando.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Velut ex hom. XII. in Matth. editio Antverpiensis notat, sed nihil ibi huc pertinens nisi columbam ideo visam esse ut veluti vice digiti Filium Dei demonstraret.

post baptismum ab eremi habitatione, & pugnavit contra diabolum, ut unusquisque baptizatorum tentationes maiores patienter sustineat post baptismum, nec turbetur tamquam præter spem hoc contingente, sed omnia sustinens maneat triumphator. Etsi enim Deus permittat tentationes fieri multis aliis modis, ob hoc etiam permittit, ut cognoscas quod homo tentatus in maiori honore constituitur: non enim accedit diabolus nisi ubi aliquem in maiori honore viderit constitutum: & ideo dicitur: *Et statim expulit eum Spiritus in desertum*. Propter hoc autem non ostendit eum simpliciter euntem in desertum, sed expulsum, ut hoc intelligas fieri iuxta divinæ dispositionis verbum: per quod etiam innuit, ne homo seipsum in tentationem ingerat; sed aliunde in tentationem quasi expulsos victores existere. BEDA (Mar. I. cap. v. secundum ord. Bedæ.) Verum ne cui veniret in dubium a quo eum spiritu expulsum diceret in desertum, (1) consulte Lucas primo posuit cap. IV. „ quod Iesus ple„ nus Spiritu sancto regressus est a Iorda„ ne: " ac deinde intulit: „ Et agebatur „ a Spiritu in desertum: " ne quid contra eum valuisse spiritus putaretur immundus qui plenus Spiritu sancto, quo volebat digrediens, quæ volebat agebat. CHRYSOSTOMUS (hom. XIII. in Matth. non rem. a princ.) Expulit autem eum Spiritus in desertum: quia enim diabolum ad tentandum provocare proponebat, non solum fame, sed etiam loco occasionem dedit: tunc enim maxime diabolus se ingerit, cum videt aliquos solitarios permanentes. BEDA (Mar. I. cap. v. secundum ord. Bedæ.) Secedit etiam in desertum, ut nos doceat relictis mundi illecebris, & societate pravorum, divinis per omnia servire mandatis. Tentatur solus a diabolo, ut nobis insinuet quia „ omnes qui volunt pie „ vivere in Christo, persecutiones patiun„ tur: " II. Tim. III. unde sequitur: *Et erat in deserto quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, & tentabatur a satana*. Tentatur autem quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, ut indicet quia quamdiu hic viventes Domino servimus, sive prospera blandiantur, quod ad dies pertinet, seu adversa fiant, quod noctis figuræ congruit, toto tempore adversarius adsit, qui iter nostrum tentando impedire non cessat: quadraginta enim dies & noctes totum huius sæculi tempus insinuant: quia quadripartitus est mundus, in quo Domino famulamur; decem vero sunt præcepta per quorum observantiam contra hostem certamus: decem autem quater ducta, quadraginta fiunt.

Sequitur: *Eratque cum bestiis*. CHRYSOSTOMUS a. Hoc autem dicit ut ostendat quale erat desertum: invium enim erat hominibus, & bestiis plenum. Sequitur: *Et Angeli ministrabant ei*. Post tentationem enim, & victoriam contra diabolum, operatus est hominum salutem. Et, sicut Apostolus dicit Heb. I. „ Angeli in ministe„ rium mittuntur propter eos qui heredi„ tatem capiunt salutis. " Notandumque est, quod vincenti tentationem assistunt Angeli ministrantes. BEDA (ubi supra a med.) Considerandum etiam, quod Christus inter bestias commoratur ut homo; sed ministerio utitur angelico ut Deus. Et nos cum in eremo sanctæ conversationis bestiales hominum mores impolluta mente toleramus, ministerium Angelorum meremur; a quibus corpore absoluti ad æternam beatitudinem transferemur. HIERONYMUS (super *Factus est in diebus illis*.) Vel tunc bestiæ pacatæ nobiscum sunt, sicut in arca animalia munda cum immundis, cum caro non concupiscit adversus spiritum: post hoc Angeli ministri mittuntur nobis, ut responsa, & solatia cordibus vigilantibus dent.

(f) CHRYSOSTOMUS. Marcus Evangelista Matthæum in ordine sequitur; & ideo postquam dixit Angelos ministrare, subiungit: *Postquam autem traditus est Ioannes, venit Iesus in Galilaam*. Post tentationes, & Angelos ministrantes recedit in Galilæam, instruens nos non resistere violentiis malignorum. THEOPHYLACTUS (Mar. I. super *Secessit in Galilaam*.) Et ut ostendat nobis quod in persecutionibus decet recedere, & non expectare; cum vero inciderimus, decet sustinere. CHRYSOSTOMUS. Recessit etiam ut ad doctrinam, & sanationes seipsum conservaret, priusquam pateretur; hisque omnibus adimple-

(1) *Al.* occulte.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Aliquid ex his obiter insinuat hom. XIII. in Matth. ut supra; sed alia potius Victor Antiochenus Tom. I. Biblioth. Patrum, etsi minus expresse quam hic.

pletis, fieret obediens usque ad mortem. BEDA (cap. v. a med.) Ioanne tradito, recte incipit Dominus prædicare: unde sequitur: *Prædicans Evangelium regni Dei*. Desinente enim lege consequenter oritur Evangelium. HIERONYMUS (super *Postquam traditus est Ioannes*.) Cessante umbra, adest veritas; Ioannes in carcere, lex in Iudæa, Iesus in Galilæa, Paulus in Gentibus prædicans Evangelium regni. Regno enim terreno succedit paupertas, paupertati Christianorum regnum tribuitur sempiternum. Honor autem terrenus spumæ aquæ, vel fumo, vel somnio comparatur. BEDA (cap. v. in Matth.) Nemo autem putet traditionem Ioannis in carcerem statim (1) post ieiunium quadraginta dierum Domini factam: quisquis enim Evangelium Ioannis legerit, inveniet, Dominum ante traditionem Ioannis multa docuisse, & multa miracula fecisse: habes enim in Evangelio ipsius cap. II. „ Hoc „ fecit initium signorum Iesus: " & postea: „ Necdum enim erat missus Ioannes „ in carcerem. " Fertur autem quia cum legisset Ioannes Matthæi, Marci, & Lucæ volumina, probaverit quidem textum historiæ, & vera eos dixisse firmaverit; sed unius tantum anni, in quo & passus est, post carcerem Ioannis, historiam texuisse. Prætermisso itaque anno cuius acta a tribus exposita fuerant, superioris temporis, antequam clauderetur Ioannes in carcere, gesta narravit. Cum ergo dixisset Marcus, quia *venit Iesus in Galilæam, prædicans Evangelium regni*, subiungit dicens: *Quoniam impletum est tempus, & appropinquabit regnum Dei*. CHRYSOSTOMUS. Siquidem completo tempore, quando scilicet venit plenitudo temporis, misitque Deus Filium suum, conveniens fuit humanum genus ultimam consequi Dei dispensationem: & ideo dicit, quod *appropinquabit regnum Dei*. Regnum autem Dei idem est secundum substantiam cum regno cælorum, quamvis differt ratione: regnum enim Dei intelligitur quo Deus regnat; hoc vero est in regione viventium, quando facie ad faciem Deum videntes, in bonis promissis existent. Sive amorem quis velit suscipere illam regionem, sive aliquam aliam confirmationem eorum qui imaginem induunt supernorum, quæ per cælos intelliguntur. Satis enim apparens est quod regnum Dei neque loco, neque tempore concluditur. THEOPHYLACTUS (super *Quoniam adimpletum est*.) Vel completum esse dicit Dominus tempus legis; quasi diceret: Usque ad tempus præsens operabatur lex; amodo operabitur regnum Dei, quod est secundum Evangelium conversatio, quæ convenienter assimilatur regno cælorum. Cum enim vides aliquem carne indutum secundum Evangelium vivere, numquid non dices quoniam iste habet regnum cælorum, quod non est esca, & potus; sed iustitia, & pax, & gaudium in Spiritu sancto

Sequitur, *Pœnitemini*. HIERONYMUS (super *Pœnitemini, & credite Evangelio*.) Pœnitentiam enim agit qui vult æterno bono, scilicet regno Dei, adhærere. Qui enim desiderat nucleum, frangit nucem. Amaritudinem radicis, dulcedo pomi compensat; periculum maris, spes lucri delectat; dolorem medicinæ, spes salutis mitigat. Præconia autem Christi illi narrare digne possunt qui ad palmam indulgentiæ meruerunt pervenire: & ideo postquam dixit, *Pœnitemini*, subiunxit, *Et credite Evangelio*: nam nisi credideritis, non intelligetis. *Pœnitemini* igitur, *& credite*; idest, renuntiate operibus mortuis: quid enim prodest credere sine bonis operibus? Non tamen bonorum operum meritum adducit ad fidem; sed fides incipit, ut bona opera consequantur.

(g) GLOSSA a. Posita prædicatione Christi ad turbas, agit Evangelista de vocatione discipulorum, quos fecit suæ prædicationis ministros: unde sequitur: *Et præteriens secus mare Galilææ, vidit Simonem, & Andream fratrem eius*. THEOPHYLACTUS (super *Vidit Simonem, & Andream*.) Sicut Ioannes Evangelista refert, præcursoris erant discipuli Petrus, & Andreas. Videntes vero quod Ioannes de Iesu testimonium dederat, adiuncti sunt ei; post hæc dolentes, quia Ioannes traditus erat, ad artem propriam sunt reversi: unde sequitur: *Mittentes retia in mare: erant enim piscatores*. Vide autem eos de laboribus propriis enutritos, & non ex iniquitate: tales enim digni erant Christi primi discipuli fieri: unde subditur: *Et dixit eis Iesus: Venite post me*. Nunc secundo illos vocat: est enim hæc secunda vocatio respectu illius quæ legi-

(1) *Al.* post tentationem quadraginta dierum, & ieiunium Domini factam.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nihil tale in Glossa quæ nunc extat.

gitur in Ioanne. Ad quid autem vocentur, ostenditur cum subditur: *Faciam vos fieri piscatores hominum*. REMIGIUS. Quia per rete sanctæ prædicationis, pisces, idest homines de profundo pelagi, idest infidelitatis, ad lucem fidei traxerunt. Admiranda autem est ista piscatio. Pisces enim cum capiuntur, mox moriuntur; homines cum capti sunt, verbo prædicationis potius vivificantur. BEDA (cap. VI. secundum ord. Bedæ.) Piscatores autem, & illitterati mittuntur ad prædicandum, ut fides credentium in virtute Dei, non (1) in eloquentia, atque in doctrina esse putaretur.

Sequitur: *Et protinus, relictis retibus, secuti sunt eum*. THEOPHYLACTUS. Non enim oportet intervallum facere; sed statim sequi Dominum. Post hos vero piscatur Iacobum, & Ioannem: quia & illi paupcres existentes, tamen senectutem nutriebant paternam: unde sequitur: *Et progressus inde pusillum, vidit Iacobum Zebedæi*. Reliquerunt autem patrem, quia in sequela Christi eos erat impediturus. Sic & tu cum a parentibus impediris, relinque eos, & accede ad Deum. Ostenditur autem quod Zebedæus non credidit; mater vero Apostolorum credidit, quæ secuta est Christum mortuo Zebedæo. BEDA (cap. VI. in princ.) Quæri autem potest quomodo binos vocaverit de naviculis piscatores, primo Petrum, & Andream, deinde progressus paululum alios duos filios Zebedæi; cum Lucas dicat cap. V. Iacobum, & Ioannem vocatos fuisse ad adiuvandum Petrum, & Andream, & Christum Petro tantum dixisse: „ Noli timere: ex hoc iam homines eris capiens:“ simul tamen, subductis ad terram navibus, eos fuisse secutos. Unde intelligendum est, hoc primo esse factum quod Lucas insinuat, & postmodum ad capturam piscium eos ex more remeasse, ut postea fieret quod Marcus hic narrat. Tunc enim secuti sunt Dominum, non subductis ad terram navibus, tamquam cura redeundi, sed tamquam vocantem, ac iubentem ut sequerentur. HIERONYMUS. Mystice autem hac quadriga piscatorum vehimur ad æthera, ut Elias; his quatuor angulis construitur prima Ecclesia; his quatuor litteris Hebraicis τετραγράμματον tetragrammaton nomen Domini agnoscitur a nobis, quibus simili exemplo præcipitur ut audiamus vocem Domini vocantis, & obliviscamur populum vitiorum, & domum paternæ conversationis, quæ est stultitia Deo, & rete aranearum, in quo nos velut culices pene lapsos tenebat aer ( ) inanis, qui pendet in nihilum, navem pristinæ conversationis abominantes. Pellibus enim mortuis tegitur Adam, qui est genitor noster secundum carnem; & nunc, deposito vetere homine cum actibus suis, novum sequentes hominem, pellibus tegimur Salomonis, quibus sponsa gloriatur se esse formosam factam. Simon autem obediens, Andreas virilis, Iacobus supplantans, Ioannes gratia in Latino sonant: quibus quatuor nominibus (3) in agmen Domini coniungimur, obedientia ut audiamus, virilitate ut pugnemus, supplantatione ut perseveremus, gratia ut conservemur: quæ quatuor virtutes cardinales dicuntur: per prudentiam enim obedimus, per iustitiam viriliter agimus, per temperantiam serpentem calcamus, per fortitudinem gratiam Dei meremur. THEOPHYLACTUS (Mar. I. a med. Comm.) Scias (4) item primum hic vocari actionem, deinde contemplationem: Petrus enim activæ symbolum est, ferventior enim erat aliis, sicut activa est; Ioannes vero contemplationem significat, plus enim de rebus divinis disserit Ioannes.

(h) HIERONYMUS (Mar. I. immediate ante illud, *Et ingrediuntur Capharnaum*.) Marcus dicta Evangelii in seipso, (5) non in seipsis disponens, ordinem historiæ non secutus, mysteriorum ordinem servat: unde sabbatis primam virtutem narrat, dicens: *Et ingrediuntur Capharnaum*. THEOPHYLACTUS (ibid.) A Nazareth recedens. In die autem sabbati, quando scribæ congregabantur, tunc docens synagogam intravit: unde sequitur: *Et statim sabbatis ingressus in synagogam docebat eos*: etenim lex ad hoc sabbatis (6) otio vacare iubebat, ut lectioni studentes convenirent in unum. Docebat autem Christus arguendo, non adulando, sicut pharisæi: unde sequitur: *Et stupebant super doctrina eius: erat enim docens eos quasi potestatem habens, & non sicut scribæ*. Docebat etiam in potestate, transmutans homines ad bonum, & per pœnam non

(1) *Al.* in eloquentia Dei. (2) *Al. omittitur* inanis. (3) *Al.* in imaginem. (4) *Quatuor supra citata exempla sic leguntur:* Sciendum est etiam, hoc quoniam primo vocatur actio, deinde contemplatio. Qui quidem est circa Petrum, actionem significat; qui vero circa Ioannem, contemplationem: Petrus enim fervidissimus, & magis solicitus aliis; Ioannes vero Theologus fuit excellentissimus. (5) *Al. deest* non in se ipsis. (6) *Al.* festare.

non credentibus minabatur. BEDA (cap. VI. in Mar. I.) Scribæ etiam docebant populos quæ scripta sunt in Moyse, & Prophetis; Iesus vero quasi Deus & Dominus ipsius Moysi (1) pro libertate voluntatis suæ, vel ea quæ minus videbantur, addebat in lege, vel commutans prædicabat (2) populis, ut in Matthæo legimus cap. V. „ Dictum est antiquis .... ego autem dico „ vobis."

(i) BEDA (cap. VII. secundum ordin. Bedæ.) Quoniam (3) invidia diaboli mors intravit in orbem terrarum, ideo contra ipsum mortis auctorem primo debuit medicina salutis operari; & ideo dicitur: *Et erat in synagoga eorum homo in spiritu immundo*. CHRYSOSTOMUS. Spiritus quidem Angelus, & aer, & anima nuncupatur, & etiam Spiritus sanctus. Ne igitur propter communicantiam nominis, in errorem decidamus, addit, *Immundo:* immundus autem dicitur propter impietatem, ac elongationem a Deo, & quia omnibus immundis, & pravis operationibus se immiscet. AUGUSTINUS de Civit. Dei (Lib. IX. cap. XX. & cap. XXI.) Contra superbiam porro dæmonum quantam virtutem habeat Dei humilitas, quæ in forma servi apparuit, ipsi dæmones ita sciunt ut eidem Domino infirmitate carnis induto hæc exprimerent: sequitur enim: *Et exclamavit dicens: Quid nobis, & tibi Iesu Nazarene? Venisti ante tempus perdere nos*. Clarum est in his verbis quod in eis & scientia erat, & caritas non erat: pœnam quippe suam formidabant ab illo, non in illo iustitiam diligebant. BEDA (Mar. I. cap. VII. secundum ord. Bedæ.) Dæmones enim Dominum in terris cernentes, se continuo iudicandos (4) credebant. CHRYSOSTOMUS. Vel hoc ita dicit, quasi diceret: Auferens immunditiam, divinamque imponens cognitionem hominum animabus, nobis locum in hominibus non das. THEOPHYLACTUS. Exire enim ab homine (5) perditionem suam existimat dæmon: immisericordes enim existunt dæmones, malum aliquod pati se existimantes cum homines non molestant.

Sequitur: *Scio quod sis Sanctus Dei*. CHRYSOSTOMUS. Quasi diceret: Considero adventum tuum: non enim firmam ac certam adventus Dei habebat notitiam. Sanctum autem dicit eum, non unum de pluribus, quia & sanctus erat unusquisque Prophetarum; sed unum eum esse denuntiat: per articulum enim qui in Græco ponitur unum ostendit; per timorem vero, omnium Dominum recognoscit. AUGUSTINUS (Lib. IX. de Civ. Dei cap. XXI.) Tantum enim eis innotuit quantum voluit; tantum autem voluit quantum oportuit. Sed innotuit non sicut Angelis sanctis, qui eius, secundum id quod est (6) Dei Verbum, participata æternitate perfruuntur; sed sicut eis terrendis innotescendus fuit, ex quorum tyrannica potestate fuerat liberaturus prædestinatos. Innotuit ergo dæmonibus, non per id quod est vita æterna, sed per quædam temporalia suæ virtutis effecta, quæ angelicis sensibus etiam malignorum spirituum potius quam infirmitati hominum possint esse conspicua. CHRYSOSTOMUS. Non autem volebat veritas testimonia spirituum immundorum: unde sequitur: *Et comminatus est ei Iesus, dicens: Obmutesce, & exi de homine*. Unde dogma salutiferum nobis datur, ne credamus dæmonibus quantumcumque denuntient veritatem. Sequitur: *Et discerpens eum spiritus immundus, & exclamans voce magna exivit ab eo*. Quia enim homo ille tamquam sapiens loquebatur, ac discrete verba proferebat, ne putaretur quod non ex dæmone, sed ex corde verba componeret, virum discerpi permisit a dæmone, ut ostenderet dæmonem esse qui loquebatur. THEOPHYLACTUS (super *Et discerpens eum*.) Ut (7) videntes cernerent a quo malo liberabatur homo, & propter miraculum crederent. BEDA. Potest autem videri contrarium, quomodo discerpens, vel, sicut quidam codices habent, convexans eum exiverit, cum nihil ei nocuerit secundum Lucam. Sed & ipse Lucas dicit cap. IV. „ Et cum proiecisset eum dæmo„ nium in medium, exiit ab eo, nihilque „ ei nocuit. " Unde intelligitur hoc dixisse Marcum, *Convexans eum*, sive *discerpens*, quod Lucas dicit, „ Cum proiecisset „ eum in medium: " & quod secutus ait, „ Nihilque ei nocuit, " hoc intelligitur, quod illa iactatio membrorum, atque vexatio non eum debilitavit, sicut solent dæmonia exire etiam quibusdam membris amputatis, aut evulsis. Visa autem virtute miraculi, novitatem dominicæ admirantur doctrinæ, atque ad inquisitionem eorum quæ audierant, per ea quæ viderant, excitantur:

(1) *Al. emittitur* pro. (2) *Al.* populo. (3) *Al. incipit* Mortis auctorem primo debuit &c. (4) *Al.* cernebant. (5) *Al.* prædicationem suam dicebat dæmonum, *lege* dæmonium. (6) *Al. deest* Dei. (7) *Al.* Et ut.

tur: unde sequitur: *Et mirati sunt omnes, ita ut conquirerent*: ad hoc enim fiebant signa, ut per hoc Evangelio regni Dei quod prædicabatur, certius crederetur, dum hi qui cælestia terrigenis gaudia promittebant, cælestia in terris ac divina opera monstrabant. Prius autem, teste Evangelista, erat docens eos quasi potestatem habens, & nunc turba attestante, in potestate imperat spiritibus immundis, & obediunt ei.

Sequitur: *Et processit rumor eius statim in omnem regionem Galilææ*. GLOSSA a. Ea enim quæ homines multum mirantur prompte divulgant: quia „ ex abun„ dantia cordis os loquitur: " Matth. XII. HIERONYMUS (super *Ingrediuntur Capharnaum*.) Mystice autem Capharnaum villa consolationis interpretatur, sabbatum autem requies. *Homo in spiritu immundo* requie, & consolatione sanatur, ut locus, & tempus congruant saluti. *Homo in spiritu immundo* genus humanum est, in quo immunditia regnavit ab Adam usque ad Moysen: nam sine lege peccaverunt, & sine lege perierunt. Qui sciens Sanctum Dei, obmutescere iubetur, dum scientes quidem Deum, non sicut Deum glorificaverunt, sed servierunt potius creaturæ quam creatori. *Spiritus discerpens hominem exiit ab eo*. (1) Appropinquante salute, appropinquavit tentatio: Pharao dimissurus Israel persequitur Israel; diabolus contemptus surgit in scandala.

(k) BEDA (Mar. I. cap. VII. secundum ord. Bedæ.) Primo debuit lingua serpentina, ne ultra virus spargeret, concludi; deinde femina, quæ primo seducta est, a carnalis concupiscentiæ febre sanari: unde dicitur: *Et protinus egredientes de synagoga, venerunt in domum Simonis, & Andreæ cum Iacobo, & Ioanne*. THEOPHYLACTUS (Mar. I. a medio Comment.) Recessit enim, ut consuetudo erat in sabbato, circa vesperam ad edendum in discipulorum domum. Quæ autem ministrare debebat, febribus tenebatur: unde sequitur: *Recumbebat autem socrus Simonis febricitans*. CHRYSOSTOMUS. Discipuli autem tamquam exinde utilitatem aliquam recepturi, non expectantes vespere, socrum Petri sanari precabantur: unde sequitur: *Qui statim dicunt ei de illa*. BEDA (ubi supra.) In Evangelio autem Lucæ cap. IV. scriptum est, quod „ rogaverunt illum pro ea. " Modo enim Salvator rogatus, (2) modo ultro curat ægrotos, ostendens se, contra vitiorum quoque passiones, & precibus semper annuere fidelium, & ea nonnumquam quæ ipsi minime intelligunt, vel intelligenda dare, vel pie petentibus, etiam non intellecta, dimittere, iuxta id quod Psalmista postulat Psal. XVIII. (3) „ Delicta quis intel„ ligit? Ab occultis meis munda me, Do„ mine. " Unde & hic rogatus sanat: sequitur enim: *Et accedens elevavit eam, apprehensa manu eius*. THEOPHYLACTUS (Mar. I. super *Socrus Simonis*.) Per hoc significatur, quod si aliquis infirmatur, a Deo curabitur, si sanctis ministraverit ob Christi amorem. BEDA super Lucam (cap. IV.) Quod autem sabbatis maxime medicinæ, doctrinæque suæ dona frequentat, docet se non sub lege esse, sed supra legem, nec Iudaicum eligere sabbatum; dilectamque Domino esse requiem, si saluti studentes animarum ab opere servili, idest a cunctis contineamus illicitis. Sequitur: *Et continuo dimisit eam febris: & ministrabat eis*. Sanitas quæ Domini confertur imperio, simul tota redit, tanto robore comitante, ut eis continuo qui se adiuvant, ministrare sufficiat. Si autem virum a dæmonio liberatum, moraliter animum ab immunda cogitatione purgatum significare dixerimus; convenienter femina a febribus ad imperium Domini curata carnem ostendit a concupiscentiæ suæ fervore, per continentiæ præcepta frenatam. HIERONYMUS (ubi supra.) Febris enim intemperantiam significat, de qua nos filii synagogæ per manum disciplinæ, desiderii elevatione sanamur, & huius qui sanat nos ministramus voluntati. THEOPHYLACTUS (ut supra.) Febricitat autem qui irascitur, ut ex ira manus effrenatus extendat; sed si ratio retineat manum eius, surgit, & sic ratio ministrat.

(l) THEOPHYLACTUS (super *Et cum sol occidisset*.) Quia turbæ considerabant neminem licere die sabbati curare, huius gratia solis expectabant occasum, ut enrandos ad Iesum adducant: unde dicitur: *Vespere autem facto, cum occidisset sol*.

Se-

(1) *Al. omittitur* Appropinquante salute. (2) *Al. deest* modo. (3) *Al. omittitur* Delicta quis intelligit?

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nihil tale in Glossa quæ nunc extat.

Sequitur: *Et curavit multos qui vexabantur variis languoribus*. CHRYSOSTOMUS. Per hoc autem quod dicit *multos*, omnes (1) oportet intelligere, iuxta Scripturæ consuetudinem. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Vel *multos* dicit: erant enim quidam infideles, qui minime curati sunt propter incredulitatem eorum. Multos ergo ex oblatis sanavit, illos scilicet qui fidem habebant.

Sequitur: *Et dæmonia multa eiiciebat, & non sinebat ea loqui, quoniam sciebant eum*. AUGUSTINUS de Quæst. nov. & vet. testam. (cap. LXVI.) Sciebant enim dæmonia Christum esse, qui per legem fuerat repromissus: omnia enim signa videbant in eo quæ dixerant Prophetæ: mysterium autem divinitatis eius ignorabant; sicut & principes eorum. „ Si enim cognovissent, „ numquam Dominum maiestatis crucifixis„ sent. " BEDA (cap. VIII. secundum or. Bedæ.) Quem enim dierum quadraginta ieiunio fatigatum diabolus hominem cognoverat, nec tentando valuit an Dei Filius esset, experiri; iam nunc per signorum potentiam vel intellexit, vel potius suspicatus est esse Filium (2) Dei. Non igitur ideo Iudæis eum crucifigere persuasit, quia Dei Filium non esse putavit, sed quia se morte illius non prævidit esse damnandum. THEOPHYLACTUS (Mar. I. super illud, *Et non sinebat*.) Ideo autem non sinebat loqui dæmonia, docens nos non credere eis, etiam si vera dicunt: si enim invenerint aliquos sibi credentes, veritatibus mendacia miscent. CHRYSOSTOMUS. Non est autem contrarium ei quod hic dicitur hoc quod Lucas dicit cap. IV. quod „ exibant dæmonia „ a multis clamantia, & dicentia, Quia „ tu es Christus Filius Dei: " subiunxit enim: *Et increpans non sinebat ea loqui*. Marcus enim multa sub brevitate pertransiens, circa finem prædictorum verborum loquitur. BEDA (cap. VIII. secundum ord. cir. medium.) Mystice autem solis occubitus passionem, mortemque significat illius qui dixit Ioan. VIII. „ Quamdiu in mundo sum, „ lux mundi sum: " & sole occidente plures quam ante dæmoniaci, & ægroti sanantur, quia temporaliter in carne vivens paucos Iudæorum docuit, omnibus per orbem Gentibus fidei, salutisque dona transmisit. HIERONYMUS (Mar. I. super *Et erat omnis civitas*.) Ianua autem regni moraliter pœnitentia est cum fide, quæ operatur salutem languoribus variis: varia etenim sunt vitia quibus languescit civitas mundi.

(m) THEOPHYLACTUS (Marc. I. super *Et mane diluculo*.) Postquam Dominus infirmos curavit, seorsum recedit: unde dicitur: *Et diluculo valde surgens, egressus abiit in desertum locum*: in quo docuit nos non facere aliquid ad apparentiam, sed, & si boni aliquid operamur, non propalare.

Sequitur, *Ibique orabat*. CHRYSOSTOMUS *a*. Non quia oratione indigeret, ipse enim erat qui hominum orationes suscipiebat; sed hæc quidem dispensative agens, forma bonæ operationis nobis est factus. THEOPHYLACTUS (super *Abiit in desertum locum*.) Ostendit enim nobis quod Deo debet attribui, si aliquid boni facimus, & ei debemus dicere: Quoniam omne datum optimum desuper est descendens a te.

Sequitur: *Et prosecutus est illum Simon, & qui cum illo erant*. CHRYSOSTOMUS: Lucas autem dicit turbas accessisse ad Christum, & dixisse quod Marcus hic dicit dixisse Apostolos, subdens: *Et cum venissent ad eum dixerunt ei: Quia omnes quærunt te*. Non autem invicem contradicunt: suscepit enim Christus & post Apostolos turbam coniungi Christi pedibus anhelantem. Gaudens autem eos suscipiebat; sed volebat eos dimittere, ut & reliqui doctrinæ eius participes essent, tamquam non multo tempore in mundo moraturus: & ideo sequitur: *Et ait: Eamus in proximos vicos, & civitates, ut & ibi prædicem*. THEOPHYLACTUS (super *Eamus in proximos vicos*.) Transit enim ad illos magis indigentes: quia doctrinam concludere non convenit in uno loco, sed ubique radios eius extendere.

Sequitur: *Ad hoc enim veni*. CHRYSOSTOMUS *b*. In quo manifestat exinanitionis, idest incarnationis, mysterium, & divinitatis suæ dominium, cum scilicet asserit sponte in mundum venisse. Lucas vero dicit cap. IV. „ Ad hoc missus sum, " denun-

(1) *Al.* debet. (2) *Al.* deest Dei.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod sequitur sub nomine Chrysostomi, habet Victor Antiochenus. *b* Tale aliquod insinuat etiam Victor Antiochenus ubi supra, sed expressius appendicem sequentem quæ rursus Chrysostomi nomine insignitur.

nuntians dispensationem, & Dei Patris bonam voluntatem de Filii incarnatione.

Sequitur: *Et erat prædicans in synagogis eorum in omni Galilæa*. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. xix.) In hac autem prædicatione quam dicit eum habuisse in omni Galilæa, intelligitur etiam sermo Domini habitus in monte, cuius commemorationem facit Matthæus; quem Marcus omnino non commemoravit., nec aliquid simile ei dixit, nisi quasdam sententias non contextim, sed sparsim repetivit, quas Dominus aliis locis dixit. THEOPHYLACTUS (super *Prædicabat in synagogis*.) Doctrinæ autem operationem immiscuit: prædicans enim postmodum fugavit dæmonia: sequitur enim, *Et dæmonia eiiciens*: nisi enim ostenderet Christus miracula, eius sermoni non crederetur: sic & tu post doctrinam, operare, ut non sit in te vacuus tuus sermo. BEDA (Mar. 1. cap. VIII. secundum ord. Bedæ.) Mystice autem si occasu solis mors exprimitur Salvatoris, quare non diluculo redeunte resurrectio eius indicetur? Cuius manifestata luce abiit in desertum Gentium, ibique in suis fidelibus orabat, quia corda eorum per gratiam sancti Spiritus ad virtutem orationis excitabat.

(n) BEDA (ubi supra.) Postquam lingua serpentina dæmonum occlusa est, & femina, quæ primo seducta est, a febre curata, tertio vir, qui male suadentis dicta coniugis audivit, ab erroris sui lepra mundatur, ut ipse esset ordo restaurationis in Domino, qui erat ordo casus in protoplastis: unde sequitur: *Et venit ad eum leprosus deprecans eum*. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. xix.) De hoc leproso mundato talia Marcus connectit ut ipse intelligatur quem Matthæus commemorat tunc esse mundatum quando Dominus post sermonem de monte descendit. BEDA (Mar. 1. cap. IX.) Et quia Dominus ait Matth. v. „ Non veni solvere le„ gem, sed adimplere, " ille qui excludebatur a lege, purgari se Domini potestate præsumens, non ex lege, sed supra legem esse gratiam indicavit quæ leprosi maculam posset abluere. Verum sicut in Domino potestatis auctoritas, ita in illo fidei constantia declaratur: sequitur enim: *Et genu flexo dixit: Domine, si vis, potes me mundare*. In faciem procidit, quod humilitatis est, & pudoris, ut unusquisque de vitæ suæ (1) maculis erubescat; sed confessionem verecundia non repressit: ostendit vulnus, & remedium postulavit; & ipsa confessio religionis, & fidei plena est: in voluntate enim Domini tribuit potestatem. THEOPHYLACTUS (Mar. 1. super *Domine si vis*.) Non enim dixit, Si Deum deprecatus fueris, sed *si vis*; quasi ipsum credens Deum. BEDA. De voluntate autem Domini non quasi pietatis incredulus dubitavit, sed quasi colluvionis suæ conscius non præsumpsit. Sequitur: *Iesus autem misertus eius, extendit manum suam, & tangens eum ait illi: Volo: mundare*. a Non, ut plerique Latinorum putant, (2) iniungendum est, & legendum: *Volo mundare*; sed separatim, ut primum dicat, *Volo*, deinde imperet, *Mundare*. CHRYSOSTOMUS (hom. XXI. in opere imperf. super Matth.) Propter hoc autem leprosum tangit, & non solo verbo contulit sanitatem, quia in lege a Moyse dictum est Levit. XXII. „ Qui le„ prosum tetigerit, immundus erit usque ad „ vesperum. " Ut enim ostendat quod secundum naturam est hæc immunditia, & quod lex non erat propter eum posita, sed propter homines puros, & quod ipse est proprie Dominus legis, & quia non sicut servus infert, sed sicut Dominus, sanitatem, leprosum tetigit congruenter, non tamen existente necessario tactu ad curationis operationem. BEDA (Mar. 1. cap. IX. ante med.) Ideo etiam tetigit ut probaret quia contaminari non poterat qui alios liberabat. Simulque illud mirabile quod eo sanavit genere quo fuerat obsecratus. *Si vis*, inquit leprosus, *potes me mundare*. *Volo*, inquit; ecce habes voluntatem: *mundare*; & iam habes pietatis effectum. CHRYSOSTOMUS. Per hoc autem non solum opinionem leprosi non destruxit, sed magis confirmavit: verbo enim morbum fugat, & quod leprosus verbo dixerat, (3) hoc opere adimplevit: unde sequitur: *Et cum hoc dixisset, statim discessit ab eo lepra, & mundatus est*. BEDA (ubi supra.) Nihil enim medium inter opus Dei atque præceptum, quia in præcepto est opus: „ dixit enim, & facta „ sunt; " Psal. CXLVIII.

(1) *Al.* miraculis. (2) *Al.* intelligendum est. (3) *Al.* hic.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a HIERONYMUS in Matth. VIII. cap. ex quo mutuatus est Beda; sed passivum imperativum καθαρίσθητι (seu *mundare*) notavit Hieronymus, quod Beda prætermittit.

Sequitur: *Et comminatus est illi, statimque eiecit eum, & dixit ei: Vide nemini dixeris*. CHRYSOSTOMUS. Quasi diceret: Tempus nondum est mea opera prædicari: tua non indigeo prædicatione. Per hoc autem docet nos ex nostris operibus honorem apud homines pro retributione non quærere. Sequitur: *Sed vade, ostende te principi sacerdotum*. Propter hoc autem hunc ad sacerdotem mittit Salvator, ad probationem medelæ, & ne extra templum fieret, sed in oratione cum populo computetur. Mittit etiam, quæ sunt legis adimplens, ut Iudæorum linguam maliloquam obturaret. Opus quidem ipse complevit, probationem operis illis dimittens. BEDA (ubi supra in med.) Ut scilicet intelligeret sacerdos, eum non legis ordine, sed gratia Dei supra legem esse curatum.

Sequitur: *Et offer pro emundatione tua quod præcepit Moyses, in testimonium illis*. THEOPHYLACTUS (in fine Comment. in cap. 1. Mar.) Præcepit quidem munus offerre quod habebant in consuetudine qui mundabantur offerre, tamquam in huiusmodi testimonium quod non erat contra legem, sed magis legem confirmabat, intantum quod ipse legis operaretur præcepta. BEDA (ubi supra a medio.) Si quem vero movet quomodo Dominus Iudaicum videtur approbare sacrificium, cum id non recipiat Ecclesia, meminerit quod nondum obtulerat in passione holocaustum suum. Non autem oportebat auferri significantia sacrificia priusquam illud quod significabatur, confirmatum esset contestatione Apostolorum prædicantium, & fide credentium populorum. THEOPHYLACTUS (parum a fine Com. in 1. cap. Mar.) Leprosus autem, quamvis Dominus prohibuerit, beneficium patefecit: unde sequitur: *At ille egressus cœpit prædicare, & diffamare sermonem*. Oportet enim beneficiatum gratum esse, & gratias reddere, etiam si benefaciens non indigeat. GREGORIUS (1) XIX. Moral. (cap. XVIII.) Merito autem (2) quæritur quidnam sit quod Dominus quæ gessit, abscondi iussit, & nec ad horam potuerunt abscondi? Sed notandum. Miraculum faciens taceri iussit, & tamen taceri non potuit, ut videlicet electi eius, exempla doctrinæ illius sequentes, in magnis quæ faciunt latere quidem in voluntate habeant, sed ut prosint aliis, prodantur inviti. Non ergo voluit quicquam fieri, & minime potuit; sed quid velle eius membra debeant, quidve de eis etiam nolentibus fiat, doctrinæ magisterio exemplum dedit. BEDA. Unius autem perfecta salvatio multas ad Dominum cogit turbas: unde subditur: *Ita ut iam non posset manifeste introire in civitatem, sed foris in desertis locis esset*. CHRYSOSTOMUS (cap. IX. secundum ord. eius a med.) Leprosus enim ubique prædicabat mirabilem curationem, ita ut omnes currerent ad visum, & fidem curantis: ut propter hoc Dominus in civitatibus evangelizare non posset, sed in eremis conversaretur: unde sequitur: *Et conveniebant ad eum undique*. HIERONYMUS (Mar. 1. super *Et erat prædicans*.) Mystice lepra nostra peccatum primi hominis est, quæ a capite cœpit quando regna mundi desideravit: „ radix enim omnium malorum est „ cupiditas: " I. Tim. VI. unde Giezi avaritiam secutus lepra suffunditur. BEDA (cap. IX.) Extenta vero manu Salvatoris, hoc est incarnato Dei Verbo, humanamque contingente naturam, ab erroris prisci varietate mundatur. HIERONYMUS (ubi supra.) Quæ quidem lepra vero Sacerdoti secundum ordinem Melchisedech ostensa, oblatione mundatur, eo dicente nobis Luc. XI. „ Date eleemosynam, & omnia mun„ da sunt vobis. " Quod autem non poterat Iesus manifeste in civitatem introire &c. significatur quod non omnibus manifestatus est Iesus, qui latis, atque (3) plateis serviunt laudibus, & propriis voluntatibus; sed his qui foras cum Petro exeunt, & in desertis locis sunt, quæ elegit Dominus ad orandum, & reficiendum populum, qui scilicet (4) deserunt delectationes mundi, & omnia quæ possident, ut dicant, Portio mea Dominus. Gloria vero Domini manifestatur his qui conveniunt undique, idest per plana, & ardua, quos nihil potest separare a caritate Christi. BEDA (Mar. II. cap. X.) Post factum etiam in civitate miraculum secedit Dominus in desertum, ut ostendat se magis quietam, & a sæculi curis remotam diligere vitam, atque ob huius appetitum (5) se sanandis curam adhibere corporibus.

(1) *In editione Veneta Nicolini ad marginem hæc appingitur nota:* Id habet Beda cap. IX. parum a fine. (2) *Al.* quær it. (3) *P. Nicolai ponit* plateanis. (4) *Al.* deseruerunt. (5) *Al. deest* se.

CAPUT II.

(a) ET iterum intravit Capharnaum post dies octo, & auditum est quod in domo esset, & convenerunt multi, ita ut non caperet eos domus neque ad ianuam, & loquebatur eis verbum. Et venerunt ad eum ferentes paralyticum, qui a quatuor portabatur, & cum non possent offerre eum illi præ turba, nudaverunt tectum ubi erat, & patefacientes submiserunt grabatum, in quo paralyticus iacebat. Cum autem vidisset Iesus fidem illorum, ait paralytico: Fili, dimittuntur tibi peccata tua. Erant autem illic quidam de scribis sedentes, & cogitantes in cordibus suis: Quid hic sic loquitur? Blasphemat. Quis potest dimittere peccata nisi solus Deus? Quo statim cognito Iesus spiritu suo, quia sic cogitarent intra se, dicit illis: Quid ista cogitatis in cordibus vestris? Quid est facilius, dicere paralytico, Dimittuntur tibi peccata tua an dicere: Surge, tolle grabatum tuum, & ambula? Ut autem sciatis quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, ait paralytico: Tibi dico, surge, tolle grabatum tuum, & vade in domum tuam. Et statim surrexit ille, & sublato grabato, abiit inde coram omnibus, ita ut mirarentur omnes, & honorificarent Deum, dicentes, Quia numquam sic vidimus.

(b) Et egressus est rursus ad mare, omnisque turba veniebat ad eum, & docebat eos. Et cum præteriret, vidit Levi Alphæi sedentem ad telonium, & ait illi, Sequere me: & surgens secutus est eum. Et factum est cum accumberet in domo illius, multi publicani, & peccatores simul discumbebant cum Iesu, & discipulis eius: erant enim multi, qui sequebantur eum: & scribæ, & pharisæi videntes quia manducaret cum publicanis, & peccatoribus, dixerunt discipulis eius: Quare cum publicanis, & peccatoribus manducat, & bibit magister vester? Hoc audito Iesus, ait illis: Non necesse habent sani medico, sed qui male habent. Non enim veni vocare iustos, sed peccatores.

(c) Et erant discipuli Ioannis, & pharisæorum ieiunantes; & veniunt, & dicunt illi: Quare discipuli Ioannis, & pharisæorum ieiunant; tui autem discipuli non ieiunant? Et ait illis Iesus: Numquid possunt filii nuptiarum, quamdiu sponsus cum illis est, ieiunare? Quanto tempore habent secum sponsum, non possunt ieiunare. Venient autem dies cum auferetur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt in illis diebus. Nemo assumentum panni rudis assuit vestimento veteri: alioquin aufert supplementum novum a veteri, & maior scissura fit. Et nemo mittit vinum novum in utres veteres: alioquin disrumpet vinum utres, & vinum effundetur & utres peribunt. Sed vinum novum in utres novos mitti debet.

(d) Et factum est iterum cum Dominus sabbatis ambularet per sata, & discipuli eius cœperunt progredi, & vellere spicas. Pharisæi autem dicebant ei: Ecce quid faciunt discipuli tui sabbatis quod non licet. Et ait illis: Numquam legistis quid fecerit David quando necessitatem habuit, & esuriit ipse, & qui cum eo erant, quomodo introivit in domum Dei sub Abiathar principe sacerdotum, & panes propositionis manducavit, quos non licebat manducare, nisi solis sacerdotibus, & dedit eis qui cum eo erant? Et dicebat eis: Sabbatum propter hominem factum est, & non homo propter sabbatum. Itaque dominus est Filius hominis etiam sabbati.

(a) BEDA (cap. x. paulo a prin.) Quia nec carnales superna pietas deserit, quin etiam his gratiam suæ visitationis, per quam & ipsi spirituales effici valeant, indulget; post desertum Dominus redit in civitatem: unde dicitur: *Et iterum intravit Capharnaum post dies octo*. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. xxv.) Matthæus autem hoc miraculum quod sequitur, ita scribit tamquam in civita-

civitate Domini factum sit; Marcus autem hoc in Capharnaum; quod difficilius solveretur, si Matthæus etiam Nazareth nominaret. Nunc vero cum potuerit ipsa Galilæa dici civitas Christi, quia in Galilæa erat Nazareth; quis dubitaverit in civitate sua hoc fecisse Dominum, cum hoc fecerit in Capharnaum civitate Galilææ, præsertim quia & ipsa Capharnaum ita excellebat in Galilæa ut tamquam metropolis haberetur? Vel Matthæus prætermisit quæ gesta sunt postquam venit in civitatem suam donec veniret Capharnaum; & sic adiungit de sanato paralytico, subiungens cap. IX. „ Et ecce offerebant ei paralyticum; " postquam dixerat, quod venit in civitatem suam. CHRYSOSTOMUS *a* (hom. XXX. in Matth. in princ.) Vel Capharnaum civitatem eius dixit Matthæus, eo quod sæpius illuc ibat, ac multa ibidem miracula perpetrabat. Sequitur: *Et auditum est quod in domo esset; & convenerunt multi, ita ut non caperet eos domus neque ad ianuam.* Laborem enim accedendi desiderium audiendi superabat. Post hoc paralyticum introducunt, de quo & Matthæus, & Lucas dicunt: unde sequitur: *Et venerunt ferentes ad eum paralyticum, qui a quatuor portabatur.* Invenientesque multitudine ianuam obturatam, per eam non potuerunt aliquatenus introire; sperantes autem portitores eum qui portabatur curationis gratiam posse promereri, lectum cum onere sublevantes, nudato tecto intromiserunt cum lecto paralyticum ante faciem Salvatoris; & hoc est quod subditur: *Et cum non possent offerre eum &c.* Sequitur: *Cum vidisset autem Iesus fidem illorum, ait paralytico: Fili, dimittuntur tibi peccata tua.* Non quidem dixit fidem paralytici, sed portantium: contingit enim aliquando quod aliquis fide alterius convalescit. BEDA (ubi supra.) Intuendum sane quanti propria cuiuscumque fides apud Deum valeat, ubi tanti valuit aliena ut totus homo repente interius exteriusque salvatus exurgeret, & aliorum merito aliis relaxarentur errata. THEOPHYLACTUS (Mar. II. super *Cum vidisset Iesus.*) Ipsius etiam paralytici fidem vidit: etenim ille portari non fineret, nisi curationis fidem haberet. BEDA (Mar. II. super *Cum vidisset Iesus.*) Curaturus autem hominem a paralysi Dominus primo peccatorum vincula dissolvit, ut ostenderet eum ob nexus culparum, artuum dissolutione fuisse damnatum, nec nisi his relaxatis, membrorum posse recuperatione sanari. Mira autem humilitas: despectum, & debilem, totisque membrorum dissolutum compagibus filium vocat, quem sacerdotes non (1) dignarentur attingere: aut certe ideo filium, quia dimittuntur ei peccata sua.

Sequitur: *Erant autem illic quidam de scribis sedentes, & cogitantes in cordibus suis: Quid hic sic loquitur? Blasphemat.* CYRILLUS *b*. Arguunt autem eum blasphemiæ, mortis præcipitantes sententiam: erat enim in lege mandatum, quod quicumque blasphemaret in Deum, morte puniretur. Hoc autem ei imponebant, quia sibi attribuebat divinam potestatem remittendi peccata: unde subditur: *Quis potest dimittere peccata nisi solus Deus?* (2) Solus enim iudex omnium potestatem habet dimittendi peccata. BEDA (cap. X. in Marcum, super *Quis potest dimittere peccata?*) Qui per eos quoque dimittit quibus dimittendi tribuit potestatem: & ideo Christus vere Deus esse probatur, quia dimittere peccata quasi Deus potest. Errant itaque Iudæi, qui cum Christum & Deum esse, & peccatum dimittere posse credant; Iesum tamen Christum esse non credunt. Sed multo dementius errant Ariani, qui cum Iesum & Christum esse, & peccata posse dimittere, Evangelii verbis devicti, negare non audeant; nihilominus Deum negare non timent. At ipse perfidos salvare desiderans, & occultorum cognitione, & virtute operum Deum se esse manifestat: nam sequitur: *Quo statim cognito Iesus spiritu suo, quia sic cogitarent intra se, dicit illis: Quid ista cogitatis in cordibus vestris?* in quo ostendit se Deum, qui potest cordis occulta cognoscere, & quodammodo tacens loquitur: Eadem maiestate, & potentia qua cogitationes vestras intueor, possum & hominibus delicta dimittere. THEOPHYLACTUS. Sed quamvis sue-

(1) *Al.* dignabantur. (2) *Al.* CHRYSOSTOMUS. Solus &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Immo sic tantum Chrysostomus: *Capharnaum propriam eius dicit civitatem, quia perpetuum ipsius erat habitaculum.* Quod autem hic notatur, potius ex Victore Antiocheno peti potest Tom. I. Biblioth. PP. in hunc locum; sed sequentia quæ sub nomine quoque Chrysostomi prius dabantur, non occurrunt; ideoque sine indice relinquimus. *b* Nihil tale occurrit in Cyrillo, tametsi blasphemiæ ideo a Iudæis improperatæ Christo meminit in Ioannem Lib. II. cap. 111.

fuerint eorum cogitationes revelatæ, tamen permanent insensibiles, non in hoc consentientes quod peccata valeat dimittere qui novit eorum corda; unde Dominus certificat de curatione animæ (1) per curationem corporis, demonstrans per visibile invisibile, per id quod est facile difficilius; quamvis ipsi non ita crederent. Pharisæi enim difficilius credebant sanare corpus tamquam manifestum, animam vero curare facilius, quia invisibilis est medela; ita ut talia cogitarent: Ecce corpus curare desinit, & invisibilem curat animam; magis autem, si valuisset, corpus iam curasset, & non ad invisibile refugisset. Salvator igitur, ostendens quod utraque potest, ait: *Quid est facilius?* quasi dicat: Ego quidem per corporis medelam, quæ secundum veritatem facilior est, difficilior autem vobis videtur, ostendam vobis animæ sanitatem, quæ difficilior est. Chrysostomus. Et quia dicere, quam facere, facilius est, adhuc manifesta erat contradictio, quia opus nondum erat manifestum: unde subdit: *Ut autem sciatis quia potestatem habet Filius hominis &c.* quasi dicat: Quoniam de verbo diffiditis, operationem inducam quod erat invisibile confirmantem. Signanter autem dixit, *In terra dimittendi peccata*, ut ostenderet quod humanæ naturæ potestatem divinitatis univit indivisibili unione: quia etsi factus est homo, tamen Dei Verbum permansit; et si per dispensationem in terris cum hominibus conversaretur, non tamen prohibebatur miracula perpetrare, ac remissionem tribuere peccatorum: non enim humanitas diminuit aliquid de proprietatibus divinitatis, nec divinitas impedivit Dei Verbum incommutabiliter, & veraciter in terris secundum carnem fieri Filium hominis. Theophylactus (Mar. 11. super *Tolle grabatum tuum*.) Dicit autem, *Tolle grabatum tuum*, ad maiorem miraculi certitudinem; ostendens quod non est secundum phantasiam, simulque ut ostenderet quod non solum curavit, sed & fortitudinem dedit: sic animas non solum a peccato convertit, sed eis virtutem tribuit ad operandum mandata. Beda (Mar. 11. cap. x.) Fit igitur carnale signum, ut probetur spirituale; quamquam eiusdem virtutis sit & corporis, & animæ vitia dimittere: unde sequitur: *Et statim ille surrexit, & sublato grabato abiit coram omnibus.* Chrysostomus. Prius autem id quod quærere venerat, scilicet animam, remittendo peccata, curavit, ut cum non credentes dubitaverint, tunc opus adducat in medium, ut verbum opere confirmetur, & per manifestum occultum, animæ scilicet sanitas per medelam corporis ostendatur. Beda (cap. x. in Marcum.) Datur etiam nobis intelligentia, propter peccata plerasque evenire corporum debilitates; & idcirco forsitan prius dimittuntur peccata, ut, causis debilitatis ablatis, sanitas restituatur. Quinque enim de causis affliguntur homines molestiis carnis: aut propter merita augenda, ut Iob, & martyres; aut propter humilitatem conservandam, ut Paulus ab angelo satanæ; aut ob peccata intelligenda, & corrigenda, ut Maria soror Moysi, & hic paralyticus; aut ad gloriam Dei, sicut cæcus natus, & Lazarus; aut ad initium damnationis, sicut Herodes. Miranda est autem divinæ potentiæ virtus, ubi nulla temporis interveniente morula, iussu Salvatoris salus festina comitatur: unde sequitur: *Ita ut admirarentur.* a Relinquentes maius, scilicet remissionem peccatorum, admirantur tantummodo quod apparet, corporis scilicet sanitatem. Theophylactus (Mar. 11. non remote a princ.) Non est autem hic paralyticus qui a Ioanne curatus narratur: ille enim hominem non habebat, hic vero quatuor; ille in probatica piscina curatur, hic vero in domo. Est autem unus qui a Matthæo, & Marco curatus narratur. Mystice autem est & nunc Christus in Capharnaum, in domo scilicet consolationis, idest in Ecclesia, quæ est domus paralytici. Beda (cap. x. in Mar.) Prædicante autem Domino in domo, non capiuntur neque ad ianuam: quia prædicante in Iudæa Christo Gentiles ad audiendum nondum intrare valuerunt, ad quos tamen, etsi foris positos, doctrinæ suæ verba per prædicatores direxit. Hieronymus (Mar. 11. quasi in initio.) Paralysis autem typus est corporis quo piger iacet in mollitie carnis, habens desiderium salutis. Theophylactus (Mar. 11. par. a med.) Si ergo ego dissolutis potentiis animæ quasi paralyticus (2) invirtuosus ab-

eam

(1) *Al.* per procurationem. (2) *Al.* in virtuosis habeat ab bonum, & attollat &c.

Ex editione P. Nicolai.

a VICTOR Antiochenus. Eius nomine prætermisso, prius confundebantur ista cum Bedæ verbis.

eam ad bonum, & attollar a quatuor Evangelistis, ad Christum adducar, audiamque tunc, *Fili*, & relinquentur mihi peccata: Filius enim Dei fit aliquis propter mandatorum operationem. BEDA (cap. x. in Mar. inter prin. & medium.) Seu quia quatuor sunt virtutes quibus ad promerendam sospitatem homo fiducia mentis erigitur, quas nonnulli prudentiam, fortitudinem, temperantiam, & iustitiam nuncupant. Desiderant autem paralyticum Christo offerre; sed turba interposita ab omni parte (1) intercluduntur: quia sæpe anima post infirmi corporis desidiam, supernæ gratiæ remedio cupiens innovari, priscæ consuetudinis obstaculo retardatur: (2) sæpe inter ipsas orationis secretæ dulcedines, & quasi suavecum Domino colloquium, turba cogitationum interveniens aciem mentis, ne Christus videatur, impedit. Non itaque est in infimis ubi turbæ (3) tumultuantur remanendum; sed tectum domus, idest sacræ Scripturæ sublimitas est appetenda, lexque Domini meditanda. THEOPHYLACTUS (Mar. 11. ante med.) Sed (4) quomodo ferar ad Christum, nisi tectum aperiatur? Tectum enim est intellectus, qui (5) superponitur omnibus his quæ in nobis sunt. Hic multum habet terræ quantum ad lateres fictiles, terrenas dico res; (6) sed si hæc sublevetur virtus, intellectus in nobis exoneratur. Post hoc submittatur, id est humilietur: non enim decet extolli de hoc quod intellectus est exoneratus, sed magis humiliari. BEDA (cap. x. in Mar.) Vel patefacto tecto æger submittitur, quia reseratis Scripturarum mysteriis ad notitiam Christi pervenitur; hoc est, ad eius humilitatem fidei pietate descenditur. Quod autem cum grabato deponitur infirmus, (7) significat ab homine adhuc in ista carne constituto Christum debere cognosci. De grabato autem surgere est animam se a carnalibus desideriis, ubi ægra iacebat, abstrahere. Grabatum tollere est ipsam quoque carnem per continentiæ frena correptam spe cælestium præmiorum a deliciis segregare terrenis. Sublato autem grabato domum ire, ad paradisum redire est. Vel sanus qui languerat, domum reportat grabatum, cum anima, remissione accepta peccatorum, cum ipso suo corpore ad internam sui custodiam se refert. THEOPHYLACTUS (Mar. 11. par. ante med.) Oportet etiam grabatum, id est corpus tollere ad operationem boni: tunc enim ad contemplationem pertingere valebimus, ita ut quæ in nobis sunt cogitationes dicant, Quoniam numquam sic vidimus, idest numquam sic intelleximus, sicut nunc (8) a paralysi curati: qui enim a peccatis mundatus est, mundius videt.

(b) BEDA (Mar. 11. cap. x.) Postquam Dominus in Capharnaum docuit, egressus est ad mare, ut non solum civilem vitam hominum instrueret, verum etiam habitatoribus maris Evangelium regni prædicaret, eosque fluctivagos rerum labentium motus contemnere, ac fidei firmitate superare doceret: unde dicitur: *Et egressus est sus ad mare, omnisque turba veniebat ad eum, & docebat eos.* THEOPHYLACTUS (Mar. 11. a medio.) Vel post miraculum ad mare egreditur, quasi solitarius volens esse; sed turba concurrit iterum: ut addiscas quod quantum fugis gloriam, tantum ipsa te persequitur. Et si quidem tu ipsam persequeris, ipsa te fugiet. Inde autem transiens Dominus vocavit Matthæum: unde sequitur: *Et cum præteriret, vidit Levi Alphæi sedentem ad telonium.* CHRYSOSTOMUS. Idem autem (9) est publicanus a tribus Evangelistis nominatus, scilicet Matthæus a Matthæo, Levi autem simpliciter a Luca, Levi autem Alphæi a Marco: filius enim erat Alphæi. Binomios autem secundum Scripturam & alios est videre; sicut socer Moysi quandoque Ietro, quandoque Raguel vocatur. BEDA (cap. 11. in Mar. in princ.) Sic & idem est Levi qui & Matthæus: sed Lucas, Marcusque propter verecundiam, & honorem Evangelistæ, nomen ponere nolunt vulgatum; ipse autem Matthæus, iuxta illud quod scriptum est Prov. XIII. ,, Iustus accusator est ,, sui, " Matthæum se, & publicanum nominat, ut ostendat legentibus, nullum debere conversum de salute diffidere, cum ipse de publicano in Apostolum sit repente mutatus. Ad teloneum autem, idest ad curam, dispensationemque vectigalium sedentem dicit: τέλος telos enim Græce, Latine vectigal nominatur. THEOPHYLACTUS (Mar. 11. a medio.) Sedebat enim in telonio ut consuetudinis est, aut aliquos impetens, aut verba vendens, aut aliquid huiusmodi faciens, quibus in suis mansionibus telonearii utuntur; qui de hoc statu sic sublevatus est ut relinquens omnia, Chri-

(1) *Al.* includuntur. (2) *Al.* Sepes. (3) *Al.* cumulantur. (4) *Al.* qui ferat. (5) *Al.* supponitur. (6) *Habet, forte melius, P. Nicolai* sed si hæc subleventur, virtus intellectus in nobis exoneratur. (7) *Al.* significabat. (8) *Al.* & paralysi. (9) *Al. omittitur* est.

Christum sequeretur: unde sequitur: *Et ait illi, Sequere me: & surgens secutus est eum*. BEDA (cap. II. in Mar.) Sequi autem imitari est; ideoque ut pauperem Christum non tam gressu, quam affectu imitari posset, reliquit propria qui rapere solebat aliena. Non solum autem lucra reliquit vectigalium, sed & periculum contempsit quod evenire poterat a principibus saeculi: quia vectigalium rationes imperfectas, atque incompositas reliquit. Ipse enim Dominus, qui hunc exterius humana allocutione ut sequeretur vocavit, intus divina inspiratione, ut mox vocantem sequeretur, accendit. HIERONYMUS (circa finem Commen. ad cap. II. Mar.) Sic ergo Levi, qui appositus interpretatur, a telonio negotiorum saecularium solum sequitur Verbum quod dicit Luc. XIV. „ Qui non renuntiaverit omnibus quae possidet, non potest „ meus esse discipulus." THEOPHYLACTUS (Mar. II. cap. a medio.) Qui autem prius alios impetebat, sic factus est benevolus ut ad comestionem plurimos convocaret: unde sequitur: *Et factus est cum accumberet*, scilicet Iesus, *in domo illius, multi publicani, & peccatores simul discumbebant cum Iesu, & discipulis eius*. BEDA (cap. XII. in Mar. paul. a prin.) Publicani autem appellantur hi qui vectigalia publica exigunt, sive qui conductores sunt vectigalium fisci, vel rerum publicarum, nec non & hi qui saeculi huius lucra per negotia sectantur, eodem vocabulo censentur. (1) Viderant itaque publicanum a peccatis ad meliora conversum, locum invenisse poenitentiae, & ob id etiam non desperant salutem. (2) Neque vero in pristinis vitiis permanentes publicani veniunt ad Iesum, ut pharisaei, & scribae; sed poenitentiam agentes, ut sequens Evangelistae sermo designat, dicens: *Erant enim multi qui sequebantur eum*. Ibat enim Dominus ad convivia peccatorum, ut occasionem haberet docendi, & spirituales invitatoribus suis praeberet cibos: *a* quod (3) mysteriorum figuris congruit: qui enim domicilio Christum (4) recipit interno, maximis delectationibus exuberantium pascitur voluptatum. Itaque Dominus libenter ingreditur, & in eius qui crediderit recumbit affectu; & hoc est bonorum operum spirituale convivium, quo dives populus eget, & pauper epulatur. THEOPHYLACTUS (Mar. II. a medio Comment.) Pharisaei autem hoc arguunt, quasi puros se facientes: unde sequitur: *Et pharisaei videntes quia manducaret cum publicanis, & peccatoribus, dixerunt discipulis eius: Quare cum publicanis, & peccatoribus manducat, & bibit magister vester?* BEDA (cap. XII. in Mar. super illud, *Videntes pharisaei*.) Si per Matthaei electionem, & vocationem publicanorum, fides exprimitur Gentium, quae prius mundi lucris inhiabant; profecto supercilium scribarum, & pharisaeorum, Iudaeorum invidiam insinuat, qui de Gentium salute torquentur. Sequitur: *Hoc audito Iesus ait illis: Non necesse habent sani medico, sed qui male habent*. Sugillat scribas, & pharisaeos, qui iustos se putantes, peccatorum consortia declinabant. Seipsum medicum dicit, qui miro medicandi genere vulneratus est propter iniquitates nostras, & eius livore sanati sumus: sanos autem, & iustos appellat eos, qui suam iustitiam nolentes statuere, iustitiae Dei sunt subiecti; porro male habentes, & peccatores vocat eos qui suae fragilitatis conscientia devicti, nec per legem se iustificari posse videntes, Christi gratiae poenitendo colla submittunt: unde subditur: *Non enim veni vocare iustos, sed peccatores*: *b* non quidem ut maneant peccatores, sed ut ad poenitentiam convertantur.

(c) GLOSSA *c*. Sicut superius apud discipulos magister arguebatur de consortio peccatorum in conviviis; ita nunc e converso apud magistrum discipuli incusantur de ieiuniorum omissione, ut sic inter eos materia dissidii oriretur: unde dicitur: *Et erant discipuli Ioannis, & pharisaeorum ieiunantes*. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Ioannis enim discipuli in imperfecto positi, in consuetudinibus Iudaicis permanebant. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. XXVII. a med.) Potest autem putari, ideo addidisse pharisaeos, quod simul cum discipu-

(1) *Al.* Qui viderant, *item* qui scilicet viderant. (2) *Al.* Neque vero in pristinis vitiis permanentes veniunt ad Iesum, ut pharisaei, & scribae murmurant; sed poenitentiam agentes &c. (3) *Al. additur praepositio* in. (4) *Al.* recepit.

Ex editione P. Nicolai.

a RABANUS in Matth. cap. IX. Eius nomine praetermisso, prius ista dabantur ut ex Beda continuatim cum praedictis. Ex Ambrosio autem cap. V. Lucae mutuata sunt; sed sic ante in hoc Opere depravata: *quo dives populus eget & pauper*. *b* THEOPHYLACTUS. *c* Nihil tale in Glossa quae nunc extat.

pulis Ioannis hoc quod sequitur Domino dixerint; cum Matthæus hoc discipulos Ioannis tantum dixisse perhibeat: sed verba quæ sequuntur magis indicant alios hoc dixisse de aliis: sequitur enim: *Et veniunt, & dicunt illi: Quare discipuli Ioannis, & pharisæorum ieiunant, tui autem discipuli non ieiunant?* Hæc enim verba indicant, convivas qui aderant venisse ad Iesum, & hoc idem discipulis dixisse, ita ut quod ait, *Veniunt*, non de ipsis dixerit de quibus interposuerat: *Et erant discipuli Ioannis, & pharisæorum ieiunantes*. Sed cum isti essent ieiunantes, veniunt illi quos hoc (1) movet. (2) Unde ergo Matthæus dicit cap. IX. „ Et accesserunt ad eum discipuli Ioannis „ dicentes: " nisi quia & Apostoli aderant, & omnes certatim, ut quisque poterat, hæc obiecerunt? CHRYSOSTOMUS. Discipuli ergo Ioannis, & pharisæorum contra Christum zelotype se habentes, ipsum interrogant, utrum solus cum discipulis suis absque abstinentia, & labore pugnas superet passionum. BEDA (cap. XII. in Mar. ante med.) Sed Ioannes vinum, & siceram non bibit; (3) Dominus cum peccatoribus manducat, & bibit: quia illi abstinentia meritum auget cui potentia nulla inerat naturæ. Dominus autem, cui naturaliter suppetebat delicta donare, cur eos declinaret quos abstinentibus poterat reddere puriores? Sed ieiunavit & Christus, ne præceptum (4) declinares; manducavit cum peccatoribus, ut gratiam cerneres, agnosceres potestatem.

Sequitur: *Et ait illis Iesus: Numquid possunt filii nuptiarum, quamdiu est cum illis sponsus, ieiunare?* AUGUSTINUS (Lib. II. de Con. Evang. cap. XXVII.) Marcus hic filios nuptiarum appellat, Matthæus autem filios sponsi: filios enim nuptiarum non tantum sponsi, sed etiam sponsæ intelligimus. CHRYSOSTOMUS. Sponsum ergo seipsum vocat, tamquam Ecclesiam desponsaturus. Est enim desponsatio datio arrhæ, scilicet gratiæ Spiritus sancti, per quam (5) credidit orbis terræ. THEOPHYLACTUS. Sponsum etiam seipsum vocat, non solum tamquam virginales animas desponsantem, sed quia tempus primi adventus eius non est doloris, neque tristitiæ his qui credunt in eum, neque labores continens, sed requiem; est enim absque operatione legali dans requiem per baptismum, per quem facile sine labore salutem consequimur. Filii autem nuptiarum, sive sponsi, sunt Apostoli: quia ipsi Dei gratia digni, sunt facti omni bono cælesti, ac omni delectatione participes. CHRYSOSTOMUS. Conversationem autem suam omnis angustiæ dicit esse alienam, cum subdit: *Quanto tempore habent secum sponsum, non possunt ieiunare*. Ille tristatur qui (6) præsens bonum non habet; qui vero in præsenti accipit, gaudet, & non tristatur. Ut autem elationem illorum destrueret, & ostenderet quod non ad lasciviam proprios discipulos conservabat, subiungit: *Venient autem dies cum auferetur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt in illis diebus*; quasi dicat: Tempus erit in quo suam virilitatem demonstrent: quando enim subtrahetur ab eis sponsus, ieiunabunt, eius affectantes adventum, (7) ut spiritus illi coniungant per corporales angustias emundatos. Ostendit etiam quod nulla necessitas est ut sui ieiunent, (8) sicut illi qui sponsum humanæ naturæ, qui ubique præsidet verbis Dei, & qui tribuit semen vitæ, secum (9) habebant præsentem. Filii etiam sponsi, quia infantes sunt, non possunt per totum conformari patri, & sponso, qui eorum infantiam considerans dignatur eos non tunc ieiunare; recedente autem sponso, propter desiderium ieiunabunt; sed cum perfecti fuerint, & sponso coniungentur in nuptiis, regalem semper comedent cœnam. THEOPHYLACTUS (Mar. II. post med. Comment.) Intelligendum est autem & sic: quoniam omnis homo qui bene operatur est sponsi filius, & sponsum secum habet, scilicet Christum, & non ieiunat, idest opera pœnitentiæ non ostendit, quia non peccat; quando vero aufertur sponsus, homine in peccatum labente, tunc ieiunat, & pœnitet, ut curet delictum. BEDA (cap. XII. in Mar. circ. finem.) Mystico autem sensu potest sic exponi: quod discipuli Ioannis, & pharisæi ieiunant: quia omnis qui de operibus legis sine fide gloriatur, & qui traditiones sequitur hominum, & præconium Christi auro corporis, non fide cordis percipit, spiritualibus abstinens bonis, ieiuno corde tabescit; qui vero Christi membris fideli incorporatur amore, non potest ieiunare, quia carne ipsius epulatur, & sanguine.

Se-

(1) *Al.* movit. (2) *Al.* Unde Matthæus. (3) *In quatuor sæpe citatis exemplis omittitur* Dominus cum peccatoribus manducat, & bibit. (4) *Al.* declinarei. (5) *Al.* credit. (6) *Al.* prius bonum. (7) *P. Nicolaius habet* ut spiritus suos illi coniungant &c. (8) *Al.* sicut & illi. (9) *Al.* habeant.

Sequitur: *Nemo assumentum panni rudis*, idest novi, *assuit vestimento veteri*. CHRYSOSTOMUS a. Quasi dicat: Quia hi novi prædicatores testamenti existunt, legibus eos servire veteribus possibile non est; vos autem congrue veteres sequentes consuetudines, Mosaica ieiunia observatis; isti vero novas, ac mirabiles observationes traditari hominibus, veteres observare non est necesse, sed esse mentibus virtuosos: aliquo vero tempore ieiunium cum ceteris virtutibus observabunt. Sed hoc ieiunium differt a ieiunio legis: quia illud erat ex necessitate, hoc ex voluntate, propter fervorem spiritus, cuius nondum sunt capaces: unde sequitur: *Et nemo mittit vinum novum in utres veteres*. BEDA (cap. XII. in Mar. prope finem.) Discipulos enim veteribus comparat utribus, quos vino novo, idest spiritualibus præceptis, facilius dirumpi, quam posse continere dicit. (1) Erunt autem utres novi cum post ascensum Domini desiderio consolationis eius innovabuntur; & tunc novum vinum novis utribus adveniet; hoc est, Spiritus sancti fervor spiritualium corda replebit. Doctori etiam cavendum est, ne animæ in vetustate malitiæ perduranti, novorum mysteriorum secreta committat. THEOPHYLACTUS (Mar. II. a medio.) Vel aliter. Discipuli veteribus vestimentis assimilati sunt propter eorum mentis infirmitatem, quibus non erat congruum imponere statutum grave ieiunii. BEDA (cap. XII. in Mar.) Neque (2) conveniens erat novum pannum assuere, quod est aliqua particula doctrinæ, quæ ad novæ vitæ temperantiam pertinet, quæ generale docet ieiunium ab omni lætitia temporalium delectationum: quia si hoc fiat, & doctrina scinditur, & non convenit vetustati. Vestimento autem novo bona opera, quæ foris agnotur, insinuantur; vino autem novo fervor fidei, spei, & caritatis, quo intus reformamur, exprimitur.

(d) CHRYSOSTOMUS. Liberati a figura, (3) & veritati uniti Christi discipuli, figurale sabbati festum non servant: unde dicitur: *Et factum est iterum, cum Domi-*

nus sabbatis ambularet per sata, & discipuli eius cœperunt progredi, & vellere spicas. BEDA (cap. XIII. in Mar. in principio.) Legimus & in sequentibus, quod erant qui veniebant, & redibant multi, & nec manducandi quidem spatium habebant; & ideo quasi homines esuriebant. CHRYSOSTOMUS. Esurientes autem escam simplicem comedebant, non ad voluptatem, sed propter naturæ necessitatem. Pharisæi autem figuræ, & umbræ servientes, discipulos accusabant tamquam iniuste agentes: unde sequitur: *Pharisæi autem dicebant ei: Ecce quid faciunt discipuli tui sabbatis quod non licet*. AUGUSTINUS de Operibus Monachorum (cap. XXII. in med.) Populo siquidem Israel (4) per legem præceptum est ut in agris suis furem nullus teneret, nisi qui secum aliquid vellet auferre: nam qui nihil aliud attigisset, quam id quod comedisset, liberum, impunitumque abire sineret: unde etiam spicas vellentibus discipulis Domini, de sabbato potius quam de furto Iudæi calumniati sunt. CHRYSOSTOMUS. Dominus autem David in medium introducit, cui aliquando contigit non secundum legem comedere, cum sacerdotalem tetigit cibum, ut illius exemplo accusationem discipulorum solvat; sequitur enim: *Et ait illis: Numquam legistis quid fecerit David?* THEOPHYLACTUS (Mar. II. non remote a fine.) Fugiens enim David a facie Saul ad principem sacerdotum devenit, & panes propositionis comedit, & gladium abstulit Goliæ; quæ Domino erant oblata. Quærunt vero aliqui qualiter nunc Evangelista Abiathar principem sacerdotum nominavit, cum Liber Regum hunc nominet Abimelech. BEDA (cap. XIII. in Mar.) Hoc autem nihil habet dissonantiæ: ambo enim fuerunt illic, cum veniens David panes petiit, & accepit: Abimelech videlicet princeps sacerdotum, & Abiathar filius eius. Occiso autem Abimelech a Saule, fugit Abiathar ad David, & comes factus totius exilii eius, postea eo regnante, summi sacerdotii & ipse gradum accepit, multoque maioris excellentiæ filius quam pater effectus est; ideo dignus

 fuit

(1) *Al.* Erant, *item infra* innovabantur, *&* advenerat, *&* repleverat. (2) *Hic Beda textus in quatuor iam citatis exemplis sic incipit.* Quod est aliqua particula doctrinæ, *omissis quæ hic habentur*. (3) *Al.* & veritate. (4) *Al.* per legem scriptam.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Hæc ipsa Victor Antiochenus expresse habet.

fuit cuius memoriam Dominus, etiam vivente patre, quasi summi sacerdotis faceret. Sequitur: *Et dicebat eis: Sabbatum propter hominem factum est, & non homo propter sabbatum*. Maior enim est cura sanitati, & vitæ hominis quam custodia sabbati adhibenda. (1) Sic enim mandatum est sabbatum custodiri, ut tamen si necessitas esset, reus non esset qui sabbatum violasset; ideo sabbato circumcidi non est prohibitum, quia necesse erat fieri; & Machabæi necessitate instante sabbato pugnabant: unde discipulis esurientibus quod licitum non erat in lege, necessitate famis factum est licitum: sicut hodie si quis æger ieiunium corruperit, nulla ratione reus tenetur. Sequitur: *Itaque Dominus est Filius hominis etiam sabbati*; quasi dicat: David Rex sacerdotali cibo pastus excusabilis est; quanto magis Filius hominis, verus Rex, & Sacerdos, & Dominus sabbati, evulsarum sabbato spicarum noxa non tenetur? CHRYSOSTOMUS. Dominum quidem sabbati, & Filium hominis seipsum proprie vocat: quoniam quidem Dei existens Filius, Filius hominis propter homines dignatus est dici. Legis autem latori, & domino lex non dominatur: plus enim licet Regi quam legibus statuatur. Infirmis quidem datur lex, non perfectis, & operantibus supra legem. BEDA (cap. XIII. in Mar.) Mystice autem discipuli per sata transeunt, cum doctores sancti quos in fide instituerunt cura piæ solicitudinis inspiciunt; quos esurire nihil melius quam salutem intelligimus hominum. Vellere autem spicas est homines a terrena intentione eruere; fricare autem manibus est exemplis virtutum a carnis concupiscentia, quasi a quibusdam folliculis, puritatem mentis exuere: grana manducare est emundatum quemque a sordibus vitiorum per ora prædicantium, Ecclesiæ membris incorporari. Et bene hoc discipuli progredientes ante faciem Domini fecisse memorantur: quia doctoris necesse (2) est sermo præcedat, & sic cor auditoris subsequens gratia supernæ visitationis illustret. Bene sabbatis: quia & ipsi doctores in prædicando pro spe futuræ quietis laborant, & auditores suos monent pro æterna requie insudare laboribus. THEOPHYLACTUS (Mar. II. in fin. Comment.) Vel quia cum habent in passionibus requiem, tunc aliis ad virtutem ductores fiunt, evellentes terrena. BEDA (cap. XIII. in Mar. ante med.) Item per sata ambulant cum Domino qui eloquia sacra meditari delectantur: esuriunt cum in eis panem vitæ invenire desiderant; & hoc in sabbatis, cum sopita mente a turbulentis cogitationibus vacare gaudent; vellunt spicas, & contritas purgant, donec ad escam perveniant, cum testimonia Scripturarum, ad quæ legentes perveniunt, meditando assumunt, & tamdiu discutiunt donec in eis medullam dilectionis inveniant. Verum hæc mentium refectio stultis displicet, sed a Domino approbatur.

CAPUT III.

(a) ET introivit iterum in synagogam; & erat ibi homo habens manum aridam. Et observabant eum si sabbatis curaret, ut accusarent illum. Et ait homini habenti manum aridam, Surge in medium. Et dicit eis: Licet sabbatis bene facere, an male? Animam salvam facere, an perdere? At illi tacebant. Et circumspiciens eos cum ira, contristatus super cæcitate cordis eorum, dicit homini, Extende manum tuam. Et extendit, & restituta est manus illi.

(b) Exeuntes autem pharisæi, statim cum herodianis consilium faciebant adversus eum, quomodo eum perderent. Iesus autem cum discipulis suis secessit ad mare: & multa turba a Galilæa, & Iudæa secuta est eum, & ab Hierosolymis, & ab Idumæa, & trans Iordanem, & qui circa Tyrum, & Sidonem, multitudo magna, audientes quæ faciebat, venerunt ad eum. Et dixit Iesus discipulis suis, ut in navicula sibi deservirent propter turbam, ne comprimerent eum. Multos enim sanabat, ita ut irruerent in eum, ut illum tangerent. Quotquot autem habebant pla-

(1) *Al.* Sic igitur. (2) *Al. emittitur* est.

plagas, & spiritus immundi, cum illum videbant, procidebant ei, & clamabant dicentes: Tu es Filius Dei. Et vehementer comminabatur eis, ne manifestarent eum.

(c) Et ascendens in montem vocavit ad se quos voluit ipse; & venerunt ad eum; & fecit ut essent duodecim cum illo, & ut mitteret eos prædicare; & dedit illis potestatem curandi infirmitates, & eiicendi dæmonia. Et imposuit Simoni nomen Petrus, & Iacobum Zebedæi, & Ioannem fratrem Iacobi, & imposuit eis nomina Boanerges, quod est filii tonitrui, & Andream, & Philippum, & Bartholomæum, & Matthæum, & Thomam, & Iacobum Alphæi, & Thadæum, & Simonem Chananæum, & Iudam Scarioth, qui tradidit illum.

(d) Et veniunt in domum, & convenit iterum turba, ita ut non possent neque panem manducare; & cum audissent sui, exierunt tenere eum: dicebant enim, quoniam in furorem versus est. Et scribæ qui ab Hierosolymis descenderant, dicebant, quoniam Beelzebub habet, & quia in principe dæmoniorum eiicit dæmonia.

(e) Et convocatis eis, in parabolis dicebat illis: Quomodo potest satanas satanam eiicere? Et si regnum in se dividatur, non potest stare regnum illud. Et si domus supra semetipsam dispartiatur, non potest domus illa stare. Et si satanas consurrexerit in semetipsum, dispartitus est, & non poterit stare, sed finem habet. Nemo potest vasa fortis in domum ingressus diripere, nisi prius fortem alliget, & tunc domum eius diripiet. Amen dico vobis, quoniam omnia dimittentur filiis hominum peccata, & blasphemiæ quibus blasphemaverint; qui autem blasphemaverit in Spiritum sanctum, non habet remissionem in æternum, sed reus erit æterni delicti: quoniam dicebant: Spiritum immundum habet.

(f) Et venerunt mater eius, & fratres, & foris stantes miserunt ad eum, vocantes eum. Et sedebat circa eum turba; & dicunt ei: Ecce mater tua, & fratres tui foris quærunt te. Et respondens eis, ait: Quæ est mater mea, & fratres mei? Et circumspiciens eos, qui in circuitu eius sedebant, ait: Ecce mater mea, & fratres mei. Qui enim fecerit voluntatem Dei, hic frater meus, & soror mea, & mater mea est.

(a) THEOPHYLACTUS (Mar. cap. III. init. Comm.) Postquam Dominus Iudæos, qui discipulos accusaverant, quod spicas sabbato evellebant, exemplo David confudit, nunc amplius ipsos ad veritatem reducens, miraculum in sabbato operatur, ostendens quod si operari sabbato miracula in salutem hominum pium est, non est malum in sabbato necessaria corporis operari. Dicit ergo: *Et introivit iterum in synagogam; & erat ibi homo habens manum aridam. Et observabant eum si sabbatis curaret, ut accusarent eum.* BEDA (cap. XIV. in Mar. circa princip.) Quia enim destructionem sabbati, quam in discipulis arguebant, probabili (1) magister excusaverat exemplo, nunc ipsum observando calumniari volunt, ut si sabbato curet, transgressionis, si non curet, crudelitatis, aut imbecillitatis arguant.

Sequitur: *Et ait homini habenti manum aridam, Surge in medium.* CHRYSOSTOMUS *a*. Statuit quidem illum in medio, ut terrerentur aspectu, ac viso eo compatiantur, & malitiam deponant. BEDA (cap. XIV. in Mar.) Et præveniens calumniam Iudæorum, quam ei paraverant, arguit eos, quia legis præcepta prava tentatione violabant: unde sequitur: *Et dicit eis: Licet sabbato bene facere, an male?* Hoc auquærit, quia æstimabant in sabbato etiam a bonis operibus feriandum, cum lex a malis abstinere (2) iubeat, dicens Levit. XXIII. „ Omne opus servile non facietis in „ eo,

(1) *Al. deest* magister. (2) *Al.* iubebat.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod subiungitur ex Chrysostomo, habet Victor Antiochenus ubi supra; etsi tale quid Chrysostomus indicat hom. XLI. in Matth.

" eo, " id est peccatum: quia " qui facit " peccatum, servus est peccati: " Ioan. VIII. Idem autem est quod præmiserat, *Bene facere, an male*, & quod postea subdit, *Animam salvam facere, an perdere?* hoc est, hominem curare, an non: non quod Deus summe bonus, auctor perditionis nobis esse possit; sed quod eius non salvare Scripturæ consuetudine perdere dicitur. Si quem vero movet quare Dominus, cum corpus esset curaturus, de animæ salvatione interrogaverit, intelligat vel animam more Scripturarum pro homine positam, sicut dicitur Exod. I. " Hæ sunt animæ quæ exie- " runt de femore Iacob: " vel quod illa miracula propter animæ salutem faciebat: vel quod ipsa manus sanatio salutem animæ significabat. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. XXXV.) Sed potest movere quomodo Matthæus dixerit, quod ipsi interrogaverint Dominum, si licet sabbato curare; cum Marcus illos potius interrogatos a Domino perhibeat: *Licet sabbato bene facere, an male?* Itaque intelligendum est, quod illi prius interrogaverunt Dominum, si licet sabbato curare, deinde quod intelligens cogitationes eorum aditum accusandi quærentium, constituerit in medio illum quem fuerat sanaturus, & interrogaverit quæ Marcus, & Lucas eum interrogasse commemorant; ac tunc illis tacentibus proposuisse similitudinem de ove, & conclusisse, quod liceat sabbatis bene facere.

Sequitur, *At illi tacebant*. CHRYSOSTOMUS *a*. Sciebant enim quod eum omnino curaret. Sequitur: *Et circumspiciens eos cum ira*. Quod eos cum ira circumspicit, ac tristatur super cæcitate cordis eorum, humanitati convenit, quam pro nobis suscipere dignatus est. Verbo autem miraculum coniungit: unde sola voce homo curatur: unde sequitur: *Et extendit, & restituta est manus illi*: per hæc omnia pro discipulis respondens, simulque ostendens suam vitam existere supra legem. BEDA (cap. XIV. in Mar. in princip.) Mystice autem homo qui manum habebat aridam, humanum genus indicat infecunditate boni operis arefactum, sed Domini miseratione curatum; cuius dextera, quæ in primo parente, dum vetitæ arboris poma decerperet, aruerat, per Redemptoris gratiam, dum insontes manus in cruce arboris tenderet, bonorum operum succis est restituta saluti. Et bene in synagoga manus erat arida: quia ubi scientiæ donum maius est, ibi gravius est inexcusabilis noxæ periculum. HIERONYMUS (Mar. III. in princ. Commen.) Vel (1) significat avaros, qui valentes dare, volunt accipere, prædari, & non largiri; quibus dicitur ut extendant manus suas; id est, " qui furabatur iam non furetur, magis autem laboret operans manu sua quod bonum est, ut habeat unde communicet indigentibus: " Ephes. IV. THEOPHYLACTUS. (cap. III. in Mar. paulo a princ.) Vel aridam dexteram habet manum quisquis non operatur quæ sunt dexteræ partis: ex quo enim manus nostra constituitur in operibus prohibitis, ex tunc arescit in operatione boni. Iterum vero restaurabitur quando in virtute stabit: unde Christus dicit: *Surge*, scilicet a peccatis, *& sta in medio*: & neque ad diminutum, neque ad superabundantiam se extendit.

(b) BEDA (cap. XV. in Mar. circa prin.) Pharisæi reputantes in crimen quod ad verbum Domini salvam qui languebat extendit dexteram, de voce Salvatoris fecerunt consilium: unde dicitur: *Exeuntes autem pharisæi, statim cum herodianis consilium faciebant adversus eum, quomodo eum perderent*; quasi non ipsorum quisque maiora sabbatis ageret, cibos portando, porrigendo calicem, & cetera quæ victui sunt necessaria exequendo. Neque enim ille qui dixit, & facta sunt, sabbato laborasse poterat convinci. THEOPHYLACTUS (Mar. III. super *Egressi pharisæi cum herodianis*.) Herodiani autem dicuntur milites Herodis Regis. Hæresis namque quædam nova surrexerat, quæ Herodem Christum esse dicebat. (2) Prophetia enim Iacob innuebat, quod quando deficerent Principes de Iuda, tunc Christus veniret: & quia Herodis tempore nullus supererat Iudaicorum Principum, sed ipse solus regnabat alienigena existens; quidam ipsum esse Christum putaverunt, & hæresim constituerunt. Isti ergo cum pharisæis Christum interficere conabantur. BEDA (cap. XV. in Mar. in pric.) Vel herodianos Herodis tetrarchæ ministros dicit, qui propter inimicitias quas eorum dominus

(1) *Al.* significare. (2) *Al.* Propheta.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Hæc rursus Victor Antiochenus, nec apud Chrysostomum occurrunt.

nus adversus Ioannem habebat, etiam Salvatorem, quem Ioannes prædicabat, insidiis persequebantur, & odiis. Sequitur: *Iesus autem cum discipulis suis secessit ad mare*; quasi homo fugiens persequentium insidias: quia neque adhuc venerat hora passionis eius, neque extra Hierusalem fuit locus passionis: ubi & exemplum dedit suis, si in una civitate persecutionem paterentur, in alteram fugiendi. THEOPHYLACTUS (Mar. III. super *Iussit discipulos ut appellerent in naviculam*.) Simul etiam secedit, ut plurimis benefaciat, ab ingratis recedens: etenim multi secuti sunt eum, & sanavit eos: sequitur enim: *Et multa turba a Galilaa, & Iudaa secuta est eum*. Tyrii, & Sidonii, alienigenæ existentes, utilitatem a Christo accipiunt; propinqui vero eius, Iudæi scilicet, ipsum persequebantur; & sic nulla est propinquitatis utilitas, nisi similitudo bonitatis existat. BEDA (cap. XV. inter prin. & med.) Illi enim videntes opera virtutum eius, & verba doctrinæ audientes, eum persequebantur: isti autem opinione tantum ducti virtutum eius, congesto agmine permaximo veniunt ad audiendum eum, opemque salutis flagitandam: unde sequitur: *Et dixit discipulis suis ut in navicula sibi deservirent*. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Vide autem occultatam gloriam eius: etenim ne læderet eum turba, petit naviculam, ut intrans in eam conservetur illæsus. Sequitur: *Quotquot autem habebant plagas, & spiritus immundi, cum illum videbant, procidebant ei*. Plagas autem dicit infirmitates: ipse namque Deus nos vulnerat, ut filios pater. BEDA (cap. XV. in Marc. a med.) Procidebant ergo utrique Domino, & qui habebant plagas infirmitatum corporalium, & qui a spiritibus vexabantur immundis; sed infirmi simplici intentione obtinendæ salutis, dæmoniaci autem, vel potius in eis habitantes dæmones, vi divini timoris coacti, nun solum ad procidendum ei, verum etiam ad confitendum eius maiestatem compulsi: unde sequitur: *Et clamabant dicentes, Tu es Filius Dei*. Ubi miranda est Arrianorum cæcitas, qui post resurrectionis gloriam Filium Dei negant, quem dæmones adhuc mortali carne indutum Filium Dei profitentur. Sequitur: *Et vehementer comminabatur eis, ne manifestarent eum*. „ Peccatori enim „ dixit Deus: Quare tu enatras iustitias „ meas? " Psal. XLIX. Prohibetur ergo Dominum prædicare peccator, ne quis dum prædicantem audit, sequatur errantem: improbus enim magister est diabolus, qui falsa veris sæpe permiscet, (1) ut specie veritatis testimonium fraudis obtegat. Ceterum non solum dæmones, sed & a Christo sanati, & Apostoli ante passionem præcipiuntur reticere de illo: ne, divina maiestate prædicata, passionis dispensatio differretur. Iuxta allegoriam vero in hoc quod Dominus egressus de synagoga secessit ad mare, Gentium salvationem præfiguravit, ad quas venire per fidem, relicta ob perfidiam Iudæa, dignatus est. Recte enim diversis errorum anfractibus iactatæ nationes instabilitati pelagi comparantur. Multa autem turba a diversis provinciis secuta est eum: quia prædicantibus Apostolis, multas nationes ad se venientes benigne suscepit. Navicula vero Domino in mari deserviens Ecclesia est de Gentibus congregata. Propter turbam autem, ne se comprimat, naviculam ascendit: quia turbidas carnalium mentes fugiens, ad eos qui gloriam sæculi spernunt, venire, & mansionem facere gaudet. Distat autem inter comprimere Dominum & tangere: comprimunt enim cum carnalibus cogitationibus, aut factis pacem turbant, in qua veritas manet; tangit vero qui per fidem, & dilectionem eum suscepit corde: unde qui eum tetigerunt, salvati esse perhibentur. THEOPHYLACTUS (Mar. IX super *Egressi pharisai una cum herodianis*.) Moraliter autem herodiani, idest carnales, Christum interficere volunt: Herodes enim pelliceus interpretatur. Qui vero de patria sua egrediuntur, idest a carnali habitudine, hi sequuntur Christum, & eorum plagæ curantur, idest peccata, quæ conscientiam vulnerant. Iesus autem in nobis est ratio, quæ præcipit ut navicula nostra, idest corpus, ei deserviat, ne rationem turbationes opprimant rerum.

(c) BEDA (cap. XVI. in Mar.) Postquam nefandos spiritus se prædicare prohibuit, elegit sanctos, qui & immundos spiritus eiicerent, & Evangelium prædicarent: unde dicitur: *Et ascendens in montem vocavit ad se quos voluit ipse*. THEOPHYLACTUS (cap. III. in med. Comment.) Lucas autem dicit, quod ascendit ad orandum: post miraculorum enim ostensionem orat, docens nos quod oportet gratias agere cum consequimur aliquid boni, & hoc divinæ virtuti appropriare. CHRYSOSTOMUS. Prælatos etiam Ecclesiæ instruit in orationibus pernoctare antequam ordinationem faciant, ut eorum officium non frustretur. Cum ergo,

(1) *Al.* ut spiritus.

go, secundum Lucam, dies factus esset, vocavit quos voluit: erant enim plures qui eum sequebantur. BEDA (cap. XVI. non remote a princ.) Non enim illorum electionis, ac studii, sed divinæ erat dignationis, & gratiæ ut in Apostolatum vocarentur. Mons etiam ille in quo Apostolos Dominus elegit, altitudinem designat iustitiæ, in qua erant instituendi, & quam erant hominibus prædicaturi. HIERONYMUS (super *Et ascendens in montem.*) Vel Christus spiritualiter mons est, ex quo aquæ vivæ fluunt, lac in parvulorum salutem præparatur, pinguedo spiritualis agnoscitur, & quicquid summe bonum creditur, in montis istius est gratia constitutum. In montem ergo vocantur excelsi meritis, & verbis, ut locus congruat meritis altis. Sequitur: *Et venerunt ad eum; & fecit ut essent duodecim cum illo, & ut mitteret eos prædicare.* Speciem enim Iacob dilexit Dominus, ut sint ipsi super thronos duodecim iudicantes duodecim tribus Israel, qui etiam trini & quaterni circa tabernaculum Domini excubant, & sancta Domini verba humeris operum portant. BEDA (cap. XVI. in Mar.) In hoc enim sacramento quondam filii Israel circa tabernaculum castrametabantur, ut ex omni parte per quadrum ternæ tribus manerent. Ter autem quatuor duodecim faciunt, & ter quaterni ad prædicandum sunt missi Apostoli, ut per universas quadrati orbis plagas baptizarent gentes in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti. Sequitur: *Et dedit illis potestatem curandi infirmitates, & eiiciendi dæmonia*: ut scilicet prorsus istorum cælestium magnitudini attestaretur magnitudo factorum, & nova facerent qui nova prædicarent. THEOPHYLACTUS (cap. III. a med. Comment.) Numerat autem Apostolorum nomina, ut propter falsos Apostolos evitandos sint noti & veri; & ideo sequitur: *Et imposuit Simoni nomen Petrus.* AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. XVII.) Nullus autem putet nunc accepisse Simonem nomen ut Petrus vocaretur, ne sit contrarium Ioanni, qui longe ante dictum esse illi commemorat cap. I. „ Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus. " Marcus autem recapitulando hoc commemoravit: cum enim vellet nomina duodecim Apostolorum enumerare, & necesse haberet Petrum dicere, breviter insinuare voluit, quod non hoc antea vocaretur, sed hoc ei Dominus nomen imposuerit. BEDA (cap. XVI. in Mar. super *Et imposuit Simoni nomen.*) Ideo autem Dominus voluit eum prius aliter vocari, ut ex ipsa commutatione nominis sacramenrum commendaretur. Idem est ergo Græce, sive Latine Petrus quod Syriace Cephas; & in utraque lingua nomen a perra derivatum est, nec dubium quin illa de qua Paulus ait I. Corinth. I. „ Petra autem erat Christus: " nam sicut lux vera erat (1) Christus, & donavit Apostolis ut lux mundi vocentur; sic & Simoni, qui credebat in Petram, Christus Petræ largitus est nomen. HIERONYMUS (ubi supra.) De obedientia autem, quam Simon significat, ascenditur ad agnitionem, quam significat Petrus.

Sequitur: *Et Iacobum Zebedæi, & Ioannem fratrem Iacobi.* BEDA. Subauditur a superioribus, vocavit ad se ascendens in montem. HIERONYMUS (ubi supra.) Iacobum, scilicet qui supplantata habet tota desideria carnis, & Ioannem, qui gratia accepit quod alii per laborem tenent.

Sequitur: *Et imposuit eis nomina Boanerges.* CHRYSOSTOMUS. Filios quidem Zebedæi sic nominat propter hoc quod magna, & clara divinitatis edicta debebant orbi terræ diffundere. HIERONYMUS (ubi supra.) Vel per hoc trium superiorum sublime ostenditur meritum, qui in monte merentur audire tonitruum Patris per nubem de Filio tonantis, Matth. XVII. „ Hic est „ Filius meus dilectus: " & ut ipsi per nubem carnis, & ignem verbi, (2) quasi fulgura in pluviam, in terris spargerent: quoniam Dominus fulgura in pluviam fecit, ut extinguat misericordia quod iudicium urit. Sequitur, *Et Andream*, a qui viriliter vim facit perditioni, ut & responsum mortis in se semper habeat, & anima eius sit semper in manibus suis. BEDA (cap. XVI. in Mar. ante med. Com.) Andreas enim Græcum nomen est, & interpretatur virilis, (3) ab Ἀνδρὸς Andros, quod est vir: quia viriliter Domino adhæsit.

Sequitur, *Et Philippum.* HIERONYMUS. Qui est os lampadis, qui illuminare potest ore quod corde concepit, cui dedit Dominus apertionem oris illuminantis. Scimus hunc mo-

(1) *Al.* & Christus donavit. (2) *Legit P. Nicolai* quasi fulgura pluviam. (3) *Al.* ab arach.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a HIERONYMUS.

modum locutionis proprium esse divinarum Scripturarum, quod Hebræa nomina ad aliquod mysterium significationis sunt posita. Sequitur, *Et Bartholomæum*, qui est filius suspendentis aquas, illius scilicet qui dixit Esai. v. „ Et mandabo nubibus meis ne „ pluant super eam imbrem. “ Nomen vero filii Dei per pacem, & dilectionem acquiritur inimici. „ Beati enim pacifici, quo„ niam filii Dei sunt: “ & „ Diligite ini„ micos vestros, ut filii Dei sitis: “ Matth. v. Sequitur, *Et Matthæum*, qui est donatus, cui donatur a Domino ut non solum remissionem peccatorum adipiscatur, sed numero ascribatur Apostolorum. *Et Thomam*, qui est abyssus: multa enim profunda scientes Dei numine proferunt. Sequitur, *Et Iacobum Alphæi*, idest docti, vel millesimi, cuius a latere cadent mille. Hic alter Iacobus est, cui colluctatio non est adversus carnem, & sanguinem, sed adversus spirituales nequitias. Sequitur, *Et Thadæum*: is est corculus, idest cordis cultor, qui conservat cor suum omni custodia. BEDA (cap. XVI. in Mar. a med. Commen.) Thadæus autem ipse est quem Lucas in Evangelio, & in Actibus Apostolorum Iudam (1) Iacobi nominat: erat enim frater Iacobi fratris Domini, ut ipse in Epistola sua scripsit. Sequitur: *Et Simonem Chananæum, & Iudam Scarioth, qui tradidit illum.* Hæc cum additamento posuit, ad distinctionem Simonis Petri, & Iudæ (2) Iacobi. Simon autem Chananæus dicitur ab Chana vico Galilææ; Iudas autem Scarioth a vico in quo ortus est, aut ex tribu Isachar dicitur. (3) THEOPHYLACTUS (Mar. III. a medio Com.) Sed cur inter Apostolos computatur? Ut discamus quod Deus non repellit aliquem propter futuram malitiam, sed propter præsentem virtutem dignum facit haberi. HIERONYMUS (a med. Commen.) Simon autem ponens tristitiam interpretatur: „ Beati namque qui lugent „ nunc, quoniam ipsi consolabuntur: “ Matth. v. Chananæus autem, idest zelotes dicitur, quem zelus domus Dei comedit. Iudas autem Scarioth est qui non delet peccatum suum per pœnitentiam: Iudas enim confitens, vel gloriosus interpretatur; Scarioth autem memoria mortis. Sunt autem confessores multi in Ecclesia superbi, & gloriosi, ut Simon magus, & Arrius, & ceteri hæretici; quorum memoria mortalis ideo in Ecclesia celebratur, ut evitentur.

(d) BEDA (cap. XVI. in Mar.) Electos in monte Apostolos Dominus ad domum reducit, quasi eos admonens ut post acceptum Apostolatus gradum ad conscientiam suam redeant: unde dicitur: *Et veniunt in domum, & convenit iterum turba, ita ut non possent neque panem manducare.* CHRYSOSTOMUS. Ingratæ quidem erant principum multitudines, quos impedit a cognitione elatio; grata vero populi multitudo venit ad Iesum. BEDA (cap. XVI. Super illud, *Et convenit multitudo.*) Quam beata vero frequentia turbæ confluentis, cui tantum fuit curæ ad obtinendam salutem ut auctori salutis cum his qui secum erant nec vescendi quidem hora libera maneret: sed quem turba frequentat externa, hunc propinquorum æstimatio parvipendit: sequitur enim: *Et cum audissent sui, exierunt tenere eum.* Quia enim altitudinem sapientiæ quam audiebant, capere non poterant, quasi in alieno eum sensu locutum esse credebant: unde sequitur: *Dicebant enim, quoniam in furorem versus est.* THEOPHYLACTUS (Mar. III. super *Dicebant quia in furorem versus est.*) Idest, dæmonium habet, & furit: & ideo eum tenere volebant, ut incarcerarent tamquam dæmoniacum. Et quidem sui hoc volebant, idest propinqui, forte compatriotæ eius, vel fratres eius. (4) *a* Stulta autem fuit insania, quod tantorum miraculorum divinæ sapientiæ factorem in furiam verti concipiunt. BEDA (cap. XVI. in Marc. ibid.) Multum autem distat inter eos qui verbum Dei pro mentis tarditate non intelligunt, quales fuerunt de quibus dictum est, & eos qui hoc quod intelligunt, de industria blasphemant, de quibus subditur: *Et scribæ qui ab Hierosolymis descenderant dicebant quoniam Beelzebub habet.* Quæ enim negare nequiverant, sinistra interpretatione pervertere laborant; quasi non deitatis

(1) *Al.* Iacobus. (2) *Al.* & Iacobi. (3) *Al.* HIERONYMUS. Quem inter Apostolos computat, ut discamus &c. (4) *Nicolai, apposito indice Victoris Antiocheni, ut infra patet, ita legit.* Stulta autem fuit insania, quod tantorum miraculorum factorem, & cælestis doctrinæ (vel divinæ sapientiæ) doctorem in furiam versum concipiunt.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a VICTOR Antiochenus. Quod subiungitur ex Victore Antiocheno, prius cum verbis Theophylacti confundebatur.

tatis opera essent, sed immundissimi spiritus, idest Beelzebub, qui Deus erat Acaron. Nam Beel quidem ipse (1) est vir, Zebub autem musca vocatur. Beelzebub ergo, idest vir muscarum interpretatur, ob sordes immolatitii cruoris, ex cuius spurcissimo ritu principem dæmoniorum eum nominabant, cum subdunt: *Et quia in principe dæmoniorum eiicit dæmonia*. HIERONYMUS (Mar. III. super *Et veniunt ad domum*.) Mystice autem domus ad quam veniunt primitiva est Ecclesia: turbæ quæ impediunt panem manducari peccata, & vitia sunt: quia „ qui manducat indigne, iudi„ cium sibi manducat, & bibit: " I. Corinth. XI. BEDA (cap. XVI. in Mar. non rem. a fine.) Scribæ etiam ab Hierosolymis descendentes blasphemant; turba vero ab Hierosolymis veniens secuta est Dominum, & ab aliis regionibus Iudæorum, sive Gentium: quia sic erat passionis tempus futurum, ut turba illum populi Iudæorum cum palmis, ac laudibus Hierosolymam perduceret, Gentiles videre desiderarent: sed scribæ, & pharisæi de eius morte tractarent.

(e) CHRYSOSTOMUS (hom. XLII. in Matth. & hom. XXIX. in opere imperfecto.) Posita blasphemia scribarum, Dominus ostendit impossibile fore quod dicebant, suam probationem exemplo confirmans: unde dicit: *Et convocatis eis, in parabolis dicebat illis: Quomodo potest satanas satanam eiicere?* quasi diceret: Regnum contra se intestino bello divisum necesse est desolari: quod & in domo, & in civitate videtur. Quocirca etsi satanæ regnum in seipsum divisum est, ita quod satanas ab hominibus repellat satanam, desolatio regni dæmonum appropinquavit: regnum autem eorum est in hoc quod homines subditos teneant. Si igitur ab hominibus pelluntur, hoc non est aliud quam regnum (2) eorum dissolvi. Si autem adhuc in hominibus tenent potestatem, manifestum est quod regnum maligni adhuc stat, & non est contra seipsum divisum. GLOSSA *a*. Et quia iam ostendit exemplo quod dæmon dæmonem non expellit, ostendit quomodo posset expelli, dicens: *Nemo potest vasa fortis in domum ingressus diripere &c.*

(3) THEOPHYLACTUS (Mar. III. super *Cum fortis armatus*.) Exemplum tale est. Fortis est dæmon, vasa eius sunt homines in quibus recipitur: nisi ergo quis prius vincat dæmonem, & alliget, quomodo vasa eius, idest dæmoniacos, ab eo diripiet? Sic & ego, qui diripio vasa eius, idest libero homines a dæmoniaca passione, prius alligo dæmones, supero eos, & inimicus eorum sum. Quomodo ergo dicitis, quod Beelzebub habeo, & dæmon amicus existens dæmonia eiicio? BEDA (cap. XVII. prope princ.) Alligavit etiam Dominus fortem, idest diabolum, hoc est ab electorum seductione compescuit, & ingressus in domum, idest in mundum, domum eius, & vasa, idest homines, diripuit: quia ereptos a diaboli laqueis, Ecclesiæ suæ adunavit. Vel domum eius diripuit, quia omnes mundi partes, quibus olim hostis dominabatur antiquus, Apostolis, eorumque successoribus distribuit, ut populos ad viam vitæ converterent. Ostendit autem Dominus quod grande scelus committerent qui hoc quod Dei esse cognoverant, diaboli esse clamabant, cum subdit: *Amen dico vobis, quoniam omnia dimittentur filiis hominum peccata, & blasphemia quibus blasphemaverint*. Omnia quidem peccata, & blasphemiæ non passim dimittuntur omnibus hominibus, sed his qui dignam pro erroribus suis in hac vita pœnitentiam egerint: & sic neque ullum habet locum (4) vel Novatus, qui pœnitentibus, qui in martyrio lapsi sunt, veniam neget esse tribuendam; vel Origenes, qui asserit post iudicium universale, (5) transactis licet sæculorum voluminibus, cunctos peccatores veniam peccatorum esse consecuturos: cuius errorem sequentia Domini verba redarguunt, cum subditur: *Qui autem blasphemaverit in Spiritum sanctum, non habet remissionem in æternum*. CHRYSOSTOMUS *b* (hom. XLII. in Matth. a med.) Et quidem blasphemiam quæ circa eum erat, excusationem habere dicit, quia tunc videbatur homo despectus, & infimi generis; sed iniuria Dei remissionem non habet. Blasphemia autem in Spiritum sanctum contra Deum fit. Est enim Spi-

(1) *Al.* est Baal. (2) *Al.* deest eorum. (3) *Al.* HIERONYMUS. (4) *Al.* vel Novatus (*P. Nicolai* Novatianus) non pœnitentibus qui &c. (5) *Al.* transactis quinquaginta trium sæculorum volutationibus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nihil tale in Glossa quæ nunc extat. *b* Immo potius Victor Antiochenus Tom. I. Biblioth. PP. super hunc locum.

Spiritus ſancti operatio regnum Dei; & propter hoc irremiſſibilem dicit eſſe Spiritus ſancti blaſphemiam. Pro eo autem quod hic ſubditur, *Sed erit reus æterni delicti*, alius Evangeliſta dicit (Matth. XII.) „ Neque in hoc ſæculo, neque in futuro: " per quod intelligitur judicium quod eſt ſecundum legem, & futurum. Cum enim lex maledicentem Deum occidi iubeat, in hoc legis ſecundæ excuſationem non habet: omnis autem qui baptizatur, extra hoc ſæculum fit. Latebat autem Iudæos remiſſio quæ fit per baptiſmum. Qui ergo miracula, & dæmonum eiectionem, quæ ſolum ſunt propria Spiritus ſancti, dæmoni appropriat, nulla excuſatio ſibi de blaſphemia relinquetur. Sed neque blaſphemia talis, cum ſit contra Spiritum ſanctum, remitti videtur: unde exponens ſubdit: *Quoniam dicebant: Spiritum habet immundum*. THEOPHYLACTUS (Mat. III. ad finem Comment.) Eſt autem intelligendum, quod veniam non conſequentur, niſi pœniteant. Cum vero in carne Chriſti ſcandalizabantur, etiam ſi non pœniterent, aliquid excuſationis habebant, & remiſſionis aliquid conſequebantur. HIERONYMUS. Vel hoc dicit, quia non merebitur pœnitentiam agere ut recipiatur qui Chriſtum intelligens, principem dæmoniorum eſſe dicebat. BEDA (cap. XVII. in Mar.) Neque tamen hi qui Spiritum ſanctum non eſſe Deum credunt, irremiſſibilis blaſphemiæ crimine tenentur: quia non invidentia diabolica, ſed humana ignorantia ducti hoc faciunt. AUGUSTINUS de Verbis Domini *a*. Vel ipſa impœnitentia eſt blaſphemia Spiritus ſancti, quæ non remittetur. Contra enim Spiritum ſanctum, quo peccata dimittuntur, verbum dicit, ſive cogitatione, ſive lingua, qui ſibi cor impœnitens theſaurizat. Subiungit autem: *Quoniam dicebant: Spiritum immundum habet*: ut oſtenderet hinc fuiſſe exortam cauſam ut hoc diceret, eo quod dicerent eum in Beelzebub dæmonem expellere; non quia eſſet blaſphemia quæ non remittitur, cum & hæc remittatur, ſi recta pœnitentia conſequatur; ſed hinc cauſa extitit ut a Domino illa ſententia proferretur, facta mentione ſpiritus immundi, quem adverſus ſeipſum diviſum Dominus oſtendit propter Spiritum ſanctum, qui etiam quos colligit efficit indiviſos, peccata, quæ adverſus ſe diviſa ſunt, dimittendo; cui dono remiſſionis non reſiſtit niſi qui duritiam cordis impœnitentis habuerit. Nam alio loco dixerunt Iudæi de Domino, quod dæmonium haberet; nec tamen ibi aliquid dixit de blaſphemia Spiritus ſancti: quoniam non ita obiecerunt ſpiritum immundum ut in ſe diviſus ex ore eorum poſſet oſtendi, ſicut Beelzebub, a quo dæmones eiici poſſe dixerunt.

(f) THEOPHYLACTUS (Mar. III. non procul a fine Comment.) Quia propinqui Domini venerant tenere eum tamquam in furiam verſum, mater eius amoris compaſſione detenta, venit ad ipſum: unde dicitur: *Et veniunt mater eius, & fratres, & foris ſtantes miſerunt ad eum vocantes eum*. CHRYSOSTOMUS. Ex hoc autem manifeſtum fit quod non ſemper cum eo erant fratres eius, & mater: quia vero dilectus erat, ad eum propter reverentiam, & affectum veniunt, de foris expectantes: unde ſequitur: *Et ſedebat circa eum turba; & dicunt ei: Ecce mater tua, & fratres tui foris quærunt te*. BEDA (cap. XVII. inter med. & finem.) Fratres Domini non filii ſemper Virginis Mariæ, iuxta Helvidium, nec filii Ioſeph ex alia uxore, iuxta quoſdam, putandi ſunt; ſed eius potius intelligendi ſunt eſſe cognati. CHRYSOSTOMUS *b*. Alter autem Evangeliſta dicit (Ioan. VII.) quod „ fratres eius nondum „ credebant in eum: " cui convenit quod hic dicitur, quod eum quærebant de foris expectantes: & ſecundum eamdem intentionem Dominus eorum non ſicut propinquorum meminit: unde ſequitur: *Et reſpondens eis ait: Quæ eſt mater mea, & fratres mei?* Hoc autem non dixit, matrem, & fratres omnino reprobando, ſed oſtendens quod ſuper omnem cognationem temporalem oportet propriam animam præhonorare: unde convenienter hoc dicitur his qui vocabant ad propinquorum collocutionem, quaſi ad aliquid utilius quam ſit doctrina ſalutis. BEDA (cap. XVII. in Mar. inter med. & finem.) Rogatus ergo officio verbi, diſſimulat egredi, non maternæ refutans obſequium pietatis; ſed paternis ſe myſteriis amplius quam maternis debere monſtrat affectibus. Nec iniurioſe fratres contemnit; ſed opus ſpirituale carnis cognationi præferens, religioſiorem cordium copulam docet eſſe quam cor-

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Serm. XI. cap. XII. *b* Tale aliquid potius habet Victor Antiochenus ubi ſupra; immo hæc eadem paulo aliis verbis, quæ non occurrunt in Chryſoſtomi textu.

corporum: unde sequitur: *Et circumspiciens eos qui in circuitu eius sedebant ait: Ecce mater mea, & fratres mei.* CHRYSOSTOMUS. In quo Dominus ostendit quod oportet eos qui fidei sunt propinqui, præ omnibus consanguineis honorare. Iesu quidem aliquis mater efficitur prædicando: quasi enim parit Dominum quem cordi audientis infuderit. HIERONYMUS (in fine Commen. in III. cap. Mar.) Sciamus autem nos esse fratres eius, & sorores, si voluntatem Patris impleverimus, (1) ut coheredes simus eius: unde sequitur: *Qui enim fecerit voluntatem Dei, hic frater meus, & soror mea, & mater mea est.* THEOPHYLACTUS (in fine Commen. in III. cap. Mar.) Non ergo negans matrem hoc dixit, sed ostendens quod non solum digna est honore propter hoc quod genuit Christum, sed propter omnem aliam virtutem. BEDA (cap. XVII. in Mar. non remote a fine.) Mystice autem mater, & fratres Iesu sunt synagoga, ex cuius carne est editus, & populus Iudæorum, qui, Salvatore intus docente, venientes intrare nequeunt, cum spiritaliter intelligere dicta (2) nequeunt. Præoccupans autem turba ingreditur, quia differente Iudæa, gentilitas fluxit ad Christum: foris enim stantes volunt Dominum videre cognati ipsius, cum Iudæi se ad custodiam litteræ foris fixerunt, & Christum potius ad carnalia docenda cogunt exire, quam se ad discenda spiritualia consentiunt ingredi. Si ergo foris stantes nec ipsi agnoscuntur parentes, quemadmodum nos agnoscemur, si foris stemus? Intus enim est verbum, intus est lumen.

CAPUT IV.

(a) ET iterum cœpit docere ad mare; & congregata est ad eum turba multa, ita ut in navim ascendens sederet in mari: & omnis turba circa mare super terram erat: & docebat eos in parabolis multa, & dicebat illis in doctrina sua: Audite: ecce exiit seminans ad seminandum: & dum seminat, aliud cecidit circa viam, & venerunt volucres cæli, & comederunt illud: aliud vero cecidit super petrosa, ubi non habuit terram multam; & statim exortum est, quoniam non habebat altitudinem terræ; & quando exortus est sol, exæstuavit, & eo quod non habebat radicem, exaruit: & aliud cecidit in spinas, & ascenderunt spinæ, & suffocaverunt illud, & fructum non dedit: & aliud cecidit in terram bonam, & dabat fructum ascendentem, & crescentem, & afferebat unum tricesimum, & unum sexagesimum, & unum centesimum. Et dicebat: Qui habet aures audiendi, audiat. Et cum esset singularis, interrogaverunt eum hi qui cum eo erant duodecim, parabolam. Et dicebat eis: Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, illis autem qui foris sunt, in parabolis omnia fiunt: ut videntes videant, & non videant; & audientes audiant, & non intelligant, ne quando convertantur, & dimittantur eis peccata. Et ait illis: Nescitis parabolam hanc? Et quomodo omnes parabolas cognoscetis? Qui seminat, verbum seminat. Hi autem sunt qui circa viam ubi seminatur verbum, & cum audierint, confestim venit satanas, & aufert verbum quod seminatum est in cordibus eorum: & hi sunt similiter qui super petrosa seminantur, qui cum audierint verbum, statim cum gaudio accipiunt illud, & non habent radicem in se; sed temporales sunt, deinde orta tribulatione, & persecutione propter verbum, confestim scandalizantur: & alii sunt qui in spinis seminantur; hi sunt qui verbum audiunt, & ærumnæ sæculi, & deceptio divitiarum, & circa reliqua concupiscentiæ introeuntes, suffocant verbum, & sine fructu efficitur: & hi sunt qui super terram bonam seminati sunt qui audiunt verbum, & suscipiunt, & fructificant, unum tricesimum, & unum sexagesimum, & unum centesimum.

(b) Et

(1) *Al.* & coheredes. (2) *Legit Nicolai forte melius* negligunt.

(b) Et dicebat illis: Numquid venit lucerna, ut sub modio ponatur, aut sub lecto? Nonne ut super candelabrum ponatur? Non est enim aliquid absconditum quod non manifestetur, nec factum est occultum quod non veniat in palam. Si quis habet aures audiendi, audiat. Et dicebat illis: Videte quid audiatis. In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Qui enim habet, dabitur illi; & qui non habet, etiam quod habet, auferetur ab eo.

(c) Et dicebat: Sic est regnum Dei, quemadmodum si homo iactet semen in terram, & dormiat, & exurgat nocte, & die, & semen germinet, & increscat dum nescit ille. Ultro enim terra fructificat primum herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica. Et cum ex se produxerit fructus, statim mittit falcem, quoniam adest messis.

(d) Et dicebat: Cui assimilabimus regnum Dei, aut cui parabolæ comparabimus illud? Sicut granum sinapis, quod cum seminatum fuerit in terra, minus est omnibus seminibus quæ sunt in terra, & cum natum fuerit, ascendit in arborem, & fit maius omnibus oleribus, & facit ramos magnos, ita ut possint sub umbra eius aves cæli habitare. Et talibus multis parabolis loquebatur eis verbum, prout poterant audire; sine parabola autem non loquebatur eis. Seorsum autem discipulis suis disserebat omnia.

(e) Et ait illis in illa die, cum sero esset factum: Transeamus contra. Et dimittentes turbam assumunt eum, ita ut erat in navi, & aliæ naves erant cum illo. Et facta est procella magna venti, & fluctus mittebat in navim, ita ut impleretur navis. Et erat ipse in puppi super cervical dormiens; & excitant eum, & dicunt illi: Magister, non ad te pertinet quia perimus? Et exurgens comminatus est vento, & dixit mari: Tace, obmutesce. Et cessavit ventus. Et facta est tranquillitas magna. Et ait illis: Quid timidi estis? Necdum habetis fidem? Et timuerunt timore magno, & dicebant ad alterutrum: Quisputas est iste, quia mare, & venti obediunt ei?

(a) THEOPHYLACTUS (in princ. Comm. ad IV. cap. Mar.) Licet matrem Dominus superius negligere videretur, tamen reveretur eam: propterea namque egreditur circa mare: unde dicitur: *Et iterum cœpit Iesus docere ad mare*. BEDA (cap. XVIII. in Mar. in princip.) Si enim Evangelium Matthæi inspicimus, patet hanc doctrinam Domini ad mare eadem die qua superiorem in domo celebratum esse sermonem: terminato enim primo sermone continuo subiunxit Matthæus cap. XIII. dicens: „ In illo die exiens de domo sedebat ad mare. " HIERONYMUS (Mar. IV. in princ. Comment.) Cœpit autem docere ad mare, ut locus docendi indicet auditores amaros fuisse, & instabiles. BEDA (cap. XVIII. ubi supra.) Relicta etiam domo cœpit docere ad mare: quia relicta synagoga ad colligendam per Apostolos populi gentilis multitudinem venit: unde sequitur: *Et congregata est ad eum turba multa, ita ut in navim ascendens sederet in mari*. CHRYSOSTOMUS. Quod non sine causa factum oportet intelligi; sed ut post se neminem dimitteret, sed omnes auditores ante faciem haberet. BEDA (ubi supra a med. Comment.) Præfigurabat autem hæc navis Ecclesiam in medio nationum ædificandam, in qua Dominus dilectam sibi consecrat mansionem.

Sequitur: *Et dicebat illis in parabolis multa*. HIERONYMUS (par. a princ. Comment. in cap. IV.) Parabola est rerum natura discrepantium, sub aliqua similitudine facta comparatio: παραβολὴ paravoli enim Græco vocabulo dicitur similitudo, quando illud quod intelligi volumus, per comparationes aliquas indicamus. Sic enim ferreum quempiam dicimus quando durum ac fortem desideramus intelligi; cum velocem, ventis, aut avibus comparamus. Loquitur autem turbis in parabolis more providentiæ suæ, ut qui cælestia capere non poterant, per similitudinem terrenam audita percipere potuissent. CHRYSOSTOMUS (hom. XLV. in Matth. ante medium.) Erigit enim per parabolam audientium mentem, ut manifestiorem sermonem faceret, res visui ostendens. THEOPHYLACTUS (Mar. IV. non remote a princ.) Et ut attentiores faceret auditores, primam parabolam proponit de semine, quod est verbum Dei: unde sequitur: *Et dicebat illis in* de-

doctrina sua: non Moysi, non Prophetarum, quia suum prædicat Evangelium: *Exiit seminans ad seminandum*. Seminans autem Christus est. CHRYSOSTOMUS (homil. xlv. in Matth.) Non autem loco exivit qui præsens (1) existit omnibus, & implet; sed habitu, & dispensatione, qua nobis factus est propinquior per carnis amictum. Quia enim non valebamus ire ad eum, peccatis impedientibus iter nostrum, ipse exiit ad nos. Exiit autem prædicans pietatis seminare sermonem, quem copiose loquebatur. Non autem inculcat sermonem eumdem in eo quod dicit: *Exiit seminans ad seminandum*: exit enim aliquando seminans, aut ut faciat novale, aut herbas malas evellat, aut aliquod aliud operetur. Iste autem exiit ad seminandum. BEDA (cap. xix. in Mar. non remote a princip.) Vel exiit ad seminandum, cum post vocatam ad fidem suam partem synagogæ electam, ad vocationem quoque Gentium gratiæ suæ dona diffudit. CHRYSOSTOMUS (homil. xlv. in Matth. parum ante med.) Sicut autem seminans non discernit terram subiectam; sed simpliciter, & absque discretione semen mittit; sic & ipse omnes alloquitur: & ad hoc significandum subdit: *Et dum seminat, aliud cecidit circa viam*. THEOPHYLACTUS (Mar. iv. super *Et dum seminat*.) Vide quia non dixit, quod proiecit illud in via, sed quia cecidit: qui enim seminat, quantum in se est, in terram bonam proiicit; sed illa, si fit mala, corrumpit verbum. Via autem Christus est; infideles autem sunt circa viam, idest extra Christum. BEDA (cap. xix. in Mar. non procul a princ.) Vel via est mens (2) sedulo malarum cogitationum motu trita, ne verbi semen in ea germinare sufficiat. Et ideo quidquid boni seminis vicinia talis viæ contigerit, perit, & a dæmonibus rapitur: unde sequitur: *Et venerunt volucres cæli, & comederunt illud*. Recte autem dæmones volucres cæli dicuntur, sive quia cælestis spiritualisque sunt naturæ, sive quia in aere habitant. Vel qui sunt (3) circa viam, sunt negligentes, & desides. Sequitur: *Aliud vero cecidit super petrosa*. Petram dicit duritiam protervæ mentis, terram levitatem animæ obedientis, solem fervorem persecutionis sævientis. Altitudo ergo terræ, quæ semen Dei debuerat accipere, probitas est animi disciplinis cælestibus exercitati, atque ad obediendum divinis eloquiis (4) regulariter instituti. Petrosa autem loca, quæ vim radicis suscipiendæ non habent, illa sunt præcordia quæ dulcedine tantum auditi sermonis, ac promissis cælestibus ad horam delectantur; sed in tempore tentationis recedunt, quia parum est in eis salutaris desiderii, quod semen vitæ concipiat. THEOPHYLACTUS (Mar. iv. super illud, *Aliud cecidit*.) Vel (5) petrosa sunt qui modicum adhærentes petræ, idest Christo, inquantum ad tempus verbum recipiunt, postmodum abiiciunt recedentes. Sequitur: *Et aliud cecidit inter spinas*: per quod significantur animæ multa curantes: spinæ enim curæ sunt. CHRYSOSTOMUS (hom. xlv. in Matth. a med.) Ulterius vero ponit terram bonam, dicens: *Et aliud cecidit in terram bonam*. Secundum enim conditionem terræ est differentia fructuum. Multa est autem dilectio seminantis ad homines: quoniam & primos commendat, & secundos non reiicit, & tertiis tribuit locum. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Vide etiam quomodo mali sunt plurimi, & pauci qui salvantur: quarta enim pars seminis invenitur salvata. CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) Non tamen maior pars seminis occasione amittitur seminantis, sed terræ recipientis, idest animæ audientis. Et quidem materialis agricola hoc modo seminando congrue incusaretur: non enim ignorat lapidem, aut viam, aut terram spinosam, terram pinguem non fieri; in rationalibus vero non est sic: petram enim possibile est fieri terram pinguem, & viam non conculcari, & destrui spinas; quod si fieri non posset, non ibi seminasset. Per hoc ergo nobis tribuit pœnitentiæ spem.

Sequitur: *Et dicebat*: *Qui habet aures audiendi, audiat*. (6) HIERONYMUS (cap. iv. super *Qui habet aures*.) Quoties hæc admonitio in Evangelio, aut in Apocalypsi Ioannis interponitur, mysticum hoc quod dicitur, atque ad audiendum, discendumque (7) insinuatur: *aures enim audiendi* sunt cordis, & sensus interioris aures, obediendi, & faciendi quæ iussa sunt.

Sequitur: *Et cum esset singularis, interrogabant eum hi qui cum eo erant duodecim parabolam exponere. Et dicebat eis: Vobis datum est scire mysterium regni Dei; illis autem qui foris sunt in parabolis omnia fiunt*.

a BE-

(1) *Al.* extitit. (2) *Nicolai habet* assiduo. (3) *Al.* circa viam suam negligentes &c. (4) *Al.* regularibus. (5) *Al.* petrosi. (6) *Editio Veneta Nicolini hæc ad marginem notat*. Beda idem habet cap. xix. in Marc. cui Nicolai consentit apponendo pro Hieronymo indicem Beda. (7) *Nicolai optime apponit* salubre.

a BEDA (cap. xix. in Mar.) Quasi diceret: Vosqui estis digni omnia quæ ad prædicationem sunt congrua edoceri, parabolarum manifestationem addiscetis. Ad istos autem parabolis usus (1) sum, quia digni non sunt addiscere propter eorum malitiam: qui enim legis quam acceperant, obedientiam non tenebant, iustum fuit ut novi sermonis participationem non haberent; sed ab utroque sint alieni. Ostendit enim per discipulorum obedientiam quod per contrarium indigni facti sunt reliqui mysticæ doctrinæ. Postea vero inductione vocis propheticæ eorum confundit nequitiam tamquam a longe confutatam: unde sequitur: *Ut videntes videant, & non videant, & audientes audiant, & non intelligant*; quasi dicat: Ut prophetia impleatur quæ hoc prædicit. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Deus enim eos fecit videntes, idest intelligentes bonum; ipsi vero non vident, voluntarie (2) se fingentes non videre, ne convertantur, & corrigant se, tamquam suæ saluti inviderent.

Sequitur: *Ne quando convertantur, & dimittantur eis peccata*. CHRYSOSTOMUS (hom. lvi. in Matth.) Sic ergo vident, & non vident, audiunt, & non intelligunt: quod enim vident, & audiunt, contingit eis ex gratia Dei; sed quod vident, & non intelligunt, contingit eis, quia gratiam recipere nolunt, sed oculos claudunt, & fingunt se non videre, neque dictis acquiescunt; & sic a peccatis non mutantur per hoc quod vident, & audiunt, sed contrarium patiuntur. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Vel potest aliter intelligi, quod reliquis loquebatur in parabolis, ut videntes non videant, & audientes non intelligant. Deus enim dat visum, & intellectum his qui petunt, reliquos autem obcæcat, ne in maiorem redargutionem sit eis, quod cum intelligerent, noluerunt facere quæ oportet: unde sequitur: *Ne quando convertantur, & dimittantur eis peccata*. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. b. Vel hoc intelliguntur peccatis suis meruisse, ut non intelligerent; & tamen hoc ipsum misericorditer eis est factum ut peccata sua cognoscerent, & conversi veniam mererentur. (3) BEDA (cap. xix. in Mar. parum a med.) Illis ergo qui foris sunt, in parabolis omnia fiunt, & facta scilicet, & verba Salvatoris: quod neque in his quæ operabatur virtutibus, neque in eis quæ prædicabat arcanis eum cognoscere Deum valent; ideoque ad remissionem peccatorum attingere non valent. CHRYSOSTOMUS (4). Quod autem non loquebatur eis, nisi in parabolis, nec omnino loqui desistebat, demonstrat quod his qui bono propinqui sunt, etsi in seipsis bonum non habeant, occultum tamen eis ostenditur. Cum autem aliquis cum reverentia, ac recto corde accedit, occultorum revelationem consequitur abundanter; cum autem non sana sentit, nec his quæ multis facilia sunt dignus fiet, nec etiam eorum auditu.

Sequitur: *Et ait illis: Nescitis parabolam hanc? Et quomodo omnes parabolas cognoscetis?* HIERONYMUS (Mar. iv. in primo Com.) Oportebat siquidem ut illi quibus in parabolis loquebatur, requirerent quod non intelligerent, & per Apostolos, quos contemptos habebant, discerent mysterium regni, quod ipsi non habebant. GLOSSA c. Et ideo Dominus hæc dicens, ostendit oportere eos & hanc primam, & omnes consequentes parabolas intelligere: propter quod exponens subdit: *Qui seminat, verbum seminat*. CHRYSOSTOMUS (hom. xlv. in Matth. a medio.) Et quidem Propheta doctrinam populi plantationi vineæ comparavit; (5) hic vero seminationi, manifestans per hoc quod brevior est nunc & facilior obedientia, & statim fructum dabit. BEDA (cap. xix. in Mar.) In hac autem Domini expositione omnis eorum qui audire verba salutis potuerunt,(6) sed ad salutem pervenire nequeunt, distantia comprehenditur. Sunt namque qui verbum quod audiunt, nulla fide, nullo intellectu, nulla saltem tentandæ utilitatis occasione percipiunt; de quibus dicit: *Hi autem sunt qui circa viam*. Cordibus enim eorum mandatum verbum, confestim immundi spiritus, quasi viæ tritæ volucres semen, eripiunt. Sunt qui auditi verbi & utilitatem probant, & desiderium gustant; sed ne ad id quod probant perveniant, alios huius vitæ adversa terrendo, alios prospera blandiendo retardant; de quorum primis dicitur: *Et hi sunt similiter qui supra petrosa*; de aliis dicitur: *Et alii sunt qui in spinis*. Spinæ autem divitiæ vocantur,

(1) *Al.* versus sum. (2) *Al.* fugientes. (3) *Al.* HIERONYMUS, *quem habet etiam Nicolai*. (4) *Et hic ad marginem supra citatæ editionis Venetæ legitur*: Hæc habet Beda ubi supra. (5) *Al.* hoc vero seminationis. (6) *Al.* si.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a CHRYSOSTOMUS. b Sive in Libro Qq. super Matthæum, vel ex Matthæo, quæst. xiv. c Nihil tale in Glossa quæ nunc extat.

tur, quia cogitationum suarum punctionibus mentem lacerant, & cum usque ad peccatum pertrahunt, quasi inflicto vulnere cruentant. Dicit autem: *Et aerumna saeculi, & deceptio divitiarum*: quemcumque enim supervacuus divitiarum decipit appetitus, necesse est mox curarum aerumna continuarum affligat. Addit autem, *Et circa reliqua concupiscentia*: quia (1) qui mandatis Dei contemptis, circa reliqua concupiscens aberrat, ad gaudium beatitudinis non potest attingere. Suffocant autem huiusmodi concupiscentiae verbum: quia bonum desiderium, (2) ad quod intrare non sinunt, quasi aditum flatus vitalis necant. Excipiuntur autem ab his hominum differentiis Gentiles, qui nec audire verba vitae merentur. THEOPHYLACTUS (Mar. I. parum ante med. Com.) Eorum vero qui semen suscipiunt, convenienter rursus tres sunt gradus: unde sequitur: *Et hi sunt qui super terram bonam seminati sunt*. Qui in centum fructificant, sunt qui perfectam, & obedientem habent vitam, ut virgines, & eremitae; qui autem (3) in sexaginta qui mediocriter se habent, ut continentes, & qui in coenobio sunt; qui autem in triginta, qui parvi quidem sunt secundum propriam virtutem fructum ferentes, ut laici, & qui in coniugio sunt. BEDA (cap. XIX. in Mar. non procul a fine.) Vel triginta fructificat, cum aliquis fidem sanctae Trinitatis electorum cordibus insinuat; sexaginta, cum perfectionem docet bonae operationis; centum, cum caelestis regni praemia demonstrat: centum namque computando in dexteram transferuntur: unde recte in significatione ponuntur perpetuae beatitudinis. Terra autem bona est electorum conscientia, quae omnibus praedictis tribus terris contraria facit: quia & commendatum sibi semen verbi libenter excipit, & exceptum inter adversa, & prospera constanter ad fructus usque (4) tempora conservat. HIERONYMUS (Mar. IV. al. a princ. Com.) Vel fructus terrae (5) in triginta, & sexaginta, & centum continetur; hoc est, lege, & prophetia, & Evangelio.

(b) CHRYSOSTOMUS. Post interrogationem discipulorum de parabola, ac explanationem, bene subiungit: *Et dicebat illis: Numquid venit lucerna ut sub modio ponatur, aut sub lecto? Nonne ut super candelabrum ponatur?* quasi dicat: Propter hoc parabola dicta est, non ut immanifesta maneat, aut occulta, tamquam sub modio, aut sub lecto, sed ut dignis manifestetur. Lucerna in nobis est intellectualis natura, quae secundum proportionem illuminationis, aut clare apparet, aut obscure. Si enim meditationes, quae nutriunt lumen, ac recordationes, in quibus lucerna talis accenditur, negligantur, mox extinguitur. HIERONYMUS (Marc. IV. super *Numquid venit lucerna*.) Vel lucerna verbum est de tribus seminibus; modius, aut lectus, auditus est (6) inobedientium; candelabrum Apostoli sunt, quos illuminavit Verbum Dei: unde sequitur: *Non est enim aliquid absconditum*. Absconditum & occultum parabola seminis est; in palam vero venit, dum a Domino tractatur. (7) THEOPHYLACTUS (Marc. IV. circa med. Com.) Vel hic Dominus discipulos monet lucidos esse secundum vitam, & conversationem; quasi dicat: Sicut lucerna ad lucendum ponitur, sic ad vitam vestram omnes (8) respicient. Itaque studete bonam vitam habere, & non in angulis sedeatis; sed lucerna estote: lucerna enim non sub lecto, sed supra candelabrum posita lucet. Quam quidem lucernam necesse est ponere super candelabrum, idest in altitudine conversationis, quae secundum Deum est, ut & aliis lucere valeat: *non sub modio*, idest circa gulam; *neque sub lecto*, idest otio: nemo enim qui escis studet, & requiem diligit, potest esse lucerna omnibus lucens. (9) BEDA (cap. XX. in Marc. paulo a prin.) Vel quia tempus vitae nostrae sub certa divinae provisionis mensura continetur, recte modio comparatur: lectus vero animae corpus est, in quo temporaliter habitans quiescit. Qui ergo amore vitae temporalis, & illecebrarum carnalium occultat verbum Dei, modio, vel lecto lucernam operit; supra candelabrum autem ponit lucernam qui corpus suum ministerio verbi Dei subiicit: unde his (10) verbis typice figuram docet praedicandi: unde sequitur: *Non enim aliquid est absconditum quod non reveletur, neque factum est occultum quod non in palam veniat*; quasi dicat: Nolite erubescere Evangelium, sed inter tenebras persecutorum, lumen verbi Dei supra corporis vestri candelabrum levate, fixa mente retinentes illum diem quo illuminabit Deus abscondita tenebrarum: tunc enim & vos laus, & adversarios poena manet

(1) *Al.* om *ttitur* qui. (2) *Al.* ad cor. *Legit P. Nicol.* Quia dum bonum desiderium ad cor intrare &c. (3) *Al.* *deest* in, *sicut etiam infra in* triginta. (4) *Al.* ad tempora. (5) *Al.* in trigesimo, sexagesimo, & centesimo. (6) *Al.* in obedientiam. (7) *Al.* BEDA. (8) *Al.* inspiciant. (9) *Al.* THEOPHYLACTUS. (10) *Al.* *deest* verbis.

net æterna. CHRYSOSTOMUS *a*. Vel aliter. *Non est aliquid absconditum*; quasi dicat: Si vos cum diligentia vitam duxeritis, accusationes lucernam vestram non poterunt obumbrare. THEOPHYLACTUS (Marc. IV. post med. Com.) Unusquisque enim nostrum seu bonum aliquid, seu malum in præterito fecerit, manifestatur in præsenti, & multo magis in futuro. Quid enim est Deo occultius? Sed tamen & ipse manifestatus est in carne.

Sequitur: *Si quis habet aures audiendi audiat*. BEDA (cap. XX. in Marc. Super *Qui habet aures audiendi*.) Idest, si quis habet sensum intelligendi verbum Dei, non se subtrahat, non auditum ad fabulas convertat; sed his quæ veritas dixit, accommodet aurem scrutandi, manus implendi, linguam prædicandi.

Sequitur: *Et dicebat illis: Videte quid audiatis*. THEOPHYLACTUS (Marc. IV. in med. Com.) Ut scilicet nihil eorum quæ vobis a me dicuntur subterfugiatis. *In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis*; idest, quantamlibet mensuram intentionis introducetis, tantam recipietis utilitatem. BEDA (sup. *In qua mensura mensi fueritis*.) Vel aliter. Si solerter omnia quæ valetis, bona facere, ac proximis intimare studueritis; aderit divina pietas, quæ vobis & in præsenti sensum altiora capiendi, ac potiora gerendi (1) affectum conferet, & in futuro æternam retributionem adiiciet; & ideo subditur, *Et adiicietur vobis*. HIERONYMUS (ubi supra.) Vel aliter. Secundum mensuram fidei unicuique dividitur intelligentia mysteriorum, & scientiæ etiam adiicientur virtutes. Sequitur: *Qui enim habet, dabitur ei*; idest, qui fidem habet, habebit virtutem; & qui habet opus verbi, habebit & intelligentiam mysterii: & qui non habet e contra fidem, deficit virtute; & qui non habet opus verbi, eius intelligentia caret; & qui non intelligit, iam auditum perdidit. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXI. in opere imper. super Matth. prope fi.) Vel aliter. *Qui habet*, scilicet affectum, & voluntatem audiendi, & petendi, *dabitur ei*; *qui vero non habet*, divini auditus desiderium, *& quod contingit habere scriptæ legis, auferetur ab eo*. BEDA (cap. XX. in Marc. paulo ante med.) Nonnumquam enim lector ingeniosus negligendo se, privat se sapientia, quam tardus ingenio, studiosius elaborando degustat. CHRYSOSTOMUS *b*. Potest autem ideo dici, quod non habet, quia veritatem non habet. (2) Dicit autem, *Quod habet*, propter hoc quod mendacium habet: putat enim aliquid se habere, qui mendacis intellectus existit.

(c) CHRYSOSTOMUS. Posuit supra parabolam de tribus seminibus diversimode perditis, & uno salvato; cuius, secundum proportionem fidei, & operationis, tres differentias ostendit: hic vero parabolam ponit solum de salvatis: unde dicit: *Et dicebat: Sic est regnum Dei quemadmodum si homo iactet semen in terram*. HIERONYMUS (sup. *Sic est regnum Dei*.) Regnum Dei Ecclesia est, quæ regitur a Deo, & ipsa regit homines, & contrarias virtutes, & vitia calcat. CHRYSOSTOMUS *c*. Vel regnum Dei dicit fidem, quæ est in ipsum, ac dispensationem humanitatis; quod quidem regnum est sicut si iaciat (3) sementem homo: ipse enim existens Deus, & Dei Filius, homo incommutabiliter factus pro nobis, terram seminavit; idest, totum mundum verbo divinæ cognitionis illuminavit. HIERONYMUS (ubi supra.) Semen enim verbum vitæ est; terra corda humana; & dormitio hominis mors est Salvatoris. Exurgit semen nocte, ac die: quia post somnum Christi, numerus credentium per adversa, & prospera magis magisque (4) germinavit in fide, & crevit in opere. CHRYSOSTOMUS (5). Vel exurgit ipse Christus, qui sedebat expectans per longanimitatem, quod recipientes semen fructificarent. Surgit autem, idest benevolentiæ suæ verbo ad fructificationem nos erigens per arma iustitiæ a dextris, quibus significatur dies, & a sinistris, quibus significatur nox persecutionum: per hæc enim semen germinat, nec arescit. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Vel aliter. Christus dormit, idest ascendit in

(1) *Al.* effectum. (2) *Al. deest* Dicit autem, *Quod habet*. (3) *Al. deest* sementem. (4) *Al.* germinabat. (5) *Nemorata editio Nicolini notat in margine*: Theophylactus hæc habet in Commentario huius loci.

Ex editione P. Nicolai.

a Hom. XV. in Matth. ut & Victor Antiochenus Tom. I. Biblioth. PP. *b* Non occurrit in Chrysostomo nec hom. XLVI. in Matt. nec hom. XXXI. Operis imperf. ubi similem locum ex Matth. XIII. tractat, ut nec in ipsis Commentariis Marci ei perperam attributis hic locus expenditur; sed nec proxime sequentia in eodem occurrunt. *c* Immo potius, ut Glossa ipsa refert, Victor Antiochenus Tom. I. Biblioth. PP. in hunc locum; nec occurrit in Chrysostomo; ut nec alius locus infra notatus, qui rursus ex Victore colligi potest, & ex Theophylacto, verbis paululum immutatis.

in cælum, ubi licet dormire videatur, surgit tamen nocte, cum per tentationes nos erigit in suam cognitionem: die vero, cum propter orationes nostram disponit salutem. HIERONYMUS (ubi supra.) Quod autem dicit, *Dum nescit ille*, tropica est locutio; idest, nescire nos facit, quis fructus usque in finem afferat. CHRYSOSTOMUS *a*. Vel dicit, *Nescit ille*, ut ostendat liberam voluntatem eorum qui verbum suscipiunt: voluntati enim nostræ committit opus, & non totum ipse solus operatur, ne bonum involuntarium videatur: unde subdit: *Ultro enim terra fructificat*; idest, non necessitate coacta contra propriam voluntatem, sed voluntate adducitur ad fructificandum.

Primum herbam. HIERONYMUS (ubi supra.) Idest timorem: „ initium enim sapientiæ timor Domini: " Psal. cx. *Deinde spicam*, idest pœnitentiam lacrymosam; *deinde plenum fructum in spica*, idest caritatem: „ plenitudo enim legis est caritas: " Rom. XII. CHRYSOSTOMUS *b*. Vel primo herbam fructificat in lege naturæ, paulatim ad profectum crescens; postmodum producit spicas in manipulum colligendas, & in altari Domino offerendas, in lege scilicet Moysi; postea plenum fructum in Evangelio: vel quia non solum oportet nos frondere per obedientiam, sed esse prudentes, & quasi arundinis spicas erectos persistere, de ventis agitantibus non curantes. Oportet nos etiam animam curare per assiduitatem memoriæ, ut tamquam spicas fructum gestemus; idest, operationem virtutis completam demonstremus. THEOPHYLACTUS (Marc. IV. super *Terra fructificat*.) Herbam enim germinamus, cum principium boni ostendimus; *deinde spicam*, cum resistere tentationibus possumus; *deinde fructum*, cum perfectum quis operatur.

Sequitur: *Et cum ex se produxerit fructus, statim mittit falcem, quoniam adest messis*. (1) HIERONYMUS (super *Mittit falcem*.) Falx est mors, vel iudicium, quod secat omnia; messis (2) est consummatio sæculi. GREGORIUS *c* (Lib. XXII. Moral. cap. XX.) Vel aliter. Semen homo iactat in terram, cum cordi suo bonam intentionem inserit; dormit autem qui iam in spe boni operis quiescit; nocte vero exurgit, ac die, quia inter adversa, & prospera proficit, (3) dum ille nescit qui adhuc metiri incrementa sua non valet, & tamen concepta virtus (4) ad perfectum ducitur. Cum igitur desideria bona concipimus, semen in terram mittimus; cum recte operari incipimus, herba sumus; cum (5) ad profectum boni operis crescimus, ad spicam pervenimus; cum in eiusdem operis perfectione solidamur, iam plenum frumentum in spica proferimus.

(d) *d* GLOSSA Postquam posuit parabolam de fructificatione seminis Evangelii, hic subiungit aliam parabolam ad ostendendam excellentiam doctrinæ evangelicæ ad omnes alias doctrinas: unde dicitur: *Et dicebat: Cui assimilabimus regnum Dei?* THEOPHYLACTUS (Marc. IV. a med. Com.) Parvissimum quidem est fidei verbum. Crede in Deum, & salvus eris. Sed (6) sparsa super terram prædicatio dilatata est, & augmentata, ita ut cæli volatilia, idest contemplativi homines, & alti intellectu, & cognitione, sub eo habitent. Quanti enim sapientes Gentilium relinquentes sapientiam, sub prædicatione Evangelii requieverunt? Omnium igitur maior prædicatio facta est. CHRYSOSTOMUS *e*. Et etiam quia quod fuit hominibus in brevibus sermonibus nuntiatum, sapientia quæ inter perfectos dicitur, dilatavit super omnes sermones: quia nihil maius est hac veritate. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Ramos autem magnos fecit: quidam enim Apostolorum in Romam, & quidam in Indiam; & quidam in alias terræ partes sunt divisi, sicut rami. HIERONYMUS. Vel semen istud minimum est timore, magnum autem in caritate; quæ est maior omnibus oleribus, quia Deus caritas est, & omnis caro fenum. Fecit autem ramos misericordiæ, & compassionis, cum sub umbra pauperes Christi, qui sunt cæli animalia, delectantur habitare. BEDA (cap. XX. in Marc.) Homo autem qui seminat a plerisque Salvator ipse intelligitur, ab aliis autem ipse homo seminans in corde suo. CHRYSOSTOMUS. Postea vero Marcus brevitate gaudens,

(1) *Al.* THEOPHYLACTUS. (2) *Al. omittitur* est. (3) *P. Nicolaius post verbum* proficit *habet* semen germinat, dum ille nescit. quia dum adhuc metiri &c. (4) *Al.* ad profectum dicitur. (5) *Al.* ad perfectum. (6) *Nicolai* sparsim.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Vel Victor Antiochenus. *b* Non occurrunt in Chrysostomo quæ sequuntur; sed desumuntur ex Victore Antiocheno. *c* Hom. 14. super Ezechielem. *d* CHRYSOSTOMUS. *e* Nec in illo, nec in Victore Antiocheno, nec in Theophylacto reperitur, vel in hunc locum, vel in Matth. 13. ubi eadem parabola grani sinapis describitur.

dens, ostendens parabolarum naturam, subiungit: *Et talibus multis parabolis loquebatur eis verbum prout poterant audire*. THEOPHYLACTUS (Marc. IV. super illud, *Sine parabola non loquebatur*.) Quoniam enim turbæ erant indoctæ, a comestibilibus, & consuetis nominibus instruit eas; & propter hoc subdit: *Sine parabola autem non loquebatur eis*, ut scilicet moverentur ad accedendum, & interrogandum. Sequitur: *Seorsum autem discipulis suis disserebat omnia*, scilicet de quibus interrogabant ut ignorantes, non simpliciter omnia tam manifesta, quam immanifesta. HIERONYMUS (super *Seorsum autem discipulis*.) Illi enim digni erant seorsum audire mysteria in penetrali, in timore sapientiæ qui remoti a cogitationum malarum tumultibus in solitudine virtutum permanebant: sapientia enim in tempore otii percipitur.

(e) HIERONYMUS (ibidem.) Post doctrinam dehinc ad mare veniunt, & fluctibus turbantur: unde dicitur: *Et ait illis in illa die, cum sero esset factum: Transeamus contra*. REMIGIUS. Tria enim legitur Dominus habuisse refugia, scilicet navis, montis, & deserti: quoties a turbis comprimebatur, ad aliquod istorum refugiebat. Cum ergo vidit Dominus turbas multas circa se, earum importunitatem quasi homo volens declinare, iussit discipulos suos transfretare.

Sequitur: *Et dimittentes turbam, assumunt eum, ita ut erat in navi*. CHRYSOSTOMUS *a*. Discipulos quidem assumpsit Dominus, ut visores fierent futuri miraculi; sed solum ipsos assumit, ne alii cognoscerent ipsos esse tam modicæ fidei: unde ad ostendendum quod separatim alii transfretabant, subiungit: *Et aliæ naves erant cum illo*. Ne autem superbirent discipuli, quod eos solos assumpserat, periclitari eos permittit: & ut etiam per hoc discerent tentationes viriliter sustinere: unde sequitur: *Et facta est procella magna*. Ut autem futuri miraculi maiorem eis imprimat sensum, dat tempus timori, dormiendo: unde sequitur: *Et erat ipse in puppi super cervical dormiens*. Si enim vigilasset, aut non timuissent, neque rogassent tempestate orta; aut eum aliquid tale facere non putassent. THEOPHYLACTUS. Dimisit ergo eos incidere in timorem periclitationis, ut eius virtutem in seipsis cognoscerent, qui alios ab eo beneficiatos videbant. Dormiebat autem super cervical navis, ligneum siquidem. CHRYSOSTOMUS (1) *b*. Ostendens suam humilitatem, & ex hoc multam sapientiam docens. Nondum autem discipuli, qui circa eum existebant, eius gloriam cognoscebant: & quidem quod surgens poterat ventis imperare credebant, sed quod quiescens, seu dormiens nequaquam: & ideo sequitur: *Et excitant eum, & dicunt ei: Magister, non ad te pertinet quia perimus?* THEOPHILACTUS (Mar. IV. circ. finem Comment.) Ipse autem exurgens, comminatur primo quidem vento, qui maris tempestatem, & fluctus faciebat; & hoc est quod subditur: *Et exurgens comminatus est vento*: deinde præcipit mari: unde sequitur: *Et dixit mari: Tace, obmutesce*. GLOSSA *c*. Ex commotione enim maris quidam sonitus consurgit, qui videtur esse quædam maris locutio periculum comminantis; & ideo convenienter sub quadam metaphora tranquillitatem imperat taciturnitatis vocabulo; sicut & in cohibitione ventorum, qui sua violentia mare conturbant, comminationem nominavit. Solent enim potestatem habentes, eos qui violentia pacem hominum conturbant, comminatione pœnarum refrenare. Per hoc ergo datur intelligi quod sicut Rex aliquis potest comminatione violentos comprimere, & suis edictis murmur subiecti populi mitigare; ita Christus Rex universæ creaturæ existens, sua comminatione ventorum cohibuit violentiam, & mari taciturnitatem indixit: & statim est effectus secutus: sequitur enim: *Et cessavit ventus*, cui scilicet fuerat comminatus, *& facta est tranquillitas magna*, scilicet in mari, cui taciturnitatem indixerat. THEOPHYLACTUS (Mar. IV. circa finem Comment.) Comminatus est etiam & discipulis tam-

(1) *Ad marginem Venetæ Nicolini editionis hæc notantur*. Homil. XXIX. in Matth. aliquid huiusmodi habet.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nihil tale in Chrysostomo, nec hom. V. in Matth. ubi hoc ipsum commentatur, nec in hunc Marci locum, ubi nullum ipsius Commentarium extat; sed ex Theophylacto, & Victore Antiocheno colligitur. *b* Quod subiungitur ex Chrysostomo, iterum ex Victore Antiocheno Glossa refert, etsi ultimam appendicem non eodem tenore habeat Victor; nec omnino in Chrysostomo reperitur, nisi quantum ad initium solum, quod indicatur hom. XXIX. in Matth. *c* Nec tale quidquam omnino habet Glossa, ut nec alibi usquam occurrit.

tamquam fidem non habentibus: sequitur enim: *Et ait illis: Quid timidi estis? Necdum habetis fidem?* Si enim habuissent fidem, credidissent quod etiam dormiens servare eos potuisset incolumes. Sequitur: *Et timuerunt timore magno, & dicebant ad alterutrum: Quisputas est iste, quia venti, & mare obediunt ei?* Etenim dubie habebant se erga eum: inquantum enim iussu mare placavit, non baculo, ut Moyses, non precibus, ut Eliseus Iordanem, neque arca, ut Iesus Nave, (1) secundum hoc vere Deus eis videbatur; secundum vero quod dormiebat, homo. HIERONYMUS (super *Et erat ipse in puppi.*) Mystice vero puppis Ecclesiæ est initium, in qua Dominus corporaliter dormit, quia numquam dormit qui custodit Israel: puppis enim mortuis pellibus vivos continet, & fluctus arcet, & ligno solidatur; idest, cruce, & morte Domini Ecclesia salvatur. Cervical corpus Domini est, cui divinitas sicut caput inclinata est. Ventus autem, & mare, dæmones, & persecutores sunt; quibus dicit, *Tace*, quando compescit edicta Regum iniquorum, ut voluerit. Tranquillitas magna est pax Ecclesiæ post pressuram, sive theorica post vitam activam. BEDA (cap. XXI. in Mar. circa princ.) Vel navicula quam ascendit, passionis arbor intelligitur, per quam fideles ad (2) securitatem securi littoris perveniunt. Aliæ naves quæ fuisse dicuntur cum Domino, illos significant qui fide dominicæ crucis imbuti sunt, non tamen turbine tribulationum pulsati; vel post tentationum procellas serenitate pacis utuntur. Discipulis autem navigantibus Christus obdormivit, quia fidelibus futuri regni quietem meditantibus, tempus dominicæ passionis advenit: unde hoc sero factum fuisse perhibetur, ut (3) veri solis occubitum non sola Domini dormitio, sed ipsa descendentis lucis hora significet. Ascendente autem illo in puppim crucis, fluctus blasphemantium persecutorum assurgunt dæmoniacis excitati procellis; quibus tamen non ipsius patientia turbatur, sed discipulorum imbecillitas concutitur. Excitant autem discipuli Dominum: quia cuius mortem viderant, maximis votis resurrectionem quærebant. Vento exurgens comminatus est: quia resurrectione celebrata, diaboli superbiam stravit. Mare silere præcepit: quia Iudæorum rabiem resurgendo deiecit. Discipuli autem arguuntur: quia post resurrectionem exprobravit eis incredulitatem eorum. Et nos quoque cum signo dominicæ crucis imbuti sæculum relinquere disponimus, navem cum Iesu conscendimus, mare transire conamur: sed nobis navigantibus inter æquoris fremitus obdormit, quando inter medios virtutum usus, vel immundorum spirituum, vel hominum pravorum, vel ipsarum nostratum cogitationum impetus, amoris flamma refrigescit. Verum inter huiusmodi procellas illum sedulo excitemus: mox tempestatem compescet, refundet tranquillitatem, portum salutis indulgebit.

CAPUT V.

(a) ET venerunt trans fretum maris in regionem Gerazenorum. Et exeunti ei de navi statim occurrit de monumentis homo in spiritu immundo, qui domicilium habebat in monumentis: & neque catenis iam quisquam poterat eum ligare, quoniam sæpe compedibus, & catenis vinctus dirupisset catenas, & compedes comminuisset; & nemo poterat eum domare. Et semper die ac nocte in monumentis, & in montibus erat clamans, & concidens se lapidibus. Videns autem Iesum a longe, cucurrit, & adoravit eum, & clamans voce magna dixit: Quid mihi, & tibi Iesu Fili Dei altissimi? Adiuro te per Deum ne me torqueas. Dicebat enim illi: Exi spiritus immunde ab homine isto. Et interrogabat eum: Quod tibi nomen est? Et dicit ei: Legio mihi nomen est, quia multi sumus. Et deprecabatur eum multum ne se expelleret extra regionem. Erat autem ibi circa montem grex porcorum magnus pascens in agris: & deprecabantur eum spiritus, dicentes: Mitte nos in porcos, ut in eos introeamus. Et concessit eis statim Iesus. Et exeuntes spiritus immundi introierunt in porcos, & magno impetu grex præcipitatus est

(1) *Al.* sed hoc. (2) *Al. Forte* stabilitatem. (3) *deest* veri.

est in mare ad duo millia, & suffocati sunt in mari. Qui autem pascebant eos, fugerunt, & nuntiaverunt in civitatem, & in agros. Et egressi sunt videre quid esset factum; & veniunt ad Iesum, & vident illum qui a dæmonio vexabatur, sedentem vestitum, & sanæ mentis; & timuerunt. Et narraverunt illis qui viderant qualiter factum esset ei qui dæmonium habuerat, & de porcis. Et rogare cœperunt eum ut discederet de finibus eorum. Cumque ascenderet navim, cœpit illum deprecari qui a dæmonio vexatus fuerat, ut esset cum illo: & non admisit eum, sed ait illi: Vade in domum tuam ad tuos, & annuntia illis quanta tibi Dominus fecerit, & misertus sit tui. Et abiit, & cœpit prædicare in Decapoli quanta sibi fecisset Iesus; & omnes mirabantur.

(b) Et cum ascendisset Iesus in navi rursus trans fretum, convenit turba multa ad eum, & erat circa mare. Et venit quidam de archisynagogis, nomine Iairus, & videns eum procidit ad pedes eius, & deprecabatur eum multum, dicens: Quoniam filia mea in extremis est, veni impone manum tuam super eam, ut salva sit, & vivat. Et abiit cum illo, & sequebatur eum turba multa, & comprimebant eum. Et mulier quæ erat in profluvio sanguinis annis duodecim, & fuerat multa perpessa a compluribus medicis, & erogaverat omnia sua, nec quicquam profecerat, sed magis deterius habebat, cum audisset de Iesu, venit in turba retro, & tetigit vestimentum eius. Dicebat enim: Quia si vel vestimentum eius tetigero, salva ero. Et confestim siccatus est fons sanguinis eius, & sensit corpore quia sanata esset plaga. Et statim Iesus cognoscens in semetipso virtutem quæ exierat de illo, conversus ad turbam aiebat: Quis tetigit vestimenta mea? Et dicebant ei discipuli sui: Vides turbam comprimentem te, & dicis, Quis me tetigit? Et circumspiciebat videre eam quæ hoc fecerat. Mulier vero timens, & tremens, sciens quod factum esset in se, venit, & procidit ante eum, & dixit omnem veritatem. Iesus autem dixit ei: Filia, fides tua te salvam fecit: vade in pace, & esto sana a plaga tua.

(c) Adhuc eo loquente, veniunt nuntii ad Archisynagogum dicentes: Quia filia tua mortua est, quid ultra vexas Magistrum? Iesus autem audito verbo quod dicebant, ait Archisynagogo: Noli timere, tantummodo crede. Et non admittit quemquam sequi se, nisi Petrum, & Iacobum, & Ioannem fratrem Iacobi. Et veniunt in domum Archisynagogi, & vident tumultum, & flentes, & eiulantes multum. Et ingressus ait illis: Quid turbamini, & ploratis? Puella non est mortua, sed dormit. Et irridebant eum. Ipse vero eiectis omnibus, assumit patrem, & matrem puellæ, & qui secum erant, & ingrediuntur ubi puella erat iacens, & tenens manum puellæ, ait illi, Thabitha cumi; quod est interpretatum, Puella, tibi dico, surge. Et confestim surrexit puella, & ambulabat. Erat autem annorum duodecim. Et obstupuerunt stupore magno. Et præcepit illis vehementer, ut nemo id sciret. Et iussit illi dari manducare.

(a) THEOPHYLACTUS (in princip. Comment. in v. cap.) Quia qui in navicula erant conquirebant ad invicem, *Quisputas est iste?* inimicorum testimonio confirmatur quis esset: accessit enim dæmoniacus confitens ipsum esse Filium Dei: ad quod narrandum Evangelista (1) accedens, dicit: *Et venerunt trans fretum maris, in regionem Gerazenorum*. BEDA (cap. XXI. in Mar. in princ.) Geraza est urbs insignis Arabiæ trans Iordanem, iuxta montem Galaad, quam tenuit tribus Manasse, non longe a stagno Tiberiadis, in quod porci præcipitati sunt. CHRYSOSTOMUS a. Sed ta-

(1) *Al.* accedit dicens.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Immo Victor Antiochenus Tom. I. Biblioth. PP. in hunc locum.

tamen (1) neque Gadarenorum, neque Gerazenorum exquisita Scriptura continet, sed (2) Gergesenorum. (3) Gadara enim civitas est Iudææ, (4) cui prope adiacet stagnum, & nullo modo mare; Geraza vero Arabiæ civitas est, neque mare, neque stagnum proximum habens. Et ne tam evidens mendacium Evangelistæ dixisse videantur, viri tam diligenter scientes ea quæ circa Iudæam erant; Gergesa quidem, a qua Gergeseni (5) dicti, antiqua (6) civitas fuit, iuxta eam quæ nunc Tiberias appellatur, circa quam præcipuum est circumpositum stagnum.

Sequitur: *Et exeunti ei de navi statim occurrit de monumentis homo*. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. XXIV.) Cum Matthæus dicat duos fuisse, Marcus, & Lucas unum commemorant, ut intelligas unum eorum fuisse personæ alicuius clarioris, quem regio illa maxime dolebat. CHRYSOSTOMUS (hom. XXIX. in Matth. ante medium.) Vel (7) videtur quod Marcus, & Lucas illud quod erat miserabilius narraverunt; & propter hoc diffusius quod illi contigerat enarrant: sequitur enim: *Et neque catenis iam quisquam poterat eum ligare*. Dixerunt ergo simpliciter dæmoniacum, numerum non quærendo; vel ut virtutem maiorem ostenderent operantis: nam qui unum talem curaverat, non erat ei impossibile multos alios curare. Nec tamen hic dissonantia demonstratur: non enim dixerunt, quod unus solus erat; quod si dixissent, Matthæo contradicere viderentur. Habitabant autem in monumentis dæmones, erroneum dogma multis volentes (8) immittere, quod decedentium animæ in dæmones convertebantur. GREGORIUS Nissenus. Paraverat autem se cœtus dæmonum ad resistendum divinæ potestati. Cum autem appropinquaret qui potestatem habet super omnia, exclamant eminentem eius virtutem: unde sequitur: *Videns autem Iesum a longe, cucurrit, & adoravit eum, & clamans voce magna dixit: Quid mihi, & tibi Iesu Fili Dei altissimi?* (9) CYRILLUS. Vide dæmonem duplici passione divisum, audacia, & timore: reluctatur, & orat: quasi quæstionem aliquam intentans, vult scire quid sibi, & Iesu commune; quasi dicat: Qua de causa eicis me ab hominibus, cum sint mei? BEDA (cap. XXI. in Mar. super *Quid mihi, & tibi Iesu?*) Quæ autem impietas est Iudæorum eum dicere in principe dæmoniorum eiecisse dæmonia quem & ipsa dæmonia fatentur nihil secum habere commune? CYRILLUS. Deinde orans subiungit: *Adiuro te per Deum, ne me torqueas*: emissionem enim reputabat tormentum; vel etiam invisibiliter torquebatur. CHRYSOSTOMUS a (hom. XXIX. in Matth. super „ Venisti ante tempus perdere.") Quamvis enim mali sint dæmones, sciunt tamen quod ipsos propter peccata expectat ultimo aliqua pœna: quia vero nondum eis tempus ultimæ pœnæ advenerat, firmissime cognoscebant; maxime cum permissum esset eis, hominibus commisceri. Sed quia Christus comprehenderat eos tanta mala perpetrare, putabant, quod propter factorum excessum, ultimum punitionis tempus minime expectarent; propter hoc supplicant ne torquerentur. BEDA (cap. XXI. in Mar. super *Adiuro te ne me torqueas*.) Magnum enim tormentum est (10) dæmoni a læsione hominis cessare; & tanto dimittit gravius quanto possidet durius: sequitur enim: *Dicebat enim illi: Exi spiritus immunde ab homine isto*. CYRILLUS b. Attendas inexpugnabilem virtutem Christi: conquassat satanam, cui verba Christi sunt ignis & flamma: secundum quod Psalmista dicit Psal. XCVI. „ Liquefacti sunt montes a facie Dei," idest sublimes, & superbæ virtutes.

Sequitur: *Et interrogabat eum: Quod tibi nomen est?* THEOPHYLACTUS (Mar. IV. super *Quod tibi nomen?*) Interrogat quidem Dominus, non ut ipse sciret; sed ut ceteri sciant multitudinem habitantium dæmonum. CHRYSOSTOMUS. Ne si ipse diceret, quod multi sunt, incredibile (11) fieret. Vult ergo quod ipsi confiteantur, quod multi erant: unde sequitur: *Et dicit ei: Legio mihi nomen est, quia multi sumus*. Non dicit determinatum numerum, sed multitu-

(1) *Al.* neque Gerasenorum, neque Gerasinorum. (2) *Al.* Gersinorum, *item* Gergesinorum. (3) *Al.* Garaza. (4) *Al.* cui præceps adiacet: *item* civitas est Iudææ, & nequaquam in ea est mare. (5) *Al.* *omittitur* dicti. (6) *Al.* civitas fuit, nunc Tiberias nuncupata. (7) *Al.* *deest* Vel. (8) *Al.* mittere. (9) *Al.* CHRYSOSTOMUS, *& sic habet Nicolai*. (10) *Al.* dæmonia a læsione. (11) *Al.* sciret.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Eadem quoque partim Victor Antiochenus, partim Theophylactus insinuat, & expressius quam Chrysostomus. b Quod ex Cyrillo notatur, non occurrit.

tudinem: non enim prodest ad scientiam exquisitio numeri. BEDA (cap. XXI. in Marc. ibidem.) Confessa autem publice peste, quam furens tolerabat, virtus curantis gratior apparet. Sed & nostri temporis sacerdotes, qui per exorcismi gratiam eiicere norunt, solent dicere, patientes non aliter valere curari, nisi, quantum sapere possunt, omne quod ab immundis spiritibus visu, auditu, gustu, tactu, vel alio quolibet corporis, aut animi sensu vigilantes, dormientesve pertulerint, confitendo patenter exponant.

Sequitur: *Et deprecabatur eum multum ne se expelleret extra regionem*. CHRYSOSTOMUS *a*. (1) Aut, ut Lucas dicit, in abyssum: abyssus enim est separatio huius mundi: promerentur enim dæmones mitti ad tenebras exteriores, diabolo, & suis angelis præparatas. Hoc autem Christus facere poterat; permisit tamen eos in hac terra esse, ne absentia tentatoris homines corona victoriæ privaret. THEOPHYLACTUS (Mar. v. super *Mitte nos in porcos*.) Et ut nobiscum pugnantes, nos peritiores constituant.

Sequitur: *Erat autem ibi circa montem grex porcorum magnus pascens*. AUGUSTINUS de Concor. Evangel. (Libr. II. cap. XXIV.) Quod hic dicit Marcus circa montes fuisse gregem, Lucas autem in monte, nihil repugnat: grex enim porcorum tam magnus fuit ut aliquid eius esset in monte, & aliquid circa montem.

Sequitur: *Et deprecabantur eum spiritus, dicentes: Mitte nos in porcos, ut in eos introeamus*. REMIGIUS super Matth. Ideirco autem intraverunt in porcos non sponte, sed petierunt ut eis concederetur, ut demonstraretur quia non possunt nocere hominibus, nisi permissione divina. Ideo autem non petierunt mitti in homines, quia illum cuius virtute torquebantur, humanam speciem gestare videbant; nec petierunt ut in pecora mitterentur, quia velut munda animalia in templo Dei offerebantur. Petierunt ut in porcos mitterentur, quia nullum animal est immundius porco, & dæmones semper in spurcitiis delectantur.

Sequitur: *Et concessit eis statim Iesus*. BEDA (cap. XXI. in Mar.) Ideo quidem permisit ut per interfectionem porcorum hominibus salutis occasio præbeatur. CHRYSOSTOMUS *b* (homil. XXIX. in Matth.) Volens furiam quam contra homines habent dæmones, omnibus demonstrare, & quod multo peiora vellent hominibus infligere, si possent virtute (2) non impediti divina. Et quia in hominibus hanc demonstrationem fieri eius pietas non ferebat, ipsos in porcos intrare permisit, ut in illis virtus, & furor dæmonum videatur.

Sequitur: *Et exeuntes spiritus immundi introierunt in porcos*. TITUS *c*. Fugam autem arripuerunt pastores, ne cum porcis perirent, & huiusmodi terrorem civibus intulerunt: unde sequitur: *Qui autem pascebant eos &c.* Illos ad Salvatorem adduxit damni necessitas: frequenter enim eum Deus homines damnat in rebus possessis, confert beneficium animabus: unde sequitur: *Et veniunt ad Iesum, & vident illum qui a dæmonio vexabatur sedentem*, scilicet iuxta pedes a quibus nactus erat salutem, quemantea nec catenæ compescere poterant; vestitum, & sanæ mentis, qui continuo nudus erat: & obstupuerunt: unde sequitur, *Et timuerunt*. Hoc igitur miraculum partim visu, partim verbis comperiunt: unde sequitur: *Et narraverunt illis qui viderant*. THEOPHYLACTUS (Mar. v. parum ante med.) Stupentes autem propter miraculum quod audierant, timuerunt: & propter hoc deprecantur ipsum ut ab eorum recedat finibus; & hoc est quod subditur: *Et rogare eum cœperunt ut discederet a finibus eorum*: timebant enim ne aliquando tale aliquid paterentur. Contristati enim de porcorum perditione, præsentiam renuunt Salvatoris. BEDA (cap. XXI. a med.) Vel conscii fragilitatis propriæ, præsentia Domini se indicabant indignos.

Sequitur: *Cumque ascenderet navim, cœpit illum deprecari qui a dæmone vexatus fuerat, ut esset cum illo*. THEOPHYLACTUS (Mar. v. circa med.) Timebat enim ne aliquando invenientes eum dæmones reintrarent in eum. Dominus vero remittit eum in domum

(1) *A*. Lucas autem dicit, In abyssum. (2) *A*. non impediri.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Immo Victor Antiochenus Tom. I. Biblioth. PP. ut iam supra; & eadem quo ad posteriorem appendicem Theophylactus habet paulo aliis verbis. *b* Et hæc etiam expressius tum ex Theophylacto, tum ex Victore Antiocheno colligitur; quamvis insinuatur a Chrysostomo in Matth. super VIII. cap. hom. XXIX. *c* Bostrensis in Matth.

mum suam, innuens ei quod quamvis ipse præsens non esset, tamen sua virtus ipsum custodiret; simul. etiam ut curatus aliis prosit: unde sequitur: *Et non admisit eum; sed ait illi: Vade in domum tuam ad tuos, & nuntia illis quanta tibi Dominus fecerit, & misertus sit tui*. Vide Salvatoris humilitatem: non dixit, Denuntia omnia quæ feci tibi, sed omnia quæ fecit tibi Dominus: sic & tu cum aliquid boni feceris, non tibi, sed Deo attribuas. CHRYSOSTOMUS *a*. Licet autem aliis sanatis præceperit nemini dicere, convenienter tamen huic præcepit quod annuntiet: quoniam omnis (1) illa regio dæmonibus detenta sine Deo manebat. THEOPHYLACTUS. Ipse igitur (2) cœpit prædicare, & omnes mirantur; & hoc est quod sequitur: *Et cœpit prædicare*. BEDA (ubi supra cap. XXI.) Mystice autem Gerasa, sive Gergese, ut quidam legunt, colonum eiiciens, sive advena appropinquans interpretatur: quia Gentium populus & hostem de corde repulit, & qui erat longe, factus est prope. HIERONYMUS (in princ. Comm. in cap. v. Mar.) Hic autem dæmoniacus, desperatissimus Gentium populus est, nec lege naturæ, nec Dei, nec humano timore alligatus. BEDA (cap. XXI. a princ.) Qui in monumentis habitabat, quia in mortuis operibus, hoc est in peccatis, delectabatur: semper nocte, ac die furebat, quia in prosperis, & adversis a servitio malignorum spirituum non cessabat; sed per operum fœditatem quasi in monumentis iacebat, per fastum superbiæ in montibus errabat, per verba durissimæ infidelitatis quasi lapidibus se concidebat. Dicit autem, *Legio mihi nomen est*, quia populus Gentium diversis idolatriæ cultibus erat mancipatus. Quod autem exeuntes spiritus immundi ab homine intrant porcos, quos in mare præcipitant, significat quod, liberato populo Gentium a damnatione dæmonum, qui Christo credere noluerunt, in abditis agunt sacrilegos ritus. THEOPHYLACTUS (Mar. v. super *Mitte nos in porcos*.) Vel per hoc significatur quod dæmones intrant in homines ad modum porcorum viventes, & volutabro voluptatum se involventes; ac præcipitant eos præcipitio (3) perditionis in mare vitæ istius, & suffocantur. HIERONYMUS (Mar. v. super *Cui nomen Legio*.) Vel suffocantur in inferno sine respectu misericordiæ per impetum immaturæ mortis; a quibus fugiunt multi, quia flagellato stulto, sapiens prudentior fit. BEDA (cap. XXI. parum a fine.) Quod autem Dominus volentem esse cum illo non admisit, significat quod quisque intelligat post remissionem peccatorum ingrediendum sibi esse in conscientiam bonam, & serviendum Evangelio propter aliorum salutem, ut deinde cum Christo requiescat. GREGORIUS *b*. VI. Moral. Cum enim quantumlibet parum de divina cognitione percepimus, redire iam ad humana nolumus, quietem contemplationis quærentes; sed Dominus præcipit, ut mens prius exsudet in opere, & postmodum resici debeat per contemplationem. HIERONYMUS (Mar. v. ubi supra.) Homo autem sanatus prædicabat in Decapoli, dum a Romano nunc regno Iudæi convertuntur, qui in littera tantum pendent decalogi.

(b) THEOPHYLACTUS (Mar. v. post med. Comment.) Post miraculum dæmoniaci, aliud miraculum Dominus operatur, filiam scilicet Archisynagogi resuscitans; ad cuius miraculi narrationem Evangelista accedens dicit: *Et cum ascendisset Iesus in navi, rursus trans fretum*. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. XXVIII.) Intelligendum est autem quod de Archisynagogi filia subditur, factum esse cum ascendisset Iesus in navi rursus trans fretum; sed quantum post, non apparet: nisi enim fuisset intervallum, non esset quando fieret quod narrat Matthæus de convivio domus suæ; post quod factum nihil aliud continuo sequitur quam illud de Archisynagogi filia: sic enim ipse contexit, ut ipse transitus aperte indicet hoc consequenter narrari quod consequenter est factum.

Sequitur: *Et venit quidam de archisynagogis nomine Iairus*. CHRYSOSTOMUS *c*. Nomen posuit propter Iudæos, qui tunc erant, ut nomen miraculi fieret ostensivum. Se-

(1) *Al.* sua regio. (2) *Al.* præcepit. (3) *Al. deest* perditionis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non occurrit in Chrysostomo, nec alibi. *b* VI. Moral. cap. XVII. & est in antiq. codd. cap. XXVIII. super illud Iob v. *Ingredieris in abundantia sepulcrum*. *c* Colligitur potius ex Victore Antiocheno in hunc locum Tom. I. Biblioth. PP. verbis paululum immutatis; nec apud Chrysostomum occurrit.

Sequitur: *Et videns eum procidit ad pedes eius, & deprecabatur eum multum, dicens: Quoniam filia mea in extremis est*. Et quidem Matthæus narrat Archisynagogum puellam mortuam nuntiasse; Marcus vero graviter infirmatam; sed postmodum Archisynagogo, cum quo Dominus ire debebat, nuntiatum fuisse puellam mortuam esse. Matthæus ergo eamdem rem similiter significat, quod scilicet mortuam suscitaverit, brevitatis causa eam dicens obiisse, quam constat mortuam suscitatam fuisse. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. XXVIII.) Attendit enim non verba patris de filia, sed, quod est potissimum, voluntatem: ita enim desperaverat ut potius eam vellet reviviscere, non credens vivam posse inveniri quam morientem reliquerat. THEOPHYLACTUS (Mar. v. a medio Comm.) Fuit autem hic vir ex parte fidelis, inquantum cecidit ad pedes Iesu; inquantum vero deprecatur ut veniat, non quantam oportebat habere fidem, ostendit. Oportebat enim dicere: Dic verbo, & sanabitur filia mea.

Sequitur: *Et abiit cum illo, & sequebatur eum turba multa, & comprimebat eum: & mulier quæ erat in profluvio sanguinis duodecim annis.... venit in turba retro*. CHRYSOSTOMUS *a*. Mulier ista famosa, & nota omnibus, propter hoc ad Salvatorem in manifesto accedere non audebat, neque ante eum venire, (1) quia secundum legem immunda erat; propter hoc retro tetigit, & non ante, quia nec hoc facere audebat, nec etiam tetigit vestimentum; sed vestimentorum fimbriam. Non autem fimbria, sed eius cogitatio eam salvam fecit.

Sequitur: *Dicebat enim: Quia si vel vestimenta eius tetigero, salva ero*. THEOPHYLACTUS (Mar. v. a med.) Fidelissima quidem est hæc mulier, quæ a fimbriis curationem speravit, propter quod consequitur sanitatem: unde sequitur: *Et confestim siccatus est fons sanguinis eius, & sensit corpore quia sanata esset a plaga*. CHRYSOSTOMUS *b*. His autem qui fide tangunt Christum, virtutes eius (2) cum sua voluntate donantur: unde sequitur: *Et statim Iesus cognoscens in semetipso virtutem quæ exierat de illo, conversus ad turbam aiebat: Quis tetigit vestimenta mea?* Virtutes quidem Salvatoris exeunt ab eo non localiter, aut corporaliter, ipsum modo aliquo relinquentes: incorporales enim cum sint, ad alios exeunt, aliisque donantur, neque tamen extra eum sunt a quo exire dicuntur; sicut scientiæ, quæ a doctore discentibus tribuuntur. Dicit ergo: *Cognoscens in semetipso virtutem quæ exierat de eo*: (3) ut intelligeres quod eo sciente, non ignorante mulier salutem (4) recepit. Interrogabat vero, *Quis me tetigit*? licet sciret tangentem, ut mulierem venientem manifestet, & eius publicet fidem, & ne virtus miraculosi operis oblivioni tradatur. Sequitur: *Et dicebant ei discipuli sui: Vides turbam comprimentem te, & dicis, Quis me tetigit?* Quæsierat autem Dominus, *Quis me tetigit?* idest cogitatione, & fide: non enim comprimentes turbæ me tangunt, quia non cogitatu, & fide accedunt.

Sequitur: *Et circumspiciebat videre eam quæ hoc fecerat*. THEOPHYLACTUS (Mar. v. a med. Com.) Volebat enim Dominus mulierem manifestare, primo quidem ut fidem (5) approbaret mulieris; deinde ut Archisynagogum ad confidentiam provocaret, quia sic eius filia curaretur; simulque ut mulierem solveret a timore: etenim timebat mulier, quia furata erat sanitatem: propter quod sequitur: *Mulier autem timens, & tremens, sciens quid factum esset in se, venit, & procidit ante eum, & dixit ei omnem veritatem*. BEDA (cap. XXII. in Mar. ante par. med.) Ecce quo tendebat interrogatio, ut scilicet mulier confiteatur veritatem diuturnæ infidelitatis, subitæ credulitatis, & sanationis: & ita ipsa confirmatur in fide, & aliis præbet exemplum. Sequitur: *Ille autem dixit ei: Filia, fides tua te salvam fecit: vade in pace, & esto sana a plaga tua*. Non dixit, Fides tua te salvam factura est, sed *te salvam fecit*; quasi dicat: In eo quod credidisti, iam salva facta es. CHRYSOSTOMUS *c*. Filiam vero vocat salvatam fidei ratione: fides enim Christi, Dei filiationem

(1) *Al. deest* quia secundum legem immunda erat propter hoc retro tetigit, & non ante. (2) *Al.* cum causa sua voluntate. *P. Nicolai Legit* cum bona eius voluntate. (3) *Al.* intelligens. (4) *Al.* recipit. (5) *Al.* approbet.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non sic expresse Chrysostomus quo ad omnia, quæ nec alibi sub his verbis occurrunt. *b* Hæc habet Victor Antiochenus ubi supra, non Chrysostomus, qui pro illo substitutus est, aliis tamen verbis, & alia serie: similiaque Theophylactus etiam habet. *c* Æquivalenter tantum hom. XXXII. in Matth. sed expressius Victor Antiochenus ubi supra, tametsi verbis aliquantulum immutatis; ut & aliud quod sequitur paulo post Chrysostomi nomine.

nem præstat. THEOPHYLACTUS (Mar. v. a med. Com.) Dicit autem ei, *Vade in pace*, idest in requie; quasi dicat: Vade, requiesce, quia hucusque fuisti in angustiis, (1) & turbationibus. CHRYSOSTOMUS. Vel dicit, *Vade in pace*, mittens eam in finem bonorum: in pace enim Deus habitat: ut cognoscat quod non solum corpore curata est, sed etiam a causis corporalis passionis, idest peccatis, (2) mundata. HIERONYMUS (Mar. v. circa med. Com.) Mystice autem post prædicta venit Iairus archisyoagogus: quia „ cum intraverit ple„ nitudo Gentium, tunc omnis Israel sal„ vus fiet: " Rom. XI. Iairus, sive illuminans, sive illuminatus interpretatur; idest, Iudaicus populus, umbra litteræ deposita, spiritu illustratus, (3) & illuminatus, procidens ad pedes Verbi, idest ad incarnationem Iesu se humilians, rogat pro filia: quia qui sibi vivit, alios vivere facit. Abraham etiam, & Moyses, & Samuel rogant pro plebe mortua; & sequitur Iesus preces eorum. BEDA (cap. XXII. Io Marc. inter prin. & med.) Ad puellam autem sanandam pergens Dominus a turba comprimitur: quia genti Iudææ salutaria monita præbens, noxia carnalium populorum est consuetudine gravatus. Mulier autem sanguine fluens, sed a Domino curata, Ecclesia est, congregata de Gentibus: fluxus enim sanguinis, & super idolatriæ pollutione, & super his quæ carnis, ac sanguinis delectatione geruntur potest recte intelligi. Sed dum Verbum Dei Iudæam salvare decerneret, plebs Gentium paratam promissamque aliis præripuit spe certa salutem. THEOPHYLACTUS (Mar. v. a med. Comment.) Vel per mulierem, quæ hæmorrhoissa erat, intelligas humanam naturam: profluebat enim peccatum, quod animam occidens, quasi sanguinem fudit animarum nostrarum. Hæc a pluribus medicorum, sapientum dico huius mundi, & legis, & Prophetarum, curari non valuit: mox ut fimbriam Christi tetigit, idest carnem eius, sanata est: qui enim credit Filium Dei incarnatum, hic est qui vestimentorum fimbriam tangit. BEDA (cap. XXII in Mar. parum ante med.) Unde una credula mulier Dominum tangit, turba comprimit: quia qui diversis hæresibus, sive perversibus moribus gravatur, solo Ecclesiæ catholicæ corde fideliter veneratur. Venit autem Ecclesia Gentium retro: quia præsentem in carne Dominum non videns, peractis iam sacramentis incarnationis illius, ad fidei eius gratiam pervenit; sicque dum participatione sacramentorum eius salvari a peccatis meruit, quasi tactu vestimentorum eius, fontem sui sanguinis siccavit. *Circumspiciebat* autem *Dominus videre eam quæ hoc fecerat*: quia omnes qui salvari merentur, suo dignos intuitu, ac miseratione iudicat.

(c) THEOPHYLACTUS (Mar. v. non procul. a fin.) Hi qui circa Archisynagogum erant, Christum unum ex Prophetis esse credebant, & propter hoc eum deprecandum putabant ut veniens super puellam oraret; quia vero iam expiraverat puella, putabant non esse precandum: & ideo dicitur: *Adhuc eo loquente, veniunt ad Archisynagogum, dicentes: Quia filia tua mortua est, quid ultra vexas Magistrum?* Sed ipse Dominus ad confitendum patrem inducit: sequitur enim: (4) *Noli timere: tantummodo crede*. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. XXVIII.) Non legitur, quod suis nuntiantibus, & prohibentibus, ne iam magister veniret, ille consenserit; ac per hoc quod Dominus dixit ei, *Noli timere, crede*, non diffidentem reprehendit, sed credentem robustius cônfirmavit. Si autem Evangelista Archisynagogum commemorasset dixisse quod sui a domo venientes dixerunt, quod iam non vexaretur Iesus, repugnarent eius (5) cogitationi verba quæ posuit Matthæus, eum dixisse, quod scilicet puella mortua esset.

Sequitur: *Et non admittit quemquam sequi se, nisi Petrum, & Iacobum, & Ioannem fratrem Iacobi*. THEOPHYLACTUS (Mar. v. par. a fin. Comment.) Non enim humilis Christus ad ostentationem voluit aliquid operari.

Sequitur: *Et veniunt in domum Archisynagogi, & vident tumultum, & flentes, & eiulantes multum*. CHRYSOSTOMUS a. Ipse autem iubet non (6) ululare, tamquam puella non sit mortua, sed dormiens: unde sequitur: *Et ingressus ait: Quid turbamini, & plo-*

(1) *Al.* curationibus. (2) *Al.* mutata. (3) *Al.* & illuminans. (4) Al. additur *Iesus autem, audito verbo quod dicebant, ait Archisynagogo*. (5) *Al.* cogitationis. (6) *Al.* vulgare. *Nicolaius habet* eiulare.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Immo potius Victor Antiochenus ubi supra.

& ploratis? Puella non est mortua, sed dormit. Hieronymus (Mar. v. circ. fin. Commen.) Archisynagogo dicitur: *Filia tua mortua est*; Iesus autem dixit: *Non est mortua, sed dormit*. Utrumque verum est; quasi dicat: Mortua est vobis, mihi dormit. Beda (cap. xxii. in Mar. a med.) Hominibus enim mortua erat, qui suscitare nequiverant; Deo dormiebat, in cuius dispositione & anima vivebat, & caro resuscitanda quiescebat. Unde mos apud Christianos obtinuit ut mortui, qui resurrecturi non dubitantur, dormientes vocentur.

Sequitur: *Et irridebant eum*. Theophylactus (Mar. v. circ. fin. Commen.) Derident autem eum tamquam ulterius non posset aliquid facere; sed ipsemet contra seipsos attestantes (1) disputat, tamquam vere mortuam suscitaverit; & ideo miraculosum erit, si suscitaverit eam. Beda (cap. xxii. in Mar. a med.) Quia ergo verbum resuscitantis irridere quam credere malebant, merito foras excluduntur, utpote indigni qui potentiam (2) resuscitantis, ac resurgentis mysterium viderent: unde sequitur: *Ipse vero, eiectis omnibus, assumit secum patrem, & matrem puellæ &c.* Chrysostomus *a*. Vel ut ostentationem auferret, propter hoc non omnes secum esse sinit; ut vero testes postmodum haberet divinæ virtutis, tres præcipuos ex discipulis elegit, & patrem, & matrem puellæ, tamquam præ omnibus magis necessarios. Manu vero, & verbo puellam vivificat: unde sequitur: *Et tenens manum puellæ ait illi: Thabitha cumi, quod est interpretatum, Puella, tibi dico, surge*. Manus enim Iesu vivificativa existens, mortuum corpus vivificat, vox autem iacentem excitat: unde sequitur: *Et confestim surrexit puella, & ambulavit*. Hieronymus de optimo genere interpret. *b* (aliq. ante med.) Arguat aliquis Evangelistam mendacii, quare exponendo addiderit, *Tibi dico*; cum in Hebraico *Thabitha cumi* tantum significet *Puella surge*. (3) Sed ut emphaticoteron faceret, & sensum vocantis, & imperantis exprimeret, addit: *Tibi dico, surge*.

Sequitur: *Erat autem annorum duodecim*. Glossa *c*. Hoc Evangelista addidit ad ostendendum puellam huius ætatis esse quod poterat ambulare. In ambulatione eius non solum suscitata, sed etiam perfecte sanata ostenditur.

Sequitur: *Et obstupuerunt stupore magno: & præcepit illis vehementer, ut nemo id sciret; & iussit illi dari manducare*. Chrysostomus *d*. Ad demonstrandum, quod eam vere suscitaverit, & non secundum phantasiam. Beda (cap. xxii. in Mar. in med.) Mystice autem salvata a profluvio sanguinis muliere, mox filia Archisynagogi mortua nuntiatur: quia dum Ecclesia Gentium a vitiorum labe mundata, & ob fidei meritum filia est cognominata, continuo synagoga perfidiæ simul, & invidiæ zelo soluta est: perfidiæ quidem, quia in Christo credere noluit; invidiæ vero, quia Ecclesiam credere doluit. Et quod aiebant nuntii Archisynagogo, *Quid ultra vexas magistrum?* per eos hodie dicitur qui a Deo destitutum synagogæ statum vident, ut restaurari posse non credant: ideoque pro resuscitatione illius supplicandum non esse æstimant. Sed si Archisynagogus, idest cœtus doctorum legis, credere voluerit, & subiecta ei synagoga salva erit. Quia vero synagoga lætitiam dominicæ inhabitationis merito infidelitatis amisit, quasi inter flentes, & eiulantes mortua iacet. Tenens autem puellæ manum Dominus eam suscitavit: quia nisi prius mundatæ fuerint manus Iudæorum, quæ sanguine plenæ sunt, synagoga mortua non resurget. In sanatione autem hemorrhoissæ mulieris, & suscitatione puellæ, salus ostenditur generis humani, quæ a Domino ita dispensata est, ut primo aliqui ex Israel ad fidem venirent, deinde plenitudo Gentium intraret, ac sic omnis Israel salvus fieret. Annorum autem duodecim erat puella, & annis duodecim mulier erat passa: quia peccata non credentium apparuerunt in initio fidei credentium: unde dicitur Gen. xv. „ Credidit Abraham Deo, & „ reputatum est ei ad iustitiam. " Gregorius IV. Moral cap. xxix. (super illud, „ Quare exceptus genibus, lactatus uberibus? " cap. xxv. in nov. exemp.) Moraliter vero Redemptor noster puellam in domo, iuvenem vero extra portam, in sepulcro autem Lazarum suscitat: adhuc quidem in domo mortuus iacet qui latet in peccato; iam extra portam educitur cuius iniqui-

(1) P. Nicolai *pessuis* convincit. (2) *Al.* resuscitaverint. (3) *Al.* Sed ut sensum vocantis &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Homil. xxxii. in Matth. *b* Ad Pammachium epist. ci. *c* Nihil tale in Glossa quæ nunc extat. *d* Hom. xxxii. in Matth. ut supra.

iniquitas usque ad vecordiam publicæ perpetrationis aperitur; sepulturæ vero (1) aggere premitur qui perpetratione nequitiæ etiam usu consuetudinis pressus gravatur. BEDA (cap. XXII. aliq. ante finem.) Et notandum, quod leviores, & quotidiani erratus, levioris pœnitentiæ possunt remedio curari: unde iacentem in conclavi Dominus facillima voce puellam resuscitat dicens, *Puella surge*; ut vero quatriduanus mortuus sepulcri claustra evadere posset, fremuit spiritu, turbavit seipsum, lacrymas fudit. Quanto igitur gravior animæ mors, tanto acrior necesse est ut pœnitentis fervor insistat. Sed & hoc notandum, quia publica noxa publico eget remedio: unde Lazarus de monumento vocatus populis innotuit: levia autem peccata, secreta queunt pœnitentia deleri: unde puella in domo iacens paucis arbitris exurgit; eisdemque ut nemini manifestent præcipitur. Turba etiam foris eiicitur, ut puella suscitetur: quia si non prius a secretioribus cordis expellitur sæcularium multitudo curarum, anima quæ intrinsecus iacet mortua, non resurgit. Bene autem surrexit, (2) & ambulat: quia anima a peccatis resuscitata, non solum a sordibus scelerum exurgere, sed & in bonis proficere debet operibus, & mox necesse est ut cælesti pane satietur, divini scilicet verbi, & altaris particeps effecta.

CAPUT VI.

(a) ET egressus inde, abiit in patriam suam; & sequebantur eum discipuli sui. Et facto sabbato, cœpit in synagoga docere: & multi audientes admirabantur in doctrina eius, dicentes: Unde huic hæc omnia; & quæ est sapientia quæ data est illi, & virtutes tales quæ per manus eius efficiuntur? Nonne hic est faber filius Mariæ, frater Iacobi, & Ioseph, & Iudæ, & Simonis? Nonne & sorores eius hic nobiscum sunt? Et scandalizabantur in illo. Et dicebat illis Iesus, quia non est Propheta sine honore, nisi in patria sua, & in domo sua, & in cognatione sua. Et non poterat ibi virtutem ullam facere; nisi paucos infirmos impositis manibus curavit; & mirabatur propter incredulitatem eorum.

(b) Et circuibat castella in circuitu docens. Et vocavit duodecim, & cœpit eos mittere binos, & dabat illis potestatem spirituum immundorum. Et præcepit eis ne quid tollerent in via, nisi virgam tantum, non peram, neque panem, neque in zona æs; sed calceatos sandaliis, & ne induerentur duabus tunicis. Et dicebat eis: Quocumque introieritis in domum, illic manete donec exeatis inde. Et quicumque non receperint vos, nec audierint vos; exeuntes inde, excutite pulverem de pedibus vestris in testimonium illis. Et exeuntes prædicabant, ut pœnitentiam agerent, & dæmonia multa eiiciebant, & ungebant oleo multos ægrotos, & sanabantur.

(c) Et audivit Herodes Rex: manifestum enim factum est nomen eius: & dicebant, quia Ioannes Baptista resurrexit a mortuis, & propterea operantur virtutes in illo; alii autem dicebant, quia Elias est; alii vero dicebant, quia Propheta est, quasi unus ex Prophetis. Quo audito, Herodes ait: Quem ego decollavi Ioannem, hic a mortuis resurrexit.

(d) Ipse enim Herodes misit, ac tenuit Ioannem, & vinxit eum in carcere propter Herodiadem uxorem Philippi fratris sui, quia duxerat eam: dicebat enim Ioannes Herodi: Non licet tibi habere uxorem fratris tui. Herodias autem insidiabatur illi, & volebat occidere eum, nec poterat. Herodes autem metuebat Ioannem, sciens eum virum iustum, & sanctum, & custodiebat eum, & audito eo multa faciebat, & libenter eum audiebat. Et cum dies opportunus accidisset, Herodes natalis sui cœnam fecit principibus, & tribunis, & primis Galilææ. Cumque

(1) *Al.* agere permittit. (2) *Al.* & ambulabat.

que introisset filia ipsius Herodiadis, & saltasset, & placuisset Herodi, simulque recumbentibus, Rex ait puellæ: Pete a me quod vis, & dabo tibi: & iuravit illi: Quia quicquid petieris dabo tibi, licet dimidium regni mei. Quæ cum exisset, dixit matri suæ, Quid petam? At illa dixit, Caput Ioannis Baptistæ. Cumque introisset statim cum festinatione ad Regem, petivit dicens: Volo ut protinus des mihi in disco caput Ioannis Baptistæ. Et contristatus est Rex, propter iusiurandum, & propter simul discumbentes noluit eam contristare; sed misso spiculatore præcepit afferri caput Ioannis in disco, & decollavit eum in carcere. Et attulit caput eius in disco, & dedit illud puellæ, & puella dedit matri suæ. Quo audito discipuli eius venerunt, & tulerunt corpus eius, & posuerunt illud in monumento.

(e) Et convenientes Apostoli ad Iesum, renuntiaverunt ei omnia quæ egerant, & docuerant. Et ait illis: Venite seorsum in desertum locum, & requiescite pusillum: erant enim qui veniebant, & redibant multi, & nec spatium manducandi habebant. Et ascendentes in navim, abierunt in desertum locum seorsum. Et viderunt eos abeuntes, & cognoverunt multi, & pedestres de omnibus civitatibus cucurrerunt illuc, & prævenerunt eos. Et exiens vidit turbam multam Iesus, & misertus est super eos, quia erant sicut oves non habentes pastorem, & cœpit illos docere multa.

(f) Et cum iam hora multa fieret, accesserunt discipuli eius dicentes: Desertus est locus hic, & iam hora præterivit: dimitte illos, ut euntes in proximas villas, & vicos, emant sibi cibos quos manducent. Et respondens ait illis: Date illis vos manducare. Et dixerunt ei: Euntes emamus ducentis denariis panes, & dabimus illis manducare. Et dicit eis: Quot panes habetis? Ite, & videte. Et cum cognovissent, dicunt: Quinque, & duos pisces. Et præcepit illis ut accumbere facerent omnes secundum contubernia super viride fenum. Et discubuerunt in partes per centenos, & per quinquagenos. Et acceptis quinque panibus, & duobus piscibus, intuens in cælum, benedixit, & fregit panes, & dedit discipulis suis, ut ponerent ante eos. & duos pisces divisit omnibus: & manducaverunt omnes, & saturati sunt. Et sustulerunt reliquias fragmentorum duodecim cophinos plenos, & de piscibus. Erant autem qui manducaverunt quinque millia virorum.

(g) Et statim coegit discipulos suos ascendere navim, ut præcederent eum trans fretum ad Bethsaidam, dum ipse dimitteret populum. Et cum dimisisset eos, abiit in montem orare. Et cum sero esset, erat navis in medio mari, & ipse solus in terra, & videns eos laborantes in remigando: erat enim ventus contrarius eis: & circa quartam vigiliam noctis, venit ad eos ambulans supra mare, & volebat præterire eos. At illi ut viderunt eum ambulantem supra mare, putaverunt phantasma esse, & exclamaverunt: omnes enim viderunt eum, & conturbati sunt. Et statim locutus est cum eis, & dixit eis: Confidite: ego sum: nolite timere. Et ascendit ad illos in navim, & cessavit ventus. Et plus magis intra se stupebant: non enim intellexerant de panibus: erat enim cor eorum obcæcatum.

(h) Et cum transfretassent, venerunt in terram Genezareth, & applicuerunt. Cumque egressi essent de navi, continuo cognoverunt eum, & percurrentes universam regionem illam, cœperunt in grabatis eos qui se male habebant circumferre ubi audiebant eum esse. Et quocumque introibat in vicos, vel in villas, aut civitates, in plateis ponebant infirmos, & deprecabantur eum ut vel fimbriam vestimenti eius tangerent. Et quotquot tangebant eum salvi fiebant.

(a) THEOPHYLACTUS (Mar. vi. in princ. Comment.) Post præmissa miracula Dominus in patriam suam revertitur, non ignorans quoniam spernerent eum; sed ut occasionem non haberent ulterius dicendi, Quia si venisses, credidissemus tibi: unde dicitur: *Et egressus inde abiit in patriam suam; & sequebantur eum discipuli sui.*

BEDA (cap. XXIII. in Mar. in princ.) Patriam eius Nazareth dicit, in qua erat nutritus. Sed quanta Nazaraeorum caecitas, qui eum quem verbis, factisque illius Christum cognoscere poterant, ob solam gentis notitiam contemnunt? Sequitur: *Et facto sabbato coepit in synagoga docere: & multi audientes admirabantur in doctrina eius, dicentes: Unde huic haec omnia; & quae est sapientia quae data est illi, & virtutes tales quae per manus eius efficiuntur?* Sapientiam ad doctrinam, virtutes referunt ad sanitates, & miracula quae faciebat.

Sequitur: *Nonne hic est faber filius Mariae?* AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. XXIV.) Matthaeus quidem fabri filium eum dictum esse dicit: nec mirandum est, cum utrumque dici potuerit: eo enim fabrum credebant quo & fabri filium. HIERONYMUS (in prin. Comment. in cap. VI. Mar.) Filius quidem fabri Iesus vocatur, sed fabri qui fabricatus est auroram, & solem, idest Ecclesiam primam, & sequentem; in quarum figura mulier, & puella sanatur. BEDA. Nam etsi humana non sint comparanda divinis, typus tamen integer est: quia Pater Christi igne operatur, & spiritu. Sequitur: *Frater Iacobi, & Ioseph, & Iudae, & Simonis: nonne & sorores eius hic nobiscum sunt?* Fratres, & sorores eius secum esse testantur: qui tamen non liberi Ioseph, aut Mariae, iuxta haereticos, sunt putandi; sed potius, iuxta morem sacrae Scripturae, cognati sunt intelligendi; quomodo Abraham, & Lot fratres appellantur, cum esset Lot filius fratris Abrahae. *Et scandalizabantur in illo.* Scandalum, & error Iudaeorum salus nostra est, & haereticorum condemnatio. Intantum enim spernebant Dominum Iesum Christum ut eum fabrum, & fabri vocarent filium. Sequitur: *Et dicebat eis Iesus, quia non est Propheta sine honore nisi in patria sua, & in domo sua, & in cognatione sua.* Prophetam dici in Scripturis Dominum Iesum etiam Moyses testis est, qui futuram eius incarnationem praedicens filiis Israel ait Deut. XVIII. „ Prophetam vobis suscitabit Dominus Deus „ vester de fratribus vestris. " Non solum autem ipse qui Dominus est Prophetarum, sed & Elias, & Hieremias, ceterique Prophetae, minores in patria sua quam in exteris civitatibus habiti sunt: quia propemodum naturale est cives semper civibus invidere: non enim considerant praesentia viri opera, sed fragilem recordantur infantiam. HIERONYMUS (cir. princip. Comment. ad cap. VI. Marci.) Comitatur etiam saepe vilitas originem, ut est illud I. Reg. XXV. „ Quis „ est filius Isai? " quia „ humilia Dominus „ respicit, & alta a longe cognoscit: " Psal. CXXXVII. THEOPHYLACTUS. (Mar. VI. super *Non est Propheta.*) Sive etiam praeclaros consanguineos Propheta habeat, cives odiunt eos, & propter hoc dehonorant Prophetam. Sequitur: *Et non poterat ibi virtutem ullam facere; nisi paucos infirmos impositis manibus curavit.* (1) Quod autem dicit, *Non poterat*, intelligere oportet, (2) non volebat: quia non ipse impotens, sed illi infideles erant: ergo ibi non operatur virtutes, parcens eis, ne maiori reprehensione digni essent, etiam factis miraculis non credentes. Vel aliter. In miraculis faciendis necessaria est virtus operantis, & recipientium fides, quae ibi deficiebat: unde (3) non volebat Iesus ibi signa facere.

Sequitur: *Et mirabatur propter incredulitatem illorum.* BEDA (cap. XXIII. a med.) Non quasi inopinata, & improvisa miratur qui novit omnia antequam fiant; sed qui novit occulta cordis, quod mirandum intimare vult hominibus, mirari se coram hominibus ostendit: Iudaeorum enim miranda notatur caecitas, qui nec Prophetis suis credere de Christo, nec ipsi inter se nato voluerunt credere Christo. Mystice autem Iesus despicitur in domo, & in patria sua, hoc est in populo Iudaeorum; & ideo pauca ibi signa fecit, ne penitus excusabiles ibi fierent. Maiora autem signa quotidie in Gentium populo facit, non tam in sanitate corporum quam in animarum salute.

(b) THEOPHYLACTUS (Mar. VI. sup. *Obambulabat per vicos.*) Non solum in civitatibus praedicabat Dominus, sed & in castellis, ut discamus parva non spernere; neque magnas semper quaerere civitates, sed verbum Dei in vicis abiectis, & vilibus seminare: unde dicitur: *Et circuibat castella in circuitu docens.* BEDA (cap. XXIV. in Mar. in prin.) Benignus autem & clemens Dominus, ac Magister non invidet servis, atque discipulis suis virtutes suas: & sicut ipse curaverat omnem languorem, & omnem infirmitatem, Apostolis quoque suis dedit potestatem: unde sequitur: *Et convocavit duodecim, & coepit eos mittere binos, & dabat illis potestatem spirituum immundorum.* Sed multa distantia est inter donare & accipere:

iste

(1) *In editionibus Romana, & Veneta ad marginem hac extat nota.* Expositio Chrysostomi hom. LXXVII. in Ioannem. (2) *Al.* non acceptabat. (3) *Al. iterum* non acceptabat.

iste quodcumque agit potestate Domini agit, illi si quid faciunt imbecillitatem suam, & virtutes Domini confitentur, dicentes: Actor. III. „ In nomine Iesu surge, „ & ambula. " THEOPHYLACTUS (Matth. VI. sup. *Cœpit eos mittere binos*.) Binos autem Apostolos mittit, ut fierent promptiores: quia, ut ait Ecclesiastes cap. IV. „ melius est simul duos esse, quam u„ num. " Si autem plures quam duos misisset, non esset sufficiens numerus ut in plura castella mitterentur. GREGORIUS in homil. (XVII. in Evang.) Binos autem in prædicationem discipulos mittit, quoniam duo sunt præcepta caritatis, Dei videlicet amor, & proximi, & minus quam inter duos caritas haberi non potest. Per hoc ergo nobis innuit quia qui caritatem erga alterum non habet, prædicationis officium suscipere nullatenus debet.

Sequitur: *Et præcepit eis ne quid tollerent in via, nisi virgam tantum, non peram, neque panem, neque in zona æs; sed calceatos sandaliis, & ne induerentur duabus tunicis*. BEDA (cap. XXIV. in Mar. non procul a prin.) Tanta enim prædicatori in Deo debet esse fiducia ut præsentis vitæ sumptus, quamvis non provideat, tamen hos sibi non deesse certissime sciat, ne dum mens eius occupatur ad temporalia, minus aliis provideat æterna. CHRYSOSTOMUS a. Hoc etiam eis Dominus præcepit, ut per habitum ostenderent quantum a divitiarum desiderio distabant. THEOPHYLACTUS (Mar. VI. sup. *Et præcepit eis*.) Instruens etiam eos per hoc non esse amatores munerum, & ut videntes eos prædicare paupertatem, acquiescant, cum Apostoli nihil habeant. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. XXX.) Vel quia cum secundum Matthæum Dominus continue subiecerit cap. X. „ Dignus est enim operarius cibo „ suo, " satis ostendit cur eos possidere hæc, aut ferre noluerit: non quod necessaria non sint necessitati huius vitæ, sed quia sic eos mittebat ut eis hoc deberi demonstraret ab illis quibus Evangelium credentibus nuntiarent: unde apparet hoc non ita præcepisse Dominum tamquam Evangelistæ vivere aliunde non debeant, quam eis præbentibus quibus annuntiant Evangelium; alioquin contra hoc præceptum fecit Apostolus, qui victum de manuum suarum labore transigebat; sed potestatem dedisse, in qua scirent sibi ista deberi. Solet item quæri quomodo Matthæus, & Lucas commemoraverint dixisse Dominum discipulis, ut nec virgam ferrent, cum dicat Marcus: *Et præcepit eis ne quid tollerent in via, nisi virgam tantum*. Quod ita solvitur, ut intelligamus sub alia significatione dictam virgam, quæ secundum Marcum ferenda est, & sub alia illam quæ secundum Matthæum, & Lucam non est ferenda. Potuit enim sic breviter dici: Nihil necessariorum vobiscum feratis, nisi virgam tantum, ut illud quod dictum est, „ Nec virgam, " intelligatur, nec minimas quidem res; quod vero adiunctum est, *Nisi virgam tantum*, intelligatur quia per potestatem a Domino receptam, quæ virgæ nomine significata est, etiam quæ non portantur, non deerunt. Utrumque ergo Dominus dixit; sed quia non utrumque unus Evangelista commemoravit, putatur ille qui virgam (1) sub alia significatione positam tollendam dixit, ei qui virgam rursus aliud significantem non tollendam dixit, esse contrarius; sed iam ratione reddita non putetur. Sic & calceamenta cum dicit Matthæus in via non esse portanda, curam prohibet: quia ideo cogitantur portanda ne desint. Hoc & de duabus tunicis intelligendum est, ne quisquam eorum præter eam qua esset indutus, aliam portandam curaret, solicitus ne opus esset, cum ex illa potestate posset accipere. Proinde Marcus dicendo, calceari eos sandaliis, vel soleis, aliquid hoc calceamentum mysticæ significationis habere admonet, ut pes neque tectus sit desuper, nec nudus ad terram; (2) idest, nec occultetur Evangelium, nec terrenis commodis innitatur. Et quod non haberi, vel portari duas tunicas, sed expressius indui prohibet, quid eos monet nisi non dupliciter, sed simpliciter ambulare? Quisquis autem putat non potuisse Dominum in uno sermone quædam figurate, quædam proprie ponere eloquia, cetera eius inspiciat, & videbit quod hoc temere, ac inerudite arbitretur. BEDA (cap. XXIV. a med.) In duabus autem tunicis videtur mihi duplex ostendere vestimentum

(1) *Al.* cum. (2) *Al.* *emittitur* idest.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Colligitur potius ex Victore Antiocheno Tom. I. Biblioth. PP. super hunc locum, verbis paulum immutatis.

tum: non quo in locis Scythiæ glaciali nive rigentibus, una quis tunica debeat esse contentus; sed in tunica vestimentum intelligamus, ne aliud (1) vestiti, aliud nobis futurorum timore servetur. CHRYSOSTOMUS *a*. Vel aliter. Matthæus, & Lucas non calceamenta, neque baculum portare permittit, quod ostendit perfectissimum esse; Marcus vero baculum iubet assumere, & sandaliis calceari; quod dictum est (2) permissive. BEDA (ibidem.) Allegorice autem per peram onera sæculi, per panem deliciæ temporales, per æs in zona occultatio sapientiæ designatur: quia quisquis officium doctoris accipit, neque oneribus sæcularium negotiorum deprimi, neque desideriis carnalibus resolvi, neque commissum sibi talentum verbi, sub otio debet lenti (3) corporis abscondere. Sequitur: *Et dicebat eis: Quocumque introieritis in domum, illic manete donec exeatis inde*: ubi dat constantiæ generale mandatum, ut hospitalis necessitudinis iura custodiant, alienum a prædicatore regni cælestis astruens cursitare per domos. THEOPHYLACTUS (Mar. VI. super *In quamcumque domum*.) Ne scilicet de gula contingeret eos reprehendi, ab aliis in alios transeuntes. Sequitur: *Et quicumque non receperint vos, nec audierint vos; exeuntes inde, excutite pulverem de pedibus vestris, in testimonium illis*. Hoc autem Dominus præcepit, ut ostenderet quod longam propter eos viam ambulaverunt, & nihil eis profuit: vel quia nihil ab eis acceperunt, etiam neque pulverem; sed & hunc excutiunt, ut hoc sit in testimonium illis, idest in redargutionem illis. CHRYSOSTOMUS *b*. Vel ut sit in testimonium laboris viæ quam sustinebant pro eis, aut tamquam pulvis peccatorum prædicantium convertatur in ipsos. Sequitur: *Et exeuntes prædicabant ut pœnitentiam agerent; & dæmonia multa eiiciebant, & ungebant oleo multos ægros; & sanabantur*. Quod oleo ungerent, solus Marcus enarrat; Iacobus autem in Epistola sua canonica similia dicit. Oleum enim & labores curat, & luminis, & hilaritatis causa existit. Significat autem oleum unctionis Dei misericordiam, infirmitatis medelam, & cordis illuminationem; quod totum oratio operatur. THEOPHYLACTUS (Mar. VI. super *Inungebant infirmos*.) Significat etiam gratiam Spiritus sancti, per quam a laboribus transmutamur, & lumen, & lætitiam spiritualem suscipimus. BEDA (cap. XXIV. in fin.) Unde patet ab ipsis Apostolis hunc sanctæ Ecclesiæ morem esse traditum, ut energumeni, vel alii quilibet ægroti, ungantur oleo, pontificali benedictione consecrato.

(c) GLOSSA *c*. Post prædicationem discipulorum Christi, & miraculorum operationem convenienter Evangelista subiungit de fama quæ consurgebat in populo: unde dicit: *Et audivit Herodes Rex*. CHRYSOSTOMUS *d*. Herodes iste filius erat primi Herodis, sub quo Ioseph Iesum duxerat in AEgyptum. Tetrarcham autem Matthæus nominat hunc, atque Lucas tamquam principantem super quartam partem regni patris sui. Romani enim post mortem patris, regnum in partes quatuor diviserunt. Marcus vero Regem eum vocat, aut patris consuetudine, aut quia hoc (4) loco eius congruum existebat. HIERONYMUS (Mar. VI. super *Et audivit Rex Herodes*.) Sequitur: *Manifestum enim factum est nomen eius*: lucernam enim sub modio abscondi fas non est. *Et dicebant*, scilicet aliqui de turba, *quia Ioannes Baptista resurrexit a mortuis, & propterea operantur virtutes in illo*. BEDA (cap. XXV. in prin.) Quanta enim fuit Iudæorum invidia docemur: ecce enim Ioannem, de quo dictum est Ioan. X. quia „ signum fecit nullum,“ a mortuis potuisse resurgere, nullo attestante credebant; Iesum autem approbatum a Deo virtutibus, & signis, cuius resurrectionem Angeli, Apostoli, viri, ac feminæ prædicabant, non resurrexisse, sed furtim esse ablatum credere maluerunt: qui cum dicerent Ioannem resurrexisse a mortuis, & propterea virtutes operatas esse in illo, bene de virtute resurrectionis senserunt, quod maioris poten-

(1) *Al.* vestitum. (2) *Al.* permissius, *item* permissus. (3) *Al.* corporis. (4) *Al.* voce.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Immo Victor Antiochenus, ex quo & Glossa refert. *b* Quo ad primam tantum partem hom. XXXIII. in Matth. sed ex Victore Antiocheno cetera petita sunt. *c* Nihil tale in Glossa quæ nunc extat. *d* Est iterum Victoris Antiocheni ubi supra; nec aliud omnino Chrysostomus nisi Herodem qui pueros necavit, huius patrem fuisse, hom. XLIX. in Matth. Paulo aliter etiam Victor, Herodem dici Regem a Marco, & aliis, vel quia hoc paternæ consuetudini tribuerant; vel quia *illa voce licentiosius abusi sunt*; non autem quia *hoc voce eius congruum existebat*, ut hic.

tentiæ futuri sunt sancti, cum a mortuis resurrexerint, quam fuerunt cum carnis adhuc infirmitate gravarentur.

Sequitur: *Alii autem dicebant, quia Elias est*. THEOPHYLACTUS (Mar. VI. super *Alii dicebant, Elias est*.) Confutabat enim multos homines Ioannes quando dicebat Matth. III. „ Genimina viperarum. "

Sequitur: *Alii autem dicebant, quia Propheta est, quasi unus ex Prophetis*. CHRYSOSTOMUS *a*. Mihi quidem videtur hunc Prophetam dicere de quo Moyses dixit Deut. XVIII. „ Prophetam suscitabit vobis Deus „ de fratribus vestris. " Recte quidem; sed quia manifeste dicere trepidabant, Hic est Christus, Moysi utebantur voce, propriam suspicionem velantes, præpositorum suorum timore. Sequitur: *Quo audito, Herodes ait: Quem ego decollavi Ioannem, hic a mortuis resurrexit*. Per ironiam hoc Herodes expresse pronuntiat. THEOPHYLACTUS (Mar. VI. super *Quia Ioannes Baptista surrexit*.) Vel aliter. Sciens Herodes quod Ioannem iustum existentem sine causa occiderat, credebat eum a mortuis resurrexisse, & quod ex resurrectione suscepisset miraculorum operationem. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. XXXIV.) In his autem verbis Lucas Marco attestatur, ad hoc dumtaxat quod alii dixerint, non Herodes, Ioannem surrexisse; sed hæsitantem Lucas cap. IX. commemoravit Herodem, verbaque eius ita posuit dicentis: „ Ioannem ego decollavi. Quis autem est „ iste, de quo audio talia? " Intelligendum est autem post hanc hæsitationem confirmasse in animo suo quod ab aliis dicebatur, cum ait pueris suis, sicut Matthæus narrat cap. XIV. „ Hic est Ioannes Baptista, „ ipse surrexit a mortuis. " Aut ita pronuntianda sunt hæc verba ut hæsitantem adhuc indicent; præsertim quia & Marcus, qui superius dixerat ab aliis dictum fuisse, quod Ioannes a mortuis resurrexerit; in extremo tamen ipsum Herodem dixisse non tacet: *Quem ego decollavi Ioannem, hic a mortuis resurrexit*. Quæ item verba duobus modis pronuntiari possunt, ut aut confirmantis, aut dubitantis intelligantur.

(*d*) THEOPHYLACTUS (Mar. VI. par. ante med. Comm.) Ex præmissis Marcus Evangelista occasionem sumens, hic de morte commemorat Præcursoris, dicens: *Ipse enim Herodes misit, ac tenuit Ioannem, & vinxit eum in carcere, propter Herodiadem uxorem fratris sui (1), quia duxerat eam*. BEDA *b* (cap. XXV. super *Herodes misit*.) Vetus narrat historia, Philippum Herodis maioris filium, sub quo Dominus fugit in AEgyptum, fratrem huius Herodis, sub quo passus est Christus, duxisse Herodiadem uxorem filiam Regis Aretæ, postea vero socerum eius, exortis quibusdam contra generum simultatibus, tulisse filiam suam, & in dolorem mariti prioris, (1) Herodis inimici eius nuptiis copulasse. Ergo Ioannes Baptista arguit Herodem, & Herodiadem, quod illicitas nuptias fecerint, & non liceat, fratre vivente germano, illius uxorem ducere. THEOPHYLACTUS (Mar. VI. ante med. Commen.) Alii (2) autem dicunt, quod Philippus iam mortuus reliquerit ex se filiam: quapropter non debebat Herodes fratris, quamvis defuncti, uxorem ducere. Lex enim præcipiebat quod frater uxorem fratris acciperet, cum defunctus prolem non haberet; (3) illi autem erat filia, propter quod erant nuptiæ sceleratæ.

Sequitur: *Herodias autem insidiabatur illi, & volebat occidere eum, & non poterat*. BEDA (cap. XXV. par. ante med.) Timebat enim Herodias ne Herodes aliquando resipisceret, vel Philippo fratri suo amicus fieret; atque illicitæ nuptiæ repudio solverentur.

Sequitur: *Herodes autem metuebat Ioannem, quia sciebat eum virum iustum, & sanctum*. GLOSSA *c*. Timebat, inquam, eum reverendo: *sciebat enim eum esse iustum*, quo ad homines, *& sanctum*, quo ad Deum: *& custodiebat eum*, ne scilicet ab Herodiade interficeretur: *& audito eo multa faciebat*: quia putavit eum spiritu Dei loqui; *& libenter eum audiebat*: quia reputabat utilia quæ ab eo dicebantur. THEOPHYLACTUS (Mar. VI. par. ante med. Commen.) Vide autem quantum operatur concupiscentiæ rabies: quia cum Herodes tantam circa Ioannem habebat reverentiam, & timorem, horum fit immemor, ut suæ fornicationi pro-

(1) *Al. deest* Herodis. (2) *In quatuor citari solitis exemplis desunt sequentia verba usque ad* Lex enim; *ubi leguntur* Lex etiam; *& Nicolai* Lex autem. (3) *Al.* ibi.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Immo iterum Victor Antiochenus ubi supra. *b* Sic Hieronymus quoque iisdem verbis, quæ ab illo mutuatus est Beda. *c* Nihil tale in Glossa quæ nunc extat.

provideret. REMIGIUS super Matth. Libidinosa enim voluntas eum coegit in illum manum mittere quem sciebat iustum, & sanctum. Ac per hoc datur intelligi quia minus peccatum factum est ei causa maioris peccati: secundum illud Apocal. XXII. „ Qui in sordibus est, sordescat adhuc. "

Sequitur: *Et cum dies opportunus accidisset, Herodes natalis sui cœnam fecit principibus, & tribunis, & primis Galilææ.* BEDA (cap. XXV. ante med.) Soli mortalium Herodes, & Pharao leguntur diem natalis sui gaudiis festivis celebrasse; sed uterque Rex infausto auspicio (1) festivitatem suam sanguine fœdavit: verum Herodes tanto maiore impietate, quanto sanctum, & innocentem doctorem veritatis occidit; & hoc pro voto, ac petitione saltatricis: sequitur enim: *Cumque introisset filia ipsius Herodiadis, & saltasset, & placuisset Herodi, & simul recumbentibus, Rex ait: Pete a me quod vis, & dabo tibi.* THEOPHYLACTUS (Marc. VI. cir. med. Commen.) Dum enim convivium fit, satanas per puellam saltat, & iusiurandum perficitur sceleratum: sequitur enim: *Et iuravit illi: Quia quidquid petieris dabo tibi, licet dimidium regni mei.* BEDA cap. XXV. paul. ante med.) Non excusatur ab homicidio per iuramentum: ideo enim forte iuravit, ut occasionem inveniret occidendi; & si patris, aut matris interitum postulasset, non utique concessisset Herodes. Sequitur: *Quæ cum exisset, dixit matri suæ, Quid petam? At illa dixit, Caput Ioannis Baptistæ.* Digno operi saltationis, dignum postulatur sanguinis præmium.

Sequitur: *Cumque introisset statim cum festinatione ad Regem, petivit dicens: Volo ut protinus des mihi in disco caput Ioannis Baptistæ.* THEOPHYLACTUS (Mar. VI. in med. Comm.) Maligna mulier protinus sibi caput Ioannis dari petit, idest statim in illa hora: timebat enim ne Herodes resipisceret.

Sequitur: *Et contristatus est Rex.* BEDA (cap. XXV.) Consuetudinis est Scripturarum ut opinionem multorum sic narret Historicus, quomodo eo tempore ab omnibus credebatur: sicut & Ioseph ab ipsa quoque Maria appellatur pater Iesu; ita & nunc Herodes dicitur contristatus, quia hoc discumbentes putabant: dissimulator enim menti tristitiam præferebat in facie, cum lætitiam haberet in mente; scelusque excusat iuramento, ut sub occasione pietatis impius fieret: unde sequitur: *Propter iusiurandum, & propter simul discumbentes noluit eam contristare.* THEOPHYLACTUS (Mar. VI. in med. Comm.) Herodes quidem non sui compos, sed voluptuolus iusiurandum implevit, & iustum (2) interemit. Decebat autem magis in hoc periurare, & non tantum scelus operari. BEDA (cap. XXV. in medio.) Quod autem subdit, *Et propter simul recumbentes*, vult omnes sceleris sui esse consortes, ut in luxurioso, impuroque convivio cruentæ epulæ deferrentur: unde sequitur: *Sed misso spiculatore, præcepit afferri caput Ioannis in disco.* THEOPHYLACTUS (cap. VI. in med. Comm.) Spiculator carnifex dicitur, qui constituitur ad homines interficiendum. BEDA (cap. XXV. in Mar. ante med.) Non autem Herodem puduit caput occisi hominis ante convivas inferre. Pharao vero nil talis vesaniæ commisisse legitur. Ex utroque tamen exemplo probatur utilius esse nobis diem mortis futuræ timendo, & caste agendo sæpius in memoriam revocare, quam diem nativitatis luxuriando celebrare. Homo enim ad laborem nascitur in mundo, & electi ad requiem per mortem transeunt e mundo.

Sequitur: *Et decollavit eum in carcere, & attulit caput eius in disco, & dedit illud puellæ, & puella dedit matri suæ.* GREGORIUS III. Moral. (cap. IV. & in novis exemp. V. super illud, „ Qui testa saniem „ radebat.") Non sine gravissima admiratione perpendo, quod ille prophetiæ spiritu intra matris uterum impletus, quo inter natos mulierum nemo maior surrexit, ab iniquis in carcerem mittitur, & pro puellæ saltu capite truncatur, & vir tantæ severitatis pro risu turpium moritur. Numquid credimus aliquid fuisse quod in eius vita, illa sic despecta mors (3) tergeret? Sed quando ille vel in cibo peccavit, qui locustas solummodo, & mel silvestre edit? Quando conversatione sua offendere potuit, qui de eremo non recessit? Quid est quod omnipotens Deus sic vehementer in hoc sæculo despicit quos sic sublimiter ante sæcula (4) elegit? nisi hoc quod pietati fidelium patet: quoniam idcirco sic eos premit in infimis, quia videt quomodo remuneret in summis; & foras usque ad desperata deiicit, quia intus usque ad incomprehensibilia perducit. Hinc ergo unusquisque colligat, quid illic passuri sint quos reprobat, si hic sic cruciat quos amat.

Sequitur: *Quo audito discipuli eius venerunt, & tulerunt corpus eius, & posuerunt illud*

(1) *Al.* nativitatem. (2) *Al.* interimit. (3) *Al.* tangeret. (4) *Al.* elegerit.

illud in monumento. BEDA (cap. xxv. a med.) Narrat Iosephus a, vinctum Ioannem in castellum Macheronta adductum, ibique truncatum; narrat vero ecclesiastica Historia b sepultum eum in Sebaste Palestinae urbe, quae quondam Samaria dicta est. Decollatio autem Ioannis, minorationem famae illius qua Christus a populo credebatur insinuat, sicut exaltatio Salvatoris in crucem profectum designabat fidei: quia & ipse qui prius a turbis Propheta esse credebatur, Dei Filius a cunctis fidelibus est agnitus: unde Ioannes quem oportebat minui, cum diurnum lumen decrescere incipit natus est; Dominus autem eo tempore anni quo dies crescere incipit. THEOPHYLACTUS (Mar. vi. in med. Comm.) Mystice autem Herodes, qui interpretatur pelliceus, populus est Iudaeorum; qui habebat uxorem, scilicet inanem gloriam, cuius filia saltat, & movetur etiam nunc circa Iudaeos, scilicet falsus intellectus Scripturarum: decapitaverunt siquidem Ioannem, idest verbum propheticum, & sine capite Christo habent eum. HIERONYMUS (Mar. vi. super *Quo audito Herodes ait.*) Vel aliter. Caput legis, quod est Christus, de corpore abscinditur proprio, idest Iudaico populo, & datur gentili puellae, idest Romanae Ecclesiae, & puella dat matri suae adulterae, idest synagogae crediturae in fine. Corpus Ioannis sepelitur, caput in disco collocatur: littera humata tegitur, spiritus in altari honoratur, & sumitur.

(e) GLOSSA c. Postquam Evangelista narravit mortem Ioannis, narrat ea quae Christus cum suis discipulis post mortem Ioannis egerit, dicens: *Et convenientes Apostoli ad Iesum, renuntiaverunt ei omnia quae egerant, & docuerant.* HIERONYMUS (Mar. vi. super *Convenientes Apostoli ad Iesum.*) Ad locum enim unde exeunt flumina, revertuntur. Deo semper referunt gratias missi super his quae acceperant. THEOPHYLACTUS (Mar. vi. a med.) Discamus autem & nos cum in ministerium aliquod mittimur, non elongari, & ultra commissum officium non efferri; sed mittentem visitare, & renuntiare ei omnia quae egimus, & docuimus. BEDA (cap. xxv. a med.) Non enim solum oportet docere, sed facere. Non solum autem quae ipsi egerant, & etiam quae Ioannes, eis in docendo occupatis, sit passus, & sui, & Ioannis discipuli Domino renuntiant, sicut Matthaeus describit.

Sequitur: *Et ait illis: Venite seorsum in desertum locum, & requiescite pusillum.* AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. xlv.) Hoc continuo post Ioannis passionem factum esse commemorat: unde post haec facta sunt illa quae primo narrata sunt, quibus motus Herodes dixit: Hic est Ioannes Baptista quem ego decollavi. THEOPHYLACTUS (Mar. vi. a med. Comm.) In desertum autem recedit locum propter humilitatem. Quiescere autem facit Christus suos discipulos, ut addiscant praepositi, quod qui laborant in opere, & sermone, requiem promerentur, & quod non debent continue laborare. BEDA (cap. xxv. prope fin.) Quae autem necessitas fuerit concedendae requiei discipulis, ostendit cum subdit: *Erant enim qui veniebant, & redibant multi: & nec spatium manducandi habebant*: ubi temporis illius felicitas de labore docentium simul, & discentium studio demonstratur. Sequitur: *Et ascendentes in navim abierunt in desertum locum seorsum.* Non discipuli soli, sed assumpto Domino ascendentes in navim, locum petiere desertum, ut Matthaeus demonstrat. Tentat autem fidem turbarum: petendo enim solitudinem, an sequi curent explorat: illi sequendo, & non in iumentis, aut vehiculis diversis, sed proprio labore pedum, quantam salutis suae curam gerant, ostendunt. Sequitur: *Et viderunt eos abeuntes, & cognoverunt multi, & pedestres de omnibus civitatibus cucurrerunt illuc, & praevenerunt eos.* Dum pedestres eos praevenisse dicuntur, ostenditur quia non in aliam maris, sive Iordanis ripam navigio pervenerunt discipuli cum Domino, sed proxima eiusdem regionis loca adierunt, quo etiam indigenae pedestres poterant praevenire. THEOPHYLACTUS (Mar. vi. a med.) Ita tu Christum non expectans quod ipse revocet, sed praecurrens eum, praevenias. Sequitur: *Et exiens vidit turbam multam Iesus, & misertus est super eos, quia erant sicut oves non habentes pastorem.* Pharisaei lupi existentes rapaces, non pascebant populum, sed devorabant: propter hoc ad Christum verum docuerant, Apostoli Domino renuntiant; sed congregantur pastorem; qui tradidit illis cibum

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Lib. XVIII. Antiq. Iudaic. cap. vii. b Quod subiungitur ex Historia eccles. Theodoretus insinuat Lib. III. cap. vi. c Nihil tale in Glossa quae nunc extat.

bum spiritualem, scilicet verbi Dei: unde sequitur: *Et cœpit eos docere multa*. Videns enim eos qui miraculorum occasione eum sequebantur, præ longitudine viæ fessos, eorum misertus, voluit eorum satisfacere voluntati, docendo eos. BEDA (cap. XXVI. in Mar. in prin.) Matthæus dicit, quod curavit languidos eorum: hoc est enim veraciter pauperum misereri, eis veritatis viam docendo aperire, & molestias corporales auferre. HIERONYMUS (Marc. VI. super *Venite seorsum*.) Mystice autem seorsum ducit Dominus quos elegit, ut inter malos viventes, mala non intendant, ut Lot in Sodomis, & Iob in terra Hus, & Abdias in domo Achab. BEDA (cap. XXV. in Mar.) Derelicta etiam Iudæa, in deserto Ecclesiæ prædicatores sancti, qui apud Iudæos (1) tribulationum sarcina premebantur, de gratia fidei Gentibus collata requiem nacti sunt. HIERONYMUS (Mar. VI. super illud, *Et requiescite*.) Pusilla tamen est hic sanctis requies, longus labor; sed postea dicitur illis ut requiescant a laboribus suis. Sicut autem in arca Noe animalia quæ intus erant, foris mittebantur, & quæ foris erant, intro erumpebant; sic agitur in Ecclesia: Iudas recessit, latro accessit. Sed quamdiu receditur a fide in Ecclesia, non est requies sine mærore: Rachel enim plorans filios suos noluit consolari. Non est etiam hoc convivium, in quo bibitur vinum novum cum cantabitur canticum novum ab hominibus novis, cum mortale hoc induerit immortalitatem. BEDA (cap. XXVI.) Christum autem petentem deserta Gentium, multæ fidelium catervæ relictis mœnibus priscæ conversationis sequuntur.

(f) THEOPHYLACTUS (Mar. VI. super *Et egressus vidit turbam*.) Præponens Dominus quod utilius est, scilicet cibum sermonis Dei, deinde etiam corporalem cibum præbuit turbæ; ad cuius narrationem Evangelista accedit, dicens: *Et cum iam hora multa fieret, accesserunt discipuli eius dicentes: Desertus est locus hic*. BEDA (cap. XXVI. al. a prin.) Horam multam vespertinum tempus dicit: unde Lucas dicit cap. IX. „ Dies autem cœperat declinare. " THEOPHYLACTUS (Mar. VI. a med. Commen.) Vide autem quomodo discipuli Christi circa hominum amorem proficiunt: turbarum enim miserti accedunt ad Christum, & pro eis intercedunt. Dominus autem tentavit eos si eius virtutem tantam esse cognoverant quod turbas pascere posset: unde sequitur: *Et respondens ait illis: Date eis manducare*. BEDA (cap. XXVI. super *Date eis manducare*.) Provocat etiam Apostolos, hoc dicens, ad fractionem panis, ut illis se non habere testantibus, magnitudo signi notior fieret. THEOPHYLACTUS (Mar. VI. a med. Comment.) Discipuli autem arguebant eum tamquam ignorantem quid illis esset necessarium ad tantam multitudinem turbarum pascendam: unde turbati respondent: sequitur enim: *Et dixerunt ei: Euntes emamus ducentis denariis panes, & dabimus illis manducare*. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. XLVI.) Hoc Philippus apud Ioannem respondet; sed Marcus a discipulis responsum esse commemorat; volens intelligi hoc ex ore ceterorum Philippum respondisse; quamquam & pluralem numerum pro singulari usitatissime ponere potuerit. Sequitur: *Et dicit eis: Quot panes habetis? Ite, & videte*. Hoc a Domino factum esse ceteri Evangelistæ prætermiserunt. Sequitur: *Et cum cognovissent, dicunt: Quinque, & duos pisces*. Quod Andreas apud Ioannem de quinque panibus, & duobus piscibus suggesserat, hoc ceteri Evangelistæ, pluralem numerum pro singulari ponentes, ex discipulorum persona retulerunt. Sequitur: *Et præcepit illis ut accumbere facerent omnes secundum contubernia super viride fenum. Et discubuerunt in partes per centenos, & per quinquagenos*. Quod autem Lucas dicit quinquagenos iussos esse discumbere, Marcus vero quinquagenos, & centenos; ideo non hoc movet, quia unus partem dicit, alter totum: qui enim de centenis retulit, hoc retulit quod ille prætermisit. THEOPHYLACTUS (post med. Comm. in cap. VI.) Per hoc autem datur intelligi, quod (2) separatim discubuerunt per partes & partes: (3) quod enim hic dicitur *per contubernia*, in Græco geminate dicitur, *συμπόσια συμπόσια*, *symposia symposia*; hoc est, per distributa convivia.

Sequitur: *Et acceptis quinque panibus, & duobus piscibus, intuens in cælum, benedixit, & fregit panes, & dedit discipulis, ut ponerent ante eos; & duos pisces divisit omnibus*. CHRYSOSTOMUS (hom. XXX. in Matt.) Decenter autem in cælum aspexit: quia in deserto

(1) *Al.* in tribulationum sarcina. (2) *Al.* sequestrati. (3) *In quatuor exemplis supra iam citatis habetur*: In Græco enim quod hic dicitur *secundum contubernia*, duplicatur; ac si diceretur, per contubernia & contubernia.

to manna accipientes Iudaei, de Deo dicere attentaverunt: „ Numquid poterit dare „ panem? " Psal. lxxvii. Ne vero hoc contingat, antequam faceret, ad Patrem retulit quod erat facturus. THEOPHYLACTUS. Intuetur etiam in caelum, ut (1) nos instrueret a Deo petere escam, & non a diabolo, sicut faciunt illi qui alienis iniuste laboribus nutriuntur. Ex hoc etiam turbis tunc innuit quod non esset Deo contrarius, sed Deum invocaret. Dat autem panem discipulis apponendum turbis, ut tractando panem non dubium, sed miraculum videatur. Sequitur: *Et manducaverunt omnes, & saturati sunt. Et sustulerunt reliquias fragmentorum duodecim cophinos*. Duodecim cophini superabundant fragmentorum, ut quolibet Apostolorum unum cophinum super humerum apportante, inef fabile miraculum videatur. Superabundantis enim virtutis erat non solum tot homines pascere, sed & tantam superabundantiam relinquere fragmentorum: Moyses enim etsi manna dabat, secundum uniuscuiusque necessitatem illud largiebatur, superfluum vero vermibus scaturiebat; Elias etiam viduam pascens, quantum ei erat sufficiens tribuebat; Iesus vero tamquam Dominus superabundanter operabatur. BEDA (cap. xxvi. in Mar. inter princ. & medium.) Mystice autem die declinata turbas (2) esurientes Salvator reficit: quia vel fine saeculorum propinquante, vel cum sol iustitiae pro nobis occubuit, a spiritualis inediae sumus tabe salvati. Provocat Apostolos ad fractionem panis, insinuans quod quotidie per eos ieiuna sunt corda nostra pascenda, eorum scilicet litteris, & exemplis. Per quinque panes, quinque Mosaicae legis libri; per duos pisces, Psalmi sunt, & Prophetae figurati. THEOPHYLACTUS (Mar. vi. inter med. & fin. Comm.) Vel duo pisces sunt piscatorum sermones, scilicet Epistolae, & Evangelium. BEDA (cap. xxvi. circ. fin.) Quia vero quinque sunt exterioris hominis sensus, quinque millia viri Dominum secuti designant eos qui in saeculari adhuc habitu positi exterioribus bene uti noverunt. GREGORIUS XVI. Moral. (cap. xxvi. in nov. exemp. & in antiq. cap. xxiii.) Diversi convivantium discubitus distinctiones Ecclesiarum, quae unam catholicam faciunt, designant. Iubilaei autem requies quinquagenarii numeri mysterio continetur; & quinquagenaribus ducitur, ut ad centenarium perveniatur. Quia ergo prius a malo quiescitur opere, ut post anima plenius quiescat (3) in cognitione, alii quinquagenarii, alii centeni discumbunt. BEDA (cap. xxvi. in Mar. circa finem.) Super fenum autem discumbentes dominicis pascuntur alimentis, qui per continentiam calcatis concupiscentiis, audiendis, implendisque Dei verbis operam impendunt. Salvator autem non nova creat cibaria: quia veniens in carne non alia quam quae praedicata sunt praedicat; sed legis, & Prophetarum scripta quam gravida sint mysteriis gratiae demonstrat. Intuetur in caelum, ut ibi lucem doceat esse quaerendam. Frangit, & ante turbas ponenda distribuit discipulis: quia sacramenta prophetiae sanctis doctoribus, qui haec toto orbe praedicent, patefecit. Quod turbis superest, a discipulis tollitur: quia (4) secretiora mysteria, quae a rudibus capi nequeunt, non negligenter omittenda, sed sunt inquirenda perfectis. Nam per cophinos duodecim Apostoli, & sequentes doctores figurantur, foris quidem hominibus despecti, sed intus salutaris cibi reliquiis cumulati. Constat enim, cophinis opera servilia geri solere. HIERONYMUS (parum ante fin. Comm. in cap. vi. Marci.) Vel duodecim cophini pleni fragmentis colliguntur, cum (5) sedent super thronos indicantes duodecim tribus Israel, qui sunt fragmenta Abraham, Isaac, & Iacob, quando ex Israel reliquiae salvae fient.

(g) GLOSSA a. Dominus quidem in miraculo panum, quod esset conditor rerum ostendit, nunc autem ambulando super undas, quod haberet corpus ab omnium peccatorum gravedine liberum edocuit; & in placando ventos, undarumque rabiem sedando, quod elementis dominaretur monstravit: unde dicitur: *Et statim coegit discipulos suos ascendere navim, ut praecederent eum trans fretum ad Bethsaidam, dum ipse dimitteret populum*. CHRYSOSTOMUS (6) b. Dimittit quidem populum in benedictione, & aliquibus curationibus. Coegit autem disci-

(1) *Al. deest* nos. (2) *Al. omittitur* esurientes. (3) *Al.* cogitatione. (4) *Al.* sacratiora. (5) *Al.* fiat. (6) *In editione &c.*

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nihil tale in Glossa quae nunc extat. b Ex Victore potius Antiocheno, & ex Theophylacto colligitur, sed expressius ex Victore.

discipulos, quia non de facili ab eo poterant separari; & hoc quidem tum propter nimium affectum quem ad eum habebant, tum quia solicitabantur qualiter ad eos veniret. BEDA (cap. XXVII. in Mar. a med.) Merito autem movet quomodo Marcus dicat, peracto miraculo panum, discipulos venisse trans fretum ad Bethsaidam, cum videatur Lucas dicere, quod in locis Bethsaidæ factum fuerit miraculum illud; nisi forte (1) intelligamus, quod Lucas ait in desertum locum, qui est Bethsaida, non ipsius intima civitatis, sed loca deserti ad eam pertinentis esse designata. Marcus autem dicit: *Ut praecederent eum ad Bethsaidam*: ubi ipsa civitas notatur.

Sequitur: *Et cum dimisisset eos, abiit in montem orare*. CHRYSOSTOMUS a. Quod decet intelligere de Christo secundum quod est homo: hoc etiam fecit instruens nos assiduos esse in oratione. THEOPHYLACTUS (Mar. VI. ante fin. Comm.) Dimissa autem turba, ascendit orare: requiem enim, & silentium oratio exigit. BEDA (cap. XXVIII. in prin.) Non omnis autem qui orat, ascendit in montem; sed qui bene orat, qui Deum orando quærit: qui vero de divitiis, aut honore sæculi, aut de inimici morte obsecrat; ipse in infimis iacens viles ad Deum preces mittit. Quare autem Dominus dimisso populo in montem oraturus abierit, Ioannes declarat cap. VI. dicens: „ Iesus ergo, cum cognovisset „ quia venturi essent ut raperent eum, & „ facerent eum Regem, fugit iterum in „ montem ipse solus."

Sequitur: *Et cum sero esset, erat navis in medio mari, & ipse solus in terra*. THEOPHYLACTUS (ante fin. Commen. in VI. cap. Mar.) Permisit autem Dominus periclitari discipulos, ut patientes fierent: unde non statim eis astitit, sed per totam noctem periclitari permisit, ut doceret eos patienter expectare, & non a principio sperare in tribulationibus subsidium: sequitur enim: *Et videns eos laborantes in remigando: erat enim ventus contrarius eis, & circa quartam vigiliam noctis venit ad eos ambulans supra mare*. CHRYSOSTOMUS b. Quatuor vigilias noctis dicit sacra Scriptura, unamquamque dividens in tres horas: unde quartam vigiliam dicit quæ est post horam nonam, scilicet in hora decima, vel posteriori hora.

Sequitur: *Et volebat praeterire eos*. AUGUSTINUS de Conf. Evang. (Lib. II. cap. XLVII.) Quomodo autem hoc intelligere potuerunt, nisi quia in diversum ibat, ens volens præterire tamquam alienos a quibus ita non agnoscebatur ut phantasma putaretur? sequitur enim: *At illi ut viderunt eum ambulantem supra mare, putaverunt phantasma esse, & exclamaverunt: omnes enim viderunt eum, & conturbati sunt*. THEOPHYLACTUS (Mar. VI. ante fin. Commen.) Vide autem quoniam cum Christus debebat eorum pericula compescere, tunc maiorem eis incutit timorem; sed statim per vocem confortavit eos: sequitur enim: *Et statim locutus est cum eis, & dixit eis: Confidite: ego sum: nolite timere*. CHRYSOSTOMUS. Statim autem in voce cognoverunt eum, & timor solutus est. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. XLVII.) Quomodo ergo eos volebat præterire quos paventes ita confirmat, nisi quia illa voluntas prætereundi ad eliciendum illum clamorem valebat cui subveniri oportebat? BEDA (cap. XXVIII.) Scripsit autem Theodotus, (2) Pharanitanus quondam Episcopus, corporale pondus non habuisse Dominum secundum carnem, sed absque pondere super mare ambulasse; sed fides catholica pondus secundum carnem habere eum prædicat. (3) Nam Dionysius egregius inter ecclesiasticos scriptores, in Opusculo de Divinis Nominibus hoc modo loquitur. Ignoramus qualiter non infusis pedibus corporale pondus habentibus, & materiale onus, deambulabat in humidam, & instabilem substantiam? THEOPHYLACTUS (ante fin. Comm. in VI. cap.) Deinde per introitum in naviculam Dominus compescuit tempestatem: sequitur enim: *Et ascendit ad illos in navim, & cessavit ventus*. Magnum quidem miraculum est quod ambulat Dominus super mare; sed tempestas, & venti contrarietas apposita fuerunt propter maius miraculum. Apostoli enim ex miraculo quinque panum non intelligentes Christi

(1) *Al.* intelligendus. (2) Samaritanus, *item* Saratanus. (3) *In solitis quatuor exemplis legitur* Ait enim Dionysius: Ignoramus &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ex eodem Victore desumpta sunt quæ hic ut ex Chrysostomo sequuntur. b Immo potius rursus Victor Antiochenus ubi supra, ut & illud quod postea sequitur nomine Chrysostomi.

sti potentiam, nunc ex maris miraculo plenius cognoverunt: unde sequitur: *Et plus magis intra se stupebant: non enim intellexerant de panibus*. BEDA (cap. XXVIII.) Stupebant quidem carnales adhuc discipuli virtutum magnitudinem, nedum tamen in eo veritatem divinæ maiestatis cognoscere valebant: unde sequitur: *Erat enim cor eorum obcæcatum*. Mystice autem labor discipulorum in remigando, & ventus contrarius, labores sanctæ Ecclesiæ designat, quæ inter undas sæculi adversantes, & immundorum flatus spirituum, ad quietem patriæ cælestis pervenire conatur. Bene autem dicitur, quia *navis erat in medio maris, & ipse solus in terra*: quia nonnumquam Ecclesia tantis Gentilium pressuris afflicta est, ut Redemptor ipsius eam prorsus deseruisse videretur. Sed videt Dominus suos laborantes in mari: quia eos ne in tribulationibus deficiant, suæ respectu pietatis corroborat, & aliquando manifesto adiutorio liberat. Quarta autem vigilia venit ad eos diluculo appropinquante: quia homo mentem cum ad superni lumen præsidii erexerit, aderit Dominus, & tentationum pericula sopientur. CHRYSOSTOMUS *a*. Vel prima vigilia est usque ad diluvium, secunda usque ad Moysen, tertia usque ad adventum Domini, in quarta venit Dominus, & discipulis locutus est. BEDA (cap. XXVIII.) Sæpe autem fideles in tribulatione positos superna pietas deseruisse visa est, ut quasi laborantes in mari discipulos præterire Iesus voluisse putaretur. Adhuc autem hæretici putant phantasma fuisse Dominum, nec veram assumpsisse carnem de Virgine. HIERONYMUS (in fin. Commen. in VI. cap. Mar.) Dicit autem eis: *Confidite: ego sum*: quia videbimus eum sicuti est. Cessavit autem ventus, & procella, Iesu sedente, idest regnante, in navi, quæ est universa Ecclesia. BEDA (cap. XXVIII. inter med. & fin.) In quocumque etiam corde per gratiam sui adest amoris, mox universa vitiorum, & adversantis mundi, sive spirituum malignorum bella compressa quiescunt.

(b) GLOSSA *b*. Quia Evangelista exposuerat periculum quod discipuli in navigando sustinuerant, & quomodo fuerant liberati, nunc ostendit quo navigando pervenerint, dicens: *Et cum transfretassent pervenerunt in terram Genezareth, & applicuerunt*. THEOPHYLACTUS (par. a fin. Comm. in cap. VI. Mar.) Post magnum autem spatium temporis ad prædictum locum Dominus transfretavit; & ideo Evangelista subdit: *Cumque egressi essent de navi, continuo cognoverunt eum*, scilicet incolæ. BEDA (cap. XXVIII. parum ante finem.) Cognoverunt autem eum rumore, non facie: vel præ signorum magnitudine, & vultu plurimis notus erat. Vide autem quanta fides sit hominum terræ Genezareth, ut non præsentium tantum salute contenti sint, sed mittant ad alias per circuitum civitates, quo omnes currant ad medicum: unde sequitur: *Et percurrentes universam regionem illam, cœperunt in grabatis illos qui se male habebant, circumferre, ubi audiebant eum esse*. THEOPHYLACTUS (in fin. Com.) Non enim ad domos invitabant eum ut curaret, sed magis ipsi male habentes afferebant ad eum: unde etiam sequitur: *Et quocumque introibat in vicos, aut in villas, aut in civitates, in plateis ponebant infirmos, & deprecabantur eum, ut vel fimbriam vestimenti eius tangerent*. Miraculum enim quod circa mulierem hæmorrhoissam contigerat, ad aures multorum devenerat, & multam fidem eis dabat, ex qua sanabantur: sequitur enim: *Et quotquot tangebant eum, salvi fiebant*. BEDA (cap. XXVIII. in fin.) Mystice autem fimbriam vestimenti eius minimum mandatum intellige; quod quicumque transgressus fuerit, minimus vocabitur in regno cælorum: vel assumptionem carnis, per quam venimus ad Verbum Dei, & illius postea fruimur maiestate. HIERONYMUS (in fine Comm.) Quod autem dicitur, *Et quotquot tangebant eum, salvi fiebant*, implebitur quando fugiet dolor, & gemitus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Immo potius Victor Antiochenus ubi supra. *b* Nihil tale in Glossa quæ nunc extat.

C A-

CAPUT VII.

(a) ET convenerunt ad eum pharisæi, & quidam de scribis, venientes a Hierosolymis; & cum vidissent quosdam ex discipulis eius communibus manibus, idest non lotis, manducare panes, vituperaverunt. Pharisæi enim, & omnes Iudæi, nisi crebro laverint manus, non manducant, tenentes traditionem seniorum; & a foro, nisi baptizentur, non comedunt; & alia multa sunt quæ tradita sunt illis servare, baptismata calicum, & urceorum, & æramentorum, & lectorum. Et interrogabant eum pharisæi, & scribæ: Quare discipuli tui non ambulant iuxta traditionem seniorum, sed communibus manibus manducant panem? At ille respondens dixit eis: Bene prophetavit Esaias de vobis, hypocritæ, sicut scriptum est: Populus hic labiis me honorat; cor autem eorum longe est a me. In vanum autem me colunt docentes doctrinas, & præcepta hominum. Relinquentes enim mandatum Dei, tenetis traditiones hominum, baptismata urceorum, & calicum, & similia his facitis multa. Et dicebat illis: Bene irritum fecistis præceptum Dei, ut traditionem vestram servetis. Moyses enim dixit: Honora patrem tuum, & matrem tuam; &, Qui maledixerit patri, vel matri, morte moriatur. Vos autem dicitis: Si dixerit homo patri, aut matri: Corban, quod est donum, quodcumque ex me, tibi profuerit, & ultra non dimittitis eum quicquam facere patri suo, aut matri, rescindentes verbum Dei per traditionem vestram quam tradidistis. Et similia huiusmodi multa facitis.

(b) Et advocans iterum turbam, dicebat illis: Audite me omnes, & intelligite. Nihil est extra hominem introiens in eum quod possit eum coinquinare; sed quæ de homine procedunt, illa sunt quæ coinquinant hominem. Si quis habet aures audiendi, audiat. Et cum introisset in domum a turba, interrogabant eum discipuli eius parabolam. Et ait illis: Sic & vos imprudentes estis? Non intelligitis quia omne extrinsecus introiens in hominem non potest eum coinquinare: quia non intrat in cor eius, sed in ventrem vadit, & in secessum exit, purgans omnes escas? Dicebat autem, quoniam illa quæ de homine exeunt, illa coinquinant hominem: ab intus enim de corde hominum malæ cogitationes procedunt, adulteria, fornicationes, homicidia, furta, avaritiæ, nequitiæ, dolus, impudicitiæ, oculus malus, blasphemiæ, superbia, & stultitia. Omnia hæc mala ab intus procedunt, & coinquinant hominem.

(c) Et inde surgens, abiit in fines Tyri, & Sidonis: & ingressus domum, neminem voluit scire, & non potuit latere. Mulier enim statim ut audivit de eo, cuius filia habebat spiritum immundum, intravit, & procidit ad pedes eius: erat enim mulier Gentilis, Syrophœnissa genere. Et rogabat eum ut dæmonium eiiceret de filia eius. Qui dixit illi: Sine prius saturari filios: non est enim bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus. At illa respondit, & dixit illi: Utique Domine: nam & catelli comedunt sub mensa de micis puerorum. Et ait illi: Propter hunc sermonem, vade: exiit dæmonium a filia tua. Et cum abiisset domum suam, invenit puellam iacentem supra lectum, & dæmonium exiisse.

(d) Et iterum exiens de finibus Tyri, venit per Sidonem ad mare Galilææ, inter medios fines Decapoleos. Et adducunt ei surdum & mutum; & deprecabantur eum ut imponat illi manum. Et apprehendens eum de turba seorsum, misit digitos suos in auriculam eius, & expuens tetigit linguam eius, & suspiciens in cælum ingemuit, & ait illi: Ephetha, quod est adaperire. Et statim apertæ sunt aures eius, & solutum est vinculum linguæ eius, & loquebatur recte. Et præcepit illis ne cui dicerent. Quanto autem eis præcipiebat, tanto magis plus prædicabant, & eo amplius admirabantur dicentes: Bene omnia fecit, & surdos fecit audire, & mutos loqui.

(a) Be-

(2) BEDA (cap. XXIX. in princ.) Homines terræ Genezareth, qui minus docti videbantur, non solum ipsi veniunt, sed & suos infirmos adducunt ad Dominum, ut vel fimbriam eius merentur contingere. At vero pharisæi, & scribæ, qui doctores esse populi debuerant, non ad quærendum medelam, sed ad movendas quæstionum pugnas ad Dominum concurrunt: unde dicitur: *Et convenerunt ad eum pharisæi, & quidam de scribis venientes a Hierosolymis; & cum vidissent quosdam ex discipulis eius communibus manibus, idest non lotis, manducare panes, vituperaverunt*. THEOPHYLACTUS (in princ. Comment.) Discipuli namque Domini instructi ea quæ virtutis tantum sunt operari, non lotis manibus simpliciter comedebant. Pharisæi autem volentes occasionem invenire, hoc acceperunt; & non utique vituperabant eos, ut legis transgressores, sed quia traditiones seniorum transgrediebantur: unde sequitur: *Pharisæi enim, & omnes Iudæi, nisi crebro laverint manus, non manducant, tenentes traditionem seniorum*. BEDA (cap. XXIX. non remote a princ.) Spiritualia enim Prophetarum verba carnaliter accipientes, quæ illi de cordis, & operis castigatione præcipiebant, dicentes, Esai. I. „ Lavamini, & „ mundi estote: " & ibid. LII. „ Mundamini qui fertis vasa Domini, " isti de corpore solo lavando servabant. Superstitiosa ergo est hominum traditio, semel lotos ob manducandum panem crebrius lavare, & a foro, nisi baptizentur, non comedere. Sed necessarium est eos qui panem de cælo descendentem participare desiderant, crebro eleemosynis, lacrymis, & aliis iustitiæ fructibus sua opera purgare. Necessarium etiam est inquinamenta, quæ ex temporalibus negotiorum curis quisquam contraxerit, subsequenti bonorum cogitationum, & actuum permundet instantia. Frustra autem Iudæi lavant manus, & a foro baptizantur, quamdiu contemnunt fonte ablui Salvatoris: in vanum baptisma servant vasorum qui corporum suorum, & cordium negligunt abluere sordes.

Sequitur: *Et interrogabant eum pharisæi, & scribæ: Quare discipuli tui non ambulant iuxta traditionem seniorum, sed communibus manibus manducant panem*? (1) HIERONYMUS super Matth. (cap. XV.) Mira pharisæorum, scribarumque stultitia. Dei Filium arguunt quare traditiones hominum, & præcepta non servet. Commune autem (2) hic pro immundo ponitur: populus enim Iudæorum, partem Dei se esse iactitans, communes cibos vocat quibus omnes utuntur. HIERONYMUS (ibidem.) Pharisæorum autem superfluum latratum furca rationis obtundit, idest Moysi, & Esaiæ (3) interpretatione, ut nos adversantes hæreticos verbo Scripturæ vincamus: unde sequitur: *At ille respondens ait: Bene prophetavit Esaias de vobis, hypocritæ, sicut scriptum est: Populus hic labiis me honorat; cor autem eorum longe est a me*. CHRYSOSTOMUS (hom. LII. in Matth.) Quia enim non de legis transgressione, sed seniorum, discipulos accusabant, iniuriose ipsos confundit, hypocritas vocans, quasi commendantes cum reverentia quadam id quod non conveniebat. Superaddit autem Esaiæ Prophetæ verbum, quasi de eis dictum; ac si diceret: Sicut hi de quibus dicitur, quod Deum labiis honorant, cor autem eorum ab eo longe est, in vanum pietatem custodire se dicunt, doctrinas hominum honorantes; ita & vos qui derelinquitis id quod interius curabile est, & iustitiam colentes accusatis. HIERONYMUS (cir. prin. Comment. in cap. VII. Mar.) Traditio autem pharisaica in mensis, & vasis abscindenda est, & radenda: sæpe enim traditionibus hominum mandata Dei cedunt: unde sequitur: *Derelinquentes mandata Dei, tenetis traditiones hominum, baptismata urceorum*. CHRYSOSTOMUS (hom. LII. in Matth. int. princ. & med.) Ut autem eos arguat tamquam Dei reverentiam non servantes, propter traditionem a senioribus factam, divinis Scripturis oppositam, subiungit: *Moyses enim dixit: Honora patrem, & matrem tuam; &, Qui maledixerit patri, vel matri, morte moriatur*. BEDA (cap. XXIX. in Mar. ante med.) Honor in Scripturis non tantum in salutatione, & officiis deferendis, quantum in eleemosyna, ac munerum collatione sentitur. „ Honora (in„ quit Apostolus I. Tim. V.) viduas quæ „ vere viduæ sunt. " CHRYSOSTOMUS a. Tali autem existente divina lege, ac talibus ministris transgredientibus illatis, vos de levi divinum transgredimini præceptum, ob-

(1) *Al.* CHRYSOSTOMUS. (2) *Al.* hoc. (3) *Legit Nicolai* increpatione.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Seu potius Victor Antiochenus ubi supra.

observantes seniorum traditiones: unde sequitur: *Vos autem dicitis: Si dixerit homo patri, aut matri: Corban, quod est donum, quodcumque ex me tibi proderit*: supple, liber erit ab observatione præmissi mandati: unde sequitur: *Et ultra non dimittitis eum quicquam facere patri suo, aut matri*. THEOPHYLACTUS (inter princ. & med. Comm. in VII. cap. Marc.) Volentes enim pharisæi quæ offerebantur comedere, instruebant filios, quod cùm peculia aliqua habebant, & parentes hæc peterent, responderent illis: Corban, hoc est donum, quod a me petis, iam obtuli Domino: & ita hæc non exquirerent, quasi Domino oblata, idest ad salutem parentum proficua: & sic decipiebant filios, ut parentes non honorarent, & ipsi oblata devorarent. Hoc ergo Dominus exprobrat eis, quia propter lucrum legem divinam transgrediebantur: unde sequitur: *Rescindentes verbum Dei per traditionem vestram quam tradidistis. Et multa similia huiusmodi facitis*, scilicet transgredientes præcepta Dei, ut observetis hominum traditiones. CHRYSOSTOMUS *a* (hom. XXXII. in Matth. ante med.) Vel potest dici, quod pharisæi iuvenes docebant, quod si quis pro iniuria patri, aut matri illata munus offerret Deo, erat immunis, quasi Deo dans munera quæ patri debentur; & hoc dicentes parentes honorari non permittebant. BEDA (cap. XXIX. in Mar.) Potest autem & hunc breviter habere sensum. Munus quod ex me est, tibi proderit. Compellitis, inquit, filios ut dicant parentibus suis: Quodcumque donum oblaturus eram Deo, in tuos consumo cibos, tibique prodest, o pater, & mater; quasi dicant, non prodest; ut sic illi timentes accipere quod Deo videbant mancipatum, inopem magis vellent vitam ducere, quam edere de consecratis. HIERONYMUS (circ. princ. Comm. in VII. cap. Mar.) Mystice autem discipulos non lotis manibus manducare, futuram Gentium communionem significat. Munditia, & baptisma pharisaicum sterile est: communicatio non lota apostolica extendit palmites suos usque ad mare.

(b) CHRYSOSTOMUS *b*. Iudæis considerantibus corporalem munditiam legis, & de hac murmurantibus, Dominus contrarium vult introducere: unde dicitur: *Et advocans iterum turbam, dicebat illis: Audite me omnes, & intelligite. Nihil est extra hominem introiens in eum quod possit eum coinquinare; sed quæ de homine procedunt, illa sunt quæ coinquinant hominem*; idest, immundum faciunt. Ea enim quæ Christi fuot, intra hominem considerantur; ea vero quæ legis sunt, magis cernuntur extra hominem; quibus quasi corporalibus crux Christi finem in brevi dare debebat. THEOPHYLACTUS (Mar. VII. super *Nihil est extra hominem introiens in eum*.) Hoc autem Dominus dicit volens instruere homines, quod observationes escarum, quas lex commemorat, non oportet corporaliter intelligere; & ex hoc intentionem legis eis manifestare incepit. CHRYSOSTOMUS. Subiungit autem: *Si quis habet aures audiendi, audiat*. Non enim manifeste aperuerat quæ essent illa quæ de homine procedebant, & hominem coinquinant; & propter hoc verbum Apostoli crediderunt quod aliud profundum prædictus Domini sermo innueret: unde sequitur: *Et cum introisset in domum a turba, interrogabant eum discipuli eius parabolam*. Parabolam autem immanifestum sermonem vocabant. THEOPHYLACTUS (Mar. VII. in med.) Dominus autem prius increpat: unde sequitur: *Et ait illis: Sic & vos imprudentes estis?* BEDA. Vitiosus enim est auditor qui obscura manifeste, aut manifeste dicta obscure vult intelligere. THEOPHYLACTUS. Deinde Dominus manifestat id quod erat occultum, dicens: *Non intelligitis quia omne extrinsecus introiens in hominem non potest eum coinquinare?* BEDA (cap. XXIX.) Iudæi (1) enim se partem Dei iactantes, communes cibos vocant quibus omnes homines utuntur, ut ostrea, lepores, & huiusmodi animalia. Nec etiam idolothytum, inquantum cibus, & Dei creatura est, sed dæmonum invocatio hoc facit immundum. Et causam subdit, dicens: *Quia non intrat in cor eius*. Animæ locus principalis, iuxta Platonem, in cerebro; sed, iuxta Christum, in corde est.

(1) *Licet omnia quæ vidimus exempla sic habeant, tamen P. Nicolai sub Theophylacto sic reponit*. Opponat prudens lector, & dicat: Quare igitur idolothytis non vescimur? Sciendum ergo, quod idolothytum per se immundum dici (*non*) debet. BEDA. Inquantum cibus, & creatura Dei est; sed idolorum, seu dæmonum invocatio facit immundum. Et causam subdit &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Colligitur potius ex Victore Antiocheno ubi supra. *b* Immo Victor Antiochenus ubi supra.

est. GLOSSA. Dicitur ergo, *In cor eius*, idest in mentem, quæ est principalis pars animæ, ex qua tota hominis vita dependet: unde secundum eam necesse est hominem mundum, vel immundum æstimari; & sic ea quæ ad mentem non perveniunt, non possunt homini immunditiam afferre. Cibi ergo, quia ad mentem non perveniunt, secundum suam naturam hominem inquinare non possunt; sed inordinatus ciborum usus, qui ex inordinatione provenit mentis, ad hominis immunditiam (1) pertinet. Quod autem cibi ad mentem non perveniant, ostendit (2) per id quod subdit, dicens: *Sed in ventrem vadit, & in secessum exit, purgans omnes escas*. Hoc autem dicit, ne intelligatur quod inde ex cibis in corpore maneat. Manet enim quod est necessarium ad corporis nutrimentum, & augmentum; egreditur autem quod est superfluum, quasi purgatio quædam interius remanentis nutrimenti. AUGUSTINUS in Lib. lxxxiii. Quæst. a (quæst. lxxiii.) Quædam enim sic accedunt ut etiam mutent, & mutentur; sicut & ipse cibus amittens speciem suam, in corpus nostrum vertitur, & nos refecti in robur (3) commutamur. Sed & tenuissimus humor, cum in venis, & aliis arteriis cocta fuerit esca, & digesta, per occultos meatus, quos Græci poros vocant, dilabitur, & in secessum vadit. BEDA (cap. xxix. cir. fin.) Sic ergo cibi non faciunt homines immundos, sed malitia, quæ operatur passiones ab interioribus procedentes: unde sequitur: *Dicebat autem, quoniam quæ de homine exeunt, illa coinquinant hominem*. (4) GLOSSA b. Cuius rationem significat cum subdit: *Ab intus enim de corde hominis cogitationes malæ procedunt*. Et sic patet quod malæ cogitationes ad mentem pertinent, quæ hic cor nominantur; secundum quam homo dicitur bonus vel malus, mundus vel immundus. BEDA (cap. xxix.) Hinc autem arguuntur qui cogitationes a diabolo immitti putant, non ex propria nasci voluntate. Diabolus incentor, & adiutor malarum cogitationum esse potest; (5) auctor esse non potest. GLOSSA. Ex malis autem cogitationibus ulterius mali actus procedunt; de quibus subditur: *Adulteria*, quæ in violatione alieni tori consistunt, *fornicationes*, quæ sunt illiciti coitus personarum matrimonio solutarum, *homicidia*, quibus in personas proximorum nocumentum infertur, *furta*, quibus res subtrahuntur, *avaritia*, inquantum aliqua iniuste retinentur, *nequitia*, quæ consistunt in proximorum calumniis, *dolus*, in eorum deceptione, *impudicitia*, quantum ad quamlibet corruptionem mentis, vel corporis. THEOPHYLACTUS (Mar. vii. parum ante med.) *Oculus malus*, idest odium, & adulatio: nam qui odit, oculum malum, & invidum habet ad eum quem odit; & adulator non recto oculo videns quæ sunt proximi, ad malum ipsum deducit: *blasphemia*, idest iniuriæ in Deum: *superbia*, idest Dei contemptus, dum scilicet quis bonum quod operatur, non Deo, sed suæ virtuti ascribit: *stultitia*, idest iniuria in proximum. GLOSSA. Vel stultitia est cum non recte de Deo sentitur: contrariatur enim sapientiæ, quæ est divinarum rerum cognitio. Sequitur: *Omnia hæc mala ab intus procedunt, & coinquinant hominem*. Hoc enim in culpam homini imputatur quod in sua potestate existit. Talia autem sunt quæ procedunt ab interiori voluntate, per quam homo est suorum actuum dominus.

(c) THEOPHYLACTUS (Mar. vii. a med. Comment.) Postquam de escis Dominus docuerat, videns incredulos esse Iudæos, fines ingreditur Gentium: Iudæis enim infidelibus existentibus, salus ad Gentes convertitur: unde dicitur: *Et inde surgens abiit in fines Tyri, & Sidonis*. CHRYSOSTOMUS c. Tyrus, & Sidon loca Chananæorum erant. Venit igitur ad eos Dominus, non tamquam ad propinquos, sed tamquam ad eos quibus nihil est commune ad patres, quibus promissio facta est: & ideo sic venit, ut adventus suus Tyriis, & Sidoniis non appareret: unde sequitur: *Et ingressus domum neminem voluit scire*: nondum enim tempus advenerat ut cum Gentibus habitaret, & eas ad fidem adduceret: huius enim tempus debitum erat post crucem, & resurrectionem. THEOPHYLACTUS

(1) *Al.* perveniat. (2) *Al.* ostenditur per. (3) *Al.* mutamur. (4) *Al.* CHRYSOSTOMUS. (5) *Al.* & auctor.

Ex editione P. Nicolai.

a Colligitur ex quæst. xxxix. b Quod sublungitur ex Glossa, non habetur in illa quæ nunc extat, ut nec aliud quod præmittitur superius; locum tamen ex Augustino habet ut hic in texta, etsi absque indice loci. c Immo potius Victor Antiochenus, etsi non eadem serie, sed quibusdam aliis interiectis.

ctus (Mar. vii. a med.) Vel ideo clam ingreditur, ne occasionem Iudaei sumerent contra eum, tamquam ad immundas gentes transisset.

Sequitur: *Et non potuit latere*. AUGUSTINUS de Quaest. nov. & vet. testam. a (cap. lxxvii.) Si autem voluit, & non potuit, (1) infirma voluntas eius esse videtur. Impossibile est autem ut Salvatoris voluntas non impleatur, nec potest velle (2) quod scit fieri non debere: idcirco quod factum est, hoc voluisse dicendus est. Advertendum est autem, quod istud in finibus gestum est Gentilium, quibus adhuc tempus praedicandi non erat; ultro tamen venientes ad fidem non suscipere invidiae erat. Sic ergo factum est ut Salvator a discipulis proditus non esset, ab aliis tamen qui ingredientem domum viderant, proditus est, & incepit sciri quod esset in domo. A suis ergo noluit praedicari; requiri autem se voluit; & ita factum est. BEDA (cap. xxx. in Mar.) Ingressus etiam domum praecepit discipulis ne se cuiquam in regione ignota quis esset aperirent, ut exemplo eius discerent, quibus sanandi infirmos gratiam conferret, in exhibitione miraculorum humani favoris gloriam quantum possent declinare, nec tamen a pio virtutis opere cessare, quando hoc fieri vel fides bonorum iuste mereretur, vel infidelitas pravorum necessario cogeret. Ipse enim suum illo introitum gentili feminae, & quibuscumque voluit publicavit. AUGUSTINUS de Quaest. nov. & vet. testam. (quaest. lxxvii.) Denique mulier Chananaea audiens de illo intravit ad eum; quae nisi prius subiecisset se Deo, Iudaeorum beneficium consecuta non esset: de qua sequitur: *Mulier enim statim ut audivit de eo, cuius filia habebat spiritum immundum, intravit, & procidit ad pedes eius*. CHRYSOSTOMUS b. Per hoc autem voluit Dominus discipulis ostendere quod etiam Gentibus aperuit ostium salutis: unde & mulieris genus describitur cum subditur: *Erat enim mulier gentilis Syrophaenissa genere*, idest de Syria Phoenicis.

Sequitur: *Et rogabat eum ut daemonium eiiceret de filia eius*. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. xlix.) Videtur autem afferre aliquam repugnantiae quaestionem, quia dicit in domo fuisse Dominum, cum ad illum venit mulier pro filia sua rogans. Sed quoniam Matthaeus dicit cap. xv. discipulos Domino ita suggessisse: „Dimitte illam, quoniam clamat post nos:" nihil aliud videtur significare quam post ambulantem Dominum mulierem illam deprecatorias voces emisisse. Quomodo ergo in domo, nisi quia intelligendum est dixisse quidem Marcum, quod intraverit ubi erat Iesus, cum eum praedixisset fuisse in domo? Sed quia Matthaeus ait, „Non respondit ei verbum," dedit agnoscere in eo silentio egressum fuisse Iesum de domo illa; atque ita cetera contexuntur, quae iam in nullo discordant.

Sequitur: *Qui dixit illi: Sine prius saturari filios*. BEDA (cap. xxx. in med.) Quasi dicat: Futurum est ut etiam vos, qui de Gentibus estis, salutem consequamini; sed prius oportet Iudaeos, qui merito antiquae (3) dilectionis, filiorum Dei solent nomine censeri, pane caelesti refici; & sic tandem Gentibus vitae pabula ministrari.

Sequitur: *Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus*. CHRYSOSTOMUS. Hoc autem verbum dixit: non quod in eo sit defectus virtutis ad benefaciendum omnibus, sed quia beneficium eius distributum Iudaeis, & Gentibus, communionem inter se non habentibus, provocationem magis operaretur. THEOPHYLACTUS (Mar. vii. a med. Comment.) Canes vocat Gentiles, tamquam a Iudaeis sceleratos reputatos; panem vero dicit beneficium, quod filiis, idest Iudaeis, Dominus promisit. Est ergo sensus, quod non decet Gentiles beneficii primo esse participes, quod Iudaeis principaliter promissum est. Ideo autem Dominus non statim exaudit, sed gratiam differt, ut etiam ostendat mulieris fidem constantem, & ut discamus non statim deficere cum oramus, sed ut insistamus donec recipiamus. CHRYSOSTOMUS. Similiter etiam ut Iudaeis ostenderet, quod non aequaliter eis dabat, & alienigenis sanitatem, & ut patefacta mulieris fide, magis patefieret infidelitas Iudaeorum. Mulier enim non graviter tulit, sed vocem Domini-

(1) *Al.* infirmata. (2) *Al.* quod sic fieri non deberet. (3) *Al.* electionis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nempe Lib. II. qui incipit *Deus perfectus est*; sed non est Augustini. b Et haec iterum ex Victore Antiocheno colliguntur, ut & illa quae inferius Chrysostomi titulum praeferunt, non sunt in Chrysostomo.

ni cum multa reverentia confirmavit: unde sequitur: *At illa respondit, & dixit ei: Utique Domine: nam & catelli comedunt sub mensa de micis puerorum*. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Quasi dicat: Iudæi panem totum habent, scilicet descendentem de cælo, & tua etiam beneficia; ego micas postulo, scilicet modicam beneficii partem. CHRYSOSTOMUS. Quod ergo in ordine canum se reputat, reverentiæ est; quasi dicat: Pro gratia habeo etiam in numero canum esse, & non ab aliena, sed a propria mensa comedere dominantis. THEOPHYLACTUS (ibidem.) Quia ergo mulier sapientissime respondebat, obtinuit quod optabat: unde sequitur: *Et ait illi &c.* Non dixit, Virtus mea te salvam fecit; sed *Propter hunc sermonem*, idest propter fidem tuam, quæ hoc de sermone demonstratur, *vade: exiit dæmonium a filia tua*.

Sequitur: *Et cum abiisset in domum suam invenit puellam iacentem supra lectum, & dæmonium exiisse*. BEDA (cap. XXX. in Mar. in fine illius.) Propter humilem enim matris, fidelemque sermonem filiam deseruit dæmonium: ubi datur exemplum catechizandi, & baptizandi infantes: quia videlicet per fidem, & confessionem parentum in baptismo liberantur a diabolo parvuli, qui (1) necdum per se sapere, vel aliquid agere boni possunt, vel mali. HIERONYMUS (Mar. VII. ante med. Comm.) Mystice autem mulier gentilis quæ pro filia rogat, est mater nostra Romana Ecclesia. Nata eius dæmoniaca barbarica est occidentalis natio; cuius fides fecit de cane ovem. Micas autem spiritualis intellectus, non panem infractum litteræ sumere cupit. THEOPHYLACTUS (Mar. VII. a med. Comm.) Unusquisque etiam nostrum cum peccat, mulier est anima eius. Infirmam vero filiam habet hæc anima actus pravos; quæ filia dæmonium habet: nam actus pravi dæmonum sunt. Peccatores autem existentes nuncupantur catuli impleti immunditiis. Propter quod non sumus digni panem Dei recipere, aut participes fieri immaculatorum mysteriorum Dei. Si vero cognoscentes nosmetipsos per humilitatem esse catulos, confiteamur peccata nostra, tunc sanabitur filia, scilicet operatio prava.

(d) THEOPHYLACTUS (a medio Comm.) In Gentilium locis moram Dominus facere non volebat, ne occasionem Iudæis daret ut transgressorem legis eum æstimarent, quod se Gentibus admiscebat; & ideo confestim revertitur: unde dicitur: *Et iterum exiens de finibus Tyri, venit per Sidonem ad mare Galilææ inter medios fines Decapoleos*. BEDA (cap. XXXI. in princ.) Decapolis est regio decem urbium trans Iordanem ad orientem contra Galilæam. Quod ergo dicitur quod Dominus *venit ad mare Galilææ inter medios fines Decapoleos*, non ipsos fines Decapolis intrasse significat: neque enim mare navigasse dicitur: sed potius ad mare usque venisse, atque ad ipsum pervenisse locum qui medios fines Decapolis longe trans mare positos respiciebat.

Sequitur: *Et adducunt ei surdum & mutum; & deprecabantur eum ut imponat illi manum*. THEOPHYLACTUS (Mar. VII. aliq. ante fin. Comm.) Quod recte post dæmoniaci liberationem ponitur: ex dæmonio enim talis passio erat.

Sequitur: *Et apprehendens eum de turba seorsum, misit digitos suos in auriculam eius*. CHRYSOSTOMUS (2) *a*. Seorsum a turba oblatum surdum, & mutum apprehendit, ut divina miracula non faceret manifeste, instruens nos vanam gloriam eiicere, & tumorem: nihil enim est ex quo aliquis sic miracula operetur, sicut si humilitatem colat, & modestiam sequatur. Misit vero digitos in auriculam, potens verbo sanare, ut ostenderet quod divina virtute (3) ditatum erat corpus divinitati unitum, & operatio eius. Quia enim propter transgressionem Adæ, natura humana multam incurrerat passionem, ac membrorum, & sensuum læsionem, veniens Christus in seipso perfectionem demonstravit humanæ naturæ; & propter hoc digitis aures aperuit, & sputo loquelam dedit: unde sequitur: *Et expuens tetigit linguam eius*. THEOPHYLACTUS (Mar. VII. non remote a fine Comment.) Ut scilicet ostenderet quod omnia membra sacri corporis eius divina existunt, & sancta; sicut & sputum, quod vinculum linguæ dissolvit. Etenim omne sputum superfluitas est; sed in Domino omnia divina fuerunt.

(1) *Al.* nec de se &c. (2) *In citata Nicolini editione ad marginem legitur*: Hæc habet Theophylactus.
(3) *Al.* dicatum.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod subiungitur ex Chrysostomo, est Victoris Antiocheni ubi supra, verbis paululum immutatis.

Sequitur: *Et suspiciens in caelum ingemuit, & ait: Ephphetha, quod est adaperire*. BEDA (cap. XXXI. a med.) Suspexit quidem in caelum, ut inde mutis loquelam, inde auditum surdis, inde cunctis infirmantibus medelam doceret esse quaerendam. Ingemuit autem, non quia ipsi opus esset cum gemitu aliquid petere a Patre, qui cuncta petentibus donat cum Patre; sed ut nobis gemendi daret exempla, cum vel pro nostri, vel pro nostrorum erratibus proximorum supernae pietatis praesidia invocamus. CHRYSOSTOMUS *a*. Simul etiam ingemuit, nostram causam suscipiens in seipso, & naturae misertus humanae, videns miseriam in quam humanum genus inciderat. BEDA (cap. XXXI. a med.) Quod autem ait, *Ephphetha*, idest adaperire, ad aures proprie pertinet: aures enim ad audiendum aperiendae, lingua vero, ut loqui posset, a retinaculis erat suae tarditatis solvenda: unde sequitur: *Et statim apertae sunt aures eius, & solutum est vinculum linguae eius, & loquebatur recte*: ubi utraque natura unius & eiusdem Christi manifeste distincta est. Suspiciens quidem in caelum, quasi homo Deum deprecatur ingemuit; sed mox uno sermone quasi potens divina maiestate curavit.

Sequitur: *Et praecepit illis ne cui dicerent*. HIERONYMUS (Mar. VII. circa fin. Comment.) Per quod non in virtutibus gloriandum esse docuit; sed in cruce, & humiliatione. CHRYSOSTOMUS *b*. Praecepit etiam miraculum occultare, ne ante tempus accenderet Iudaeos ad homicidium per invidiam perpetrandum. HIERONYMUS (in fin. Comment. in VII. cap. Mar.) Civitas autem in monte posita, undique circumspecta abscondi non potest, & humilitas semper praecedit gloriam: unde sequitur: *Quanto autem eis praecipiebat, tanto magis plus praedicabant*. THEOPHYLACTUS (in fine Commen.) Docemur autem ex hoc cum alicui beneficia elargimur, minime applausus, & laudes petere; cum vero accepimus beneficia, benefactores praedicare, & laudare, quamvis nolint. AUGUSTINUS de Con. Evan. *c* (Lib. IV. cap. IV.) Si autem sciebat eos (sicut ille qui notas habebat & praesentes, & futuras hominum voluntates) tanto magis praedicaturos, quanto magis ne praedicarent eis praecipiebat; ut quid hoc praecipiebat; nisi pigris volebat ostendere quanto (1) gaudiosius, quanto ferventius eum praedicare debeant, quibus iubet ut praedicent, quando illi qui prohibebantur, tacere non poterant? GLOSSA *d*. Ex praedicatione autem salvatorum a Christo, crescebat admiratio turbarum, & confessio beneficiorum Christi: unde sequitur: *Et eo amplius admirabantur dicentes*: *Bene omnia fecit*, hoc scilicet, *surdos fecit audire, & mutos loqui*. HIERONYMUS (super *Et iterum exiens de finibus*.) Mystice autem Tyrus interpretatur angustia, & significat Iudaeam, cui Dominus dicit Esai. XXVIII. „Coangustatum est stratum;" a qua transfert se ad gentes alias. Sidon venatio interpretatur. Fera autem indomita nostra natio est, & mare, quod fluctuosa volubilitas est. Inter medios autem fines Decapoleos, quod interpretatur decalogi mandata, Salvator ad salvandas Gentes venit. Genus autem humanum per multa membra, quasi unus homo varia peste absumptus, enumeratur in protoplasto: caecatur dum male vidit, surdus fit cum audit, obmutescit cum loquitur. Deprecantur autem eum, ut imponat illi manum, quia incarnatum fore Dominum multi iusti, & Patriarchae cupiebant, & optabant. BEDA (cap. XXXI. in Mar.) Vel surdus, & mutus est qui nec aures audiendi verba Dei habet, nec os aperit pro loquendis; quales necesse est ut hi qui loqui iam, & audire divina eloquia didicerunt, Domino sanandos offerant. HIERONYMUS. Seorsum autem semper a turbulentis cogitationibus, & actibus inordinatis, sermonibusque incompositis educitur qui sanari meretur. Digiti autem, qui in aures mittuntur, verba, vel dona Spiritus sunt, de quo dicitur Exod. VIII. „Digitus Dei est hic." Sputum autem divina sapientia est, quae solvit vinculum labiorum humani generis, ut dicat: „Credo in Deum Patrem omnipotentem," & reliqua. Suspiciens autem in caelum ingemuit, idest gemere nos docuit, & in caelum

(1) P. Nicolai ponit studiosius.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Immo iterum Victor Antiochenus ubi supra, cum ante dicta mutatione, ac alia serie. *b* Et hoc iterum ex Victore Antiocheno colligitur, ut supra. *c* In Augustino non occurrit; sed apud Bedam, etsi absque allo nomine refert Glossa. *d* Quod ex Glossa subiungitur non est in illa quae nunc extat.

cælum thesauros nostri cordis erigere: quia per gemitum compunctionis intimæ frivola lætitia carnis purgatur. Apertæ sunt autem aures ad hymnos, & cantica, & psalmos. Solvit linguam, ut eructet verbum bonum, quod non possunt nec (1) verbera cohibere.

C A P U T VIII.

(a) IN diebus illis iterum cum turba multa esset cum Iesu, nec haberent quod manducarent, convocatis discipulis ait illis: Misereor super turbam: quia ecce iam triduo sustinent me, nec habent quod manducent. Et si dimisero eos ieiunos in domum suam, deficient in via: quidam enim ex eis de longe venerunt. Et responderunt ei discipuli sui: Unde illos quis poterit hic saturare panibus in solitudine? Et interrogavit eos, Quot panes habetis? Qui dixerunt, Septem. Et præcepit turbæ discumbere super terram: & accipiens septem panes, gratias agens fregit, & dabat discipulis suis ut apponerent; & apposuerunt turbæ. Et habebant pisciculos paucos; & ipsos benedixit, & iussit apponi. Et manducaverunt, & saturati sunt: & sustulerunt quod superaverat de fragmentis septem sportas: erant autem qui manducaverant quasi quatuor millia: & dimisit eos.

(b) Et statim ascendens navim cum discipulis suis, venit in partes Dalmanutha. Et exierunt pharisæi, & cœperunt conquirere cum eo, quærentes ab illo signum de cælo, tentantes eum. Et ingemiscens spiritu, ait: Quid generatio ista signum quærit? Amen dico vobis, si dabitur generationi isti signum. Et dimittens eos, ascendit iterum navim, & abiit trans fretum. Et obliti sunt panem sumere, & nisi unum panem non habebant secum in navi. Et præcipiebat eis dicens: Videte, & cavete a fermento pharisæorum, & fermento Herodis. Et cogitabant ad alterutrum, dicentes, Quia panes non habemus. Quo cognito, ait illis Iesus: Quid cogitatis, quia panes non habetis? Nondum cognoscitis, nec intelligitis? Adhuc cæcatum habetis cor vestrum? Oculos habentes non videtis, & aures habentes non auditis? Nec recordamini quando quinque panes fregi in quinque millia, & quot cophinos fragmentorum plenos sustulistis? Dicunt ei, Duodecim. Quando & septem panes in quatuor millia, quot sportas fragmentorum tulistis? Et dicunt ei, Septem. Et dicebat eis: Quomodo nondum intelligitis?

(c) Et veniunt Bethsaidam, & adducunt ei cæcum, & rogabant eum ut illum tangeret. Et apprehensa manu cæci, eduxit eum extra vicum, & expuens in oculos eius, impositis manibus suis interrogavit eum si aliquid videret. Et aspiciens ait: Video homines velut arbores ambulantes. Deinde iterum imposuit manus super oculos eius; & cœpit videre, & restitutus est, ita ut clare videret omnia. Et misit illum in domum suam, dicens: Vade in domum tuam, & si in vicum introieris, nemini dixeris.

(d) Et ingressus est Iesus, & discipuli eius castella Cæsareæ Philippi; & in via interrogabat discipulos suos, dicens eis: Quem me dicunt esse homines? Qui responderunt illi dicentes: Alii Ioannem Baptistam, alii Eliam, alii vero quasi unum de Prophetis. Tunc dicit illis: Vos vero quem me esse dicitis? Respondens Petrus ait ei: Tu es Christus. Et comminatus est eis, ne cui dicerent de illo. Et cœpit docere eos, quoniam oportet Filium hominis pati multa, & reprobari a senioribus, & a summis sacerdotibus, & scribis, & occidi, & post tres dies resurgere: & palam verbum loquebatur. Et apprehendens eum Petrus, cœpit increpare eum: Domine propitius esto tibi; nam hoc non erit. Qui conversus, & videns disci-

(1) Nicolai legit verba.

scipulos suos, comminatus est Petro, dicens: Vade retro me satana: quoniam non sapis quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum.

(c) Et convocata turba cum discipulis suis, dixit eis: Si quis vult me sequi, deneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet eam; qui autem perdiderit animam suam propter me, & Evangelium, salvam faciet eam. Quid enim proderit homini, si lucretur totum mundum, & detrimentum animæ suæ faciat? Aut quid homo commutationis dabit pro anima sua? Qui enim me confessus fuerit, & verba mea in generatione ista adultera, & peccatrice, & Filius hominis confitebitur eum cum venerit in gloria Patris sui cum Angelis sanctis. Et dicebat illis: Amen dico vobis, quia sunt quidam de hic stantibus qui non gustabunt mortem donec videant regnum Dei venientis in virtute.

(a) THEOPHYLACTUS (in princ. Comm. in VIII. cap. Mar.) Postquam Dominus superius miraculum de multiplicatione panum perpetrasset, nunc iterum occasione habita congruenti, adducit simile miraculum operari: unde dicitur: *In diebus illis iterum cum turba esset cum Iesu, nec haberent quod manducarent, convocatis discipulis ait illis: Misereor super turbam: quia ecce iam triduo sustinent me, nec habent quod manducent.* Non enim semper circa alimenta miracula faciebat, ne propter cibum ipsum sequerentur. Et nunc igitur hoc miraculum non fecisset, nisi quia videbat turbis periculum imminere: unde sequitur: *Et si dimisero eos ieiunos in domum suam, deficient in via: quidam enim ex eis de longe venerunt.* BEDA (cap. XXXII. sup. illud, *Misereor.*) Quare triduo sustinent de longe venientes? Matthæus plenius dicit sic cap. XV. „ Et ascendens in montem sedebat; „ & accesserunt ad eum turbæ multæ, „ habentes multos infirmos, & proiecerunt „ eos ad pedes eius, & curavit eos. " THEOPHYLACTUS (Mar. VIII. in prin. Comment.) Discipuli adhuc non intelligebant, nec virtuti eius propter priora miracula credebant: unde sequitur: *Et responderunt ei discipuli sui: Unde istos quis poterit hic saturare panibus in solitudine?* Ipse autem Dominus non eos vituperat, ex hoc instruens nos quod non debemus ignorantibus, & non intelligentibus graviter irasci; sed eorum ignorantiæ compati: unde sequitur: *Et interrogavit eos, Quot panes habetis? Qui dixerunt, Septem.* REMIGIUS super Matth. Non ideo interrogavit, quia ignoraret quot haberent; sed ut dum illi respondent, *Septem*, quo pauciores essent, eo magis miraculum diffamaretur, & notius fieret. Sequitur: *Et præcepit turbæ discumbere super terram.* In superiori refectione supra fœnum discubuisse dicuntur, hic vero super terra. Sequitur: *Et accipiens septem panes, gratias agens fregit.* In eo quod gratias egit, nobis reliquit exemplum ut de omnibus donis nobis cælitus collatis, illi gratias referamus. Et notandum, quia Dominus panes non dedit turbæ, sed discipulis; discipuli autem dederunt turbis: sequitur enim: *Et dedit discipulis suis ut apponerent; & apposuerunt turbæ.* Non solum panes, sed & pisciculos benedicens iussit apponi: sequitur enim: *Et habebant pisciculos paucos; & ipsos benedixit, & iussit apponi. Et manducaverunt, & saturati sunt.* BEDA (cap. XXXII. in Mar. in princ.) In hac ergo lectione consideranda est in uno eodemque Redemptore nostro distincta operatio divinitatis, & humanitatis, atque Eutychetis error, qui unam tantum in Christo operationem dogmatizare præsumit, procul a christianis finibus expellendus. Quis enim non videat hoc, quod super turbam miseretur Dominus, affectum esse, & compassionem humanæ fragilitatis? Quod autem septem panibus, & pisciculis paucis quatuor millia hominum satiavit, divinæ opus est virtutis.

Sequitur: *Et sustulerunt quod superaverat de fragmentis septem sportas.* THEOPHYLACTUS (Mar. VIII. sup. *Sustulerunt septem sportas.*) Turbæ comedentes, & saturatæ non secum tollunt panum reliquias; sed ipsas discipuli sustulerunt, sicut & superius cophinos: in quo secundum historiam discimus quoniam oportet nos his quæ sufficiunt esse contentos, & non quærere ultra. Deinde numerus manducantium describitur cum dicitur: *Erant autem qui manducaverant quasi quatuor millia: & dimisit eos.* Ubi considerandum est, quod Christus neminem ieiunum dimittit: omnes enim vult sua gratia enutriri. BEDA (cap. XXXII. paulo a princ.) Hoc vero typice inter hanc refectionem & illam quinque panum,

num, ac duorum piscium distat, quod ibi littera veteris testamenti spirituali gratia plena significata est; hic autem veritas, & gratia novi testamenti fidelibus ministranda monstrata est. Turba autem triduo Dominum sustinet propter sanationem infirmorum, ut Matthæus narrat, cum electi in fide sanctæ Trinitatis pro peccatis perseveranti instantia supplicant. Vel quia ad Dominum se opere, locutione, atque cogitatione convertunt. THEOPHYLACTUS (Marc. VIII. non procul a princip.) Vel per eos qui per triduum expectant, significat baptizatos. Baptismus enim illuminatio dicitur, & trina submersione perficitur. GREGORIUS I. Moral. (cap. IX. sup. „ Et „ filii eius ibant, & faciebant convivia: " cap. VIII. in novis exemp.) Non vult autem eos ieiunos dimittere, ne deficiant in via: oportet enim quod in prædicatione verbum consolationis accipiant, ne a veritatis pabulo ieiuni remanentes in huius vitæ labore succumbant. AMBROSIUS super Lucam a. Bonus quidem Dominus studia exigit, vires ministrat, non vult ieiunos dimittere, ne deficiant in via; hoc est vel in istius cursu vitæ, vel antequam ad caput viæ perveniant, scilicet ad Patrem, & intelligant quod ex Patre Christus est: ne forte cum acceperint, quod natus ex Virgine est, incipiant non Dei virtutem, sed hominis æstimare. Dividit ergo escas Dominus Iesus, & ille quidem vult dare omnibus, negat nemini, dispensator est omnium; sed cum ille panes frangat, ut det discipulis, si tu manus tuas non extendas ut accipias tibi escas, deficies in via, nec poteris in eum culpam referre qui miseretur, & dividit. BEDA (cap. XXXII. super *Quidam ex eis de longe venerunt*.) Qui vero post carnis flagitia, post furta, violentias, & homicidia ad pœnitentiam redeunt, ad Dominum de longinquo veniunt. Quanto enim quisque plus in pravo opere erravit, tanto ab omnipotente Deo longius recessit; & credentes de Gentibus de longe venerunt ad Christum, Iudæi vero de prope, qui legis, & Prophetarum erant litteris edocti ex illo. Supra autem in refectione quinque panum turbæ super fenum viride discumbebant, hic autem super terram: quia per Scripturam legis desideria carnis comprimere iubemur; in novo autem testamento ipsam quoque terram, ac facultates temporales relinquere præcipimur. THEOPHYLACTUS (aliq. a princ. Commen. VIII. cap.) Septem autem panes sunt spirituales sermones: nam septenarius numerus Spiritus sancti significativus est, qui perficit omnia: in septenario enim numero dierum nostra vita perficitur. HIERONYMUS (in prin. Comment. in VIII. cap. Mar.) Vel septem panes dona sunt Spiritus sancti; fragmenta panum mystici intellectus sunt huius septimanæ. BEDA (cap. XXXII. a med. illius.) Quod enim Dominus panes fregit, apertionem significat sacramentorum; quod gratias egit, ostendit quantum de salute humani generis congaudeat; quod panes discipulis dedit ut turbæ apponerent, significat quia spiritualis donа scientiæ tribuit Apostolis, & per eorum ministerium voluit Ecclesiæ suæ (1) vitæ cibaria distribui. HIERONYMUS (Mar. VIII. paulo a princ. Commen.) Pisciculi benedicti, libri sunt novi testamenti: quoniam piscis assi partem Dominus resurgens postulat: vel in pisciculis sanctos (2) accipimus, quorum Scriptura novi testamenti fidem, vitam, & passiones continet; qui e turbulentis huius sæculi fluctibus erepti, refectionem nobis internam exemplo suo præbuerunt. BEDA (cap. XXXII.) Quod autem turbis saturatis supererat, Apostoli tollunt: quia altiora perfectionis præcepta, quæ turba nequit attingere, ad illos pertinent qui generalem populi Dei conversationem transcendunt: & tamen turba saturata esse memoratur: quia etsi sua relinquere nequeant, neque explere, quod de virginibus dicitur; tamen audiendo mandata legis Dei ad vitam perveniunt æternam. HIERONYMUS (par. a prin. Commen. in VIII. cap. Mar.) Septem autem sportæ, septem Ecclesiæ. Quatuor millia, annus est novi testamenti, cum quatuor temporibus. Bene etiam quatuor millia sunt, ut in ipso numero docerent evangelicis se pastos esse cibariis. THEOPHYLACTUS (al. a prin. Comment. in VIII. cap. Mar.) Vel quatuor millia sunt, idest quatuor virtutibus perfecti; & propter hoc veluti fortio-

(1) *Al. emittitur* vitæ. (2) *Al.* accepimus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Cap. IX. Super illud nimirum *Accedentes dixerunt*, *Dimitte turbas*, *ut escas inveniant*; non tamen hac eadem serie, sed aliis pluribus interiectis.

tiores plura comedentes, pauciora reliquerunt. In isto enim miraculo septem sportæ remanent; in miraculo autem quinque panum duodecim cophini: quia quinque millia erant, idest quinque sensibus servientes, & propter hoc non potuerunt comedere; sed paucis contenti fuerunt: unde multæ (1) superabundant reliquiæ fragmentorum.

(b) THEOPHYLACTUS (sup. *Et mox ingressus est in navim.*) Postquam Dominus operatus est miraculum panum, statim in alium secedit locum, ne propter miraculum, ipsum turbæ caperent, ut facerent Regem: unde dicitur: *Et statim ascendens navim cum discipulis suis, venit in partes Dalmanutha.* AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. li.) In Matthæo autem cap. XVI. legitur, quod „ venit in fines Magedam. " Non autem dubitandum est eumdem locum esse sub utroque nomine: nam plerique codices non habent, etiam secundum Marcum, nisi *Magedam*.

Sequitur: *Et exierunt pharisæi, & cœperunt conquirere cum eo, quærentes ab illo signum de cælo, tentantes eum.* BEDA (cap. XXXIII. parum a princ.) Pharisæi siquidem signum quærunt de cælo, ut qui multa hominum millia secundo de paucis panibus saturavit, nunc in exemplo Moysi, manna cælitus misso, & per omnia passim disperso, populum omnem in ultimo tempore reficiat: quod in Evangelio Ioannis quærunt dicentes cap. VI. „ Quod signum facis, ut „ videamus, & credamus tibi? Patres no„ stri manducaverunt manna in deserto, „ sicut scriptum est: Panem de cælis dedit „ eis manducare. " THEOPHILACTUS (Mar. VIII. super *Quærentes signum.*) Vel quærunt signum de cælo, scilicet ut solem, & lunam sisteret, grandinem peteret, & aerem immutaret. Credebant enim quod de cælo signa facere non poterat, sed quod in Beelzebub solum poterat facere signum in terra. BEDA (cap. XXXIII.) Sicut autem turbam supra credentem refecturus gratias agebat, ita nunc ob stultam pharisæorum petitionem gemit: quia humanæ naturæ circumferens affectus, sicut de hominum salute lætatur, ita super eorum dolet erroribus: unde sequitur: *Et ingemiscens spiritu ait: Quid generatio ista signum quærit? Amen dico vobis, si dabitur generationi isti signum*; idest, non dabitur, iuxta illud in Psalmo LXXXVIII. „ Semel iuravi in sancto meo, „ si David mentiar; " idest, non mentiar David. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. li.) Non autem moveat quod Marcus non dicit responsum esse quærentibus signum de cælo idem quod Matthæus de Iona; sed ait Dominum respondisse, *Signum non dabitur ei*: intelligendum est enim quale petebant, hoc est de cælo. Prætermisit autem dicere de Iona, quod Matthæus commemoravit. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Ideo autem eos Dominus non exaudit, quia aliud est tempus signorum cælestium, scilicet tempus adventus secundi, cum virtutes cælorum commovebuntur, & luna non dabit lumen suum. Tempore autem primi adventus non fiunt talia, sed omnia mansuetudine plena. BEDA (cap. XXXIII. ante med.) Non etiam dandum erat cæleste signum generationi tentantium Dominum. Ceterum generationi quærentium Dominum signum de cælo ostendit, quando cernentibus Apostolis ascendit in cælum.

Sequitur: *Et dimittens eos, ascendit iterum navim, & abiit trans fretum.* THEOPHYLACTUS (sup. illud, *Et relictis illis.*) Dimittit quidem Dominus pharisæos quasi incorrectos: nam ubi spes est correctionis, ibi morandum est; ubi vero malum incorrigibile est, inde recedendum.

Sequitur: *Et obliti sunt panem sumere, & nisi unum panem non habebant secum in navi.* BEDA (cap. XXXIII. in med.) Quærit autem aliquis: Quomodo panes non habebant qui statim impletis septem sportis ascenderunt in naviculam? Sed Scriptura testatur, quod obliti sunt eos secum tollere: quod indicium est quam modicam carnis curam haberent in reliquis, quibus ipsa reficiendi corporis necessitas intentione (2) dominici comitatus mente excesserat. THEOPHYLACTUS (super *Obliti sunt sumere panes.*) Dispensative etiam panes sumere discipuli sunt obliti, ut reprehensi a Christo, fierent meliores, & ad virtutis Christi notitiam pervenirent: sequitur enim: *Et præcipiebat eis, dicens: Videte, & cavete a fermento pharisæorum, & fermento Herodis.* CHRYSOSTOMUS *a.* Matthæus dicit cap. XVI. „ A fermento pharisæorum, & saddu„ cæo-

(1) *Al.* superabundabant. (2) *Al.* Domini.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Et hic Chrysostomus Victori Antiocheno substituitur.

„ cæcorum; (1)" Lucas vero cap. XII. pharisæorum solum. (2) Tres ergo pharisæos nominant, quasi principales; Matthæus vero, & Marcus sibi secundarios diviserunt. Congrue autem Marcus posuit *Herodis*, quasi relictis a Matthæo herodianis in supplementum narrationis ipsius. Hoc autem dicens, paulatim inducit discipulos ad sensum, & fidem. THEOPHYLACTUS (super *Cavete a fermento pharisæorum*.) Fermentum pharisæorum, & herodianorum vocat doctrinam eorum, quasi damnosam, & corruptivam, & malitia veteri plenam. Herodiani enim doctores erant, qui Herodem Christum esse dicebant. BEDA (cap. XXXIII. in Mar. a med. illins.) Vel fermentum pharisæorum est decreta legis divinæ traditionibus hominum postponere: legem verbis prædicare, & factis impugnare; Dominum tentare, doctrinæ eius, aut operibus non credere. Fermentum autem Herodis est adulterium, homicidium, temeritas iurandi, simulatio religionis, & odium in Christum, & præcursorem eius. THEOPHYLACTUS (parum ante med Comment.) Ipsi autem discipuli de fermento panum dixisse Dominum putaverunt: unde sequitur: *Et cogitabant ad alterutrum, dicentes, Quia panes non habemus*. Hoc autem dicebant, quasi non intelligentes Christi virtutem, quod poterat panes facere ex non ente: unde Dominus eos reprehendit: sequitur enim: *Quo cognito Iesus ait illis: Quid cogitatis, quia panes non habetis?* BEDA (cap. XXXIII. non procul a fine.) Per occasionem autem præcepti quod Salvator iusserat, dicens: *Cavete a fermento pharisæorum, & fermento Herodis*: docet eos quid significent quinque panes, & septem, de quibus subdit: *Nec recordamini quando quinque panes fregi? &c.* Si enim fermentum prædictum traditiones perversas significaret; quare cibi quibus nutritus est populus Dei, non veram doctrinam significent?

(c) GLOSSA *a*. Post refectionem turbarum Evangelista de illuminatione cæci subiungit, dicens: *Et veniunt Bethsaidam, & adducunt ei cæcum, & rogabant eum ut illum tangeret*. BEDA (cap. XXXIV. in prin.) Scientes quia tactus Domini sicut leprosum mundare, ita cæcum illuminare valeret.

Sequitur: *Et apprehensa manu cæci, eduxit eum extra vicum*. THEOPHYLACTUS (parum ante med. Comm.) Videtur namque Bethsaida multa infidelitate fuisse infecta: unde Dominus exprobrat ei Matth. XI. „ Væ tibi Bethsaida: quia si in Tyro, „ & Sidone factæ essent virtutes quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio, & cinere pœnitentiam egissent." In hac ergo adductum cæcum extra vicum educit: non enim erat vera adducentium fides.

Sequitur: *Et expuens in oculos eius, impositis manibus suis, interrogavit eum si aliquid videret*. CHRYSOSTOMUS *b*. Spuit quidem, & manus imponit cæco, volens ostendere quod verbum divinum operationi adiunctum mirabiliter proficit. Manus enim operationis est ostensiva, sputum vero sermonis ex ore prolati. Interrogat autem si aliquid videret, quod in aliis sanatis non fecit, significans propter imperfectam adducentium fidem, ac ipsius cæci, oculos eius non esse omnino apertos: unde sequitur: *Et aspiciens ait: Video homines velut arbores ambulantes*. Quia enim in infidelitate adhuc detinebatur, obscure se videre homines declarabat. BEDA (cap. XXXIV. a med.) Formam quidem corporum inter umbras aspiciens, sed nulla membrorum lineamenta, visu adhuc caligante, discernere valens, quales condensæ arbores a longe spectantibus, vel in luce nocturna solent apparere; ita ut non facile arbor, an homo sit, possit dinosci. THEOPHYLACTUS (cir. med. Commen.) Ideo autem non statim eum (3) perfecte facit videre, sed in parte, quia non perfectam fidem habebat: nam secundum fidem datur medela. CHRYSOSTOMUS *c*. Deducit autem eum ab initio sensus redditi in fidei apprehensionem; & sic fecit eum perfecte videre: unde sequitur: *Deinde iterum imposuit manus super oculos eius, & cœpit videre*. Et postea subiungit: *Et restitutus est, ita ut clare videret omnia*; sensu scilicet, & intellectu perfecte curatus.

Sequitur: *Misit eum in domum suam, dicens: Vade*

(1) P. *Nicolaius hic addit* Marcus vero *Pharisæorum, & Herodis*. (2) *Idem legit* Tres ergo illi Evangelistæ pharisæos nominarunt, quasi principales &c. (3) *Nicolai habet* per fidem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nihil tale in Glossa quæ nunc extat. *b* Immo potius Victor Antiochenus ubi supra, sed verbis paululum immutatis; & similia quoque Theophylactus habet. *De Theophylacto notaturi pridem fuerat in editione Nicolini*. *c* Sive iterum Victor Antiochenus cum ante dicta mutatione, non sensus quidem, sed verborum.

Vade in domum tuam; & si in vicum introieris, nemini dixeris. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Hoc quidem præcepit ei, quia infideles erant, ut dictum est, ne forte ab eis in anima læderetur, & ipsi non credentes gravius crimen incurrant. BEDA super Lucam (cap. XXXIV. in fine.) Vel exemplum suis tribuit ne de his quæ faciunt mirandis, favorem vulgi requirant. *a* Mystice autem Bethsaida domus vallis interpretatur, idest mundus, qui est vallis lacrymarum. Adducunt autem ad Dominum cæcum; idest qui non videt quid fuit, quid est, & quid erit. Rogant illum, ut eum tangeret. Quis enim est qui tangitur, nisi qui compungitur? BEDA (cap. XXXIV. inter prin. & med.) Tangit enim (1) nos Dominus cum mentem afflatu sui spiritus illustrat, atque ad agnitionem nos propriæ infirmitatis, studiumque bonæ actionis accendit. Apprehendit manum cæci, ut eum ad executionem bonæ operationis confortaret. HIERONYMUS. *Et eduxit eum extra vicum*, idest vicinitatem malorum. Expuit autem in oculos eius, ut videat voluntatem Domini per flatum Spiritus sancti. Impositis autem manibus interrogat eum si videret: quia per opera Domini videtur maiestas eius. BEDA (cap. XXXIV. cir. med.) Vel expuens in oculos cæci imponit manus suas, ut videat: quia cæcitatem humani generis & per invisibilia dona, & per sacramenta assumptæ humanitatis extersit. Sputum etiam, quod de capite hominis procedit, gratiam Spiritus sancti designat. Sed quem uno verbo totum simul curare poterat, paulatim curat, ut magnitudinem humanæ cæcitatis ostendat, quæ vix, & quasi per gradus ad lucem redeat: & gratiam suam nobis indicat, per quam singula perfectionis incrementa adiuvat. Quisquis autem ita longi temporis obscuritate depressus est, ut inter bonum & malum discernere nesciat, quasi ambulantes homines instar arborum cernit, quia facta multitudinis absque luce (2) discretionis videt. HIERONYMUS (sup. *Et aspiciens ait*.) Vel videt homines velut arbores, quia omnes homines existimat se superiores. *Iterum* autem *manus posuit super oculos eius*, ut videret clare omnia; idest, per opera visibilia intelligeret & quæ oculus non vidit, & clarum animæ suæ statum post rubiginem peccati, mundi cordis oculo (3) contueretur. *Misit eum in domum suam*, idest (4) in cor suum, ut videret in se quod ante non vidit. Non enim putat homo desperans de salute omnino posse quod illuminatus facile potest perficere. THEOPHYLACTUS (cir. med. Comment.) Vel postquam sanavit, mittit in domum: nam domus uniuscuiusque nostrum, cælum est, & mansiones quæ sunt in eo. HIERONYMUS (super *Et si in vicum introieris*.) Dicit autem ei: *Et si in vicum introieris, nemini dixeris*; idest, vicinis cæcitatem tuam semper enarra, non virtutem.

(d) THEOPHYLACTUS (par. a med. Comment.) Postquam eduxit longe a Iudæis discipulos suos, tunc de seipso interrogat, ut non timentes Iudæos respondeant veritatem: unde dicitur: *Et ingressus est Iesus, & discipuli eius in castellum Cæsareæ Philippi*. *b* HIERONYMUS (super Matthæum cap. XVI.) Philippus iste fuit frater Herodis, de quo supra diximus, qui in honorem Tiberii Cæsaris Cæsaream Philippi, quæ nunc Paneas dicitur, appellavit.

Sequitur: *Et in via interrogabat discipulos suos, dicens eis: Quem me dicunt esse homines?* CHRYSOSTOMUS *c*. Sciens quidem interrogat, quia (5) decebat ut discipuli quandoque eum melius laudarent quam turbæ. BEDA (cap. XXXV. in princ.) Unde primum (6) hominum sententiam interrogat, discipulorum fidem exploraturus, ne illorum confessio vulgi videretur opinione firmata.

Sequitur: *Qui responderunt illi, dicentes: Alii Ioannem Baptistam, alii Eliam, alii vero quasi unum de Prophetis*. THEOPHYLACTUS (Mar. VIII. a med.) Multi namque putabant quod Ioannes a mortuis resurrexis-

(1) *Al.* eos Dominus cum mente &c. (2) *Al.* dilectionis. (3) *Al.* contempletur. (4) *Al.* deest in. (5) *Al.* dicebat. (6) *Al.* hominem.

Ex editione P. Nicolai.

a HIERONYMUS; idest Auctor Commentarii super Marcum, qui sub Hieronymi nomine circumfertur, & cuius verba prius notabantur ex Beda. Sed quod hic Bethsaida interpretatur *domus vallis*, a vero Hieronymo de Nominibus Hebraicis in Matth. aliter explicatur, nempe vel *Domus frugum*, vel *Domus venatorum*, ut & eadem modo apud Bedam, qui tamen addit quoque *domum vallis*. Nec male porro *domui vallis* omnia ista conveniunt. *b* BEDA; *quem indicat etiam Nicolini editio his verbis ad marginem*, Hæc omnia habentur in Beda. *c* Immo Victor Antiochenus ubi supra, & verbis quoque, sicut etiam supra, paululum immutatis.

xisset, sicut & Herodes credebat, & post resurrectionem suam miracula perpetrasset. Postquam vero ab eis sciscitatus est aliorum suspicionem, ipsos interrogat quid de hoc in eorum mente consistat: unde sequitur: *Tunc dicit illis: Vos vero quem me esse dicitis?* CHRYSOSTOMUS (homil. lv. in Matth. super illud, „ Vos autem quem me „ esse dicitis? ") Ex ipso autem interrogationis modo, in maiorem eos reducit sensum ad maius aliquid æstimandum de eo, ne cum turbis conveniant. Quid vero vertex discipulorum, os Apostolorum, interrogatis omnibus, responderit, manifestatur cum subditur: *Respondens Petrus ait ei: Tu es Christus*. THEOPHYLACTUS (Mar. VIII. a med. illius.) Confitetur (1) quidem illum esse Christum a Prophetis denuntiatum. Sed quid ad confessionem Petri responderit Dominus, & qualiter ipsum beatificavit, Marcus Evangelista pertransit, ne huiusmodi narrando, Petro suo magistro gratiam præstare videretur; Matthæus autem hoc plane pertractat. ORIGENES super Matth. (tract. 1. in Matth. a med.) Vel quia Marcus, & Lucas scripserunt Petrum respondentem, *Tu es Christus*, non adiicientes quod positum est in Matthæo, „ Filius Dei „ vivi; " propterea non scripserunt ad confessionem relatam beatitudinem.

Sequitur: *Et comminatus est eis, ne cui dicerent de illo*. THEOPHYLACTUS (a med. Comment.) Volebat enim interim suam gloriam occultare, ne multi scandalizarentur de eo, & pœnam mererentur maiorem. CHRYSOSTOMUS *a*. Vel ut scandalo crucis completo puram infigat fidem in mente eorum: (2) prius enim passione perfecta, circa ascensionem dixit eis Matth. XXVIII. „ Euntes docete omnes gentes. " THEOPHYLACTUS. (Mar. VIII. a med. Comm.) Postquam autem Dominus confessionem discipulorum acceptavit dicentium verum Deum, tunc ipsis revelat crucis mysterium: unde sequitur: *Et cœpit docere eos quoniam oportet Filium hominis multa pati, & reprobari a senioribus, & a summis sacerdotibus, & scribis, & occidi, & post tres dies resurgere: & palam verbum loquebatur*, scilicet de futura passione. Non autem intelligebant discipuli ordinem veritatis, neque resurrectionem comprehendere poterant; sed putabant esse melius quod non pateretur. CHRYSOSTOMUS *b*. Prædixerat tamen hoc eis Dominus hac occasione, ut ostenderet quod oporteret post crucem, & resurrectionem Christum a testibus prædicari. Rursus Petrus existens fervidus, solus de his sumit audaciam disputandi: unde sequitur: *Et apprehendens eum Petrus, cœpit increpare eum: Domine propitius esto tibi: nam hoc non erit*. BEDA (cap. XXXV.) Hoc autem amantis affectu, & optantis dixit; quasi diceret: Hoc non potest fieri, nec recipiunt aures meæ ut Dei Filius occidendus sit. CHRYSOSTOMUS (homil. lv. in Matth. super illud, „ Propitius esto tibi. ") Quid est autem hoc quod Petrus, qui revelatione Patris potitus erat, sic velociter cecidit, & instabilis est effectus? Sed dicimus non esse mirum si hoc ignoravit qui de passione revelationem non accepit. Quod enim Christus Filius Dei vivi esset, revelatione didicerat; mysterium vero crucis, & resurrectionis nondum ei fuerat revelatum. Ipse vero ostendens quod oporteret eum ad passionem venire, Petrum increpavit: unde sequitur: *Qui conversus, & videns discipulos suos, comminatus est Petro, dicens: Vade retro me satana*. THEOPHYLACTUS (super illud, *Abi post me satana*.) Dominus namque volens ostendere quod propter salutem hominum debebat eius passio fieri, & quod solus satanas Christum pati nolebat, ut genus non salvaretur humanum, Petrum satanam nominavit, eoquod saperet quæ sunt satanæ, nolens Christum pati, sed adversans eidem: satanas enim adversarius interpretatur. CHRYSOSTOMUS *c*. Dæmoni autem ipsum tentanti non ait, Vade post me, sed Petro dicit: *Vade retro me*; idest sequere me, & voluntario meæ passionis consilio non resistas.

Sequitur: *Quoniam non sapis ea quæ Dei sunt, sed quæ hominum*. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Quæ hominum sunt dicit Petrum sapere, secundum quod affectiones carnales quodammodo sapiebat: volebat enim

(1) *Al.* Confitetur quidem. (2) *Al.* prius enim perfecta circa ascensionem &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod subiungitur ex Chrysostomo, partim ex illo peti potest hom. lv. in Matth. & ex Victore Antiocheno super hunc locum; partim ex Beda quo ad posteriorem appendicem. *b* Quod iterum ex eodem Chrysostomo sequitur, est expressius ex Victore Antiocheno; etsi Beda, & Chrysostomus id indicent. *c* Immo potius Victor Antiochenus ubi supra.

Petrus quod sibi Christus præstaret requiem, & non crucifigeretur.

(c) BEDA (cap. xxxvi. in Mar. in prin.) Postquam discipulis mysterium suæ passionis, & resurrectionis ostendit, hortatur eos una cum turba ad sequendum suæ passionis exemplum: unde sequitur: *Et convocata turba cum discipulis suis, dixit eis: Si quis vult me sequi, deneget semetipsum*. CHRYSOSTOMUS *a* (hom. lvi. in Matth. in princ.) Quasi diceret ad Petrum: Tu quidem increpas me passionem sustinere volentem; ego autem dico tibi, quod non solum prohibere me pati nocivum est; sed neque salvari poteris, nisi ipse moriaris. Dicit autem, *Si quis vult me sequi*, quasi dicat: Ad bona voco, quæ quis velle debet, non ad mala, & gravia, ut cogaris. Qui enim infert violentiam frequenter impedit; qui vero auditorem in libertatem dimittit, magis attrahit ipsum. Aliquis autem abnegat semetipsum, cum nullam sui corporis curam habet, ut sive flagelletur, sive aliquid simile patiatur, sustineat patienter. THEOPHYLACTUS (super *Abneget semetipsum*.) Nam sicut qui abnegat alterum, videlicet fratrem, aut patrem, (1) quamvis ille vulneretur, & moriatur, non compatitur, neque condolet ei; sic & nos debemus spernere corpus nostrum, ut si vulnerari contingat, vel aliquid simile pati, non curemus. CHRYSOSTOMUS (hom. lvi. in Matth. paul. a princ.) Non autem ait, quod parcat sibi ipsi, sed, quod amplius est, quod abneget semetipsum, quasi nihil commune ad se habeat, sed periculis exponat, & circa ea sic disponatur, ac si alius pateretur; & hoc est sibi ipsi parcere: quia patres tunc liberis suis ignoscunt, cum tradentes eos doctoribus, illis iubent non parci. Usquequo autem oporteat seipsum abnegare, ostendit cum subdit: *Et tollat crucem suam*; quasi dicat: Usque ad mortem exprobrabilissimam. THEOPHYLACTUS (sup. *Et tollat crucem suam*.) Nam tunc crux exprobabilis videbatur, quia in ea malefici figebantur. HIERONYMUS (in fin. Commen. in viii. cap. Mar.) Vel aliter. Sicut gubernator peritus tempestatem in tranquillitate præcavens, nautas suos vult (2) esse paratos; ita & Dominus dicit: *Si quis vult me sequi, deneget semetipsum*; id est, alter ex altero fiat. BEDA *b* (cap. xxxvi. paulo a princ.) Tunc enim nosipsos abnegamus cum vitamus quod per vetustatem fuimus, & ad hoc nitimur quod per novitatem vocamur. Crux autem tollitur cum aut per abstinentiam (3) afficitur corpus, aut per compassionem proximi affligitur animus. THEOPHYLACTUS (sup. illud, *Et sequatur me*.) Quia vero post crucem virtutem aliam nos habere oportet, adiecit, *Et sequatur me*. CHRYSOSTOMUS *c* (hom. lvi. in Matth.) Hoc autem dicit, quia contingit aliquem patientem non sequi Christum cum scilicet aliquis non patitur propter Christum: sequitur enim Christum qui post eum ambulat, qui morti eius se conformat, Principes etiam, & potestates contemnens, sub quibus ante Christi adventum peccabat. Sequitur: *Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet eam; qui autem perdiderit animam suam propter me, & Evangelium, salvam faciet eam*; quasi dicat: Hæc vobis mando quasi vobis parcens: etenim qui filio suo parcit, perdit eum; qui vero non parcit, salvat. Oportet ergo nos esse ad mortem continue præparatos. Si enim in materialibus præliis qui paratus est ad mortem melior est aliis, nullo post mortem eum resuscitare valente, multo magis in spiritualibus præliis, cum spes tanta resurrectionis existat, quod qui ponit animam suam in mortem, salvam facit eam. REMIGIUS. Anima autem hoc loco intelligenda est vita præsens, non autem ipsa substantia animæ. CHRYSOSTOMUS (hom. lvi. ubi supra par. ante med.) Quia ergo dixerat: *Qui voluerit animam suam salvam facere, perdet eam*: ne quis perditionem hanc, & salutem illam æstimet æqualem, subiungit: *Quid enim proderit homini, si lucratur totum mundum, & detrimentum faciat animæ suæ? Aut quam commutationem dabit homo pro anima sua?* quasi dicat: Ne dicas quoniam animam suam salvavit qui crucis

(1) *Al.* quamvis vulnerentur, & moriantur, non compatitur, nec irritatur; sic &c. (2) *Al.* emittitur esse. (3) *Al.* affligitur.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quamvis iterum expressius ex Victore Antiocheno super hunc locum sumi potest. Sed quod sequitur infra est expressius Chrysostomi, quamvis & a Victore indicetur. *b* Quod subiungitur ex Beda, mutuatum est ex Gregorio hom. xxxii. in Evang. *c* Quod sequitur ex Chrysostomo, tum ex illo, tum ex Victore Antiocheno colligitur.

cis effugit pericula: quando enim cum anima sua, idest vita ista, lucratur aliquis orbem terræ, quid amplius erit ei, anima pereunte? Numquid aliam habet animam pro anima dare? Pretium enim pro domo potest aliquis commutare; animam vero perdens, aliam animam dare non potest. Caute autem dicit: *Aut quam commutationem dabit homo*? Deus enim propter nostram salutem dedit commutationem pretiosum sanguinem Iesu Christi. BEDA (cap. xxvi. a med.) Vel hoc dicit, quia persecutionis tempore ponenda est anima; pacis autem tempore frangenda sunt desideria terrena: quod significat cum dicit: *Quid enim proderit homini? &c.* Plerumque autem verecundiæ usu præpedimur, ut rectitudinem quam servamus in mente, non exprimere valeamus in voce; & ideo subditur: *Qui enim me confessus fuerit, & verba mea in generatione ista adultera, & peccatrice, & Filius hominis confitebitur eum, cum venerit in gloria Patris sui cum Angelis sanctis*. THEOPHYLACTUS (non procul a fin.) Non enim est sufficiens fides quæ solum in mente consistit, sed oris confessionem Dominus requirit: sanctificata enim per fidem anima, debet & corpus per confessionem sanctificari. CHRYSOSTOMUS *a*. Qui autem hoc didicit subiecit se cum desiderio ad hoc quod sine confusione Christum confiteatur. Dicitur autem adultera generatio, quæ Deum verum animæ sponsum dereliquit, & non est secuta Christi doctrinam; sed dæmonibus prostrata, semina impietatis suscepit, propter quod & peccatrix dicitur. Qui ergo inter hos Christi dominationem negaverit, & verba Dei in Evangelio revelata, dignam impietatis pœnam suscipiet, audiens in secundo adventu Matth. vii. „ Non novi vos." THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Qui ergo (1) confessus fuerit crucifixum esse suum Deum, & ipse confitebitur illum, non hic ubi Christus reputatur pauper, & miser, sed (2) in gloria, & cum multitudine Angelorum. GREGORIUS in homil. (xxxii. in Evan.) Sunt autem nonnulli qui Christum ideo confitentur, quia cunctos Christianos esse conspiciunt. Non ergo ad probationem fidei vox sufficit quam defendit a verecundia professio generalitatis. Pacis ergo tempore est aliud, ubi ostendamur (3) nobis. Veremur sæpe a proximis despici, dedignamur iniurias verbi tolerare. Si contigerit iurgium fortasse cum proximo, erubescimus priores satisfacere: cor quippe carnale dum huius vitæ gloriam quærit, humilitatem respuit. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Quia vero de sua gloria dixerat, volens ostendere quod non inania promittebat, subditur: *Et dicebat illis: Amen dico vobis, quia sunt de hic stantibus qui non gustabunt mortem donec videant regnum Dei venientis in virtute*; ac si diceret: Quidam, idest Petrus, & Iacobus, & Ioannes, *non gustabunt mortem*, donec eis ostendam in transfiguratione cum qua gloria venturus sim in secundo adventu: non enim erat aliud transfiguratio, nisi secundi adventus prænuntiatio, in quo & ipse Christus, & sancti lucebunt. BEDA (cap. xxxvi.) Pia vero provisione factum est ut, contemplatione semper manentis gaudii ad breve momentum delibata, fortius adversa tolerarent. CHRYSOSTOMUS (hom. lvii. in Matth.) Non autem eorum qui ascensuri erant nomina declaravit, ne reliqui discipuli aliquid paterentur humanum; prædicit autem, ut dociliores circa huiusmodi contemplationem fiant. BEDA (cap. xxxvii.) Vel regnum Dei præsens Ecclesia vocatur. Aliqui autem ex discipulis usque adeo in corpore victuri erant ut Ecclesiam constructam conspicerent, & contra mundi gloriam erectam. Discipulis enim rudibus de præsenti vita aliquid promittendum fuit, ut possent robustius in futuro solidari. CHRYSOSTOMUS *b*. Mystice autem vita Christus est, mors vero diabolus. Gustavit autem mortem, qui peccatis immoratur: adhuc omnis homo habens dogmata bona, aut prava, mortis, aut vitæ panem degustat. Et quidem minus malum est videre mortem; malum autem est eam gustare; sed adhuc peius eam sequi; pessimum autem ei supponi.

(1) *Al.* confusus, *item infra* confundet. (2) *Al.* cum gloria. (3) *Al.* vobis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Immo potius Victor Antiochenus ubi supra, excepto initio, pro quo sic habet: *Neque enim frustra nos sua gratia inungit, sed ut ore libero eum profiteamur cum maiore dilectionis affectu, adeoque illustriores evadamus.*
b Quod ex Chrysostomo subiungitur, sumi potest potius ex Origene tract. III. in Matt. nec insinuat Chrysostomus.

C A-

CAPUT IX.

(a) ET post dies sex assumpsit Iesus Petrum, & Iacobum, & Ioannem, & duxit illos in montem excelsum seorsum solos, & transfiguratus est coram ipsis. Et vestimenta eius facta sunt splendentia, & candida nimis velut nix, qualia fullo non potest super terram candida facere. Et apparuit illis Elias cum Moyse, & erant loquentes cum Iesu. Et respondens Petrus ait Iesu: Rabbi, bonum est nos hic esse: & faciamus tria tabernacula, tibi unum, & Moysi unum, & Eliæ unum. Non enim sciebat quid diceret: erant enim timore exterriti. Et facta est nubes obumbrans eos, & venit vox de nube dicens: Hic est Filius meus carissimus; audite illum. Et statim circumspicientes, neminem amplius viderunt nisi Iesum tantum secum.

(b) Et descendentibus illis de monte præcepit illis ne cuiquam quæ vidissent, narrarent nisi cum Filius hominis a mortuis resurrexerit: & verbum continuerunt apud se, conquirentes quid esset, Cum a mortuis resurrexerit. Et interrogabant eum, dicentes: Quid ergo dicunt pharisæi, & scribæ, quia Eliam oportet venire primum? Qui respondens ait illis: Elias cum venerit primo, restituet omnia: & quomodo scriptum est in Filium hominis, ut multa patiatur, & contemnatur. Sed dico vobis, quia & Elias venit, & fecerunt illi quæcumque voluerunt sicut scriptum est de eo.

(c) Et veniens ad discipulos suos, vidit turbam magnam circa eos, & scribas conquirentes cum illis. Et confestim omnis populus videns Iesum, stupefactus est, & expaverunt, & accurrentes salutabant eum. Et interrogavit eos: Quid inter vos conquiritis? Et respondens unus de turba dixit: Magister, attuli filium meum ad te habentem spiritum mutum, qui ubicumque eum apprehenderit, allidit illum, & spumat, & stridet dentibus, & arescit. Et dixi discipulis tuis ut eiicerent illum; & non potuerunt. Qui respondens eis, dixit: O generatio incredula, quamdiu apud vos ero; quamdiu vos patiar? Afferte illum ad me. Et attulerunt eum. Et cum vidisset eum, statim spiritus conturbavit illum; & elisus in terram volutabatur spumans. Et interrogavit patrem eius: Quantum temporis est ex quo ei hoc accidit? At ille ait, Ab infantia: & frequenter eum in ignem, & in aquam misit, ut eum perderet. Sed si quid potes, adiuva nos, misertus nostri. Iesus autem ait illi: Si potes credere, omnia possibilia sunt credenti. Et continuo exclamans pater pueri cum lacrymis aiebat: Credo, Domine: adiuva incredulitatem meam. Et cum vidisset Iesus concurrentem turbam, comminatus est spiritui immundo, dicens illi: Surde, & mute spiritus, ego præcipio tibi, exi ab eo, & amplius ne introeas in eum. Et exclamans, & multum discerpens eum, exiit ab eo, & factus est sicut mortuus; ita ut multi dicerent, quia mortuus est. Iesus autem tenens manum eius elevavit eum; & surrexit. Et cum introisset in domum, discipuli eius secreto interrogabant eum: Quare nos non potuimus eiicere? Et dixit illis: Hoc genus in nullo potest exire, nisi in oratione, & ieiunio.

(d) Et inde profecti prætergrediebantur Galilæam: nec volebat quemquam scire: docebat autem discipulos suos, & dicebat illis, quoniam Filius hominis tradetur in manus hominum, & occident eum; & occisus, tertia die resurget. At illi ignorabant verbum, & timebant interrogare eum. Et venerunt Capharnaum. Qui cum domi essent, interrogabat eos: Quid in via tractabatis? At illi tacebant: siquidem in via inter se disputaverant quis eorum maior esset. Et residens vocavit duodecim, & ait illis: Si quis vult primus esse, erit omnium novissimus, & omnium minister. Et accipiens puerum statuit eum in medio eorum; quem cum complexus esset, ait illis: Quisquis unum ex huiusmodi pueris receperit in nomine meo, me recipit; & quicumque me susceperit, non me suscipit, sed eum qui misit me.

(e) Re-

(e) Respondit illi Ioannes dicens: Magister, vidimus quemdam in nomine tuo eiicientem dæmonia qui non sequitur nos, & prohibuimus eum. Iesus autem ait: Nolite prohibere eum: nemo est enim qui faciat virtutem in nomine meo, & possit cito male loqui de me: qui enim non est adversum vos, pro vobis est. Quisquis enim potum dederit vobis calicem aquæ frigidæ in nomine meo, quia Christi estis, amen dico vobis non perdet mercedem suam; & quisquis scandalizaverit unum ex his pusillis credentibus in me, bonum est ei magis si circumdaretur mola asinaria collo eius, & in mare mitteretur.

(f) Et si scandalizaverit te manus tua, abscinde illam. Bonum est tibi debilem introire in vitam, quam duas manus habentem ire in gehennam, in ignem inextinguibilem, ubi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Et si pes tuus te scandalizat, amputa illum. Bonum est tibi claudum introire in vitam æternam, quam duos pedes habentem mitti in gehennam ignis inextinguibilis, ubi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Quod si oculus tuus scandalizat te, eiice illum. Bonum est tibi luscum introire in regnum Dei, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis, ubi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Omnis enim igne salietur, & omnis victima sale salietur. Bonum est sal. Quod si sal insulsum fuerit, in quo illud condietis? Habete in vobis sal, & pacem habete inter vos.

(a) HIERONYMUS (Marc. IX. in princ. Comm.) Post consummationem crucis, gloria resurrectionis ostenditur, ut non timerent opprobria crucis qui oculis suis visuri erant gloriam resurrectionis futuræ: unde dicitur: *Et post dies sex assumpsit Iesus Petrum, & Iacobum, & Ioannem, & duxit illos in montem excelsum solos, & transfiguratus est coram ipsis.* CHRYSOSTOMUS *a* (hom. x. in Mar. & LVII. in Matth.) Quod autem Lucas dicit post octo dies, non contrariatur huic: Lucas enim & diem quo Christus prædicta locutus fuerat, & diem in quo eos assumpsit, numeravit. Ideo autem post sex dies eos assumpsit, ut vehementiori repleti desiderio in horum dierum spatio vigilanti, & solicita mente, ea quæ videbant attenderent. THEOPHYLACTUS (circa prin. Com.) Assumit autem tres vertices Apostolorum, Petrum tamquam confitentem, & diligentem, Ioannem tamquam dilectum, Iacobum vero tamquam altivocum, & Theologum. Intantum enim gravis erat Iudæis ut Herodes volens Iudæis placere, ipsum occiderit. CHRYSOSTOMUS. Non autem in domo suam gloriam demonstrat, sed in montem excelsum illos assumit: quoniam montis sublimitas conveniens erat ad gloriæ sublimitatem ostendendam. THEOPHYLACTUS (paulo a prin. Comm. in cap. IX.) Seorsum autem eos ducit, quia debebat eis mysteria revelare. Transfigurationem autem oportet intelligere, non figuræ immutationem, sed quia, manente ut prius erat figura, appositio facta est euiusdam inenarrabilis claritatis. CHRYSOSTOMUS. Neque ergo decet aliquam figuræ transformationem in regno Dei esse futuram aut circa ipsum Salvatorem, aut circa eos (1) qui assimilabuntur, sed appositionem claritatis. BEDA (cap. XXXVII. super *Et transfiguratus est.*) Transfiguratus igitur Salvator, non substantiam veræ carnis amisit, sed gloriam futuræ, vel suæ, vel nostræ resurrectionis ostendit: qui qualis tunc Apostolis apparuit, talis post iudicium cunctis apparebit electis.

Sequitur: *Et vestimenta eius facta sunt splendentia.* GREGORIUS XXXII. Moral. *b*. Quia in supernæ claritatis culmine ei vitæ iustitia fulgentes adhærebunt: vestium enim nomine iustos, quos sibi adiungit, insinuat.

Sequitur: *Et apparuit illis Elias cum Moyse, & erant loquentes cum Iesu.* CHRYSOSTOMUS (homil. LVII. in Matth. super „Et transfiguratus.") Moysen, & Eliam in

(1) P. Nicolai legit qui claritati eius assimilabuntur.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod ex Chrysostomo subiungitur, habet Victor Antiochenus ubi supra. *b* Cap. VI. vel in antiq. codd. cap. V. super illud Iob XL, *Circumda tibi decorem, & speciosis induere vestibus.*

in medio introducit: primo quidem quia turbæ dicebant Christum Eliam, aut unum Prophetarum, Apostolis se cum eis ostendit, ut differentiam servorum, & Domini cernerent: & etiam quia de transgressione legis Iudæi Christum accusabant, & blasphemum eum putabant, tamquam sibi gloriam Patris attribuentem, eos qui in utroque fulserunt, in medium ducit: etenim Moyses legem dedit, & Elias gloriæ Dei zelator fuit: unde ei non assisterent, si Deo, & legi eius (1) contrarius esset. Et ut scirent quod vitæ potestatem, & mortis habet, propter hoc & Moysen, qui mortuus erat, & Eliam qui nondum mortem passus fuerat, in medium introducit. Item per hoc significavit quod doctrinæ legis Christi Prophetarum doctrina pædagogus fuit. Significat etiam coniunctionem novi, & veteris testamenti, & quoniam in resurrectione cum Prophetis Apostoli coniungentur, & una erit obviatio Regi communi.

Sequitur: *Et respondens Petrus ait Iesu: Rabbi, bonum est nos hic esse: & faciamus hic tria tabernacula, tibi unum, Moysi unum, & Eliæ unum.* BEDA (cap. XXXVII. a med.) Si tantum transfigurata Christi humanitas, duorumque (2) societas sanctorum ad punctum visa delectat, ut eos ne discedant etiam obsequio Petrus sistere velit; quanta erit felicitas visioni deitatis inter Angelorum choros adesse perpetuo? Sequitur: *Non enim sciebat quid diceret.* Etsi enim Petrus præ stupore humanæ fragilitatis nesciat quid dicat; insiti tamen sibi dat affectus indicium: nesciebat enim quid diceret, quia oblitus est regnum sanctis a Domino non alicubi terrarum, sed in cælis esse promissum; nec recordatus est se suosque Coapostolos mortali adhuc carne circumseptos immortalis vitæ statum subire non posse; cui etiam mente excesserat quia in domo Patris quæ in cælis est, domus manufacta necessaria non sit. Sed & usque nunc imperitiæ notatur quisquis legi, Prophetis, & Evangelio tria tabernacula facere cupit, cum hæc ab invicem nullatenus valeant separari. CHRYSOSTOMUS *a*. Non etiam intellexit Petrus quod ad demonstrationem veræ gloriæ transfigurationem Dominus est operatus, neque quod propter doctrinam hominum hoc faciebat: nam plurimi erant relicturi multitudinem, in eremo habitantes.

Sequitur: *Erant enim timore exterriti.* Erat autem hic timor secundum quem de communi mente in statum elevabantur meliorem: quod enim in exterioribus videbatur, Moyses, & Elias erat. Ducebatur autem anima ad quemdam divinum affectum, quasi ex divina visione ab humano sensu abstracta. THEOPHYLACTUS (super *Bonum est nos hic esse.*) Vel aliter. Petrus timens a monte descendere, quia iam præsenserat quod Christus crucifigi debebat, dixit: *Bonum est nos hic esse*; & non illuc descendere, in medium scilicet Iudæorum. Si autem huc venient furentes contra te, habemus Moysen qui AEgyptios debellavit, habemus & Eliam, qui ignem eduxit de cælo, & quinquagenos destruxit. ORIGENES super Matth. (tract. III. cir. med.) Marcus autem ex persona sua dicit: *Non enim sciebat quid diceret.* Ubi considerandum, ne forte per excessum mentis hoc loquebatur, motus quodam spiritu alieno, ne forte scilicet ille spiritus qui voluit, quantum ad se, Christum scandalizare, ut recederet a passione omnibus hominibus salutari, ipse operans etiam hic seductorie vult evellere Christum sub colore boni, ut non condescendat hominibus, nec veniat ad eos, nec suscipiat mortem pro eis. BEDA (cap. XXXVII. super *Facta est nubes.*) Quia vero Petrus materiale quæsivit tabernaculum, nubis accepit umbraculum: ut discat, in resurrectione non tegmine domorum, sed Spiritus sancti gloria eos esse protegendos: unde sequitur: *Et facta est nubes obumbrans eos.* Quia vero imprudenter interrogaverunt, propterea responsionem Domini non merentur; sed Pater respondet pro Filio: unde sequitur: *Et venit vox de nube dicens: Hic est Filius meus carissimus: ipsum audite.* CHRYSOSTOMUS (hom. LVII. in Matth.) A nube quidem vox emittitur, in qua Deus apparere consuevit, ut crederent quod vox illa ferretur a Deo. In hoc autem quod dicit, *Hic est Filius meus carissimus*, unam voluntatem Patri, & Filio protestatur, & quod, salva filiatione, quantum ad omnia cum

(1) *Al.* contrarii essent. (2) *Al.* societas ad punctum visa delectat.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod subditur ex Chrysostomo, nullibi apud illum occurrit, ut nec apud alium quemquam: pro his autem sic tantum Chrysostomus, Petrum præ metu mortis Christi ea verba dixisse, quia *videbat solitudinem, & multam præsumebat a loco illo securitatem.*

eum eo qui genuit unum (1) esset. BEDA (cap. xxxvii. a med.) Quem autem Moyses, cum venerit in carne, audiendum ab omni anima quæ salvari vellet prædixit, hunc iam venientem in carne, Deus Pater audiendum discipulis ostendit. Sequitur: *Et statim circumspicientes, neminem amplius viderunt nisi Iesum tantum secum.* Ubi enim cœpit Filius designari, mox servi discesserunt, ne ad illos paterna vox emissa putaretur. THEOPHYLACTUS (inter prin. & med. Comm.) Mystice autem post consummationem huius sæculi, quod in sex diebus factum est, assumet nos Iesus, si eius sumus discipuli, in montem excelsum, idest in cælum; & tunc videbimus eius gloriam singularem. BEDA (cap. xxxvii. super *Transfiguratus est.*) Vestimenta autem Domini recte sancti eius accipiuntur, qui novo candore fulgebunt. Fullo autem intelligendus est cui Psalmista loquitur Psal. L „ Amplius lava me ab iniquitate mea, „ & a delicto meo munda me: " qui non potest suis fidelibus dare claritatem in terra, quæ eis conservata manet in cælis. REMIGIUS super Matth. Vel per fullonem sancti designantur prædicatores, & animarum purgatores; quorum in hac vita nullus ita vivere valet ut alicuius peccati maculis non obfuscetur: in futura autem resurrectione sancti ab omni macula peccati purgabuntur. Tales ergo eos faciet Dominus quales (2) nec ipsi membra sua castigando, nec ullus prædicatorum suo vel exemplo, vel doctrina facere potest. CHRYSOSTOMUS *a* (homil. x. super Marcum a med.) Vel vestimenta alba, evangelica sunt, & apostolica scripta, omnium clarissima, quibus similia nullus expositorum facere potest. ORIGENES super Matth. (tract. III. par. ante med.) Vel forsitan fullones super terram possumus moraliter existimare sapientes sæculi huius, qui putantur ornare etiam turpes intellectus, & dogmata falsa fullonicatione ingenii sui; sed illorum ars fullonica potest facere aliquid simile sermoni, qui ostendit spiritualium intellectuum splendorem in dictis Scripturarum imperitis, quæ a plurimis contemnuntur. BEDA (cap. xxxvii. super *Apparuerunt Moyses.*) Moyses, & Elias, quorum unum mortuum, & alium in cælis raptum legimus, futuram omnium sanctorum gloriam significant, qui videlicet tempore iudicii vel vivi in carne reperiendi, vel ab olim gustata morte resuscitandi, & pariter sunt regnaturi cum illo. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Vel hoc significat, quia in gloria videbimus & legem, & Prophetas cum ipso loquentes; idest, quæ per eum fuerunt dicta per Moysen, & alios Prophetas, tunc videbimus esse consona rebus, & tunc audiemus vocem paternam, revelantem scilicet nobis Filium Patris, & dicentem, quoniam hic est Filius meus, obumbrante nube, idest Spiritu sancto qui est sapientiæ fons. BEDA (cap. xxxvii. a med.) Et notandum, (3) quod sicut, Domino in Iordane baptizato, sic & in monte clarificato, totius sanctæ Trinitatis mysterium declaratur: quia gloriam eius quam in baptismo credentes confitemur, in resurrectione videntes collaudabimus. Nec frustra Spiritus sanctus hic in lucida nube, illic apparuit in columba: quia qui nunc simplici corde fidem quam percepit servat, tunc luce apertæ visionis quod crediderat contemplabitur. Cum autem fieret vox super Filium, inventus est ipse solus: quia cum manifestaverit ipsum electis, erit Deus omnia in omnibus; immo cum suis per omnia Christus, caput cum corpore, splendebit.

(b) ORIGENES super Matth. (tract. III. a med.) Post mysterium ostensum in monte, descendentibus de monte discipulis, præcepit ut eius transfiguratio non manifestetur ante gloriam passionis, & resurrectionis ipsius: unde dicitur: *Et descendentibus illis de monte præcepit illis ne cuiquam quæ vidissent narrarent, nisi cum Filius hominis a mortuis resurrexerit.* CHRYSOSTOMUS (homil. LII. in Matth. ante med.) Ubi non simpliciter silere iubet; sed passionem insinuans, causam insinuat propter quam silere debebant. THEOPHYLACTUS (super *Præcepit eis ne cui dicerent.*) Ne scilicet homines scandalizentur, audientes de Christo tam gloriosa, qui eum crucifixum erant visuri. Non igitur erat congruum talia de Christo dicere antequam pateretur, post resurrectionem vero credibile videbatur. CHRYSOSTOMUS *b*. Illi vero resurrectionis my-

(1) *Al.* esse. (2) *Al.* ne ipsi membra sua castiganda. (3) *Al. deest* quod.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Hæc homilia sub Chrysostomi nomine circumfertur, sed eius non est. *b* Immo potius Victor Antiochenus ubi supra; cui similia quoque Theophylactus habet.

sterium ignorantes, verbum quidem retinentes, invicem disputabant: unde sequitur: *Et verbum continuerunt apud se, conquirentes quid esset, cum a mortuis resurrexerit*. HIERONYMUS [a] (circ. princ. Comment. ad cap. IX.) Hoc quod proprie Marci est, id significat quia cum absorpta fuerit mors in victoria, non erunt in memoria priora.

Sequitur: *Et interrogabant eum, dicentes: Quid ergo dicunt pharisæi, & scribæ, quia Eliam oportet venire primum?* CHRYSOSTOMUS [b]. Intentio quidem discipulorum super hac interrogatione talis mihi esse videtur: Nos quidem Eliam tecum vidimus, & prius te vidimus quam Eliam; scribæ vero prius Eliam venire docent: credimus itaque eos mendacium protulisse. BEDA (cap. XXXVII. super *Quid dicunt pharisæi, & scribæ*?) Vel ita æstimabant discipuli transfortionem gloriæ hanc esse quam in monte viderant, & dicunt: Si iam venisti in gloria, quomodo præcursor tuus non apparet? Maxime quia Eliam viderant recessisse. CHRYSOSTOMUS (hom. LVIII. in Matth.) Quid autem ad hoc Christus responderit, apparet per hoc quod subditur: *Qui respondens ait: Elias cum venerit primo, restituet omnia*. In quo ostendit, quod Elias veniet ante secundum adventum. Scripturæ enim duos adventus Christi prænuntiant; unum scilicet qui factus est, & alium qui venturus est. Dominus autem secundi adventus Eliam asserit præcursorem. BEDA (cap. XXXVII. paulo ante finem.) Restituet autem omnia, utique illa quæ Malachias ostendit dicens cap. IV. „ Ecce ego „ mittam vobis Eliam prophetam, ut con„ vertat cor patrum ad filios, & cor filio„ rum ad patres eorum." Restituet (1) etiam hoc quod morti debet, ac diu vivendo distulit. THEOPHYLACTUS (super *Elias restituet omnia*.) Proponit autem hæc Dominus ad resistendum opinioni pharisæorum, qui tenebant quod primi adventus præcursor erat Elias; quasi ad inconveniens ducens: unde subdit: *Et quomodo scriptum est in Filium hominis, ut multa patiatur, & contemnatur*; ac si dicat: Elias Thesbites cum venerit, pacificabit Iudæos, & ad fidem adducet ipsos, ita ut sit secundi adventus præcursor. Si ergo primi adventus Elias est præcursor, quomodo scriptum est, quod Filius hominis debet pati? Ex his ergo duobus unum erit: aut quod non sit primi adventus Elias præcursor, & Scripturæ erunt veræ; aut quod sit præcursor primi adventus, & Scripturæ non erunt veræ, quæ dicunt, quod oportet Christum pati, cum Elias debeat omnia restituere, & non debeat esse Iudæus aliquis incredulus; sed omnes credere debeant ad prædicationem eius quicumque audient eum. BEDA (cap. XXXVII. par. ante finem.) Vel ita. *Et quomodo scriptum est?* idest, quomodo de Christi passione multifarie Prophetæ multa scripserunt. Sed & Elias cum venerit, multa passurus est, & contemnendus ab impiis. CHRYSOSTOMUS (hom. LVIII. in Matth. par. a prin.) Sicut autem Dominus secundi adventus Eliam asseruit præcursorem, sic & consequenter asserit Ioannem esse præcursorem primi adventus: unde subdit: *Sed dico vobis, quia & Elias venit*. GLOSSA [c]. Ioannem vocat Eliam, non quia Elias erat in persona, sed quia Eliæ ministerium adimplebat: sicut enim ille præcursor erit secundi adventus, sic iste factus est primi. THEOPHYLACTUS (super illud *Elias venit*.) Erat etiam Ioannes redargutor, & zelotes, & eremita, ut Elias; non tamen audierunt illum sicut Eliam audient. Nefario vero ludo eum occiderunt, caput illius amputantes: unde sequitur: *Et fecerunt illi quecumque voluerunt, sicut scriptum est de eo*. CHRYSOSTOMUS [d]. Vel aliter. Interrogabant discipuli Iesum: Quomodo scriptum est pati Filium hominis? Ad hoc autem quasi respondens dicit: Sicut ad similitudinem Eliæ Ioannes venit, & ei mala intulerunt; sic secundum Scripturas oportet Filium hominis pati.

(c) THEOPHYLACTUS (super *Et cum venisset ad discipulos*.) Postquam gloriam suam tribus discipulis in monte ostenderat, revertitur ad alios discipulos qui cum eo non ascenderant in montem: unde dicitur: *Et veniens ad discipulos suos, vidit turbam magnam circa eos, & scribas conquirentes cum illis*: Pharisæi namque captantes horam, cum præsens non exstiterat Christus, accesserunt ut ipsos

ad

(1) *Al.* & in hoc.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

[a] Hoc opus non est Hieronymi, sed ipsi suppositum, ut alibi notatur. [b] Quod iterum subiungitur ex Chrysostomo, non occurrit. [c] Prius ex Glossa notabatur, in qua nunc non est, sed apud Chrysostomum. [d] Immo potius Victor Antiochenus ubi supra; nec tale quidquam in Chrysostomo.

ad se attraherent. HIERONYMUS (ubi supra.) Non est autem homini requies sub sole: semper parvulos occidit invidia; magnos percutiunt fulgura montes; alii discentes cum fide, ut turbæ; alii invidentes cum fastu, ut scribæ, ad Ecclesiam conveniunt.

Sequitur: *Et confestim omnis populus videns Iesum, stupefactus est, & expaverunt.* BEDA (cap. XXXVIII. in princ.) Notanda (1) in omnibus locis distantia mentis scribarum, & turbæ: scribæ enim nihil devotionis, fidei, humilitatis, & reverentiæ ei exhibuisse narrantur; sed veniente Domino mox omnis turba stupefacta expavit, eumque salutans accurrit: unde sequitur: *Et currens salutavit eum.* THEOPHYLACTUS (cir. med. Comm.) Affectabant enim turbæ eum videre, ita ut eum venientem a longe salutarent. Quidam vero dicunt, quod aspectus eius ex transfiguratione speciosior factus, turbam ad salutationem eius attrahebat. HIERONYMUS. Populus autem videns stupefactus est, & expavit, non discipuli: quia non est timor in caritate: timor est servorum, stupescere stultorum. Sequitur: *Et interrogavit eos: Quid inter vos conquiritis?* Quid scilicet Dominus interrogat? Ut confessio pariat salutem, & murmur cordis nostri sermonibus piis solvatur. BEDA (cap. XXXVIII. par. a prin.) Potest vero, nisi fallor, intelligi de hoc quæstionem fuisse motam, quare ipsi, cum essent discipuli Salvatoris, sanare dæmoniacum qui in medio erat positus, non possent; quod ex sequentibus potest convinci, cum dicitur: *Et respondens unus de turba dixit: Magister, attuli filium meum ad te habentem spiritum mutum.* CHRYSOSTOMUS (hom. LVIII. aliq. ante medium.) Hunc hominem Scriptura infirmum in fide ostendit ex hoc quod Christus dicit, *O generatio incredula*, & per hoc quod subdit, *Si potes credere.* Sed etsi infidelitas eius occasio extiterit dæmonem non pellendi, incusat tamen discipulos: unde subditur: *Et dixi discipulis tuis, ut eiicerent illum; & non potuerunt.* Vide autem (2) istius insipientiam. Iesum in medio turbarum precatur, discipulos incusans: unde & Dominus coram plebe multo magis hoc ei imputat, non solum in personam eius accusationem intendens, sed in personam omnium Iudæorum: probabile enim est multos præsentium scandalizatos, ea quæ non conveniebant de discipulis cogitasse: unde sequitur: *Qui eis respondens dixit: O generatio incredula, quamdiu vos patiar?* In quo ostendit, & mortem se desiderare, & grave ei esse cum illis conversati. BEDA. Intantum autem non est homini iratus, sed vitio, ut statim intulerit: *Afferte illum ad me. Et attulerunt eum. Et cum vidisset eum, statim spiritus conturbavit illum; & elisus in terram volutabatur spumans.* CHRYSOSTOMUS (hom. LVIII. in Matth.) Hoc autem Dominus permisit propter patrem pueri, ut cum vexantem dæmonem videret, ad fidem futuro miraculo traheretur. THEOPHYLACTUS (a medio Comm.) Permittit etiam vexari puerum, ut ex hoc sciremus dæmonis impietatem, qui occidisset eum, nisi fuisset a Domino adiutus.

Sequitur: *Et interrogavit patrem eius: Quantum temporis est ex quo ei hoc excidit? At ille ait: Ab infantia: & frequenter eum in ignem, & in aquam misit, ut eum perderet.* BEDA (cap. XXXVIII. par. ante med.) Erubescat Iulianus, qui dicere audet omnes homines absque peccati contagione nasci in carne, tamquam innocentes per omnia, ut Adam quando creatus est. Quid enim habuit iste puer ut ab infantia dæmonio vexaretur acerbissimo, si nullo originalis peccati vinculo tenebatur: quia constat illum adhuc proprium non habere potuisse peccatum? GLOSSA *a*. Exprimit autem in verbis suæ petitionis, fidei defectum: unde subdit: *Sed si quid potes, adiuva nos, misertus nostri.* Cum enim dicit, *Si quid potes*, manifestat se de eius potentia dubitare: quia viderat filium suum a discipulis Christi curatum non esse. Dicit autem, *Misertus nostri*, ut designaret miseriam filii qui patiebatur, & patris qui compatiebatur.

Sequitur: *Iesus autem ait illi: Si potes credere, omnia possibilia sunt credenti.* HIERONYMUS (super *Et ait illi Iesus.*) Libertatem arbitrii hoc indicat quod dicit, *Si potes.* Quæ autem sunt omnia quæ possibilia sunt credenti, nisi quæ in nomine Iesu, idest salutis, postulantur cum lacrymis? BEDA (cap. XXXIX. a medium.) Aptum autem responsum Dominus dedit petenti: ipse enim ait, *Si quid potes, adiuva nos;* & Do-

(1) *Al.* Notandum in omnibus locis distantiam &c. (2) *Al.* ipsius.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod subiungitur ex Glossa, non est in ea quæ nunc extat.

& Dominus, *Si potes*, inquit, *credere*. At contra leprosus, qui fideliter clamabat Matth. VIII. „ Domine, si vis, potes me „ mundare, " congruum suæ fidei accepit responsum: „ Volo: mundare. " CHRYSOSTOMUS (hom. lVIII. in Matth. par. ante med.) Quod autem dicit, tale est. Tanta est virtutis apud me superabundantia ut non solum hoc possim; sed & alios hoc faciam operari: quare si credideris, ut oportet, & hunc ipse curare poteris, & alios multos. Sic ergo eum ad fidem reducebat (1) qui adhuc de infidelitate loquitur: unde sequitur: *Et continuo exclamans pater pueri cum lacrymis aiebat: Domine, adiuva incredulitatem meam*. a Sed si crediderat dicens, *Credo*, quomodo subdit, *Adiuva incredulitatem meam*? Dicamus igitur, quoniam multiplex est fides, introductoria scilicet, & perfecta. Hic autem incipiens credere, Salvatorem deprecabatur ut apponeret reliquum ad suam virtutem. BEDA (cap. XXXVIII.) Nemo enim repente fit summus; sed in bona conversatione a minimis quisque inchoat, ur ad magna perveniat. Alia namque sunt virtutis exordia, aliud profectus, aliud perfectio. Quia igitur per occultam inspirationem gratiæ, meritorum suorum gradibus fides crescit, uno eodemque tempore is qui necdum perfecte crediderar, simul & credebat, & incredulus erat. HIERONYMUS (super *Omnia possibilia sunt credenti*.) Per hoc etiam monstratur quod credulitas nostra infirma est, nisi innixa subsistat adiutorio subsidii Dei. Fides autem cum lacrymis optata vota capit: unde sequitur: *Et cum vidisset Iesus concurrentem turbam, comminatus est spiritui immundo, dicens illi: Surde, & mute spiritus ego præcipio tibi, exi ab eo, & amplius ne introeas in eum*. THEOPHYLACTUS (circa med. Comm.) Ideo autem cum videret turbam concurrere, comminatus est spiritui immundo, (2) quia noiebat coram turba curare, ut ostentationem fugere doceret. CHRYSOSTOMUS b. Quod autem comminatur, & dicit, *Ego tibi præcipio*, divinæ attribuitur potestati; quod vero dicir non solum, *Exi ab eo*, sed, *Et amplius noli introire in eum*, ostendit quia ad reintrandum promptus erat, quia ille nondum erat in fide perfectus; sed hoc Domini iussio inhibebat. Sequitur: *Et exclamans, & multum discerpens eum exiit ab eo; & factus est sicut mortuus, ita ut multi dicerent, quia mortuus est*. Non enim valuit mortem diabolus imponere propter veræ vitæ adventum. BEDA (cap. XXXVIII. ad finem.) Quem autem hostis impius morti similem reddidit, hunc pius Salvator piæ dexteræ tactu salvavit: unde sequitur: *Iesus autem tenens manum eius elevavit eum; & surrexit*. Ex quo sicut verum se esse Deum potentia salvandi docuit, ita & veram se habuisse carnis naturam more tactus humani declaravit. Negat namque (3) Manichæus insanus, veraciter eum carne indutum fuisse; sed ipse cum tot languentes suo tactu erexit, mundavit, illuminavir, hæresim illius, & antequam nata esset, damnavit.

Sequitur: *Et cum introisset in domum, discipuli eius secreto interrogabant eum: Quare nos non potuimus eiicere?* CHRYSOSTOMUS (hom. lVIII. in Matth. circa med.) Timebant enim ne forte collatam sibi gratiam amisissent: receperant enim potestatem iam spirituum immundorum.

Sequitur: *Et dixit illis: Hoc genus in nullo potest exire, nisi in oratione, & ieiunio*. THEOPHYLACTUS (super *Hoc genus dæmoniorum*.) Scilicet lunaticorum, vel simpliciter omnium dæmoniorum genus: oportet namque ieiunare eum qui curari debet, & illum qui curat. Sic enim vera oratio perficitur, cum coniungitur orationi ieiunium, quando non gravatur qui orat ex sumptione ciborum, sed sobrius est. BEDA Mystice autem Dominus sursum discipulis mysteria regni reserat, deorsum turbis peccata infidelitatis exprobrat, & spiritus malos ab his qui vexantur expellit: nam carnales adhuc, & insipientes confortar, docer, castigat; (4) & perfectos liberius de æternis instruit. THEOPHYLACTUS (a med. Comm. cap. IX.) Dæmon autem iste surdus, & mutus est: surdus, inquantum non vult Dei sermones audire; mutus vero, inquantum non vult alios quod condecens est docere. (5) HIERONYMUS (super *Et interrogavit*.) Peccator autem spumat stultitia, stridet iracundia, arescit ignavia. Discerpit autem spiritus appropinquantem ad salutem; & similiter quos

(1) *Al.* quæ. (2) *Al.* nolebat enim. (3) *Quatuor alibi citata exempla habent* Manes, *præter Antverpiense in quo est* Mani. (4) *Al.* perfectionem; *forte* perfectiores. (5) *Al.* CHRYSOSTOMUS.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a VICTOR Antiochenus. b Immo Victor Antiochenus ubi supra, verbis paululum immutatis.

quos in ventrem suum trahere desiderat, discerpit per terrores, & damna, ut fecit Iob. BEDA (cap. XXXVIII. super illud, *Afferte eum ad me.*) Saepe enim dum converti ad Deum post peccata conamur, maioribus, novisque antiqui hostis pulsamur insidiis: quod facit ut vel odium virtutis incutiat, vel expulsionis suae vindicet iniuriam. GREGORIUS X. Moral. (cap. XXVII. super illud Iob XII. „ Lampas com- „ tempta: " cap. XVII. in novis exempl.) Velut mortuus autem ostenditur qui a maligni spiritus potestate liberatur: quia quisquis iam terrena desideria subegit, vitam in se carnalis conversationis extinguit, (1) & mundo mortuus apparet: quem multi mortuum dicunt, quia qui spiritualiter vivere nesciunt, eum qui carnalia (2) bona non sequitur, extinctum funditus arbitrantur. HIERONYMUS (super *At ille ait, Ab infantia.*) Per hoc autem quod ab infantia vexatus est, significatur gentilis populus, cuius a nativitate crevit cultus inutilis idolorum, ut stulte immolaret filios suos daemoniis: unde dicitur, quod in ignem, & aquam eum misit: alii enim de Gentibus ignem venerabantur, alii aquam. BEDA (cap. XXXVIII. super *Ab infantia.*) Vel in hoc daemoniaco significatur quod qui originalis culpae reatu astricti (3) veniunt in mundum, Christi sunt gratia salvandi. Ignis autem ad fervorem iracundiae referendus est, aqua ad voluptates carnis, quae dissolvere mentem per delicias solent. Non autem puero qui vim patiebatur, sed daemoni qui inferebat comminatus est: quia qui peccantem emendare desiderat, vitium utique increpando, & execrando debet exterminare, sed hominem amando refovere. HIERONYMUS (super *Surde, & mute spiritus.*) Imputat autem Dominus spiritui quod homini praestat, dicens: *Surde, & mute spiritus*: quia ille numquam audiet, nec loquetur (4) quod peccator poenitens audit, & loquitur. Exiens autem daemon ab homine, numquam revertitur, si homo cor suum seraverit clavibus humilitatis, & caritatis, & ostium obtinuerit immunitatis. Factus est homo sanatus velut mortuus: sanatis etenim dicitur Coloss. III. „ Mortui estis, „ & vita vestra abscondita est cum Christo „ in Deo. " THEOPHYLACTUS (a med. Comm.) Sed si Iesus, idest evangelicus sermo, teneat manum, idest virtutem activam; tunc a daemone liberabimur. Vide etiam quod primo Deus nos iuvat, deinde requiritur a nobis quod bonum operemur: unde dicitur, quod *Iesus elevavit illum*, in quo ostenditur Dei auxilium; *& surrexit*, in quo monstratur hominis studium. BEDA (cap. XXXVIII.) Dum autem docet Dominus Apostolos quomodo daemon nequissimus debeat expelli, omnes instituit ad vitam; ut scilicet noverimus graviora quaeque, vel immundorum spirituum, vel hominum, tentamenta, ieiuniis, & orationibus esse superanda: iram quoque Domini, cum in ultionem scelerum nostrorum fuerit accensa, hoc remedio singulari posse placari. Ieiunium autem generale est non solum ab escis, sed a cunctis illecebris abstinere carnalibus, immo ab omnibus vitiorum passionibus. Sic & oratio generalis non solum in verbis est quibus divinam clementiam invocamus, verum etiam in omnibus quae in obsequium nostri conditoris fidei devotione gerimus, teste Apostolo qui ait I. Thess. v. „ Sine intermissione orate. " HIERONYMUS (super *Hoc genus daemoniorum.*) Vel stultitia, quae ad luxuriam carnis pertinet, sanatur; ira, & ignavia oratione depellitur. Medicina cuiusque vulneris adhibenda est ei. Non sanat oculum quod calcaneo adhibetur. Ieiunio passiones corporis, & oratione pestes sanandae sunt mentis.

(d) THEOPHYLACTUS (Mar. IX. a med. Comment.) Post miracula interponit Dominus sermonem de passione, ne putaretur quod involuntarie passus est: unde dicitur: *Et inde profecti praetergrediebantur Galilaeam: nec volebat quemquam scire*, idest se ibi esse. *Docebat autem discipulos suos, & dicebat illis, quoniam Filius hominis tradetur in manus hominum; & occident eum*. BEDA (cap. XXXIX. in princ.) Semper prosperis miscet tristia, ut cum repente venerint, non terreant Apostolos; sed praemeditatis animis ferant. THEOPHYLACTUS (a med. Comm.) Postquam vero dixerat quod triste erat, tunc adiungit quod laetificare debet: unde sequitur: *Et occisus, tertia die resurget*: ut disceremus ex hoc, quod post angustias laetitiae subsequuntur.

Sequitur: *At illi ignorabant verbum, & timebant eum interrogare*. BEDA (cap. XXXIX.) Haec ignorantia discipulorum non tam de tarditate ingenii, quam de amore nascitur Salvatoris, qui carnales adhuc, & my-

(1) *Al.* & modo. (2) *Al.* opera bona. (3) *Al.* veniunt in mundum rei, secundum gratiam salvandi. *Legit P. Nicolai* veniunt in mundum, nonnisi secundum Christi fidem, & gratiam salvandi. (4) *Al.* omittitur quod.

mysterii crucis ignari, quem Deum verum cognoverant, mortuum credere nequibant; & quia per figuras eum loquentem saepe audire consueverant, horrentes eventum mortis eius, etiam in eis quae de sua traditione, ac passione aperte loquebatur, figurate aliquid significari volebant.

Sequitur: *Et venerunt Capharnaum*. HIERONYMUS (super *Et venerunt Capharnaum*.) Capharnaum dicitur villa consolationis: & congruit interpretatio ad praedictam sententiam, qua dixerat: *Et occisus, tertia die resurget*.

Sequitur: *Qui cum domi essent, interrogabat eos: Quid in via tractabatis? At illi tacebant*. CHRYSOSTOMUS a. Matthaeus autem dicit cap. XIX. quod accesserunt ad Iesum discipuli dicentes: „ Quisputas „ maior est in regno caelorum? " Non enim ab initio narrationem incepit, sed tacuit de intelligentia Salvatoris circa discipulorum cogitationes, & dicta; quamvis possetintelligi quod ea etiam quae seorsum cogitabant, aut dicebant, dicebant ad eum, quia omnia erant ei ita cognita ac si ad eum dicta fuissent. Sequitur: *Siquidem inter se in via disputaverant, quis esset illorum maior*. Lucas autem dicit cap. IX. quod „ cogitatio intravit in discipulos, quis esset illorum maior. " Cogitationem enim & intentionem eorum Dominus ex illorum verbis manifestavit secundum historiam evangelicam. HIERONYMUS (super *Qui cum domi essent*.) Recte autem in via tractabant de principatu. Similis enim est haec tractatio loco. Principatus enim sicut ingreditur, sic deseritur, & quamdiu tenetur, labitur, & incertum est in qua mansione, idest in qua die, finiatur. BEDA (cap. XXXIX. non remote a princ.) Inde autem videtur orta disputatio discipulorum de primatu, quia viderant Petrum, Iacobum, & Ioannem seorsum ductos in montem, secretumque eis ibi aliquid esse creditum: i[illegible] Petro, secundum Matthaeum, claves [illegible] um esse promissas. Videns autem discipulorum cogitationes Dominus, curat desiderium gloriae humilitate sanare, & primatum non esse quaerendum, prius simplici humilitatis commonet imperio: unde sequitur: *Et residens vocavit duodecim, & ait illis: Si quis vult primus esse, erit omnium novissimus, & omnium minister*. HIERONYMUS. Ubi notandum, quod illi euntes disputabant de principatu, ipse sedens docet humilitatem. Principes enim laborant, humiles quiescunt. CHRYSOSTOMUS. Appetebant quidem discipuli honorem habere a Domino; desiderium etiam eis inerat ut magnificarentur a Christo: quanto enim quis maior est, tanto maioribus bonoribus dignus existit: propter hoc non eorum desiderium impedivit, sed humilitatem introduxit. THEOPHYLACTUS (super *Si quis vult esse primus*.) Non enim vult ut usurpemus nobis primatus, sed per humilitatem altitudinem consequamur. b Mox autem monet eos innocentiae puerilis exemplo: unde sequitur: *Et accipiens puerum statuit eum in medio eorum*. CHRYSOSTOMUS (homil. LIX. in Matth. ante med.) Ipso visu eis persuadens humiles esse, & simplices: etenim ab invidia, & vana gloria parvulus mundus (1) existit, & a concupiscendo primatum. Non solum autem ait, Si tales efficiamini, mercedem magnam accipietis; sed & si alios tales honorabitis propter me: unde sequitur: *Quem cum complexus esset, ait illis: Quisquis unum ex huiusmodi pueris recipit in nomine meo, me recipit*. BEDA (cap. XXXIX. super *Statuit eum in medio*.) In quo vel simpliciter pauperes Christi ab his qui volunt esse maiores, pro eius ostendit honore recipiendos; vel malitia parvulos (2) ipsos esse suadet, ut simplicitatem sine arrogantia, caritatem sine invidia, & devotionem sine iracundia conservent. Quod autem complectitur puerum, significat humiles suo dignos esse complexu, ac dilectione. Addidit autem, *In nomine meo*, ut formam virtutis quam, natura duce, puer observat, ipsi pro nomine Christi rationis industria sequantur. Sed quia se in pueris recipi docebat, ne putaretur hoc esse solum quod videbatur, subiunxit: *Et quicumque me susceperit, non me suscipit, sed eum qui me misit*: talem se utique ac tantum credi volens, qualis & quantus est Pater. THEO-

(1) *Al.* extitit. (2) *Al. omittitur* ipsos.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Immo potius Victor Antiochenus ubi supra, paulo aliis verbis, & alia serie ordinatis. b BEDA Antithesis est illius dicti quod ex Beda iam superius notatum est. Christum scilicet *commonere simplici humilitatis imperio, primatum non esse quaerendum*. Prius autem nomine Bedae praetermisso, ut ex Theophylacto notabatur.

THEOPHYLACTUS (a medio Comm.) Vide quantum valet humilitas, Patris namque, & Filii inhabitationem meretur, & etiam Spiritus sancti.

(c) BEDA (cap. XXXIX. super *Magister, vidimus.*) Ioannes præcipua devotione Dominum amans, excludendum beneficio putavit eum qui non recte utatur officio: unde dicitur: *Respondit illi Ioannes dicens: Magister, vidimus quemdam in nomine tuo eiicientem dæmonia, qui non sequitur nos, & prohibuimus eum.* CHRYSOSTOMUS *a*. Multi enim credentium charismata receperunt, nec tamen cum Christo erant; qualis erat hic qui dæmones eiiciebat: non enim omnes ad omnia (1) ordinate se habebant: alii enim erant puræ vitæ, fidem autem tam perfecte non habebant: alii vero e contrario. THEOPHYLACTUS (inter med. & fin. Comm.) Vel etiam quidam increduli videntes nomen Iesu virtuosum, dicebant & ipsi hoc nomen, & signa faciebant, licet divina gratia essent indigni: volebat enim Dominus etiam per indignos nomen suum ampliare. CHRYSOSTOMUS *b*. Non autem zelo, seu invidia motus Ioannes prohibebat illum qui dæmones expellebat; sed volebat quod omnes qui nomen Domini invocabant, sequerentur Christum, & essent cum discipulis unum. Sed Dominus per hos qui miracula faciunt, licet sint indigni, alios provocat ad fidem, & ipsosmet per hanc ineffabilem gratiam inducit ut fiant meliores: unde sequitur: *Iesus autem ait: Nolite prohibere eum.* BEDA (cap. XXXIX. in Mar.) In quo docet neminem a bono quod ex parte habet, esse arcendum; sed ad hoc potius quod nondum habet, esse provocandum. CHRYSOSTOMUS *c*. Decenter autem eum non esse prohibendum ostendit consequenter dicens: *Nemo est enim qui faciat virtutes in nomine meo, & possit cito male loqui de me.* Hoc autem dicit propter eos qui in hæresim ceciderunt, quales erant Simon, & Menander, & Cerintus: neque enim illi in nomine Christi miracula faciebant; sed deceptionibus quibusdam facere videbantur. Isti vero, etsi non sequuntur nos, non tamen contra nos aliquid firmiter dicere valebunt, eo quod honorant in operando virtutes nomen meum. THEOPHYLACTUS (super *Ne prohibeatis illum.*) Qualiter enim male de me loquitur qui ex nomine meo occasionem gloriæ habet, & per hoc quod ipsum invocat, miracula operatur?

Sequitur: *Qui enim non est adversum vos, pro vobis est.* AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. IV. cap. V. parum a princ.) Videndum est, ne hoc illi sententiæ Domini videatur contrarium, ubi ait (Luc. XI.) „ Qui mecum non est, adversum me est." An hoc interesse aliquis dicet, quia hic discipulis ait, *Qui non est adversum vos, pro vobis est*; ibi autem de seipso locutus est, „ Qui mecum non est, adversum me est?" quasi non possit cum illo non esse qui discipulis eius tamquam membris eius sociatur. Alioquin quomodo verum erit, „ Qui „ vos recipit, me recipit?" Matth. X. Aut potest etiam non esse adversus eum qui fuerit adversus discipulos suos? Nam ubi erit illud, „ Qui vos spernit, me spernit?" Luc. X. Sed nimirum hoc vult intelligi, intantum cum illo non esse aliquem, inquantum est adversus illum; (2) & intantum adversus illum non esse, inquantum cum illo est: exempli gratia, sicut iste qui in nomine Christi virtutes faciebat, & in societate discipulorum non erat, inquantum operabatur virtutes in illo nomine, intantum cum ipsis erat. & adversus eos non erat; inquantum vero eorum societati non adhærebat, intantum cum ipsis non erat, & adversus eos erat. Sed quia illi hoc eum facere prohibuerunt in quo cum ipsis erat, dixit eis Dominus, *Nolite prohibere*: illud enim prohibere debuerunt quod extra eorum erat societatem, ut illi unitatem Ecclesiæ suaderent, non illud in quo cum illis erat, nomen scilicet Magistri, & Domini eorum in expulsione dæmonum commendans; sicut Ecclesia catholica facit, non improbans in hæreticis sacramenta communia, sed divisionem, vel aliquam adversam paci, veritatique sententiam: in hoc enim adversus nos sunt. CHRYSOSTOMUS *d*. Vel aliter. Hoc dicitur de credentibus in eum, qui tamen ipsum non sequuntur propter vitæ laxa-

(1) *Al.* ordinare. (2) *Al.* & cum illo esse, inquantum &c.

Ex editione P. Nicolai.

a Immo potius Victor Antiochenus ubi supra, copiosius tamen, & pluribus aliis interiectis. *b* Et hoc rursus Victoris Antiocheni potius est; quamvis eadem fere Theophylactus habet. *c* Sive iterum Victor Antiochenus ubi supra. *d* Colligitur potius ex Victore Antiocheno ubi supra, æquivalenter, vel expresse, licet serie paululum immutata.

xationem. Illud autem de dæmonibus dicitur, qui a Deo omnes student separare, & congregationem eius dispergere.

Sequitur: *Quisquis enim potum dederit vobis calicem aquæ frigidæ in nomine meo, quia Christi estis, amen dico vobis, non perdet mercedem suam.* THEOPHYLACTUS (super *Quisquis ad bibendum dederit.*) Quasi dicat: Non solum hunc qui in nomine meo miracula operatur, non prohibeo; sed & quisquis minimum quid dederit vobis propter nomen meum, & receperit vos propter me, non propter humanam gratiam, & mundanam, non perdet mercedem suam. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. IV. cap. VI. circa med.) Unde ostendit quod ille de quo Ioannes suggesserat, non ita separabatur a societate discipulorum ut eam tamquam hæreticus improbaret; sed sicut solent homines nondum audere Christi suscipere sacramenta, & tamen nomini favere christiano, ita ut Christianos etiam suscipiant, & non ob aliud (1) eis nisi quia Christiani sunt obsequantur; de quibus dicit, quod non perdent mercedem suam: non quia iam tuti atque securi sibi debeant videri ex hac benevolentia quam erga Christianos habent, etiam si Christi baptismo non abluantur, nec unitati eius incorporentur; sed quia ita iam Dei misericordia gubernentur ut ad ea quoque perveniant, atque ita securi de hoc sæculo abscedant. CHRYSOSTOMUS *a*. Et ne quis paupertatem alleget, ponit illud quo non contingit egere, scilicet calicem aquæ frigidæ; pro quo etiam consequetur mercedem. Non enim pretium dati, sed dignitas recipientium, & affectus dantium facit opus dignum mercede. Non solum autem recipiendos discipulos verbo ostendit ex mercede quam aliquis (2) consequitur, sed etiam quia retrahitur a tormento. Sequitur: *Et qui scandalizaverit unum ex his pusillis credentibus in me, bonum est ei magis, si circumdaretur mola asinaria collo eius, & in mare mitteretur*; quasi dicat: Si quis vos propter me honorant, mercedem habent; sic & inhonorantes, idest scandalizantes, ultimam accipient ultionem. (3) Ex manifestis autem nobis tormentum describit intolerabile, faciens mentionem molæ, & submersionis: & non ait, Mola suspendatur in collo, sed *Bonum est ei* hoc sustinere, demonstrans quoniam eum gravius aliquod malum expectat. Pusillos autem in se credentes dicit (4) eos qui invocant nomen eius, non solum sequentes; etiam eos qui calicem frigidum offerunt, & non operantur alia maiora. Istorum autem neminem vult scandalizari, neque supplantari: hoc enim est prohibere nomen eius invocare. BEDA (cap. XXXIX. in Mar.) Recte autem qui scandalizari potest, pusillus appellatur; qui enim magnus est, quodcumque passus fuerit, non declinat a fide; qui autem pusillus est animo, & parvus, occasiones quærit quo scandalizetur. Propterea oportet nos maxime his consulere qui parvi sunt in fide, ne occasione nostri offendantur, & recedant a fide, ac decidant a salute. GREGORIUS super Ezech. (hom. VII.) Notandum tamen, quod in nostro bono opere aliquando cavendum est scandalum proximi, aliquando autem pro nihilo contemnendum. Inquantum enim sine peccato possumus vitare proximi scandalum, debemus; si autem de veritate scandalum ponitur, utilius permittitur scandalum nasci, quam veritas relinquatur. GREGORIUS in Pastor. (1. par. cap. II.) Mystice autem in mola asinaria sæcularis vitæ circuitus, ac labor exprimitur, & per profundum maris extrema damnatio designatur. Qui ergo ad sanctitatis speciem deductus, vel verbo ceteros destruit, vel exemplo; melius profecto erat ut hunc ad mortem sub exteriore habitu terrena acta constringerent, quam sacra officia in culpa ceteris imitabilem demonstrarent: quia nimirum si solus caderet, utcumque hunc tolerabilior inferni pœna cruciaret.

(f) BEDA (cap. XXXIX. in Mar.) Quia supra docuerat Dominus ne scandalizaremus eos qui credunt in eum, nunc consequenter admonet quantum cavere debeamus eos qui scandalizare nos, idest verbo, vel exemplo suo ad ruinam peccati propelle-

(1) *Al. omittitur* eis. (2) *Al.* sequitur. (3) *In margine citata Nicolini editionis legitur:* Hæc habentur a Chrysostomo hom. LIX. in Matth. circa med. (4) *P. Nicolaius ponit* & eos quoque qui invocant nomen eius, etiamsi eum non sequentes; immo etiam eos qui calicem &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Vel potius iterum ex Victore Antiocheno colligitur; etsi aliquid horum Chrysostomus habet homil. XXXVI. in Matth. & similia quædam Theophylactus. *De Theophylacto iam notaverat ad marginem editio Veneta Nicolini.*

lere, certant: unde dicitur: *Et si scandalizaverit te manus tua, abscinde illam*. CHRYSOSTOMUS *a*. Non de membris hoc dicit, sed de propinquis amicis, quos quantum ad necessaria in membrorum ordine nos habemus: nihil enim tam nocivum ut perniciosa societas. BEDA (cap. xxxix.) Manum quippe nostram appellat necessarium amicum, cujus auxilio quotidiano opus habemus; sed si talis nos lædere in causa animæ voluerit, excludendus est a nostra societate, ne si cum perdito in hac vita partem habere volumus, simul in futuro cum illo pereamus: unde sequitur: *Bonum est tibi debilem introire in vitam, quam duas manus habentem ire in gehennam, in ignem inextinguibilem*. GLOSSA *b*. Debilem dicit adjutorio alicujus amici privatum: nam melius est absque amico ire in vitam, quam cum eo ire in gehennam. HIERONYMUS (super *Bonum est tibi*.) Vel aliter. *Bonum est tibi debilem ingredi in vitam*; idest, sine cupito principatu, *quam duas manus habentem*. Duæ manus principatus sunt humilitas, & superbia. Abscinde superbiam, tenens humilem principatum. CHRYSOSTOMUS *c*. Deinde testimonium propheticum ex Esaia propheta inducit, dicens: *Ubi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur*. Non de sensibili verme hoc dicit, sed vermem conscientiam vocat mordentem animam, quod non sit operata bonum. Unusquisque enim sui ipsius accusator fiet, rememorans quæ gessit in vita mortali; & sic eorum vermis immortalis permanet. BEDA (cap. xxxix.) Sicut autem vermis est dolor interius accusans, sic ignis est pœna extrinsecus sæviens. Vel in verme putredinem gehennæ, sicut in igne ardorem designat. AUGUSTINUS XXI. de Civ. Dei (cap. ix.) Utrumque autem horum, ignem scilicet, ac vermem, qui volunt ad animæ pœnas, non ad corporis pertinere, dicunt etiam uri dolore animæ, sero, ac infructuose pœnitentis, eos qui fuerint a regno Dei separati: & ideo ignem pro isto dolore urente non incongrue poni posse contendunt, secundum illud Apostoli II. Corinth. xi. „ Quis „ scandalizatur, & ego non uror? " Eumdem etiam (1) dolorem vermem putant intelligendum esse, secundum illud Proverb. xxv. „ Sicut tinea vestimentum, & vermis „ lignum, sic mæror excruciat cor viri. " (2) Qui vero pœnas & animæ, & corporis in illo supplicio futuras esse non dubitant, igne uri corpus, animam vero rodi quodammodo verme mæroris affirmant; quod etsi credibilius dicitur, quia utique absurdum est ibi dolorem aut corporis, aut animæ defuturum; ego tamen facilius existimo ut ad corpus utrumque dicam pertinere quam neutrum: & ideo tacitum esse in istis divinæ Scripturæ verbis animi dolorem, quia consequens esse intelligitur ut corpore dolente animus quoque crucietur. Eligat ergo quisque quod placet: aut ignem tribuere corpori, animæ vermem, hoc proprie, illud tropice; aut utrumque proprie corpori. Possunt enim animalia etiam in ignibus vivere, in ustione sine consumptione, in dolore sine morte per miraculum potentissimi creatoris.

Sequitur: *Et si pes tuus scandalizat te*. BEDA (cap. xxxix. in Mar. a med.) Pes amicus dicitur propter ministerium discursus, quasi (3) nostris usibus accommodatus. Sequitur: *Quod si oculus tuus scandalizat te*. Oculus dicitur amicus utilis, atque solicitus, & acutus ad perspiciendum. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. IV. cap. vi. a med.) Hic profecto apparet quod illi qui nomini Christi sunt devoti, & prius quam Christianorum numero socientur, utiliores sunt quam hi qui cum jam Christiani appellentur, & christianis sacramentis imbuti sint, talia suadent ut eos quibus ea persuaserint, secum in æternam pœnam pertrahant: quos membrorum corporalium nomine, tamquam manum, vel oculum scandalizantem, jubet erui a corpore, hoc est ab ipsa unitatis societate, ut sine his potius veniatur ad vitam, quam cum eis eatur in gehennam. Hoc ipso autem separantur a quibus separantur quod eis mala suadentibus, hoc est scandalizantibus, non consentiunt. Et si quidem omnibus bonis, (4) cum quibus eis societas est, de hac perversitate innotescunt, ab omni pe-

(1) *Al. deest* dolorem. (2) *Al.* Qui si pœnas &c. (3) *Al.* in nostris. (4) *Al. deest* cum: *item* cum quibus eis notitia est.

Ex editione P. Nicolai.

a Hom. lx. in Matth. Eadem quoque habet Victor Antiochenus super hunc locum. *b* Non sic in Glossa quæ nunc extat; sed hoc potius quod ex Beda proxime relatum est; vel etiam in Glossa interlineali. *c* Quod autem subjungitur ex Chrysostomo, est Victoris Antiocheni ubi supra.

penitus societate, atque ab ipsa divinorum sacramentorum participatione separentur. Si autem quibusdam ita noti sunt, pluribus autem ista eorum est ignota perversitas; ita tolerandi sunt ut neque illis ad iniquitatis communionem consentiatur, neque propter illos bonorum societas deseratur. BEDA (cap. XXXIX. a medio illius.) Quia vero Dominus tertio mentionem vermis, & ignis fecerat, ut hoc valeamus evitare tormentum, subdit: *Omnis enim igne salietur*. Foetor enim vermium de corruptione solet nasci carnis, & sanguinis; ideoque caro recens sale conditur, ut exsiccato humore sanguineo, vermescere nequeat. Et quidem quod sale salitur, vermis putredinem arcet; quod vero igne salitur, idest ignibus sale aspersis reconditur, non solum vermes abiicit, sed ipsam quoque carnem consumit. Caro ergo, & sanguis vermes creat: quia delectatio carnalis, cui condimentum continentiae non resistit, poenam luxuriosis generat aeternam: cuius foetorem quisquis vitare desiderat, & corpus sale continentiae, & mentem studeat condimento sapientiae ab erroris, & vitiorum labe castigare. Sal enim dulcedinem sapientiae, ignis Spiritus sancti gratiam designat. Dicit ergo: *Omnis igne salietur*: quia omnis electus sapientia spirituali debet a corruptione concupiscentiae carnalis expurgari. Vel ignis est tribulationis, quo patientia fidelium, ut perfectum opus habere possit, exercetur. CHRYSOSTOMUS *a*. Simile autem est huic quod dicit Apostolus I. Corinth. III. „ Uniuscu„ iusque opus quale sit ignis probabit. “

Postea a Levitici cap. II. testimonium introducit dicens: *Et omnis victima salietur*. HIERONYMUS (super illud, *Et omnis victima*.) Victima Domini est genus humanum, quod hic ratione sapientiae salitur, dum corruptio sanguinis, custodia putredinis, & mater vermium, consumetur, & illic purgatorio igne examinabitur. BEDA (cap. XXXIX. aliq. ante finem.) Possumus & ita intelligere, quod altare Dei sit cor electorum; hostiae vero & sacrificia in hoc altari offerenda, bona sunt opera fidelium. In omnibus autem sacrificiis sal debet offerri: quia nullum est opus bonum quod non sal sapientiae ab omni corruptione vanae laudis, ceterisque pravis, sive superfluis cogitationibus expurgat. CHRYSOSTOMUS. Vel hoc dicitur, quia omne munus victimae nostrae, quae est secundum orationem, & proximi subventionem, salitur igne divino, de quo dicitur Luc. XII. „ Ignem veni mit„ tere in terram: “ de quo subditur, *Bonum est sal*, idest ignis dilectionis. *b Quod si sal insulsum fuerit*, idest seipso privatum, & propria qualitate, per quam dicitur bonum, *in quo illud condietis*? Sunt enim sales sal habentes, qui scilicet habent gratiae plenitudinem; & sunt sales sal non habentes: qui enim non sunt pacifici, sal sunt insulsum. BEDA (cap. XXXIX. paulo ante finem.) Vel *bonum est sal*, bonum est Dei verbum audire frequentius, & sale sapientiae spiritualis cordis arcana condire. THEOPHYLACTUS (circa finem Comment.) Sicut enim sal carnes conservat, & vermes eas non sinit generare; sic & sermo doctoris, si desiccativus erit, carnales homines constringit, & in eis inextinguibilem vermem non sinit generari; si vero sit insulsus, idest si virtutem desiccativam, & conservativam non habeat, in quo condietur? CHRYSOSTOMUS *c*. Vel secundum Matthaeum, discipuli Christi sunt sal, qui totum orbem conservant, resistentes putredini, quae est ab idolatria, & fornicatione peccatorum. Potest etiam intelligi quod unusquisque nostrum habeat tantum salis quantum capax est Dei gratiarum: unde & Apostolus coniungit gratiam sali, dicens Coloss. IV. „ Sermo vester sit in gratia sale „ conditus. “ Sal etiam est Dominus Iesus Christus, qui fuit sufficiens totam terram conservare, & multos in terra fecit sales: quorum si aliquis marcescat (possibile est enim & bonos in putredinem transmutari) dignum est ut foras mittatur. HIERONYMUS (super illud, *Bonum est sal*.) Vel aliter. Sal insulsum est qui amat principatum, & increpare non audet: unde sequitur: *Habete in vobis sal, & pacem habete inter vos*: ut scilicet salsedinem correptionis amor proximi temperet, & dilectionem proximi sal iustitiae condiat. GREGORIUS super Ezech. *d* (ubi supra.) Vel hoc dicitur contra

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod autem subiungitur ex Chrysostomo, est Victoris Antiocheni ubi supra. *b* Hanc appendicem Victor Antiochenus ubi supra non habet; quamvis ex illo tantum cetera desumpta sint, sed alia serie; nec occurrit unde sit sub his verbis, licet ab eodem Victore, ac Theophylacto aliquatenus indicetur. *c* Partim ex illo in Matth. hom. XV. partim ex Victore Antiocheno super hunc locum, & ex Theophylacto super eumdem colligitur, sed non iisdem verbis. *d* Immo potius Libro de Cura pastorali par. III. admonit. XXIII. licet aliquid huic pertinens habeat hom. IV. & VIII. super Ezech. aliis verbis.

tra quosdam, quos dum maior (1) scientia erigit, a ceterorum societate disiungit, & quo plus sapiunt, eo a concordiæ virtute resipiscunt. GREGORIUS in Pastor. (II. par. cap. IV.) Qui etiam loqui sapienter nititur, magnopere metuat ne eius eloquio audientium unitas confundatur: nedum sapiens videri desiderat, unitatis compagem insipienter abscindat. THEOPHYLACTUS. Vel qui constringit se vinculo dilectionis ad proximum, hic salem habet, & ex hoc pacem cum fratre suo. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. IV. cap. VI.) Hæc Marcus Dominum locutum fuisse contextim commemorat; & aliqua posuit quæ nullus alius Evangelistarum posuit, alia vero quæ Matthæus quoque posuit, & aliqua quæ Matthæus, & Lucas; sed illi ex aliis occasionibus, & in alio rerum ordine: unde mihi videtur etiam hoc loco Dominum (2) ideo dixisse quæ aliis locis dixit, quia satis pertinebant ad hanc ipsam eius sententiam, qua vetuit prohiberi virtutes in nomine suo fieri, etiam ab illo qui cum discipulis eum non sequebatur.

CAPUT X.

(a) ET inde exurgens, venit in fines Iudææ ultra Iordanem; & conveniunt iterum turbæ ad eum; & sicut consueverat, iterum docebat illos. Et accedentes pharisæi interrogabant eum, si licet viro uxorem dimittere, tentantes eum. At ille respondens dixit eis: Quid vobis præcepit Moyses? Qui dixerunt: Moyses permisit libellum repudii scribere, & dimittere. Quibus respondens Iesus ait: Ad duritiam cordis vestri scripsit vobis præceptum istud. Ab initio autem creaturæ, masculum, & feminam fecit eos Deus. Propter hoc relinquet homo patrem suum, & matrem, & adhærebit ad uxorem suam, & erunt duo in carne una. Itaque iam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet. Et in domo iterum discipuli eius de eodem interrogaverunt eum. Et ait illis: Quicumque dimiserit uxorem suam, & aliam duxerit, adulterium committit super eam; & si uxor dimiserit virum suum, & alii nupserit, mœchatur.

(b) Et offerebant illi parvulos, ut tangeret illos. Discipuli autem comminabantur offerentibus. Quos cum videret Iesus, indigne tulit; & ait illis: Sinite parvulos venire ad me, & ne prohibueritis eos: talium enim est regnum Dei. Amen dico vobis, quisquis non receperit regnum Dei velut parvulus, non intrabit in illud. Et complexans eos, & imponens manus super illos, benedicebat eos.

(c) Et cum egressus esset in viam, procurrens quidam genu flexo ante eum, rogabat eum, dicens: Magister bone, quid faciam ut vitam æternam percipiam? Iesus autem dixit ei: Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi unus Deus. Præcepta nosti? Ne adulteres, ne occidas, ne fureris, ne falsum testimonium dixeris, ne fraudem feceris: honora patrem tuum, & matrem. At ille respondens ait illi: Magister, hæc omnia observavi a iuventute mea. Iesus autem intuitus eum, dilexit eum, & dixit ei: Unum tibi deest. Vade, quæcumque habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo; & veni sequere me. Qui contristatus in verbo, abiit mærens: erat enim habens multas possessiones. Et circumspiciens Iesus, ait discipulis suis: Quam difficile qui pecunias habent in regnum Dei introibunt! Discipuli autem obstupescebant in verbis eius. At Iesus rursus respondens, ait illis: Filioli, quam difficile est confidentes in pecuniis in regnum Dei introire! Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum Dei. Qui magis admirabantur dicentes ad semetipsos: Et quis potest salvus fieri? Et intuens illos Iesus ait: Apud homines impossibile est, sed non apud Deum: omnia enim possibilia sunt apud Deum.

 (d) Et

(1) *Al.* conscientia. (2) *Al. deest* ideo.

(d) Et post hæc cœpit ei Petrus dicere: Ecce nos dimisimus omnia, & secuti sumus te. Respondens Iesus ait: Amen dico vobis: nemo est qui reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut filios, aut agros propter me, & propter Evangelium, qui non accipiat centies tantum, nunc in tempore hoc domos, & fratres, & sorores, & matres, & filios, & agros, cum persecutionibus, & in sæculo futuro vitam æternam. Multi autem primi erunt novissimi, & novissimi primi.

(e) Erant autem in via ascendentes Hierosolymam, & præcedebat illos Iesus: & stupebant, & sequentes timebant. Et assumens iterum duodecim, cœpit illis dicere quæ essent ei ventura. Quia ecce ascendimus Hierosolymam, & Filius hominis tradetur principibus sacerdotum, & scribis, & senioribus; & damnabunt eum morte, & tradent eum Gentibus, & illudent ei, & conspuent eum, & flagellabunt eum, & interficient eum; & tertia die resurget.

(f) Et accedunt ad eum Iacobus, & Ioannes filii Zebedæi, dicentes: Magister, volumus ut quodcumque petierimus, facias nobis. At ille dixit eis: Quid vultis ut faciam vobis? Et dixerunt: Da nobis ut unus ad dexteram tuam, & alius ad sinistram tuam sedeamus in gloria tua. Iesus autem dixit eis: Nescitis quid petatis. Potestis bibere calicem quem ego bibo, aut baptismo quo ego baptizor, baptizari? At illi dixerunt ei, Possumus. Iesus ait eis: Calicem quidem quem ego bibo, bibetis, & baptismo quo ego baptizor, baptizabimini; sedere autem ad dexteram meam, vel ad sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est.

(g) Et audientes decem indignati sunt de Iacobo, & Ioanne. Iesus autem vocans eos, ait illis: Scitis quia hi qui videntur principari gentibus, dominantur eis, & principes eorum potestatem habent ipsorum. Non ita est autem in vobis; sed quicumque voluerit fieri maior, erit vester minister; & quicumque voluerit in vobis primus esse, erit omnium servus: nam & Filius hominis non venit ut ministraretur ei, sed ut ministraret, & daret animam suam redemptionem pro multis.

(h) Et veniunt Hiericho: & proficiscente eo de Hiericho, & discipulis eius, & plurima multitudine, filius Timæi, Bartimæus cæcus, sedebat iuxta viam, mendicans. Qui cum audisset quia Iesus Nazarenus est, cœpit clamare, & dicere: Iesu fili David miserere mei. Et comminabantur illi multi ut taceret; at ille multo magis clamabat: Fili David miserere mei. Et stans Iesus præcepit illum vocari. Et vocant cæcum, dicentes ei: Animæquior esto: surge, vocat te. Qui proiecto vestimento suo, exiliens venit ad eum. Et respondens Iesus dixit illi: Quid tibi vis faciam? Cæcus autem dixit ei: Rabboni, ut videam. Iesus autem ait illi: Vade: fides tua te salvum fecit. Et confestim vidit, & sequebatur eum in via.

(a) BEDA a (cap. xl. in Mar. in prin.) Hucusque Marcus ea narravit de Domino quæ in Galilæa fecit, & docuit; hic incipit enarrare quæ in Iudæa fecit, & docuit, sive passus est, & primo quidem trans Iordanem ad orientem; & hoc est quod dicitur: *Et inde exurgens venit in fines Iudææ ultra Iordanem*. Deinde etiam circa Iordanem quando venit Hiericho, Bethaniam, & Hierosolymam. Et cum omnis Iudæorum provincia generaliter ad distinctionem aliarum gentium Iudæa sit dicta, specialius tamen meridiana eius plaga appellabatur Iudæa, ad distinctionem Samariæ, Galilææ, Decapolis, & ceterarum in eadem provincia regionum. THEOPHYLACTUS (Mar. x. in prin. Commen.) Visitat autem regionem Iudææ, quam sæpe propter Iudæorum æmulationem reliquerat: quia passio in ea erat futura: non tamen ascendit tunc Hierosolymam, sed Iudææ confinia, ut turbæ non malitiosæ proficerent: Hierosolyma enim erat operatrix omnis nequitiæ ob malitiam Iudæorum: unde sequitur: *Et conveniunt*

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quo ad posteriorem tantum partem, sed priorem, quam & expresse Glossa ponit, præsupponens.

niunt iterum turbæ ad eum; & ficut confueverat, iterum docebat illos. BEDA (cap. xl. paulo a prin.) Notanda eft mentium diftantia in turbis, & pharifæis: hæ conveniunt ut doceantur, & fui fanentur infirmi, ficut Matthæus commemorat; illi accedunt ut Salvatorem tentando decipiant: unde fequitur: *Et accedentes pharifæi interrogabant eum, fi licet viro uxorem dimittere, tentantes eum*. THEOPHYLACTUS (cap. x. circa prin. Commen.) Accedunt quidem non delerentes eum, ne turbæ in eum crederent; fed continue accedentes credebant eum in dubitationem deducere, & eum per interrogationes confundere. Propofuerunt autem ei quæftionem ex utraque parte præcipitium habentem: ut fi dicat, quod licet viro uxorem dimittere, vel non licet, accufarent ipfum, contradicentes eidem ex dogmatibus Moyfi. Chriftus igitur fapientia ipfa refpondit eis refponfionem illorum laqueos fugientem. CHRYSOSTOMUS (homil. lxiii. in Matth. aliq. a prin.) Interrogatus enim fi licet, non ftatim refpondit, Non licet, ne tumultuentur; fed primo eis legis fententiam voluit refpondere, ut quod eum dicere oportebat, hoc illi refponderent: unde fequitur: *At ille refpondens ait: Quid vobis præcepit Moyfes?* Sequitur: *Qui dixerunt: Moyfes permifit libellum repudii fcribere, & dimittere*. Proponunt quidem Moyfen hoc dixiffe, aut propter interrogationem Salvatoris, aut volentes in eum virorum multitudinem incitare. Etenim hoc Iudæis erat indifferens, & omnes hoc operabantur tamquam a lege permiffum. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. IV. cap. lxii.) Nihil autem ad rei veritatem intereft utrum Domino feparationem prohibenti, & fententiam fuam de lege firmanti, ipfæ turbæ, ut Matthæus narrat, intulerint quæftionem de libello repudii per eumdem Moyfen fibi permiffo, an hoc quidem illi de præcepto Moyfi illos interroganti refponderint, ut Marcus hic dicit: nam & voluntas eius ita fe habebat ut non eis redderet rationem cur illud Moyfes permiferit, nifi prius ipfi hoc commemoraffent. Cum ergo voluntas loquentium, cui debent verba fervire, ab Evangelifta utroque monftrata fit, nihil intereft iam, licet diverfus inter ambos fuerit modus narrandi. Poteft etiam hoc intelligi quod, ficut dicit Marcus, prius eos de uxore dimittenda interrogantes, Dominus viciffim interrogarit quid eis præcepit Moyfes; qui cum refpondiffent, Moyfen permififle libellum repudii fcribere, & dimittere, refpondit eis de ipfa lege per Moyfen data, quomodo Deus inftituerit coniugium mafculi, & feminæ, dicens ea quæ ponit Matthæus; quibus auditis, illi id quod ei primo interroganti refponderant, repetierunt, dicentes: *Quid ergo mandavit Moyfes?* AUGUSTINUS contra Fauft. (Lib. XIX. cap. xxvi.) Nolebat autem dimitti uxorem a viro, qui hanc interpofuit moram, ut in diffidium animus præceps, libelli confcriptione refractus abfifteret; præfertim quia, ut perhibent, apud Hebræos fcribere litteras Hebræas nulli fas erat nifi folis fcribis. Ad hos igitur quos oporteret effe prudentes legis interpretes, & iuftos diffidii diffuafores, lex mittere voluit eum quem iuffit libellum dare repudii, fi dimififfet uxorem. Non enim poterat ei fcribi libellus, nifi ab ipfis, quem per hanc occafionem, & neceffitatem venientem quodammodo in manus fuas bono confilio regerent, atque inter ipfum & uxorem pacifice agendo dilectionem, concordiamque fuaderent. Quod fi tantum intercederet odium ut extingui, emendarique non poffet, tunc utique fcriberetur libellus: quia fruftra non dimitteret quam fic odiffet ut ad debitam coniugio caritatem nulla prudentium fuafione revocaretur: propter hoc fubditur: *Quibus refpondens Iefus ait: Ad duritiam cordis veftri fcripfit vobis præceptum iftud*. Magna enim duritia erat, quæ nec per libelli interpofitionem, ubi diffuadendi locus iuftis, & prudentibus tribuebatur, folvi, vel flecti poffet ad recipiendam, vel revocandam coniugii caritatem. CHRYSOSTOMUS [a]. Vel dicitur, *Ad duritiam cordis veftri*: quia fi anima fuerit purgata defideriis, & ira, poffibile eft mulierem nequiffimam tolerare. Multiplicatis autem in anima paffionibus prædictis, multa mala contingent circa odiofum connubium. Sic igitur ab Incufatione eorum Moyfen eripit, qui dederat legem, & totum in eorum caput convertit. Sed quia grave erat quod dictum eft, ftatim ad antiquam legem fermonem reducit, dicens: *Ab initio autem creaturæ, mafculum, & feminam fecit eos Deus*. BEDA (cap xl. fuper *Mafculum, & feminam*.) Non ait, Mafculum, & feminas, quod ex priorum repudio quærereba-

EX EDITIONE P. NICOLAI.

[a] Non expreffe quo ad omnia, nec eodem tenore quo hic, fed fparfim quo ad aliqua tantum hom. xliii. in Matth. nec cetera occurrunt.

rebatur; sed *Masculum, & feminam*, ut unius coniugis consortio necterentur. CHRYSOSTOMUS (homil. lxiii. in Matth. super „ Erunt duo in carne una. ") Si autem voluisset hanc quidem dimitti, & alteram introduci, creasset plurimas mulieres. Nec solum homini Deus mulierem coniunxit; sed & relinquere parentes praecepit, & mulieri adhaerere: unde sequitur: *Et dixit*, scilicet Deus per Adam: *Propter hoc relinquet homo patrem suum, & matrem suam, & adhaerebit ad uxorem suam*: ex ipso modo locutionis inseparabilitatem matrimonii demonstrans, quia dicit, *Adhaerebit*. BEDA (super *Adhaerebit uxori*.) Et similiter quia dicit, *Adhaerebit ad uxorem suam*, non ad uxores.

Sequitur: *Et erunt duo in carne una*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxiii. ubi supra.) Idest, ex una radice facti, in unum corpus convenient.

Sequitur: *Itaque iam non sunt duo, sed una caro*. BEDA (cap. xl.) Primum (1) igitur nuptiarum est ex duabus unam carnem fieri. Castitas iuncta spiritui, unus efficitur spiritus. CHRYSOSTOMUS (homil. lxiii. in Matth. ibid.) Post hoc terribile faciens argumentum, non dixit, Ne dividatis, sed conclusit: *Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet*. AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. XIX. cap. xxix.) Ecce Iudaei ex libris Moysi convincuntur, non esse uxorem dimittendam, qui secundum voluntatem legis Moysi (2) arbitrabantur se facere cum dimitterent. Similiter & illud hinc (3) ipso Christo attestante cognoscimus, Deum fecisse, & coniunxisse masculum & feminam; quod Manichaei negando damnantur, non iam Moysi libris, sed Christi Evangelio resistentes. BEDA (cap. xl.) *Quod ergo Deus coniunxit*, unam faciendo carnem viri & feminae, hoc homo non potest separare, sed solus Deus. Homo separat quando propter desiderium secundae uxoris primam dimittimus; Deus separat quando ex consensu propter servitutem Dei sic habemus uxores quasi non habentes. CHRYSOSTOMUS *a*. Si autem duo quos Deus coniunxit, separari non debent; multo magis Ecclesiam, quam Deus Christo coniunxit, ab eo non convenit separare. THEOPHYLACTUS (Mar. x. sup. *Et in domo*.) Quia vero scandalizabantur discipuli, tamquam ex praedictis non plene eis fuerit satisfactum, propter hoc (4) eum iterum interrogant: unde sequitur: *Et in domo iterum discipuli eius de eodem interrogaverunt eum*. HIERONYMUS (in prin. Comment. in cap. x.) Secunda interrogatio ab Apostolis iterum dicta est: (5) quia de eadem re, de qua pharisaei, eum interrogaverunt, idest de coniugii statu: & hoc proprie (6) dicit Marcus. (7) GLOSSA. Iterata enim Verbi sententia, non fastidium, sed esuriem, & sitim praestat: unde „ qui me comedunt, adhuc „ esurient; & qui me bibunt, adhuc si„ tient: " Eccli. xxiv. Mellistua enim sapientiae eloquia gustata, diligentibus multimodum saporem reddunt: unde Dominus iterato discipulos instruit: nam sequitur: *Et dixit illis: Quicumque dimiserit uxorem suam, & aliam duxerit, adulterium committit super eam*. CHRYSOSTOMUS *b*. Adulterium vocat non cum sua simul esse: non enim est sua quam accepit, prima derelicta; & propter hoc committit adulterium super eam, idest super secundam quam introducit. Idem autem est & de muliere: unde sequitur: *Et si uxor dimiserit virum suum, & alii nupserit, moechatur*. Non enim alteri, ut proprio viro potest coniungi, si proprium derelinquat. Et quidem lex prohibuit adulterium manifestum; (8) sed Salvator hoc non manifestum, neque ab omnibus notum, naturae tamen contrarium. BEDA (cap. xl. sup. *Quicumque dimiserit*.) In Matthaeo vero cap. xix. scriptum est plenius: „ Quicumque dimiserit uxorem suam, „ nisi ob fornicationem. " Una ergo solummodo carnalis est causa, fornicatio; una spiritualis, timor Dei, ut uxor dimittatur, sicut multi religionis causa fecisse leguntur. Nulla autem causa est Dei lege perscripta, ut vivente ea quae relicta est, alia adducatur.

(1) *Legit P. Nicolai* Praemium igitur nuptiarum est ex duabus unam carnem fieri: castitate enim iuncta spiritui, unus efficitur spiritus. (2) *Al.* arbitrantur. (3) *Al.* cum ipso. (4) *Al.* enim. (5) *Al. deest* quia. (6) *In quatuor exemplis supra citatis omittitur* dicit Marcus. (7) *Omittitur a Nicolaio index Glossa*. (8) *Al. desideratur* sed.

Ex editione P. Nicolai.

a Colligitur potius ex Auctore Operis imperfecti hom. xxxii. in Matth. & aliquid simile Theophylactus habet in Matth. cap. xix. *b* Quod ex Chrysostomo subiungitur, colligi potest ex Victore Antiocheno, etsi aliis verbis.

tur. CHRYSOSTOMUS *a*. Quod autem Matthæus dicit, pharisæis hæc verba dixisse, Marcus vero discipulis, non est contrarium: contingit enim hæc & his, & illis dicta esse.

(b) THEOPHYLACTUS (Mar. x. super *Et attulerunt*.) Ostensa superius nequitia pharisæorum Christum tentantium, nunc ostenditur multa fides turbatum, quæ tantum manuum impositione putabant Christum benedicere parvulos quos illi offerebant: unde dicitur: *Et offerebant illi parvulos, ut tangeret eos*. CHRYSOSTOMUS (homil. lxiii. in Matth.) Sed discipuli prohibebant offerentes, propter Christi dignitatem; & hoc est quod subditur: *Discipuli autem comminabantur offerentibus*. Salvator autem erudiens discipulos sapere moderata, & tumorem conculcare mundanum, accipit pueros, & eis prænuntiat regnum Dei: unde sequitur: *Et dixit illis: Sinite parvulos venire ad me, & ne prohibueritis eos*. ORIGENES (tract. vii. in Matth. ante fin.) Si quis ergo eorum qui doctrinam ecclesiasticam profitentur, videat aliquem offerentem quosdam stultos mundi, & ignobiles, & infirmos, qui propter hoc appellati sunt pueri, & infantes, non prohibeat quasi sine iudicio facientem eum qui offert (1) tales Salvatori. Post hoc exhortatur discipulos suos iam viros constitutos condescendere utilitatibus puerorum, ut fiant pueris quasi pueri, ut pueros lucrentur. Nam & ipse cum in forma Dei esset, humilians se factus est puer: unde subdit: *Talium est enim regnum Dei*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxiii. ibid.) Etenim ab omnibus passionibus pura existit anima pueri: propter hoc oportet ut hæc ex voluntate operemur quæ pueri habent per naturam. THEOPHYLACTUS (super *Talium est regnum cælorum*.) Unde non dixit, Horum est regnum Dei, sed *Talium*, scilicet habentium & studio, & labore innocentiam, & simplicitatem quam habent pueri ex natura. Puer enim non odit, neque malitiose aliquid operatur, neque verberatus a matre discedit; sed etsi eum vilibus induat vestimentis, præfert ea regalibus indumentis: sic & ille qui vivit secundum virtutem Ecclesiæ matris suæ, nihil huic præhonorat, neque etiam teginam multorum voluptatem: unde & Dominus subdit: *Amen dico vobis: Quisquis non receperit regnum Dei velut parvulus, non intrabit in illud*. BEDA (cap. xl.) Idest, nisi talem habueritis innocentiam, & animi puritatem, sicut parvulus habet, regnum cælorum non poteritis intrare. Aliter. Regnum Dei, idest doctrinam Evangelii, sicut parvulus, recipere iubemur: quia quomodo parvulus in discendo non contradicit doctoribus, neque rationes, & verba componit eis resistens; sed fideliter suscipit quæ docent, & cum metu obtemperat, & discit: ita & nos obediendo simpliciter, & sine ulla contradictione verbum Domini suscipere debemus.

Sequitur: *Et complexans eos, & imponens manus super illos, benedicebat eos*. CHRYSOSTOMUS *b*. Bene autem amplexatur eos ad benedictionem tamquam in proprium sinum elevans, propitiatus facturam suam ab eo cadentem ab initio, & divisam. Imponit autem parvulis manus, docens divinæ virtutis operationem. Et quidem secundum consuetudinem aliorum, manus imponit; sed non secundum consuetudinem operatur: Deus enim existens, humanum modum servabat tamquam verus homo factus. BEDA (ibidem super *Et complexans eos*.) Complexus etiam benedixit parvulos, ut humiles spiritu sua benedictione, & gratia, & dilectione dignos esse significet.

(c) BEDA (cap. xl. sup. *Cum ingressus esset*.) Audiverat quidam a Domino, tantum eos qui parvulorum volunt esse similes, dignos esse introitu regni cælorum, atque ideo poscit sibi exponi non parabolis, sed aperte, quibus operum meritis vitam æternam consequi possit: unde dicitur: *Et cum egressus esset in viam, procurrens quidam genu flexo ante eum, rogabat eum, dicens: Magister bone, quid faciam ut vitam æternam percipiam?* THEOPHYLACTUS (super *Quid faciendo vitam æternam percipiam*?) Miror de hoc iuvene, qui, omnibus aliis pro infirmitatibus ad Christum accedentibus, hic vitæ æternæ possessionem postulat, cum maligna sit passio avaritiæ, propter quam postmodum contristatus est. CHRYSOSTOMUS (homil. lxiv. in Matth.) Quia vero accesserat ad Christum, (2) tamquam ad hominem, & ad unum Iudaicorum doctorum; Christus tamquam homo respondit eidem: unde sequi-

(1) *Al.* talem. (2) *Al.* tamquam homo ad hominem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Et hoc iterum est Victoris Antiocheni, verbis paululum immutatis. *b* Immo potius Victor Antiochenus ubi supra.

quitur: *Iesus autem dixit ei: Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi unus Deus*. Hæc autem dicens non excludit homines a bonitate, sed a comparatione bonitatis divinæ. BEDA (cap. xl. super illud, *Nemo bonus*.) Unus autem Deus bonus, non Pater solus intelligendus est, sed & Filius, qui dicit Ioan. x. „ Ego sum pastor bonus;" sed & Spiritus sanctus, quia dicitur Luc. xi. „ Pater de cælis dabit Spiritum bonum petentibus se." Ipsa enim una & individua Trinitas Pater, & Filius, & Spiritus sanctus, solus & unus Deus bonus est. Non igitur Dominus se bonum negat, sed esse Deum significat; non se magistrum bonum non esse, sed magistrum absque Deo nullum bonum esse testatur. THEOPHYLACTUS (super *Vade, & vende omnia quæ habes*.) Voluit igitur Dominus (1) per hæc verba mentem iuvenis facere altiorem, ut ipsum cognosceret tamquam Deum. Sed & aliud quidem innuit in his verbis, ut quando debes conferre cum aliquo, non adulando cum eo conferas, sed respicias radicem bonitatis, & fontem Deum, & ei præstes honorem. BEDA (cap. xl. super *Præcepta nosti*.) Notandum autem, quod iustitia legis suo tempore custodita, non solum bona terræ, verum etiam suis electoribus vitam conferebat: unde Dominus de vita æterna quærenti consequenter dixit: *Præcepta nosti? Ne adulteres, ne occidas &c.* Hæc est enim puerilis innocentia, quæ nobis imitanda proponitur, si regnum Dei volumus intrare: unde sequitur: *At ille respondens ait: Magister, hæc omnia observavi a iuventute mea*. Non est putandus homo iste vel voto tentantis, ut quidam putaverunt, Dominum interrogasse, vel de sua vita esse mentitus; sed simpliciter ut vixerat esse confessus: quod patet ex hoc quod subditur: *Iesus autem intuitus eum, dilexit eum, & dixit ei*. Si aut mendacii, aut simulationis noxa reus teneretur, nequaquam intuitus arcana cordis eius diligere diceretur Iesus. ORIGENES super Matth. (tract. VIII. ante medium.) In hoc enim quod dilexit eum, vel osculatus est eum, videtur affirmasse professionem eius, qui dixit se omnia ista implesse. Intendens enim mente in eum, vidit hominem ex bona conscientia confitentem. CHRYSOSTOMUS. Dignum tamen est inquirere qualiter hunc dilexit, qui eum non erat secutus. Est autem hoc dicere, quoniam quantum ad priora dignus erat amore, quæ legis sunt observans a iuventute; circa finem vero neque diminutionem prioris dilectionis consecutus est, sicut neque perfectionem suscepit. Etsi enim non excesserat mensuram humanam, Christi perfectionem non sequens, nullo tamen crimine existebat reus, iuxta possibilitatem hominis legem observans, & in hac observatione Christus eum dilexit. BEDA (cap. xl. super *Hæc omnia servavi a iuventute mea*.) Diligit enim Dominus eos qui mandata legis, quamvis minora, custodiunt; sed nihilominus quæ in lege minus fuerat his qui perfecti esse desiderant ostendit: quia non venit solvere legem, sed adimplere: unde sequitur: *Et dixit: Unum tibi deest. Vade, quæcumque habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo, & veni, sequere me*. Quicumque enim perfectus esse voluerit, debet vendere quæ habet, non ex parte, sicut Ananias fecit, & Saphira, sed totum. THEOPHYLACTUS (ubi supra) Et cum vendiderit, dare pauperibus, non histrionibus, & luxuriosis. CHRYSOSTOMUS *a* (homil. lxiv. in Matth. inter prin. & med.) Bene autem non fecit æternæ vitæ mentionem, sed thesauri, dicens: *Et habebis thesauros in cælo*. Quia enim de pecuniis erat sermo, & de abrenuntiatione omnium, ostendit quod reddit plura his quæ præcepit relinquere, quanto maius est cælum quam terra. THEOPHYLACTUS (ut supra.) Sed quia multi sunt pauperes non humiles, sed ebrii, aut aliquam aliam habentes malitiam; propter hoc dicit: *Et veni, sequere me*. BEDA (cap. xl. ibid.) Sequitur enim Dominum qui imitator eius est, & per vestigia eius graditur.

Sequitur: *Qui contristatus in verbo abiit mærens*. CHRYSOSTOMUS *b* (homil. lxiv. in Matth. ante med.) Et causam tristitiæ subdit Evangelista dicens: *Erat enim possessiones habens multas*. Non enim eodem modo afficiuntur qui pauca habent, & qui multa. Adiectio enim acquisitarum divitiarum maiorem flammam cupiditatis accendit.

Sequitur: *Et circumspiciens Iesus, ait discipulis*

(1) *Al. omittitur* per.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Eadem quoque habet Victor Antiochenus in hunc locum. *b* Rursus eadem habet Victor Antiochenus ubi supra.

pulis fuit: Quam difficile qui pecuniam habent, in regnum Dei intrabunt! THEOPHYLACTUS (super *Difficile est divites intrare.*) Non hoc dicit, quod divitiæ malæ sint; sed habentes ipsas ut custodiant: decet enim non ipsas habere, idest retinere, & custodire; sed eis in necessariis uti, & in servitio hominis esse. CHRYSOSTOMUS (homil. lxiv. in Matth.) Dixit autem hoc Dominus discipulis pauperibus existentibus, & nihil possidentibus, instruens eos inopiam non erubescere, & quasi excusando eis respondens, pro eo quod nihil eos habere concesserat. Sequitur: *Discipuli autem obstupuerunt in verbis eius.* Manifestum est enim quoniam inopes existentes pro aliorum salute dolebant. BEDA (ibidem.) Sed quia inter pecunias habere & amare multa distantia est: unde & Salomon Eccle. v. non ait, Qui habet, sed „ Qui amat divitias, „ fructum non capit ex eis: “ ideo Dominus obstupescentibus discipulis verba præmissæ sententiæ exponit: unde sequitur: *At Iesus rursus respondens ait illis: Filioli, quam difficile est confidentes in pecuniis in regnum Dei introire?* Ubi notandum est, quod non ait, Quam impossibile est; sed *Quam difficile est*: quod enim impossibile est, omnino fieri non potest; quod difficile, cum labore potest. CHRYSOSTOMUS (homil. lxiv. in Matth.) Vel dicens *difficile*, ostendit esse impossibile, & non simpliciter, sed cum quadam intentione: & hoc ostendit exemplo, dicens: *Facilius est camelum per foramen acus transire quam divitem intrare in regnum Dei.* THEOPHYLACTUS (Mar. x. super illud, *Facilius est.*) Camelum siquidem oportet intelligere aut ipsum animal, aut funem illum (1) crassum, quo naves magnæ utuntur. BEDA (cap. xl. in Mar.) Quomodo ergo vel in Evangelio Matthæus, & Ioseph, vel in veteri testamento quamplurimi divites intraverunt in regnum Dei; nisi forte, quia divitias vel pro nihilo habere, vel ex toto relinquere, Domino inspirante, didicerunt? Altiore autem sensu facilius est Christum pati pro dilectoribus suis, quam dilectores sæculi ad Christum posse converti. Cameli enim nomine se intelligi voluit, quia infirmitatis nostræ onera sustulit; per acum autem significat punctiones, idest dolores in passione susceptos. Foramen ergo acus dicit angustias passionis, qua scissa nostræ quasi vestimenta naturæ quodammodo resarcire dignatus est. Sequitur: *Qui magis admirabantur, dicentes ad semetipsos: Et quis potest salvus fieri?* (2) Cum incomparabiliter maior sit turba pauperum, quæ divitibus perditis potest salvari; intellexerunt tamen cunctos qui divitias amant, etiam si adipisci nequeant, in divitum numero deputari. Sequitur: *Et intuens eos Iesus ait: Apud homines impossibile est; sed non apud Deum.* Quod non ita intelligendum est quasi cupidi, & superbi in regnum cælorum sint intraturi cum cupiditate, & superbia; sed possibile est Deo ut a cupiditate, & superbia ad caritatem, & humilitatem convertantur. CHRYSOSTOMUS (hom. lxiv. ut supra paulo ante med.) Ideo autem hoc opus Dei esse dixit, ut ostenderet quod multa opus est illi gratia qui ad hoc a Deo dirigitur: unde monstratur quod non parva merces est divitibus volentibus Christi philosophiam sequi. THEOPHYLACTUS (super illud, *Apud homines impossibile est.*) Vel intelligendum est quod dicit, *Apud homines impossibile est, sed non apud Deum*, quia cum Deum audimus, hoc fit possibile; cum vero humana sapimus, impossibile. Sequitur: *Omnia enim possibilia sunt apud Deum.* Cum (3) *omnia* dicit, entia subintelligas: peccatum non est ens: est enim res absque essentia, & hypostasi peccatum. Vel aliter. Peccatum non virtutis, sed infirmitatis est; & ideo peccatum, sicut & infirmitas, impossibile est apud Deum. Sed numquid Deus facere potest ut id quod factum est, non sit factum? Ad quod dicitur, quod Deus est (4) summa veritas; facere autem quod factum est, ut non sit factum, falsum est. Qualiter ergo veritas faciet falsum? Prius igitur destruet propriam naturam, ut quidam dicunt. Numquid potest Deus non esse Deus? Hoc enim ridiculum est.

(d) GLOSSA a. Quia iuvenis, audito consilio Salvatoris de rerum dimissione, tri-

(1) *Al.* grossum. (2) *P. Nicolai sic legit.* Cum incomparabiliter maior sit turba pauperum quæ divitibus perditis, potest salvari; non hoc dixissent, nisi quia cunctos qui divitias amant, etiamsi adipisci nequeant, in divitum numero deputari: *subaudi* intellexerunt, *vel quid simile.* (3) *Al.* Cum enim omnia, (4) *Al. deest* summa.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nihil tale in Glossa quæ nunc extat.

bis prædixerat; & ideo Hierosolymam tendentes stupebant: & hoc est quod dicitur: *Erant autem in via ascendentes Hierusalem, & præcedebat illos Iesus*. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Ut ostendat quod ad passionem præcurrit, & quod non refugit mortem pro nostra salute.

Et stupebant, & sequentes timebant. BEDA (ubi supra.) Ne vel ipsi cum eo occiderentur, vel saltem ille, cuius vita, & magisterio gaudebant, inimicorum manibus occumberet. Prævidens autem Dominus ex passione sua discipulorum animos perturbandos, eis & passionis pœnam, & resurrectionis suæ gloriam prædicit: unde sequitur: *Et assumens iterum duodecim, cœpit illis dicere quæ ei essent ventura*. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Ut scilicet discipulorum corda confirmaret, ut cum hæc præaudirent, levius postmodum sustinerent, & in repentinis non formidarent, & etiam ut ostenderet quod voluntarie (1) pateretur. Qui enim præoscit, & potest fugere, & non fugit, manifestum est quod voluntarie seipsum passionibus tradit. Seorsum autem assumit discipulos: namque conveniens erat passionis mysterium propinquioribus sibi revelare. CHRYSOSTOMUS (hom. lxvi. in Matth.) Commemorat autem singula quæ passurus erat, ne si aliquid prætermissum remaneret, cernentes postmodum illud subito turbarentur: unde subdit: *Quia ecce ascendimus Hierosolymam*. GLOSSA a. Ad quem scilicet pertinet pati: nam divinitas pati non potest. *Tradetur*, scilicet a Iuda, *principibus sacerdotum, & scribis, & senioribus; & condemnabunt eum morte*, iudicantes eum esse reum mortis. *Et tradent eum Gentibus*, scilicet Pilato gentili; *& illudent ei milites eius; & conspuent eum, & flagellabunt eum, & interficient eum*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxvi. in Matth.) Ut autem cum fuerint contristati propter passionem, & mortem, tunc & resurrectionem expectent, subdit: *Et tertia die resurget*: cum enim tristitias, & opprobria quæ contigerunt non occultaverit, conveniens erat ut ei & de reliquis crederent.

(f) CHRYSOSTOMUS b. Audientes discipuli Christum frequenter de suo regno loquentem, putabant quod hoc regnum post eius mortem non esset; & ideo nunc prænuntiata Christi morte, accesserunt ad eum ut honoribus regni statim fierent digni: unde dicitur: *Et accedunt ad eum Iacobus, & Ioannes filii Zebedæi, dicentes: Magister, volumus ut quodcumque petierimus facias nobis*. Erubescentes enim quod aliquid humanum passi erant, accesserunt ad Christum, seorsum eum a discipulis assumentes. Salvator vero non ignorans quid petere debebant, sed ad respondendum eos inducens, interrogationem subiungit: *At ille dixit eis: Quid vultis ut faciam vobis?* THEOPHYLACTUS (super *Accedunt ad eum*.) Credebant autem prædicti discipuli quod propter hoc Hierosolymam ascenderet ut regnaret, & postmodum pateretur quæ se passurum prædixerat: & hoc cogitantes dexteram, & sinistram sedem appetebant: unde sequitur: *Et dixerunt: Da nobis ut unus ad dexteram, & alius ad sinistram sedeat in gloria tua*. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. lxiv.) Hoc ab eis non per eos ipsos, sed per matrem dictum esse Matthæus expressit, cum illa eorum voluntatem attulisset ad Dominum: unde magis ipsos quam illam dixisse quod dictum est, Marcus breviter intimavit. CHRYSOSTOMUS (hom. lxvi. in Matth.) Vel convenienter dici potest utrumque factum esse. Videntes enim se præ aliis honoratos, prædictam petitionem se consequi æstimabant, & ut facilius petitionem obtinerent, matrem assumpserunt, ut cum hac simul Christum precarentur. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. lxiv.) Denique & Dominus etiam secundum Marcum, & secundum Matthæum, ipsis potius quam matri respondit: nam sequitur: *Iesus autem dixit eis: Nescitis quid petatis*. THEOPHYLACTUS (super illud, *Nescitis quid petatis*.) Quasi dicat: Non est hoc quod creditis, quod (2) sim temporaliter in Hierusalem regnaturus; sed omnia hæc, quæ scilicet ad regnum meum pertinent, supra intellectum sunt. Etenim sedere a dextris meis tam magnum quid est ut excellat ordines Angelorum. BEDA (cap. xl. ibidem.) Vel nesciunt quid petant, qui sedem gloriæ a Domino, quam nondum merebantur, inquirunt.

(1) Al. patitur. (2) Al. fuit.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Interlinealis quo ad priorem partem super hunc locum; sed in Matth. xx. quo ad sequentes, partim expresse, partim æquivalenter tantum. b Colligitur ex hom. lxvi. in Matth. & ex Theophylacto super hunc locum paulo aliis verbis.

runt. CHRYSOSTOMUS (hom. lxvi. in Matth. ſuper illud „ Poteſtis bibere calicem? “) Vel dicit, *Neſcitis quid petatis*, ac ſi diceret: Vos de honore loquimini; ego vero de agonibus, & ſudoribus diſputo: non enim eſt hoc præmiorum tempus, ſed occiſionis, præliorum, & periculorum: unde ſubdit: *Poteſtis bibere calicem quem ego bibiturus ſum, aut baptiſmo quo ego baptizor, baptizari?* Per modum interrogationis attrahit eos, ut (1) ex communicatione quæ eſt ad ipſum, avidiores fierent. THEOPHYLACTUS (Mar. x. ibidem.) Calicem autem, & baptiſmum crucem nominat: calicem quidem tamquam potum dulciter ab ipſo ſuſceptum, baptiſmum vero tamquam emundationem noſtrorum facientem peccatorum. Qui non intelligentes quod dixerat, reſponderunt: unde ſequitur: *At illi dixerunt, Poſſumus.* Credebant enim quod de calice ſenſibili, & baptiſmo quo Iudæi baptizari ſolebant, lavantes ſcilicet ſe antequam comederent, loqueretur. CHRYSOSTOMUS (hom. lxvi. in Matth.) Reſponderunt autem tam prompte, expectantes in eo quod petierunt exaudiri. Sequitur: *Ieſus autem ait eis: Calicem quidem quem ego bibo, bibetis, & baptiſmo quo ego baptizor, baptizabimini*; ideſt, martyrio digni eritis, & patiemini, ſicut & ego. BEDA (cap. xl. ſuper *Calicem quidem meum bibetis.*) Quæritur autem quomodo calicem martyrii Iacobus, & Ioannes biberunt, aut quomodo baptiſmo Domini fuerunt baptizati; cum Scriptura narret Iacobum tantum Apoſtolum ab Herode capite truncatum, Ioannes autem propria morte finivit vitam? Sed ſi legamus eccleſiaſticas Hiſtorias, in quibus fertur, quod & ipſe propter martyrium in ferventis olei dolium miſſus ſit, ſtatimque relegatus in Pathmos inſulam; ſic videbimus martyrium animo non defuiſſe, & bibiſſe Ioannem calicem confeſſionis, quem & tres pueri in camino ignis biberunt, licet perſecutor non fuderit ſanguinem.

Sequitur: *Sedere autem ad dexteram meam, vel ſiniſtram, non eſt meum dare vobis, ſed quibus paratum eſt.* CHRYSOSTOMUS (hom. lxvi. in Matth. al. ante med.) Ubi duo quæruntur: unum eſt, ſi paratum eſt alicui ſedere a dextris eius; alterum autem, ſi omnium Dominus his quibus paratum eſt, poteſtatem tribuendi non habet. Ad primum ergo dicimus, quod nullus a dextris, neque a ſiniſtris ſedet: (2) invius enim eſt omni creaturæ thronus ille. Quomodo ergo dixit: *Sedere ad dexteram meam, vel ad ſiniſtram, non eſt meum dare vobis?* quaſi quibuſdam ſeſſuris. Ad ſuſpicionem quidem interrogantium reſpondit, eorum intentioni condeſcendens: neque enim noverant illum thronum excelſum, & cathedram quæ eſt a dextris Patris; ſed unum ſolum petebant, ſcilicet potiri primatu, & aliis præeſſe. (3) Quia enim audierunt dictum de Apoſtolis, quod ſuper duodecim thronos eſſent ſeſſuri, quid eſſet quod dictum eſt ignorantes, inter ceteros petierunt primatum. Ad ſecundum dicendum eſt, quod tale donum poteſtatem Filii Dei non tranſcendit, ſed quod in Matthæo cap. xx. dicitur, „ Paratum eſt „ a Patre meo, “ idem eſt ac ſi diceret, a me: unde & Marcus non dixit hic, A Patre meo. Quod ergo hic Chriſtus dicit, tale eſt. Moriemini, inquit, propter me; non tamen hoc ſufficit ad hoc quod vos primum ordinem obtineatis. Si enim aliquis alius cum martyrio venerit, omnem aliam virtutem poſſidens, multa vobis maiora poſſidebit: his enim paratur primatus qui per opera poſſunt fieri primi. Sic igitur Dominus ſua reſponſione eos inſtruxit ut non vane & inaniter pro primatibus moleſtentur; ſimul autem & eos noluit contriſtari. BEDA (cap. xl. ſuper *Non eſt meum dare.*) Vel *non eſt meum vobis dare*, ideſt ſuperbis, hoc enim adhuc erant. Aliis paratum eſt; & vos alii eſtote, ideſt humiles, & vobis paratum eſt.

(g) THEOPHYLACTUS (Mar. x. ſuper *Et cum audiſſent.*) Quia reliqui Apoſtoli vident Iacobum, & Ioannem honorem petere, patienter ferre non poſſunt: unde dicitur: *Et audientes decem indignati ſunt de Iacobo, & Ioanne.* Patientes enim humana, invidia movebantur; ſed tunc primo indignati ſunt, cum viderunt ipſos a Domino non ſuſceptos: non autem prius indignabantur, quia videbant ipſos aliis præhonorari. Tunc igitur ſic imperfecte ſe habebant Apoſtoli; ſed poſtea in primatibus ſibi cedebant ad invicem. Chriſtus autem eos ſanat, primo quidem ad eorum conſolationem eos iuxta ſe adducendo; & hoc ſignificatur cum dicitur, *Ieſus autem vocans eos*: deinde demonſtrando quod uſurpare honorem, & deſiderare primatum, Gentilium eſt: unde ſequitur: *Ait illis: Scitis quia hi qui videntur principari Gentibus, dominantur eis, & principes eorum poteſtatem habent ipſorum.* Gentilium principes tyrannice, & dominabiliter ad principatum ſe ingerunt.

Se-

(1) *Al.* ex communione. (2) *Al.* invitus. (3) *Al.* Quidam.

Sequitur: *Non ita est autem in vobis*. BEDA (cap. xl. super illud, *Reges gentium*.) In quo docet, eum maiorem esse qui minor fuerit, & illum dominum fieri qui omnium servus fit. Frustra igitur aut illi immoderata quaesierant, aut isti dolent super maiorum desiderio, cum ad summitatem virtutum non potentia, sed humilitate veniatur. Deinde proponit exemplum; ut si dicta parvipenderent, erubescerent ad opera: & dicit: *Nam & Filius hominis non venit ut ministraretur ei, sed ut ministraret, & daret animam suam redemptionem pro multis*. THEOPHYLACTUS (Mar.x. non multum remote a fin.) Quod maius est quam ministrare. Cum enim aliquis pro eo cui ministrat moritur, quid isto potest esse maius, & mirabilius? Sed tamen ista ministratio, & humilitatis descensus gloria eius erat, & omnium: ante enim quam homo fieret, solum ab Angelis (1) agnoscebatur; cum autem factus est homo, & crucifixus est, non tantum ipse gloriam habet, sed & alios in participationem suae gloriae suscepit, & dominatus est per fidem orbi terrae. BEDA (cap. xl. in Marcum.) Non autem dixit, *Animam suam redemptionem dare* pro omnibus, sed *pro multis*, idest qui credere voluerint.

(h) HIERONYMUS. Passioni Domini appropinquanti, civitatis nomen respondet: dicitur enim. *Et veniunt Hiericho*. Hiericho luna, sive anathema interpretatur. Defectus autem carnis Christi praeparatio est Hierusalem caelestis.

Seqnitur: *Et proficiscente eo de Hierico, & discipulis eius, & plurima multitudine, filius Timei, Bartimaeus caecus, sedebat iuxta viam mendicans*. BEDA (cap. xl. in Marcum.) Matthaeus duos iuxta viam sedentes, & ad Dominum clamantes, caecos dicit esse illuminatos; Lucas autem, cum appropinquaret Hierichn, pari ordine illuminatum ab eo caecum esse perhibet: ubi nemo saltem sapiens putet Evangelistas sibimet contraria scribere, sed alium plenius scribere quae alter omisit. Intelligendum est ergo unum eorum fuisse potissimum; quod ex hoc apparet quod & nomen eius, & nomen patris eius Marcus commemoravit. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. lxv.) Hinc est ergo quod ipsum solum voluit commemorare Marcus cuius illuminatio tam claram famam huic miraculo comparavit quam erat nota calamitas. Lucas vero quamvis omuino eodem modo factum, tamen in alio caeco intelligendus est par commemorare miraculum, & eiusdem miraculi modum parem.

Sequitur: *Qui cum audisset quod Iesus Nazarenus est, coepit clamare, & dicere: Iesu Fili David miserere mei*. CHRYSOSTOMUS a. Filium David vocat caecus Dominum, praetereuntis turbae laudem audiens, ac Prophetarum expectatione completa certificatus.

Sequitur: *Et comminabantur illi multi ut taceret*. ORIGENES (tract. xiii. in Matth. paul. ante medium, & cir. finem.) Tamquam si dicat: Qui primi crediderant increpabant ei clamanti, *Fili David*, ut taceret, & non appellaret eum contemptibili nomine, sed diceret, Fili Dei miserere mei; ille autem non destitit: unde sequitur: *Ille autem magis clamabat: Fili David miserere mei*: cuius clamnrem Dominus exaudivit: unde sequitur: *Et stans Iesus praecepit illum vocari*. Vide autem quod inferior est caecus de quo Lucas loquitur: nam nec Iesus eum vocavit, ut Matthaeus dicit, nec iussit eum vocari, ut hic dicitur; sed iussit eum ad se adduci, quasi non potentem per se venire. Iste autem caecus ad imperium Domini vocatur: unde sequitur: *Et vocant eum, dicentes ei: Animaequior esto: surge, vocat te*. Ille autem abiiciens vestimentum venit ad eum. Sequitur: *Qui proiecto vestimento suo venit ad eum*. Forte vestimentum caeci, & mendicantis, velamentum intelligitur caecitatis, & mendicitatis, quo fuerat circumdatus; quod abiiciens venit ad Iesum: quem appropinquantem Dominus interrogat: unde sequitur: *Et respondens Iesus ait illi: Quid tibi vis faciam?* BEDA (cap. xl. non mul. remote a fine.) Numquid qui lumen reddere poterat, quid vellet caecus ignorabat? Ad hoc ergo requirit ut petatur; ad hoc requirit ut cor ad orationem excitet. CHRYSOSTOMUS (homil.lxvii. in Matth.) Vel quaerit, ne scilicet aliquis aestimaret quod aliud volenti accipere aliud daret. Etenim consuetudo etat eius, voluntatem curandorum universis facere manifestam, & tunc medelam inducere, ut alios du-

(1) *Al.* notus est.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod autem subiungitur ex Chrysostomo, est Victoris Antiocheni.

duceret in zelum, & ut ostenderet eum qui curandus erat, gratiæ dono digne potiri.

Sequitur: *Cæcus autem dixit ei: Rabboni, ut videam*. BEDA (ubi supra.) Parvipendit enim extra lucem cæcus aliquid quærere: quia etsi habere cæcus quodlibet potest, sine luce non potest videre quod habet. HIERONYMUS (cir. fin. Comm. in x. cap.) Considerans autem Iesus promptam voluntatem, completione desiderii remunerat. ORIGENES super Matth. (ut supra.) Dignius autem est dicere *Rabboni*, vel, sicut in aliis dicitur, *Domine*, quam *Fili David*: unde propter illud quod dixit, *Fili David*, non præstitit ei sanitatem; sed propter hoc quod dicit, *Rabboni*: unde sequitur: *Iesus autem dixit ei*: *Vade*: *fides tua salvum te fecit*. *Et confestim vidit*, *& sequebatur eum in via*. THEOPHYLACTUS (parum ante fin.) Grata enim est anima cæci in eo quod sanus effectus Iesum non relinquit, sed secutus est eum. BEDA (cap. iv.) Mystice autem Hiericho, quæ interpretari dicitur luna, defectum nostræ mutabilitatis designat. Appropinquans Dominus Hiericho lumen cæco reddidit: quia veniens in carne, & passioni appropinquans, multos ad fidem adduxit. Non enim primis incarnationis suæ temporibus, sed paucis anteqnam pateretur annis, mysterium Verbi mundo exhibuit. HIERONYMUS (super *Et proficiscentes*.) Cæcitas etiam ex parte facta Iudæis illustrabitur in fine, quando eis mittet Eliam Prophetam. BEDA (cap. xl. inter med. & fin.) Quod autem appropinquans Hiericho unum illuminavit, ac proficiscens de Hiericho duos; hoc intimavit quod ante passionem suam uni tantum populo Iudæorum prædicavit; post resurrectionem vero, atque ascensionem suam per Apostolos & Iudæis, & Gentibus, divinitatis, & humanitatis suæ arcana patefecit. Quod vero Marcus unum illuminatum scribit, ad Gentium salutem respicit, ut eorum quos instruebat ad fidem, salvationi figura congrueret. Matthæus vero, qui credentibus ex Hebræis suum scribebat Evangelium, quod in Gentium quoque notitiam erat perventurum, recte duos dicit illuminatos, ut ad utrumque populum fidei gratiam pertinere doceret. Proficiscente igitur Domino, & discipulis eius, & plurima multitudine de Hiericho, cæcus sedebat iuxta viam mendicans: quia ascendente ad cælos Domino, & multis fidelium sequentibus, immo cunctis ab initio mundi electis una cum illo ianuam regni cælestis ingredientibus, mox Gentium populus cœpit suæ illuminationis spem habere: qui mendicat iuxta viam sedens, quia necdum iter veritatis ingrediens ad hoc pervenire contendit. HIERONYMUS (ubi supra.) Populus etiam Iudæorum, qui Scripturam conservat, nec complet, iuxta (1) viam mendicans esurit. Clamat autem, *Fili David miserere mei*: quia per merita Patriarcharum Iudaicus populus illuminatur. Comminantur autem ei multi ut taceat, quia peccata, & dæmonia compescunt clamorem pauperis; sed ille magis clamabat, quia ingravescente bello, manus ad lapidem adiutorii, hoc est Iesum Nazarenum, cum clamore levandæ sunt. BEDA (super illud, *Cœpit clamare, Fili David miserere mei*.) Populus etiam Gentium, agnita fama nominis Christi, particeps eius fieri quærebat: cui contradicebant multi, primo Iudæi, deinde etiam Gentiles, ne illuminandus mundus Christum invocaret: nec tamen impugnantium furor eos qui ad vitam erant præordinati valebat salute privare. Clamantem autem cæcum transiens audivit: quia per humanitatem suam misertus est qui per divinitatis potentiam mentis nostræ tenebras exclusit: quod enim propter nos natus, & passus est Iesus, quasi transiit, quia hæc actio temporalis est; stare autem Dei est immutabiliter cuncta disponere. Clamantem autem cæcum Dominus vocat, cum populo Gentium per prædicatores verbum fidei mittit; qui vocantes cæcum animæquiorem esse, & surgere, atque ad Dominum venire præcipiunt, cum prædicando indoctis spem eos salutis habere, ac de torpore vitiorum erigi, atque ad virtutum studia se accingere iubent. Proiecto autem vestimento exilit qui, abiectis mundi retinaculis, expedito mentis gressu ad largitorem æternæ lucis properat. HIERONYMUS (super illud, *Qui proiecto vestimento*.) Venit etiam Iudaicus populus exiliens nudus veteri homine, ut hinnulus saliens super montes: quia segnitiem deponens, Patriarchas, Prophetas, Apostolos in altis considerans, ad superna se extendit. Quam conveniens autem est ordo salutis. Audivimus primo per Prophetas, deinde clamamus per fidem, postea vocamur per Apostolos, surgimus (2) per pœnitentiam, exuimur per baptismum, interrogamur per voluntatem. Cæcus autem interrogatus hoc requirit ut videat voluntatem Domini. BEDA (par. ante fin.) Imitemur ergo

(1) Al. mensam, item mensuram. (2) Al. per potentiam.

ergo & nos eum: non divitias, non terrena bona, non honores a Domino, sed lucem quæramus, quam videre cum solis Angelis possumus, ad quam via fides est: unde & cæco respondetur: *Fides tua te salvum fecit*. Videt autem, & sequitur (1) qui bonum quod intelligit operatur: Iesum enim sequitur qui bonum quod intelligit operatur, qui imitatur (2) eum qui prosperari in hoc mundo noluit, opprobria, ac irrisiones toleravit. Et quia rerum corporalium delectatione a gaudio interno cecidimus, cum qua amaritudine illuc redeatur ostendit. THEOPHYLACTUS (in fine Comm. in cap. x. Mar.) Dicit autem quod secutus est Dominum in via, scilicet in hac vita: quia post hanc excluduntur omnes qui hic eum non sequuntur (3) operando mandata eius. HIERONYMUS (in fine Comm.) Vel via ista est quæ dixit Ioan. XIV. „ Ego sum via, veritas, & vi„ ta. “ Hæc est via angusta quæ ducit ad ardua Hierosolymæ, & Bethaniæ, ad montem olivarum, qui est mons luminis, & consolationis.

****

CAPUT XI.

(a) ET cum appropinquaret Hierosolymæ, & Bethaniæ ad montem olivarum, mittit duos ex discipulis suis, & ait illis: Ite in castellum quod contra vos est, & statim introeuntes illuc, invenietis pullum ligatum, super quem nemo adhuc hominum sedit. Solvite illum, & adducite. Et si quis vobis dixerit, Quid facitis? dicite quia Domino necessarius est; & continuo illum dimittet huc. Et abeuntes invenerunt pullum ligatum ante ianuam foris in bivio, & solvunt eum. Et quidam de illic stantibus dicebant illis: Quid facitis, solventes pullum? Qui dixerunt eis sicut præceperat illis Iesus; & dimiserunt eis. Et duxerunt pullum ad Iesum, & imponunt illi vestimenta sua, & sedit super eum. Multi autem vestimenta sua straverunt in via; alii autem frondes cædebant de arboribus, & sternebant in via. Et qui præibant, & qui sequebantur clamabant dicentes: Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini: benedictum quod venit regnum patris nostri David: Hosanna in excelsis.

(b) Et introivit Hierosolymam in templum, & circumspectis omnibus, cum iam vespera esset hora, exiit in Bethaniam cum duodecim. Et alia die, cum exiret a Bethania, esuriit: cumque vidisset a longe ficum habentem folia, venit, si quid forte inveniret in ea; & cum venisset ad eam, nihil invenit præter folia: non enim erat tempus ficorum. Et respondens dixit ei: Iam non amplius in æternum ex te quisquam fructum manducet. Et audiebant discipuli eius.

(c) Et veniunt iterum Hierosolymam. Et cum introisset in templum, cœpit eiicere vendentes, & ementes in templo, & mensas nummulariorum, & cathedras vendentium columbas evertit: & non sinebat ut quisquam transferret vas per templum. Et docebat eos, dicens eis: Nonne scriptum est, quia domus mea, domus orationis vocabitur omnibus gentibus? Vos autem fecistis eam speluncam latronum. Quo audito principes sacerdotum, & scribæ, quærebant quomodo eum perderent: timebant enim eum, quoniam universa turba admirabatur super doctrina eius.

(d) Et cum vespera facta esset, egrediebatur de civitate. Et cum mane transirent, viderunt ficum aridam factam a radicibus. Et recordatus Petrus dixit ei: Rabbi, ecce ficus cui maledixisti, aruit. Et respondens Iesus ait illis: Habete fidem Dei. Amen dico vobis, quia quicumque dixerit huic monti, Tollere, & mittere in mare, & non hæsitaverit in corde suo, sed crediderit quia quodcumque dixe-

(1) *Forte redundans est sententia quæ sequitur.* (2) *Al. imitatur* eum. (3) *Al.* ab operando.

dixerit fiat, fiet ei. Propterea dico vobis: omnia quæcumque orantes petitis, credite quia accipietis, & evenient vobis. Et cum stabitis ad orandum, dimittite, si quid habetis adversus aliquem, ut & Pater vester qui in cælis est dimittat vobis peccata vestra. Quod si vos non dimiseritis, nec Pater vester qui in cælis est dimittet vobis peccata vestra.

(e) Et veniunt rursus Hierosolymam. Et cum ambularet in templo, accedunt ad eum summi sacerdotes, & scribæ, & seniores, & dicunt ei: In qua potestate hæc facis; & quis dedit tibi hanc potestatem ut ita facias? Iesus autem respondens ait illis: Interrogabo vos & ego unum verbum, & respondete mihi, & dicam vobis in qua potestate hæc faciam. Baptismus Ioannis de cælo erat, an ex hominibus? Respondete mihi. At illi cogitabant secum, dicentes: Si dixerimus, De cælo, dicet nobis: Quare ergo non credidistis ei? Si dixerimus, Ex hominibus, timemus populum. Omnes enim habebant Ioannem, quia vere Propheta esset. Et respondentes dicunt Iesu, Nescimus. Et respondens Iesus ait illis: Neque ego dico vobis in qua potestate hæc faciam.

(a) CHRYSOSTOMUS (hom. LXVII. in Matth.) Postquam Dominus suæ virtutis sufficientem experientiam dederat, & crux instabat in ianuis, omnia iam cum maiori agit (1) claritate, quæ adversarios inflammatura erant; & ideo quamvis multoties prius ascenderit Hierosolymam, numquam tamen cum tanta excellentia sicut modo. THEOPHYLACTUS (circa prin. Comm. in cap. XI. Marci.) Ut si velint, valeant gloriam eius agnoscere, & per prophetias de eo completas scirent quod est verus Deus; si vero noluerint, maius fieret eis iudicium, quia tot claris miraculis non crediderunt. Huius igitur adventus claritatem Evangelista describens, dicit: *Et cum appropinquaret Hierosolymæ, & Bethaniæ ad montem olivarum, mittit duos ex discipulis suis.* BEDA (cap. XLI. in Mar.) Bethania villula est, sive civitas in latere montis Oliveti, ubi Lazarus est suscitatus a mortuis. Quomodo autem discipulos miserit, & ad quid, ostendit subdens: *Et ait illis: Ite in castellum quod est contra vos.* THEOPHYLACTUS (par. a prin. Comment.) Considera vero quanta Dominus discipulis prædixerit, scilicet quod invenirent pullum: unde sequitur: *Et statim introeuntes illuc invenietis pullum ligatum, super quem nemo adhuc hominum sedit: solvite illum, & adducite*: & quod impedirentur ab accipiendo: unde sequitur: *Et si quis vobis dixerit, Quid facitis? dicite quia Domino necessarius est*: & quod hoc dicto permitterentur accipere: unde sequitur: *Et continuo illum dimittet huc.* Et sicut Dominus prædixerat, ita (2) impletur: unde sequitur: *Et abeuntes invenerunt pullum ligatum ante ianuam foris in bivio, & solvunt eum.* AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. LXVI. ante med.) Matthæus asinam dicit, & pullum, ceteri autem de asina tacent: ubi ergo utrumque factum potest intelligi, nulla repugnantia est, nec si alius unum, alius alium commemoraret; quanto minus moveri oportet, si alius unum, alius utrumque commemoret?

Sequitur: *Et quidam de illic stantibus dicebant illis: Quid facitis, solventes pullum? Qui dixerunt eis sicut præceperat illis Iesus, & dimiserunt eis*, scilicet pullum. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Non autem hoc permitterent, nisi divina virtus eis incumberet, cogens illos; præsertim quia rurales existentes, & coloni permiserunt pullum auferre.

Sequitur: *Et duxerunt pullum ad Iesum, & imponunt illi vestimenta sua: & sedit super eum.* CHRYSOSTOMUS (hom. LXVII. in Matth.) Non quidem quod ex necessitate a monte Oliveti usque Hierusalem super pullum ire Dominum oportebat, cum Iudæam, & omnem Galilæam pedes perambulaverat; sed signum erat quod fiebat. Sequitur: *Multi autem vestimenta sua straverunt in via.* (3) Magis autem ad ornatum, & ad sacramentum pertinet, quam ad necessitatem. Sequitur: *Et qui præibant, & qui sequebantur clamabant dicentes: Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini.* Multitudo enim donec cor-

(1) *P. Nicolai legit* caritate. (2) *Al.* impleretur. (3) *In quatuor sæpe citatis exemplis hic habetur:* HIERONYMUS. Sub pedibus pulli asinæ. *Alii autem frondes cædebant de arboribus, & sternebant in via.* Magis autem ad ornatum &c. *Infra tamen in alia Hieronymi appendice, consentientibus omnibus quæ vidimus editionibus, repetuntur verba* sub pedibus pulli asinæ.

corrupta non fuit, cognovit quod congruum erat: propter quod honorificavit Iesum unusquisque secundum propriam virtutem: unde laudantes ipsum, hymnum leviticum assumpserunt, dicentes, Hosanna, quod secundum quosdam idem est quod salvum me fac; secundum vero quosdam idem quod hymnus. AEstimo autem primum esse verius, nam in cxvii. Psalmo habetur: „ O Domi„ ne salvum me fac: " quod in Hebraico scriptum est, „ Hosanna. " BEDA (cap. xliv. in Mar.) Est autem *Hosanna* verbum Hebraicum compositum ex duobus, corrupto, & integro: salva namque, sive salvifica apud eos dicitur *hosy*; at vero *anna* interiectio est deprecantis, quomodo apud Latinos est dolentis heu. HIERONYMUS (super *Alii autem*.) *Hosanna* igitur, idest salvifica, dicunt, ut homines salventur ab eo benedicto, vincente, & veniente *in nomine Domini*, idest Patris sui, quoniam Filius de Patre nomen suscepit, & Pater de Filio. CHRYSOSTOMUS *a*. Sic ergo dant Deo gloriam, dicentes: *Benedictus qui venit in nomine Domini*. Benedicunt etiam regnum Christi, dicentes: *Benedictum quod venit regnum patris nostri David*. THEOPHYLACTUS (super *In nomine Domini*.) Regnum autem David regnum Christi dicebant, & quia de semine David Christus descenderat, simulque quia David interpretatur manu fortis: quis enim fuit manu fortis nisi Dominus, cuius manus tot & talia miracula operata est? CHRYSOSTOMUS. Unde & multoties Prophetæ, David Christum nuncupant, propter originem Christi ex David secundum carnem. BEDA (ubi supra.) Legimus autem in Evangelio Ioannis, quia ne facerent eum Regem, in montem fugit. Nunc autem ubi passurus Hierosolymam venit, non refugit eos qui se Regem nuncupant, ut aperte doceret quia non temporalis, & terreni, sed æterni in cælis Rex esset imperii, atque ad regnum per contemptum mortis perveniret. Notandum autem quanta sit consonantia turbæ cum voce Gabrielis, qui ait Luc. 1. „ Da„ bit illi Dominus Deus sedem David pa„ tris sui: " ut scilicet gentem cui David quondam temporalis regni gubernacula præbuit, hanc ipse verbis, & factis ad regnum cæleste vocaret. CHRYSOSTOMUS. Et ulterius dant gloriam Deo cum subdunt: *Hosanna in excelsis*; idest, hymnus, & gloria sit universorum Deo, qui est in excelsis. HIERONYMUS (super *Alii autem clamabant*.) Vel *hosanna*, idest salvifica, *in excelsis*, & imis; idest, ut iusti ædificentur in ruinam angelorum, & terreni, & subterranei etiam salventur. Mystice autem appropinquat Dominus Hierosolymæ, quæ est visio pacis: in qua manet fixa immobilisque felicitas, quæ, secundum Apostolum, est omnium credentium. BEDA (cap. xli. circ. princ.) Bethania autem domus obedientiæ dicitur: quia multos ante passionem suam docendo domum sibi obedientiæ effecit: & in monte Oliveti posita esse dicitur: quia Ecclesiam unctione spiritualium charismatum, & scientiæ pietatisque luce resovet. Misit autem discipulos in castellum quod contra eos erat; hoc est, doctores, qui indocta orbis loca quasi contra positi castelli mœnia evangelizando penetrarent, destinavit. HIERONYMUS (super *Misit duos*.) Bini vocantur, & bini mittuntur discipuli Christi: quoniam caritas non consistit cum uno, ut dicitur Eccle. iv. „ Væ soli. " Duo educunt Hebræos de AEgypto, duo deportant botrum de terra sancta, ut semper præpositi iungant opus, & scientiam, & duo mandata de duabus tabulis proferant, & duobus fontibus abluantur, & de duobus vectibus arcam Domini portent, & inter duos Cherubim Deum cognoscant, spiritu, & mente psallentes. THEOPHYLACTUS (non procul a prin. Comment. in cap. xi. Mar.) Non autem erat ei necessarius pullus; sed eum quæsivit ostendens quod debebat se ad gentilem populum transferre. BEDA (cap. xli. super illud, *invenerunt pullum alligatum*.) Pullus enim asinæ lascivus, & liber populum nationum significat: *super quem nemo adhuc hominum sedit*: quia nemo rationabilium doctorum frenum correctionis, quo vel linguam cohibere a malo, vel in arctam vitæ viam ire cogeretur, utilia suadendo contulerat. HIERONYMUS (ubi supra.) Invenerunt autem pullum ligatum ante ianuam foris, quia populus gentilis ligatus erat vinculis peccatorum suorum ante ianuam fidei, idest extra Ecclesiam. AMBROSIUS

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nihil tale in Chrysostomo, sed hom xr. ex iis quæ super Marcum ei perperam tribuuntur, sic tantum habet. *Tria dicunt*: *Hosanna filio David*; *& hoc pertinet ad incipientes*. *Benedictus qui venit in nomine Domini*; *hoc ad proficientes*. *Hosanna in excelsis*; *hoc ad regnantes*. Nec id etiam quod sequitur infra Theophylactum, est Chrysostomi.

SIUS super Lucam (Lib. IX. non remote a princ.) Vel invenerunt eum ligatum ante ianuam: quia extra Christum quicumque est, foris est in via; qui autem in Christo est, foris non est. *In transitu*, sive *in bivio* addidit, ubi nullius certa possessio, non præsepe, non alimenta, non stabulum. Misera servitus cui vagum ius est: plures enim dominos habet qui unum non habet. Alieni alligant ut possideant, iste solvit ut teneat: vehementiora enim dona novit esse quam vincula. BEDA (cap. xlr.) Vel recte in bivio stabat, quia non viam certam vitæ, fideique tenebat, sed plures, dubiosque sectarum calles sequebatur erroneus. HIERONYMUS (ubi supra.) Vel *in bivio*, idest in libertate arbitrii, dubitans inter vitam & mortem. THEOPHYLACTUS (ibidem.) Vel *in bivio*, idest in vita hac. Solutus est autem a discipulis per baptismum, & fidem. HIERONYMUS (ibidem.) Quidam autem dicebant, *Quid facitis*? ac si dicerent (Luc. VII.) „ Quis potest dimittere peccata ? " THEOPHYLACTUS (ibidem.) Vel prohibentes sunt dæmones, quibus fuerunt Apostoli fortiores. BEDA (cap. xli. sup. *Dimiserunt eis*.) Vel magistri errorum, qui venientibus ad salutem Gentium doctoribus obsistebant, at postqnam fidei dominicæ potestas apparuit credentibus, adversariorum querelis liber credentium populus ad Dominum, quem corde portaret, adducebatur. Vestimenta autem Apostolorum quæ illi imponunt, vel doctrina virtutum, vel discretio Scripturarum, vel ecclesiasticorum dogmatum varietates intelligi possunt; quibus illi corda hominum, ante nuda, & frigida, quæ Christo sessore digna fiant operinnt. HIERONYMUS. Vel *imponunt vestimenta sua*; idest, stolam primam immortalitatis per baptismi sacramenta afferunt. Sedit autem Iesus super eum, idest in eis regnare cœpit, ut non regnet peccatum in lasciva carne; sed iustitia, & pax, & gaudium in Spiritu sancto. *Multi autem straverunt vestimenta sua in via*, sub pedibus pulli asinæ. Qui sunt pedes, nisi extremi (1) qui portant, quos ad iudicandum constituit Apostolus? Qui & ipsi, etsi non sunt dorsum, in quo sedit Dominus, tamen cum militibus a Ioanne instruuntur. BEDA (cap. xli. super *Multi straverunt*.) Vel multi vestimenta sua in via sternunt, quia sancti martyres propriæ se carnis amictu exuentes, simplicioribus Dei famulis viam suo sanguine parant. Multi etiam vestimenta sua in via sternunt, quia corpora sua per abstinentiam domant, ut Dei iter ad montem parent, vel exempla bona sequentibus præbeant. Frondes autem, vel ramos de arboribus cædunt qui in doctrina veritatis semina patrum de eorum eloquio (2) capiunt, (3) & hæc in via Dei ad auditoris animum venientis, humili prædicatione submittunt. THEOPHYLACTUS (Marc. xi. super *Sternebant vestimenta sua*.) Sternamus & nos viam vitæ nostræ, cædentes ramos de arboribus, idest sanctos imitantes: nam arbores sancti sunt, de quibus ille ramos cædit qui virtutem imitatur eorum. HIERONYMUS (ibidem.) Iusti enim ut palma florebunt, angusti radicibus, lati in floribus, & fructibus, quoniam bonus odor Christi sunt. Sternunt viam mandatorum Dei bona fama. Qui præibant, Prophetæ sunt; & qui sequebantur, Apostoli. BEDA (cap. xli. super *Et qui præibant*.) Et quia omnes electi, sive qui in Iudæa esse poterant, sive qui nunc in Ecclesia existunt, in mediatorem Dei & hominum crediderunt, & credunt; qui præeunt, & qni sequuntur *Hosanna* clamabant. THEOPHYLACTUS (super *Et qui præcedebant*.) Sed & qui præeunt, & qui sequuntur nostrorum actuum ad laudem sunt Dei: quidam enim in præterita vita bonum fecerunt initium, sequens vero non est ut prior, neque in laudem Dei finita.

(b) BEDA (super *Et intravit Hierosolymam*.) Appropinquante tempore passionis, appropinquare voluit Dominus loco passionis, ut per hoc intimaret quia sua sponte mortem subiret: unde dicitur: *Et introivit Hierosolymam in templum*. Quod autem ingressus civitatem primo templum adiit, formam nobis religionis quam sequamur præmonstrat, ut cum forte quemlibet locum in quo sit domus orationis intramus, primo ad hanc divertamus. Hoc quoque intelligendum est quod tantæ Dominus fuerit paupertatis, & ita nulli sit adulatus, ut in urbe maxima nullum hospitem, nullam invenerit mansionem; sed in agerulo parvulo apud Lazarum sororesque eius habitaret: eorum quippe vicus Bethania est: unde sequitur: *Et circumspectis omnibus*, si quis eum hospitio susciperet, *cum iam vespera esset hora, exiit in Bethaniam cum duodecim*. Non hoc semel fecit; sed per omnes quinque dies, ex quo Hierosolymam ascenderat usque ad tempus passionis hoc ipsum semper agere solebat, ut per diem in templo doceret, nocte vero exiens moraretur in monte Oliveti.

Se-

(1) *Al.* qui portant quod ad iudicandum &c. (2) *Al.* rapiunt. (3) *Al.* & hoc, *item* & hic.

Sequitur: *Et alia die, cum exiret a Bethania, esurit*. CHRYSOSTOMUS a (hom. lx. in Matth. aliq. a princ.) Qualiter autem mane esuriebat, ut Matthaeus dicit, nisi quia dispensative hoc carni suae concessit? Sequitur: *Cumque vidisset a longe ficum habentem folia, venit, si quid forte inveniret in ea*. Manifestum est autem, quod hoc secundum suspicionem discipulorum dicitur, qui aestimabant propter hoc Christum ad ficulneam accessisse; & propter hoc ficulneam ipsam maledictam esse, quod in ea fructum non invenit: nam sequitur: *Et cum venisset ad eam, nihil invenit praeter folia: non enim erat tempus ficorum. Et respondens dixit ei: Iam non amplius in aeternum quisquam ex te fructum manducet*. Maledicit ergo ficulneam propter discipulos, ut confidant. Quia enim ubique beneficia tribuebat, nullumque puniebat; oportebat autem eius punitivae virtutis demonstrationem praebere, ut discerent quia posset etiam Iudaeos persequentes siccare; noluit hoc demonstrare in hominibus: unde in planta suae punitivae virtutis praebuit signum: unde ostenditur quod principaliter propter hoc ad ficulneam venit, non propter esuriem. Quis enim tam inscius est ut putet quod matutino tempore tali stimularetur esurie; aut quid est quod impediret eum comedere antequam domum exiret? Neque potest dici quod visio fructus excitavit in esurie appetitum: non enim erat ficorum tempus. Sed si esuriebat, cur de alio comedere non quaerebat, sed de ficu fructus ante tempus tribuere non valente? Qua etiam poena erat dignum, ficum fructum non habere ante tempus? b Ideoque ex his sufficienter syllogizari potest, quod propriam volebat demonstrare virtutem, ut non frangerentur animis in eius passione. THEOPHYLACTUS. Volens ostendere discipulis quod, si vellet, hos qui crucifixuri erant ipsum, in momento posset exterminare. Mystice autem Dominus introivit in templum, sed rursus exivit, ostendens quod ipsum relinqueret desertum, & in rapinam. BEDA. Circumspicit autem omnia corda, (1) & cum in contradicentibus veritati non inveniat ubi caput reclinet, secedit ad fideles, & in eis qui obediunt, mansionem fecit: Bethania namque, domus obedientiae dicitur. HIERONYMUS. Mane autem ad Iudaeos venit, atque nos in vespera mundi visitat. BEDA (super *Cum vidisset a longe ficum*.) Sicut autem parabolas loquitur, ita & operatur: ideo esuriens in ficu fructum quaerit, cuius nondum tempus esse novit, & tamen eam perpetua sterilitate damnavit, ut ostenderet plebem Iudaeorum propter folia, idest verba iustitiae, quae habebat sine fructu, idest bono opere, non posse salvari, sed scindi, & in ignem mitti. Esuriens ergo, idest salutem humani generis desiderans, vidit ficum, idest Iudaeum, habentem folia, idest eloquia legis, & Prophetarum, & quaesivit in ea fructum boni operis, docendo, corripiendo, miracula faciendo; & non invenit, & ideo damnavit. Tu quoque, si non vis damnari a Christo in iudicio, arbor sterilis esse caveto; sed potius pauperi Christo fructum pietatis quo indiget, offer. CHRYSOSTOMUS c. Est autem & aliter dicere, quod Dominus ante tempus fructum quaesivit in ficu, & non inveniens maledixit: quia omnes qui mandata legis adimpleot, isti suo tempore fructificare dicuntur; sicut est illud mandatum, „ Non moechaberis: " qui autem non solum non moechatur, sed permanet virgo, quod est magis, virtutibus excedit. Dominus autem a perfectis non solum exigit ut virtutes observent, sed supra mandata fructificent.

(c) BEDA (super *Et veniunt Hierosolymam*.) Quod (2) maledicendo ficum infructuosam per figuram Dominus fecit, hoc idem mox apertius ostendit eiiciendo improbos de templo. Ficus enim non peccavit, si ante tempus fructum non habuit; sed sacerdotes: unde dicitur: *Et veniunt Hierosolymam: & cum introisset in templum, coepit eiicere vendentes, & ementes in templo*. Et quidem credendum est, quod ea tantum vendi, vel emi repererit in templo quae ad ministerium templi necessaria essent.

(1) *Al.* & in contradicentibus veritati, & non inveniens ubi caput reclinet &c. (2) *Al.* Quia maledicendo.

Ex editione P. Nicolai.

a Eadem quoque habet Victor Antiochenus ubi supra, proprius ad seriem, & textum huius loci, tametsi sensus idem apud utrumque. b Apud Chrysostomum haec appendix non habetur; & pro illa potius habet Victor Antiochenus: *Ne ob virium imbecillitatem, vel naturalem esuriem, cibi desiderium pro se gessisse Christum, existimaremur, sed alio spectasse*. c Nec iterum in Chrysostomo, nec in Victore Antiocheno, nec in Theophylacto id occurrit; sed potius ex Origene tract. xvi. in Matth. colligi potest aequivalenter, non expresse.

Si ergo ea quæ alibi libere geri poterant, Dominus in domo sua temporalia negotia geri non patitur; quanto magis ea quæ numquam fieri licet, plus cælestis iræ merentur, si in ædibus Deo sacratis aguntur?

Sequitur: *Et mensas nummulariorum*. THOPHYLACTUS (super *Et mensas collybistarum*.) Nummularios vocat campsores nummorum: nummus enim genus æris minuti est.

Sequitur: *Et cathedras vendentium columbas evertit*. BEDA (super *Et cathedras vendentium*.) Quia Spiritus sanctus in columba super Dominum apparuit, recte per columbas Spiritus sancti charismata designantur. Columba igitur venditur, quando manus impositio, per quam Spiritus sanctus recipitur, ad pretium præbetur. Cathedras autem vendentium columbas evertit: quia qui spiritualem gratiam venumdant, vel ante homines, vel ante Dei oculos sacerdotio privantur. THEOPHYLACTUS (a med. Comm. cap. XI.) Sed & si quis baptismatis gratiam, & puritatem tradiderit dæmoni per peccatum, suam columbam vendidit; & propter hoc foras de templo eiicitur.

Sequitur: *Et non sinebat ut quisquam transferret vas per templum*. BEDA (super *Et non sinebat ut quis transferret*.) De vasis illis dicit quæ mercandi gratia inferebantur. Ceterum absit ut vasa Deo dicata Dominus eiiceret de templo, vel intro ferre prohiberet in templum: ubi futuri examinis prætendit exemplum: quia de Ecclesia repellit reprobos, & ne ultra ad interturbandam Ecclesiam intrent, æterno eos verbere compescit. Sed & peccata quæ cordibus fidelium inerant, divinitus immissa compunctio tollit; & ne ultra repetantur, divina in eis gratia adiuvat.

Sequitur: *Et docebat eos, dicens: Nonne scriptum est, quia domus mea domus orationis vocabitur cunctis gentibus?* HIERONYMUS (super *Et intravit*.) Iuxta Esaiam cap. LVI. *Vos autem fecistis speluncam latronum*, iuxta Hieremiam cap. VII. BEDA. *Omnibus*, inquit, *gentibus*, non uni genti Iudææ; nec in uno Hierosolymæ urbis loco, sed in toto orbe terrarum: & nequaquam taurorum, & hircorum, & arietum, sed orationis. THEOPHYLACTUS (Mar. XI. a med. Comment.) Speluncam autem latronum templum nominat propter lucrum: genus namque latronum ad lucrum se congregat. Quia ergo illa animalia quæ ad sacrificium oblata erant, causa lucri vendebant, latrones ipsos dixit. *a* Ad hoc enim in templo erant vel ut non dantes corporaliter persequentur, vel dantes spiritualiter necarent. Templum etiam, & domus Dei mens est, & conscientia fidelium, quæ si in læsione proximi perversas cogitationes profert, quasi in spelunca latrones residenr. Ergo mens fidelium spelunca latronis fic quando relicta simplicitate sanctitatis, illud conatur agere quo valeat proximis nocere. AUGUSTINUS De Con. Evang. (Lib. II. cap. LXVII.) Ioannes autem longe diverso ordine hoc narrat: unde manifestum est non semel, sed iterum hoc esse a Domino factum; sed illud primum commemoratum a Ioanne, hoc ultimum a ceteris tribus. THEOPHYLACTUS. Quod etiam est in maiorem redargutionem Iudæorum: quia cum Dominus hoc toties fecerit, ipsi minime se correxerunt. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. LXIII.) In hoc etiam Marcus non eumdem ordinem tenet cum Matthæo; sed quia Matthæus ita connectit cap. XXI. „ Et relictis illis, abiit foras extra civitatem in Bethaniam: " unde mane revertentem in civitatem, arbori maledixisse commemorat; probabilius creditur ipse potius tenuisse ordinem temporis (1) de vendentibus, & ementibus eiectis de templo. Prætermisit ergo Marcus quod prima die factum est, cum intravit in templum, & recordatum interposuit, cum dixisset quod non invenit aliquid in ficulnea præter folia, quod secundo die factum est, sicut ambo testantur. GLOSSA *b*. Quem autem effectum correctio Domini in ministris templi habuerit, ostendit Evangelista cum subdit: *Quo audito principes sacerdotum, & scribæ quærebant quomodo eum perderent*: secundum illud Amos cap. V. „ Odio habuerunt „ cor-

(1) *Al. omittitur* de.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a BEDA. Eius nomine prætermisso, prius ista ut ex Theophylacto sumpta confundebantur cum prædictis, ex Gregorio autem hom. XXXIX. in Evang. Beda mutuatus est, ubi non eadem serie, sed multis interiectis habentur. Glossa quoque sub solo Theophylacti nomine refert, unde huc transcripta sunt.

b Nihil tale in Glossa quæ nunc extat, nec alibi occurrit.

„ corripientem in porta, & loquentem per- „ fecte abominati sunt. “ Ab hoc autem tam iniquo proposito ad tempus solo timore retrahebantur: unde subditur: *Timebant enim eum, quoniam universa turba admirabatur super doctrina eius*. „ Erat enim docens „ eos sicut potestatem habens, & non sicut „ scribæ eorum, & pharisæi;“ ut alibi dicitur, supra 1.

(d) HIERONYMUS (Marc. XI. super illud, *Et cum vespera esset*.) Relinquens Dominus post se tenebras in Iudæorum cordibus, ut sol egrediebatur de civitate ad aliam quæ est benevola, & obediens: & hoc significatur cum dicitur:, *Et cum vespera esset facta, egrediebatur de civitate*. Sed occidit sol, & oritur sol: lux enim ablata a scribis, lucet in Apostolis, unde in civitatem revertitur: propter quod subditur: *Et cum mane transirent*, scilicet in civitatem euntes, *viderunt ficum aridam factam a radicibus*. THEOPHYLACTUS (Mar. XI. a med. Comm.) Quod miraculum magnum videtur in hoc quod tam humidam, & viridem arborem siccaverit. Quamvis autem Matthæus dicat ficulneam continuo arefactam, & quod videntes discipuli admirati sunt; non admireris si nunc a Marco audis ficum in crastinum arefactam vidisse discipulos: nam sic intelligendum est hoc quod dicitur a Matthæo, scilicet quod non statim viderunt, sed in crastinum. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. LXVIII.) Intelligitur autem non tunc aruisse quando viderunt, sed continuo quando maledicta est: neque enim arescentem, sed penitus arefactam viderunt; ac sic eam continuo in verbo Domini aruisse intellexerunt. HIERONYMUS (ubi supra, super *Viderunt ficum arefactam*.) Ficus autem aridam a radicibus, synagoga est a Cain, & a ceteris, a quibus omnis sanguis ab Abel usque ad Zachariam requiritur. BEDA. A radicibus autem arefacta est ficus, ut ostenderetur gens impia non ad tempus, vel ex parte corripienda externorum incursibus, & per pœnitentiam liberanda, sicut sæpe factum est; sed æterna damnatione ferienda. Vel arefacta est a radicibus, ut ostendatur non solum humano extrinsecus, sed divino intus favore funditus destituenda: nam & vitam perdit in cælis, & patriam in terris. HIERONYMUS (super *Et dixit Petrus*.) Petrus autem agnoscit aridam, & abscissam radicem, cui succedit oliva fructifera, pulchra vocata a Domino: unde sequitur: *Et recordatus Petrus dixit ei: Rabbi, ecce ficus cui maledixisti, aruit*. CHRYSOSTOMUS *a*. Quod autem Petrus, & alii discipuli mirati sunt, non erat perfectæ fidei: non enim magnum erat hoc Deo. Quia ergo non manifeste noverant eius virtutem, eorum ignorantia fecit eos in admirationem prorumpere: & ideo subditur: *Et respondens Iesus ait illis: Habete fidem Dei. Amen dico vobis, quia qui dixerit huic monti &c.* quasi dicat: Non solum lignum siccare poteritis, sed & montem iussu, ac præcepto transmutare. THEOPHYLACTUS (Marc. XI. a med.) Mirare autem divinam misericordiam qualiter, nobis appropinquantibus ad eum per fidem, miraculorum virtutem condonat, quam ipse possidet per naturam, intantum ut etiam montes transmutare possimus. BEDA (super *Dicetis monti huic*.) Solent autem Gentiles qui contra Ecclesiam maledicta scripsere, improperare nostris, quia non habuerunt plenam fidem Dei, qui numquam montes transferre potuerunt. Quibus respondendum est, non omnia scripta esse quæ in Ecclesia sunt gesta; sicut & de factis ipsius Christi Scriptura testatur. Fieri autem potuit, si necessitas id fieri poposcisset; quomodo factum legimus (1) precibus beati patris Gregorii Neocæsareæ Ponti Antistitis, viri meritis & virtutibus eximii, ut mons in terra tantum loco cederet, quantum incolæ civitatis opus habebant. CHRYSOSTOMUS *b*. Vel aliter. Sicut ficum non propter se siccavit, sed in signum Hierusalem ad arefactionem perventuræ, & ad demonstrationem virtutis suæ; sic intelligendum est & de promissione quæ est circa montem; quamvis huiusmodi transmutatio non sit impossibilis secundum Dei virtutem. HIERONYMUS (super *Quicumque dixerit huic monti*.) Christus igitur, qui est mons crescens de lapide abscisso sine

(1) *In quatuor sæpe citatis exemplis legitur sic:* precibus Gregorii Neocæsariensis, cuius precibus mons tantum spatii reliquit structoribus Ecclesiæ quantum opus habuerat. *Veneta autem Nicolini editio notat ad marginem hoc haberi ex Eusebio Lib. VII. Hist. cap. XXV.*

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Immo potius Victor Antiochenus ubi supra; nec tale quidquam in Chrysostomo. *b* Quod subiungitur ex Chrysostomo, non occurrit.

ne manibus, tollitur, & mittitur in mare, quando Apostoli dicunt digne Act. xiii. „ Transferamur ad gentes alteras, quia vos „ indignos iudicastis audiendi verbum Dei." Beda (super iisdem verbis.) Vel quia montis nomine diabolus significatur propter superbiam, mons ad præceptum eorum qui fortes sunt in fide, tollitur de terra, & in mare proiicitur, cum prædicantibus verbum Dei doctoribus sanctis, immundus spiritus ab eorum corde repellitur qui ad vitam (1) sunt præordinati, & in turbulentis, amarisque infidelium mentibus vesaniam suæ tyrannidis exercere permittitur: in quos tanto acrius desævit, quanto amplius se dolet a læsione priorum fuisse depulsum.

Sequitur: *Propterea dico vobis: omnia quæ orantes petitis, credite quia accipietis, & evenient vobis.* Theophylactus (sup. *Omnia quæcumque orantes petitis.*) Qui enim ex affectu credit, manifestum est quod in Deum erigit cor suum, & illi coniungitur, & certificatur cor eius calefactum, quasi suam petitionem iam consecutum: quod quidem intelligibile est ei qui passus est hoc. Et mihi quidem videtur illos hoc pati qui mensuram, & modum attendunt: propter hoc Dominus dicit, quod omnia accipietis quæcumque fide petieritis. Qui enim credit se totum disponi a Deo, cum lacrymis intercedens, & quasi Domini pedes in oratione tenere se cogitans, quæ iuste postulat consequetur. Vis autem & aliter quæ petis accipere? Dimitte, si quid contra te peccaverit frater tuus: & hoc est quod subditur: *Et dum stabitis ad orandum, dimittite, si quid habetis adversus aliquem, ut & Pater vester qui in cælis est dimittat vobis peccata vestra.* Hieronymus (super illud, *Et cum stabitis ad orandum.*) Septem versus orationis dominicæ Marcus suo more in una oratione comprehendit. Is autem cui dimissa sunt omnia peccata, quid amplius rogabit nisi ut perseveret in eo quod obtinuit? Beda (super iisdem verbis.) Notanda est autem distinctio deprecantium. Qui perfectam habet fidem, quæ per dilectionem operatur, ille orando, vel etiam iubendo potest transferre montes spirituales, quomodo fecit Paulus de Elima mago; qui vero tantæ vestigium perfectionis necdum conscendere queunt, postulent sibi peccata dimitti, & impetrabunt, si tamen in se peccantibus aliis primo ipsi dimittant. Sin autem hoc facere contemnunt, non solum orando virtutes facere, sed nec suorum possunt veniam consequi peccatorum: & hoc est quod subditur: *Quod si vos non dimiseritis, nec Pater vester qui in cælis est dimittet vobis peccata vestra.* (2)

(e) Theophylactus a (cir. fin. Comment.) Quia Dominus de templo eiecerat eos qui templum quasi tabernam rerum venalium faciebant, irati fuerant; ideo accedunt, ut interrogent, & tentent: unde dicitur: *Et veniunt rursus Hierosolymam. Et cum ambularet in templo, accedunt ad eum summi sacerdotes, & scribæ, & seniores, & dicunt ei: In qua potestate hæc facis; & quis dedit tibi hanc potestatem ut ista facias?* quasi dicat: Quis es tu qui talia facis? Numquid doctorem te constituis, & te ordinas principem sacerdotum? Beda (in fin. Commen. xi. cap.) Et quidem quando dicunt, *In qua potestate hæc facis?* de Dei dubitant potestate, & subintelligi volunt diaboli esse quod facit: addentes quoque, *Quis dedit tibi hanc potestatem?* manifestissime Dei Filium negant, quem putant non suis, sed alienis viribus signa facere. Theophylactus (in fine Commen.) Hæc autem dicebant, credentes ipsum in iudicationem reducere, ut si diceret, In potestate mea, ipsum tenerent; si autem diceret, In potestate alterius, ab eo discedere populum procurarent, qui ipsum Deum esse credebant. Dominus vero illos interrogat de Ioanne, non frustra, neque sophistice, sed quia de eo Ioannes perhibuerat testimonium: unde sequitur: *Ille autem respondens ait illis: Interrogabo vos & ego.* Beda (cir. fin. cap.) Poterat quidem Dominus aperta responsione, tentatorum calumnias confutare; sed prudenter interrogat, ut suo vel silentio, vel sententia condemnentur: quod apparet ex eo quod subditur: *At illi cogitabant secum, dicentes: Si dixerimus, De cælo, dicet nobis: Quare ergo non credidistis ei?* Quasi dicat: Quem confitemini de cælo habuisse prophetiam, mihi testimonium perhibuit, & ab

(1) *Al. omittitur* sunt. (2) *Nicolai superaddit sequentia.* GLOSSA (interlinealis.) Tremenda sententia inquit.

Ex editione P. Nicolai.

a Non HIERONYMUS, ut inepte antea notabatur, bis repetendo eius nomen, hic nimirum, & in sequenti appendice, quasi divisum sensum continerent.

ab illo audistis in qua ista facio potestate. Sequitur: *Si dixerimus, Ex hominibus*. Viderunt ergo, quodlibet horum respondissent, in laqueum se casuros, timentes lapidationem; sed magis timentes veritatis confessionem: unde sequitur: *Et respondentes, dicunt Iesu, Nescimus*. (1) HIERONYMUS (in fin. Commen. in XI. cap. Mar.) De lucerna invidi obscurantur: unde dicitur Psal. CXXXI.,, Paravi lucernam Christo meo: ,, inimicos eius induam confusione. "

Sequitur: *Respondens Iesus, ait illis: Neque ego dico vobis in qua potestate hac faciam*. BEDA (in fin. Commen. in XI. cap. Mar.) Quasi dicat: Non vobis dico quod scio, quia non vultis fateri quod scitis. Notandum autem, quod duas ob causas maxime scientia veritatis est occultanda quærentibus; scilicet cum is qui quærit, aut minus capax est ad intelligendum quod quærit; aut contemptu veritatis, aut aliquo (2) alio indignus est cui debeat aperiri quod quærit.

****

CAPUT XII.

(a) ET cœpit illis in parabolis loqui. Vineam pastinavit homo, & circumdedit sepem, & fodit lacum, & ædificavit turrim, & locavit eam agricolis, & peregre profectus est. Et misit ad agricolas in tempore servum, ut ab agricolis acciperet de fructu vineæ: qui apprehensum eum cæciderunt, & dimiserunt vacuum. Et iterum misit ad illos alium servum; & illum in capite vulneraverunt, & contumeliis affecerunt. Et rursum alium misit; & illum occiderunt, & plures alios quosdam cædentes, alios vero occidentes. Adhuc ergo unum habens filium carissimum, & illum misit ad eos novissimum, dicens: Quia reverebuntur filium meum. Coloni autem dixerunt ad invicem: Hic est heres: venite, occidamus eum; & nostra erit hereditas. Et apprehendentes eum occiderunt, & eiecerunt extra vineam. Quid ergo faciet dominus vineæ? Veniet, & perdet colonos, & dabit vineam aliis. Nec Scripturam hanc legistis: Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli? A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris. Et quærebant eum tenere, & timuerunt turbam. Cognoverunt enim quoniam ad eos parabolam hanc dixerit: & relicto eo abierunt.

(b) Et mittunt ad eum quosdam ex pharisæis, & herodianis, ut eum caperent in verbo. Qui venientes dicunt ei: Magister, scimus quia verax es, & non curas quemquam. Nec enim vides in faciem hominum, sed in veritate viam Dei doces. Licet dari tributum Cæsari,, an non dabimus? Qui sciens versutiam illorum, ait illis: Quid me tentatis? Afferte mihi denarium, ut videam. At illi obtulerunt ei. Et ait illis: Cuius est imago hæc, & ins[illegible] Dicunt ei, Cæsaris. Respondens autem Iesus dixit illis: R[illegible] quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo. Et mirabantur super eo.

(c) Et venerunt ad eum sadducæi, qui dicunt resurrectionem non esse, & interrogabant eum dicentes: Magister, Moyses nobis scripsit, ut si cuius frater mortuus fuerit, & dimiserit uxorem, & filios non reliquerit, accipiat frater eius uxorem ipsius, & resuscitet semen fratri suo. Septem ergo fratres erant, & primus accepit uxorem, & mortuus est, non relicto semine: & secundus accepit eam, & mortuus est, & nec iste reliquit semen: & tertius similiter: & acceperunt eam similiter septem, & non reliquerunt semen. Novissime omnium defuncta est & mulier. In resurrectione ergo, cum resurrexerint, cuius de his erit uxor? Septem enim habuerunt eam uxorem. Et respondens Iesus ait illis: Nonne ideo erratis, non scientes Scripturas, neque virtutem Dei? Cum enim a mortuis resurrexerint, neque nubent, neque nubentur; sed erunt sicut Angeli Dei in cælis. De mortuis autem quod resurgant non legistis in libro Moysi, super rubum quomodo dixerit illi

(1) *Al.* BEDA. (2) *P. Nicolai habet* odio.

illi Deus, inquiens: Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob? Non est Deus mortuorum, sed vivorum. Vos ergo multum erratis.

(d) Et accessit unus de scribis, qui audierat illos conquirentes, & videns quoniam bene illis responderit, interrogavit eum quod esset primum omnium mandatorum. Iesus autem respondit ei, quia primum omnium mandatum est, Audi Israel: Dominus Deus tuus, Deus unus est: & diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & ex tota virtute tua: hoc est primum mandatum. Secundum autem simile est illi: Diliges proximum tuum tamquam te ipsum. Maius horum aliud mandatum non est. Et ait illi scriba: Bene, magister, in veritate dixisti, quia unus est Deus, & non est alius præter eum: & ut diligatur ex toto corde, & ex toto intellectu, & ex tota anima, & ex tota fortitudine; & diligere proximum sicut seipsum, maius est omnibus holocautomatibus, & sacrificiis. Iesus autem videns quod sapienter respondisset, dixit illi: Non es longe a regno Dei. Et nemo iam audebat eum interrogare.

(e) Respondens Iesus dicebat, docens in templo: Quomodo dicunt scribæ, Christum filium esse David? Ipse enim David dicit in Spiritu sancto: Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Ipse ergo David dicit ipsum Dominum, & unde est filius eius? Et multa turba eum libenter audiebat.

(f) Et dicebat eis in doctrina sua: Cavete a scribis, qui volunt in stolis ambulare, & salutari in foro, & in primis cathedris sedere in synagogis, & primos discubitus in cœnis; qui devorant domos viduarum sub obtentu prolixæ orationis: hi accipient prolixius iudicium.

(g) Et sedens Iesus contra gazophylacium, aspiciebat quomodo turba iactaret æs in gazophylacium, & multi divites iactabant multa. Cum venisset autem una vidua pauper, misit duo minuta, quod est quadrans. Et convocans discipulos suos, ait illis: Amen dico vobis, quoniam vidua hæc pauper plus omnibus misit qui miserunt in gazophylacium. Omnes enim ex eo quod abundabat illis, miserunt; hæc vero de penuria sua omnia quæ habuit misit totum victum suum.

(a) GLOSSA a. Postquam Dominus prudenti interrogatione tentatorum ora concluserat, consequenter eorum malitiam parabolice demonstrat: unde dicitur: *Et cœpit illis in parabolis loqui. Vineam pastinavit homo.* HIERONYMUS. Homo Deus Pater dicitur humano affectu; vinea domus Israel est; sepis est custodia Angelorum; lacus est lex; turris templum; agricolæ sacerdotes. BEDA (in prin. Commen. in cap. XII.) Vel sepis murus est (1) urbis, lacus, sive torcular altare, aut illa torcularia quorum tres Psalmi prænotantur titulo. THEOPHYLACTUS. Vel sepis est lex, prohibens eos alienigenis commisceri.

Sequitur: *Et peregre profectus est*. BEDA (in initio Commen. ad XII. cap. Mar.) Non loci mutatione; sed abire videtur a vinea, ut vinitoribus liberum operandi arbitrium derelinquat.

Sequitur: *Et misit ad agricolas in tempore servum, ut ab agricolis acciperet de fructu vineæ.* HIERONYMUS. Servi missi Prophetæ, fructus vineæ obedientia est. De Prophetis alii cæsi, alii vulnerati, alii occisi sunt: unde sequitur: *Qui apprehensum eum ceciderunt, & dimiserunt vacuum*. BEDA (ubi supra.) Servus qui primo missus est, ipse legifer Moyses intelligitur. Sed cæsum eum dimiserunt vacuum: irritaverunt enim Moysen in castris. Sequitur: *Et iterum misit ad illos alium servum, & illum in capite vulneraverunt, & contumeliis affecerunt*. Servus alter David Regem, & ceteros Psalmistas significat; sed hunc affectum contumeliis in capite vulneraverunt, quia Psalmistarum carmina

(1) Al. orbis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nihil tale in Glossa quæ nunc extat.

mina parvipendentes, ipsum David abiecerunt, dicentes III. Reg. xii. „Quæ nobis pars „ cum David?" Sequitur: *Et rursus alium misit; & illum occiderunt, & plures alios, quosdam cadentes, alios vero occidentes*. Tertium cum suis sociis servum, Prophetarum chorum intellige: sed quem Prophetarum non sunt persecuti? His sane tribus servorum gradibus, omnium sub lege doctorum figuram posse comprehendi Dominus alibi pronuntiat, dicens Luc. xxiv. „Quoniam ne„cesse est impleri omnia quæ scripta sunt „ in lege, & Prophetis, & Psalmis de „ me." THEOPHYLACTUS (Mar. xii. non remote a princ.) Vel aliter. Per primum servum intellige Prophetas qui circa tempus Eliæ fuerunt: quoniam Michæam verberavit Sedechias pseudopropheta: secundum vero servum quem in capite vulneraverunt, idest affecerunt iniuria, intellige Prophetas qui fuerunt circa tempus Oseæ, & Esaiæ: tertium vero servum intellige Prophetas qui fuerunt circa tempus Danielis, & Ezechielis.

Sequitur: *Adhuc ergo unum habens filium carissimum, & illum misit ad eos novissimum, dicens: Quia forte reverebuntur filium meum*. HIERONYMUS (non procul a princ. Commen.) Filius carissimus, & novissimus Unigenitus est. Quod autem dicit, *Reverebuntur filium meum*, per ironiam hoc dicitur. BEDA (cap. xlii.) Vel aliter. Quod ait, *Quia forte reverebuntur filium meum*, non de ignorantia venit; sed ambigere dicitur Deus, ut libera voluntas homini reservetur. THEOPHYLACTUS (non procul a prin.) Vel aliter. Non ignorans quod futurum erat, hoc dixit; sed ostendens quid erat decens, & congruum eos operari. *Coloni autem dixerunt ad invicem: Hic est heres: venite, occidamus eum: & nostra erit hereditas*. BEDA (super *Hic est heres*.) Manifestissime Dominus probat, Iudæorum principes non per ignorantiam, sed per invidiam crucifixisse Filium Dei. Intellexerunt enim hunc esse cui dictum est Psal. ii. „ Dabo tibi gentes „ hereditatem tuam." (1) Hanc occisione eius mali coloni præripere moliebantur, cum crucifigentes eum Iudæi, fidem quæ per eum est, extinguere, & suam magis quæ ex lege est iustitiam præferre, ac Gentibus imbuendis conabantur inserere.

Sequitur: *Et apprehendentes eum, occiderunt, & eiecerunt extra vineam*. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Scilicet extra Hierusalem: extra civitatem quippe crucifixus est Dominus. HIERONYMUS (par. a prin. Comm. in xii. cap.) *Vel eiecerunt eum extra vineam*, idest extra plebem, dicentes Ioan. viii. „ Samaritanus es, & dæmonium „ habes." Vel quia quantum in se erat, ex suis eum finibus excludentes, Gentibus suscipiendum dederunt.

Sequitur: *Quid ergo faciet dominus vineæ? Veniet, & perdet colonos, & dabit vineam aliis*. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. lxx.) Et quidem Matthæus cap. xxi. illos respondisse subiungit, atque dixisse, „ Malos male perdet;" quod Marcus hic non ab ipsis responsum esse commemorat; sed Dominum post interrogationem suam ipsum sibi quodammodo respondisse. Sed facile potest intelligi vel illorum vocem ita subiunctam ut non interponeretur, Illi responderunt, aut Illi dixerunt, sed tamen intelligeretur; aut ideo responsionem istam Domino potius attributam, quia cum verum dixerunt, etiam de illis hoc ipse respondit, qui veritas est. THEOPHYLACTUS (Mar. xii. non remote a princ.) Dominus ergo vineæ est Pater Filii interempti, & ipse Filius interemptus, qui perdet colonos, tradens ipsos Romanis; & populum dabit aliis colonis, idest Apostolis. Perlegas Actus Apostolorum, & invenies tria millia, & quinque millia repente credentium, & fructificantium Deo. HIERONYMUS (ubi supra.) Vel datur vinea aliis, idest ab oriente, & occidente, & austro, & ab aquilone venientibus, & recumbentibus cum Abraham, Isaac, & Iacob in regno Dei. BEDA (super *Veniet, & perdet colonos*.) Hoc autem ita divinitus fuisse procuratum prophetico statim affirmavit exemplo, subiiciens: *Nec Scripturam hanc legistis: Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli?* quasi dicat: Quomodo implebitur hæc prophetia, nisi quia Christus a vobis reprobatus, & occisus, traditus est Gentibus prædicandus, ut quasi lapis angularis duos populos condat in semetipsum, atque ex utroque populo unam sibi fidelium civitatem, unum templum ædificet? Eosdem enim synagogæ magistros, quos supra colonos dixerat, nunc ædificantes appellat: quia subditam sibi plebem ad ferendos vitæ fructus quasi vineam videbantur excolere; ipsi quoque hanc Deo inhabitatore dignam quasi domum construere, atque ornare præcipiebantur. THEOPHY-LA-

(1) *Al.* Hanc occisionem eius, *item* occasionem eius. *P. Nicolaius habet* Hanc autem occiso eo mali coloni &c.

LACTUS (Mar. XII. super *Lapidem quem reprobaverunt.*) Lapis ergo quem reprobaverunt doctores, hic factus est in caput anguli, idest in caput Ecclesiæ: angulus namque Ecclesia est, quasi coniungens Iudæos, & Gentiles: hic angulus, scilicet Ecclesia, a Domino factus est, & est mirabilis in oculis nostris, scilicet fidelium: nam ab infidelibus miraculis detrahitur. Mirabilis quidem est Ecclesia quasi miraculis (1) sistens Domino cooperante Apostolis, & sermonem confirmante sequentibus signis; & hoc est quod dicitur: *A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris.* HIERONYMUS (aliq. a princ. Commen.) Vel aliter. Hic lapis reprobus, quem gestat angulus coniungens in cœna agnum cum pane, finiens vetus, novum inchoans testamentum, præstat mira in oculis nostris, ut topazion. BEDA (super *Quærebant eum tenere.*) Principes autem sacerdotum ostendebant vera esse quæ Dominus dixerat; quod patet ex hoc quod subditur: *Et quærebant eum tenere.* Ipse enim est heres cuius iniustam necem dicebat esse vindicandam a Patre. Moraliter autem cuique fidelium cum mysterium baptismi committitur, quasi vinea quam excolat locatur. Sed missus servus contumeliis affectus, vel cæsus eiicitur, cum sermo auditus vel contemnitur, vel, quod peius est, etiam blasphematur. Missum insuper heredem quantum in se est occidit qui Filium Dei conculcavit. Perdito malo cultore, vinea datur alteri, cum dono gratiæ, quod superbus sprevit, humilis quisque ditabitur. Sed hoc quod principes sacerdotum manum mittere quærentes in Iesum, timore turbæ retinentur, quotidie geritur in Ecclesia, cum quilibet solo nomine frater eam quam non diligit ecclesiasticæ fidei, & pacis unitatem propter cohabitantium fratrum bonorum multitudinem aut erubescit, aut timet impugnare.

(b) BEDA (cap. XLII. super *Mittunt ad eum quosdam.*) Quærentes Dominum comprehendere summi sacerdotes timuerunt turbam; atque ideo quod per se non potuerunt, terrenis potestatibus efficere tentabant, ut vel ipsi a morte eius viderentur immunes: & ideo dicitur: *Et mittunt ad eum quosdam ex pharisæis, & herodianis, ut eum caperent in verbo.* THEOPHYLACTUS (ibid.) Diximus alibi de herodianis, quod hæresis quædam nova erat dicentium, Christum esse Herodem, propter hoc quod defecerant successiones regni Iudæorum. Alii vero dicunt herodianos milites fuisse Herodis, quos pharisæi pro testibus inducebant de his quæ dicebantur a Christo, ut eum caperent, & adducerent. Vide autem eorum malitiam, qualiter cum adulatione Christum decipere volebant; nam sequitur: *Qui venientes dicunt ei: Magister, scimus.* HIERONYMUS (super *Ut caperent eum.*) Melitis (2) enim verbis eum interrogabant, & circumdabant eum, sicut apes mel portantes in ore, aculeum in tergo. BEDA (super *Magister, scimus.*) Blanda autem, & fraudulenta interrogatio illuc provocat respondentem ut magis Deum quam Cæsarem timeat, & dicat non debere tributa solvi, ut statim audientes herodiani, seditionis contra Romanos auctorem habeant: & ideo subdunt: *Et non curas quemquam: nec enim vides in faciem hominum.* THEOPHYLACTUS (super *Et non respicis.*) Ita ut Cæsarem non honores, scilicet contra veritatem. Ideo subdunt: *Sed in veritate viam Dei doces. Licet tributum dari Cæsari, an non dabimus?* Totum enim artificium eorum erat undique præcipitium habens: ut si diceret, quod licet censum Cæsari dari, provocent contra eum plebem, quasi in servitutem reducentem ipsum populum; si vero diceret, quod non licet dari, sic accusarent eum tamquam excitaret populum contra Cæsarem. Sed Sapientiæ fons fugit dolos eorum: unde sequitur: *Qui sciens versutiam eorum, ait illis: Quid me tentatis? Afferte mihi denarium, ut videam. At illi obtulerunt ei.* BEDA (cap. XIII. in Mar. super *Afferte mihi denarium.*) Denarius est genus nummi quod pro decem nummis imputabatur, & habebat imaginem Cæsaris: unde sequitur: *Et ait illis: Cuius est imago hæc, & inscriptio? Dicunt ei, Cæsaris.* Qui putant interrogationem Salvatoris ignorantiam esse, non dispensationem, ex hoc discant quod potuit scire cuius imago esset, sed interrogat, ut ad sermonem eorum competenter respondeat: unde sequitur: *Respondens autem Iesus dixit illis: Reddite igitur quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo.* THEOPHYLACTUS (super *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari.*) Quasi dicat: Date quod imaginem habet imaginato, idest denarium Cæsari: potestis enim & censum Cæsari dare, & Deo propria offerre. BEDA (ibid.) Idest decimas, & primitias, & oblationes, & victimas; quomodo & ipse (3) reddidit quæ Dei sunt, Patris faciens voluntatem. HIERONYMUS (super *Magister, scimus.*) Vel aliter.

(1) *Nicolai legit* consistens. (2) *Al.* Melius enim verbis. (3) *Al.* reddit.

ter. Nummum habentem Cæsaris imaginem reddite coactum Cæsari; vosipsos libenter Deo reddite. „Signatum est enim super nos „ lumen vultus tui Domine, " Psal. iv. non Cæsaris. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Quasi Cæsar etiam est uniuscuiusque nostrorum corporum inevitabilis necessitas. Iubet ergo Dominus dari corpori cibaria propria, & vestitum, *& quæ sunt Dei Deo* (1). Sequitur: *Et mirabantur super eo*. Qui credere debuerant, ad tantam sapientiam sunt mirati, quod calliditas eorum non inveniset locum.

(*) GLOSSA *a*. Postquam Dominus sapienter pharisæorum callidam tentationem evitavit, ostenditur quomodo etiam sadducæos tentantes confundit: unde dicitur: *Et venerunt ad eum sadducæi, qui dicunt resurrectionem non esse*. THEOPHYLACTUS (Mar. xii. super *Et veniunt sadducæi ad illum*.) Hæresis quædam Iudæorum erat, qui dicebantur sadducæi, & hi resurrectionem negabant, & dicebant quod non sit Angelus, neque spiritus. Hi ergo accedentes ad Iesum, dolose narrationem quamdam inquisierunt, per quam ostenderent resurrectionem non esse nec factam, nec fiendam. Et ideo subditur: *Et interrogabant eum, dicentes, Magister*. In qua quidem narratione septem ponunt, qui mulierem acceperant, ut magis (2) retrahant a resurrectione. BEDA (super illud, *Moyses scripsit nobis*.) Recte enim istiusmodi fingunt fabulam, quæ deliramenti arguat eos qui resurrectionem asserunt corporum. Potest autem fieri ut vere in gente eorum aliquando hoc acciderit. HIERONYMUS (super *Septem ergo habuerunt uxorem*.) Mystice autem mulier sterilis non relinquens semen ex septem fratribus, novissime moriens, quid aliud significat quam Iudaicam synagogam relictam a Spiritu septiformi, qui septem Patriarchas implevit, qui non reliquerunt ei semen Abrahæ, quod est Iesus Christus? licet enim puer natus est illis, nobis tamen Gentibus datus est: quæ mulier mortua erat Christo, nec cuiquam Patriarchæ de septem in resurrectione coniungetur. Septenario namque numero universitas perfectorum significatur, ut versa vice per Esaiam cap. iv. dicitur: „Apprehendent septem mulieres virum unum;" idest, septem Ecclesiæ, quas Dominus amat, arguit, & castigat, cum una fide adorant: unde sequitur: *Et respondens Iesus ait illis: Nonne ideo erratis, non scientes Scripturas, neque virtutem Dei?* THEOPHYLACTUS (Mar. xii. parum ante finem Commen.) Quasi dicat: Vos non intelligitis qualem resurrectionem Scriptura annuntiet. Creditis enim quod restauratio corporum talium sit futura qualia nunc sunt; non autem sic erit. Sic igitur ignoratis Scripturam, sed etiam virtutem ignoratis divinam. Vos enim consideratis quasi difficile, dicentes: Qualiter poterunt membra dissoluta coniungi, & animabus adunari? Hoc enim respectu divinæ potentiæ quasi nihil est. Sequitur: *Cum enim a mortuis resurrexerint, neque nubent, neque nubentur; sed erunt sicut Angeli Dei in cœlis*: quasi dicat: Divina quædam erit vitæ restauratio, & angelica, cum ulterius non corrumpemur, sed eodem modo manebimus, & propter hoc nuptiæ auferentur. Nam nuptiæ quidem nunc sunt propter corruptionem, ut per successionem generis perstemus, & non deficiamus; tunc vero sicut Angeli erimus, qui sunt sine successione nuptiali, & numquam desinunt. BEDA *b* (super *Neque nubent, neque nubentur*.) Considerandum est hic quod Latina consuetudo hic Græco idiomati non respondet. Nubere enim proprie dicuntur mulieres, & viri uxores ducere; sed nos simpliciter dictum intelligamus, ut nubere de viris, & nubi de uxoribus scriptum sit. HIERONYMUS (super *Nonne ideo erratis?*) Sic igitur errant non intelligentes Scripturas, quia in resurrectione homines *erunt sicut Angeli Dei*; idest, nemo ibi moritur, nemo ibi nascitur; nec infans est ibi, nec senex. THEOPHYLACTUS (Mar. xii. a med. Comm.) Et aliter etiam decipiuntur non intelligentes Scripturas. Si enim has intellexissent, intelligerent quomodo per Scripturas resurrectio mortuorum possit probari: unde subdit: *De mortuis quod resurgant non legistis in libro Moysi, super rubum quomodo dixit illi Deus, inquiens: Ego sum Deus Abraham, & Deus, Isaac, & Deus, Iacob?* HIERONYMUS (super *De mortuis autem quod resurgant*.) Dico autem, *Super rubum*, in quo est similitudo vestra, in quo ignis arde-

 bat,

(1) *Nicolaius addit ex Theophylacto* scilicet vigilias, orationes &c. (2) *Al.* rem trahant.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Glossa quæ nunc extat. *b* Ex Hieronymo mutuatus in xxii. caput Matth.

bat, sed non eius spinas consumebat; sic vos inflammat eloquium meum, nec spinas vestras sub maledicto germinatas absumit. THEOPHYLACTUS (Mar. XII. a med. illius.) Dico autem: *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob*; quasi dicat, Deus viventium: unde subdit: *Non est Deus mortuorum, sed vivorum*. Non enim dixit, Ego fui, sed *Ego sum*, tamquam illi praesentes existant. Sed forte aliquis dicet, quod hoc dixit solum Deus de anima Abrahae, non de corpore. Ad quod dicimus, quod Abraham utrumque importat, scilicet corpus, & animam, ita ut & corporis ipse sit Deus, & corpus vivat apud Deum, idest in Dei ordinatione. BEDA (super *Ego sum Deus Abraham*.) Vel (1) quia cum probavit animas permanere post mortem (neque enim poterat fieri ut eorum esset Deus qui nequaquam subsisterent) consequenter introduceretur & corporum resurrectio, quae cum animabus bona, malaque gesserunt. HIERONYMUS (super *De mortuis autem non legistis*.) Cum autem dicit, *Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob*, ter Deum nominando Trinitatem intimavit. Cum autem dicit, *Non est Deus mortuorum*, unum Deum iterans, unam substantiam significavit. Vivunt autem qui (2) vendicant portionem quam elegerant; mortui autem sunt qui quod vendicaverant, perdiderunt.

Vos ergo multum erratis. GLOSSA *a*. Quia videlicet & Scripturis contradicebant, & virtuti Dei derogabant.

(d) GLOSSA *b*. Postquam Dominus confutavit pharisaeos, & sadducaeos tentantes, hic ostenditur quomodo satisfecit scribae quaerenti: unde dicitur: *Et accessit unus de scribis, qui audierat illos conquirentes, & videns quod bene illis responderit, interrogavit eum quod esset primum omnium mandatorum*. HIERONYMUS (super *Quod est primum mandatum in lege*.) Quae est haec quaestio problematis, quod est commune omnibus peritis in lege, nisi quod diversa in Exodo,& Levitico,& Deuteronomio ordinantur mandata? Unde non unum, sed duo intulit mandata, quibus quasi duobus uberibus super pectus sponsae elevatis nostra alitur infantia; & ideo subditur: *Primum omnium mandatum est*: *Audi Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est*. Primum omnium maximum mandatum dicit; hoc est quod ante omnia debemus in corde singuli quasi unicum pietatis fundamentum locare, idest cognitio, atque confessio divinae unitatis cum executione bonae operationis, quae in dilectione Dei, & proximi perficitur: unde subdit: *Et diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & ex tota virtute tua*: *hoc est primum mandatum*. THEOPHYLACTUS (Mar. XII. a med. Com.) Attende qualiter omnes animae vires enumeravit. Est enim virtus animae animalis, quam (3) expedit in dicendo, *Et tota anima tua*, ad quam pertinet ira, & desiderium; quae omnia tribui vult divino amori. Est & alia vis, quae dicitur naturalis, ad quam pertinet nutritiva, & augmentativa; & ista est etiam danda Domino tota, propter quod dicit, *Ex toto corde*. Est & alia vis rationalis, quam mentem vocat: & ista etiam est danda Deo tota. GLOSSA *c*. Quod autem subdit, *Et ex tota fortitudine*, ad vires corporales referri potest.

Sequitur: *Secundum autem simile est huic*: *Diliges proximum tuum sicut teipsum*. THEOPHYLACTUS (a med. Comm.) Propter hoc dicit esse simile, quia haec duo mandata alternatim sunt sibi consona, & reciproce convertuntur: nam qui diligit Deum, diligit & facturam suam. Principale autem factorum eius est homo: unde qui diligit Deum, diligere debet omnes homines; qui vero diligit proximum, qui multoties dat causam scandali, multo magis eum debet diligere qui semper praestat beneficia: & ideo propter cohaerentiam horum mandatorum subdit: *Maius horum aliud mandatum non est*.

Sequitur: *Et ait illi scriba*: *Bene, Magister, in veritate dixisti*. BEDA (super illud, *Bene Magister in veritate*.) Ostendit ex hoc quod dicit, *Maius est omnibus holocautomatibus, & sacrificiis*, gravem saepe inter scribas & pharisaeos quaestionem esse versatam, quod esset mandatum primum, sive maximum divinae legis; quibusdam videlicet hostias, & sacrificia laudantibus; aliis vero fidei, & dilectionis opera praeferentibus: eo quod plurimi

(1) *P. Nicolai ponit* Vel etiam ut cum probaveri: &c. (2) *Al.* nec vendicant. (3) *Forte* expendit.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Glossa quae nunc extat; etsi praecedentia tum ex Beda, tum etiam ex Hieronymo (supposititio tamen.) ibi referuntur. *b* Nec id rursus in Glossa est qualis nunc extat. *c* Quod subiungitur ex Glossa, nunc in illa non extat.

rimi patrum ante legem ex fide tantum, quæ per dilectionem operatur, placerent Deo. In hac sententia scriba ille se fuisse declarat.

Sequitur: *Iesus autem videns quod sapienter respondisset, dixit illi: Non longe es a regno Dei.* THEOPHYLACTUS (Mar. XII. a med. Comm.) In quo non eum esse perfectum testatur: non enim dixit, Intra regnum cælorum es; sed *Non longe es a regno Dei*. BEDA (super *Non longe es a regno Dei.*) Ideo autem non fuit longe a regno Dei, quia sententiæ illius quæ novi testamenti, & evangelicæ perfectionis est propria, fautor extitisse probatus est. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Li. II. cap. LXXIII.) Nec moveat quod Matthæus dicit tentantem fuisse, a quo Dominus interrogatus est: fieri enim potest ut quamvis tentans accesserit, Domini tamen responsione correctus sit: aut certe ipsam tentationem non accipiamus malam, tamquam decipere volentis inimicum, sed cautam potius, tamquam experiri amplius volentis ignotum. HIERONYMUS (super *Et ait illi scriba.*) Vel non est longe qui venit callide: longior namque est ignorantia a regno Dei, quam scientia: unde supra sadducæis, *Erratis*, inquit, *nescientes Scripturam, neque virtutem Dei*. Sequitur: *Et nemo audebat iam eum interrogare.* a Quia enim in sermonibus confutati sunt, ultra non interrogant, sed apertissime comprehensum Romanæ tradunt potestati. Ex quo intelligimus, venena invidiæ posse quidem superari, sed difficile conquiescere.

(e) THEOPHYLACTUS (Mar. XII. inter med. & finem Commen.) Quia Christus ad passionem venturus erat, opinionem falsam corrigit Iudæorum, qui Christum filium David esse dicebant, non Dominum eius: unde dicitur: *Et respondens Iesus, dixit docens in templo*. HIERONYMUS (ubi supra.) Idest, palam eis de se loquitur, ut inexcusabiles sint: sequitur enim: *Quomodo dicunt scribæ Christum filium David esse?* THEOPHYLACTUS (inter med. & finem Comm.) Ostendit vero Christus se esse Dominum per verba David: nam sequitur: *Ipse autem dicebat in Spiritu sancto: Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis*; quasi dicat: Non potest is mihi dicere quod David absque gratia Spiritus sancti hoc dixerit; sed in Spiritu sancto vocavit eum Dominum. Et quod sit Dominus, ostendit per hoc quod subdit: *Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*. Ipsi enim erant inimici eius, quos Deus Pater posuit scabellum Christi. Quod autem a Patre subiiciuntur ei inimici, non infirmitatem Filii, sed unitatem naturæ, qua in altero alter operatur, significat. Nam & Filius subiicit inimicos Patri, quia Patrem clarificat super terram. GLOSSA b. Sic ergo Dominus ex prædictis concludit dubitabilem quæstionem: nam ex verbis David præmissis habetur quod Christus sit Dominus David; ex dicto autem scribarum habetur, quod sit filius eius: & hoc est quod subditur. *Ipse ergo David dicit eum Dominum; & unde est filius eius?* BEDA (super *Quomodo dicunt scribæ?*) Interrogatio Iesu nobis profuit usque hodie contra Iudæos: & hi enim qui confitentur Christum esse venturum, hominem simplicem, & sanctum virum asserunt de genere David. Interrogemus ergo eos docti a Domino, si simplex homo est, & tantum filius David, quomodo vocet eum David Dominum suum in Spiritu sancto. Non autem reprehenduntur quod David filium dicunt, sed quod Dei Filium eum esse non credunt.

Sequitur: *Et multa turba libenter eum audiebat*. GLOSSA c. Quia scilicet videbant eum sapienter respondentem, & interrogantem.

(f) HIERONYMUS (Mar. XII. super *Ait illi scriba.*) Confutatis scribis, & pharisæis, ut ignis eorum arida exempla incendit: unde dicitur: *Et dicebat eis in doctrina sua: Cavete a scribis, qui volunt in stolis ambulare*. BEDA (super *Cavete a scribis.*) Ambulare in stolis, cultioribus vestimentis indutos ad publicum procedere significat; in quo inter cetera dives ille qui epulabatur quotidie splendide, peccasse describitur. THEOPHYLACTUS (al. ante finem Comment.) In stolis autem venerabilibus ambulabant, ex hoc volentes præhonorari, & similiter alia appetebant quæ cedunt ad gloriam: nam sequitur: *Et salutari in foro, & in primis cathedris sedere in synagogis, & primos discubitus in cœnis*, scilicet volunt. BEDA (ubi supra.) Notandum autem, quod non salutari in foro, non primos

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a BEDA. Eius nomine prætermisso, prius ista confundebantur cum Hieronymi verbis, qui Hieronymus tamen supposititius dumtaxat, non verus est. b Non est in Glossa. c Neque hoc rursum in Glossa est qualis nunc extat.

mos sedere, vel discumbere vetat eos quibus hoc officii ordine competit; sed eos qui haec sive habita, sive non habita indebite amant, a fidelibus quasi improbos docet esse cavendos, animum videlicet, non gradum redarguens; licet culpa non careat, si iidem in foro litibus interessent qui in cathedra Moysi synagogae magistri cupiunt appellari. Duplici sane ratione a vanae gloriae cupidis attendere iubemur, ne scilicet eorum vel simulatione seducamur, aestimantes bona esse quae faciunt, vel aemulatione inflammemur, frustra gaudentes in bonis (1) quae simulant, laudari. THEOPHYLACTUS (al. ante fin.) Specialiter etiam Apostolos docet ut nullam cum scribis habeant conversationem, sed ipsum Christum imitentur, ordinansque ipsos magistros in his quae sunt circa vitam agenda, alios eis supponit. BEDA (supra *Qui devorant*.) Non solum autem laudes ab hominibus, verum etiam pecunias quaerunt: unde sequitur: *Qui devorant domos viduarum sub obtentu prolixa orationis*. Sunt enim qui se iustos simulantes, a peccatorum suorum conscientia (2) turbatis, quasi patroni pro eis in iudicio futuri, pecunias accipere non dubitant: & cum porrecta manus pauperi preces iuvare soleat, illi ob hoc maxime in precibus pernoctant, ut pauperi nummum tollant. THEOPHYLACTUS (Marc. XII. al. ante finem.) Accedebant autem scribae ad has mulieres, quae sine protectione viri manebant, quasi earum fierent protectores; & simulatione orationis, & habitu reverentiae, & hypocrisi viduas decipiebant, & sic etiam devorabant divitum domos. Sequitur: *Hi accipient prolixius iudicium*, scilicet quam ceteri Iudaeorum peccantium.

(g) BEDA (super *Et sedens contra gazophylacium*.) Dominus qui (3) appetitus primatus, & vanae gloriae cavendos esse monucrat, etiam dona ferentes in domum Domini certo examine discernit: unde dicitur: *Et sedens Iesus contra gazophylacium aspiciebat quomodo turba iactaret aes in gazophylacium*. Sermone Graeco (4) philaxe, servare dicitur, & gaza Persica lingua divitiae vocantur: unde gazophylacium locus appellari solet, quo divitiae servantur; quo nomine & arca, in qua donaria populi congregabantur ad usus templi necessarios, & porticus, in quibus servabantur, appellabantur. Habes exemplum de porticibus in Evangelio. „ Haec (inquit Ioan. VIII.) verba locutus est in gazophylacio, docens „ in templo. “ Habes & de arca in Libro Regum IV. cap. XII. „ Et attulit „ Ioiada Pontifex gazophylacium unum. “ THEOPHYLACTUS (paulo ante finem Commen.) Erat autem laudabilis consuetudo apud Iudaeos, ut scilicet habentes, & volentes aliquid in gazophylacio ponerent, quod esset pro sacerdotibus, & pauperibus, & viduis, ut exinde nutrirentur: unde subditur: *Et multi divites iactabant multa*. Multis autem hoc facientibus accessit & vidua, ostendens affectum in oblatione pecuniae secundum propriam virtutem: unde subditur: *Cum venisset autem una vidua pauper, misit duo minuta, quod est quadrans*. BEDA (non remote a fine.) Quadrantem (5) vocant calculatores quartam partem cuiuslibet rei, videlicet aut loci, aut temporis, aut pecuniae. Forsitan ergo hoc loco quartam partem sicli, idest quinque obolos significat. Sequitur: *Et convocans discipulos suos ait illis: Amen dico vobis, quoniam vidua haec pauper plus omnibus misit qui miserunt in gazophylacium*. Deus enim non substantiam offerentium, sed conscientiam pensat; nec perpendit quantum in eius sacrificio, sed ex quanto proferatur: unde subdit: *Omnes enim ex eo quod abundabat illis, miserunt; haec vero de penuria sua omnia quae habuit misit, totum victum suum*. HIERONYMUS. Mystice autem divites sunt qui proferunt de thesauro cordis sui nova, & vetera; quae sunt incerta, & occulta sapientiae divinae utriusque testamenti; paupercula autem quae est (6) nisi ego, & mei similes, qui mitto quod possum, & desidero quod non possum vobis explanare? Nam non quantum vos audistis, sed ex quanto considerat Deus. Unusquisque autem quadrantem potest offerre, quae est voluntas prompta; quae dicitur quadrans, quia cum tribus consistit, scilicet cogitatu, verbo, & facto. Quod dicitur, *Totum victum suum misit*, hoc significat quia tota voluntas corporis in victu consistit: unde dicitur Eccle. VI. „ Totus labor hominis in „ ore suo est. “ THEOPHYLACTUS (circ. finem Comment.) Vel aliter. Vidua ista anima hominis est, relinquens satanam, cui fuerat adiuncta; quae mittit in templi aerario duo minuta, carnem scilicet, & mentem: carnem quidem per abstinentiam, mentem vero per humilitatem: ut sic audire valeat quod totum victum suum posuit, & sacrum fecit, nihil de suo mundo relinquens.

(1) *Al.* quae laudari simulant. (2) *Al.* turbati. (3) *Al.* appetituros primatus. (4) *Al.* philattia, φυλάττειν. (5) *Al.* vocavit. (6) *Al.* ut ego; *& in fine cum puncto affirmationis*.

quens. BEDA (prope finem.) Allegorice autem divites, qui in gazophylacium munera mittebant, Iudæos de iustitia legis elatos designant. Vidua pauper, Ecclesiæ simplicitatem designat; pauper quidem, quia spiritum superbiæ, vel concupiscentias temporalium abiecit; vidua vero, quia (1) Iesus vir eius pro ea mortem pertulit. Hæc in gazophylacium duo minuta mittit: quia dilectionem Dei, & proximi, seu fidei, & orationis munera defert, quæ (2) considerantur proprie fragilitatis minuta, sed merito piæ intentionis accepta cunctis superbientibus Iudæorum operibus præstant. Ex abundanti sibi Iudæus mittit in munera Dei qui de iustitia sua præsumit. Omnem victum suum in Dei munera mittit Ecclesia, quia omne quod vivit, non sui meriti, sed divini muneris esse intelligit.

CAPUT XIII.

(a) ET cum egrederetur de templo, ait illi unus ex discipulis suis: Magister, aspice quales lapides, & quales structuræ. Et respondens Iesus ait illi: Vides has magnas ædificationes? Non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruatur.

(b) Et cum sederet in monte olivarum contra templum, interrogabant eum separatim Petrus, & Iacobus, & Ioannes, & Andreas: Dic nobis quando ista fient, & quod signum erit quando hæc omnia incipient consummari? Et respondens Iesus cœpit dicere illis: Videte ne quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo, dicentes, Quia ego sum; & multos seducent. Cum audieritis autem bella, & opiniones bellorum, ne timueritis. Oportet enim hæc fieri, sed nondum finis. Exurget enim gens contra gentem, & regnum super regnum, & erunt terræmotus per loca, & fames. Initium dolorum hæc.

(c) Videte autem vosmetipsos: tradent enim vos in conciliis, & in synagogis vapulabitis, & ante præsides, & Reges stabitis propter me, in testimonium illis. Et in omnes gentes primum oportet prædicari Evangelium. Et cum duxerint vos tradentes, nolite præcogitare quid loquamini; sed quod datum fuerit vobis in illa hora, id loquamini. Non enim vos estis loquentes, sed Spiritus sanctus. Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium; & consurgent filii in parentes, & morte afficient eos. Et eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum. Qui autem sustinuerit in finem, hic salvus erit.

(d) Cum autem videritis abominationem desolationis stantem ubi non debet (qui legit intelligat) tunc qui in Iudæa sunt fugiant in montes; & qui super tectum, non descendat in domum, nec introeat ut tollat quid de domo sua; & qui in agro erit, non revertatur retro tollere vestimentum suum. Væ autem prægnantibus, & nutrientibus in illis diebus. Orate ergo ut hieme non fiant. Erunt enim dies illi tribulationis tales, quales non fuerunt ab initio creaturæ, quam condidit Deus, usque nunc, neque fient. Et nisi breviasset Dominus dies, non fuisset salva omnis caro. Sed propter electos quos elegit, breviavit dies.

(e) Et tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus, ecce illic; ne credideritis: exurgent enim pseudochristi, & pseudoprophetæ, & dabunt signa, & prodigia ad seducendos, si fieri potest, etiam electos. Vos ergo videte; ecce prædixi vobis omnia. Sed in illis diebus post tribulationem illam, sol contenebrabitur, & luna non dabit splendorem suum, & stellæ cæli erunt decidentes, & virtutes quæ in cælis sunt, movebuntur. Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus cum virtute multa, & gloria. Et tunc mittet Angelos suos, & congregabit ele-

(1) *Al. deest* Iesus. (2) *Legit P. Nicolai* consideratu, *& infra* superbientium *pro* superbientibus.

electos suos a quatuor ventis a summo terræ usque ad summum cæli.

(f) A ficu autem discite parabolam. Cum iam ramus eius tener fuerit, & nata fuerint folia, cognoscitis quia in proximo sit æstas. Sic & vos eum videritis hæc fieri, scitote quod in proximo sit in ostiis. Amen dico vobis, quoniam non transibit generatio hæc donec omnia ista fiant. Cælum, & terra transibunt; verba autem mea non transibunt.

(g) De die autem illo, vel hora nemo scit, neque Angeli in cælo, neque Filius, nisi Pater. Videte, vigilate, & orate: nescitis enim quando tempus sit. Sicut homo qui peregre profectus reliquit domum suam, & dedit servis suis potestatem cuiusque operis, & ianitori præcepit ut vigilet. Vigilate ergo (nescitis enim quando dominus domus veniat; sero, an media nocte, an galli cantu, an mane) ne cum venerit repente, inveniat vos dormientes. Quod autem vobis dico, omnibus dico. Vigilate.

(a) BEDA (cap. xliii. in Mar.) Quia fundata Ecclesia Christi, Iudæa dignas suæ perfidiæ pœnas erat luitura, apte Dominus post laudatam in paupere vidua devotionem Ecclesiæ, egreditur de templo, ruinamque eius futuram, atque ædificia nunc admiranda non multo post contemnenda esse prædixit: unde dicitur: *Et cum egrederetur de templo, ait illi unus ex discipulis suis: Magister, aspice quales lapides, & quales structuræ.* THEOPHYLACTUS (in prin. Commen. in xiii. cap.) Quia enim multa circa destructionem Hierusalem Dominus locutus fuerat, discipuli eius mirabantur quod tam magna, & pulchra ædificia destrui debeant; & propter hoc ostendunt ei templi decorem; qui non solum ait hæc destruenda fore, sed & quod in eis lapis super lapidem non relinqueretur: unde sequitur: *Et respondens Iesus ait illi: Vides has magnas ædificationes? Non relinquetur lapis super lapidem qui non destruatur.* Sed dicerent aliqui, quod multæ reliquiæ remanserunt, ut Christum mendacem nitantur ostendere. Sed nequaquam est hoc: etsi enim aliquæ (1) reliquiæ remansissent, tamen usque ad universalem consummationem non relinquetur lapis super lapidem. Præterea narratur, quod Elius Adrianus civitatem, & templum a fundamento evertit; ita quod verbum Domini quod hic dicitur, sit impletum. BEDA (ubi supra.) Divinitus autem procuratum est ut, patefacta per orbem fidei evangelicæ gratia, templum ipsum cum cæremoniis tolleretur; ne quis forte parvulus in fide, si videret illa permanere quæ a Deo sunt instituta, paulatim a sinceritate fidei quæ est in Christo Iesu, ad carnalem laberetur Iudaismum. HIERONYMUS (Mar. xiii. in princ. Comm.) In hoc etiam enumerat Dominus discipulis cladem novissimi temporis, idest destructionem templi cum plebe, & littera sua; de qua lapis super lapidem non relinquetur, idest testimonia Prophetarum super eos, in quos Iudæi retorquebant ea, ut in Esdram, & Zorobabel, & Machabæos. BEDA (ubi supra.) Recedente etiam Domino de templo, omnia legis ædificia, & compositio mandatorum ita destructa est ut nihil a Iudæis impleri possit; & capite sublato, universa inter se membra compugnant.

(b) BEDA (non remote a princ. cap. xiii.) Quia laudantibus quibusdam ædificationes templi Dominus palam responderat hæc esse omnia destruenda, discipuli secreto tempus, & signa prædictæ destructionis interrogant: unde dicitur: *Et cum sederet in monte olivarum contra templum, interrogabant eum.* Sedet Dominus in monte olivarum contra templum, cum de ruina, & excidio templi disputat, ut etiam ipso corporis situ verbis quæ loquitur (2) congruat, mystice designans, quod quietus manens in sanctis, superborum detestatur amentiam. Mons enim Oliveti fructiferam designat sanctæ Ecclesiæ celsitudinem. AUGUSTINUS (epist. lxxx. ad Hesychium par. ante med.) Interrogantibus autem discipulis ea respondit Dominus quæ iam ex illo tempore fuerant secutura, sive de excidio Hierusalem, unde orta est ipsius interrogationis occasio, sive de adventu suo per Ecclesiam, in qua usque ad finem venire non cessat: in suis enim veniens agnoscitur, dum eius quotidie membra nascuntur: sive de ipso fine, in quo apparebit vivos iudicaturus, & mortuos. THEOPHYLACTUS (cap. xiii. in Mar. prope prin.) Sed antequam eis ad interrogata respondeat, mentem eorum confirmat, ut non sedu-

(1) Al. omittitur reliquiæ. (2) Al. consonat.

seducantur: unde sequitur: *Et respondens Iesus cœpit dicere illis: Videte ne quis vos seducat.* Hoc autem dicit, quia incipientibus circa Iudæam passionibus, insurrexerunt quidam qui se doctores esse dicebant: unde sequitur: *Multi enim venient in nomine meo, dicentes, Quia ego sum.* BEDA (super *Videte ne quis vos seducat.*) Multi enim imminente Hierosolymorum excidio extitere qui se esse Christos dixerunt, tempusque libertatis iam appropinquare: multi etiam in Ecclesia ipsis etiam temporibus Apostolorum hæresiarchæ prodiere: multi etiam in nomine Christi venere antichristi, quorum primus est Simon Magus, cui, sicut in Actibus Apostolorum legimus cap. VIII. auscultabant qui in Samaria erant dicentes: „ Hæc est virtus Dei quæ vocatur magna: " unde & hic subditur: *Et multos seducent.* A tempore autem dominicæ passionis in populo Iudæorum, qui latronem seditiosum elegerunt, & Christum salvatorem abiecerunt, nec hostium (1), nec seditiones civium cessaverunt: unde sequitur: *Cum audieritis autem bella, & opiniones bellorum, ne timueritis.* Sed his advenientibus, Apostoli ne terreantur, ne Hierusalem, Iudæamque deserant admonentur: quia videlicet non statim finis; quin potius in quadragesimum differendum sit annum: & hoc est quod subditur: *Oportet enim hæc fieri; sed nondum finis*, idest desolatio provinciæ, ultimumque urbis, ac templi excidium.

Sequitur: *Exurget autem gens contra gentem, & regnum super regnum.* THEOPHYLACTUS (super *Multi venient in nomine meo.*) Idest, Romani contra Iudæos; quod Iosephus narrat ante destructionem Hierusalem factum. Cum enim (2) gens Iudæorum tributum non redderet, Romani venerunt turbati. Sed quia tunc temporis Romani misericordes erant, cepissent quidem eorum spolia, non fuisset tamen destructio Hierusalem. Sed quod Deus contra Iudæos præliaretur, ostenditur per id quod subditur: *Et erunt terræmotus per loca, & fames.* BEDA (super *Exurget gens contra gentem.*) Constat autem hoc tempore Iudaicæ seditionis ad litteram contigisse. Potest vero regnum super regnum, & pestilentia eorum, quorum sermo serpit ut cancer, & fames audiendi verbum Dei, & commotio universæ terræ, & a vera fide separatio in hæreticis magis intelligi, qui contra se invicem dimicantes, Ecclesiæ victoriam faciunt.

(c) BEDA (super *Videte vosmetipsos.*) Quo merito Hierosolymis, ac provinciæ Iudæorum universæ irroganda tot fuerunt adversa, Dominus manifestat cum dicit: *Videte autem vosmetipsos: tradent enim vos in conciliis, & in synagogis vapulabitis.* Ea quippe Iudaicæ genti maxima causa erat excidii, quod post occisionem Salvatoris, ominis quoque, ac fidei eius præcones impia crudelitate vexabant. THEOPHYLACTUS (super *Cavete vobis.*) Convenienter autem præposuit narrationem de his quæ circa Apostolos erant, ut in propriis tribulationibus aliqualem consolationem haberent ex communibus tribulationibus, & passionibus: sequitur enim: *Et ante Reges, & præsides stabitis propter me, in testimonium illis.* Reges (3) autem, & præsides dicit, sicut Agrippam, Neronem, & Herodem. Quod autem dicit, *Ante Reges, & præsides stabitis pro me*, non modicam eis consolationem dedit, quia scilicet propter eum erant passuri. Quod autem dicit, *In testimonium illis*, sic intelligitur, idest in præiudicium eorum, ut scilicet essent inexcusabiles, quod scilicet Apostolis laborantibus, illi non potuerunt veritati coniungi. Deinde ne crederent quod propter tribulationes, & pericula prædicatio impediretur, subditur: *Et in omnes gentes primum oportet prædicari Evangelium.* AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. LXXVII.) Matthæus addit cap. XXIV. „ Et tunc veniet consummatio. " Sed hoc quod Marcus ait, *Primum*, signat utique antequam veniat consummatio. BEDA (super illud, *In omnes gentes primum oportet prædicari.*) Hoc ita fuisse completum, ecclesiasticæ testantur historiæ, in quibus refertur quod Apostoli omnes multo ante excidium Iudææ provinciæ ad prædicandum Evangelium toto orbe fuerunt dispersi, excepto Iacobo Zebedæi, & Iacobo fratre Domini, qui in Iudæa pro verbo Domini prius sanguinem fuderant. Quoniam ergo noverat Dominus corda discipulorum de excidio, ac perditione suæ gentis esse contristanda, hoc eos solatio allevat, ut nossent sibi, etiam Iudæis abiectis, socios non deesse gaudii, regnique cælestis; immo multo plures, quam de Iudæa perirent, ex omnibus toto orbe hominibus esse colligendos. GLOSSA. Poterat etiam alia solicitudo in discipulorum cordibus oriri: quia enim audierant quod ante Reges, & præsides essent ducendi, ne dubitarent quod ex defectu propriæ scientiæ, ac facundiæ ad respondendum sufficientes essent, Dominus eos consolatur cum sub-

(1) P. Nicolai supplet bella. (2) Al. gens. (3) Al. Reges enim, item Reges & præsides.

subdit: *Et cum duxerint vos, tradentes, nolite præcogitare quid loquamini; sed quod datum fuerit vobis in illa hora, id loquamini.* BEDA (super *Cum duxerint vos, tradentes.*) Cum enim propter Christum ducimur ad iudices, voluntatem tantum nostram pro Christo debemus offerre. Ceterum ipse Christus (1) qui in nobis habitat loquitur; & Spiritus sancti in respondendo gratia dabitur: unde sequitur: *Non enim vos estis loquentes, sed Spiritus sanctus.* THEOPHYLACTUS (super *Traditurus est frater fratrem in mortem.*) Prædicit etiam eis quod erat gravius, quod scilicet a propinquis persecutionem patientur: unde sequitur: *Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium; & consurgent filii in parentes, & morte afficient eos.* BEDA (ibidem.) Hoc in persecutionibus fieri crebro vidimus; nec ullus est inter eos fidus affectus quorum diversa fides est. THEOPHYLACTUS (ubi suprà.) Hoc autem dicit, ut audito hoc, præparent se ut persecutiones, & mala patientius sustinerent. Deinde consolationem inducit dicens: *Et eritis odio omnibus propter nomen meum.* Quod enim habeamur odio propter Christum, causa est sufficiens patienter persecutiones sustinendi: *a* non enim martyrem facit pœna, sed causa. Sed in hoc etiam quod sequitur, *Qui autem sustinuerit in finem, hic salvus erit*, non modica consolatio esse videtur inter persecutiones.

(d) GLOSSA *b*. Præmissis his quæ ante excidium civitatis erant futura, nunc Dominus prædicit ea quæ circa ipsam civitatis destructionem contigerunt, dicens: *Cum autem videritis abominationem desolationis stantem ubi non debet, qui legit intelligat.* AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. lxxvii.) Matthæus cap. xxiv. dicit „Stan„tem in loco sancto;" in hac autem mutatione verbi Marcus exposuit eamdem sententiam: ideo quippe dixit, *Ubi non debet*, (2) quia in loco sancto non debet. BEDA (super *Cum videritis abominationem.*) Quando autem ad intelligentiam provocamur, mysticum monstratur esse quod dictum est. Potest autem simpliciter aut de Antichristo accipi, aut de imagine Cæsaris, quam Pilatus posuit in templo, aut de Adriani equestri statua, quæ in ipso sancto sanctorum loco multo tempore stetit. Abominatio quoque secundum veterem Scripturam idolum nuncupatur, & idcirco addidit, *Desolationis*, quod in desolato templo, atque deserto idolum positum sit. THEOPHYLACTUS. Vel abominationem desolationis dicit ingressum hostium in civitatem per violentiam. AUGUSTINUS ad Hesychium (epi. lxxx. quæ est lxxx.) Lucas vero, ut ostenderet tunc factam fuisse abominationem desolationis, (3) quando expugnata est Hierusalem, hoc eodem loco Domini verba commemorat: „Cum videritis circumdari ab exerci„tu Hierusalem, tunc scitote quia appro„pinquavit desolatio eius:" Luc. xxi.

Sequitur: *Tunc qui in Iudæa sunt fugiant in montes.* BEDA (super *Tunc qui in Iudæa sunt.*) Hæc iuxta litteram facta esse constat, cum appropinquante Romano bello, & exterminio Iudaicæ gentis, oraculo admoniti omnes qui erant in provincia Christiani, longius discesserunt, ut ecclesiastica narrat Historia *c*, & trans Iordanem (4) secedentes, manebant ad tempus in civitate Pella, sub tutela Agrippæ Regis Iudæorum, cuius in Actibus Apostolorum mentio est, qui cum ea quæ sibi obtemperare volebat parte Iudæorum, semper imperio Romanorum subditus agebat. THEOPHYLACTUS (ibid.) Bene autem dixit, *Qui in Iudæa sunt*, quia Apostoli in Iudæa adhuc non erant, sed ante prælium fugati sunt a Hierusalem. GLOSSA *d*. Vel magis ipsi exierunt, Spiritu ducti divino. Sequitur: *Et qui super tectum, non descendat in domum, nec introeat ut tollat quid de domo sua*: desiderabile enim erit etiam nudo corpore de tanta tribulatione salvari.

Sequitur: *Væ autem prægnantibus, & nutrienti-*

(1) *Al.* quantum. (2) *Al.* scilicet, in loco sancto, ubi non debet. *Optime P. Nicolai* quia sedet in loco sancto, ubi non debet. (3) *Al.* aut expugnationem Hierusalem. (4) *Al.* sedentes.

Ex editione P. Nicolai.

a Hæc parenthesis *non enim martyres facit pœna, sed causa*, non est Theophylacti, sed Augustini epist. clxvii. tum super Psal. xxxiv. concl. 2. tum contra Cresconium Lib. III. cap. xlvii. *b* Nihil tale in Glossa quæ nunc extat, sed nec etiam illud quod superius de solicitudine discipulorum propter defectum scientiæ, vel facundiæ notatum est. *c* Ut apud Eusebium Lib. III. cap. v. apud Epiphanium hæres. xxix. & xxx. apud Baronium in Annal. Tom. I. an. lxviii. videre est; indicatque Iosephus Lib. II. de Bello Iudaico cap. xxv. *d* Quod subiungitur ex Glossa, nunc in illa non extat, ut nec id quod sequitur de triplici impedimento fugæ.

tibus in illis diebus. BEDA (super *Va autem prægnantibus*.) Quarum scilicet uteri, vel manus filiorum sarcina prægravatæ, fugæ necessitatem non minime impediant. THEOPHYLACTUS (ibidem.) Mihi autem videtur quod filiorum esum in his ostendat: nam fame, & pestilentia afflicti manus filiis iniecerunt. GLOSSA. Post quam autem fecerat mentionem de duplici impedimento fugæ, quod scilicet posset esse vel ex cupiditate rerum asportandarum, vel ex deportatione natorum, tangit tertium impedimentum, quod scilicet est ex parte temporis, dicens: *Orate ergo ut hieme non fiant*. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Ne scilicet ex difficultate temporis impediantur qui fugere cupiunt. Causam autem tantæ necessitatis ad effugiendum convenienter assignat, cum dicit: *Erunt enim in diebus illis tribulationes tales quales non fuerunt ab initio creaturæ, quam condidit Deus, usque nunc, nec fient*. AUGUSTINUS ad Hesychium (epi. 11. ubi supra.) Iosephus enim qui Iudaicas scripsit Historias, talia mala dicit illi populo tunc accidisse, ut (1) vix credibilia videantur. Unde non immerito dictum est, talem tribulationem nec fuisse a creaturæ initio, nec futuram. Sed etsi tempore Antichristi talis, aut maior forsitan erit, intelligendum est de illo populo dictum quod eis talis amplius futura non erit. Si enim Antichristum illi primi, & præcipui recepturi sunt, facturus est tunc idem populus tribulationem potius quam passurus. BEDA (super *Et nisi breviasset Dominus dies*.) Hoc autem solum est in tantis malis refugium, ut Deus, qui dat virtutem patiendi, (2) breviet potentiam persequendi: unde sequitur: *Et nisi breviasset Dominus dies*. THEOPHYLACTUS. Idest, nisi in brevi spatio bellum Romanorum fuisset, *non fuisset salva omnis caro*; idest, nullus evasisset Iudæus; *sed propter electos, quos elegit*, idest propter Iudæos credentes, aut in posterum crediturос, *breviavit dies*; idest, cito bellum est terminatum: nam præsciebat Deus quod multi post desolationem civitatis crederent Iudæorum: huius gratia eorum genus ex toto destrui non permisit. AUGUSTINUS ad Hesychium (epi 11. ubi supra.) Quidam autem convenientius intellexisse mihi videntur mala ipsa significata nomine dierum, sicut dicti sunt dies mali in aliis Scripturæ divinæ locis: neque enim dies ipsi mali sunt, sed ea quæ fiunt in eis. Ipsa ergo dicta sunt breviari, ut Deo donante tolerantiam, minus sentirent, ac sic quæ magna essent, brevia fierent. BEDA (super *Erunt dies illi tribulationis*.) Vel aliter. Hæc quæ dicit ab illo loco, *Erunt dies tribulationis*, temporibus Antichristi proprie congruunt, quando non solum tormenta crebriora, & acerbiora, quam prius consueverant, ingerenda sunt fidelibus; sed, quod gravius est, signorum quoque operatio eos qui tormenta ingerunt, comitabitur. Hæc autem tribulatio quanto ceteris, quæ præcessere, pressurarum pondere gravior fuit, tanto est temporis brevitate moderatior futura. Namque tribus annis & dimidio, quantum de prophetia Danielis, & Apocalypsi Ioannis coniici potest, Ecclesia per orbem impugnanda esse creditur. Iuxta vero sensus spirituales, cum viderimus abominationem desolationis stare ubi non debet; hoc est, hæreses, & flagitia regnare inter eos, qui cælestibus mysteriis videbantur esse consecrati; tunc quicumque in Iudæa, hoc est in confessione veræ fidei persistimus, tanto altius virtutum culmen debemus ascendere quanto plures ampla vitiorum itinera sequi videmus. HIERONYMUS (non procul a prin. Comm. in XIII. cap. Mar.) Fuga enim in montes est, ut non descendat ad ima qui ascendit ad alta. BEDA. Tunc qui super tectum est, hoc est, qui excedens animo carnalia facta, tamquam in aura libera, spiritaliter vivit, ne descendat ad infimos actus pristinæ conversationis, neque ea quæ reliquerit mundi, carnisve desideria repetat. Domus namque nostra vel mundus hic, vel ipsa in qua degimus, nostra intelligenda est caro. HIERONYMUS (ibidem.) Dicit enim: *Orate, ut hieme non fiat fuga vestra, vel sabbato*; idest, ne finiantur fructus nostri operis cum fine temporis: hieme enim finitur fructus, sabbato vero tempus. BEDA (super *Orate ne fuga vestra fiat*.) Si autem de consummatione mundi (3) intelligatur, hæc præcipit, ut non refrigescat fides nostra, & in Christum caritas, neque ut otiosi in opere Dei torpeamus virtutum sabbato. THEOPHYLACTUS. Oportet etiam nos a peccato fugere cum fervore, & non frigide, & quiete. HIERONYMUS (ibidem.) Tribulatio autem erit ingens, & dies breves propter electos, ne malitia huius temporis mu-

(1) Al. omittitur vix. (2) Al. breviter. (3) Al. intelligatur hæc præcipi.

mutet intellectum eorum.

(e) THEOPHYLACTUS (super *Tunc si quis vobis dixerit*.) Postquam ea quæ ad Hierusalem pertinebant Dominus complevit, nunc de adventu loquitur Antichristi, dicens: *Et tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus, ecce illic; ne credideritis*. Hoc autem quod dicit, *Tunc*, non sic intelligas, ideft statim cum completa fuerint supradicta circa Hierusalem: sicut & Matthæus post Christi generationem dicit cap. III. 3. In diebus illis venit Ioannes: " numquid immediate post Christi nativitatem? non, sed indeterminate, vel indistincte. Sic & in hoc loco *tunc* accipi potest, non scilicet quando Hierusalem desolabitur, sed circa tempus adventus Antichristi. Sequitur: *Exurgent enim pseudochristi, & pseudoprophetæ, & dabunt signa, & prodigia ad seducendos, si fieri potest, etiam electos*. Multi enim Christi (1) nomen suscipient, ita ut etiam fideles seducant. AUGUSTINUS XX. de Civit. Dei (cap. XIX.) Solvetur enim tunc satanas, & per Antichristum in omni virtute sua mirabiliter quidem, sed mendaciter operabitur. Solet autem ambigi utrum propterea dicta sint ab Apostolo signa & prodigia mendacii, quoniam mortales sensus per phantasmata decepturus est, ut quod non facit, facere videatur; an quia illa ipsa, etiam si erunt vera prodigia, ad mendacia pertrahent credituros non ea potuisse nisi divinitus fieri, virtutem diaboli nescientes, maxime quando tantam quantam numquam habuit acceperit potestatem. Sed propter quodlibet horum dictum sit, seducentur eis signis atque prodigiis qui seduci merebuntur. GREGORIUS super Ezech. (hom. IX.) Cur autem sub dubitatione dicitur, *Si fieri potest*, cum quid futurum sit, a Domino præsciatur? Unum vero ex duobus est: quia si electi sunt, fieri non potest; si autem fieri non potest, electi non sunt. Ista ergo dominici sermonis dubitatio in electis exprimit trepidationem mentis; quos & electos nominat, quia cernit quod in fide, & bono opere persistent: quia (2) qui electi sunt ad persistendum, per signa prædicatorum Antichristi tentabuntur ad cadendum. BEDA (super *Si quis vobis dixerit*.) Quidam autem hoc ad captivitatis Iudaicæ tempus referunt, ubi multi christos se esse dicentes, deceptas post se catervas populi trahebant; sed in illa civitatis obsidione nullus erat fidelis, ad quem divina exhortatio, ne falsos magistros sequeretur, fieri deberet: unde melius de hæreticis accipiendum est, qui contra Ecclesiam venientes christos se esse mentirentur; quorum primus Simon Magus fuit, extremus autem ille maior ceteris est Antichristus.

Sequitur: *Vos ergo videte: ecce prædixi vobis omnia*. AUGUSTINUS ad plebem Hippon. (epist. CXXXVII.) Non enim solum bona quæ sanctis, & fidelibus suis est redditurus, verum etiam mala quibus erat hic mundus abundaturus, (3) ante prædixit, ut bona post sæculi finem secutura certiores expectaremus, quando mala similiter prænuntiata ante sæculi finem præcedentia sentiremus. THEOPHYLACTUS (super *Tunc sol obscurabitur*.) Post Antichristi autem adventum alterabitur, & mutabitur machina mundialis, obscuratis sideribus propter abundantiam claritatis Christi: unde sequitur: *Sed in diebus illis post tribulationem illam sol contenebrabitur, & luna non dabit splendorem suum, & stellæ cæli erunt decidentes*. BEDA (super iisdem verbis.) Sidera enim in die iudicii videbuntur obscura, non diminutione suæ lucis accidente, sed superveniente claritate veri luminis, hoc est summi iudicis; quamvis nil prohibeat intelligi veraciter solem tunc, & lunam cum sideribus ceteris ad tempus suo lumine privari, quomodo de sole factum constat tempore dominicæ passionis. Ceterum peracto die iudicii, cum fuerit cælum novum, & terra nova, tunc fiet quod Esaias LXVI. dicit: „ Erit lux lunæ sicut lux solis, & lux solis septempliciter. "

Sequitur: *Et virtutes quæ sunt in cælo movebuntur*. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Ideft, virtutes angelicæ stupebunt, tanta magnalia videntes fieri, & eorum iudicari conservos. BEDA (ibidem.) Quid mirum homines ad hoc iudicium perturbari, cuius aspectum & ipsæ angelicæ tremunt potestates? Quid faciunt ibi tabulæ, quando tremunt columnæ? Quid virgula deserti patitur, cum cedrus paradisi concutitur? HIERONYMUS (super *Tunc virtutes quæ sunt in cælo*.) Vel aliter. *Sol obtenebrabitur* ad gelida corda, ut hieme; *& luna non dabit splendorem suum*, serena a tempestate dissensionum; *& stellæ cæli erunt decidentes* in lumine, quando pene deerit semen Abrahæ, cui sunt similatæ; *& virtutes quæ sunt* in

(1) Al. deest nomen. (2) Al. deest qui. (3) Al. aut prædixit.

in cælis movebuntur ad iram vindictæ, quando mittentur a Filio hominis veniente; de cuius adventu subditur: *Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus cum virtute multa*, qui scilicet prius sicut pluvia in vellus Gedeon descendit cum humilitate. AUGUSTINUS ad Hesychium (epist. lxxx. in ord. epist.) Quia enim dictum est Apostolis ab Angelis Act. I. „ Sic veniet quo„ modo vidistis eum euntem in cælum; " merito credendus est non solum in eodem corpore, verum etiam in nube venturus: quoniam sic veniet sicut abiit, & nubes suscepit eum abeuntem. THEOPHILACTUS (super *Tunc videbunt Filium hominis*.) Videbunt autem Dominum tamquam Filium hominis, scilicet in corpore: quod enim videtur corpus est. AUGUSTINUS de Trin. (cap. XIII.) Visio quippe Filii hominis exhibetur etiam malis: nam visio formæ Dei non nisi mundis corde, quia ipsi Deum videbunt. Et quia Filium Dei, secundum id quod in forma Dei, æqualis est Patri, iniqui videre non possunt; oportet autem ut iudicem vivorum, & mortuorum, coram quo iudicabuntur, & iusti videant, & iniqui; ideo oportebat ut Filius hominis acciperet iudiciariam potestatem; de cuius executione mox subditur: *Et tunc mittet Angelos suos*. THEOPHYLACTUS (super *Tunc mittet Angelos suos*.) Vide quod Christus ipsos mittit Angelos, sicut & Pater. Ubi ergo sunt qui dicunt, quod Patri non est æqualis? Egrediuntur namque Angeli congregare fideles electos, ut (1) in aera rapti obvient Iesu Christo: unde sequitur: *Et congregabit electos suos a quatuor ventis*. (2) HIERONYMUS. Ut triticum ventilatum de area totius terræ. BEDA (ibidem.) A quatuor autem ventis, a quatuor mundi partibus dicit, oriente, occidente, aquilone, & austro. Et ne quisquam putaret a quatuor solummodo plagis terræ, & non potius a cunctis eius finibus, simul & mediterraneis regionibus electos esse congregandos, apte subiunxit: *A summo terræ usque ad summum cæli*; idest, ab extremis terræ finibus usque ad ultimos terminos eius, ubi longe aspectantibus circulus cæli terræ finibus insidere videtur. Nullus ergo in die illa remanebit electus qui non venienti ad iudicium Domino in aera occurrat. Veniunt ad iudicium & reprobi, ut peracto iudicio dissipentur, & pereant a facie Dei.

(f) BEDA (super *A ficu discite parabolam*.) Sub exemplo arboris docuit Dominus consummationis exemplum, dicens: *A ficu autem discite parabolam. Cum iam ramus eius tener fuerit, & nata fuerint folia, cognoscitis quia in proximo sit æstas: sic & vos, cum videritis hæc fieri, scitote quod in proximo sit in ostiis*. THEOPHYLACTUS (ibidem.) Quasi dicat: Sicut cum ficui nascuntur folia, statim est æstas; sic & post angustias Antichristi statim, nullo sequente medio, Christi erit adventus; qui æstas erit iustis ex hieme, peccatoribus vero hiems ex æstate. AUGUSTINUS ad Hesychium (epist. II. in ord. est LIII.) Vel aliter. Omnia quæ a tribus Evangelistis dicta sunt de Domini adventu, diligentius inter se collata, atque discussa fortasse inveniuntur ad hoc pertinere quod quotidie venit in corpore suo, quod est Ecclesia, exceptis his locis ubi ille adventus ultimus ita promittitur ut propinquare dicatur, (3) ut in ultimo sermonis secundum Matthæum ipse adventus evidenter exprimitur, ubi dicitur cap. XXV. „ Cum venerit Filius hominis in ma„ iestate sua. " Quid enim est, *Cum videritis hæc fieri*? nisi ea quæ supra dixit, in quibus est etiam id quod ait, *Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus*. Non itaque tunc erit finis, sed tunc erit in proximo. An dicendum est non omnia quæ supra commemorata sunt, esse intelligenda, sed aliqua eorum, hoc videlicet excepto quod dictum est, *Et tunc videbunt Filium hominis venientem*? Ipse quippe finis erit, non tunc proximus erit. Sed Matthæus aperuit nullis exceptis esse accipiendum, dicens: „ Cum videritis hæc omnia, scitote quia „ prope est in ianuis. " Intelligitur ergo quod supra dictum est sic. Et mittet Angelos suos de quatuor mundi partibus; idest, de toto orbe terrarum congregabit electos suos; quæ tota hora novissima facit veniens in suis membris tamquam in nubibus. BEDA (ubi supra.) Potest autem hæc fructificatio fici mystice intelligi super statu synagogæ, quæ veniente ad se Domino, quia fructum iustitiæ non habebat in eis qui tunc increduli erant, æterna sterilitate damnata est. Sed quoniam dixit Apostolus Rom. X. quod „ cum plenitudo Gentium intraverit, „ omnis Israel salvus erit: " quid est hoc nisi quod diu sterilis arbor fici fructum quem negaverat reddet? Quod ubi factum fuerit, æstatem veræ pacis esse in proximo non ambiges. HIERONYMUS (Marc. XIII. a me-

(1) *Al.* in ea. (2) *In duabus Venetiis edit. an. 1521. & 1584. nec non Antverpiensi 1569. omittitur hæc Hieronymi appendix*. (3) *Al.* & quod in ultimo &c.

medio Comment.) Vel folia fici nata, verba sunt praesentia; aestas proxima, dies est iudicii; in qua unaquaeque arbor (1) manifestabit quae intus habuit, aridum ad comburendum, an viride ad plantandum cum ligno vitae.

Sequitur: *Amen dico vobis, quoniam non transibit generatio haec, donec ista omnia fiant.* BEDA (super *Non transibit generatio haec.*) Nomine generationis aut omne hominum significat genus, aut specialiter Iudaeorum. THEOPHYLACTUS (ibidem.) Vel aliter. *Non transibit generatio haec*, scilicet Christianorum, *donec omnia fiant*, quae circa Hierusalem, & Antichristi adventum dicta sunt. Non enim dicit generationem Apostolorum: quia maior pars Apostolorum non pervenit usque ad Hierusalem consummationem. Dicit autem hoc de generatione Christianorum, volens discipulos consolari, ne crederent quod in illis temporibus fides deficeret: prius enim elementa immobilia deficient, quam verba Christi: unde subditur: *Caelum, & terra transibunt; verba autem mea non transibunt.* BEDA (ibidem.) Caelum quod transibit, non aethereum, sive sidereum, sed aereum intelligere debemus. Quocumque enim pervenire potuit aqua diluvii, eo, iuxta beati Petri sententiam, ignis iudicii perveniet. Transient autem caelum, & terra per eam quam nunc habent imaginem, attamen per essentiam sine fine subsistent.

(g) THEOPHYLACTUS (super *De die autem illa nemo scit.*) Volens Dominus discipulos impedire ab interrogatione illius diei, & horae, dixit: *De die autem illo, & hora nemo scit, neque Angeli in caelo, neque Filius, nisi Pater.* Si enim dixisset, quia (2) scio, tamen nolo vobis revelare; ipsos non modicum contristasset. Nunc vero sapientius egit, & ipsos (3) exclusit ab huiusmodi interrogatione, ne ei molesti fierent, in hoc quod dixit: Neque Angeli sciunt, neque ego. (4) HILARIUS Lib. IX. de Trinitate (non longe a fine.) Ignoratio autem diei atque horae obiicitur unigenito Deo, ut Deus ex Deo natus non sit in ea naturae perfectione qua Deus est. Sed primum sensu communis iudicii sentiendum est, an credibile esse possit ut aliquid ex omnibus nesciat qui omnibus ad id quod sunt atque erunt, auctor est. Quomodo enim extra eius naturae scientiam est per quam, & in qua id quod efficiendum sit continetur? Hanc autem ille diem ignorat, quae adventus sui dies est? Humanae naturae quod agere diffiniunt, quantum in se est, praesciunt, & sequitur (5) gerendi cognitio voluntatem agendi. Quomodo ergo Dominus gloriae adventus sui ignorata die, naturae esse imperfectae creditur, quae & necessitatem habeat adveniendi, & scientiam adventus sui non adepta sit? Iam vero quanta impietatis geminatur occasio, si Deo Patri deputabitur (6) indignitatis affectus, si ei ademerit beatitudinis cognitionem, cui mortis induxerit praescientiam? Quod si in eo omnes scientiae thesauri sunt, diem hunc non ignorat. Sed meminisse nos convenit occultos in eo scientiae thesauros esse. Ignoratio igitur eius est secundum quod thesauri scientiae in eo latent. In omnibus enim quae Deus ignorare se loquitur, ignoratione non detinetur; sed aut tempus est non loquendi, aut dispensatio non agendi. Si autem tunc cognovisse Deus dicitur quod Abraham eum amaverit, cum hoc non celavit Abrahae, necesse est ut & Pater ob id diem scire dicatur, quia non celaverit Filio. Si itaque diem Filius nescit, sacramentum est ut taceat; e contrario Pater solus ostenditur scire, quia non tacet. Absit autem corporalium mutationum novitates in Patre, & Filio existimari. Denique ne per infirmitatem ignorare dicatur, continuo subiecit: *Videte, vigilate, & orate: nescitis enim quando tempus sit.* HIERONYMUS (super *Vigilate, & orate.*) Vigilia enim opus est mentis ante mortem corporis. THEOPHYLACTUS (par. ante finem Comm.) Docet autem vigilare, & orare, duo haec: multi namque vigilamus, sed noctes ducentes in pravitates. Ad hoc autem consequenter similitudinem inducit, dicens: *Sicut homo qui peregre profectus reliquit domum suam, & dedit servis suis potestatem cuiusque operis, & ianitori praecepit ut vigilet.* BEDA (ante finem Comm.) Homo qui peregre profectus reliquit domum suam, Christus est, qui ad Patrem post resurrectionem victor ascendens, Ecclesiam corporaliter reliquit, quam tamen numquam divinae praesentiae praesidio destituit. GREGORIUS in hom. (IX. in Evang.) Carnis etenim locus proprie terra est, quae velut ad peregrinandum ducta est, cum per Redemptorem nostrum est in caelis collocata. Dedit autem servis suis potestatem cuiusque operis, quia fidelibus suis concessa sancti Spiritus gratia, facultatem tri-

(1) *Al.* manifestavit. (2) *Al.* nescio. (3) *Al.* excludit interrogatione. (4) *Al.* AUGUSTINUS. (5) *Al.* gerendorum. (6) *Nicolai legit* malignitatis.

tribuit bonis operibus serviendi. Ianitori quoque præcepit ut vigilaret: quia ordini pastorum commissæ sibi Ecclesiæ curam iubet impendere. Non solum autem rectores Ecclesiæ, sed omnes vigilare præcipimur, ianuas cordium custodientes, ne antiqui hostis mala suggestio subintret, ne nos Dominus dormientes inveniat. Unde ex hac similitudine concludens subdit: *Vigilate ergo: nescitis enim quando dominus domus veniat; sero, an media nocte; an gallicantu, an mane: ne cum venerit inveniat vos dormientes.* HIERONYMUS (par. a fine Comment.) Nam qui dormit, non corpora vera, sed phantasmata intendit, & vacuus vigilat de his quæ viderat. Sic nimirum (1) sunt quos mundi amor rapit in vita, qui deserunt post vitam quod somniabant pro certo. THEOPHYLACTUS. Vide autem quia non dixit, Nescio quando tempus erit, sed *Nescitis*. Propter hoc enim hoc occultavit, quia nobis expediebat: nam si nunc ignorantes finem non curamus, quid faceremus, si finem sciremus? malitias namque nostras differemus usque ad ultimum. Attendamus etiam dictiones: sero namque finis existit, cum quis moritur in senectute; media nocte, cum quis moritur in medio iuventutis; galli cantu vero, cum ratio completur in nobis. Cum enim incipit puer secundum rationem vivere, tunc gallus in eo vociferatur, excitans a somno sensualitatis; mane autem, puerilis est ætas. Oportet enim omnes istos finem præscire: nam & puero cavendum ne imbaptizatus pertranseat. HIERONYMUS (in fine Comm. in XIII. cap. Mar.) Hoc autem fine concludit sermonem, ut commune omnium præceptum novissimi per primos audiant: unde subdit: *Quod autem vobis dico, omnibus dico: vigilate.* AUGUSTINUS ad Hesychium (epist. lxxx.) Non solum enim illis dixit quibus tunc audientibus loquebatur, sed etiam illis qui fuerunt post illos ante nos, & ad nos ipsos, & qui erunt post nos usque ad novissimum eius adventum. Numquid autem omnes inventurus est dies ille in hac vita, aut quisquam dicturus est, quod ad defunctos etiam pertineat quod ait: *Vigilate, ne cum venerit repente, inveniat vos dormientes*? Cur itaque omnibus dicit quod ad eos solos pertineat qui tunc erunt, nisi quia ad omnes pertinet, quomodo dixi? Tunc enim unicuique veniet dies ille, cum venerit eius dies, ut talis hinc exeat qualis est iudicandus illo die; ac per hoc, vigilare debet omnis Christianus, ne imparatum eum inveniat Domini adventus. Imparatum autem inveniet dies ille quem imparatum inveniet suæ vitæ huius ultimus dies.

CAPUT XIX.

(a) ERat autem pascha, & azyma post biduum, & quærebant summi sacerdotes, & scribæ quomodo eum dolo tenerent, & occiderent. Dicebant enim: Non in die festo, ne forte tumultus fieret in populo.

(b) Et cum esset Bethaniæ in domo Simonis leprosi, & recumberet, venit mulier habens alabastrum unguenti nardi pisticæ pretiosi; & fracto alabastro, effudit super caput eius. Erant autem quidam indigne ferentes intra semetipsos, & dicentes: Ut quid perditio illa unguenti facta est? Poterat enim unguentum istud venumdari plusquam trecentis denariis, & dari pauperibus. Et fremebant in eam. Iesus autem dixit: Sinite eam, quid illi molesti estis? Bonum opus operata est in me. Semper enim pauperes habetis vobiscum, & cum volueritis, potestis illis benefacere; me autem non semper habebitis. Quod habuit, hæc fecit: prævenit ungere corpus meum in sepulturam. Amen dico vobis: ubicumque prædicatum fuerit Evangelium istud in universo mundo, & quod fecit hæc, narrabitur in memoriam eius.

(c) Et Iudas Scariotes unus de duodecim abiit ad summos sacerdotes, ut proderet eum illis: qui audientes gavisi sunt, & promiserunt ei pecuniam se daturos. Et quærebat quomodo illum opportune traderet.

(d) Et primo die azymorum, quando pascha immolabant, dicunt ei discipuli: Quo

(1) *Al.* sunt quos qui mundi amor rapit in vita, deserunt &c.

Quo vis eamus, & paremus tibi ut manduces pascha? Et mittit duos ex discipulis suis, & dicit eis: Ite in civitatem, & occurret vobis homo lagenam aquæ baiulans: sequimini eum; & quocumque introierit, dicite domino domus, quia Magister dicit: Ubi est refectio mea, ubi pascha cum discipulis meis manducem? Et ipse vobis demonstrabit cœnaculum grande stratum, & illic parate nobis. Et abierunt discipuli eius, & venerunt in civitatem, & invenerunt sicut dixerat illis, & paraverunt pascha.

(e) Vespere autem facto, venit cum duodecim. Et discumbentibus eis, & manducantibus, ait Iesus: Amen dico vobis, quia unus ex vobis tradet me, qui manducat mecum. At illi cœperunt contristari, & dicere ei singillatim, Numquid ego? Qui ait illis: Unus ex duodecim, qui intingit mecum manum in catino. Et Filius quidem hominis vadit, sicut scriptum est de eo: væ autem homini illi per quem Filius hominis tradetur: bonum erat ei, si non esset natus homo ille.

(f) Et manducantibus illis, accepit Iesus panem, & benedicens fregit, & dedit eis, & ait: Sumite: hoc est corpus meum. Et accepto calice, gratias agens dedit eis; & biberunt ex illo omnes. Et ait illis: Hic est sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur. Amen dico vobis, quod iam non bibam de hoc genimine vitis usque in diem illum, cum illud bibam novum in regno Dei.

(g) Et hymno dicto, exierunt in montem olivarum. Et ait eis Iesus: Omnes scandalizabimini in me in nocte ista, quia scriptum est: Percutiam pastorem, & dispergentur oves. Sed postquam resurrexero, præcedam vos in Galilæam. Petrus autem ait illi: Et si omnes scandalizati fuerint, sed non ego. Et ait illi Iesus: Amen dico tibi, quia tu hodie in nocte hac, priusquam gallus vocem bis dederit, ter me es negaturus. At ille amplius loquebatur: Et si oportuerit me simul commori tibi, non te negabo. Similiter autem & omnes dicebant.

(h) Et veniunt in prædium, cui nomen Gethsemani; & ait discipulis suis: Sedete hic donec orem. Et assumit Petrum, & Iacobum, & Ioannem secum; & cœpit pavere, & tædere; & ait illis: Tristis est anima mea usque ad mortem. Sustinete hic, & vigilate. Et cum processisset paululum, procidit super terram, & orabat, ut si fieri posset, transiret ab eo hora: & dixit: Abba Pater, omnia tibi possibilia sunt: transfer calicem hunc a me. Sed non quod ego volo, sed quod tu. Et venit, & invenit eos dormientes; & ait Petro: Simon, dormis? Non potuisti una hora vigilare mecum? Vigilate, & orate, ut non intretis in tentationem. Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Et iterum abiens oravit, eumdem sermonem dicens. Et reversus denuo, invenit eos dormientes: erant enim oculi eorum gravati, & ignorabant quid responderent ei. Et venit tertio, & ait illis: Dormite iam, & requiescite. Sufficit. Venit hora, ecce Filius hominis tradetur in manus peccatorum. Surgite, eamus. Ecce qui me tradet prope est.

(i) Et adhuc eo loquente venit Iudas Scarioth unus de duodecim, & cum eo turba multa cum gladiis, & lignis, missi a summis sacerdotibus, & scribis, & senioribus. Dederat autem traditor eis signum, dicens: Quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenete eum, & ducite caute. Et cum venisset, statim accedens ad eum, ait, Ave Rabbi; & osculatus est eum. At illi manus iniecerunt in Iesum, & tenuerunt eum. Unus autem de circumstantibus educens gladium percussit servum summi sacerdotis, & amputavit illi auriculam. Et respondens ait illis: Tamquam ad latronem existis cum gladiis, & lignis comprehendere me? Quotidie eram apud vos in templo docens, & non me tenuistis; sed ut impleantur Scripturæ. Tunc discipuli eius relinquentes eum omnes fugerunt. Adolescens autem quidam sequebatur illum, amictus sindone super nudo; & tenuerunt eum: at ille relicta sindone, nudus profugit ab eis.

(k) Et adduxerunt Iesum ad summum sacerdotem, & convenerunt omnes sacerdotes, & scribæ, & seniores. Petrus autem a longe secutus est eum usque intro

tro in atrium summi sacerdotis, & sedebat cum ministris ad ignem, & calefaciebat se. Summi vero sacerdotes, & omne concilium quærebant adversus Iesum testimonium, ut eum morti traderent; nec inveniebant. Multi autem testimonium falsum dicebant adversus eum, & convenientia testimonia non erant. Et quidam surgentes, falsum testimonium ferebant adversus eum, dicentes: Quoniam nos audivimus eum dicentem: Ego dissolvam templum hoc manufactum, & post triduum aliud non manufactum ædificabo. Et non erat conveniens testimonium illorum.

(l) Exurgens autem summus sacerdos in medium interrogavit Iesum, dicens: Non respondes quicquam ad ea quæ tibi obiiciuntur ab his? Ille autem tacebat, & nihil respondit. Rursum summus sacerdos interrogabat eum, & dixit: Tu es Christus Filius Dei benedicti? Iesus autem dixit illi: Ego sum: & videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, & venientem cum nubibus cæli. Summus autem sacerdos scindens vestimenta sua, ait: Quid adhuc desideramus testes? Audistis blasphemiam. Quid vobis videtur? Qui omnes condemnaverunt eum esse reum mortis. Et cœperunt quidam conspuere in eum, & velare faciem eius, & colaphis eum cædere, & dicere ei, Prophetiza. Et ministri alapis eum cædebant.

(m) Et cum esset Petrus in atrio deorsum, venit una ex ancillis summi sacerdotis, & cum vidisset Petrum calefacientem se, aspiciens illum ait: Et tu cum Iesu Nazareno eras? At ille negavit, dicens: Neque scio, neque novi quid dicas. Et exiit foras ante atrium, & gallus cantavit. Rursus autem cum vidisset illum ancilla, cœpit dicere circumstantibus, quia hic ex illis est. At ille iterum negavit. Et post pusillum rursus qui astabant, dicebant Petro: Vere ex illis es; nam & Galilæus es. Ille autem cœpit anathematizare, & iurare: Quia nescio hominem istum quem dicitis. Et statim gallus iterum cantavit: & recordatus est Petrus verbi quod dixerat ei Iesus: Priusquam gallus cantet bis, ter me negabis: & cœpit flere.

(a) HIERONYMUS (in prin. Comm. in cap. XIV.) Nunc aspergamus librum nostrum de sanguine, & limina domorum, & funem coccineum circumdemus domui orationis nostræ, & coccum in manu nostra (1) ut Zaram ligemus, ut vaccam rufam in valle occisam enarrare possimus. De Christi enim occisione narraturus Evangelista præmittit: *Erat autem pascha, & azyma post biduum*. BEDA (in prin. Comm. in XIV. cap. Mar.) Pascha, quod Hebraice dicitur phase, non a passione, ut plerique arbitrantur, sed a transitu nominatur: eo quod exterminator videns sanguinem in foribus Israelitarum, pertransierit, nec percusserit eos; vel ipse Dominus præbens auxilium populo suo, desuper ambulavit. HIERONYMUS (paul. a princ. Comm. in XIV. cap.) Vel (2) phase transitus interpretatur, pascha vero immolatio. In immolatione agni, & transitu populi per mare, vel AEgyptum, (3) præfiguratur passio Christi, & redemptio populi de inferno, quando nos post biduum visitat, idest plenissima luna, ætate Christi perfecta, ut nec cum aliqua parte tenebrosa carnes agni immaculati, qui tollit peccata mundi, in una domo, quæ est Ecclesia catholica, calceati caritate, & armati virtute comedamus. BEDA (cap. LXIII. in Mar.) Hoc autem, iuxta veteris (4) testamenti Scripturam, inter pascha & azyma distat, quod pascha ipse solus dies appellatur, in quo (5) agnus occidebatur ad vesperam, hoc est quartadecima luna mensis primi; decimaquinra autem luna, quando egressum est de AEgypto, succedebat festivitas azymorum, quæ septem diebus, idest usque ad vigesimum primum diem eiusdem mensis ad vesperam est statuta solemnitas. Verum Evangelistæ indifferenter & diem azymorum pro pascha, & pro diebus azymorum pascha ponere solent: unde & Marcus hic dicit: *Erat autem pascha, & azyma post biduum*: quia & paschæ dies in azymis panibus est celebrari præceptus; & nos quasi pascha perpetuum facientes, semper ex hoc mundo transire præcipimur. HIERONYMUS (super

(1) *Al.* ut & arex. (2) *Al.* Vel pascha transitus interpretatur, phase vero immolatio. De immolatione &c. (3) *Al.* præfiguratur autem. (4) *Al.* instrumenti. (5) *Al. deest* agnus.

Et quærebant summi sacerdotes.) A principibus autem egressa est iniquitas in Babylone, qui templum, & vasa, & se purificare secundum legem ad esum agni debuerant: unde sequitur: *Et quærebant summi sacerdotes, & scribæ quomodo eum dolo tenerent, & occiderent.* Occiso autem capite totum corpus enerve efficitur: unde miseri faciunt quod caput moriatur. Vitant autem diem festum, (1) quod convenit illis: non enim est festivitas his qui vitam, & misericordiam perdiderunt: unde sequitur: *Dicebant autem: Non in die festo, ne forte tumultus fieret in populo.* BEDA (super *Non in die festo.*) Non quidem metuentes seditionem, ut simplex sermo demonstrat, sed caventes ne auxilio populi de suis manibus tolleretur. THEOPHYLACTUS (in prin. Commen.) Ipse tamen Christus tempus sibi constituerat passionis: voluit enim in paschate crucifigi, quia ipse verum erat pascha.

(b) BEDA (super *Et cum esset Bethania.*) Passurus Dominus pro toto mundo, & universas nationes suo sanguine redempturus, moratur in Bethania, idest in domo obedientiæ: unde dicitur: *Et cum esset Bethania in domo Simonis leprosi, & recumberet, venit mulier.* HIERONYMUS (super *Quærebant summi sacerdotes.*) Hinnulus enim cervorum semper ad lectum suum redit, idest Filius Patri obediens usque ad mortem, a nobis obedientiam petit. BEDA (cap. xliii. super *In domo Simonis.*) Dicit autem, *Simonis leprosi*, non quod leprosus illo tempore permaneret, sed quod antea leprosus, postea a Salvatore mundatus est, nomine pristino permanente, ut virtus curantis appareat. THEOPHYLACTUS (paulo post princ. Commen.) Quamvis autem quatuor Evangelistæ unguentum mulieris commemorent; non est tamen una, sed duæ: una quidem quæ describitur a Ioanne, quæ soror est Lazari, quæ scilicet ante sex dies paschæ unxit pedes Iesu; alia vero quæ a reliquis tribus Evangelistis describitur. Adhuc autem si attendas, invenies has tres esse. A Ioanne enim una describitur, altera vero a Luca, a duobus vero reliquis altera. Quæ enim a Luca describitur meretrix esse, dicitur in medio prædicationis tempore ad Iesum venisse. Hæc vero quæ a Matthæo, & Marco describitur, dicitur in tempore passionis venisse, (2) non confitentem se peccatricem. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. lxxv.) Ego autem nihil aliud intelligendum arbitror nisi quod non aliam quidem fuisse mulierem quæ peccatrix tunc accessit ad pedes Iesu, sed eamdem Mariam bis hoc fecisse: semel scilicet quod Lucas narravit, cum primo accedens cum humilitate, & lacrymis, meruit peccatorum remissionem: nam & hoc Ioannes commemoravit, cum de Lazaro resuscitando cœpisset loqui, antequam veniret in Bethaniam, dicens cap. xi. „Maria autem erat „ quæ unxit Dominum unguento, & extersit „ pedes eius capillis suis, cuius frater La„ zarus infirmabatur." Quod autem in Bethania rursus fecit, aliud est quod ad Lucæ narrationem non pertinet; sed pariter narratur a reliquis tribus. Quod ergo Matthæus, & Marcus caput Domini unguento illo perfusum dicunt, Ioannes autem pedes, accipiamus non solum caput, sed etiam pedes Domini perfudisse mulierem: nisi forte quoniam Marcus fracto alabastro perfusum caput commemorat, tam quisquam calumniosus est ut in vase fracto neget aliquid remanere potuisse unde etiam pedes Domini perfunderet. Sed religiosius contendet aliquis non ita fractum esse ut totum effunderet; vel prius accipiat perfusos pedes, antequam illud fractum esset, ut in integro remaneret unde etiam caput perfunderetur. BEDA (super illud, *Et attulit alabastrum.*) Est autem alabastrum genus marmoris candidi, variis coloribus intertincti, quod ad vasa unguentaria cavare solent, eo quod optime servare ea incorrupta dicatur. Nardus vero est frutex aromatiens grandi, ut aiunt, & crassa radice, sed brevi, ac nigra, fragilique. Quamvis autem pinguis sit, tamen redolet ut cupressus, aspero sapore, folio parvo, densoque, cuius cacumina in aristas se spargunt; ideoque gemina dote pigmentarii nardi spicas, ac folia celebrant. Et hoc est quod ait Marcus, *Unguenti nardi* (3) *pistica pretiosi*: quia videlicet unguentum illud quod attulit Maria Domino, non solum de radice confectum est nardi, verum etiam, quo pretiosius esset, spicarum quoque, & foliorum eius adiectione (4) odoris, ac virtutis illius erat accumulata gratia. THEOPHYLACTUS (non mul. remote a prin.) Vel, sicut in Græco dicitur, *Nardi pistici*, idest fidelis, eo quod unguentum nardi erat absque dolo cum fide confectum. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. lxxviii.) Potest autem videri contrarium quod Matthæus,

(1) *Al.* qui evenit. (2) *P. Nicolai corrigit sic:* nec peccatricem eam fuisse fatendum est. (3) *Al. spicati.* (4) *Al.* odor.

thæus, & Marcus posteaquam dixerunt *pascha*, & *biduum*, deinde commemoraverunt, quod erat Iesus in Bethania, ubi de illo pretioso unguento dicitur; Ioannes autem ante sex dies paschæ dicit Iesum venisse in Bethaniam, de eodem unguento narraturus. Sed qui ita moventur, non intelligunt, Matthæum, & Marcum illud quod in Bethania de unguento factum erat, non post illam prædicationem de biduo, sed adhuc cum sex dies essent ante pascha recapitulando posuisse. HIERONYMUS (ubi supra.) Mystice autem Simon leprosus mundum infidelem primo, & postea fidelem significat; mulier autem cum alabastro ecclesiasticam fidem, quæ dicit Cant. 1. „ Nardus „ mea dedit odorem suum. “ Pistica nardus dicitur, (1) idest fidelis, & pretiosa. Domus impleta odore, cælum, & terra est. Fractum alabastrum carnale desiderium est; quod frangitur ad caput, ex quo omne corpus compaginatum est; recumbente ipso, idest humiliante se, ut eum tangeret fides peccatricis, quæ de pedibus ascendit ad caput, & ad pedes a capite descendit per fidem, idest ad Christum, & ad membra eius. Sequitur: *Erant autem quidam indigne ferentes intra semetipsos, & dicentes: Ut quid perditio ista?* Per synecdochen dicitur unus pro multis, & multi pro uno. Perditus enim Iudas de salute perditionem invenit, & in vite fructifera mortis laqueus nascitur. Sub prætextu autem avaritiæ mysterium fidei loquitur: etenim nostra fides trecentis emitur denariis, in decem sensibus, interioribus scilicet, & exterioribus, scilicet per corpus, & animam, & spiritum triplicatis. BEDA (super *Et fremebant in eam*.) Quod autem dicit, *Et fremuerunt in eam*, nequaquam debemus de diligentibus Christum Apostolis dictum credere, sed de Iuda potius sub numero plurali. THEOPHYLACTUS (aliq. a prin. Commen.) Vel convenienter videtur innui quod discipuli plures mulierem arguerunt, eo quod sæpe Christum audierant de eleemosyna docentem. Iudas vero non eadem intentione indigne tulit, sed propter amorem pecuniæ, & turpe lucrum: unde & Ioannes ipsum solum commemorat, tamquam fraudulenta intentione mulierem arguentem. Dicit autem: *Et fremuerunt in eam*; idest, molesti erant ei, exprobrantes, & iniurias inferentes. Arguit autem Dominus discipulos, eo quod desiderium impediunt mulieris: unde sequitur: *Iesus autem dixit: Sinite eam: quid illi molesti estis?* Postquam enim munus obtulerat, illam per opprobria pervertebant. ORIGENES super Matth. (trac. xxxv.) Doluerunt enim de perditione unguenti, quod poterat venundari multo pretio, & dari pauperibus; tamen non debebat fieri hoc, quia conveniens erat ut super caput Christi funderetur sancta, & decenti infusione: unde sequitur: *Bonum opus operata est in me.* Usque adeo autem efficax est laus huius operis boni ut exhortetur nos omnes odoriferis, & pretiosis operibus implere Domini caput, ut de nobis dicatur, quod bonum opus fecimus super caput Christi: quia semper quidem habemus, quamdiu in hac vita sumus, pauperes nobiscum, & opus habentes cura eorum qui profecerunt in verbo, & divites facti sunt in sapientia Dei; non autem possunt sufficere, ut semper diebus, & noctibus habeant secum Filium Dei, idest Verbum, & Sapientiam Dei: sequitur enim: *Semper enim pauperes habetis vobiscum, & cum volueritis potestis illis benefacere; me autem non semper habebitis.* BEDA (super *Me autem non semper habebitis*.) Mihi quidem videtur in hoc loco de præsentia corporali locutus, quod nequaquam cum eis ita futurus sit post resurrectionem quomodo tunc in omni convictu, & familiaritate. HIERONYMUS (Mar. xiv. super *Bonum opus operata est*.) Dicit etiam: *Bonum opus operata est in me*: quia qui credit in Deum, reputatur ei ad iustitiam. Aliud est enim credere ei, & aliud in eum; idest, totum eiicere se in illum.

Sequitur: *Quod habuit*, idest quod potuit, *hoc fecit, prævenit ungere corpus meum in sepulturam*. BEDA (ibid.) Quasi diceret: Vos putatis perditionem esse unguenti: officium sepulturæ est. THEOPHYLACTUS (ibid.) *Prævenit* enim, quasi a Deo ducta, *ungere corpus meum*, in signum sepulturæ: in quo proditorem confundit, ac si (2) ei diceret: Qua conscientia mulierem confundis, quæ in sepulturam corpus meum ungit; teipsum vero non confundis, qui me in mortem trades? Prophetizat autem Dominus consequenter duas prophetias, scilicet quod Evangelium prædicabitur in universo mundo, & quod opus mulieris laudabitur: unde sequitur: *Amen dico vobis: ubicumque prædicatum fuerit &c.* BEDA (super *Ubicumque fuerit prædicatum Evangelium*.) Notandum autem, quod sicut Maria gloriam adepta est in toto orbe de obsequio quod Domino exhibuit, ita e converso ille qui ob-

(1) *Al.* idest mystica. (2) *Al.* enim.

fequio eius detrahere non timuit, longe lateque infamatus eft; fed Dominus bonum laude digna remunerans, futuras impii contumelias tacendo præteriit.

(c) BEDA (fuper *Iudas Scarioth.*) Infelix Iudas damnum quod ex effufione unguenti feciffe credebat, vult magiftri pretio compenfare: unde dicitur: *Et Iudas Scharïotes unus de duodecim abiit ad fummos facerdotes, ut proderet eum illis*. CHRYSOSTOMUS in fer. de Pafs. a. Quid mihi eius patriam dicis? Utinam ipfum quoque nefcire ficuiffet. Sed alter erat difcipulus, qui Iudas Iacobi zelotes vocabatur, & ne appellatione (1) cognominis fiat confufio perfonarum, propterea hunc ab illo feparavit. Non autem dixit, Iudas proditor, ut doceat detractiones nefcire, & accufationes declinare. Quod autem dicit, *Unus de duodecim*, auget deteftabilitatem proditoris: nam & alii difcipuli erant, qui fuerant numero feptuaginta: fed illi non iotimi, non tanta confidentia fociati funt; ifti autem duodecim fuerunt comprobati: hæc erat caterva (2) legalis, de qua proditor malignus exivit. HIERONYMUS (fuper *Prævenit ungere corpus.*) Unus tamen erat de duodecim numero, non unus merito; unus corpore, non unus animo. Abiit autem ad principes poftquam exiit, & intravit in eum fatanas: unumquodque animal ad fimile fibi iungitur. BEDA (fuper *Iudas Scarioth.*) Quod autem dixit, *Abiit*, oftendit eum non a principibus invitatum, non ulla neceffitate conftrictum; fed fponte propria fceleratæ mentis iniffe confilium. THEOPHYLACTUS (fuper *Ut traderet illum eis.*) Dicit autem, *Ut proderet eum illis*; ideft, ut annuntiaret illis quando folus exifteret. Timebant autem in eum irruere quando docebat propter turbam. HIERONYMUS. Promittit autem fe tradere, ut magifter eius diabolus ante dicebat Luc. IV. „ Tibi dabo poteftatem hanc „ univerfam. “ (3) Sequitur: *Qui audientes gavifi funt, & promiferunt ei pecuniam fe daturos*. Promittunt quidem pecuniam, & amittunt vitam, quam ipfe recipit cum vitam amittit. CHRYSOSTOMUS in fer. de Pafs. O dementiam, immo cupiditatem proditoris! Cuncta enim mala cupiditas procreavit: nam cupiditas captas animas retinet, & omnibus nodis alligatas conftringit, & rerum oblivionem imponit, & alienationem mentis oftendit. Ab hac Iudas captivus cupiditatis infania, converfationis, menfæ, difcipulatus, admonitionis, fuafionis oblitus eft: nam fequitur: *Et quærebat quomodo eum opportune traderet*. HIERONYMUS. Sed opportunitas doli numquam invenitur, ut non vindicetur hic, aut illic. BEDA (fuper *Qui audientes gavifi funt.*) Multi hodie fcelus Iudæ, quod Dominum, ac Magiftrum, Deumque fuum pecunia vendiderit, velut immane, & nefarium exhorrent, nec tamen cavent: nam cum pro muneribus, caritatis, & veritatis iura fpernunt, Deum, qui eft caritas, & veritas, produnt.

(d) CHRYSOSTOMUS in ferm. de Paf. Quando Iudas de traditione tractabat, alii difcipuli funt de præparatione pafcbæ folliciti: unde dicitur: *Et primo die azymorum, quando pafcha immolabant, dicunt ei difcipuli: Quo vis eamus, & paremus tibi comedere pafcha?* BEDA (cap. XLIV. fuper *Et primo die azymorum.*) Primum diem azymorum quartumdecimum diem primi menfis appellat, quando fermento abiecto, immolare, ideft agnum occidere, folebant ad vefperam; quod exponens Apoftolus ait Coloff. III. „ Pafcha noftrum immolatus eft Chriftus: “ qui licet die fequenti, ideft quintadecima luna, fit crucifixus, attamen nocte qua agnus immolabatur, & corporis fanguinifque fui tradens myfteria celebranda, & a Iudæis tentus, ac ligatus, ipfius immolationis, hoc eft paffionis fuæ, facravit exordium. HIERONYMUS (ibid.) Azyma vero, quæ cum amaritudine, ideft lactucis agreftibus, manducantur, redemptio noftra eft; amaritudo (4) vero paffio Domini. THEOPHYLACTUS (fuper *Quo vis eamus?*) Ex hoc autem quod dicunt difcipuli, *Quo vis eamus?* manifefte videtur quod Chriftus hofpitium aliquod non habebat; fed neque difcipuli proprias domos: fi enim habuiffent, duxiffent eum ad illas. HIERONYMUS. Dicunt etiam, *Quo vis eamus?* ut cum voluntate Dei dirigamus greffus noftros. Dominus autem indicat cum quo manducat pafcha, & more fuo mittit duos, quod fupra expofuimus: unde fequitur: *Et mittit duos ex*

(1) *Al.* cognovimus. (2) *P. Nicolai habet, forte melius*, regalis. (3) *Al. deeft* Sequitur. (4) *Al. eruditur* vero.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Sive ferm. de Proditione Iudæ, cuius initium eft *Paucis hodie neceffarium*. *Hic quoque iampridem notatum fuerat ad marginem editionis Venetæ Nicolini. quod etiam notandum in fequentibus einfmodi indicibus.*

ex discipulis suis, & dicit eis, Ite in civitatem. THEOPHYLACTUS. Mittit quidem ex discipulis suis, Petrum scilicet, & Ioannem, ut Lucas dicit, ad ignotum hominem, innuens ex hoc quod posset non pati. Nam qui mentem ignoti (1) movit, ut ipsos reciperet, quid non operaretur in aliis? Dat etiam eis signum, ut domum scilicet invenirent, cum subdit: *Et occurret vobis homo lagenam aquæ baiulans.* AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. lxxx.) Marcus lagenam dicit, quam Lucas amphoram: ille vasis genus, iste modum significavit: uterque veritatem sententiæ custodivit. BEDA (super *Et mittit duos.*) Indicium autem præscientiæ divinitatis est quod cum discipulis loquens quid alibi futurum sit novit: unde sequitur: *Et abierunt discipuli eius, & venerunt in civitatem, & invenerunt sicut dixit illis, & paraverunt pascha.* CHRYSOSTOMUS in serm. de Pas. Non illud quod nostrum, sed interim Iudæorum; illud autem quod nostrum est non solum constituit, sed ipse factus est pascha. Sed & cur illud manducavit? Quia, factus est sub lege, ut eos, qui sub lege erant redimeret: "Galat. iv. & ipse legi requiem daret: & ut nemo dicat, quod ideo eam evacuaverit, quia eam implere, ut molestam, & arduam, non valuit, ipse prius eam complevit, & sic fecit eam requiescere. HIERONYMUS. Mystice autem civitas Ecclesia est, quæ muro fidei cingitur; homo occurrens populus primitivus est; amphora aquæ lex litteræ. BEDA. Vel aqua lavacrum gratiæ, lagena fragilitatem designat eorum per quos eadem erat gratia mundo monstranda. THEOPHYLACTUS. Lagenam aquæ portat qui baptizatus est; qui autem baptisma baiulat, venit ad requiem secundum rationem vivens, & sicut in domo requie potitur: unde subdit, *Sequimini eum.* HIERONYMUS. Qui scilicet ducit in altum, ubi est refectio Christi. Dominus domus Petrus Apostolus est, cui Dominus domum suam credidit, ut sit una fides sub uno pastore: cœnaculum grande Ecclesia magna est, in qua narratur nomen Domini, strata varietate virtutum, & linguarum. BEDA (super *Demonstrabit vobis cœnaculum.*) Vel cœnaculum magnum spiritualiter lex est, quæ de angustiis litteræ egrediens, & sublimi loco, idest in alto mentis solario, recipit Salvatorem. Consulte autem sive aquæ baiuli, sive domini domus sunt prætermissa vocabula, ut omnibus verum pascha celebrare volentibus, hoc est Christi sacramentis imbui, cumque suæ mentis hospitio suscipere quærentibus, facultas danda signetur. THEOPHYLACTUS. Vel Dominus domus intellectus est; qui ostendit cœnaculum grande, idest altitudinem intelligentiarum; quod etsi altum sit, tamen nihil habet vanæ gloriæ, & tumoris; sed sternitur, & planum fit humilitate. Ibi autem, ideſt in tali mente, pascha Christo paratur, a Petro scilicet, & Ioanne, ideſt ab actione, & contemplatione.

(c) BEDA (super *Vespere autem facto.*) Dominus, qui de sua passione prædixerat, etiam de proditore prædicit, dans locum pœnitentiæ, ut cum intellexisset sciri cogitationes suas, pœniteret eum facti sui: unde dicitur: *Vespere autem facto, venit cum duodecim: & discumbentibus eis, & manducantibus ait Iesus: Amen dico vobis, quia unus ex vobis me tradet, qui manducat mecum.* CHRYSOSTOMUS in ser. de Pas. Ubi patet quod non aperte eum omnibus publicabat, ne impudentiorem eum faceret, nec etiam penitus silentio præteribat, ne celari arbitratus, audacter ad proditionem properaret. THEOPHYLACTUS (super *Et cum recumberet.*) Sed quomodo discumbentes cœnabant, cum lex præciperet quod stantes erecti deberent pascha comedere? Probabile autem est prius eos adimplesse pascha legale, deinde discubuisse, incipiente eo proprium tradere pascha. HIERONYMUS (super *Vespere autem.*) Vespera autem diei, vesperam indicat mundi: circa undecimam namque oram veniunt novissimi, qui primi denarium æternæ vitæ accipiunt. Omnes igitur discipuli tanguntur a Domino; ut fiat armonia citharæ, omnes nervi bene suspensi consona voce respondent: nam sequitur: *At illi cœperunt contristari, & dicere ei singillatim: Numquid ego?* Unus autem (2) remissus, & pecuniæ amore madefactus, dixit: „ Numquid ego sum, Rabbi? " sicut in Matthæo legitur cap. xxvi. THEOPHYLACTUS (super *Cœperunt esse mæsti.*) Cœperunt autem alii discipuli contristari propter Domini verbum: nam etsi extra hanc existerent passionem, magis tamen credunt illi qui omnium novit corda, quam sibi.

Sequitur: *Qui ait illis: Unus ex duodecim, qui intingit mecum manum in catino.* BEDA (super *Unus ex duodecim qui intingit.*) Iudas scilicet qui, ceteris contristatis, & retrahentibus manum, cum magistro manum mit-

(1) *Al.* novit. (2) *Al.* remissius.

mittit in catinum: & quia prius dixerat, *Unus ex vobis me tradet*, & perseverat proditor in malo, manifestius arguit; & tamen nomen proprium non designat. HIERONYMUS (ubi supra.) Dicit autem, *Unus de duodecim*, quasi ab eis separatus: separat enim seorsum lupus ovem quam capit. Ovis quæ de ovili egreditur, lupi morsibus patet. Iudas autem nec primo, nec secundo correptus a proditione retrahit pedem: unde pœna prædicitur, ut quem pudor non vicerat, corrigant denuntiata supplicia: & hoc est quod subditur: *Et Filius quidem hominis vadit sicut scriptum est de eo*. THEOPHYLACTUS (super *Filius hominis vadit*.) Per hoc quod dicitur, *Vadit*, ostenditur quod mors Christi fuit voluntaria, & non necessaria. HIERONYMUS (ubi supra.) Sed quia multi bonum, ut Iudas, faciunt, sed omnino illis non proficit; recte subditur: *Va autem homini illi per quem Filius hominis tradetur*. BEDA (ibid.) Sed & hodie quoque in sempiternum væ illi homini qui ad mensam Domini malignus accedit. Etenim ille in exemplum Iudæ Filium hominis tradit, non quidem Iudæis peccatoribus, sed tamen peccatoribus membris suis.

Sequitur: *Bonum erat ei, si non esset natus homo ille*. HIERONYMUS (super *Melius erat illi*.) Scilicet intimo latens utero materno: melius enim est non esse, quam ad tormenta esse. THEOPHYLACTUS. Quantum enim ex fine melius fuisset ei quod esset, si non proditor existeret, nam Deus fecit ipsum ad opera bona; sed postquam ad tantam devenit malitiam, melius fuisset ei si natus non fuisset.

(f) BEDA (super illud, *Manducantibus illis accepit Iesus*.) Finitis paschæ veteris solemniis transiit ad novum, ut scilicet pro carne agni, ac sanguine, sui corporis, sanguinisque sacramentum substitueret: unde dicitur: *Et manducantibus illis accepit Iesus panem*: ut scilicet ipsum se esse monstraret, cui iuravit Dominus Psal. CIX. „ Tu es Sa„ cerdos in æternum secundum ordinem „ Melchisedech. "

Sequitur: *Et benedicens fregit*. THEOPHYLACTUS (Marc. XIV. super illud, *Gratias agens fregit*.) Idest, gratias agens fregit: quod & nos facimus, orationes superaddentes. BEDA. Frangit etiam ipse panem quem discipulis porrigit, ut ostendat corporis sui fractionem non absque sua sponte, vel procuratione futuram; quem etiam benedixit, quia naturam humanam quam passurus assumpsit, ipse una cum Patre, & Spiritu sancto gratia divinæ virtutis implevit. Benedixit panem, ac fregit: quia hominem assumptum ita morti subdere dignatus est, ut ei divinæ immortalitatis inesse potentiam demonstraret; ideoque velocius eum a morte resuscitandum esse doceret.

Sequitur: *Et dedit eis, & ait: Sumite: hoc est corpus meum*. THEOPHYLACTUS (super *Hoc est corpus*.) Hoc scilicet quod nunc do, & quod nunc sumitis. Non autem panis figura tantum corporis Christi est, sed in proprium Christi corpus transmutatur: nam Dominus ait Ioan. VI. „ Panis quem „ ego dabo, caro mea est: " sed tamen caro Christi non videtur propter nostram infirmitatem: panis enim, & vinum de nostra consuetudine est; si vero carnem, & sanguinem cerneremus, sumere non sustinéremus. Propter hoc Dominus nostræ infirmitati condescendens, species panis, & vini conservat; sed panem, & vinum in veritatem convertit carnis, & sanguinis. CHRYSOSTOMUS in serm. de Pass. Et nunc etiam ille præsto est Christus: qui illam ornavit mensam, ipse istam quoque consecrat. Non enim homo est qui (1) proposita corpus Christi facit, & sanguinem; sed ille qui pro nobis crucifixus est, Christus. Sacerdotis ore verba proferuntur, & Dei virtute consecrantur, & gratia. Hoc verbo quod dicit, *Hoc est corpus meum*, proposita consecrantur: & sicut illa vox quæ dicit Gen. 1. „ Crescite, & multiplicamini, „ & replete terram, " semel quidem dicta est, sed omni tempore sentit effectum ad generationem operante natura; ita & vox ista semel quidem dicta est, sed per omnes mensas Ecclesiæ usque in hodiernum diem, & usque ad eius adventum præstat sacrificio firmitatem. HIERONYMUS (ubi supra.) Mystice autem in panem transfigurat Dominus corpus suum, quod est Ecclesia præsens, quæ accipitur in fide, benedicitur in numero, frangitur in passionibus, datur in exemplis, sumitur in doctrinis, formatur in sanguinem suum in calice vino, & aqua commixtum: ut alio purgemur a culpis, alio redimamur a pœnis. Sanguine namque agni servantur domus a percussione Angeli, & aqua maris rubri extinguuntur inimici; quæ sunt mysteria Ecclesiæ Christi: unde sequitur: *Et accepto calice gratias agens dedit eis*: gratia enim, & non meritis salvati sumus a Deo. GREGORIUS II. Moral. (su-

(1) *Al.* propositum.

(super illud, „ Sicut Domino placuit, ita „ factum est: " cap. xxiv. in nov. exemp.) Cum appropinquaret etiam passioni, accepto pane, gratias egisse perhibetur. Gratias itaque egit qui flagella alienæ iniquitatis suscepit; & qui nil percussione dignum exhibuit, humiliter in passione benedicit, ut hinc ostendat quid unusquisque in flagello culpæ facere debeat, si ipse æquanimiter flagella culpæ portat alienæ; ut hinc etiam ostendat quid in correctione faciat subditus, si in flagello positus Patri gratias egit æqualis. BEDA (super *Hic est sanguis meus.*) Quia & nos in Christo, & in nobis Christum manere oportet, vinum dominici calicis aqua miscetur. Attestante enim Ioanne, aquæ populi sunt; & neque aquam solam, neque solum vinum cuiquam licet offerre, ne talis oblatio caput a membris secernendum esse significet, & vel Christum sine nostræ redemptionis amore pati potuisse, vel nos sine illius passione salvari, (1) ac posse offerri contingat.

Sequitur: *Et biberunt ex illo omnes.* HIERONYMUS (super *Et biberunt ex eo omnes.*) Ebrietas felix, satietas salutaris, quæ quanto copiosius sumitur, tanto sobrietatem mentis donare dignatur. THEOPHYLACTUS (ibid.) *a*. Quidam autem dicunt Iudam mysteriorum non fuisse participem, sed quod exiverit antequam Dominus mysteria largiretur. Alii etiam dicunt, quod illi tradidit de illo mysterio. CHRYSOSTOMUS in ser. de Pass. Christus enim sanguinem ei qui eum vendidit offerebat, ut haberet remissionem peccatorum; si tamen impius existere noluisset. HIERONYMUS (ubi supra.) Bibit ergo Iudas, sed non saturatur; nec sitim extinguit ignis æterni, quia (2) indigne sumit (3) mysteria Christi. Sunt enim in Ecclesia quos sacrificium non emundat, sed eos cogitatio insipiens perducit ad culpas, qui se cœnosis crudelitatis fœtoribus miscuerunt. CHRYSOSTOMUS in serm. de Pass. Nullus ergo sit Iudas in Domini mensa. Hoc sacrificium cibus spiritualis est: nam sicut corporalis cibus, cum ventrem invenerit adversis humoribus occupari, amplius lædit; ita est & iste spiritualis cibus, si aliquem reperit malignitate pollutum, magis eum perdit, non sua natura, sed accipientis vitio. Pura igitur sit mens in omnibus, pura cogitatio, quia & sacrificium purum est.

Sequitur: *Et ait illis: Hic est sanguis meus novi testamenti.* BEDA (ubi supra.) Hoc ad distinctionem respicit veteris testamenti, quod hircorum, & vitulorum est sanguine dedicatum, dicente inter aspergendum legislatore: „ Hic est sanguis testa„ menti, quod mandavit ad vos Deus. "

Sequitur: *Qui pro multis effundetur.* HIERONYMUS (ubi supra.) Non enim omnes emundat.

Sequitur: *Amen dico vobis, quod iam non bibam de genimine vitis usque in diem illum, cum illud bibam novum in regno Dei.* THEOPHYLACTUS (super *Non bibam de fructu vitis.*) Quasi diceret: Non bibam de vino usque ad resurrectionem: regnum enim resurrectionem vocat, quasi tunc regnaverit contra mortem. Post resurrectionem vero bibit cum discipulis, & comedit, ostendens quod idem ipse esset qui passus est. Novum autem bibit illud, idest novo quodam modo, & alieno: non enim corpus habebat passibile indigens cibo, sed immortale, & incorruptibile. Intelligendum est autem & sic. Vitis est ipse Dominus, genimen vitis mysteria, & intellectus occultus; quem ipse generat qui docet hominem scientiam. In regno autem Dei, idest in futuro sæculo, bibet cum suis discipulis mysteria, & sapientiam, nova quædam nos docens, & revelans quæ nunc occultat. BEDA (ibid.) Vel aliter. Vitem, sive vineam Domini appellatam esse synagogam Esaias cap. v. testatur dicens: „ Vinea Domini sabaoth, domus Israel est. " Iturus ergo Dominus ad passionem ait: *Iam non bibam de genimine vitis*; ac si aperte dicat: Non ultra carnalibus synagogæ ceremoniis delectabor, in quibus etiam ista paschalis agni sacra locum tenuere præcipuum. Aderit enim tempus meæ resurrectionis, aderit dies ille cum in regno Dei positus, idest gloria vitæ immortalis sublimatus, de salute eiusdem populi, fonte gratiæ spiritualis regenerati, vobiscum gaudio perfundar. HIERONYMUS (ibidem.) Considerandum autem, quod hic Dominus mutat.

(1) *Al.* ac pati posse. (2) *Al.* in igne. (3) *Citata quatuor exempla habent* mysteria Christi; cuius sacrificium non emundat &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Sic Hilarius manifeste can. xxx. in Matth. ut S. Thomas ex illo notat, & recitat III. P. quæst. 81. art. lxxxi.

tat tantum sacrificium, sed non mutat tempus, ut nos numquam cœnam Domini ante quartamdecimam lunam faciamus. Qui facit in quartadecima resurrectionem, in undecima luna cœnam Domini faciet; quod numquam in testamento veteri, nec in novo factum est.

(g) *a* HILARIUS. Sicut gratias egerunt antequam biberent, ita etiam gratias agunt & postquam biberunt: unde dicitur: *Et hymno dicto exierunt in montem Oliveti*: ut scilicet addiscas & ante cibum, & post cibum gratiarum reddere actiones. HIERONYMUS. Hymnum enim dicit laudem Domini, ut est in Psal. XXI. „ Edent pauperes, & saturabuntur, & laudabunt Dominum qui requirunt eum: & (1) adoraverunt, & manducaverunt omnes pingues terræ." THEOPHYLACTUS (super *Et hymno dicto.*) Simul etiam & hic ostendit quod amplectibile erat sibi pro nobis mori: quia cum tradendus erat, Deum laudare dignatus est. Docet etiam nos, cum in angustias incidimus propter multorum salutem, non contristari, sed Deo gratias agere, qui in nostra tribulatione operatur multorum salutem. BEDA (ibidem.) Potest etiam hymnus ille intelligi quem Dominus secundum Ioannem Patri gratias agens decantabat; in quo & pro seipso, & pro discipulis, & pro eis qui per verbum ipsorum credituri erant, elevatis sursum oculis, precabatur. THEOPHYLACTUS (super *Exierunt in montem.*) Exivit autem in montem, ut ad eum solitarium existentem (2) accedentes, ipsum caperent absque tumultu. Si enim accessissent cum in civitate manebat, forte fuisset multitudo populi conturbata; & tunc manifeste occasionem inimici captantes viderentur ipsum iuste interficere tamquam populum concitantem. BEDA (ibidem.) Pulchre etiam Dominus discipulos sacramentis imbutos in montem educit olivarum, ut typice designet nos per acceptionem sacramentorum ad altiora virtutum dona, & charismata sancti Spiritus, quibus in corde peruogamur, ascendere debere. HIERONYMUS. In monte etiam Oliveti Iesus tenetur, unde ad cælos ascendit, ut nos sciamus quia inde ascendimus ad cælos unde vigilamus, & oramus, & ligamur, nec repugnamus in terra. BEDA (ubi supra.) Prædicit autem Dominus discipulis quid passuri sunt, ut cum passi fuerint, non desperent salutem, sed agentes pœnitentiam liberentur: unde sequitur: *Et ait illis Iesus: Omnes scandalizabimini in me in nocte ista.* HIERONYMUS (super *Omnes scandalizabimini.*) Omnes quidem cadunt, sed non omnes iacent. Numquid enim qui dormit non adiiciet ut resurgat? Carnale est cadere, sed diabolicum est iacere. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Permisit autem eos Dominus cadere, ut non in seipsis confidant: & ne videretur hoc quod prædixerat ex quodam argumento apparenti prædixisse, inducit testimonium Zachariæ Prophetæ: unde sequitur: *Percutiam pastorem, & dispergentur oves gregis.* BEDA (super *Percutiam pastorem.*) Hoc aliis verbis in Zacharia Propheta scriptum est cap. XIII. & ex persona Prophetæ ad Dominum dicitur: „ Percute pastorem, & dispergentur oves." *b* Propheta enim postulat passionem Domini; Pater respondet: *Percutiam pastorem*, precibus inferiorum. Filius a Patre mittitur, & percutitur; idest, incarnatur, & patitur. THEOPHYLACTUS (Mar. XIV. circ. med.) Dicit autem Pater, *Percutiam pastorem*, quia ipsum percuti dimisit. Oves discipulos dicit, quasi innocentes, & quasi absque malitia. Ultimo consolationem inducit, dicens: *Sed postquam resurrexero, præcedam vos in Galilæam.* HIERONYMUS (super *Exierunt in montem Oliveti.*) In quo vera promittitur resurrectio, ut spes non extinguatur. Sequitur: *Petrus autem ait ei: Etsi omnes scandalizati fuerint, sed non ego.* Ecce avis sine pennis in altum volare nititur; sed corpus aggravat animam, ut timore humanæ mortis timor Domini superetur. BEDA (super *Amen dico tibi.*) Et Petrus ergo de ardore fidei promittebat, & Salvator quasi Deus futura noverat: unde sequitur: *Et ait illi Iesus: Amen dico tibi, quia tu hodie in nocte hac, priusquam gallus vocem bis dederit, ter me es negaturus.* AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. III. cap. II.) Cum omnes Evangelistæ dicant prædixisse Dominum, quod eum Petrus esset negaturus, antequam gallus cantaret; Marcus hoc solum narravit expressius: unde nonnullis videtur non congruere ceteris, quia parum attendunt. Tota

(1) *Al.* odoraverunt. (2) *Al.* exeuntes.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a THEOPHYLACTUS. *b* HIERONYMUS.

.. enim Petri negatio trina est, quæ si tota post primum galli cantum inciperet, falsum dixisse viderentur tres alii Evangelistæ, quod scilicet antequam gallus cantaret, ter eum esset negaturus. Rursus si totam trinam negationem ante peregisset quam cantare gallus inciperet, superfluo dixisset Marcus ex persona Domini: *Priusquam gallus bis vocem dederit, ter me negaturus es*. Sed quia ante primum galli cantum cœpta est illa trina negatio, attenderunt illi tres non quando eam completurus esset Petrus, sed quanta futura esset, idest trina, & quando cœptura idest ante galli cantum: quamquam in animo eius & ante primum galli cantum tota concepta est. Marcus autem de ipsarum vocum intervallo planius elocutus est. THEOPHYLACTUS (Mar. XIV. cir. med. Comment.) Quod sic intelligitur. Petrus semel negavit, deinde gallus cantavit; negante vero eo duabus aliis negationibus, tunc gallus secundo vocem emisit. HIERONYMUS (super *Priusquam gallus*.) Gallus lucis nuntius quis est nisi Spiritus sanctus? cuius voce in prophetia, & in Apostolis nos de trina negatione excitamur ad amarissimos post lapsum fletus, qui male cogitavimus de Deo, & male locuti sumus ad proximos, & male fecimus ad nosmetipsos. BEDA (super *Et si omnes scandalizati fuerint*.) Fides autem Apostoli Petri, & ardens affectus ad Dominum consequenter ostenditur: sequitur enim: *At ille amplius loquebatur: Et si oportuerit me simul commori tibi, non te negabo*. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Fervorem etiam intrepidum & alii discipuli ostenderunt: nam sequitur: *Similiter autem & omnes dicebant*: sed tamen resistebant veritati, quam Christus prædixerat.

(h) GLOSSA *a*. Postquam Dominus scandalum discipulorum prædixerat, nunc Evangelista narrat de oratione ipsius, in qua pro discipulis creditur orasse; & primo describens locum orationis, dicit: *Et veniunt in prædium cui nomen Gethsemani*. BEDA (super *Veniunt in locum cui nomen Gethsemani*.) Monstratur usque hodie locus Gethsemani, in quo Dominus oravit ad radices montis Oliveti. Interpretatur autem Gethsemani vallis pinguium, sive pinguedinum. Cum autem Dominus in monte orat, nos docet, sublimia orando inquiri debere. At cum in valle pinguedinis orat, insinuat nobis humilitatem semper in orationibus, & internæ pinguedinem dilectionis esse servandam. Ipse etiam per vallem humilitatis, & pinguedinem caritatis pro nobis mortem subiit. HIERONYMUS (super *Sedete hic*.) In valle etiam pinguedinum tauri pingues obsederunt eum. Sequitur: *Et ait discipulis suis: Sedete hic donec orem*. Separantur in oratione qui separantur in passione: quia ille orat, illi dormiunt, pigredine cordis oppressi. THEOPHYLACTUS (ibidem.) Singulariter etiam erat consuetudo illi semper orare, formam nobis tradens ut silentium, & solitudinem in orationibus requiramus. Sequitur: *Et assumit Petrum, & Iacobum, & Ioannem secum*. Illos tres tantum assumit qui gloriæ eius in monte Thabor inspectores extiterant, ut qui gloriosa viderant, viderent & tristia, & addiscerent quod verus erat homo in hoc quod tristatur: unde sequitur: *Et cœpit pavere, & tædere*. Quia enim totum assumpserat hominem assumpsit & naturales proprietates hominis, pavere, & tædere, & contristari naturaliter: nam homines naturaliter inviti tendunt ad mortem: unde sequitur: *Et ait illis: Tristis est anima mea usque ad mortem*. BEDA (supra *Tristis est*.) Quasi Deus in corpore constitutus fragilitatem carnis exponit, ut eorum qui sacramentum incarnationis obiurgant excluderetur impietas: nam qui corpus suscepit, omnia debuit suscipere quæ corporis sunt, ut esuriret, sitiret, angeretur, contristaretur: divinitas enim per hos commutari nescit affectus. THEOPHYLACTUS (ibidem.) Quidam autem hoc sic intellexerunt, quasi dicat: Tristor enim, non quod mori debeo, sed quod Israelitæ propinqui mei me crucifixuri sunt, ac per hoc a regno Dei debent excludi. HIERONYMUS (super *Cœpit pavere*.) In hoc etiam pavere, & tristari docemur ante iudicium mortis, quod non possumus per nos dicere, sed per illum: „ Venit princeps mundi hu„ ius, & in me non habet quicquam: “ Ioan. XIV.

Sequitur: *Sustinete hic, & vigilate*. BEDA (super *Sustinete, & vigilate*.) Non a somno dormitionis prohibet, cuius tempus non erat imminente discrimine, sed a somno infidelitatis, & torpore mentis. Paululum autem procedens ruit in faciem suam, & humilitatem mentis habitu carnis ostendit: unde se-

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Glossa quæ nunc extat.

sequitur: *Et cum processisset paululum, procidit super terram, & orabat ut si fieri posset, transiret ab eo hora*. AUGUSTINUS de Con. Evan. (lib. III. cap. IV. a med.) Non dixit, Si facere posset, sed *Si fieri posset*: fieri enim potest quod ille voluerit. Sic itaque dictum est, *Si fieri potest*, ac si diceretur, Si vellet. Et (1) ne quis putaret eum Patris minuisse potestatem, manifestavit quo intellectu accipiendum sit quod dictum est: nam sequitur: *Et dixit: Abba Pater, omnia tibi possibilia sunt*: in quo satis ostendit non ex impossibilitate, sed ex voluntate Patris dictum esse, *Si fieri potest*. Quod autem Marcus non solum Pater, sed *Abba Pater* eum dixisse commemorat; hoc est *Abba* Hebraice, quod latine *Pater*. Et fortasse Dominus propter aliquod sacramentum utrumque dixit, volens ostendere se illam tristis personam (2) in persona sui corporis, idest Ecclesiæ, suscepisse, cui factus est angularis lapis, venientibus ad eum partim ex Hebræis, ad quos pertinet quod ait *Abba*, partim ex Gentibus, ad quos pertinet quod ait *Pater*. BEDA (super *Non sicut ego volo*.) Orat autem transire calicem, ut ostendat vere quod homo erat: unde subdit: *Transfer calicem hunc a me*. Reminiscens autem & propter quid missus est, perficit dispensationem ad quam missus est, & clamat: *Sed non quod ego volo, sed quod tu*; quasi dicat: Si moritur mors me non moriente secundum carnem, transeat calix; verum, quia non aliter hoc fiet, *non quod ego volo, sed quod tu*. Multi adhuc contristantur futura morte; sed habeant rectum cor, vitent mortem quam possunt; sed si non possunt, dicant id quod propter nos Dominus dixit. HIERONYMUS (Mar. XIV. super illud, *Si possibile est*.) Ex quo etiam usque in finem non cessat nos docere patribus obedire, & voluntatem eorum voluntati nostræ præponere. Sequitur: *Et venit, & invenit eos dormientes*. Sicut enim dormiunt mente, sic & corpore. Post orationem autem Dominus veniens, & videns discipulos dormientes, Petrum solum increpat: unde sequitur: *Et ait Petro: Simon dormis? Non potuisti una hora vigilare mecum?* quasi dicat: Qui una hora non potuisti mecum vigilare, quomodo mortem spernes tu qui spondes mori mecum?

Sequitur: *Vigilate, & orate, ut non intretis in tentationem*, scilicet negandi me. BEDA (super *Orate ut non intretis in tentationem*.) Non ait, Orate ne tentemini, quia impossibile est humanam animam non tentari, *ne intretis in tentationem*; hoc est, ne vos tentatio superet. HIERONYMUS (super *Vigilate, & orate*.) In tentationem autem intrare dicitur qui orare negligit.

Sequitur: *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma*. THEOPHYLACTUS (Marc. XIV. a med. Comment.) Quasi dicat: Spiritus quidem vester promptus est ad me non negandum, & propterea hoc promittitis; sed caro vestra intantum infirma est quod nisi Dominus per orationem virtutem carni dederit, in tentationem intrabitis. BEDA (super *Spiritus promptus est*.) Temerarios hic reprimit, qui quicquid crediderint, putant se consequi posse. Sed quantum ex mentis ardore confidimus, tantum ex fragilitate carnis timeamus. Facit etiam hic locus adversus eos qui dicunt unam in Domino operationem, & unam voluntatem fuisse. Duas enim voluntates ostendit, humanam scilicet, quæ propter infirmitatem carnis recusat passionem, & divinam, quæ promptissima est.

Sequitur: *Et iterum abiens oravit eumdem sermonem dicens*. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Ut scilicet per secundariam orationem, quod verus homo esset, affirmaret. Sequitur, *& reversus denuo, invenit eos dormientes*; tamen non vehementer redarguit: *Erant enim oculi eorum gravati*, scilicet somno, *& ignorabant quid responderent ei*. Per hoc infirmitatem humanam addiscas, ne scilicet gravati somno promittamus ea quæ nobis impossibilia sunt. Ideo tertio abiit ad orandum (3) ratione prædicta: unde sequitur: *Et venit tertio, & ait illis: Dormite iam, & requiescite*. Non turbatur contra illos cum post redargutionem peius fecerint; sed ironice dicit illis: *Dormite iam, & requiescite*: quia iam sciebat quod proditor appropinquabat. Et quod ironice dixerit, apparet per hoc quod subditur: *Sufficit. Venit hora: ecce Filius hominis tradetur in manus peccatorum*. Hoc dicebat deridens somnum eorum, quasi diceret: Nunc tempus est ut dormiatis quando inimicus appropinquat. Deinde subiungit: *Surgite, eamus: ecce qui me tradet prope est*. Non ur fugerent hoc dicit, sed ut inimicis obviarent. AUGUSTINUS de Conf. Evan. (Lib. III. cap. IV.) Vel aliter. Per hoc quod cum dixisset, *Dormite iam, & requiescite*, adiungit, *Sufficit*, & deinde infert, *Venit hora, ecce tradetur Filius hominis*; utique intelligendum est post illud, *Dor-*

(1) *Al.* neque putaret. (2) *Al.* iam sui corporis. *Nicolai* se illam tristitiam in personam &c.
(3) *Al.* oratione.

Dormite, & requiescite, siluisse Dominum aliquantum, ut hoc fieret quod (1) præmiserat; & tunc intulisse, *Venit hora*; & ideo interponit, *Sufficit*, scilicet quod requievistis. HIERONYMUS (ubi supra.) Trina autem discipulorum dormitio tres mortuos quos Dominus suscitavit significat: primus in domo, secundus ad sepulcrum, tertius de sepulcro. Trina autem Domini vigilia docet nos orando (2) & de præteritis, & de futuris, & de præsentibus veniam rogare.

(i) BEDA (super *Surgite, eamus.*) Postquam tertio Dominus oraverat, & Apostolorum timorem sequente pœnitentia impetraverat corrigendum, securus de passione sua pergit ad persecutores; de quorum adventu Evangelista dicit: *Et adhuc eo loquente venit Iudas Scarioth unus de duodecim.* THEOPHYLACTUS (super *Accessit Iudas.*) Hoc non frustra ponitur, sed ad maiorem proditoris redargutionem, quod cum de primo choro discipulorum existeret, contra Dominum in rabiem versus est.

Sequitur: *Et cum eo turba multa cum gladiis, & lignis, missi a summis sacerdotibus, & scribis, & senioribus.* HIERONYMUS (ubi supra.) Incumbit enim virtuti sæculi qui desperat de adiutorio Dei. BEDA (super *Dederat autem eis signum.*) Adhuc tamen habet aliquid Iudas de verecundia discipuli, cum eum non palam tradidit persecutoribus, sed per signum osculi: unde sequitur: *Dederat autem traditor eis signum, dicens: Quemcumque osculatus fuero, ipse est: tenete eum, & ducite caute.* THEOPHYLACTUS (super *Deosculatus est eum.*) Vide eius insensibilitatem, quomodo credebat in osculo Christum decipere, ut quasi amicus æstimaretur. Si autem amicus eras, o Iuda, cuius gratia cum inimicis accessisti? Sed omnis pravitas sine providentia est.

Sequitur: *Et cum venisset, statim accedens ad eum ait, Ave Rabbi; & osculatus est eum.* HIERONYMUS (ibidem.) Dat Iudas signum osculi cum veneno doli: sic Cain obtulit sacrificium subdolum, & reprobatum. BEDA (ubi supra.) Invidens autem, & scelerata confidentia magistrum vocat, & osculum infert ei quem tradit. Suscipit autem Dominus osculum traditoris, non quo simulare nos doceat, sed ne proditionem fugere videatur; simul & illud Psalmi CXIX. complens: „ Cum his qui oderunt pacem „ eram pacificus. “

Sequitur: *At illi manus iniecerunt in eum, & tenuerunt eum.* HIERONYMUS (ubi supra.) Hic adest Ioseph venditus a fratribus, & ferrum pertransivit animam eius.

Sequitur: *Unus autem de circumstantibus educens gladium, percussit servum summi sacerdotis, & amputavit auriculam.* BEDA (super *Unus autem educens gladium.*) Petrus hoc fecit, ut Ioannes declarat, eodem mentis ardore quo cetera faciebat: sciebat enim quomodo Phinees puniendo sacrilegos, mercedem institiæ, & sacerdotii perennis acceperit. THEOPHYLACTUS (ibidem.) Tacet autem nomen eius Marcus, ut non videretur suum laudare magistrum quasi zelantem pro Christo. Innuit autem Petrus ex hoc quod inobedientes erant, & increduli, spernentes Scripturas: nam si habuissent aures audientes Scripturas, non crucifixissent Dominum gloriæ. Amputavit autem auriculam servi summi sacerdotis: nam summi sacerdotes primo præteribant Scripturas, quasi servi non audientes facti.

Sequitur: *Et respondens Iesus ait illis: Tamquam ad latronem existis cum gladiis, & lignis?* BEDA (super *Tamquam ad latronem existis.*) Quasi dicat: Stultum est cum gladiis, & fustibus quærere eum qui ultro se vestris tradidit manibus, & in nocte quasi latitantem per proditorem investigare qui quotidie in templo docebat. THEOPHYLACTUS (super *Quotidie eram apud vos.*) Istud autem divinitatem eius ostendit: quando enim in templo docebat, non valuerunt ipsum capere, quamvis in manibus eorum esset, quia nondum tempus advenerat passionis; quando autem ipse voluit, tunc tradidit seipsum, ut adimplerentur Scripturæ, quia tamquam agnus ad occisionem ductus est, non clamans, neque vociferans, sed voluntarie patiens: Esa. LIII.

Sequitur: *Tunc discipuli eius relinquentes eum omnes fugerunt.* BEDA (super *Ut impleantur Scriptura.*) In hoc impletur sermo, quem Dominus dixerat, quod omnes discipuli scandalizarentur in illo in ipsa nocte. Sequitur: *Adolescens autem quidam sequebatur illum, amictus sindone super nude*: subauditur, corpore: quia non aliud indumenti quam solam habebat sindonem. Sequitur:

(1) *Al.* permiserat. (2) *Al.* emittitur & de præteritis.

Et tenuerunt eum. At ille, rejecta sindone, nudus profugit ab eis: quorum scilicet præsentiam detestabatur, & facta; (1) non a Domino, cujus amorem & abseos corpore fixum servavit in mente. HIERONYMUS (super *Adolescens quidam.*) Sicut etiam Ioseph, relicto pallio, nudus de manibus impudicæ feminæ aufugit, qui vult effugere manus inimicorum, relinquens meote quæ mundi suot, fugiat post Iesum. THEOPHYLACTUS (ibid.) Probabile autem videtur quod hic adolescens erat de illa domo in qua pascha comederant. Quidam vero dicunt hunc adolescentem fuisse Iacobum fratrem Domini, qui dicebatur iustus, qui ab Apostolis post Christi ascensionem cathedram Hierosolymorum accepit. GREGORIUS XIV. Mor. (cap. XXVI. super illud, „ Pelli meæ consumptis carnibus: " in nov. exemp. est XXIII.) Vel hoc de Ioanne dicitur, qui, etsi post, ut verba Redemptoris audiret, ad crucem rediit, prius tamen territus fugit. a Nam, & illum eo tempore fuisse adolescentem, longa post hoc in carne vita eios indicio est. Potoit enim fieri ut ad horam teoentium manibus elapsus, mox resumpto indumento redierit; & sub dubia lucis nocte, se turbis ducentium Iesum, quasi unus de ipsis immiscuerit, donec ad atrium pontificis, cui erat notus, perveniret, ut ipse in suo Evaogelio commemorat. Sicut autem Petrus, qui culpam negationis pœnitentiæ lacrymis abluit, recuperationem ostendit eorum qui in martyrio labuntur; ita ceteri discipuli qui articulum comprehensionis fugiendo prævenerunt, cautelam fugiendi docent eos qui se minus idoneos ad toleranda supplicia sentiunt.

(k) GLOSSA b. Narraverat Evangelista superius, quomodo Dominus a ministris sacerdotum fuerat captus; nunc narrare incipit quomodo in domo principis sacerdotum morti adiudicatus fuit: unde dicitur: *Et adduxerunt Iesum ad summum sacerdotem.* BEDA (super *Et adduxerunt Iesum.*) Summum sacerdotem significat Caipham, qui, sicut Ioannes scribit, erat pontifex anni illius: de quo testatur Iosephus, quod pontificatum sibi emerit a Principe Romano.

Sequitur: *Et convenerunt in unum omnes sacerdotes, & scribæ, & seniores.* HIERONYMUS (super *Adolescens quidam.*) Tunc facta est congregatio taurorum in vaccis populorum. Sequitur: *Petrus autem a longe sequebatur eum usque intro in atrium summi sacerdotis.* Timor enim retrahit, sed caritas trahit. BEDA (super *Petrus a longe sequebatur.*) Merito autem a longe sequebatur qui iam erat proxime negaturus: neque enim negare posset, si Christo proximus adhæsisset.

Sequitur: *Et sedebat cum ministris ad ignem, & calefaciebat se.* HIERONYMUS (super *Sedebat cum ministris.*) In atrio cum ministris calefacit se ad ignem. Atrium sacerdotis est sæcularis circuitus; ministri dæmonia sunt, cum quibus qui manet, flere peccata non potest; igois desiderium carnale. BEDA (ibid.) Est enim ignis caritas, de quo dicitur Luc. XII. „ Ignem veni mittere in terram: " qui super credentes descendens variis linguis eos laudare Dominum docuit. Est & ignis cupiditatis, de quo dicitur Oseæ VII. „ Omnes adulterantes velut clibanus corda eorum. " Hic ignis in atrio Caiphæ instinctu maligni spiritus accensus, ad negandum, ad blasphemandum Dominum perfidorum linguas armabat. Quod enim intus in domo maligna synodus gerebat, hoc ignis in atrio inter frigora noctis accensus figurabat. Quoniam enim abundat iniquitas, refrigescit caritas multorum. Hoc frigore torpens ad horam Petrus, quasi prunis ministrorum Caiphæ calefieri cupiebat: quia temporalis commodi solatium perfidorum societate quærebat.

Sequitur: *Summi vero sacerdotes, & omne concilium quærebant adversus Iesum testimonium, ut eum morti traderent.* THEOPHYLACTUS (super *Summi sacerdotes, & omne concilium.*) Lege præcipiente, quod unus existeret summus sacerdos, tunc multi erant substituti, & destituti annis singulis per Principem Romanorum. Summos ergo sacerdotes dicit illos qui determinatum eis tempus complentes iam compleverant, & a sacerdotio destituti erant. Figuram autem iudicii, quod in præiudicium agebant, operantur, testimonia quærentes, ut videantur Iesum iuste damnare, & perdere. HIERONYMUS (super *Multi autem testimonium.*) Sed men-

(1) *Al.* non sic Domino.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a BEDA. b Non est in Glossa quæ nunc extat.

mentita est iniquitas sibi, ut Regina adversus Ioseph, & sacerdotes adversus Susannam. Sed ignis sine materia deficit: unde sequitur: *Nec inveniebant: multi enim falsum testimonium dicebant adversus eum, & convenientia testimonia non erant*. Quod enim variatur, incertum habetur. Sequitur: *Et quidam surgentes falsum testimonium ferebant*. Moris est haereticorum umbram de veritate trahere. Non ille dixit quod illi dicunt, sed simile verbum de templo corporis sui, quod post biduum resuscitavit. THEOPHYLACTUS (super *Nos audivimus eum dicentem*.) „ Non enim Dominus dixerat, *Ego dissolvam illud*; sed „ Solvite, " neque *manufactum* dixit; sed simpliciter, „ templum. " HIERONYMUS. Dixit etiam, Suscitabo, vivum animal significans, & spirans templum. Falsus testis est qui in eo sensu dicta intelligit quo non dicuntur.

(1) BEDA (super *Non respondes quicquam?*) Quanto Iesus tacebat ad indignos responsione sua falsos testes, & sacerdotes impios, tanto magis pontifex furore superatus, eum ad respondendum provocat, ut ex qualibet occasione sermonis, locum inveniat accusandi: unde dicitur: *Et exurgens summus sacerdos in medium, interrogavit Iesum, dicens: Non respondes quicquam ad ea quae tibi obiiciuntur ab his?* Iratus quidem princeps, & impatiens, non inveniens calumniae locum, exurgit de solio, ut insaniam mentis motu corporis demonstraret. HIERONYMUS (super *Quidam autem*.) Sed ipse Deus, & Salvator noster, qui mundo salutem contulit, & humano generi sua pietate subvenit, sicut ovis ad occisionem sine voce ducitur, & obmutuit, & siluit a bonis: unde sequitur: *Ille autem tacebat, & nihil respondit*. Taciturnitas Christi apologiam, idest excusationem, Adae absolvit. THEOPHYLACTUS (super *Ille tacebat*.) Tacebat autem, sciens quod non attenderent verbis eius: unde secundum Lucam cap. XXII. respondit: „ Si dixero vobis, non credetis mihi: " unde sequitur: *Rursus summus sacerdos interrogavit eum, & dixit ei: Tu es Christus Filius Dei benedicti?* Interrogat quidem hoc summus sacerdos, non ut addiscens crederet, sed ut ex hoc aliquam occasionem captaret. Quaerit autem: *Tu es Christus Filius Dei benedicti?* Multi namque erant Christi, idest uncti, sicut Reges, & summi Sacerdotes, sed nullus eorum dicebatur Filius Dei benedicti, quasi semper collaudati. HIERONYMUS (super *Tu es Christus?*) Hunc autem expectabant de longe, quem prope non vident; sicut Isaac caligantibus oculis Iacob sub manibus non agnoscit, sed longe de eo futura canit. Sequitur: *Iesus autem dixit illis: Ego sum*, ut scilicet inexcusabiles sint. THEOPHYLACTUS (super *Rursum summus sacerdos*.) Sciebat namque quoniam non crederent; tamen respondit, ne postea dicerent: Si audissemus aliquid ab eo, credidissemus ei. Hoc autem est in eorum praeiudicium: quia audierunt, & non crediderunt. AUGUSTINUS de Cons. Evang. (Lib. III. cap. VI. & VII.) Matthaeus autem cap. XXVI. non dixit respondisse Iesum, *Ego sum*, sed „ Tu „ dixisti; " sed Marcus tantum valere ostendit quod ei dicit, „ Tu dixisti, " quantum si diceret, *Ego sum*.

Sequitur: *Et videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, & venientem cum nubibus caeli*. THEOPHYLACTUS (super *Videbitis Filium hominis*.) Ac si dicat: Videbitis me tamquam Filium hominis a dextris Patris sedentem. Virtutem namque hic Patrem dicit. Non autem sine corpore veniet; sed qualis apparuit crucifigentibus, (1) talis in iudicio eis apparebit. BEDA (ibidem.) Si ergo tibi in Christo, o Iudaee, o Pagane, & Haeretice, contemptus, infirmitas, & crux contumelia est; vide quia per hoc Filius hominis ad dexteram Dei Patris sessurus, & in sua cum nubibus caeli est maiestate futurus. HIERONYMUS (ubi supra.) Et quidem sacerdos interrogat Filium Dei; Iesus autem respondet Filium hominis; ut hinc intelligamus Dei Filium idem esse & Filium hominis; & ne quaternitatem faciamus in Trinitate; sed homo in Deo, & Deus in homine sit. Dicit autem, *A dextris virtutis sedentem*; idest, in vita regnantem sempiterna, & virtute divina. *Et venientem cum nubibus caeli*. In nube ascendit, cum nube veniet; idest, in corpore suo solo, quod sumpsit a Virgine ascendit, & cum multiformi Ecclesia, quae corpus ipsius, & plenitudo eius, ad iudicium venturus est. LEO Papa (ser. VI. de Passione Domini.) Caiphas autem ad exaggerandam auditi sermonis invidiam, scidit vestimenta sua, & nesciens quid haec significaret, insania, sacerdotali se honore privavit, oblitus praecepti illius quod legitur de principe sacerdotum Lev. XXI. „ De capite suo cidarim non deponet, & „ vestimenta sua non disrumpet. " Nam sequitur: *Summus autem sacerdos scindens vestimen-*

(1) *Al. omittitur talis.*

ſtimenta ſua, ait: *Quid adhuc deſideramus teſtes? Audiſtis blaſphemiam: quid vobis videtur?* THEOPHYLACTUS (ſuper *ſummus ſacerdos ſcindens veſtimenta.*) Adimplet quidem ſacerdos conſuetudinem Iudaicam: cum enim aliquid intolerabile, & triſte illis occurrebat, veſtimenta ſcindebant. Ut ergo monſtraret quod Chriſtus magnam, & intolerabilem blaſphemiam dixerit, veſtimenta ſcidit. BEDA (ibidem.) Altiori autem myſterio factum eſt ut in paſſione Domini pontifex Iudæorum ſua ipſe veſtimenta diſcinderet, hoc eſt ephod; cum tunica Domini nec ab ipſis qui eum crucifixere militibus ſcindi potuerit. Figurabatur enim quia ſacerdotium Iudæorum pro ſceleribus ipſorum pontificum eſſet ſcindendum; ſoliditas vero Eccleſiæ, quæ veſtis ſui Redemptoris ſolet appellari, numquam valet diſrumpi. THEOPHYLACTUS (ibidem.) Ex eo autem ſacerdotium Iudæorum ſcindendum erat quod condemnaverunt Chriſtum eſſe reum mortis: unde ſequitur: *Qui omnes condemnaverunt eum eſſe reum mortis.* HIERONYMUS (ibidem.) Condemnant quidem eum eſſe reum mortis, ut reatu ſuo reatum noſtrum ſolveret. Sequitur: *Et cœperunt quidam conſpuere eum*: ut ſcilicet ſputaminibus ſuſceptis faciem animæ noſtræ lavaret; & velamine faciei ſuæ velamen cordium noſtrorum auferret; & colaphis, quibus in capite percuſſus eſt, caput humani generis, quod eſt Adam, ſanaret; & alapis, (1) quibus expalmatus eſt, maxima laus eius noſtris manibus, labiiſque plauderet: ut dicitur Pſal. XLVI. „ Omnes gentes „ plaudite manibus. “ BEDA (ſuper *Prophetiza.*) Quod vero dicunt ei: *Prophetiza: quis eſt qui te percuſſit?* quaſi in contumeliam faciunt eius qui ſe a populis Prophetam haberi voluit. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. VI.) Hoc autem intelligitur paſſus Dominus uſque ad mane in domo principis ſacerdotum, quo prius adductus eſt.

(m) AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. III. cap. VI.) De Petri tentatione, quæ inter prædictas Domini contumelias facta eſt, non eodem ordine omnes Evangeliſtæ narrant. Nam Lucas explicat prius tentationem Petri, tum demum has Domini contumelias; Ioannes autem incipit Petri tentationem dicere, (2) & interponit quædam de contumeliis Domini, & adiungit, quod inde miſſus eſt ad Caipham Pontificem; & inde recapitulat, ut explicet quam cœperat tentationem Petri. Matthæus autem, & Marcus primo commemorant Chriſti contumelias, deinde Petri tentationem, de qua dicitur: *Et cum eſſet Petrus in atrio deorſum, venit una ex ancillis ſummi ſacerdotis.* BEDA. Quid autem ſibi vult, quod primus eum prodit ancilla, cum viri utique eum magis potuerint recognoſcere, niſi ut & iſte ſexus peccaſſe in necem videretur Domini, & iſte ſexus redimeretur per Domini paſſionem?

Sequitur: *At ille negavit dicens: Neque ſcio, neque novi quid dicas.* HIERONYMUS (ſuper *Venit una ex ancillis.*) Petrus ſine Spiritu voci ancillæ ceſſit, cum Spiritu nec Principibus, nec Regibus cedit. THEOPHYLACTUS (ibid.) Hoc autem eum pati diſpenſative permiſit Dominus, ne ſcilicet extolleret ſe; ſimulque ut peccantibus miſericors oſtendatur, tamquam ex ſeipſo inſtructus humanæ infirmitatis eventum.

Sequitur: *Et exiit foras ante atrium, & gallus cantavit.* BEDA (ſuper *Exivit foras.*) De hoc galli cantu ceteri Evangeliſtæ tacent; non tamen factum negant: ſicut & multa alia alii ſilentio prætereunt quæ alii narrant.

Sequitur: *Rurſus autem cum vidiſſet eum ancilla, cœpit dicere circumſtantibus, quia hic ex illis eſt.* AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. VI.) Hæc ancilla non eadem, ſed alia eſt, ſicut dicit Matthæus. Sane hoc quoque intelligitur, quia in ſecunda negatione a duobus compellatus eſt, ab ancilla ſcilicet, quam commemorant Matthæus, & Marcus, & ab alio quem commemorat Lucas. Sequitur: *At ille iterum negavit.* Iam Petrus redierat, ut, quemadmodum dicit Ioannes, ad focum ſtans iterum negaret: unde ancilla dicebat quod ſupra dictum eſt, non illi, ſcilicet Petro, ſed his qui illo exeunte ibi remanſerant; ſic tamen ut ille audiret: unde rediens, & rurſus ad ignem ſtans reſiſtebat negando verbis eorum. Liquido enim colligitur collatis de hac re omnibus Evangeliſtarum teſtimoniis, non ante ianuam ſecundo Petrum negaſſe, ſed intus in atrio ad ignem; Matthæum autem, & Marcum, qui commemoraverunt exiſſe eum foras, regreſſum eius brevitatis cauſa tacuiſſe. BEDA (ſuper *Cum vidiſſet eum alia ancilla.*) In hac autem negatione Petri diſcimus non ſolum abnegari Chriſtum ab eo qui dicit eum non eſſe Chriſtum; ſed ab

(1) *P. Nicolaius habet* quibus expalmatus eſt in maxillas, laus eius &c. (2) *Al.* & interpoſuit, *item ſra* adiunxit.

ab illo etiam qui cum ſit, negat ſe eſſe Chriſtianum: Dominus enim non ait Petro, Diſcipulum meum te negabis, ſed *Me negabis*. (1) Negavit ergo Chriſtum cum ſe negavit eius diſcipulum. Sequitur: *Et poſt puſillum rurſus qui aſtabant dicebant Petro: Vere ex illis es: nam & Galilaeus es.* Non quod alia lingua Galilæi quam Hieroſolymitæ loquerentur, qui utique fuerunt Hebræi; ſed quod unaquæque provincia, & regio ſuas habeat proprietates, ac vernaculum loquendi ſonum vitare non poſſint. THEOPHYLACTUS (non remote a fin. Comm.) Igitur timore Petrus perterritus, & Domini ſermonem oblitus dicentis, Matth. x. „Qui me confeſſus fuerit coram hominibus, confitebor & ego eum coram Patre meo:" Dominum abnegavit: unde ſequitur: *Ille autem cœpit anathematizare, & iurare: Quia neſcio hominem iſtum quem dicitis.* BEDA. Quam noxia ſunt pravorum conſilia! Inter infideles hominem negavit ſe noſſe quem inter diſcipulos Deum fuerat confeſſus. Solet autem Scriptura ſacra meritum cauſarum per ſtatum deſignare temporum: unde Petrus, qui media nocte negavit, ad gallicantum pœnituit: unde ſubditur: *Et ſtatim iterum gallus cantavit. Et recordatus eſt Petrus verbi quod dixit ei Ieſus, Priuſquam gallus cantet bis, ter me negabis: & cœpit flere.* THEOPHYLACTUS (cir. fin. Comm.) Lacrymæ enim Petrum Chriſto per pœnitentiam adduxerunt. Confundantur itaque Novatiani, qui dicunt, quod qui poſt ſuſceptionem baptiſmatis peccaverit, non ſuſcipitur ut ſibi delictum remittatur. Ecce enim Petrus, qui & Chriſti corpus ſumpſit, & ſanguinem, per pœnitentiam eſt ſuſceptus. Etenim ſanctorum defectus propter hoc ſcripti ſunt, ut & nos ſi per incautelam deciderimus, recurſum (2) habeamus per eorum exemplum, & ſperemus per pœnitentiam ſublevari. HIERONYMUS (cir. finem Comm.) Myſtice autem prima ancilla, titubatio eſt, ſecunda conſenſio, tertius vir, actus eſt. Hæc trina negatio, quam abluit per fletus verbi Chriſti recordatio. Tunc nobis gallus cantat quando prædicator quiſquam per pœnitentiam corda noſtra ad compunctionem excitat; tunc incipimus flere quando ignimur intus per ſcintillam ſcientiæ; & foris eximus cum extra eiicimus quod intus fuimus.

C A P U T XV.

(a) ET confeſtim mane conſilium facientes ſummi ſacerdotes cum ſenioribus, & ſcribis, & univerſo concilio, vincientes Ieſum, duxerunt, & tradiderunt Pilato. Et interrogavit eum Pilatus: Tu es Rex Iudæorum? At ille reſpondens ait illi, Tu dicis. Et accuſabant eum ſummi ſacerdotes in multis. Pilatus autem rurſum interrogavit eum, dicens: Non reſpondes quicquam? Vides in quantis te accuſant? Ieſus autem nihil amplius reſpondit, ita ut miraretur Pilatus.

(b) Per diem autem feſtum ſolebat dimittere illis unum ex vinctis quemcumque petiſſent. Erat autem qui dicebatur Barabbas, qui cum ſeditioſis erat vinctus, qui in ſeditione fecerat homicidium. Et cum aſcendiſſet turba, cœpit rogare, ſicut ſemper faciebat illis. Pilatus autem reſpondit eis, & dixit: Vultis dimittam vobis Regem Iudæorum? Sciebat enim quod per invidiam tradidiſſent eum ſummi ſacerdotes. Pontifices autem concitaverunt turbam, ut magis Barabbam dimitteret eis. Pilatus autem iterum reſpondens ait illis: Quid ergo vultis faciam Regi Iudæorum? At illi iterum clamaverunt, Crucifige eum. Pilatus vero dicebat illis: Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant, Crucifige eum. Pilatus autem volens populo ſatisfacere, dimiſit illis Barabbam, & tradidit Ieſum flagellis cæſum ut crucifigeretur.

(c) Milites autem duxerunt eum in atrium prætorii, & convocant totam cohortem, & induunt eum purpura, & imponunt ei plectentes ſpineam coronam, &

(1) *Al.* Neque ergo. (2) *Al.* haberemus. *P. Nicolai legit* habeamus ad eorum exemplum.

& cœperunt salutare eum, Ave Rex Iudæorum. Et percutiebant caput eius arundine, & conspuebant eum, & ponentes genua, adorabant eum. Et postquam illuserunt ei, exuerunt illum purpura, & induerunt eum vestimentis suis.

(d) Et educunt illum, ut crucifigerent eum. Et angariaverunt prætereuntem quempiam Simonem Cyrenæum venientem de villa, patrem Alexandri, & Ruffi, ut tolleret crucem eius. Et perducunt illum in Golgotha locum, quod est interpretatum Calvariæ locus. Et dabant ei bibere myrrhatum vinum, & non accepit. Et crucifigentes eum, diviserunt vestimenta eius, mittentes sortem super eis, quis quid tolleret. Erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum. Et erat titulus causæ eius inscriptus, Rex Iudæorum. Et cum eo crucifigunt duos latrones: unum a dextris, & alium a sinistris eius. Et impleta est Scriptura quæ dicit: Et cum iniquis reputatus est.

(e) Et prætereuntes blasphemabant eum, moventes capita sua, & dicentes: Vah qui destruis templum Dei, & in tribus diebus reædificas. Salvum fac temetipsum, descendens de cruce. Similiter & summi sacerdotes illudentes ad alterutrum cum scribis dicebant: Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere. Christus Rex Israel descendat nunc de cruce, ut videamus, & credamus. Et qui cum eo crucifixi erant, conviciabantur ei.

(f) Et facta hora sexta, tenebræ factæ sunt super totam terram usque in horam nonam. Et hora nona exclamavit Iesus voce magna, dicens: Eli, Eli lammasabacthani: quod est interpretatum: Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me? Et quidam de circumstantibus audientes, dicebant: Ecce Eliam vocat. Currens autem unus, & implens spongiam aceto, circumponensque calamo, potum dabat ei, dicens: Sinite, videamus si veniat Elias ad deponendum eum. Iesus autem emissa voce magna, expiravit.

(g) Et velum templi scissum est in duo, a summo usque deorsum. Videns autem Centurio, qui ex adverso stabat, quia sic clamans expirasset, ait: Vere hic homo Filius Dei erat. Erant autem & mulieres de longe aspicientes, inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi minoris, & Ioseph mater, & Salome; & cum esset in Galilæa, sequebantur eum, & ministrabant ei; & aliæ multæ, quæ simul cum eo ascenderant Hierosolymam.

(h) Et cum iam sero esset factum, quia erat parasceve, quod est ante sabbatum, venit Ioseph ab Arimathæa nobilis decurio, qui & ipse erat expectans regnum Dei. Et audacter introivit ad Pilatum, & petiit corpus Iesu. Pilatus autem mirabatur, si iam obiisset. Et accersito Centurione, interrogavit eum, si iam mortuus esset. Et cum cognovisset a Centurione, donavit corpus Ioseph. Ioseph autem mercatus sindonem, & deponens eum, involvit in sindone, & posuit eum in monumento quod erat excisum de petra, & advolvit lapidem ad ostium monumenti. Maria autem Magdalene, & Maria Ioseph aspiciebant ubi poneretur.

(a) BEDA (Mar. xv. cir. prin. Comm.) Habebant Iudæi hunc morem ut quem adiudicassent morti, ligatum iudici traderent: unde post condemnationem Christi subiungit Evangelista: *Et confestim mane consilium facientes summi sacerdotes cum senioribus, & scribis, & universo concilio, vincientes Iesum duxerunt, & tradiderunt Pilato*. Attamen notandum, quod non tunc primum ligaverunt eum; sed mox comprehensum nocte in horto, ut Ioannes declarat, ligaverunt. THEOPHYLACTUS (ibid.) Tradiderunt itaque Iesum Romanis; sed & ipsi a Deo traditi fuerunt in manibus Romanorum, ut adimplerentur Scripturæ dicentes Psal. XXVII. „Secundum opera manuum „ eorum retribue illis.“

Sequitur: *Et interrogavit eum Pilatus: Tu es Rex Iudæorum?* BEDA (super *Tu es Rex Iudæorum?*) Pilato nihil aliud criminis interrogante, nisi utrum Rex Iudæorum sit, arguuntur impietatis Iudæi, quod nec falso quidem invenire potuerint quod obiicerent Salvatori. Sequitur: *At ille respondens ait illi, Tu dicis*. Sic respondet, ut verum diceret, & sermo eius calumniæ non pateret.

teret. THEOPHYLACTUS (par. a prin. Comm. in cap. xv.) Dubiam enim responsionem emisit: nam *Tu dicis* potest sic intelligi: Tu dicis hoc, sed ego non dico. Et nota, quod Pilato, qui invitus fert sententiam, aliqua in parte responderit; sacerdotibus autem, & principibus respondere noluerit, indignosque sermone suo iudicaverit.

Sequitur: *Et accusaverunt eum summi sacerdotes in multis*. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. VIII. a med.) Lucas etiam ista crimina quæ falso obiecerunt aperuit: sic enim narrat cap. XXIII. „ Cœperunt accusare eum, dicentes: Hunc invenimus subvertentem gentem nostram, & prohibentem tributa dari Cæsari, & dicentem se Christum Regem esse."

Sequitur: *Pilatus autem rursus interrogabat eum, dicens: Non respondes quicquam? Vides in quantis te accusant?* BEDA (super *Rursus Pilatus*.) Ethnicus quidem est qui condemnat Iesum, sed causam refert in populum Iudæorum. Sequitur: *Iesus autem amplius nihil respondit, ita ut miraretur Pilatus*. Nihil quidem respondere voluit, ne crimen diluens dimitteretur a præside, & crucis utilitas differretur. THEOPHYLACTUS (non procul a prin. Comm.) Mirabatur autem Pilatus: quia cum legis doctor esset, & eloquens, & potens responsione sua eorum accusationes infringere, non respondebat quicquam, sed magis accusationes viriliter sustinebat.

(b) BEDA (super *Quid vultis ut faciam?*) Multas liberandi Salvatorem Pilatus occasiones dedit: primo latronem iusto conferens: unde dicitur: *Per diem autem festum dimittere solebat illis unum ex vinctis quemcumque petissent*. GLOSSA a. Quod quidem solitus erat facere, ut gratiam populi caperet, & præcipue in die festo, quando de tota provincia Iudæorum populus Hierosolymam confluebat. Et ut maior Iudæorum improbitas appareat, describitur consequenter enormitas culpæ latronis, quem Iudæi Christo prætulerunt: unde sequitur: *Erat autem qui dicebatur Barabbas, qui cum seditiosis vinctus erat, qui in seditione fecerat homicidium*: in quo ostenditur & ex gravitate culpæ notabilis, quod homicidium fecerat; & ex modo faciendi, quia cum perturbatione civitatis hoc fecerat, seditionem concitando; & etiam quia culpa eius manifesta erat, nam & cum seditiosis vinctus erat.

Sequitur: *Et cum ascendisset turba, cœpit rogare sicut semper faciebat illis*. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. VIII.) Nulla quæstio est quod Matthæus tacet ipsos petiisse, ut aliquis eis dimitteretur, quod Marcus hic dicit. Nihil enim interest si alius aliud tacet, quod alius commemorat. Sequitur: *Pilatus ergo respondit, & dixit: Vultis dimittam vobis Regem Iudæorum? Sciebat enim quod per invidiam tradidissent eum summi sacerdotes*. Quæri potest quæ verba Pilatus dixerit, utrum quæ a Matthæo, an quæ a Marco referuntur? Aliud enim videtur esse, „ Quem vultis dimittam vobis: Barabbam, an Iesum qui dicitur Christus?" ut Matthæus refert cap. XXVII. aliud, *Vultis vobis dimittam Regem Iudæorum?* ut hic dicitur. Sed quia Christos Reges dicebant, & qui dixit, Illum an illum, manifestum est eum (1) quæsisse, an vellent dimitti Regem Iudæorum, idest Christum. Nihil autem interest sententiæ quod hic tacuit Marcus de Barabba, hoc solum volens dicere quod ad Dominum pertinebat; quandoquidem in eorum responsione satis & ipse ostendit quem sibi dimitti voluerint: nam sequitur: *Pontifices autem concitaverunt turbam, ut magis Barabbam dimitteret eis*. BEDA (super *Pontifices concitaverunt turbam*.) Hæret Iudæis usque hodie sua petitio, quam tanto labore impetrarunt: quia enim data sibi optione, pro Iesu latronem, pro Salvatore interfectorem elegerunt, merito salutem perdiderunt, & vitam, & latrociniis, ac seditionibus se intantum subdiderunt ut patriam, regnumque suum, quod plus Christo amaverunt, perdiderint; & libertatem, corpus, & animam numquam (2) receperint. Deinde aliam occasionem dat Pilatus liberandi Salvatorem, cum sequitur: *Pilatus autem respondens ait illis: Quid ergo vultis faciam Regi Iudæorum?* AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. VIII.) Iam satis apparet quod id Marcus velit ostendere, dicendo *Regem Iudæorum*, quod Matthæus dicen-

(1) *Al.* dixisse. (2) *Al.* reciperent.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nihil tale in Glossa quæ nunc extat; sed insinuat in Ioannem, quod quia ipsi liberati sunt in pascha, inde ista consuetudo nata est.

cendo Christum: non enim dicebantur Christi Reges, nisi Iudæorum. In hoc enim loco secundum Matthæum dicitur: „ Quid „ igitur faciam de Iesu qui dicitur Chri„ stus? "

Sequitur: *At illi clamabant, Crucifige eum*. THEOPHYLACTUS (non remote a princip. Comment.) Vide autem Iudæorum pravitatem, & Pilati commensurationem; quamvis & ipse dignus sit condemnatione pro eo quod populo non resistebat. Illi namque clamabant, *Crucifige*; hic tentat humiliter ab illo præiudicio eruere Iesum; & ideo rursus interrogat: unde sequitur: *Pilatus autem dicebat eis: Quid enim mali fecit?* Occasionem namque ex hoc sumere volebat ut Christum solveret innocentem. BEDA (super *At illi magis clamabant*.) Iudæi vero insaniæ suæ satisfacientes, interrogationi præsidis non respondent: unde sequitur: *At illi magis clamabant, Crucifige eum*: ut impleretur illud Hieremiæ XII. „ Facta est mihi hereditas mea sicut leo „ in silva; dederunt super me vocem „ suam. "

Sequitur: *Pilatus autem volens satisfacere populo, dimisit illi Barabbam, & tradidit Iesum flagellis cæsum ut crucifigeretur*. THEOPHYLACTUS (super *Volens turba satisfacere*.) Volebat quidem satisfacere populo, idest eorum facere voluntatem, & non quod erat placitum iustitiæ, & Deo. HIERONYMUS. Hic duo hirci adsunt: unus (1) apompæos, idest emissarius, cum peccato populi in desertum inferni absolutus dimittitur; alter pro peccatis absolutorum ut agnus occiditur. Pars Domini semper mactatur, pars diaboli, qui est magister eorum, quod sonat Barabbas, effrenata in tartarum præcipitatur. BEDA (super *Pilatus tradidit Iesum flagellatum*.) Iesus autem flagellatus non ab alio quam ab ipso Pilato intelligendus est: scribit namque Ioannes cap. XIX. „ Apprehendit Pilatus Iesum, & „ flagellavit: " quod quidem ideo fecisse credendus est, ut satiati pœnis, ac opprobriis eius, Iudæi mortem ultra sitire desisterent.

(c) THEOPHYLACTUS (super *Milites introduxerunt eum*.) Militaris vana gloria semper inordinatis gaudens, & opprobriis, sibi propria ostendebar: unde dicitur: *Milites autem duxerunt eum in atrium prætorii, & convocant totam cohortem*, idest totum ordinem militiæ; *& induunt eum purpura*, sicut Regem. BEDA (super *Convocant cohortem*.) Quia enim Rex Iudæorum fuerat appellatus, & hoc ei scribæ, & sacerdotes crimen obiecerant, quod sibi in populo Israelitico usurparet imperium, illudentes hoc faciunt, ut nudatum pristinis vestibus induant purpura, qua Reges veteres utebantur. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. III. cap. IX.) Intelligitur autem quod Matthæus ait, „ Chlamydem coccineam circum„ dederunt ei, " hic Marcum dixisse indutum purpura: pro regia enim purpura chlamys illa coccinea ab illudentibus adhibita erat; & est rubra quædam purpura cocco simillima. Potest etiam fieri ut purpura etiam Marcus commemoraverit, quam chlamys habebat, quamvis esset coccinea. BEDA (super *Induunt eum purpura*) Pro diademate autem ponunt ei coronam spineam, unde sequitur: *Et imponunt ei plectentes spineam coronam*. Pro sceptro aut. n regali dant calamum, ut Matthæus scribit: & adorant quasi Regem: unde sequitur: *Et cœperunt salutare eum: Ave Rex Iudæorum*. Et quod milites eum, quasi qui Deum seipsum falso dixisset, adorabant illudentes, patet ex hoc quod subditur: *Et percutiebant caput eius arundine, & conspuebant eum, & ponentes genua, adorabant eum*; quasi falso se dixisset Deum. HIERONYMUS (super *Imponunt ei spineam coronam*.) Opprobria autem eius nostrum abstulere opprobrium; vincula eius nos liberos fecerunt; corona spinea capitis eius, diadema regni adepti sumus; vulneribus eius sumus sanati. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. IX.) Apparet autem Matthæum, & Marcum recapitulando ista posuisse, non quo tunc factum sit, cum eum Pilatus iam crucifigendum tradidisset. Ioannes enim apud Pilatum dicit hæc gesta. Hoc autem quod sequitur, *Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum purpura, & induerunt eum vestimentis suis*, in fine factum intelligitur, cum iam adduceretur ad crucifigendum. HIERONYMUS (super *Induunt eum purpura*.) Mystice autem vestimentis suis nudatur Iesus, idest Iudæis: purpura induitur, idest gentili Ecclesia, quæ de scopulis collecta est. Item ea exutus in fine scandalizante, Iudaica rursum induitur plebe: „ cum enim intraverit plenitudo Gen„ tium, tunc omnis Israel salvus erit: " Rom. XI. BEDA (ibidem.) Vel in purpura qua indutus est Dominus, ipsa eius caro quam passionibus obiecit, insinuatur; in corona vero quam portabat spinea, nostrorum susceptio peccatorum. THEOPHY-

(1) *Al.* apompeius. *P. Nicolai corrigit ex Græco* apopompæus.

PHYLACTUS (ibidem.) Induamus & nos purpuram stolam regalem: quia ut Reges ambulare debemus calcantes super serpentes, & scorpiones, & suppeditantes peccatum: Christiani namque dicimur, idest uncti, sicut & tunc Reges uncti dicebantur. Sumamus & coronam spineam, idest festinemus coronari vita arcta, & abstinentiis, & puritate. BEDA (super *Percutiebant caput eius.*) Caput autem Christi percutiunt (1) qui eum verum Deum esse negant. Et quia per arundinem Scriptura solet confici, quasi arundine caput Christi feriunt qui divinitati illius contradicentes, errorem suum confirmare auctoritate sacræ Scripturæ conantur. Spuunt in faciem eius qui gratiæ præsentiam verbis execrandis respuunt. Sunt & hodie qui eum certa fide ut Deum verum adorant; sed perversis actibus verba eius quasi fabulosa despiciunt, ac promissa verbi illius temporalibus illecebris postponunt. Sicut autem Caiphas nesciens dixit Ioan. XI. „ Oportet unum hominem mori „ pro populo; " sic milites nescientes faciunt.

(d) GLOSSA *a*. Post condemnationem Christi, & contumelias condemnato illatas, ad crucifixionem eius narrandam Evangelista accedit dicens: *Et educunt illum, ut crucifigerent eum.* HIERONYMUS (super *Vultis dimittam?*) Hic educitur Abel in agrum a fratre ut perimatur; hic adest Isaac cum lignis, & Abraham cum ariete vepribus hærente; hic etiam Ioseph cum sacee somniato, & tunica talari sanguine lita; hic adest Moyses cum virga, & serpente suspenso in ligno; hic est botrus in ligno portatus; hic adest Eliseus cum ligno ad quærendam securim, quæ in imo demersa est, & natavit ad lignum; idest, genus humanum, quod a ligno vetito in infernum decidit, per lignum crucis Christi, & per baptismum aquæ ad paradisum natavit; hic adest Ionas de ligno (2) forti in mare, ventremque ceti triduo missus.

Sequitur: *Et angariaverunt quempiam prætereuntem Simonem Cyrenæum venientem de villa, patrem Alexandri, & Ruffi, ut tolleret crucem eius.* THEOPHYLACTUS (super *Coegerunt hominem.*) Ioannes autem ait, quod ipsemet baiulabat sibi crucem: utrumque enim fuit: nam ipse quidem primo baiulavit sibi crucem, donec præteriit quidam quem angariaverunt, & tunc ille portabat. Dixit autem quorum filiorum erat pater ad maiorem fidem, & affirmationem: nam homo ille adhuc vivebat, qui poterat omnia quæ circa crucem facta sunt, enarrare. HIERONYMUS (super *Patrem Alexandri, & Ruffi.*) Cum autem alii per merita patrum suorum commemorentur, alii per merita filiorum suorum; hic Simon qui crucem in angaria portat, meritis filiorum suorum, qui erant discipuli, commemoratur. De hoc nos in præsenti vita admonemur, parentes adiuvari per natorum suorum sapientiam, vel merita: ut populus Iudaicus propter Patriarcharum, & Prophetarum, & Apostolorum merita semper commemoratur. Simon autem iste qui portat crucem in angaria, ipse est qui laborat pro laude humana: cogunt enim homines hunc laborare, quem non cogit timor, & dilectio Dei. BEDA (super *Angariaverunt Simon.*) Vel quia Simon iste non Hierosolymita, sed Cyrenæus esse perhibetur (Cyrene enim Libiæ civitas est) recte per eum populi Gentium designantur, qui quondam peregrini, & hospites testamentorum, nunc obediendo heredes sunt Dei, coheredes autem Christi. Unde apte Simon obediens, Cyrene heres interpretatur. De villa autem venisse refertur: villa enim Græce pagus dicitur: unde Paganos appellamus eos quos a civitate Dei alienos videmus. De pago igitur egrediens Simon crucem portat post Iesum, cum populus nationum paganis ritibus derelictis, vestigia dominicæ passionis obedienter amplectitur. Sequitur: *Et perduxerunt eum in Golghota locum, quod est interpretatum Calvariæ locus.* Extra urbem, & foris portam loca sunt in quibus truncantur capita damnatorum; & Calvariæ, idest decollatorum, sumpsere nomen. Propterea autem ibi crucifixus est Dominus, ut ubi prius erat area damnatorum, ibi erigerentur vexilla martyrii. HIERONYMUS (super *Crucifixerunt.*) Tradunt autem Iudæi quod in hoc montis loco immolatus est aries pro Isaac; & ibi decalvatur Christus; idest, a carne sua, carnali videlicet Iudæa, separatur.

Sequitur: *Et dabant ei bibere myrrhatum vinum.* AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. XI.) Hoc intelligendum est

Mmmm 2 Mat-

(1) *Al.* quoniam. (2) *Al.* forti. *P. Nicolai legit* fortis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nihil tale in Glossa quæ nunc extat.

Matthæum dixisse cum felle mixtum: fel quippe pro amaritudine posuit, & myrrhatum vinum amarissimum est: quamquam fieri possit ut & fel, & myrrha vinum amarissimum redderent. THEOPHYLACTUS (super *Dabant ei bibere myrrhatum vinum*.) Vel ordinatione quadam existente, alii alia afferebant; quidam acetum, & fel; quidam vinum myrrhatum. HIERONYMUS. Vel *myrrhatum vinum*, hoc est acetum: per hoc succus letalis pomi abstergitur. BEDA (ibidem.) Amara vitis amarum vinum fecit (1) de quo propinat Dominum Iesum, ut impleatur quod scriptum est Psal. LXVIII. „ Dederunt in cibum meum fel, & in siti „ mea potaverunt me aceto. " AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. III. cap. XI.) Quod autem subditur, *Et non accepit*, intelligitur, non accepit ut biberet: gustavit autem, ut Matthæus testis est; & sicut idem Matthæus ait, „ Noluit bibere, " hoc Marcus dixit, *Et non accepit*; tacuit autem quod gustavit. HIERONYMUS. Non accepit etiam id pro quo patitur: unde de eo dicitur Psal. LXVIII. „ Quæ non rapui, tunc „ exolvebam. " Sequitur: *Et crucifigentes eum, diviserunt vestimenta sua, mittentes sortem super eis, quid quis tolleret*. Hoc loco figuratur salus (2) per lignum. Primum lignum scientiæ boni & mali fuit; secundum lignum boni tantum nobis, & vitæ lignum est. Extensio manus primæ ad lignum mortem apprehendit; extensio autem secundæ, vitam, quæ perierat, invenit. Ligno hoc vehimur per mare undosum ad terram viventium: cruce enim sua Christus cruciatum nostrum absolvit, & morte sua mortem nostram necavit. (3) a Cum forma serpentis serpentem necat: quia serpente de virga facto alii absorbentur serpentes. Ipsa autem species crucis quid est nisi forma quadrata mundi? Oriens de vertice fulget; arctos dextra tenet; auster læva consistit; occidens sub plantis firmatur. Unde Apostolus Ephes. III. „ Ut sciamus quæ sit al„ titudo, & latitudo, & longitudo, & pro„ fundum. " Aves quando volant ad æthera, formam crucis sumunt; homo natans per aquas, forma crucis vehitur; (4) navis per maria, antenna cruci similata sufflatur; Tau littera, signum salutis, & crucis describitur. BEDA (super *Crucifigentes diviserunt vestimenta*.) Vel in transverso ligno crucis, ubi figuntur manus, gaudium spei signatur: per manus enim opera, per latitudinem hilaritatem operantis intelligimus, quia tristitia facit angustias; per altitudinem, cui caput adiungitur, expectationem retributionis de sublimi iustitia Dei; per longitudinem, qua totum corpus extenditur, tolerantiam, unde longanimes dicuntur; per profundum quod terræ est infixum, ipsum sacramentum secretum. Quamdiu ergo hic agunt corpora nostra ut destruatur corpus peccati, tempus nobis est crucis. THEOPHYLACTUS (super *Mittentes sortem*.) Quod autem ponebant sortem super vestimenta eius, (5) & hoc illudentes fecerunt, quasi Regis vestimenta dividentes: etenim vilia erant, non valde pretiosa. b Hoc autem Ioannes Evangelista plenius exponit, quia scilicet milites cetera in quatuor partes iuxta suum numerum dividentes, de tunica, quæ inconsutilis erat, desuper contexta per totum, sortem miserunt. HIERONYMUS (super *Diviserunt vestimenta*.) Vestimenta autem Domini, eius mandata sunt, quibus tegitur corpus eius, idest Ecclesia, quæ dividunt inter se milites Gentium, ut sint quatuor ordines cum una fide, idest coniugati, & viduati, præpositi, & separati. Sortiti sunt tunicam indivisam, quæ est pax, & unitas. Sequitur: *Erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum*. Hoc vere & proprie Marcus (6) intulit: nam sexta hora tenebræ suffuderunt terram, ut non quisquam potuisset movere caput. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. III. cap. XIII.) Si hora quasi sexta Pilato sedente pro tribunali traditus est Iesus crucifigendus Iudæis, ut Ioannes refert; quomodo hora tertia crucifixus est, sicut verba Marci non intelligentes quidam putaverunt? Prius ergo qua hora crucifigi potuerit videamus, deinde (7) videbimus cur hora tertia crucifixum dixerit Marcus. Hora erat quasi sexta cum traditus est crucifigendus a Pilato sedente pro tribunali, ut dictum est: non enim iam plena sexta erat, sed quasi sexta, idest peracta quinta, & aliquid etiam

(1) *Al. emittitur* de. (2) *Al. deest* per. (3) *Al.* Tum. (4) *Al.* navis marina attenta cruci similata. (5) *Al.* & hoc hodie. (6) *Al.* tulit. (7) *Al.* videmus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Hieronymo hæc appendix. b GLOSSA. Prætermisso nomine Glossæ, confundebantur cum prioribus posteriora, quasi Theophylacti essent, cum sint ex Glossa tantum, quæ tamen ea ut ex Theophylacto notat, & potius ex Augustino ea insinuante (Lib. III. de Con. Evan, cap. XII.) notari potuerunt.

iam de sexta esse cœperat, ut peracta quinta, & inchoata sexta, gererentur hæc quæ narrata sunt in crucifixione Domini nostri, donec completa sexta, illo pendente fierent hæ quæ dicuntur tenebræ. Quæramus autem iam cur dixerit Marcus: *Erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum.* Iam certe dixerat: *Et crucifigentes eum, diviserunt vestimenta eius*: sic etiam ceteri attestantur, quod eo crucifixo vestimenta divisa sunt. Si enim rei gestæ tempus voluit commemorare Marcus, sufficeret dicere, Erat autem hora tertia: ut quid adiunxit, *Et crucifixerunt eum?* nisi quia voluit aliquid recapitulando significare, quod quæsitum inveniretur cum Scriptura ipsa illis temporibus legeretur, quibus universæ Ecclesiæ notum erat qua hora Dominus ligno suspensus est: unde posset huiusmodi vel error tolli, vel mendacium refutari. Sed quia sciebat a militibus suspensum Dominum, non a Iudæis, sicut Ioannes apertissime dicit; occulte ostendere voluit eos magis crucifixisse, quia clamaverunt ut crucifigeretur, quam illos qui ministerium principi suo secundum suum officium præbuerunt. Intelligitur ergo fuisse hora tertia, cum clamaverunt Iudæi ut Dominus crucifigeretur; & verissime demonstratur tunc eos crucifixisse quando clamaverunt. In conatibus autem Pilati ad (1) eripiendum Dominum, & in tumultu Iudæorum contradicentium consumptum tempus duarum horarum intelligimus, & circa horam fuisse sextam, qua nondum terminata, gesta sunt quæ ab eo tempore quo Pilatus Dominum tradidit usque ad tenebras facta narrantur. Facile autem videbit qui sine impietatis duritia voluerit attendere, quam opportuno loco Marcus hoc de tertia hora posuerit, ubi scilicet factum ministrorum militum commemoratum est. Ergo ne quisquam cogitationem tanti criminis aversus a Iudæis in milites illos converteret, *Erat*, inquit, *hora tertia, & crucifixerunt eum*: ut illi eum potius crucifixisse inveniantur quos hora tertia ut crucifigeretur clamare potuisse diligens inquisitor inveniet, cum adverterit hoc quod a militibus factum est, hora sexta factum esse. AUGUSTINUS de Quæst. vet. & nov. testamen. (cap. lxv.) Iudæorum ergo sententiam de crucifixione Christi tertia hora datam vult intelligi. Omnis enim qui morti addicitur, ex eo iam mortuus computatur, quo sententiam excepit. Manifestavit ergo Marcus, quia non iudicis sententia Salvator crucifixus est: difficile est enim innocentem probare eum qui sententia iudicis punitur. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. XIII.) Quamquam non desint qui parasceve quam Ioannes commemorat dicens cap. XIX. „Erat autem parasceve hora quasi „sexta," horam diei tertiam velint intelligi: dicunt enim, die quidem illo, quem dies sabbati sequebatur, parasceven fuisse paschæ Iudæorum, quod ab eodem sabbato iam inciperet azyma; sed tamen verum pascha, quod iam in passione Domini celebratur, non Iudæorum, sed Christianorum cœpisse præparari, idest parasceven habere, ab ea hora noctis nona, in eo quod Dominus a Iudæis occidendus præparabatur: parasceve quippe interpretatur præparatio. Ab illa ergo hora noctis usque ad eius crucifixionem occurrit hora parasceve sexta secundum Ioannem, & hora diei tertia secundum Marcum. Quis fidelis non huic faveat solutioni quæstionis? Si modo possit aliquis articulus coniici, unde ab hora nona noctis cœpisse parasceve paschæ nostræ, idest præparationem mortis Christi, congruenter intelligamus. Si enim dicamus eam cœpisse quando a Iudæis apprehensus est Dominus, adhuc noctis partes primæ erant; sed quando ad domum perductus est soceri Caiphæ, ubi & auditus est a principibus, adhuc gallus non cantaverat. Si autem quando Pilato traditus est iam mane fuisse apertissime scriptum est; restat ergo ut intelligamus tunc cœpisse præparationem mortis Domini quando omnes principes sacerdotum dixerunt (Matth. XXVI.) „Reus est mortis." Non enim absurde coniiciunt eo tempore nonam horam noctis esse potuisse, ut recapitulando intelligatur de Petri negatione postea dictum esse quod ante factum erat.

Sequitur: *Et erat titulus causæ eius inscriptus, Rex Iudæorum*. THEOPHYLACTUS. Scripserunt autem hunc titulum, scilicet causam propter quam crucifixus est, quasi vituperantes eius opinionem qui Regem seipsum faciebat, ut sic prætereuntes misereri non valerent, sed magis ei improperarent tamquam tyranno. HIERONYMUS (super *Et erat titulus causæ eius*.) Scripserunt autem hoc tribus linguis: Hebraice (2) *Melech Ieudim*, Græce (3) *Basileus exomologyton*, Latine *Rex confessorum*. Hæ tres linguæ ad principatum in crucis titulo consecratæ sunt, ut omnis lingua commemoraret

(1) Al. excipiendum. (2) Al. Malchus Iudæorum. (3) Al. *Basilios exomolofcon*. Corrigit P. Nicolai *Basileus exomologeseon*.

tet perfidiam Iudæorum. BEDA (ibidem.) Titulus autem hic positus supra crucem illud ostendit, quia oec occidendo potuerunt efficere ut eum Regem non haberent qui eis secundum sua opera redditurus est.

Sequitur: *Et cum eo crucifigunt duos latrones, unum a dextris, & unum a sinistris eius.* THEOPHYLACTUS (parum ante med. Commeo.) Ut scilicet homines pravam opinionem contra eum conciperent, quod ipse latro, & maleficus esset. Hoc autem dispensative factum est ad implendum Scripturam: unde sequitur: *Et impleta est Scriptura quæ dicit: Et cum iniquis reputatus est.* HIERONYMUS (super *Et cum eo duos latrones.*) Cum iniquis veritas deputata unum reliquit sinistrum, alterum assumit dexterum, sicut in die iudicii faciet: ex simili crimine tam dissimiles sortiuntur (1) fines: alter antecedit Petrum in paradisum, alter Iudam in infernum. Confessio brevis vitam acquisivit longam, & blasphemia finita, pœna plectitur æterna. BEDA (ibidem.) Mystice autem latrones qui cum Domino crucifixi sunt, significant eos qui sub fide, & confessione Christi, vel agonem martyrii, vel quælibet arctioris disciplinæ instituta subeunt. Sed qui hoc pro æterna gloria gerunt, dexteri latronis fide designantur; qui vero humanæ laudis intuito, sinistri latronis mentem imitantur, & actus. THEOPHYLACTUS (circa med. Comment.) Vel aliter. Indicium erant duo latrones duorum populorum, scilicet Iudaici, & Gentilis: ambo namque iniqui: Gentilis quidem tamquam legem naturalem prætergrediens, Iudaicus vero scriptam legem quam ei tradiderat Domious; sed Gentilis pœnitens, Iudaicus usque in finem blasphemus: in quorum medio crucifigitur Dominus: ipse enim est lapis angularis nos coniungens.

(e) HIERONYMUS (ubi supra.) Pullo Iudææ ligato ad vitem, & eius pallio in sanguine uvæ intincto, lacerant hædi vineam, blasphemantes Christum, & moveotes capita sua: unde dicitur: *Et prætereuntes blasphemabant eum, moventes capita sua, & dicentes: Vah qui destruis templum Dei.* THEOPHYLACTUS (super *Vah qui destruis templum.*) Transeuntes enim Christum blasphemabant, exprobrantes ei tamquam seductori. Diabolus autem movebat illos ad dicendum quod de cruce descenderet: quia enim ooverat quod salus fiebat per crucem, rursus ingerebat se ad tentandum Christum, ut si a cruce descenderet, certus fieret quod non est vere Filius Dei, & sic salus quæ per crucem est, destrueretur. Sed ipse Dei verus existens Filios ooo descendit: si enim descendere debuisset, non illuc a principio ascendisset; sed quia videbat quod per hunc modum salutem fieri oportebat, sustinuit crucifigi, & multa alia pati, & perficere opus suum. Sequitur: *Similiter & summi sacerdotes illudentes ad alterutrum cum scribis dicebant: Alios salvos fecit, se ipsum non potest salvum facere.* Hæc dicebant eius miracula abolentes, quasi ab eo secundum apparentiam perpetrata fuissent: operaos namque miracula multos salvabat. BEDA (supra *Similiter & summi sacerdotes dicebant.*) Sic etiam nolentes confitentur, quod alios salvos fecit. Itaque vos vestra condemnat sententia: qui enim alios salvos fecit, seipsum salvare poterat.

Sequitur: *Christus Rex Israel descendat nunc de cruce, ut videamus, & credamus.* HIERONYMUS (super *Descendat nunc de cruce.*) Et viderunt postea resurgentem de sepulcro, quem de crucis descendere noo credebant posse patibulo. Ubi est, o Iudæi, infidelitas vestra? Vos ipsos consulo, vos ipsos (2) indices peto. Quanto mirabilius est mortuum posse resurgere, quam adhuc vivum de cruce velle descendere? Parva petistis, dum maiora provenerint; sed infidelitas vestra non potuit sanari signis multo fortioribus quam petistis. Hic „omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt: " Psal. XIII. unde sequitur: *Et qui cum eo crucifixi erant, conviciabantur ei.* AUGUSTINUS de Cons. Evangelist. (Lib. III. cap. XVI.) Quomodo hoc verum est, quaodoquidem unus eorum conviciatus est, secundum Lucæ testimonium, alter & compescuit eum, & in Deum credidit; nisi intelligamus Matthæum, & Marcum breviter perstringentes hunc locum, pluralem numerum pro singulari posuisse? THEOPHYLACTUS (super *Similiter & qui cum eo crucifixi fuerant.*) Vel duo a principio conviciabantur ei; deinde unus cognoscens ipsum ioocentem, increpat alterum blasphemantem.

(f) BEDA (super *Hora sexta facta sunt tenebræ.*) Clarissimum lumen mundo retraxit radios suos, ne aut pendentem videret Dominum; aut impii blasphemantes sua luce fruerentur: unde dicitur: *Et facta hora sexta, tenebræ factæ sunt per totam terram usque in horam nonam.* AUGUSTINUS de Con-

(1) Al. vias. (2) Al. iudicium.

Consen. Evang. (lib. III. cap. xvii.) Addidit autem Lucas, unde factæ sunt tenebræ, idest solem obscuratum. THEOPHYLACTUS (super *Tenebræ factæ sunt usque in horam nonam.*) Si autem tempus eclipsis fuisset, posset quis dicere, quod naturalis fuisset hæc passio; sed tunc decima quarta erat luna, cum naturalis eclipsis fieri (1) nequit.

Sequitur: *Et hora nona exclamavit Iesus voce magna dicens*, (2) *Eli, Eli*. HIERONYMUS (super *Et hora nona.*) Nona hora invenitur, eversa domo, decima dragma quæ perierat. BEDA. Nam & Adam peccante scriptum est, quod audiverit vocem Domini Dei ambulantis in Paradiso ad auram post meridiem; & qua hora primus Adam peccando mortem huic mundo invexit, eadem hora secundus Adam mortem moriendo destruxit. Et notandum, quod recedente a centro mundi sole, crucifixus est Dominus; oriente autem sole, resurrectionis suæ mysteria celebravit: quia ,, mortuus est propter peccata ,, nostra, & resurrexit propter iustificatio- ,, nem nostram: " Rom. iv. Nec mireris verborum humilitatem, querimonias derelicti, cum formam servi (3) scias, scandalum crucis videas. Sicut enim esurire, & sitire, & fatigari, non erant propria deitatis, sed corporales passiones; ita quod dicitur, *Ut quid dereliquisti me?* corporalis vocis erat proprium: quia solet secundum naturam corpus nullatenus velle a sibi coniuncta vita fraudari. Licet enim ipse Salvator dicebat hoc; sed proprie ostendebat corporis fragilitatem: ut homo ergo loquitur (4) in eos circumferens motus, quod in periculis positi a Domino deseri nos (5) putemus. THEOPHYLACTUS (super *Deus meus, cur dereliquisti me?*) Vel hoc loquitur homo crucifixus Deo pro me: nos enim homines sumus derelicti, ipse numquam a Patre derelictus fuit: audi enim quid dicit Ioan. xvi. ,, Non ,, sum solus, sed Pater mecum est. " Etsi etiam hoc pro Iudæis dixerit, quasi & ipse secundum carnem Iudæus existens; ac si diceret: Ut quid Hebraicum populum dereliquisti, ut tuum crucifigerent Filium? Sicut enim aliquando consuevimus dicere, Deus induit me, idest meam naturam, scilicet humanam; sic & hic, *dereliquisti me*, oportet intelligere humanam naturam, vel Iudaicum populum.

Sequitur: *Et quidam de circumstantibus audientes, dicebant: Ecce Eliam vocat*. BEDA (super *Quidam dicebant, Eliam vocat.*) Sed (6) hos arbitror milites fuisse Romanos, non intelligentes sermonis Hebraici proprietatem; sed ex eo quod dixit, *Eli, Eli*, putantes ab eo Eliam vocatum. Si autem Iudæos qui hoc dixerunt intelligere volueris; hoc faciunt, ut eum imbecillitatis infament, quod Eliæ auxilium deprecetur. Sequitur: *Currens autem unus, & implens spongiam aceto &c.* Quam ob causam Domino acetum sit potui datum, Ioannes plenius ostendit cap. xix. dicens, quod ,, Iesus, ut consummare- ,, tur Scriptura, dixit, Sitio. Illi autem spon- ,, giam plenam aceto, obtulerunt ori eius. " HIERONYMUS (ubi supra.) Innuit (7) autem hic Iudæorum similitudinem: spongiam super cannam infirmam, aridam, ignibus aptam implent aceto, hoc est malitia, & dolo. AUGUSTINUS de Consen. Evang. (Lib. II. c. xvii.) De Elia vero non ipsum qui obtulit spongiam cum aceto, sed ceteros dixisse Matthæus narravit: unde intelligimus & illum, & ceteros hoc dixisse. HIERONYMUS (super *Iesus missa voce magna.*) Infirmata autem carne, vox invaluit divina, quæ dicit, ,, Aperite mihi por- ,, tas iustitiæ: " Psal. cxvii. unde (8) sequitur: *Iesus autem emissa voce magna expiravit*. Cum ima voce, sive sine voce nos morimur, qui de terra sumus; ille vero cum exaltata voce expiravit, qui de cælo descendit. THEOPHYLACTUS (ibidem.) Et qui morti dominatur, & præcipit, sicut Dominus potestative expirat. Qualis autem hæc vox fuerit, Lucas declarat cap. xxiii. ,, Pater (inquit) in manus tuas com- ,, mendo spiritum meum. " Etenim Christus ex tunc per hoc nobis voluit declarare quod sanctorum animæ in manus Dei ascendunt: nam prius ab inferis omnium animæ tenebantur, donec venit qui prædicavit captivis remissionem.

(g) GLOSSA a. Postquam narravit Evangelista passionem, & mortem Christi, nunc prosequitur de his quæ post mortem Domini contigerunt: unde dicitur: *Et velum templi scissum est in duo, a summo usque de-*

(1) *Al.* non posset. (2) Nicolai *Eloi Eloi*. (3) *Al.* sciens. (4) *P. Nicolai ponit* meos. *Forte* nostros. (5) *Al.* putamus. (6) *Al.* quos. (7) *Al.* invenit autem. (8) *Al. deest* sequitur.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Glossa quæ nunc extat.

deorsum. HIERONYMUS (super *Velum templi.*) Velum templi scinditur, idest cælum aperitur. THEOPHYLACTUS. Scissum est etiam velum, innuente Deo quod Spiritus sancti gratia a templo recedit, & scinditur ut sancta sanctorum ab omnibus videnda essent, & quod templum lugebit in Iudæis, cum calamitates deplorabunt, & vestimenta scindent. Hoc etiam & templum animatum, scilicet corpus Christi, ostendit, in cuius passione vestimentum eius laceratum est, scilicet caro. Et aliud etiam significat: caro namque velum est nostri templi, scilicet mentis nostræ; virtus autem carnis scissa est in Christi passionibus a summo usque deorsum, scilicet ab Adam usque ad ultimos homines: nam & Adam effectus est sanus per passionem Christi, & eius caro non manet sub maledicto, neque digna est corruptione; sed omnes incorruptione honorati sumus. *Videns autem Centurio.* Centurio dicitur (1) qui centum est militum princeps. Videns autem quod ita potestative, & dominabiliter expirasset, miratus est, & confessus est. BEDA (super *Videns autem Centurio quod sic expirasset.*) Manifesta autem causa miraculi Centurionis exponitur, quod videns Dominum sic expirasse, idest spiritum emisisse, dixerit: *Vere homo hic Filius Dei erat*: nullus enim habet potestatem mittendi spiritum nisi qui animarum conditor est. AUGUSTINUS IV. de Trin. *a* (cap. XIII.) Et hoc maxime miratus est, quod post illam vocem, in qua figuram peccati nostri edidit, continuo tradidit spiritum: demonstravit enim spiritus Mediatoris, quod nulla pœna peccati usque ad mortem carnis eius accesserit: quia non eam deseruit invitus, sed quomodo voluit, quippe Dei Verbo ad unitatem personæ coniunctus. HIERONYMUS (super *Emissa voce magna.*) Novissimi autem nunc primi efficiuntur. Gentilis confitetur populus, Iudæa cæcata negat, (2) ut fiat eis error peior priore. THEOPHYLACTUS (super *Vere Filius Dei erat.*) Et sic ordo convertitur, dum Iudæi occidunt, & Gentilis confitetur; discipuli fugiunt, & mulieres expectant: sequitur enim: *Erant autem & mulieres de longe aspicientes, inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi minoris, & Ioseph mater, & Salome.* Salome dicta est mater filiorum Zebedæi. ORIGENES (tract. XXXV. in Matth.) Opinatus (3) autem sum hoc videns apud Matthæum, & Marcum, hic tres præcipuas mulieres nominatas; & duas quidem uterque Evangelista exponit, Mariam Magdalene, & Mariam Iacobi; tertia autem a Matthæo dicitur mater filiorum Zebedæi; a Marco autem tertia illa Salome appellatur. BEDA (super *Maria Magdalene, & Maria Iacobi.*) Iacobum autem minorem dicit Iacobum Alphæi, qui & frater Domini dicebatur, eo quod esset filius Mariæ materteræ Domini, cuius meminit Ioannes dicens cap. XIX. „ Stabant iuxta „ crucem Iesu mater eius, & soror ma„ tris eius Maria Cleophæ, & Maria Mag„ dalena. " Mariam autem Cleophæ videtur eam dicere a patre, sive a cognatione. Vocabatur autem minor Iacobus ad distinctionem maioris Iacobi, videlicet filii Zebedæi, qui inter primos Apostolos vocatus est a Domino. Consuetudinis autem Iudaicæ fuit, nec (4) ducebatur in culpam more gentis antiquo, ut mulieres de sua substantia victum atque vestitum præceptoribus ministrarent: unde sequitur: *Et cum esset in Galilæa, sequebantur eum, & ministrabant ei.* Ministrabant Domino quidem de substantia sua: ut meteret earum carnalia, cuius illæ metebant spiritualia, & ut typum ostenderet magistrorum, quod victu atque vestitu ex discipulis deberent esse contenti. Sed videamus quales comites habuerit: sequitur enim: *Et aliæ multæ, quæ simul cum eo ascenderant Hierosolymam.* HIERONYMUS (super *Erant autem mulieres de longe.*) Sicut non excluditur muliebris sexus a salute per Mariam Virginem; ita non repellitur a mysterii crucis scientia, & resurrectionis per viduam Mariam Magdalenam, & ceteras matres.

(h) GLOSSA *b*. Post passionem, & mortem Christi, Evangelista sepulturam eius narrat, dicens: *Et cum iam sero esset factum, quia erat parasceve, quod est ante sabbatum, venit Ioseph ab Arimathæa.* BEDA (super *Erat parasceve.*) Parasceve Græce, Latine præparatio dicitur: quo nomine Iudæi qui inter Græcos morabantur sextam sabbati appellabant, eo quod in illo ea quæ requiei sab-

(1) *Al.* centum militum princeps. (2) *Al.* ne fiat. (3) *Al. deest* autem. (4) *Al.* inducebatur.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non eadem serie qua hic, sed prioribus posteriora præmittendo, præter aliqua verba in sequentibus immutata. *b* Non est in Glossa quæ nunc extat.

sabbati necessaria essent præparare solerent. Quia ergo sexta die homo factus est, septima autem die conditor ab omni opere suo requievit; recte Salvator sexta die crucifixus humanæ restaurationis implevit arcanum. Sabbato autem in sepulcro quiescens resurrectionis, quæ octava die ventura erat, expectabat eventum. Sic & nos in hac quidem sæculi ætate mundo necesse est crucifigi; in septima vero die, idest cum mortis quis debitum solvit, corpora quidem in tumulis, animas autem secreta in pace cum Domino post bona opera oportet quiescere, donec octava ætate etiam corpora ipsa resurrectione glorificata cum animabus incorruptionem accipiant. Talem autem esse decebat qui corpus Domini sepeliret, qui etiam per iustitiam meritorum tali ministerio dignus esset, & per nobilitatem potentiæ sæcularis facultatem posset obtinere ministrandi; & ideo dicitur, quod erat *nobilis decurio expectans regnum Dei*. Decurio vocatur quod sit de ordine curiæ, & officium curiæ administraret, qui etiam curialis a procurando munera civilia solet appellari. Arimathæa autem ipsa est Ramathain civitas Helcanæ, & Samuelis. HIERONYMUS (ubi supra.) Quæ interpretatur deponens, de qua fuit Ioseph, qui venit ad deponendum corpus Christi de cruce.

Sequitur: *Et audacter introivit ad Pilatum, & petiit corpus Iesu*. THEOPHYLACTUS (super *Ioseph ab Arimathæa*.) Audet ausum laudabilem: non enim excogitavit: A divitiis decidam, & expellar a Iudæis, si corpus petam eius qui est blasphemus condemnatus. Sequitur: *Pilatus autem mirabatur, si iam obiisset*. Putabat enim, quod diu viveret in cruce, sicut & latrones in patibulo vivebant diu. Sequitur: *Et accersito Centurione, interrogavit eum si iam mortuus esset*, scilicet ante horam qua ceteri mori consueverunt.

Sequitur: *Et cum cognovisset a Centurione*, scilicet quod mortuus esset, *donavit corpus Ioseph*. BEDA (ibid.) Non autem quilibet ignotus, aut mediocris ad præsidem accedere, & crucifixi corpus poterat impetrare.

Sequitur: *Ioseph autem mercatus sindonem, & deponens eum, involvit in sindone*. THEOPHYLACTUS (paulo ante finem Comm.) Pretiosum corpus pretiose sepeliens: cum enim esset discipulus Domini, sciebat qualiter corpus Domini honorari deberet. BEDA (super *Mercatus est sindonem*.) Possumus autem secundum intelligentiam spiritualem hoc sentire, quod corpus Domini non auro, non gemmis, & serico, sed linteamine puro obvolvendum sit: hinc Ecclesiæ mos obtinuit ut sacrificium altaris, non in serico, neque in panno tincto, sed in lino terreno celebretur, sicut corpus est Domini in sindone munda sepultum: iuxta quod in gestis Pontificalibus a B. Silvestro legimus esse statutum: quamquam & hoc significet, quod ille sindone munda involvit Iesum qui pura eum mente susceperit. Sequitur: *Et posuit eum in monumento quod erat excisum in petra, & advolvit lapidem ad ostium monumenti*. Dicitur, quod monumentum Domini domus rotunda fuit, de subiacente rupe excisa, tantæ altitudinis ut homo rectus existens vix extenta manu culmen posset attingere: & habet introitum ab oriente, cui lapis magnus involutus, atque impositus est in eius parte aquilonari. Ipsum sepulcrum, idest locus dominici corporis, de eadem petra factum est, septem habens pedes longitudinis, trium palmorum mensura a pavimento altius eminens, qui scilicet locus non desuper, sed a latere meridiano per totum patet, unde corpus (1) inserebatur. Color autem monumenti, & loculi albo, & rubeo dicitur esse permixtus. HIERONYMUS (parum ante finem Comment.) Sepultura autem Christi resurgimus, descensione eius ad inferos nos ascendimus ad cælos. Hic invenitur mel in ore leonis mortui. THEOPHYLACTUS (ibid.) Imitemur autem & nos Ioseph recipientes Christi corpus per unitatem, & ponamus illud in monumento exciso de petra, idest in anima memorante, & non obliviscente Deum: illa enim anima est ex petra excisa, idest ex Christo, qui est petra, quia continet firmitatem. Involvere etiam debemus ipsum in sindone, idest in corpore puro suscipere: sindon namque est corpus, quod est animæ indumentum. Decet enim non solum pura anima corpus Christi suscipere, sed in corpore (2) puro. Involvere autem oportet, sed non operire: nam secretum clausum est, & occultum.

Sequitur: *Maria autem Magdalene, & Maria Ioseph aspiciebant ubi poneretur*. BEDA (super *Mulieres autem aspiciebant*.) In Luca legimus, quod stabant noti eius a longe, & mulieres quæ secutæ erant eum. His ergo notis Iesu post depositum eius corpus ad sua remeantibus, solæ mulieres, quæ arctius amabant, funus subsecutæ, quomodo poneretur respicere curabant, ut tem-

(1) *Al.* post inserebatur. (2) *Al.* emittitur puro.

tempore congruo munus possent devotionis offerre. Die autem parasceves sanctæ mulieres, idest animæ humiles, idem faciunt, cum amore Salvatoris ferventes passionis eius vestigiis in hoc sæculo, quo præparanda est requies futura, diligenter obsequuntur; &, si forte valeant imitari, pia curiositate quo ordine sit eius passio completa perpendunt. HIERONYMUS (ubi supra.) Hæc etiam congruunt ad populum Iudaicum in fine credentem, qui nobilitatur fide, ut Abrahæ sit filius, deponit desperationem, expectat regnum Dei, intrat ad Christianos, ut baptizetur; quod significat nomen Pilati, idest malleatoris, idest qui domat ferreas gentes, ut regat eas in virga ferrea; & petit sacrificium quod donatur pœnitentibus in fine viaticum, & corde mundo, & peccatis mortuo involvit munimine fidei stabilitum, & operculo spei per opera caritatis concludit („ finis enim præcepti „ est caritas:" I. ad Tim. 1.) aspicientibus a longe electis, qui sunt stellæ maris, (1) quoniam, si fieri potest, scandalizabuntur etiam electi.

CAPUT XVI.

(a) ET cum transisset sabbatum, Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Salome emerunt aromata, ut venientes ungerent Iesum. Et valde mane una sabbatorum veniunt ad monumentum, orto iam sole, & dicebant ad invicem: Quis revolvet nobis lapidem ab ostio monumenti? Et respicientes viderunt revolutum lapidem. Erat quippe magnus valde. Et introeuntes in monumentum, viderunt iuvenem sedentem in dextris, coopertum stola candida, & obstupuerunt: qui dicit illis: Nolite expavescere: Iesum quæritis Nazarenum crucifixum; surrexit, non est hic. Ecce locus ubi posuerunt eum. Sed ite, dicite discipulis eius, & Petro, quia præcedet vos in Galilæam. Ibi eum videbitis, sicut dixit vobis. At illæ exeuntes fugerunt de monumento: invaserat enim eas tremor, & pavor: & nemini quicquam dixerunt, timebant enim.

(b) Surgens autem Iesus mane prima sabbati, apparuit primo Mariæ Magdalenæ, de qua eiecerat septem dæmonia. Illa vadens nuntiavit his qui cum eo fuerant, lugentibus, & flentibus. Et illi audientes quia viveret, & visus esset ab ea, non crediderunt. Post hæc autem duobus ex his ambulantibus, ostensus est in alia effigie euntibus in villam; & illi euntes nuntiaverunt ceteris; nec illis crediderunt.

(c) Novissime autem recumbentibus illis undecim apparuit, & exprobravit incredulitatem eorum, & duritiam cordis: quia iis qui viderant eum resurrexisse, non crediderunt. Et dixit eis: Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ. Qui crediderit, & baptizatus fuerit, salvus erit; qui vero non crediderit, condemnabitur. Signa autem eos qui crediderint, hæc sequentur. In nomine meo dæmonia eiicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent; & si mortiferum quid biberint, non eis nocebit; super ægros manus imponent, & bene habebunt.

(d) Et Dominus quidem Iesus postquam locutus est eis, assumptus est in cælum, & sedet a dextris Dei. Illi autem profecti, prædicaverunt ubique, Domino cooperante, & sermonem confirmante sequentibus signis.

(a) HIE-

(1) Al. quando.

(a) HIERONYMUS (cir. prin. Comm. ad cap. XVI.) Post sabbati tristitiam felix irradiat dies quæ primatum in diebus tenet, luce prima in eo lucescente, & Domino in eo cum triumpho resurgente: unde dicitur: *Et cum transisset sabbatum, Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Salome emerunt aromata, ut venientes ungerent Iesum*. GLOSSA *a*. Religiosæ enim mulieres sepulto Domino, cum licuit operari, idest usque ad solis occasum, unguenta paraverunt, ut Lucas dicit. Et quia præ angustia temporis non poterant explere, mox transacto sabbato, idest occidente sole, ut operandi licentia redit, festinaverunt emere aromata, sicut Marcus dicit hic, ut venientes mane ungerent corpus Iesu; neque vespere sabbati, præoccupante iam noctis articulo, monumentum adire valuerunt: unde sequitur: *Et valde mane una sabbatorum veniunt ad monumentum orto iam sole*. SEVERIANUS *b*. Mulieres hoc loco feminea devotione discurrunt; quæ non ut viventi fidem, sed ut mortuo unguenta deferunt ad sepulcrum, & ut sepulto parant mæroris obsequia, non ut resurgenti præparant divinorum gaudia triumphorum. THEOPHYLACTUS (Marc. ult. in prin. Commen.) Non enim magnitudinem, atque dignitatem divinitatis Christi sapiunt. Venerunt autem iuxta consuetudinem Iudæorum ungere corpus (1) Christi; ut scilicet maneret odoriferum, & ne humiditate scaturiret: nam aromata virtutem habent desiccativam, humiditatem corporis absorbentia: unde incorruptum corpus conservant. GREGORIUS in hom. (XXI. in Evang.) Nos autem in eum qui est mortuus credentes, si odore virtutum (2) referti cum opinione bonorum operum Dominum quærimus, ad monumentum illius cum aromatibus venimus.

Sequitur: *Et valde mane una sabbatorum veniunt ad monumentum orto iam sole*. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. III. cap. XXIV.) Quod Lucas dicit, „ Valde diluculo, " & Ioannes, „ Mane cum adhuc tenebræ essent, " hoc intelligitur Marcus dicere, *Valde mane oriente iam sole*, idest cum cælum ab orientis parte albesceret, quod fit utique solis orientis vicinitate. Eius enim est ille fulgor, qui nomine auroræ appellari solet; ideo non repugnat ei qui ait (Ioan. XX.) „Cum adhuc tenebræ essent. " Die quippe surgente aliquæ reliquiæ tenebrarum tanto minus sunt quanto magis oritur lux: nec accipiendum est quod ait, *Valde mane orto iam sole*, tamquam sol ipse iam videretur super terram; sed de proximo adveniente in has partes sole, idest ortu suo iam cælum illuminare incipiente. HIERONYMUS (super *Et valde mane*.) Valde ergo mane dicit, quod alius Evangelista dicit diluculo. Diluculum autem est inter tenebras noctis, & diei claritatem; in qua salus humani generis provenit, felici vicinitate in Ecclesia declaranda, more solis, qui proxima luce consurgens roseam præmittit auroram, ut gratiam præclari splendoris præparatis oculis possit intueri, quando tempus dominicæ resurrectionis illuxit, ut tunc laudes Christi tota caneret, secundum exemplum feminarum, Ecclesia, quando genus humanum exemplo suæ resurrectionis animavit, quando vitam præstitit, & lumen credulitatis infudit. BEDA (ibid.) Sicut autem quod valde mane mulieres venerunt ad monumentum, iuxta historiam magnus fervor caritatis ostenditur; ita iuxta intellectum mysticum nobis datur exemplum, ut illuminata facie, discussisque vitiorum tenebris, odorem bonorum operum Domino, & orationum suavitatem studeamus offerre. THEOPHYLACTUS (Mar. ult. par. a princ.) Dicit autem, *Una sabbatorum*, idest prima dierum hebdomadæ: sabbata namque dies hebdomadæ nuncupantur; una vero dicitur prima. BEDA (ubi supra.) Vel prima sabbatorum prima dies est a die sabbatorum, idest requietionum, quæ in sabbatis custodiebantur.

Sequitur: *Et dicebant ad invicem: Quis revolvet nobis lapidem ab ostio monumenti?* SEVERIANUS *c*. Obscuratum (3) erat vestrum pectus, oculi clausi, & ideo patefacti sepulcri gloriam prius non videbatis: sequitur enim: *Et respicientes viderunt revolutum lapidem*. BEDA (super *Quis revolvet nobis?*

Nnnn 2

(1) *Al.* Iesu. (2) *Al.* refecti. (3) *P. Nicolai legit* Obseratum est vestrum pectus, *&* *infra* non videtis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nempe collateralis, quæ notatur ex Beda, ut & habetur apud illum super hunc locum. *b* Immo potius Chrysologus ferm. LXXXII. qui *de Christi resurrectione, & quarta manifestatione* inscribitur. *c* Sive iterum Chrysologus ubi supra circa medium.

nobis?) Quomodo lapis per Angelum revolutus sit, Matthæus sufficienter exponit. Hæc revolutio lapidis mystice reserationem sacramentorum Christi, quæ velamine litteræ legalis tenebantur, insinuat: lex enim lapide scripta est.

Sequitur: *Erat quippe magnus valde*. SEVERIANUS. Et plus iam magnus merito quam forma, qui creatoris mundi corpus & claudere, & operire sufficit. GREGORIUS (hom. XXI. sub initio..) Mulieres autem Angelos vident, quæ cum aromatibus venerunt: quia illæ mentes supernos cives aspiciunt quæ cum virtutibus (1) ad sancta desideria veniunt: unde sequitur: *Et introeuntes in monumentum, viderunt iuvenem sedentem in dextris, coopertum stola candida, & obstupuerunt*. THEOPHYLACTUS (al. a princ. Commen.) Si Matthæus dicit Angelum sedere super lapidem, Marcus vero, quod mulieres introeuntes monumentum viderunt sedentem iuvenem; non mireris: nam quæ viderunt prius sedentem super lapidem, ipsum etiam intus in monumento postmodum viderunt. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. XXIV.) Aut intelligamus Matthæum tacuisse de illo Angelo quem intrantes viderunt, Marcum vero de illo quem foris super lapidem sedentem viderunt; ut duos viderint, & a duobus singillatim audierint quæ dixerunt Angeli de Iesu: aut certe intrantes in monumentum in aliqua septa maceriæ debemus accipere, qua communitum locum tunc fuisse credibile est in aliquo (2) spatio ante petram; qua excisa locus factus fuerat sepulturæ; ut ipsum viderint in eodem spatio sedentem a dextris, quem dicit Matthæus sedentem super lapidem. THEOPHYLACTUS (non remote a princ.) Quidam autem dicunt, quod aliæ fuerunt mulieres, quæ dicuntur a Matthæo, aliæ quæ a Marco; sed Maria Magdalena sequebatur omnes, fervidam festinationem habens, & ardentem affectum. SEVERIANUS *a*. Introierunt ergo mulieres ad sepulcrum, ut consepultæ Christo, Christo consurgerent de sepulcro: vident iuvenem, ut cernerent nostræ resurrectionis ætatem: quia nescit resurrectio senectutem, & ubi nasci, morique homo nescit, ibi ætas nec admittit detrimenta, nec indiget incrementis: unde iuvenem, non senem, non infantem, sed iucundam ætatem viderunt. BEDA (super *Viderunt iuvenem sedentem*.) Viderunt autem iuvenem sedentem in dextris, idest ad meridianam partem loci illius, ubi positum erat: corpus enim quod supinum iacens, caput habebat ad occasum, dextram necesse erat habere ad austrum. GREGORIUS in homil. (XXI. in Evan.) Quid autem per sinistram, nisi vita præsens; quid vero per dexteram, nisi vita perpetua designatur? Quia igitur Redemptor noster iam præsentis vitæ corruptionem transierat, recte Angelus qui nuntiare perennem eius vitam venerat, in dextra sedebat. SEVERIANUS *b*. Vident etiam iuvenem sedentem a dextris, quia resurrectio recipit nil sinistrum: vident etiam coopertum stola candida. Stola ista non est ex mortali vellere, sed ex virtute vitali splendens cælesti lumine, non colore terreno, dicente Propheta Psal. CIII. „ Amictus lumine sicut vestimento: " & de iustis Matth. XIII. „ Tunc iusti fulgebunt „ sicut sol. " GREGORIUS in hom. (XXI. ut supra.) Vel stola candida coopertus apparuit, quia festivitatis nostræ gaudia nuntiavit: candor etenim vestis, splendorem nostræ denuntiat solemnitatis. HIERONYMUS (super *Erat quippe magnus*.) Vestis etiam candida vera lætitia est, hoste depulso, regnoque adepto, Rege pacis quæsito, & invento, & numquam dimisso. (3) Hic igitur iuvenis formam resurrectionis timentibus mortem ostendit. Quod autem obstupuerunt, id est „ quod oculus non „ vidit, nec auris audivit, nec in cor ho- „ minis ascendit, quæ præparavit Deus di- „ ligentibus se: " Esai. LXIV.

Sequitur: *Qui dicit illis, Nolite expavescere*. GREGORIUS in hom. (XXI. ut supra.) Ac si dicat: Paveant illi qui non amant adventum supernorum civium; pertimescant qui carnalibus desideriis pressi, ad eorum societatem pertingere se posse desperant: vos autem cur pertimescitis, quæ vestros concives videtis? HIERONYMUS (super *Qui dicit illis*.) Non enim est timor in caritate. Quid expavescerent quæ invenerunt

(1) *Nicolai* porrigit ad Dominum per sancta &c. (2) *Al.* emittitur spatio. (3) *Al.* Hoc igitur iuvenis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Immo potius Chrysologus ubi supra, circa medium paulo plenius quam hic; nisi quod appendicem illam non habet, *Unde iuvenem, non senem &c.* *b* Vel Chrysologus immediate post prædicta, quantum ad primam partem, sed quibusdam ante sequentem interiectis.

nerunt quem quæsierunt? GREGORIUS in hom. (XXI. ut supra.) Sed iam quid Angelus subiungit audiamus: *Iesum quaeritis Nazarenum*. Iesus Latino eloquio salutaris, idest salvator, interpretatur. At vero tunc multi Iesus dici poterant, nec tamen substantialiter, sed nuncupative; ideo & locus subiungitur, ut de quo Iesu dictum sit manifestatur, *Nazarenum*; & causam protinus subdit, *Crucifixum*. THEOPHYLACTUS (Marc. ult. a prin.) Non enim erubescit crucem: in hac namque salus hominum est, & beatorum principium. HIERONYMUS (ubi supra.) Radix autem amara crucis evanuit; flos vitæ cum fructibus erupit; idest, qui iacuit in morte, surrexit in gloria: unde addit: *Surrexit, non est hic*. GREGORIUS in hom. (XXI. ut supra.) *Non est hic* dicitur, per præsentiam carnis, qui tamen nusquam deerat per præsentiam maiestatis. THEOPHYLACTUS (aliq. a prin. Comment.) Et quasi dicat: Vultis certificari de eius resurrectione? subdit: *Ecce locus ubi posuerunt eum*: propter hoc enim & revolverat lapidem, ut locum ostenderet. HIERONYMUS (ubi supra.) Ostenditur autem immortalitas mortalibus ad gratiarum actionem debitam, ut intelligamus quid fuerimus, & sciamus quid futuri erimus. Sequitur: *Sed ite, dicite discipulis eius, & Petro, quia præcedet vos in Galilæam*. Mulieribus dicitur ut nuntient Apostolis: quia per mulierem mors annuntiata est, per mulierem vita resurgens. Dicit autem specialiter, *Et Petro*, quia se indignum iudicavit discipulatu, cum ter negavit magistrum; sed peccata præterita non nocent, quando non placent. GREGORIUS in hom. (XXI. ut supra.) Si autem hunc Angelus non nominatim exprimeret, qui Magistrum negaverat, venire inter discipulos non auderet. Vocatur ergo ex nomine, ne desperaret ex negatione. AUGUSTINUS de Cons. Evan. (Lib. III. cap. XXV.) Quod autem dicit: *Præcedet vos in Galilæam: ibi eum videbitis, sicut dixit vobis*: videtur hoc sonare, quod Iesus non erat demonstraturus se discipulis post resurrectionem nisi in Galilæa; quam demonstrationem nunc ipse Marcus commemoravit: quod enim dixit: *Mane prima sabbati apparuit Mariæ Magdalenæ .... Post hæc duobus euntibus in villam*: factum est in Hierusalem ipso die resurrectionis: deinde venit ad ultimam manifestationem, quam factam scimus in monte Oliveti non longe a Hierusalem. Numquam igitur commemorat Marcus impletum quod ab Angelo praenuntiatum esse testatur. Matthæus vero nullum alium locum omnino commemorat, ubi discipuli, postquam surrexit, viderint Dominum, nisi in Galilæa, secundum Angeli prædictionem. Sed cum non sit expressum quando id futurum esset, utrum primum antequam alibi ab eis visus esset; idque ipsum quod discipulos Matthæus dicit (1) iisse in Galilæam in montem, non exprimit diem, nec narrandi ordinem; non adversatur quidem Matthæus narrationibus ceterorum; sed dat (2) eas intelligendi, atque accipiendi locum. Verumtamen quod Dominus non ibi primum se demonstraturus erat, sed in Galilæa, ubi postea visus est, se videndum mandavit, quemvis fidelem facit intentum ad quærendum in quo mysterio dictum intelligatur. GREGORIUS in hom. (XXI. ut supra.) Galilæa namque transmigratio interpretatur: iam quippe Redemptor noster a passione ad resurrectionem, a morte ad vitam transmigraverat: & nos resurrectionis eius gloriam post læti videbimus, si modo a vitiis ad virtutum celsitudinem transmigramus. Qui ergo in sepulcro nuntiatur, in transmigratione ostenditur: quia is qui in mortificatione carnis agnoscitur, in transmigratione mentis videtur. HIERONYMUS (super *Præcedet vos in Galilæam*.) Brevis ergo sententia in syllabis, sed ingens in quantitate promissio. Ibi est gaudii nostri fons, & salutis æternæ origo præparata. Ibi congregantur dispersiones, & sanantur contriti corde. *Ibi*, inquit, *eum videbitis*, sed non sicut vidistis. AUGUSTINUS de Cons. Evan. (Lib. III. cap. ult.) Significatur etiam quod gratia Christi de populo Israel erat transmigratura ad Gentes, a quibus Apostoli nullo modo prædicantes susciperentur, nisi eis viam Dominus in eorum cordibus præveniens præparasset; & hoc est, *Præcedet vos in Galilæam: ibi eum videbitis*; idest, ibi membra eius invenietis.

Sequitur: *At illæ exeuntes, fugerunt de monumento: invaserat enim eas tremor, & pavor*. THEOPHYLACTUS (super *Invaserat eas*.) Idest stupor propter visionem Angeli, & admirationem resurrectionis. SEVERIANUS a.

(1) Al. esse. (2) Al. eis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Vel Chrysologus, ut iam supra: quod ceteris huiusmodi indicibus est applicandum.

Angelus quidem sedet in monumento, de monumento fugiunt mulieres: quia ille de cælesti substantia confidit, turbantur istæ de conditione terrena. Sepulcrum, qui mori non potest, timere nescit; mulieres autem & de præsenti facto tremunt, & sepulcrum ut mortales adhuc mortaliter expavescunt. HIERONYMUS (ubi supra.) Hoc etiam dicitur de futura vita, in qua fugiet dolor, & gemitus. Imitantur enim mulieres ante resurrectionem omnia quæ faciunt post resurrectionem, fugientes mortem, & pavorem.

Sequitur: *Et nemini quicquam dixerunt, timebant enim*. THEOPHYLACTUS (super *Habebat eas timor*.) Aut propter Iudæos, aut timore visionis detentæ tacebant hoc quod audierant. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. III. cap. XXIV.) Quæri autem potest quemadmodum hoc dicat Marcus, cum dicat Matthæus: „ Et exierunt „ cito de monumento cum timore, & gau„ dio magno, currentes nuntiare discipulis „ eius: " nisi intelligamus ipsorum Angelorum nemini ausas fuisse aliquid dicere, idest respondere ad ea quæ ab illis audierant; aut certe custodibus quos iacentes viderunt: nam illud gaudium quod Matthæus commemorat, non repugnat timori de quo Marcus dicit: debuimus enim utrumque in illarum animo factum intelligere, etiam si Matthæus de timore non diceret. Cum vero ipse dicat, „ Exierunt cito de mo„ numento cum timore, & gaudio magno," nihil ex hac re quæstionis remanere permittit. (1) SEVERIANUS. Signanter etiam dicitur, quod *nemini quicquam dixerunt*: quia mulieribus audire, non loqui datum est; discere, non docere.

(b) AUGUSTINUS de Conf. Evang. (Lib. III. cap. XXV.) Iam post resurrectionem quemadmodum apparuit Dominus considerandum est: dicit enim Marcus: *Surgens autem mane prima sabbati apparuit primo Mariæ Magdalenæ, de qua eiecerat septem dæmonia*. BEDA (super *Apparuit primo Magdalenæ*.) Hæc apparitio quomodo, & ubi facta sit, Ioannes plenissime docet. Surrexit autem Dominus mane de monumento, in quo sero iam facto erat depositus, ut adimpleretur illud Psalmistæ Psal. XXIX. „ Ad „ vesperam demorabitur fletus, & ad ma„ tutinum lætitia." THEOPHYLACTUS (super *Cum surrexisset Iesus*.) Vel aliter. Quod dicit, *Surgens Iesus*, ibi puncta: deinde dicas: *Mane prima sabbati apparuit primo Mariæ Magdalenæ*. GREGORIUS in hom. (XXI. in Evang.) Ut enim Samson media nocte non solum de Gaza exiit, sed etiam portas tulit; sic & Redemptor noster ante lucem resurgens non solum liber de inferno exiit, sed ipsa etiam inferni claustra destruxit. De Maria autem hic Marcus septem dæmonia eiecta fuisse testatur: & quid septem dæmonia, nisi universa vitia significant? Quia enim septem diebus omne tempus comprehenditur, recte septenario numero universitas figuratur. THEOPHYLACTUS (super *De qua exierant septem dæmonia*.) *a* Septem ergo dæmonia Maria habuit, quæ universis vitiis plena fuit. Aut septem dæmonia septem virtutibus spiritus contrarios dicit, ut spiritus absque timore, absque sapientia, absque intellectu, & quæcumque alia donis Spiritus sancti opponuntur. HIERONYMUS (super *Præcedet in Galilæam*.) Ei autem de qua eiecerat septem dæmonia, primo ostenditur: quia meretrices, & publicani præcedent synagogam in regnum Dei, ut latro præcessit Apostolos. BEDA (ubi supra.) In principio etiam mulier inductrix culpæ viro fuit; nunc quæ mortem primo gustavit, resurrectionem primo videt, ne perpetui reatus apud viros opprobrium sustineret: & quæ viro culpam transfuderat, transfudit & gratiam: nam sequitur: *Illa vadens nuntiavit his qui cum eo fuerant, lugentibus, & flentibus*. HIERONYMUS (ubi supra.) Flent, & lugent qui nondum viderunt; sed non post multum consolabuntur: „ Beati „ enim qui lugent nunc, quoniam ipsi con„ solabuntur:" Matth. V. BEDA (ubi supra.) Recte autem hæc mulier, quæ lætitiam dominicæ resurrectionis prima nuntiavit, a septem dæmonibus curata esse memoratur, ne quisquam digne pœnitens de admissorum venia desperaret, & ut ubi abundavit peccatum, superabundasse & gratia monstraretur. SEVERIANUS. Nuntiat

(1) *Al.* THEOPHYLACTUS.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Hanc appendicem prius quasi Theophylacti notationem editiones aliæ dabant, cum sit ex Gregorio, ut in Breviario ipso legitur, *Ipse autem Nicolas Theophylacti indicem illis verbis præmittit* Aut septem dæmonia.

tiat autem Maria; sed iam (1) non feminam, sed Ecclesiam gestans: (2) ut supra sicut femina tacebat, hic in Ecclesia & nuntiet, & loquatur.

Sequitur: *Et illi audientes quia viveret, & visus esset ab ea, non crediderunt.* GREGORIUS in hom. (XXVI. in Evan.) Quod resurrectionem dominicam discipuli tarde crediderunt, non tam illorum infirmitas quam nostra, ut ita dicam, futura firmitas fuit. Ipsa namque resurrectio illis dubitantibus per multa argumenta monstrata est: quæ dum nos legentes agnoscimus, quid aliud quam de eorum dubitatione solidamur?

Sequitur: *Post hæc autem duobus ex his ambulantibus ostensus est in alia effigie euntibus in villam.* AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib III. cap. ult.) De istis duobus, quorum unus erat Cleophas, Lucas totum narrat, sed Marcus hic breviter perstringit. Castellum quippe illud de quo Lucas loquitur, non absurde accipimus etiam villam potuisse appellari: & in codicibus quidem Græcis magis agrum invenimus quam villam; agri autem nomine non castella tantum, verum etiam municipia, & coloniæ solent vocari extra civitatem, quæ quasi caput, & mater est ceterarum. Quod autem ait Marcus, eis in alia effigie Dominum apparuisse, hoc Lucas dicit, quod „ eorum „ oculi tenebantur, ne agnoscerent eum." Oculis enim eorum acciderat aliquid, quod ita manere permissum est usque ad fractionem panis. SEVERIANUS. Nemo autem putet Christum sua resurrectione sui vultus effigiem commutasse. Sed muratur effigies dum efficitur ex mortali immortalis, ut hoc sit acquisivisse vultus gloriam, non vultus substantiam perdidisse. Duobus autem visus est, quia duobus populis, idest Gentibus, & Iudæis resurrectionis fides prædicanda monstratur. Sequitur: *Et illi euntes nuntiaverunt ceteris; nec illis crediderunt.* a Quod Marcus dicit, *Nuntiaverunt ceteris, nec illis crediderunt*; cum Lucas dicat, quod iam inde loquebantur vere resurrexisse Dominum, & Simoni apparuisse; quid intelligendum est, nisi aliquos ibi fuisse qui nollent credere? THEOPHYLACTUS (a med. Comment. in XVI. cap.) Non enim de undecim Apostolis hoc dicit, sed de quibusdam aliis quos ceteros nominat. HIERONYMUS (ubi supra.) Mystice autem intelligitur, quod fides hic laborat agens activam vitam, illic contemplativa secura visione regnat: hic per speculum contuemur imaginem, illic facie ad faciem videbimus veritatem: unde *ambulantibus*, idest laborantibus, *ostensus est in alia effigie*: & nuntiantibus non est creditum, dum, sicut Moyses, viderunt quod non sufficiebat ei, qui dicit Exod. XXXIII. „ Ostende mihi temetipsum: " oblitus enim carnis suæ, postulat in vita ista quod speramus in futura.

(c) GLOSSA b. Completurus evangelicam narrationem Marcus, novissimam apparitionem, qua Christus post resurrectionem discipulis apparuit, commemorat, dicens: *Novissime autem recumbentibus illis undecim apparuit.* GREGORIUS in homil. (XXIX. in Evang.) Notandum autem quid Lucas in Actibus cap. 1. referat dicens: „ Convescens præcepit eis ab Hierosolymis „ ne discederent: " & post pauca: „ Videntibus illis elevatus est. " Comedit enim, & ascendit, ut videlicet per effectum comestionis veritas patesceret carnis: unde & hic dicitur, quod recumbentibus illis novissime apparuit. HIERONYMUS (super *Novissime recumbentibus.*) Apparuit autem undecim simul congregatis, ut omnes testes sint, (3) & enarrent omnibus quod communiter viderunt, & audierunt.

Sequitur: *Et exprobravit incredulitatem eorum, & duritiam cordis: quia his qui viderant resurrexisse, non crediderunt.* AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. XXV.) Quomodo autem novissime hoc factum est? Novissimum quippe illud est quod Dominum in terra Apostoli viderunt, quod factum est quadragesima die post resurrectionem eius. Numquid nam tunc exprobraturus erat, quod non credidissent eis qui eum viderant resurrexisse, quando iam & ipsi post resurrectionem toties eum viderant? Restat igitur ut intelligamus, nunc Marcum breviter commemorare voluisse, & iam dixisse, *Novissime*, quia ipso die hoc novissimum fuit iam incipiente nocturno tempore, posteaquam discipuli de castello redierunt in Hierusalem, & invenerunt, sic.

(1) *Al.* non femina, sed Ecclesiam gustans. (2) *P. Nicolaius optime restituit ex Chrysologo* ut ibi sicut femina taceat, hic ut Ecclesia &c. (3) *Al.* enarrarent.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a BEDA. b Non est in Glossa quæ nunc extat.

ficut dicit Lucas, undecim, & qui cum illis erant colloquentes de resurrectione Domini. Sed erant ibi utique non credentes. His ergo, ficut Marcus dicit, discumbentibus, & adhuc inde, ficut dicit Lucas loquentibus, stetit in medio eorum Dominus, & ait illis, „ Pax vobis, " ficut Lucas, & Ioannes dicunt. Verbis itaque Domini, quæ tunc eum locutum esse discipulis, Lucas, Ioannesque dixerunt, interponitur & illa exprobratio de qua Marcus hic dicit. Sed hoc rursus movet, quomodo discumbentibus undecim, dicit apparuisse Marcus, si illud tempus est diei dominici iam noctis initio; cum aperte Ioannes dicat, non cum eis fuisse Thomam, quem credimus exiisse inde antequam Dominus ad eos intraret, posteaquam illi duo redeuntes de castello cum ipsis undecim collocuti sunt, ficut apud Lucam invenitur. Sed Lucas in sua narratione dat locum, quo possit intelligi dum hæc loquerentur, prius inde exiisse Thomam, & postea Dominum intrasse. Marcus autem qui dicit, *Novissime discumbentibus illis undecim apparuit*, etiam Thomam illic fuisse cogit fateri: nisi forte quamvis uno absente, undecim tamen voluit appellare, quia eadem tunc apostolica societas hoc numero nuncupabatur, antequam Mathias in locum Iudæ subrogaretur. Aut si hoc durum est accipere, illud accipiamus, post multas demonstrationes eius, eum novissime recumbentibus undecim apparuisse, (1) idest ipsa quadragesima die. Et quoniam iam erat ab eis ascensurus in cælum, hoc eis illo die magis exprobrare voluisse, quia bis qui audierant eum resurrexisse, non crediderant, antequam ipsi eum viderent; cum utique post ascensionem suam prædicantibus Evangelium etiam Gentes quæ non viderunt fuerant crediturae: post illam quippe exprobrationem ait idem Marcus: *Et dixit eis: Euntes in mundum universum*: & infra: *Qui vero non crediderit, condemnabitur*. Hoc ergo prædicatori, nonne ipsi primitus fuerant obiurgandi, qui antequam Dominum vidissent, non crediderunt eis quibus prius apparuisset? GREGORIUS in hom. (XXIX. in Evang.) Idcirco etiam tunc Dominus discipulos increpavit, cum corporaliter reliquit, ut verba quæ recedens diceret, in corde audientium arctius impressa remanerent. HIERONYMUS (ubi supra.) Exprobrat autem incredulitatem, ut succedat credulitas; exprobrat duritiam cordis lapidei, ut succedat cor carneum caritate plenum. GREGORIUS in hom. (XXIX. in Evang.) Increpata igitur eorum duritia, quid admonendo dicat audiamus: sequitur enim: *Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ*. Omnis creaturæ nomine significatur homo: omnis enim creaturæ aliquid habet homo: habet namque commune esse cum lapidibus, vivere cum arboribus, sentire cum animalibus, intelligere cum Angelis. Omni enim creaturæ prædicatur Evangelium, cum soli homini prædicatur: quia ille videlicet docetur, propter quem in terra cuncta creata sunt, & a quo omnia per quamdam similitudinem (2) aliena non sunt. Potest etiam omnis creaturæ nomine omnis natio Gentium designari: ante enim dictum fuerat Matth. x. „ In viam Gentium ne abieritis;" nunc autem dicitur: *Prædicate Evangelium omni creaturæ*: ut scilicet prius a Iudæa Apostolorum repulsa prædicatio, tunc nobis in adiutorium fieret, cum hanc illa ad damnationis suæ testimonium superbe repulisset. THEOPHYLACTUS (inter med. & fin. Comment.) Vel *omni creaturæ*, idest credenti, & non credenti. Sequitur: *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, salvus erit*. Non enim sufficit credere: nam qui credit, & nondum est baptizatus, sed catechumenus, nondum est perfecte salutem adeptus. GREGORIUS in homil. (XXIX. in Evan.) Fortasse autem unusquisque apud semetipsum dicat: Ego iam credidi, salvus ero. Verum dicit, si fidem operibus teneat. Vera etenim fides est quæ in hoc quod verbis dicit, operibus non contradicit.

Sequitur: *Qui vero non crediderit, condemnabitur*. BEDA. Quid adhuc hic dicemus de parvulis, qui per ætatem adhuc credere non valent? Nam de maioribus nulla quæstio est. In Ecclesia enim Salvatoris per alios parvuli credunt, ficut ex aliis ea quæ illis in baptismo peccata remittuntur pertraxerunt.

Sequitur: *Signa autem eos qui crediderint, hæc sequentur. In nomine meo dæmonia eiicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent*. THEOPHYLACTUS (paulo ante finem Commen.) Hoc (3) est, dispergent intellectuales, ficut illud Lucæ x. „ Calcabitis „ super serpentes, & scorpiones, " intellectualiter intelligitur. Potest autem intelligi de sensibilibus serpentibus, ficut etiam Paulus a vipera nullum habuit nocumentum.

Se-

(1) *Al.* idest Christo. (2) *Al.* alia non sunt, *item* aliena sunt. (3) *P. Nicolaius ex Theophylacto ponit* Hoc est dispergent serpentes vel sensibiles, vel intellectuales.

Sequitur: *Et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit*. Multa talia facta in historiis legimus: multos namque venena bibita Christi munita signaculo lædere non valebant.

Sequitur: *Super ægros manus imponent, & bene habebunt*. GREGORIUS in hom. (XXIX. in Evang.) Numquid autem quia ista signa non facimus, minime credimus? Sed hæc necessaria in exordio Ecclesiæ fuerunt: ut enim fides cresceret credentium, miraculis fuit nutrienda: quia & nos cum arbusta plantamus, tamdiu eis aquam fundimus, quousque ea in terra convaluisse videamus; (1) at si semel radicem fixerint, a rigando cessamus. Habemus de his signis, atque virtutibus quæ adhuc subtilius considerare debeamus. Sancta quippe Ecclesia quotidie spiritualiter facit quod tunc per Apostolos corporaliter faciebat: nam sacerdotes eius cum per exorcismi gratiam manum credentibus imponunt, & habitare malignos spiritus in eorum mentibus contradicunt, quid aliud faciunt, nisi dæmonia eiiciunt? Et fideles quique, qui iam sæcularia verba derelinquunt, sancta autem mysteria insonant, linguis loquuntur novis; qui dum bonis suis exhortationibus malitiam de alienis cordibus auferunt, serpentes tollunt; & dum pestiferas suasiones audiunt, sed tamen ad operationem pravam minime pertrahuntur, mortiferum est quod bibunt; sed non eis nocebit qui quoties proximos suos in bono opere infirmari conspiciunt, dum exemplo suæ operationis illorum vitam roborant, super ægros manus imponunt, ut bene habeant. Quæ nimirum miracula tanto maiora sunt quanto spiritualia, & quanto per hæc non corpora, sed animæ suscitantur.

(d) HIERONYMUS (super *Euntes in mundum*.) Dominus Iesus, qui de cælo descenderat ad liberandam infirmitatis nostræ naturam, ipse etiam super cælos ascendit: unde dicitur: *Et Dominus quidem Iesus postquam locutus est eis, assumptus est in cælum*. AUGUSTINUS de Consen. Evang. (Lib. III. cap. ult.) In quo satis videtur ostendere novissimum cum illis in terra præmissum habuisse sermonem; quamvis non omnimodo ad id (2) coarctari videatur: non enim ait, Postquam hæc locutus est eis: unde admittit, si necessitas cogeret, non illam fuisse novissimam locutionem, sed ad omnia quæ cum eis omnibus illis diebus locutus est, posse pertinere quod dictum est: *Postquam locutus est eis, assumptus est in cælum*. Sed quia ea quæ supra diximus, magis suadent novissimum diem fuisse; ideo post præmissam locutionem quam Marcus commemoravit, adiunctis etiam illis verbis quę commemorantur in Actibus Apostolorum, credendum est assumptum esse Dominum in cælum. GREGORIUS in hom. (XXIX. in Evang.) In veteri testamento cognovimus, quod Elias sit raptus in cælum. Sed aliud est cælum æthereum, aliud cælum aereum. (3) Cælum quippe aereum terræ est proximum. In cęlum itaque aereum Elias sublevatus est, ut in secretam quamdam regionem terræ repente duceretur, ubi in magna iam carnis, & spiritus quiete viveret, quo ad usque ad finem mundi redeat, & mortis debitum solvat. Notandum quoque est, quod Elias in curru legitur ascendisse, ut videlicet aperte illis demonstraretur quia homo purus adiutorio indigebat alieno. Redemptor autem noster non curru, non Angelis sublevatus legitur: quia qui fecerat omnia, super omnia sua virtute ferebatur. Considerandum vero nobis est, quod Marcus subdit, *Et sedet a dextris Dei*; cum Stephanus dicat Act. VII. „ Video cælos apertos, & Filium hominis stantem a dextris Dei. " Sed sedere iudicantis est, stare vero pugnantis, vel adiuvantis. Stephanus ergo in laboris certamine positus stantem vidit, quem adiutorem habuit; sed hunc post assumptionem Marcus sedere describit: quia post assumptionis suæ gloriam iudex in fine videbitur. AUGUSTINUS de Symbolo a. Sessionem igitur istam non accipiamus quasi sit in humanis membris positus; tamquam Pater sedeat in sinistra, & Filius sedeat a dextris; sed ipsam dexteram intelligimus potestatem quam accepit ille homo a Deo, ut veniat iudicaturus qui primo venerat iudicandus. Sedere enim, habitare intelligitur; quomodo dicimus de quocumque homine, In illa patria sedit per tres annos: sic ergo credite habitare Christum in dextera Dei Patris. Beatus enim est, & habitat in beatitudine, quæ dextera Patris vocatur: ibi enim omnis

(1) *Al.* & si. (2) *P. Nicolai legit* coarctare nos. (3) *In editione Romana an.* 1570. *& Veneta* 1593 *deest* Cælum quippe aereum terræ est proximum.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nempe Lib. II. de Symbolo ad Catechumenos cap. VII. paulo post initium capitis quo ad priorem appendicem, sed Lib. I. cap. IV. statim ab initio quo ad posteriorem.

mnis dextera est, quia nulla est ibi miseria.

Sequitur: *Illi autem profecti prædicaverunt ubique, Domino cooperante, & sermonem confirmante sequentibus signis.* BEDA (super illud, *Domino cooperante.*) Nota, quod Marcus Evangelista Evangelium suum quanto inchoavit tardius, tanto in longinquiora tempora scribendo porrexit: ab initio enim evangelicæ prædicationis quod a Ioanne factum est, cœpit, & ad illud usque tempus narrando pervenit quo Apostoli idem Evangelii verbum per totum orbem seminaverunt. GREGORIUS (hom. XXIX. ut supra.) Quid autem in his considerandum est nisi quod præceptum obedientia, obedientiam vero signa secuta sunt? Præceperat enim Dominus: *Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium*: & in Actibus cap. I. „ Eritis mihi „ testes usque ad extremum terræ. " AUGUSTINUS ad Hesychium (epist. lxxx.) Quo autem pacto ab Apostolis est prædicatio ista completa, quando usque adhuc sunt gentes in quibus modo cœpit, & in quibus nondum cœpit impleri? Non utique hoc a Domino sic mandatum est Apostolis, tamquam ipsi soli quibus tunc loquebatur, tantum munus fuerint impleturi; sed sicut eis solis videtur dixisse Matth. ult. „ Ecce ego „ vobiscum sum usque ad consummationem „ sæculi: " quod tamen eum universæ Ecclesiæ promisisse, quæ, aliis morientibus, aliis nascentibus, hic usque in sæculi consummationem futura est, quis non intelligat? THEOPHYLACTUS (cir. finem Comm.) Sciendum est autem & hic, quod sermo per opera confirmatur, sicut in Apostolis tunc operationes confirmabant sermonem, sequentibus signis. Fiat autem, o Christe, ut nostri sermones quos de virtute dicimus, per opera confirmentur, & actus; ut tandem simus perfecti te cooperante in omnibus verbis, & operibus: quia te decet & sermonum, & operum gloria. Amen.

FINIS.

